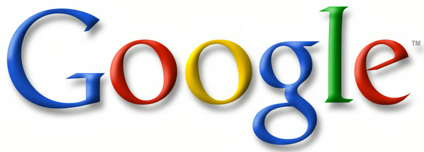

R. P. FRANCISCI

SUAREZ

E SOCIETATE JESU

OPERA OMNIA.

TOMUS QUINTUS COMPLECTENS

COMMENTARIA AC DISPUTATIONES IN PRIMAM SECUNDÆ D. THOMÆ, DE LEGIBUS SEU LEGISLATORE DEO.
TRACTATUS DE LEGIBUS, UTRIUSQUE FORI HOMINIBUS UTILIS, IN DECEM LIBROS DIVIDITUR,
QUORUM QUINQUE PRIMOS IN HOC TOMO REPERIES.

INDICES CONTINET TOMUS SEXTUS.

R. P. FRANCISCI

SUAREZ

E SOCIETATE JESU

OPERA OMNIA

EDITIO NOVA, A CAROLO BERTON,

CATHEDRALIS ECCLESIÆ AMBIANENSIS VICARIO,

JUXTA EDITIONEM VENETIANAM XXIII TOMOS IN-F° CONTINENTEM, ACCURATE RECOGNITA,

REVERENDISSIMO ILL. DOMINO SERGENT, EPISCOPO CORISOPITENSI, AB EDITORE DICATA.

TOMUS QUINTUS.

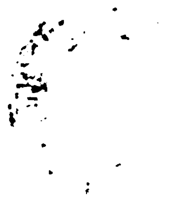

PARISIIS

APUD LUDOVICUM VIVÈS, BIBLIOPOLAM EDITOREM,

Via vulgo dicta Cassette, 23.

MDCCCLVI.

INDEX LIBRORUM ET CAPITUM

QUÆ IN HOC VOLUMINE CONTINENTUR.

LIBER I.

DE NATURA LEGIS IN COMMUNI, DE EJUSQUE CAUSIS, ET EFFECTIBUS.

LIBER II.

DE LEGE ÆTERNA, NATURALI, ET JURE GENTIUM.

LIBER III.

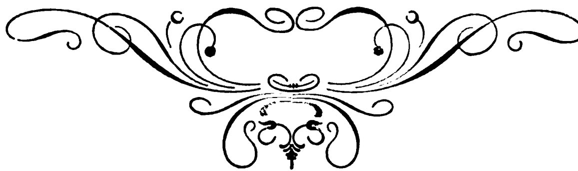
DE LEGE POSITIVA HUMANA SECUNDUM SE, ET PROUT IN PURA HOMINIS NATURA SPECTARI POTEST, QUÆ LEX ETIAM CIVILIS DICITUR.

LIBER IV.

DE LEGE POSITIVA CANONICA.

LIBER V.

DE VARIETATE LEGUM HUMANARUM, ET PRÆSERTIM DE PŒNALIBUS ET ODIOSIS.

TRACTATUS DE LEGIBUS

ET LEGISLATORE DEO.

PROŒMIUM

SUBJECTUM ET RATIONEM TOTIUS OPERIS CONTINENS.

Nulli mirum videri debet si homini theologiam profitenti leges incidant disputandæ. Theologiæ namque eminentia ab ejus subjecto eminentissimo derivata omnem excludit rationem admirandi. Imo, si res ipsa recte dispiciatur, palam erit ita legum tractationem theologiæ ambitu concludi, ut theologus subjectum ejus exhaurire non valeat, nisi legibus considerandis immoretur. Deus enim, ut multis aliis titulis a theologo, ita illo expendi debet, quod ultimus sit finis ad quem tendunt creaturæ rationis participes, et in quo unica illarum felicitas consistit. Hinc ergo fit ut doctrina sacra et finem hunc ultimum respectet, et viam ad eum comparandum doceat. Neque vero Deus solummodo est finis et veluti scopus ad quem creaturæ intellectuales tendunt, sed etiam est causa sui comparandi. Nam creaturas suas regit, et, ostensa via, ad se ducit; et ne a recto itinere deflectant, admonendo compescit, deflectentesque sua ineffabili providentia revocat ac reducit, doctrina illuminando, consiliis monendo, legibus cogendo, et præcipue suæ gratiæ auxiliis adjuvando, ut jure merito inclamet Isaias : *Dominus legifer noster, Dominus rex noster, ipse salvabit nos.* Quoniam igitur hujus salutis via in actionibus liberis morumque rectitudine posita est, quæ morum rectitudo a lege tanquam ab humanarum actionum regula plurimum pendet; idcirco legum consideratio in magnam theologiæ partem cedit; et dum sacra doctrina de legibus tractat, nihil profecto aliud quam Deum ipsum ut legislatorem intuetur.

Recte sane, inferat aliquis, si theologus divinarum legum terminis contentus humanas non invadat, quas jure merito vel morales philosophi, vel juris utriusque professores sibi possunt vindicare. Si enim theologus de legibus agit, quatenus a Deo legislatore derivantur, profecto alienum faciet si ad alios divertat legislatores. Adde quod, cum theologia sit doctrina supernaturalis, ei debet prohiberi descensus ad ea quæ hauriuntur a natura, et nihil supra illam evehuntur; alioqui naturalis philosophus ultra naturales leges, divinas etiam consideret; juris cæsarei, vel etiam pontificii professores sibi usurpent divinarum legum documenta, quod in promptu est quam sit a scientiarum concordi divisione alienum.

Hæc tamen non magni momenti sunt, et unico fere verbo diluuntur, considerando, sicut omnem paternitatem, ita etiam omnem legislatorem a Deo derivari, omniumque legum auctoritatem in eum esse ultimo refundendam. Si namque lex sit divina, ab ipso proxime dimanat; sin humana, ab homine certe, ut Dei ministro et vicario, sancitur, ut testatur Apostolus ad Romanos. Non immerito igitur sub hac saltem ratione omnium legum discussio est theologicæ facultatis; nam, cum ejus sit Deum ut legislatorem intueri, Deusque sit universalis legislator, vel suppositi immediatione, vel virtutis, ut philosophi sermocinantur, eamdem doctrinam sacram universas leges

attingere necesse est. Deinde theologicum est negotium conscientiis prospicere viatorum; conscientiarum vero rectitudo stat legibus servandis, sicut et pravitas violandis, cum lex quælibet sit regula, si ut oportet servetur, æternæ salutis assequendæ; si violetur, amittendæ; ergo et legis inspectio, quatenus est conscientiæ vinculum, ad theologum pertinebit. Tandem catholica fides non solum docet, quatenus parendum sit Deo supernaturaliter præcipienti, sed etiam quid natura vetet, jubeat vel permittat; et quatenus obediendum sit potestatibus sublimioribus, ut Paulus dixit, atque adeo quatenus parendum sit tum ecclesiasticis legibus, tum laicis, ante oculos nobis ponit. Ergo ex his fidei fundamentis, theologi est colligere quid in hoc aut illo legum genere sit habendum.

Atque hinc licet intelligere quomodo theologia munus hoc sine ulla imperfectione vel confusione perficiat, quia nimirum sub altiori lumine de legibus tractat. Nam imprimis philosophi morales multa de legibus disputant; Plato enim duodecim libros de legibus scripsit, quos fere Cicero ad tres reduxit. Aristoteles vero, licet proprium opus de legibus non reliquerit, in suis moralibus multa sparsim de legibus tradidit, sicut et Seneca, Plutarchus et alii. Verumtamen hi philosophi tantum jurisprudentiæ principia videntur tradidisse. Nam fere de solis humanis legibus tractarunt quæ ad rempublicam et civitatem in justitia et pace continendam convenientes sunt, et ad summum de naturali jure quatenus humana ratione ostendi potest, et moralem honestatem virtutum acquisitarum dirigit, nonnihil attigerunt. Atque eamdem fere rationem in legibus ferendis tenuerunt imperatores, ut alii civilium legum conditores; nam philosophia tanquam fundamento usi, ex illa leges civiles rationi consentaneas deduxerunt: unde Cicero, in libro primo de Legibus, hoc maxime efficere conatur, ut ex intimis philosophiæ jurisprudentiam hauriendam esse confirmet; cui consonat illud Ulpiani in lib. 1, ff. de Justit. et jur.: *Veram philosophiam, non simulatam affectamus.* Unde fit ut juris civilis prudentia nihil aliud sit quam quædam philosophiæ moralis, ad regendos ac gubernandos politicos reipublicæ mores, applicatio seu extensio. Ideoque, ut aliquam veræ scientiæ rationem participet, philosophiæ conjungi seu subalternari necesse est. Tota vero hæc legum consideratio non transcendit naturalem finem, imo neque omni ex parte illum attingit, sed quatenus ad externam justitiam et pacem reipublicæ tuendam necessarium est.

At leges canonicæ ad supernaturalem ordinem spectant, tum quia a potestate Petro data ad pascendum Christi gregem derivantur, tum etiam quia ex principiis divini juris originem ducunt; illudque, quoad fieri potest et expedit, imitantur. Propter quod dixit Innocentius III, in cap. *Qualiter et quando*, 2, *de Accusat.*, canonicas sanctiones ex auctoritatibus veteris et novi Testamenti processisse. Possumus tamen nihilominus in ipsis canonibus duos fines distinguere; unus est, in toto ecclesiastico statu debitum ordinem politicum constituere, pacem et justitiam custodire, et omnia quæ ad forum externum ecclesiasticum spectant recta ratione moderari; alius est, omnia quæ ad divinum cultum et salutem animarum ac puritatem fidei et morum spectant recte et prudenter ordinare. Juris ergo canonici interpretes, per se ac ex proprio instituto, superiori fine et ratione sacros canones considerant ac interpretantur. Theologia vero sub altiori ratione hæc omnia complectitur; nam jus ipsum naturale considerat, ut supernaturali ordini supponitur, et ab illo firmitatem majorem accipit; leges vero civiles solum, vel ut de earum honestate ac rectitudine per altiores regulas dijudicet, vel ut obligationes conscientiæ quæ ex illis oriuntur juxta principia fidei declaret; sacros autem canones et Pontificum decreta, ut conscientiam ligant, et ad æternam salutem dirigunt, tanquam sibi proprias recognoscit et vindicat, ac subinde in omnibus his legibus primariam originem et ultimum finem sub divino lumine inquirit, quomodo, scilicet, a Deo ipso originem habeant quatenus potestas ad illas ferendas in Deo primarie existit, et ab ipso ad homines aut naturali aut supernaturali via dimanet, et cum illis semper in-

fluat et cooperetur. Ac denique declarat quomodo leges omnes mensuræ sint humanarum actionum in ordine ad conscientiam, et consequenter quantum ad meritum et demeritum æternæ vitæ conferant.

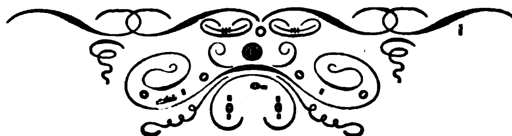
Neque vero hanc de legibus tractationem primi inter theologos adorimur; duces enim habemus omnis ætatis gravissimos scriptores ; et imprimis D. Thomas, in sua 1. 2, a q. 90 usque ad 109, hunc methodum servat in doctrina de Legibus tradenda, quem ibi expositores sunt imitati, et præsertim Soto duobus primis libris de Justitia et jure, et D. Antoninus, 1 p. Theologiæ a tit. 11 usque ad 18. Idem observavit Alens., 3 p., a q. 26 usque ad 60, Vincentius Belvacensis in Spec. mor., l. 1, p. 2, per novem primas disputationes, et aliqua de singulis Legibus attigit Gerson, p. 3 tr. de Vita spir., lect. 2 et seq., et p. 1, tr. de Potest. eccl., præsertim consid. 13. Magister autem Sententiarum pauca de divinis legibus attigit in 3, a dist. 37 usque ad finem, quem alii imitati sunt, quia solum expositorum munus assumpserunt. Alii etiam theologi peculiares tractatus de quibusdam legibus ediderunt, ut Guillelmus Parisiensis, 1 p. Sum., l. 2, quem de Legibus inscripsit, licet de solis præceptis legis veteris fere disputet. Et Castro scripsit de Leg. pœnal., et Driedo, in opere de Lib. Christ., erudite de omni genere legum disseruit, ut alios omittam. Itaque communis theologorum consensus est legem, tam secundum communem rationem suam, quam prout ad omnes species suas descendit, ad sacræ doctrinæ considerationem spectare.

Ex dictis igitur constat quæ sit hujus tractatus subjecta materia, et sub qua ratione circa illam versetur. Quamobrem ad hunc scopum intendentes, non erit difficile summam omnium quæ tractanda sunt, et rationem dicendi, ac methodum servandam præ oculis ponere. Dicemus enim primo de lege in communi, et deinde ad singulas species descendemus, et in singulis ea tantum quæ nostro fini accommodata fuerint considerabimus, ita ut, quantum in nobis fuerit, nihil quod theologici sit instituti prætermittamus, nec sacræ Doctrinæ terminos transilire videamur.

INDEX CAPITUM LIBRI PRIMI

DE NATURA LEGIS IN COMMUNI, DE EJUSQUE CAUSIS ET EFFECTIBUS.

LIBER PRIMUS.

DE LEGE IN COMMUNI

EJUSQUE NATURA, CAUSIS ET EFFECTIBUS.

In hoc primo libro, servando doctrinæ ordinem, solum de generali ratione legis disputabimus; præmittemus tamen divisionem legis in membra sua, ut aliqua eorum notitia saltem confusa habeatur. Quia, licet in hoc libro ea tractanda sint, quæ omnibus legibus fuerint communia, abstrahendo quoad fieri possit ab his, quæ singulis speciebus sunt propria; nihilominus sæpe oportebit specierum mentionem facere, ut ea, quæ communia sunt, melius intelligantur; et ideo necesse est ut de speciebus ipsis aliqua notitia tradatur: ut autem clarius procedamus, prius de nomine ac ratione legis aliquid præmittendum est.

CAPUT I.

QUID NOMINE LEGIS SIGNIFICETUR?

1. *Legis definitio ex D. Thoma.* — Divus Thomas 1. 2, quæst. 90, art. 1, ita describit quid nominis legis: *Lex est quædam regula et mensura, secundum quam inducitur aliquis ad agendum, vel ab agendo retrahitur.* Quæ descriptio nimis lata et generalis videtur; sic enim lex non solum in hominibus, seu rationalibus creaturis, sed etiam in reliquis locum habebit: nam unaquæque res suam regulam habet et mensuram, secundam quam operatur, et inducitur ad agendum, vel retrahitur ab agendo. Lex item non solum in moralibus, sed etiam in artificialibus, nec solum in bonis et honestis, sed etiam in turpibus versabitur, quia etiam artes, sive licitæ, sive illicitæ, habent suas regulas et mensuras, juxta quas vel ad operandum, vel ad abstinendum ab opere inducuntur. Denique (quod difficilius videtur) sequitur, consilium esse sub lege comprehensum: nam etiam est quædam regula et mensura operationis bonæ ad meliorem inducens, et a minus bona retrahens: constat autem secundum fidem consilia a præceptis distingui, et consequenter sub lege propria non comprehendi.

2. *Legis divisio ex Platone.*—Circa hoc notari imprimis potest divisio, quæ ex Platone sumitur in dialogo Minos, seu de lege, ubi duplicem distinguit legem, artis et morum, cui tertium membrum addere possumus, ordinis, seu propensionis naturæ ex eodem Platone in Timæo, et Gorgia, ubi quadruplicem legem distinguens quamdam vocat naturalem, de qua divisione infra, in cap. 3, aliqua dicemus. Nunc per naturalem non intelligemus illam, quæ est in hominibus, de qua etiam postea dicturi sumus: sed eam quæ rebus omnibus ex inclinatione ab Auctore naturæ indita convenit; ita enim illam videtur explicare Plato, quamvis etiam in hominibus nobiliori modo esse fateatur. Unde hæc tertia acceptio metaphorica est: nam res carentes ratione non sunt proprie capaces legis, sicut nec obedientiæ. Efficacia ergo divinæ virtutis, et necessitas naturalis, quæ in his rebus inde resultat, per metaphoram lex appellatur; consonatque phrasis Scripturæ Prov. 1, *quando certa lege, et gyro vallabat abyssos,* et infra, *et legem ponebat aquis, ne transirent fines suos.* Atque hæc lex mensuræ nomine significatur Job. 38: *Quis posuit mensuram ejus, si nosti?* et infra, *quis conclusit ostiis mare? et dixit, hucusque venies,* etc. Et juxta hanc etiam significationem solet inclinatio naturalis, legis nomine significari, vel quia est mensura operationis, ad quam inducit; vel quia est ex lege conditoris. Solet enim vocari lex, et ipsa regula, et opus seu effectus ejus, quatenus est illi conformis sicut ars interdum appellatur ipsum artificium: Quomodo intelligi potest illud Rom. 2: *Non auditores tantum, sed factores legis* (id est operis lege præcepti) *justificabuntur,* et Joan. 7: *Moyses dedit vobis legem, et nemo ex vobis facit legem.*

Quamvis ibi possit etiam verbum *faciendi* in alia significatione pro verbo observandi sumi.

3. Juxta hanc etiam priorem acceptionem intelligi potest Paulus, cum inclinationem sentientis appetitus legem membrorum, et legem peccati appellat, ad Rom. 7, quam D. Thomas, dict. quæst. 90, a. 1, ad 1, et q. 90, a. 6, legem fomitis appellavit. Declarat autem ibi, fomitis inordinatam inclinationem vocari legem: non formaliter, ut lex est mensura, sed participative, ut solet dici de mensurato per legem. Unde sentit D. Thomas inclinationem appetitus secundum se non vocari legem, sed quatenus ex lege Dei puniente privata est rectitudine originalis justitiæ propter peccatum originale. Nam hoc modo inordinatio fomitis non est mere naturalis, sed est pœna peccati, et ita dicitur lex tanquam effectus divinæ legis. Quod etiam videtur sensisse Augustinus, lib. 1 ad Simplic., quæst. 1, dicens : *Quam sarcinam prementem, et urgentem, ideo legem appellat, quia jure supplicii, divino judicio tributa et imposita est*, utique removendo justitiam, quæ contrariam rectitudinem tribuebat.

4. Sed, licet hæc vera sint, nihilominus videtur ipsa inclinatio appetitus, ut mere naturalis est, posse vocari lex eo modo, quo inclinatio naturalis æque lex appellatur. Sic enim in homine in puris naturalibus esset illa lex fomitis, licet non esset pœna peccati. Item etiam nunc videtur fomitis propensio vocari lex non solum, quia effectus legis, sed etiam quia est quasi mensura et regula sensualium motuum, et ideo a Paulo lex membrorum vocata est, quia membris corporis specialiter dominatur : unde est illud Augustini, lib. 5, Genes. ad lit., cap. 10 : *Motum illius legis, quæ repugnat legi mentis, in membris suis habere meruerunt.* Et inde etiam lex peccati vocata est, non solum quia est ex peccato, sed etiam quia ad peccatum inclinat. Hoc autem modo non fuit in Adamo hæc lex ante peccatum, quia licet appetitus sensitivus ejus non careret sua naturali inclinatione, per se non operabatur, nec dominabatur ullo modo, nec erat regula, aut mensura aliquorum motuum, sed legi mentis omnino subjecta erat. Sed de metaphoricis locutionibus hæc sufficiunt.

5. Secunda acceptio legis magis propria est: nam ars est opus rationis, et ideo mensura ejus proprius potest legis nomine significari : et ita solemus distinguere leges militiæ, mercaturæ, etc., ut D. Thomas, d. art. 6, notavit. Et regulæ congrue loquendi solent leges grammaticæ appellari, et sic de aliis artibus. Tamen sicut rectitudo artis respectu creaturæ rationalis est rectitudo secundum quid, ut 1. 2, quæst. 56, D. Thomas declarat, ita lex artis solum potest dici lex secundum quid. Propria ergo et absoluta appellatio legis est, quæ ad mores pertinet : atque ita restringenda est D. Thomæ descriptio, ut scilicet lex sit mensura quædam actuum moralium, ita ut per conformitatem ad illam, rectitudinem moralem habeant, et si ab illa discordent obliqui sint.

6. *Quæ sit propria et vera lex.* — Quocirca quamvis interdum iniqua præcepta, seu regulæ, soleant legis nomine significari, juxta illud Isai. 20, *Væ qui conditis leges iniquas*, et illud Aristotelis, 4 Ethicor., cap. 1 : *Mala lex est, quæ tumultuarie posita est*, qualis est illa, quæ vulgo dici solet, lex mundi, lex duelli, et similes; licet (inquam) hoc ita sit, nihilominus proprie, et simpliciter loquendo, sola illa quæ est mensura rectitudinis simpliciter, et consequenter sola illa quæ est regula recta et honesta, potest lex appellari. Ac propterea dixit D. Thomas, dict. quæst. 90, art. 1, et quæst. 96, art. 4, turpe præceptum non esse legem, sed iniquitatem; et Augustinus, lib. 1 de Lib. arb., cap. 5: *Mihi lex esse non videtur, quæ justa non fuerit.* Idemque de jure asserit, lib. 19 de Civitat., cap. 21. Imo etiam Cicero, 2 de Legibus, dixit legem condi debere ad vitam justam, quietam et beatam : et ideo qui leges injustas condidere, quidvis potius tulisse quam leges. Quod etiam late confirmat Plato in dialogo citato : et ratio etiam ex dictis manifesta est, quia lex est mensura rectitudinis : lex autem iniqua non est mensura rectitudinis operationis humanæ : nam potius actio illi conformis iniqua est : non est ergo lex, sed participat nomen legis per quamdam analogiam, quatenus in ordine ad aliquem finem præscribit certum operandi modum. De qua re plura inferius dicturi sumus.

7. Atque ex his satisfactum est rationibus dubitandi quoad duo priora capita : nam lex in præsenti dicitur mensura, non quorumcumque actuum, sed moralium, quoad bonitatem et rectitudinem eorum simpliciter, ratione cujus ad eos inducit : quomodo dixit Clemens Alexandrinus, lib. 1 Stromatum, *legem esse regulam justorum et injustorum.* Ultima vero objectio postulat differentiam inter consilium et legem, quæ longam habet cum hæreticis disputationem, non tamen ad hunc locum pertinentem. Dicunt ergo aliqui, legem dupliciter accipi : uno modo pro præcepto

obligante, et sic distingui a consiliis : alio modo, pro quocumque dictamine rationis de honestate actus, et sic dicunt legem comprehendere consilia: nam D. Thomas, 1. 2, quæst. 19, art. 4, dicit, omnem actum bonum pendere in sua bonitate a lege æterna : actus autem consiliorum boni sunt et optimi : ergo comprehenduntur sub lege æterna. Proprie tamen loquendo de lege, ut hic loquimur, illa non est, nisi quæ aliquam obligationem inducit, ut infra latius dicam.

8. *Differentia inter legem, et consilium.* — Est autem considerandum, aliquando dari legem de exercitio actus, et tunc obligare ad illum, ut est, verbi gratia, lex faciendi eleemosynam : aliquando vero dari legem solum de specificatione, seu modo actus, quæ licet non obliget ad actum exercendum, obligat tamen, ut si actus fiat, talis modus servetur, qualis est, verbi gratia, attente orandi, quæ licet non obliget ad orandum, obligat, ut si oratio fiat, cum attentione fiat. Hoc igitur posteriori modo in universum verum est, quod D. Thomas proxime citatus dixit, omnem actum, ut bonus sit, debere esse conformem legi æternæ, scilicet, præscribendi debitum modum operandi, quod etiam in operibus consilii locum habet : tamen ut sic non dicuntur esse sub consilio, sed quatenus eorum usus, seu exercitium non præcipitur, sed consulitur. Et hoc modo absolute negandum est, consilium sub lege comprehendi : excluditur autem consilium a descriptione data, vel quia non est propria regula, et mensura bonitatis actus: nam hæc potius consistit in lege præscribente modum : vel certe quia moraliter loquendo non efficaciter inducit ad opus, imponendo scilicet moralem necessitatem operandi : cum autem lex dicitur inducere ad actum, hoc modo intelligendum est.

9. *Legis etymologia.* — Atque hinc intulit D. Thomas in illo art. 1, quæst. 90, etymologiam legis; putat enim a ligando sumptam esse, quia proprius effectus legis est ligare, seu obligare, quod secutus est Gabriel in 3, dist. 37, art. 1, et Clichtove, in Damas., lib. 4 Fidei, cap. 23, eamdem etymologiam legis ex Cassiodoro refert, et probat. Consonatque Scriptura , quæ leges appellat vincula , Jerem. 2 : *Fregisti jugum, rupisti vincula.* Isidorus autem, lib. 2 Etymol., cap. 10, et lib. 5, cap. 3, a legendo putat legem esse dictam, quod inde colligit, quia lex debet esse scripta, et ideo legenda est. Sed quia nunc latius de lege loquimur, ut illa etymologia possit in omnem legem convenire, oportet *legendi* verbum ad interiorem lectionem, seu recogitationem ampliare, ut notavit Alensis, 3 p., q. 26, memb. 1. Nam sicut lex naturalis dicitur a Paulo scripta in cordibus, ad Roman. 2, ita in eis mente legi potest et debet, id est, meditari et recogitari, ut secundum illam mores dirigantur, juxta illud Psalm. 118 : *Lucerna pedibus meis verbum tuum.* Et huic etymologiæ consonat nomen hebraicum , quo lex *Tora* dicitur, id est, instructio. Alii denique legem dictam esse putant ab eligendo, vel quia cum magna, et prudenti electione ferenda sit, vel quod unicuique ostendat quid eligendum sit; sic Augustinus, in quæstionibus ex novo Testamento, quæst. 15, si ejus est opus : *Lex* (ait) *a lectione dicta est, ut de multis quid eligas scias.* Cicero vero, l. 1 de Legibus, a legendo dictam esse declarat: *Quia nos,* inquit, *delectus vim in lege ponimus, sicut Græci* (ait) *legem vocant* νόμον, a tribuendo unicuique quod suum est, quia lex debet esse justa; unde alii derivant legem ab eo quod legitime actiones humanas moderatur, ut refert Turrec. in cap. *Lex*, dist. 1, in fine. Itaque hæ omnes etymologiæ aliquid explicant quod vere convenit legi : unde autem vox derivata sit incertum est, et parum refert.

CAPUT II.

Quid Jus significet, et quomodo ad legem comparetur.

1. *Leg. jus naturale.—Variæ nominis* Jus *etymologiæ.—Prima.—Secunda.* — Hujus vocis frequens est in hac materia usus, et interdum pro lege accipitur, ut patet ex § *Singulorum,* Instit. de Rer. divis., et l. *Jus naturale,* ff. de Legibus, quamvis interdum aliis etiam modis accipiatur, ideoque et illam explicare, et cum lege conferre necessarium est : prius vero advertere oportet tres solere juris etymologias assignari. Prima est, ut jus dicatur quod juxta sit, de qua videri potest Conan., lib. 1, Comment. juris civil. Eam enim omitto, quia mihi non probatur; quia si materiales voces consideramus, non est in ea proportio, cum *Juxta* non per S sicut Jus, sed per X scribatur. Si vero significationem attendamus, juxta esse, non significat æquale esse, sed tantum esse prope. Et licet interdum significet similitudinem, vel æqualitatem in aliquo munere, vel actione, illud tamen est in sensu longe diverso ab æquitate quam jus indicat; unde du-

ra mihi videtur et singularis hæc deductio. Secunda, et Latinis magis recepta est, ut jus dicatur a jubendo : nam *jussum* participium est verbi Jubeo, et si a participio *jussum* secundam syllabam demamus, jus relinquitur, vel certe, si illas duas syllabas dividas, orationem constitues, qua ipsum jussum seu imperium dicat, se esse jus; seu jus sum.

2. *Tertia.* — Tertia derivatio est, ut jus a justitia dicatur ; sic enim dixit Ulpianus, l. 1, ff. de Justit. et jur. : *Est autem jus a justitia appellatum.* Quam etymologiam aliqui impugnant, quia justitia potius a jure derivatur quam e converso : justum enim dicitur quod est secundum jus. Sed hæc ratio non cogit : nam aliud est loqui de ordine, seu derivatione quoad causalitatem, aliud quoad denominationem, seu nominis impositionem ; nam priori modo verum est, justitiam derivari a jure (id est, ab eo quod in re justum, et æquum est) in ratione objecti, ac subinde in genere causæ finalis vel formalis extrinsece. Et hoc modo justitia per jus definitur, quia *Jus suum uniquique tribuit,* lib. *Justitia*, ff. de Justit. et jur. Nihilominus tamen quoad denominationem, et appellationem juris de qua loquitur jureconsultus, potuit jus a justitia appellari, sicut visus talis est, quia tendit in objectum visibile, et nihilominus objectum denominatur visibile ab ipso visu. Sic ergo justitia et est talis, quia tendit ad constituendam æqualitatem, quam dicimus esse ipsum medium justum, et hoc medium recte potuit a justitia denominari justum : nam illa æqualitas apta est per justitiam fieri, et inde vocatur justa. Inde vero potuit facile derivari jus, dempta ultima parte vocis *justum,* sicut de nomine *jussum* dicebamus. Et ita etiam dixit Isidorus, 5 Etymol., cap. 3 : *Jus esse dictum, quia justum est* : Augustinus, etiam in Psalm. 145, circa finem : *Jus* (inquit) *et injuria contraria sunt : jus enim est quod justum est.* Sicut ergo justum a justitia clare denominatur, ita jus potuit a justo, et justitia denominari quoad etymologiam vocis.

3. Unde idem Augustinus, lib. 19 de Civitate, cap. 21, tanquam principium philosophorum sumit : *Quod illud jus esse dicant, quod de justitiæ fonte manavit.* Quamvis enim jus per modum objecti sit causa justitiæ, in genere tamen causæ efficientis, est effectus justitiæ : nam justitia facit, et constituit objectum suum, sicut aliæ virtutes morales. Illud ergo objectum si in potentia consideretur, posset denominari a justitia justificabile (ut sic dicam), sicut de visu et visibili dicebamus : tamen illa denominatio non est in usu, et barbara est, et loco illius videtur introductum nomen juris, ut est objectum justitiæ : si autem consideretur illud objectum in actu, sic dicitur justum, et dici potest jus. Sic enim proprie locum habet quod dixit Augustinus, jus et injuriam esse contraria : nam injuria nihil aliud est quam actus injustus : et ita etiam dixit in secundo loco allegato : *Quod jure fit, profecto juste fit.* Unde Bartolomeus, in d. lib. 1, dixit jus in actu esse executionem, et de hoc interpretatur illam legem : verumtamen etiam potest optime intelligi de jure in potentia, seu in habitu, quia (ut dixi) non est sermo de emanatione causali, sed de sola denominatione, sicut scibile denominatur a scientia etiam in habitu. Nihil ergo est incommodi in hac etymologia, et quamvis incertum sit quæ istarum duarum deductionum sit verior, utraque præsenti instituto deservire potest.

4. *Nominis* Jus *significatio.* — Juxta has ergo duas vocis derivationes, nomen *Jus* duas præcipuas habet significationes, quas adnotavit Driedo, lib. 1 de Libert. Christian., cap. 10. Nam, juxta ultimam etymologiam, jus idem significat quod justum et æquum, quod est objectum justitiæ. Considerandum est autem justitiæ nomen dupliciter accipi. Primo, pro omni virtute, quia omnis virtus respicit et facit aliquo modo æquitatem : secundo, pro speciali virtute tribuente alteri quod suum est. Utrique ergo significationi jus cum proportione respondet : nam primo jus significare potest quidquid est æquum, et consentaneum rationi, quod est veluti generale objectum virtutis in genere. Secundo, potest jus significare æquitatem, quæ unicuique ex justitia debetur, et hæc posterior significatio magis est in usu : nam jus sic acceptum ad propriam justitiam referri maxime solet. Unde D. Thomas 2. 2, quæst. 57, art. 1, hanc dixit esse primam rationem et significationem juris : et inde optime concludit in solutione ad 2, jus non esse legem, sed potius esse id *quod lege præscribitur,* seu mensuratur. Quod ego censeo cum proportione esse intelligendum : nam leges pertinentes ad specialem justitiam respiciunt jus speciale, in dicta proprietate sumptum : lex autem in genere, prout in omnibus virtutibus locum habere potest, respiciet jus generaliter, et large sumptum, sicut dixit Cicero, lib. 2 de Legibus, in ipso nomine legis inesse vim justi et juris colendi, quia vera lex æquum et justum præcipere debet, ut dixi.

5. *Propria nominis Jus appellatio.* — Et juxta posteriorem et strictam juris significationem solet proprie jus vocari facultas quædam moralis, quam unusquisque habet, vel circa rem suam, vel ad rem sibi debitam; sic enim dominus rei dicitur habere jus in re, et operarius dicitur habere jus ad stipendium, ratione cujus dicitur dignus mercede sua. Et hæc significatio vocis hujus frequens est non solum in jure, sed etiam in Scriptura: nam in jure hoc modo distinguuntur jus in re, vel ad rem: item jura servitutum, seu jura prædiorum rusticorum, vel urbanorum, jura utendi, vel fruendi, et similia, quæ late videri possunt apud Brissonium, lib. 9 de Verb. signif., verb. *Jus*. In Scriptura vero legimus, dixisse Abraham ad filios Heth, Genes. 23: *Date mihi jus sepulchri*, id est, facultatem sepeliendi, et c. 31, de Jacob, quando discessit a socero, dicitur tulisse secum omnia *quæ juris sui erant*, et similia loca sunt frequentia. Atque hoc modo sumi videtur jus in lib. *Justitia*, ff. de Justit. et jur., cum dicitur justitia esse virtus quæ jus suum unicuique tribuit, id est, id tribuens unicuique quod ad illum spectat; illa ergo actio, seu moralis facultas, quam unusquisque habet ad rem suam, vel ad rem ad se aliquo modo pertinentem, vocatur jus, et illud proprie videtur esse objectum justitiæ. Hinc etiam solet jus pro necessitudine accipi, ut dicitur in l. ult., ff. de Justit. et jur.; videtur enim tunc vox illa significare specialem quamdam obligationem, aut relationem quæ ex ipsa necessitudine nascitur. Atque hoc modo dicitur unus succedere jure sanguinis, alius jure adoptionis, alius vero jure institutionis, seu testamenti. Sic etiam dicitur in l. *Jus*, 34, ff. de Pactis, *Jus cognationis non posse repudiari*, et jus cognationis restitui filio, dicitur in l. ult., ff. de Sentent., passim. Unde colligitur non significare ipsam cognationem, sed moralem actionem, seu facultatem quæ ex illa nascitur, et sic de aliis.

6. *Alia significatio nominis Jus.* — Juxta aliam vero etymologiam, qua jus a jubendo dicitur, proprie videtur jus legem significare: nam lex in jussione seu imperio posita est. Et hoc modo sumunt frequenter hanc vocem jureconsulti, ut quando dicunt, hoc vel illo jure utimur, vel hoc est certi et explorati juris, et similia. Item videtur hoc modo sumi quoties a facto distinguitur, ut cum dividitur ignorantia juris ab ignorantia facti, ut est frequens in jure, et doctoribus: estque titulus de juris et facti ignorantia. Et hinc etiam id quod est consentaneum rationi, jure fieri dicitur, tanquam legi conforme. Sic etiam videtur definisse jus Salustius, in Catilinario, cum dixit: *Jus est civilis æquitas, vel scriptis legibus sancita, vel institutis, aut moribus recepta.* Quæ descriptio imprimis de solis legibus civilibus data videtur: si tamen particula illa *civilis* dematur, etiam legibus canonicis et divinis positivis facile poterit adaptari. Legi autem naturali non videtur convenire, nisi eam dicamus esse scriptam in mentibus hominum: nam jus etiam de lege naturali dicitur, ut constat ex titulo de jure naturali, gentium, et civili, de qua divisione infra dicemus. Deinde illa descriptio magis videtur data per effectum legis, quam per propriam ejus rationem. Vel certe videtur magis esse descriptio objecti constituti per legem, quam ipsius legis; quia lex constituit æquitatem, vel est mensura, et regula ejus: non est proprie ipsa æquitas.

7. Addit vero Isidorus, dicto lib. 5 Origin., cap. 3, jus et legem comparari, ut genus et speciem: nam jus vult esse genus, legem vero speciem: et rationem reddere videtur, quia jus legibus et moribus constat. Lex autem est constitutio scripta, et habetur in capit. 2, 3 et 4, dist. 1. Et videtur sequi D. Thomas 2. 2, quæst. 58, art. 1, ad 2, dicens rationem æqui et justi, si in scriptum redigatur, esse legem. Et videntur sumpsisse ex Augustino, lib. 83 Quæstionum, quæst. 31, dicente: *Lege jus est quod in eo scripto, quod populo expositum est, ut observet, continetur.* At vero e contrario Cicero, lib. 1 et 2 de Legibus, solam illam putat esse propriam legem, quæ in ratione est: scriptam vero exterius dicit esse populariter legem: unde divinam mentem vocat summam legem, deinde rationem existentem in mente sapientis: legem vero scriptam magis nomine, quam re legem appellari. Jam vero usus obtinuit, ut lex de scripta, et non scripta proprie dicatur, et ita jus prout legem significat, cum illa convertitur, et tanquam synonyma reputantur.

8. *Actus judicis Jus significat aliquando.* —Hinc vero derivatum est nomen juris ad alia quædam significata, ad quæ significanda legis vox translata non est: nam hinc actus judicis solet nomine juris appellari, vel quia secundum leges fieri debet, vel quia interdum videtur quasi legem constituere, et sic dicitur judex, cum munus suum exercet, jus dicere; unde est titulus, ff. Si quis jus dicendi non obtemperaverit, et capite 2 de Constit., in 6, dicitur: *Extra territorium jus dicenti impune*

non obediri, quod tam de sententia quam de lege, seu statuto intelligi potest. Imo, in lege penult., ff. de Just. et jur., dicitur judex jus reddere, etiam cum inique decernit, non habito respectu ad id quod facit, sed ad id quod facere debet. Præterea hoc modo dicitur judex subditum in jus vocare, utique juris exponendi causa, ut dicitur in libro 1, ff. de in jus vocando. Quamvis posset illud intelligi de vocatione ad locum judicii. Nam vox hæc etiam ad significandum locum, in quo judicium exercetur, translata est, ut notatur in eadem lege penult., ff. de Justitia et jure, unde apud Latinos, *ire in jus*, idem est quod ad Prætorium, seu sedem prætoris ire, ut ex Donatiano Victore et multis juristis notat Brissonius supra: imo et divus Thomas supra, ad 1, ita interpretatur, cum dicitur aliquis comparere in jure; ubi addit etiam aliam significationem hujus vocis: nam ipsa etiam ars, qua discernitur quid sit justum, dicit aliquando vocari jus. Et sic tacite videtur exponere dictam leg. 1, ff. de Justitia et jure, ubi Ulpianus refert et probat definitionem Celsi dicentis, *jus est ars boni et æqui:* nam hæc definitio non tam ipsi legi quam jurisprudentiæ convenire videtur, nisi ars late sumatur pro quacumque ratione, seu mensura operationis.

9. *Quomodo jus distinguatur ab æquo et bono.* — Duo tandem supersunt declaranda. Unum est, quomodo jus interdum ab æquo et bono distinguatur, si nihil aliud est jus quam ipsum justum, quod etiam est ipsum æquum et bonum : vel, si sumatur pro lege, est ratio ipsius boni et justi, ut diximus. Illa autem distinctio juris, ab æquo et bono, constat ex multis, quæ refert Ludovicus Viv., in Schol. ad Augustinum, libro secundo, de Civitate, capite decimo-septimo. Sic enim dixit Quintilianus, libro quarto : *Judicis natura noscenda est, juri magis, an æquo sit opposita*; et libro sexto, *jure pugnandum, an æquo?* et Cicero, in Bruto : *Crassus multa tum contra scriptum pro æquo et bono dixit.* Hanc ergo dubitationem proponit Aristoteles, quinto Ethic., capite decimo, et in summa respondet æquitatem esse justi emendationem. Ad quod intelligendum, voces justi et æqui, et justitiæ ac æquitatis distinguendæ sunt. Duplex est enim justum : unum naturale, quod est rectum secundum naturalem rationem, quod nunquam deficit, si ratio non erret : aliud est justum legale, id est, quod lege humana constituitur, et hoc, licet in universali justum sit, solet in particulari deficere. Nec propterea lex injusta est, quia necesse est universaliter ferri : defectus autem (ait Aristoteles) non ex legislatore, sed ex materia ipsa provenit. Et juxta hoc duplex justum, duplex cum proportione potest distingui justitia : eodemque modo dupliciter solet accipi æquitas, uno modo pro æquitate naturali, quæ eadem est cum justitia naturali, et illi respondet æquum, prout idem est, quod justum naturale; et in hoc sensu loquuntur sæpe civilia jura de æquitate naturali, ut in libro 1, § *Si filius*, ff. de Suis et legit. hæred. : *Naturali æquitate nepotes in filiorum locum succedunt;* et lib. 1, ff. de Requir. reis : *Æquitatis ratio non patitur inaudita causa quem condemnari.* Et huic æquitati respondet æquum generaliter dictum : sicque dicitur in lib. *Nam hoc*, ff. de Cond. indebiti : *Hoc natura æquum est, neminem cum alterius nocumento locupletari.* Atque æquitas hoc modo sumpta non est emendatio juris, sed potius origo seu regula ipsius, juxta l. 91, ff. de Reg. jur. : *In omnibus, maxime tamen in jure, æquitas spectanda est.*

10. Alio vero modo sumitur æquitas pro prudenti moderatione legis scriptæ præter rigorem verborum ejus, et sic dicitur opponi stricto juri, in l. 2, § *Item*, ff. de Aqua pluvia arcen., sicque dixit Terentius : *Inter jus et æquitatem hoc interest, jus est, quod omnia recta et inflexibilia exigit: æquitas est, quæ de jure multum remittit.* Et ab æquitate sic sumpta dicitur etiam quasi per antonomasiam æquum et bonum, quod in se quidem tale est, licet a verbis legis discordare videatur. Et sic sumpsit Aristoteles æquitatem, cum illam dixit esse emendationem justi, utique legalis, virtutemque a qua procedit hic actus vocavit epikiam, de qua disputat etiam divus Thomas secunda secundæ, quæst. 120. Ad illam enim spectat contra verba legis humanæ agere in particulari, quando illam servare esset contra naturalem æquitatem, tuncque judex dicitur non agere jure, utique materialiter, et ut sonat, sed agere æquo et bono, quod est, jus ipsum juxta intentionem ejus servare, et contrarium agere esset jus violare, juxta illud Justin., cod. de Leg. : *Non dubium est in legem committere eum qui, verba legis complexus, contra legis nititur voluntatem;* et ideo fortasse jurisprudentia dicta est ars boni et æqui, quod in legibus interpretandis bonum et æquum semper intueri debet, etiam si interdum oporteat verborum rigorem temperare, ne ab æquo et bono naturali discedatur. Plura de hac re vide in Covarro, in reg. Possessor, part. 2, § 6, n. 3.

11. *De distinctione inter jus et fas.* — Alterum declarandum est, quid sit fas, et quomodo ad jus et legem comparetur. Ait enim Isidorus, quinto Etymolog., capite secundo: *Fas lex divina est, jus humana*, et habetur etiam distinctione prima, capite primo, ubi hoc exemplo explicatur: *Transire per agrum alienum fas est, jus non est.* Hæc autem videntur intelligenda juxta dicta in proximo puncto, ut ibi jus stricte sumatur pro lege scripta: fas autem pro æquitate, et quasi justa exceptione. Ut in dicto exemplo transire per alienum agrum dicitur non esse jus, quia nimirum lex humana per se potius prohibet illum transitum: tamen si ex rationabili eausa absque detrimento fiat, fas est, seu licitum est. Atque ita explicuit Glossa ibi, et Henricus, quodlib. nono, quæstione secunda; at vero D. Thomas, secunda secundæ, quæstione quinquagesima-septima, articulo primo ad ultimum, aliter illa verba exponit. Vult enim, nomen juris secundum quamdam specialem proprietatem magis convenire legibus, quæ ordinantur ad homines inter se, quam legibus, quæ ordinant hominem ad Deum, quia Deo non possumus reddere æquale, et ideo, inquit, respectu Dei potius fas quam jus appellatur lex. Sed quidquid sit de hac proprietate, quæ non est ab usu Latinorum aliena, Isidorus non appellat fas legem divinam, eo quod circa debitum Deo reddendum disponat; sed quia in naturali æquitate, atque adeo in ratione naturali, quæ lex divina est, nititur. Omissis autem metaphoricis significationibus et distinctionibus, quæ in præsenti instituto non deserviunt, nunc de jure in secunda et propria significatione generaliter loquimur, sicque cum lege convertitur, prout nunc etiam de illa universaliter tractamus.

CAPUT III.

QUANTA SIT NECESSITAS ET VARIETAS LEGUM.

1. Explicatis nominibus juris et legis, antequam inquiramus quid lex sit, oportet prius ostendere illam esse; quod optime fiet ejus necessitatem declarando, quia in his rebus ad institutionem morum pertinentibus, nec aliquid superfluum admittendum est, neque id quod necessarium est deesse potest. Solet autem distingui duplex necessitas: una absoluta, secundum quam dicitur res aliqua per se, et propter se simpliciter necessaria: quomodo Deus habet necessitatem essendi secundum existentiam actualem, de qua loquimur: alia est necessitas respectiva in ordine ad aliquem finem, vel effectum, quæ duplex subdistinguitur: nam quædam est necessitas simpliciter; alia ad melius esse, quæ proprius est utilitas.

2. *Lex absolute non fuit necessaria.* — Duo ergo in generali videntur certa. Primum est, necessitatem absolutam legi non convenire, quatenus lex est. Probatur, quia talis necessitas est propria Dei, qui solus est ens per se, et absolute necessarium: lex autem omnis vel est aliquid creatum, vel certe supponit aliquam creaturam, propter quam feratur, Deus enim non est capax legis: ergo sicut creatura non est simpliciter necessaria, ita neque lex. Addo præterea, loquendo de propria lege, de qua nunc agimus, tantum esse posse propter creaturam rationalem: nam lex non imponitur, nisi naturæ liberæ, nec habet pro materia nisi actus liberos, ut infra videbimus; ergo non potest esse magis necessaria lex, quam sit rationalis, vel intellectualis creatura: at creatura rationalis non habet absolutam necessitatem essendi: ergo nec lex habet hujusmodi necessitatem. Solum poterat hic oriri dubium de lege æterna, quam nunc esse suppono: illa enim est Deus ipse, et ideo est tam immutabilis et æterna, sicut ipse, ac subinde tam necessaria. Sed dico breviter rem illam, quæ est lex æterna, esse absolute necessariam, ut probat argumentum: tamen sub ratione legis non habere absolutam necessitatem, quia includit respectum liberum, ut infra ostendam.

3. *Lex supposita creatione creaturæ rationalis fuit utilis, et absolute necessaria necessitate finis.* — Dico secundo: Supposita creatione rationalium creaturarum, lex fuit necessaria necessitate finis, tam simpliciter quam ad melius esse. Hæc veritas est tanquam principium per se notum in hac materia, et quoad priorem partem de necessitate simpliciter declarari potest, quia intellectualis creatura eo ipso quod creatura est, superiorem habet, cujus providentiæ et ordini subjaceat, et quia intellectualis est, capax est gubernationis moralis, quæ fit per imperium: ergo connaturale est et necessarium tali creaturæ, ut subdatur alicui superiori, a quo per imperium seu legem regatur. Item talis creatura eo ipso quod ex nihilo facta est, flecti potest ad bonum et malum, ut ex communi Patrum sententia nunc suppono: ergo non solum es capax legis, qua dirigatur ad bonum, et arceatur a malo, sed etiam aliqua talis lex est illi simpliciter necessaria, ut convenienter suæ naturæ vivere

possit. Vel etiam a contrario possumus argumentari : nam qui caret lege peccare non potest : rationalis autem creatura potestatem habet peccandi : ergo et legi necessario subdita est. Nec refert quod per gratiam vel gloriam possit hæc creatura fieri impeccabilis : tum quia hic de naturali necessitate loquimur : et hoc modo dicimus necessariam esse legem, supposita conditione naturæ rationalis : tum etiam quia per donum quo talis natura fit impeccabilis, non tollitur, quin sit subdita legi quoad illos actus quos libere exercere potest; sed fit ut indefectibiliter pateat legi. Altera vero pars de utilitate ex priori clara est, quia necessitas in ordine ad finem, utilitatem necessario includit. Item, quia de legibus scriptum est illud, psal. 18 : *Lex Domini immaculata, convertens animas,* etc. ; et illud, Prov. 6 : *Mandatum lucerna est, et lex lux,* et similia, quæ postea insinuabimus, et magnas ostendunt legis utilitates.

4. Verumtamen quia utilitas hæc, vel necessitas non est eadem in omnibus legibus, ad illam exacte declarandam operæ pretium erit, varia genera legum distinguere, et in singulis propriam necessitatem, vel utilitatem explicare : ita enim constabit non solum esse legem in genere, sed etiam in particulari quotuplex sit, quod etiam necessarium est, ut de toto objecto hujus tractatus quæstionem, an sit, plene definiamus : ostendimus enim supra objectum hoc omnes legum species complecti. Erit etiam hoc opportunum, ut intelligantur voces quibus in discursu totius tractatus nobis utendum est.

5. *Legum divisio in varia membra.*—Primo ergo supponere possumus divisionem legis in quatuor membra, quam posuit Plato in Timæo et Phædro, scilicet, in divinam, cœlestem, naturalem et humanam, ex quibus vocibus secunda non admittitur a theologis, quia vel superflua est, vel erroneam doctrinam continet. Per cœlestem enim legem fatum, et necessitatem quamdam operandi, quæ ex ordinato motu et influxu cœlorum provenit, Plato intellexit : unde si intelligat legem illam talem esse, ut vel divinæ providentiæ non sit subjecta, vel rebus omnibus, etiam hominibus, quoad proprias animæ operationes necessitatem imponat, falsam et hæreticam sententiam continet, divinæ gubernationi et libertati arbitrii contrariam : si vero per cœlestem legem solum intelligat quod Aristoteles dixit, mundum hunc inferiorem conjunctum esse sphæris cœlestibus, ut inde gubernetur, per naturales, scilicet, influentias et vicissitudines, quæ a Deo semper pendeant, corpora immutent, et non animas, sic non oportuit membrum illud distinguere, quia eo modo quo potest appellari lex, sub naturali comprehenditur, ut monstrabimus. Omissa ergo illa secunda voce, alia tria sunt etiam in usu theologorum, sed in sensu aliquantulum diverso.

6. *Quid sit lex divina apud Platonem et quibus modis usurpetur. — Prima divisio legis, in temporalem et æternam.* — Lex ergo divina apud Platonem est ratio gubernatrix universi in Dei mente existens , quam legem etiam theologi agnoscunt, sed legem æternam appellant. Duobus enim modis dici potest lex divina: uno modo, quia in ipso Deo est : alio modo, quia ab ipso Deo immediate fertur, licet extra Deum ipsum sit. Priori modo legem divinam appellavit Plato, theologi vero cum Augustino ut distinguant illam legem ab alia, quam Deus extra se fert, vocant illam æternam : et ita etiam nos appellabimus. De ipsa igitur re, quæ lex æterna vocatur, tam certum est esse in Deo, quam est certum habere Deum universi providentiam, quia per hanc vocem nihil aliud significatur, quam ratio hujus providentiæ in Deo existens, vel aliquid ejus : quo modo autem recipiat nomen et proprietatem æternæ legis, in principio libri sequentis explicabimus. Et hinc facile intelligitur quæ sit necessitas et utilitas hujus legis, est enim eadem quæ divinæ providentiæ : nam, sicut absque divina providentia mundus non posset consistere, ita neque sine hac divina et æterna lege, et omnis utilitas et commoditas, quæ huic mundo provenit ex divina providentia in hanc etiam divinam legem referenda est. Advertit autem D. Thomas, 1. 2, q. 91, art. 1, ad 3, utilitatem hujus legis non esse, quia ipsa ordinatur ad finem, sed quia ipsa ordinat omnia alia ad suos fines per convenientia media : ipsa enim non potest ad finem ordinari, cum sit ipse Deus, qui est ultimus finis omnium. Tandem ex hac prima lege divina, seu æterna colligi potest prima divisio legis, in æternam et temporalem, supponimus enim nihil esse æternum extra Deum : constat autem plures esse leges extra Deum existentes : ergo præter legem æternam necesse est dari alias temporales, quæ consequenter differunt tanquam creatum et increatum, quia quidquid est æternum, increatum est, et quod est temporale, est creatum. Hinc ergo constat dari legem divinam, id est, in Deo ipso existentem : quomodo autem detur lex divina a Deo proxime lata, pate-

bit ex dicendis. Denique datur lex in Deo ipso existens : hæc enim omnia in idem recidunt.

7. *Secunda divisio legis in naturalem, et positivam. — D. Isidorus.* — Ex aliis igitur duobus membris legis a Platone positis secunda divisio legis colligitur, quæ est subdivisio legis creatæ, in naturalem et positivam. Quam divisionem omnes etiam theologi agnoscunt, et est frequens apud Sanctos, sive sub nomine legis, sive sub nomine juris positivi et naturalis. Ut patet ex Isidoro, lib. 2 et 3 Etymol., et habetur in Decret., distinct. 1 et sequentibus, et sumitur ex Augustino, tract. 6, in Joannem, et indicata est a Paulo, Roman. 2, dicente : *Gentes quæ legem non habent, naturaliter ea quæ legis sunt, faciunt*, ut ibi Glossa ordinar. notavit. Eadem divisio repetitur in jure civili, Instit. de Jure natur. gentium et civili, et lib. 1, ff. de Justitia et jure. Et Cicero, lib. 1 de Legibus, ex professo probat dari jus naturale prius omni humano. De quo multa etiam habet, lib. 2 de Legibus, et Aristoteles, 5 Ethicor., cap. 7, ubi in eodem sensu distinguit jus in naturale et legale.

8. *Quibus modis lex naturalis apud auctores usurpetur.* — Sed circa legem naturalem advertendum est, variis modis a philosophis, jurisperitis, vel theologis accipi. Plato enim supra legem naturalem videtur accipere pro omni inclinatione naturali indita rebus a suo creatore, qua singula ad proprios actus et fines tendunt. Sicut enim legem divinam esse dixit rationem æternam in Deo existentem, qua reguntur omnia, ita participationem illius rationis creaturis impressam, ut in destinatos fines suos tendant, naturalem legem appellavit : imo etiam D. Thomas, 1. 2, quæst. 91, art. 2, dixit omnia quæ divina providentia reguntur, participare aliqualiter legem æternam, in quantum ex efficacia ejus habent inclinationes in proprios actus et fines. At vero jurisperiti legem naturalem communem esse dicunt, non solum hominibus, sed etiam aliis animalibus; inanimata vero a participatione hujus legis excludere videntur, ut patet ex § 1 Instit. de Jure naturali, etc., et lib. 1, ff. de Justit. et jure.

9. *Lex secundum proprietatem insensibilibus non attribuitur.* — Verumtamen, ut in primo capite notavi, lex non attribuitur rebus insensibilibus secundum proprietatem, sed secundum metaphoram, et ideo de illa priori ac generalissima acceptione legis naturalis, nihil amplius hic dicere necesse est, præter ea quæ in cap. 1 diximus, et quæ infra dicemus de lege æterna. Animalia etiam bruta non sunt capacia proprie legis, cum nec ratione nec libertate utantur, et ideo non potest nisi per similem metaphoram illis attribui naturalis lex. Quamvis enim in hoc differant ab insensibilibus, quod non solo pondere naturæ, sed etiam cognitione et instinctu naturali ducuntur, qui instinctus est illis quasi lex, et hac ratione possit aliqualiter sustineri illa secunda acceptio jurisconsultorum ; nihilominus simpliciter est metaphorica et valde analoga, et ideo etiam nunc illam omittimus : infra enim, lib. 2, cap. 8, explicando jus gentium, sensum proprium illarum legum investigare conabimur.

10. *Quænam sit propria lex naturalis.* — Lex ergo naturalis propria, quæ ad moralem doctrinam et theologiam pertinet, est illa quæ humanæ menti insidet ad discernendum honestum a turpi, juxta illud Psalm. 4 : *Quis ostendit nobis bona? signatum est super nos lumen vultus tui Domine*, ut explicuit D. Thomas, d. quæst. 91, art. 2, ubi concludit legem naturalem esse *participationem legis æternæ in rationali creatura.* Et in 4, distinct. 33, art. 1 : *Quia homo* (inquit) *inter cætera animata rationem finis cognoscit, et proportionem operis ad finem : ideo naturalis conceptio ei indita, quæ dirigitur ad operandum convenienter, lex naturalis, seu jus naturale dicitur : in cæteris autem naturalis æstimatio vocatur.* Et hoc etiam aperte sensit Cicero, lib. 2 de Legibus : nam post verba supra citata de lege æterna subdit : *Ex qua illa lex, quam Dii humano generi dederunt, recte est laudata : est enim ratio, mensque sapientis ad jubendum, et ad deterrendum idonea.* Ita ergo hæc lex naturalis dicitur, non solum prout naturale a supernaturali distinguitur, sed etiam prout distinguitur a libero: non quia ejus executio naturalis sit, seu ex necessitate fiat, sicut executio naturalis inclinationis est in brutis vel rebus inanimis; sed quia lex illa est veluti proprietas quædam naturæ, et quia Deus ipse illam naturæ inseruit. Et ex hac parte etiam est divina hæc lex, tanquam a DEO immediate lata, ut sensit D. Thomas, dicta quæst. 91, et quæst. 94, art. 6, ubi adducit D. Augustinum, 2 Confessionum, cap. 4, dicentem ad Deum : *Lex tua scripta in cordibus hominum* : quod dictum est propter legem naturalem; unde dixit in lib. 2 de Sermone Domini in mont., cap. 9, *nullam esse animam, in cujus conscientia non loquatur Deus. Quis enim scribit in cordibus hominum naturalem legem nisi Deus?* Expressiusque hanc legem divinam appella Isidorus, lib. 5

Etymol., cap. 2. Atque ex his tandem constat, quam sit necessaria et utilis hæc lex, cum in ea posita sit discretio inter honestum et turpe in rationali natura. Verumtamen hæc omnia longam requirunt declarationem, sed ne ordinem invertamus, et confundamus omnia, in librum sequentem illam reservamus.

11. Superest dicendum de quadam subdivisione legis naturalis : prius autem oportet aliquid dicere de quarta lege a Platone posita, quam humanam appellavit, et pertinet ad jus illud quod Aristoteles vocavit *jus legale,* quod ipse ita descripsit : *Est jus, quod a principio nihil refert : postquam autem positivum est, multum refert.* Quod ex parte materiæ talis juris intelligendum est, quia versatur circa actiones quæ secluso tali jure non essent sub obligatione : per illud autem efficiuntur necessariæ. Denique ad hoc membrum spectant illæ leges quas Cicero, lib. 2 de Legibus, a lege æterna et naturali distinguit, et populares vocat : nos autem, more theologorum, legem creatam seu temporalem in naturalem et positivam divisimus, quia positiva latius patet quam humana. Est enim advertendum philosophos non agnovisse supernaturalem hominum finem, sed solum de hujus vitæ aliquali felicitate, vel potius convenienti statu, ad illam in pace et justitia transigendam, tractasse, et in ordine ad hunc finem de legibus considerasse, et ita naturalem legem solum ab humana, quam nos civilem appellare possumus, distinxisse, de qua statim aliquid dicemus. At vero cum fides doceat homines ad finem supernaturalem vitæ futuræ per convenientia media in hac vita exequenda ordinari, recte sacra theologia infert, longe aliter esse necessariam hanc legem naturalem, et pluribus legibus positivis homines indigere, quam iidem philosophi fuerint assecuti.

12. *Quibus modis consideratur natura humana in ordine ad leges quibus indiget.— Quotuplex sit lex naturalis.* — Circa legem ergo naturalem docet theologia, hominem secundum duplicem naturam, et duplex rationis lumen considerari posse. Primo secundum puram naturam, seu substantiam animæ rationalis, et consequenter secundum rationis lumen illi connaturale : secundo juxta naturam gratiæ desuper homini infusæ, et secundum divinum, ac supernaturale lumen fidei, per quod pro statu viæ regitur et gubernatur. Et juxta hæc duo principia distinguit duplicem legem naturalem : aliam simpliciter naturalem respectu hominis: aliam, quæ licet supernaturalis sit respectu hominis (quia totus ordo gratiæ illi supernaturalis est) nihilominus naturalis dici potest respectu gratiæ ; quia etiam gratia habet suam propriam essentiam et naturam, cui connaturale est lumen infusum, cui etiam connaturale est non solum dirigere homines ad rectam et honestam, ac debitam operationem supernaturalem, sed etiam depellere tenebras et errores circa ipsammet legem pure naturalem, et sub altiori ratione præcipere ipsiusmet legis naturalis observationem. Sic ergo lex naturalis duplex distingui potest, una pure naturalis, alia simpliciter supernaturalis, naturalis autem respective, per comparationem ad gratiam: unde cum lex naturalis etiam pura divina sit, quia a Deo manat, multo magis lex naturalis divini ordinis divina est : nam prior est a Deo mediante natura, a qua manat, tanquam proprietas ejus : posterior autem est a Deo per se infundente gratiam, et ipsum supernaturale lumen, ac actualiter etiam dirigente homines ad dictamina illius legis perficienda per auxilia gratiæ excitantis et adjuvantis.

13. Denique utraque lex dici potest connaturalis generi humano, eo modo quo naturale quodammodo dicitur quod cum natura concreatum est, semperque in illa perseveravit. Ita enim lex etiam connaturalis gratiæ semper in humano genere fuit, quia nunquam in hominibus universis, seu in tota Ecclesia lumen fidei defuit, neque homines caruerunt unquam lege divina supernatarali, sine qua non potuissent in supernaturalem beatitudinem tendere. Unde quando distingui solent status hominum per leges, scilicet in statum legis naturalis, scriptæ vel gratiæ : in primo statu per legem naturalem intelligenda est tam lex solius naturæ, quam lex connaturalis gratiæ, seu lex fidei : non potuit enim mundus unquam carere omnino hac lege secundum ordinariam providentiam, cum factores legis semper potuerint cum divino auxilio justificari, ut sumitur ex Paulo, ad Rom., cap. 2 et 3. Atque ita etiam patet quæ fuerit necessitas et utilitas legis naturalis in hoc posteriori sensu declaratæ, nimirum, quia gratia, et fides semper fuit necessaria : et hæc lex est illis connaturalis. Item ut haberet homo legem, per cujus observantiam posset consequi remissionem peccatorum, ac vitam æternam, cum divino auxilio.

14. *Quænam sit lex positiva.* — Circa alterum membrum de lege positiva sciendum est, illam legem vocari positivam, quæ non est innata cum natura, vel gratia, sed ultra illas ab

aliquo principio extrinseco habente potestatem posita est; inde enim positiva dicta est, quasi addita naturali legi, non ex illa necessario manans. Unde ab aliquibus *jus positum* vocatur, ut videri potest in Conimbrico, l. 1 Comment. jur. civil., cap. 8. Et in legem positivam sic sumptam convenit, quod Aristoteles, 1 Ethic., cap. 9, dixit *legem esse sermonem ab aliqua prudentia, et mente profectum, quæ vim habeat ad cogendum*. Nam licet ille de lege humana tantum loquatur, tamen verba ejus de se generaliora sunt, et ita etiam positiva latius patet, quam humana.

15. Atque hinc traditur a theologis tertia divisio legis positivæ in divinam et humanam. Lex positiva divina dicitur, quæ ab ipso Deo immediate lata est, et toti legi naturali addita; de humana statim dicemus. Præter has vero non potest esse alia positiva lex respectu hominum, quia non sunt plures legislatores: Angeli enim non habent hanc potestatem in homines, quia nec naturalis illis est, nec a Deo est illis concessa: nulli enim id revelatum scimus: unde nec divinare illud possumus. Lex itaque divina in præsenti non dicitur lex in Deo existens, sed a Deo manans speciali quodam modo: non enim significat legem conceptam, sed exhibitam, et in hoc inter alia differt a lege divina, prout illam posuit Plato. Deinde differt hæc lex a naturali sumpta cum omni perfectione supra declarata, quia lex naturalis non additur a Deo specialiter ipsi naturæ, vel gratiæ: hæc autem lex specialiter ponitur, et additur ultra illam. Unde lex naturalis non confertur per se primo, ut speciale donum legis, sed censetur idem donum, vel cum ipsa natura, vel cum ipsa fide et gratia: nam qui dat formam, dat consequentia ad formam; hæc autem lex per se primo datur tanquam donum additum et naturæ, et gratiæ. Et hinc factum est, ut hæc soleat appellari simpliciter lex, ut patet ex tota Epistola ad Rom., et ex aliis Scripturæ locis, quæ statim insinuabimus. Atque ideo lex divina simpliciter dicta solet de hac positiva intelligi, et ita etiam nos frequentius loquemur.

16. Ex quo etiam facile constat, quæ fuerit hujus divinæ legis necessitas. In quo animadvertendum est (ne propter ambiguitatem vocis decipi contingat), D. Thomam in quæst. 1, art. 4, quatuor afferre rationes ob quas fuit necessaria lex divina; quas si aliquis attente consideret, inveniet solum probare de lege divina vel naturali, vel supernaturali, prout connaturalis est gratiæ: non vero de lege supernaturali positiva, prout nunc loquimur. Prima ratio est, ut dirigat hominem ad supernaturalem finem; secunda, ut juvet hominem etiam in naturalibus, ne erret; tertia, ut etiam de interioribus actibus possit præcipere, et ordinare: quarta, ut omne malum prohiberet quod lex humana non potest. Et ad has quatuor proprietates accommodat illud Psalm. 18: *Lex Domini immaculata, convertens animas, testimonium Domini fidele, sapientiam præstans parvulis*: nam in hoc ultimo verbo continetur prima ratio, quia per sapientiam ordinatur homo ad supernaturalem fidem: in tertia autem, seu penultima proprietate continetur ultima ratio: nam quia hæc lex nititur in veritate Dei, non potest subesse erroribus: imo errores naturæ potest emendare et cohibere: præterea in secunda proprietate insinuatur ratio tertia: nam quia lex divina interiores actus dirigit, merito convertere animas dicitur: ac denique immaculata dicitur, quia nullum malum permittit. At vero hæ omnes rationes maxime probant de lege divina connaturali gratiæ, præsertim ratio prima et secunda, ut supra etiam tetigi. Nam ratio tertia et quarta etiam in pura lege naturali locum habent, quia illa præcipit etiam internos actus bonos et malos prohibet, nullumque actum pravum re vera permittit. Imo lex divina positiva, prout nunc de illa loquimur, ordinarie versatur circa actus exteriores, ut videre licet in lege veteri et in nova, quatenus est de sacramentis et de hierarchia ecclesiastica. Item per legem positivam non prohibet Deus omnia mala; sed hoc spectat ad divinam legem naturalem utriusque ordinis, ut supra explicata est.

17. *Necessitas legis divinæ non est absoluta, sed ex suppositione.* — Unde colligimus, necessitatem legis divinæ positivæ non fuisse necessitatem absolutam in ordine ad finem supernaturalem, sed fuisse necessitatem ex suppositione institutionis Synagogæ, vel Ecclesiæ, respectu cujus censeri potest necessitas simpliciter, licet respectu ipsius finis sit potius ad melius esse, et ad majorem hominum instructionem, vel propter eorum nimiam cæcitatem et depravatos mores, ad cohibendos illos, vel propter majorem perfectionem et lumen, ad perfectionem virtutis et sanctitatis assequendam: ratio est, quia, licet aliqua lex supernaturalis, sicut et supernaturalis cognitio, fuerit necessaria, sufficere poterat illa quæ est connaturalis ipsi gratiæ: necessitas ergo addendi alteram legem positivam orta est ex peculiari

institutione corporis mystici spiritualis, ut sic dicam. Qua institutione supposita, possunt optime applicari cum proportione rationes divi Thomæ ad hanc legem divinam positivam. Quæ ulterius subdividi solet in veterem et novam, quam partitionem, in lib. 9 et 10, late sumus explicaturi.

18. *Quæ sit lex humana, et cur ita appelletur.*—Superest dicendum de lege positiva humana, quæ ita denominatur a proximo principio, unde manat. Non enim dicitur lex humana, quia hominibus imposita sit, nec quia in illis sit, ut in his qui per illam gubernandi sunt : quia licet hoc revera conveniat huic legi, non est proprium ejus, sed commune est omni legi, de qua tractamus, sive divina, sive naturalis sit : unde secundum illam denominationem distingueretur potius lex humana ab angelica, id est, a lege Angelis imposita, de qua non tractamus. Item non dicitur lex humana ex materia, quia videlicet, de rebus humanis et non divinis feratur : nam licet fortasse hæc denominatio cadere possit in legem, quam philosophi humanam nominarunt, revera non est ab eis intenta, nec est adæquata, quia lex humana latius patet, ut videbimus. Dicitur ergo humana lex, quia proxime ab hominibus inventa et posita est. Dico autem *proxime*, quia primordialiter omnis lex humana derivatur aliquo modo a lege æterna; juxta illud : *Per me reges regnant, et legem conditores justa decernunt,* Proverb. 8; et quoad vim obligandi manat a potestate Deo data, quia *non est potestas, nisi a Deo,* Roman. 13. Nihilominus tamen lex ipsa quæ humana dicitur actus est hominis, et ita ab illo proxime fertur, et inde humana vocatur. Sic dixit Plutarchus, in Commentar. in principe requiri doctrinam : *Justitia legis est finis; lex autem principis opus; Princeps vero Dei simulacrum administrantis universa.* Et Augustinus, lib. de vera Relig., cap. 31 : *Conditor* (inquit) *legum temporalium, si vir bonus est et sapiens, legem æternam consulit, ut secundum ejus immutabiles regulas quid sit pro tempore jubendum vetandumque discernat* : et tract. 6, in Joan., dicit Deum per imperatores distribuisse humano generi jura humana. Est ergo lex humana opus hominis ab ejus potestate et prudentia proxime manens, et tanquam regula et mensura operationum subditis posita.

19. *Quæ sit necessitas legis humanæ.—Divus Thomas.* — Unde etiam facile constat quæ sit necessitas vel utilitas hujus legis. Ut enim notavit D. Thomas, quæst. 91, artic. 3, necessitas manat ex eo, quod lex naturalis vel divina generalis est, et solum complectitur quædam principia morum per se nota, et ad summum extenditur ad ea quæ necessaria, et evidenti illatione ex illis principiis consequuntur; præter illa vero multa alia sunt necessaria in republica humana ad ejus rectam gubernationem et conservationem; ideo necessarium fuit ut per humanam rationem aliqua magis in particulari determinarentur circa ea, quæ per solam rationem naturalem definiri non possunt, et hoc fit per legem humanam, et ideo fuit valde necessaria. Unde Plato, lib. 9 de Legibus, non longe a fine : *Necesse est* (inquit) *leges hominibus ponere, ut secundum leges vivant : nam si absque his vixerint, nihil a feris atrocissimis discreparint.* Et simili modo dixit Aristoteles, libr. 1 Polit., cap. 2 : *Ut perfectione suscepta, optimum omnium animalium est homo, ita si alienus fiat a lege et a judiciis, pessimum est omnium animalium.*

20. Et ex utroque licet amplius rationem explicare. Nam in hoc fundatur, quod homo est animal sociabile, natura sua postulans vitam civilem et communicationem cum aliis hominibus, et ideo necesse est ut recte vivat, non solum ut privata persona est, sed etiam ut est pars communitatis : quod ex legibus uniuscujusque communitatis maxime pendet. Deinde oportet ut unusquisque non tantum sibi, sed etiam aliis consulat, pacem et justitiam servando, quod sine convenientibus legibus fieri non potest. Item necesse est ut ea quæ ad commune bonum hominum, seu reipublicæ spectant, præcipue custodiantur et observentur : singuli autem homines et difficile cognoscunt id quod expedit ad commune bonum, et raro illud per se intendunt, et ideo necessariæ fuerunt leges humanæ, quæ communi bono consulerent, ostendendo quid agendum sit propter tale bonum, et cogendo ut fiat. Unde Aristoteles, lib. 10, cap. 9 : *Publicas* (inquit) *diligentias, atque curas per leges fieri constat, bonas autem per studiosos.* Propter quod ait Cyrillus, libr. 3 contra Julian., non longe ab initio : *Neque dubium est quin leges dirigant ad bonum, et a deterioribus recedere cogant, unde nemo qui mente præditus est redarguerit, vel leges, vel legislatores.* Fuerunt ergo leges positivæ, et utiles, et necessariæ. Unde olim, quando leges inanimatæ conditæ non fuerant, principes erant quasi animatæ leges, quorum arbitrio populi regebantur, ut ex Justino refert divus Augustinus, l. 4 de Civitate, cap. 6.

21. *Ultima divisio legis in civilem et ecclesiasticam. — Quæ sit lex civilis. — Quæ item ecclesiastica. — Quæ sit necessitas condendi legem civilem et canonicam.* — Tandem vero hæc positiva lex in civilem et ecclesiasticam distinguitur, quam divisionem philosophi non agnoverunt, quia supernaturalem finem, et specialem potestatem ignorarunt : et ideo apud illos idem est lex humana quæ civilis, quam temporalem solet Augustinus appellare. Est enim illa quæ ad civitatis politicam gubernationem, et ad temporalia jura tuenda, et in pace, ac justitia rempublicam conservandam ordinatur : unde leges civiles circa hæc temporalia bona, seu corporalia versantur. Præter has autem christiana religio recognoscit leges ecclesiasticas, seu canonicas, quæ in sacris canonibus et decretis pontificum continentur, quas aliqui non humanas, sed divinas vocant, eo quod ab speciali potestate a Deo specialiter lata deriventur, et ad supernaturalem finem, et divinum cultum, ac salutem animarum potissime referantur. Re tamen vera humanæ sunt, ut bene docuit Joannes Andræas, quem refert et sequitur Panor. in cap. 1 de Jura calumn., num. 7, et sumitur aperte ex cap. *Non debet,* de Consanguin. et affin.; et ratio est, quia per voluntatem humanam proxime constituuntur, licet a civilibus differant in potestate a qua proxime manant, et in fine, et materia, ut postea videbimus : ratio autem, seu necessitas talium legum eadem cum proportione fuit. Quia Deus (ut supponimus) specialem congregationem fidelium, quæ esset unum corpus, quod Ecclesiam nunc vocamus, instituit : et per legem a se latam non disposuit in particulari de omnibus, quæ ad spirituale regimen Ecclesiæ convenientia esse poterant, sed solum quædam substantialia fundamenta hujus spiritualis reipublicæ instituit : reliqua vero per suos ministros et Ecclesiæ pastores disponenda reliquit : tum ut suaviter et modo hominibus accommodato omnia ordinarentur, tum quia non poterant omnia in particulari, ita determinari, ut essent immutabilia. Hæc ergo determinatio fit per leges canonicas, et ideo tam fuerunt necessariæ in spirituali republica Ecclesiæ, sicut civiles in temporali.

22. Ex his igitur satis constat varietas legum et necessitas, multiplexque divisio. Quibus addi solent aliæ quæ incertæ sunt, vel quasi materiales, et ideo circa illas immorari nunc non est necesse : nam suis locis melius attingentur. Hujusmodi est divisio legis in ostendentem et præcipientem, de qua dicemus in libro sequenti, et fortasse necessaria non est. Item est alia generalis divisio legis in affirmativam et negativam, quia illa præcipit quod agendum est, hæc vetat et prohibet quod cavendum est : quæ duo præstant omnes leges numeratæ, quia solum differunt in materia præcepta, quæ est agere, vel non agere : et inde habent aliquam differentiam in modo obligandi, quam, cap. decimo tertio, commodius trademus. Addi denique possunt divisiones legis humanæ in pœnalem et non pœnalem, prohibentem tantum vel etiam irritantem, quæ voces satis notæ sunt : de rebus autem ipsis in sequentibus erunt speciales disputationes instituendæ. Denique in dictis divisionibus omissum videri potest jus gentium : sed quomodo illud ad prædicta revocetur, in libro sequente, cap. 8, explicabimus.

CAPUT IV.

QUI ACTUS SINT NECESSARII IN MENTE LEGISLATORIS AD LEGEM FERENDAM.

1. Quæ hactenus tractavimus solum pertinent ad definiendam quæstionem, an sit lex; ostendimus autem non solum esse, sed etiam necessariam esse, non unam tantum, sed varia genera, seu species illarum, quorum nomina et rationes eorum exposuimus, ut in discursu materiæ clare et expedite loqui possimus. Jam sequitur videndum quid sit lex, quod abstracte, et in communi explicabimus, et difficultates insurgentes ex particularibus legibus in propria loca remittemus; semperque loquemur more humano, et juxta nostrum concipiendi modum : erunt tamen locutiones applicandæ ad divinam legem seu mentem, remotis imperfectionibus. In hoc ergo et sequenti capite dicemus de genere, sub quo lex constituitur, postea differentiam inquiremus.

2. *Lex ad naturam intellectualem pertinet.* — Primum ergo supponimus legem esse aliquid pertinens ad naturam intellectualem, quatenus talis est, atque adeo ad mentem ejus : sub mente intellectum et voluntatem comprehendendo (ita enim nunc loquor). Hoc per se satis notum est, quia lex dicit moralem ordinem ad aliquid agendum : nulla autem natura est capax hujus ordinationis nisi intellectualis. Item proprie loquendo non reguntur legibus, nec sunt capaces talis gubernationis, nisi quæ intellectu et ratione utuntur : ergo multo magis requiritur mens in eo qui per leges debet gubernare. Est ergo lex aliquid ad mentem

pertinens : imo si in ordine ad naturalia vel irrationalia dicitur Deus per extensionem quamdam legem concipere, id solum est quatenus ea quæ intellectu carent, indigent superiori mente gubernante, ut opus naturæ sit opus intelligentiæ ; omnibus ergo modis lex ad mentem referenda est. Et hic fuit conceptus legis in omnibus sapientibus, etiam philosophis, ut ex Platone, Aristotele et Cicerone, in locis allegatis constat.

3. *Lex non in habitu, sed in actu posita est.* —Suppono secundo legem, proprie loquendo, præsertim quatenus est in legislatore in aliquo actu secundo, non in habitu, vel potestate positam esse. Patet, quia lex dicitur quæ habet vim proximam movendi et obligandi subditos: hæc autem non est in potentia, vel habitu, nisi radicaliter et remote : est ergo in aliquo actu. Item imperare, ordinare, et similia dicunt actum; illa autem fiunt per legem, vel formaliter, vel quasi active moraliter : consistit ergo lex in actu. Ut autem explicemus quisnam hic actus sit, oportet prius numerare omnes actus qui ad legem concurrere possunt, et eorum seriem seu ordinem describere : possunt enim hi actus esse, vel interiores, et eliciti ab intellectu, vel voluntate, aut exteriores et imperati : et omnes necessarii sunt, ut lex tandem suum effectum consequatur.

4. *De subjecto in quo lex potest existere.* — Ad hoc autem explicandum adverto tertio, legem in triplici statu, vel subjecto posse considerari. Primo, in ipso legislatore, quomodo supra dicebamus legem esse conceptam in mente Dei ex æternitate. Secundo in subditis, quibus lex imponitur, quomodo dici solet lex naturæ indita in mentibus hominum. Tertio in aliquo alio signo, seu alia materia exteriori, ut in scripto, vel etiam in voce manifestante voluntatem superioris. De lege in duobus ultimis statibus considerata nulla potest esse difficultas : nam lex tertio modo spectata formaliter consistit in aliquo exteriori actu, quo legislator mentem suam manifestat, qualis est inter homines locutio, vel scriptura, quomodo dixit Aristoteles, 10 Ethicor., cap. 9, legem esse sermonem ab aliqua mente, seu prudentia profectum. Sic etiam Gabriel, in 3 dist. trigesima septima, definit legem esse signum principis voluntatem vel mentem sufficienter manifestans. Dixi autem hoc signum esse actionem vel actum, sub illo comprehendendo terminum ejus, quando et permanens est, et perfectam rationem signi continet : sic enim lex scripta lex dicitur, non solum quando scribitur, sed quatenus est terminus scriptionis permanens, semperque mentem principis indicans. Et eadem proportione, si lex solo verbo tradatur, quamvis sensibile verbum transeat, quatenus vero manet in memoriis hominum, lex sufficienter durare dicitur : sic enim interdum lex non scripta per traditionem conservatur. Et eodem modo consuetudo potest aliquando obtinere vim legis, ut infra videbimus. Neque in hoc membro alia occurrit difficultas, præter illam quæ ad promulgationem legis spectat, de qua infra dicemus.

5. *Lex in subdito solum residet in actu mentis.* — Præterea de lege, prout esse potest in homine legi subjecto, certum est consistere in actu mentis, et per se solum requirere judicium intellectus, et non actum voluntatis : hic enim necessarius est ad observationem seu executionem legis, non ad existentiam ejus. Nam lex prævenit voluntatem subditi, et illam obligat : actus vero intellectus necessarius est ut proponat et proxime applicet voluntati legem ipsam, et ideo necessario requirit judicium rationis. Atque hoc modo lex naturalis communiter dicitur esse naturale judicium rationis humanæ, scilicet, quatenus illa lex est in homine tanquam in eo qui illi subjicitur. Atque hoc etiam modo dixit Damascenus, lib. 4 de Fide, cap. 3 : *Adveniens lex Dei, mentem nostram incendens eam ad se pertrahit, conscientiamque nostram vellicat, quæ et ipsa lex mentis nostræ dicitur.* Idemque proportionaliter est in legibus positivis : nam postquam latæ sunt, per judicium rationis unicuique applicantur, quatenus ex vi legis judicatur necessarium quod per se non erat, et ita illud judicium jam est quasi lex existens in ipso subdito. Hic vero occurrebat quæstio, an in his legibus positivis, aliquando requiratur ex parte subditorum actus voluntatis acceptantis legem : sed de hac re dicendum est circa leges humanas, quibus hoc proprium est. Nunc certum sit hoc non requiri ad rationem legis, ut sic, neque fortasse ad ullam legem, nisi ex defectu potestatis in legislatore. De hoc ergo statu legis nihil amplius in communi dicere necesse est. Peculiaris enim difficultas, quæ in hoc potest occurrere circa legem naturalem, in lib. seq. melius tractabitur.

6. *Ad legem ferendam intellectus et voluntatis actus sunt necessarii. — Quot actus sint necessarii proxime in intellectu et voluntate ad legem ferendam.* — Superest ergo quæstio de lege, quatenus est in ipso legislatore. In quo certum imprimis est ad ferendam legem, in-

tellectum et voluntatem intervenire : explicandum vero est, quos actus circa illam habeat; et imprimis quia lex, quatenus exterius imponitur subditis, medium quoddam est bonum eorum, et ad pacem, seu felicitatem comparandam, ideo primum omnium intelligi potest in voluntate legislatoris intentio boni communis, seu bene gubernandi subditos, ex qua statim sequitur in intellectu consultatio de hac, vel illa lege, quæ sit justa, vel conveniens reipublicæ : quæ duo in homine intelliguntur cum successione et discursu : in Deo vero sine imperfectione per simplicem actum cum ordine rationis. Hi vero actus remote concurrunt ad ferendam legem, et ideo clarum videtur non esse in eis positam substantiam legis. Post illos ergo ex parte intellectus videtur proxime concurrere judicium illud, quo legislator statuit et decernit rem talem esse convenientem reipublicæ, et expedire ut ab omnibus servetur. Hoc manifestum est, quia sine tali judicio non potest lex prudenter et rationabiliter ferri : est autem de ratione legis ut sit justa, et consequenter ut sit prudens : nam prudentia præceptiva est, ut tradit D. Thomas, 2. 2, q. 47, art. 8, ex Aristotele, 6 Ethic., cap. 10 et sequentibus. Unde sicut in unaquaque privata persona requiritur prudentia ad recte præcipiendum singulas actiones, vel sibi, vel alteri, ita in principe requiritur prudentia politica, seu architectonica ad leges ferendas, juxta illud quod, Proverb. 8, ait Sapientia : *Per me reges regnant, et legum conditores justa decernunt.* Et tradit optime D. Thomas, 2. 2, quæst. 50, art. 1, cum Aristotele, lib. 3 Polit., cap. 3.

7. Secundo, est certum, ultra hoc judicium, requiri ex parte voluntatis actum quo princeps acceptet, eligat, ac velit observari a subditis id quod intellectus judicabit expedire. In quo etiam omnes doctores conveniunt, saltem quoad leges positivas, et id ostendemus in capite sequenti : ratio autem breviter est, quia lex non tantum est illuminativa, sed motiva et impulsiva : prima autem facultas movens ad opus in intellectualibus rebus est voluntas. Quæret vero aliquis, quisnam hic actus voluntatis sit ? Et est ratio dubii, quia voluntas aliqua simplex aut inefficax non est sufficiens : nam hanc habet Deus, etiam in his quæ consulit, et non præcipit, et inter homines, quamvis superior hoc modo aliquid desideret fieri a subdito, et hoc desiderium illi intimet, non satis est, ut præcipiat. Voluntas autem efficax non videtur necessaria : neque enim Deus habet illam in his omnibus quæ præcipit, alias omnia fierent, quia voluntas efficax infallibiliter adimpletur.

8. *Quæ actus efficacia requiratur in voluntate ad legem.* — Respondetur necessarium esse aliquem actum efficacis voluntatis, quæ in Deo est beneplaciti, ut recte probat ratio prior facta; hæc autem voluntas non oportet, ut sit de ipsa observatione, seu executione legis : nam hæc quid posterius est, et hoc etiam probat posterior ratio facta. Per se ergo requiritur ut sit de obligatione subditorum, id est, ut sit voluntas obligandi subditos, quia sine tali voluntate non obligabit illos, et illa sufficit ex parte voluntatis. Primum patet, quia obligatio est effectus moralis, et voluntarius principi. Item quia actus agentium non transcendunt intentionem eorum. Item quia hac ratione votum non potest esse sine voluntate se obligandi, in quo æquiparatur legi, ut in 2 tom. de Relig., tractat. 6, lib. 1, c. 2, diximus. Secundum autem patet, quia supponimus in legislatore potestatem ad obligandum : ergo, si habeat etiam voluntatem obligandi, nihil aliud ex parte voluntatis requiri potest. Dices: necessaria est voluntas præcipiendi, et illa sufficit sine voluntate obligandi. Respondeo, has non esse duas voluntates, sed eamdem diversis verbis declaratam, ut infra explicabo.

9. Potest etiam aliter hæc voluntas declarari, ut sit voluntas constituendi talem actionem, ut necessariam ad servandam æquitatem seu mediocritatem in tali materia virtutis : habet enim voluntas superioris hanc moralem efficacitatem, ut possit obligare subditos, et ut possit facere materiam necessariam virtutis eam quæ de se non erat necessaria, verbi gratia, abstinentiam talis diei esse necessariam ad mediocritatem temperantiæ. Quamvis enim hoc non sit semper necessarium ad legem, nihilominus quando oportuerit, non excedit potestatem legislatoris. Ita ergo recte explicatur objectum circa quod legislatoris voluntas efficax versatur : nam licet sit quid morale potius quam physicum, circa illud potest versari voluntas efficax, non solum humana, sed etiam divina, ut alibi ex professo dixi, et infra, in tract. de Gratia, dicam. Hic vero occurrebat difficultas specialis circa legem naturalem, sed commodius tractabitur in libro sequenti.

10. *Actus intellectus qui dicitur ab aliquibus intimatio non requiritur ad legem ferendam.* — Solum ergo superest inquirendum, an post dictos actus intellectus et voluntatis ali-

quis alius sit in ipso legislatore necessarius ad legem ferendam. Multi enim existimant requiri ulterius quemdam actum intellectus, quem vocant intimationem, explicationem, vel insinuationem voluntatis superioris respectu inferioris : nam hunc actum dicunt habere propriam rationem imperii, et explicari illa voce *Fac hoc,* et ita (ut infra dicam) in illo constituunt propriam rationem legis. Et fundatur, quia in omni operatione morali putant hunc actum esse necessarium post electionem ad executionem, et de illo locutum esse Aristotelem, 6 Ethic., quando dixit perfectissimum actum prudentiæ esse imperare, et D. Thomam, 1. 2, quæst. 17, quando docet imperium esse actum intellectus.

11. Ego vero, in universum loquendo de imperio respectu propriarum actionum, seu potentiarum ejusdemmet operantis, sentio, post electionem, seu actum voluntatis, quo determinate et efficaciter quis vult aliquid operari ad extra, cum omnibus particularibus conditionibus requisitis ad agendum ex parte circumstantiarum et potentiæ executivæ, non requiri actum aliquem intellectus, qui immediate dirigatur ad potentiam exequentem; imo nec talem actum esse possibilem. Quia neque potentia exequens percipit vim imperii, neque ad intellectum spectat applicare potentiam ad operandum, sed solum proponere objectum voluntati, ad quam spectat postea applicare reliquas potentias ad usum, ut est communior sententia, quam suppono ex 1. 2, quæst. 17, et ex auctoribus quos referam, capite sequenti, eamdemque rem sæpius satisque fuse attigi, tract. de Prædest., l. 1, c. 16 et 17, et tract. 4 de Relig., libro 1, c. 3, et tract. 6, l. 1, c. 12.

12. Hac vero doctrina supposita circa imperium uniuscujusque ad seipsum, de imperio unius ad alium necessario dicendum est, post actum voluntatis legislatoris, quem supra declaravi, solum requiri ac necessarium esse ut legislator illud suum decretum et judicium insinuet, manifestet, seu intimet subditis, ad quos lex ipsa refertur. Hoc enim necessarium est, quia alias non posset voluntas principis obligare subditum, quia non innotesceret illi, ut dicemus latius, agentes de promulgatione. Quod autem hoc sufficiat, patet, quia voluntas principis est ex se efficax : nam est ex sufficienti potestate, et cum absoluto decreto obligandi, ut supponitur : ergo si illa sufficienter proponatur subdito, operatur quod vult : inducit ergo oblig tionem : ergo consummata est lex : ergo nihil aliud necessarium est. Quod evidentius constabit ex dicendis, capite sequenti.

13. De illa vero intentione constat, consistere in locutione quadam, seu locutione quamcumque significationem seu manifestationem interni actus alteri factam comprehendendo. Hæc autem locutio si recte consideretur, præsertim in ordine ad creaturam, perficitur per actum transeuntem, qui aliquo modo tandem recipitur in eo cui fit locutio. Ut inter homines evidens est : et idem suo modo existimo esse inter Angelos : nam, si is qui loquitur non imprimat aliquid ei ad quem loquitur, non manifestabit illi conceptum suum. Et idem est de Deo respectu creaturarum : non enim intimavit Deus Adamo suam voluntatem de abstinendo ab esu arboris vitæ, nisi per revelationem aliquam ipsi Adamo factam, et si Deus manifestet beato in Verbo quid velit ab ipso fieri, ipsamet visio Verbi, quæ est in beato, habet vim locutionis et intimationis Dei circa tale præceptum. De locutione autem creaturæ ad Deum, alia est ratio, de qua dixi, in citato loco de Orat., hic autem non habet locum, quia non potest creatura imperare Deo.

14. *Ultra actus numeratos requiritur actus intellectus ad loquendum subdito.*—Ex his ergo concludo, post prædictum actum voluntatis solum requiri in legislatore actum intellectus, qui ad loquendum subdito de tali re, vel decreto necessarius fuerit. Et consequenter esse poterit necessarius novus actus voluntatis efficiendi signum manifestans priorem voluntatem. Ut in nobis requiritur apprehensio verborum, quibus locuturi sumus, et voluntas movendi linguam : et ita, proportione servata, in principe requiritur ut per intellectum concipiat modum intimandi legem, et ut per voluntatem velit exequi intimationem; quod cum proportione potest ad Deum applicari : ita enim hanc intimationem operatur sicut alios effectus suos. Denique post prædictum actum voluntatis intelligi etiam potest in legislatore novus actus intellectus, quo videt illam voluntatem suam, ut in Deo intelligimus scientiam visionis posteriorem illa voluntate. Quo etiam fit ut legislator post cognitionem suæ legis, aliter etiam judicet de materia legis quam antea, quia prius solum judicabat illam ut aptam imperari : postea vero judicat eam ut necessariam ad honestatem morum ex decreto suo. Quæ omnia adeo sunt manifesta, ut non indigeant nova probatione. Quomodo autem hæc ad legem concurrant, atque adeo in quo actu illa posita sit, dicemus capite sequenti.

CAPUT V.

UTRUM LEX SIT ACTUS INTELLECTUS VEL VOLUNTATIS, ET QUISNAM ILLE SIT?

1. *Prima sententia affirmans legem esse actum intellectus.*—Suppositis quæ in superiori capite dixi, quæstio fere tota erit de modo loquendi; tamen propter varietatem opinionum expedienda breviter est. Prima igitur sententia affirmat legem esse actum intellectus, ita sentit D. Thomas, dict. quæst. 90, art. 1, et sæpe ita loquitur in discursu materiæ Vincentius, spec. mor., l. 5, part. 2, dist. 1. Sequuntur Thomistæ, Cajetanus, Conradus, et alii ibi, et 1. 2, quæst. 17, et 58, art. 4, et q. 60, art. 1; Soto 1, de Just., quæst. 1, art. 1; Turrecrem., in cap. *Officium*, dist. 3; Alensis, 3 p., q. 26, in primo; Richardus 3, dist. 33, a. 2, quæst. 6, ad 3; Antoninus, 2 p., tit. 4, c. 10; Guillelmus Parisiensis, tract. de Legibus, et Corduba, lib. 2, quæst. 10. Probari autem solet hæc sententia, primo, quia tam Scriptura quam Patres, philosophi et jurisconsulti legem tribuunt rationi, aut sapientiæ. Proverb. 8, ait Sapientia: *Per me legum conditores justa decernunt.* Sic etiam Clemens Alexandrinus, lib. 1 Strom., non longe a fine ait legem esse opinionem bonam, bonam autem esse quæ est vera. Et subdit: *Cui consequenter quidam dixerunt legem esse rationem rectam, quæ jubet facienda, et prohibet quæ facienda non sunt*; et Basilius, in cap. 8 Isaiæ: *Lex*, inquit, *est doctrix et magistra.* Damascenus etiam, l. 4, cap. 23, legi tribuit docere.

2. Præterea Plato, in dialog. Minos, seu de Lege, in principio, legem vocat *opinionem civitatis probam*, id est, veram: et infra dicit esse *veritatis operationem.* Eodemque modo Aristoteles, lib. 1 Elench., cap. 12, in fine, legem esse dicit *opinionem multitudinis.* Et in epist. ad Alexandrum, ante Rhetoricam ad illum, definit legem esse *orationem quæ communi civitatis consensu jubet*, etc., et statim cap. 1 Rhetoricæ, ait *legem esse communem civitatis consensum, qui scripto præcipit, quomodo unumquodque agendum sit:* ubi legem etiam ponit in jussione et præcepto: cum tamen sæpe alias rationi et prudentiæ tribuat imperare, 6 Ethic., cap. 9 et sequentibus, 1 Politic., cap. 3. Unde, lib. 10 Ethic., cap. 9, dixit legem esse *sermonem ab aliqua prudentia et mente profectum.* Ex Cicerone etiam multa supra adduximus, quibus significat legem in ratione esse, primum quidem in mente Dei, per participationem autem ejus, in humana ratione esse legem naturalem et prudentiam, a qua leges civitatum proficisci debent, ut late prosequitur in lib. 1 et 2 de Leg., paulo post principium, ubi inter alia sic concludit: *Lex est recta ratio in jubendo et vetando.* Sic denique Papinianus, in lib. 1, ff de Leg., legem vocat *commune præceptum*, et declarat esse *virorum prudentium consultum*, et Marcellus, in lib. 2, ex Chrysippo, refert *legem esse divinarum humanarumque rerum reginam, principem ac ducem:* hæc autem sunt munera rationis, ad quam spectat regere et dirigere operationes.

3. *Rationibus confirmatur prima sententia.*—Rationes ad confirmandam hanc sententiam afferuntur variæ. Prima est, quia ad legem pertinet ordinare, unde et definiri solet, quod sit *ordinatio rationis:* sed ordinare non ad voluntatem, sed ad intellectum spectat, quia includit ratiocinationem quamdam: unde quæ ratione carent, ordinare non possunt: ergo lex actus intellectus est. Secunda, legis est illuminare et instruere, juxta illud: *Lucerna pedibus meis verbum tuum*, et illud: *Lex Domini immaculata convertens animas, sapientiam præstans parvulis:* illuminare autem intellectus est. Tertia, lex est regula, ut in principio dictum est, ex Basilio, in cap. 1 Isaiæ, ubi eam vocat *regula justorum et injustorum*, quod etiam habetur in l. 2, ff de Leg., et ideo leges ecclesiasticæ vocantur canones, id est, regulæ, ut ait Isidorus 2 Etymologiarum: sed voluntas non est regula, quin potius ipsa ratione regulanda est: est ergo lex in ratione.

4. Quarta, quia nullus potest assignari actus voluntatis, qui sit lex: aut enim est voluntas principis, seu superioris, quod talis actio fiat a subdito: et hoc non, quia talis voluntas necessaria non est, nec sufficit: nam Deus verum præceptum posuit Abrahæ de sacrificando filio, quod tamen Deus fieri nolebat; et e converso quantumvis superior velit, et desideret aliquid fieri a subdito, si non præcipit, non obligat. Et ideo dicunt theologi nos non teneri conformari divinæ voluntati, etiam efficaci, nisi addatur præceptum de exequenda tali voluntate: non ergo consistit lex in tali voluntate: vel consistit in voluntate obligandi subditum: et hæc etiam non sufficit, nisi intimetur. Imo addunt aliqui, non esse necessariam talem voluntatem in principe, ut ferat legem, quia licet princeps nihil cogitet de obligatione, si vult imperare, imperando fert

legem. Imo addit Medina 1. 2, quæst. 90. a. 1, quod licet nolit obligare, si vult imperare, obligat et fert legem: sicut (inquit) qui vovet sine voluntate se obligandi, nihilominus vere vovet et obligatus manet, et qui promittit sub juramento dolose, et sine intentione se obligandi, tenetur implere promissum ex religione juramenti: sic ergo qui vult imperare, ex efficacitate imperii obligat, etiam si nolit: quare ad legem non erit necessarius alius actus voluntatis, nisi voluntas imperandi: illa autem voluntas non est lex, nisi sequatur imperium, quod pertinet ad intellectum: in illo ergo lex est.

5. *In quo actu intellectus sit lex. — Quidam dicunt esse judicium rationis.*—Est autem controversia inter auctores hujus sententiæ, quisnam actus intellectus habeat rationem legis, an scilicet judicium rationis, quod antecedit voluntatem, vel imperium quod subsequi dicitur. Nam quidam eorum dicunt esse judicium rationis, quod tenuit Guillelmus Parisiensis, et secutus est Conradus, d. art. 1. Et quidem D. Thomas, q. 91, art. 2, clare dicit, legem esse dictamen in principe; et si considerentur testimonia adducta, præsertim philosophorum, de hoc judicio loqui videntur. Item proprietates illæ, quæ sunt illuminare, esse regulam et mensuram, in judicium rationis conveniunt, et non in illud imperium, quod solum dicitur esse impulsivum, et non manifestativum alicujus veritatis. Huic tamen sententiæ obstat, quia judicium illud non habet efficaciam obligandi, nec moraliter movendi; hæc autem in lege necessaria est; item, quoad judicium nihil differre videtur præceptum a consilio, quia etiam consulens habet simile judicium de actione, quam faciendam consulit: unde si Deus nihil aliud nobis manifestaret, quam hoc judicium, non legem, sed consilium præberet, in his videlicet quorum opposita intrinsece mala non sunt.

6. *Alii dicunt legem esse actum intellectus, qui dicitur imperium.* — Alii ergo auctores ponunt legem in actu intellectus subsequente voluntatem, et vocant illum actum imperium: sed si hic actus non sit per modum locutionis, est plane confictus, ut supra diximus: si autem est locutio aliqua habebit rationem signi: igitur non tam erit lex quam signum legis, vel ad summum dicetur lex, sicut lex scripta aut voce prolata lex vocatur. At vero hæc lex externa seu scripta non habet vim legis, nisi quia significat aliquid aliud in quo est virtus legis, et ideo necessario supponit aliud, quod principaliter sit lex: et hoc est quod inquirimus. Nec etiam dici potest locutionem illam internam, prout consideratur in mente principis, esse legem, quia etiam illa solum habet vim et efficaciam, quatenus est signum: ergo necessario supponit id quod principaliter est lex.

7. Præterea occurrit specialis ratio in Deo, propter quam non videatur talis actus ei attribuendus, tanquam necessarius ad legem ferendam. Quia vel est per modum impulsus, qui fit activus ad extra, sicut aliqui illum ponunt etiam in Deo distinctum a proprio judicio et cognitione, vel est per modum mentalis locutionis: neutrum autem horum dici potest: ergo. Minor quoad priorem partem probari posset, ostendendo nullum esse talem actum, quia frustra ponitur et intelligi non potest: sed hoc egimus, in 1 part., tract. 2, lib. 1, cap. 10. Nunc vero breviter declaratur, quia ex parte Dei non potest esse necessarius talis impulsus ad legem ferendam, quia Deus, ferendo legem, non impellit physice ad actum lege præceptum, sed solum ponit obligationem, quæ est quid morale, et non potest illo modo physico fieri, ut videtur per se clarum. Altera vero pars minoris de locutione patet facile, quia locutio Dei ad extra non est nisi infusio luminis, vel specierum, vel exhibitio alicujus signi manifestantis ipsum, vel ejus voluntatem: totum autem hoc facit Deus per voluntatem suam, nec ad hunc effectum est magis necessarius alius impulsus, vel actus intellectus posterior actu voluntatis quam ad alios: nullo ergo modo potest in Deo lex constitui in actu consequente voluntatem. Unde idem est de quolibet alio legislatore, quia omnes participant rationem legis, quæ in Deo est per essentia, et ideo cum proportione illam imitantur.

8. *Secunda sententia affirmans legem esse actum voluntatis.* — Est ergo secunda opinio principalis, affirmans legem esse actum voluntatis legislatoris. Pro hac sententia referri possunt omnes qui ponunt imperium in voluntate, ut Henricus, quodl. 9, q. 6, Gabriel, in 2, dist. 37, q. 1, a. 1, not. 3, Major, in 3, d. 33, q. 7, Ocham, in 3, q. 22, art. 4, Almainus, tract. 3, Moral., cap. 2, Angest., in Moral., tract. 1, part. 3, corol. 3. Sentit etiam Bonaventura, in 3, d. 17, art. 1, q. 1, ad penult., ubi ait *voluntatem esse illud, penes quod residet regnum et imperium eorum, quæ sunt in ipso volente.* Idem Medina, cod. de Orat., quæst. 2. Tributur etiam Durando et Gregorio, in 1, d. 47, quatenus asserunt voluntatem divinam

esse regulam, cui omnes tenemur conformari. Citatur etiam pro hac sententia Scotus, in 2, d. 6, q. 1, et d. 38, q. 1, ad ult., et quodl. 17, quatenus his locis ait ad voluntatem pertinere ordinare alium ad aliquid agendum, et in 3, d. 36, q. 1, art. 2, voluntati tribuit imperare; eamdem opinionem late defendit Cast., libr. 2, de Lege pœnali, cap. 1.

9. Suaderi autem potest primo, quia Scriptura et civilia jura voluntatem Dei aut Principis legèm appellant, Psal. 32: *Notas fecit vias suas Moysi, filiis Israel voluntates suas*, id est, præcepta sua; et Ps. 142: *Doce me facere voluntatem tuam ;* 2 Machab. 2: *Det vobis cor omnibus, ut colatis eum, et faciatis ejus voluntatem*, id est, servetis ejus legem. Sic dixit Christus Dominus in oratione Dominica: *Fiat voluntas tua*, id est, servetur lex tua; et in oratione in horto dixit: *Non mea voluntas, sed tua fiat*, id est, tuum præceptum: sic enim de ipso scriptum erat, Ps. 38: *In capite libri scriptum est de me, ut facerem voluntatem tuam*. Responderi solet ex Magistro, in 1, d. 47, et D. Thomas, 1 part., quæst. 19, a. 9, in his locis esse sermonem de voluntate signi, quæ non proprie, sed metaphorice voluntas est.

10. Verumtamen licet signum voluntatis metaphorice voluntas dicatur, necesse est ut aliquam propriam voluntatem indicet. Cur enim voluntas metaphorice diceretur, nisi quia habitudinem habet ad voluntatem propriam: non habet autem aliam habitudinem nisi signi, et ideo voluntas signi dicitur; ergo illa voluntas significata est, quæ proprie impletur, et quæ illis locis significatur nomine legis. Unde etiam in jure civili dicitur lex habere voluntatem suam, l. *In ambigua*, ff. de Legib., quia nimirum lex scripta seu exterior indicat voluntatem principis, quæ dicitur voluntas ipsius legis: ergo talis voluntas est lex in ipso principe: unde libro 1, ff. de Constit. princip., et § *Sed et quod*, Inst. de Jure naturali, gent. et civ., *Quod principi placuit*, dicitur, *legis habet vigorem ;* quæ verba sine dubio actum voluntatis indicant. Similiter adduci possunt philosophi dicentes, legem esse *decretum et institutum civitatis*, ut est apud Platonem d. Dialog. Minos, vel esse consensum civitatis, ut est apud Aristotelem Rhet. ad Alex., cap. 1 et 2. Nam decretum propositum voluntatis indicat; et clarius, consensus actus est voluntatis. Anselmus etiam in libro de Voluntate Dei, voluntati divinæ tribuit præcepta, et libro de Concept. Virg., cap. 4, imperare tribuit voluntati.

11. *Confirmatur secunda sententia ex proprietatibus legis.* — Secundo principaliter id ostendi potest ex proprietatibus legis: nam omnes quæ tribuebantur actui intellectus, magis conveniunt voluntati, et aliquæ conveniunt voluntati, quæ intellectui tribui non possunt: ergo, etc. Major patet, quia imprimis legi tribuitur, quia sit regula et mensura: at hoc maxime convenit divinæ voluntati, ut sumi potest ex D. Thoma, 1. 2, quæst. 4, art. 4, et quæst. 19, art. 9, et 2. 2, quæst. 26, art. ult.; expressius, quæst. 105, artic. 1, ait divinam voluntatem esse primam regulam qua mensurari debent humanæ actiones: voluntates autem superiorum hominum esse secundam regulam participatam a prima: et ratio est, quia id agere aut velle debemus quod Deus vult nos velle aut agere, ut ait Anselmus, lib. de Voluntate Dei.

12. Altera proprietas legis est, quod illuminat et dirigit subditum: in hac autem considerandum est, posse attribui legi, quatenus est in ipso subdito, quomodo non est dubium, quin sit actus rationis, et formaliter illuminans, ut in superiori capite dixi. Et ideo in legendis auctoribus cavenda est æquivocatio; cum enim legem per rationem definiunt, sæpe loquuntur de lege, prout est in subdito, quomodo naturalis lex dicitur esse recta et a natura indita ratio: sic autem lex illuminat, quia ostendit voluntatem legislatoris: unde in ipso legislatore voluntas esse videtur, quæ objective (ut sic dicam) vel etiam effective illuminat subditum, quomodo dixit Anselmus, dicto libro de Voluntate Dei: *voluntas Dei est Magistra humanæ voluntatis*.

13. Erat tertia proprietas, quod lex ordinat; at hoc propriissime convenit voluntati, ut recte Scotus supra docet, et in tract. de Prædestin. ostendi, loco supra citato: et optime confirmari potest ex divo Thoma, 1 part., quæst. 107, artic. 1, dicente unum Angelum per voluntatem suam ordinare suum conceptum ad alium, et ita loqui ei: pertinet ergo ad voluntatem ordinare. Unde in præsenti declaratur: nam hæc ordinatio legis, vel est per modum relationis medii in finem, vel per modum locutionis indicantis voluntatem principis: utroque autem modo optime attribuitur voluntati: nam voluntas est, quæ ordinat media ad finem, quia ipsa est quæ intendit finem et eligit media propter ipsum, et ita statuit ut fiant: voluntas etiam est, quæ imperat locutionem, et in Deo, vel immateriali supposito ordinatio locutionis etiam fit per voluntatem;

ergo ordinatio legis, prout est in superiore ordinante, vel loquente, semper est aliquid spectans ad voluntatem.

14. Unde aliter etiam solvitur objectio quæ fieri solet, quia licet superior velit aliquid fieri a subdito, si non intimet voluntatem, non præcipit. Respondetur enim, hanc intimationem posse esse exteriorem, et de hac non esse sermonem, quia illa non est in legislatore, sed actio transiens, quæ vel in subdito, vel in alia externa materia recipitur, juxta dicta superiori capite : intimatio autem, prout est in legislatore, maxime esse videtur voluntas exterius intimandi, quæ in ipsa voluntate obligandi intime includitur, vel ex illa sequitur : ergo ea etiam ratione lex maxime pertinet ad voluntatem.

15. *Aliquæ legis conditiones quæ solum quadrant in voluntatis actum.*—Superest probanda altera pars primi antecedentis, nimirum aliquas conditiones ad legem necessarias inveniri in actu voluntatis, et non proprie in actu intellectus. Prima est movere et applicare subditum ad exercendam actionem, sub actione semper omissionem intelligendo. Principium enim movens, et applicans ad exercitium actionis est voluntas : nam intellectus potius movet quoad specificationem, et ideo potius dicitur dirigere quam movere. Secunda est habere vim obligandi, quæ proprie est in voluntate, et non in intellectu : nam intellectus solum potest ostendere necessitatem, quæ est in ipso objecto; quod si in illo non sit, non potest ipse eam tribuere : voluntas autem confert necessitatem, quæ in objecto non erat, et facit, verbi gratia, in materia justitiæ, ut res tanti vel tanti valeat, et in materia aliarum virtutum, ut hic et nunc sit necessarium operari, quod alias per se non esset. Tertia, ferre legem est actus jurisdictionis et potestatis superioris, ut infra dicam, unde est veluti usus cujusdam dominii; usus autem est actus voluntatis, et præsertim usus dominii, qui liber est. Quarta, lex est actus justitiæ legalis : nam Princeps, dum fert legem, maxime debet ad commune bonum respicere, quod spectat ad justitiam legalem ; justitia autem legalis est virtus voluntatis, quamvis indigeat directione prudentiæ, quod commune est omnibus virtutibus voluntatis : unde solum fit, ad legem ferendam maxime necessariam esse prudentiam, quod recte probant fundamenta prioris sententiæ, non tamen fit, esse formalem actum prudentiæ; sicut justa distributio et recta electio a prudentia pendet, et tamen formaliter est actus voluntatis, per justitiam distributivam, vel per aliam virtutem moralem operantis.

16. Ultima ratio esse potest, quia ex his quæ dixi proponendo priorem sententiam, intelligi potest quam sit difficile designare actum intellectus, qui sit lex : in voluntate autem facile assignatur. Nam illa voluntas quam superior habet obligandi subditum ad talem actum, vel (quod perinde est) constituendi talem materiam intra necessarios terminos virtutis, optime recipit denominationem legis, tam propter omnia quæ adduximus de proprietatibus legis, quam ex eo quod etiam tetigimus, quia nihil antecedens hanc voluntatem habere potest vim legis, cum non possit necessitatem inducere : quidquid autem subsequitur potius est signum legis jam conceptæ et stabilitæ in mente principis : nam ipsa etiam locutio mentalis signum tantum mentale est. Cui fundamento non aliter potuit respondere Medina, nisi negando voluntatem obligandi esse necessariam in principe ad ferendam legem, et obligandum per illam.

17. *Impugnatur doctrina Medinæ circa voluntatem obligandi.* — Verumtamen responsio hæc id negare videtur, quod reliqui auctores utriusque opinionis tanquam certum supponunt, nisi fortasse in verbis sit aliqua æquivocatio. Certum est enim in his effectibus moralibus, qui a voluntate pendent, agentia non operari sine intentione, vel ultra intentionem: obligare autem per legem est effectus moralis, et pendens ex libertate legislatoris : ergo ut fiat, necessaria est in legislatore intentio et voluntas illius, alias fieret sine intentione, quod repugnat. Minor evidens per se est, et ideo idem auctor fatetur legem requirere concursum voluntatis. Major autem communis est theologorum; imo, et juristarum, qui hoc sensu dicunt actus agentium non operari ultra intentionem eorum, arg. c. ult. de Præbend., et constat inductione : nam hac ratione excommunicatio lata sine intentione ligandi non ligat, et absolutio data sine intentione absolvendi non solvit ; et idem est de cæteris sacramentis : et similiter votum, matrimonium, et similia facta sine intentione, non valent : ratio autem est, quia tota virtus talium actuum manat a voluntate, aut mediante illa : item illa est quæ dat esse quasi forma : nam actus exterior sine intentione non est verus actus moralis sub illa ratione tali, sed fictus.

18. *Velle præcipere, et velle non obligare, sunt intentiones repugnantes sublata ignoran-*

tia.—Similiter in voto repugnant intentio vovendi et non obligandi. — Unde in exemplo voti certum existimo non obligare, si factum sit sine intentione obligandi, ut in tract. 6, de Relig. dixi : sicut autem ibi solet fingi casus in quo aliquis voveat cum intentione vovendi, et simul habeat intentionem non se obligandi : ita Medina similem fingit in legislatore, qui habeat voluntatem præcipiendi et non obligandi, et tunc ait nihilominus obligare. Verumtamen, si ignorantia non intercedat, illæ intentiones sunt repugnantes, et involventes contradictionem, si prior intentio sit vere, et non ficte vovendi, aut præcipiendi, quia velle præcipere, nihil aliud est quam velle obligare, aut saltem velle insinuare voluntatem obligandi, et idem est cum proportione in voto. Si autem illa intentio talis non sit, sed solum exterius præcipiendi, aut vovendi, sine dubio nihil fit, nec fertur vera lex, aut fit verum votum. Certum est enim posse fieri fictam promissionem, quæ non obliget : illa autem nullo alio modo fieri potest, et idem est cum proportione de præcepto: et ideo si subdito constaret, superiorem, licet proferat verba præceptiva, non habere animum obligandi, sine dubio non obligaretur, ut in dicto casu de Excommunicatione omnes dicunt. Vel sicut e contrario ait D. Thomas, 2. 2, q. 104, art. 2, voluntatem superioris, quacumque ratione innotescat subdito, esse quoddam præceptum, quod non potest intelligi, nisi de hac voluntate obligandi.

19. *In juramento potest stare intentio jurandi cum intentione se non obligandi.* — In casu autem de juramento non est omnino eadem ratio : nam potest quis habere intentionem jurandi, id est, adducendi Deum in testem, et nihilominus habere intentionem non se obligandi, et ideo si tunc oritur obligatio (quod sub opinione est) non est ex propria voluntate, sed præcepto naturali, quo unusquisque tenetur facere verum id, in cujus testimonium Deum adduxit, ut late dixi, tract. 5, de Relig., lib. 2, c. 7. At vero obligatio legis non nisi ex voluntate legislatoris oriri potest, et ideo actus ille voluntatis necessarius est. Et ita recte dixit Gabriel, 3, d. 37, quantumcumque notificetur voluntas superioris, nisi per illam velit ligari inferiorem, non consurgere obligationem. Dixi autem, nisi sit æquivocatio in verbis, quia fortasse necessarium non est ut legislator directe et expresse concipiat obligationem subditi, et voluntate feratur in illam : satis enim esse potest, ut velit, verbi gratia, præscribere ut res tantum valeat, vel ut talis actus sit in materia necessaria temperantiæ, vel ut confuse velit præcipere quantum potest : sed hæc parum differunt, quia in his omnibus includitur intentio obligandi, et cum illis omnino repugnat habere intentionem non obligandi, nisi operans prorsus ignoret quid velit, et tunc ipsamet ignorantia impediret prorsus veram voluntatem obligandi, atque adeo veram legem, ut in simili de voto dixi : igitur quoad necessitatem hujus voluntatis vera sine dubio est hæc secunda sententia.

20. *Tertia sententia affirmans legem ex utroque actu componi.*—Unde quæ pro his opinionibus adduximus suadere videntur utrumque actum intellectus et voluntatis esse ad legem necessarium, et ideo potest esse tertia opinio dicens legem componi et coalescere ex actu utriusque potentiæ; quia in his rebus moralibus non oportet quærere unitatem perfectam et simplicem, sed potest res quæ moraliter una est, ex multis physice distinctis, et se mutuo juvantibus constare. Sic ergo lex duo requirit, motionem et directionem, bonitatem (ut sic dicam) et veritatem, id est, judicium rectum de agendis, et voluntatem efficacem movendi ad illa, et ideo ex actu voluntatis et intellectus constare potest. Et hæc sententia tribui solet Gregorio, in 1, d. 48, quæst. unic., sed ibi hoc non disputat, nec aliud dicit, nisi eum qui discordat a voluntate beneplaciti Dei agere contra legem æternam, et allegat Augustinum 22 contra Faustum, cap. 27, dicentem legem æternam esse rationem, vel voluntatem Dei, ubi Augustinus nihil determinat. Magis indicat hanc sententiam Gabriel 3, distinct. 37, quæst. unic., in principio, ubi cum de lege externa, seu quæ est in subdito, dixisset esse *signum verum, creaturæ rationali notificativum rectæ rationis dictantis, ligari eam*, etc., declarat *dictum esse dictantis, seu ligantis*, etc., *ad innuendum quod recta ratio præcipientis una cum voluntate est ratio obligationis inferioris, id est, quo inferior obligatur.* Lex autem est propria ratio obligationis; sentit ergo in ipso principe legem esse rationem ejus cum voluntate, et declarat illam esse voluntatem ligandi subditum, ut supra : unde sicut liberum arbitrium definiri solet, esse facultatem voluntatis et rationis, ita lex, quæ arbitrium principis appellari solet, non immerito potest existimari actus utriusque facultatis.

21. Addi etiam potest, licet nomen legis adæquate et complete utrumque actum complectatur, nihilominus secundum aliam con-

siderationem tam actum voluntatis, quam intellectus posse dici legem sub diversis rationibus, cui modo loquendi non dissonat Augustinus, in d. loco, contra Faustum, et declaratur in hunc modum. Nam si in lege attendatur vis movendi, et ideo lex dicatur id quod est in principe, quod movet et obligat ad agendum, sic lex est actus voluntatis: si autem spectetur ac consideretur in lege vis dirigendi ad id quod bonum et necessarium est, sic pertinet ad intellectum: et videtur consistere in judicio practico, et prout est in principe non antecedere voluntatem, sed subsequi, non quidem per modum actus impellentis, qui judicium non sit (hoc enim satis improbatum est), sed per modum judicii practici, quo stante decreto suo princeps judicat hoc esse omnino agendum a subditis, quibus propterea intimandum est tale decretum. Hoc enim judicium subsequi voluntatem in mente principis in superiori capite declaravi; et ideo sub hac ratione dici potest lex scripta in mente ejus, a qua procedat omnis lex exterior; et simile judicium, quod est in subjecto, erit tanquam lex participata ab illa quæ est in principe.

22. *Fertur judicium distincte de tota controversia.* — Hæ sententiæ probabiles sunt, et ultima satis facilis et plausibilis; nihilominus tamen, ut aliquod judicium de re tota feramus, secernimus legem naturalem, et consequenter etiam æternam, quia in illis est specialis difficultas in re ipsa, an et quomodo habeant veram et propriam rationem legis, quam lib. seq. tractabimus. Præsens ergo controversia solum est de lege posita per voluntatem alicujus superioris. De qua certum est, vel constare ex actu rationis et voluntatis, vel certe non esse sine utroque: ita ut si est alter illorum tantum, ab altero nihilominus intrinsece pendeat. Hoc enim convincunt omnia adducta pro duabus primis sententiis.

23. Atque hinc inferimus secundo, neutrum modum loquendi illarum opinionum posse efficaciter probari. Nam testimonia adducta in prima opinione solum probant legem non ferri sine directione prudentiæ. Unde philosophi ibi allegati, cum legem tribuunt rationi, non loquuntur de actu intellectus, qui in principe sequitur ex voluntate, qua vult obligare subditos, sed de judicio antecedente, dirigente et quasi regulante illam voluntatem; solum enim dicunt ad legem non sufficere voluntatem principis, nisi justa sit et recta, et ideo debere oriri ex recto et prudenti judicio, de quo judicio constat non esse legem, si per se, et ut prior voluntate spectetur: vocant ergo legem rectam rationem quoad radicem, sicut Cicero, in eodem lib., de Legib., dixit virtutem esse rectam vitæ rationem. Rationes autem factæ pro illa sententia confirmando secundam solutæ sunt. Testimonia vero adducta in secunda sententia in rigore solum probant, legis obligationem manare ex voluntate legislatoris: nam hoc satis est, ut observans legem Dei dicatur facere voluntatem ejus, vel secundum voluntatem ejus, et e converso. Rationes autem factæ pro illa sententia urgentiores mihi videntur, si supponimus legem esse actum illum principis, qui per se, et vi sua inducit obligationem, et ligat subditum. Dici vero potest, vocem legis non significare actum ligantem, sed signum illius actus, vel actum intellectus, a quo proxime tale signum procedit.

24. *Legem esse actum voluntatis melius intelligi et defendi asseritur.*—Unde addo tertio, spectando ad rem ipsam melius intelligi, et facilius defendi, legem mentalem (ut sic dicam) in ipso legislatore esse actum voluntatis justæ et rectæ, quo superior vult inferiorem obligare ad hoc vel illud faciendum. Hoc probant mihi rationes factæ pro secunda opinione. Nam licet hæc voluntas non possit habere effectum in subdito, nisi ei sufficienter proponatur, hæc autem propositio se habet, ut applicatio causæ obligantis, non ut propria causa et ratio obligationis.

25. *Lex ex impositione prius significat externum imperium et signum præcipientis.* — Ultimo vero assero respiciendo ad nominis legis impositionem, videri prius positum, ad significandum externum imperium, et signum ostensivum voluntatis præcipientis. Ideo enim Aristoteles, 10 Ethic., dixit legem esse sermonem a sapientia profectum, et in Rhet. ad Alex., dixit esse consensum populi in scriptis positum; et Isidorus hoc supponit, cum dicit legem a legendo esse dictam, et debere esse scriptam. Juxta hanc ergo vocis significationem optime defendi potest, legem in principe esse actum illum intellectus, quo proxime dictat legem externam, vel de se aptum ad dictandam et exhibendam illam. Nam sicut exterior est quasi proxima regula voluntatis subditorum, ita cum proportione lex illa quasi scripta in intellectu principis est regula ejusdem voluntatis subditi, a qua proxime procedit regula exterioris legis, quando subdito proponitur. Procedit autem ab illa (ut aiunt) per modum alterius intimationis, vel impul-

sus: hæc autem intimatio nihil est præter locutionem exteriorem quam dirigit et quasi dictat intellectus principis per illud judicium jam approbatum per suam voluntatem, vel prout est de tali actu, ut jam definito, et decreto per actum voluntatis ejusdem principis, ut satis ex dictis constat.

CAPUT VI.

UTRUM DE RATIONE LEGIS SIT UT PRO ALIQUA COMMUNITATE FERATUR.

1. *De ratione legis esse ut pro aliquibus feratur. — Soli homines sunt capaces harum legum.*—Explicato genere sub quo lex ponitur, inquirenda est differentia per quam in ratione legis constituitur, quam inveniemus explicando nonnullas conditiones quæ ad propriam rationem legis necessariæ sunt: simulque causas legis explicabimus, quia propriæ et intrinsecæ conditiones legis non possunt aliunde melius, quam ex causis ejus oriri, nec differentia ejus sine materia, objecto et fine ejus intelligi aut explicari potest. Constat ergo imprimis de ratione legis esse, ut ad aliquem vel aliquos feratur, quoniam, ut Paulus ait, ad Rom. 3: *Scimus quoniam quæcumque lex loquitur, iis qui in lege sunt, loquitur.* Dicit ergo lex essentialiter quamdam habitudinem ad eos quibus imponitur, et ideo ad explicandam ejus rationem declarandus est terminus hujus habitudinis. Supponimus deinde legem ad homines ferri debere, quia inferiores creaturæ non sunt capaces propriæ legis de qua tractamus ut sæpe dictum est, quia non sunt capaces actuum moralium. Angeli vero, licet sint capaces divinæ legis, tamen nunc de illis non agimus, ut in prooemio dixi: poterunt tamen quæ de lege naturali et divina dixerimus, ad eos facile cum proportione applicari. Lex ergo de qua tractamus hominibus imponenda est, et ideo omnis lex potest dici humana ex hoc capite, ut supra dicebam, quamvis propter vitandam æquivocationem non ita vocetur.

2. *An sit de ratione legis ut pro communitate aliqua feratur. — Prima sententia affirmans.*—His positis, oritur dubium an lex ferri possit ad unam tantum personam, vel sit de ratione ejus ut pro aliqua multitudine hominum, seu communitate feratur. Supponimus enim ut clarum, communitatem humanam esse capacem legum, imo illa maxime indigere: id enim convincunt adducta in præcedenti capite: unde etiam est clarum regulariter et ordinarie legem ferri pro aliqua communitate, vel multitudine hominum, ut usu ipso satis constat, et ex dicendis magis patebit. Difficultas ergo est an hoc sit de ratione legis. Prima sententia affirmat solum illud præceptum esse legem, quod generaliter fertur pro omnibus sub aliqua communitate comprehensis: uni vero personæ impositum, non esse legem. Fundarique solet hæc opinio in capite *Erit autem lex;* dist. 4, quod est Isidori, lib. 1 Etymol., c. 21, ubi ponit varias conditiones legis, et ultima est, *ut nullo privato commodo, sed pro communi civium utilitate conscripta sit.* Sed hic textus non cogit, quia aliud est, legem imponi communitati, aliud imponi pro bono, seu utilitate communitatis: nam præceptum potest imponi particulari personæ, et nihilominus imponi intuitu communis boni. Isidorus ergo non ponit ibi conditionem requisitam ex parte personæ, cui imponenda est lex, sed requisitam ex parte finis, propter quem est imponenda, scilicet, propter bonum commune, quam conditionem sequenti capite explicabimus.

3. Dices: hoc modo explicata illa conditio jam erat contenta sub alia conditione ab eodem Isidoro in eodem capite posita, scilicet, *quod lex sit justa et honesta,* quia non erit talis, nisi ad commune bonum ordinetur. Sed hoc non obstat, tum quia multæ ex conditionibus ibi positis ab Isidoro ita comparantur, ut una in alia contineatur, vel ex illa inferatur, et nihilominus adduntur ad majorem explicationem: nam in hoc solo quod lex debet esse justa, continetur debere esse possibilem et utilem: quomodo enim erit justa, si vel impossibilis, vel inutilis sit? et nihilominus distincte hæc recensentur. Igitur majori ratione potuit illa conditio ultima addi, ad explicandum distincte justitiam et honestatem, quam lex requirit. Potest enim esse actus justus et honestus, licet non sit propter bonum commune, satisque erit quod illi non repugnet; de lege autem additur, ad justitiam ejus esse necessarium quod ordinetur ab bonum commune.

4. Nec videtur posse dubitari quin hæc fuerit mens Isidori, ut patet ex illa adversativa: *Nullo privato commodo, sed pro communi omnium utilitate conscripta.* Nam legem communitati imponi, et pro privato commodo, non repugnat; utrumque enim simul habent leges tyrannicæ: at Isidorus illa duo ponit tanquam sibi repugnantia: ergo non loquitur de communitate cui imponenda sit lex, sed solum docet pro utilitate communi imponendam esse, cuicumque imponatur. Atque ita intellexit

D. Thomas sententiam Isidori, dict. q. 90, art. 2. Nam in corpore tota ratio ejus eo tendit, ut declaret intentionem legislatoris in ferenda lege debere ferri ad bonum commune, quia communis felicitas debet esse mensura, et quasi primum principium, per quod mensuretur justitia, utilitas et convenientia legis: unde concludit, *quodcumque aliud præceptum de particulari opere non habet rationem legis, nisi secundum ordinem ad bonum commune, et ideo omnis lex ad bonum commune ordinatur.* In quibus verbis potius indicat posse legem continere particulare præceptum, dummodo ad ultimum finem referatur. Et ita etiam intellexerunt textum illum ibi, Archidiacono Dominico et Turrecr. et plures, quos referam in capite sequenti.

5. Secundo, solet probari hæc sententia ex lib. 1, ff. de Legibus, ubi dicitur legem debere esse *præceptum commune.* Verumtamen etiam verbum *commune* ambiguum est: nam, ut ibi notat Jason in principio, cum Fulgosio, triplici ratione potest dici lex præceptum commune. Primo, quia communi consensu, seu auctoritate lata est. Secundo, quia debet esse communis omnibus. Tertio, quia pro bono communi: in illa autem lege non declaratur secundum communitatis modum esse simpliciter necessarium ad rationem legis, seu communis præcepti: unde Glossa ibi sub disjunctione dicit, *esse commune, id est pro communi utilitate statutum: vel communiter toti universitate factum.* Ergo ad rationem legis sufficiet prima conditio, licet secundam non habeat. Tertio probatur ex c. 1 *Extra,* de Constitut., ubi dicitur: *Canonum statuta custodiantur ab omnibus;* supponit ergo debere omnibus imponi. Verumtamen hunc textum valde enervat Glossa ibi: nam ad verbum *Canonum,* addit, *generalium; nam quidam canones sunt personales, quidam locales.* Unde non videtur dubium quin verba illa intelligenda sint cum distributione accommoda, scilicet, canones servandos esse ab omnibus cum quibus loquuntur, vel quibus imponuntur. An vero isti sint semper plures respectu singulorum canonum, vel possit dari canon ad unum tantum obligandum factum, ibi non traditur.

6. *Secunda sententia negans esse de ratione legis, ut pro communitate aliqua feratur.*—Potest ergo esse secunda sententia dicens, non esse de ratione legis, ut communitati, vel multitudini hominum imponatur, licet plerumque ita fieri contingat; quia regulæ operandi ordinariæ sunt communes multis: aliquando vero possunt pro uno vel alio constitui. Potest pro hac sententia referri D. Thomas, in d. a. 2, quatenus dicit, particulare præceptum relatum ad commune bonum inducere rationem legis: et in solutione ad primum idem repetit, et ad 3 generalem regulam ponit, præceptum quod ordinatur ad commune bonum, rationem legis habere. Expressius hoc docet Glossa in l. 1, ff de Legib., dicens in illa lege non contineri definitionem legis, quia aliqua est léx, quæ non est communis. Idem sentit Glossa, in d. capit. 1, de Constit., ubi distinguit canones generales a personalibus. Estque hæc distinctio valde frequens apud canonistas, ut patet ex Archidiacono Dominico et Turrecr., ubi supra. Eamdem distinctionem indicat Glossa, in l. *Jura.* ff de Legib., ubi distinguit jus in generale et speciale, et prius dicit imponi multitudini: posterius autem posse esse privatum. Idem habet Glossa, in l. *Neque Dorotheum,* et in l. *Doctitii,* c. de Decurion., lib. 10. Potestque suaderi primo in illis duabus legibus: quia illæ sunt veræ leges: et tamen dantur de quibusdam personis in particulari. Secundo, videtur hoc expresse haberi in l. 1, ff. de Constit. princ., ibi: *Ex his,* scilicet, ex legibus, *quædam sunt personales.* Et idem habetur in § *Sed et quod,* verb. *plane,* Instit. de Jur. nat. gent. et civil. Tertio facit, quod etiam canones distinguunt legem privatam a publica, et priorem volunt imponi privatæ personæ: posteriorem communitati. Sumitur ex cap. *Licet,* de Regular., latius in cap. *Duæ sunt,* 19, q. 2.

7. *Confirmatur rationibus hæc sententia.* — Tandem potest hæc sententia rationibus suaderi. Primo, quia præceptum justum potest imponi uni tantum subdito, et propter commune bonum, et ex potestate regendi rempublicam, et singula membra ejus: ergo tale præceptum erit ejusdem rationis essentialis cum simili præcepto imposito multis, vel omnibus de tali communitate: ergo erit vera lex. Prima consequentia probatur, quia ad rationem præcepti videtur accidentale, quod uni tantum, vel multis imponatur, sicut accidentale est calori, quod sit in uno, vel multis subjectis, vel orationi, quod ad unum, vel ad plures fundatur. Secunda vero consequentia probatur, quia illud præceptum multis impositum esset lex: ergo et uni, quandoquidem ostensum est esse ejusdem rationis. Et quod imponatur uni et non multis, potest accidere ex eo solum quod necessitas talis præcepti in uno solo invenitur. Secundo, quia lex est regula moralium opera-

tionum hominis, ut sæpe dictum est : sed non tantum communitas hominum, verum etiam singuli homines indigent hac regula : ergo lex per se non dicit respectum ad solam communitatem humanam, sed etiam ad singulas personas humanas. Tertio, quia lex fertur ad personam : ergo non minus, imo per prius fertur ad personam veram quam ad fictam : quia semper fictio supponit veritatem, quam imitatur. At communitas est persona ficta, unusquisque autem particularis homo est persona vera : ergo non est minus capax legis particularis persona, quam communitas. Quarto, quando lex fertur pro communitate, vel solum obligat communitatem, ut sic, vel etiam obligat singulos de communitate. Primum neque est necessarium, nec regulariter ita fit, ut per se constat : imo si fiat, tunc communitas se geret ut particularis persona, et inde etiam concluditur legem posse ferri ad unam tantum personam : si vero dicatur secundum, inde etiam infertur, posse legem pro uno tantum ferri, si illi expediat, et pro illo tantum necessaria sit.

8. *Præfertur sententia quæ asserit de ratione legis esse ut feratur pro communitate.* — Hæc controversia potest multum pendere ex usu vocis. Nihilominus simpliciter dicendum est, de ratione legis, ut hoc nomine significatur, esse, ut sit præceptum commune, id est, communitati, seu multitudini hominum impositum. Hoc supponunt Isidorus et divus Thomas, supra, et aliis locis infra referendis. Docentque Panormitanus, in rubr. de Constit., Felin., in cap. *Cum omnes* de Constit., n. 5. Jason cum Fulgos. in d. l. 1, ff. de Legib.; licet enim dicant legem posse dici præceptum commune, et ex habitudine ad eum a quo, et ad finem propter quem fertur, et ad illos quibus imponitur; satis vere indicant hæc tria, non divisim, sed conjunctim in lege propria requiri. Idem sensit Antonius Gomez, in lib. 1, Taurin., n. 5, ubi ad rationem legis requirit ut sit communis, et non particularis respectu alicujus personæ, et alii quos infra, et capite sequenti referemus.

9. Potestque hoc probari primo inductione quadam; nam lex æterna et naturalis satis communis est, ut constat : lex etiam divina, tam vetus quam nova, pro communitatibus latæ sunt, illa pro judaico populo, hæc pro ecclesia Catholica et universo mundo. Nec solum tota lex, sed etiam singula præcepta ejus generaliter lata sunt : non quod singula illorum pro omnibus et singulis membris ferantur (hoc enim necessarium non est, nec ad legis rationem pertinet) sed quod licet inter communia præcepta, leges impositæ sint, obligantes hæc, vel illa membra, juxta eorum munera et capacitatem, semper ferantur sub generali et communi ratione. Imo etiam præceptum divinum impositum Adæ in statu innocentiæ, non soli illi pro sua persona, sed ut capiti totius naturæ impositum fuit, et duraturum semper fuisset in illo statu, et obligaturum omnes, et in tantum habuit propriam rationem legis. Cujus signum est, quia licet Deus imposuerit præceptum soli Adæ, priusquam Evam formaret, nihilominus etiam Eva per illud obligata fuit, ut constat ex capit. 3. At vero præceptum quod Deus posuit Abrahæ de immolando filio, non potest dici proprie lex, sed præceptum, juxta communem loquendi modum.

10. De jure autem civili videtur hoc satis expressum in l. *Jura*, 2, ff de Legibus. Dicitur enim ibi : *Jura non in singulas personas, sed generaliter constituuntur*. De legibus etiam canonicis id probari potest, ex dict. cap. *Duæ sunt*, quatenus in eo dicitur canones et decreta a Patribus edita esse leges publicas. Lex autem privata, quam ibi adjungit, non est lex canonica, sed est longe diversæ rationis, ut dicemus. Hinc etiam Gregorius IX, in procemio Decret. inquit : *Ideo lex proditur, ut appetitus noxius sub juris regula limitetur, per quam genus humanum, ut honeste vivat, informetur.* Aristoteles etiam, lib. 6 Ethic, dixit facultatem, seu prudentiam ferendarum legum esse architectonicam, seu regalem, quia principalis actus illius prudentiæ est leges ferre, ut exposuit D. Thomas 2. 2, quæstion. 50, art. 1 ad 3. Prudentia autem illa respicit communitatem, et circa illam versatur : ergo etiam lex ex sententia Aristotelis communitatem respicit : unde in 1 lib. Rhetor., c. 4, dixit, *salutem civitatis in legibus positam esse*. Et in proœm. Rhetor. ad Alex., dixit legem esse *rationem communi consensu civitatis definitam*, etc., supponens pro eadem communitate dirigenda ferri. Idem sæpe repetit Plato de legibus, et omnes philosophi ita loquuntur. Unde Biesius, lib. 4 de Repub. : *Leges* (ait) *sunt publica vitæ præcepta, quibus nos omnes obtemperare semper oportet*, etc. Itaque juxta communem usum jurium et sapientum, non est dubium quin nomine legis significetur præceptum publicum communitati alicui, et non tantum uni, vel alteri personæ singulariter impositum.

11. *Confirmatur sententia amplius ex legis*

proprietatibus.—Declarari præterea hoc potest ex aliis proprietatibus legis; una est, quod debet esse perpetua, ut infra ostendemus: hoc autem habere non potest præceptum unius personæ, quia perpetua non est: communitas autem est perpetua, saltem per successionem, et ideo respectu illius habet locum propria lex. Nec refert, quod etiam præceptum communitati impositum possit esse temporale: nam inde ad summum sequitur, non omne præceptum communitati impositum esse legem, quod postea videbimus: id vero non obstat, quominus omnis lex debeat esse communitati imposita, ut perpetua esse possit. Idem ostendi potest, sumendo hanc perpetuitatem ex parte ferentis legem, quia de ratione legis est, ut non pendeat ex vita legislatoris, ut infra probabimus: at hoc solum habet locum in legibus communibus: præceptum enim singulare et uni tantum personæ impositum cessat mortuo præcipiente, vel remoto a suo munere, ut communis sensus, et consuetudo testatur, cujus rei rationem infra trademus. Neque etiam hic refert quod præceptum pro communitate latum extinguatur per mortem præcipientis, si per modum legis non sit latum, ut infra etiam dicam: nam hinc etiam solum sequitur, non omne præceptum communitati impositum esse legem, cum quo stat, ut lex debeat habere illam perpetuitatem, seu independentiam a persona ferentis illam, quam non habet, nisi sit præceptum communitati impositum. Dices: hæc conjectura solum habet locum in legibus humanis: nam in divinis, sive naturalibus, sive positivis, legislator non potest deficere, vel mutari, et ab illo semper pendent in fieri et conservari. Respondeo hoc non obstare, nam quia de legibus divinis clarum est latas esse pro communitate, ideo addimus illam observationem in legibus humanis, ut declaretur, præceptum semper considerari in ordine ad aliquam communitatem, ut possit habere stabilitatem quam lex per se requirit. Et hinc præceptum patris familias servis impositum, vel etiam filiis, imo et toti familiæ, non est lex, ut docet D. Thomas, dict. quæst. 90, art. 3, ad 3, quia non est latum sufficienti communitati, ut ibidem dicitur, vel quia non est latum per propriam jurisdictionem coactivam, quod ad legem necessarium est, ut dicit Aristoteles, lib. 10 Ethic., cap. ult.

12. Tandem potest hoc declarari ex alia proprietate legis, quæ est esse regulam et mensuram operationis, quasi ex parte materiæ et medii virtutis: nam hoc modo dicitur regula justorum et injustorum, ut ex Basilio et aliis supra retuli. Et eodem modo id quod per legem definitur, vocatur ab Aristotele 5, Ethic., cap. 1, justum, legitimum seu legale, ut notavit D. Thomas, dict. art. 2. Est ergo lex quasi regula constituens, vel ostendens in sua materia, seu operatione circa quam versatur, medium servandum ad recte convenienterque operandum. Hæc autem regula de se universalis est, ad omnes cum proportione pertinens: ergo lex de se est generalis: ut ergo aliqua sit propria et perfecta lex, hanc conditionem habere debet. Si vero sunt aliqua præcepta quibus hæc conditio non inest, vel simpliciter non sunt leges, vel si inter leges numerantur, illud est in quantum illam conditionem aliquo modo participant. Addi etiam potest, pertinere ad hanc generalitatem, seu communitatem legis, ut universe feratur, sine personarum acceptione, aut iniqua exceptione, juxta cap. *Communes*, de Constit., et hoc videntur intendere multa ex dictis juribus, quæ supponunt priores conditiones, seu universalitatem legis, et addunt hanc tanquam necessariam ad justitiam legis, de qua paulo post dicemus.

13. *Satisfit argumentis oppositæ sententiæ.* —Magis autem declarabitur hæc resolutio respondendo ad argumenta proposita. Ex quibus priori loco posita facile expediri possunt. Nam ad primum fatemur, Isidorum et D. Thomam in illis locis non intendisse directe agere de hac conditione, illam tamen supposuisse: unde idem D. Thomas 5 Ethic., cap. 1, lect. 2, exponens locum Aristotelis quem in d. art. 2 adducit, clarius dicit justa legalia dici ea quæ sunt factiva felicitatis *per comparationem ad communitatem politicam, ad quam respicit legis positio,* ubi loquitur de lege humana: sed est eadem ratio de reliquis cum proportione. Ad alia vero jura, et quæ contra illa objiciuntur, respondemus, licet nuda illa verba per se non ita convincant, quin possint per aliquam interpretationem vel evasionem enervari; tamen adjunctis aliis juribus, et interpretationibus sapientum, non parvam vim habere ad veritatem positam confirmandam.

14. *Quid sit lex privata. Et cur ita appelletur.* — Ad posteriora ergo argumenta respondendum est: et primo ad D. Thomam dicimus, in locis ibi citatis nunquam excludere hanc conditionem, nec loqui de præcepto particulari ex parte personæ cui imponitur, sed ex parte operis de quo in particulari datur; et de hoc dicit debere esse tale, ut conferat ad commune bonum, et si hoc habeat præceptum de illo

positum habiturum rationem legis, utique si alias conditiones ad legem requisitas habeat. Ad Glossam vero et alios doctores ibi allegatos respondetur, explicandos vel admittendos esse juxta jura quæ allegant, et si aliud voluerunt, non esse probandam eorum sententiam. Igitur de illis duabus legibus de Decurioni. *Neque Dorotheum*, et *Doctitii*, verum est versari aliquo modo circa commoda particularium personarum quæ ibi nominantur: nihilominus tamen quatenus aliquid præcipiunt, non feruntur ad illas singulares personas, sed ad communitatem, et ad omnes subditos legislatoris, obligantes illos ad servandam talem, vel talem immunitatem illis personis. Quomodo etiam, lib. 8, declarabimus privilegium, licet particulare videatur, posse habere rationem legis. Addo etiam in illis legibus non tantum concedi favorem singularibus personis ibi nominatis, sed etiam successoribus eorum in perpetuum, et ita illæ leges participant perpetuitatem et communitatem, quia illæ familiæ magna quædam pars communitatis, et fortasse ex præcipuis esse poterant, et ita illæ leges, licet quadam ratione videantur speciales, suo modo generales sunt, licet nunquam ferantur, nisi per modum privilegiorum, ut ex usu constat.

15. Ad secundum ex libro 1, et § 1, etc., respondeo leges personales ibi vocari leges privilegiorum, quæ personales vocantur ratione proximæ utilitatis, quam intendunt, semper tamen respiciunt aliquo modo communitatem ex parte eorum quibus præcipiunt, ut proxime explicatum est, et tractando de privilegiis latius dicetur. Ad tertium respondetur legem privatam in illis canonibus sumi in sensu longe diverso. Dicitur enim lex privata, aut votum factum ex speciali inspiratione Spiritus sancti, aut ipsamet inspiratio divina, per quam homo specialiter vocatur ad aliquod latius bonum, quæ appellatio metaphorica est: illa enim non est propria lex, de qua modo tractamus, sed ita vocatur, quia scribitur in corde, et participat aliquos effectus legis, sicut de voto alias diximus.

16. *Lex et præceptum non convertuntur. — Quid addat præcepto lex, et quomodo distinguantur.* — Ad rationes facile responderi potest ex dictis. Nam circa primam constat ex dictis, præceptum et legem non converti : nam licet omnis lex sit præceptum ; non tamen omne præceptum est lex ; sed oportet ut speciales conditiones habeat, inter quas una est, ut sit præceptum commune in sensu explicato. Neque oportet in re morali anxie inquirere an præceptum et lex essentialiter distinguantur : esto enim non distinguantur physice quoad species naturales actuum, satis est quod distinguantur moraliter, vel (ut ita dicam) in esse artificiali. Est enim lex veluti quoddam artefactum resultans ex tali actu, cum talibus circumstantiis, conditionibus, vel habitudinibus, sine quibus non erit vera lex, etiamsi quoad actum præcipiendi ejusdem sit naturæ. Addi etiam potest, legislationem quoad actum prudentiæ, a quo procedit, et quoad honestatem quam habet, ut procedit a legislatore, habere specialem rationem virtutis distinctam a præcepto particulari et privato, et hoc modo dici posse legem, et sic essentialiter distingui a privato mandato.

17. *In quo sensu dicitur lex communis, et pro communitate lata.* — Ad primam confirmationem respondetur, verum esse, legem dicere respectum ad singulares personas, ut sunt partes communitatis cui lex imponitur tanquam regula operandi. Ad secundam confirmationem respondetur legem non dici communem, quia necessario imponi debeat communitati, ut communitas est et corpus mysticum : sed quia generaliter proponi debet, ut ad omnes et singulos pertinere possit, juxta materiæ exigentiam, et hoc modo verum est, ferri ut regulam personarum verarum, et non tantum fictarum. Addendum vero est propter confirmationem tertiam, legem ordinarie ferri ad communitatem, non collective, sed distributive, id est, ut ab omnibus et singulis de communitate servetur cum distributione accommodata juxta conditionem legis : nam hoc semper subintelligendum est. Potest autem etiam ferri aliquando lex in ipsam communitatem, ut communitas est, id est, prohibendo vel præcipiendo actum qui ab illa sola, ut communitas est, exerceri potest, ut constat de statutis quarumcumque congregationum, universitatum, capitulorum, collegiorum, etc., disponentibus aliqua circa actiones publicas et communes talis corporis mystici : nam illæ sunt veræ leges, si alias conditiones habeant, etiamsi tantum præcipiant uni individuæ communitati : si tamen communitas perfecta sit, ut statim dicam ; tum quia licet illa dicatur una persona ficta, simpliciter est communitas, et habet perpetuitatem requisitam ad legem, et immediate respicit bonum commune : tum etiam, quia per talem legem semper obligantur singuli de illa communitate ad non operandum, vel cooperandum, contra talem legem.

18. *Qualis debeat esse communitas, quæ capax sit propriæ legis. — Quotuplex sit communitas.* — Sed quæret non immerito aliquis, qualis debeat esse communitas ut sit capax propriæ legis. Respondeo breviter, pro diversitate legum, diversam communitatem sufficere, vel postulari. Distingui ergo potest imprimis communitas; quia quædam est naturalis per solam convenientiam in rationali natura, cujusmodi est communitas humani generis, quæ inter omnes homines intervenit : alia vero dici potest communitas politica, vel mystica per specialem conjunctionem in congregatione morali modo una. Priorem communitatem respicit lex naturalis, quæ per lumen rationis unicuique homini proponitur; quia non fertur ad unumquemque, qua talis est, Petrus, verbi gratia, sed qua homo : quod observare licet tam in lege pure naturali quam in supernaturali, quatenus ipsi gratiæ connaturalis est. Posterior communitas subdistingui potest : nam quædam intelligi potest addita naturæ, non tamen jure humano, sed divino, eo quod ab ipso Deo instituta sit sub aliquo capite ab ipso designato, et cum aliqua unione in ordine ad supernaturalem finem. Hujusmodi fuit olim synagoga : nunc autem multo perfectior est Ecclesia catholica, quæ non pro uno, vel alio populo, sed pro universo mundo ab ipsomet Christo instituta est, sub eadem fide, sub certis signis ab eodem Christo institutis protestanda, et sub obedientia unius capitis, cui ipse vices suas in terris commisit. Ad hujusmodi ergo communitatem feruntur per se primo leges divinæ positivæ, sicut fuit lex vetus data populo Judæorum, et lex gratiæ data pro universa Ecclesia. Item ad eamdem feruntur leges canonicæ, quamvis non omnes pro universa Ecclesia constituantur, sed juxta intentionem, vel potestatem ferentis illas, ut postea videbimus.

19. Præter has est communitas humanitus congregata, seu inventa, quæ dicitur esse cœtus hominum qui aliquo jure sociantur, ut sumitur ex l. *Civitas*, ff. Si certum petatur, et ex cap. *Dilecta*, juncta Glossa de excessibus prælatorum, ubi declaratur ad communitatem non sufficere hominum multitudinem, nisi inter se aliquo fœdere, in ordine ad aliquem finem, et sub aliquo capite copulentur. Sic etiam dixit Aristoteles, 3 Politic., capit. decimo, civitatem esse civium multitudinem habentium scilicet inter se morale vinculum. Hæc autem communitas distingui solet a philosophis moralibus, et jurisperitis in perfectam et imperfectam. Perfecta in genere dicitur, quæ est capax politicæ gubernationis, quæ, quatenus talis est, dicitur sufficiens in hoc ordine; quomodo dixit Aristoteles, 1. Politic., cap. 1, et D. Thomas, 1. 2, quæst. 90, art. 2, civitatem esse communitatem perfectam; et a fortiori regnum, et quælibet alia superior congregatio, seu communitas, cujus pars civitas sit, erit communitas perfecta. Potest enim in aliis communitatibus esse latitudo, et licet singulæ per se spectatæ perfectæ sint, tamen illa quæ est pars alterius, sub hac ratione imperfecta est, non absolute, sed comparate, seu respective; et præterea inter has communitates quædam dicuntur reales, seu locales, quia certis terminis realibus seu localibus clauduntur, ut est civitas, vel regnum : aliæ vero dicuntur personales, quia magis in personis quam in locis considerantur, ut est religio aliqua, verbi gratia, vel confraternitas, etc., quæ possunt esse etiam perfectæ communitates, si perfectum regimen et moralem unionem habeant. De quibus videri possunt jurisperiti, in l. 1 et sequentib., ff. Quid cujusque universitatis, etc., et ff. de Collegiis illicitis.

20. *Quæ sit communitas imperfecta.*—Communitas autem imperfecta non respective tantum, sed absolute dicitur privata domus, cui pater familias præest, ut notavit D. Thomas, q. cit., art. 3, ad 3, et Soto, ibi, et lib. 5, de Just., q. 1, art. 2, et sumitur ex Aristotele supra : ratio vero est, quia illa communitas non est sibi sufficiens, ut statim explicabitur. Item quia in ea non congregantur singulæ personæ ut principalia membra ad unum corpus politicum componendum, sed solum ibi existunt inferiores in utilitatem Domini, et quatenus ejus dominio aliquo modo subsunt : et ideo talis communitas, per se loquendo et intra proprios terminos non regitur propria potestate jurisdictionis, sed dominativa, atque ita pro diversitate dominii participat diversum modum imperandi respectu diversorum. Aliud enim est jus, vel quasi dominium patris familias in uxorem, aliud in filios, aliud in famulos, vel servos; unde neque habet perfectam unitatem, seu uniformem potestatem, neque etiam participat proprie politicum regimen, et ideo communitas illa simpliciter imperfecta dicitur.

21. *Leges humanæ solum debent ferri pro communitate perfecta.*—Hac ergo distinctione supposita, dicendum est, leges humanas habere proprie locum in quacumque communitate perfecta, non tamen in imperfecta. Prior

pars probatur, quia omnis communitas perfecta est proprium corpus politicum, et gubernatum per propriam jurisdictionem habentem vim coactivam, quæ est legum lativa. Item præcepta et regulæ vivendi tali communitati propositæ, si habeant alias conditiones requisitas ad legem, constituere possunt justum legale, et medium servandum in unaquaque materia virtutis accommodata tali communitati; ergo tales regulæ, seu præcepta habebunt veram rationem legis. Denique sicut illa communitas perfecta est, ita præceptum illi impositum potest simpliciter dici præceptum commune : ergo et lex.

22. Altera pars satis insinuatur ab Aristotele, 10 Ethic., c. ult., et D. Thoma, d. art. 3, ad 3, quatenus docent communitatem unius domus non sufficere ad propriam legem : ratio reddi potest ex Aristotele, quia in tali communitate non est propria jurisdictio, nec vis coactiva, quæ in proprio legislatore requiritur. Hujus autem ratio est imperfectio quasi naturalis talis communitatis, quia non sibi sufficit ad felicitatem humanam comparandam eo modo quo humano modo comparari potest, vel (ut clarius dicatur) partes talis communitatis non sibi invicem præstant sufficiens subsidium, vel mutuum juvamen, quo indiget humana societas ad suum finem, vel ad suam conservationem, et ideo talis communitas quasi naturaliter ordinatur ad perfectam communitatem, ut pars ad totum : ideoque potestas legislativa non est in tali communitate, sed tantum in perfecta. Quæ ratio procedit proprie in legibus civilibus, cum proportione tamen applicatur ad ecclesiasticas, quia licet potestas legislativa ecclesiastica non maneat a communitate, sed a Christo, tamen communicatur et distribuitur cum convenientia, et proportione ad communitatem humanam.

23. *Objectio.* — Sed objiciet aliquis : nam sequitur ex dictis non posse ferri propriam legem in communitate perfecta, si tantum pro aliqua illius parte feratur : consequens videtur falsum : ergo. Sequela patet, quia statutum unius domus vel communitatis imperfectæ non est lex, quia illa communitas imperfecta est pars perfectæ : ergo idem erit de quacumque parte civitatis : illa enim etiam est communitas imperfecta, et pars perfectæ. Minor vero probatur, quia non est de ratione legis ut obliget omnes de civitate : ergo potest obligare partem, et nihilominus esse vera lex. Circa hoc aliqui juristæ dicunt legem latam a principe ad obligandam partem civitatis, verbi gratia, quartam partem, et non aliam, non esse veram legem nec obligare. Ita docuit Angel., quem refert et sequitur Jason, in l. 1, ff de Legib., n. 2, qui solum fundatur in hoc quod lex esse debet præceptum commune.

24. *Solutio.*—Respondeo nihilominus, aliud esse loqui de tali lege ex ratione justitiæ, vel injustitiæ, seu acceptionis personarum : aliud ex defectu sufficientis communitatis, cui imponatur. Hic non tractamus de priori consideratione : tamen etiam sub illa dicere non possumus talem legem esse intrinsece malam, seu injustam, quia potest interdum subesse sufficiens causa, et ratio imponendi onus uni parti, et non alteri, vel ratione situs et loci, quia in tali parte indiget civitas tali servitio, vel ratione conditionis personarum, ut ex legibus tributorum constat. Posterior autem consideratio huc spectat, in qua dicimus non esse de ratione legis, ut pro tota communitate feratur totaliter, ut sic dicam, quia in parte ejus potest esse sufficiens communitas et fundamentum sufficiens ad perpetuitatem legis, et ut procedat ex jurisdictione politica, et immediate pertinente ad communem gubernationem. Potest autem hoc accidere variis modis. Primo, si lex feratur sub ratione talis muneris, vel officii, ita ut comprehendat tales artifices, et non alias personas. Secundo, si feratur in personas talis generis, vel conditionis, ut in plebeios, vel nobiles, vel in descendentes ex Hebræis, aut conversos ex Saracenis, vel quid simile. Tertio, fieri potest pro habitantibus in tali parte, vel vico civitatis, et non pro aliis : ita ut non tantum pro his qui nunc habitant, sed durabiliter per sucessionem indifferenter feratur. Quicumque enim ex his modis generalitatis sufficiens erit ad rationem legis, si alioqui justitia servetur. Nam primus est simpliciter generalis secundum distributionem accommodam : secundus participat eamdem, supposita justa distributione : tertius etiam est de se indifferens ad omnes, quia nullus est, qui non possit ibi habitare, et ad hunc modum indicari potest de quacumque alia simili lege.

CAPUT VII.

UTRUM DE RATIONE LEGIS SIT UT PROPTER COMMUNE BONUM FERATUR.

1. *De ratione legis esse ob commune bonum ferri.*—Ex hac conditione legis videntur maxima ex parte aliæ pendere, et ideo secundo

loco illam constituimus, licet Isidorus ultimam eam posuerit : simulque intrinsecum finem legis declarabimus. In quæstione ergo proposita nulla est inter auctores controversia, sed omnium commune axioma est, de ratione et substantia legis esse, ut pro communi bono feratur: ita ut propter illud præcipue tradatur. Ita docet divus Thomas, dicta quæst. 90, ubi Cajetanus, Conradus et alii moderni, Soto, lib. 1, de Just., quæst. 1, a. 2, Castro, lib. 1, de Lege pœnali, capite 1, Antoninus, 1 part., tit. 11, c. 2, § 1, et tit. 17, § 3, et Summistæ omnes verbo *Lex*. Et bene Navarrus, in comment. de Finibus, n. 28, Gregorius Lopez, in l. 9, tit. 1, part. 1, ubi Alphonsus, Hispaniæ rex, eamdem conditionem in suis legibus requirit : et ita etiam intelligunt juris civilis interpretes libro primo, ff de Legibus, dicentes legem debere esse *commune præceptum*, id est, *pro communi utilitate statutum*, ut ibi Glossa exponit, quam Bartholomæus Jason et alii, sequuntur. Clarius id docuit Isidorus, in dicto capite, *Erit autem lex*, d. 4, ut capite præcedenti explicui, et sequuntur ibi canonistæ.

2. Sumitur præterea hæc veritas ex Aristotele, qui, lib. 3 Ethic., cap. 6, ait finem civitatis esse bene ac feliciter vivere, et ideo subdit: *De virtute et vitio publice cogitant, quicumque curam habent bene instituendi civitatem*, utique per leges. Unde in lib. 4, cap. 1, addit: *Leges ad rempublicam esse accommodandas, non rempublicam ad leges*. Sic Marsilius Ficinus, in argumento dialogi Minos Platonis ex ejus mente, tum ibi, tum in libris de Legibus et Repub., colligit talem legis descriptionem: *Est vera gubernandi ratio, quæ ad finem optimum per commoda media gubernata dirigit*. Quin potius Plato, in eodem Dialogo, et regiam legem appellat eam, quæ in civitatis ordine et gubernandi ratione, quod rectum est constituit. Et in dialogo Hippias, seu de Pulchro, parum a principio: *Conditur* (ait), *mea quidem sententia, utilitatis gratia lex, et ut maximum civitati bonum legem concedunt legislatores, legeque sublata, legitime in civitate vivere non possumus*. Et lib. 1, de Legib., late ostendit, *leges esse virtutis gratia conditas*, et ob communem pacem et felicitatem. Idem latissime Cicero, lib. 3, de Leg., Plutarchus, in Probl., in 40, ait omnium pulcherrimum in civitate judicari bonitatem legum, quod nimirum commune illius bonum maxime procurent.

3. Et quidem veritas hæc per se patens est in legibus divinis, ideoque probare illam necesse non est. Nam licet ad divinum honorem necessario ordinentur (non enim potest Deus quidquam extra se velle, vel operari, nisi propter seipsum) tamen in eis non quærit suam utilitatem, sed hominum bonum et felicitatem. Unde, quia divina opera perfectissima sunt, et maxime proportionata, sicut leges divinæ alicui communitati tribuuntur, ita etiam dantur propter ejus commune bonum et felicitatem, ut facile etiam inductione constare potest, tam in lege naturali quam in divinis positivis. Neque obstat quod per has leges sæpe intendit DEUS privatum commodum hujus, vel illius personæ, ut per legem pœnitentiæ salutem ipsius peccatoris, et sic de aliis: non (inquam) hoc obstat; tum quia bonum singulorum, ut statim latius dicam, sub communi comprehenditur, quando bonum unius tale non est ut excludat commune, sed potius est tale, ut in singulis requiratur, ex vi talis legis, ut applicatæ ad singulos, ut ita ex bonis singulorum consurgat commune bonum; tum etiam, quia leges divinæ præsertim referuntur ad felicitatem æternam, quæ secundum se commune bonum est, et in unoquoque individuo est per se, et propter se intenta etiam sine ordine ad aliam communitatem. Propter quod dixit divus Thomas, 1 part., quæst. 23, articulo 7, et quæst. 98, articulo 1, humanarum animarum multiplicationem, etiamsi tantum numero differant, non esse tantum per accidens, sed per se intentam propter suam immortalitatem et felicitatis capacitatem.

4. De legibus autem humanis, cujuscumque ordinis sint, ratio sumenda est ex præcedenti conditione; nam sicut leges communitati imponuntur, ita propter bonum communitatis præcipue ferri debent, alioquin inordinatæ essent. Nam contra omnem rectitudinem est, bonum commune ad privatum ordinare, seu totum ad partem propter ipsam referre; igitur cum lex pro communitate feratur, illius bonum per se primo procurare debet. Item ex ordine finium sumitur optima ratio : nam finis debet esse proportionatus actui, ejusque principio et facultati; sed lex est regula communis operationum moralium : ergo et primum principium moralium operationum debet esse primum principium legis: sed finis ultimus, seu felicitas est primum principium moralium operationum : nam in moralibus finis est principium operandi, et ita ultimus finis est primum principium talium operum : bonum autem commune, seu felicitas civitatis est ultimus finis ejus in suo ordine : ergo illud

debet esse primum principium legis : debet ergo esse lex propter commune bonum. Qui fere est discursus D. Thomæ, in d. art. 2, qui potest egregie illustrari ex doctrina Augustini, lib. 19, de Civit., c. 16, ubi ex debito ordine partis ad totum, et unius domus ad civitatem (cujus est, ut inquit, initium, seu particula) colligit, ad pacem civium pacem domesticam referri : et subjungit : *Ita fit, ut ex lege civitatis præcepta sumere patrem familias oporteat, quibus domum suam sic regat, ut sit paci accommodata civitatis*, ergo multo magis (secundum Augustinum) leges civitatis debent ad communem pacem et bonum civitatis ordinari.

5. Alia manifesta ratio sumi potest ex origine humanæ legis, quia potestas gubernativa, quæ est in hominibus, vel est immediate a Deo, ut contingit in potestate spirituali, vel est immediate ab ipsis hominibus, ut in potestate pure temporali : utroque autem modo talis potestas est præcipue data propter commune bonum communitatis : ergo hoc bonum debet intendi in legibus ferendis. Minor quoad priorem partem de spirituali potestate est evidens in Scriptura : nam propterea Prælati vocantur pastores, quia animam suam debent ponere pro ovibus suis : et dispensatores, non domini ; et ministri Dei, non causæ primariæ : ergo tenentur divinæ intentioni conformari in usu talis potestatis : Deus autem commune bonum ipsorum hominum principaliter intendit : ergo etiam ministri ad hoc tenentur. Et ideo gravissime in Scriptura reprehenduntur, qui hac potestate in suum privatum commodum abutuntur. Quando vero potestas data est immediate ab ipsis hominibus, evidentissimum est, non esse propter principis utilitatem, sed propter commune bonum eorum, qui illam contulerunt, et ideo Reges ministri reipublicæ appellantur. Adde etiam esse ministros Dei ad Roman. 13, et Sapient. 6 : *Cum essent ministri regni ejus*, etc. Debent ergo ea potestate uti in bonum reipublicæ, a qua et propter quam illam acceperunt. Propter quod recte dixit Basilius, hom. 12, in initium Proverb., in hoc differre tyrannum a rege, quod ille propriam, hic communem utilitatem in suo regimine quærit. Quod etiam tradit Aristoteles 8 Ethic., cap. 10 et 3 Politicorum, cap. 5, et consentit D. Thomas, 2. 2, q. 42, art. 2, ad 3, et lib. 3, de Rgimin. princip., c. 11. Jam vero probatur prima consequentia, quia unus ex præcipuis actibus hujus potestatis est lex : nam est veluti instrumentum, per quod princeps moraliter influit in rempublicam, ut illam gubernet : debet ergo esse lex propter commune bonum ipsius reipublicæ.

6. *Objectio.*—Contra hanc vero conditionem objici potest quia multæ sunt leges, quæ in bonum privatarum personarum ordinantur, ut verbi gratia, quæ fiunt in favorem pupillorum, militum, et similes. Unde, in l. 1, ff. de Justit. et jur., et in § *Hujus studii*, Instit., eodem titulo, duplices distinguuntur leges, quædam quæ ad commune bonum, seu statum reipublicæ ordinantur : aliæ vero quæ sunt circa privatum bonum singulorum ; et in l. 1, ff de Constitut. principum, dicitur quasdam esse leges personales, quæ personam non egrediuntur, quia nimirum in illius tantum commodum fiunt. Quod maxime videre licet in privilegio, quod lex privata dicitur in capite *Privilegium*, d. 3, quia nimirum, in privatum commodum privilegiati conceditur : non ergo leges omnes ordinantur in commune bonum. Aliunde vero non videtur satis esse quod in commune bonum ordinentur, quia sæpe in multorum damnum et detrimentum redundant : non sunt autem facienda mala, ut veniant bona, nec quidam locupletandi sunt cum aliorum detrimento, juxta regulam *locupletari*, de Regul. jur. in 9. Major patet, primo, quando contingit eidem regi multa regna subjecta esse : nam lex quæ uni regno est utilis alteri solet esse nociva : et in eodem regno potest idem contingere inter diversas civitates. Item lex præscriptionis, ut uni præbeat dominium rei, verum dominum privat re sua : sæpe etiam quod communitati videtur utile, multis particularibus personis onerosum est et incommodum : imo aliquando leges directe inferunt malum aliquibus, ut leges punitivæ.

7. *Fit satis objectioni.*—Ad priorem partem varie respondent auctores, ut videre licet in Navarro, n. 28 et 29, loco supra citato. Mihi vero res videtur clara, et adhibita duplici distinctione facile expediri. Prior est de duplici bono communi reipublicæ : unum est, quod per se primo commune est, quia non est sub alicujus privati dominio, sed totius communitatis, ad cujus usum vel usum fructum immediate ordinatur : hujusmodi sunt templa, vel res sacræ, magistratus, pascua communia, seu prata, et similia, de quibus sermo est in prædictis juribus, et in aliis sub titulo de rerum divisione. Aliud vero est bonum commune solum secundario, et quasi per redundantiam ; immediate autem bonum privatum est, quia sub dominio privatæ personæ, et ad ejus com-

modum proxime ordinatur : dicitur autem etiam commune, vel quia respublica habet jus quoddam altius in bona propria singularum personarum, ut eis uti possit, quando illi fuerint necessaria, vel etiam quia eo ipso quod unaquæque persona est pars communitatis, bonum uniuscujusque quod in damnum aliorum non redundat, est commodum totius communitatis. Sic dicunt jura expedire reipublicæ ut cives sint locupletes, et ut nemo male sua re utatur, § *Sed major*, Inst. de His qui sunt sui vel alieni juris, Authent. *Ut judices*, etc., § *Considerandum*, collat. 2, cum similibus.

8. *Duplex materia boni communis circa quam versari potest lex.* — Alia distinctio est, quæ de actibus humanis generatim dari solet, in quibus distinguitur materia proxima, circa quam versantur, et motivum, seu ratio propter quam : cum enim lex actus moralis sit, illa etiam duo in ea sunt distinguenda. Materia ergo circa quam versatur lex interdum est bonum commune per se primo : aliquando vero per se primo est bonum privatum : commune autem per redundantiam. Igitur hoc etiam modo data fuit distinctio legum in illis juribus, ut etiam latius explicui, tract. 5, de relig., seu de jura., l. 2. Nam quædam leges proxime versantur circa materiam communem, aliæ circa bona singulorum : semper tamen ratio propter quam lex versatur circa utramque materiam est commune bonum, quod propterea semper debet esse primario intentum.

9. *Objectio.* — *Materia legis ex se debet esse utilis et commoda communi bono, non ex intentione legislatoris.* — Quæri autem potest circa hanc partem, an oporteat hoc bonum esse intentum intentione operantis, vel intentione ipsius operis, juxta modum loquendi D. Thomæ 2. 2, q. 141, art. 6, ad 1. Nam intentio operantis videtur esse extrinseca, et per accidens variari posse, et non pendere ab illa rationem legis: opus autem ipsum ex se non semper fertur ad bonum commune, nisi ab alio referatur, et ideo neque intentio operis videtur necessaria, nec sufficiens. Respondeo breviter, ad valorem et substantiam legis solum esse necessarium ut res illa, de qua fertur lex, hoc tempore, hoc loco, in hac gente et communitate sit utilis, et conveniens ad bonum commune illius : hæc enim utilitas et commoditas non datur a legislatore, sed supponitur, et ideo quantum ad suum esse, ut sic dicam, non pendet ex intentione legislatoris. Ex quo etiam fit ut talis res ex se debeat esse referibilis in commune bonum : nam omne bonum utile, quatenus tale est, aptum est ordinari in eum finem ad quem est utile, et in hoc sensu necessaria est in præsenti intentio operis, non operantis: ratio clara est, quia etiam si legislator ex odio, verbi gratia, aut ex alio pravo fine legem ferat, si lex ipsa nihilominus in bonum commune cedit, id sufficit ad valorem legis. Quia illa prava intentio est mere personalis, et non redundat in actum, quatenus ad utilitatem commuem spectat : sic prava intentio judicis non refert ad valorem sententiæ, si non est contra æquitatem ejus: sic etiam prava intentio ministri nihil officit sacramento, si non sit contra substantiam ejus : ita ergo in præsenti bonum commune in lege ipsa spectandum est, non in extrinseca intentione legislatoris. Quam sententiam optime tradit Augustinus, lib. 1, de Liber. arbitr., cap. 5, dicens: *Lex quæ tuendi populi causa lata est, nullius libidinis argui potest, si quidem ille qui tulit, si Dei jussu tulit, id est, quod præcepit æterna justitia, expers omnis libidinis id agere potuit. Si autem ille cum aliqua libidine hoc statuit, non ex eo fit ut ei legi cum libidine obtemperare necesse sit, et quia bona lex, et a non bono ferri potest.* Et infra, optimam rationem indicat, quia licet ille cum libidine legem tulerit, *potest illi sine libidine obtemperari.*

10. *Fit satis objectioni.* — Per hæc ergo facilis est responsio ad priorem partem objectionum : solum enim concludit legem non semper habere pro materia proxima illud bonum commune, quod per se primo est in communitate secundum se, et ita intelligitur distinctio data in prioribus juribus ibi citatis. Data est enim ex parte materiæ ; et illæ leges dicuntur versari circa particularia commoda, quæ habent pro materia bona propria ipsorum civium, quæ alia ratione diximus continere bonum commune. In quibus etiam est considerandum, nunquam cadere sub lege, quatenus ad unam vel alteram personam tantum pertinent, sed quatenus spectant ad personas certæ conditionis, ut ad pupillos, ad milites, etc., vel certæ originis, ut nobiles, vel ad successores talis familiæ: et ex hac etiam parte respicere bonum commune communitate, ut sic dicam, universalitatis, quia scilicet bonum illud in multis reperitur, ut capite præcedenti in fine declaratum est. At vero, in d. l. 1, ff. de Constit. princip., cum dicitur constitutionem Principis aliquando non egredi personam, non videtur sumi constitutio pro lege propria, sed pro quolibet edicto, vel decreto principis, in favorem vel odium

alicujus certæ personæ constitutum : quod nisi habeat majorem amplitudinem et majorem durationem, non est proprie lex, ut capite superiori dictum est.

11. Et hinc patet quid dicendum sit de privilegio, de quo etiam loqui videtur dicta lex 1 ff. de Const. princ. Respondet igitur Glossa, in d. c. *Erit autem lex,* per hanc conditionem distingui legem a privilegio. Quam responsionem acriter impugnat Castro, supra, quia ex illa (inquit) sequitur legem latam a principe de perpetuo tributo sibi solvendo in suum commodum, dicendam esse privilegium. Sed hoc non multum urget contra Glossam : quia vel tale tributum esset justum vel injustum : si justum, etiam lex esset justa, et licet esset in commodum principis, nihilominus esset propter commune bonum ; tum quia bonum principis, quatenus talis est, censetur commune, cum ipse sit persona publica et communis ; tum etiam quia justum subsidium datum principi a republica commune bonum est totius reipublicæ. Si autem tributum esset injustum et tyrannicum, tunc non esset lex, sed haberet se ad modum privilegii iniqui et injusti. Nec videtur illa responsio Glossæ aliena a sententia Ciceronis, lib. 3 de Legib., dicentis : *Majores nostri in privatas personas leges ferri noluerunt, id est enim privilegium.*

12. *Privilegium esse veram legem.* — Nihilominus tamen existimo istam conditionem non esse positam ab Isidoro ad excludendum privilegium a ratione legis : tum quia eadem Glossa, in cap. *Privilegia,* d. 3, dicit privilegium esse legem, et in illo requirit alias conditiones positas ab Isidoro in alio cap. *Erit autem lex :* tum etiam quia illa particula directe ponitur ad excludendas leges tyrannicas, vel quæ non cedunt in commune bonum, etiamsi fortasse nec ad privatum respiciant, et ita necesse est per illam conditionem excludi pravas leges, etsi privilegia non sint : tum denique quia forte necesse non fuit privilegium excludere, de quo dicam infra suo loco. Nunc solum assero, ex parte boni communis non repugnare quin sit lex, quia licet proxima ejus materia sit speciale bonum alicujus familiæ, vel domus, vel aliquarum personarum (propter quod fortasse privata lex appellatum est ab Isidoro, in d. c. *Privilegium*) nihilominus formaliter etiam debet respicere bonum commune, argumento cap. *Requiritur,* et § *Nisi rigor,* et cap. *Dispensationes,* 1, quæst. 7, et quæ tradit D. Thomas, 1. 2, q. 97, art. 4, ad 1. Nam illud bonum per privilegium concessum, ita debet esse aliquorum proprium ut in bonum commune redundet, modo superius declarato. Ac præterea ipsa concessio privilegii tam rationabilis esse debet, ut ad bonum commune spectet, ex similibus causis similia privilegia concedi. Ex hoc ergo capite non excluduntur privilegia a propria ratione legis ; an vero excludantur ex eo quod respiciunt privatam personam, vel possint esse proprie leges, maxime si perpetua sint, dicemus in l. 10.

13. Minor difficultas est in legibus tributorum : nam illæ communitati imponuntur, ut per se constat, et immediate respiciunt bonum commune, quia, ut dixi, licet videantur cedere in commodum principis, tamen ut veræ leges sint, commune bonum respicere debent, quia non dantur regi nisi quatenus persona communis et publica est, et ut in commune bonum illis utatur. Unde in Concilio Toletano, 8, cap. 10, de regibus dicitur : *Non prospectantes proprii jura commodi, sed consulentes patriæ, atque genti.*

14. Ad alteram partem objectionum generatim dicitur hanc esse conditionem rerum humanarum, ut non servent uniformitatem in omnibus, et ideo plerumque accidit ut quod communitati expedit, uni vel alteri nocumentum afferat. Quia vero commune bonum præfertur privato quando simul esse non possunt, ideo leges simpliciter feruntur pro bono communi, et ad particularia non attendunt, ut habetur in multis legibus, ff de Legib., et de justit. et jur., et sumitur ex cap. *Licet,* de Regular., et ex cap. *Scias,* 7, q. 1. Contingit autem aliquando sub eodem rege esse plura regna, vel plures communitates quasi per accidens, quia re vera inter se non componunt unum corpus politicum, sed ex accidenti diversis titulis in illius potestatem devenerunt, et tunc injustum esset eisdem legibus diversa regna obligare, si uni essent utiles, et non alteri. Quia non comparantur tunc ut bonum commune et particulare, sed ut duo bona communia, quibus per se ac sigillatim propriis legibus prospiciendum est, ac si sub diversis regibus permanerent, sicut facit etiam Pontifex cum præcipit diversis religionibus, quatenus distinctæ communitates sunt et unaquæque propriis legibus indiget. Quando vero communitates sunt partes ejusdem regni seu politici corporis, tunc uniuscujusque partis bonum censetur privatum respectu totius communitatis, ad quam leges per se primo feruntur : observanda vero duo sunt : unum, ne tot

sint particularia nocumenta ut præponderent aliorum commodis: aliud, ut, si opus fuerit, adjungatur dispensatio vel exceptio: nam in hujusmodi eventibus maxime licet, et aliquando etiam deberi potest.

15. Ex quo facile constat quid dicendum sit de nocumento privatæ personæ; illud enim minus consideratur, et ideo aliquando permittitur, ut in præscriptione quæ respicit bonum commune, scilicet, pacem, evitando lites, etc. Aliquando etiam intenditur, ut in legibus punitivis, quæ etiam sunt ad commune bonum necessariæ. Et ita explicatæ manent aliæ duæ conditiones legis positæ ab Isidoro, in eod. cap., scilicet, ut sit necessaria et utilis: quas ita exponit D. Thomas, q. 95, art. 3, ut necessitas referatur ad remotionem mali, ut quando lex fertur propter vitandum aliquod malum reipublicæ, utilitas ad promotionem boni: quod recte dictum est, ne altera ex illis particulis redundare videatur. In utraque autem majus bonum commune attendi debet: ita enim removendum est unum malum, ne inde aliud majus reipublicæ sequatur: alias talis lex non esset necessaria, sed perniciosa. Et ita est etiam procuranda aliqua utilitas, ne inde major impediatur, aut majora mala communia consequantur. Omnia ergo illa verba eamdem proprietatem in lege explicant, licet sub diversis respectibus ad majorem declarationem, quod satis est, ut non sint superflua.

16. *An lex generalis lata ea intentione ut noceat particulari, sit injusta et invalida.*— Quæri vero hic solet an lex lata sub forma generali, ea intentione, aut dolo, ut cedat in præjudicium singularis personæ, injusta sit, vel invalida. Nam juristæ dicere solent, adeo esse iniquam talem legem, ut ab illa liceat appellare, vel exceptionem doli contra illam ponere, ut videre licet in Bartholomeo, in l. *Omnes populi,* ff de Just. et jur., q. 5, n. 53, Panormitano, in rubric. de Constit., n. 2, Felino, in cap. *Cum omnes,* de Const., n. 5, Jason et Gregorio Lopez, ubi supra. Non sentiunt tamen hi auctores talem legem semper esse invalidam aut injustam: nam sine dubio potest interdum fieri ex rationabili causa, permittendo potius damnum privatum propter commune bonum, quam illud intendendo, vel etiam illud intendendo in pœnam justam, vel si contingat intendi inique, a ferente legem ex odio privato, non nocebit ipsi legi, nec justitiæ ejus, ut supra dictum est, si alias ipsa sit necessaria ad commune bonum. Et ita docuit late Felinus supra, concl. 1, et in 3 addit idem esse si lex fiat in favorem privatæ personæ, vel familiæ, quando illa redundat in commune bonum, quod est satis clarum ex dictis. Loquuntur ergo dicti auctores, quando damnum tertii sine justa causa sub specie communis legis procuratur: tunc enim clara est injustitia: et consequenter est etiam licita et debita conveniens defensio, de qua ipsi tractant, quia ad ipsos proprie pertinet.

CAPUT VIII.

UTRUM SIT DE RATIONE LEGIS UT PUBLICA POTESTATE FERATUR.

1. Explicuimus finalem causam legis; sequitur ut de efficiente dicamus: nam ex illa sumitur alia conditio legis, sine cujus cognitione legis natura integre tradi aut definiri non potest. Propter quod etiam D. Thomas, d. q. 90, a. 3. proponit similem quæstionem, interrogando an ratio cujuslibet sit factiva legis? Videtur enim uniuscujusque ratio habere vim legis saltem quoad dictamina legis naturalis: ergo saltem in lege naturali non est necessaria hæc conditio, ut scilicet a publica potestate feratur. Antecedens patet, tum ex illo Pauli ad Rom. 2: *Cum gentes quæ legem non habent naturaliter ea quæ legis sunt faciunt, ejusmodi legem non habentes, ipsi sibi sunt lex:* tum etiam quia, seclusa omni superiori potestate, lex honorandi parentes, vel non mentiendi, et similes, semper obligant: non est ergo illa conditio de ratione legis, ut talis est: nam quod non est de ratione unius speciei, non est de ratione generis. Et confirmatur, quia omnes etiam aliæ leges humanæ nihil aliud sunt quam *prudentum virorum consulta,* ut dicitur in l. 1, ff. de Legib.; consulta autem prudentum non requirunt specialem potestatem publicam, sed prudentiam, et rectam rationem. Unde Cicero, lib. 1 de Legib.: *Lex* (inquit) *est naturæ vis, mens et ratio prudentis*, et Isidorus, 25. Etymol., c. 10: *Si ratione* (inquit) *lex consistat, lex erit omne jam quod ratione consisterit.* Lex ergo ex ratione pendet, non ex alia potestate.

2. *De ratione legis esse ut a publica potestate feratur.* — Dicendum nihilominus est legem esse præceptum ab eo impositum qui vim habeat cogendi, ac subinde de ratione legis esse ut ab habente publicam potestatem feratur. Hoc intendit D. Thomas, in d. art. 3. et est quasi principium primum in materia morali. Non potest autem uniformiter in omnibus le-

gibus declarari, ideoque per partitionem divinarum humanarumque legum distinctius ostendetur. De legibus enim divinis per se notum est, sicut de ratione earum est ut a Deo, tanquam a proximo legislatore procedant, ita necessario procedere ab habente non solum publicam potestatem, sed etiam supremam, et, ut ita dicam, per essentiam, quia Deo naturaliter competit supremum dominium rerum omnium, et cum omni jure, tam nominandi quam gubernandi et regendi, et homo etiam naturaliter est Deo subjectus. In hac ergo subjectione ex parte hominis, et potestate suprema ex parte Dei, fundamentum habent leges divinæ : juxta illud Isaiæ, 33 : *Dominus judex noster, Dominus legifer noster, Dominus rex noster,* utique summus et independens ab omni alio, qui auctoritate propria, et non ab alio accepta leges ferre potest, et cogere ad earum observationem, et punire transgressores. Quomodo dixit Jacobus, c. 4 : *Unus est legislator et judex, qui potest perdere et liberare* : leges ergo divinæ necessario dicunt respectum ad publicam et supremam potestatem. Quocirca lex naturalis, aut propria lex non est, aut si vera lex est, a publica etiam procedit gubernandi postestate, quia si lex divina est, ergo est ab ejus potestate qui naturam gubernat eique dominatur. Quomodo autem lex naturæ Deum habeat auctorem, lib. seq. declarabitur.

3. *Præceptum requirit in imponente aliquam potestatem. — Differentia inter actus petendi, promittendi et imperandi.* — Ut autem in legibus humanis hanc veritatem declaremus et ostendamus, supponimus primo, præceptum, ut tale est, necessario postulare aliquam superiorem potestatem in præcipiente respectu ejus cui præcipit. Nota enim est differentia inter hos tres actus, petere, seu orare : promittere, seu vovere : imperare, seu præceptum imponere : quod primum est indigentis, et ideo, ut sic, est inferioris ad superiorem : ultimus est superioris ad inferiorem : secundus vero potest esse ad omnes, ut indicavit D. Thomas, 2. 2, q. 88, art. 1, et, tr. 4 et 6. de Relig. in princ., explicuimus : ratio vero est, quia per actum orationis nec se obligat homo, nec obligat alium, sed solum vult aliquid ab alio obtinere, in quo inferiorem se illi exhibet. Per promissionem autem obligat homo seipsum, quam potestatem unusquisque in se habet, et potest illam exercere respectu æqualis, vel inferioris, aut superioris, quia nunquam exercet jus in alium, sed in se, nec cogit alium ad acceptandum si nolit. Per præceptum autem obligat præcipiens alium cui præcipit, et ideo necesse est ut in illum habeat jus et superiorem potestatem : non enim potest esse actio sine principio proportionato a quo manet; hoc autem principium in præsenti est potestas illa per quam unus alteri superior constituitur. Item non omnis homo potest alteri præcipere, nec æqualis (ut sic dicam) potest æqualem obligare, ut est per se notum, quia non est ulla ratio cur unus magis teneatur parere alteri, quam e converso, essetque bellum justum ex utraque parte : est ergo necessario specialis potestas superior ad præcipiendum valide et efficaciter : unde cum lex sit essentialiter præceptum, etiam hoc erit de legis essentia ac necessitate, etiam in humanis legibus.

4. *Divisio potestatis præceptivæ in dominativam, et jurisdictionis.* — Secundo vero addendum est quod, sicut præceptum et lex non convertuntur, quia non omne præceptum est lex, licet omnis lex sit præceptum, ita potestas præceptiva et legislativa non convertuntur. Potestas ergo præceptiva quasi generica est, quæ in duas species distinguenda est, quas potestatem œconomicam et politicam, vel potestatem dominativam et jurisdictionis appellare possumus, sicut eas nominavimus et distinximus in ordine ad votorum irritationem et dispensationem, lib. 6 de Voto, cap. 1, et solent etiam distingui ab auctoribus distinguentibus dominium in dominium jurisdictionis et proprietatis, ut late declarat Molina, tract. 2 de Justit., disput. 3, cum Covarro, in regula *Peccatum,* 2 part., § 9, n. 8, et attigit Seneca, lib. 7 de Benefic., cap. 4, dicens : *Ad reges potestas omnium pertinet, ad singulos proprietas.* Possunt autem distingui hæ potestates circa personas, et aliquo modo circa res alias, circa quas proprius invenitur potestas dominii quam jurisdictionis; tamen suo modo etiam hæc circa illas versatur, vel secundario, et per consecutionem, vel per modum administrationis : hoc vero nunc ad præsens non spectat : nam ad leges vel præcepta per se requiritur potestas in personam, ut ex ratione præcepti declaratum est.

5. *Variæ differentiæ inter potestatem dominativam, et jurisdictionis.* — Inter illas autem potestates, ut in personis versantur, cum multæ aliæ differentiæ assignari possint, tres sunt quæ ad præsentem causam faciunt. Una est quod potestas dominativa regulariter est circa privatas personas, seu inter partes imperfectæ communitatis, et interdum est ex jure naturæ per naturalem originem tantum, et ex vi il-

lius, ut est patris potestas in filium: interdum est etiam a natura, supposito tamen pacto humano, ut est potestas viri in uxorem in ordine ad gubernationem domus et personæ: aliquando est ex jure gentium, vel civili, ut potestas domini in servum bello captum: interdum ex humano contractu, ut dominium in servum qui se vendidit; et huc spectat potestas quæ per votum obedientiæ confertur ei cui obedientia promittitur. At vero potestas jurisdictionis per se primo respicit communitatem perfectam: nam pertinet ad politicam gubernationem, quæ in tali communitate est necessaria: nam ad imperfectam sufficit prior potestas. Atque hinc sequitur secunda differentia, quia in potestate jurisdictionis multo major vis ad coercendum et cogendum invenitur, quam in potestate dominativa; tum quia major est potestas communis quam privata; tum etiam quia ad communitatem perfectam tuendam, et omnes partes ejus in officio continendas, major coercitio necessaria est quam in privata domo, vel inter privatas personas: et ita non licet domino sævire in servum, ut dicunt jura civilia, expeditque reipublicæ, ut severior correctio non nisi auctoritate publica fiat. Unde est etiam notanda tertia differentia, quia dominativa potestas ordinarie magis est in commodum habentis illam quam ejus in quêm habetur, licet aliquando possit contrarium inveniri, maxime quando confertur ex pacto voluntario in eum finem ordinato, ut in obedientia ex voto debita frequentius servatur: posterior autem potestas per se, et ex primæva institutione sua est propter bonum communitatis in quam datur, ut capite præcedenti declaratum est.

6. *Ad ferendas leges necessaria est potestas jurisdictionis in legislatore.*—Ex his ergo concluditur veluti quarta differentia, quæ ad præsens refert. Dicendum est enim, ad ferendas leges necessariam esse potestatem jurisdictionis, nec solam dominativam per se sufficere. Ita docent canonistæ communiter, in c. *Cum accessissent*, et c. *Cum in Ecclesia sanctæ Mariæ* (per textum ipsum) de Constit., et in c. *Ecclesiarum*, et c. *Solitæ* de Major, et Obed., c. *Duo sunt*, et c. *Bene quidem*, 96 d. Bart. in l. *Omnes populi*; ff. de Just. et jur. in 1 q., princ., idem in l. *Imperium*, ff. de Jur. omn. judic., ubi, n. 8, ait legum lationem pertinere ad jurisdictionem meri imperii, vel existentis in gradu proximo. Quod ibi sequuntur communiter doctores, Antoninus, in c. ult. de his quæ fiunt a prælatis, et Baldinus, in lib. 1 ff. de Just. et jur.; consentiunt etiam theologi cum D. Thoma, dict. quæst. 90, art. 3; q. 69, art. 5; 2. 2, quæst. 67, art. 15; Soto, lib. 1, de Just., q. 1, art. 3; Sylvester, Augustinus et alii Summistæ, verb. *Lex*. Sumitur etiam hæc assertio ex Aristotele, lib. 10 Ethic., c. ult., dicente: *Patris præceptio vires non habet, neque necessitatem, neque ullius omnino unius viri, nisi sit rex, vel aliquis talis: Lex autem vim habet cogentem.* Plato, in dial. Civilis, seu de regno, versus finem, *legum lationem* (dicit) *ad dignitatem regiam pertinere*, quod late prosequitur Plutarchus, in Comment. in Principe requiri doctrinam ait *legem esse principis opus*. Unde Philo, lib. 2 de Vita Mosis, in principio: *Regis* (inquit) *officium est jubere quæ oportet fieri, et vetare a quibus abstinere decet; cæterum jussio faciendorum et interdictio cavendorum proprie ad legem pertinet.* Eodem modo loquuntur Patres, Basilius, Hom., cap. 2, in initio Prov: *Si regnum* (inquit) *est legitima potestas, manifestum est quod ex rege, alioqui hoc nomine digno, exeuntes vitæ præceptiones multum apud omnes momenti habeant ad considerandam et consequendam in communi bono utilitatem.* Et Clemens Alexandrinus, lib. 1 Stromat., cap. 14, versus finem, legum ferendarum sapientiam, imperatoriam vocat, et maxime regiam, et infra: *Quemadmodum pastoralem artem omnium curam gerere dicimus, ita etiam legum ferendarum artem dicemus, virtutem hominum comparare, humanum bonum pro virib. excitantem, ut quæ gregis hominum curam gerat, et providentiam.*

7. *Confirmatur resolutio rationibus.*—Rationibus etiam potest facile hæc veritas declarari. Primo, quia legislatio est potissimus actus, quo respublica gubernatur, ideoque propter ejus commune commodum ferri debet, ut vidimus: ergo per se spectat ad potestatem gubernativam reipublicæ, ad quam pertinet ejus commune bonum procurare: hæc autem est potestas jurisdictionis, ut declaratum est. Item potestas dominativa per se est privata, quæ potest esse in una persona respectu alterius; potestas autem jurisdictionis per se est potestas publica, et ad communitatem ordinata; ergo hæc sola est principium proportionatum ad ferendas leges, quæ per se etiam ad communitatem referuntur, ut dictum est. Tandem potestas dominativa ad summum potest præcipere ex virtute obedientiæ, vel justitiæ, aut pietatis, quasi exigendo usum rei suæ, aut sibi promissæ: lex autem præcipit constituendo actum in propria specie virtutis juxta exigentiam

materiæ, in qua lex versatur, et in illa necessitatem imponendo : hæc autem efficacitas est propria potestatis jurisdictionis, quia est actus publicæ potestatis; ergo hæc potestas est per se requisita ad leges ferendas.

8. *Quæ potestas jurisdictionis sit sufficiens ad leges ferendas.*—Recte autem (ut supra tetigi) advertit Bartholom. in loco allegato, non omnem potestatem jurisdictionis esse sufficientem ad leges ferendas : habent enim ordinarii judices jurisdictionem, et tamen leges ferre non possunt; requiritur ergo principalis quædam et primaria potestas in illo ordine : quia, sicut condere legem unus est ex præcipuis actibus gubernationis reipublicæ, ita præcipuam et superiorem requirit potestatem. Hæc autem potestas primario et per essentiam in Deo est; communicatur autem regibus per quamdam participationem, juxta illud Sap. 6: *Audite reges*, etc., *quoniam data est a Domino potestas vobis. Non enim est potestas nisi a Deo*, ut dicitur ad Rom. 13. Et ideo unusquisque pro mensura potestatis sibi commissæ potest leges facere, et non amplius. Nam ut recte dixit Chrysostomus, in Psal. 44, circa finem : *Regum leges ratæ sunt et validæ intra eorum fines. Romanorum Imperator Persis non posset ferre leges, nec Persarum Rex posset ferre leges Romanis.* Et sic de cæteris. Quomodo autem hæc potestas sit in omnibus, et ad eos dimanet, et quotuplex sit, et an semper sit necessaria ad condenda humana statuta, infra dicendum est, tractando de lege humana : ubi etiam explicabimus in quo gradu oporteat hanc jurisdictionem habere, ut ad legem ferendam sufficiat.

9. *In omni communitate semper esse aliquam potestatem supremam.*—Nunc solum adverto in omni communitate esse aliquam potestatem supremam in suo ordine, ut est in Ecclesia Pontifex, in regno temporali rex; in republica, quæ aristocratice gubernatur (id est, per se ipsam), tota respublica. Non enim potest esse corpus, nisi sit monstrosum et mutilum, sine capite. Et de hoc capite ait D. Thomas, d. art. 3, esse, vel ipsam multitudinem, id est rempublicam, vel gerentem vicem ejus; potest autem vicem ejus gerere, vel qui ab ipsa est constitutus, vel qui immediate a Deo, ut infra dicetur. Ideoque ut ab utroque abstraheret, recte conclusit, *legem debere esse a persona publica, quæ totius multitudinis curam habet.* Constat igitur, potestatem ferendi leges humanas saltem esse in supremo capite, quodcumque illud sit, quia nec potest procedi in infinitum, nec in alio esse potest major potestas in illo ordine. In inferioribus autem, et subordinatis principibus tanta erit, quanta illis fuerit communicata a capite : quod ex ratione muneris uniuscujusque, ex consuetudine, aut ex legibus, vel privilegiis intelligendum erit, ut infra latius dicetur.

10. *Fit satis rationi dubitandi ex D. Thoma.*—Ad rationem ergo dubitandi in principio positam recte respondet D. Thomas, supra, ad primum, legem naturalem posse considerari, vel prout est in subditis vel prout est in aliquo superiore a quo lata est. Priori modo est a natura insita ipsis hominibus, qui per eam gubernantur, eique obedire debent, et hac ratione quatenus illam in suis mentibus scriptam habent, dicitur unusquisque sibi ipsi esse lex, sicut codex legum interdum solet vocari lex, ut de libris veteris Testamenti ex Hieronymo supra diximus; liber autem mortuus non potest dici esse sibi ipsi lex, quia non potest se per legem in ipso scriptam gubernare : cor autem hominis est liber vivus in quo est lex naturæ scripta, et ideo quatenus illa regitur, dicitur sibi ipsi esse lex. Quomodo autem illa lex naturæ sit ab aliquo superiore potestatem habente, dicemus in libro sequenti. Ad confirmationem respondetur solam honestatem, vel justitiam actionis, quæ per legem humanam præscribitur, non esse satis ad propriam obligationem legis, et ideo licet in condendis illis legibus sit necessaria prudentia, et ideo intervenire debeant et soleant consilia sapientum : tamen illa non sufficiunt sine voluntate habentis potestatem, a qua potestate et voluntate lex accipit vim et esse legis, ut supra dictum est. Quando ergo dicuntur leges esse consulta sapientum, vel esse id quod ratione constiterit, aut quid simile, denominatio sumitur a proprietate quadam maxime necessaria, et fortasse posita est ad illius necessitatem indicandam : non vero quia illa sufficiat.

CAPUT IX.

UTRUM SIT DE RATIONE LEGIS UT SIT JUSTA ET JUSTE LATA, UBI DE ALIIS CONDITIONIBUS LEGIS AB ISIDORO POSITIS.

1. Expositis conditionibus in lege requisitis ex parte personarum, seu causarum quæ possunt extrinsece judicari; explicandæ veniunt conditiones veluti intrinsecæ, et actui in quem legis præceptum cadere potest, et ipsi actioni ferendi legem, quas ad justitiam revocamus, et sub illa comprehendimus omnes conditiones

positas ab Isidoro, lib. 5 Etymol., cap. 2, ubi sic inquit: *Lex erit omne quod ratione constiterit, duntaxat quod religioni congruat, quod disciplinæ conveniat, quod saluti proficiat.* Videtur autem loqui magis de consuetudine humana quam de lege in genere, quamvis verba possint ad omnia accommodari. In eodem vero lib., cap. 21, et lib. 2, cap. 10, alias conditiones, vel easdem distinctius enumerat dicens: *Erit autem lex honesta, justa, possibilis, secundum naturam, secundum consuetudinem patriæ, tempori, locoque conveniens.* Quas etiam conditiones de lege humana interpretatur divus Thomas, 1. 2, quæst. 95, art. 3. Quia vero vel omnes, vel præcipuæ illarum in omni lege locum habent, et ad concludendam legis definitionem necessarium est notitiam illarum habere, ideo earum explicatio convenienter in hunc locum cadit. Omnes autem revocamus ad duas conditiones in titulo insinuatas, scilicet, ut lex sit justa, et juste feratur, quas ex professo explicabimus, et cum illis alias corollarie declarabimus.

2. *Prima assertio.—De ratione legis est, ut præcipiat justa. — Dupliciter consideratur lex ut justa.* —Dico ergo primo: De ratione et essentia legis est ut præcipiat justa. Assertio est non solum certa secundum fidem, sed etiam clara secundum naturalem rationem. Et ita eam tradunt non solum theologi, et Patres inferius allegandi, sed etiam passim philosophi in præcedenti capite citati. Declaratur autem in hunc modum, quia duobus modis intelligi potest legem debere esse justam, uno modo respectu ipsius actus exercendi a subdito ex vi talis legis, nimirum, quod talis sit ut possit ab eo juste fieri: alio modo respectu ipsiusmet legis, quod nimirum sine injuria homini imponatur: potest enim interdum actus esse talis, ut a subdito juste fieri possit, ut, verbi gratia, jejunare in pane et aqua, et quod superior injuriam illi faciat talem actum præcipiendo. Quam distinctionem tradidit D. Thomas, 1. 2, quæst. 96, art. 4. Hæc ergo assertio intelligitur de priori parte, seu modo legis justæ: nam ad distinguendam illam ab altera parte, diximus legem debere justa præcipere. Præterea justitia interdum significat particularem virtutem, interdum vero omnes: hic vero generatim accipiendum est, cum dicimus legem debere esse justam, quia id quod præcipit tale esse debet, ut juste et honeste, seu studiose fieri possit. Verumtamen hæc ipsa conditio dupliciter explicari potest, scilicet, vel negative, ut, scilicet, quod præcipitur nec injustum nec turpe sit, vel positive, ut sit justum et honestum.

3. Conditio ergo hæc præcipue intelligitur priori modo, et sic est evidens; alia vero ratione invenitur in legibus divinis, et aliter in humanis. In divinis enim ratio est rectitudo per essentiam divinæ voluntatis: est enim Deus summe bonus, et ideo non potest aliquid pravum præcipere. Item quia non potest Deus sibi esse contrarius: ergo nec contraria simul præcipere manente contrarietate; vel ergo opus præceptum tale est, ut nullo modo possit ab illo separari iniquitas, ut est mentiri, vel odio habere Deum, vel ei sufficienter loquenti non credere, et similia; vel est tale, ut ab eo possit malitia separari, mutata materia, vel operandi modo, ut est hominis occisio, vel quid simile. Quando opus est priori modo intrinsece malum, eo ipso prohibetur lege naturali, et consequenter a Deo ut est auctor ejus: ergo impossibile est ut lex divina positiva aliquid contra hanc naturalem justitiam contineat, licet supra illam multa possit præcipere, quæ in suo ordine sunt honestissima. Si autem opus sit posterioris rationis, eo ipso quia a Deo præcipiatur, erit honestum, ut in facto Abrahæ videre licet; et idem est in similibus, de quibus dicemus infra, tractando de dispensatione legis naturalis. Hic enim posterior modus præcipiendi (quod notandum est) non contingit in generalibus legibus divinis, sed ad summum in aliquibus et raris personalibus præceptis, et ideo de legibus divinis evidentissimum est continere semper hoc justitiæ genus.

4. De legibus autem humanis, hoc fundatur in alio principio. Nam legislator humanus non habet voluntatem perfectam, sicut Deus, et ideo quantum est in se, et quoad factum potest interdum iniqua præcipere, ut constat: non tamen habet potestatem ad obligandum per iniquas leges, et ideo licet iniqua præcipiat, tale præceptum non est lex, quia vim aut valorem ad obligandum non habet: loquor autem de opere iniquo, quod sit contra legem naturalem aut divinam. Nam, si sit malum solum quia prohibitum lege humana, et illa possit auferri per subsequentem legem, jam illa posterior lex non erit de opere malo, quia revocata priori lege, tollitur malitia operis. Et ita est clara ratio assertionis, tum quia illa potestas est a Deo: quæ autem a Deo sunt, ordinata sunt: ergo est data in bonum et in ædificationem, non in malum, seu in destructionem: tum etiam quia nullus inferior potest

obligare contra legem et voluntatem superioris; sed lex præcipiens pravum actum est contra legem Dei prohibentis illum : ergo non potest obligare, quia impossibile est homines simul obligari ad agendum et non agendum aliquid : si autem opus pravum est prohibitum lege divina, non potest lex inferioris tollere illam superioris obligationem : ergo nec potest inducere suam : ergo ejus lex de tali opere non potest esse valida. Et de hac justitia legis loquebatur Augustinus, l. 1 de libero Arbit., c. 5, cum dixit : *Mihi lex esse non videtur, quæ justa non fuerit*. Et de eadem intelligi potest quod dicit lib. de vera Relig., c. 31 : *Conditor legum temporalium, si vir bonus est et sapiens, legem consulit æternam, ut secundum ejus incommutabiles regulas, quid sit pro tempore vitandum jubendumque discernat*. Unde sicut lex æterna solum justa præcipit, quia est ipsa justitia per essentiam, ita vera lex humana esse debet participatio ejus, et ideo non potest valide præcipere nisi justa et honesta, juxta illud Proverb. 8 : *Per me reges regnant, et legum conditores justa decernunt*.

5. *Quomodo actus præceptus per legem habeat honestatem positivam*. — Atque hinc ulterius concluditur hanc conditionem, etiam positive intellectam esse de ratione legis, quamvis non uno et eodem modo singulis applicanda sit. Declaratur prior pars ex præcedenti : nam si actus præceptus non est malus de se, et per superiorem præcipitur, eo ipso potest honeste exerceri, quia ex vi præcepti recipit aliquam honestatem, etiamsi de se illam non semper habeat. Sicut enim actus de se non malus fit malus per justam prohibitionem superioris : ita actus de se non bonus, neque malus, per legem præcipientem juste fiet bonus : et ita semper lex est de bono actu, quia vel bonum supponit, vel facit. Et ita constat posterior pars. Nam actus præcepti per legem interdum supponuntur boni et honesti de se, et per legem accipiunt tantum necessitatem et obligationem, quia antea erant voluntarii, et eorum omissio non erat mala : post latam autem legem omissio fit mala, et actus fit necessarius ad honestatem, ut patet de actu audiendi Missam, jejunandi, vel similibus. Aliquando vero lex datur de opere de se indifferente, ut de ferendis, vel non ferendis armis tali tempore aut loco, et similibus, et tunc actus fit bonus et ex efficacia, et ex fine legis, quæ honestas ordinarie pertinet ad aliquam specialem virtutem juxta capacitatem materiæ in qua lex versatur; quia in illa constituit tale medium, ut in lege jejunii, seu prohibente pro tali tempore usum talium ciborum de se indifferentium, et similibus : nonnunquam vero potest pertinere ad solam obedientiam, vel justitiam legalem, ut in lege prohibente ferre arma, vel alia similia. His ergo modis debet lex esse justa ex parte materiæ.

6. *Quomodo lex quæ versatur circa mali permissionem sit justa*. — Posset vero hic fieri objectio de lege humana permittente aliquod malum, quæ non videtur esse de re justa. De qua difficultate captiose disputat Augustinus, d. lib. 1 de liber. Arbitr., cap. 5 et 6, et infra de illa redibit sermo. Nunc breviter dico materiam illius legis non esse opus malum, sed permissionem ejus : permissionem autem operis mali bonam esse posse, cum Deus illam velit, et ita legem illam esse de materia justa. Quod si quis urgeat, quia permissio non est materia legis, sed effectus, respondeo imprimis permissionem non fieri a lege, nisi quatenus præcipit talem actum permitti, et non puniri, nec cohiberi, alias non posset subsistere vera ratio legis, ut ex genere ejus constat, et infra latius dicam. Deinde si quis ita loqui velit, ut actus ille sit materia legis; respondeo actum ipsum sub duplici ratione considerari posse, scilicet ut operabilem : et, ut sic, esse malum, vel ut permissibilem (ut sic dicam), et sub ea ratione non esse materiam pravam, vel rationi contrariam. Quod est dicere, actum illum non esse aptam materiam capacem obligationis legis, esse tamen capacem permissionis, quia in ordine ad finem talis potestatis non postulat necessario prohibitionem vel punitionem, et ideo, ut sic, esse materiam justam in ordine ad talem legem.

7. *Primum corollarium. Honestatem esse de ratione legis, et ad hanc reliquas conditiones ex Isidoro reduci*.—Ex hac assertione sic declarata duo inferre possumus. Unum est, ad illam maxime pertinere primam conditionem positam ab Isidoro, in d. cap. *Erit autem lex*, scilicet, ut lex sit honesta, quod ex ipsa vocis proprietate satis patet. Addo etiam ad hanc justitiam legis optime reduci omnes conditiones positas ab Isidoro priori loco, seu in capite *Consuetudo*, d. 1, ubi primum ait : *lex erit omne quod ratione constiterit*, id est, lex debet esse consentanea rationi, quod nihil aliud est quam debere esse justam in sensu explicato. Imo in hac conditione virtute includitur omnis et tota justitia legis, quia non potest lex esse rationi conformis absolute, nisi undique justa sit. Et ideo divus Thomas, dicta quæst. 95,

artic. 3, non accepit hanc ut specialem conditionem legis, sed ut generalem, virtute includentem omnes, et ideo illas prætermisit.

8. Secundo ergo requirit Isidorus in lege, *ut religioni congruat,* quod D. Thomas, ibidem exponens de lege humana, dicit esse debere congruentem religioni in quantum esse debet proportionata legi divinæ. Hæc autem proportio non in alio consistit, nisi in hoc quod non præcipiat quæ lex divina prohibet, nec prohibeat quæ illa præcipit, et sic etiam idem est esse congruentem religioni, quod esse honestam. Possumus autem et conditionem extendere ad omnem legem, et religionem cum majori proprietate accipere pro vero ritu colendi verum Deum. Sic enim constat legem æternam, ut præceptiva est ad extra pro suis temporibus, esse maxime congruentem divino cultui, quia Deus per illam legem omnia ad suum honorem et gloriam ordinat. Et ideo maxime prohibet omne peccatum, quia suæ legi et bonitati contrarium est. Item lex naturalis, quæ est prima illius participatio, præcipue præcipit cultum Dei : propter hoc enim dixit Paulus, ad Rom. 1, gentes fuisse inexcusabiles, quia cum novissent illum non sicut Deum glorificaverunt. Et ideo lex naturæ non solum non præcipit, verum nec permittit aliquid quod cum veri Dei religione non congruat. Quamvis enim non singula præcepta illius legis præcipiant cultum Dei, nullum tamen præcipit aliquid quod non possit in gloriam Dei fieri, et hoc est religioni congruere.

9. In legibus etiam divinis positivis est hæc conditio per se nota, quia semper datæ sunt, ut maxime congruebat ad divinum cultum, et religionem pro talibus temporibus et populis, ut infra tractando de illis legibus videbimus, et optime colligi potest ex illa sententia Apostoli ad Hebr. 7 : *Translato sacerdotio necesse est ut legis translatio fiat.* Nam licet specialiter id dictum fuerit propter legem veterem, fundari recte potest in hac conditione legis, quod debet congruere religioni, et ideo, mutato ritu religionis, illam mutari necesse est. Unde hinc etiam solet Augustinus utriusque legis consonantiam et rationem explicare, ut attigit l. 3 Confess., capit. 37, et late prosequitur in libris contra Faustinum, et sæpe alias. Denique leges humanæ, si sint canonicæ, per se primo intendunt divinum cultum et religionem, et ita fere singulæ in illa materia versantur : aliqua vero possunt in aliis materiis versari, semper tamen in eis observatur maxime religionis decentia et congruentia. Denique leges civiles, licet hunc finem per se non habeant, illi tamen subalternantur, et ita debent illi non repugnare : alias justæ non possunt esse, et hoc modo debent congruere religioni. Potest enim hæc conditio et positive et negative explicari : et licet in quibusdam legibus prior modus inveniatur, in aliis sufficit posterior, scilicet, ut religioni veræ non repugnent, quod totum ad honestatem earum pertinet.

10. Tertio requirit Isidorus in lege, *quod disciplinæ conveniat,* quod D. Thomas exponit, *Quia debet esse proportionata legi naturæ,* quæ proportio non in alio potest consistere nisi in hoc quod non deviet a præceptis et præscriptis legis naturæ : debet enim legislator humanus se gerere in ferendis suis legibus tanquam discipulus (ut sic dicam) legis naturalis, et ea præcipere quæ disciplinæ illius legis congruant. Quod recte quidem dictum est. Tamen si hanc conditionem intelligamus de disciplina respectu subditorum, optime dicemus omnem legem tradere subditis convenientem doctrinam, et sic disciplinæ convenire. Est enim omnis lex instructio quædam subditorum, juxta illud: *Lex Domini immaculata,* etc., *sapientiam præstans parvulis ;* quia omnis justa lex aliquo modo lex Domini est, sapientiamque præstat parvulis : ergo respectu illorum doctrina quædam est : ergo recte de omni lege dicitur quod debet esse conveniens disciplinæ. Illa autem instructio morum (de hac enim est sermo) conveniens dicitur disciplinæ, quæ virtutem promovet, vel ita est utilis ad alios fines, ut moribus honestis non noceat, sed potius prosit, quantum in se est. Nam etiam hæc conditio potest positive et negative intelligi, et uterque modus sufficit cum proportione accommoda, licet vix possit esse lex non repugnans moribus honestis, quæ non habeat aliquam congruentiam ad honestam disciplinam, si alioqui est utilis reipublicæ, quod in ultima illarum conditionum significatur. Addit enim Isidorus, *quod saluti proficiat.* Quod exponit D. Thomas, *inquantum est proportionata utilitati humanæ,* subindicans ad hanc conditionem pertinere, quod supra dictum est, legem esse utilem communi bono; in quo sensu etiam potest ad omnem legem hæc conditio accommodari, ut supra declaratum est : posset tamen hæc particula subintelligi magis theologice de salute animæ, quam fortasse præ oculis habuit Isidorus; nam illam solent sancti Patres nomine salutis significare; erit autem lex talis, si sit justa, quia observantia legis justæ, quantum est de se, proficit ad salutem. Et ita per hæc omnia ver-

ba explicatur honestas legis, ut observandæ a subdito. Neque propterea sunt verba superflua, quia per diversos respectus magis explicatur honestas legis, et connexio quam habet cum superioribus bonis tam ad Deum quam ad animam pertinentibus.

11. *Secundum corollarium. Legem sine honestate, non solum legis rationem non habere, verum nec obligare nec servari posse.—In dubio de honestate legis præsumendam esse honestatem, ac proinde servandam.*—Secundo, infertur ex dictis legem non habentem hanc justitiam seu honestatem non esse legem, neque obligare, verum etiam nec servari posse. Hoc constat, quia justitia repugnans huic honestati legis est ipsi Deo contraria, quia includit culpam et offensionem Dei : ergo non potest licite servari, quia non potest Deus licite offendi. Item talis justitia non potest inveniri nisi in legibus ab hominibus latis : oportet autem obedire Deo magis quam hominibus : ergo non possunt tales leges servari contra obedientiam Dei, sicut non obeditur prætori contra præceptum regis, sicut a fortiori argumentatur Augustinus, lib. 1 de Verbo Domini, serm. 9, c. 8. Advertunt autem omnes doctores necessarium esse, ut de injustitia legis certo moraliter constet : nam si res sit dubia, præsumendum est pro legislatore, tum quia habet altius jus et illud possidet; tum etiam quia regitur altiori consilio, et potest habere rationes universales subditis occultas ; tum etiam quia alias subditi sumerent nimiam licentiam non parendi legibus, quia vix possunt esse tam justæ, quin possint ab aliquibus per apparentes rationes in dubium revocari. Atque ita docuit Augustinus, 22 contra Faustinum, capit. 75, et refertur in capite *Quid culpatur,* 23, q. 1. Quanta vero certitudo de hac injustitia legis necessaria sit, ut homo teneatur illi non parere, in 1. 2, tractando de conscientia, tradi solet, et infra, tractando de obligatione legis, præsertim humanæ, aliqua dicemus : nam circa illas leges solent maxime occurrere hujusmodi dubia, et possunt multipliciter variari, et ideo ibi commodius ac plenius hæc materia expedietur. Quomodo autem in casu dubio pro principe præsumatur, tractant late Panormitanus, in capite *Cum in Ecclesiarum,* n. 14, et Felinus, n. 60 et sequentibus de Constitutionibus, Turrecrem. in cap. *Sententia,* 11, quæstione 3, concl. 6 et 7, n. 8 et 9, et in c. *Si dominus,* eadem causa et quæst. in fine.

12. *Secunda assertio.—De ratione legis esse ut juste feratur.* — Dico secundo : De ratione legis est ut juste feratur, et aliter lata non erit vera lex. Prior pars communis est. Et quoniam de divinis legibus satis per se evidens est juste ferri, in humanis explicabitur assertio quam posuit D. Thomas, d. quæst. 96, art. 4, ubi expositores omnes et alii statim referendi. Probatur autem primo in generali : quia de ratione legis est ut sit rationi consentanea, ut probant omnia adducta in superiori puncto, et omnes etiam philosophi supra citati agnoverunt : ut autem sit rationi consentanea, non satis est ut habeat materiam honestam, sed etiam ut formam justam et rationabilem servet, et hoc est juste ferri: ergo hoc est de ratione legis. Deinde declaratur in particulari, supponendo, cum dicimus esse de ratione legis ut juste lata sit, non esse sermonem de modo juste operandi ex parte operantis, sed ex parte operis. Nam modus ex parte operantis requirit ut non solum ex parte legis nihil deficiat, sed etiam ut operans bono affectu, et non ex odio vel cupiditate moveatur, quod in modo et circumstantiis operandi ex parte sua prudenter se gerat, hic autem modus studiosus, seu virtutis ex parte legislatoris ferentis legem, non est necessarius ad valorem legis. Nam potest princeps in lege ferenda male et inique se gerere, et nihilominus justam, et bonam, ac validam legem ferre. Modus autem requisitus ex parte legis est, ut non solum materia legis sit honesta, sed etiam forma: tunc ergo dicitur lex juste ferri, quando in ea servatur forma justitiæ, ut D. Thomas supra, dict. art. 4, et quæst. 95, art. 3, eleganter declarat.

13. *Triplex justitiæ virtus exerceri debet, ut lex juste feratur.* — Potestque in hunc modum amplius explicari : nam ut lex juste feratur, tres virtutes justitiæ in illius forma cerni debent. Prima est justitia legalis, cujus est commune bonum intendere, et consequenter jura communitati debita servare : at lex hunc finem præcipue intendere debet, ut ostensum est : debet ergo ferri juste secundum legalem justitiam, et hoc modo ait D. Thomas, supra, debere legem esse justam ex fine boni communis. Secunda est justitia commutativa ad quam spectat, ut legislator non plus præcipiat quam possit, quæ justitia est maxime necessaria ad valorem legis : unde si princeps legem ferat pro non sibi subditis, contra justitiam commutativam peccat respectu illorum, etiamsi actum de se honestum et utilem præcipiat. Et sic dixit D. Thomas requiri in lege justitiam ex parte ferentis. Tertia justitia est distributiva, quæ etiam in lege requiritur, quia, præci-

piendo multitudini, quasi distribuit onus inter partes reipublicæ in ordine ad bonum ejus, et ideo necesse est ut in ea distributione servet æqualitatem proportionis, quæ ad justitiam distributivam pertinet: et ideo injusta erit lex, si inæqualiter onera dispenset, etiamsi res præcepta iniqua non sit. Et hoc modo dixit D. Thomas, supra, in forma legis justæ requiri æqualitatem proportionis: unde etiam recte concludit, præter iniquitatem ex parte materiæ posse legem tripliciter esse injustam, scilicet, vel ex fine privati commodi et non communis boni, vel ex parte agentis, ac defectu potestatis, vel ex defectu formæ, seu justæ distributionis. Constat ergo de ratione legis esse ut juste feratur omnibus prædictis modis.

14. *Probatur necessitas justitiæ ad valorem legis.* — Altera item pars assertionis, scilicet, quod hæc justitia sit adeo necessaria ad legem, ut sine illa lex sit invalida et non obliget, expresse ponitur ab eodem D. Thoma, Soto, Medina, et aliis ibidem, Castro, lib. 1 de Legib. pœnal., cap. 5, Victore, in Relect. de potestate Papæ, et Concil., n. 18, Panormitan. supra, n. 9, et ibidem Felino, n. 41 et 42, et aliis, et favet lex prima, ff. de Justitia et jure, ubi videri possunt interpretes. Et de hac etiam justitiæ parte intelligit divus Thomas dictum supra citatum Augustini, lib. 1 de libero Arbitr., cap. 5: *Lex esse non videtur quæ justa non fuerit,* et clarius huc spectat quod ait l. 19 de Civitate, cap. 21: *Quod jure fit, juste fit. Quod autem fit injuste, nec jure fieri potest. Non enim jura putanda sunt, vel dicenda iniqua hominum constituta, cum illud etiam ipsi jus esse dicant, quod de justitiæ fonte manaverit.*

15. Denique in hoc sensu recte intelligitur secunda conditio legis posita ab Isidoro, in posteriori loco supra citato: ait enim *legem debere esse honestam et justam:* et prior pars respicit materiam legis, ut in priori assertione declaravi: posterior ergo pertinet ad formam legis (ut sic dicam), hoc est, ut juste feratur. Ratione præterea potest ostendi hæc pars discurrendo per illa tria, quæ D. Thomas posuit de justitia, ex fine, ex agente, ex forma. Nam de prima procedunt omnia dicta in capite septimo, ubi ostendimus non esse legem quæ propter commune bonum non fertur. Et ita sub hac parte justitiæ quam legalem appellavimus, comprehenduntur illæ conditiones legis ab Isidoro in eodem loco positæ, scilicet, ut sit necessaria, utilis, et pro communi utilitate, quas propterea hic prætermittimus, quia supra explicatas reliquimus. Ad justitiam autem ex parte agentis seu commutativam pertinent omnia quæ cap. 8 diximus: et inde etiam satis constat legem sine jurisdictione latam esse nullam.

16. *De necessitate justitiæ distributivæ ad valorem legis.*—Superest ergo probanda assertio solum quoad aliam tertiam partem justitiæ, quæ spectat ad formam seu distributivam æquitatem. De qua manifestum est esse necessariam ad justitiam legis; quia si lex quibusdam imponatur, et non aliis ad quos æque pertinet materia legis, injusta est, nisi ex rationabili causa exceptio fiat, ut supra ostensum est. Item æqualia onera omnibus imponere, nulla habita ratione virium et facultatum, etiam est contra rationem et justitiam, ut per se constat. Quod vero hæc injustitia sufficiat ad nullitatem legis affirmat expresse D. Thomas, dicens *tales potius esse violentias quam leges, et ideo non obligare in conscientia.* Quod ego intelligendum puto, quando tanta est improportio et inæqualitas legis, ut redundet in detrimentum commune, et in grave, ac injustum onus plurium membrorum ejus. At vero si contingat legem de se utilem esse, exceptionem tamen aliquam esse iniquam, non propterea lex esset omnino nulla, aut cessaret obligare alios, quia illis proprie non fit injustitia positiva (ut sic dicam), imponendo illis tale onus, quia hoc per se malum non erat, sed fit solum improportio quædam respectu aliorum et totius communitatis; quæ non videtur satis ad nullitatem legis. Quod si ex quorumdam exceptione graventur alii ultra æquitatem, quoad illum excessum non obligabit lex; poterit tamen obligare quoad aliud in quo non esset injusta, ut in legibus tributorum videre licet, de quibus aliqua postea dicemus. Hæc vero pars declarabitur magis explicando tertiam principalem conditionem legis ab Isidoro positam, scilicet, ut lex sit *possibilis,* et alia quæ ibi subjungit, scilicet: *Secundum naturam, secundum consuetudinem patriæ, loco temporique conveniens.* Nam hæc omnia videntur esse determinationes illius possibilitatis, ut declarabimus.

17. *Tertia assertio.—De ratione legis esse ut sit circa objectum possibile.*—Dico ergo, tertio, de ratione legis esse ut sit possibilis. Hæc assertio generatim sumpta in omni lege locum habet. Ut autem probetur et explicetur, advertendum est vocem illam (possibile) dupliciter accipi posse. Primo, ut opponitur impossibili simpliciter; alio modo, ut opponitur difficili, gravi et oneroso. Priori modo intellecta hæc proprietas per se est evidens, quidquid hære-

tici tergiversentur, quia quidquid non cadit sub libertatem, non cadit sub legem; quod autem simpliciter impossibile est, non cadit sub libertatem, cum libertas intrinsece requirat potestatem ad utrumque: ergo nec potest esse materia legis. Item ubi transgressio seu omissio non potest imputari ad culpam vel pœnam, non potest ibi lex intervenire, quia de intrinseca ratione ejus est ut aliquam intrinsecam obligationem induat: sed omittere quod impossibile est, non potest imputari ad culpam: sicut nec imputatur ad præmium facere quod simpliciter necessarium est: ergo non possunt leges in hujusmodi rebus versari.

18. *Confirmatur assertio.* — Atque in hoc saltem sensu definit assertionem etiam in divinis legibus Tridentinum, sessione sexta, c. 11, et canone 17, et contra Hæreticos hujus temporis ex Scripturis, Patribus, et ratione eam late probant Bellarminus, lib. 4, a cap. 11, Vega, lib. 11 in Tridentino, a cap. 9. Unde a fortiori constat multo magis leges humanas debere esse possibiles: nam sunt ex minori potestate, et quasi participationes legis divinæ, et quia rationes factæ in illis a fortiori procedunt. Adde Augustinum, lib. de Natura et gratia, cap. 96, non solum dicere Deum non jubere impossibilia, sed etiam dicere: *Firmissime creditur, Deum justum et bonum impossibilia non potuisse præcipere.* Quomodo ergo poterit homo impossibilia præcipere? Unde in hoc est magna differentia inter Deum et hominem, quod Deus aliqua potest præcipere impossibilia naturæ, quia potest illa facere possibilia per gratiam, quam non negat, quantum in se est, quatenus ad præceptorum observationem necessaria est, et ideo semper est præceptum Dei de re possibili, quia quod per amicos possumus, simpliciter possumus, si amici adjutorium certum et paratum est: homines autem non possunt dare vires ad præcepta implenda, et ideo illas supponere necessario debent, vel ex natura, vel ex gratia, juxta præcepti conditionem. Hic vero occurrebant difficultates de possibilitate diligendi Deum, vincendi concupiscentiam, servandique mandata: sed de his dicemus in tractatu de Gratia.

19. Juxta hanc ergo ultimam partem intelligendus est Isidorus, cum requirit in lege quod possibilis sit. Nam principaliter loquebatur de lege humana, et ideo ad declarandum modum possibilitatis addit, *Secundum naturam*, id est, considerata fragilitate et conditione naturæ. Quod etiam Deus ipse suo modo observat. Nam ideo non præcipit omnibus virginitatem servare, quia non erat hoc possibile secundum naturam; sic etiam lex canonica non præcipit omnibus festis communicare, quia non posset digne fieri secundum conditionem naturæ, et sic de aliis. Atque huc etiam spectat (ut divus Thomas voluit) ut lex accommodari debeat subditis secundum capacitatem eorum, et ideo non imponuntur eadem jejunia pueris quæ grandioribus. Addit etiam Isidorus: *Secundum consuetudinem patriæ*, quia consuetudo est altera natura, et ideo quod repugnat consuetudini valde censetur repugnans naturæ, ac subinde fere moraliter impossibile. Hoc autem intelligendum est de consuetudine honesta et utili reipublicæ: nam consuetudo prava per legem corrigenda est, et licet aliquando fuerit utilis, si tanta sit facta rerum mutatio ut jam sit inutilis, et contraria expediat ad commune bonum, etiam poterit lex consuetudinem vincere, ut infra suo loco dicemus. Denique addit Isidorus: *Tempori locoque conveniens*, quia hæ circumstantiæ in omni actu prudenti observandæ sunt. Hic autem non considerantur ex parte actus præcipiendi, sed ex parte materiæ, seu actus qui præcipitur, quia non in omni loco nec in omni tempore eædem actiones conveniunt, et ideo in ferendis legibus maxime sunt hæ circumstantiæ considerandæ, ut recte tradidit etiam Augustinus, libro 3 de Confession., cap. 37. Si quis autem recte consideret, hæ circumstantiæ etiam sunt determinationes possibilitatis, quia in uno tempore censebitur aliquid moraliter impossibile, quod in alio est facile, idemque est cum proportione de loco: possunt etiam interdum pertinere ad honestatem propter rationem similem.

20. *Differentia inter injustitiam ex parte materiæ, et ex parte modi.* — Tandem declaratione harum conditionum intelligitur, in tantum posse illas pertinere ad substantiam et valorem legis, in quantum vel ad justitiam, vel ad debitam possibilitatem legis humanæ necessariæ fuerint, quia potestas legum ferendarum cum hac justa moderatione est hominibus data. Definire autem quando in his conditionibus defectus sit substantialis, ex prudenti pendet judicio, quod oportet esse valde certum, ut ex hoc capite lex possit censeri nulla. Hic enim multo magis locum habet, quod supra dixi, oportere injustitiam esse claram et non dubiam, tum propter rationes supra factas, quæ in præsenti etiam locum habent: tum etiam quia hic minus est periculi cum dubium solum versetur circa incom-

modum temporale. Est enim notanda differentia inter injustitiam in materia, vel in modo legis : quod in priori, si de injustitia constet, nulla ex causa, etiam propter vitandum quodcumque detrimentum vel scandalum, obedire licet, quia malum facere nunquam licet propter ullum finem : at vero in alio casu, licet lex de se non obliget, potest subditus illi parere, si vult, dummodo injustitiæ non cooperetur, quia potest cedere juri suo. Et ideo multo facilius tunc obligari poterit in casu dubio : imo etiam in casu in quo sit certa injustitia, aliquando poterit obligari propter vitandum scandalum : nam hoc vitandum est, etiam cum detrimento temporali, cap. 2 de Præscript, et sumitur ex Augustino, serm. 6 de Verb. Domini, et in Psalmo 124, et notavit D. Thomas, dicta quæst. 96, art. 4, et videri possunt Adrian. quodl. 6 ad primam objectionem, Gabriel, in 4, d. 16, quæst. 3, Juristæ, in d. cap. 2 de Præscript., Panormitanus, in cap. de Const., n. 9, Cardin. in cap. *De his*, 50 d., Bellarminus, libro 4 de Rom. Pontifice, cap. 15.

CAPUT X.

UTRUM PERPETUITAS SIT DE RATIONE LEGIS.

1. *Quæ sit perpetuitas ad legem requisita.* — *Divisio hujus perpetuitatis in positivam et negativam.* — Duplicem perpetuitatem solent philosophi distinguere, unam ex parte initii, quam vocant a parte ante, aliam ex parte finis, quam a parte post vocant. Hic non tractamus de priori : nam dividendo legem diximus dari unam legem æternam, quæ intra Deum est : alias vero esse temporales ex parte initii. Nam licet lex naturalis dici possit aliquo modo æterna, ut voluit Glossa, in princ., d. 5, verbo *Cœpit*, utique objective, seu quoad esse essentiæ, ut infra explicabitur : nihilominus prout existit in creaturis, ex tempore incepit cum creatura, ut bene Gratianus ibidem dixit, et ita a parte ante non potest dici perpetua. Tractamus igitur de perpetuitate in futurum, ex quo lex semel lata est. Quæ perpetuitas solet ulterius distingui in perpetuitatem simpliciter, quæ æternitas dicitur, vel secundum quid, quæ dici potest duratio longi temporis, quæ in Scriptura sæpe ævum vel æternum sæculum appellatur. Ut autem omittamus varias significationes, quæ magis ad speculationem pertinent : perpetuitas, de qua tractamus, solum est quædam legis stabilitas ad quam spectat, ut habeat suum esse cum valore ac efficacia obligandi ita fixum et permanens, quantum est ex vi suæ originis et constitutionis, ut de se duret semper, aut per indefinitum, vel diuturnum tempus. Qui modus perpetuitatis potest esse duplex : unus dici potest negativus, alter positivus. Negativus est quando lex indefinite fertur, et ideo infinitam habet durationem, licet revocari possit et tolli per extrinsecas causas, quomodo dicitur suspensio perpetua negative, quæ sine termino fertur. Positive autem perpetua dicitur lex quæ natura sua vel per expressa verba fertur, ut semper duret et nunquam revocetur, ut depositio dicitur suspensio perpetua. De utroque ergo modo perpetuitatis potest hæc quæstio tractari. Et quoniam ejus difficultas tota versatur circa humanas leges, ideo operæ pretium erit prius illam in divinis legibus expedire.

2. *Prima assertio.* — *Divinam legem etiam vindicare perpetuitatem assignatam.* — Dico ergo primo : Omnis divina lex perpetuitatem dictam participat. Declaratur breviter discurrendo per singulas. Nam lex æterna proprie ac simpliciter perpetua est, quia in se immutabilis est. Quamvis enim prout dicit respectum ad creaturas, non semper respiciat eas secundum eumdem modum existentiæ, neque imponat eis leges quæ pro toto tempore durent, sed juxta modum definitum ab ipso Deo; nihilominus juxta illum modum, et ex parte Dei, lex semel ab ipso concepta perpetuo manet. Deinde lex naturalis etiam dici potest absolute perpetua, quia ex parte mentis, in qua scripta est, perpetuitatem habet. Et aliunde ex parte objecti includit intrinsecam necessitatem : prohibet enim quæ intrinsece mala sunt, et præcipit quæ per se necessaria sunt; quod autem est necessarium, perpetuum est; et ideo immutabilis dicitur a Gratiano, d. 5, in princip., et d. 6, § ult., et idem habetur Instit. de Jur. natur. gent. et civil., § *Sed et naturale,* et infra suo loco latius dicetur. Nec refert quod præceptum naturale in una opportunitate obligat et non in alia, quod maxime in affirmativis verum habet; non, inquam, hoc obstat, quia præceptum semper idem est, et quantum est ex se semper obligat, quamvis non pro semper, et id satis est ut lex sit perpetua. Quod optime explicavit Augustinus, lib. 3 Confess., cap. 37, dicens, hanc legem naturalem, *ut omnia ordinatissime fiant,* immutabilem esse, licet in applicatione ejus ad varias materias vel occasiones possit esse variatio.

3. *Perpetuitatem participat lex vetus et nova.* — Præterea utraque lex positiva divina vetus et nova suo modo perpetua dici potest; sed prior negative tantum, posterior etiam positive. Prior pars constat, quia lex vetus stabilem multumque permanentem durationem habuit, non tamen irrevocabilem : habuit ergo perpetuitatem negativam, quia sine temporis certi limitatione posita fuit, ut per multa tempora duraret; tandem vero revocata fuit. At lex nova habet positivam perpetuitatem, quia mutari non debet usque ad finem mundi: ita enim hic sumimus perpetuum comparatione facta ad subjectum, seu genus humanum, non ad totam æternitatem. Solum posset quis dubitare de lege veteri, quia non videtur indefinite lata, sed usque ad certum tempus, scilicet, *donec veniret semen,* ut dicitur ad Galat. 3. Respondetur tamen, esto hoc ita sit, habuisse sufficientem perpetuitatem negativam, quia posita est ut duraret donec per aliam meliorem legem excluderetur, sive postea revocatione positiva indiguerit, sive per se cessaverit, facta mutatione rerum, quod postea suo loco videbimus.

4. *Secunda assertio.* —*Legem humanam non esse ita perpetuam, ut revocari non possit.—An aliqua perpetuitas sit de ratione legis humanæ.* —*Prima opinio negativa.* — Secundo loco dicendum est de lege humana, de qua ut certum supponimus non esse ita perpetuam, ut sit irrevocabilis : nam et proximus auctor ejus mutabilis est et ita potest illam mutare, et potest etiam ipse deficere, et successor ejus, qui æqualis est potestatis, poterit illam mutare, et ipsa etiam lex ex se et ratione suæ materiæ et humanæ consuetudinis deficere potest, ut infra suo loco latius dicemus. Non est ergo hæc lex positive perpetua. Dubium ergo solum esse potest de perpetuitate negativa, quæ certum, ac definitum tempus excludat. In quo dubio duæ possunt referri opiniones. Prima negat perpetuitatem aliquam esse de ratione legis humanæ. Ita sentit Glossa 1 , in cap. 1 de Constitut., quatenus dicit aliquos canones esse temporales. Expressius id docet Gomez, in Prooem. ad regulas cancell., q. 2, ad 2, cum Gemini. consil. 93, quem refert. Potestque probari primo, quia nec Isidorus, nec divus Thomas hanc conditionem posuerunt inter requisita ad legem humanam. Secundo, quia sola duratio est valde accidentaria, pendetque ex principis voluntate: unde si lex generaliter feratur, licet pro certo tempore feratur, erit vera lex : nam æque obligabit, et habebit omnes alios effectus legis. Tertio, afferuntur exempla ex cap. 1, 29 d., et ex Extravag. *Ad regimen,* de præbend. inter communes, et ex regulis Cancellariæ, quæ leges sunt, licet non sint perpetuæ.

5. *Secunda opinio affirmans.*—Secunda sententia affirmat, perpetuitatem esse de ratione legis, statuti, seu constitutionis. Ita tenet Glossa penult., in fine, in cap. *A nobis,* 1 de Sentent. excommunicat., et ibi Panormitanus, n. 12, et Cardinalis, in repetit. cap. *Perpendimus,* de Sentent. excommunicat., et Archid., in cap. *Donatum,* 1, q. 7, ubi conjungit illa duo, quod lex debet esse perpetua et communis, et citat cap. *Erit autem lex,* d. 4, ubi de perpetuitate nihil dicitur, sed de communitate. Unde videtur unam conditionem ex altera colligere. In eadem sententia est Bartolomæus, in l. *Omnes populi,* ff. de Justit. et jur., Navarrus in Manual. , c. 27, n. 74. Potestque sumi ex D. Thoma, 1. 2, q. 104, art. 3, ad 3, quatenus dicit præcepta judicialia ab hominibus instituta habere perpetuam obligationem, manente illo statu regiminis. Fundarique solet hæc sententia, in l. *Edenda.* cap. de *Edendo,* ibi : *Prout edicti perpetui monet auctoritas :* sed melius, in l. *Arrianus,* c. de Hæret., § 1, Instit. de Perpet. et temp. actio. Optime vero, ex cap. ult. de Officio legati, ubi dicitur statuta edita a legato in sua provincia durare tanquam perpetua. Ubi est considerandum decretum illud declarativum esse, non concessivum specialis favoris: supponit enim papa, legatum suum posse condere statuta, et inde ex ratione statuti colligit talia statuta durare recedente legato, quia nimirum de ratione statuti est, ut sit perpetuum.

6. Unde etiam sumitur ratio : nam præceptum generale datum pro tota communitate, et ad bonum commune ejus, non est lex, et in nullo alio differt a lege nisi in perpetuitate : ergo signum est perpetuitatem esse de ratione legis. Major probatur , quia habent effectus morales valde diversos. Nam differentiæ, seu diversi effectus quos solent auctores tribuere censuræ latæ per statutum, vel per sententiam generalem , fundantur solum in differentia præcepti et statuti, quia excommunicatio per sententiam ab homine est, et per solum præceptum fertur, per statutum autem est a jure, ut late notat Francus, in cap. *Romana,* § *Caveant,* de Sentent. excommunic., in 6, et Covarrus in cap. *Alma,* p. 1, § 10, n. 2. Minor autem patet, quia licet a posteriori assignetur differentia inter statutum et præceptum in

effectibus, verbi gratia, quia statutum ligat non subditos in territorio existentes, aut delinquentes : non autem præceptum, juxta dictum cap. *A nobis*, 1 de Sentent. excommunic., et similibus : tamen hæc diversitas in effectibus supponit distinctionem causarum in se et in suo esse : nulla autem alia excogitari potest, nisi in perpetuitate.

7. *Posterior sententia juri est magis conformis. — De triplici perpetuitate quæ in lege humana reperitur.*—Hæc sententia posterior absolute loquendo est juri conformior; quia tamen potest esse dissensio de modo loquendi, ideo res magis explicanda est, et inde facile constabit an prior sententia possit aliquem verum sensum habere. Dico ergo legem humanam proprie dictam triplicem habere moralem perpetuitatem, seu stabilitatem. Prima est ex parte ferentis, quia non amovetur, illo amoto, nec moritur illo mortuo. Secunda est ex parte subditorum ad quos fertur, quia non tantum obligat præsentes, qui vel nati sunt, vel territorium incolunt cum lex fertur, sed etiam eorum successores postea natos, vel denuo ibi habitantes. Tertia ex parte ipsius legis, quia semel lata semper durat, donec vel revocetur, vel materia ejus aut causa ita mutetur ut justa esse desinat.

8. *Prima perpetuitas requisita in lege ex parte ferentis illam.* — Prima perpetuitas manifeste probatur ex dicto cap. ult. de Offic. legati. Confirmatur deinde, quia non videtur dubium quin legislator possit hoc modo obligare per suas leges. Primo, quia hoc ad minimum probant jura citata. Secundo, quia hæc est consuetudo omnium legum humanarum, ut constat. Tertio, quia hæc saltem immutabilitas est necessaria ad finem talium legum; alias quotidie fieret magna mutatio legum in republica cum magno detrimento ejus. Quarto, quia in legibus civilibus potestas ferendi leges est in republica per se primo : unde, sicut respublica non moritur, ita potest ferre leges quæ nullius morte extinguantur : ergo cum transtulit in principem suam potestatem, etiam dedit illi facultatem ad ferendas leges quæ sua morte non extinguerentur. Unde a fortiori probatur idem de legibus canonicis, quia potestas a qua procedunt est a Christo, qui non moritur, et voluit ita obediri legibus sui Vicarii, sicut suis, et censetur dedisse potestatem accommodatam humanæ congregationi ejusque convenienti regimini : de potestate ergo dubitari non potest. Ergo quoties princeps simpliciter præcipit statuendo, censetur ita præcipere, quia statuendo legem et nullam limitationem adhibendo, præcipit stabiliter, quantum potest, et quantum finis legis postulare videtur.

9. *Confirmatur resolutio ex differentia inter præceptum purum et statutum, seu constitutionem.* — Declaratur hoc amplius ex communi sententia doctorum, qui hanc differentiam constituunt inter præceptum ab homine latum solum per modum personalis præcepti, et latum per modum constitutionis, quod purum præceptum expirat per mortem præcipientis; non vero lex, seu statutum. Ita notant Antoninus et Abb. in cap. *Irrefragabili*, § *Cæterum*, de Offic. ord., ubi optime notant delegationem ab homine expirare, re integra, per mortem delegantis : non autem delegationem a jure, seu per legem, quia lex non moritur. Idem late probat Restaurus Castaldus, tract. de Imperato, q. 93, ostendens, mutato rege, vel imperatore, non mutari leges ejus per se, seu ipso facto, quia perpetuæ sunt. Idem Sylvester, in verbo *Mandatum*, q. 3, ubi ait : *Talia præcepta expirant morte præcipientis, nisi fiant per modum constitutionis, ut consuetudo interpretatur :* itaque solum in consuetudine differentiam fundat. Idem in verbo *Delegatus*, q. 6, ubi colligit omnia præcepta lata a Prælatis inferioribus, qui non possunt constitutiones facere, expirare morte illorum, disputationes autem omnes quæ per legem vel statutum fiunt perseverare post mortem statuentis. Idem habet Menochius, lib. 1 de Arbitrar., q. 69, Corduba in regul. sancti Francisci, c. 10, q. 3, puncto 1, partit. 3, quos refert et sequitur Sanci., lib. 8 de Matrim., disp. 28, quæst. 2, n. 47.

10. *Aliquorum limitatio ad differentiam inter purum præceptum et statutum.* — Eamdem differentiam tradit Vasquez, 1. 2, disp. 151, cap. 3, n. 16; videtur tamen illam interpretari tantum de præceptis singularibus, quæ particularibus personis imponuntur. Unde rationem prædictæ differentiæ ex natura ipsius præcepti et legis colligit. Nam lex, cum feratur communitati et pro bono communi, nomine ipsius reipublicæ ferri videtur a principe, et ideo cum semper maneat respublica, semper durat, etiamsi princeps moriatur. At vero præceptum singulare (inquit) alicui imponitur a principe, vel superiore, ut curam illius gerit; nam respicit bonum singulare hujus vel illius civis, et ideo fertur ab ipso principe, non tam nomine reipublicæ quam suo, quatenus ad ipsum pertinet cura singulorum

civium, quæ cura expirat per mortem vel mutationem Prælati, et ideo etiam cessat præceptum.

11. *Rejicitur limitatio.* — Dicendum vero est differentiam datam procedere non solum de præcepto dato singulari personæ (quod jam ex illo capite non est lex, quia non est præceptum commune), sed etiam de præcepto communi dato communitati in bonum commune ipsius, ut recte exposuerunt Menochius, Corduba et Sanci., supra contra quemdam Petrum Peuzebis, quodlib. 1, q. 21, qui de generalibus præceptis dixit non expirare per mortem præcipientis, quod falsum est, quia consuetudo quam allegat Sylvest. de quocumque præcepto eadem est : unde colligo rationem adæquatam hujus differentiæ non posse sumi ex eo quod præceptum procedit a cura singularis personæ, et non fit nomine communitatis : nam præceptum generale, etiamsi non feratur per modum statuti, ad curam totius communitatis et bonum ejus pertinet. Adde quod leges canonicæ non fiunt nomine totius reipublicæ, seu communitatis, quia potestas per quam illæ leges feruntur non manavit a communitate, et tamen illa differentia etiam in legibus ecclesiasticis, et præceptis locum habet. Item e converso, quamvis rex præcipiat uni particulari personæ, potest, si velit, ita imponere præceptum , ut duret post mortem suam, donec a suo successore revocetur : quia si potest præcipere communitati, cur non singulari personæ ? et tamen tunc etiam dicetur ferre illud præceptum tanquam gerens curam specialem talis personæ : ergo non est hæc adæquata ratio cur expiret præceptum. Item respublica, quando transtulit potestatem in principem , non communitatis tantum sed etiam singulorum curam illi commisit : in ipsa autem republica erat potestas imponendi præceptum particulare, quod obliget personam singularem, donec revocetur : ergo etiam in principem transtulit hanc potestatem : ergo potest princeps hoc modo singulare præceptum imponere : ergo differentia illa non provenit ex eo quod, licet sit commune, fertur aut per modum legis, aut per modum personalis præcepti.

12. Declaraturque hoc amplius, quia vel loquimur de principe habente potestatem condendi legem, vel de inferiori Prælato, vel gubernatore, qui potest præcepta ferre, non vero legem statuere. De priori constat quod, licet possit legem condere, potest etiam præcipere communitati, non condendo leges, qui duo modi præcipiendi non possunt melius distingui quam in prædicta perpetuitate. Nam cum ostensum sit per legem posse imponi obligationem quæ duret post mortem præcipientis, et hunc modum præcipiendi esse maxime convenientem regimini reipublicæ et potestati legislativæ, recte fit quotiescumque princeps declarat simpliciter se statuere vel condere legem, ponere præceptum ita durabile, ac subinde tale præceptum significari nomine legis. At vero quando tantum præcipit non statuendo, signum est, non pro futuris temporibus, sed pro tempore præsenti, seu pro tempore gubernationis suæ præcipere, nec uti propria potestate legislativa, sed tantum præceptiva, et ideo recte censetur hoc præceptum expirare morte præcipientis. Unde a fortiori idem generaliter est de præcepto ejus, qui non habet statuendi potestatem, quia in illo non solum ex voluntate, sed etiam ex defectu potestatis provenire videtur, ut præceptum ejus extinguatur cum morte ejus, vel cum ablatione a munere : nam hoc perinde reputatur, ut in materia de censuris dixi. Posset tamen dubium moveri an, si talis superior velit aliquid præcipere, cum declaratione expressa ut duret præceptum, etiam post mortem, donec a successore revocetur, valeat dispositio. Sed hoc non refert ad præsens, et ideo in alium locum illud remittimus: satis enim nobis est , quod jure ordinario et communi præceptum simpliciter latum, a quocumque feratur, non habet stabilitatem, et quod in hac lex superat personale præceptum.

13. Huc etiam spectat vulgare axioma, quod mandatum spirat morte mandantis, l. *mandatum*, c. *mandati*, c. *Gratum*, c. *Relatum*, de Offic. delegat., cap. ultim., vers. *Secus autem* de Offic. legat., et doctores communiter his locis, Covarrus, rubr. de Testam., p. 3, n. 3, et Summistæ communiter, verbo *Mandatum*. Hæc autem vox in illo axiomate sumitur pro personali mandato, non pro lege. Imo advertit Sylvester d. q. 3 , non accipi ibi mandatum pro præcepto simpliciter obligante ad aliquid faciendum, sed pro delegatione jurisdictionis : nam in præcepto pure et proprie dicto, simpliciter et sine limitatione verum est cessare per mortem præcipientis : in mandato autem additur in jure limitatio, *si res fuerit integra :* nam si fuerit inchoata, firmatur jurisdictio, ut duret etiam post mortem mandantis. Quod recte adnimadversum est : non est tamen coarctandum mandatum ad commissionem, seu delegationem solius jurisdictionis proprie dictæ : nam etiam habet dicta regula locum in

mandato procurandi, donandi, seu agendi aliquid nomine alterius, ut constat ex dicta l. *Mandatum*, et ex l. 2, § *Sed si quis*, et ex l. *Absenti*, ff. de Donat., et in nostro regno, in l. 23, tit. 5, p. 3, et notant referentes alios plures Covarrus in rubr. de Matrim., p. 3, n. 13, et Antonius Gomez, lib. 2 Variar., c. 4, n. 3. Sed de hoc alias.

14. *Secunda perpetuitas legis ex parte subditorum.*—Secunda perpetuitas legis est ex parte eorum ad quos fertur, quia non solum præsentes obligat, sed etiam futuros, statim ac incipiunt esse partes illius communitatis cui lex imposita est. Quæ pars etiam sumitur ex Glossa Innocent. Panormitan. et aliis, in d. cap. *A nobis*, 1 de Sentent. excommun., et notat Covarrus in cap. *Alma*, p. 1, § 10, n. 2, ubi etiam constituit differentiam in hoc inter excommunicationem latam per generalem sententiam, quæ vim habet cujusdam præcepti, et latam per statutum, seu legem, quod prior tantum comprehendit eos qui jam sunt subditi, quando præceptum fertur: posterior vero omnes qui in futurum incipiunt esse subditi; quia lex obligat omnes, et ita in hac parte habet perpetuitatem. Quæ differentia sano modo intelligenda est quoad absolutam durationem, etiam post mortem ferentis sententiam: nam pro tempore pro quo durat generalis sententia in sua vi etiam obligat novos subditos, ut dixi in 5 tomo de Censur., d. 5, sect. 5, n. 9; solum ergo potest esse differentia quoad majorem independentiam legis, quæ nascitur ex priori perpetuitate: satis ergo est quod hæc proprietas perfectius et stabilius legi convenit. Quod præterea ostendi potest manifesta inductione, quia omnes leges positivæ Ecclesiæ, et regnorum, et civilis juris ita obligant semperque obligarunt. Ratio autem est, primo quia lex fertur prospiciendo ad futura, et ideo non tantum obligat præsentes, sed etiam futuros. Secundo, lex directe fertur in communitatem, et consequenter obligat membra ejus: communitas autem perpetua est, et semper est eadem, licet successive membra ejus varientur, vel augeantur, et ideo lex etiam quamdiu durat et non revocatur, totam communitatem obligat et omnes partes ejus. Tertio, quia qui denuo nascitur in aliqua communitate, eo ipso nascitur subditus legibus ejus, et similiter qui denuo illi voluntarie aggregatur, subjicitur legibus ejus, quia de ratione partis est ut conformetur toti, et hæc conditio quasi naturali jure est inclusa in tali convictu humano; ergo etiam est de ratione legis, ut cum eadem conditione feratur.

15. *Tertia perpetuitas quæ ex natura legis oritur.* — Tertia perpetuitas, scilicet, ut lex duret quamdiu non revocatur, vel materia ejus mutatur, habet idem fundamentum, quia ad rectam gubernationem reipublicæ necessaria sunt præcepta hoc modo stabilia, quæ sint certæ et permanentes regulæ, ac mensuræ operationum: hæc autem præcepta significantur nomine legum, juxta usum jurium et doctorum; ergo. Minor satis probata est referendo secundam sententiam. Major etiam experientia et ratione constat, quia gubernatio humana, ut sit utilis, postulat stabilitatem et uniformitatem: item quia lex humana fertur pro communitate, quæ per se perpetua est, et propter commune bonum, quod etiam debet esse stabile, et deducitur ex lege naturali, quæ perpetua est; ergo, ut convenienter feratur, debet accommodari, quoad fieri possit, his omnibus, et eorum proprietatem imitari. Præterea hæc perpetuitas sequitur ex prima; nam si lex durat post mortem primi legislatoris, nisi ab eo revocetur, eadem ratione durabit eodem modo, et sub eadem conditione, vivente successore, et post mortem etiam ejus, et idem erit de secundo successore, et sic sine termino, quia non est major ratio de uno quam de alio, quamdiu materia non ita mutatur ut lex fiat injusta: est etiam hæc tertia perpetuitas necessaria ad secundam, quia, ut lex de se obliget semper ex parte subditorum et successorum, necesse est ut ipsa in suo esse et vigore perseveret, ut constat. Denique declaratur exemplo: nam olim bulla Cœnæ Domini pro tempore unius anni ferebatur, et tunc illius censuræ reputabantur ab homine: postea vero a tempore Gregorii XIII, lata est donec revocetur, et ex tunc ejus censuræ reputatæ sunt a jure, ut notavit Navarrus in expositione illius bullæ; ergo signum est ad constituendum jus (quod idem est cum lege) necessarium esse illum perpetuitatis modum.

16. Unde fit, quoties præceptum superioris ad limitatum tempus fertur, per se loquendo, et jure ordinario, non habere rationem legis. Dixi, *per se, et jure ordinario*: quia si legislator vellet, ferendo præceptum ad tempus statuere ac declarare ut pro illo tempore haberet vim et privilegia legis, ut sic dicam, posset id facere, quia non includit repugnantiam: illud tamen esset quasi ex dispensatione quadam. Et ideo censeo solum gubernatorem supremum posse id facere, ut est rex in temporalibus, Papa in ecclesiasticis, quia in communi et ordinario jure, præsertim in re tam gravi, non

possunt inferiores dispensare. Tunc vero retineret illa lex illud perpetuitatis genus, quod est, non dependere a vita ferentis : nam si intra illud tempus deficeret, nihilominus usque ad definitum tempus lex duraret. Et eadem ratione potest supremus princeps decretum seu præceptum ferre, declarans velle ut duret pro tempore vitæ suæ, et non amplius, et quod in cæteris habeat virtutem et efficaciam legis, quia in hoc etiam non est repugnantia et princeps potest uti sua potestate, prout voluerit : et cum hæc ratio, seu proprietas legis ex institutione pendeat, potest princeps illam mutare, ubi judicaverit expedire. Tunc autem re vera illa non esset simpliciter lex, qualis nunc significatur hoc nomine absolute sumpto, sed esset lex secundum quid, vel (ut sic dicam) per dispensationem quamdam.

17. Et hoc fortasse tantum voluerunt auctores primæ sententiæ: fatentur enim legem regulariter esse perpetuam, non esse tamen hoc ita essentiale, quin aliter ferri possit, quod in idem fere recidit: nos autem addimus legis nomen re vera significare præceptum ita durabile; præceptum autem non ita stabile, licet in ratione præcepti sit ejusdem essentiæ, jam non esse propriam legem. Potest exemplo declarari : nam de ratione beatitudinis est perpetuitas, et ideo licet possit Deus dare homini visionem sui quæ cito transeat, illa erit ejusdem naturæ cum visione quæ est beatitudo : non tamen erit simpliciter beatitudo: ita ergo suo modo de lege loqui possumus. Ad primam igitur rationem illius sententiæ respondeo imprimis non fuisse necessarium, Isidorum et D. Thomam explicite ponere omnes conditiones legis; satis enim est quod in illis quas ponunt reliquæ contineantur: ita enim hæc perpetuitas legis in ipsa ratione boni communis continetur. Deinde addo non omnino prætermisisse illas; jam enim allegavi locum D. Thomæ, in quo satis expresse hujus perpetuitatis meminit. Item si attente legatur, in q. 95, art. 1, in corp., et ad 2, semper loquitur de lege humana, tanquam de regula permanente et stabili. Rationes etiam quas ibi adducit ex Aristotele, 1 Rhetor., c. 1, ut probet necessitatem legum, omnes probant debere esse fixas et stabiles, et non debere variari durante eodem statu reipublicæ et rerum. Et ita eadem, q. 95, art. 4, legem ponit, ut permanentem regulam directivam humanorum actuum, et eodem modo loquitur semper de lege Isidorus.

18. Ad secundum jam dictum est quod si lex feratur ad certum tempus ex voluntate legislatoris, erit potius quoddam præceptum quam lex, vel erit lex secundum quid, et quasi analogice. Ad tertium ab exemplis dico imprimis, sine causa allegari cap. 1, 29 d., quia non dicit leges esse temporales, id est, non perpetuas de se : sed dicit judicandas esse, id est, intelligendas et interpretandas, attenta ratione temporum et locorum in quibus latæ sunt. Et ita fatemur leges non easdem ferri pro omnibus temporibus, et quasdam expedire quibusdam temporibus, alias aliis, et pro diversitate temporum variari, quod non obstat quominus suam habeant perpetuitatem, quamdiu nec status rerum mutatur nec tolluntur, ut explicatum est. Ad Extravag. *Ad regimen*, dico non videri propriam legem, sed reservationem quamdam circa promissionem præbendarum et beneficiorum valde amplam et generalem, quam fecit Benedictus XII pro tempore tantum vitæ suæ, ut in ea expresse dicitur; vocat autem illam institutionem, quia pro illo tempore voluit habere vim et stabilitatem legis, et quia solum ex parte materiæ, quæ temporalis fuit, certam durationem habuit. De regulis Cancellariæ negant multi esse veras leges, ut ibi refert Gomez et Felinus, in cap. *Ex parte* de Resc., n. ult.; vel certe si per modum legum et constitutionum feruntur, modus durationis earum ex se perpetuus est, licet ex speciali declaratione Papæ aliquam forte limitationem habeant, quod hic non potest amplius declarari.

CAPUT XI.

AN DE RATIONE LEGIS SIT PROMULGATIO ET QUÆ SIT SUFFICIENS.

1. Hæc conditio fere ab omnibus doctoribus ad complementum legis postulatur, ut videre licet in D. Thoma, d. quæst. 90, art. 4, et aliis scriptoribus ibi, et super jura statim alleganda, et in Summistis verbó *Lex*, crediturque comprehensa ab Isidoro in d. cap. *Erit autem lex*, sub alia conditione, in qua postulat ut lex sit clara et manifesta, *ne aliquid per obscuritatem captionem contineat*, 3 Etym., cap. 10, et l. 5, cap. 21. Hæc enim conditio potest intelligi primo de ipsis verbis, ut sint clara et perspicua, ne occasionem præbeant erroris aut tergiversationis, vel opinionum et interpretationum, ex quibus et fraudes et lites nasci solent, et in hoc sensu videtur præcipue ab Isidoro posita. Sic autem requiritur maxime ad per-

fectionem legis, non est tamen de essentia, et vix potest diligentia humana adhiberi, qua vitentur dubia quæ circa legum intelligentiam oriuntur. Secundo tamen modo potest intelligi, quod lex debet esse manifesta, id est, publice proposita, ut ab omnibus legi possit, vel audiri, et hoc modo erit conditio magis essentialis, quam vel etiam intendit Isidorus, vel certe illam supponit, quia specialiter agit de lege humana, de qua dixerat a legendo esse dicta, quia debet esse scripta, ut ab omnibus legi possit. Unde ibidem concludit *debere esse pro communi utilitate conscriptam*, quod sine promulgatione habere non potest. Et in eodem lib., cap. 10, ait legem esse *constitutionem populi, qua majores natu simul cum plebibus aliquid sanxerunt*. In quo includit promulgationem. Eamdem conditionem indicat Gratianus in § *Leges*, ubi exponit verba Augustini, lib. de vera Relig., cap. 31, quæ ibi retulerat cap. *In istis*, videlicet, *leges postquam institutæ et firmatæ sunt, non posse a subditis judicari*. Addit autem Gratianus *tunc leges institui quando promulgantur; firmari autem quando moribus recipiuntur*.

2. Habet autem hæc proprietas specialem difficultatem in lege æterna, quia, ut æterna est, non videtur capax promulgationis, quam difficultatem in libro sequenti tractabimus, quia hic non potest una ratio communis illi legi cum aliis reddi, et ideo præ oculis habenda est distinctio supra insinuata de duplici lege, seu duplici statu legis: unus est mere interior, prout lex consideratur in mente legislatoris, alius est exterior, prout lex existit extra legislatorem, vel in ipsis subditis, vel in aliquo signo manifestante voluntatem legislatoris. Promulgatio ergo, ut ex vi ipsius vocis constat, dicitur respectu legis externæ : nam promulgatio dicit publicationem legis per quam possit a subditis cognosci, quæ non potest cadere in legem, nisi ut exterius prodeuntem. Lex autem æterna tantum dicit legem in mente Dei conceptam, et ideo non potest eadem ratio promulgationis ad eam applicari; quomodo autem in illa locum habeat, in loco allegato videbimus.

3. *Ratio assertionis ex D. Thoma.* — Illa ergo omissa, de aliis legibus, seu de lege externa optima est ratio D. Thomæ. Quia ut lex plene constituta sit, oportet ut habeat efficaciam obligandi, sed hanc non habet donec promulgetur; ergo donec promulgetur non est vera lex, ac subinde promulgatio est de ratione legis. Major constat, quia lex est mensura et regula communis operationum habens vim cogendi, ut Aristoteles dixit, et infra probabitur, quia in hoc differt a consilio, et qualibet alia monitione. Minor etiam probatur, quia ut regula de se obliget, oportet ut quantum est ex parte sua sit sufficienter proposita. Est autem lex regula non pro una vel altera persona, sed pro tota communitate lata; ergo debet esse proposita publico modo et communitati accommodato; talis ergo publicatio seu propositio promulgatio appellatur. Quam rationem insinuavit Justinianus, c. de Legib., in leg. : *Leges sacratissimæ intelligi ab omnibus debent, ut universi, præscripto earum manifestius intellecto, prohibita declinent et faciant præcepta*. Unde etiam sumitur confirmatio, quia lex postulat obedientiam a subditis, quæ præstari non potest nisi lex sit sufficienter proposita, et quia non obligat singulos, nisi quatenus sunt pars communitatis; ideo ut obliget debet communitati proponi, quod est promulgari. Denique lex est præceptum principis, ut princeps est; ergo oportet ut per eam loquatur princeps ut persona publica, quod tunc facit quando legem promulgat : alias si privatim loquatur, nondum loquitur ut persona publica, et ideo non sufficit ad obligandum, nec ad constituendam legem.

4. *Diversam promulgationem requiri in lege positiva ac in naturali.*—Est præterea observandum hanc promulgationem aliter in naturali lege, aliter vero in positiva requiri : nam in priori invenitur certus modus promulgationis a natura definitus; quia sicut illa lex naturalis est, ita ex se determinat conditiones legis. Promulgatur ergo eo ipso quod ex natura ipsa manat : oritur enim ex specifica ratione talis naturæ, et ideo licet promulgatio fiat in singulis, non censetur esse propositio particularis, sed communis vox totius naturæ, vel potius auctoris ejus, quia licet loquatur ad singulos, loquitur ut persona publica, quia loquitur ut auctor ipsius naturæ, juxta illud : *Signatum est super nos lumen vultus tui*, ps. 4. Quomodo etiam intelligunt aliqui illud Joan. : *Illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum*. Verumtamen hoc de lumine gratiæ magis intelligitur : potest autem in præsenti attribui legi naturali, quatenus diximus comprehendere supernaturalia præcepta connaturalia gratiæ : illa enim lex non promulgatur a Deo ut auctore puræ naturæ, sed ut auctore gratiæ; promulgatur autem eo ipso quod gratiam infundit. Et quia de se paratus est ad infundendum et promulgandum omnibus lumen

fidei, per quod lex illa manifestatur, ideo dicitur quantum est ex se omnes illuminare, ut in tractatu de Gratia late dicemus. Et ita sicut nunquam defuit in universo sufficiens fidei propositio, quantum fuit ex parte Dei, ita nunquam defuit sufficiens illius legis promulgatio. Modus autem quasi connaturalis illius legis fuit, ut inciperet a divina revelatione; postea vero per traditionem descenderet a parentibus ad filios, præveniente simul et cooperante Deo cum singulis ad illuminationem illius legis percipiendam; sed de hoc plura in dicto tractatu de Gratia.

5. Alia vero ratio est de lege positiva, sive divina, sive humana : hæc enim semper fertur per se primo pro aliqua communitate, et ideo semper requirit vocem publicam legislatoris per se vel per alium communitati loquentis; non tamen ex se determinat certum modum illius publicæ manifestationis, sed ab ipsomet legislatore præscribendus est, quia non potest aliunde determinari. Et ita observatum videmus tam in legibus divinis quam in humanis. Quod quidem de lege divina veteri constat Exodi 19 et 20, ubi magnis signis et prodigiis promulgata est publice : de lege autem nova ex Actibus Apostolorum, ubi post admirabilem et publicum adventum Spiritus sancti, cœpit ab Apostolis publice prædicari, donec *in omnem terram exivit sonus eorum*. De qua promulgatione quando consummata fuerit dicemus in ultimo libro. De legibus autem humanis idem constat ex usu, et quoad leges canonicas sumitur ex cap. 1, de Postul. Prælat., et ex cap. 2 de Constit. : quoad civiles vero declaratum hoc est in Authentic. Ut factæ novæ constitutiones, collat. 5. Unde Gratianus in § Sub, cap. *In istis*, d. 4 : *Leges* (inquit) *tunc instituuntur, cum promulgantur*. In particulari autem de promulgatione requisita in singulis generibus legum, præsertim humanarum, dicemus inferius suo loco.

6. *Quæ propositio et promulgatio legis sit necessaria. — An promulgatio sit conditio necessaria ex parte legis obligantis, an ex parte subditorum qui obligantur.*—Nunc ergo in genere sufficiat necessariam esse aliquam propositionem externam et sensibilem factam ita publice, et cum tanta temporis latitudine, ut moraliter possit ad notitiam totius communitatis devenire, quia hoc saltem necessarium est ut obligare possit, quod per se ad legem spectat. An vero ad aliquem effectum legis minor promulgatio sufficiat, habet specialem quæstionem tam circa legem humanam quam circa divinam, quæ ex diversis principiis oritur, et ideo tractando de illis melius explicabitur. Potest autem hic quæri an hæc promulgatio requiratur solum ut conditio necessaria ex parte hominis, quia non potest obligari, nisi cognoscat legem, vel etiam requiratur ex parte ipsius legis, quia non potest obligare, nisi sit promulgata. Multi enim nihil inter hæc duo distinguere videntur : unde Castro lib. 1, de Lege pœnal., cap. 1, tantam dicit esse hujus promulgationis necessitatem, ut nec Deus ipse possit lege positiva ab eo data aliquem obligare sine legis publicatione. Hoc autem est verum de publicatione, ut dicit notitiam legis proportionatam obligationi : hæc enim est necessaria ex parte ipsius hominis, quia nisi ei proponatur objectum, non potest moveri nec peccare, et ita non potest cum effectu obligari. Promulgatio autem publica et externa, ac sensibilis, de qua nunc tractamus, non est ita necessaria in legibus Dei de potentia absoluta, quin possit ipse tanquam supremus dominus obligare omnes per privatam notitiam etiam mere interiorem : ille autem modus non esset hominibus accommodatus, et præsertim pro multitudine seu communitate humana. At vero simpliciter, et ex natura rei loquendo, talis promulgatio est necessaria ex parte ipsius legis, quia hoc postulat conditio legis, quatenus est regula publica totius communitatis, ut dictum est; et ideo licet lex sit a principe decreta et publicari mandata, quamdiu promulgata non est non obligat, etiamsi privatim sciatur : postquam autem promulgata est, de se jam obligat omnes ad quos per se potest notitia ejus pervenire; nec oportet ut alia intimatio quasi juridica singulis fiat, ut dicitur d. c. 1 de Postul. Prælat., et tractando de lege humana latius explicabitur.

7. *An sit de ratione legis acceptatio subditorum.*—Dubitari vero hic ulterius poterat, an de ratione legis sit etiam acceptatio subditorum, quæ post promulgationem sequitur, ut videtur insinuare Gratianus, supra dicens *leges institui cum promulgantur : firmari cum moribus suscipiuntur*. Sed hoc dubium non habet locum in legibus divinis, sed solum in humanis, et ideo illud infra tractandum remitto. Et dico breviter illam conditionem non esse de ratione legis, nec formaliter convenire alicui legi : imo quodammodo cum illius ratione pugnare : nam de ratione legis est ut vim habeat obligandi : si autem pendeat ex acceptatione subditorum, jam non tam ipsa obligaret quam ipsi subditi voluntarie se submitterent

legi. Si ergo aliquando requiritur populi acceptatio, vel est propter imperfectam potestatem principis, quia tantum sub hac conditione et dependentia potestatem recipit, vel est ex benignitate legislatoris, qui non vult uti sua absoluta potestate : unde quando dicitur lex humana firmari moribus utentium, non tam jure quam facto intelligendum est, ut sensit Archid. in d. § *Lex,* d. 4, et ibi Turrec., art. 2, sed de hoc plura tractando de legibus humanis.

8. *An scriptura sit de ratione legis.* — Denique dubitari potest an esse scriptam sit de ratione legis. Ratio dubii est, quia Isidorus sæpe hoc ponit in definitione legis: nam lib. 5 Etymol., cap. 5: *Lex* (inquit) *est constitutio scripta:* habetur in cap. 3, d. 1, et in hoc distinguit legem a jure et a consuetudine ibidem. Unde D. Thomas 2. 2, quæst 57, art. 1, ad 2, dicit, jus si in scriptum redigatur, vocari legem: et Aristoteles in Rhetor. ad Alexand. in principio, definit legem, dicens: *Lex est communis civitatis consensus, qui scriptis præceperit, quomodo unumquodque agendum sit:* et similia repetit cap. 2; et Cicero 1 et 2 de Legib., legem populariter dictam esse illam quæ scripto sancit quod vult. Atque ita Turrec. in cap. *Lex,* d. 1, art. 2, simpliciter pronunciat de essentia legis esse scripturam, ubi alios pro hac sententia refert.

9. Sed hoc dubium non potest eodem modo tractari aut definiri in omnibus legibus: ut enim omittamus legem æternam, quæ intra Deum est, et non nisi metaphorice dici potest scripta : lex etiam naturalis non est scripta, nisi metaphorice in mente, seu in corde hominum. Inter leges autem divinas positivas, lex vetus scripturam necessario requirebat, quia Deus ita voluit illam tradere, et nihil illi addi tanquam pertinens ad divinum jus: et ideo lex illa scripta per antonomasiam dicitur. At vero lex gratiæ non requirit per se quod sit scripta in membranis, sed in cordibus : unde non limitatur ad scripturam, sed antiquior est illa, et sine illa sufficienter promulgata fuit, ut postea videbimus. Hinc ergo evidenter convincitur scripturam materialem et externam, de qua est quæstio, non esse de ratione legis : de lege autem humana dicendum est regulariter et ordinarie non fieri sine scriptura, quia re vera ita expedit ut leges sint conspicuæ et non facile mutabiles. Et hinc fit ut ab his quæ frequentius accidunt, sæpe tales leges dicantur per scripturam publicam ferri. Nihilominus tamen in rigore, ac per se loquendo, non est scriptura de essentia legis, ut est communis sententia juris interpretum in Rubr. de Constit., ubi præcipue Panormitanus et Felinus, et pluribus confirmat Selva, tract. de Benef., cap. 22, n. 14. Et ita Castro, lib. 1, de Lege pœnal., cap. 1, in definitione legis sub disjunctione ponit, quod sit *voce* aut *scripto* promulgata, quam disjunctionem ipse non probat, sed ut manifestam supponit. Idemque admittit Turrecr., d. art. 2, in fine, et dicit posse sumi ex Isidoro. Favet etiam Aristoteles, lib. 10 Ethic., cap. ult, dicens: *Lex est sermo ab aliqua prudentia profectus,* etc. Ratio vero est, quia etiam verbo potest præceptum superioris sufficienter intimari non solum privatæ personæ, sed etiam communitati, si voce præconis sufficienter publicetur, et postea maneat in memoriis hominum et per traditionem conservetur, et tunc etiam distingueretur talis lex a consuetudine, ut constat. Itaque ex natura rei nihil aliud probari potest: an vero ex jure civili vel canonico scriptura interdum requiratur ad legis obligationem, postea videbimus.

CAPUT XII.

QUÆ DEFINITIO LEGIS EX DICTIS CONDITIONIBUS EJUS COLLIGATUR.

1. Hanc methodum servavit divus Thomas, d. quæst. 90, art. 4, ubi ex proprietatibus legis quas tradiderat, definitionem ejus concludit, de qua statim dicam. Aliæ enim traduntur definitiones legis, quas Soto, ibi, lib. 1, q. 1, et Castro, lib. 1 de Lege pœnali, cap. 2, et alii moderni referunt et rejiciunt. Sed non oportet in hoc immorari, quia re vera non sunt definitiones, sed encomia legis, vel non dantur de lege in communi, sed de aliqua in particulari. Sic dixit Cicero, 1 de Legib. : *Legem esse quiddam æternum in mente Dei existens,* et lib. 2, esse *rectam rationem summi Jovis,* etc., quæ conveniunt legi æternæ. Iterum vero dixit legem esse *rectam rationem a natura insitam :* quomodo etiam Clemens Alexandrinus dixit esse *rectam rationem ;* quæ conveniunt legi naturali. Aristoteles autem, in Rhetor. ad Alex. dixit : *Legem esse communem civitatis consensum,* etc., et lib. 10 Ethic., c. ult., esse *sermonem ab aliqua prudentia profectum,* etc., quæ conveniunt legi humanæ, seu civili. Similia habet Isidorus sæpe allegatus lib. 2 Origin., cap. 10, et lib 5, per multa capita, quæ referuntur a Gratiano, d. 1 et 4, et similia sumi possunt ex variis legibus, ff. eod.

2. *Variæ legis definitiones.* — Generalior definitio sumi potest ex divo Thoma, q. 91, art. 2, ubi ait: *Lex est dictamen rationis practicæ in Principe, qui gubernat aliquam communitatem perfectam.* Aliter vero Castro, l. 1, de Leg. pœnal., cap. 1, ait legem esse *voluntatem rectam ejus qui vicem populi gerit, voce aut scripto promulgatam, cum intentione obligandi subditos ad parendum illi.* Quæ definitiones proprias opiniones definientium includunt, quod vitandum est quoad fieri possit, quia definitio debet esse quasi primum principium et fundamentum omnibus commune. Deinde hæc posterior definitio aliqua involvit quæ vel non sunt in rigore necessaria, vel majori expositione indigerent, ut quod sit voluntas recta, nam in rigore potest esse non recta simpliciter. Item quod vicem populi gerat; potest enim esse, vel populus ipse, vel alius, qui non vicem sed curam ejus gerat. Prior vero definitio solum convenit legi prout est in animo principis, cum tamen in hac materia etiam tractetur de lege externa. Ac propterea Gabriel in 3, dist. 37, artic. 1, legem definivit esse *signum definitivum rectæ rationis, dictantis ligari aliquem ad aliquid agendum, vel non agendum*: cui videtur favere Aristoteles supra relatus, in lib. 10 Ethic., dicens *legem esse sermonem a quadam providentia profectum.* Sed non oportet definitionem limitare ad solum externum signum. Et præterea tota illa definitio potest multis præceptis seu signis adaptari, quæ proprie leges non sunt. Denique idem est de aliis similibus definitionibus quæ videri possunt in Gersone, 3 part., tract. de Vita spiritu, sect. 10, et part. 1 tract. de Orig. juris et legum.

3. Quapropter definitio quam divus Thomas colligit dicto artic. 4, frequentius recepta est, scilicet: *Lex est ordinatio rationis ad bonum commune ab eo qui curam communitatis habet, promulgata.* — Et fere eamdem habet Alexander Alensis, 3 part., quæst. 26, membro 4. In qua imprimis loco generis ponitur *ordinatio rationis,* quæ vox active non passive sumenda est: subditi enim ordinantur per legem: ordinatio autem activa est a legislatore, et ille actus quo ordinat, appellatur ordinatio activa, quæ a ratione proficisci debet, et ideo dicitur ordinatio rationis. Hæc autem vox (quidquid sit de particulari mentione auctorum) ex se non limitatur ad actum intellectus, vel voluntatis: nam in utroque potest esse ordinatio, et illa quæ est voluntatis dici potest rationis, vel quia ipsa voluntas potentia rationalis est, vel certe quia recta ratione dirigi debet, præsertim in lege ferenda. Potest etiam vox illa et interno actui et externo etiam accommodari: nam etiam externum præceptum est ordinatio rationis, id est, a ratione dictata. Reliquæ vero particulæ adduntur per modum differentiæ, et in illis virtute includuntur omnes conditiones legis, ut hactenus ex dictis satis constat.

4. *Objectio.* — *Solutio et differentia inter legem et consilium.*—Dubitari vero potest, quia nihil ibi est, per quod excludatur consilium a ratione legis: unde aliqui concedunt consilium sub lege contineri, quod in rigore verum non est, ut supra tetigi, et in sequenti capite iterum dicam. Respondeo ergo, dupliciter excludi consilium per illam definitionem: quia consilium ut sic, per se non est a superiore, quatenus habet potestatem et curam in subditos: lex autem debet esse talis ordinatio rationis, quæ hoc modo procedat ab habente curam communitatis, ut in ipsa definitione declaratur; per se enim ac formaliter intelligenda est. Et eodem modo excludenda est oratio, seu petitio ab hac ordinatione rationis: hæc enim tria, præceptum, consilium et petitio in hoc conveniunt, quod per illa omnia ordinatur, seu dirigitur unus ad operandum per rationem alterius: et ita omnia illa possunt dici ordinatio rationis: sed differunt. Nam petitio per se est inferioris ad superiorem, licet possit exerceri inter æquales, et aliquando a superiore circa inferiorem, sed non quatenus talis est: imo in eo quodammodo se submittit alteri, ut supra dixi: consilium autem per se est inter æquales, et si aliquem excessum indicat in consulente, est solum in sapientia, non in potestate: lex autem per se est a superiore circa inferiorem, quod in definitione significatur: ita ergo sufficienter excluditur consilium a ratione legis. Et præterea genus ordinationis intelligi debet de efficaci ordinatione, quæ vim habeat cogentem, ut Aristoteles dixit; et hoc videtur etiam determinari per particulam *promulgata,* quia consilio non convenit proprie promulgari: nam hæc vox indicat ordinem ad obligationem inducendam, in quo maxime differt consilium a lege.

Auctoris definitio. — Tandem videtur obstare illi definitioni, quia potest Prælatus ordinare subditos secundum rectam rationem ad aliquid agendum, sufficienter proponendo communitati voluntatem suam, et nihilominus non ferre legem, quia non includit præceptum perpetuum et stabile, quod diximus requiri ad rationem legis: unde tota illa defi-

nitio convenit præcepto communitati promulgato, etiamsi ad diem tantum propositum sit. Ad quod dico breviter, vel D. Thomam latius sumpsisse legem, et sub illa comprehendisse omne hujusmodi præceptum, vel certe particulam primam ita intelligendam esse, ut *ordinatio rationis* pro illa tantum quæ stabilis ac duratura est, sumatur: unde posset fortasse brevius ita definiri: Lex *est commune præceptum, justum ac stabile, sufficienter promulgatum.* Illud enim genus posuit etiam D. Thomas, q. 96, art. 1, ad 2, et Jureconsultus, l. 1, de Legib., et per illud excluduntur præcepta particularia: per alias vero particulas indicantur omnia quæ in lege desiderari possunt, ut facile patet consideranti ex his quæ diximus.

CAPUT XIII.

UTRUM EFFECTUS A LEGE INTENTUS SIT FACERE SUBDITOS BONOS.

1. Explicando naturam legis fere omnes ejus causas declaravimus. Primo efficientem, quia esse debet ab eo qui potestatem et jurisdictionem habeat. Deinde materialem quasi subjectivam, quia esse debet in intellectu aut voluntate, vel in quacumque re quæ signum illius voluntatis possit in se recipere: et materialem quasi objectivam, quia esse debet de re honesta, et circa subditos. Formalem etiam causam exposuimus, declarando modum quo lex ferri debet et promulgari. Denique finalem etiam attigimus, cum diximus legem debere ferri pro communi bono, quia vero finis cum effectu coincidit, non potuit sine illo plene explicari. Hic ergo incipimus de effectibus tractare, et simul innotescet amplius finis legis, qui est probitas et honestas subditorum, et ideo ab hoc generali effectu incipimus.

2. Ratio ergo dubitandi esse potest, quia lex divina non habet hunc effectum: ergo multo minus aliæ. Antecedens patet, quia lex divina, ut lex est, non præbet vires, nec juvat ad operandum bonum, ob quam rationem Paulus, ad Roman. 3, legem veterem vocat legem mortis, et cap. 4, ait legem iram operari, et cap. 5, *lex subintravit, ut abundaret delictum.* Secundo, saltem lex civilis non habet facere hominem bonum, propter quod Aristoteles, 3 Politic., cap. 3, aliam dicit esse virtutem boni viri, et aliam boni civis: ergo et lex alia: lex ergo civilis facit bonum civem, sed non simpliciter bonum virum: ratio autem est, quia finis civitatis solum est hujus vitæ temporalis conservatio in exteriori pace et justitia, ut sumitur ex eodem philosopho, 1 Politic., c. 2, ad quem finem etiam ordinantur civiles leges; non ergo intendunt veram probitatem morum quæ facit hominem bonum, sed solum exteriorem quamdam observantiam, quæ facit bonum civem. Tertio, ad legem implendam non est necessarius actus bonus; imo sæpe per peccatum impletur etiam canonica lex: sed homo non fit bonus, nisi bonis actibus: ergo observantia legis non facit bonum: ergo multo minus lex ipsa.

3. *Finem intentum per legem, esse facere subditos bonos.* — Nihilominus dicendum est finem intentum a lege esse facere subditos bonos: atque ita hunc esse quasi ultimum effectum legis. Ita docet D. Thomas, q. 92, art. 1, quem omnes sequuntur. Consonat Aristoteles, 2 Ethic., cap. 4, dicens *legum latores ipsos cives assuefacientes bonos efficere:* ratio divi Thomæ est, quia bonum subditi in hoc consistit, ut motioni superioris subjiciatur, ut sentit etiam Aristoteles, 1 Polit, cap. ult.; movetur autem subditus a superiore, mediante lege: ergo per illam efficietur bonus, si ei subjiciatur. Et confirmatur, quia lex, ut sit lex, debet esse justa: ut autem sit justa, oportet ut tendat in bonum finem ad bonum commune pertinentem, et per medium honestum; ergo qui servaverit legem operabitur circa honestum, et propter commune bonum, quantum est ex vi legis: ergo ex vi illius bonus fiet. Sed hoc declarabitur melius inductione facta in singulis legibus, et respondendo ad rationes dubitandi.

4. Circa primum ergo argumentum manifestum est divinas leges eo tendere, ut faciant homines bonos: nam *lex quidem sancta, et mandatum sanctum, et justum, et bonum,* ut ait Paulus ad Rom. 7. Quod non solum verum est de lege scripta, ut contra hæreticos infra ostendemus, sed a fortiori etiam de lege gratiæ et de lege naturali per se est evidens: nam prohibet quidquid est malum, præcipit autem omnem virtutem: unde de illa maxime dictum creditur: *Quis ostendet nobis bona? signatum est super nos lumen vultus tui, Domine.* Denique pro ratione sufficit Deum esse auctorem alicujus legis, ut certo constet ad efficiendos homines bonos datum esse: unde ad omnem Dei legem applicari possunt omnes laudes, quas de lege divina prosequitur David toto Psal. 118, inter alia: *Lucerna pedibus meis verbum tuum, et lumen semitis meis.* Nam hoc modo præcipue lex facit bonos, scilicet, dirigendo ad id quod bonum est, et obligationem illud ope-

randi imponendo, cui consonat illud Psal. 18: *Lex Domini immaculata, convertens animas.* Et infra: *Præceptum Domini lucidum, illuminans occulos.*

5. Est autem advertendum Paulum distinguere legem a gratia; quia lex, ut lex, licet ostendat quid operandum sit, per se non dat vires ad id exequendum; hoc enim ad gratiam spectat. Unde est illud Pauli ad Rom. 7: *Video aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meæ*, etc., et infra: *Quis me liberabit de corpore mortis hujus:* et respondet: *Gratia Dei per Jesum Christum:* lex ergo, si multa præcipiat et vires operandi non præbeat, quamvis per se tendat ad bonum, potest esse occasio ut homo propter fragilitatem suam pejor fiat. Atque hic est sensus Pauli in prioribus locis: nam hæc erat infirmitas legis veteris, quod multa jubebat, et non juvabat, et ideo dicitur iram et mortem operatam fuisse, non per se, vel ex intentione sua, sed per occasionem ab hominibus acceptam. Unde cum dicitur posita, *ut abundaret delictum*, particula *ut*, non significat finem, sed consecutionem, quod in illa particula *ut*, frequens est, et notandum in Scriptura: ponitur autem ad denotandum, effectum illum prævisum esse a Deo, et ex speciali providentia permissum, ut homines suam fragilitatem, et necessitatem divinæ gratiæ ac redemptionis Christi cognoscerent.

6. *Opinatio aliquorum Thomistarum circa effectum legis, faciendi scilicet bonos subditos.* — *Leges civiles non solum bonos civiliter, sed moraliter, cives efficiunt.*—Circa secundum de lege civili aliqui Thomistæ existimant propterea D. Thomam addidisse: *Legem facere bonum vel simpliciter, vel secundum quid*, quia lex civilis, licet non faciat bonum virum, quod est esse bonum simpliciter, facit bonum civem, quod est esse bonum secundum quid. Sed advertendum est illud *secundum quid* dupliciter accipi posse: uno modo, ut distinguitur bonum in aliquo genere, verbi gratia, scientiæ, vel artis, a bono morali, seu honesto, quod vocamus bonum simpliciter: alio modo sumi potest, prout intra ipsum genus honesti bonum unius tantum virtutis est secundum quid, respectu collectionis omnium virtutum, quomodo temperatus, si non sit bonus, vel justus, dicetur bonus secundum quid. D. Thomas ergo sine dubio locutus est in priori sensu, adeo ut dixerit leges latronum si serventur, facere bonos latrones et idem est de lege militiæ et cujuslibet artis; sed illæ leges non sunt leges simpliciter, sed secundum quid, ut ex principio materiæ constat. Unde leges civiles, quæ simpliciter leges sunt, re vera non tantum faciunt bonum secundum quid in illo sensu, sed simpliciter quia bonum morale et honestum intendunt. Ita profitetur Jureconsultus in l. 1, ff. de Just. et jur., dicens: *Justitiam colimus, licitum ab illicito discernentes, bonos non solum metu pœnarum, sed etiam exhortatione præmiorum efficere cupientes.* Idem sentit Aristoteles, 3 Polit., c. 4, dicens finem civitatis esse *bene vivere, et honestatem aliquam participare*, et cap. 6, ait: *De virtute et vitio publice cogitant quicumque curam habent bene instituendi civitatem*, et 1 Politic., cap. ult., dicit, *omnes cives debere esse participes virtutis moralis, quantum opus est.* Tamen in principe requirit virtutem simpliciter, utique in secundo sensu posito, id est, collectionem omnium virtutum, quia in omnibus debet præcipere.

7. *Ratio a priori.* — Ratio autem a priori est, quia finis humanæ reipublicæ est vera felicitas politica, quæ sine moribus honestis esse non potest: per leges autem civiles dirigitur in eam felicitatem, et ideo necesse est ut illæ leges ad bonum morale per se tendant, quod, ut dixi, est bonum simpliciter. Quando vero Aristoteles bonum civem distinguit a bono viro, id facit, quia plus requiritur ad virtutem boni viri quam boni civis: quamvis enim virtus boni civis moralis sit, et honesta ex se, tamen præcise sumpta est secundum quid, secundo sensu supra declarato, et sola non sufficit ad constituendum simpliciter bonum virum: unde si quis sit solitarius, poterit esse vir bonus, etiamsi non sit bonus civis: qui autem pars est civitatis non erit bonus simpliciter, nisi et vir bonus, et bonus civis sit, quia bonum ex integra causa: poterit autem esse bonus civis, licet non sit bonus vir, quia esse bonum civem est esse bonum secundum quid.

8. *Leges canonicæ faciunt bonos subditos simpliciter.* — Atque hinc constat a fortiori leges canonicas facere bonum simpliciter in eodem sensu: nam si illæ tantum serventur, non faciunt bonum omnino consummatum, id est, in omni genere boni, quod de quacumque lege in particulari dici potest, quia non præcipit omne bonum, sed partem ejus, præter legem charitatis, quæ virtute omnia complectitur. Atque ita unaquæque lex facit bonum ex parte (ut ita dicam), et in hoc sensu facit bonum secundum quid: tota autem collectio legum facit absolute bonum. Et hoc ipsum in re censuerunt Cajetanus et Soto circa dictum art. 1, quamvis in verbis differre videantur.

9. *Possitne lex servari per actum malum.* — Circa tertium occurrebat disputatio cum Adriano et aliis : an peccando mortaliter possit vere lex aliqua servari. Sed de hoc videri potest D. Thomas, 1. 2, quæstione 100, art. 9, et 2. 2, quæst. 44, artic. 4; et infra tractando de lege positiva disputabitur; nunc admitto posse legem servari per actum malum, non vero quatenus malus est, sed quatenus aliquid boni ex suo genere habet, ex quo solum sequitur legem non præcipere semper omne bonum, loquendo de una lege in particulari, neque ita efficaciter reddere hominem bonum, ut non possit ipse malitiam aliquam admiscere bonitati intentæ a lege. Unde quia bonum ex integra causa, malum autem ex quocumque defectu, fit ut actus quidem sit simpliciter malus propter circumstantiam ab homine adjunctam, et nihilominus propter bonam substantiam quam habet, sufficiat ad implendam legem. Deinde dicitur, hic maxime habere locum vulgatum principium, *finem legis non cadere sub legem.* Nam quamvis lex præcipiendo actum bonum ex genere, intendat etiam ut bene fiat, ut hoc modo possit hominem bonum facere, non tamen hoc totum præcipit semper, sed solum actus substantiam, ideoque per illam poterit impleri.

CAPUT XIV.

UTRUM OBLIGARE SUBDITOS SIT PROXIMUS ET ADÆQUATUS EFFECTUS LEGIS.

1. *Quid sit proximus effectus legis.* — *Quid sit adæquatus effectus legis.* — Præcipua efficacia legis ad faciendos homines bonos est ejus obligatio, quæ videtur esse maxime intrinsecus effectus ejus, et ideo de illa consequenter tractamus : ut autem intelligatur quæstio proposita, duo termini in titulo positi sunt declarandi. Prior est *proximus,* qui ponitur, quia solum loquimur de effectu quem lex per se ipsa facere potest, et hunc vocamus proximum, ut nunc excludamus effectum quem lex per se non facit, statuit autem ut per hominem fiat, ut est, verbi gratia, punitio, et hic dici potest effectus remotus legis. Alius vero effectus esse potest magis remotus, quia licet sit intentus a legislatore, lex tamen nec illum per se facit, nec ad illum obligat simpliciter, sed ad aliquid ejus, ut est moralis bonitas subditi, de quo agemus in casibus sequentibus; nunc de primo tantum agimus. Alius terminus est *Adæquatus :* potest enim dici talis effectus adæquatus, vel quia nulla est lex quæ non habeat talem effectum; vel quia ille effectus non potest esse nisi a lege; vel denique quia lex nullum alium habet effectum. De tertio membro dicemus capite sequenti; nunc duo priora sub illa voce comprehendimus, et supponimus esse sermonem de propria lege, et de propria obligatione morali, ut excludamus legem metaphoricam, quæ circa irrationalia et insensibilia versatur, quæ non obligationem, sed necessitatem inducit per inclinationem, vel instinctum naturalem, quæ ad præsens nihil refert. De lege autem propria et respectu rationalis creaturæ, cum constet non inducere illam necessitatem simpliciter, dubium est an inducat moralem, quæ obligatio dicitur.

2. Videtur ergo imprimis non posse hoc tribui omni legi, ex l. *Virtus,* ff. de Legib., et c. *Omnis,* dist. 3, cum his quæ tradit divus Thomas, q. 62, art. 2. Nam inter leges numerantur permittentes et punientes; at vero permissio opponitur obligationi, juxta illud Pauli, 1 ad Corinht. 7 : *Hoc dico secundum indulgentiam, non secundum imperium ;* imo proprie loquendo ea dicuntur permitti quæ facienda non sunt; permittuntur enim mala; ergo lex permittens non obligat : non est ergo obligatio effectus legis in universum. Idem dubium nascitur ex lege pœnali, quia ad pœnam nemo obligatur propria obligatione : imo sunt, qui censeant quoties lex specialem imponit pœnam, non inducere obligationem. Hic etiam addi potest lex favorabilis, qualis est privilegium, quod lex appellatur ab Isidoro in capit. *Privilegium,* dist. 1, et tamen non obligat : nam unusquisque favori suo renunciare potest, cap. *Cum ad monasterium,* de regular. Denique consilium etiam inter leges numeratur : nam lex privata vocatur , in cap. *Nisi cum pridem,* de Renuntiat., et cap. *Commissum,* de Sponsal., et tamen non obligat.

3. Deinde neque in secundo sensu videtur obligatio adæquatus effectus legis. Primo, quia etiam præcepta privata obligant, quamvis leges non sint. Imo non tantum præcepta quæ ex jurisdictione procedunt, sed etiam sine jurisdictione obligare solent, ut præceptum parentis ad filium, domini ad servos, et Prælati religionis ad subditos, etiamsi jurisdictionem non habeat, ut olim erat in usu etiam in monasteriis virorum, et nunc in monialibus reperitur. Item obligatio sæpe oritur ex propria voluntate, ut in voto, promissione, et quocumque contractu : non est ergo obligatio adæquatus effectus legis in illo sensu.

4. *Omnem legem propriam obligationem inducere.* — Nihilominus dicendum est primo nullam esse propriam legem quæ obligationem non inducat, id est, necessitatem quamdam operandi, vel non operandi. Est communis assertio theologorum cum D. Thoma, quæst. 92, art. 2, ad 1, et q. 93, art. 2; Soto, q. 1, a. 1; Castro, lib. 1, cap. 1, ad finem, et Juristarum, in leg. *Legis virtus*, et in d. cap. *Omnis*. Et eodem sensu dixit Gratianus, dist. 4, ad finem: *Decretum necessitatem facit, exhortatio liberam voluntatem excitat.* Similem sententiam habet sub nomine consilii et præcepti Hieronymus, l. 2 contra Jovin., circa med.: *Ubi consilium datur, offerentis arbitrium est: ubi præceptum, necessitas est servitutis.* Et Ambrosius, lib. de Viduis, circa finem: *Præceptum* (inquit) *in subditos fertur, consilium amicis datur; ubi præceptum est, ibi lex est: ubi consilium, ibi gratia est.* Et infra: *Præceptum ibi est, ubi est pœna peccati*, utique propter necessitatem quam præceptum inducit. Sic etiam dicit Augustinus in lib. de sancta Virginitate, cap. 14: *Domino præcipienti non obedire damnabile est;* et infra: *Præcepto quisque non obtemperat, reus est, et debitor pœnæ.* Ponderari etiam potest quod ait Gregorius, l. 12, ep. 17, et refertur in cap. 1 de Donat.: *Nobilitas quodammodo sibi legem imponit, ut debere se, quod sponte tribuit, existimet:* supponit enim legem imponere debitum. Denique Aristoteles, 1 Ethic., cap. 9, hac ratione dixit in lege esse vim coactivam, quia licet non omnis lex specialiter pœnam imponat, infert tamen necessitatem ratione cujus homo fit dignus pœna, si legem transgrediatur. Ratio autem sumitur ex dictis de substantia legis: est enim imperium procedens a voluntate efficaci obligandi ejus qui potestatem habet; sed voluntas efficax supposita potestate, inducit effectum; ergo. Sensus autem, et major declaratio assertionis patebit, respondendo ad ea, quæ in primo membro objecta sunt, et ideo illis satisfaciendum est.

5. *Quænam leges permittentes habeant veram rationem legis.*—Circa primum ergo de lege permissiva uno verbo respondeo cum Castro l. 1 de lege pœnal., c. 1, in fine, leges permittentes in tantum esse leges, in quantum latenter habent admista præcepta, sine quibus non posset intelligi permissio, ut specialiter decreta per legem. Quod significavit Glossa in dict. leg. *Legis virtus*, dum utitur exemplo legis primæ, Cod. de Jur. et fact. ignor; ubi militi permittitur uti exceptionibus post sententiam contra se latam, propter suam ignorantiam: nam illa permissio legis obligat judicem ad tales exceptiones admittendas, et idem est in similibus, ut cap. sequenti latius explicabo.

6. *De duplici obligatione consideranda in lege.* — Circa secundum de lege pœnali, adverto duplicem posse intelligi respectum in tali lege, unus est ad judicem qui inflicturus est pœnam: alius est ad reum qui illam passurus est. Priori modo dici potest lex illa inducere obligationem, et imponere illam judici, puniendi tale delictum secundum mensuram per legem præscriptam. Juxta illud Augustini, lib. de ver. Relig., c. 31: *In his temporalibus legibus, quamquam de his homines judicent, cum eas instituunt, cum tamen fuerint institutæ et firmatæ, non licebit judicibus de eis judicare, sed secundum ipsas.* Hæc autem obligatio major est in ordinariis judicibus quam in supremo Principe, ut declarat D. Thomas 2. 2, q. 67, art. 4; in omnibus tamen est aliqua, præterquam in Deo, qui est supremus Dominus, et potest pœnam prout voluerit relaxare, sed hoc nihil ad præsens refert.

7. Circa posteriorem autem respectum advertendum est duas posse intelligi obligationes in lege: una est ad culpam, quæ solet dici in conscientia: alia est ad pœnam. Nam, licet hæc posterior videatur illam priorem supponere, quia nemo fit dignus pœna nisi per culpam, nihilominus controverti solet an lex aliqua inducat posteriorem obligationem sine priori, quod solum in quibusdam legibus humanis habet aliquam dubitationem: nam in divinis certum est illud principium: de illa autem quæstione postea dicemus, tractando de lege pœnali. Nunc vel potest intelligi assertio posita de obligatione in genere, abstrahendo ab illis duobus modis: vel melius dici potest, etiamsi aliqua lex non obliget in conscientia ad actum, propter cujus transgressionem pœna imponitur, obligare saltem vel ad illum, vel ad solvendam, seu sustinendam pœnam, et ita neque illam legem esse sine aliqua obligatione omnino propria. Dixi autem *ad solvendam, vel sustinendam pœnam*, quia etiam de ipsa pœna quæstio est, an lex per se et immediate obliget ad illam, quæ non est hic tractanda; satis enim est ad assertionem positam, quod obliget, sive ante, sive post sententiam latam; sive ad agendum, sive ad non resistendum, atque ita ad sustinendam pœnam.

8. *Opinio asserentium privilegium non esse veram legem. — Sententia auctoris privile-*

gium esse veram legem. — Circa tertium de privilegiis, multi propter illam rationem negant privilegium esse veram legem, sed aut secundum quid tantum, ut sentit Glossa in d. cap. *Privilegium*, aut nullo modo, ut sentit Castro, lib. 1 de Lege pœnali, cap. 1. Ego vero existimo, si privilegium cum proportione sumatur, non minus posse inter leges computari quam permissionem. Quæ est aperta sententia D. Isidori, 5 Etymol., cap. 19, ut videbimus cap. sequenti. Dico autem *cum proportione,* quia si sermo sit de privilegio temporali, vel concesso uni personæ, ut cum ejus vita finiatur, illud deficit a ratione legis, non præcise ex eo quod privilegium est, sed quia non est quid stabile aut firmum, quod diximus esse de ratione legis: at privilegium perpetuum concessum aut communitati alicui aut familiæ ut in ea semper duret, propriam rationem legis habet.

9. *De duplici privilegio, et qua ratione utrumque veram rationem legis contineat.* — Oportet tamen duplicia distinguere privilegia; quædam sunt concessa intuitu alicujus boni communis, quibus privatæ personæ renunciare non possunt juxta, cap. *Si diligenti* de Foro competenti, et l. *Jus publicum*, ff. de Pactis, ut est privilegium fori, verbi gratia, respectu clerici, cui ipse renunciare non potest, quia non intuitu personæ suæ, sed dignitatis clericalis concessum est. Et hoc privilegium propriissime est lex, non solum respectu aliorum quibus præcipitur ut tale privilegium clerico observent, sed etiam respectu ipsius clerici, cui præcipitur ut illo utatur. In illa enim dispositione superioris invenitur perfecta vis obligandi : nihil ergo illi deest ad rationem legis. Alia sunt privilegia concessa intuitu privati commodi ipsarum personarum, de quibus est sermo in dicto capite *Cum accessissent* de Probat., et in regula *Quod ob gratiam* de Regulis jur., in 6, ubi Glossa et alii, Sylvester verbo *Privilegium.* Hoc ergo privilegium, si comparetur ad ipsum cui conceditur, sine dubio non habet rationem legis, ut probat ratio facta, quia non est præceptum illi impositum, neque obligat illum, cum possit ei renunciare. At vero respectu aliorum qui tale privilegium observaturi sunt, veram habet rationem legis: continet enim præceptum perpetuum obligans ad talem immunitatem servandam; alioqui valde inefficax esset tale privilegium : ergo sicut de promissione diximus, vel etiam de lege punitiva, quatenus obligat judicem ut tale justum nocumentum inferat, ita in præsenti dicendum est.

10. *Consilium rationem legis non habere ratio a priori ostendit.* — Circa quartum de consilio, Glossa, in dicta lege *Legis virtus,* propter illud censuit etiam consilium pertinere ad virtutem legis. Illam tamen communiter reprobant Bartholomæus et cæteri. Soto lib. 1 de Justit., quæstion. 2, art. 2, eam irridet, quoniam consilium potius condistinguitur a præcepto, et consequenter a lege, quod sentit etiam D. Thomas, dict. quæstion. 92, art. 2, ad 2, et quæst. 17 de Verit., art. 3, ad 2, et hæc sententia in rigore et proprietate vera est, ut supra etiam dixi : et ratio D. Thomæ est optima, quia consilium non requirit potestatem superioris, sed a privato etiam dari potest; ergo per se non requirit auctoritatem legis.

11. *Objectio.* — *Solutio.* — Objici vero potest, quia idem D. Thomas 1. 2, q. 108, art. 4, consilia evangelica ponit inter partes legis gratiæ. Respondetur primo, nomine legis interdum comprehendi totam dispositionem, seu providentiam legislatoris circa gubernationem subditorum, et sic ad illum pertinet non tantum præcepta dare, sed etiam consilia de iis quæ meliora sunt ; quod observavit Christus Dominus in lege Evangelica, et in jure etiam humano, præsertim canonico, sæpe observatur, ut patet in cap. *Commissum* de Sponsalibus, ibi : *Tutius est.* Et multa sunt similia jura, ad quæ intelligenda est hoc sæpe necessarium. In hoc ergo sensu non male dixit illa Glossa legem non tantum præcipere, sed etiam consulere, quamvis re vera id non faciat formaliter, ut lex, sed concomitanter. Addo præterea, quando lex consulit unum effectum, sequi alium, nimirum, ut illud opus quod consulitur jure prohiberi non possit, nec tanquam malum refutari, et quoad hoc dici potest illa lex retinere vim legis, et obligare. Et hoc modo cum majori proprietate dicuntur consilia evangelica pertinere ad legem gratiæ tanquam approbata et stabilita per illam. Et hac ratione pro consiliis evangelicis damnamus hæreticos, qui paupertatem aut continentiam reprehendunt tanquam naturæ contrariam. Ita ergo nulla lex est, vel dispositio superioris quæ participet rationem legis, nisi in quantum obligationem inducit.

12. *Secunda assertio.* — *Obligationem esse adæquatum effectum legis.* — Dico secundo : Si obligatio proprie et cum proportione sumatur, semper oritur ex aliquo jure et lege, atque ita in hoc sensu dici potest hic effectus adæquatus legis. Declaratur breviter : nam imprimis necesse est loqui de obligatione communitati

imposita, quia si imponatur privatæ personæ, non erit ex lege, et idem est si imponatur ad breve tempus, quia tunc etiam deficit conditio requisita ad legem. Quamvis illæ etiam obligationes, quatenus habent aliquam convenientiam cum obligatione legis in hoc quod ab alio habente potestatem imponuntur : consequenter etiam conveniunt cum lege in hoc quod ex imperio seu præcepto aliquo proveniunt, maxime quando necessitatem in conscientia imponunt : imo etiam tunc ab aliqua lege totam vim obligandi accipiunt. Atque ita sensus assertionis est, omnem hujusmodi obligationem ex lege oriri aliquo modo. Probatur autem primo a contrario ex Augustino, 22 contra Faust., cap. 27, definiente peccatum esse dictum vel factum contra legem : nam aperte supponit omnem obligationem ad aliquid vitandum vel faciendum oriri ex lege : nam quoties aliquis agendo contra obligationem propriam in conscientia peccat, agit contra legem : ergo talis obligatio erat ex lege.

13. Deinde probatur eisdem exemplis quæ in contrarium afferebantur, scilicet, voto, promissione, aut quocumque pacto: nam ex his omnibus non oritur obligatio, nisi ex virtute legis. In illis enim omnibus distinguere oportet fundamentum, seu proximam materiam obligationis a propria ratione et causa ejus: nam fundamentum consistit in aliqua actione humana : illa vero supposita, jus est quod obligat: sic in voto (et idem est cum proportione de reliquis), proximum fundamentum obligationis est voluntaria promissio: quod autem proprie obligat ad illam implendam, est jus illud naturale ac divinum : *Si quid vovisti Domino, ne moreris reddere.* Et ita etiam juristæ dicunt omnem obligationem quæ ex contractibus oritur esse naturalem, vel civilem, quia ex jure naturali, seu gentium, aut civili oritur, ut sumitur ex textu cum Glossa in l. *Cum amplius*, ff. de Regul. jur., et l. *Ex hoc*, ff. de Justit. et jur., et ita satisfactum est secundæ parti rationis dubitandi in principio positæ.

CAPUT XV.

AN RECTE NUMERENTUR QUATUOR EFFECTUS LEGIS, PRÆCIPERE, PROHIBERE, PERMITTERE ET PUNIRE, ET QUOMODO AB ILLA FIANT.

1. Ratio dubitandi esse potest, quia obligatio de qua dictum est capite præcedenti, videtur esse adæquatus, id est, unicus et totalis effectus legis ; ergo supervacanea est hæc enumeratio. Antecedens probatur primo ; quia essentialis ratio consistit in imperio : ex imperio autem, ut sic, non sequitur, nisi obligatio : reliqua enim sunt per accidens; ergo. Secundo declaratur discurrendo per illa membra : nam præcipere et prohibere formaliter idem sunt, solumque materialiter distinguuntur, et ideo superfluum est illa ut distincta ponere. Assumptum patet quia prohibitio etiam est quoddam imperium et præceptum : nam prohibere nihil aliud est quam præcipere ut aliquid non fiat, sicut e contrario præceptum est quædam prohibitio : nam qui præcipit audire Missam vetat ne omittat: et ideo Isidorus, lib. 2 Etym., art. 10, et l. 5, can. 19, solam prohibitionem ponit, et omittit præceptum, fortasse quia præceptum per se non dat bonitatem actui, sed necessitatem, quæ necessitas bene explicatur per negationem omittendi, quam significat prohibitio respectu talis materiæ. Permissio autem ut sic non est effectus imperii, sed potius per carentiam imperii fit. Nec denique punitio est effectus legis, sed esse poterit judicis, vel legislatoris.

2. In contrarium autem est, imprimis auctoritas Isidori, qui saltem tres effectus distinxit, et quartum, qui est præcipere, ut clarum supposuisse videtur ex ipso nomine, et ratione legis. Apud Gratianum autem in cap. *Omnis*, dist. 3, ad textum Isidori adduntur hæc verba : *Divina autem præcipit, ut diligas Dominum Deum tuum.* Quæ verba non sunt in Isidoro, et illa particula *divina* inepte addita est, quia non sola divina lex præcipit, sed etiam alia. Et ideo in Decreto Gregoriano notatur, in multis codicibus non haberi, et sine dubio expungenda est, et legendum *aut præcipit,* ut sit quædam additio ad numerationem Isidori. Expresse vero illam particulam habet Modestinus in l. 7 de Legibus, dicens : *Legis virtus hæc est, imperare, vetare, permittere, punire.* Atque ita hanc participationem defendit etiam D. Thomas, q. 92, a. 2. Eamque ratione declarat, quia actus humani, aut boni sunt, aut mali, aut indifferentes: illis ergo tres effectus legis respondent, qui sunt præcipere bonos, prohibere malos, permittere indifferentes, quibus additur quartus puniendi, tanquam necessarius ad efficaciam legis. De quo discursu plura statim dicemus. Hæc ergo numeratio tanquam doctrinalis, et satis apta ad explicandos effectus per se convenientes legi acceptanda est, et explicanda. Ad illius vero meliorem intelligentiam declarabimus

singula membra, et eorum distinctionem, et modum quo per legem fiunt, quod facile fiet per difficultates propositas discurrendo.

3. *Approbatur divisio in quatuor effectus legis.*—Prima et præcipua erat: quia obligatio est adæquatus et unicus effectus præcepti, in qua possumus priorem partem admittere, et negare posteriorem: quidquid enim lex operatur media obligatione, operari videtur, ut probat ratio facta de efficacia præcepti, et hoc modo dici potest ille effectus adæquatus: non tamen unicus, quia mediante obligatione operatur alios, ut ex sequentibus patebit discurrendo per omnes effectus legis.

4. *Quæ distinctio sit inter præceptum et prohibitionem. — Divisio legis in affirmativam et negativam: differentia inter utramque.* — Secunda erat de distinctione præcepti et prohibitionis, quæ parvi momenti est. Fatemur etiam imprimis utrumque ex illis effectibus comprehendi sub obligatione legis, diverso tamen modo inducere obligationem, et hoc satis esse ut illa duo priora membra distinguantur. Imo ad hoc distinguuntur, ut declaretur legem non solum posse obligare ad agendum, sed etiam ad non agendum. Per quod etiam traditur vulgaris divisio legis in affirmativam et negativam, quæ licet fortasse non sit essentialis, sed quasi materialis, nihilominus non est superflua, sed necessaria ad duas illas partes justitiæ explicandas, quas David etiam distinxit Ps. 36 dicens: *Declina a malo, et fac bonum.* Deservitque ad declarandum tum diversos modos obligandi legis, tum etiam diversos modos peccandi contra legem. Nam lex affirmativa dicitur obligare semper, non tamen pro semper, quia ex quo lata est incipit obligare, et semper obligat quamdiu durat, quia obligatio est quasi naturalis effectus ejus, non tamen pro semper, quia non obligat pro singulis momentis aut temporibus, sed solum pro certo tempore, pro quo imponit operandi onus. Lex autem negativa obligat semper et pro semper, quia et ejus obligatio cum illa semper durat, et propter negationem quam includit, pro omni tempore, et qualibet parte prohibitionis suæ obligat, quia negatio omnia destruit, et quia abstinere a malo semper et pro semper necessarium est. Ex hac etiam divisione oritur divisio peccatorum in peccatum commissionis et omissionis: nam peccatum commissionis contrarium est legi negativæ: omissio vero affirmativæ, ut ex materia de peccatis suppono. Atque ita tandem constat nomen præcepti seu imperii æquivocum esse: interdum enim significat quasi genus commune ad negativum et affirmativum præceptum, quo modo diximus in definitione legis *esse præceptum commune*, etc.; aliquando vero specialiter sumitur pro affirmativo præcepto, et sic distinguitur a prohibitione, et ita ponuntur illa duo tanquam distincti legis effectus.

5. Tertia difficultas erat de permissione, quam D. Thomas ita declarat, ut videatur illam ponere in sola negatione præcepti et prohibitionis: illa enim permitti dicuntur quæ nec præcipiuntur nec prohibentur. Additque materiam permissionis esse actus, vel indifferentes, vel parum bonos et parum malos. Utrumque autem dictam difficultatem habet. Primum quidem, quia (ut objiciebam) illa negatio non est effectus legis, sed potius est effectus negationis utriusque legis tam præcipientis, quam prohibentis, quia sicut affirmatio est causa affirmationis, ita negatio est causa negationis: permissio autem illo modo declarata negatio tantum est; ergo non est effectus legis, sed negationis legis. Et confirmatur argumento facto in præcedenti capite, quia permissio illo modo non inducit obligationem, nec est effectus ejus; ergo non potest esse effectus legis.

6. Secundum etiam de materia difficile est, primo ex parte actuum malorum, quia licet sint parum mali, non permittuntur lege æterna et naturali, ut docuit Augustinus, lib. 1 de libero Arbitrio, cap. 5 et 6. Si vero sit sermo de lege positiva, etiam graviter mali interdum permittuntur, ut sunt fornicatio, homicidium, adulteria, aliqua pacta injusta et similia. Secundo, ex parte bonorum actuum, quia si permissio in sola negatione consistit, aliqui boni actus nec præcipiuntur, nec prohibentur, quia sunt optimi, et ex melioribus bonis, ut virginitas et similes actus, qui sub consilium cadunt, et sic Glossa, in d. cap. *Legis virtus*, dixit consilium esse posse effectum legis, et sub permissione comprehendi. Quod si quis refugiat concedere tales actus esse permissos, sequitur et non recte poni permissionem in illa sola negatione, et divisionem actuum datam a D. Thoma esse insufficientem.

7. *Duplex genus permissionis, juris scilicet et facti.* — Ad explicandum ergo hunc effectum adverto primo permissionem interdum esse solius facti, interdum juris; prior nullo modo ponitur effectus legis, posterior autem esse potest, quia lex ad jus pertinet, seu jus constituit. Utrumque in Deo explicatur optime: nam si factum attendamus, Deus multa peccata permittit, quia cum posset impedire

ne fiant, de facto non impedit nec vult impedire, sed potius directe vult illa permittere, id est, sinere ut fiant. Attendendo autem ad jus, Deus nullum peccatum permittit, quia nullum non prohibet, neque ullum impunitum relinquit, quomodo dixit Augustinus, supra, legem æternam nullum peccatum permittere. Igitur permissio facti non includit negationem prohibitionis, sed meram negationem impedimenti, seu operis, quo possit efficaciter impediri effectus permissus; permissio autem juris, de qua in præsenti est sermo, includit negationem prohibitionis et præcepti, ut D. Thomas dixit. Secundo, hæc permissio juris considerari potest, vel ut consistit in mera negatione præcepti, et prohibitionis, vel quatenus in aliquo positivo præcepto fundatur, quia nimirum per legem aliquam positivam talis permissio decreta est et stabilita. Sicut enim in Deo quoad permissionem facti, aliud est permittere, aliud est velle permittere, ita in ordine ad jus, aliud est permittere pure negative, aliud per legem positivam de permissione statuere.

8. *Permissionem negativam non esse proprium effectum legis asseritur.* — Dico ergo permissionem mere negativam quæ resultat ex sola negatione utriusque præcepti affirmativi et negativi, non esse proprium effectum legis; ut vero per aliquam positivam legem decernitur, sic esse specialem effectum legis. Prior pars videtur probari sufficienter ratione facta, quia ad illum modum permissionis non est necessarium ferre legem aliquam, satis enim est non ferre legem prohibentem. Item permissio illa non est ex potestate legislativa: nam interdum actus talis est, ut nec prohiberi possit, nec præcipi: ergo negationes illæ tunc non sunt effectus talis potestatis, quia non sunt (ut sic dicam) ex voluntate etiam indirecta legislatoris, sed ex se tales sunt: ergo nec permissio illa est effectus potestatis legislativæ: ergo neque legis. Denique illa negatio nullam proprie habet causam, sed ex se talis actus permissus est, dum non prohibetur. Sicut non proprie dicetur Deus esse causa negationis essendi, quæ intelligitur in re possibili nunquam futura: sed ex se habet quod sit nihil, quia illa nihil est, nisi creetur: quod autem sit nihil non habet a Deo, sed ex se: sic ergo actus ex hoc præcise quod non prohibetur, nec præcipitur per legem, non habet a lege, quod sit permissus, sed id habet ex se: ut ergo sit proprie permissus per legem, oportet ut ipsa permissio stabiliatur, et firmetur aliquo decreto et voluntate legislatoris: et tunc recte dicitur actus permissus positive, et similiter permissio illa habet specialem modum, ratione cujus dicatur effectus legis. Et ita etiam manet secunda pars assertionis declarata et confirmata, quia ita profecto intellexit Isidorus ut statim ostendam.

9. *Permissio simpliciter dicta regulariter solum versatur circa malos actus.* — *Permissio etiam aliquando versatur circa actus bonos et indifferentes.* — Ut autem magis constet de qua promissione sit sermo, oportet ultimo notare permissionem simpliciter dictam attribui solere malis actibus, et de illis maxime ac regulariter intelligi, præsertim quando Deo tribuitur: dicitur enim Deus permittere peccata; reliquos vero actus non tantum permittere, sed etiam velle, aut ordinare. Nihilominus tamen aliquando accipitur etiam in bonam partem. Sic enim dixit Paulus, 1 Cor. 7: *Hoc autem dico secundum indulgentiam, non secundum imperium*, id est, permittendo, non præcipiendo; loquebatur autem de actu matrimonii, qui malus non est: unde a fortiori dicit permissio de actibus indifferentibus. Utroque ergo modo, scilicet in bonam et malam actionem potest permissio esse effectus legis: imo Isidorus aperte locutus est de permissione rei bonæ: nam adhibet exemplum hujus permissionis, dicens: *Omnis lex aut permitti aliquid, ut quod vir fortis petat præmium*: nam illud verbum *petat* ibi non dicit imperium, sed permissionem: constat autem illam permissionem esse rei bonæ. Sic etiam Glossa, in capite *Qui partem*, 55 d., ubi, in textu de his qui partem digiti, vel aliam similem particulam corporis, non voluntate, sed casu amiserunt, dicitur *Hos canones præcipiunt clericos fieri*; Glossa recte exponit, id est, *permittunt*, quia illud non est imperium, licet de re bona sit.

10. Sic etiam in cap. *Hac ratione* 31, q. 1, dicitur Apostolos præcepisse secundas nuptias, id est, permisisse; verum est illa verba esse Auctoris imp. in Matth., Homil. 22, qui non bene sensit de secundis nuptiis, et ideo permissionem ibi accipit in malam partem: unde de hujusmodi permissione subjungit: *Aliud est præcipere, aliud permittere: quod enim præcipimus, semper placet; quod autem permittimus, nolentes permittimus, quia malam voluntatem hominum in totum prohibere non possumus.* Quæ doctrina vera est de permissione mali, et statim nobis deservit: tamen male applicatur ad illud exemplum de secundis nuptiis post mortem prioris conjugis: nam illæ bonæ sunt, et non præcipiuntur proprie,

quia nemo ad illas obligatur, et ita recte ibi præceptum pro permissione boni interpretamur. Sæpius vero dicuntur leges permittere aliqua mala, sicut leges civiles permittunt meretrices, et maritum occidere uxorem inventam in actuali adulterio, et contrahentes se decipere infra dimidiam, etc. Sic etiam multi intelligunt verbum Christi Matth. 19: *Ad duritiam cordis vestri permisit vobis Moyses dimittere uxores vestras*, ut supra Imperfect. exponit, et Ambrosius, lib. 8, in Luc, cap 16, et Hieronymus, Matth. 5 et 19, et quam plures Scholastici. Alii vero intelligunt de dispensativa permissione per quam actus redditur non malus, licet non præceptus, quod est probabile; non pertinet tamem ad hunc locum id discutere : satis enim est quod in illo etiam sensu permissio dici potest effectus legis.

11. Omnibus autem his modis hic effectus non est pure negativus, sed aliquid positivum circa negationem operatur, diverso tamen modo. Nam quando permissio dicitur de actu alias bono, non solum non prohibet illum: sed etiam cum sit bonus, dat positivam facultatem, seu licentiam, vel jus aliquod ad illum. Idem contingit in exemplo posito ab Isidoro : cum enim lex dicit : *Vir fortis petat præmium*, non solum negative permittit, sed dat illi speciale jus ad postulandum tale præmium, et ad laborandum in spe illius, in virtute virtualis promissionis ejusdem legis. Atque hoc modo lex concedens favorem, quando non præcipit illum acceptare, sed liberum relinquit illi renunciare, permissiva dicitur juxta modum loquendi Isidori : quamvis non tantum negative disponat, sed aliquid positive concedat. Quando vero lex permittit malum, in quo vel dispensare non potest, vel non dispensat, licet non tribuat jus (ut sic dicam), tribuit saltem impunitatem apud homines, quæ continet morale jus non parvi momenti. Interdum etiam (si sit lex civilis) concedit vel negat actionem in judiciali foro, qui etiam est moralis effectus satis distinctus a sola negatione prohibitionis. Denique si permissio sit simul dispensativa, esto non sit præceptiva, concedit non solum impunitatem apud homines, sed etiam apud Deum, quia concedit immunitatem a culpa, quod longe majus est.

12. Atque hinc tandem intelligitur quod superiori capite dicebamus, legem permittentem semper includere præceptum obligans aliquem, et aliquo modo. Nam licet non obliget alios, ad quos potissime dirigitur per modum imperii : ut in illo exemplo, capite *Qui partem*, verbum illud *præcipimus clericum fieri*, non obligat mutilatum, ut clericus fiat, sed respectu illius est permissio concessiva (ut sic dicam) : obligat tamen Prælatum, ne ob eam causam illum repellat. Item in exemplo Isidori obligat illa lex ad dandum præmium viro forti petenti, quando secundum legem petit, et nihil est quod rationabiliter impediat. Quando vero permissio est alicujus mali, obligat judicem ne propter illud puniat, quia hoc prohibet talis lex, et sic de aliis. Atque ita sufficienter est declaratus hic effectus secundum se : quid autem secundum D. Thomam dicendum sit, in puncto secundo dicam.

13. *Quomodo punitio sit effectus legis. — Differentia legis naturalis et positivæ quoad effectum puniendi.* — Quarta objectio erat de punitione, quia non videtur esse effectus legis. Ad quod breviter dico aliud esse loqui de dignitate seu reatu pœnæ; aliud de actuali inflictione pœnæ, et utroque modo potest dici pœna effectus legis, licet diversis considerationibus et rationibus: nam lex, imponendo necessitatem virtutis seu honestatis, consequenter facit ut transgressor legis sit dignus pœna saltem apud Deum, quia suam obligationem lege impositam non observat. Quod locum habet tam in lege naturali quam in positiva, divina, vel humana, quia supposita lege actus est inordinatus, et illa dignitas pœnæ intrinsece sequitur ex malitia actus, etiamsi malitia fortasse fuerit ex occasione legis positivæ. Est tamen differentia in hoc inter legem naturalem et positivam; quod lex naturalis, licet faciat vel ostendat actum esse malum, tamen ut est mere naturalis non taxat modum vel quantitatem pœnæ : nulla enim ratione intelligi potest hoc fieri sine decreto alicujus liberæ voluntatis. Quia licet peccatum ex natura sua mereatur fortasse pœnam tantæ gravitatis vel durationis, tamen quod sit in hac specie mali vel supplicii, vel quod sit in tali gradu intentionis, in tali loco et tempore, ex libera aliqua administratione, et providentia pendet: unde taxatio pœnæ isto modo, aut fit per legem æternam Dei, maxime quoad pœnam vitæ futuræ, aut fit per legem positivam, quoad pœnas quæ in hac vita et in humano foro imponuntur. Et olim quidem per legem divinam positivam scriptam fuerunt multæ pœnæ hujus vitæ pro variis delictis præscriptæ : in lege autem gratiæ nullæ sunt pœnæ inflictæ pro hac vita jure divino, ut in materia de censuris et irregularitate ostendimus. Hujusmodi ergo pœnæ vitæ præsentis per humanas leges civi-

les vel canonicas designantur, et eo ipso quod pœna est per legem designata, transgressor legis fit reus et debitor talis pœnæ, et hoc modo dicitur talis pœna effectus legis.

14. *Objectio.* — *Solutio.* — At vero ipsa actualis inflictio pœnæ aliquando fit etiam immediate per ipsam legem, ut quando lex ipsa secum affert executionem per se ipsam, ut contingit in legibus imponentibus censuras, irregularitates, aut alias inhabilitates ipso facto, quod etiam non facit lex, nisi imponendo obligationem ab aliquo actu abstinendi, vel aliquid agendi, ut de censuris alibi diximus, et de lege pœnali infra dicetur. Aliquando vero, et ordinarie solum infligitur pœna per legem mediate et remote, quatenus in virtute legis aliquis movetur, vel obligatur ad infligendam pœnam : unde, licet hoc modo judex, verbi gratia, sit propinqua causa pœnæ, vel potius minister qui ex imperio ejus movetur ; nihilominus quia lex est quasi primum movens judicem, ideo talis pœna dicitur effectus legis. Dices : ergo omnis actus præceptus per legem, vel omissio actus prohibiti dici poterit effectus legis, quod non videtur verum ; nam effectus legis est præcipere, non facere. Respondeo concedendo sequelam cum proportione : nam, ut capite sequenti dicam, effectus legis est facere homines bonos : unde duplex distingui potest effectus legis, unus, qui immediate fit ab ipsa, et hoc est præcipere, vel prohibere ; alius mediatus, qui est bene operari, vel mala vitare. Et in hoc fere idem est de effectu punitionis, licet interdum ipsa executio pœnæ fiat per ipsam legem, ut dictum est.

15. *Objectio.*—*Solutio.*—Dices : ergo etiam peccatum poterit dici effectus legis permittentis, quia licet illa lex immediate solum concedat permissionem, vel præcipiat impunitatem, tamen ex illa tandem sequitur executio peccati permissi. Respondeo, negando sequelam : est enim longe diversa ratio, quia lex permittens justa est (ut supponimus) ; non est ergo causa peccati, quia neque illud inducit positive, ut constat, neque illud intendit, sed impedire majora mala : neque etiam indirecte est causa illius, quia non tenetur illud prohibere, aut punire ; quare nec præbet activam occasionem illius, sed solum permittit scandalum passivum. Longe vero aliud est de lege prohibente malum et præcipiente bonum : nam utraque per se id intendit, et ad id inducit, quantum potest : imo etiam est diversa ratio de lege puniente, quia licet absolute non intendat malum pœnæ, nihilominus ex suppositione culpæ intendit et præcipit pœnam, et interdum facit illam, ut dixi.

16. *Quinam sint effectus a lege intenti, et qui accessorii.* — Atque ex his satis declarati manent dicti quatuor effectus, et modus quo efficiuntur a lege, vel immediate quoad obligationem, prohibitionem, aut concessionem, vel mediate quoad executionem, seu punitionem. Constat etiam distinctio, et quasi ordo illorum effectuum inter se : nam primi duo effectus, qui sunt præcipere et prohibere, sunt primario ac per se intenti, et quodammodo pertinent ad substantiam legis, et in hoc distinguuntur ab aliis duobus, qui sunt veluti accessorii, et adjuncti ad juvandam legem, ut facilius vel efficacius priores effectus consequatur. Inter se autem distinguuntur duo primi effectus, tanquam affirmatio et negatio, ut declaratum est, et fere similem oppositionem habent inter se permissio et punitio ; nam prior concedit impunitatem, vel etiam favorem ; posterior vero e contrario se habet, ut constat.

CAPUT XVI.

UTRUM OMNES LEGES PRÆDICTOS EFFECTUS EFFICIANT, PRÆSERTIM PECCATI PERMISSIONEM.

1. *Duplex usurpatio nominis lex.* — Ad hoc explicandum notari potest legis nomen interdum sumi ut collectivum, ad significandum totum aliquem ordinem, seu statum legum : sic enim lex naturalis dicitur tota collectio præceptorum naturalium ; lex scripta, vel lex gratiæ, significat totum jus divinum positivum antiquum vel novum ; et sic etiam potest accipi lex civilis et canonica cum proportione ; quamvis in communi usu loquendi illa collectio magis significari soleat nomine juris civilis vel canonici, quam nomine singulari legis. Alio ergo modo lex est determinatum nomen significans indefinite singulas particulares leges.

2. *Non omnes effectus legis singulis conveniunt.*—Loquendo itaque de lege hoc posteriori modo, et magis proprio, certum est non omnes illos effectus convenire singulis legibus, cum aliqui illorum inter se habeant oppositionem. Itaque imprimis lex prohibens non est præcipiens, nec e converso : nam, ut dixi, illi duo effectus distinguunt quasi duas species præceptorum habentium inter se oppositionem quasi contradictoriam ex parte materiæ. Nec

refert quod interdum dicitur lex præcipiens actum prohibere omissionem : nam illa prohibitio in affirmationem reducitur, quia est negatio quæ in negationem cadit, scilicet, in omissionem : et ita duæ negationes affirmant. Neque etiam obstat quod lex præcipiens actum tali tempore faciendum, virtute prohibet habere propositum, aut voluntatem non faciendi eumdem actum pro illo tempore, sive tale propositum in eodem tempore, sive prius habeatur; semper enim erit legis violatio, sicut etiam lex prohibens aliquem actum præcipit interdum actum positivum voluntatis, vel externum, si necessarius fuerit ad vitandum actum prohibitum, ut lex non fornicandi aliquando obligat ad habendum positivum propositum non fornicandi, si necessarium sit ad vincendam rationem illi legi contrariam, vel obligat ad fugiendas occasiones, etc. Hæc (inquam) non obstant, quia sunt solum per quamdam consecutionem, in quantum lex aliquid imperans consequenter obligat ad ea quæ necessaria sunt ad id, quod primario est imperatum. Illa autem duo membra distinguuntur ex rebus quas per se primo imperant, quæ sunt agere vel non agere, et ita nunquam possunt coincidere in eamdem legem.

3. *Effectus puniendi quomodo semper conjungitur cum omni lege.*—Sic ergo primi duo effectus non conveniunt singulis legibus. Tertius autem qui est punitio, semper conjungitur aliquo modo cum singulis legibus, et cum primis duobus effectibus, saltem quatenus omnis legis transgressio de se, et per naturalem consecutionem facit dignum pœna, ut dictum est; non tamen omnis lex imponit specialem pœnam, ut per se constat, sed hoc est proprium aliquarum legum: et quia pœnæ taxatæ pro vita futura pertinent ad forum Dei, de illis non agimus, quia nobis in particulari ignotæ sunt. Proprie ergo tribuitur hic effectus aliquibus legibus humanis, quæ speciales pœnas imponunt, et ideo pœnales dicuntur, de quibus infra specialem sermonem instituemus. Quartus denique permissionis effectus multo minus convenit singulis legibus: imo rarus est, et paucæ sunt leges, quæ ad permissionem tantum concedendam ferantur, ut per se constat.

4. *Legi sumptæ collective omnes effectus legis conveniunt.* — Loquendo autem de lege in priori significato collectivo, sic omnes hi effectus possunt omnibus et singulis legibus attribui, præsertim si permissionem accipiamus in illa amplitudine, in qua ab Isidoro et a divo Thoma sumpta est. Quod ideo dico, quia in permissione est aliqua difficultas: nam de cæteris tribus effectibus satis ex dictis constat in omni ordine legum habere locum: nam in omni ordine legum est necessarium aliquid præcipere et vetare, et cum omni lege est conjuncta vis cogens, qua faciat trangressores reos pœnæ. Illis ergo effectibus omissis, quod ad permissionem attinet (ut a clarioribus incipiamus) de legibus civilibus constat multa permittere, sive concedendo bona, seu privilegia, sive permittendo peccata: hoc enim non est contra justitiam talis legis humanæ, quia non spectat ad illam, nec ad finem ejus, cohibere, vel punire omnia vitia, ut tradidit Augustinus 1 de liber. Arbit., cap. 5 et 6, et infra videbimus, et exempla sunt in superioribus sufficienter posita.

5. *Lex permissiva per modum concessionis et dispensationis non supponens culpam in jure canonico sæpe reperitur.* — De legibus autem canonicis, clarum est inveniri in jure canonico leges permissivas aliquarum rerum quæ non includunt culpam, sed concessionem per modum dispensationis, non obstante aliquo defectu naturali, vel morali jam præterito, ut dictum est de casu cap. *Qui partim,* dict. §. Idem dici potest de canonibus permittentibus aliquem neophytum ordinari, vel conversum ab hæresi aliquando in honoris gradum restitui, et similibus. De permissione autem positiva peccati non videtur solere fieri per jus canonicum. Dico autem positiva, quia negative infinita sunt peccata quæ permittuntur jure canonico, id est, quæ non prohibentur, aut puniuntur, speciali jure canonico, sed relinquuntur suæ naturæ: sed jam diximus hunc modum permissionis non esse proprium effectum legis. Non videntur autem jura canonica positive disponere de aliquo vitio in particulari, ut non puniatur per Ecclesiæ Prælatos, aut quod impune permittatur, quia hoc non videtur consentaneum fini illius juris, qui est integra salus animarum, et ideo videntur relinquere prudentiæ Prælatorum vel correctionem, vel tolerantiam eorum peccatorum de quibus jura canonica nihil disponunt; et ita propria permissio positiva peccati non videtur esse effectus legis canonicæ.

6. *Lex divina Evangelica non continet leges aliquas permissivas, præcipue peccati.—An lex vetus aliquod peccatum permitteret.*—Unde a fortiori constat non inveniri talem permissionem in lege divina gratiæ, in qua pauca sunt positiva præcepta pertinentia ad ritus essen-

tiales sacrificii, et Sacramentorum novæ legis, et ad unitatem fidei magis explicitæ, et Ecclesiæ universalis sub uno capite : de aliis autem rebus particularibus non continet specialem dispositionem quoad actus virtutum, nedum quoad permissiones peccatorum. Neque dici potest illa permittere, solumquia non prohibet, quia non propter talem finem illa specialiter non prohibet, sed quia supponit prohibita ipso divino jure naturali. Loquendo autem de permissione concessiva privilegii, aliqui effectus similes possunt huic legi attribui, inter quos numerari possunt singularia privilegia Christianorum respectu infidelium, ut quod possit conjux fidelis ad infideli discedere, etc. Item privilegia clericorum, et præsertim summi Pontificis. De quibus tamen adverto hæc non dici proprie permissiones, sed jussa, quia non sunt privilegia personæ, sed fidei, vel dignitatis, et communitatis, et ideo non per modum permissionis, sed per modum præcepti conceduntur, ut, Deo dante, in materia de Ordine, et Hierarchia Ecclesiastica latius tractaturi sumus. De lege autem veteri controversia est, an illa positive permitteret aliquod peccatum, et præsertim tractatur de libello repudii. Sed non possunt hæc in particulari discuti in præsenti. Solum dico id non repugnare justitiæ et honestati illius legis, nec esse multum alienum ab imperfectione ejus, licet satis probabile sit, etiam in illa lege non fuisse hunc effectum, quia necessarius non erat, et minus decuisse videtur.

7. *De permissionibus quæ in lege naturali et æterna reperiuntur.*—Tandem de naturali lege (idemque est cum proportione de æterna) certum est, multa bona concedere permissive, potius quam præceptive (ut sic dicam) respectu singulorum quibus talis concessio fit. Ut concessit hominibus divisionem et dominia rerum : nam posse divisionem rerum facere et dominia particularia acquirere, de jure naturæ est, non præcipiendo, quia poterant homines divisionem non facere, et particularia dominia non admittere : ergo permissive. Et ita possunt multa numerari, de quibus dicemus libro sequenti, explicando jus gentium. At vero loquendo de permissione mali culpæ, certum est nullo modo permitti per naturalem legem : nam lex naturalis prohibet omne malum, et quantum est ex se nullum relinquit impunitum : nam omnis transgressor legis ex vi naturalis juris dignus est pœna. Unde quando D. Thomas, dict. q. 92, a. 2, dicit parva mala permitti per legem, potest primo intelligi secundum aliquos, de peccatis venialibus, quæ lato modo permitti dicuntur, quia non sunt contra præcepta naturalia, sed præter illa. Sed hoc non placet, quia omne malum etiam minimum prohibetur lege naturali, et dici potest contra illam, licet imperfecte. Debet ergo illud intelligi non de lege naturali, sed de lege in generali, ut abstrahit a positiva et naturali : ita enim loquitur D. Thomas de lege in illo articulo, ideoque non omnia quæ ibi dicit sunt accommodanda omnibus legibus, sed singula singulis cum partitione accommodata juxta materiæ capacitatem. Sic ergo aliqua lex, scilicet humana et civilis, permittit illa parva mala, licet non omnis lex, quia lex naturalis illa non permittit. Et in hoc sensu parva mala dici poterunt, non tantum venialia peccata, sed etiam quædam mortalia, quæ in ordine ad finem legis civilis parva reputantur, licet in ordine ad Deum sint magna.

8. *An opera indifferentia per legem naturalem permittantur, ac per cæteras.*—De indifferentibus autem operibus dubitari potest an dici possint permitti lege aliqua, quia nulla esse videtur quæ positive illa permittit, sed tantum negative, quia non prohibet, nec præcipit illa, quod non videtur esse satis, ut dixi. Nihilominus dici possunt proprie permitti per legem naturalem, quia lex naturalis non mere negative circa illa se habet, sed etiam positive judicat et disponit talia esse indifferentia, ac proinde ex se non esse dissentanea naturæ rationali, nec per se honesta. Unde etiam talia sunt, ut per quamcumque aliam legem permitti possint. De actibus vero bonis obscurum est quod ibi divus Thomas prius ait, legem præcipere omnes actus virtutum : nam hoc nec de una aliqua lege, nec de omnibus simul videtur verum, et patet de operibus consiliorum. Item patet de parvis bonis, de quibus statim idem D. Thomas dicit, solum permitti, et tamen illi sunt actus boni : non ergo omnes actus boni præcipiuntur aliqua lege. Denique obscurum etiam est, cur bona minora dicantur permitti lege naturæ, et non meliora, de quibus etiam dictat lex naturalis non esse de necessitate virtutis. Verumtamen prior propositio a divo Thoma adducitur ex Aristotele, 5 Ethic., c. 1 et 2, qui de lege humana loquitur, et ab eodem D. Thoma exponitur infra, q. 96, art. 3, non de singulis operibus virtutum, sed de actibus omnium virtutum generatim, seu indefinite, et sic verum est leges præcipere omnium virtutum actus, licet non præcipiant omnes et singulos actus omnium virtutum : et ita nihil

repugnat esse aliquos actus bonos tantum permissos. Hoc autem magis attribuit D. Thomas minoribus bonis quam melioribus, quia minora non consuluntur, majora vero consuluntur; et quæ talia sunt, non videntur a D. Thoma sub his effectibus legis comprehendi, forte propter rationem in capite superiori insinuatam.

CAPUT XVII.

UTRUM SINT ALII EFFECTUS LEGIS PRÆTER ILLOS QUATUOR.

1. Inquirimus sufficientiam prædictæ numerationis: et ratio dubitandi est, quia plures alii effectus solent fieri per leges. Primo enim per leges taxantur pretia rerum. Secundo, per illas constituitur medium in materia virtutis. Tertio, dantur formæ contractibus, testamentis, etc. Et constituuntur ut essentiales, ita ut actus aliter facti non valeant. Ad quem effectum pertinent etiam irritationes contractuum, inhabilitationes personarum ad tales contractus, vel munera. Quartus est mutare dominia rerum. Quintus leges revocare. Sextus favores concedere et præmia tribuere: non enim minus hoc ad legem pertinet quam punitio. *Nam præmio ut pœna vita moderatur humana*, ut Isidorus supra dicit.

2. Hanc difficultatem facile aliqui expediunt, concedendo esse alios effectus legis; illos vero quatuor fuisse numeratos ut præcipuos, magisque usitatos, ac necessarios, et quia ex eis facile erat alios intelligere. Quod non habet magnum inconveniens, quia nec Isidorus, nec Jureconsulti, nec D. Thomas assumpserunt provinciam tradendi omnes effectus, sed moraliter ac doctrinaliter locuti sunt. Et ab hoc modo dicendi non longe absunt Glossa, et Bartolomæus in d. l. *Legis virtus*, dum dicunt aliquas esse leges quæ non habent aliquem ex his effectibus; nullam tamen esse quæ non faciat aliquem effectum æquipollentem, et hoc satis esse. Et eadem ratione concedunt posse aliquam legem non habere aliquem alium æquipollentem alicui ex supra numeratis.

3. *Nullam esse legem sine aliquo ex effectibus numeratis, et omnes alios in his contineri ut probabile asseritur.*—Satis tamen probabiliter dici potest nullam esse legem, quæ non habeat aliquem ex dictis effectibus cum omni proprietate. Et e contrario nullum esse effectum legis qui sub prædictis non contineatur. Primum probatur ex principio posito in capite præcedenti, ubi ostendimus omnem legem habere vim obligandi: ergo necesse est ut omnis lex obliget: ergo vel ad agendum, vel ad non agendum: nam hæc contradictorie opponuntur, et consequenter non admittunt medium, et ideo nulla est lex quæ saltem quatenus aliquem obligat, non habeat rationem præcepti aut prohibitionis, licet sub aliis rationibus possit alios effectus habere.

4. *De duplici potestate, directiva scilicet et coactiva, quæ comitantur legem.* — Ut autem probetur altera pars. supponenda est vulgaris distinctio de duplici virtute legis, directiva, et coactiva, quam tradit D. Thomas, q. 69, art. 5, et ibi alii. Solent autem hæc verba varie accipi: interdum enim vis coactiva legis dicitur vis obligandi in conscientia, quomodo loquitur D. Thomas, 1. 2, q. 17, art. 3, ad 2, dum in hoc distinguit consilium a præcepto, quod consilium est inductio non habens vim activam, id est obligativam, et sic vis directiva est communis consilio: consistitque solum in illuminatione et directione mentis. Ita etiam Cajetanus, t. 1 Opusc., q. 2, sub coactione legis vim omnem ad obligandum includit, et fere, eodem modo loquitur Soto, l. 1 de Just., q. 6, art. 7, circa finem. Proprie vero loquendo, in ipsamet lege duo effectus, et consequenter quasi duæ virtutes distinguuntur: alia obligandi in conscientia, quæ directiva dicitur, alia subjiciendi et obligandi ad pœnam, quæ coactiva dicitur. Nam in legislatore utraque potestas necessaria est: directiva, ut imperare valeat quid agendum vel non agendum sit cum necessitate quadam pertinente ad honestatem morum, quæ dicitur obligatio in conscientia, seu in ratione honestatis: coactiva, ut cogere possit ut sibi obediatur. Et hic est communior usus harum vocum, ut constat ex D. Thoma, dict. q. 96, art. 5, et aliis interpretibus ibi, et ita illis utemur, quia coactio proprie dicitur de re involuntaria, ut est pœna: directio autem legis plus includit, quia consilium, vel motionem, ac subinde includit obligationem.

5. Potestas ergo directiva sufficienter videtur explicari per actum præcipiendi et prohibendi propter rationem dictam, quod hæc contradictorie opponuntur. Item quia illæ duæ partes justitiæ, quæ sunt vitare malum et facere bonum, sufficienter comprehendunt totam justitiam, ut recte tradit D. Thomas 2. 2, q. 79, art 1; ergo et leges ut obligantes sufficienter dividuntur per præcipientem et prohibentem. Ad potestatem autem coactivam pertinet moraliter cogere ad obediendum utrique legi,

quod fit per comminationem pœnæ : unde Augustinus, lib. de Correp. et Grat., cap. 1 : *Dominus* (inquit) *solum ostendit a quo malo declinemus, et quod bonum faciamus, quod solum potest legis littera.* Postea vero ait hæc non posse impleri sine Spiritu gratiæ : *Quæ si desit* (inquit), *ad hoc lex valet ut reos faciat et occidat.* In quo explicat propriam vim coactivam legis : unde per hæc tria videbatur sufficienter explicata tota efficacia legis : tamen quia interdum etiam necessarium est aliquid permittere, quod fit sine obligatione, vel coactione respectu ejus cui fit permissio : ideo necessarium fuit hunc etiam effectum explicare, quia prout fieri potest per legem, partim a potestate directiva, partim a coactiva dependet. Nam ipsamet vis directiva ostendit et statuit aliquid esse permittendum, et non puniendum ab homine, et ita præcipit ipsam permissionem, et cogit ad illius observationem, et ita constant dicti quatuor effectus, nec apparet necessitas multiplicandi alios.

6. *Ad quem effectum legis pertineat pretia rerum taxare.* — Hoc autem ultimum magis confirmabitur discurrendo per alios effectus qui in principio, in secunda parte rationis dubitandi, proponebantur. Primus erat taxare pretia rerum, de quo assero pertinere ad effectum præcipiendi, vel prohibendi, aut permittendi, vel certe aliquid de singulis includere : ordinarie enim videntur tales leges ferri per prohibitionem, ne talis res pluris vendatur quam tanti, vel ne minori pretio ematur quam tali. Et interdum potest utrumque præcipi, scilicet, ut res vendatur, et ut tanti vendatur : frequentius vero permittitur venditio : taxatur autem pretium per aliquam prohibitionem, ut dixi. Vel, si velimus per modum affirmativi præcepti illud explicare, erit quasi sub conditione, seu quoad modum actus, non quoad exercitium, scilicet, si quis voluerit vendere, aut emere, tanti id faciat. Nec refert quod lex non feratur per propria verba præcepti, sed per verba quæ circa materiam versantur, taxando illam, vel aliquid simile, quia, ut dicitur in lib. *Cum pater*, § *Donationis*, ff. de Legar. 2 : *Non quæri oportet, cum quo de supremis quis loquatur, sed in quem voluntatis intentio dirigatur.*

7. *Ad quem effectum pertineat constituere medium in materia virtutis.* — Secundus effectus erat constituere medium in materia virtutis. De quo idem dicendum est : nam illud non fit nisi prohibendo, vel præcipiendo. Ut præceptum jejunii præscribit hodie medium temperantiæ prohibendo cibos talis qualitatis, et plures comestiones ex aliis permissis, vel si medium affirmative statuatur, pertinet ad præceptum. Hoc enim modo lex præcipiens audire Missam in die festo, constituit in usu illius medium virtutis religionis pro tali tempore, quia pro illo facit talem actum esse necessarium ad honestatem illius virtutis, quod non fit nisi imponendo obligationem talis actus pro tali tempore.

8. *Ad quem effectum legis pertineat formam in humanis actionibus statuere.* — Tertius effectus erat formam in humanis actionibus ponere, scilicet, ut fiant tali vel tali modo, sub quo comprehendimus irritationem contractuum, et inhabilitationem personarum, vel ad illos simpliciter, vel ad illos tali aut tali modo faciendos, vel ad talia munera, etc. De quo effectu generatim dici potest sub præcepto comprehendi, quatenus lex dat formam actibus, et sub prohibitione, quatenus illos irritat. Sed hoc posterius habet difficultatem, quia ad irritandum non sufficit prohibitio, etiam directa, ut suo loco dicetur ; ergo irritatio dicit specialem effectum a prohibitione distinctum. Nam prohibitio, ut sic, non tollit absolutam potestatem faciendi actum, sed facit ne liceat : at irritatio privat potestate faciendi valide actum ; est ergo effectus distinctus : et ideo addi potest, irritationem esse quidem distinctum effectum a prohibitione ; semper tamen adjungi prohibitioni, et habere rationem pœnæ, vel ejusdem prohibitionis violatæ, vel alterius culpæ. Verumtamen, licet hæ irritationes vel inhabilitationes sæpe inferantur per leges in pœnam, per se tamen non ita est : nam inhabilitatio sacerdotis ad matrimonium non est pœna, nec irritatio matrimonii sine parocho et testibus, et similia. Dici aliter potest hunc effectum esse specialem, et distinctum ab illis quatuor ; tamen esse specialem legis humanæ, et ideo non assignari. Sed hoc non satis facit : tum quia qui distinguunt et numerant illos quatuor effectus, præcipue loquuntur de lege humana : tum etiam quia forte assumptum non est verum, et non est parum controversum, an lex naturalis vel divina interdum irritet actus, vel inhabilitet personas ad illos, quod postea videndum est.

9. *Effectus irritandi vel inhabilitandi ad legem prohibentem vel præcipientem pertinet.* — Dicendum ergo est, hunc effectum irritandi vel inhabilitandi sub prohibitione, vel præcepto contineri. Duobus enim modis fieri potest irritatio, scilicet præscribendo formam

essentialem, sine qua actus non valeat, vel prohibendo omnino actum. Primus spectat ad potestatem quam lex habet ad taxanda pretia rerum : nam ejusdem rationis sunt præscribere modum in translatione, acquisitione, vel amissione rerum : hæc autem omnia fiunt præcipiendo saltem modum operandi, vel prohibendo alios modos, ut declaravi. Secundus autem modus ad prohibitionem spectat; quia legislator habet potestatem prohibendi non solum actum, sed etiam valorem actus : unde irritatio dici potest specialis, et quasi duplicata prohibitio; quia non tantum actum, sed etiam valorem ejus prohibet, et ad idem reducitur inhabilitatio personæ : nam eodem modo fit.

10. Objici vero potest, quia sunt quædam leges, quæ irritant actum, et non prohibent illum directe, ut dixi in libro 2 de Juram., capite 24. Item quia prohibitio directe fit de actu possibili, ac subinde relinquitur in absoluta potestate illius cui fit prohibitio : irritatio autem aufert potestatem valide faciendi : ergo non est prohibitio, sed effectus alterius rationis. Sed respondetur irritationem sub prohibitione comprehendi, sive actus omnino caveatur, sive solum statuatur ne valide fieri possit, qua saltem necesse est prohibere actum ut formaliter talem, scilicet ut matrimonium, vel testamentum, quia prohibere valorem actus, est prohibere ne subditi possint talibus actibus uti ut validis : an vero hæc prohibitio, quando est per leges civiles, semper obliget in conscientia, postea videbimus. Aliter etiam potest hic effectus explicari, ut dicam in puncto sequenti.

11. *Ad quem effectum legis pertineat mutare dominia rerum.*—Quartus effectus erat mutare dominia rerum, ut fit in lege præscriptionis, etc. Ad quam dici potest etiam hunc effectum reduci ad præceptum : nam lex præcipit hunc esse dominum, et non illum : præcipit autem faciendo, quia alias non posset efficaciter præcipere. Addi vero potest, probabile esse hunc effectum, et similes (licet legibus firmentur, et ideo ferendo leges fieri soleant) formaliter non fieri per legem ut lex est, quia auferre vel dare dominium non est præcipere, sed est quasi donare, vel operari. Item quia videtur esse a potestate diversæ rationis : nam in principe vel republica non solum est potestas propria jurisdictionis ad imperandum et puniendum, sed etiam est potestas supremi dispensatoris et administratoris bonorum reipublicæ. Lex ergo cum suis propriis effectibus procedit a potestate jurisdictionis : transferre autem dominia vel impedire illa, et similia pertinent ad bonorum administrationem, et ad potestatem dominii alti, quod dicitur esse in republica. Et hac potestate formaliter utitur princeps, quando statuit, ut per præscriptionem acquiratur dominium ab uno, et amittatur ab alio : ipse enim sua superiori potestate et voluntate de facto confert dominium, quod certe formaliter non est præcipere, sed agere, et quasi donare. Tamen non fit sine præcepto, quia oportet ut modus acquirendi lege præscribatur, et ut facta acquisitione postea firma et illæsa conservetur, et ideo hic effectus tribuitur legi, licet, ut dixi, formaliter diversus sit, et ideo fortasse inter effectus legis, ut talis est, non numeratur; quæ doctrina ad effectum etiam irritandi applicari potest.

12. *Ad quem effectum legis pertineat legis revocatio.*—Quintus effectus erat de revocatione legis, sed hic non habet difficultatem, quia revocatio legis non est legislatio, sed potius ablatio, sicut dispensatio legis, vel interpretatio, aut moderatio non sunt effectus legis, sed alii actus qui circa legem ipsam fiunt. Quod si interdum abrogatio unius legis fit per aliam, tunc lex nova habebit suos proprios effectus, quos per se intendat, aut faciat : ablatio autem alterius est quid consequens, sicut generatio unius est corruptio alterius; vel certe si nova lex directe imperat ne prior servetur nec pro lege habeatur, tunc illa abrogatio pertinebit ad prohibitionem quamdam, et sub illo effectu legis continebitur.

13. *Favores seu præmia ad legem permissivam pertinent-ne, an non.*—Sextus effectus erat favores concedere, et præmia conferre. Sed de favoribus jam vidimus, ex mente Isidori sub permissione comprehendi. Dico etiam idem esse de favoribus quod de privilegiis : nam si considerentur respectu ejus cui fiunt, non sunt effectus legis, sed alterius potestatis donandi, vel dispensandi jura reipublicæ : si vero considerentur ex parte aliorum, quibus favor ille præstandus est, vel privilegium servandum, sic continetur sub præcepto, aut prohibitione, juxta dicta in capite 13. De præmio vero dixit Castro supra, sub pœna comprehendi et subintelligi. Juxta mentem autem Isidori videtur sub permissione comprehendi, quia petitionem præmii ponit expresse sub permissione. Divus Thomas autem non putat hunc esse effectum legis, quia non requirit potestatem superiorem, sed potest a quolibet fieri : unde æquiparat illud consilio, quod etiam non requirit legis auctoritatem, et ideo etiam non est effectus

legis. Et hæc sententia mihi placet. Addi vero potest pœnæ adjectionem esse multo frequentiorem in legibus quam promissionem præmii, quia est, moraliter loquendo, magis necessaria; homines enim majori ex parte pravi sunt ad malum, et suis ducuntur cupiditatibus, et ideo frequentius timore pœnæ coerceri debent: unde etiam judices et custodes legum ordinarie magis obligantur ad puniendos legum transgressores, quam ad conferendum præmium observantibus illas, et propterea merito inter legis effectus, potius pœna, quam præmium constituitur.

CAPUT XVIII.

AN VIATORES OMNES LEGI SUBJECTI SINT ET ILLA OBLIGENTUR.

1. Diximus potissimum effectum legis in obligatione positum esse, omnesque alios in hoc uno radicari: obligatio autem essentialiter respicit aliquem cui imponatur, et ideo ad perfectam hujus effectus declarationem necesse est exponere, in quos cadat hæc obligatio legis, vel qui sint capaces illius. Quamvis enim supra ostensum sit legem ad homines, et in communi, seu pro aliqua communitate ferri; non tamen declaratum est an omnes homines sint capaces hujus obligationis, vel aliqui sint quasi exempti. Quam quæstionem de lege humana particulari tractavit D. Thomas, 1. 2, quæst. 96, articulo 5, quia fortasse de lege in communi non putavit esse necessariam, eo quod evidentissimum sit, omnes omnino homines viatores adultos (de his enim loquimur) esse subjectos alicui legi. Nihilominus hæretici hujus temporis cogunt nos ut quæstionem hanc hoc loco in generali tractemus, in qua non inquirimus qui homines obligentur legibus positivis, divinis, aut humanis; imo nec qui obligentur lege naturali: hæc enim postea in particulari videbimus; unde multo minus inquirimus an omnes homines omnibus legibus obligentur: nam clarum est non obligari singulos omnibus et singulis legibus: id enim quoad leges positivas nec necessarium est, nec possibile, ut per se est notum: solum ergo inquirimus an obligatio legis, ut sic, seu alicujus legis, abstracte, seu disjunctim sumptæ, ad omnes homines pertineat, ita ut nullus sit, qui jugo alicujus legis non subjiciatur.

2. *Hæretici justos omnes eximunt a lege.* — Hæretici enim hujus temporis docent justos a jugo legis exemptos esse, et non loquuntur de lege tantum humana, ut aliqui putant: sed simpliciter de lege, ut ex eorum fundamentis manifeste colligitur: quæ diligenter et accurate expendunt Petrus Canisius, libro 1 de Corruptelis verbi Dei, cap. 11, Salmeron, in Epistol. ad Galat., disput. 14, et cardinalis Bellarminus, libro 4 de Justificat., cap. 1, ubi inter alias Lutheri blasphemias sequentem refert ex quodam ejus sermone: *Caveamus a peccatis, sed et multo magis a legibus et bonis operibus, et tantum attendamus ad Dei promissionem et fidem.* Refert etiam, ipsos in hoc constituere libertatem Christianam, quod homo justus liber sit a debito legis implendæ coram Deo, ita ut illi omnia opera sint indifferentia, id est, nec præcepta, nec prohibita. Fundantur isti partim in erroribus suis, partim in quibusdam testimoniis Scripturæ prave intellectis. Præcipuum fundamentum est, quia negant veram justitiam, et necessitatem operum ad illam: nam dicunt homines justificari per solam acceptationem, vel non imputationem Dei extrinsecam, quam omnis ille assequitur, qui firmiter credit sibi esse remissa peccata, vel potius non imputari propter Christum: et hanc fidem dicunt sufficere ad salutem, quidquid homo operetur. Ex quo principio necessario sequitur justum, qualis ab eis fingitur, si in ea fide constans sit, non obligari ulla lege, quia quidquid operetur credens sibi non imputari, non fit reus pœnæ, nec sibi ad peccatum imputatur. Unde non videntur ita negare homines ligari lege, ut opera legi contraria non sint peccata: nam potius alias docent omnia opera justorum esse peccata, et impossibile esse etiam justos legem Dei implere, et similia, quæ supponunt legem obligare, et esse regulam talium operum. Aiunt ergo illam obligationem moraliter quasi tolli, vel impediri per illam suam fidem, quia non facit hominem reum pœnæ, nec ratione illius opus in conspectu Dei tanquam malum reputatur, licet in se tale sit. Aliud eorum fundamentum sumitur ex falsa quadam differentia inter legem et Evangelium, quam infra tractando de lege gratiæ expendemus. Testimonia vero Scripturarum, quibus niti se simulant, in capite sequenti expendentur.

3. *Omnes homines viatores subjectos esse legi fides docet.* — Veritas autem catholica est, omnes homines viatores esse subjectos legi, ita ut teneantur illi parere, ejusque rei fiant apud Deum, si illam voluntarie non servent. Conclusio est certa de fide, definita in Concilio Tridentino, cap. 11, et can. 18, 19 et 20, ubi specialiter loquitur de justis et perfectis, quia

contra hæreticos specialiter doctrinam tradebat: non tamen omittit generalem doctrinam, cum inquit: *Nemo autem quantumvis justificatur, liberum se ab observatione mandatorum putare debet:* si ergo nemo excipitur ab hac obligatione, omnes prorsus homines in hoc mundo legibus subjecti sunt. Potestque hoc ostendi inductione quadam: nam homines a principio suæ creationis subjecti fuerunt legi naturali, et præterea Adam et Eva legem habuerunt non comedendi de ligno scientiæ, etiamsi essent justi et in statu innocentiæ. Præterea post peccatum, et ante Christi adventum manifestum est Judæos fuisse sub lege scripta, et reliquos homines sub lege naturali (ut nunc omittamus leges humanas), et hoc ex professo docet Paulus in Epist. ad Roman., cap. 1 et 2, ostendens tam Judæos quam Gentiles prævaricatores fuisse legis, illos scriptæ, hos naturalis, quam scriptam in cordibus ostendebant, quando aliqua ex parte illam servabant. Illæ autem leges non minus obligabant justos quam injustos, quia indifferenter pro omnibus positæ sunt. Et lex naturalis per se, et ab intrinseco, ante, et post justitiam, vel injustitiam obligat: lex vero scripta a justis incepit; nam toti illi populo fideli, in quo erat Moyses, Aaron, et multi alii justi, data est, et prius lex circumcisionis data fuit Abrahæ, qui erat justus.

4. Post Christi vero adventum extra Ecclesiam non sunt justi, et ideo de hominibus qui omnino sunt extra illam solum dicere possumus, Gentiles infideles teneri eadem lege naturali, quia non est dispensatum cum illis, nec aliqua gratia illis facta est. Et præterea certum est eos teneri ad recipiendam fidem et Christi legem, ipsomet Christo attestante: *Euntes docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus Sancti, docentes eos servare omnia quæcumque mandavi vobis.* Quod vero spectat ad Judæos, etiam est manifestum eos obligari lege naturali, et teneri eodem præcepto quo Gentiles ad recipiendum Baptismum ac legem Christi, quod clarius expressit Marc., cap. ult., dicens: *Prædicate Evangelium omni creaturæ*, etc., *qui non crediderit*, utique fide viva et per charitatem operante, *condemnabitur:* et præterea isti Judæi, quamvis jam revera non obligentur lege scripta, quia sublata est, tamen ex conscientia erronea illam non servando peccant: nam Paulus *testificatur omni circumcidenti se, quia debitor est universæ legis faciendæ*, ad Galat. 5.

5. *Mali Christiani lege evangelica obligantur.*— Venio ad Christi Ecclesiam, de qua peculiariter loquuntur hæretici, et in ea distinguo malos a bonis, seu justis. De malis, evidens est eos obligari lege, quandoquidem ideo mali sunt, quia legem non servant. Dicent forte hæretici non ideo hos esse peccatores, quia simpliciter præcepta non servant, sed quia infideliter ea non servant, id est, quia dum contra illam operantur, non habent firmam fidem quod talia mala opera sibi non imputentur nec propter illa amittant Dei benevolentiam et favorem, in quo isti justitiam ponunt. Sed refellitur facile hic error ex verbis Christi, ubi in sententia condemnationis malorum Christianorum, non damnat illos, quia non crediderunt, nec quia transgredientes præcepta fiduciam non imputationis non habuerunt, sed simpliciter quia opera misericordiæ non fecerunt, ac subinde quia legem misericordiæ et charitatis non servarunt, ut ponderavit Augustinus, lib. de Fid. et operib., c. 15, et lib. de octo Quæstionibus ad Dulcit, cap. 1, ubi plura alia testimonia Scripturæ ad hoc confirmandum congerit. Sed de hac etiam parte non oportet plura hic dicere, quia quoad hos baptizatos pravos non negant etiam hæretici subjectionem ad legem, sed errant in modo explicandi, de quo statim aliquid dicemus, et latius in materia de Gratia et de Fide.

6. Superest ergo dicendum de fidelibus justis, ex quibus quidam esse possunt baptizati tantum in voto, qui eo modo dicuntur esse de Ecclesia, seu merito, licet non numero: alii vero sunt baptizati in re, et de numero vivorum membrorum Ecclesiæ. De prioribus manifestum est obligari saltem lege Baptismi, ultra obligationem legis naturalis, et fidei, spei, charitatis et pœnitentiæ: de baptizatis autem etiam justis, quod obligentur legibus humanis tam civilibus, quam ecclesiasticis, et lege etiam divina positiva a Christo lata, ostendemus infra in suis locis: nunc ergo probatur de lege divina morali, seu naturali. Primo, quia hæc est tam intrinseca, et per se necessaria, ut auferri non possit, ut in libro sequenti ostendemus.

7. Secundo, quia Christus illam non abstulit, imo illam stabilivit statim in initio prædicationis suæ, Matth. 5, ubi illam magis declaravit, et a corruptionibus Pharisæorum, vel imperfectionibus legis Mosaicæ expurgavit, et additis consiliis, et mediis ad observandam illam, eam perfecit, et quodammodo auxit. Certum est autem totam illam doctrinam da-

tam fuisse a Domino pro sua Ecclesia futura, et tam pro justis quam pro injustis : nam ad omnes dicit : *Nisi abundaverit justitia vestra plus quam Scribarum et Pharisæorum, non intrabitis in regnum cælorum,* et quæ sequuntur. Et maxime ponderandum est illud Matt. 7 : *Intrate per angustam portam :* vocat enim apertissime *augustam portam* observationem mandatorum, quæ mandata dicit in illo principio comprehendi : *Quæcumque vultis ut vobis faciant homines, et vos facite illis,* quod docet etiam ad Evangelium pertinere, et ad omnes qui illud profitentur.

8. Tertio, omnia quæ Christus in nocte Cœnæ docuit de observatione præceptorum, et præsertim charitatis, ad justos baptizatos maxime pertinent : justi enim et baptizati erant Apostoli, ad quos dicebat, Joan. 14 : *Si diligitis me mandata mea servate,* et infra : *Qui habet mandata mea, et servat ea, iste est qui diligit me,* et infra : *Si quis diligit me, sermonem meum servabit,* et cap. 15 : *Manete in dilectione mea ; si præcepta mea servaveritis, manebitis in dilectione mea ;* et infra : *Vos amici mei estis, si feceritis quæ ego præcipio vobis.* Quæ conditionalis habet vim comminationis, et necessitatem indicat observandi mandata ad conservandam charitatem : ergo justi tenentur servare mandata, et sine hac observantia justitiam non servabunt. Possunt infinita similia ex Scripturis adduci, sed non oportet immorari in re clara, et evidente lumine naturali, saltem quoad præcepta moralia.

9. *Fit satis fundamentis hæreticorum.* — Fundamentum hæreticorum plures involvit errores, quos hoc loco tractare non possumus, sed in variis locis hujus operis tractandi sunt : nam primo, quod dicunt impossibilia esse divina mandata, supra jam rejectum est, et ex tractatu de Gratia fiet evidentius. Secundo, ibidem repelletur, quod aiunt, omnia opera justorum esse peccata, præsertim mortalia. Tertio, veram differentiam legis veteris et novæ trademus in fine hujus tractatus, et falsam ab hæreticis confictam impugnabimus. Quarto, radicem omnium hæresum, quæ est imputata justitia, in materia de Gratia evellemus, ibique ostendemus homines vere, et re ipsa, ac intrinsece justificari per inhærentem justitiam per Christum datam, et per eamdem vere et radicitus remitti peccata, et non tantum tegi, seu ad pœnam non imputari : unde certum esse constabit opera justorum ita æstimari et reputari, ac imputari a Deo, sicut re vera sunt : unde si sint bona opera, imputantur ad præmium, si mala levia, ad pœnam temporalem, nisi per pœnitentiam et satisfactionem deleantur : si peccata gravia, ita imputari ut ipsam justitiam destruant, donec per pœnitentiam reparetur.

10. Fundamentum ergo hæreticorum etiam naturali lumini contrarium est, et divinæ bonitati valde repugnans : non potest enim non displicere Deo peccatum, ut peccatum est : nam, Sap. 14, *odio est Deo impius, et impietas ejus.* Item repugnat divinæ justitiæ eo facilius remittere, vel non imputare peccata, quo majori fiducia in ipsomet Deo fiunt, quasi ipse dederit licentiam peccandi, promittendo non imputationem eis qui illam crediderint : eo vel maxime, quia vana et ficta est talis promissio : nullibi enim in Testamento novo habetur magis quam in veteri : imo ait Paulus, Roman. 2, secundum Evangelium Deum esse judicaturum occulta hominum per Jesum Christum, utique secundum legem et veritatem, non secundum falsas hominum existimationes. Denique interrogo ab his hæreticis, an homines ante Christi adventum justificarentur in fide Christi, nec ne ? Nam, si negent, magnam injuriam universali redemptioni Christi inferunt, et repugnant expressis locis sacræ Scripturæ, Actor. 4 : *Nec enim aliud nomen est sub cælo datum hominibus, sub quo oporteat eos salvos fieri.* Illum enim solum posuit Deus propitiatorem per fidem in sanguine ipsius, teste Paulo ad Roman. 3. Si autem affirment, semper justificationem factam fuisse per fidem : ut consequenter loquantur, oportet ut dicant semper factam fuisse sine lege et operibus, et per non imputationem cum sola fiducia ex parte hominum : ergo dicere cogentur, etiam justos in statu legis naturæ, aut veteris non fuisse legi obnoxios, nec peccasse contra illam, etiamsi illam transgrederentur, dummodo id facerent cum fide non imputationis : quid ergo est quod specialiter Evangelio attribuunt ? est ergo impium, et vanum tale fundamentum.

CAPUT XIX.

EXPLICANTUR ALIQUA SCRIPTURÆ TESTIMONIA QUIBUS HÆRETICI ABUTUNTUR.

1. *Prima objectio hæreticorum. — Alii qui exponunt locum Pauli de lege veteri, quæ justis, id est, Christianis justis non est imposita. — Excluditur expositio.*—Superest ut testimonia Scripturarum expendamus quæ in favorem

sui erroris hæretici adducunt. Primum sumitur ex verbis Pauli, 1 Timoth. 1 : *Justo non est lex posita*. Quæ verba aliqui volunt exponere de lege veteri, ita ut sensus sit illam non esse positam justis, id est, Christianis per gratiam juste viventibus. Quæ expositio sumi potest ex Anselmo ibi, et ex contextu : nam Paulus monebat Timotheum, ut corriperet quosdam falsos doctores, qui falsam doctrinam de lege tradebant, et ideo ipse subdit bonam esse legem, utique scriptam, illam tamen non esse imponendam justis, quia non est justo posita. Sed expositio non satisfacit : tum quia licet sit verum Paulum loqui de lege scripta divina, tamen sententia ejus de se universalis est, et eamdem rationem habet in omne lege, ut constabit : tum etiam quia per justum non possumus intelligere solos justos legis Evangelicæ, sed absolute justos, etiam qui fuerunt, quando lex illa lata est : nam Paulus absolute loquitur de justo, distinguendo illum ab injustis et transgressoribus. Ex illa vero sententia sic intellecta nihil possunt hæretici colligere, quia negare non possunt quin lex vetus obligaverit justos illius populi , pro quo lata est : ergo verba illa *Justo non est lex posita*, non possunt habere hunc sensum, id est, non obligant justum : imo ad hominem argumentari possumus contra eosdem novos hæreticos : quod necesse sit, ut fateantur legem esse impositam tali justo, qualem ipsi confingunt ; quia ille potest esse fornicarius et perjurus, etc., et tamen Paulus ait, hujusmodi hominibus legem esse positam.

2. *Legem non esse positam justo quoad vim coactivam , esse tamen quoad directivam communis est expositio. — Objectio. — Solutio.* — Quid ergo est justo non esse legem positam ? Communis expositio scholasticorum est intelligi de lege, non quoad vim directivam, sed quoad coactivam : nam lex posita est ad obligandos etiam justos, non tamen ad cogendos illos, quia illi non indigent coactione ; ita D. Thomas, d. quæst. 96, art. 5, ad 1; et ibi Cajetanus, Soto, et omnes; Soto etiam lib. 3 de Natura et grat., cap. 1, Vega, lib. 11 in Trid., cap. 8, Salmeron, disp. 2, Epist. 1 ad Tim. 1, Bellarminus, lib. 3 de Peccato primi hominis, cap. 1. Dicet aliquis : ergo si justus ageret contra legem, non incurreret pœnam legis, quandoquidem vis coactiva legis non cadit in illum, sicut princeps agens contra legem non incurrit pœnam ejus, quia non comprehenditur sub lege quoad vim coactivam, sed quoad directivam tantum. Respondetur negando consequentiam : non enim in eo sensu dicitur justos non cogi lege , quia non obligentur vi coactiva ejus ; sed quia de facto non coguntur, sed Spiritu Dei ducti valde voluntarie legi obsequuntur. Instabis : quia hoc modo etiam dici potest legem non esse positam justo quoad vim directivam, quia ita operatur justus bonum ex amore justitiæ et honestatis, ut non sit minus illud operaturus, etiamsi lex illi non imponatur. Respondetur non esse similem rationem : tum quia lex quoad vim directivam est lumen ostendens viam salutis, et ex hac parte est per se necessaria justis, tum etiam quia sæpe honestas actionis per se pendet a lege, vel simpliciter quia sine lege actio esset indifferens, vel saltem quoad necessitatem, quia sine lege omissio actus non esset mala, et ideo seclusa coactione legis, obligatio ejus directiva est per se necessaria, ut voluntas justi ab intrinseco moveatur secundum legem, quia fortasse sine lege non faceret illum actum, sed alium, quia omittere talem actum , tunc non esset malum.

3. Aliqui vero moderni impugnant hanc communem doctrinam, solum quia multi sunt justi qui moventur ex timore pœnæ ad vitanda peccata, ut de incipientibus constat ex Trident., sess. 6, cap. 6, et de proficientibus etiam ostendi potest, quia de sola perfecta charitate dixit Joannes, 1 Epist., cap. 3, foras mittere timorem : ergo imperfecti in charitate sæpissime moventur ex timore pœnæ : ergo pro majori parte ponitur lex quoad vim coactivam etiam justis, et in eis suam virtutem exercet. Nec satisfacit quod aliqui respondent, cum dicitur, justo non esse legem positam, intelligendum esse tantum de perfectis. Hoc enim non consonat contextui Pauli : nam statim subjungit, *sed injustis* : at imperfecti non possunt dici injusti : ergo etiam illis non est lex posita ex mente Pauli.

4. Nihilominus dico argumentum non esse magni momenti, quia sermo Pauli recte intelligi potest formaliter (ut sic dicam) et quantum est ex parte justitiæ, sicut Joannes dixit : *qui natus est ex Deo non peccat*, utique si prout natus est operetur; ita etiam justus, quantum est ex parte justitiæ, non indiget coactione legis, nec illa movetur. Quod videtur sensisse Cajetanus ibi dicens : *Formalis est sermo Pauli : nam cum medium legis sit pœna, et justus, quatenus justus, nulli sit obnoxius pœnæ, formaliter verificatur, quod justo non est lex posita*. Favetque Augustinus de Spiritu et littera, cap. 10, dicens : *Injustus legitima lege utatur, ut justus*

fiat, quod cum factus fuerit, ea jam non utatur tanquam vehiculo, cum pervenerit, vel potius tanquam pædagogo, cum eruditus fuerit. De omni ergo homine jam justificato, ut talis est, intelligit, illi non esse legem positam, utique ut vehiculum, aut pædagogum, quo perducatur ad gratiam : dicitur autem lex vehiculum, et pædagogus, quatenus terret et cogit : unde de justo subjungit illi esse necessariam legem: *Non qua injustus ad justificantem gratiam perducatur, sed qua legitime jam justus utatur.*

5. *Judicatur probabilis dicta expositio.* — Est ergo valde probabilis dicta expositio, quam aliis verbis tradidit Augustinus, Conc. 11, in psal. 118, ubi tractans verba illa, *legem pone mihi, Domine*, etc., dubium proponit, an David, cum hoc petebat, esset injustus, vel justus : nam primum dici non potest, cum proxime ante illa verba dicat idem Propheta: *Viam mandatorum tuorum cucurri, cum dilatasti cor meum :* si vero dicatur secundum, quomodo David petebat sibi legem poni, quam Paulus negat poni justo? Et respondet : *Eo modo non ponitur justo quo posita est populo contumaci in tabulis lapideis, non in tabulis cordis carnalibus, sed secundum vetus Testamentum,* et infra in summa dicit, justum David petiisse sibi poni legem, *sicut sanctis filiis liberæ,* vel sicut postea Deus promisit : *Dabo legem meam in mentibus eorum, et in cordibus eorum scribam eam,* Jerem. 31, et Hebr., c. 8, et infra ait petiisse legem, *quam faceret diligendo, non in timoris angustiis : nam qui timore pœnæ* (ait) *opus legis facit, invitus facit,* etc. Intelligit ergo legem, ut terret, cogit, et invitum inducit, non esse positam justo : hoc autem est, quod scholastici dixerunt, non imponi quoad vim coactivam ; et hanc totam sententiam Augustini habet Anselmus in expositione illius loci. In eadem sententia est Ambrosius, libr. 3 Officiorum, cap. 5, cum dixisset justum non minus vitare peccatum, si possit latere, quam si non possit : *Non enim latebra sapienti spes immunitatis, sed innocentia est,* subjungit : *Denique lex non justo est posita, sed injusto, quia justus legem habet mentis suæ, æquitatis, ac justitiæ suæ normam, ideoque non timore culpæ revocatur a culpa, sed honestatis regula.* Quomodo dixit Aristoteles, l. 1 Rhetoric., cap. 14, eum esse vituperandum, qui justitiam secundum leges scriptas solummodo servat : nam scripta (inquit) coacti servant ; melior autem qui non coactus justus est.

6. *Legem justo non esse positam, quia illi nociva non est, ut alii exponunt.* — Alia expositio est justo non esse legem positam, quia non facit illum reum pœnæ, nec est illi nociva, sed utilis, et videtur quadrare contextui. Dixerat enim Paulus *bonam esse legem, si quis ea legitime utatur,* quasi subintelligens ei esse onerosam, et suo modo nocivam, qui male illa utitur, ut significat Anselmus, nam ita exponit : *Scientes, quia justo non est lex posita, id est, imposita, ut supra illum sit : in illa enim est potius quam sub illa ; quia non sua vita vivit, cui coercendi lex imponitur : injustus vero sub illa est, quia sua vita vivit, cui coercendi lex imponitur.* Clarius expressit hunc sensum Salvianus, lib. 5 de Provident., in principio, ubi reprehendens eos qui dicebant mandata Dei nocere Christianis qui non servant illa, quia gravius punientur quam si illa ignorarent, respondet non legem nocere, sed mores, et ad hoc adducit dicta verba Pauli, et subjungit : *Justus esse incipe, et eris liber a lege,* id est, a pœna legis : *Quia non potest venire lex contra mores, quæ jam habetur in moribus.* Et infra expendens, quod Paulus ait legem esse positam *injustis, sceleratis, et si quid aliud sanæ doctrinæ adversatur,* concludit : *Ac per hoc non tam lex tibi, o homo, quam tu legi adversaris, nec lex contra te bene præcipiendo, sed tu contra legem male vivendo agis.* Hanc etiam interpretationem amplexus est D. Augustinus ad Galat. 2, et D. Bernardus, Epistola ad Carthusianum et Guidonem, quos postea secutus est D. Thomas ad Thimoth. 1, lect. 3. Potest vero hæc expositio ad priorem reduci, nisi quod hoc modo, legem non esse positam justo, idem est, quod non adversari justo, et non punire illum : juxta priorem autem expositionem, legem non imponi justo, idem est, quod non propter illum pœnam minari : utrumque autem est, non exercere in illum uno, vel alio modo suam vim coactivam.

7. *Probabilior expositio legem justo non esse positam, id est non propter justum latam, sed propter injustos.* — Sed licet hæc probabilia sint et in se vera, forte pro loco Pauli non sunt necessaria. Quia censeo, ad litteram loqui de lege scripta, et ibi non considerare in illa, quod fuerit lex timoris, vel quod puniat peccatores, et non justos, quod commune est omni legi, et tam clarum et superfluum videatur, et nihil conferens ad intentionem Pauli : sed considerasse legem illam non esse per se datam propter justos, sed propter peccatores. Lata est enim lex illa ad retrahendos Judæos a peccatis idololatriæ, et aliis vitiis ad quæ

erant maxime propensi. Cui expositioni subscribit Epiphanus, lib. 2 contra Hæres. 66, ad finem, explicans hunc locum Pauli : *Quandoquidem*, inquit, *justo non est lex posita, iniquus ergo est justus? absit. Sed quoniam anticipavit justus perficere ea, quæ sunt legis, non est lex contra justum, qui fecit legem, verum posita est contra eos qui deliquerunt, judicans iniquos : sic igitur et testamentum, jubet enim homicidas occidi*, etc. Præterea confirmatur hæc expositio ex illo ad Galat. 3 : *Quid igitur lex propter transgressionem posita est*, id est, occasione transgressionum, et ad coercenda hominum vitia fuit posita, ut Chrysostomus tam ibi ad Galat. 3, quam hic 1 ad Timoth., et alii Græci et Hieronymus exponunt. Vel potest exponi cum Augustino, *propter transgressionem*, id est, ut manifestaretur peccatum, et hominum fragilitas ad vincendum illud; quia ergo Paulus in loco, quem tractamus, reprehenderat vanos legis doctores, qui non intelligebant neque ea quæ loquerentur, neque ea quæ affirmabant, subjungit hunc defectum esse ex parte eorum, non ex parte legis, quia *lex bona est, si quis ea legitime utatur*. Et consequenter adjungit quid necessarium sit ad ea legitime utendum, nimirum, *Scientes quia lex justo non est posita*, id est, non occasione justorum, quia illa non indigebant, sed *propter injustos, idololatras*, etc.; subintelligens, si quis hoc sciat, legitime usurum lege, ut D. Thomas ibi ait, non plus ei tribuendo quam quod ei convenit: non enim est data propter suam perfectionem, sed ut per illam ostenderetur hominum propensio ad peccandum, et ut esset pædagogus homines ad Christum ducens, et custodiens *conclusos in eam fidem, quæ revelanda erat*, ut dicitur ad Galat. 3. Et ita quadrat optime expositio Augustini in dicto lib. de Spiritu et littera, cap. 9 et 10, et illam etiam attingit Chrysostomus homil 2, in dictam epistolam, quem Theophyl. et alii sequuntur; quamvis primam etiam expositionem admittant. Addi etiam potest, sententiam illam, *Justo non est lex posita*, videri sumptam non solum ex peculiari facto legis veteris, quamvis ad illud recte fuerit accommodata : sed etiam ex generali conditione legum, quæ frequentius ponuntur ad coercenda vitia, quam ad studia virtutum promovenda : nam, ut ibi D. Thomas ait : *Si omnes essent justi, nulla necessitas esset dandi legem, quia omnes essent sibi lex*. Sic etiam dixit Cicero, lib. 2 de Legib. : *Leges improbos supplicio afficiunt, et defendunt ac tuentur bonos*.

8. *Objectio*.—Sed contra objici potest : nam homini in statu innocentiæ posita fuit lex non comedendi de ligno vitæ, et statim posita est cum minatione pœnæ mortis, *In quacumque die*, etc., Genes. 2, et tamen tunc homines erant justi et innocentes, quia nunquam peccaverant : ergo lex etiam quoad vim coactivam non solum ponitur justo, sed etiam ponitur sine occasione peccati, nec propter coercenda peccata. Et fere similis objectio fieri potest ex lege circumcisionis posita Abrahæ jam justo, Genes. 17. Ad hæc vero facile respondere possumus, concedendo non esse necessarium ut leges omnes imponantur occasione peccati : aliquando enim imponuntur propter exercendam virtutem : neque id negavit Paulus. Sed loquendo de lege scripta dixit, illam esse datam illa occasione, quod verissimum est, et similiter est verum leges humanas frequentius ferri propter coercenda vitia : non est tamen hoc semper necessarium, nec de ratione legis.

9. Unde in priori exemplo posita fuit illa lex propter exercendam hominis obedientiam, et subjectionem, et humilitatem, et alias virtutes, ut recte notavit Augustinus in Genes., de præcepto primis parentibus imposito : *Oportebat*, inquit, *ut homo ab aliquo prohiberetur, ut esset ei virtus merendi obedientia*. Quod vero addita fuerit comminatio, non fuit quia homo ex vi perfectionis illius status illa indigeret, sed aliis de causis, ut ad exaggerandam gravitatem præcepti, a cujus observantia bonum totius naturæ pendebat, et propter mobilitatem liberi arbitrii frænandam, quæ poterat totam illam perfectionem gratiæ deserere, et se ab illa subtrahere, sicut fecit : et ita non est negandum comminationes fieri justis et esse utiles illis, sed solum dicunt auctores supra citati, non pro illis principaliter poni, neque illis præcipue moveri, si ut justi sunt operentur. Idemque accommodari potest ad legem circumcisionis, de qua minor est difficultas, quia illa data fuit occasione peccati, et in remedium ejus.

10. *Ratio cur facta fuerit comminatio primis parentibus violantibus præceptum in paradiso*. — Addi denique potest, cum dicitur lex non imponi justo, proprie intelligi de lege externa et scripta, quæ ponitur præcipue ad renovandam legem, quæ deberet esse scripta in cordibus et est quasi obliterata, seu oblivioni data propter peccata. Talis enim lex non datur, nec scribitur in tabulis, vel membranis, nisi propter peccatores, qui sine illa tanquam sine lege viverent, ut recte docuit Bellarmi-

nus, lib. 3, de Statu peccati, c. 1, allegans in eam sententiam Ambrosium in id Psalmi 36: *Lex Dei ejus in corde ipsius*, ubi sic ait, *In corde justi lex Dei est. Quæ lex non scripta, sed naturalis: justo enim non est lex posita, sed injusto*. Quibus verbis virtute interpretatur illa verba de lege scripta, quatenus est renovatio legis, quæ debet esse scripta in corde. Et idem significavit Augustinus circa illa verba Psal. 1: *In lege Domini voluntas ejus*, adducens etiam dicta verba Pauli, et subjungens: *Aliud est lex, quæ scribitur et imponitur servituti, aliud est lex quæ mente conspicitur ab eo, qui non indiget litteris*. Quando ergo lex non ponitur exterius ad renovandam legem naturalem, seu internam, sed omnino de novo ponitur, nihil vetat quin ponatur sine ulla occasione peccati, et æque pro justis ac pro injustis, non solum quoad obligationem (quod omnibus legibus cum proportione commune est) sed etiam quoad occasionem, vel peculiarem intentionem legislatoris in ponenda tali lege. Talis autem fuit lex lata primo homini ante peccatum : illa enim non pertinuit ad legem naturæ, nec fuit renovatio ejus quæ erat in corde, sed fuit determinatio specialis, quæ pro justis sine ulla occasione peccati constitui potuit.

11. *Secunda objectio hæreticorum.—Prima expositio Ambrosii intelligens per legem, legem peccati seu fomitis.—Excluditur expositio.*— Secundo, principaliter objiciunt hæretici verba Pauli ad Galat. 5: *Si Spiritu ducimini, non estis sub lege*. Justi autem Spiritu ducuntur: nam desideria carnis non perficiunt quæ sine ductu Spiritus vitare non possent, ut ibidem significatur : ergo non sunt sub lege; ergo non obligantur lege. Circa hoc testimonium duo a nobis explicanda sunt: primum, de qua lege Paulus ibi loquatur; secundum, quid sit esse sub lege: inde enim facile constabit quid sit etiam non esse sub illa. Circa primum Ambrosius ibi videtur per legem intelligere legem peccati, seu fomitis, quia præmiserat Paulus: *Spiritu ambulate, et desideria* seu *concupiscentiam carnis* (ut legit Ambrosius) *non perficietis*: concupiscentia autem lex fomitis est, et ita intelligit Ambrosius ibi Paulum opposuisse legem Spiritus legi fomitis, et ideo postea dixisse, qui Spiritu ducuntur non esse sub lege fomitis. Verumtamen, quia ibi non disserit Paulus de concupiscentia sub nomine legis, et quia inferius post enumeratos fructus Spiritus subdit: *adversus hujusmodi non est lex*, quod de lege fomitis intelligi non potest, et quia tota intentio Pauli ibi dirigitur ad legem scriptam, ideo cum communi sententia supponimus Paulum ibi loqui de lege vetere, seu scripta.

12. *Secunda expositio Hieronymi intelligens per legem, legem cæremonialem.* — Quia vero lex illa, et moralia et cæremonialia præcepta continebat, dubitari potest sub qua ratione de illa loquatur. Et quidem Hieronymus, Epistol. 89 ad Augustinum, videtur intelligere illum locum de lege quoad præcepta cæremonialia : nam conjungit cum eo præcedentia verba, *Evacuati estis a Christo, qui in lege justificamini*, ubi constat sermonem esse de lege cæremoniali, quam statim vocat idem Hieronymus *præcepta legalia, et non bona, et justificationes, in quibus non viverent*, ut dicitur Ezechiele 20, et hanc expositionem ut probabilem sub disjunctione ponit Cajetanus in eodem loco.

13. *Tertia expositio Augustini intelligens per legem, tam cæremonialem quam moralem. — Ultima expositio duas præcedentes connectens.* — Alii vero sentiunt illa verba intelligenda esse de lege, etiam quoad præcepta moralia, quia Paulus proxime ante dixerat : *Omnis enim lex in uno sermone impletur, Diliges proximum tuum sicut te ipsum*. Quod præceptum morale est, et omnia moralia virtute continet: et quia hoc præceptum non violatur, nisi ex inordinata concupiscentia temporalium bonorum, subdit : *Spiritu ambulate, et desideria carnis non perficietis*, quasi diceret, et hoc modo implebitis præceptum illud: *Non concupisces*, quod etiam morale est, et deinde adjungit : *Si spiritu ducimini, non estis sub lege ;* utique sub lege diligendi proximum, et non concupiscendi inordinate. Atque ita Augustinus, lib. de Natura et grat., c. 57, locum hunc intelligit de lege, *Non concupisces*: et clarius epistol. 19 ad Hieronymum rescribens ad ejus epistolam, ubi referens paulo antea, et tacite corripiens expositionem quam ipse indicaverat, inquit: *Neque enim hoc propter circumcisionem arbitror dicere, nec propter sacrificia*, etc. *Sed hoc ipsum etiam, quod lex jubet, Non concupisces, quod fatemur certe Christianos debere observare*. Et hæc expositio vera est, si ita intelligatur, ut non de solis præceptis moralibus intelligatur, sicut nec de solis cæremonialibus, sed simpliciter de tota lege, etiam includente moralia præcepta. Arbitror autem hoc non negasse Hieronymum citato loco, ut statim dicam.

14. Circa secundam dubitationem, Ambro-

sius supra, *esse sub lege* idem esse significat quod esse sub dominio legis, seu dominari a lege; quia vero per legem intellexerat legem fomitis, dominari ab illa lege, secundum illum erit, vinci a lege fomitis, et a concupiscentia trahi ad opera carnis perficienda. Et ita exponit, *Qui Spiritu Dei ducuntur, non sunt sub lege,* id est: Qui ducem habet Spiritum Sanctum non errat: lex enim errantibus dominatur, sicut alio loco dicit: *Justo non est lex posita.* Quæ expositio non displiceret, si lex posset in illo sensu accipi: tamen quia hoc non stat cum antecedentibus verbis, nec cum sequentibus, nec cum proprietate verborum quæ magis quadrat illi contextui, ideo hanc expositionem omittimus.

15. *Objectio Hieronymi.—Prima expositio loci est, justos non esse sub lege terrente et minante.*—Supponendo ergo ibi esse sermonem de lege Dei, objicit ibi Hieronymus: Quoniam si illi qui Spiritu ducuntur, non sunt sub lege: ergo vel Moyses, Aaron, Josue, David, et similes non fuerunt Spiritu ducti, vel non fuerunt sub lege. Item Paulus Spiritu ducebatur, et multo magis Christus, et tamen uterque dicitur factus sub lege, Galat. 4, 1. Corinth. 19. Quæ objectio præcipue videtur mihi convincere contra hæreticos, *non esse sub lege,* non necessario significare idem, *quod non obligari lege:* nam Joannes Baptista, Simeon, et similes justi ducebantur Spiritu, et nihilominus obligabantur lege veteri. Deinde cogit illa objectio, ut fateamur illam particulam *sub lege* non eamdem significationem habere semper in Paulo, etiam respectu ejusdem legis. Prima ergo expositio, et valde recepta quoad locum ad Galat. 5, est eum qui Spiritu ducitur non esse sub lege terrente atque minante, quia jam amore ducitur, et non timore. Ita Augustinus, dict. cap. de Natur. et gratia: unde idem Augustinus enarrat in Psal. 1, circa id: *Sed in lege Domini voluntas ejus,* notat esse aliud *esse in lege,* aliud *sub lege, Qui est in lege, secundum legem agit; qui est sub lege, secundum legem agitur: ille ergo liber est, iste servus.* Et eamdem expositionem indicant Chrysostomus et Theophyl., licet fortasse aliud intendentes, ut statim dicam. Eamdem sequuntur div. Thomas, Anselmus, Beda, Cajetanus, Adam. et multi alii, estque valde probabilis, et sufficiens.

16. *Secunda expositio est, non esse sub lege illos qui legem non violant.* — Altera expositio esse potest, ut esse sub lege, idem sit in dicto loco quod non damnari lege et non esse reum ex vi illius, quia lex non damnat eos, qui illam observant: qui autem ducuntur Spiritu, servant legem, etiam quoad illud præceptum: *Non concupisces,* et ideo non damnantur a lege. Hanc indicat Augustinus dicta epist. 19 ad Hieronymum, dicens: *Hos ergo damnabiliter dicit esse sub lege, quos reos facit lex, non implentes legem,* etc. Quæ verba refert etiam Beda ad Galat. 5, quamvis priorem expositionem magis probare videatur. Anselmus etiam utramque referens, hanc ponit ultimo loco, sicut et Adamus. Potestque suaderi ex verbis quæ paulo inferius post numeratos fructus Spiritus sancti Paulus subjungit: *Adversus hujusmodi non est lex;* quasi diceret, qui hæc operatur non est sub lege, quia non habet illam sibi contrariam, nec ab illa damnatur. Probabilis quidem est expositio, illi tamen non libenter assentior, quia sententia illa in illo sensu nihil referre videtur ad intentionem Pauli, nec ad causam quam in illo loco tractabat: quamvis enim lex vetus non damnaret eum qui ab Spiritu sancto ducitur, posset illum obligare, sicut de Moyse et de Prophetis argumentabatur Hieronymus. Item, quia simplicius et proprius possunt illa verba explicari sine ullo incommodo, ut dicam. Item, illo modo, qui ducitur ab Spiritu sancto non est sub lege naturali, nec sub lege Evangelica, quod Paulus, credo, non dixisset.

17. *Tertia expositio probabilior est non esse sub lege idem esse ac non subdi legi scriptæ, et illa non indigere.* — Tertio igitur possunt illa verba simpliciter accipi, ut *non esse sub lege,* sit *non subdi legi scriptæ,* ut scripta est, ex necessitate, seu non indigere illa, qui sensus videtur facilis, et accommodatus textui, et intentioni Pauli. Ipse enim persuadere volebat nunc non esse fidelibus necessariam legem Moysis: neque ab eis esse servandam, ut constat ex fine totius Epistolæ, et ex discursu præcedentium capitum, et præsertim ex verbis illis cap. 4: *Dicite mihi, qui sub lege vultis esse, legem non legistis,* etc., ubi esse sub lege non significat sub pœna, vel damnatione contineri, sed solum esse sub obligatione ejus, et sub observantia illius tanquam necessariæ ad salutem, ut videtur per se notum. Hunc ergo scopum prosequens Paulus incipit capite 4: *State, et nolite iterum jugo servitutis contineri:* et post multa, *Vos* (inquit) *in libertatem vocati estis fratres, tantum ne libertatem in occasionem detis carnis.* Quibus verbis docet ita esse Christianos liberos ab obligatione legis Moysi, ut tamen non sint liberi a lege divina naturali honeste vivendi, et secundum ratio-

nem, non secundum carnis concupiscentiam. Et hac occasione declarat summam hujus legis naturalis in lege charitatis positam esse, et concupiscentiam carnis adjutorio divini Spiritus esse vincendam, et deinde subjungit: *Quod si spiritu ducimini, non estis sub lege;* ac si diceret, quamvis necessarium sit Spiritu vincere concupiscentiam, non ideo estis sub lege, utique scripta in tabulis, quia lex scripta in corde vobis sufficit, et illa regimini: imo et obligamini non speciali legis obligatione, aut monitione, et ideo subjungit: *Manifesta autem sunt opera carnis*, etc., ac si diceret, jam non indigetis lege monstrante turpitudinem talium operum, et non adjuvante ad vincenda illa. Spiritus autem legis gratiæ clare monstrat illa, et juvat ad illa vitanda: nam (ut adjungit) *Fructus Spiritus est charitas*, etc., et alii, quos numerat, et ut ostenderet perfectionem illorum fructuum, concludit, *adversus hujusmodi non est lex*, ac si diceret, hæc talia sunt, ut lege non prohibeantur, nec prohiberi possint, quia non potest esse discordia inter Spiritum et legem, ut ibi exponit D. Thomas: vel si pronomen illud *hujusmodi* referatur ad personam, optimus sensus erit, adversus eos qui hos fructus faciunt, nihil habet scripta lex, nec potest illos damnare: non solum quia faciunt quæ illa præcipit, verum etiamsi alia quæ præcipit non faciant, vel etiamsi hæc ipsa non faciant ex inductione talis legis, sed ex Spiritu fidei, qua CHRISTO adhærent, et propter quem carnem suam crucifixerunt cum vitiis et concupiscentiis.

18. Atque hunc sensum aperte indicat Chrysostomus ibi: nam post illa verba, *Quod si Spiritu ducimini, non estis sub lege:* interrogat: *Quænam est hæc consequentia?* respondet: *Maxima quidem, et evidens. Etenim qui Spiritum ut oportet, habet, per hunc extinguit omnem concupiscentiam: porro qui liberatus est ab his, non eget legis auxilio*, etc. et infra: *Quanquam lex erat loco Spiritus, juxta suas vires, priusquam Spiritus adveniret, non tamen ob id oportet manere in pædagogo; tunc quidem merito sub lege eramus, ut metu castigaremus concupiscentias, nondum prodito Spiritu: nunc vero postea quam venit gratia, quæ non solum jubet ab illis abstinere, sed etiam ad altiora provehit, et ad altiorem vitæ rationem, quid opus est lege?* Et in sequentibus semper hunc sensum prosequitur, et verba illa *adversus hujusmodi non est lex*,ita exponit: *Quid enim præcipiat illi, qui omnia in se habeat, etiam perfectam philosophiæ magistram charitatem?* Et idem fere habet Theodoretus, et clarius Theophylactus, Hieronymus etiam in brevioribus commentariis ita exponit: *Si vos spiritualibus per omnia actibus occupetis, non est vobis lex necessaria, quæ carnalibus data est;* et infra circa illa verba *adversus hujusmodi non est lex*, addit: *Non enim ista prohibuit, sed et qui novum implet, non est sub veteri Testamento.* Similiter locum explicat noster Salmeron in Epistola ad Galatas, disput. 31, nec contra hanc expositionem objectionem video alicujus momenti.

19. *Solvitur objectio Hieronymi supra posita. — Quomodo Christus Dominus erat sub lege, et B. Paulus.* — Nam ex his facile expeditur objectio ab Hieronymo facta: nam Sancti veteris Testamenti, qui ducebantur Spiritu gratiæ, non habebant illam perfectionem ex vi status illius temporis, seu legis, sed in fide Christi venturi, et ideo manebant sub lege quoad obligationem. Paulus autem loquitur de his qui ratione status et præsentis gratiæ Spiritu ducuntur: nam hi non sunt sub lege scripta, etiam quoad obligationem. Juxta aliam vero expositionem dicentur illi Sancti antiquæ legis non fuisse sub lege, tanquam coacti ab illa, nec tanquam rei facti per illam: satis autem dubito an illos voluerit comprehendere Paulus sub illa sententia. Christus autem Dominus longe alio modo dicitur factus fuisse sub lege: non enim quoad obligationem factus sub illa est, sed quoad observationem, ut ex materia subjecta est manifestum. Paulum vero ponderat Hieronymus non simpliciter de se dixisse, *Factus sum sub lege*, sed addidisse: *Iis, qui sub lege sunt, quasi sub lege essem, cum ipse non essem sub lege*, etc., ubi potius simpliciter negat fuisse se sub lege, utique quoad obligationem: dicit tamen se fuisse quasi sub illa, quia interdum ita observavit illam, ac si illa teneretur, ut Judæos lucrifaceret. Videtur autem ibi Hieronymus in hoc æquiparare Paulo antiquos Prophetas, quod illi etiam non essent simpliciter sub lege, sed quasi sub lege: sed loquendo consequenter, prior responsio solidior est.

20. Denique ex dictis satis constat, quocumque modo a Patribus tradito intelligantur illa verba, per illa non excludi, quominus justi novi Testamenti, quantumvis Spiritu divino moveantur, sub lege aliqua sint quoad obligationem ejus, et hoc supponere Sanctos omnes, qui dicta verba interpretantur: imo ex eodem loco Pauli evidenter colligitur: nam numeratis operibus carnis concludit: *Quæ*

prædico vobis, sicut prædixi, quoniam qui talia agunt, regnum Dei non consequentur. Certe si lege aliqua non tenerentur ad cavenda talia opera, propter illa non amitterent regnum Cœlorum; et alia ejusdem loci verba statim ponderabimus.

21. *Tertia objectio hæreticorum ex loco ad Rom.* 6. — *Esse sub lege hoc loco idem est ac esse sub imperfectione legis scriptæ obligantis subditos, non vero adjuvantis.*—Tertium testimonium hæreticorum est illud ad Rom. 6 : *Non estis sub lege, sed sub gratia ;* quæ verba secundum se spectata easdem possent habere interpretationes, sed juxta planum contextum alius est sensus illorum facillimus : nam sine dubio loquitur Paulus de lege scripta : et *esse sub lege* non solum ibi significat esse sub obligatione legis, quamvis hoc etiam includat, seu supponat : sed specialiter exprimit esse sub imperfectione legis præcipientis, et non juvantis. Docuerat enim Paulus, baptizatos omnes mortuos esse a peccatis in Christo; unde illos admonuit : *Non ergo regnet peccatum in vestro mortali corpore, ut obediatis concupiscentiis ejus ;* et infra : *Peccatum enim vobis non dominabitur;* et ne hoc illis difficile videretur, pro ratione adjungit : *Non enim estis sub lege, sed sub gratia ;* ac si diceret, non enim estis in statu in quo lex præcipiebat non concupiscere, et non juvabat, sed estis sub gratia, quæ interius ad id servandum movet, et exterius juvat.

22. Sic Chrysostomus ibi homil. 11, et Theodoretus ac Theophyl. aiunt : *Corpus nostrum ante Christi adventum facile a peccato expugnari potuit, neque enim spiritus aderat qui succurrere, neque Baptisma, quod mortificare posset,* etc., *lex erat jubens tantum, nihil tamen auxilii afferebat : gratia vero et priora peccata remittit, et ad futura nos munit.* Est etiam expressa sententia Augustini lib. de Contin., c. 3, dicentis : *Non sumus sub lege bonum quidem jubente, non tamen dante; sed sumus sub gratia, quæ id, quod lex jubet* (utique quoad moralia) *faciens nos amare, potest liberis imperare :* et libr. de Grat. et liber. Arbitr., cap. 12 : *Non enim estis sub lege, sed sub gratia, non quia lex mala sit, sed quia sub illa sunt, quos reos facit jubendo, non adjuvando; gratia quippe adjuvat, ut legis quisque sit factor, sine qua gratia, sub lege positus, tantum erat legis auditor.* Eamdem expositionem sequuntur Anselmus, Beda, Adam, Cajetanus et bene Toletanus Pereira. Item noster Salmeron in Epistola ad Rom., cap. 6, disput. 4; nec occurrit difficultas ulla. Mirumque est quod hæretici abuti audeant hoc loco, cum Paulus statim quasi respondens eorum impudentiæ, subjungat : *Quid ergo peccabimus, quoniam non sumus sub lege, sed sub gratia? Absit.* Et similem sententiam habet in principio capitis, et in fine concludit : *Stipendium peccati mors; gratia autem Dei vita æterna ;* constituendo ergo fideles sub gratia, et non sub lege scripta, ejusque imperfectione, non dicit esse immunes ab omni lege, aut peccata eis non imputari, si ea committant; sed eos excitat ad peccata vitanda, quia gratia Dei potentior est illis.

23. *Quarta objectio hæreticorum ex variis locis novi Testamenti.* — Quarto objiciunt hæretici illa testimonia, in quibus libertas legis gratiæ commendatur, ut Galat. 2, 4 et 5, 2 Corinth. 3, Jacobi 1 et 2, quæ testimonia volunt intelligi de libertate ab omni legis obligatione. Hæc vero falsa explicatio specialiter destruit veritatem legis gratiæ, quam infra libro 10 specialiter defendemus, et hunc errorem expugnabimus; et ideo nunc breviter respondemus, imprimis ex illis locis colligi non posse, in eis esse sermonem de libertate ab omni lege, quia hoc in eis non dicitur, sed generatim est sermo de libertate, et aliunde sensus est tam absurdus, et tam contrarius omni rationi et pietati, et aliis Scripturarum testimoniis, quæ docent obligari fideles ad vitanda peccata et ad honeste operandum, ut statim per se sit incredibile tale commentum. Deinde addimus, quod libertas multiplex esse potest, et a servitute peccati, et a servitute timoris, et a reatu pœnæ et cujuscumque mali, et a legis obligatione, et vel in particulari unius legis, vel generaliter omnium : ex quibus omnibus hæretici hunc postremum sensum eligunt. Dico autem ex eisdem locis aperte constare, non in hoc sensu sumi libertatem Christianam, sed in aliquo ex aliis.

24. *Expenditur locus Pauli ad Galat.* 2, *in quo Apostolus loquitur de libertate a lege veteri a qua liberi Christiani.* — Nam ad Galat. 2 verba sunt : *Subintroierunt explorare libertatem nostram, quam habemus in Christo Jesu, ut nos in servitutem redigerent :* constat autem evidenter ex his quæ in eodem capite sequuntur, servitutem illam, ad quam fratres illi subintroducti volebant Christianos redigere, fuisse observationem legis Moysi, quia cogebant Christianos judaizare ; ergo libertas illa *quam habemus in Christo Jesu,* prout de illa est sermo in illo loco, solum est libertas a jugo et obligatione legis Moysi, ut bene explicat

Salmeron ibidem. In cap. autem 4 ejusdem Epistolæ verba sunt: *Itaque fratres non sumus filii ancillæ, sed liberæ, qua libertate Christus nos liberavit;* quæ verba sunt conclusio totius discursus, præcipue ab illis verbis: *Dicite mihi, qui sub lege vultis esse,* etc., quam ostendit fuisse legem servitutis, et ideo populum, cui data est, significatum esse per filium ancillæ; ergo aperte loquitur de libertate populi Christiani, quam habet a jugo, et servitute illius legis. In cap. autem 5 verba sunt: *Vos in libertatem vocati estis fratres.* Statim vero declarat qualis sit hæc libertas adjiciens: *Tantum ne libertatem in occasionem detis carnis.* Non est ergo profana libertas, quæ omne jugum legis auferat, et licentiam præbeat quidlibet operandi; sed est libertas spiritualis, qua fit ut Spiritu ducamur, et non simus sub lege, ut statim dicitur, et jam explicuimus.

25. *Explicatur locus Pauli 2 Corinth. 3, de libertate a velamine obcæcationis, vel a servitute legis.* — At vero 2 Corinth. 3 verba sunt: *Ubi Spiritus Domini, ibi libertas;* quæ secundum se sumpta possunt optime exponi de libertate a servitute peccati, et de libertate ab spiritu timoris servilis, et de libertate a lege veteri: nam Spiritus sancti gratia et motio ab omnibus his oneribus, seu dominiis nos liberat. Prout vero in illo loco dicta sunt a Paulo, intelligenda videntur de libertate a velamine obcæcationis, et duritie cordis, et possunt extendi, simulque intelligi de libertate a servitute legis veteris. Dixerat enim: *Usque in hodiernum diem cum legitur Moyses, velamen positum esse super cor Judæorum,* ut scilicet, non videant testamentum illud jam esse evacuatum; et addit velamen illud esse auferendum ab illo populo: *Cum conversus fuerit ad Dominum,* et subdit: *Dominus autem Spiritus est, et ubi Spiritus Domini, ibi libertas,* utique ab illo velamine: nam Spiritus Domini est qui liberat a jugo legis, sicut alibi dixit: *Si Spiritu ducimini, non estis sub lege:* et ideo idem Spiritus Domini, qui talem dat libertatem, dat etiam lumen ad cognoscendam illam, ac subinde aufert velamen quod veritatem illam occultabat, et ideo concludit: *Nos autem revelata facie gloriam Dei speculantes,* etc. Quod totum unico verbo eleganter complexus est Chrysostomus, homil. 7, dicens: *Libertatem autem dixit, habita ratione pristinæ servitutis;* et ita intelligunt omnes catholici scriptores: neque est cur libertas spiritus intelligatur esse ab omnis legis obligatione: quia nec Paulus hoc dicit, nec pertinet ad perfectionem, vel dominatum Spiritus: nam in Angelis, et Adamo, et in omnibus justis fuit Spiritus, et in illis non fuit talis libertas, unde potius repugnat perfectioni et sanctitati, ac dominationi divini Spiritus.

26. *Expenditur locus epistolæ Jacobi de lege libertatis, id est, charitatis.* — Loca autem Jacobi 1 et 2, contra ipsos hæreticos convincunt: nam in cap. 1, illam quam vocat legem perfectæ libertatis, supponit esse veram legem obligantem ad opus, et ideo concludit illum fore beatum, qui in ea permanserit, et fuerit *factor operis,* id est, qui illam servaverit. In cap. autem 2 significat, per legem illam libertatis esse homines judicandos: *Sic loquimini,* dicens, *et sic facite, sicut per legem libertatis incipientes judicari:* videtur autem loqui de lege charitatis quam paulo antea *regalem* vocaverat: supponit ergo aperte Christianos esse subjectos legi. Cur autem illa vocet legem *perfectam, regalem, et libertatis,* in libro ultimo, de lege gratiæ disputando, dicetur.

CAPUT XX.

AN IN LEGE FIERI POSSIT MUTATIO, ET QUOTUPLEX ILLA SIT.

1. *Prima assertio.— Lex indefinite lata non mutatur ob solam temporis durationem.* — Explicata natura legis, et omnibus causis, et effectibus ejus, solum superest dicendum de mutatione legis. Verumtamen, quia hæc proprietas non est communis omni legi, ideo melius tractabitur de singulis in particulari, in eis declarando, an modum aliquem mutationis admittant. Hic ergo solum præmittemus quasdam generales regulas, et explicationes terminorum, ut facilior sit postea doctrina in singulis legibus. Primo igitur supponimus ex dictis, legem indefinite latam de se non mutari, neque ejus obligationem cessare propter solam temporis diuturnitatem, si alia causa mutationis non interveniat. Probatur, quia lex de se perpetua est: ergo propter solam temporis durationem non mutabitur, nisi aliunde tollatur. Dices: aliquando lex involvit, seu præscribit certum terminum suæ obligationis. Respondetur primo, ideo locutos nos fuisse in assertione de lege indefinite lata. Secundo addimus, illud solum habere locum in aliqua lege positiva, et rarum esse, et quasi præter naturam perfectæ legis, ut supra dictum est, et ideo simpliciter affirmari posse, moraliter loquendo, non cessare propter so-

lam temporis diuturnitatem. Eo vel maxime, quod cum lex esse debeat rationabilis et justa, nunquam præscribet certum terminum suæ durationis, nisi quia in illo termino, seu fine temporis cessabit vel justitia legis, vel potissima ratio, quæ movit legislatorem ad ponendam illam, et ita nunquam oritur proprie mutatio ex solo temporis decursu, sed ex aliqua alia mutatione, quæ cum illo conjungitur.

2. *Secunda assertio.—Mutationem legis dupliciter accidere posse, vel per defectum causæ conservantis, vel per actionem contrarii agentis.* — Secundo, dicendum est mutationem legis dupliciter accidere posse. Uno modo quasi ab intrinseco ex defectu materiæ, seu causæ conservantis. Secundo, ab extrinseco per actionem contrarii agentis; quæ assertio non est universaliter accipienda, ita ut sensus sit omnem legem esse mutabilem his modis, quia non ita est : aliqua enim esse potest immutabilis, et aliqua potest mutari uno modo, et non alio : solum ergo indefinite dicimus, in lege habere locum illo duos modos mutationis. Et ita declarari potest primo, quia lex se habet ad modum cujusdam accidentis, quatenus est in subditis, vel illos obligat, seu debitores constituit : accidens autem illis duobus modis in generali mutari potest, aut destrui, ut constat ex philosophia : idem ergo erit cum proportione in lege. Secundo, probatur declarando in particulari utrumque membrum : ratio prioris membri est, quia lex requirit causam quasi materialem, circa quam versetur, et ideo si illa desit, cessabit obligatio legis : ut si omnino subditi desint, cessabit obligatio legis, licet ipsa possit manere in mente legislatoris : sed hæc mutatio nihil ad moralem considerationem refert. Habet etiam lex causam efficientem, et ex hac parte solet effectus desinere, seu mutari per suspensionem influxus, seu non conservationem causæ efficientis; quia vero efficiens causa legis, prout est in subditis, seu extra legislatorem, non est nisi voluntas legislatoris, quæ eadem perseverare censetur, quamdiu contraria non intervenit, ideo mutationem legis ex parte causæ efficientis comprehendimus sub illa, quæ fit per actionem contrariam. Denique habet lex causam finalem, et ex hac parte maxime censetur lex cessare, seu mutari ab intrinseco ex defectu causæ finalis, in qua maxime habet locum illud, *Cessante causa, cesset effectus,* cap. *Cessante* de Appellat. Verumtamen hic modus mutationis maxime habet locum in legibus positivis humanis, quia in naturali non videtur habere locum, et de divina positiva est res sub controversia, et ideo in singulis melius explicabitur : ratio vero alterius partis est, quia lex accipit suum esse, et vim obligandi per voluntatem legislatoris : ergo per contrariam voluntatem auferri poterit, quia supponimus non deesse potestatem, cum illa sit eadem in legislatore ad utrumque actum, supposita capacitate materiæ, ut magis ex sequentibus declarabitur.

3. *Tertia assertio.—Legem posse mutari, vel per ablationem illius, vel per ingressum alterius qui illam extinguat.* — Tertio, dicimus hanc legis mutationem interdum esse posse pure ablativam, seu corruptivam per se; aliquando vero esse posse per modum generationis unius, quæ sit corruptio alterius. Declaratur, quia imprimis, quoties mutatio legis fit per solam mutationem, vel defectum causæ necessariæ ad conservationem ejus, tunc est mera cessatio legis per carentiam obligationis ejus, absque introductione alterius obligationis, sicut corrumpitur lumen per absentiam solis. Deinde etiamsi tollatur lex per voluntatem contrariam legislatoris, qui vult legem cessare, tunc etiam habet locum pura subtractio legis, quia non est necesse aliam introduci ad prioris ablationem. Unde licet in eo dicatur lex tolli per actionem contrariam quasi immanentem, quia voluntas contraria versari potest circa solam privationem, seu ablationem legis, non tamen tollitur per mutationem contrariam quasi transeuntem, sed per mutationem privativam, et ablativam legis : ita ergo satis constat prius membrum. Posterius autem locum habet, quando una lex tollitur per introductionem alterius priori repugnantis, ut si præceptum jejunii tollatur, imponendo præceptum comedendi carnem, aut bis in die. Hic enim mutationis modus locum habet in materia mutabili, et quæ nunc potest esse utilis, et postea nociva : et tunc si præcepta sint contraria, necesse est ut unum excludat aliud, etiamsi id directe non exprimat, quia non possunt simul obligare leges contrariæ, ut per se notum est.

4. *Quarta assertio. — Mutationem legis vel posse esse universalem, vel particularem, vel simpliciter, vel secundum quid.* — Quarto, potest hæc mutatio legis esse universalis, vel particularis tantum, seu potest esse mutatio simpliciter, vel secundum quid. Mutatio universalis et simpliciter erit, quando lex in totum et simpliciter tollitur, id est, et respectu omnium, seu totius communitatis quam obligabat, et respectu sui esse, seu durationis, quia simpliciter tollitur, ita ut amplius non

redeat. Posset autem fieri mutatio universalis, non tamen simpliciter, sed ad tempus, si pro aliquo tempore suspendatur obligatio legis, statim reditura illo transacto; et hanc vocamus mutationem secundum quid, quia re vera lex non simpliciter tollitur, quandoquidem transacto illo tempore perseverat sicut antea sine nova editione, vel promulgatione. Particularis autem mutatio fit, quando manente lege quoad universalem obligationem respectu communitatis, aufertur in particulari respectu alicujus personæ, seu partis communitatis, ut fieri solet per dispensationes, aut privilegia : nam, sicut supra diximus, posse interdum ferri legem pro aliqua communitate, excipiendo partem, vel aliqua membra, ex justa causa : ita post latam generaliter legem potest fieri similis exemptio, et tunc dicitur fieri mutatio aliqua particularis in lege.

5. *Varia vocabula quibus legis mutatio universalis significatur.* — Et juxta hanc distinctionem sunt impositæ variæ voces ad hanc legis mutationem significandam, quas oportet breviter præ oculis ponere, ut clarius et expeditius in sequentibus loqui possimus. Quædam igitur verba sunt quæ significant generalem et absolutam mutationem legis; alia quæ tantum significant mutationem secundum quid, vel particularem. Prior significatur præcipue per verbum *abrogandi* legem, tunc enim abrogari lex dicitur, quando totaliter ac simpliciter aufertur. Potest autem hoc fieri variis modis. Unus est per simplicem ablationem legis, quæ potest dici revocatio legis, et interdum vocatur mors legis, ut videbimus infra tractando de lege veteri. Aliud est quando non solum tollitur lex, sed etiam vetatur ejus observatio, et dici potest prohibitio legis, per quam prior lex incipit esse non solum mortua, sed etiam mortifera, ut de lege veteri loquuntur theologi. Differtque hic modus a præcedenti, quia ille consistit solum in ablatione legis et obligationis ejus : hic vero præter illam privationem addit novam legem prohibentem id quod per aliam præcipiebatur.

6. *Irritatio et abrogatio legis idem significat.* — Tertius modus esse potest, quando non solum prohibetur quod prius præcipiebatur, sed etiam contrarium vel incompossibile priori præcipitur, ut si prius præcipiebatur studium tali hora, et postea præcipiebatur oratio pro eadem hora: nam hoc plus est quam non præcipere studium, et quam prohibere illud : additur ergo in hoc tertio modo novum præceptum non solum de contradictorio objecto (ut sic dicam), sed etiam de contrario. Potest autem his duobus ultimis modis abrogatio prioris legis fieri per aliam novam legem contradictoriam, vel contrariam; aliquando vero præcedit pura revocatio, et postea additur nova prohibitio, vel novum contrarium præceptum. Et quando fit priori modo non potest posterior lex fieri, nisi vel ab eodem qui priorem tollit, vel a superiori potestate, quia inferior non potest resistere majori: quando vero fit prohibitio posteriori modo, potest fieri ab inferiori, quia jam supponit ablatam priorem legem, ut in abrogatione legis veteris videre licet, et infra suo loco explicabimus. Denique Soto addidit irritationem legis tanquam distinctam ab abrogatione legis: quia sicut votum irritari potest, ita videtur etiam lex posse irritari. Verumtamen in lege irritatio non videtur distincta ab abrogatione, quia eumdem effectum habet, et solum per potestatem jurisdictionis fieri potest. Soto autem vocat simplicem abrogationem, quando fit ab eodem qui legem tulit, vel a successore, qui tanquam idem reputatur. Quando vero ablatio legis fit a superiori, tunc vocat irritationem. Sed hoc solum potest pertinere ad usum vocis, an vero in re sit aliqua differentia, infra circa legem humanam dicemus.

7. *Vocabula quibus mutatio particularis legis significatur.* — *Propria significatio verbi dispensatio.*— Aliæ sunt voces significantes particularem mutationem legis, inter quas prima et magis usitata est dispensatio legis. Circa quam vocem notari imprimis debet origo, et proprietas ejus. Dispensare enim in sua propria impositione, idem est quod distribuere, vel administrare munus aliquod, habens conjunctam rerum necessariarum distributionem: et ita distributio ipsa beneficiorum Dei, quæ pro ratione divinæ providentiæ diversis temporibus fit, dispensatio solet appellari, ut patet ex illo ad Ephes. 1 : *Secundum beneplacitum ejus, quod proposuit in eo, in dispensatione plenitudinis temporis instaurare omnia in Christo.* Specialiter autem solet in sacra Scriptura vocari dispensator, qui in domo aliqua ab ejus domino constituitur, ut necessaria familiæ dispenset, juxta illud Luc 12 : *Quis putet est fidelis dispensator*, etc. Et ita in veteri Testamento solet nomen dispensatoris temporalis accipi pro illo, qui familiam alicujus temporaliter administrat, ut Genes. 43 et 44, et 3 Reg. 8, et hæc acceptio est valde usitata in jure civili, § *Recte*, Instit. de Mandato, l. *Urbana*, ff. de Verb. significat., et multa de illa erudite congerit Brissonius.

8. *Disputatur quid significet in novo Testamento item dispensatio. — Quando exerceatur propria dispensatio in lege.* — At in novo Testamento ad altiorem, spiritualem scilicet significationem vox hæc translata est : significat enim œconomum, seu ministrum spiritualis domus Dei, quæ est Ecclesia, juxta illud 2 Corinth. 4 : *Sic nos existimet homo ut ministros Christi, et dispensatores mysteriorum Dei,* et 2 Petr. 4 : *Sicut boni dispensatores multiformis gratiæ Dei.* Unde etiam ipsa distributio, seu generalis administratio mysteriorum Dei, quæ in Ecclesia fit, solet in sacra Scriptura dispensatio appellari, 1 Corinth. 9 : *Dispensatio mihi credita est ;* ad Ephes. 3 : *Si tamen audistis dispensationem Dei, quæ data est mihi in vobis ;* ad Coloss. 1 : *Cujus factus sum ego minister secundum dispensationem Dei, quæ data est mihi.* Sic etiam dixit Bernardus ad Eugenium, libro 3 de Considerat., capite 3 : *Dispensatio tibi super orbem credita est, non data possessio.* Hinc ergo ulterius translata est hæc vox, ad significandum particularem actum hujus potestatis administrativæ : sic enim concessio indulgentiarum, dispensatio thesauri Ecclesiastici dicitur : sic etiam dantur dispensationes voti et juramenti, de quibus aliis locis dictum est. Ita ergo in præsenti accommodata est vox dispensationis, ad significandam particularem mutationem legis per relaxationem obligationis ejus circa unam vel aliam personam : est enim obligatio legis quasi onus quoddam distribuendum inter multos, et ideo liberatio unius ab illa obligatione, et non aliorum, quædam dispensatio illius appellata est : nam quia lex in communi ponitur, et in particulari persona potest occurrere specialis ratio, vel necessitas, ut a tali onere eximatur, ideo genus hoc mutationis interdum necessarium, aut conveniens est. Unde dispensatio tunc propriissime fit, quando obligatio legis, quæ antea et communitatem et talem personam obligabat, ab hac persona tollitur, cum maneat lex communitatem obligans circa eamdem materiam.

9. *De mutatione legis quæ fit per commutationem vel compensationem. — Quid sit permissio in materia legis. — Quid significet nomen licentia.* — Aliter etiam solet hæc mutatio fieri per modum commutationis, seu compensationis, quæ revera est quædam dispensatio, quia per illam etiam aufertur in particulari obligatio legis; tamen quando non tollitur per puram privationem (ut sic dicam), sed loco illius aliquod aliud onus imponitur, vocatur commutatio, vel compensatio, ut quando alicui relaxatur jejunium cum onere recitandi Rosarium, vel quid simile; et quando illud onus, quod loco obligationis legis substituitur, pecuniarium est, poterit illa dici redemptio, sicut in votis solet appellari : nam quoad hoc est eadem ratio, servata proportione : et ideo de his videri possunt quæ in simili diximus, tractando de voto. Hic demum adverti potest, solere hanc mutationem vocari nomine *permissionis* et *licentiæ,* quæ tamen voces generaliores sunt, et ideo sunt explicandæ. Permissio enim non solum dicitur, quando obligatio aufertur, sed etiam quando connivetur, dissimulatur, aut cum effectus non impeditur, nec punitur violator legis, et hæc non est dispensatio, ut per se notum est. Deus enim multa præcepta sua violari permittit, in quibus non dispensat; non ergo omnis permissio est dispensatio, sed dispensatio dici potest quædam permissio, quia per illam sinitur quis agere contra præscriptum legis non solum impune, sed etiam immaculate. Sicut autem diximus de abrogatione, quod potest fieri, vel auferendo tantum, vel etiam prohibendo, aut præcipiendo contrarium, ita de dispensatione dici potest : nam interdum est pura, et tunc habet modum permissionis, et per se hoc solum requirit; interdum vero potest per prohibitionem fieri, ut si Prælatus non solum auferat a subdito obligationem audiendi Missam, verbi gratia, sed etiam prohibeat illam audire, etc. Nomen etiam licentiæ latius patet quam nomen dispensationis : omnis enim dispensatio recte dicitur licentia quædam ; non tamen omnis licentia est dispensatio : nam sæpe per licentiam non relaxatur obligatio legis, sed solum est circumstantia quædam requisita in ipsa lege ad actum bene exercendum, ut maxime in religiosis statutis videre licet : nam religiosus non debet loqui, aut exire domo sine licentia; cum tamen illa datur, non proprie in lege dispensatur, sed potius completur modus operandi lege præscriptus, et ideo talis licentia non requirit causam ejusdem rationis, nec propriam potestatem jurisdictionis, sed alicujus administrationis, quæ ad legum mutationem non pertinet.

10. *De nomine* interpretatio, *et quomodo a dispensatione differat.* — His addenda est *interpretatio* legis, quam aliqui cum dispensatione confundunt, sed sunt longe diversæ, ut dixi late lib. 6 de Voto, cap. 9 ; nam ibi dicta de dispensatione et interpretatione voti eamdem rationem habent in dispensatione et in-

terpretatione legis, et ideo non sunt hic repetenda. Differt ergo interpretatio a dispensatione, quod non tollit obligationem legis, sed declarat legem interdum non obligare. Unde dispensatio a voluntate proxime pendet, et gratiæ ac liberalitatis rationem habet; interpretatio intellectus potius est, et rationem justitiæ involvit: unde si fiat privatim, ad judicium prudentis pertinet; si vero fiat ex potestate, est quasi juridica sententia. Hinc etiam interpretatio non solum in particulari casu, sed etiam de tota lege fieri potest, ut si fiat interpretatio, quod lex sit injusta, et ideo omnino non obliget; vel si cessante omnino ratione legis, in universali consequenter declaretur legis obligationem cessasse, vera fit interpretatio, et tamen illa non dicetur abrogatio legis, sed cognitio, vel judicium nullitatis ejus. Ita ergo quando interpretatio legis fit in particulari persona, vel casu, quod in eo lex non obliget, non potest illa dici dispensatio. Quocirca nec mutatio legis dici poterit, quia tunc non mutatur lex: nam ipsa de se, eadem, et eodem modo perseverans, invenitur non obligans pro illo casu, quia vel suis verbis illum non comprehendit, vel a principio non fuit mens legislatoris in illo, seu pro illo obligare: unde interpretatio in quadam significatione magis stricte dicitur illa quæ fit per specialem virtutem æquitatis, de qua disputat D. Thomas, 2. 2, quæst. 120. Illamque vocavit emendationem legis, seu epiikiam, Aristoteles 5 Ethicor., cap. 10, non quia in lege fuerit proprius error, qui postea per interpretationem emendetur, et ita lex ex parte mutetur, sed dicitur emendatio legis quoad externam speciem, et quoad generalem vigorem verborum: nam lex generaliter loquitur, et verbis suis non potest singulares casus excipere, et ita in externa specie videtur comprehendere aliquos, quos revera non comprehendit; et quia hoc declarat epiikia, ideo emendatio legis dicitur.

11. *Variatio quæ fit in obligatione legis ob mutationem materiæ non est dispensatio.*— Atque hinc etiam obiter colligitur variationem quæ interdum contingit in obligatione legis ex mutatione, vel variatione materiæ, non esse dispensationem in lege. Probatur, quia propria dispensatio legis est mutatio ejus, hæc autem non est mutatio legis, sed materiæ, quæ est alterum extremum a quo pendet obligatio. Est enim obligatio quasi relatio quædam, quæ pendet ex fundamento et termino et ex utriusque mutatione potest auferri; quando ergo tollitur per solam materiæ mutationem, tunc lex non obligat, non quia ipsa mutetur, sed quia ipsa pro eo casu non loquitur: ut, verbi gratia, si quis teneatur promissum solvere, et creditor remittat debitum, jam non obligat lex quæ prior obligabat, non quia in illa dispensatum sit, sed quia subtracta est materia, et sic de aliis. Quod pro intelligentia legis naturalis est notandum, ut infra declarabitur. Ad dispensationem ergo necessarium est ut, perseverante materia et subjecto capaci obligationis legis, tollatur obligatio ex parte ipsius legis per relaxationem ejus: nam si solum subtrahitur legi materia, vel subjectum, circa quod possit operari, seu obligationem inducere, ipsa de se eadem semper manet, et ex se habet, non ut semper, et in omni casu obliget, sed cum certis circumstantiis: et hac ratione lex jejunandi obligat hominem sanum; si autem ægrotet, desinit illum obligare, non quia ipsa mutetur, sed quia moraliter jam non est idem subjectum, ad quod loquitur lex.

12. *Objectio.* — *Solutio.* — Objicies, quia supra dictum est aliquando fieri mutationem in lege per ablationem causæ: talis autem videtur esse hæc mutatio. Respondeo, illud genus mutationis solum contingere, quando omnino lex desinit esse per subtractionem totalis causæ conservantis, quia tunc transit de esse ad non esse, et ita mutatur. At vero quando mutatio materiæ solum est in particulari casu, tunc lex non desinit esse, sed tantum non obligat, et ideo non mutatur ipsa nec variatur, quia semper fuit ita constituta. Urgebis, idem dici posse de dispensatione legis, quia tunc etiam non desinit esse, sed tantum obligare. Respondetur negando similitudinem: nam per dispensationem mutatur lex, seu coarctatur, plus quam antea esset; per mutationem autem materiæ minime, quia a principio constituta est circa talem materiam, et cum talibus conditionibus, et non alio modo. Sicut præcepta affirmativa pro quibusdam temporibus obligant, et non pro aliis, non quia ipsa mutentur, sed quia sunt a principio ita constituta, et quia hæc est eorum natura; ita ergo in præsenti cogitandum est.

13. *De mutatione legis secundum quid quæ fit per suspensionem.*— Tandem solet alia mutatio in lege fieri per suspensionem ejus, quam vocavimus mutationem secundum quid, quia non simpliciter tollit legem, sed suspendit effectum ejus ad tempus: et non immerito potest hæc mutatio sub dispensatione comprehendi: nam si suspensio illa fiat circa aliquam personam in particulari, est clara dispensatio

temporalis, et ex hac parte minus perfecta. Potest autem interdum fieri pro tota communitate, et tunc ex hac parte videtur habere similitudinem cum abrogatione: tamen quia non simpliciter tollit legem, sed ad tempus suspendit obligationem ejus, dicitur tantum suspensio. Potest autem hæc suspensio accidere aliquando per solam interpretationem, et tunc ad epiikiam pertinet: interdum vero a superiore concedi potest talis relaxatio toti communitati pro brevi tempore, vel etiam pro uno tantum actu, ad faciendum aliquod opus servile in tali die festo, propter specialem causam, et tunc talis suspensio dispensatio dici potest. Atque hæc sufficiant de significatione vocum, in quibus supponimus mutationes illis vocibus significatas in legibus esse possibiles: quomodo autem ad singulas leges applicandæ sint, et per quas causas fieri possint, in sequentibus libris explicandum est, et ideo de lege in communi hactenus dictum sit.

FINIS LIBRI PRIMI.

INDEX CAPITUM LIBRI SECUNDI

DE LEGE ÆTERNA, NATURALI, ET JURE GENTIUM.

LIBER SECUNDUS

DE LEGE ÆTERNA

ET NATURALI, AC JURE GENTIUM.

Post tractationem de lege in communi, sequitur ut ad singulas species legum descendamus, inter quas primum locum obtinet lex æterna propter suam dignitatem et excellentiam, et quia est legum omnium fons et origo. De illa vero brevius disseremus quam de aliis, quia respectu hominum non ita applicatur per seipsam ad usum, seu munus legis, sicut aliæ, et quia magna ex parte solet confundi cum providentia divina, de qua in 1 p. ex instituto disputatur. Cum lege autem æterna naturalem conjungimus, tum ad hujus libri complementum, tum etiam quia naturalis lex est prima earum, per quas lex æterna nobis applicatur seu innotescit, et quia differunt tanquam lex per essentiam et per participationem, vel (ut sic dicam) tanquam signum, et significatum, ut declarabimus. Sumimus autem hic legem naturalem stricte, ut continetur in solo lumine naturali; nam illa quæ est connaturalis gratiæ, seu fidei, simpliciter supernaturalis est, et infra tractando de lege gratiæ consequenter explicabitur, licet cum proportione possint ad illam applicari quæ de lege naturali dicemus. Circa quam adverto dupliciter esse hominibus propositam, prius per naturale lumen rationis, secundo per legem Decalogi in tabulis Mosaicis scriptam; et ideo D. Thomam de lege naturali sub priori ratione spectata disputasse 1. 2, q. 94, sub posteriori autem in q. 100.

Sed quia lex illa scripta in tabulis reipsa non est alia quoad substantialem obligationem a lege naturali, cujus solam majorem notitiam contulit illa scripta, ideo in præsenti comprehendemus omnia quæ ad illam legem pertinent: quid vero illi adjunctum sit ex lege veteri, vel quoad pœnam, vel quoad aliquas circumstantias, vel quoad augmentum alicujus obligationis, dicemus postea de lege veteri disputando, et ibi consequenter videbimus an secundum aliquam rationem lex illa Decalogi cessaverit, vel adhuc duret. Denique quia jus gentium propinquissimum est legi naturali, illud etiam in hujus libri fine declarabimus.

CAPUT I.

UTRUM SIT ALIQUA LEX ÆTERNA, ET QUÆ SIT EJUS NECESSITAS.

1. *Primum argumentum. — Secundum. — Tertium. — Quartum.* — Ratio dubitandi est, quia lex necessario requirit aliquem cui possit imponi; sed ab æterno non fuit aliquis capax legis: ergo nec lex aliqua æterna esse potuit. Major patet, quia lex est actus imperii; repugnat autem esse imperium, nisi sit aliquis cui imperetur. Minor etiam probatur, quia ab æterno solum fuit Deus, cui lex imponi non potest, sicut nec imperium. Secundo, quia hac ratione ab æterno non fuit dominium, nec jurisdictio, nec gubernatio, quia non erant quibus dominaretur Deus, vel quos gubernaret: sed lex est actus gubernationis et dominii, seu jurisdictionis: ergo eadem ratione potuit esse æterna. Tertio: de ratione legis est promulgatio, ut diximus; sed ab æterno non potuit esse promulgatio, quia non erat cui promulgaretur, neque intra Deum solum potuit promulgari: ergo. Quarto, si esset aliqua lex æterna, esset simpliciter et absolute necessaria et immutabilis, quia nihil est æternum, nisi quod simpliciter necessarium est: sed nulla lex est per se et absolute necessaria, ut supra dictum est: ergo nulla est lex æterna.

2. *Dari legem æternam communis theologorum sententia est.* — Nihilominus communis sententia theologorum est, dari in Deo legem quamdam æternam. Ita docet D. Thomas 1. 2, q. 91, art. 1, et 93 per totam; et ibi Cajetanus, Soto et alii; Vincentius Belluacus in Specul.

morali, part. 2, dist. 1; Alensis, 3 part., q. 26, m. 1; Antoninus, 1 part., tit. 11, cap. 1, § 4, et tit. 12, a princip.; Turrecr. in cap. *Omnes leges*, d. 1, et sumitur ex Augustino, lib. de vera Religion., cap. 3, et lib. 1 de lib. Arbit., cap. 5 et 6, et lib. 22 contra Faust., cap. 27. Quin etiam Cicero, lib. 1 et 2 de Leg., hanc legem maxime prædicat, et a sapientissimis philosophis cognitam fuisse his verbis confirmat: *Hanc video sapientissimorum fuisse sententiam, legem neque hominum ingeniis excogitatam, neque scitum aliquod esse populorum, sed æternum quiddam, quod universum mundum regeret, imperandi prohibendique sapientia. Ita principem legem illam, et ultimam mentem esse dicebant omnia ratione, aut cogentis, aut vetantis Dei.* Plato etiam in Timæo quatuor leges distinguens, primam vocat divinam, per quam plane hanc æternam intelligit, per quam mundum Deus gubernat, ut idem tradit dialogo 10 de Legibus.

3. Probat autem D. Thomas hanc veritatem, quia necesse est in Deo ipso esse aliquam legem, et hæc non potest esse nisi æterna: ergo necesse est esse in mundo aliquam legem æternam. Minor supponitur quia Deus est immutabilis, et nihil potest illi advenire de novo. Major autem patet, quia cum Deus habeat providentiam, in eo necessario supponitur æterna quædam ratio practica totius dispositionis et gubernationis universi, juxta illud Boetii, 3 de Consolat.:

O qui perpetua mundum ratione gubernas:

ergo illa ratio Dei æterna habet veram rationem legis, quia, ut dixit Isidorus 2 Etymol., c. *de Lege*: *Si ratione lex constat, lex erit omne quod ratione constiterit.* Confirmari potest ex Augustino, quia omnis lex humana mutabilis est, et defectum ac errorem pati potest: ergo supponit necessario aliquam legem immutabilem, per quam stabiliatur et quasi mensuretur, ut per conformitatem ad illam recte fiat, quæ non est nisi lex æterna. Denique omnis lex participata supponit legem per essentiam: sed lex per essentiam æterna est: ergo.

4. *Objectio.* — Dicet vero aliquis his discursibus solum probari esse in Deo rationem æternam agendorum, quam providentiam vocamus: non tamen probari illam fuisse ab æterno proprie legem. Quia providentia dicit respectum æternum: lex autem temporalem, ut argumenta in principio facta ostendere videntur. Unde illa æterna ratio ad summum dici poterit lex quasi materialiter, et quoad actum illum voluntatis, vel intellectus divini, qui est lex; non vero formaliter quoad propriam denominationem legis, et conditiones omnes ad legem requisitas. Sicut creatio activa potest dici æterna materialiter quoad actum Dei, non vero formaliter et simpliciter, ut creatio est: idemque est de potestate dominandi, et similibus. At vero D. Thomas, d. q. 91, art. primo ad prim., sustinet illam legem etiam formaliter et sub ratione legis esse æternam, quia *ipse conceptus æternus divinæ legis habet rationem legis æternæ, secundum quod a Deo ordinatur ad gubernationem rerum ab ipso præcognitarum.* Sed licet D. Thomas recte dicat rationem rerum faciendarum in Deo esse æternam, et habere rationem ideæ, non tamen declarat quomodo etiam ab æterno habeat rationem legis, nec in quo differat sub ratione ideæ, nec difficultatibus positis videtur plane satisfacere.

5. *Duplex status legis. — Solutio ad objectionem.* — Ut ergo non sit tantum de nomine quæstio, videndum superest, quid in re clarum sit, et quid possit esse in usu vocum, et quæ ratio hujus locutionis simpliciter reddi possit. Distinguamus ergo in lege duplicem statum, unus est quem habet in interna dispositione legislatoris, quatenus in mente ejus jam illa lex descripta est, et ejus absoluto decreto ac firma voluntate stabilita. Alius status est quem habet lex exterius constituta, et subditis proposita. Priori modo manifestum est dari in Deo legem æternam, et hoc probant rationes pro vera sententia adductæ. Posteriori autem modo æque certum est non habuisse legem Dei hunc secundum statum ad æterno; et hoc probant rationes dubitandi in principio positæ, ut ex earum responsione amplius patebit. Item lex priori modo sumpta est actus immanens, unde potest esse æternus in Deo, etiamsi dicat respectum ad effectum temporalem: sicut prædestinatio, vel providentia: lex autem posteriori modo includit actum transeuntem respectu Dei: nam, licet possit illa lex æterna Dei, quatenus propria lex est, proponi subditis per actus immanentes eorum, tamen illimet actus sunt externi respectu Dei, et necessario sunt temporales, et ideo lex non potest esse æterna quoad illum secundum statum. Quod si aliquis contendat de verbis, dicens legem in illo priori statu non esse legem, quia non est lata, sed ferenda, respondeo imprimis non esse de vocibus contendendum: nam ut ita simpliciter appelletur, sufficit usus Sanctorum et sapientum in tali

materia. Deinde potest optima ratio illius appellationis reddi, qua etiam ostendatur, illam legem in eo statu non esse tantum ferendam, sed ex æternitate esse suo modo latam, ut respondendo ad argumenta constabit.

6. *Solutio ad primum.* — *Ad secundum.* — Ad primum ergo respondetur, quod sicut divina voluntas æterna est, ita et imperium: nam imperium quoàd substantiam suam in ipsa voluntate consistit, ut dixi. Et si imperium vocetur ipsa ratio, vel judicium de agendis, etiam hoc fuit æternum in mente Dei. Petitur autem in illo argumento, an lex illa æterna sit aliquo modo respectu ipsiusmet Dei, id est, an sit aliquo modo mensura et regula actuum voluntatis divinæ, de quo dicemus in capite sequenti. Ad secundum respondetur actum dominandi et gubernandi esse actum transeuntem, et proprium dominium dicere relationem ad rem actu existentem, et ideo denominationes quæ ab his actibus sumuntur, esse temporales. At vero lex, ut sic, non necessario dicit actum transeuntem, præsertim respectu Dei, quia in illo primo statu, qui est veluti substantialis, sufficienter salvatur in actu immanente, ut declaratum est.

7. *Ad tertium argumentum aliquorum responsio.* — *Excluditur istorum opinatio.* — Tertium argumentum varie solvitur: quidam dicunt legem illam æternam non dici legem respectu creaturarum vel hominum, quia non est imperium illis impositum, sed esse respectu actuum Dei ad extra, quia est regula et mensura omnium quæ a Deo fiunt. Juxta quam expositionem lex illa non est lex morum (ut sic dicam), sed artificiorum: nam omnia quæ a Deo fiunt comparantur ad illum, tanquam artefacta ad artificem: unde sicut idea artificis dici potest lex, quam ipse sibi præscribit, ut juxta illam artefacta producat, ita hæc lex æterna est, qua Deus ut supremus artifex omnia condere statuit ex æternitate. Quapropter cessat ratio de promulgatione: nam hæc est necessaria in lege morum, non in lege artificiorum: imo etiam cessant aliæ rationes: nam hæc non est lex quæ imponitur subditis, nec pertinet ad gubernationem. Hæc vero expositio non placet, tum quia est contra mentem Augustini et theologorum, imo et Ciceronis et philosophorum: omnes enim aperte loquuntur de lege, quæ est mensura actionum humanarum, et exemplar omnium legum quæ sunt in mentibus hominum, vel ab illis emanare possunt, sive plura includat illa lex æterna, sive non, quod infra videbimus: tum etiam quia illa appellatio valde metaphorica est, et impertinens esset pro materia de legibus, ratione solius metaphoricæ significationis, cum res ipsa quæ sub illa metaphorica intenditur nihil aliud sit, nec alium respectum dicat, quam idearum, de quibus in 1 p. disputatur: tum quia sicut providentia dicit respectum ad res provisas, et nihilominus potest esse æterna, licet res provisæ temporales sint, ita etiam lex potest dicere habitudinem ad subditos, et esse æterna.

8. *Responsio Alensis ad argumentum.* — Unde Alensis supra aliter respondet ex Isidoro, lib. 2 Etymol., legem uno modo dici a legendo, et alio a ligando, et priori modo legem Dei esse æternam, quia in mente ejus legebatur: secundo autem modo non esse æternam, et sub ea tantum ratione indigere promulgatione. Quod si instes, quia lex quæ non ligat non meretur nomen legis, respondet in summa, ad rationem legis satis esse quod de se vim habeat ligandi, licet nondum actu liget, quia nondum est applicata. Quæ doctrina fortasse est vera: non tamen per eam sufficienter solvi videtur argumentum de promulgatione, quia vel negandum est promulgationem esse necessariam ad esse legis, sed tantum ad effectum legis, qui est ligare, quod videtur esse contra communem legis definitionem, vel certe non explicatur quomodo illa lex sit vera lex sine promulgatione. Quod vero ibi supponit Alensis de duplici etymologia legis, ego non reperio utramque in Isidoro, sed tantum illam quæ est a legendo, et non in illa significatione metaphorica, sed magis propria: sed parum refert unde vox sit sumpta, quia non sufficit quod etymologia legis possit alicui rei applicari, ut illa simpliciter dicatur lex.

9. *Tertia responsio ex D. Thoma.* — *Objectio.* — Tertio igitur D. Thomas, supra ad 2, conatur explicare quomodo in illa lege non defuerit æterna promulgatio: nam promulgatio, inquit, fit et verbo, et scripto, et utroque modo lex illa habuit promulgationem ex parte Dei promulgantis, quia et verbum Dei est æternum, et scriptura libri vitæ est æterna. Sed contra primum objiciuntur aliqui, quia productio verbi non est per se necessaria ad legem Dei, quia est personalis, non essentialis, et quia alias solus Pater promulgasset legem, et esset legislator. Contra secundum etiam objicitur, quia parum refert scriptura in scientia Dei ad promulgationem, si illa non innotescit, nec potest innotescere subditis; nam promulgatio fieri debet his quibus lex imponitur; at

illa scriptura a nemine legi potuit ab æterno, nec fuit ab æterno aliquis cui illa lex promulgaretur. Nec satisfacit quod D. Thomas ad 1 ait, fuisse tunc creaturas in præcognitione divina, quia promulgatio non fit creaturis objective præcognitis, sed in se existentibus, alioqui etiam lex Moysi, et lex gratiæ ab æterno fuisset promulgata, et ita esset lex æterna.

10. Sed prima objectio parum obstat; tum quia quod D. Thomas dicit de promulgatione in verbo, intelligi potest per appropriationem, non per proprietatem, sicut dicuntur ideæ esse in verbo, et ita ipsemet Divus Thomas explicavit, qui consequenter sentit secundum proprietatem debere intelligi de verbo quoad conceptum essentialem: tum etiam quia non est de ratione legis, ut simul promulgetur verbo prolato et scripto, sed scriptum publice expositum sufficit: D. Thomas autem ad doctrinæ abundantiam et elegantiam voluit utrumque modum in Deo explicare: unde non est inconveniens quod unus modus sit personalis, et alter essentialis. Nec inde sequitur solum Patrem esse legislatorem, vel promulgare, quia ad utrumque sufficit modus essentialis. Ad aliam objectionem tacite respondet D. Thomas, addens limitationem, quod illa lex habet promulgationem *ex parte Dei*, et subjungens: *Sed ex parte creaturæ audientis seu inspicientis non potest esse promulgatio æterna.* Unde quod dicit in solutione 1 de creaturis præcognitis ex æternitate, non est quia putet illam existentiam objectivam creaturarum in æternitate sufficere, ut ex parte illarum fiat æterna promulgatio, sed ut declaret ex parte Dei potuisse tunc statui legem, per quam futuræ creaturæ essent gubernandæ.

11. *De ratione legis æternæ non esse promulgationem actus factam* — Ex hac vero doctrina D. Thomæ aperte concluditur, juxta mentem ejus de ratione hujus legis æternæ non esse promulgationem actu factam subditis, sed sufficere ut ex parte legislatoris jam sit facta pro suo tempore. Et re vera idem fuit sensus Alensis, et mihi videtur verum. Addoque esse singulare in illa lege: nam censetur consummata, et perfecta eo ipso quod in mente legislatoris stabilita est; aliæ vero leges non consummantur donec actu promulgentur: ratio autem reddi potest, quia decretum Dei æternum immutabile est, et sine ulla sui mutatione pro suo tempore obligat; decretum autem hominis mutabile est; unde quamdiu non promulgatur per modum legis, semper se habet potius per modum propositi ferendi legem, quam per modum legis firmiter stabilitæ et latæ. Unde in hac lege æterna per se loquendo, nulla publica promulgatio requiritur ut actu obliget, sed solum quod veniat in notitiam subditi, unde si per internam revelationem nobis innotesceret divinæ voluntatis decretum, sufficeret ad obligandum, quod non ita est in lege hominis: nam licet subditus sciat jam esse scriptam apud regem, non obligatur illa donec promulgetur. Ordinarie autem Deus non obligat homines per legem æternam, nisi mediante aliqua exteriori lege, quæ sit illius participatio et significatio, et ita quando aliæ leges promulgantur hominibus, promulgatur ad extra lex ipsa æterna; ideoque in illa, ut æterna est, non habet locum propria promulgatio. In quarto argumento petitur an lex æterna ponenda sit in actibus liberis Dei, vel in necessariis. Sed hoc tractabitur commodius in cap. 3.

CAPUT II.

QUÆ SIT MATERIA PROXIMA LEGIS ÆTERNÆ, SEU QUI ACTUS AB ILLA IMPERENTUR SEU REGANTUR.

1. Diximus legem æternam esse; explicandum sequitur quid sit: quia vero omnis lex est mensura aliquorum actuum quos respicit, ut materiam et objectum, hoc etiam in lege æterna observari necesse est, et ideo ad explicandum quid illa sit, commodum est prius declarare materiam in quam cadit: nam comparatur ad illam per modum objecti: omnis autem actus per suum objectum convenienter explicatur. Tres autem sunt ordines, seu genera actuum, de quibus dubitari potest an per illam legem mensurentur. Primum et supremum est aliquorum actuum ipsiusmet Dei, et manentium intra ipsum, scilicet actus liberi divinæ voluntatis; secundum, et infimum est actionum inferiorum agentium naturalium, et ratione carentium; tertium est actuum liberorum creaturarum intellectualium, et de singulis breviter dicemus.

2. *An lex æterna sit regula divinorum actuum ad intra.—Resolutio negativa.*— Primo ergo dubitari potest an lex æterna sit regula actuum divinorum ad intra. Et ut certa ab incertis separemus, supponimus, actus divini intellectus et voluntatis, prout circa Deum ipsum versantur, et non dicunt habitudinem ad creaturas, ut futuras, non cadere sub legem æternam, nec per illam regulari. Ita sentit di-

vus Thomas dict. q. 93, art. 4, et Alensis supra, et omnes doctores, qui hanc legem requirunt propter divinam providentiam, ita ut fere cum illa coincidere censeant : divina autem providentia circa opera Dei versatur, non circa Deum ipsum secundum se. Unde generatio æterna filii Dei, vel productio Spiritus sancti, non cadunt sub legem, quia sunt omnino naturales, et non ex directione aut motione quæ præcedat per dictamen rationis, vel applicationem voluntatis, quæ motio pertinet ad rationem legis, et eadem ratione nec amor quo Deus se amat est ex lege æterna, sed ex natura : ratio vero est, quia lex non est de rebus per se, et ab intrinseco necessariis, quæ non indigent regula, sed ab intrinseco habent certum essendi modum, et per sese rectæ sunt. Difficultas ergo solum de actibus liberis, qui in Deo sunt, et quatenus liberi sunt, morales dici possunt : quatenus vero sunt operativi ad extra, dici possunt artificiosi.

3. *An lex æterna sit regula actuum liberorum Dei operantium ad extra.*—Dici ergo vel cogitari potest legem æternam sub utraque ratione esse mensuram, ac regulam actuum liberorum Dei. Primo, quatenus morales sunt et honesti : sic enim regulantur per rationem divinam, tanquam per naturalem legem ipsius Dei. Probatur : quia Deus semper secundum rectam rationem operatur, non alienam, sed propriam : ergo mensura rectitudinis liberorum actuum voluntatis Dei est judicium sui intellectus, quod ordine rationis antecedit, quo judicat, ita esse faciendum. Illud ergo judicium habet rationem legis æternæ respectu divinæ voluntatis. Confirmatur ac declaratur exemplis : nam si Deus loquitur, verum dicit, quia judicat mentiri esse malum, et si promittit, implet, quia judicat fidelitatem esse honestam et consentaneam naturæ suæ, et eadem ratione sibi complacet in rebus honestis, et displicent illi peccata, quia ratio recta dictat ita esse faciendum : ergo in actibus suis moralibus ducitur sua ratione æterna tanquam lege : ergo ex hac parte lex æterna Deo ipsi imposita est quoad actus morales voluntatis ejus, et eorum honestatem.

4. Secundo, videri potest lex illa æterna posse concipi ut lex quam Deus ut artifex sibi ipsi imposuit, ut secundum illam sua opera faceret. Nam cum Deus posset variis modis mundum fabricare et regere, statuit illum secundum quamdam certam legem constituere et gubernare, ut, verbi gratia, statuit elementa et orbes cœlestes tali ordine constituere, et aquas tali loco continere. Item statuit tales pœnas pro peccatis, et alia præmia pro meritis reddere, et secundum tales vel tales leges mundum gubernare : ergo secundum hanc rationem merito dici potest legem æternam cadere in ipsa opera Dei, ut ab ipso tanquam a supremo artifice, vel gubernatore sunt, et consequenter cadere proxime in actus liberos voluntatis Dei, a quibus talia opera proxime procedunt. Et confirmatur : quia hac ratione dicitur Deus, quædam non posse facere secundum legem ordinariam, videlicet, quam ipse sibi imposuit, vel non posse secundum potentiam ordinatam, id est, ad talem ordinem reductam per eamdem legem, ut significavit Scotus in 1, dist. 44, quæst. unica. Unde si aliquem in mortali peccato defunctorum Deus ab inferno liberaret, diceretur dispensatione uti, non autem secundum statutam legem operari : ergo opera libera Dei per legem ab ipso statutam regulantur. Nec videtur inconveniens quod eadem voluntas sibi ipsi sit lex secundum actus ratione distinctos : nam eadem voluntas potest sibi imperare, et legislator potest sua lege obligari.

5. *Prima assertio.—Lex æterna non est regula actionum divinarum quatenus morales sunt.*—Suppono, ex dictis in præcedenti libro, legem proprie sumptam esse regulam operum moralium, secundum honestatem eorum : aliquando vero etiam dici de regulis artis vel alicujus gubernationis. Utroque ergo modo potest lex æterna vocari lex, et ita in utroque sensu possumus ad hanc interrogationem respondere. Dico ergo primo, lex æterna, ut est regula actionis honestatis liberæ, non debet intelligi ut imposita ipsi Deo, nec voluntas divina debet concipi ut honesta et recta, propter conformitatem ad legem æternam cui subjiciatur. Ita D. Thomas, 1. 2, q. 93, art. 4, ad 1 ; et Alensis, 3 p., q. 26, membr. 8, art. 1. Consentit Anselmus, lib. 1 *Cur Deus homo*, cap. 12, dicens Deum esse omnino liberum a lege, et ideo quod vult, justum et conveniens esse : id autem quod est injustum et indecens, non cadere in ejus voluntatem, non propter legem, sed quia non pertinet ad ejus libertatem.

6. Ratione declaratur, quia lex illa intelligeretur ut positiva, vel ut naturalis : neutro autem modo intelligi potest : ergo. Probatur minor quoad priorem partem : quia lex positiva est illa quæ ponitur per liberam voluntatem alicujus potentis præcipere, et suo præcepto, seu voluntate obligare eum cui lex imponitur : sed Deus non habet superiorem, ne-

que se ipsum per modum præcepti et legis obligare potest, quia non est sibi superior: ergo nullo modo est capax positivæ legis. Confirmatur, quia respectu Dei nihil est malum, quia prohibitum, sive in faciendo, sive in omittendo, quia quantumvis aliquid ponatur esse prohibitum, si Deus contrarium faciat, bonum erit, quia est a prima regula bonitatis: ergo lex positiva in ordine ad honestatem morum non habet locum in divina voluntate. Unde non obstante quacumque lege a se posita circa rerum gubernationem, potest illam non servare, sua potentia absoluta utendo, ut circa præmia, vel pœnam retribuendam, et similia, quia non obligatur ad servandam legem qui est supremus Dominus, et extra omnem ordinem; et ita non est comparandus cum legislatore humano, qui est pars suæ communitatis, quidquid sit de modo quo legislator humanus obligatur sua lege. Quod si ultra legem generalem accedat promissio, jam Deus obligabitur ad servandam illam non ex lege positiva, sed ex rectitudine naturali, quæ resultat in tali objecto ex vi promissionis. An vero ubi interveniat lex naturalis, dicetur in sequenti puncto.

7. *Objectio.* — *Solutio.* — Dices: si Deus, postquam decrevit absolute aliquid non facere, id ageret, inordinate faceret, et ideo id facere non potest: ergo liberum decretum Dei habet vim positivæ legis respectu voluntatis ejus, ut non possit honeste facere, quod per se, ac remoto illo decreto, libere facere potuisset. Respondeo, Deum non posse facere contra suum decretum; non propter prohibitionem quam decretum inducat, sed propter repugnantiam ipsius rei, quia si ageret contra decretum absolutum, haberet simul et ex æternitate decreta contraria circa idem, et pro eodem tempore, seu absolute vellet duo contradictoria, quod repugnat. Ageret etiam contra efficaciam suæ voluntatis, et illam redderet inefficacem et inconstantem, quod etiam repugnat. Unde ulterius dicitur, esto non implicaret contradictionem physicam (ut sic dicam) mutare Deum decretum suum, sed tantum moralem, ac subinde posito uno decreto, esse inordinatum agere contra illud: nihilominus id non oriri ex prohibitione, sed ex extrinseca natura et essentia Dei sicut mox de veritate, et fidelitate, et similibus dicemus. Quia sicut non decet divinitatem fallere, ita nec inconstantem esse. Atque ita impotentia volendi contra decretum non est ex prohibitione, sed ex natura rei, proposito objecto in tali statu.

8. *Dictamen practicum Dei de agendis cur non habeat rationem legis respectu sui.*—Altera pars minoris, quæ erat de lege naturali, probatur, quia licet negari non possit quin in intellectu divino ordine rationis præcedant dictamina practica, quibus judicat, quid deceat suam bonitatem, justitiam, aut sapientiam, ut sunt hæc, mentiendum non est, implenda sunt promissa: tamen illa non possunt habere rationem legis respectu divinæ voluntatis. Primo, quia non proponunt præceptum aliquod, nec voluntatem alicujus intimant: sed tantum ostendunt, indicando quid rei natura habeat: lex autem aut est voluntas, aut intimatio voluntatis: ergo. Secundo, quia in Deo non distinguuntur in re voluntas et ratio, propter quod dixit D. Thomas, q. 93, art. 4, ad 1, voluntatem Dei secundum se non recte dici rationabilem: nam potius est ipsa ratio: sicut ergo ratio Dei æterna non mensuratur lege, ita nec voluntas etiam prout libere vult, sed per se recta est, tanquam ipsamet recta ratio per essentiam. Et ita est intelligendus idem D. Thomas, 1 p., quæst. 21, art. 1, ad 2, cum dicit: *Impossibile est Deum velle nisi quod ratio suæ sapientiæ habet, quæ quidem est sicut lex justitiæ, secundum quam ejus voluntas recta et justa est.* Illa enim particula *sicut,* non dicit proprietatem legis, sed analogiam et proportionem, et ad hoc explicandum subdit: *Unde quod secundum suam voluntatem facit, juste facit, sicut et nos, quod secundum legem facimus, juste facimus: sed nos quidem secundum legem alicujus superioris: Deus autem sibi ipsi est lex,* id est, se ipso est rectus sine lege, ac si sibi ipsi esset lex. Declaratur tandem, quia judicium rationis Deo solum est necessarium ex eo, quod nihil potest esse volitum quin præcognitum: non tamen habet munus quasi obligandi, vel determinandi voluntatem: sed ipsa voluntas per se est recta et honesta, et ideo dictamen rationis, quod intelligitur ratione præcedere in intellectu, non potest habere rationem propriæ legis respectu divinæ voluntatis. Dices: Esto non possit dici lex cogens, dici poterit lex dirigens, et ostendens objecti convenientiam vel honestatem. Respondeo hoc non satis esse ad legem moralem, ut ex supra dictis patet, et in sequentibus circa legem naturalem magis explicabitur: metaphorica autem locutio non est admittenda, nisi sit usitata, ut constat.

9. *Secunda assertio.* — *Lex æterna potest dici lex operandi respectu rerum gubernatarum, non vero Dei.*—Dico secundo: Lex æterna,

ut est lex gubernandi, seu quasi operandi artificiose, dici potest habere rationem legis respectu rerum gubernatarum, non vero ipsius Dei, seu voluntatis ejus. Ita loquitur D. Thomas, d. art. 4, ad 1 : Vincentius in Specul. Moral., part. 2, distinctione 1, et declaratur prius exemplis : nam Deus constituendo legem, verbi gratia, ut tali operi bono tale præmium, et tali peccato talis pœna in suo judicio respondeat, consequenter facit ut bene operans sit dignus tali præmio, et peccans reus talis pœnæ, et ita res ipsæ gubernandæ statim subjiciuntur illi legi : Deus autem non manet illi subjectus, sed semper manet solutus legibus, ut possit operari prout voluerit : et in ordine rerum naturalium idem invenitur. Ratione declarari potest, quia quando Deus constituit legem æternam circa gubernationem creaturarum, pro ipsis creaturis illam statuit, ut secundum illam moveantur : non vero ut secundum illam gubernare cogatur. Denique lex, si proprie sumatur, est ordinatio superioris circa inferiorem per proprium imperium; quod si extendatur latius et quasi per metaphoram, semper debet servare proportionem, ut sit motio superioris circa rem sibi subjectam : ergo ratio divinæ providentiæ sub eadem proportione recipit proprietatem, vel appellationem legis, ut ex sequenti puncto magis constabit.

10. *An creaturæ ratione et vita expertes legi æternæ subdantur. — Ratio pro affirmativa parte.* — Secundo, dubitari potest an sub hac lege æterna comprehendantur creata omnia, etiam ratione, aut vita carentia, quæ non libere, sed ex necessitate naturæ suos motus efficiunt. Ratio dubitandi esse potest, quia D. Thomas, art. 4 et 5 illius quæstionis 93, etiam necessarias actiones creaturarum vult comprehendi sub hac lege, et sumitur ex Augustino, 1 de lib. Arb., cap. 5 et 6 : dicit enim legem æternam esse rationem in mente Dei existentem, qua res omnes per consentanea media in suos fines diriguntur, et libro 83 Quæstion., q. 27, in fine : *Lex* (inquit) *incommutabilis omnia mutabilia pulcherrima moderatur gubernatione.* Ratio autem esse potest, quia sicut nostra voluntas imperat membris corporis, et suo imperio illis imponit necessitatem operandi; ita divina voluntas imperat rebus omnibus creatis, illisque necessitatem imponit pro captu uniuscujusque, juxta illud : *Præceptum posuit, et non præteribit*, Psal. 148 : et id Prov. 8 : *Et legem ponebat aquis, ne transirent fines suos;* Quod explicatur Job 38 : *Dixi : Usque huc venies, et non procedes amplius, et hic confringes tumentes fluctus tuos.* Hæ namque leges, licet in tempore datæ sint, a lege æterna processerunt.

11. *Ratio pro negativa.*—In contrarium autem est quia nulla natura irrationalis capax est legis proprie sumptæ, ut expresse docuit Augustinus, q. 74 in Levit., et habetur in cap. Mulier 15, q. 1. Imo sumitur ex Paulo 1 ad Corinth. 9, ubi referens illam legem : *Non ligabis os bovi trituranti*, subdit : *Nunquid de bobus cura est Deo; Cura*, scilicet legislativa : nam providentia divina generatim sumpta etiam circa irrationalia versatur, ut est certissimum ; tamen illa cura, quæ specialiter adhibetur per leges, proprie dirigitur ad intellectualia, et ideo subdit Paulus, propter homines scriptam esse illam legem, quia non est privandus mercenarius mercede sua. Ratio autem adjungi potest, quia legis proprium est inducere vinculum et obligationem moralem ; hujus autem non sunt capaces, nisi res intellectuales, et illæ non in omnibus actibus suis, sed in his quos libere operantur, quia omne esse morale pendet ex libertate.

12. *Resolutio quæstionis.* — Respondeo breviter quæstionem esse de modo loquendi ; tamen si inspiciamus phrasim Augustini, qui præcipuus auctor est qui de lege æterna sermonem habuit, re vera sub hac voce comprehendit omnia tam naturalia quam moralia; voluit enim per illam vocem explicare efficaciam divinæ providentiæ, non solum circa actiones liberas, sed etiam circa actiones naturales, et circa totum ordinem universi, nimirum explicando quomodo omnia sint subjecta divinæ gubernationi, et illi obediant juxta efficacitatem ejus. Hoc manifestum est ex citato loco de liber. Arbitr., et ex lib. 5 de Civit., cap. 11, ubi ait nihil esse in universo quod sit alienum a legibus providentiæ divinæ, et lib. 9, c. 22, ait sanctos Angelos in æternis et immutabilibus Dei legibus quæ in Dei sapientia vivunt, mutationes temporum providere ; et lib. 19, cap. 12, ait : *Nihil a legibus summi creatoris, ordinatorisque subtrahitur, a quo pax universitatis administratur.*

13. Nihilominus tamen censeo sub hac generali acceptione legis æternæ duas quasi analogias comprehendi. Una est ex parte legis, quia lex qua Deus dicitur gubernare res naturales, seu ratione carentes, metaphorice lex, seu præceptum appellatur. Altera ex parte creaturarum, quæ priori respondet : nam subordinatio et subjectio irrationalium rerum

ad Deum late et metaphorice dicitur obedientia, quia potius est necessitas quædam naturalis: lex autem æterna, quatenus per illam moraliter et politice rationalia gubernantur, habet propriam rationem legis, et illi respondet propria obedientia. Ut autem supra dixi, sub hac potissimum ratione in hac materia consideranda est; et ideo sub propria appellatione ad irrationalia non extenditur.

14. *An omnes actiones humanæ sint materia legis æternæ.* — Ulterius vero inquiri potest an omnes actiones morales, seu humanæ, sint materia hujus legis æternæ. Et de malis quidem nulla est dubitandi ratio, quia omnes illæ probibentur hac lege, ut supra declaratum est. De indifferentibus vero est nonnullum dubium, quia illæ nec vetantur nec præcipiuntur, et ita nullius legis videntur esse materia in mente Dei. Idem, vel majus dubium est de bonis operibus, quæ ad finem non sunt necessaria, sed sunt excellentiora. Propter hoc dicunt aliqui, si lex illa proprie sumatur, ut consistit in imperio, non extendi ad hujusmodi materiam; generalius autem sumptam comprehendere illam, quatenus amplectitur quamcumque dispositionem gubernatoris, sub qua etiam permissio et consilium comprehenduntur: nam permissio cadit in actus indifferentes; consilium vero in excellentiores.

15. Verumtamen absolute affirmari potest omnes actiones morales cadere aliquo modo sub lege æterna, etiam ut proprie præceptiva est. Quod potest declarari, applicando quamdam distinctionem datam in superioribus de lege præcipiente, vel exercitium actus, vel solam specificationem et modum ejus. Dicimus ergo prædictos actus esse materiam legis æternæ, vel imperantis exercitium, vel præscribentis modum aliquem operandi, aut prohibentis alium. Declaratur: nam imprimis quoad actus bonos, seu optimos, juxta doctrinam Augustini fere nullum est opus consilii, quod in præparatione animi non possit ad præceptum pertinere, si ad divinam gloriam tale opus necessarium sit. Quod maxime verum est in ordine ad legem æternam, per quam Deus obligat hominem, ut sit paratus ad hæc omnia opera præstanda, si ipse voluerit, vel si ex alia occasione necessaria fuerint. Sicut matrimonium, quamvis non sit opus consilii, sed ex bonis inferioribus, nec regulariter cadat sub præceptum: ex lege naturæ cadit sub obligationem, si ad conservationem speciei sit necessarium, et ita etiam cadit sub legem æternam. Sic ergo nullum est opus bonum, quod sub illam legem, ut imperantem, non cadat. Deinde quando exercitium talium actuum necessarium non est, licet tantum consuli vel probari videantur; nihilominus etiam tunc per legem æternam præscribitur modus quo fieri debent, ut recte fiant, et sic dicimus cadere sub legem præscribentem modum, seu specificationem actus. Et idem est clarum in actibus indifferentibus: nam si fiant, præcipiuntur fieri propter honestum finem, et prohibentur fieri propter se, et ita si præcise spectentur, quatenus talia sunt, dici possunt cadere sub illam legem, ut prohibentem, juxta probabilem sententiam D. Thomæ, quæ asserit non posse dari opus humanum indifferens in individuo. Sicque duo præcepta intelligi possunt in lege æterna circa hæc opera: unum est faciendi illa propter bonum et honestum finem, si fiant: aliud est prohibens illa facere propter se ipsa, sicut prohibetur verbum otiosum.

16. *Quo sensu Augustinus asseruit nihil posse effugere imperium legis æternæ.*—Atque hinc tandem intelligere licet, quo sensu verum sit quod Augustinus, locis supra citatis et sæpe alias, repetit, nihil esse quod possit omnino subterfugere imperium legis æternæ, neque in cœlo, neque in terra, neque in inferno, sive peccando, sive recte operando. Nam licet peccando agat quis contra unam legem æternam DEI, in aliam præcipientem incidit, quæ jubet, ut quantum in actione homo deficit, tantum per passionem compensetur: ut dixit D. Thomas, quæst. 93, art. 6, cum Augustino, lib. de Catechizand. rudib., cap. 18, dicente: *Novit Deus ordinare deserentes se animas, et ex earum justa miseria inferiores partes creaturæ suæ, convenientissimis et congruentissimis legibus admirandæ dispensationis ordinare.* Et huc etiam spectat quod ait Augustinus, lib. 1 Confess., cap. 12: *Jussisti Domine, et sic est ut omnis inordinatus animus sibi ipsi sit pœna.* Si quis autem recte consideret, lex illa præcipiens, quæ in malis impletur per pœnam, et in justis per præmium non spectat ad legem præceptivam moralium actuum respectu creaturæ intellectualis, sed est lex taxativa (ut sic dicam) talis pœnæ vel præmii, quæ lex per efficaciam divinæ providentiæ ad effectum perducitur.

CAPUT III.

AN LEX ÆTERNA SIT ACTUS DIVINÆ MENTIS, RATIONE AB ALIIS DIFFERENS, ET AN UNA SIT VEL PLURES.

1. Ex dictis hactenus constat legem æternam in divina mente esse, quia extra illam nihil est æternum. Item constat esse per modum actus secundi et ultimi; nam lex prout est in legislatore, in hujusmodi actu consistit, non in habitu, vel actu primo, et præsertim in Deo, qui est purissimus actus. Inquiri ergo potest, an sit in intellectu, vel in voluntate: nam quæstionem hanc indecisam et ambiguam reliquisse videtur Augustinus, 22 contra Faust., cap. 27, dicens: *Lex æterna est ratio divina vel voluntas Dei, ordinem naturalem conservari iubens, et perturbari vetans.*

2. *An lex æterna sit actus liber Dei, vel necessarius. — Opinio aliquorum confundentium ideas cum lege æterna.*—Prius autem quam ad hoc respondeamus, ulterius inquirimus an lex æterna dicat actum liberum in Deo, vel necessarium. Aliqui enim dicunt, legem æternam non esse, nisi ideas divinas, per quas res ad extra producuntur, quia non putant hanc legem esse ad præcipiendum, sed solum ut sit regula, ad cujus instar omnia a Deo fiunt. Ex qua sententia videtur inferri, quod sicut ideæ naturaliter et non libere sunt in intellectu divino, ita et lex æterna.

3. *Resolutio.—Lex æterna est in actu libero Dei. — Differentia inter ideam et exemplar.* — Dicendum vero est legem æternam non dicere actum necessarium in Deo, sed liberum. Ita sentiunt D. Thomas, Alensis et alii, locis allegatis. Et sumitur ex verbis Augustini proxime citatis; nam lex æterna habet pro materia opera Dei ad extra: nam jubet servari ordinem naturalem, et prohibet illum invertere: ordo autem naturalis non est, nisi in rebus creatis; ergo sicut hæc opera libera sunt, ita et lex æterna involvit respectum liberum. Confirmatur; quia non potest lex esse sine respectu ad ea quæ per illam gubernanda sunt; sed lex æterna non imponitur Deo, vel personis divinis, ut dictum est; ergo est propter creaturas: ergo dicit respectum liberum ad illas. Unde D. Thomas, quæst. 91, artic. 1, ad 1: *Æternus* (inquit) *divinæ mentis conceptus habet rationem legis æternæ, secundum quod ordinatur ad gubernationem rerum ab ipso præcognitarum.* Quocirca ad illud de idea primo negari potest legem æternam, ut lex est, dicere rationem ideæ, quia idea magis constituitur ut principium operandi ex parte ipsius artificis, quam per modum præcepti, vel impulsus respectu rei per ideam producendæ; et ita verisimilius est legem et ideam ratione differre, ut ex dicendis amplius constabit. Deinde vero addo, etiam juxta illam sententiam convenientius dici, non ideam secundum se, sed ut est exemplar, habere rationem legis æternæ. Differt enim idea ab exemplari, quod idea est mere naturalis in Deo, unde est etiam de rebus possibilibus: exemplar autem involvit respectum liberum, quia exemplar involvit causalitatem aliquo modo actualem; ita ut aliquid ad illius imitationem fiat, vel futurum sit. Ita ergo lex dicere posset ideam, ut est sub illo respectu, et non ut simpliciter necessaria est.

4. *Lex æterna includit seu postulat actum divinæ voluntatis.* — Atque hinc quoad prius dubium, concluditur legem æternam necessario includere, seu postulare actum divinæ voluntatis, quia libertas etiam Dei est formaliter in voluntate divina: sed lex æterna est aliquid liberum in Deo: ergo includit voluntatem. Et hac ratione etiam in lege æterna verum est, quod supra diximus, nullam legem, ut sic, esse simpliciter necessariam, quia etiam æterna lex, quatenus libera est, non est simpliciter necessaria. Neque hoc repugnat ejus æternitati, quia etiam aliquid liberum intra Deum, potest esse æternum. Neque etiam repugnat ejus immutabilitati, quia decreta libera etiam sunt immutabilia.

5. *Objectio. — Solutio.* — Unde infertur ulterius, legem æternam non esse in actibus divini intellectus, prout antecedunt ratione decreta libera Dei. Probatur, quia in illis, ut sic, non est libertas: ergo nec lex. Item ob hanc rationem nec providentia, nec prædestinatio intelliguntur in intellectu divino ante omne decretum liberum voluntatis, quia tam providentia quam prædestinatio dicunt actum liberum: ergo nec lex æterna potest intelligi in divino intellectu ut sic spectato. Dices: in intellectu divino, ut sic concepto, sunt dictamina legis naturalis, ut, *Non est mentiendum, servandum est promissum, punienda sunt mala*, et similia; ergo saltem quoad hæc invenitur lex æterna in divino intellectu ante omnem liberum voluntatis actum. Unde ita videntur de lege æterna sensisse Cicero libro 2 de Legibus, et alii Philosophi de illa tractantes. Nihilominus respondeo, si illa dictamina considerentur in ordine ad ipsam voluntatem di-

vinam, id est, quatenus dictant de volendis ab ipso Deo, ut sic, non habere rationem legis, ut jam declaratum est : si vero considerentur in ordine ad voluntatem creatam, quatenus dictant, quid ab illa faciendum sit, aut vitandum, etiam non habent rationem legis, donec ad illa accedat voluntas divina, quia non sunt imperia, nec practice movent, sed sunt quasi speculativa cognitio talium objectorum, ut in sequentibus tractando de lege naturali explicabimus.

6. *Lex æterna formaliter consistit in decreto libero Dei statuentis ordinem servandum in partibus universi in ordine ad bonum commune.* —Secundo ex dictis infertur, satis convenienter dici posse, legem æternam esse decretum liberum voluntatis Dei statuentis ordinem servandum, aut generaliter ab omnibus partibus universi in ordine ad commune bonum, vel immediate illi conveniens ratione totius universi, vel saltem ratione singularum specierum ejus, aut specialiter servandum a creaturis intellectualibus quoad liberas operationes earum. Probatur primo ex dictis in libro præcedenti, c. 5. Deinde addi potest sententia Damasceni, libro 2 de Fide, cap. 12, ubi, cum retulisset sententiam Gregorii Nazianzeni, orat. 2, de Paschate, dicentis oportuisse post creaturam spiritualem et corpoream condere creaturam ex utraque compositam, subdit ipse : *Hoc autem vocabulo, oportebat, nihil aliud a me indicatur quam opificis voluntas. Hac enim nec lex, nec sanctio ulla congruenter fingi excogitarive potest*, etc. Facit etiam quod Augustinus, l. 2 de Civit., cap. 19, dicit : *In cælesti et angelica curia voluntas Dei lex est.* Eadem ergo est lex æterna totius universi, licet specialiter attribuatur cœlesti curiæ, quia ibi Dei voluntas in seipsa cognoscitur, et quia illa est proxima, et principalis regula operandi omnibus Beatis.

7. Præterea eo modo quo Deus dicitur præcipere rebus intellectu carentibus, non per intellectum, sed per voluntatem proxime et immediate præcipit, quia non præcipit eis loquendo, sed faciendo; at immediatius per voluntatem, quam per intellectum operatur, ut ex 1 parte suppono; ergo lex æterna, quatenus circa hæc inferiora versatur, recte intelligitur esse in voluntate Dei ordinantis unicuique dare talem naturam, inclinationem, situm, etc. Ut, verbi gratia, lex illa de qua dicitur Proverb. 8: *Et legem ponebat aquis, ne transirent fines suos*, considerata ut temporalis, et extra Deum constituta, nihil aliud est quam naturalis inclinatio indita aquæ ad ita quiescendum in suo loco, ut non sursum ascendat, sed terminis naturæ suæ contineatur, ut Job 38 et Psalm. 103 significatur; ergo lex illa, ut in æternitate existit in mente Dei, nihil aliud est quam voluntas Dei, qua decrevit aquas constituere in tali loco, et talem inclinationem eis tradere, ut non transirent fines sibi præscriptos, et sic de aliis. Sic ergo lex æterna, metaphorice (ut sic dicam) concepta in ordine ad res mere naturales et irrationales, recte in voluntate Dei constituitur.

8. Idemque est de illa lege, quatenus disposuit aliquid circa creaturas intellectuales operari, sine illarum libera cooperatione, ut sunt ea quæ vel illæ, ut naturæ quædam sunt, naturali necessitate operantur, vel Deus ipse in eis, sine illarum libera cooperatione operatur, ut creando illas, illuminando, vocando, vel alio simili modo præveniendo, aut etiam præmiando, vel puniendo. Si vero consideretur illa lex æterna ut proprietatem legis habet in ordine ad moralem obligationem creaturarum intellectualium ; sic erit voluntas Dei æterna, secundum quam operari debent voluntates rationales, ut bonæ sint. Nam, ut dixit Augustinus, lib. 83 Quæst., q. 27 : *In sola bona voluntate secundum legem agimus; in cæteris autem secundum legem agimur, cum lex ipsa incommutabilis maneat*, etc. Et juxta hæc possunt hic applicari quæ de hac sententia generaliter dicta sunt superiori libro, cap. 5.

9. *In quo actu intellectus lex æterna est constituenda, si in illius actibus formaliter consistat.* — Si quis autem, juxta ea quæ ibi diximus, voluerit hanc legem æternam in divino intellectu considerare, non erit difficile id explicare. Oportet tamen ut eam consideret in intellectu divino, ut subsequente secundum rationem dictum decretum voluntatis Dei. Negari enim non potest quin illud decretum sit veluti anima et virtus hujus legis, a qua tota vis vel obligandi, vel inclinandi efficaciter descendit : tamen supposito illo decreto, intelligi potest in mente Dei cognitio illius decreti, quæ ad illud subsequitur, et quod ratione illius jam intellectus divinus judicat determinate, quæ ratio tenenda sit in gubernatione rerum, atque ita in se præconcipere legem, quæ unicuique rei suo tempore præscribenda est. Et ita intelligo quod D. Thomas, d. q. 92, art. 1, ait, *conceptum Dei æternum, secundum quod a Deo ordinatur ad gubernationem rerum ab ipso progenitarum, esse legem Dei æternam;* quia illa ordinatio non est aliud quam decretum voluntatis, quod explicuimus, quod ut cognitum

ab intellectu determinat illum ad talem rerum gubernationem secundum talem rationem, seu legem: et fortasse quia utrumque concurrit ad legem, et utrumque suo modo et in bono sensu verum est, ideo D. Augustinus contra Faustum sub disjunctione est locutus.

10. *De distinctione inter legem æternam Dei et illius ideas.* — Tertio, ex dictis satis constat quomodo distinguatur ratione lex æterna ab ideis. Nam si lex illa constituatur in decreto voluntatis, clara est distinctio: nam ideam certum est esse in intellectu: si vero loquamur de illa lege, prout est in intellectu, aliqui non constituunt distinctionem, præsertim si de ideis, ut sunt exemplaria, loquamur. Nihilominus D. Thomas, q. 93, art. 1, hæc duo expresse distinguit, et in ejus doctrina potest variis modis distinctio explicari. Primo, quia ideæ proprie sunt circa rerum creationem, seu productionem: lex vero magis versatur circa rerum gubernationem, ut D. Thomas supra tradidit: unde sicut distinguuntur ideæ a providentia, ita et a lege æterna distinguendæ sunt. Secundo, propria differentia esse videtur supra insinuata, quod idea solum habet rationem exemplaris respectu ipsiusmet Dei, ut secundum illam operetur, et sic concurrit solum (ut sic dicam) ad specificationem operum Dei: lex autem divina, ut lex, habet potius rationem moventis et imprimentis inclinationem, vel obligationem ad opus: quæ diversa habitudo sufficientissima est ad distinctionem rationis. Denique hinc etiam est, quod lex, ut lex, imponitur subditis, seu inferioribus: ordinat enim lex, quid res subjectæ operaturæ sint, unaquæque juxta modum suum: idea autem non imponitur proprie rei in illa repræsentatæ, sed ponitur formaliter in mente artificis, ut secundum illam operetur: est ergo clara distinctio.

11. *De distinctione inter legem æternam Dei et illius providentiam.* — Quarto, etiam intelligi potest ex dictis quomodo lex æterna distinguatur a providentia, de qua etiam solet dubitari an in intellectu vel voluntate constituatur: nam utriusque actum includit. Ut ergo providentia et lex comparentur, debent cum proportione conferri, videlicet, quatenus utraque est in voluntate, vel utraque in intellectu: et sic videntur non distingui etiam ratione. Quia providentia est ratio gubernationis rerum omnium ex æternitate existens in mente divina: sed hoc ipsum est lex æterna in sua generalitate sumpta, ut sumitur ex D. Thoma, dicta q. 92, art. 2, ad 1; non videntur ergo distingui ut duo attributa, sed esse idem, quod sub diversis considerationibus diversa nomina recipit. Quod si lex æterna non cum illa amplitudine sumatur, sed restricte et proprie, quatenus circa creaturas intellectuales versatur, et illas proprie obligat: sic erit quædam pars divinæ providentiæ. Nam ad providentiam Dei spectat leges ponere rationalibus creaturis: imo hæc est magis specialis, et propria gubernatio moralis consentanea naturis intellectualibus, quarum Deus habet specialem curam, ut significavit Paulus, 1 ad Corinth. 9; ergo semper lex æterna cum providentia coincidet, si cum proportione comparentur. Atque ita videntur sentire de lege æterna, et providentia D. Thomas supra, et q. 93, art. 1 et 4, et Alensis, dicta q. 26, memb. 1, et favet Augustinus supra, et lib. de vera Relig., cap. 30 in fine, et 31 in princip., et dict. lib. 83 Quæst., quæst. 27.

12. *Resolutio.*—Sed nihilominus D. Thomas, q. 5 de Veritate, art. 1, ad 6, distinguit legem æternam a providentia, dicens: *Providentia non nominat legem æternam, sed aliquid ad legem æternam consequens,* et ita declarans addit legem æternam comparari ad providentiam, sicut principium generale ad particulares conclusiones, seu actiones, sicut in nobis principia prima practica comparantur ad prudentiam. Et ita exponit actus providentiæ, seu effectus attribui legi æternæ tanquam principio, unde manant, non tanquam proximo dictamini de tali opere in particulari efficiendo. Quod potest amplius ita explicari: nam ratio divina, ut habet rationem legis, constituit veluti generales regulas secundum quas res omnes moveri debent et operari: providentia vero de singulis rebus et actibus in particulari disponit, et ita est veluti ratio exequendi et applicandi legem. Videturque hoc consentaneum proprietati ipsarum vocum: nam lex dicit jus in communi constitutum, ut supra visum est: providentia vero dicit curam quæ de singulis actibus haberi debet.

13. *De effectibus legis æternæ.*—Unde obiter potest quinto intelligi per comparationem ad providentiam, quos effectus habeat lex æterna. Solet enim quæri an lex æterna habeat omnes effectus quos habet providentia. In qua comparatione sumenda est lex æterna in tota sua latitudine. Nam si sumatur specialiter ut lex proprie præcipiens moraliter creaturis intellectualibus, sic clarum est non omnes effectus providentiæ esse effectus legis æternæ, sed solos actus bonos morales, quia naturales effectus

non procedunt a lege æterna, sub hac ratione spectata: boni autem actus morales sunt effectus æternæ legis, quia ad illos de se movet et obligat: mali autem effectus morales non sunt effectus legis æternæ, ut mali sunt, licet sint materia legis æternæ prohibentis illos, sicut etiam non sunt effectus providentiæ, quia non sunt effectus Dei sub ea ratione, licet sint materia providentiæ; tum quatenus illamet prohibitio pars est, vel quasi principium providentiæ, juxta modum loquendi D. Thomæ: tum etiam quatenus permittuntur per divinam providentiam, et puniuntur, et ad aliquod bonum ordinantur. Atque hoc modo peccatum ut peccatum, licet simpliciter non sit ex lege æterna, nec secundum illam, imo contra illam, quoad materiale est ex lege æterna, qua Deus statuit cum creaturis concurrere, et punitio ejus est etiam ex lege æterna. Et ita qui peccant, ut ait Augustinus in Enchir., cap. 100: *Quantum ad ipsos attinet, quod Deus noluit fecerunt: quantum vero ad omnipotentiam Dei, nullo modo id facere voluerunt; hoc quippe ipso, quod contra voluntatem Dei fecerunt, de ipsis facta est voluntas ejus*. Et simili ratione de peccatore dicit, libr. 4 Confess., cap. 9: *Quo it, aut quo fugit, qui te dimittit, nisi a te placido ad te iratum? Nam ubi non invenit legem tuam in pœna sua?*

14. *Objectio.—Solutio.* — At vero loquendo de lege æterna secundum totam suam amplitudinem, omnes effectus providentiæ possunt dici aliquo modo effectus legis æternæ, quia tota gubernatio providentiæ divinæ continetur tanquam in principio in lege æterna, et ita omnis effectus providentiæ in lege æterna radicatur (ut sic dicam). Ita sentit D. Thomas, d. q. 5 de Verit., art. 1, ad 6, et sumitur ex locutionibus Augustini in locis citatis. Dices: lex fertur in generali; Deus autem per providentiam suam interdum operatur præter legem; ergo ille effectus non poterit dici esse a lege æterna, licet sit a providentia; ut solem aliquando quiescere, effectus est divinæ providentiæ, non tamen legis æternæ, quia potius lex æterna est ut continue moveatur. Respondetur, legem æternam esse universalissimam, et quod videtur discrepare ab una ejus parte, vel esse quasi dispensationem ejus, alia via esse consentaneum eidem legi æternæ secundum aliam partem: ut in exemplo dicto, licet quiescere solem non sit ex lege æterna præscripta de ordine servando in motibus cœlorum, imo sit dispensatio ejus, nihilominus est conformis alteri, qua Deus vult orationes amicorum exaudiri, si debito modo et ex justa causa fiant. Unde Augustinus, 26 contra Faust., cap. 3: *Appellamus naturam cognitum nobis cursum, solitumque naturæ, contra quem cum Deus aliquid facit, magnalia, vel mirabilia nominantur: contra illam vero summam naturæ legem a notitia remotam, tam Deus nullo modo facit, quam contra seipsum non facit.*

15. *An lex æterna sit una vel multiplex.*— Sexto et ultimo, ex dictis definiri potest quæstio, an lex æterna dicenda sit una, vel plures. In qua D. Thomas, dist. quæst. 93, a. 1, ad 1, sentit esse unam, ita ut neque ratione multiplicetur: nam constituit in hoc differentiam inter ideas et legem, quod ideæ multiplicantur, cum lex æterna una tantum sit. Idem sentire videtur Vincentius supra citatus. Hæc tamen differentia non est facilis ad intelligendum, quia ideæ non multiplicantur secundum rem, sed solum secundum diversos respectus rationis ad objecta: sic autem etiam multiplicantur prœcepta, et leges in mente Dei. Sicut dicebamus paulo antea, alium esse legis modum circa res carentes ratione, et alium circa habentes rationem: et respectu harum potest in mente Dei distingui lex mere naturalis vel positiva. Quod si dicas, ex his omnibus consurgere unam simplicissimam, et adæquatam legem respectu totius universi: eodem modo dici poterit dari in mente Dei unam adæquatam ideam universi, cujus aliæ, quæ ratione distinguuntur, sunt veluti partes. Unde Augustinus, lib 1 de lib. Arb., cap. 5 et 6, et lib. de vera Relig., cap. 30 et 31, et sæpe alias, singulariter legem æternam vocat: in 9 de Civit., cap. 22, pluraliter dicit æternas et immutabiles esse leges quæ in divina sapientia vivunt, et lib. de Catechizand. rudib., cap. 18, dicit Deum convenientissimis legibus inferiores partes creaturæ ordinare posse.

16. *Resolutio auctoris.* — Tota vero hæc quæstio est de modo loquendi, satisque probabile est quod docet Alensis, dist. quæst. 26, membr. 6, sub diversis rationibus posse legem æternam vocari unam, et plures secundum rationem: nam simpliciter, et secundum se una est, et simplicissima, ut constat: in se tamen complectitur plures leges ratione distinctas, ut ratio facta probat. Neque hoc est novum: nam lex naturalis una dicitur, et plura continet præcepta, licet modo longe diverso: nam in lege naturali est unitas collectionis, in lege autem æterna est per summam simplicitatem. Addere vero possumus propter divum Thomam, esse majorem aliquam ratio-

nem unitatis in lege quam in idea: nam idea solum dicit habitudinem ad exemplar, seu exemplatum, et ideo distinctionem rationis recipit pro diversitate exemplarium: lex autem sicut et providentia respicit bonum commune, ut finem, et ideo omnia præcepta quæ ordinantur ad finem ejusdem rationis, censentur unum jus et unam legem constituere. Unde quia Deus respicit universalissimum finem, lex quæ est in ejus mente dicitur una, sicut et providentia.

CAPUT IV.

UTRUM LEX ÆTERNA SIT CAUSA LEGUM OMNIUM, ET PER ILLAS INNOTESCAT ET OBLIGET.

1. Explicuimus rationem, universalitatem et necessitatem legis æternæ: de causis autem ejus non est quod dicamus, quia cum sit Deus ipse, nullam habet causam, sed ad summum potest habere rationem, eo modo quo vel divina voluntas est ratio præcipua divinæ legis, ut posita est in Deo ex æternitate, vel quo divina sapientia dici potest ratio justissimæ voluntatis ejus, in qua efficacitas hujus legis posita est, ut explicuimus, et ideo de causis hujus legis nihil superest dicendum. De effectibus autem ejus quantum ad actus qui per ipsam imperantur, vel ex impressione ipsius fiunt, obiter etiam diximus quæ pro materiæ capacitate necessaria visa sunt. Solum ergo superest dicendum de proximo, et quasi intrinseco effectu legis, qui est obligare subditos, quomodo in legem æternam conveniat. Et ut hoc punctum, quod morale est, sine verborum ambiguitate tractetur, suppono sermonem esse de lege æterna, ut est proprie præceptiva respectu hominum (et idem cum proportione de Angelis); nam prout extenditur ad inferiores creaturas, clarum est non inducere obligationem propriam, sed instinctum, vel inclinationem, aut impetum naturaliter determinantem ad unum: qui effectus neque ad propriam legem pertinet, neque aliam doctrinam requirit, præter philosophicam.

2. *Lex æterna præceptiva sufficienter promulgata vim obligandi habet.* — De lege igitur æterna sic spectata dicimus habere vim obligandi de se, si sufficienter promulgetur et applicetur. Probatur, quia alias non esset vera et propria lex, cum de ratione legis sit obligare, ut supra ostensum est. Item, quia Deus habet supremam potestatem imperandi: ergo et obligandi (nam superioris præceptum obligationem inducit), sed per suam legem æternam imperat (non enim incipit in tempore suum imperium concipere): ergo per eamdem obligat. Dices, ergo obligat ab æterno, cum ipsa sit æterna: consequens est clare falsum: ergo. Respondetur negando consequentiam: nam providentia æterna est, et non ab æterno gubernat, quia gubernare dicit actionem transeuntem circa creaturas actu existentes; ita ergo lex æterna ab æterno ponitur, non tamen ab æterno obligat, sed in tempore, quia obligare dicit respectum ad creaturas actu existentes. Hoc ergo posito, declarandum superest quomodo hæc lex obliget, an, scilicet, immediate per se ipsam, vel mediis aliis legibus quæ ab ipsa manant.

3. *An cæteræ leges ab æterna vim obligandi habeant.—Ratio dubitandi.* — Ad hoc autem explicandum, tractandum est præcipuum dubium propositum de origine legum omnium a lege æterna, quod aliis verbis quæri solet, an omnes leges sint effectus legis æternæ, ac ejus participationes, ita ut ab illa vim obligandi habeant: ratio autem dubitandi esse potest, quia vel est sermo de lege divina, vel de humana: sed neutra potest proprie dici effectus legis æternæ: ergo. Minor quoad priorem partem probatur: quia lex divina est imperium ipsiusmet Dei: ergo est in ipso Deo: ergo ex æternitate est in ipso: ergo est ipsa lex æterna: ergo non est effectus ejus. Quoad posteriorem autem partem probatur, quia si lex humana esset effectus legis æternæ, ab illa participaret vim obligandi: ergo obligaret ex jure divino, et non humano, quod est clare falsum. Probatur autem ultima illatio: nam lex naturalis obligat ex divino jure, solum quia est participatio legis æternæ: ergo si lex humana est similis participatio, eodem jure obligabit.

4. *Resolutio affirmativa.*—Nihilominus, dicendum est primo omnem legem aliquo modo esse a lege æterna, et ab illa habere vim obligandi. Hæc est D. Thomæ sententia, d. q. 93, art. 3, Alensis, d. q. 26. membr. 7, et aliorum theologorum. Et sumitur ex Augustino, lib. de vera Relig., cap. 31, ubi hanc vocat *legem omnium artium*, et paulo inferius: *Conditor* (ait) *legum temporalium, si vir bonus est et sapiens, illam ipsam consulit æternam, de qua nulli animæ judicare datum est, ut secundum ejus incommutabiles regulas quid sit pro tempore jubendum, vetandumve discernat.* Hac etiam ratione dixit idem Augustinus, tract. 6 in Joan.: *Ipsa jura humana per imperatore.*

et reges Deus distribuit generi humano. Item, lib. 2 de liber. Arbit. cap. 9, ait: *Nihil est in temporali lege justum, quod ex lege æterna non derivetur.* Idem, q. 67 in Exod.: *Lex* (inquit) *æterna Dei est, quam consulunt omnes piæ mentes, ut quod in ea invenerint, vel faciant, vel jubeant, vel vetent.* Ubi obiter advertendum est non omnes homines recte operantes consulere legem æternam in se ipsa, seu prout in Deo est: nam fortasse aliqui carentes fide eam in se non cognoscunt; multi etiam illam actu non considerant, quando recte operantur, vel honeste præcipiunt: dicuntur ergo illam consulere, vel in se, vel in aliqua sui participatione, qualis est naturalis ratio, aut lumen fidei, ut D. Thomas supra exposuit, art. 2, et Alensis, memb. 2. Multi vero ex philosophis legem æternam in Deo ipso existentem per effectus assecuti sunt, et consequenter agnoverunt omnem rectam, seu veram legem in hominibus existentem ab æterna lege manare, vel immediate, ut legem naturalem, vel mediante ista, ut leges humanas. Unde Cicero, lib. 2 de Legib., postquam *principem illam legem*, id est, æternam commendavit, subdit: *Ex qua illa lex, quam dii humano generi dederunt, recte est laudata*, et cætera, qui prosequitur: et in Philippic. 2 dixit: *Lex nihil aliud est nisi recta, et a numine deorum tracta ratio, imperans honesta, prohibensque contraria.* Unde etiam Demosth., ut refert Martian. I. C in lib 2, ff. de Leg., dixit: *Lex est cui omnes homines debent obedire, quia omnis lex inventio quædam et donum Dei est.*

5. Ratio autem generalis reddi potest, quia lex æterna est lex per essentiam, et omnis alia est per participationem; ergo necesse est ut omnis alia lex sit effectus legis æternæ. Declaratur præterea, quia lex duo requirit, unum, ut sit justa et rationi consentanea; aliud, ut sit efficax ad obligandum; sed omnis recta ratio creata est ex participatione divini luminis, quod signatum est in nobis, et omnis potestas hominum desuper datur, et a Domino Deo est; ergo omnis lex in hominibus existens est ex lege æterna. Et utrumque significavit divina sapientia, cum dixit: *Per me reges regnant,* utique quantum ad potestatem, *et legum conditores justa decernunt*, videlicet, quoad rectam rationem.

6. Magis autem explicabimus rationem hanc, declarando duo membra in ratione dubitandi posita. Cujus priorem partem de lege divina attigit Cajetanus, dicto art. 3, et respondet rationem supernaturalem esse legem divinam, et illam esse participationem et effectum legis æternæ, juxta mentem D. Thomæ, q. 91, a. 4, ad 3. Unde etiam addit legem divinam non esse rationem existentem in Deo; sed existentem in homine ad se vel ad alios supernaturaliter gubernandos. Quod de lege divina naturali cum proportione intelligi potest. Ut autem melius intelligatur, advertendum est, quod in principio præcedentis libri notavi, legem considerari posse, vel in legislatore, vel in subditis, et in illo esse proprie ac formaliter; in his vero tanquam in applicante legem per aliqua signa illius. Lex ergo divina quatenus est in legislatore, in ipso Deo est, quia ipse solus est proprius legislator talis legis: in hominibus autem est tanquam in subditis, etiamsi consideretur prout est in hominibus gubernantibus: nam etiam illi subditi sunt legi divinæ, et respectu aliorum solum se habent ut proponentes, et declarantes legem, quæ in Deo est. Et sic dicitur lex vetus data per Moysem, Joan. 1, et ipsi Moysi data dicitur per Angelos, Actor 7. Tamen jus obligandi non erat a voluntate Moysis, vel Angelorum, sed immediate a voluntate Dei, et ideo in ipso solo erat, ut in legislatore; et idem est servata proportione de lege gratiæ et de lege naturali.

7. Unde fit, ut lex divina, quatenus in legislatore est, non sit effectus legis æternæ, sed potius ipsa lex æterna secundum quemdam conceptum inadæquatum ejus. Possumus autem duas denominationes in ea distinguere, unam, quatenus æterna est, quæ ut sic præscindit ab externa promulgatione, et non dicit respectum ad creaturas actu existentes: aliam, prout est jam actu promulgata et obligans, et consequenter dicens respectum temporalem ad creaturas actu jam existentes, et ut sic potest denominari divina: ita ut sub hac voce connotet hunc statum sufficientis communicationis et promulgationis ad extra. Proprius vero dicitur lex divina, lex ipsa ad extra existens in subditis vel ministris Dei, seu in cognitione, vel signo quolibet per quod eis sufficienter proponitur: et hoc modo dicimus legem divinam esse participationem legis æternæ excellentiorem quacumque alia: tum quia perfectius in ea participatur lex æterna: tum etiam quia immediatius ab ipsa manat; tum denique quia obligatio ejus immediate est ab eadem divina auctoritate. Et sic satisfactum est priori parti difficultatis.

8. *Differentia inter legem æternam divinam et leges humanas.* — Ad alteram vero partem neganda est illatio ibi facta, nimirum, quod obligatio legis humanæ divina sit. Est enim

longe diversa ratio in lege humana et divina: nam lex humana non solum prout in subditis, sed etiam prout est in proprio legislatore, est quid creatum et temporale, quia hæc lex in mente et voluntate hominis formatur ac perficitur, quia immediate est lex hominis, non ipsius Dei : unde hæc lex sub utraque consideratione est effectus legis æternæ, ut probat ratio facta, quia hæc etiam lex, prout est in ipso legislatore, est lex per participationem. Item manat a potestate data ad ipso Deo, ad Roman. 13. Habet etiam vim obligandi quatenus nititur principiis legis æternæ, quale est obediendum esse superioribus. Denique quia ut sit recta, debet esse conformis legi æternæ; est ergo his modis omnibus effectus ejus: et ita de hac lege potissime loquitur Augustinus locis citatis. Unde fit ut hæc lex, quatenus est in subditis, non ita immediate sit effectus legis æternæ, sicut lex ipsa divina. Nam lex humana pervenit ad subditos mediante homine, non tantum ut causa per accidens (ut sic dicam), id est, proponente et applicante, sed etiam ut causa per se, id est, constituente ipsam legem : nam a voluntate hominis legislatoris habet proxime hæc lex suam virtutem et efficaciam. Hinc etiam sequitur differentia quæ in proposita difficultate postulatur, quia in divina lege obligatio est immediate ab ipso Deo; nam prout est in homine non obligat, nisi quatenus indicat divinam rationem, seu voluntatem; in lege autem humana obligatio non est immediate a Deo, quia prout est in subditis immediate respicit voluntatem principis, qui habet vim constituendi novam legem distinctam a lege divina, et ab illa est proxima obligatio, quamvis radicaliter tota sit a lege æterna.

9. *Lex æterna non est per se ipsam nota hominibus viatoribus, sed per alias leges innotescit.— Quo sensu verum sit omnes habere notitiam legis æternæ.*—Præterea ex dictis concluditur legem æternam non esse per se ipsam notam hominibus in hac vita, sed vel in aliis legibus, vel per illas. Viatores enim homines non possunt divinam voluntatem in se ipsa cognoscere, sed solum quantum per aliqua signa, vel effectus eis proponitur; et ideo proprium est beatorum ut, divinam voluntatem intuentes, per illam ut per propriam legem gubernentur, ut supra ex Augustino retuli. Cognoscunt ergo viatores legem æternam per participationem ejus, ac subinde per leges justas, temporales, ac creatas, quia sicut causæ secundæ ostendunt primam, et creaturæ creatorem, ita leges temporales, quæ participationes sunt legis æternæ, ostendunt fontem a quo manant. Tamen (ut dixi) non omnes homines consequuntur hanc cognitionem, quia non omnes valent ex affectu causam cognoscere : et ita omnes quidem homines necessario vident aliquam participationem legis æternæ in se ipsis, quia nemo utens ratione est, qui non judicet aliquo modo honestum esse sequendum et turpe vitandum: et in hoc sensu dicunt homines habere aliquam notitiam legis æternæ, ut loquuntur D. Thomas, Alensis et alii theologi cum Augustino, l. 1 de liber. Arbit., cap. 6, et de vera Relig., cap. 18. Nihilominus tamen non omnes cognoscunt illam formaliter sub ratione participationis legis æternæ, et ita non est omnibus nota lex æterna per directam cognitionem, quæ ad ipsam formaliter terminetur. Aliqui tamen eam cognitionem assequuntur, vel naturali discursu, vel perfectius per revelationem fidei, et ideo dixi legem æternam quibusdam notam esse tantum in inferioribus legibus; aliis vero non solum in illis, sed etiam per illas.

10. *De modo quo lex æterna obliget subditos.* —Ultimo, constat ex dictis quomodo lex æterna obliget: nam præcise spectata ut æterna est, non potest dici obligare, sed dici poterit obligativa (ut sic res explicetur), seu de se sufficiens ad obligandum: ratio est, quia lex non potest actu obligare, nisi sit exterius promulgata; lex autem æterna ut sic, non est exterius promulgata; ergo. Item lex æterna ut sic, non connotat effectum temporalem jam factum, quia sic repugnaret esse æternam; sed actu obligare est temporalis effectus: ergo. Unde etiam fit ut lex æterna nunquam per seipsam obliget separata ab omni alia lege, sed necessario debet alicui alteri conjungi, ut actu obliget. Quia non actu obligat, nisi quando actu exterius promulgatur; non promulgatur autem, nisi quando lex aliqua divina vel humana promulgatur. Atque hoc modo potest dici legem æternam nunquam obligare immediate, sed mediante aliqua alia lege : diverso tamen modo, quia quando per divinam legem applicatur, ratio obligationis principalis, ac proxima est ipsa lex æterna; et lex divina, quæ ibi intervenit, solum est signum indicans legem principaliter obligantem. Quod in legibus divinis positivis est manifestum: in lege autem naturali habet aliquam difficultatem, quam in sequentibus capitibus explicabimus. Quando autem applicatio legis æternæ fit per legem humanam, tunc licet lex æterna concurrat ad obligationem ad modum causæ uni-

versalis, tamen proxima causa obligationis est ipsa lex humana, quia non obligat tantum ut signum voluntatis divinæ, sed proxime, ut signum voluntatis humanæ, et ita in legibus humanis minus propinque (ut sic dicam) obligat lex æterna. De qua hæc sufficere videntur.

CAPUT V.

AN LEX NATURALIS SIT IPSA NATURALIS RATIO RECTA.

1. *Variæ opinationes circa formalem rationem legis naturalis. — Sensus quæstionis exponitur.* — Aliquam esse naturalem legem in libro 1, capite 3, supposuimus et ostendimus, fietque certius inquirendo quid sit. Dixerunt ergo aliqui hanc legem nihil aliud esse quam ipsam naturam rationalem, ut talis est. Hoc tamen in diversis sensibus affirmari potest, et ideo advertere oportet rationalem naturam dupliciter spectari posse: uno modo secundum se, id est, quatenus ratione talis essentiæ, quam habet, quædam sunt illi convenientia, et alia disconvenientia: alio modo quatenus vim habet judicandi de his quæ sibi conveniunt, vel disconveniunt, mediante lumine naturalis rationis. Quam duplicem considerationem insinuavit divus Thomas, dicta quæstione 94, articulo 2, ubi prius distinguit varias inclinationes naturales humanæ naturæ, secundum quas ratio dictat de his, quæ sunt bona, vel mala tali naturæ, ut inde colligat præcepta legis naturalis. Duplex ergo sensus esse potest sententiæ asserentis legem naturalem esse ipsam naturam rationalem. Primus est, ut hoc intelligatur de ipsa natura secundum se, quatenus ratione suæ essentiæ talis est, ut ei ex natura sua tales actiones sint convenientes, et contrariæ disconvenientes. Alter est ut intelligatur de ipsa natura ratione judicii rationis quod in ipsa est connaturaliter, et respectu illius habet rationem legis.

2. *Prima opinio affirmans legem naturalem consistere formaliter in ipsa natura rationali ut non implicat contradictionem, et est fundamentum honestatis in actibus.*—Est ergo prima sententia affirmans naturam rationalem secundum se, et ut non implicat contradictionem, estque fundamentum omnis honestatis actuum humanorum, vel convenientium tali naturæ, vel contrariæ turpitudinis eorum per disconvenientiam ad eamdem, esse ipsam legem naturalem. Ita docuit Vasquez, 1. 2, disputat. 150, capite 3, et id sæpe repetit in toto discursu hujus materiæ, neminem autem pro hac sententia refert. Fundamentum est, quia sunt aliquæ actiones ita intrinsece malæ ex natura sua, ut nullo modo pendeant in malitia ex prohibitione extrinseca, nec ex judicio, vel voluntate divina, et eadem ratione sunt aliæ actiones ita intrinsece bonæ et honestæ, ut in hoc etiam non pendeant ex causa extrinseca. Quod suppono ex communi sententia theologorum in 2, d. 38, et ex divo Thoma, 1. 2, q. 100, art. 9, et Vict. Relect. de Homicid., 1 part., et in sequentibus id confirmavimus. Nunc breviter ratio est, quia actus morales habent suas intrinsecas naturas et essentias immutabiles, quæ non pendent a causa, vel voluntate extrinseca magis quam aliæ rerum essentiæ, quæ per se non implicant contradictionem, ut nunc ex Metaphysica suppono.

3. Hinc ergo formatur prima ratio: nam in his actionibus invenitur honestas vel turpitudo per conformitatem ad aliquam legem, et non per conformitatem ad judicium rationis: ergo per conformitatem ad ipsam rationalem naturam: ergo ipsa natura secundum se est lex naturalis respectu omnium quæ præcipiuntur vel prohibentur, vel probantur aut permittuntur lege naturali. Major supponitur, vel ex illo Roman. 4: *Ubi non est lex, nec prævaricatio*, vel ex definitione peccati tradita ab Augustino, 22 contra Faustum, capite 37: *Est dictum, factum, vel concupitum contra legem Dei:* vel ex illo Ambrosii, libro de Paradiso, cap. 8: *Non consisteret peccatum, si interdictio non fuisset:* vel denique quia omnis honestas virtutis habet aliquam mensuram, quæ habet rationem legis. Minor vero probatur: quia mentiri, verbi gratia, non ideo malum est quia per rationem judicatur malum, sed potius e converso; ideo vere judicatur malum, quia per se malum est: ergo non est judicium mensura malitiæ actus: ergo nec est lex prohibens illud. Unde e converso probantur aliæ consequentiæ, quia ille actus ideo malus est, quia secundum se est disconveniens naturæ rationali: ergo ipsa natura est mensura talis actus, et consequenter est lex naturalis.

4. Secunda ratio esse potest, quia præcepta hujus legis sunt, vel principia per se nota ex terminis, vel conclusiones evidenti necessitate ex illis elicitæ, quæ sunt priores omni judicio rationis, non solum intellectus creati, sed etiam ipsius intellectus divini: sicut enim essentiæ rerum, quatenus non implicant contradictionem, sunt tales vel tales in esse essentiæ ex se, et ante omnem causalitatem Dei, et quasi

independenter ab ipso, ita honestas veritatis et turpitudo mendacii talis est ex se, et secundum æternam veritatem : ergo respectu talium actuum vel præceptorum non potest judicium habere rationem legis, quandoquidem ante omne judicium sunt boni vel mali, atque adeo præcepti vel prohibiti; ergo nihil potest habere rationem legis naturalis respectu illorum, nisi natura ipsa rationalis. Tertio, in aliis naturis rerum inferiorum, mensura boni et mali, convenientis et disconvenientis est uniuscujusque rei natura : ut, verbi gratia, calor est disconveniens aquæ, et frigus conveniens, quia aqua ex vi suæ formæ et naturæ postulat frigus et non calorem, sed potius illi repugnat. Unde si velimus mensuram aliquam, et quasi legem assignare motionum convenientium et disconvenientium tali rei, nullam inveniemus præter naturam ejus; ergo idem cum proportione est in natura rationali, in qua convenientia vel disconvenientia actus liberi ad ipsam naturam rationalem ut talis est, constituit honestatem vel turpitudinem, et ita magis proprie pertinet ad rationem legis.

5. *Excluditur prima opinio de ratione legis naturalis.*— In hac sententia veram esse existimo doctrinam, quam in fundamento supponit de intrinseca honestate vel malitia actuum, qua sub legem naturalem prohibentem vel præcipientem cadunt, ut in discursu capitis declarabo. Nihilominus sententia ipsa quatenus ad legem naturalem declarandam pertinet, et modus loquendi de illa mihi non probatur. Primo, quia modus loquendi alienus est ab omnibus theologis et philosophis, ut statim videbimus. Secundo, quia natura ipsa rationis præcise spectata, ut talis essentia est, nec præcipit, nec ostendit honestatem aut malitiam, nec dirigit aut illuminat, nec alium proprium effectum legis habet : ergo non potest dici lex nisi velimus valde æquivoce et metaphorice nomine legis uti, quod evertit totam disputationem : nam supponimus cum communi sententia non solum doctorum, sed etiam canonum et legum, jus naturale esse verum jus, et legem naturalem esse veram legem.

6. Tertio, declaratur in hunc modum, quia non omne id quod est fundamentum honestatis, seu rectitudinis actus lege præcepti, vel quod est fundamentum turpitudinis actus lege prohibiti, potest dici lex : ergo licet natura rationalis sit fundamentum honestatis objectivæ actuum moralium humanorum, non ideo dici potest lex, et eadem ratione, quamvis dicatur mensura, non ideo recte concluditur quod sit lex, quia mensura latius patet quam lex : unde totus discursus procedit a generali ad speciale affirmative colligendo, quod vitiosum est. Assumptum declaratur multis modis. Primo, in eleemosyna : indigentia pauperis, et facultas dantis est fundamentum honestatis, vel obligationis actus eleemosynæ, et tamen nemo dicit necessitatem pauperis esse legem eleemosynæ : simile est quod de temperantia tradit D. Thomas, 2. 2, q. 141, art. 6, necessitatem corporis esse regulam temperantiæ; nemo tamen dicet esse legem, sed esse fundamentum legis. Imo ibidem ad 1, ait D. Thomas beatitudinem esse regulam actuum humanorum, quatenus honesti sunt, et tamen non est lex; constat ergo rationem regulæ et mensuræ latius patere. Item finis est regula et mensura mediorum, et non est lex ; et objectum est regula et mensura actuum, et similiter non est lex, vel laboramus in æquivoco abutendo terminis.

7. *Impugnatur prædicta opinio ex absurdis quæ sequuntur.* — Præterea possumus ab inconvenientibus argumentari; unum est, quia sequitur non minus proprie habere Deum suam legem naturalem, quæ ipsum liget et obliget, quam homines, quod videtur absurdum. Sequela patet, quia etiam Deo repugnat, verbi gratia, mendacium, quod est disconveniens excellenti naturæ suæ; est ergo ipsa natura Dei regula honestatis, quæ est in dicendo verum, et turpitudinis, quæ est in mendacio; ergo natura Dei non minus est lex respectu Dei, quam sit natura hominis respectu hominis. Nam quod voluntas Dei tantam habeat rectitudinem, ut non possit non conformari illi naturæ, quando aliquid postulat ut necessarium ad honestatem, nihil refert ad rationem legis, quæ solum ponitur in illa ratione mensuræ, quæ in natura divina invenitur. Unde D. Thomas, 1 p., q. 21, art. 1, ad 3, ait justitiam Dei respicere decentiam ipsius, secundum quod reddit sibi quod sibi debetur ; ipsa ergo natura Dei est mensura suarum actionum, quatenus convenienter et decenter ad illam operatur : erit ergo lex. Item eadem ratione divina bonitas manifestata beato erit lex amoris beatifici : quia est mensura honestatis ejus, et modi quem observare debet in diligendo. Parumque refert quod amor ille sit necessarius necne, quandoquidem lex hæc est mere naturalis, et solum requirit rationem mensuræ in ipsa natura existentem.

8. Deinde sequitur legem naturalem non

esse legem divinam, neque esse ex Deo. Probatur sequela, quia juxta illam sententiam præcepta hujus legis non sunt ex Deo quatenus necessariam honestatem habent, et illa conditio quæ est in natura rationali, ratione cujus est mensura illius honestatis, non pendet a Deo in ratione, licet pendeat in existentia. Nam quod mendacium, verbi gratia, sit disconveniens tali naturæ, non est ex Deo, nec pendet ex ejus voluntate : imo ordine rationis est prius quam judicium Dei : ergo lex naturalis præcedit judicium et voluntatem Dei : ergo non habet auctorem Deum, sed per se inest tali naturæ eo modo quo de se habet ut sit talis essentiæ, et non alterius. Quod autem consequens illud non sit admittendum, ostendemus in sequentibus. Tandem in ipsis legibus humanis, cum justæ et rectæ esse debeant, supponi necessario debet aliquod fundamentum justitiæ et rectitudinis earum : nam omne justum et rectum per ordinem ad aliquam regulam justum est, quatenus illi adæquatur: ergo bonum commune, verbi gratia, vel communitas ipsa quatenus ei debetur, vel conveniens est talis materia, vel actio quæ lege humana præcipitur, erit quædam lex prior ipsa lege humana, et tanquam lex ejus, quia est mensura ejus : quod nemo dicet. Concludimus igitur illam rationem mensuræ, vel fundamenti honestatis non satis esse ad rationem legis, ideoque solam naturam rationalem, ut sic, non posse convenienter vocari legem naturalem.

9. *Secunda sententia asserens legem naturalem esse vim quamdam naturæ, quam appellamus rationem naturalem.* — Est ergo secunda sententia, quæ in natura rationali duo distinguit, unum est natura ipsa, quatenus est veluti fundamentum convenientiæ, vel disconvenientiæ actionum humanarum ad ipsam : aliud est vis quædam illius naturæ, quam habet ad discernendum inter operationes convenientes et disconvenientes illi naturæ, quam rationem naturalem appellamus. Priori modo dicitur hæc natura esse fundamentum honestatis naturalis : posteriori autem modo dicitur lex ipsa naturalis : quæ humanæ voluntati præcipit vel prohibet quod agendum est ex naturali jure. Hæc videtur esse mens theologorum, ut sumitur ex D. Thoma, 1. 2, q. 94, art. 1 et 2, et in 4, d. 33, q. 1, art. 1; Alensi, dicta q. 27. Ita sentiunt et Abul., Matth. 19, q. 30, Soto, l. 1 de Just. q. 4, a. 1 ; Viguer., in Inst., c. 15 § 2, vers. 1, et alii theologi frequenter, et jurisperiti in titul. de Just. et jur., et specialiter videri potest Albert. Bolog., tr. de Lege, jur. et æquit., n. 25 et 26, ubi alios refert. Philosophi etiam hoc modo frequenter loquuntur, ut retuli præcedenti l. c. 3.

10. *Confirmatio ex Scriptura.* — Potestque fundari in Paulo, Rom. 2, ubi cum dixisset : *Gentes quæ legem non habent naturaliter ea quæ legis sunt faciunt: ejusmodi legem non habentes, ipsi sibi sunt lex*, quasi declarans quomodo sibi sint lex, et quæ sit illa lex, subjungit : *Ostendunt opus legis scriptum in cordibus suis, testimonium reddente illis conscientia ipsorum.* Est autem conscientia opus rationis, ut constat, et illa præbet testimonium, et ostendit opus legis scriptum in cordibus hominum, quia testificatur male aut bene agere hominem, quando resistit, vel sequitur dictamen naturale rectæ rationis, et consequenter ostendit dictamen illud habere vim legis in homine, etiamsi scriptam exterius legem non habeat. Hoc ergo dictamen est lex naturalis, et ratione illius dicitur homo, qui illo ducitur, esse sibi lex, quia in se habet scriptam legem, medio dictamine naturalis rationis : et hoc confirmat D. Thomas, q. 91, a. 2, ex illo Ps. 4 : *Quis ostendit nobis bona, signatum est super nos lumen vultus tui Domine:* ibi enim significatur, per lumen rationis participare hominem legem æternam dictantem quid sit faciendum, quidve vitandum : illud ergo est lex naturalis, quia hæc non est nisi quædam participatio naturalis æternæ legis.

11. *Confirmatio ex Patribus.*—Potest etiam hæc sententia ex Patribus confirmari : nam Basilius, ut refert D. Thomas, d. q. 91, a. 1, arg. 2, dixit, synderesim, seu conscientiam esse legem intellectus nostri, quod non potest intelligi nisi de lege naturali, ut ibidem divus Thomas dixit, sumptumque videtur ex Basilio, hom. 12, in init. Prov. De etiam hac lege videtur loqui Damascenus, l. 4, c. 23 de Fide, cum ait : *Lex Dei mentem nostram incedens, eam ad se pertrahit, conscientiamque nostram vellicat, quæ et ipsa mentis nostræ lex dicitur.* Ubi Clictoveus sic exponit: *Lex mentis nostræ est ipsa naturalis ratio Dei, legem habens sibi inditam, impressamque et insitam, quia bonum a malo interno lumine dijudicamus*, etc. Idem sentit Hieron., Ep. 151 ad Alg., q. 8, ubi hanc legem appellat legem intelligentiæ, quam ignorat pueritia, nescit infantia; tunc autem venit et præcipit, quando incipit intelligentia, quæ non possunt ipsi naturæ rationali convenire. Addit enim Pharaonem stimulatum lege naturæ sua crimina cognovisse, Exod. 9; non stimulat autem nisi recta ratio. Et Maxim., tom. 5 Bi-

blio., centur. 5, cap. 13 : *Lex naturæ*, ait, *est ratio naturalis, quæ captivum tenet sensum ad delendam vim irrationalem ;* et Augustinus, lib. 2 de Serm. Domini in monte, *Nullam animam esse*, dicit, *quæ ratiocinari possit, in cujus conscientia non loquatur Deus. Quis enim legem naturalem in cordibus hominum scribit, nisi Deus?* Et ita exponit locum Pauli ad Rom. 2. Quod eodem modo tractat copiose Ambrosius, l. 5, Epist. 41, ubi inter alia ait : *Ea lex*, scilicet naturalis, *non scribitur, sed innascitur, nec aliqua percipitur lectione, sed profluo quodam naturæ fonte in singulis exprimitur*. Idem sumitur ex Isidoro, 5 l. Etymol., cap. 2. Denique Lactantius, lib. 6 de vero Cultu, cap. 8, verbis Ciceronis, in lib. de Repub., legem naturalem describit, dicens : *Est quidem vera lex recta ratio naturæ congruens, diffusa in omnes, constans, sempiterna, quæ vocet ad officium jubendo, vetando*, etc.

12. *Confirmatur opinio rationibus.*—Ratione breviter declarari potest ex dictis. Primo a sufficienti divisione : nam lex naturalis in homine est, quia non est in Deo, cum temporalis sit et creata, nec est extra homines, quia non est scripta in tabulis, sed in corde, et non est in ipsa natura hominis immediate, ut ostendimus, nec est in voluntate, quia non pendet ex voluntate hominis, sed illam ligat et quodammodo cogit ; ergo necesse est, ut sit in ratione. Secundo, quia effectus legis, qui in lege naturali considerari possunt, immediate proveniunt a dictamine rationis : nam illud dirigit, obligat, et est regula conscientiæ, quæ accusat, vel approbat facta : ergo in illo consistit hujusmodi lex. Tertio, proprium est legis dominari et regere ; sed hoc tribuendum est rectæ rationi in homine, ut secundum naturam recte gubernetur : ergo in ratione est lex naturalis constituenda tanquam in proxima regula intrinseca humanarum actionum.

13. *An lex naturalis consistat in actu, vel in habitu mentis.* — Solet autem hic interrogari an hæc lex consistat in actu, vel in habitu, seu in lumine ipso naturali, id est, in aliquo actu primo. Nam in hoc etiam dissentiunt theologi : multi enim volunt esse actum secundum, quia lex est imperium, quod in actu consistit, et quia actus est proprie regula dirigens. Hæc est sententia communis Thomistarum 1. 2, q. 94, a. 1, ita interpretantium sententiam D. Thomæ ibi, ut patet ex Cajetano, Conrado et aliis; Antonino, 1 p., tit. 13, cap. 1, Soto, l. 1 de Just., q. 4, a. 1. At vero Alensis, 3 q. 27, memb. 2, per tres articulos judicat esse habitum. Potestque suaderi, quia lex naturalis dicitur congenita cum natura, et semper permanens, quæ non conveniunt actui, sed habitui : nomine enim habitus non intelligitur qualitas superaddita potentiæ, sed ipsum intellectuale lumen, prout in actu primo spectatur. Aliter Bonaventura in 2, d. 39, art. 2, q. 1, ad ult., dicit legem naturalem, uno modo significare habitum : alio modo significare præcepta ipsa naturalia, ut sunt objective in mente, seu synderesi. D. Thomas autem dicit legem naturalem proprie significare actum, seu judicium rationis : alio vero modo esse habitum, quatenus ipsa principia naturalia habitualiter manent in mente.

14. *Judicium auctoris, et resolutio quæstionis.* — Mihi sane videtur quæstio de modo loquendi, et non dubito, quin in actuali judicio mentis propriissime existat lex naturalis. Addo vero etiam lumen naturale intellectus expeditum de se ad dictandum de agendis posse vocari naturalem legem : quia quamvis homines nihil actu cogitent, aut judicent, naturalem legem retinent in cordibus suis. Considerandum est ergo legem naturalem, prout de illa nunc loquimur, non considerari in ipso legislatore, sed in ipsis hominibus, in quorum cordibus illam descripsit, ut ait Paulus, et per lumen mentis, ut significatur in Psalm. 4. Ergo sicut lex humana, prout est extra legislatorem, non solum significat actualem cognitionem vel judicium existens in subdito, sed etiam permanens signum in aliqua scriptura, quod potest semper excitare illam cognitionem : ita in lege naturali, quæ in legislatore non est aliud quam lex æterna, in subditis non solum est actuale judicium, vel imperium : sed etiam lumen ipsum, quod veluti permanenter continet scriptam illam legem, et potest semper actu illam repræsentare.

15. *Quomodo distinguatur lex naturalis a conscientiæ regula.*—Unde etiam facile intelligitur quomodo lex naturalis comparetur ad conscientiam : aliquando enim censetur esse idem, ut ex Basilio et Damasceno supra retulimus, quia conscientia nihil aliud est quam dictamen de agendis. Nihilominus tamen in rigore hæc duo diversa sunt : nam lex dicit regulam generaliter constitutam circa agenda : conscientia vero dicit dictamen practicum in particulari : unde potius est veluti applicatio legis ad particulare opus. Ex quo etiam fit ut conscientia latius pateat quam lex naturalis, quia non tantum applicat legem naturalem, sed etiam quamcumque aliam, sive divinam,

sive humanam. Imo conscientia non solum applicare solet veram legem, sed etiam existimatam : quomodo interdum datur conscientia erronea : lex autem erronea dari non potest : nam eo ipso non erit lex, quod maxime verum est in lege naturali, quæ Deum habet auctorem. Denique lex proprie fertur de agendis, conscientia autem etiam versatur circa ea quæ jam facta sunt, et ideo illi tribuitur non solum ligare, sed accusare, testificari, et defendere, ut videre licet in D. Thoma, 1 p., q. 79, et 1. 2, q. 19, art. 6, quibus locis de conscientia disseritur, et specialiter de hoc videri potest Alensis, dicta q. 27, memb. 2, art. 3, et Bonaventura, in 2, d. 39, a. 2, q. 1.

CAPUT VI.

AN LEX NATURALIS SIT VERE LEX DIVINA PRÆCEPTIVA.

1. *Proponitur ratio dubitandi.* — Ratio dubitandi in præsenti quæstione oritur ex fundamento prioris sententiæ relatæ capite præcedenti, quod ibi propositum est, et nondum est solutum. Lex enim propria et præceptiva non est sine voluntate alicujus præcipientis, ut in l. 1 ostensum est : sed lex naturalis non nititur in voluntate alicujus præcipientis : ergo non est proprie lex. Minor probatur ex adductis in cap. præcedenti, videlicet, quia dictamina rationis naturalis, in quibus hæc lex consistit, sunt intrinsece necessaria, et independentia ab omni voluntate, etiam divina et priora, secundum rationem, qua illa libere aliquid velit, ut Deus est colendus, parentes honorandi, mendacium est pravum et cavendum, et similia, quod satis videtur supra probatum; ergo lex naturalis non potest dici vera lex. Et confirmatur, quia non est verum præceptum; ergo nec vera lex. Antecedens patet : quia vel est præceptum hominis ad seipsum, et hoc non, quia tale præceptum, vel non est nisi judicium ostendens veritatem rei, vel, si sit intimatio voluntatis seu electionis jam factæ, per se non est necessarium ad operationem, nec inducit obligationem, sed executionem : et ita nec sufficit, nec confert ad veritatem vel proprietatem legis. Aut est præceptum alicujus superioris, et hoc etiam dici non potest propter rationem factam, quod seclusa omni voluntate superiori, lex naturalis dictat quid sit bonum vel malum.

2. Atque hinc etiam videtur concludi, naturalem legem non posse dici proprie divinam, id est, a Deo tanquam a legislatore datam. Dico autem, *tanquam a legislatore*, quia clarum est rationem naturalem, et ejus dictamina esse divinum donum descendens a Patre luminum. Aliud vero est, hanc legem naturalem esse a Deo effective tanquam a prima causa; aliud esse a Deo, ut a legislatore præcipiente et obligante. Nam primum est certissimum, et de fide : tum quia Deus est prima causa omnium bonorum naturalium, inter quæ magnum bonum est rectæ rationis usus et lumen : tum etiam quia hoc modo omnis veritatis manifestatio a Deo est, juxta illud ad Roman. 1 : *Revelatur ira Dei de cœlo super omnem impietatem et injustitiam hominum, qui veritatem Dei in injustitia detinent ;* et declarans Paulus cur vocet veritatem Dei, subdit : *Quia quod notum est Dei, manifestum est in illis, Deus enim illis manifestavit,* utique per naturale lumen rationis, et per visibiles creaturas, per quas possunt invisibilia Dei cognosci. Hoc ergo modo, id est, in genere efficientiæ et magisterii (ut ita dicam) interpretantur locum illum Pauli Chrysostomus ibi homil. 3, et copiosius homil. 12 et 13 ad Popul.; Theophyl. etiam in eumdem locum Pauli, et ibidem Ambrosius et Cyril. l. 3, contra Julian. versus finem, § *Nam quod summa* et sequentibus, et optime Augustinus serm. 55 de Verb. Domini, et l. 2 de Serm. Domini in monte, cap. 9 : *Quis* (ait) *legem naturalem in cordibus hominum scribit, nisi Deus?* Est ergo sine dubio Deus effector, et quasi doctor legis naturæ; non tamen inde sequitur ut sit legislator, quia lex naturæ non indicat Deum ut præcipientem, sed indicat quid in se bonum vel malum sit, sicut visio talis objecti indicat illud esse album vel nigrum, et ut effectus Dei indicat Deum ut auctorem suum, non tamen ut legislatorem : ita ergo censendum erit de lege naturali.

3. *Prima sententia affirmans legem naturalem non esse legem præceptivam proprie, sed judicantem.* — In hac re prima sententia est legem naturalem non esse legem præcipientem proprie, quia non est signum voluntatis alicujus superioris, sed esse legem indicantem quid agendum vel cavendum sit, quid natura sua intrinsece bonum ac necessarium, vel intrinsece malum sit. Atque ita multi distinguunt duplicem legem : unam indicantem, aliam præcipientem, et legem naturalem dicunt esse legem priori modo, non posteriori. Ita Gregorius, in 2, d. 34, q. 1, a. 2, paulo post principium, § *Secundum corollarium,* qui refert Hugonem de sancto Victore, l. 1 de Sa-

cram., p. 6, cap. 6 et 7. Sequitur Gabriel 2, d. 35, quæstion. 1, art. 1; Almainus lib. 3 Moral., c. 16; Corduba, lib. 3 de Conscient., q. 10, ad 2. Atque hi auctores consequenter videntur esse concessuri legem naturalem non esse a Deo, ut a legislatore, quia non pendet ex voluntate Dei, et ita ex vi illius non se gerit Deus ut superior præcipiens, aut prohibens; imo ait Gregorius quem cæteri secuti sunt, licet Deus non esset, vel non uteretur ratione, vel non recte de rebus judicaret, si in homine esset idem dictamen rectæ rationis dictantis, verbi gratia, malum esse mentiri, illud habiturum eamdem rationem legis, quam nunc habet, quia esset lex ostensiva malitiæ, quæ in objecto ab intrinseco existit.

4. *Secunda sententia affirmans legem naturalem esse vere divinam ac præceptivam.* — Secunda sententia huic extreme contraria, est, legem naturalem omnino positam esse in divino imperio, vel prohibitione procedente a voluntate Dei, ut auctore et gubernatore naturæ, et consequenter hanc legem ut est in Deo, nihil aliud esse quam legem æternam ut præcipientem, vel prohibentem in tali materia; in nobis vero hanc legem naturalem esse judicium rationis, quatenus nobis significat voluntatem Dei de agendis, et vitandis circa ea, quæ rationi naturali consentanea sunt. Ita sumitur ex Ochamo, in 2, q. 19. ad 3 et 4, quatenus dicit nullum esse actum malum, nisi quatenus a Deo prohibitus est, et qui non possit fieri bonus si a Deo præcipiatur, et e converso: unde supponit totam legem naturalem consistere in præceptis divinis a Deo positis, quæ ipse posset auferre et mutare. Quod si instet aliquis talem legem non naturalem esse, sed positivam, responderet, dici naturalem, quia est proportionata naturis rerum, non quia non sit extrinsecus a Deo posita: et in hanc sententiam inclinat Gerson, p. 3. tr. de Vit. spirit., lect. 1, corol. 10 et 11, alphab. 61, lit. E et F, et ideo in lect. 2 et 3 ait legem naturalem, quæ in nobis est, non esse tantum signum dictaminis recti divini intellectus, sed etiam divinæ voluntatis. Et hanc sententiam defendunt late Petrus Aliacus, in 1, q. 14, a. 3, ubi ait voluntatem divinam esse primam legem, et ideo posse creare homines ratione utentes sine omni lege. Idem latissime Andræas de Novo Cast., in 1, d. 48, q. 1, a. 1. Qui etiam addunt totam rationem boni et mali in rebus ad legem naturæ pertinentibus positam esse in voluntate Dei, et non in judicio rationis, etiam ipsius Dei, neque in rebus ipsis, quæ per talem legem vetantur, aut præcipiuntur. Fundamentum hujus sententiæ videtur esse: vel quia actiones non sunt bonæ aut malæ, nisi quia a Deo præceptæ aut prohibitæ: quia ipsemet Deus non ideo vult hoc præcipere, aut prohibere creaturæ, quia malum est aut bonum, sed potius ideo hoc est justum vel injustum, quia Deus voluit illud fieri, aut non fieri, juxta illud Anselmi in Prosolog., c. 11. Illud est justum, quod vis; et non justum, quod non vis. Quod etiam sentit Hugo Victor., l. de Sacr. p. 4, c. 1, et Cyprianus, l. de Singularit. Clericorum, illi attributo.

5. *Prima assertio.—Lex naturalis non solum est indicativa mali, et boni, sed etiam continet præceptionem et prohibitionem utriusque.* — Mihi vero neutra sententia satisfacit, et ideo mediam viam tenendam censeo, quam existimo esse sententiam D. Thomæ, et communem theologorum. Dico ergo primo: Lex naturalis non tantum est indicativa mali et boni, sed etiam continet propriam prohibitionem mali, et præceptionem boni. Ita sumo ex D. Thoma, 1. 2, q. 71, a. 6, ad 4, dicente, per comparationem ad legem humanam non omnia peccata esse mala, quia prohibita: per comparationem autem ad legem naturalem, quæ continetur principaliter in lege æterna, et secundario in indicatorio rationis naturalis, omne peccatum esse pravum, quia prohibitum, et q. 100, a. 8, ad 2 ait Deum non posse negare seipsum, et ideo non posse ordinem suæ justitiæ auferre, sentiens, non posse non prohibere ea quæ mala sunt, et contra rationem naturalem. Idem sentit Bonaventura, in 2, d. 35, dub. 4, circa litteram, aperte Gerson, in dict. tract. de Vita spirit., lect. 2 per totam, præsertim corol. 5, ubi sic definit rationem naturalem: *Lex naturalis præceptiva est signum inditum cuilibet homini non impedito in usu debito rationis, et notificativum voluntatis divinæ volentis, creaturam rationalem humanam teneri ad aliquid agendum, vel non agendum per consecutionem sui finis naturalis.* Quæ definitio fortasse plura comprehendit quam sit necesse, nunc vero solum ea utimur, quatenus proposito inservit. Et hanc etiam assertionem supponunt auctores secundæ sententiæ, et eamdem late defendit Victor. in relect. de Perven. ad usum rationis, n. 8 et sequentibus.

6. *Confirmatur rationibus assertio.* — Probatur autem primo ex proprietate legis: nam lex naturalis est propria lex; ita enim de illa loquuntur et sentiunt omnes Patres, theologi

et philosophi; sola autem notitia vel propositio objecti in mente existens non potest dici lex, ut per se constat, et ex definitione legis supra data: ergo. Secundo, declaratur in his actibus qui sunt mali, quia prohibiti lege humana : nam in illis etiam ut homo peccet, necesse est ut præcedat judicium mentis, quod indicet objectum illud esse malum, et tamen judicium illud non habet rationem legis, seu prohibitionis, quia solum manifestat id quod est in objecto, undecumque illud sit; ergo similiter, licet in his quæ pertinent ad jus naturale, ad operandum bene, vel male, necessario præcedere debeat judicium indicans bonitatem, vel malitiam objecti seu actus, illud non habet rationem legis, nec prohibitionis: sed est mera notitia ejus, quod jam esse supponitur tale vel tale. Unde ille actus, qui per tale judicium turpis esse cognoscitur, non ideo talis est quia cognoscitur, sed quia est talis, ideo vere judicatur talis; ergo judicium illud non est regula malitiæ vel bonitatis; ergo neque est lex, nec prohibitio. Tertio, alias etiam Deus haberet legem sibi naturalem respectu suæ voluntatis, quia etiam in Deo ad voluntatem antecedit secundum rationem judicium mentis, indicans mentiri esse malum, servare promissum esse omnino rectum et necessarium : si ergo hoc satis est ad rationem legis, etiam in Deo erit vera lex naturalis. Quia tunc non obstabit, quod Deus non habeat superiorem, quia lex naturalis non imponitur ab aliquo superiore. Neque obstabit identitas, quia sufficit rationis distinctio, ut voluntas Dei vere dicatur ferri in id quod intellectu manifestatur et quia sic proponitur; ergo sufficiet ut sit lex, nam illud dicitur esse satis ad rationem legis. Denique judicium indicans naturam actionis non est actus superioris, sed potest esse in æquali, vel inferiore, qui nullam vim habeat obligandi ; ergo non potest habere rationem legis vel prohibitionis : alias doctor ostendens quid sit malum quidve bonum, legem imponeret, quod dici non potest. Lex ergo est illud imperium, quod potest obligationem inducere: judicium autem illud non inducit obligationem, sed ostendit illam quæ supponi debet; ergo judicium illud, ut habeat rationem legis, debet indicare aliquod imperium, a qua talis obligatio manat.

7. Sed fortasse quis dicet hæc argumenta solum facere vim in verbo legis, et ideo posse facile enervari, dicendo legem naturalem non dici legem in eo rigore quo lex dicitur esse præceptum commune superioris, sed magis generali ratione, quia est quædam regula boni et mali moralis, sicut esse solet lex. Sed contra hoc argumentor ulterius, quia id quod est contra naturalem legem necessario est contra veram legem, et prohibitionem alicujus superioris; ergo lex naturalis, prout in homine est, non solum indicat rem ipsam in se, sed etiam ut prohibitam, vel præceptam ab aliquo superiori. Consequentia est clara, quia, si lex naturalis intrinsece consistat in solo objecto secundum se, vel in ostensione ipsius, violatio ejus per se et intrinsece non erit contra legem superioris: nam remota omni lege superioris, violaret homo naturalem legem, agendo contra illud dictamen. Probatur ergo antecedens tum ex Augustino, 22 contra Faust., cap. 27, definiente peccatum *esse dictum, factum, vel concupitum contra legem æternam*, et addente *legem æternam esse rationem, vel voluntatem Dei;* sentit ergo de ratione peccati esse ut sit contra legem propriam alicujus superioris. Unde lib. 2 de Pec. Merit. et remiss., cap. 16, sic ait: *Neque peccatum erit, si quid erit, si non divinitus jubeatur, ut non sit.* Et infra : *Quomodo dimittitur per Dei misericordiam, si peccatum non est, aut quomodo non vetatur per Dei justitiam, si peccatum est?* significans non minus repugnare esse peccatum, et non prohibitum a Deo, quam indigere remissione, et non fuisse peccatum. Idem confirmat definitio Ambrosii, lib. de Parad., cap. 8: *Peccatum est legis divinæ prævaricatio, et cœlestium inobedientia mandatorum.* Sed peccatum contra legem naturalem est vere peccatum; ergo est violatio divini et cœlestis mandati; ergo lex naturalis, prout in homine est, habet vim divini mandati tanquam indicans illud, et non solam rei naturam. Tandem consonant huic veritati verba Pauli Rom. 4 : *Ubi non est lex, nec prævaricatio.* Loquitur autem aperte de tota lege, non solum quoad cæremonialia et judicialia præcepta, sed etiam quoad moralia, quæ sunt de lege naturæ. Nam de omni lege, ut lex est etiam naturalis, procedit doctrina Pauli, quod de se et sine spiritu gratiæ iram operatur, et ita communiter exponitur, quia alias doctrina Apostoli non esset completa, ut in materia de Gratia latius dicetur: sentit ergo omne peccatum esse contra aliquam legem. Quod etiam de propria lege præceptiva intelligendum est, tum quia de illa semper loquitur in illo capite : tum etiam quia non oportet traducere verba ad improprium sensum, sine auctoritate, aut cogente necessitate.

8. Ratione præterea declaratur assertio a

priori, quia omnia quæ lex naturalis dictat esse mala, et prohibentur a Deo speciali præcepto et voluntate, qua vult nos teneri, et obligari vi auctoritatis ejus ad illa servanda: ergo lex naturalis est proprie lex præceptiva, seu insinuativa proprii præcepti. Consequentia clara est. Antecedens probatur primo, quia Deus habet perfectam providentiam hominum; ergo ad illum ut ad supremum gubernatorem naturæ spectat vetare mala et præcipere bona: ergo quamvis ratio naturalis indicet quid sit bonum vel malum rationali naturæ, nihilominus Deus, ut auctor et gubernator talis naturæ, præcipit id facere vel vetare, quod ratio dictat esse faciendum vel vetandum. Secundo, quidquid contra rationem rectam fit, displicet Deo, et contrarium illi placet; quia cum voluntas Dei sit summe justa, non potest illi non displicere quod turpe est, necnon placere honestum, quia voluntas Dei non potest esse irrationabilis, ut dixit Anselmus, libro 1 Cur Deus homo, cap. 8. Ergo ratio naturalis, quæ indicat quid sit per se malum vel bonum homini, consequenter indicat esse secundum divinam voluntatem ut unum fiat, et aliud vitetur.

9. *Instantia.*—*Solutio.*—Dices: ex voluntate complacentiæ aut displicentiæ in Deo non sequitur quod sit voluntas obligans per modum præcepti: tum quia hac ratione non tenemur conformari omni divinæ voluntati, quæ est per simplicem affectum; imo nec omni voluntati beneplaciti seu efficaci: sed illi tantum qua vult nos obligare, ut suppono ex 1. 2, quæst. 19. Unde hac ratione licet opera consiliorum placeant Deo, non inde infertur voluntas præcipiens: tum etiam quia homini justo vel beato displicet quidquid a me contra rationem fit, et tamen nihilominus illa voluntas non est præceptiva. Respondeo primum, non esse sermonem de quacumque voluntate complacentiæ, sed de illa qua ita placet aliquid ut bonum, ut contrarium, vel privative oppositum per omissionem displiceat tanquam malum: opera autem consiliorum non placent hoc modo, sed ita placent, ut in oppositis omissionibus non displiceat aliqua malitia, et ideo illa complacentia vocatur simplex voluntas: prior autem, qua ita unum placet, ut aliud simpliciter displiceat, censetur magis absoluta. Deinde dico talem voluntatem spectandam esse in Deo ut in supremo gubernatore, et non ut inveniri potest in persona privata justa, sive beata, sive viatrice: Deus enim habens illam absolutam displicentiam aut complacentiam, vult absolute illud opus fieri, vel non fieri, quantum ad munus justi gubernatoris spectat; ergo est talis voluntas, ut per illam velit subditos obligare ut id faciant vel non faciant. Non enim potest esse voluntas efficax, ut opus absolute fiat, vel non fiat, alias nunquam opus aliter fieret quam Deus vellet, quod tamen non ita est, ut constat. Neque id pertinet ad munus gubernatoris, ad quem spectat ita velle bona ut permittat mala, et sinat causas secundas liberas sua libertate uti expedite, et sine impedimento; ergo oportet ut sit voluntas obligans: nam hoc modo providet subditis in hoc genere, quantum ad rectam et prudentem providentiam spectat.

10. Unde confirmatur assertio, quia peccata contra legem naturalem dicuntur in Scriptura esse contra divinam voluntatem. Unde dixit Anselmus, in lib. de Voluntate Dei: *Quicumque legi naturali obviat, Dei voluntatem non servat.* Et signum manifestum est, quia transgressor legis naturalis in divino judicio dignus est pœna: ergo est transgressor voluntatis divinæ: nam ille servus vapulabit multis, qui domini voluntatem non facit, ut dicitur Lucæ 12; ergo lex naturalis includit Dei voluntatem: et e converso facienti voluntatem Dei promittitur regnum cœlorum, Matth. 6, 1 Joan. 2; quod necesse est præcipue intelligi de voluntate præcipiente: nam scriptum est: *Si vis ad vitam ingredi, serva mandata*: ergo qui servat naturalem legem facit voluntatem Dei: ergo lex naturalis includit voluntatem Dei præcipientem. Confirmatur præterea: nam voluntas signi, quam theologi in Deo ponunt, etiam extenditur ad ea quæ sunt juris naturalis, ut sumitur ex divo Thoma, 1 part., quæst. 19, art. ult., cum Magistro et aliis in 1, d. 45, et est per se notum: nam qui violat legem naturalem a Dei voluntate recedit, et quando petimus in oratione Dominica, *Fiat voluntas tua,* etiam petimus ut fiat in observatione legis naturalis: ergo lex naturalis in nobis existens est signum alicujus voluntatis Dei: ergo maxime illius, qua vult nos obligare ad legem illam servandam: ergo lex naturalis includit hanc Dei voluntatem. Confirmatur tertio: quia peccatum contra legem naturalem est offensivum Dei, et inde habet quamdam infinitatem: ergo signum est esse contra Deum, ut contra legislatorem: continet enim virtualem contemptum ejus: ergo lex naturalis Dei voluntatem includit, quia sine voluntate non est legislatio. Denique obligatio legis naturalis vera obligatio est: hæc autem obligatio aliquod bonum est

suo modo, in rerum natura existens: ergo necesse est ut illamet obligatio sit ex divina voluntate volente homines teneri ad id servandum, quod recta ratio dictat.

11. *Secunda assertio.—Prohibitio aut præceptio non est tota ratio bonitatis aut malitiæ quæ est in transgressione aut observantia legis naturæ, sed supponit aliquam, etc.* — Dico secundo : Hæc Dei voluntas, prohibitio, aut præceptio non est tota ratio bonitatis et malitiæ, quæ est observatione, vel transgressione legis naturalis, sed supponit in ipsis actibus necessariam quamdam honestatem vel turpitudinem, et illis adjungit specialem legis divinæ obligationem. Hæc assertio sumitur ex D. Thoma locis supra citatis, et quoad priorem partem colligitur ex illo communi axiomate theologorum, quædam mala esse prohibita, quia mala : si enim prohibentur quia mala, non possunt primam rationem malitiæ accipere a prohibitione, quia effectus non est ratio suæ causæ. Hoc autem axioma habet fundamentum in Augustino, l. 2 de Serm. Domini in monte, c. 18, ubi ait quædam esse quæ non possunt bono animo fieri, ut stupra, adulteria, etc., clarius ex l. 1 de lib. Arb., c. 2, 3, ubi Evodius ait adulterium non esse malum quia lege prohibitum, sed e converso, quod Augustinus tacite approbat. Et idem sentiunt scholastici, Durandus, in 2 distinct. 47, quæst. 4, n. 7, 8; Scotus, Gabriel et alii in 3 dist. 37, et Cajetanus, 1. 2, q. 100, art. 5; Soto l. 2 de Just., q. 3, a. 2, et alii theologi supra citati. Estque aperta sententia Aristotelis, 2 Ethic., c. 6, dicentis : *Sunt affectus nonnulli qui continuo nomine suo sunt cum pravitate connexi, ut malevolentia, imprudentia et invidentia, et actus identidem, ut adulterium, furtum, homicidium. Hæc enim universa, et talia dicuntur, quia ipsa sunt prava*, etc. Fundarique potest in illo metaphysico principio, quod naturæ rerum quoad esse essentiæ sunt immutabiles, et consequenter etiam quoad convenientiam vel disconvenientiam proprietatum naturalium : nam licet res aliqua possit privari naturali proprietate vel contrariam accipere, non tamen fieri potest, ut ille status sit illi connaturalis, ut late Victor. relect. de Homicid. d. 4 et sequentibus, et attigit Soto loco proxime citato, et de essentiis creatis diximus disp. 31 Metaph., in princ. et l. 9 de Trin., c. 6. Confirmatur a posteriori, quia si odium Dei, verbi gratia, non haberet aliquam rationem intrinsecæ malitiæ priorem prohibitione, posset non prohiberi; nam cur non poterit, si non est malum de se ? Ergo posset licere, vel esse honestum, quod plane repugnat. Denique hanc partem sufficientem probat ratio dubitandi in principio posita cum fundamentis primæ sententiæ positis in cap. præc. Et plura dicemus tractando de indispensabilitate hujus legis.

12. Quoad ultimam vero partem colligitur assertio ex dictis in priori conclusione : nam lex naturalis prohibet ea quæ secundum se mala sunt: sed hæc lex est vera lex divina veraque prohibitio; ergo necesse est ut addat aliquam obligationem vitandi illud malum, quod de se et natura sua tale est. Item nihil repugnat ut rei de se honestæ addatur obligatio faciendi illam, neque ut rei de se turpi addatur obligatio vitandi illam : imo existente una obligatione potest addi alia, maxime alterius rationis, ut patet de voto, de lege humana et similibus; ergo etiam potest lex naturalis, ut est vera lex divina, addere obligationem propriam moralem ortam ex præcepto, ultra naturalem (ut sic dicam) malitiam, vel honestatem, quam ex se habet materia in quam cadit tale præceptum. Atque hoc magis declarabitur statim respondendo ad rationem contrariam.

13. *Tertia assertio.—Lex naturalis est vera ac propria lex: Deus autem est legislator illius.* — Ex dictis ergo concludo et dico tertio, legem naturalem esse veram, ac propriam legem divinam, cujus legislator est Deus. Hæc assertio sequitur clare ex dictis, et sumitur ex Patribus allegatis, et ex Epiphan., ac Tertulliano locis infra referendis, et Plutarcho in Comment.: *In Principe requiri doctrinam*, circa principium; et declaratur, quia lex naturalis potest, vel in Deo, vel in nobis considerari : et in Deo quidem secundum rationis ordinem supponit judicium ipsiusmet Dei de convenientia vel disconvenientia talium actuum : addit autem voluntatem obligandi homines ad id servandum, quod recta ratio dictat. Quod totum satis declaratum est; et fortasse hoc voluit insinuare Augustinus in d. loco contra Faust., lib. 22, cap. 27, quando dixit *legem æternam esse divinam rationem, vel voluntatem ordinem naturalem conservari jubentem, perturbari vetantem.* Usitatum enim est ut particula *vel* pro copulatione accipiatur, maxime quando illa inter quæ ponitur ita sunt inter se connexa, ut non separentur : sic autem se habent ratio divina et voluntas circa legem æternam, et ideo utramque Augustinus complexus est. Unde probandum non est quod doctores posteriori loco allegati dicunt, volun-

tatem divinam, qua lex naturalis sancitur, non supponere dictamen divinæ rationis dictantis hoc esse honestum vel turpe, neque voluntatem illam Dei supponere in objecto intrinsecam convenientiam, vel disconvenientiam ad naturam rationalem, ratione cujus vult unum fieri et aliud vetari : constat enim ex dictis in secunda conclusione, hoc falsum esse et contra rationem legis naturalis. Quamvis ergo obligatio illa quam addit lex naturalis, ut proprie præceptiva est, sit ex voluntate divina, tamen illa voluntas supponit judicium de malitia, verbi gratia, mendacii et similia : tamen, quia ex vi solius judicii non inducitur propria prohibitio, vel obligatio præcepti, quia hoc sine voluntate intelligi non potest, ideo adjungitur voluntas prohibendi illud, quia malum est. Unde tandem fit legem naturalem, prout in nobis est, non tantum esse indicantem malum, sed etiam obligantem ad cavendum illud, ac subinde non solum repræsentare naturalem disconvenientiam talis actus, vel objecti cum rationali natura : sed etiam esse signum divinæ voluntatis vetantis illud.

14. *Fit satis fundamento utriusque sententiæ oppositæ. — Responsio Medinæ ad oppositum fundamentum.*—Superest ut ad fundamentum utriusque sententiæ respondeamus : totum enim versatur circa hanc hypothesim : *Etsi Deus non prohibeat vel præcipiat ea quæ sunt de lege naturæ, nihilominus mentiri est malum, et colere parentes bonum et debitum.* Circa quam conditionem duo videnda sunt, unum est quid sequatur, posita illa hypothesi : aliud est, an hypothesis ipsa possibilis sit. In quo Medina 1. 2, quæst. 18, art. 1, ad ultimum, respondet hypothesim esse impossibilem, quia illa posita sequitur contradictio, scilicet, quod mendacium, verbi gratia, non sit peccatum, quia non est prohibitum per ullam legem, et quod sit peccatum quia est contra rationem, et per se disconveniens naturæ rationali. Sed contra hoc est quia secundum ordinem rationis prius est talis actus malus quam prohibitus per propriam legem ; ergo, licet hypothesis illa supponatur, nempe opus non prohiberi a Deo, non sequeretur illud non esse malum, quia ex se id habet sine prohibitione ; ergo non sequitur contradictio.

15. *Excluditur responsio Medinæ.—Accommodatior responsio.*—Responderi potest quod, licet illa negativa propositio non sequatur per locum intrinsecum (ut aiunt) seu a priori, sequitur a posteriori et per principia extrinseca. Quia si opus non prohiberetur a Deo, non displiceret illi, et consequenter non esset malum, et tamen alias supponitur esse malum, et ita sequitur contradictio. Declaratur a simili, si Deus vellet me illum odio habere, tunc certe odium Dei non esset malum, et tamen si est odium, necessario est malum, et ita sequitur contradictio. Vel si Deus vellet ignem natura sua esse frigidum, id fieret ; tamen quia sequeretur contradictio, non potest Deus id velle. Juxta hanc ergo responsionem supponitur repugnantiam involvere, quod actus sit de se malus et non prohibeatur a Deo. Non video autem quomodo hoc recte probetur, inferendo illam contradictionem, quod opus esset simul malum et non malum, quia sic petitur principium, et committitur circulus in probatione : igitur aliunde probandum est. Quapropter ex vi illius hypothesis, sive possibilis, sive impossibilis sit, solum colligitur malitiam aliquam actus humani, vel omissionis ejus, formaliter non consistere in discordia a præcepto proprio, seu lege vetante aut præcipiente. Unde, posita illa hypothesi, recte sequitur actum esse malum et non prohibitum : non tamen inde inferri potest, illa duo esse in re separabilia, quod solum ad præsentem causam facit.

16. Sed instabis : nam inde sequitur, data illa hypothesi, actum esse malum sine lege prohibente, seu illa præcisa et abstracta : ergo sequitur etiam moraliter esse malum, quia supponitur esse actus liber : malitia autem actus liberi per disconvenientiam ad naturam rationalem ut sic, malitia moralis est : ergo actus ille est moraliter malus, et non ex lege prohibente ; ergo etiam est peccatum, præcisa repugnantia ad legem prohibentem, et ita ruunt omnia fundamenta nostræ sententiæ. Ad hoc vero respondent aliqui, ut supra Medina refert, distinguentes inter actum malum et peccatum, quia actus malus latius patet, et inveniri potest sine contrarietate ad legem, non vero peccatum : unde in eo casu concedunt actum fore malum : negant tamen fore peccatum. Sed difficilis est distinctio, et videtur parum consentanea doctrinæ D. Thomæ, nam peccatum nihil aliud est quam actus malus ex obliquitate a debito fine, nimirum, quia cum fiat, vel fieri debeat propter aliquem finem, in ordine ad illum non est rectus, seu ab illo declinat : unde si actus sit moralis, et humanus, ex ipso quod est malus propter deviationem a recta ratione, est etiam peccatum, ut docet D. Thomas, 1. 2, quæst. 21, art. 1, quia talis actus deviat a fine recto propter quem fieri deberet, et ideo est malus, et consequenter

peccatum. Unde alii respondent esse quidem peccatum, sed non esse culpam, si non sit contra legem. Sed hoc etiam videtur repugnare D. Thomæ in eadem q. 21, art. 2, ubi ait in actibus liberis peccatum et culpam converti, solumque differre respectu et denominatione, quia actus dicitur peccatum per obliquitatem a fine: culpa vero dicitur per respectum ad agens cui imputatur: actus autem liber eo ipso quod liber est, imputatur agenti: ergo si est actus liber et malus, consequenter est peccatum et culpa: ergo etiam in eo casu, seclusa lege Dei, esset actus culpabilis, et ita enervantur omnes rationes factæ.

17. *Vera responsio ad difficultatem.* — Respondeo igitur in actu humano esse aliquam bonitatem vel malitiam ex vi objecti præcise spectati, ut est consonum vel dissonum rationi rectæ, et secundum eam posse denominari, et malum, et peccatum, et culpabilem secundum illos respectus, seclusa habitudine ad propriam legem. Præter hanc vero habet actus humanus specialem rationem boni et mali in ordine ad Deum, addita divina lege prohibente vel præcipiente, et secundum eam denominatur actus humanus speciali modo peccatum, vel culpa ad Deum, ratione transgressionis legis propriæ ipsius Dei, quam specialem malitiam videtur Paulus significasse nomine *prævaricationis*, cum dixit, *ubi non est lex, nec prævaricatio.* Hanc ergo deformitatem non haberet actus humanus rationali naturæ contrarius, posita illa hypothesi, quod Deus illum non prohiberet, quia tunc non haberet illum virtualem contemptum Dei, quem continet transgressio legis respectu legislatoris, teste Basilio in id Psal. 28: *Afferte Domino gloriam et honorem.* Et consonat illud Pauli ad Rom. 2: *Per prævaricationem legis Deum inhonoras.* Unde dixit Augustinus de vera Relig., c. 26: *Legem prohibentem omnia commissa congeminare.* Quod declarans addit: *Non enim simplex peccatum est, non solum malum, sed etiam vetitum admittere.*

18. Atque hoc modo videtur D. Thomas, 1. 2, q. 71, art. 6, ad 5, distinguere peccatum, ut est contra rationem, et ut est offensivum Dei; et priori modo considerari a philosopho morali, posteriori autem modo a theologo. In illo ergo casu esset actus malus moraliter peccatum et culpa, non tamen theologice, seu in ordine ad Deum, et eodem modo videtur intelligendum quod ibidem dicit in solutione ad 4, talia peccata in ordine ad legem æternam esse mala, quia prohibita, utique illa malitia theologica (ut sic dicam) quam non haberet actus, nisi esset prohibitus. Et ita videtur intelligenda ratio quam subdit, quæ alias videri potest obscura. Nam cum dixisset omne peccatum esse malum, quia prohibitum in ordine ad legem æternam, subdit: *Ex hoc enim ipso quod est inordinatum, juri naturali repugnat.* Quæ ratio potius videtur probare esse prohibitum quia malum, quam e converso. Quod verum est loquendo de malitia moralis inordinationis, tamen ratione illius addita est lex æterna, et divina prohibitio ad quam habet tale peccatum specialem repugnantiam, et consequenter inde habet specialem deordinationem quam non haberet si prohibitio divina non intervenisset, per quam deordinationem completur ratio peccati theologice sumpti, et ratio culpæ simpliciter apud Deum: et in hoc sensu videntur loqui Victor. et nonnulli alii theologi, et ita non procedunt replicæ factæ, nisi fiat vis in solis verbis.

19. Ex illa ergo hypothesi hoc modo explicata et concessa, nihil potest inferri contra nostram sententiam, nec contra rationes quibus illam probavimus. Nam, admissa illa conditionali in dicto sensu, nihilominus nunc lex naturalis vere et proprie prohibet quidquid secundum se malum seu inordinatum est in actibus humanis, et sine tali prohibitione actus non haberet (ut sic dicam) consummatam vel perfectam rationem culpæ et offensæ divinæ, quæ negari non potest in actibus qui præcise sunt contra legem naturæ.

20. *An Deus potuerit non prohibere per propriam legem ea quæ sunt contra rationem naturalem.—Prima opinio affirmans.*— Ut autem omnino constet quomodo possit hæc prohibitio divina intrinsece ac per se pertinere ad legem naturæ; oportet secundum punctum exponere, videlicet, an hypothesis illa possibilis sit, id est, quod Deus per proprium actum suæ voluntatis non adjunxerit legem propriam vetantem, vel præcipientem ea quæ sunt de dictamine rationis naturalis. In quo duo possunt cogitari modi dicendi. Primus est, Deum quidem posse de potentia absoluta non facere talem prohibitionem, quia non apparet implicatio contradictionis, ut videntur probare omnia quæ Ocham, Gerson et alii pro sua sententia congerunt: nihilominus tamen id fieri non posse secundum legem ordinariam divinæ providentiæ rerum naturis consentaneam: nam hoc ad minus probant rationes in contrarium factæ pro nostra sententia, et multum favent testimonia Scripturæ et Patrum; et hoc videri

potest sufficiens, ut lex naturalis dicatur includere proprium præceptum Dei, quia lex naturalis est quæ est conformis naturis rerum.

21. *Secunda opinio negans hoc esse possibile.* Alter modus dicendi esse potest illam hypothesim esse omnino impossibilem, quia non potest Deus non prohibere id quod est intrinsece malum, et inordinatum in natura rationali, vel non præcipere contrarium. Hæc sententia est aperte D. Thomæ, d. q. 72, art. 6, et clarius q. 100, art. 8, ad 2, quatenus ait decretum divinæ justitiæ circa hanc legem esse immutabile. Quod non potest intelligi de sola immutabilitate ex suppositione decreti: nam hoc modo quodlibet decretum Dei in quacumque lege positiva est immutabile: loquitur ergo D. Thomas de immutabilitate simpliciter; unde ita censet non posse Deum in hoc auferre suæ justitiæ ordinem, sicut non potest negare seipsum, vel sicut non potest non esse fidelis in promissis. Eamdem opinionem supponit clare Medina, supra, et latius Victor. in dicta relect. de Pervenientibus ad usum rationis, n. 9 et 10, ubi nec probabile nec intelligibile esse censet aliquem posse peccare, et non habere superiorem, et præceptum seu legem ejus. Unde quam impossibile est hominem utentem ratione non posse peccare, vel non habere superiorem, tam impossibile credit esse, posse Deum non vetare illa quæ secundum se mala sunt, aut non præcipere ea quæ sunt necessaria ad naturalem honestatem: ratio denique qua probavimus de facto Deum ferre hanc legem, probat illam esse simpliciter necessariam, quia non potest non displicere Deo talis actus, modo consentaneo suæ bonitati, et justitiæ ac providentiæ.

22. *Objectio.—Aliquorum solutio.—Excluditur responsio.*—Ut vero hæc ratio declaretur, objicitur quia præceptum divinum est actus voluntatis, vel voluntatem supponit, et ab ea ducit originem: sed divina voluntas est libera in omnibus actionibus ad extra: ergo etiam est libera in illa voluntate: ergo potest illam non habere: ergo potest non imponere tale præceptum. Respondent aliqui ad legem naturalem sufficere naturale dictamen intellectus divini, quo judicat hæc mala esse vitanda, et hæc bona facienda. Nam circa ea quæ per se et intrinsece talia sunt, illud dictamen non est liberum sed necessarium: et ex illo dictamine legis divinæ et æternæ in tali materia necessario dimanat quædam ejus participatio ad creaturam rationalem, supposita ejus creatione: et ex hac participatione et derivatione sine alio actu voluntatis divinæ redundat specialis obligatio in rationalem creaturam, quasi per naturalem sequelam, ratione cujus tenetur sequi rectam rationem, ut indicantem regulam æternam quæ est in Deo: atque ita quidquid sit de libero actu divinæ voluntatis, obligatio hæc et prohibitio omnino necessario sequitur ex ratione divina. Sed hæc responsio intelligi non potest, quia solum dictamem intellectus sine voluntate non potest habere rationem præcepti respectu alterius, nec inducere in illum specialem obligationem. Quia obligatio est motio quædam moralis ad agendum: movere autem alium ad operandum, opus voluntatis est. Item quia tota illa obligatio non transcendit vim objecti per se boni vel mali, a quo habet actio ut per se bona vel mala sit, et judicium rationis solum habet rationem applicantis, vel ostendentis tale objectum. Ac denique ratio naturalis ostendens bonum et malum non plus vel magis obligat, eo quod sit participatio rationis divinæ, quam obligaret secundum se spectata ac si a se esset.

23. *Vera responsio ad objectionem, et ostenditur quomodo, stante libertate divina, Deus non possit non prohibere ea quæ sunt intrinsece mala per aliquam legem.* — Dico igitur ex Cajetano, dicto a. 8, divinam voluntatem, licet simpliciter libera sit ad extra, tamen ex suppositione unius actus liberi posse necessitari ad alium, ut si vult promittere absolute, necessitatur ad implendum promissum: et si vult loqui aut revelare, necessario debet revelare verum. Et cum eadem proportione, si vult creare mundum, et illum conservare in ordine ad talem finem, non potest non habere providentiam illius, et supposita providendi voluntate, non potest non habere providentiam perfectam, et consentaneam suæ bonitati et sapientiæ: ideoque supposita voluntate creandi naturam rationalem cum sufficienti cognitione ad operandum bonum et malum, et cum sufficienti concursu ex parte Dei ad utrumque, non potuisse Deum non velle prohibere tali creaturæ actus intrinsece malos, vel nolle præcipere honestos necessarios. Quia sicut non potest Deus mentiri, ita non potest insipienter, vel injuste gubernare; esset autem providentia valde aliena a divina sapientia et bonitate, non prohibere vel præcipere suis subditis quæ talia sunt. Sic ergo ad argumentum distinguitur minor: nam absolute posset Deus nihil præcipere vel prohibere; tamen ex suppositione quod voluit habere subditos ratione utentes, non potuit non esse legislator eorum, saltem in his quæ ad honestatem naturalem morum necessaria sunt.

Item ratio supra insinuata est satis probabilis, quia non potest Deus non odisse malum rectæ rationi contrarium; habet autem hoc odium non tantum ut privata persona, sed etiam ut supremus gubernator : ergo ratione hujus odii vult obligare subditos, ne illud committant.

24. *Alia objectio.—Solutio ad objectionem, ubi ostenditur quam intimationem legis divinæ naturalis teneatur Deus exhibere, ut homines ad illam obligentur.*—Objicitur vero secundo, quia ad legem non sufficit voluntas legislatoris, nisi accedat insinuatio seu intimatio talis voluntatis: sed nihil est quod necessitet Deum ad intimandam talem voluntatem suam : ergo potest illam non intimare, cum hoc sit ei liberum: ergo potest non ferre talem legem, nec per illam obligare, quia sine intimatione non fit obligatio. Respondeo imprimis, si illa voluntas Dei necessaria est ad convenientem et prudentem providentiam et gubernationem hominum, consequenter est necessarium ut ex vi ejusdem providentiæ innotescere possit hominibus illa voluntas Dei, et hoc sufficit ad rationem præcepti et legis: neque est alia intimatio necessaria. Unde dicitur ulterius ipsummet judicium rectæ rationis inditum naturaliter homini, esse de se sufficiens signum talis voluntatis divinæ, nec esse necessariam aliam insinuationem. Probatur : quia judicium rationis indicat de se divinam providentiam decentem Deum, et moraliter necessariam ad plenum dominium ejus et debitam subjectionem hominis ad ipsum, in qua providentia hæc legislatio continetur. Item hac de causa per lumen naturale cognoscitur Deum offendi peccatis quæ contra legem naturalem fiunt, et ad ipsum pertinere illorum punitionem, et judicium : ergo ipsum naturale lumen est de se sufficiens promulgatio legis naturalis, non solum quia manifestat intrinsecam disconvenientiam vel convenientiam actuum, quam lumen Dei increatum ostendit: sed etiam quia intimat hominis contrarias actiones displicere auctori naturæ, tanquam supremo Domino, et curatori, ac gubernatori ejusdem naturæ: hoc ergo satis est ad intimationem talis legis, ut sentit D. Thomas 1. 2, quæst. 90, art. 4, ad 1, et hac ratione lex naturalis vocatur lex mentis, ut notat Epiphan., hæres. 64, in verbis quæ ex Methodio refert in fine illius §, et insinuat Tertullianus, lib. contra Judæos, cap. 2.

25. Adhuc vero superesse hic poterant difficultates et interrogationes subobscuræ: una est, an transgressio legis naturalis, eo modo quo a nobis explicata est, habeat specialem malitiam distinctam ab illa quam haberet actus ex sola disconvenientia ad rationalem naturam præcise spectatam, ut in hypothesi supra tractata consideratur. Item si malitia illa est specialis, qualis sit, et quanta ex vi legis naturalis. Item an possit hæc specialis ratio legis naturalis invincibiliter ignorari, vel, posita tali ignorantia, an actus factus contra rationem esset offensivus Dei, vel an haberet malitiam infinitam, seu an esset peccatum mortale. Sed hæc pertinent magis ad materiam de Peccatis, et ideo nunc illa omitto, ne ab instituto nimium digrediamur; interim videri possunt Victor. dicta relect. de Pervenient. ad usum rationis, et Gerson, dicta lect. 2, de Vita spirit., paulo ante corollarium primum, et alii auctores allegati.

CAPUT VII.

IN QUA MATERIA VERSETUR LEX NATURALIS, SEU QUÆ SINT EJUS PRÆCEPTA.

1. *Differentia inter legem naturalem et alias.* — Supponimus ex dictis, bonum per se honestum, seu ad honestatem necessarium, et malum illi contrarium esse materiam hujus legis; illud ut præcipiendum, hoc ut vitandum. Probatur, quia cum hæc sit vera lex, et Deum habeat auctorem, non potest non esse honesta; ergo non potest præcipere nisi honestum, nec vetare nisi contrarium. Item hæc lex id præcipit, quod est naturæ rationali consentaneum, ut talis est, et vetat contrarium; illud autem non est nisi honestum, ut constat. Imo in hoc differt lex naturalis ab aliis legibus, quod aliæ faciunt esse malum quod prohibent, et necessarium vel honestum quod præcipiunt: hæc vero supponit in actu seu objecto honestatem quam præcipiat, vel turpitudinem quam prohibeat, et ideo dici solet per hanc legem prohiberi aliquid quia malum, vel præcipi quia bonum, ut capite præcedenti tactum est.

2. *An omne honestum vel malum contrarium cadat sub legem naturalem. — Opinio asserentium sola communia principia et generalia cadere sub legem naturalem.*—Difficultas ergo est an omne honestum bonum vel malum contrarium cadat sub legem naturalem : nam quidam dixerunt, sola generalia principia per se nota, quæ versantur circa bonitatem, vel malitiam moralem, qualia sunt, *bonum est faciendum, malum vitandum : quod tibi fieri non vis, alteri ne feceris,* esse materiam hujus legis, non vero conclusiones quæ ex his principiis eliciuntur,

ut *depositum esse reddendum, usuram vitandam.* Solet citari pro hac sententia divus Thomas, q. 94, artic. 2, et Durandus, tract. de Legib., quem habere non potui, sed illum refert Turrec. in capite *Jus naturale*, distinct. 1, n. 3, et aliqui juristæ ita defendunt hanc opinionem, ut existiment præcepta Decalogi non continere jus naturale, sed jus gentium, quod putant esse diversum. In quam sententiam videtur inclinare Soto, libro 1 de Justitia, quæst. 5, art. 4, ut capite sequenti latius dicam. Videnturque fundari in modo loquendi Jureconsultorum, qui eos actus, quos dictat ratio solum per discursum, non tribuunt juri naturali, ut videre licet in lib. 1, 2 et 3, et l. *Omnes*, cum aliis, ff. de Justitia et jure, et in l. *Bona fide*, ff. Depositi.

3. Ratio esse potest primo, quia jus naturale est id ad quod ipsa natura immediate inclinat: hujusmodi autem solum sunt prima principia: nam quæ per discursum comparantur potius ab ipso homine habent originem: unde etiam in ipsis habitibus distinctio est inter habitum principiorum et conclusionum. Secundo, quia jus illud quod versatur circa prima principia est prorsus immutabile, tam ex parte sua, quam ex parte hominum, quia ignorari non potest: illud autem quod versatur circa conclusiones, mutari potest et ignorari. Tertio, quia alias etiam actus virtutum, quos præcipiunt homines, pertinerent ad legem naturæ, quia per discursum ex illa eliciuntur. Quarto, quia alias non distingueretur jus gentium a jure naturali, sed illius pars esset, vel sub illo contineretur.

4. *Resolvitur quæstio, et ostenditur jus naturale complecti omnia præcepta moralia, quæ habent evidentem honestatem necessariam ad morum rectitudinem.*— Nihilominus dicendum est jus naturale complecti omnia præcepta, seu principia moralia, quæ evidentem habent honestatem necessariam ad rectitudinem morum, ita ut opposita moralem inordinationem seu malitiam evidenter contineant. Hæc est mens D. Thomæ, q. 91, art. 2, q. 94, artic. 2 et 4, q. 95, artic. 2, et q. 100, artic. 1, 2 et 3, ubi Cajetanus, Conradus et alii expositores idem sentiunt; Soto, libro 1 de Justitia, q. 4, artic. 2, et q. 5, artic. 1 et 2, et libro 3, q. 1, artic. 2 et 3; et idem sumitur ex theologis in præcedenti capite allegatis, et ex Turrecr. in capite *Jus autem*, distinct. 1, per plures articulos, præsertim in primo et ultimo; Covarrus, in regula *Peccatum*, 2 part., § 11, n. 4. Item sumitur ex Aristotele, 5 Ethic., capite 7, ubi omne jus in naturale et legitimum distinguit, sub naturali comprehendens omne illud quod necessariam et immutabilem habet veritatem. Eademque est sententia Ciceronis, libro 2 de Invent., ubi definit, jus naturæ esse, *quod nobis non opinio, sed quædam innata vis affert, ut religionem, pietatem*, etc. Idem sentit Isidorus, 5 Etymol., cap. 3, ubi aliis exemplis jus naturale declarat. Item Augustinus, lib. 1 de libero Arbitrio, capite 3, quatenus adulterium ponit esse contra jus naturæ: nam eadem ratio est de omnibus similibus. Denique sumi hoc potest ex illo Psalmo 4: *Quis ostendit nobis bonum? signatum est super nos lumen vultus tui, Domine*: nam inde recte colligimus omnia quæ lumen naturale evidenter manifestat, pertinere ad legem naturæ: et confirmari potest ex illo Pauli ad Romanos 2: *Gentes quæ legem non habent, naturaliter ea, quæ legis sunt, faciunt*: unde infert eos sibi ipsis esse legem: illa autem quæ evidenter cognoscuntur lumine naturæ, sive cum discursu, sive absque illo cognoscantur, recte dicuntur naturaliter fieri; ergo.

5. *Confirmatur assertio ratione.* — Ratione etiam declaratur assertio: nam ea quæ naturali ratione cognoscuntur, in triplici genere distingui possunt: quædam sunt prima principia generalia morum, ut sunt illa, *honestum est faciendum, pravum vitandum; quod tibi fieri non vis, alteri ne feceris*, et similia; de his nullum est dubium pertinere ad legem naturalem: alia sunt principia magis determinata et particularia, tamen etiam per se nota ex terminis, ut, *justitia est servanda, Deus est colendus, temperate vivendum est*, et similia, de quibus etiam nulla est dubitatio, et a fortiori patebit ex dicendis. In tertio ordine ponimus conclusiones quæ per evidentem illationem ex principiis naturalibus inferuntur, et non nisi per discursum cognosci possunt: inter quas quædam facilius et a pluribus cognoscuntur, ut adulterium, furtum, et similia, prava esse: aliæ majori indigent discursu, et non facile omnibus notæ, ut fornicationem esse intrinsece malam, usuram esse injustam, mendacium nunquam posse honestari, et similia. De his ergo omnibus intelligitur assertio posita: nam omnia hæc ad legem naturalem pertinent; quod si id probatum fuerit, etiam de conclusionibus, cujuscumque gradus, dummodo evidentiæ gradum certum attingant, a fortiori erit probatum de reliquis.

6. Probatur ergo primo inductione: nam præcepta Decalogi sunt de jure naturæ, ut est

indubitatum apud omnes, et tamen non omnia continent principia per se nota, sed aliquo indigent discursu, ut etiam est clarum. Multoque id clarius est de multis præceptis naturalibus, quæ in illis continentur, ut est præceptum prohibens simplicem fornicationem, usuram, vel vindictam de inimico propria auctoritate, de quibus secundum doctrinam catholicam certum est esse de jure naturali : et similiter in præceptis affirmativis, servare votum, vel promissionem, dare eleemosynam ex superfluo, honorare parentes, naturalia præcepta sunt non solum secundum fidem, sed etiam secundum philosophos, et omnes recte sentientes; et tamen non sine discursu, et interdum multa ratiocinatione concluduntur. Secundo, argumentor ratione, quia omnia illa quæ in illis membris comprehenduntur, præcipiuntur quia honesta sunt, vel prohibentur quia mala sunt, et non e converso; ergo illa non pertinent ad legem positivam ; ergo ad naturalem : non enim est aliud membrum legis, ut supra notavi. Prima consequentia patet, quia illa est proprie lex positiva quæ addit necessitatem, præter id quod postulat intrinseca natura materiæ : nam (ut dixit Aristoteles) lex positiva est de his rebus quæ non referunt, priusquam lex ponatur. Antecedens autem patet, quia veritas principii non potest stare sine veritate conclusionis, quando illa necessario elicitur, et ideo si conclusio, pertinens ad honestatem, necessario sequitur ex principiis naturæ, per se, et ab intrinseco, habet honestatem, etiam seclusa lege extrinseca : ergo si adhibetur lex, ideo est, quia illud objectum necessariam habet honestatem, et idem est e contrario de malitia, et prohibitione.

7. Tertio, de primis generalibus principiis nemo dubitat : ergo nec de particularibus dubitari potest, quia etiam illa per se et ex vi terminorum habent convenientiam cum natura rationali, ut talis est; ergo nec de conclusionibus ex his principiis evidenter elicitis dubitandum est, quia veritas principii in conclusione continetur, et qui unum præcipit, vel prohibet, necessario prohibet id quod in illo continetur, vel sine quo subsistere non potest. Imo si proprie loquamur, magis exercetur lex naturalis in his principiis, vel conclusionibus proximis, quam in illis principiis universalibus, quia lex est proxima regula operationis : illa autem communia principia non sunt regula nisi quatenus per particularia determinantur ad singulas species actuum, seu virtutum. Denique hæc omnia præcepta necessitate quadam prodeunt a natura, et a Deo quatenus auctor est naturæ, et tendunt ad eumdem finem, nimirum ad debitam conservationem et naturalem perfectionem, seu felicitatem humanæ naturæ; ergo omnia pertinent ad naturale jus.

8. Addit vero Gratian. ad 1, in principio, jus naturale esse quod in lege et Evangelio continetur. Quod si verum est, non solum ea quæ diximus, sed etiam quæ vel per Moysem Deus præcepit, vel Christus jussit in lege nova, ad jus naturale pertinebunt : nam hæc sunt quæ in Evangelio, et lege continentur. Ad quod tacite respondens Glossa ibi dicit jus naturale ibi vocari a Gratiano jus divinum, indicans comprehendere non solum jus divinum naturale, sed etiam positivum, et hoc sequuntur aliqui juristæ. Imo divus Thomas, in 4 distinctione 33, q. 1, art. 1, ad 4, inquit *aliquando dici naturale, non solum id quod est a principio intrinseco, sed etiam quod est ex infusione et impressione superioris agentis, scilicet, DEI; et sic accipi ab Isidoro, cum dicit jus naturale esse, quod in lege et Evangelio continetur* : nam licet illa verba non sint Isidori, sed Gratiani, videntur fundata in Isidoro ibidem relato in cap. 1 ex lib. 5 Etym., cap. 2, dicente : *Omnes leges divinæ sunt, aut humanæ: divinæ natura, humanæ moribus constant.* Sed nihilominus hic sensus non videtur ab his Patribus intentus, tum quia satis explicant de quo jure naturali loquantur, scilicet, de eo quod est commune omnibus nationibus, eo quod instinctu naturæ, non constitutione aliqua habeatur, et ita illud distinguunt a jure civili : unde aperte loquuntur de jure, seu legibus, quibus homines ex vi suæ institutionis mere naturalis, vel ex naturalibus constitutæ, gubernati sunt a principio : non ergo comprehendunt jus divinum supernaturale, seu positivum : nec est verisimile quod cæremonias omnes legis veteris, et sacramentorum præcepta sub appellatione legis naturalis comprehenderint.

9. *Dictum Gratiani explicatur.* — Dico ergo Gratianum non dicere jus naturale complecti omnia quæ in lege et Evangelio continentur, neque illo modo describere seu definire jus naturale, sed affirmare solum hoc jus naturale contineri in lege, utique quoad præcepta moralia ejus, et præcepta duarum tabularum, et illud etiam contineri in Evangelio, vel quatenus expresse in eo confirmantur et explicantur præcepta Decalogi, Matth. 5, vel quatenus

virtute totum jus naturale continetur in illo principio, quod habetur Matth. 7 : *Quæcumque vultis ut faciant vobis homines, et vos facite illis*, et hoc ultimum fuisse videtur a Gratiano maxime intentum : unde sic est ejus littera conjungenda : *Jus naturale est, quo quisque jubetur alii facere quod sibi vult fieri, quod in lege et in Evangelio continetur :* unde Christus in Evangelio dixit, etc. ; et ita fere exposuit divus Thomas 1. 2, q. 94, art. 4, ad 1, et Turrecrem. ibi, art. 3, ad 4, licet non constanter loquatur, nunc unam nunc alteram responsionem admittendo, et prius improbando Glossam, et postea probando responsionem D. Thomæ in 4, quam postea sine dubio retractavit. Supererat vero hic explicandum, an omnes conclusiones quæ ex principiis juris naturalis evidenter eliciuntur, sint simpliciter de jure naturali, et quæ connexio, quamve necessaria, seu evidens ad hoc necessaria sit : hoc vero partim respondendo ad argumenta, partim in sequentibus capitibus declarando immutabilitatem legis naturalis, commodius expedietur.

10. Ad fundamenta contrariæ sententiæ imprimis nego D. Thomam in contraria fuisse sententia, quod satis ex dictis manifestum est, nec etiam Soto aliter sensit, ut ipse copiosius declaravit lib. 3 de Justit., q. 2, art. 3. De opinione vero juristarum dicam in capite sequenti. Ad primam vero rationem respondeo, quidquid est ex necessario dictamine rationis naturalis consequi ex necessitate ad naturam, et esse ex naturali inclinatione, sive immediate, sive mediate et per discursum tale dictamen formetur. Quia non solum immediata passio, sed etiam mediata fluit a natura, nec solum principium internum motus, sed etiam motus ipse et terminus ejus naturalis est, ad rem moralem seu obligationem parum refert quod interveniat vel non interveniat discursus, si obligatio ipsa et cum objecto et cum natura habet intrinsecam connexionem. Ad secundam rationem, ostendam infra legem naturalem non esse proprie mutabilem, quamvis quædam præcepta ejus possint habere materiam magis vel minus mutabilem, quod non variat rationem formalem legis.

11. ***An omnes actus virtutum cadant sub naturalem legem.***—In tertio argumento postulatur specialis difficultas, an omnes actus virtutum pertineant ad naturalem legem, quam tractat divus Thomas dicta q. 92, artic. 3, et q. 100, art. 2. Et in hoc loco respondet affirmando : explicat autem sub jure naturali se comprehendere non tantum præcepta, sed etiam consilia. Nos autem proprie de præceptis quærimus. Posset igitur hoc facile expediri eodem modo quo diximus in lege æterna : nimirum, omnes actus virtutum quoad specificationem, seu modum quo fieri debent, cadere sub naturalem legem, licet non omnes simpliciter, seu quoad exercitium præcipiantur. Aliter vero idem divus Thomas in priori loco sub distinctione respondet actus virtutum dupliciter considerari posse, scilicet, vel secundum rationem virtutis, id est, ut studiosi sunt, vel absolute, ut sunt tales actus : et priori modo affirmat omnes actus virtutum cadere sub legem naturæ : posteriori autem modo negat. Quæ distinctio dupliciter exponi potest : primo ut sensus sit, omnis virtutis actum secundum specificam rationem spectatum posse cadere sub præceptum naturale præcipiens non tantum modum, sed etiam exercitium actus (ita enim in rigore loquimur de præceptis); si autem considerentur in individuo omnes actus cujuscumque virtutis, sic non omnes actus virtutum esse in præcepto naturali. Quæ posterior pars clara est, tum de actibus consiliorum, tum de multis actibus bonis, qui licet non sint optimi, et ideo non sint in consilio, nec etiam sint necessarii, et ideo non sint in præcepto, nihilominus sunt honesti, et licite fieri possunt, ut actus matrimonii, etc.

12. ***An in omni virtute sit naturale præceptum obligans aliquando ad illius exercitium.***—Ex priori vero parte oritur difficultas, an in omni virtute sit naturale præceptum obligans aliquando ad exercitium illius virtutis : nam regulariter esse, satis per se manifestum est. In aliquibus autem virtutibus non ita videtur, ut in libertate, quæ ex se videtur excludere debitum, et in eutrapelia, quæ videtur etiam maxime voluntaria. Verumtamen exacta tractatio hujus difficultatis postulat cognitionem omnium virtutum, ideoque breviter assero, si præceptum rigorose sumatur, prout obligat ad mortale, non habere locum in omni materia virtutis, sed in gravioribus virtutibus, quod probat ratio facta. Et de veritate multi sentiunt nunquam obligare ex genere suo ad mortale, quia nisi illi adjungatur obligatio justitiæ, vel alterius similis virtutis intra suos limites, non obligat ad mortale. At vero si latius loquamur de obligatione etiam ad veniale, sic probabile est nullam esse virtutem, quæ aliquando non possit obligare ad suum usum. Quia cum ex omnibus virtutibus simul sumptis resultet integra rectitudo hominis, et

debitus operandi modus, tam respectu sui quam in ordine ad alios, verisimile est omnes virtutes habere suas opportunitates, in quibus exercendæ sunt ex propria obligatione, quam nec liberalitas, nec quælibet alia virtus excludit.

13. Alius sensus illius distinctionis esse potest, actum virtutis posse considerari vel materialiter, ut est, verbi gratia, comedere, vel abstinere; vel formaliter, ut in tali actu consideratur medium. D. Thomas ergo hoc posteriori modo loquitur de his actibus cum dicit cadere sub legem naturæ: nam hæc respicit honestatem. In quo etiam est considerandum, duobus modis contingere in aliquo actu esse medium virtutis: uno modo ex re ipsa, quia comparando talem materiam ad talem personam cum talibus circumstantiis, in ea invenitur medium virtutis ex sola ratione, et discursu naturali : et tunc clarum est naturalem legem ibi obligare. Alio vero modo contingit medium virtutis constitui in aliqua materia ex sola lege positiva, ut in jejunio, vel in justo rei pretio, et tunc difficultas est an ibi habeat locum lex naturæ : nam D. Thomas indifferenter et generaliter loqui videtur, et ita etiam videtur a Cajetano et aliis intelligi. In contrarium vero est, quia hoc modo, vel tollitur obligatio legis positivæ, vel multiplicantur circa idem obligationes. Sed hoc dicam commodius explicando effectus legis naturalis. Nunc solum assero intervenire quidem ibi legem naturalem, non tam ut per se obligantem, quam ut dantem efficaciam legi positivæ.

14. Quartum argumentum postulabat gravem difficultatem de distinctione inter jus naturale et jus gentium, quæ declarari non potest non declarato utroque extremo, et ideo reservamus illam in ultimam partem hujus libri, ubi post consummatam tractationem de jure naturali secundum se, aliquid dicemus de jure gentium, et tunc commodius dicetur quomodo inter se distinguantur.

CAPUT VIII.

AN LEX NATURALIS UNA SIT.

1. Tria possunt in præsenti requiri. Primum, an in uno homine una sit: secundum, an in omnibus hominibus et ubique una sit : tertium, an in omnibus temporibus et in omni statu humanæ naturæ una etiam sit. Prius vero quam respondeam ad singula, adverto, quod supra notavi, legem hanc naturalem posse sumi vel in ordine ad puram naturam, vel in ordine ad gratiam, quatenus suam etiam naturam habet. In hoc ergo sensu manifestum est legem naturalem esse duplicem : aliam humanitatis (ut sic dicam), aliam gratiæ: sunt enim diversorum ordinum, et ad fines valde distinctos ordinantur: unde una istarum legum humanæ naturæ pure connaturalis est: altera simpliciter supernaturalis: et hanc distinctionem aperte docuit Cajetanus 1.2, q.100, art. 1, et sumitur ex D. Thoma ibi, et clarius art. 3. Igitur de utroque illorum membrorum possunt illa tria investigari: imo, omnia quæ de lege naturali dicuntur possunt cum proportione ad utramque applicari. Nos autem, quasi gratia exempli, fere semper loquimur de lege omnino naturali, tum quia est notior, tum quia frequentius ita loquuntur auctores.

2. *In unoquoque homine plura esse præcepta naturalia, ex omnibus tamen unam legem componi.* — Ad primum ergo quæsitum dicendum est in unoquoque homine plura esse naturalia præcepta; ex omnibus vero componi unum jus naturale. Ita rem hanc explicat D. Thomas citatis locis, Soto et alii : et sumitur ex lib. 1, ff. de Justit. et jure, ibi, *Hoc jus collectum est ex naturalibus præceptis*: ratio autem unitatis, præter communem modum loquendi, fundatur a D. Thoma in reductione omnium præceptorum naturalium ad unum primum principium, in quo illa præcepta quasi uniuntur : ubi enim est unio, est aliqua unitas. Atque huc spectat sententia Basilii in regula, fusius disp. reg. 1, dicentis esse ordinem in divinis mandatis; unum esse primum, quod est dilectionis Dei : aliud secundum, dilectionis proximi, ut dicitur Matth. 22, ad quæ duo tanquam ad prima principia cætera reducuntur, ut etiam Paulus significavit Rom. 13. Addi denique potest omnia naturalia præcepta uniri in uno fine, et in uno etiam auctore, seu legislatore, et in uno modo vel vitandi malum, quia malum est, vel præcipiendi bonum, quia honestum ac necessarium est: hæc ergo sufficiunt ad moralem unitatem.

3. Ut autem multitudo præceptorum ad aliquem ordinem redigatur, distingui possunt in varia capita, vel ex parte personarum ad quas ordinantur quasi objective; et sic quædam præcepta versantur circa Deum, quædam circa proximum, quædam circa ipsummet hominem. Possunt etiam distingui per virtutes: nam quædam sunt præcepta justitiæ, alia charitatis, seu amoris naturalis, etc. Item distingui possunt per ordinem ad

ad intellectum, et sic distinguuntur a divo Thoma, Cajetano et aliis naturalia præcepta, sicut distinguuntur a philosophis propositiones necessariæ: nam quædam sunt per se notæ, et in se, et respectu omnium hominum, ut sunt universalissima præcepta: aliæ sunt in se per se notæ, ac immediate, non tamen quoad nos, quamvis respectu sapientum possint esse tales, ut sunt aliqua præcepta singularum virtutum, et præcepta Decalogi: aliæ vero sunt quæ indigent discursu, inter quas est etiam latitudo: nam quædam facile, aliæ difficile cognoscuntur. Quæ distinctio confert ad cognoscendam ignorantiam legis naturalis, de qua statim dicemus.

4. Ultimo reducit D. Thomas, in d. art. 2, q. 94, quem Cajetanus et alii imitantur, varietatem hanc præceptorum naturalium ad varias hominis inclinationes naturales: est enim homo individuum quoddam ens, et ut sic inclinatur ad conservandum suum esse, ad suam commoditatem: est etiam ens corruptibile, seu mortale, et ut sic inclinatur ad conservationem speciei, et ad actiones propter illam necessarias: tandem rationalis est, et ut sic capax immortalitatis, et spiritualium perfectionum, et communicationis cum Deo, ac societatis cum rationalibus creaturis. Lex ergo naturalis perficit hominem secundum omnem inclinationem suam, et ut sic continet varia præcepta; temperantiæ vel fortitudinis secundum primam inclinationem: castitatis et prudentiæ quoad secundam: religionis, justitiæ, etc., quoad tertiam: nam hæ omnes propensiones in homine spectandæ sunt, quatenus aliquo modo determinatæ et elevatæ per gradum rationalem: nam si considerentur ut mere sunt naturales, vel animales, potius frænandæ sunt ad virtutem assequendam, ut dixit Aristoteles, 2 Ethic., cap. 9, et optime Chrysostomus, hom. 13 ad populum, versus finem; tamen ut regulabiles per rectam rationem, singulis respondent propria et accommodata præcepta.

5. *Legem naturalem esse unam in omnibus hominibus. — Objectio. — Solutio.* — Secundo, dicendum est hanc legem naturalem esse unam in omnibus hominibus, et ubique. Ita Aristoteles 5 Ethic., capite 7; Cicero, cujus egregia verba in superioribus allata sunt, et refert Lactantius, libro 2 Institutionum, cap. 7, et lib. 5, cap. 8; divus Thomas, q. 94, art. 4, et ibi omnes: ratio est, quia hæc lex est veluti proprietas consequens, non rationem propriam alicujus individui, sed specificam naturam, quæ eadem est in omnibus. Item synderesis eadem est in omnibus hominibus, et per se loquendo esse posset eadem cognitio conclusionum; ergo et eadem lex naturæ. Hic vero occurrebat objectio, quia diversæ nationes usæ sunt legibus contrariis naturalibus præceptis; ergo non est eadem lex naturæ in omnibus. Antecedens constat ex Hieronymo, lib. 2 contra Jovin.; et Theodoreto, lib. 9 Curat.; D. Thoma, q. 94, art. 4, ubi ex Julio Cæsare, lib. 6 de Bello gallic., refert apud Germanos olim furtum non fuisse reputatum iniquum. Et de Lacedæmonibus idem refert Castro ex Plutarcho, lib. 2 de Lege pœnal., cap. 14. Adulteria etiam a Lycurgo probata fuisse refert Plutarchus in vita illius. Respondeo breviter ex D. Thoma supra, hanc legem quoad substantiam in omnibus hominibus esse unam: quoad notitiam vero non esse integram, ut sic dicam, in omnibus.

6. Declaro breviter: nam supra dixi hanc legem posse considerari in actu primo, et ut sic esse ipsum intellectuale lumen; hoc ergo modo constat esse in omnibus eamdem. Potest ulterius esse in actu secundo, id est, in actuali cognitione et judicio, vel etiam in proximo habitu jam comparato per actum: atque hoc modo est ex parte in omnibus, qui ratione uti possunt: nam saltem quoad prima et universalissima principia ignorari non potest, quia sunt ex terminis notissima, et adeo conformia, et quasi adæquata naturali inclinationi rationis et voluntatis, ut tergiversari non possit: et hoc modo dixit D. Thomas supra, art. 6, legem naturalem non posse aboleri a cordibus hominum, saltem quoad hæc principia. Quo modo aliqui intelligunt Aristotelem 3 Ethic., cap. 1, dicentem merito quemlibet reprehendi propter ignorantiam universalem. Quoad alia vero particularia præcepta ignorari potest: qua ignorantia supposita, potuerunt aliquæ gentes introducere leges contrarias juri naturæ: nunquam tamen ab illis habitæ sunt ut naturales leges, sed ut humanæ positivæ.

7. *An ignorantia naturalium præceptorum possit esse invincibilis. — Opinio negans. — Sententia auctoris.* — Hic vero occurrebat quæstio, an hæc ignorantia naturalium præceptorum possit esse invincibilis. Castro supra significat non posse, et fuit aliquorum theologorum opinio, ut videre licet in Alense, 2 p., q. 153, art. 3, et Durando in 3, distinct. 25, q. 1, et inclinant etiam aliqui juristæ, ut patet ex Gratiano post cap. *Turbatur*, 1, q. 4, et Glossa in cap. ult. de Consuetud. Sed quia

hæc res latius tractari solet in materia de Peccatis 1. 2, q. 76, mea sententia breviter est prima principia ignorari non posse ullo modo, nedum invincibiliter: præcepta vero particularia quæ vel per se nota sunt, vel facillime ex per se notis colliguntur, ignorari quidem posse, non tamen sine culpa saltem per longum tempus, quia et facillima diligentia cognosci possunt, et natura ipsa et conscientia ita pulsat in actibus eorum, ut non permittat inculpabiliter ignorari, et hujusmodi sunt præcepta Decalogi, ac similia: et hoc satis significavit Paulus ad Rom. 2, nam de transgressionibus horum præceptorum loquebatur, quando de gentibus dicebat datas esse in reprobum sensum propter peccata sua. Et idem sumitur ex cap. *Flagitia*, 32, q. 7. Alia vero præcepta, quæ majori indigent discursu, ignorari possunt invincibiliter, præsertim a plebe, juxta cap. *Objiciuntur*, 1, q. 4, et ratio per se facilis est. Videatur Corduba, lib. 4 Quæstion., q. 4, et Soto, 1 de Justit., q. 4, art. 4.

8. *Legem naturalem esse unam in omni tempore ac statu humanæ naturæ.* — Ultimo dicendum est hanc legem naturalem etiam esse unam in omni tempore et statu humanæ naturæ. Ita etiam docuit Aristoteles supra dicens, *ubique et semper*, et Cicero, 3 de Repub., et apud Lactantium, lib. de vero Cultu, cap. 8, dicentem, *omni tempore omnes gentes*, etc. Ratio vero est eadem, quia hæc lex non sequitur ex aliquo statu hujus naturæ, sed ex ipsa natura secundum se. Sunt autem qui dicant, licet hoc sit verum quoad universalia principia hujus legis, tamen quoad conclusiones non ita esse: sed distinguendum esse duplicem statum hujus naturæ, scilicet, vel integræ, vel corruptæ, et illis tribuendum esse diversum naturale jus: nam in natura integra jus naturale petebat, verbi gratia, libertatem omnium hominum, et dominia communia et similia: in natura vero corrupta petit servitutes, rerum divisionem, etc., ut sumitur ex l. *Manumissiones*, ff. de Justit. et jure, et § *Jus autem* Instit. de Jure naturali.

Distinctio vero necessaria non est. Primo, quia illa exempla quæ asseruntur, et si qua sunt similia, non pertinent ad naturale jus proprium et positivum, sed ad jus gentium, ut infra latius explicabo: unde propria præcepta naturalia, regulariter saltem loquendo, communia sunt utrique statui. Secundo, quia aliud est loqui de existentia præceptorum (ut sic dicam) aliud de actuali obligatione, seu exercitio eorum. Quamvis ergo status postulare possit usum unius præcepti et non alterius, nihilominus jus naturæ semper idem est et eadem complectitur præcepta, quia vel sunt principia, vel conclusiones necessario elicitæ; ergo habent necessitatem quæ in nullo statu deficit. Declaratur tandem, quia vel in lege naturæ considerantur præcepta negativa vel affirmativa. Negativa necesse est eadem semper esse et fuisse in omni statu, quia prohibent actiones intrinsece malas, quæ proinde in omni statu malæ sunt: obligant etiam pro semper, et ideo in omni etiam statu obligant, si materia illorum occurrat. Præcepta autem affirmativa, cum etiam præcipiant res per se honestas, semper etiam eamdem honestatem habent: tamen, quia non obligant pro semper, fieri potest ut in uno statu occurrant occasiones exequendi quædam præcepta, in alio vero aliæ: quod non satis est ut lex dicatur esse diversa: nam etiam in statu naturæ corruptæ aliud est tempus pacis, aliud belli, in quibus diversa præcepta servanda sunt; et ars medicinæ est eadem, quamvis alia præcipiat tempore sanitatis facienda, alia tempore ægritudinis: sic ergo semper idem est naturale jus.

CAPUT IX.

UTRUM LEX NATURALIS OBLIGET IN CONSCIENTIA.

1. Explicuimus hactenus naturam et causas, seu materiam legis naturalis; sequitur dicendum de effectibus ejus, inter quos potissimus est obligatio, vel fere unicus; nam si quos alios habet, ad hunc reducuntur: igitur de hac obligatione et modo ejus dicendum est.

2. *Resolutio.—Legem naturalem obligare in conscientia.*—Et primo statuendum est legem naturalem obligare in conscientia. Hoc est certum de fide, ut sentiunt theologi et sumitur ex illo Pauli Rom. 2: *Quicumque sine lege* (utique scripta) *peccaverunt, sine lege peribunt*, scilicet, quia naturalem legem violarunt, de qua subjungit: *Gentes quæ legem non habent, naturaliter quæ legis sunt, faciunt*, etc. *Testimonium reddente illis conscientia ipsorum*: ratio vero imprimis est, quia lex naturalis est lex Dei, ut ostensum est. Secundo, quia est proxima regula honestatis moralis; unde malitia moralis per oppositionem ad hanc legem insurgere solet, et ita definitur, peccatum esse actum contra legem Dei; quod, licet Augustinus et D. Thomas explicent de lege æterna, tamen in materia legis naturalis in tantum aliquid est contra legem æternam, in quantum

est contra rationem ut idem D. Thomas sensit 1. 2, quæst. 71, art. 6, ad 4 et 5. Quia, ut supra dixi, lex æterna quoad nos non est proxima regula, nisi quatenus explicatur per legem naturalem. Atque hinc fit ut hæc lex in sua latitudine obligare possit tam sub culpa mortali quam sub culpa veniali, ut aperte sumitur ex citato loco Pauli, et facile potest inductione ostendi: ratio vero est, quia materia hujus legis sæpe est valde gravis et necessaria ad charitatem Dei vel proximi servandam, atque adeo ad felicitatem humanam consequendam. Quando autem præcepta hujus juris uno vel alio modo obligent, non spectat ad hunc locum, sed in materia de Peccatis declaratur quomodo veniale vel mortale peccatum ex natura rei distinguantur, et infra tractantes de lege humana aliquid attingemus.

3. Contra hanc autem veritatem potest objici primo, quia lex naturalis est dictamen rationis naturalis; sed ratio naturalis non cognoscit æternam pœnam; ergo nec lex naturalis potest obligare sub reatu pœnæ æternæ; ergo nec sub culpa mortali. Posterior consequentia patet, quia culpa mortalis est quæ reatum pœnæ æternæ inducit. Prior vero probatur, quia non potest lex obligare ad pœnam quam non potest manifestare nec inferre. Propter hoc Gerson, in 3 part., tract. de Vit. spirit., lect. 4, Alphab. 62, lit. G, videtur negare legem naturalem, ut talis est, posse obligare ad culpam præcipue mortalem. Sed de hujus auctoris sententia et sensu dicemus latius lib. seq., cap. 18. Nunc solum dicimus negari non posse, secundum fidem, quin transgressio legis naturalis sufficiat ad æternam damnationem, etiamsi omnis supernaturalis lex ignoretur. Hoc enim convincunt testimonium Pauli et rationes adductæ: nec obstat objectio, quia lex naturalis, licet in nobis sit ipsa ratio, tamen in Deo est ratio, aut voluntas divina, et ideo satis est quod Deus ipse cognoscat pœnam debitam transgressoribus talis legis: nam, ad incurrendum reatum alicujus pœnæ, non est necessarium ut ipse subditus et trangressor legis cognoscat pœnam debitam suæ transgressioni; sed satis est ut faciat actum dignum tali pœna, ut ipsemet Gerson fatetur ibidem, lect. 2.

4. Secundo objici potest quia lex naturalis non facit obligationem, sed supponit: ergo obligatio non est effectus ejus. Antecedens patet: nam hæc lex prohibet aliquid, quia malum est; ergo ante illam est obligatio vitandi tale malum. Et idem est cum proportione de imperio et præcepto faciendi bonum, quia bonum est. Ad hoc vero ex parte responsum est supra, et iterum occurretur inferius, et ideo nunc breviter dico objectionem illam probare assertionem: nam, si lex hæc prohibet aliquid quia malum, propriam et specialem necessitatem inducit vitandi illud, quia hoc intrinsecum est prohibitioni. Simul autem probat, aliquid hanc legem supponere, quod pertinet ad intrinsecum debitum naturæ, quia unaquæque res quodammodo sibi debet ut nihil faciat suæ naturæ dissentaneum. Ultra hoc vero debitum addit lex specialem obligationem moralem, et hanc dicimus esse effectum hujus legis, quæ a jurisperitis solet vocari obligatio naturalis, non quia moralis non sit, sed ut distinguant illam a civili: unde etiam fatentur esse obligationem in conscientia, et ita illam appellant, ut videre licet in Glossa, l. *Ex hoc jure,* verbo *Obligationem,* ff. de Just. et jure, Parnomit. et aliis canonistis in cap. *Plerique,* de Immunit. Eccles.

5. *An omnis obligatio inducta per jus naturale in conscientia obliget.*—Tertio, circa hanc obligationem, ut magis explicetur, dubitari potest an in universum sit verum obligationem inductam naturali jure esse obligationem in conscientia: ratio dubitandi esse potest, quia omnis obligatio orta ex virtute morali est de jure naturæ, quia, ut supra diximus, hoc jus ad actus omnium virtutum obligat; sed non omnis obligatio ex virtute morali est obligatio in conscientia; ergo. Patet minor, quia obligatio, ex gratitudine, verbi gratia, non obligat in conscientia: item obligatio ex amicitia quadam, etc. Confirmatur, quia obligatio ad pœnam quæ resultat ex culpa de jure naturæ est, et tamen non obligat in conscientia: ergo.

6. *Distinctio aliquorum de jure legali et morali ad dubii solutionem.— Obligatio naturalis in rigore semper inducit obligationem in conscientia.* — Circa hoc aliqui distinguunt duplex debitum, utrumque ortum ex jure naturæ, scilicet legale et morale: et primum aiunt non obligare in conscientia, sed tantum secundum. Ita sentit Covar. in cap. *Cum in officiis,* num. 10, et cap. *Cum esse,* num. 9 de Testamentis, et in c. *Quamvis pactum,* part. 2, § 4, num. 5, ubi ponit exemplum de gratitudine, citans D. Thomam, 2. 2, q. 106, art. 1, ad 2, et art. 5. Sed ibi D. Thomas in sensu longe diverso affert distinctionem illam de debito legali, et de debito quod ipse vocat honestatis, a quo sine dubio non excludit obli-

gationem in conscientia : nam ideo *honestatis* appellat, quia ad honestatem morum necessarium est, quamvis non sit tam rigorosum ut ad illud servandum leges humanæ obligent, quod appellat debitum legale. Quocirca, si in rigore loquamur de obligatione naturali, separari certe non potest ab obligatione in conscientia, quia si sit ad aliquid vitandum, nascitur ex intrinseca turpitudine actus, qui propterea in conscientia vitandus est. Si vero sit ad aliquid agendum, nascitur ex intrinseca connexione talis actus cum honestate virtutis, quam in nostris actibus servare etiam in conscientia tenemur : unde tunc omissio actus debiti per se mala est. Et confirmatur, quia repugnat frangere legem naturæ, et non peccare, ut patet ex definitione peccati supra posita : ergo repugnat obligationem esse ex lege naturæ, et non esse in conscientia.

7. *Quo sensu obligatio moralis non inducat obligationem in conscientia.* — Ne autem fortasse sit æquivocatio in verbis, adverto, juxta communem modum loquendi, aliquando vocari obligationem moralem debitum quoddam, non necessitatis simpliciter, sed ad melius esse, quod pertinet veluti ad consilium in latitudine alicujus virtutis : et in hoc sensu verum est, non omnem obligationem moralem esse obligationem in conscientia, seu ad culpam. Tamen illa non est proprie obligatio legis naturalis : fortasse tamen in hoc sensu locutus est Covar., et ita patet responsio ad rationem dubitandi. Propter confirmationem autem, Bartol. in Extrav. *Ad Reprimendum*, verbo *Denuntiationem*, § *Sed dico*, n. 10, excipit a proposita regula obligationem ad pœnam. Sed non est exceptio necessaria, quia obligatio ad pœnam non est obligatio ad aliquid agendum : sed potius debitum sustinendi pœnam quæ ab alio infligenda est. Eo vel maxime quod intra terminos legis naturalis non incurritur reatus pœnæ, nisi infligendæ a Deo, ad quam non pertinet obligatio propria, de qua agimus.

8. *An omnis obligatio in conscientia sit effectus legis naturalis.* — Ultimo interrogari potest, an e converso omnis obligatio in conscientia sit effectus legis naturalis, et ideo possit omnis illa dici obligatio naturalis : et ratio dubitandi est, quia, ut videbimus, etiam leges humanæ obligant in conscientia : ergo illa obligatio non est effectus legis naturalis, sed positivæ. Item, quia obligatio in conscientia est immediate a lege positiva supernaturali, ut verbi gratia obligatio confitendi, aut servandi sigillum confessionis : unde talis obligatio dici potest supernaturalis : nullo ergo modo est effectus legis naturalis. Denique alias idem esset adæquatus effectus naturalis legis, et legis in communi, unde superfluæ essent aliæ leges.

9. In contrarium autem est, quia obligatio in conscientia, quæ nascitur ex lege humana, videtur effectus legis naturalis; nam si quid obstaret, maxime quia intervenit voluntas principis : at hoc non obstat, quia etiam in obligatione voti intervenit propria voluntas promittentis, et nihilominus obligatio voti effectus est legis naturalis. Sicut autem lex naturæ præcipit reddere quod propria voluntate promissum est, ita etiam facere quod superioris voluntate injunctum est. Item in præscriptione lex humana intervenit, quæ transfert dominium rei ab uno in alium; et tamen obligatio quæ inde nascitur ad non usurpandam ab alio rem ab ipso præscriptam naturalis est, quam violare furtum esset. Et idem videtur de obligatione quæ oritur, posita lege taxante pretium rei : nam statim oritur obligatio justitiæ, cujus violatio furtum erit, atque adeo contra legem naturæ.

10. Secundo, non solum obligatio humanæ legis, sed etiam divinæ et supernaturalis, videtur effectus legis naturæ : sic enim censent theologi, non assentiri rebus fidei sufficienter propositis, esse contra ipsum lumen naturæ, quod tunc evidenter ostendit, res illas esse credibiles, atque adeo credendas secundum rectam rationem. Ex quo etiam dicunt theologi frequentius neminem averti peccando a fine supernaturali, quin avertatur etiam a naturali. Quod non alia ratione verum esse potest, nisi quia violat semper legem naturalem; ergo e contrario obligatio servandi supernaturalia præcepta semper est effectus naturalis legis : ratio etiam adjungi potest, quia natura est fundamentum tam gratiæ quam cujuscumque legis humanæ. Principia etiam naturalia per quæ homo in moralibus gubernari debet, tam sunt generalia, ut virtute comprehendant omnem obligationem, ita ut nulla possit homini applicari, nisi mediantibus illis principiis; ergo sicut omnis cognitio humana est effectus primorum principiorum, ita omnis obligatio in conscientia erit effectus legis naturalis, saltem quatenus illa prima principia includit.

11. *Fit satis dubio proposito et asseritur non omnem obligationem in conscientia esse immediatum effectum et per se legis naturalis.*—

Dubitatio hæc breviter expedienda est juxta distinctionem quamdam superius insinuatam; auctores enim nihil de ea tractant. Possumus ergo loqui de effectu immediato, ac per se, vel de effectu remoto, qui interdum potest esse per se, interdum per accidens. Dico ergo primo non omnem obligationem in conscientia esse immediatum, et per se effectum legis naturalis. Hoc probant rationes priori loco factæ; nullus enim dicet obligationem jejunandi die ab Ecclesia præcepto esse ex lege naturæ, nec etiam obligationem fidei, proprie loquendo : unde in tertio præcepto Decalogi, prout in lege scripta traditum est, theologi duo distinguunt, scilicet cultum Dei et circumstantiam diei sabbati, et primum dicunt esse effectum legis naturalis; non vero secundum, quia non caderet sub obligationem, nisi lex positiva Dei interveniret : ratio denique a priori est, quia lex naturalis non est proxima regula omnium humanarum actionum.

12. *In quo sensu dici possit omnem obligationem in conscientia esse effectum legis naturalis.* — Secundo vero dicendum est nullam esse obligationem in conscientia, quæ non sit aliquo modo effectus legis naturalis; saltem mediate et remote. Hoc probant argumenta posteriori loco facta. Est autem notanda differentia inter obligationem quæ oritur ex lege civili, seu mere humana (quod dico ut excludam canonicam, quam nunc magis sub lege supernaturali comprehendo), et legem divinam supernaturaliter a Deo positam; quod respectu legis humanæ et obligationis ab ea provenientis lex naturalis dici potest causa per se, quia re vera omnis illa obligatio per se fundatur in principiis legis naturalis, et cognitis per naturale lumen : nam licet lex civilis non inferatur quasi speculative per absolutam illationem ex principiis legis naturalis, sed feratur per modum determinationis per voluntatem principis; nihilominus, supposita hac determinatione, ex principiis naturalibus infertur saltem practice servandam esse talem legem humanam; atquê hoc modo obligatio illius legis civilis dicitur esse effectus legis naturalis tanquam causæ per se, non proximæ, sed quasi universalis et modificatæ per particularem, quæ est lex humana. In quo etiam (propter quædam argumenta facta) considerandum est legem humanam aliquando habere effectum obligandi tantum ad aliquid agendum vel non agendum. Et tunc obligatio illa est proprie et immediate a lege humana : remote vero a naturali. Aliquando vero habet lex humana alios effectus circa res ipsas, in quibus actus virtutum versantur, et tunc sæpe fieri potest ut licet aliqua mutatio in rebus facta sit per legem humanam, aut per jus gentium, aut etiam per voluntatem privatam, obligatio postea sic, vel aliter operandi immediate nascatur ex lege naturali. Et ita contingit in dictis exemplis de præscriptione, et de rerum divisione, et de voto : ratio autem est, quia tunc mutatio fit in materia : nihil autem refert, quod ab una, vel alia causa fiat : nam facta mutatione, statim eodem modo obligat lex naturæ, ut exempla adducta declarant, et in sequentibus amplius explicabitur.

13. At vero, respectu obligationis supernaturalis provenientis ex lege divina, distinguendum ulterius est quoad naturalem legem : nam si loquamur de illa lege naturali quæ connaturalis est gratiæ, eodem modo comparabitur ad quamcumque legem positivam ordinis supernaturalis, quo lex mere naturalis ad legem civilem : nam est eadem proportio. Imo idem dicendum est de lege humana canonica : nam quatenus procedit ex potestate supernaturali, per se fundatur in principiis supernaturalibus connaturalibus ipsi gratiæ : et ideo mediate quidem, tamen per se, et connaturali modo ex illa oritur, ut ex causa universali. Loquendo autem de naturali lege magis stricte, ut est a solo lumine naturæ, sic quidem etiam obligatio surpernaturalis est aliquo modo effectus illius legis, non tamen per se, sed tantum per accidens. Priorem partem probant superius adducta : ratio autem posterioris partis est, quia naturalis cognitio non potest esse causa per se supernaturalis cognitionis, cum sit inferioris ordinis : potest autem esse conditio necessaria, ut applicetur objectum sufficienter cognitioni supernaturali, ut ex materia de fide constat. Hoc ergo modo potest dictamen naturale supponi, et esse necessarium ut præceptum supernaturale possit obligare.

CAPUT X.

UTRUM LEX NATURALIS OBLIGET NON SOLUM AD ACTUM, SED ETIAM AD MODUM VIRTUTIS, ITA UT NISI PER ACTUM OMNI EX PARTE HONESTUM IMPLERI NON POSSIT.

1. *Differentia inter præcepta affirmativa et negativa.* — Hæc quæstio necessaria est ad perfecte intelligendam vim et efficaciam legis naturalis, ejusque exactam obligationem :

illamque disputavit de præceptis Decalogi divus Thomas, quæst. 100, quam nos hic simul cum 95 fere totam explicabimus, quia præcepta Decalogi naturalia sunt, licet in lege veteri fuerint speciali modo proposita. Ibi ergo in artic. 9 quærit D. Thomas an modus virtutis cadat sub præceptum, et in art. 10, idem quærit de modo charitatis, et distinguit plures conditiones necessarias ad actum virtutis, et aliquas dicit cadere sub legem naturalem : de aliis vero negat. Prius vero quam ejus doctrinam proponamus, distinctionem constituamus inter præcepta negativa et affirmativa, quæ in hoc quodammodo conveniunt, quod sicut affirmativa non præcipiunt nisi quod honestum est, ita negativa non prohibent, nisi quod malum est, quia (ut sæpe diximus) quæ prohibentur lege naturæ non sunt mala quia prohibita, sed prohibita quia mala. Differunt vero quia præcepta negativa impleri possunt sine ullo actu, quantum est ex forma præcepti, quia per solam negationem actus prohibiti homo est conformis præcepto : et ita in his præceptis vix habet locum proposita quæstio, nisi fortasse quatenus hæc præcepta impleri possunt per voluntatem non faciendi quod prohibitum est, de quo modo aliquid attingemus. Proprie vero habet locum quæstio in præceptis affirmativis, quæ per positivum actum implenda sunt, ut constat.

2. *Differentia inter impletionem præcepti et non transgressionem illius.* — Deinde observandum est aliud esse non transgredi præceptum ; aliud vero implere illud, si proprie loquamur. Omnis enim qui non peccat contra præceptum non transgreditur illud : et tamen non semper, qui non peccat contra præceptum, implet illud. Qui enim invincibiliter ignorat præceptum, vel qui ebrius est, aut dormit, vel est impotens, vel aliam similem excusationem habet, non peccat contra præceptum : et tamen non implet illud, præsertim si affirmativum sit, quia non facit quod lex præcipit, et hoc est proprie implere illam; imo si moraliter illo verbo utamur, non satis est facere quod lex jubet, sed oportet libere et humano modo facere, ut mox dicemus. Quapropter quæstio non movetur de non transgressione præcepti, quia hæc potest contingere non solum sine actu virtutis, sed etiam sine ullo actu, ut constat ex dictis, quia dormiendo fieri potest ut non peccetur contra præceptum. Quæstio ergo est, quando nulla est excusatio, sed lex positive (ut sic dicam) implenda est, ut vitetur contra illam peccatum : et tum clarum est esse necessarium actum ex suo genere honestum, quia (ut cap. 7 dicebam) lex naturalis non præcipit alios actus, et impleri non potest nisi per actum quem præcipit : quia vero non satis est ad virtutem honestum facere, nisi fiat honeste, juxta illud Deut. 16 : *Juste quod justum est persequeris*, ideo inquirimus an totum hoc sit necessarium ad legem naturalem implendam.

3. *De conditionibus ad actum bonum moralem requisitis.* — Denique, distinguendæ sunt tres conditiones requisitæ in actu morali, ut sit bonus, quas Aristoteles sub duabus comprehendit : nos autem claritatis gratia ita illas distinguimus, ut magis in sequentibus explicabimus. Prima est, ut actus fiat ex sufficienti cognitione ; secunda, ut libere et spontanee fiat ; tertia, ut non solum sit de re honesta, sed etiam cum circumstantiis omnibus ad honestatem actus requisitis. Aliam addit Aristoteles quam tertio loco ponit, et nobis esse posset quarta, scilicet, ut actus fiat firmiter, prompte ac delectabiliter, id est, ut ex habitu fiat. Hanc vero conditionem ultimam omittere possumus, quia certum est et indubitatum apud omnes, neque naturalem legem, neque aliquam aliam obligare ad illum modum operandi. De aliis legibus est id manifestum, quia nec directe ac formaliter id præcipiunt, ut facile constare potest ex discursu legum omnium, tam divinarum positivarum quam humanarum ; nec etiam sequitur ex eo quod præcipiunt, quia quidquid præcipiunt fieri potest sine illo modo. Eademque ratio probat de lege naturali : præsertim, quia illa non præcipit nisi quod ad honestatem per se necessarium est : ille autem modus non est necessarius ad honestatem operationis, licet sit commodus et conveniens. Item lex naturalis obligat a principio, priusquam homo possit habere habitus (loquendo ex natura rei), quia debet illos acquirere suis actibus. Item, habere vel non habere habitus non est per se materia præcepti, quia præcepta dantur de actibus humanis; quod vero ad illos sequantur vel non sequantur habitus, vel est ex natura actuum, ut in acquisitis, vel ex gratia Dei, ut in infusis, et ideo illud non cadit sub præceptum : unde, licet ex observatione continua præceptorum fieri possit ut acquiratur habitus et illa facilitas operandi, tamen illud est accidentarium ad præceptum : prius enim observatur præceptum quam habitus acquiratur, et recte fieri potest ut diu servetur præceptum, verbi gratia, jejunandi, et non acquiratur habitus, nec facilitas jejunandi, si homo extra tempus jejunii laute comedat, etiamsi terminos

naturalis temperantiæ non excedat. Omissa ergo illa conditione in qua nulla est difficultas, de reliquis dicemus, quia nullam declarationem requirunt.

4. *Prima assertio.—Modus operandi voluntarie cadit sub præceptum legis naturalis, et necessarius est ad illius observationem.*—Dico ergo primo : Modus voluntarie operandi, sub præceptum legis naturalis cadit, et ideo necessarius est, ut lex naturalis servetur. Ita docet D. Thomas, dict art. 9, et ibi omnes. Et probatur, quia lex naturalis in ratione posita est, et immediate dirigit et gubernat voluntatem; ergo illi imponitur quasi per se, et principaliter obligatio illius legis : ergo non observatur illa lex nisi mediante voluntate : ergo modus voluntarie operandi est per se præceptus, ac necessarius ad observationem talis legis. Secundo, quia lex naturalis directe cadit in actum humanum : sed actus non est humanus, nisi sit perfecte voluntarius, ac subinde liber, saltem pro statu hujus vitæ : ergo talis modus agendi directe cadit sub hanc legem naturalem : unde qui involuntarie opus legis facit, licet illam servare videatur, prævaricator est legis, ut sumitur ex Augustino, lib. 2 contra duas Epistolas Pelag., cap. 9, et sæpe alibi dicente, ubi fit bonum non amore justitiæ, sed timore pœnæ, non bene fieri, utique quando timor est ita servilis ut habeat conjunctum affectum non faciendi opus præceptum, si pœna non esset adjuncta. Et eodem sensu dixit D. Thomas dicto art. 9, ad 3, quod operari sine tristitia cadit sub præceptum legis divinæ : quia quicumque operatur cum tristitia, operatur non volens. Hoc enim est verum de illa tristitia quæ nascitur ex affectu omnino contrario, quo aliquis habet propositum non obediendi præcepto, si non cogeretur; ergo tale involuntarium est contra legem maxime naturalem, quæ directe cadit in actus etiam internos; ergo e contrario modus voluntarie operandi est de necessitate talis præcepti.

5. *Solutio.*—Dices, hac ratione recte probari necessarium esse ut saltem cum opere legis non conjungatur propositum non faciendi, si pœna vel alia similis coactio non adjungeretur : non tamen probari esse necessarium positivum modum voluntarie servandi legem : nam potest dari medium, videlicet, ut opus fiat nec voluntarie, nec involuntarie : quod satis erit, quia lex præcipit solum ut fiat opus. Respondeo ultimam rationem supponere actum quo servatur præceptum debere esse humanum, quod priores rationes sufficienter probant : non potest autem esse humanus, nisi sit voluntarius et a voluntate procedat, alias potius passio quam actio hominis dicenda esse. Quia vero non omne quod est a voluntate est simpliciter vel debito modo voluntarium, ideo ultima ratio ostendit tale debere esse hoc voluntarium, ut non admittat secum contrariam voluntatem de se repugnantem præcepto, ac subinde absolutam voluntatem esse necessariam ad observationem legis naturalis. Ad majorem vero declarationem possumus hic duo distinguere. Unum est, quod actus præceptus secundum se spectatus voluntarie fiat : aliud est, ut ille actus etiam ut præceptus voluntarius sit, ita ut voluntas feratur in ipsam præcepti observationem. Possunt enim hæc duo separari : nam qui ignorat præceptum dandi eleemosynam non poterit velle servare illud præceptum, poterit tamen nihilominus voluntarie exercere actum eleemosynæ. Conclusio ergo potest de utraque voluntate intelligi : nam prior necessaria est tanquam fundamentum actus præcepti, ut ille actus humanus sit, et materia præcepti : posterior autem etiam videtur necessaria, ut observatio præcepti moralis sit, et ut possit esse effectus legis seu præcepti, et ut possit ipsi homini attribui : alioqui enim casu tantum accidet ut actus sit conformis præcepto.

6. *Aliquot objectiones contra traditam assertionem.—Satisfit objectionibus*— Circa utramque autem partem occurrit difficultas. Circa primam, quia videtur interdum impleri præceptum per actum factum sine usu rationis, ac proinde non voluntarium humano modo. Sed de hac difficultate dicemus circa assertionem sequentem. Circa alteram partem dubitari potest, quia sequitur ex illa ad observationem præcepti necessarium esse formalem actum obedientiæ, scilicet, volendi parere præcepto, quod absurdum est et contra omnes. Deinde sequitur operari cum displicentia præcepti semper esse peccatum, ita ut non impleatur præceptum, quod etiam admittendum non est: nam qui dat eleemosynam, etiamsi cum displicentia id faciat, servat præceptum. Ad priorem partem respondeo negando sequelam, quia aliud est velle facere quod præceptum est, aliud velle facere quia præceptum est, ita ut illud sit motivum operandi. Primum dicimus esse necessarium et sufficienter fieri, eo ipso quod non ignoratur præceptum, et voluntas vult illud, quod jussum est. Hoc autem non est sufficiens ad formalem actum obedientiæ, sed necessarium est secundum, id est, for-

maliter operari ex tali motivo, quod sine dubio necessarium non est ad præceptum implendum, quia neque in lege ipsa hoc præcipitur, nec est ulla ratio quæ ad hoc obliget, et ita rari sunt qui hoc modo faciant opera præceptorum naturalium, sed respiciendo ad proprias honestates singulorum præceptorum.

7. *Quæ displicentia operis præcepti repugnet illius impletioni.* — Ad alteram vero partem respondetur absolute negando sequelam: nam imprimis esse potest displicentia quædam mere naturalis orta ex aliqua repugnantia subjecti, vel ex aliquo humano incommodo quod inde nascitur, quæ displicentia neque est in se mala, nec reddit actum malum, per se loquendo. Deinde displicentia etiam voluntaria, et per consensum deliberatum, subdistinguendum est: nam duplex displicentia in præsenti intelligi potest, una est de ipsamet observatione præcepti, in sensu composito (ut sic dicam) quia non obstante naturali lege obligante, vellet quis non servare illam, si non timeret pœnam, vel aliud nocumentum, ut dictum est de timore serviliter obtemperante, et hic modus includit intrinsecam repugnantiam cum præcepto, et ideo est intrinsece malus, et contra naturalem legem. Quia illa displicentia, licet non excludat absolutam voluntatem faciendi tale opus quod efficacius imperat timor servilis, excludit nihilominus voluntatem servandi legem, et contrarium affectum supponit, qui de se et ex parte voluntatis absolutus est, licet ex metu fiat conditionatus. Alia vero displicentia esse potest de occasione (ut sic dicam) talis præcepti, et quod nunc occurrat ejus necessitas, et hæc non est intrinsece mala, et cum illa stare potest absolutus affectus servandi præceptum, et ideo cum tali displicentia potest servari, quia non excludit sufficiens voluntarium, ut constat.

8. *Secunda assertio. — Operari ex scientia est aliquo modo necessarium ad impletionem naturalis præcepti.* — Dico secundo: operari ex scientia seu cognitione esse aliquo modo necessarium ad servandum naturale præceptum: ratio est, quia præceptum non servatur nisi per actum humanum: non est autem actus humanus, nisi ex cognitione procedat; ergo. Major satis probata est in præcedenti assertione, ex qua non minus hæc necessario sequitur: et confirmatur, quia videtur cognitio tam necessaria ad præceptum implendum, quam ad transgrediendum: sed ad transgrediendum est necessaria cognitio aliqua; ergo. Dices: imo aliquando fit transgressio præcepti sine cognitione, per ignorantiam. Respondetur saltem esse necessariam scientiam debitam et possibilem, et per negligentiam omissam: hæc autem sufficit ad transgressionem, quia malum ex quocumque defectu: implere autem præceptum est quoddam bonum, et ideo integram causam requirit, ad quam pertinet cognitio.

9. *Quæ et quotuplex cognitio haberi debeat de actu præcepto ad hoc ut impleatur. — Objectio. — Solutio.* — Est autem advertendum hanc cognitionem duplicem esse posse, scilicet, vel actus præcepti secundum se, et de hac maxime procedunt rationes factæ: nam constat cognitionem actus esse necessariam, ut voluntarie fiat, quia cognitio est principium ipsius voluntarii. Sed objici potest: nam qui ignorans vel invitus fecit actum non tenetur postea iterum facere; ergo signum est implevisse præceptum. Antecedens patet: nam si restitutio facta est debitore invito, debitor liber manet ab onere restituendi: item si eodem modo decimæ solutæ, vel potius extractæ sunt a nolente, non tenetur iterum solvere: item si eleemosyna data est ab ebrio, cessat postea obligatio. Denique in præceptis positivis idem est, ut si quis audiat Missam coactus, vel jejunet contra suam voluntatem, quia privatur cibis et similia. Respondeo in his omnibus casibus non servari præcepta naturalia, quia graviter peccatur contra illa: unde ad argumentum negatur consequentia, quia in illis casibus præceptum postea non obligat, non quia fuit impletum, sed quia subtracta fuit materia ejus: ut cessat obligatio restituendi, quia extinctum fuit debitum per rem ipsam, etiamsi ab invito fuerit extracta, quia ut debitum tollatur, non est semper necessaria voluntas debitoris, ut constat: idem cum proportione est in solutione decimarum, et de eleemosyna idem statim dicemus. De præceptis autem positivis dicemus libro sequenti; nunc dico illo modo coram Deo non impleri præceptum, in exteriori autem foro impleri ad evadendum pœnam, dummodo actus præceptus quoad substantiam fiat: nam si quis per vim ita adsit Missæ ut non attendat, etiam exterius non implebit: et eadem ratione si quis ebrius legat totum Breviarium, nihil implet, quia non recitat, et ideo tenetur postea recitare.

10. *An cognitio actus præcepti, ut præceptum est, sit necessaria ad impletionem præcepti. — Responsio.* — Aliter vero esse potest sermo de cognitione ipsius præcepti, id est, quod talis actus præceptus sit: et sic potest

esse dubium an talis cognitio sit necessaria ad implendum præceptum, quia sine tali cognitione potest fieri actus humanus et moralis, qui præceptus est. Sed hoc forte habet aliquam difficultatem in lege positiva, de qua infra dicemus. In præsenti autem breviter dico, sine tali cognitione posse observari præceptum quasi materialiter, quod sufficiet ad non peccandum directe contra præceptum, ut probat ratio facta; nihilominus tamen non impleri tunc præceptum formaliter, et humano modo, atque ita cognitionem illam esse necessariam, ut talis actus sit humanus in ordine ad præcepti observationem, juxta dicta in præcedenti assertione : unde si contingat aliquem scienter dare eleemosynam eo tempore quo præceptum naturale obligabat, ignorans illam obligationem, quamvis non transgrediatur præceptum, non potest dici proprie illud implere, quia in ordine ad præceptum, casu, et quasi per accidens id facit. Imo posset accidere, si ignorantia esset vincibilis, ut peccaret tunc contra ipsum præceptum, quia ex vi dispositionis, seu cognitionis præsentis potuit se exponere periculo transgrediendi præceptum, eo quod nesciret obligationem ejus. Dices : qui ignorando, verbi gratia, præceptum eleemosynæ, actum ejus fecit, postea non tenetur iterum dare eleemosynam, etiamsi agnoscat præceptum : ergo signum est implevisse illud. Respondetur ex dictis negando consequentiam, quia præcepta affirmativa non obligant pro semper, sed necessitatis tempore : per illam autem eleemosynam factum fuit, ut proximi necessitas cessaverit : et ideo cessavit obligatio præcepti, non quia impleta fuerit, sed quia materia, et occasio defuit; unde si eadem occasio seu necessitas durat, etiam præcepti obligatio durabit. Ex quo tandem obiter intelligitur, ex unoquoque præcepto oriri obligationem sciendi illud, quia non potest aliter moraliter observari. Ut recte sensit D. Thomas, dicto artic. 9, dicens eum qui ignorans facit actum qui lege jubetur, casu et per accidens facere opus præceptum : at præceptum obligat ut per se et ex intentione servetur, ut ostensum est : ergo obligat ad habendam cognitionem, imo et considerationem illius.

11. *Tertia assertio.* — *Lex naturalis obligat ad modum virtutis.*—Dico tertio naturalem legem etiam obligare ad modum virtutis : ut intelligatur assertio, explicandum est quid intelligamus per modum virtutis. Sub illo enim comprehendimus quidquid necessarium est ut actus sit honestus, et simpliciter bonus moraliter, ad quod necesse est ut sit non solum de bono objecto quasi materiali, sed etiam formali, id est, propter honestum motivum. Quod significavit Aristoteles 2 Ethic., cap. 4, cum dixit, ut opus virtutis studiose fiat, non satis esse ut justa vel temperata sint quæ fiunt, sed præterea requiri, *ut agens sic se habens agat. Primo quidem si sciens : secundo, si eligens propter ipsa : tertio, si firmo animo, ac immutabili agat.* Ex quibus conditionibus secunda est quæ præsenti instituto deservit : nam in illa videtur Aristoteles comprehendisse primam assertionem, et hanc tertiam; et ideo aliqui illam conditionem in duas subdistinguunt, ut una sit operari voluntarie : hoc enim est operari ex electione; alia sit operari propter honestatem : et licet Soto, libro 2 de Justit., q. 3, art. 9, hoc improbet, quia Aristoteles condititionem illam ut unam tradidit, nihilominus doctrina ipsa vera est, et in præsenti confert illas distinguere, ad explicandam obligationem naturalis legis. Igitur operari *eligens* pertinet ad primam assertionem; operari vero *propter ipsam*, id est, honestatem, pertinet ad hanc tertiam, et sub illa intelligo comprehendi totum id quod necessarium est ut actus habeat omnes conditiones necessarias ad honestatem simpliciter, quia nemo operatur intendens ad honestatem, nisi debitis circumstantiis operetur; igitur modus virtutis totum hoc comprehendit, et ita dicimus cadere sub legem naturalem.

12. Ita ergo explicata conclusio sumitur ex D. Thoma, loco citato, qui in hoc constituit differentiam inter naturalem legem et positivam, quæ differentia alio modo intelligi non potest : sentit ergo jus naturale non solum obligare, ut quis operetur volens, sed etiam volens propter hoc, id est, propter honestatem, in quo includitur modus virtutis : et idem clare docet ibi Soto ad 3, ita exponens D. Thomam. Nihilominus non desunt auctores quibus hæc differentia non placeat, sed absolute sentiant modum virtutis non cadere sub obligationem legis naturalis. Quod sentire videtur Medina, codic. de Orat., q. 16, de Horis canonic. iterandis, et Navarrus, tract. de Orat. et Horis canonicis, cap. 20, n. 29, et in cap. *Inter verba*, 11, q. 3, et in summa cap. 21, num. 7; nam qui restituit debitum, naturale præceptum restituendi servat, etiamsi id faciat modo indebito; et qui dat eleemosynam naturale præceptum misericordiæ servat, etiamsi propter vanam gloriam faciat.

13. *Conciliatur utraque opinio.* — Sed hæc

ita possunt breviter conciliari, ut licet per actum bonum ex genere male factum re vera servari possit aliquid jure naturæ præceptum, non tamen totum jus naturæ, in quo differt hoc jus ab humano: nam jus humanum ita potest servari per actum malum, ut nulla ex parte violetur, quia illa malitia, quæ adjungitur tali actui, sæpe non est contra aliquod præceptum humanum, sed contra naturale, ut patet de communione indigne sumpta tempore Paschæ: quæ nullo modo est contra jus ecclesiasticum: nam præceptum ibi violatum (scilicet, digne communicandi, quando id fit) non est humanum, sed naturale, et solum hoc tunc violatur. At vero jus ipsum naturale, quod præcipit facere actum honestum, præcipit etiam ut studiose fiat, quia hoc ipsum est ex dictamine rationis naturalis, ergo est de jure naturali: et ideo quoties per actum malum unum naturale præceptum impletur, jus ipsum naturæ violatur.

14. *Dubium.* — Quæri autem posset an illa duplex vel quasi duplex obligatio oriatur ex eodem, vel diversis præceptis naturalibus. In quo probabili distinctione uti possumus. Interdum enim circumstantia malitiæ, quæ adjungitur, est contra diversam virtutem, ut in exemplo posito de intentione inanis gloriæ adjuncta operi misericordiæ, id est, eleemosynæ; tunc enim malitia illius circumstantiæ contra humilitatem est, non contra misericordiam. Et tunc est duplex obligatio orta ex diversis præceptis, ideoque in eo casu dicendum est unum præceptum naturale servari integre per actum bonum ex genere male factum: nihilominus tamen non servari absolute integre jus naturale, quia committitur contra aliud præceptum naturale. Aliquando vero contingere potest malitiam quæ adjungitur actui esse contra eamdem virtutem, cujus præceptum per substantiam actus servari videtur, ut si quis oret attente, tamen in loco indecenti, vel cum alia circumstantia contraria divinæ reverentiæ in oratione debitæ. Et tunc recte dici potest idem præceptum servari quoad substantiam, et violari quoad circumstantiam, quia licet actus virtutis requirat objectum et circumstantias intrinsecas, non ideo putandum est dari plura distincta præcepta de objecto et singulis circumstantiis; sed unum et idem præceptum naturale est quod præcipit actum talis honestatis, quæ tales circumstantias requirit, et ideo observari potest illud idem præceptum quoad substantiam actus exterioris, licet quoad alias circumstantias violetur.

CAPUT XI.

UTRUM LEX NATURALIS OBLIGET AD MODUM OPERANDI EX DILECTIONE DEI, VEL CHARITATE.

1. Hanc quæstionem tractat D. Thomas in hac materia q. 100, art. 10; involvit tamen multa pertinentia ad alias materias, præsertim de fide, charitate et gratia, et pendet ex supra dictis q. 18 de requisitis ad bonitatem moralem humani actus. Et ideo posset hoc loco omitti; tamen propter complementum materiæ, et quia aliquid continet necessarium ad explicandam vim legis naturalis, ideo eam breviter expediemus, remittendo quoad fieri possit ad propria loca quæ ab hoc fuerint aliena. Supponere autem oportet posse nos loqui vel de dilectione Dei naturali, vel de charitate infusa; quod in titulo insinuavimus, nomine charitatis intelligendo infusam, nomine autem dilectionis naturalem amorem Dei ut finis naturæ. Unde consequenter loqui etiam possumus de lege naturali cum proportione, id est, vel de pure naturali, quæ consequitur puram naturam, ut utentem solo lumine rationis naturalis: vel de lege connaturali gratiæ, et lumine fidei, quam possumus per antonomasiam divinam appellare.

2. *Asseritur legem naturalem obligare hominem, in pura natura spectatum, ad se suaque omnia referendum in Deum. — Omne opus quo impletur aliquod præceptum naturale natura sua tendere in Deum finem ultimum.* — Loquendo ergo de dilectione Dei auctoris naturæ, supponimus primo dari posse in humana natura talem dilectionem, etiam super omnia, distinctam substantialiter a dilectione infusa, etiamsi absque viribus gratiæ perfecte haberi non possit. Quod in tractatu de Gratia attingemus, declarando quibus viribus elici possit, et latius in materia de charitate illa distinctio explicanda est. Secundo, supponimus legem naturalem continere speciale præceptum diligendi Deum ut auctorem naturæ, quod in materia etiam de charitate ostendendum est. Tertio, ex hoc sequitur legem naturalem collective sumptam obligare hominem in pura natura spectatum ad referendum se, et omnia sua in Deum ut ultimum finem, quia hæc relatio in dilectione super omnia includitur. Tamen quia hoc præceptum affirmativum est, non obligat pro semper, sed pro temporibus opportunis, et ideo talis dilectio non est necessaria ad implenda alia præcepta integre, et

sine ulla transgressione alicujus præcepti naturalis. Potest enim interdum occurrere occasio honorandi parentes, quæ non postulet dilectionem Dei, et tunc possum implere præceptum pietatis erga parentes, licet non impleretur ullo modo ex dilectione Dei quantum est ex parte operantis. Addendum vero est quarto, omne opus quo impletur aliquod præceptum naturale natura sua tendere in Deum ut in ultimum finem, et quantum est ex se cadere in gloriam ejus. Quia a Deo procedit tanquam a primo et principali auctore, et quia per illud re ipsa impletur voluntas Dei, etiamsi operans hoc formaliter non intendat : et quia tale opus est honestum, et proportionatum ultimo fini naturali hominis, qui principaliter est Deus.

3. *Resolutio.— Quomodo intelligendum quod lex naturalis obliget ad dilectionem Dei.* — Ex his ergo satis constat quæstionis resolutio, quatenus procedere potest de pura lege naturali et pura dilectione Dei, ut auctoris naturæ, rationi naturali consentanea. Nam in hoc ordine modus operandi ex dilectione Dei, non est nisi vel operandi dilectionem ipsam, vel operandi aliquid aliud ex imperio talis dilectionis. Primum solum erit necessarium, quando illud præceptum obligaverit, et ita ratione ejusdem præcepti erit necessarius ille modus dilectionis, ut lex tota naturæ collective impleatur, non autem ut singula præcepta moralia impleantur, quia non omnia obligant ad dilectionem Dei. Secundum si intelligatur de imperio formali, manifestum est non esse necessarium, quia nec de hoc datur singulare aliquod præceptum, nec alia præcepta singula hanc obligationem imponunt, ut per se notum; alias ad bene operandum esset semper necessarium conjungere actualem amorem Dei, quod dicere ridiculum est. Si vero intelligatur de imperio virtuali, id est, de relatione fundata in aliquo actu præcedente ipsius operantis, etiam hoc necessarium non est ad servanda alia præcepta ; tum quia fieri potest ut actus ille dilectionis non præcesserit, et occurat occasio operandi aliud bonum consentaneum alteri præcepto naturali ; tum etiam quia licet præcesserit talis dilectio, potest hic et nunc non influere, quia nulla est ejus memoria nec virtus ab illa relicta. Addo etiam nec habitualem affectum talis dilectionis requiri : nam qui est in peccato mortali non censetur habere illum habitualem affectum, et nihilominus potest aliquod præceptum naturale implere. Sufficit ergo illa naturalis relatio, seu tendentia, quæ in ipso opere honesto natura sua includitur, ut explicatum est.

4. *Gregorii opinio asserentis nihil creatum esse honeste diligibile propter se, sed solum Deum.* — Hic vero occurrebat disputatio cum Gregorio, qui in 2, dist. 39, q. 1, articulo 1, conc. 4, dixit, nihil creatum esse honeste diligibile propter se, sed solum Deum. Unde in articulo 2, corol. 1 et 2, infert non posse homines honeste operari, nisi operando propter Deum dilectum, in quem suum actum referant, vel actu vel virtute, id est, ex vi alicujus dilectionis præcedentis. Quod probat ex variis locis Augustini, præsertim lib. 1 de Doctr. Christ., c. 27 et 37, l. 9 de Trin., c. 8, et l. 83 Quæst., q. 30, ubi dicit perversum esse frui aliqua re creata propter Deum. Unde lib. 1 de Morib. Eccles., cap. 14, dicit omnia bona esse referenda in summum bonum, ex quo infert, cap. 15, nihil esse virtutem, nisi summum amorem Dei, et per hunc omnes virtutes definit, et ideo lib. 19 de Civit., cap. 25, dicit esse superbum diligere propter seipsas, etiam ipsas virtutes : ratio vero est, quia solus Deus est summe bonus, et ideo solus est propter se volendus. Item quia alias quodlibet bonum creatum posset propter se diligi.

5. *Excluditur opinio Gregorii.* — Verumtamen non est præsentis loci hæc disputatio : nam pertinet ad l. 2, quæst. 18, ubi de requisitis ad honestatem moralem actus humani tractatur : et in materia de fide disputari etiam solet propter infideles non agnoscentes Deum ; et ideo breviter dico opinionem illam Gregorii probabilem non esse, nulloque probabili niti fundamento. Nam bonum honestum propter se amabile est, et sufficit ad honestatem actus, etiamsi de Deo non cogitetur, nec antea ita cogitatum fuerit ut præterita Dei dilectio nunc influat aliquo modo in actum. Item aliud est diligere aliquid ut summum bonum ; aliud vero diligere aliquid ut bonum per se amabile. Primum est proprium Dei : secundum autem communicatum est ab ipso Deo omni bono honesto, et ideo sic amando bonum honestum non fit aliquid contra Deum. Neque inde fit omnia bona creata esse propter se amabilia, quia nulla sunt inferiora bona utilia vel delectabilia, quæ nisi propter honestatem appetenda non sunt. Denique, licet bonum honestum creatum propter se ametur, non amatur ut ultimus finis, sed talis amor natura sua tendit in Deum, et hoc est satis ut non dicatur homo frui tali bono, sed uti : tunc autem diceretur illo frui, quando in illo suum finem ultimum

constitueret, et hoc est quod dixit Augustinus esse superbum. Et ita nec auctoritas Augustini obstat, nec ratio Gregorii momentum habet, ideoque ejus sententia communiter rejicitur a theologis in materia de fide, ut suo loco, Deo dante, videbimus, et hic tractant Soto, lib. 2 de Justit., q. 3, a. 10; et Medina ibi et q. 18, art. 9.

6. ***Modus operandi ex charitate infusa non est necessarius ad legem naturalem implendam. — Dionysii Cister. opinio, ac censura illius.*** —Secundo, dicendum superest de modo operandi ex charitate infusa, de quo constat non esse per se necessarium ad implendam legem pure naturalem, cum sit longe superioris ordinis. Dubitari autem posset an, supposita elevatione hominis ad finem supernaturalem, sit hæc circumstantia necessaria ad implendam ipsam legem naturalem absque peccato. Ita enim videntur sensisse qui dixerunt hominem non implere præcepta divina, quæcumque illa sint, nisi aliquo modo ex charitate operetur. Quod tenuit Dionysius Cister. in 1, dist. 17, q. 1, art. 3, et idem ante paucos annos docuit Michael Bajus, qui dixit omnem actum qui non fit ex charitate esse ex vitiosa cupiditate, et ideo esse malum.

7. Verumtamen sententia hæc prorsus falsa et erronea est, vel magnam præbet occasionem erroris: ut autem hoc ostendamus, membratim ostendendum est. Potest enim illa sententia primo intelligi de habitu charitatis, seu, quod idem est, de statu gratiæ, et sic erronea est, et in Lutheranis virtute damnata, in Trid. sess. 6, can. 7. Nam juxta illam sententiam omnia opera facta extra statum gratiæ essent contra præceptum divinum, et peccata; unde sequeretur omnia opera quibus peccator remote se disponit ad gratiam esse peccata, quod ibi damnatum est, et merito, quia in Scriptura sacra consuluntur sæpissime hujusmodi opera, ut divinus timor, eleemosyna, oratio, et similia. Sed forte responderet Bajus habitualem charitatem esse necessariam ad non peccandum, non tamen esse sufficientem ut homo consequatur remissionem peccati; potest enim consequi habitualem justitiam absque remissione peccati. Sed hæc responsio involvit alium errorem, nimirum posse veram justitiam et charitatem esse de facto in homine existente in peccato, quod est contra idem Concilium, dict. session. 6, can. 7, et non evitat superiorem definitionem, quia in illa Concilium loquitur de operibus ante justificationem, quod non dicit tantum remissionem peccati, sed maxime infusionem justitiæ, ut ex doctrina ejusdem Concilii constat. Item, quia dispositiones remotæ non solum sunt ad remissionem peccati, sed etiam ad infusionem justitiæ : ergo impossibile est opera talia esse mala aut contra legem Dei.

8. Denique est evidens ratio, quia necessitas habitualis gratiæ vel charitatis ad servanda singula præcepta sine nova transgressione, nec est ex lege pure naturali, ut ostensum est, nec est ex lege connaturali ipsimet gratiæ habituali, vel charitati, quia nulla est necessaria connexio inter illos habitus et talem obligationem, neque ex ullo probabili principio ostendi potest. Neque etiam est ex speciali lege positiva Dei, quia nullibi latum invenitur tale præceptum, ut statim ostendemus respondendo ad objectiones. Unde theologi omnes ad quosdam actus specialiter sanctos requirunt sanctitatem habitualem in operante, ut digne et sine peccato fiant, ut administranda sacramenta vivorum. Potest etiam ille status requiri propter opus in quo imminet periculum mortis, vel propter aliam similem occasionem : sed illa obligatio est specialis ex lege charitatis, vel religionis; tamen generalis ad omnia opera nec fundari potest in aliqua lege, neque aliqua probabili ratione cogitari.

9. *Alius sensus quæstionis.* — Secundo, potest intelligi illa sententia de actuali dilectione charitatis, ita ut ad servandum quodlibet præceptum legis naturæ sit necessaria propria relatio in Deum per dilectionem supernaturalem, quæ sit proprius actus operantis, vel simul existens cum opere quo servatur præceptum, vel qui præcesserit, et influat virtute in opus. Sed hoc etiam facile refutatur ex principiis positis, quia vel hoc intelligitur de dilectione Dei super omnia, vel de alia dilectione imperfecta, et tantum affectiva, quæ sit supernaturalis, et possit per illam referri in Deum opus cujuscumque præcepti. Si primum dicatur, inciditur in præcedens incommodum, et additur novum, quia actus dilectionis Dei super omnia non separatur ab habitu (sive ab illo procedat, sive ad illum proxime disponat, quod ad præsens nihil refert) : ergo si illa dilectio est necessaria, sive actu existens, sive præcedens, et non retractata (hoc enim necessarium est ut possit virtualiter influere), etiam status in statu gratiæ et charitatis erit necessarius, quod reprobatum est. Et præterea postulatur actus perfectæ charitatis influens in opus præceptum, quod novum absurdum est, quia sicut ad obtinendam habitualem justitiam

præparamur per bona opera antecedentia ad ipsam justitiam, quatenus esse possunt ab Spiritu sancto movente, et nondum inhabitante, ut dicit Tridentinum, sess. 14, c. 4, ita etiam disponimur ad impetrandum auxilium et motionem qua proxime disponamur ad justitiam, et Deum super omnia diligamus : ergo non minus absurdum est ad singula opera præceptorum moralium prærequirere actum infusum amoris Dei super omnia quam habitum. Et præterea contra hoc procedunt cum proportione quæ contra Gregorium diximus, ut circa aliud membrum jam declaro.

10. Si ergo non postuletur dilectio super omnia, sed alia minor quæ sufficiat ad referendum actum in Deum finem supernaturalem, imprimis difficile est distinguere talem effectum, qui sit supernaturalis complacentiæ, seu benevolentiæ in Deum, et aptus elici a charitate infusa ab amore super omnia, et justificante. Sed hoc nunc omitto in alium locum proprium, et ex propriis ostendo etiam in illo sensu sententiam illam esse falsam et voluntariam : quia neque ex natura rei sequitur talis obligatio ex principiis et lumine fidei, neque etiam ostendi potest præceptum speciale positum a Deo hominibus ordinatis ad finem supernaturalem, operandi semper, vel servandi præcepta naturalia ex simile dilectione aut relatione. Ad quod possunt cum proportione applicari omnia quæ contra Gregorium diximus. Quin potius nec ad servanda alia supernaturalia præcepta est in universum ac per se necessaria hæc relatio, vel dilectio : nam fidei præceptum per actum credendi impletur ante omnem actum propriæ dilectionis Dei, et similiter etiam præceptum spei, ut ex Tridentino sumitur, session. 6, capit. 7; et eadem ratione potest impleri præceptum religionis de divino cultu aut oratione. Imo licet in aliquibus actibus externis propter specialem sanctitatem eorum requiratur status gratiæ, ut dicebam, nihilominus etiam ad illas non est necessaria hæc specialis dilectio actualis aut virtualis, si persona in statu gratiæ supponitur, sed sufficit religiosa intentio quæ ad religionem spectat. Sicut etiamsi occurrat occasio vel confitendi fidem, vel respondendi pro Dei honore, fieri potest ex affectu ad fidem et confessionem ejus, vel ex affectu divini cultus et honoris pertinentis ad religionem, etiamsi non fiat ex actu proprio charitatis : nulla ergo ratione modus operandi ex charitate est de necessitate aliorum præceptorum, extra proprium præceptum charitatis, quod non pro semper obligat, sed certis temporibus et occasionibus, ut in propria materia dicetur.

11. *Objectio.* — Sed objicitur primo illud 1 Cor. 10 : *Omnia in gloriam Dei facite;* et illud ad Coloss. 3 : *Omne quodcumque facis in verbo, aut in opere, omnia in nomine Domini nostri Jesu Christi, gratias agentes Deo, et Patri per ipsum :* et illud 1 Cor. 16 : *Omnia vestra in charitate fiant.* Secundo, objiciuntur varia loca Augustini, in quibus significat quidquid non fit ex charitate fieri ex prava cupiditate, ac proinde malum esse : unde 1 Retract., cap. 15 : *Voluntas sine charitate* (inquit) *tota est vitiosa cupiditas ;* lib. de Gratia et liber. Arb., cap. 18, inquit : *Quod fit sine dilectione non bene fit :* et similia habet primo lib. de Grat. Christi, cap. 26, et sæpe alias. Tertio, argumentabatur Dionysius, quia Deus suis præceptis intendit nos facere sui dilectores : ergo nisi ex dilectione Dei serventur non fit voluntas Dei ; ergo neque præcepta implentur.

12. *Solutio ad objecta.* — Ad testimonia sacræ Scripturæ respondeo primo continere optimum consilium ; secundo, continere posse præceptum, altero e duobus modis. Unus est, ut omnia opera nostra talia sint ut quantum est ex se in gloriam Dei cedant, etiamsi actus ad hoc non referantur, juxta verbum Christi Matth. 5 : *Sic luceat lux vestra coram hominibus, ut videant opera vestra bona, et glorificent Patrem vestrum, qui in cœlis est ;* non enim est sensus, oportere opera facere eo fine ut videantur ab aliis qui glorificent Deum : etsi enim hic finis de se bonus sit, non est tamen necessarius, nec ordinarie consulendus propter periculum ; sensus ergo est talia debere esse opera, ut si videantur ex illis possit resultare gloria Deo. Alio modo potest hic intelligi præceptum affirmativum, quod obligat semper, sed non pro semper, nisi in præparatione animi, scilicet, ut parati simus omnia propter gloriam Dei facere, vel ex charitate, vel pro confessione nominis Christi, quando necesse fuerit vel oportuerit.

13. *Explicatur Augustinus.*—Ad testimonia Augustini in propriis locis de fide et charitate ex professo respondebimus, quia de utraque virtute habet Augustinus loca difficilia. Nunc dico posse Augustinum exponi eodem modo quo Scripturam, ut operari ex charitate non sit elici, aut imperari a charitate, sed operari consentanee ad charitatem, ita ut operatio talis sit quæ charitate dirigi et fieri possit, ita ut charitas semper sit de se quasi regula boni operis, licet non necesse sit ut sit etiam prin-

cipium vel finis ab operante intentus. Unde, cum ait *non bene fieri quod sine dilectione fit*, perinde est ac si diceret quod non fit dilectioni consentaneum, aut quod fit a dilectione alienum. Cum vero ait voluntatem sine charitate totam esse vitiosam cupiditatem, potest etiam exponi de voluntate ipsa, non de singulis actibus ejus, et tota dicatur esse vitiosa cupiditas morali modo, non rigore physico, quia voluntas destituta charitate vincitur vitiosa cupiditate regulariter, esto possit interdum bene operari ex amore honesti sine relatione charitatis, ut latius in tractatu de Gratia dicemus. Aliqui vero exponunt Augustinum ut in illis locis nomine charitatis non intelligat virtutem infusam theologicam, sed generalem affectum boni honesti, seu recte operandi propter justitiam ipsam. Verumtamen in dicto cap. 18 de liber. Arb., et 26 de Grat. Christi, aperte loquitur de illa charitate cujus est illud præceptum Christi: *Mandatum novum do vobis, ut diligatis invicem*, Joann. 13; et illud: *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et proximum tuum sicut te ipsum*, Deut. 6, Marc. 12. Item loquitur de illa charitate de qua Petrus dixit, quod *operit multitudinem peccatorum*, 1 Petri 4, et de qua Joannes loquitur cum dicit: *Diligamus invicem, quia charitas ex Deo est*. Hæc enim ibi adducit Augustinus ut explicet de qua charitate loquatur. Alium locum retractationum hactenus non inveni; sed hæc nunc de Augustino sufficiant.

14. Ad rationem respondetur cum D. Thoma, quem Soto et alii imitantur, finem præcepti non cadere sub præceptum. Et ideo licet Deus intendat maxime ut ex charitate operemur, non tamen id nobis præcipit in omnibus operibus, nec per singula præcepta, sed solum per speciale præceptum charitatis, quod suis temporibus servandum est, ideoque extra illam necessitatem specialem poterit non solum lex naturalis, sed etiam supernaturalis sine illo modo servari. Sic enim peccator christianus, credendo, præceptum fidei implet, licet ex charitate non credat, et finem proxime a Deo intentum per illud præceptum assequitur, nam hic includitur in ipso præcepto, licet extrinsecum seu remotum non assequatur, et idem est de aliis præceptis.

CAPUT XII.

UTRUM LEX NATURALIS NON SOLUM PROHIBEAT ALIQUOS ACTUS, SED ETIAM IRRITET CONTRARIOS.

1. *Permissionem non habere locum in lege naturali.* — Tractando de obligatione legis naturalis, consequenter explicuimus fere omnes effectus qui solent legi in communi attribui; nam constat ex dictis hoc jus quædam bona præcipere, mala prohibere; permissionem autem aut punitionem proprie non habere locum in illo. Quia licet ex transgressione naturalis juris sequatur reatus pœnæ in ordine ad divinam providentiam et justitiam, ad quam spectat pœnam illam taxare; nihilominus ratio naturalis non potest illam pœnam definire, et ideo talis ac tanta proprie non sequitur ex imperio alicujus legis mere naturalis, sed sequitur ille reatus ex naturali et intrinseca conditione culpæ, ita ut licet pœna non esset per legem determinata, arbitrio competentis judicis puniri posset. Unde fit ut neque propria permissio locum habeat in hoc jure, quia nihil quod de se malum sit permittit licite fieri, ut per se constat, quia hoc repugnat actioni intrinsece ac per se malæ: nec etiam permittit fieri impune, eo modo quo pœna potest ex hoc jure sequi, scilicet, quoad reatum, quia nunquam impedit, aut de se impedire potest reatum pœnæ. Quod si dicatur hoc jus permittere vel indifferentia quæ non prohibet, vel bona quæ approbat, licet non præcipiat, neutra est propria permissio legalis (ut sic dicam), quia prior est pura negatio: dicitur enim opus indifferens quod nec præcipitur, nec prohibetur, nec etiam approbatur: posterior vero est plus quam permissio, quia est positiva concessio, ut supra tactum est, et infra tractando de Jure gentium latius dicetur. Quod si in his materiis consideretur jus naturale, quatenus disponit quomodo præstandæ sint ut honeste et sine macula fiant; jam illud pertinet ad legem præcipientem unum modum, et vetantem alium, ut in superioribus etiam tactum est, et ideo de his effectibus nihil addendum occurrit.

2. *Difficultatis ratio.*—Solum ergo superest inquirendum quando et quomodo possit jus naturale habere vim non solum obligandi, seu prohibendi, sed etiam irritandi actum qui contra talem obligationem fit. Quod dubium præcipue habet locum in præceptis negativis: extendi vero potest ad affirmativa, quatenus

ex consequenti prohibent contraria eorum quæ præcipiunt: ratio autem dubitandi est, quia irritare non est præcipere, sed facere ; jus autem naturale, ut sic, solum videtur habere vim præcipiendi, non vero tollendi dominium, verbi gratia, vel faciendi aliquid simile. Confirmari potest inductione : nam jus naturæ prohibet contrahere matrimonium post factum votum castitatis, vel post promissionem sponsalium factam alteri, et tamen matrimonium validum est : prohibet etiam lex naturæ vendere rem ultra justum pretium, et nihilominus talis venditio non est irrita ipso jure naturæ: ergo idem erit in omnibus similibus. Nam efficacitas juris naturæ eadem est in omnibus, neque peculiaria verba habet per quæ prohibeat, ut propter illorum diversitatem dicamus aliquando irritare, et non semper, ut dici potest in jure positivo.

3. *Actus factos contra jus naturæ non solum esse pravos, sed aliquando irritos.*—Nihilominus certum est actus factos contra jus naturale, aliquando non solum malos, sed etiam irritos esse. Hoc tanquam certum supponunt auctores in pluribus quæstionibus quas in particulari tractant, ut an talis actus, verbi gratia, contractus factus ex metu, violentia, dolo, vel cum alia conditione simili, sit nullus jure naturæ, vel tantum positivo ; supponunt ergo ex utroque capite posse habere nullitatem. Probatur deinde exemplis : nam secundum matrimonium factum vivente priori conjuge ex jure naturæ nullum est. Idem est verum de matrimonio, verbi gratia, inter fratres, et adhuc certius inter patrem et filiam : contractus etiam usurarius jure naturæ irritus seu nullus est quoad usuræ obligationem: idem est de contractu facto per dolum gravem, et similia sunt multa. Ut autem rationem reddamus, et priores objectiones solvamus, oportet regulam aliquam assignare ad cognoscendum quando actus prohibitus jure naturæ validus vel irritus sit : nam utrumque posse accidere ostendunt adducta exempla: differentia autem non potest sumi ex verbis legis, ut recte objectum est: unde ergo illam sumemus.

4. *Regulæ ad dignoscendum quando actus jure naturæ sunt irriti.* — *Prima regula.* — Duæ regulæ præcipue occurrunt. Prima est, quando actus prohibetur jure naturæ ob defectum potestatis, vel ob materiæ incapacitatem, tunc actus est nullus et irritus ex natura sua. Hoc ostendit exemplum illud de secundo matrimonio, et in universum de donatione ejusdem rei facta post priorem validam et permanentem : est enim nulla, quia ille qui secundo donat vel tradit, jam non habet potestatem in talem rem. Unde intelligetur differentia inter traditionem factam post priorem traditionem, vel tantum post priorem promissionem : cum enim utraque sit contra jus naturæ, una est valida, et non alia, quia prior traditio abstulit dominium, et ita etiam abstulit potestatem: promissio vero non tollit dominium, et ideo non tollit potestatem, quamvis obliget ad utendum illa tali modo. Eadem ratione, contractus seu consensus per dolum substantialem (ut sic dicam) extortus, nullus est jure naturæ, quia dolus impedit verum consensum, et causat involuntarium : sine voluntate autem non potest contractus humanus perfici, et sic de aliis. Ex quibus facilis est ratio regulæ, quia in his et similibus casibus tollitur principium substantiale (ut sic dicam) valoris actus, quod est potestas moralis, id est, quæ habeat adjunctam sufficientem voluntatem: sine potestate autem et voluntate non est actus validus.

5. *Secunda regula.* — Secunda regula est quando actus prohibetur propter indecentiam, vel turpitudinem in materia ejus inventam ; tunc etiam est irritus quando eadem turpitudo durat in ipso effectu, vel, ut juristæ loquuntur, quando habet causam perpetuam. Hanc regulam sumo a simili ex Glossa in Clement., 1 de Jure patronat., verb. *Inhibentes*, in fine; et ex Glossa in cap. *Vides*, dist. 10; Decio, in cap. 2 de Testib., et aliis quos refert Covarr. in 4 Decret., 2 part., cap. 6, in princ., n. 6, et colligitur ex lege *Si stipulor*, de verbo Obligat: *Quod leges* (inquit) *fieri prohibent, si perpetuam causam servaturum est, cessat obligatio, ut si sororem sibi nupturam aliquis stipuletur.* Ubi Glossa advertit talem promissionem esse irritam ipso jure naturæ. Et ita confirmatur regula exemplo positivo de matrimonio contracto inter consanguineos in primo gradu : nam ibi non deest potestas, id est, dominium sui ad se tradendum in matrimonium, nec deest voluntas, quantum est ex parte contrahentium: tamen illa naturalis indecentia, quæ facit tale matrimonium esse prohibitum, perpetuo durat si matrimonium tale duret: ideo etiam duratio ipsa prohibita est, et hoc est esse irritam. Idem cernitur in exemplo de usura, quæ prohibita est quia injusta : quæ injustitia tam invenitur in retentione lucri accepti quam in acceptione, et ideo prohibitio illa irritans est: unde etiam constat ratio clara, quia si valor actus sit contra jus

naturæ a nemine fieri potest, cum jus superioris resistat: in illo autem casu valor ipse est contra jus naturæ, quia habet eamdem causam turpitudinis; ergo non potest talis valor subsistere; ergo est irritus talis actus. Unde potest considerari differentia inter hanc regulam et præcedentem, quod in priori actus prohibetur quia pravus, et nullus est ex defectu potestatis: in hac vero posteriori actus fit nullus ratione intrinsecæ malitiæ perpetuæ, ac subinde per ipsam prohibitionem, quia alias potestas absoluta circa talem materiam non deerat.

6. *Quando actus, licet prohibitus jure naturæ, non est irritus.*— Extra hos autem casus, quamvis jus naturæ prohibeat actum, non irritabit effectum ejus, quia si supponatur potestas sufficiens ad talem effectum, et alioqui possit effectus durare absque turpitudine, et cum honesto usu, non est cur invalidus sit. Id optime declaratur in matrimonio facto contra votum simplex castitatis: nam illud votum non abstulit, sed ligavit potestatem quam homo habet in corpus suum: et alioqui matrimonium contra illud contractum, quatenus est actualis traditio, habet majorem quamdam efficaciam quam promissio, et potest etiam habere honestum usum, saltem reddendo et non petendo debitum; ergo recte potest esse validum. Venditio item injusta relinquit quidem perpetuam obligationem restituendi excessum pretii; quod si fiat, cessat omnis turpitudo in valore et perpetuitate talis contractus, et ideo non est cur simpliciter irritus sit. Et ita patet responsio ad objectiones factas. In quibus etiam exemplis considerari potest prohibitionem non esse quasi directam, vel absolutam de substantia talis actus, sed vel provenire ex aliqua generali lege, ut est servare votum, vel solum esse de tali modo seu excessu, et ideo mirum non esse quod actum non irritet.

CAPUT XIII.

UTRUM PRÆCEPTA LEGIS NATURÆ DE SE ET AB INTRINSECO IMMUTABILIA SINT.

1. *Sensus quæstionis expenditur, et explicatur de qua immutabilitate sit sermo.*—Hactenus substantiam et obligationem legis naturalis explicuimus; reliquum est ut de illius firmitate vel immutabilitate dicamus. Duplex autem mutatio potest intelligi in aliqua lege, scilicet, vel per additionem, vel per ablationem seu diminutionem. Hic autem non est sermo de ea additione, quia illa non est mutatio quando prior lex integra manet, sed est perfectio extensiva conferens ad utilitatem humanam, ut dixit D. Thomas, q. 94, art. 5, et sic Ulpianus, l. *Jus civile*, ff. de Just. et jure, ait jus civile constitui addendo aliqua juri naturali: imo et jus divinum multa addidit juri naturæ, et jus canonicum utrique. Nam, ut infra videbimus, humana jura multa determinant quæ per jus naturæ aut divinum determinata non sunt, nec convenienter determinari potuerunt. Tractamus ergo de propria mutatione quæ fit per ablationem legis, vel obligationis ejus. Hæc autem mutatio dupliciter solet in rebus accidere, nimirum, vel per mutationem rei ab intrinseco deficientis, vel per extrinsecus factam virtute alicujus agentis habentis potestatem. Et uterque modus potest ad legem applicari: nam interdum res per seipsam deficit, quia ex utili fit noxia, vel ex rationabili fit irrationabilis: aliquando vero tollitur per superiorem, ut in legibus positivis postea videbimus. Et utraque istarum mutationum contingit, vel absolute et universaliter in tota lege, et dicitur abrogatio legis: vel in particulari, et dicitur dispensatio vel particularis relaxatio. De his ergo omnibus modis mutationum potest inquiri circa legem naturalem: in hoc autem capite solum de mutatione ab intrinseco dicemus: in sequentibus autem inquiremus de mutationibus ab extrinsecis agentibus.

2. *Resolutio.—Legem naturalem per seipsam nec deficere nec mutari posse, neque in universali neque in particulari.*—Dico igitur, proprie loquendo, legem naturalem per seipsam desinere non posse vel mutari, neque in universali neque in particulari, manente natura rationali cum usu rationis et libertatis. Semper enim hæc hypothesis præintelligitur et supponitur: nam cum lex naturalis sit veluti proprietas hujus naturæ, si illa de medio tolleretur, tolleretur etiam lex naturalis quoad existentiam suam, et maneret tantum secundum esse essentiæ seu possibile objective in mente Dei, sicut et ipsa rationalis natura. Imo tunc etiam lex æterna non haberet rationem propriæ legis, quia non esset cui Deus præciperet: oportet ergo naturam rationalem supponi, et sic dicemus non posse legem naturalem, vel in totum vel in parte per sese deficere aut mutari. Ita sumitur ex divo Thoma 1. 2, q. 94, art. 4 et 5, et q. 100, art. 8, et 2. 2, q. 66, art. 2, ad 1, et q. 104, art. 4, ad 2; Vincentio in Specul. moral., lib. 1, part. 2,

dist. 3, et aliis quos capite sequenti et 15 referam. Item ex Augustino, lib. 83 Quæstion., q. 53, et lib. de vera Relig., cap. 31, et lib. 1 de lib. Arb., cap. 6. Item ex Lactantio, lib. 6 de vero Cultu, c. 8, et ex Aristotele, 5 Ethicor., cap. 7; Cicerone, lib. 1 et 2 de Lege, et 3 de Repub., et ex § *Sedet*, Instit. de Jur. natur. Probatur autem primo, quia hoc jus naturale vel consideratur in Deo vel in homine : prout est in homine mutari non potest, quia est intrinseca proprietas necessario fluens ex tali natura, quia talis est, vel (ut alii volunt) est ipsa rationalis natura; ergo repugnat, manente tali natura apta ad utendum ratione, auferri legem naturalem. Si vero consideretur hæc lex ut est in Deo, supra ostensum est non posse auferri non solum a judicio divini intellectus, verum etiam neque a voluntate qua vult vel talia bona præcipere, vel talia mala vitare.

3. Secundo, argumentor in hunc modum, quia nulla lex deficit per seipsam sine revocatione legislatoris, nisi vel quia non erat perpetua, sed pro tempore certo, quo finito ipsa etiam finitur et desinit esse ; vel quia in materia fit aliqua mutatio, ratione cujus lex sit irrationabilis et injusta, cum antea esset justa et prudens. Quia si lex indefinite ac sine termino posita erat, et ex parte materiæ non est facta mutatio, non potest intelligi quomodo per seipsam cesset lex, manente objecto et subjecto ejus, cum ex parte legislatoris non auferatur, ut supponimus. At neuter illorum modorum habet locum in jure naturali. De priori patet, quia leges ejus sunt necessariæ et perpetuæ veritatis : complectitur enim hoc jus (ut supra dixi) principia morum per se nota, et omnes ac solas conclusiones quæ ex illis necessaria illatione inferuntur, sive proxime, sive per plures illationes : omnia autem hæc perpetuæ veritatis sunt; quia veritas principiorum non subsistit sine veritate talium conclusionum, et principia ipsa ex terminis necessaria sunt; ergo in omnibus his præceptis est perpetuitas; non ergo possunt desinere per solum lapsum temporis. Altera vero pars ex eodem principio facile ostenditur, quia judicium quod necessario colligitur ex principiis per se notis nunquam potest esse falsum; ergo nec potest esse irrationabile vel imprudens : sed omne judicium legis naturalis tale est, ut vel sit de principiis per se notis, vel ex illis necessario inferatur : ergo quantumvis res varientur, judicium legis naturalis variari non poterit.

4. Tertio, fit alia inductio distinguendo in hoc jure præcepta affirmativa et negativa, et ostendendo neutrum genus talium præceptorum posse per se cessare, aut desinere obligare. Nam imprimis præcepta negativa prohibent res per se et intrinsece malas, et ideo obligant semper et pro semper; tum ratione suæ formæ, quia negatio omnia destruit, tum etiam quia quod per se malum est, semper et ubique vitandum est : eadem ergo ratione non possunt talia præcepta per se desinere, quia non potest res per se mala desinere esse mala. Affirmativa vero præcepta, licet semper obligent, non tamen pro semper; et ideo potest hujusmodi præceptum, licet naturale sit, uno tempore obligare et non in alio, seu in una occasione et non in alia; non tamen propterea recipit mutationem, quia hæc est illius natura, et (ut sic dicam) a principio fertur pro talibus occasionibus, vel sub talibus conditionibus, et non pro aliis. Nihilominus tamen semper retinet suam vim, semper obligat, licet non pro semper : sicut præceptum confessionis, verbi gratia, licet pro hoc mense non obliget, et pro tempore Quadragesimæ obliget, non ideo mutatur, sed de se idem semper permanet. Et declaratur amplius : nam præcepta affimativa legis naturalis solum obligant pro illis occasionibus, in quibus omissio talis actus esset per se et intrinsece mala : ergo sicut illa omissio non potest non esse mala : ita neque obligatio affirmativi præcepti ad actum illi omissioni contrarium potest per se desinere aut mutari : ergo tale præceptum necessario semper obligat pro suo tempore, et consequenter semper etiam obligat ad non habendum contrarium propositum, seu ad odediendum saltem in animi præparatione.

5. Quarto, declaratur et confirmatur hæc veritas expediendo objectionem quæ hic fieri potest. Dicit enim Aristoteles, 5 Ethic., cap. 7, justum naturale, seu natura constans, non omne mutabile esse, aliquando vero posse esse mutationi obnoxium. Quod etiam tradit divus Thomas 1. 2, quæst. 94, art. 5, dicens legem naturæ quoad prima principia omnino esse immutabilem, quoad conclusiones autem ut plurimum non mutari, in aliquo tamen casu, et in paucioribus mutari, propter particulares causas occurrentes. Confirmat hoc D. Thomas exemplo legis naturalis præcipientis depositum reddi suo domino petenti, quæ non obligat in casu in quo depositum petitur ad damnificandam rempublicam. Et simile esse potest de præcepto naturali servandi secretum, quod

negativum est, et tamen violari potest si ad defensionem reipublicæ vel innocentis sit necessarium. Præceptum item *Non occides* naturale est, et tamen in propriam defensionem licitum est occidere. Difficilius exemplum esse potest de præcepto non contrahendi matrimonium cum sorore vel matre, quod naturale est, et tamen in casu necessitatis generationis humanæ non obligat, ut de facto contigit in principio creationis, ut ex materia de Matrimonio constat. Ratione denique hoc confirmat D. Thomas, quia certior est scientia speculativa et naturalis, quam moralis et practica, et nihilominus in scientia physica et naturali, licet universalia principia non deficiant, conclusiones etiam necessariæ interdum deficiunt: ergo idem poterit accidere in moralibus, atque ita poterit jus naturale mutationem pati. Probatur consequentia a paritate rationis, quia sicut materia physica est mutabilis, ita etiam res humanæ, quæ sunt materia juris naturalis, multo magis mutabiles sunt: ergo etiam ipsum jus mutabile est: nam sicut ex materia sumit speciem, ita illius conditionem imitatur et participat.

6. *Quomodo sit immutabilis lex naturalis, item in quo subire potest mutationem.* — Hæc vero omnia recte explicata potius confirmant assertionem. Est ergo considerandum ea quæ consistunt in quadam adæquatione et quasi relatione, dupliciter posse mutari vel quasi mutari, seu desinere esse, scilicet, vel intrinsece per mutationem sui, ut pater desinit esse pater si moriatur: vel extrinsece tantum per mutationem alterius, quomodo pater desinit esse pater per mortem filii, quæ desitio in patre non est mutatio, sed per modum mutationis a nobis concipitur, vel significatur. In lege ergo positiva contingit mutatio priori modo, quia tolli potest: in lege autem naturali minime, sed solum secundo modo, per mutationem materiæ contingit, ut actio subtrahatur ab obligatione legis naturalis, non quia lex tollatur, vel minuatur: semper enim eo modo obligat et obligavit; sed quia ipsa materia legis mutatur, ut statim patebit in exemplis adductis. Unde ulterius considerandum est legem naturalem, cum per se non sit scripta in tabulis vel membranis, sed in mentibus, non semper dictari in mente illis verbis generalibus, vel indefinitis, quibus a nobis ore profertur vel scribitur; ut, verbi gratia, lex de reddendo deposito, quatenus naturalis, non ita simpliciter et absolute in mente judicatur, sed cum limitatione et circumspectione: dictat enim ratio reddendum esse depositum jure et rationabiliter petenti, vel nisi ratio defensionis justæ, vel reipublicæ, vel propria, vel innocentis obstet. Communiter autem solet illa lex illis tantum verbis proferri: *Reddendum est depositum*, quia cætera subintelliguntur, nec in forma legis humano modo positæ omnia declarari possunt.

7. *Explicantur D. Thomas et Aristoteles mutationem admittentes in præceptis naturæ.* — Quando ergo divus Thomas cum Aristotele ait aliqua præcepta legis naturalis mutari vel deficere, aut exceptionem pati in paucioribus, seu in casu, loquitur de mutatione impropria per solam denominationem extrinsecam ratione mutationis quæ in materia fit, ut ex eodem sumitur dicta quæstione centesima, articulo octavo, et quoad hoc differentiam constituit inter quædam præcepta naturalia respectu aliorum, vel respectu principiorum universaliorum. Nam quædam versantur in materia, quæ non recipit mutationem vel limitationem, ut est, vel generale principium, *Non sunt facienda mala*, vel interdum particulare præceptum, ut, *non est mentiendum*: alia vero sunt quæ ex parte materiæ mutationes recipere possunt, et ideo limitationem, vel quasi exceptionem admittunt: unde sæpe loquimur de his præceptis ac si essent proposita per absoluta verba, sub quibus patiuntur exceptionem, quia non satis declarant ipsum præceptum naturale prout in se est. Sic enim præceptum in se spectatum nullam exceptionem patitur, quia ratio ipsa naturalis dictat hoc debere fieri tali vel tali modo, et non aliter, vel concurrentibus talibus circumstantiis, et non absque illis. Imo, interdum mutatis circumstantiis, non solum non obligat naturale præceptum ad faciendum aliquid, verbi gratia, ad reddendum depositum, sed etiam obligat ad non faciendum.

8. Et ita facile declaratur exemplum de deposito: nam licet in hoc casu reddendum non sit, non propterea naturale præceptum mutatur: nam a principio non fuit positum pro illo casu, sed pro aliis quos recta ratio dictat; sicut qui non implet promissionem, quia res notabiliter mutatæ sunt, non mutatur ipse, nec lex fidelitatis servandæ mutatur, sed mutata est materia: tamen a principio illa mutatio fuit virtute excepta per conditionem in ipsa promissione subintellectam, et ita non est vera, vel intrinseca mutatio, sed apparens, et per extrinsecam denominationem. Idem ergo est de deposito, etiamsi deposito adjungatur promis-

sio reddendi illud, ut est apud Augustinum, Psalmo 5, et habetur in capite *Ne quis*, 22 quæstione 2. Idemque cum proportione est de præcepto naturali servandi secretum : nam secretum est quasi depositum quod custodiendum datur, et accipitur sub promissione servandi sine damno et injuria tertii : nam hæc conditio necessario subintelligitur, ut promissio licita sit. Loquimur autem de naturali secreto : nam sigillum confessionis altiorem habet obligationem. Denique idem est de quinto præcepto Decalogi, *Non occides*, quod, ut naturale est, includit plures conditiones, scilicet, non occides propria auctoritate et aggrediendo, de quibus in sua materia dicendum est, et capite decimo-quinto aliqua attingemus. De ultimo vero exemplo, quod obscurius est, dicam capite sequenti.

9. Ad rationem respondeo admittendo similitudinem ex conclusionibus physicis sumptam cum proportione. Nam propositiones physicæ, licet dicantur interdum deficere, tamen ut conclusiones scientificæ sunt non deficiunt, quia ut sic non absolute inferuntur, sed cum limitatione, utique a talibus causis per se hoc provenire, nisi impediantur; et sic etiam in præsenti naturale præceptum (ut dixi) non absolute præcipit in tali materia, verbi gratia, reddendum est depositum, sed subintellectis debitis circumstantiis, ut satis explicatum est: solum enim hoc modo inferuntur tales conclusiones necessario ex principiis naturalibus, et non aliter sunt naturalia præcepta, nisi ut ex illis principiis necessario colliguntur. Et ideo etiam non obstat quod materia sit mutabilis: nam lex naturalis discernit mutabilitatem in ipsa materia, et juxta illam accommodat præcepta: nam aliquid præcipit in illa materia pro uno statu, et aliud pro alio, et ita ipsa in se manet semper immutata, licet quoad nostrum modum loquendi et per denominationem extrinsecam quasi mutari videatur.

10. ***An lex naturæ possit deleri a mentibus hominum, ac proinde ita mutationem subire.— Responsio.*** — Alia difficultas hic occurrebat, quia videtur lex naturæ posse de mentibus hominum deleri, ac subinde esse mutabilis quasi per separationem a subjecto, sicut scientia, quæ ex parte objecti immutabilis veritatis est, in subjecto corrumpi potest per errorem. Sed hæc difficultas quantum ad rem attinet sufficienter tacta est supra capite octavo, ubi diximus de ignorantia quæ in hanc legem cadere potest. Dicimus ergo breviter legem hanc non posse omnino deleri de mentibus hominum : quoad aliqua vero præcepta posse ignorari, et fortasse non ab omnibus hominibus. Nam licet quædam gentes errent circa unum præceptum, aliæ circa aliud; nullum tamen esse videtur, quod non aliquibus saltem hominibus per lumen naturale manifestetur, et hoc satis est ut simpliciter dici possit nullum præceptum naturale totaliter deleri, etiam per ignorantiam. Addo vero per errorem vel ignorantiam non mutari legem in se, sed occultari, seu nesciri, quod longe diversum est. Nam, licet omnia præcepta legis naturalis sint immutabilia, non tamen omnia sunt æque nota, et ideo inconveniens non est ut aliqua ignorari possint. Alia difficultas hic occurrit de epiikia, quæ gravior est, et propriam disputationem requirit, quam infra capite decimo-sexto trademus.

CAPUT XIV.

UTRUM JUS NATURALE MUTARI VEL DISPENSARI POSSIT PER HUMANAM POTESTATEM.

1. ***Prima opinio asserentium jus naturale posse in particulari per potestatem humanam dispensari.*** — Quamvis hæc quæstio videatur ex præcedenti definita, nihilominus non desunt graves doctores qui absolute dicant posse dispensari interdum per hominem in jure naturali, vel mutari per jus humanum, vel gentium, vel civile. Non quidem quoad omnia jura naturalia : fatentur enim hanc mutationem non habere locum in primis principiis juris naturæ, nec in conclusionibus illis propinquis de quibus sentiunt procedere omnia dicta in superiori capite : solum ergo in quibusdam rebus seu præceptis magis remotis dicunt posse fieri hanc mutationem : non universalem per modum abrogationis, sed particularem per modum dispensationis, vel diminutionis. Ita expresse declarat Glossa in capite *A nobis* de Deci., verbo *Exemptos*. Idem sentit Glossa in l. *Manumissiones*, verb. *Nascerentur*, et Glossa 1 in l. *Jus civile*, ff. de Justitia et Jure. Sequitur Abbas in dicto capite *A nobis*, n. 4, et in capite *Cum tanto*, de Consuet., n. 3, et c. *Quæ in Ecclesiarum*, de Constit., n. 11, ubi etiam Felin., n. 26, et ibi Innocent. et alii communiter. Copiosius vero et distinctius tradidit hanc sententiam Angel. verbo *Papa*, n. 1, ubi specialiter de pontificia dispensatione loquitur, Navarrus etiam cons. 2, Qui filii sint legi, n. 8, dicit, posse Papam limitare legem naturalem et divinam, et dispensare circa il-

las. Idem de Pontifice docet Sancius, lib. 8 de Matrim., disput. 6, et refert plures juristas, et ex theologis Canum in relect. de Pœnit., p. 5. Sed illius sententiam in hac parte sufficienter refellimus in l. 6 de Voto, c. 9. Potest etiam pro hac sententia referri Henriquez, lib. 8 de Euchar., cap. 13. Sed in his auctoribus et aliis qui de hoc puncto tractant, advertere oportet interdum loqui generatim de jure divino et de potestate Papæ ad dispensandum in illo, confundentes sub divino jure tam naturale quam positivum divinum. Nos vero distincte et specifice loquimur, et nunc solum agimus de jure naturali in ordine ad quamcumque potestatem humanam et actionem ejus, sive sit dispensatio, sive præceptum, aut juris institutio, sive per legem, sive per consuetudinem, vel particularem, vel totius orbis, quæ solet dici jus gentium, ut infra dicam. De jure autem divino positivo infra in ultimo libro hujus tractatus dicemus.

2. Hæc igitur sententia primo suadetur variis exemplis. Primum et vulgare est de divisione dominiorum, quia jure naturæ omnia erant communia, et nihilominus rerum divisio ab hominibus introducta est, in cap. *Jus naturale*, dist. 1, cap. *Quo jure*, dist. 8. Imo in cap. *Dilectissimis*, 12, q. 1, dicitur rerum divisio per iniquitatem introducta, non quod ipsa introductio iniqua fuerit, sed quod occasione peccati facta fuerit, ut omnes infra citandi interpretantur. Secundum exemplum simile est de libertate, quæ jure naturæ hominibus convenit, et tamen per leges humanas aufertur, l. *Manumissiones*, ff. de Justit. et jure, l. *Libertas*, ff. de Statu liberis, § *Jus autem*, Instit. de Jure naturali, gentium et civili. Tertium exemplum est de jure naturali non auferendi alienum, quod videtur immutari, hominum introductione, per usucapionem et præscriptionem. Quo exemplo utitur Glossa in dicta l. *Manumissiones*. Quartum est de jure naturali, quod per consensum mutuum maris et feminæ fiat matrimonium, quod ab hominibus immutatur, ne fiat, nisi præterea testes adsint. Simile est de jure condendi testamentum, vel donandi res suas: nam hæc jure naturæ fieri possent pro arbitrio domini; et tamen hoc jus mutatur, vel limitatur ab hominibus, ut, scilicet, id non fiat nisi per testamentum solemne, etc.

3. Secundo, principaliter asseruntur varia exempla dispensationum humanarum in jure naturali. Primum est de dispensatione in votis et juramentis, quorum obligatio de jure naturali est. Secundum est de dispensatione in matrimonio rato, quod supponimus esse dissolubile dispensatione Pontificis, cum tamen jure naturæ indissolubile sit. Tertium est dispensatione in residentia Episcoporum, quæ est de jure divino naturali, ut sentit Concilium Tridentinum, session. 23, cap. 1, de Reformat., et tamen in illa quotidie dispensatur, ut constat. Neque in hoc exemplo habet locum vulgaris evasio, quod illa non sit dispensatio, sed interpretatio juris naturalis: tum quia evidenti experimento constat in multis casibus dari hanc facultatem, in quibus non cessaverat obligatio residendi, neque ulla probabili ratione posset id per solam interpretationem colligi, sed per auctoritatem Pontificis tollitur obligatio, relaxando illam, et hæc est dispensatio: tum etiam, quia ita sæpe vocatur in ipsis indultis: imo etiam in Concilio Tridentino, session. 6, cap. 2 de Reformatione. Quartum exemplum est de dispensatione in impedimentis irritantibus matrimonium jure naturali: nam in matrimonio inter fratres refert Angel. supra fuisse dispensatum jure naturali, et tamen illud est impedimentum irritans jure naturæ. Denique adduntur a juristis exempla de dispensatione in debito solvendi decimas, quod dicunt esse de jure divino naturali. Item in exemptione clerici a jurisdictione sæculari, quam exemptionem etiam censent esse de jure divino naturali, et tamen in ea dispensat Pontifex, permittendo clericum a temporali judici puniri, etiam in causa criminali, et alia similia videri possunt in Felino, cap. ult. de Major. et obedientia, n. 7 et sequentibus.

4. Tertio, argumentantur ratione, quia hæc dispensatio in aliquibus juribus naturalibus est sæpe necessaria ad bonum animarum, ut exempla adducta ostendunt; ergo non est verisimile reliquisse Deum homines sine hoc remedio, quia ad providentiam Dei spectat concedere hominibus potestatem moraliter necessariam ad convenientem gubernationem reipublicæ; unde ex hoc principio colligimus esse in hominibus potestatem puniendi malefactores etiam pœna mortis, et privandi homines rebus suis, quando causa reipublicæ id postulat, et similia. Hinc dixit Angel. supra, non fuisse Deum futurum bonum patremfamilias, nisi reliquisset pastorem super gregem suum, qui posset consulere omnibus occurrentibus, et necessario expedientibus. Qui hoc citat ex Richar. in 4, dist. 38, ubi art. 9, q. 1, solum dicit, rectam rationem dictare aliquem esse loco Dei in Ecclesia, qui periculis personarum,

pensatis infirmitatibus et utilitatibus, possit rationabiliter obviare. Et declaratur a simili : quia nisi Papa ita conderet leges suas, ut concederet Episcopis facultatem in eis dispensandi in casibus necessariis, in quibus non possit adiri, vel consuli Pontifex, non recte provideret Ecclesiæ: et ideo ex hoc principio colligunt auctores communiter posse in his casibus dispensare inferiores in lege superioris ; ergo similiter in præsenti, servata proportione. Tandem hac ratione omnes fatentur, posse cadere interpretationem in lege naturali, sed eadem est ratio de interpretatione, et dispensatione: nam eamdem potestatem requirit, quia interpretatio authentica legis solum ab auctore legis fieri potest; ergo eadem ratione admittenda est dispensatio, quia sæpe per solam interpretationem non potest occurrentibus casibus subveniri.

5. *Secunda opinio communior asserens jus naturale in nullo præcepto tolli posse vel dispensari per humanam potestatem.*—Nihilominus contraria sententia docet jus naturale in nullo vero præcepto suo tolli, diminui, dispensari, aut alio simili modo posse mutari per aliquam legem, vel potestatem humanam. Hæc est sine dubio sententia communis theologorum, quos latius referemus capite sequenti; præcipue vero D. Thomæ dicta q. 100, art. 8, et aliis locis allegatis capite præcedenti, et specialiter de Papa, quodlib. 4, art. 13. Sumitur ex Alense 3 p., q. 27, memb. 4, per totum, licet memb. 2, § 2, obscure loquatur de mutabilitate legis naturalis, ut videbimus capite sequenti. Idem sentiunt theologi qui absolute negant Papam posse dispensare in jure divino : nam si in positivo divino non potest, multo minus in naturali. quia et divinum etiam est et immutabilius; illos autem referemus infra tractando de lege gratiæ. Expresse vero de lege naturali id tradit Almainus, de potest. Ecclesiæ, cap. 13, concl. 1, et idem sentit in 4, dist. 15, q. 2, art. 1. Idem Sylvester, verbo *Papa*, q. 16; Abul., Exod. 20, q. 35 ad medium, et supponit sæpe Victoria relect. 2 de Potest. Papæ, et conc.; supponit item Driedo, lib. 2, de Liber. Christ., c. 4, in fine; Soto, l. 1 de Just., q. 7, art. 3, l. 4, q. 3, a. 1, ad 1, et l. 10, q. 3, art. 4, id extendit etiam ad speciale exemplum de residentia Episcoporum. Et moderni theologi communiter, et ex jurisperitis hoc insinuant Glossæ in cap. *Sunt quidem* 25, q. 2, per illum textum et sequentem, et Glossa in cap. *Proposuit*, de Concess. Præben., licet obscure loquantur. Clarius id docent Turrecremat. in Summa, l. 3, c. 54 et 57; Navarrus, consil. 4 de Despons. impuber., n. 16, et sumitur ex eodem in cap. *Ita quorumdam*, de Judæis, Gloss. penult., per totam, Covarrus in regula *Peccatum*, p. 2, § 11, n. 3 et sequentibus, et in cap. *Quamvis pactum*, 1 p., § 4, n. 6, et in Epitom. 4, p. 2, cap. 6, § 9, n. 3 : Barbos. in Rubr., ff. Soluto matrim., 2 p., n. 104; et Albert. Bolognet. tract. de Legib. et Jur., cap. 26, n. 3 et sequentibus. Et hanc sententiam judico esse omnino veram, licet quoad aliquos articulos ejus possit esse de nominibus dissensio.

6. *Quibus modis cadere possit aliquid sub jus naturale.*—Ut ergo veritatem breviter explicemus, advertendum est multis modis posse aliquid dici de jure naturali. Primus et maxime proprius est quando lex aliqua naturalis id præcipit, et hic est modus proprius juris naturalis de quo nos tractamus. Ad quod necesse est ut ratio naturalis per se spectata dictet, aliquid esse necessarium ad morum honestatem, sive id dictet absque discursu, sive ex illo, uno, vel pluribus; dummodo enim illatio semper sit necessaria, parum hoc refert, ut sæpe dixi. Alio vero modo dicitur aliquid esse de jure naturali solum permissive, aut negative, aut concessive (ut sic res explicetur). Talia sunt multa quæ attento solo naturali jure licita sunt, vel data hominibus, ut rerum communitas, hominum libertas, et similia: de quibus lex naturæ non præcipit ut in eo statu permaneant : sed hoc relinquit hominum dispositioni juxta rationis exigentiam. Sic potest dici nuditas naturalis homini, quæ in statu innocentiæ operienda non esset; in statu vero naturæ lapsæ aliud dictat naturalis ratio. Sic etiam libertas est homini naturalis, quia ex vi juris naturalis illam habet, licet lex naturæ non vetet illam amittere. Alio item modo dicitur aliquid esse de jure naturæ, quia fundamentum habet in conditione naturali, licet non simpliciter præcipiatur jure naturali, ut, filium succedere patri ab intestato, ex libro *Scripto*, in fin., ff. Unde liberi : quia licet id non præscribat omnino lex naturæ, ad id inclinat, et quasi naturaliter sequitur, nisi aliunde impedimentum ponatur. Sic etiam duobus testibus adhiberi fidem, vel illos ad probationem humanam sufficere, dici potest de lege naturæ, non præcipiente, sed approbante et admittente, nisi aliud ex specialibus causis addatur vel requiratur. Hic ergo (ut dixi) de jure naturæ primo modo loquimur, occasione vero argumentorum dicemus aliquid posteriori.

7. *Advertendum.* — Ulterius vero circa primum modum advertere oportet inter præcepta juris naturalis, quædam esse quæ versantur circa pacta, conventiones, aut obligationes quæ per humanas voluntates introducuntur, ut sunt leges de servandis votis et promissionibus humanis, sive simplicibus, sive juramento confirmatis, et idem est de aliis contractibus, juxta singulorum conditiones, et de juribus, vel actionibus quæ ex illis nascuntur. Aliæ vero sunt leges naturales, quæ immediate obligant in suis materiis independenter ab omni prævio consensu voluntatis hominis, ut sunt leges affirmativæ religionis erga Deum, pietatis erga parentes, misericordiæ, vel eleemosynæ circa proximum : et negativæ, non occidendi, non infamandi, et similes. Et in utroque genere istorum præceptorum est eadem necessitas quoad formalem rationem juris, et consequenter eadem invariabilitas et immutabilitas : ex parte vero materiæ hæc posteriora præcepta habent quamdam majorem immutabilitatem, quia non habent quasi pro materia ipsum humanum arbitrium, quod mutabile valde est, et sæpe indiget correctione et mutatione.

8. *Prima assertio.* — *Nullam potestatem humanam posse aliquod præceptum naturale abrogare.* — Dico primo nulla potestas humana, etiamsi Pontificia sit, potest proprium aliquod præceptum legis naturalis abrogare, nec illud proprie et in se minuere, neque in illo dispensare. Probatur primo ex dictis in capite præcedenti : nam ostensum est, jus naturæ quoad sua præcepta esse immutabile natura sua : sed non possunt homines mutare id quod immutabile est: ergo. Confirmatur ac declaratur, quia naturale jus quoad omnia præcepta sua pertinet ad naturales hominis proprietates : sed non potest homo naturas rerum mutare ; ergo. Secundo, in omni præcepto juris naturalis legislator est Deus; sed non potest homo mutare legem quam Deus tulit, quia inferior non potest prævalere contra superiorem, cap. *Inferior*, distinct. 21, Clemen. *Ne Romani*, de Elect.; ergo. Tertio, jus naturale est fundamentum humani juris : ergo non potest jus humanum juri naturali derogare, alias suum fundamentum destrueret, et consequenter seipsum. Quarto, si jus humanum posset naturali derogare, posset aliquid contra illud statuere, quia non potest intelligi alius modus mutandi illud ; at hoc non potest ; ergo. Probatur minor, quia quod est contra jus naturæ intrinsece malum est ; ergo illud jus humanum esset de re intrinsece mala, et consequenter non esset jus neque lex. Confirmatur, quia hac ratione consuetudo contra naturale jus non potest inducere legem, cap. *Cum tanto*, de Consuetudine, ubi Glossa notat jus naturale esse immutabile quoad præcepta, et prohibitiones; idem Glossa in § 1, dist. 5, ubi Gratianus ait jus naturale esse immutabile, quod repetit in § ult. dist. 6.

9. Dices hæc omnia recte procedere de abrogatione vel mutatione absoluta alicujus præcepti naturalis, non vero de dispensatione, quando legitima causa occurrit : nam ad abrogationem vel diminutionem sine causa faciendam, non est verisimile Deum concessisse facultatem hominibus ; neque ipsi ex se talem auctoritatem habent, ut rationes factæ probant. Secus vero est de justa dispensatione : nam, licet homo sua auctoritate illam non possit concedere, ut etiam probant rationes factæ, nihilominus auctoritate Dei poterit, quia hoc modo inferior dispensare potest in lege superioris : et verisimile est hominem gerentem in terris vicem Dei posse etiam in his legibus ex justa causa dispensare ex divina concessione, quia hoc pertinet ad bonam gubernationem universi, ut supra argumentabamur.

10. *Solutio.* — Sed contra hoc instatur primo, quia Deus ipse non potest (saltem jure ordinario) dispensare in aliquo ex præceptis legis naturalis. Quod si interdum aliquam in his præceptis mutationem facit, utitur absoluta potentia, imo et supremo dominio, ut explicabimus capite sequenti : ergo non est verisimile dedisse hominibus ordinariam potestatem dispensandi in aliquo præcepto naturali. Eo vel maxime quod ex solutionibus argumentorum, et ex c. 16 constabit non esse hominibus necessariam talem potestatem ad convenientem gubernationem. Secundo, si in hominibus esset talis potestas, non solum in Pontifice esset, sed etiam in imperatore, vel rege temporali in his præceptis naturalibus quæ circa temporalia versantur, ut sunt fere omnia quæ ad proximum pertinent : utrumque autem falsum est ; ergo. Sequela declaratur, quia, licet Papa habeat in Ecclesia supremam potestatem ; tamen etiam imperator potestatem habet a Deo, et vicem ejus gerit in sua republica, juxta Pauli Rom. 13. Et loquendo ex vi legis naturalis, ante institutam pontificiam dignitatem non potest fingi alius qui vices Dei quoad talem actum in republica gerat, et nunc si non sit a Pontifice impeditus, eamdem habebit.

Minor autem quoad imperatorem habetur in Clement. : *Pastoralis* de Re judic. in fine, ibi : *Nec prædicta suppletio circa subditum ad ea potuisset de ratione referri, per quæ de crimine præsertim sic gravi delato defensionis* (*quæ a jure provenit naturali*) *facultas adimi valuisset, cum illa imperatori tollere non licuerit, quæ juris naturalis existunt.* Et generaliter idem sumitur ex cap. *Super eo,* de Usur. ibi : *Cum usurarum crimen utriusque testamenti pagina detestetur, super hoc dispensationem aliquam posse fieri non videmus.* Ex eo enim quod utrumque testamentum tale crimen detestetur, tacite colligit Pontifex esse contra jus naturale; et hinc esse indispensabile simpliciter, ac subinde per quamcumque hominis potestatem. Tertio, in his præceptis eadem est ratio partis et totius : nam in propositione necessaria quam dialectici dicunt esse in materia naturali, non minus repugnat falsitas unius singularis quam totius universalis propositionis; sed omne præceptum naturale est in materia naturali, et continet absolutam veritatem ex natura rei necessariam : ergo sicut abrogari non potest, ita neque in aliquo singulari casu mutationem recipere, et consequenter nec dispensari. Sed vis hujus argumenti pendet ex dicendis in cap. seq, et in solutionibus argumentorum.

11. *Secunda assertio.* — *Præcepta juris naturalis quæ pendent in sua obligatione a consensu voluntatis humanæ possunt aliquando per homines dispensari.* — Dico secundo : præcepta juris naturalis quæ pendent in sua obligatione præceptiva a priori consensu voluntatis humanæ et ab efficacia illius ad aliquid agendum, possunt interdum per homines dispensari, non directe ac præcise auferendo obligationem legis naturalis, sed mediante aliqua remissione, quæ fit ex parte materiæ. Prior pars negativa constat facile ex præcedenti assertione, quia etiam illa præcepta secundum se spectata continent intrinsecam honestatem, quæ nunquam potest auferri, aut violari, si ad suam materiam applicentur, ut patet in his præceptis : Servanda est fides, vel Deo, vel homini, et similibus. Altera vero pars alternativa probatur optime exemplis de voto, juramento et similibus, et explicata est late in tract. de Voto, lib. 6, cap. 9; et infra respondendo ad argumenta clarior fiet : ratio autem non est alia, nisi quia materiam illam mutari vel variari non est contra legem naturalem, quia pendet ex voluntatis mutatione. Et hac etiam ratione hoc non excedit potestatem superioris humani, vel quatenus ab illo pendet voluntas subditi, vel quatenus est Vicarius Dei. Facta autem tali mutatione, non solum non repugnat auferri obligationem legis naturalis, sed etiam ipsa per se cessat ac desinit obligare. Imo hoc modo privatus homo potest interdum auferre obligationem naturalem ortam ex promissione, verbi gratia, remittendo illam, vel ortam ex mutuo, perficiendo donationem. Ad hunc ergo modum intelligenda est hæc relaxatio juris naturalis, quæ in hoc genere dispensationis admiscetur, quæ re vera in rigore non est dispensatio juris naturalis, sed vocatur dispensatio voti, aut juramenti, quia fit per remissionem quamdam ex potestate superiori, et jurisdictionis : tamen in rigore potius est dispensatio facti quam juris, ut recte dixit Albert. Bolognet., supra.

12. *Tertia assertio.—Per jus humanum ita materia juris naturæ mutari potest, ut ratione illius varietur obligatio juris naturalis.*—Dico tertio : Per jus humanum, sive gentium, sive civile, fieri potest talis mutatio in materia legis naturalis, ut ratione illius varietur etiam juris naturalis obligatio. Juxta hanc conclusionem intelligenda videntur nonnulla jura civilia, vel juristæ, cum dicunt, per jus gentium, vel civile detrahi aliquid de jure naturali, ut patet ex lib. *Manumissiones,* et lib. *Jus civile,* ff. de Justit. et jure, et in § *Jus autem,* Institut. de Jure naturali gentium et civili. Hanc etiam assertionem confirmant multa ex exemplis in primo fundamento contrariæ sententiæ adductis, ut in eorum explicatione videbimus : ratio denique est, quia hic modus mutationis non repugnat necessitati et immutabilitati juris naturalis, et aliunde est conveniens, et sæpe necessarius hominibus juxta varias mutationes quæ in statu eorum contingunt. Et hoc modo recte accommodatur usitatum exemplum ex Augustino sumptum, quod sicut medicina alia præcepta tradit pro infirmis, alia pro sanis, et quædam pro fortibus, alia pro debilioribus, et tamen non propterea regulæ medicinæ in se variantur, sed multiplicantur, et quædam nunc deserviunt, nunc aliæ : ita jus naturale idem existens aliud præcipit in tali occasione, aliud in alia, et nunc obligat, et non antea vel postea, sine sui mutatione, propter materiæ variationem.

13. *Fit satis argumentis.*—*Ad primum.*— Ad argumenta igitur prioris sententiæ, quatenus huic resolutioni obstare possunt, respondendum est. Circa primum itaque exemplum in primo argumento positum de rerum communitate et divisione, Scot. in 4, d. 14, q. 2, art. 1, et ibidem Gabr., q. 2, in princ., dicunt

ante peccatum habuisse homines præceptum ut omnia essent communia : post peccatum vero sublatum fuisse illud præceptum, et ideo rerum divisionem non fuisse contra jus naturæ. Sed hæc sententia, quoad illud primum præceptum, non placet, quia non video necessitatem illius præcepti. Nam si ponatur positivum, gratis asseritur, cum ostendi non possit : si naturale, probanda est necessaria connexio communitatis rerum cum statu innocentiæ : nulla autem esse videtur, quia salva morum honestate, possent homines in illo statu res aliquas, præsertim mobiles et ad ordinarium usum necessarias sibi usurpare et inter se dividere. Quod notavit Almainus ibi, q. 2, art. 1 ; conjecturæ autem quibus utitur Scotus ad ostendendum illud præceptum, scilicet, quia communitas in illo statu esset magis accommodata ad hominum sustentationem et pacem, et similes, solum probant tunc non fuisse necessariam rerum divisionem, vel ad summum communitatem rerum futuram fuisse utiliorem in illo statu ; non vero fuisse necessariam. Sicut e converso congruentiæ quæ ostendunt divisionem rerum esse commodiorem in natura lapsa, non probant hanc divisionem esse sub præcepto naturali, sed solum esse huic statui, et conditioni hominum accommodatam. Adverto tamen etiam juxta illam sententiam Scoti non esse admittendam intrinsecam et propriam mutationem in jure naturali, sed solam cessationem obligationis ejus propter mutationem factam ex parte hominum, atque adeo in ipsa materia.

14. *Distinctio juris naturalis in negativum, et positivum.* — *Rerum divisio non est contra naturale positivum.*—Communis ergo responsio tam ad illud exemplum quam ad multa alia est, dupliciter aliquid esse de jure naturali, scilicet, negative et positive. Negative esse dicitur quod jus naturale non prohibet sed admittit, quamvis neque illud positive præcipiat : quando vero aliquid præcipit, dicitur id esse positive de jure naturali ; et quando prohibet, dicitur esse positive contra jus naturale. Divisio ergo rerum non est contra jus naturale positivum, quia nullum erat naturale præceptum quod illam prohiberet. Quando ergo aliqua jura dicunt esse contra jus naturale, intelligenda sunt de jure naturali negative : sic enim communitas rerum erat de jure naturali, quia ex vi illius res omnes essent communes nisi homines aliud introduxissent. Sumitur ex de Thoma 2. 2, quæst. 66, art. 2, ad 1, et in dict. quæst. 94, art. 5, ad 3 ; Conrad., de Contract., q. 10, Covarro in regula *Peccatum*, 2 p., § 11, n. 3, et Navarro, in cap. *Ita quorumdam* de Judæis, notab. 11, Glossa penult.

15. *Fortunii objectiones contra datam doctrinam.* — Hanc vero responsionem impugnavit ex juristis Fortunius Garcia in dict. l. *Manumissiones*, n. 8. Quia juxta illam distinctionem non magis libertas quam servitus, nec magis communitas quam divisio rerum esset de jure naturæ, quod est contra dicta jura et contra communem sententiam. Sequela patet, quia etiam rerum divisio est de jure naturæ negative, quia non prohibetur. Secundo, quia alias sequeretur stando in jure naturæ potuisse unum hominem licite privare alium libertate et redigere in servitutem, quia nihil ageret contra præceptum legis naturalis; quod patet quia libertas solum negative dicitur esse de lege naturæ, scilicet, quia non prohibetur; non vero quia aliquo præcepto positivo mandetur ; ergo actio contraria libertati non est prohibita jure naturæ. Tertio, inde etiam sequeretur potuisse homines licite suo arbitrio, et per potentiam usurpare, et res omnes, et jurisdictionem, et dominium in alios homines, quia in hoc non agerent contra aliquod præceptum legis naturalis, sed solum contra id quod permittebatur ex vi legis naturalis, quod non est per se malum : unde hinc videtur sumpsisse occasionem opinio quorumdam juristarum dicentium reges temporales de absoluta potentia sua posse suo arbitrio dominia rerum transmutare vel sibi usurpare. Sic fere loquitur Glossa in c. *Per principalem*, verbo *Ad nos* 9, q. 3, licet non satis declaret posse principem sine causa justa id facere. Idem Angel. in l. *Item si verberibus*, § 1, ff. de Rei vindicat. Hæc autem absurdissima sunt, ut est per se notum, quia sunt contra hominum pacem et justitiam, et contra jus unicuique datum a natura.

16. *Fit satis objectionibus, et explicatur amplius doctrina.* — Sed hæ objectiones procedunt ex mala intelligentia illius distinctionis, ad quam melius percipiendam supponenda est alia distinctio juris, quæ in superioribus a nobis data est ; diximus enim jus aliquando significare legem ; aliquando vero significare dominium, vel quasi dominium alicujus rei, seu actionem ad utendum illa : nunc ergo idem dicimus de jure naturali. Atque ita distinctio D. Thomæ et communis intelligitur de jure naturali præceptivo, et in ordine ad materiam de qua sermo est. Quo

sensu manifestum est divisionem rerum non esse contra jus naturale, quod illam prohibeat absolute et simpliciter : et idem est de servitute, et aliis similibus. At vero si loquamur de jure naturali dominativo, sic verum est libertatem esse de jure naturali positive, et non tantum negative, quia ipsa natura verum dominium contulit homini suæ libertatis. Communitas etiam rerum aliquo modo pertineret ad dominium hominum ex vi juris naturæ, si nulla esset facta rerum divisio, quia homines haberent positivum jus et actionem ad usum rerum communium, ut est per se evidens, et recte probat prima objectio facta. Nam hac ratione libertas est de jure naturæ, potius quam servitus, quia natura fecit homines positive (ut sic dicam) liberos cum intrinseco jure libertatis, non tamen ita fecit positive servos, proprie loquendo. Similiter contulit communiter dominium rerum omnium, et consequenter uniquique dedit potestatem utendi : proprietatem autem dominiorum non ita contulit, ut egregie declarat Augustinus tractatu 6 in Joan., in fine, et cap. 1, dist. 8; et de hoc communi dominio videri potest Soto lib. 4 de Justit., q. 4, art. 1; Molin. tr. 2 de just. disp. 3.

17. Per quod etiam patet responsio ad alias illationes; nihil enim illorum sequitur, quia illa repugnant huic juri positivo et dominativo quod natura vel omnibus vel singulis contulit : unde quamvis natura non præceperit ut res semper essent communes quo sensu dicitur communitas rerum de jure naturæ (negative), tamen durante illo statu, positivum præceptum juris naturæ erat ut nemo prohiberetur nec impediretur ab usu necessario communium rerum. Quod præceptum suo modo nunc durat in his rebus quæ communes sunt, quamdiu non sunt diversæ aliquo modo : nemo enim potest prohiberi a communi usu illarum per se loquendo, id est, seclusa speciali necessitate vel causa justa. Sicut etiam e contrario, quamvis divisio rerum non sit præcepta jure naturæ; tamen postquam facta est et applicata sunt dominia, jus naturæ prohibet furtum, seu indebitam acceptionem rei alienæ : et ob hanc causam non licent ea omnia quæ in ea objectione inferuntur, ut constat; et de illis videri possunt Covarrus, lib. 3, Variar., cap. 6, et Pinel. in Rubri. C. de Resc. vendi., part. 1; cap. 1, n. 14 et sequentibus.

18. *Cur jus naturæ dominativum possit per homines mutari, non ita vero præceptivum.* — Sed adhuc obstat secundum exemplum, quia divisio dominiorum quoad libertatem a natura facta est; quomodo ergo potest licite auferri ? Et in universum oritur alia difficultas, cur possit jus naturæ dominativum, etiamsi positive ab ipsa natura datum sit, immutari, et per homines aliquando licite et valide auferri : non autem ita possit mutari jus naturæ præceptivum. Respondeo prius ad secundum exemplum, quamvis natura dederit libertatem et dominium ejus, non tamen absolute prohibuisse, ne auferri possit. Nam imprimis eo ipso quod homo est dominus suæ libertatis, potest eam vendere seu alienare. Respublica etiam per potestatem altiorem quam habet ad regendos homines, potest ex justa causa (ut in pœnam) hominem privare sua libertate : nam etiam natura dedit homini vitam quoad usum ejus ac possessionem, et interdum nihilominus potest juste illa privari per potestatem humanam.

19. *Solutio et ratio differentiæ.* — Ratio autem generalis differentiæ inter jus præceptivum et dominativum, est, quia illud prius continet regulas ac principia bene operandi quæ continent necessariam veritatem : et ideo immutabilia sunt; fundantur enim in intrinseca objectorum rectitudine, vel pravitate. Jus autem dominativum solum est materia alterius juris præceptivi, et consistit (ut sic dicam) in facto quodam, seu in tali conditione vel habitudine rerum. Constat autem res omnes creatas, præsertim incorruptibiles, habere a natura multas conditiones, quæ mutabiles sunt, et per alias causas auferri possunt. Sic ergo dicimus de libertate, et de quocumque jure civili, etiamsi positive sit a natura datum, posse per homines mutari, quia in singulis personis est dependenter, vel a sua voluntate, vel a republica, quatenus habet legitimam potestatem in omnes privatas personas et bona earum, quantum ad debitam gubernationem necessarium est.

19. Atque ex his reliqua exempla facile expedita sunt. Nam tertium de præscriptione solum probat leges civiles posse ex justa causa mutare, vel transferre jura dominandi, qua mutatione facta, extrinseca ratione dici potest mutari jus naturale, quia mutata materia cessat prius jus, et aliud obligat; quod non repugnat dictis, imo illa confirmat. Quartum vero exemplum de testamentis vel contractibus solum probat jus humanum posse aliquid addere juri naturali, quod etiam verum est. Neque inde sequitur aliquid contra positivum præceptum juris naturæ, quia jus naturale non

præcipit, verbi gratia, ut matrimonium sine tot testibus factum valeat: sed in hoc negative se habet non exigendo testes. Unde fit ut quamdiu jus positivum illos non postulaverit, matrimonium sine illis valeat ex vi juris naturalis: postquam autem jus positivum talem conditionem postulabat ad valorem contractus, jus naturale illi non repugnat, sed potius suo modo ad illius juris observationem obligat, et sic de aliis formis humano jure inventis dicendum est.

20. *Ad secundum.—Quomodo cesset naturale jus per dispensationem quæ fit in voto et aliis a prælatis.* — Ad secundum argumentum continens exempla humanarum dispensationum in lege naturali, respondetur procedere juxta secundam assertionem et illam probare. Nam primum exemplum de voto et juramento aperte versatur in materia quæ pendet ex humano arbitrio et consensu, et ita in illorum dispensatione non relaxatur in se præceptum legis naturalis, sed remittitur debitum ortum ex consensu humano, et ita cessat consequenter obligatio naturalis præcepti, ut in tract. de Juramento et voto, ex professo traditum est. Ejusdem generis est secundum exemplum de matrimonio rato; nam etiam ibi obligationi naturali substernitur contractus humanus, ratione cujus potest in illo dispensari. Quod si instes, quia lex naturalis præcipit ut vinculum illud sit indissolubile, respondeo non ita hoc præcipere naturalem legem, ut absolute sit intrinsece malum contractum illum dissolvi: nam hoc non ostenditur sufficienter ex principiis naturalibus, sed solum ut dissolvi non possit privata auctoritate et voluntate contrahentium, quia talis dissolutio non fit sine aliquo præjudicio communitatis, seu ipsius naturæ conservandæ, cui per tale vinculum fuit aliquo modo jus acquisitum, et ideo dissolvi non potest privata auctoritate: contra quam naturalem legem non fit, quando dispensatur auctoritate publica, et ita nulla dispensatio in proprio jure naturali præceptivo ibi intervenit. Quod autem id fieri possit auctoritate publica, non est contrarium, imo consentaneum ipsi naturæ, quia natura ipsa (ut sic dicam) potest cedere juri suo propter aliud bonum majus, quod in suum etiam commodum redundat: et quia administratio eorum jurium, quæ ad commune bonum naturæ pertinent, commissa est potestati gerenti curam reipublicæ; ideo non est contra naturale jus, quod talis actus auctoritate publica dissolvatur. An vero hæc potestas sit supernaturalis, vel possit esse in pura natura, vel matrimonium esset purus contractus et non sacramentum, et quomodo locum habeat in matrimonio tantum rato, et non in consummato, in materia de Matrimonio tractandum est.

21. *An Pontifex possit dispensare in residentia Episcopi quæ est de jure naturali.* — In tertio exemplo de dispensatione in residentia Episcoporum, disputari posset an obligatio residendi sit de jure naturali vel divino positivo; sed, quia non est hujus loci, suppono esse de jure naturali. Quo supposito, Soto (ut supra retuli) negat illam esse veram dispensationem, per quam relaxatur ejus obligatio, sed esse interpretationem tantum quod in tali casu jus naturale non obliget. Quia cum illud præceptum sit affirmativum, non obligat pro semper et ideo facile occurrere possunt occasiones in quibus, seu pro quibus tale præceptum non obliget, et in illis habebit locum interpretatio. Sed hæc responsio efficaciter improbatur rationibus factis inter argumentandum. Quia ubi est pura interpretatio, non tollitur obligatio, sed ablata supponitur et declaratur: in hoc autem genere est evidens, et experientia notissimum, sæpe concedi licentias, et dispensationes in casibus, in quibus per se obligatio non cessaverat: nec privata auctoritate posset tuta conscientia omitti, per quamcumque interpretationem doctrinalem (ut sic dicam) subsistente tali causa; et tamen facta facultate per Pontificem cum eadem causa sola, dubitandum non est quin tuta conscientia non resideatur; ergo signum est esse ibi veram relaxationem per potestatem jurisdictionis. Neque etiam dici potest illam esse interpretationem in casu dubio, et ideo requirere jurisdictionem, quia nullum supponitur dubium, imo supponitur ut certum causam non esse talem quæ per se valeat auferre obligationem Quod etiam patet, quia causa sæpe est extrinseca respectu talis obligationis, ut publica utilitas in regimine totius regni, vel in assistendo catholico principi ad commune bonum Ecclesiæ, vel regni, et similes, quæ per se non excusant, et multum pendent ex arbitrio humano, et ideo possunt sufficere ad honestandam dispensationem, non vero ad tollendam per se obligationem.

22. *Auctoris sententia posse humana potestate dispensari in residentia Episcopi, et assignatur ratio.*—Concedo ergo illam esse dispensationem. Dico tamen non esse in jure naturali præceptivo per se spectato, sed in materia ejus mutando illam, quatenus etiam pendet ex consensu aut voluntate humana; qua muta-

tione facta ipsum naturale præceptum per se cessat obligare. Declaratur, quia illa obligatio residendi non insurgit, nisi mediante pacto et vinculo inter Episcopum et Ecclesiam; hoc autem pactum et vinculum humana voluntate contrahitur, et ideo ex hac parte mutabile est saltem per potestatem publicam cap. *Inter corporalia*, de Translat. Episc., et ideo per eamdem relaxari potest, et consequenter etiam potest naturalis obligatio, quæ ex illo nascitur, vel mutari, vel auferri: et declaratur amplius, quia illud pactum inter proprium Episcopum et suam Ecclesiam ex natura rei subordinatur supremo pastori, ita ut in illo pacto includatur conditio offerendi se ministerio talis Ecclesiæ cum subordinatione ad supremum pastorem, qui habet in illa Ecclesia excellentiorem potestatem et immediatam etiam curam. Quando autem Pontifex dispensat in residentia, ipse statuit quomodo pro tali tempore providendum sit tali Ecclesiæ, et quasi onus illius in se suscipit, et inde consequenter fit ut proprius Episcopus liberetur personali obligatione, non per dispensationem in præcepto naturali, sed quia illo modo revera implet pactum cum sua Ecclesia, ex quo illa obligatio præcepti oriebatur. Vel potius impletur illa obligatio alio modo incluso etiam in ipso pacto, providendo Ecclesiæ modo præscripto a supremo pastore ex rationabili causa; hoc enim supponi debet, quia hæc est justa conditio quam vinculum ipsum includit.

23. *Impedimenta jure naturæ matrimonia dirimentia nequeunt a Pontifice dispensari.* — Ad quartum exemplum de impedimentis irritantibus jure naturali, nunc supponimus esse probabilius in talibus impedimentis non posse dispensari per potestatem humanam, ut quod aliquis qui matrimonium cum una contraxit et consummavit, aliam ducat priori vivente, vel manente utroque vinculo valido, vel dissoluto priori: neutrum enim fieri potest per humanam potestatem, idemque est in similibus. Unde hæc exempla potius confirmant primam assertionem: nam hæc impedimenta, si naturalia sunt ex pura ratione pendent, non ex voluntate humana: unde non credimus esse aliquando in Ecclesia dispensatum in matrimonio inter fratres; si tamen id factum est, credendum est factum esse adhærendo opinioni dicenti, illud non esse impedimentum irritans jure naturæ, de quo plura in propria materia, et aliquid addemus in cap. seq.

24. Alia vero exempla nihil faciunt ad causam: nam in privilegiis decimarum non derogatur juri naturæ, sed humanæ determinationi. Quia, licet sustentatio ministrorum Ecclesiæ sit de jure naturæ, tamen modus et distributio illius oneris inter fideles humani juris et arbitrii est, et in hoc tantum fit aliqua immutatio, ut late declaravi tract. 2 de Relig., lib. 1, cap. 14. Immunitas etiam ecclesiastica quoad personas (dato quod sit de jure divino naturali, quod nunc non agimus) non violatur, nec minuitur in se, et prout esse potest in præcepto naturali, ex eo quod auctoritate Pontificis interdum aliquis clericus privetur illa, et potestati laicæ subjiciatur, vel quia tunc potestas laica subit rationem ministri Pontificis, vel certe quia ratio naturalis non alio modo dictat hanc immunitatem, nisi cum dependentia et subordinatione ad supremum ecclesiasticum pastorem: et ita ibi nulla intervenit dispensatio in jure naturali præceptivo. Quia jus naturale non præcipit ita clericos esse immunes, ut etiam ex justa causa non possit ecclesiasticus Prælatus, præsertim supremus, eos brachio sæculari remittere, ut est per se notum. Quapropter quando hoc fit, non solum non est relaxatio juris naturalis, verum potius est justa executio justitiæ, quam divinum et naturale jus dictat. Alia vero exempla quæ Felinus ibi citatus adducit prudens omitto, quia multa ex dictis excluduntur: alia probabilia non sunt; alia vero non ad præsentem causam pertinent, sed quæstionem de dispensatione in jure divino positivo infra suo loco tractandam attingunt.

25. Ad rationem respondeo confirmare secundam assertionem, et non procedere contra primam. In his enim obligationibus quæ pendent ex consensu vel pacto humano, frequens esse potest illa necessitas dispensandi et ideo consentaneum est divinæ providentiæ ut illam potestatem reliquerit in Ecclesia. Qua ratione in tractatibus de Juramento et voto usi sumus. Item materia talis obligationis de se est mutabilis et variabilis, et humana voluntas sæpe imprudenter consentit in obligationem aliquam, et ideo materia illa apta erat ad potestatem dispensandi. At vero quando lex naturalis obligat ex vi solius rationis in materia independente a priori consensu humano, non solum esse non potest necessitas dispensationis, sed etiam illi repugnat: nam si res sit prohibita ratione naturali, est intrinsece mala: quæ ergo potest esse necessitas dispensationis in tali lege? Si vero sit præcepta, vel occurrente necessitate, talis lex non obligabit, et non erit necessaria dispensatio: vel si non

obstante necessitate lex obligat ex vi rationis, omissio illius est intrinsece mala in tali articulo, et ideo nulla potest esse necessitas permittendi illam. Et ita cessant reliqua quæ ibi adducuntur, quæ habere possent aliquem colorem pro jure divino positivo, et in suo loco tractabuntur : nam ad jus naturale non recte accommodantur. Quod vero in fine additur de interpretatione, cap. 16 tractabitur.

CAPUT XV.

UTRUM DEUS DISPENSARE POSSIT IN LEGE NATURALI ETIAM DE ABSOLUTA POTESTATE.

1. *Ratio difficultatis.*—Ratio dubitandi est, quia omnis legislator potest in sua lege dispensare, quod in humano legislatore tam generaliter et sine exceptione hoc verum habet, ut etiamsi absque causa dispenset, factum teneat; ergo multo magis in Deo: ergo cum ipse sit auctor naturalis legis poterit in ea dispensare. Confirmatur, quia ita fecisse videtur dispensando cum Abrahamo in quinto præcepto Decalogi, Genes. 22; et cum Osea in 6, quando illi præcipit accipere mulierem fornicariam, Oseæ 2; et cum filiis Israel in septimo, quando ex Dei facultate spoliaverunt Ægyptios, Exod. 12.

2. *Distinguitur triplex ordo præceptorum naturalium.* — Distinguimus tres ordines præceptorum naturalium: quædam sunt universalissima principia, ut, malum faciendum non est, et bonum est prosequendum : quædam vero sunt conclusiones immediatæ, et omnino intrinsece conjunctæ dictis principiis, ut præcepta Decalogi : in tertio ordine sunt alia præcepta, quæ multo magis sunt remota a primis principiis: imo et ab ipsis Decalogi præceptis, de quibus postea exempla ponemus. De primis non est controversia inter auctores : nam certum est in ea non cadere dispensationem respectu hominis libere et moraliter operantis. Nam si Deus faciat ut homo careat omni operatione morali, liberum usum rationis et voluntatis impediendo , excusaretur homo ab omni lege naturali, quia nec bene nec male moraliter operari posset: tamen illa non esset dispensatio in lege naturæ, sed esset impedire subjectum ne esset capax obligationis illius, sicut nunc infans non obligatur proprie lege naturali. At vero si homo relinquitur capax liberæ operationis, absolvi non potest ab omnibus illis principiis legis naturæ: quia, posita quacumque dispensatione, necesse est ut illa principia sint regula honeste operandi : vel enim dispensatio facit operationem, vel carentiam ejus licitam, vel non facit : si non facit, nulla est dispensatio: si vero facit, necesse est ut ratio judicet hic et nunc operationem esse licitam : ergo dispensatio non potest cadere in illud principium : Bonum est prosequendum, quod amplius ex dicendis constabit. Controversia ergo est de aliis duobus ordinibus præceptorum, et præsertim tractatur a doctoribus de secundo: nam de tertio pauca dicunt, et ideo in fine breviter illum expediemus.

3. *Prima sententia affirmans Deum posse dispensare in omnibus præceptis naturalibus.* — Est ergo prima sententia generaliter affirmans posse Deum dispensare in omnibus præceptis Decalogi. Quæ consequenter ait non solum posse Deum dispensare, sed etiam abrogare totam illam legem, auferendo omnino ejus obligationem vel prohibitionem; quo facto, inquit hæc opinio, futura fuisse licita omnia quæ lex naturæ prohibet, quantumvis mala nunc esse videantur. Ex quo tandem concludit non solum posse Deum hæc non prohibere, sed etiam præcipere ut fiant : quia si mala non sunt, sed licita, cur non poterit illa præcipere? Hæc fuit sententia Ocham in 2, q. 19, ad 3 dubium, quem sequitur Petrus de Aliaco, in 1, dist. 74, et Andreas de Castro Novo in 1, d. 48, q. 1, articulo 1, et inclinat Gersonius, alphabeto 61, lit. E et F. ; Almainus etiam 3 Moral., cap. 15, ut probabilem tractat hanc opinionem : postea vero illam rejicit. Fundantur præcipue, quia omnia quæ cadunt sub legem naturæ non sunt mala, nisi quia prohibentur a Deo et ipse libere ipsa prohibet, cum sit supremus Dominus et gubernator. Item, quia oppositum non implicat contradictionem : ablata enim prohibitione, reliqua omnia facile consequuntur.

4. *Excluditur hæc sententia.* — Hæc vero sententia tanquam falsa et absurda a reliquis theologis rejicitur: et a priori improbanda est ex dictis supra cap. 6, ubi ostendimus legem naturalem, licet, ut est proprie lex divina, præcepta et prohibitionem Dei includat, nihilominus supponere in sua materia intrinsecam honestatem, vel malitiam ab ea prorsus inseparabilem : et præterea ibi ostendimus, supposita divina providentia, non posse Deum non prohibere mala illa quæ ratio naturalis ostendit esse mala. Sed licet fingamus prohibitionem additam per voluntatem Dei posse auferri, nihilominus prorsus repugnat ad id quod per se et intrinsece malum est, desinere

esse malum, quia rei natura non potest mutari, unde nec potest talis actus libere fieri, quin malum sit et dissonum naturæ rationali, ut ex Aristotele et aliis ibi ostendimus. Et videtur per se notum : qui enim fieri potest ut odium Dei vel mendacium libere facta non sint prava? Fundamentum ergo hujus sententiæ, scilicet, quod omnis malitia humanorum actuum proveniat ex prohibitione extrinseca, omnino falsum est. Ideoque ne æquivoco laboremus, separanda est quæstio de prohibitione extrinseca Dei, an possit ab ipso non fieri, vel respectu omnium, vel respectu alicujus. Nam de hac probibitione esse potest res magis dubia, ut in dicto cap. 6 dixi ; probabilius tamen esse ostendi, esse a divina providentia inseparabilem: illa vero quæstione omissa, hic absolute inquirimus an fieri possit a Deo, ut actiones illæ quæ per legem Decalogi prohibentur, malæ non sint ullo modo , ita ut nec per legem ostensivam naturalis rationis vetentur ut malæ, et in hoc sensu dicemus esse falsam sententiam Ochami et aliorum.

5. *Absurdum quod sequitur ex improbata sententia: posse, scilicet, Deum præcipere ut ipsemet odio habeatur.* — Unde a fortiori constat multo majus absurdum esse dicere, posse Deum homini præcipere ut ipsummet Deum odio habeat, quod plane sequitur ex illa sententia. Nam, si potest illum actum non prohibere, et ablata prohibitione non est malus, ergo potest illum præcipere. Consequens autem esse absurdum patet, quia non potest Deus facere ut ipsemet sit odio dignus : nam repugnat ejus bonitati : neque etiam potest facere ut sit rectum et ordinatum, habere odio rem amore dignam. Item esset ibi quædam contradictio : nam obedire Deo est quidam virtualis amor ejus, et obligatio ad obediendum præsertim nascitur ex amore; ergo repugnat obligari ex præcepto ad ipsummet Deum odio habendum. Idem argumentum fieri potest de mendacio : nam si Deus illud posset præcipere, etiam posset ipse mendacium dicere, quod erroneum est : sic enim tota certitudo fidei periret. Atque hæc etiam ratio probat de dispensatione : nam si potest Deus dispensare in omnibus, ergo in mendacio non tantum officioso, sed etiam pernicioso, et in quacumque materia; multo ergo magis poterit (ut ita dicam) secum ipse dispensare, vel potius sine dispensatione mentiri, quia respectu illius nulla est prohibitio, et alias dicitur actum secundum se malum non esse.

6. *Secunda opinio affirmans præcepta Decalogi, quæ dicuntur secundæ tabulæ, dispensari posse per Deum, non vero primæ.* — Secunda sententia est Scoti in 3, distinctione 37, quæstione unica, quem ibi sequitur Gabriel quæstione prima, articulo secundo, et refert etiam ibidem Almainus, distinguitque inter præcepta primæ et secundæ tabulæ. Primæ tabulæ dicuntur tria præcepta Decalogi, quæ versantur circa Deum; de quibus sentit duo prima, quæ negativa sunt, esse indispensabilia; tertium autem, quatenus involvit circumstantiam Sabbati, et dispensabile, et abrogabile fuisse (quod est manifestum apud omnes, quia quoad id non fuit naturale, sed positivum); quatenus vero absolute continet affirmativum præceptum cultus divini, dubitat an dispensabile sit; et de tota hac parte hujus opinionis infra dicam. Præcepta secundæ tabulæ dicuntur reliqua septem, et in universum omnia quæ circa proximos vel creaturas versantur, de quibus omnibus sentit Scotus dispensabilia esse.

7. Duo fundamenta præcipua adducit Scotus. Unum est, quia si essent indispensabilia, intellectus divinus, ut prævenit voluntatem suam, necessario judicaret, hos actus ess amandos et illos odio habendos, et consequenter necessitatem imponeret divinæ voluntati ad amandos actus quos præcipit, et odio habendos quos prohibet, quod reputat absurdum et dicit alibi probasse. Secundum ejus fundamentum est, quia beatitudo hominis non pendet ex aliquo actu circa creaturam : nam solo amore sui potest Deus hominem beatificare ; ergo nullus actus voluntatis humanæ circa creaturam est medium necessarium secundum potentiam Dei absolutam ad beatitudinem hominis : nec etiam est impedimentum necessario illam excludens ; ergo nullus talis actus circa creaturam necessario præcipitur aut prohibetur a Deo ; ergo potest in omni tali actu dispensare. Unde concludit Scotus septem illa præcepta Decalogi non esse conclusiones, quæ absoluta necessitate inferantur ex principiis per se notis, sed solum habere quamdam convenientiam maximam cum natura hominis, ut illi præcipiantur vel prohibeantur, ac proinde esse capacia dispensationis. Ponitque exemplum in occisione hominis, cujus prohibitio non necessario infertur ex principiis naturæ, ut in Abrahamo (inquit) ostensum est. Atque hanc fere sententiam tenuisse videtur Bonaventura in 1, dist. 47, solumque differre quia de præceptis primæ tabulæ indistincte negat recipere posse dispensationem :

de præceptis autem secundæ tabulæ absolute contrarium affirmat, et putat esse sententiam Bernardi lib. de Præcept. et dispens., cap. 5; sed de sensu Bernardi dicam inferius, et fortasse Bonaventura in eodem locutus est.

8. In hac opinione Scoti imprimis considerandum est illum non tam admittere dispensationem in jure naturali, formaliter loquendo, ut sic dicam, seu loquendo proprie et rigorose de præcepto legis naturæ, sed potius extrahere ab hoc jure præcepta secundæ tabulæ, et ideo concedere esse dispensabilia; unde consequenter videtur non admittere aliquod proprium præceptum legis naturæ, nisi quod ad Deum pertineat. Utrumque patet, quia lex naturalis est illa quæ ex vi rationis solius ducit obligationem; sed illa præcepta non sunt talia secundum Scotum, quia dicit non necessario inferri ex principiis naturæ, et ita non esse intrinsece mala nisi prohibeantur ; ergo.

9. *Excluditur opinio.* — In utroque igitur mihi valde displicet hæc sententia. Primo enim, si præcepta secundæ tabulæ non essent legis naturæ, ante legem per Moysem datam non obligassent homines ex vi solius rationis naturalis, quia per illam non poterat constare de speciali prohibitione divina, si ratio non ostendebat in actibus intrinsecam malitiam. Unde etiam post datam legem illa præcepta moralia non obligassent gentes pro quibus lex Moysi data non erat, imo nec nunc quoad nos suam vim retinerent, quia omnia præcepta, quatenus fuerunt positiva illius legis, cessarunt. Nisi dicatur fuisse renotata a Christo in Evangelio: quod verum quidem est: tamen inde retorquetur argumentum, quia Christus non tradidit præcepta moralia positiva, sed naturalia, et illa magis explicavit; ergo si nunc perseverant, ideo est quia naturalia sunt. Deinde totum illud consequens videtur esse contra Paulum ad Roman. 2 dicentem : *Gentes quæ legem non habent, naturaliter ea quæ legis sunt faciunt, et qui sine lege peccaverunt, sine lege peribunt,* scilicet, sine lege positiva propter solam naturalem: loquitur autem ibi Paulus de peccatis contra præcepta secundæ tabulæ, cum ait: *Tradidit eos in reprobum sensum, ut faciant ea quæ non conveniunt,* etc.

10. Responderi potest, etiamsi hæc præcepta non sint omnino necessaria de lege naturæ, esse tamen adeo convenientia naturæ, ut ab omnibus gentibus fuerint introducta et accepta, et hoc satis esse ut, seclusa positiva Dei prohibitione, homines peccarent ea transgrediendo. Sed contra: nam inde sequitur hæc præcepta ad summum esse juris gentium, quod plane sentire videtur Scotus quando illa comparat cum dominiorum divisione. At vero jus gentium non solum a Deo, sed etiam ab hominibus mutabile est, ut infra dicam et patet, quia si aliqua provincia non uteretur divisione, sed communitate rerum, non possemus id tanquam malum damnare; sequitur ergo idem esse dicendum de præceptis secundæ tabulæ, quod absurdissimum est. Alias si aliqua gens barbara non uteretur divisione, sed communitate uxorum, non esset talis consuetudo tanquam intrinsece mala improbanda, quod nemo dicet. Unde, ut supra notavimus, quædam nationes approbarunt adulteria, aliæ non damnarunt furta; qui errores in eis maxime improbantur, cum tamen si tantum essent contra jus gentium, non omnino essent damnabiles, quia non tenentur omnia regna vel provinciæ, quoad suum usum, omnia jura gentium quæ in rigore humana sunt, acceptare. Denique etiam Paulus loco citato illam responsionem videtur excludere, dicens : *Ostendunt opus legis scriptum in cordibus suis,* utique ab auctore naturæ, ut omnes exponunt, qui propterea dicunt auctorem hujus legis esse ipsummet Deum per lumen naturæ. Confirmo hoc ex Paulo ad Rom. 13 dicente: *Non occides, non mæchaberis,* etc., *in hoc verbo instauratur, diliges proximum tuum sicut teipsum,* in quibus verbis docet illa præcepta esse intrinsece et ex natura rei connexa cum amore proximi, et non aliter pertinere ad Decalogum quam ut necessaria ad amorem proximi: per se autem notum videtur dilectionem proximi maxime pertinere ad legem naturæ, cum sine illa conservari non possit natura ipsa, non solum in debito ordine et educatione, verum etiam neque in suo esse; ergo idem dicendum est de illis præceptis.

11. *Non tantum præcepta erga Deum necessaria esse de jure naturæ, sed etiam plurima erga proximum.* — Hinc autem necessario sequitur non solum præcepta erga Deum esse simpliciter necessaria ex vi legis naturalis, sed etiam multa erga proximum. Quod etiam philosophi agnovisse videntur, ut patet ex Aristotele, 2 Ethicor., c. 6, et lib. 5, c. 7; Cicerone et Platone in libro de Repub., et D. Thoma, et reliquis theologis; et ratio quæ ex dictis colligitur id convincit; et præterea patet inductione: nam saltem octavum præceptum: *Non falsum testimonium dices*, omnino necessarium est, ut a fortiori patet ex dictis supra de pravitate mendacii. Item furtum formaliter

sistendo in ratione furti, nunquam potest licere : nam si acceptio est licita, alter a quo accipio non est rationabiliter invitus: quod si non est ita invitus, non est furtum ; ergo e contrario, quando alius est rationabiliter invitus, acceptio non est licita : ergo repugnantia est esse furtum et licere : ergo hoc etiam præceptum simpliciter necessarium est. Et idem argumentum fieri potest de homicidio, ut in tertia opinione dicam.

12. *Fit satis argumentis Scoti.* — Argumenta vero Scoti non cogunt: nam primum, ut Bassolis, Cajetanus et alii notarunt, æque procedit contra priorem partem sententiæ ipsiusmet Scoti, quia si aliquod præceptum primæ tabulæ est dispensabile, etiam divinus intellectus, ut antecedit voluntatem, necessario judicat illud esse servandum, et consequenter voluntas etiam divina necessario conformabitur huic judicio, cum tamen versetur circa aliquid creatum, scilicet, circa mores, vel actus humanos. Illud ergo consequens, quantum ad intellectum Dei spectat, nullum infert inconveniens : nam de omni veritate necessaria necessarium habet judicium, sive sit de re increata, sive de creata, sive speculativa, sive practica, seu operabili ab homine. Quod vero pertinet ad voluntatem Dei, si sit sermo de simplici affectu complacentiæ, vel displicentiæ, etiam hunc potest Deus necessario habere circa illud quod judicat esse per se bonum aut per se malum, maxime supposita voluntate libera quam habet creandi hominem. Si autem sit sermo de voluntate aliqua beneplaciti ferendi præceptum, seu obligandi homines positiva et superaddita obligatione : sic probabiliter potest disputari illud consequens in utramque partem ; nos autem supra ostendimus ut probabilius, etiam illo modo non esse inconveniens necessitari divinam voluntatem ad illam prohibitionem, ex suppositione quod decrevit naturam humanam condere et illam gubernare, seu convenientem providentiam circa illam habere. Secundum autem fundamentum Scoti ab extrinseco sumitur: nam malitia vel bonitas intrinseca actus ex objecto pensanda est, non ex habitudine, vel necessitate ad ultimum finem. Unde mendacium jocosum vel officiosum in rigore non privat ultimo fine, cum sit peccatum veniale, et nihilominus indispensabile est. Quod si dicatur impedire, quia illo durante non potest obtineri beatitudo donec reatus illius pœnæ tollatur, sic constat falsum esse assumptum ; nam multi actus circa creaturas vel omissiones eorum possunt esse necessarii ad beatitudinem, vel possunt illam impedire. Nam propterea dixit Paulus sine lege perituros qui talia faciunt. Quamvis ergo substantia beatitudinis consistat in solo Deo et actibus circa illum, tamen actus circa creaturas possunt illam impedire, vel esse media necessaria ad illam consequendam, quatenus redundant in offensionem Dei, vel ejus obedientiam continent.

13. *Tertia opinio affirmans præcepta negativa Decalogi esse indispensabilia, excepto quinto præcepto, quod cum affirmativis dispensari potest.* — Tertia opinio est Durandi in 1, dist. 47, quæstione quarta, et Majoris in 2, dist. 37, q. 10, qui distinguunt inter præcepta negativa et affirmativa, quamvis non omnino inter se conveniant. Nam Major dicit negativa esse indispensabilia, excepto quinto præcepto, *Non occides*. Durandus vero, eamdem regulam constituens de exceptione, dixit, si verbum *Non occides* generaliter sumatur pro quacumque hominis occisione, sic dispensabile esse : si vero sumatur pro occisione hominis, prout eam prohibet ratio naturalis, sic etiam illud indispensabile esse. Sed profecto distinctio non erat necessaria, quia priori modo occisio non cadit sub prohibitione legis naturæ, quia dicit quid commune abstrahens ab occisione justa et injusta, de qua constat, ut sic, non prohiberi lege naturæ. Igitur loquendo proprie de quinto præcepto, sine causa fit exceptio, ut patebit; et eodem modo possent isti auctores excipere septimum præceptum, vel in illo distinguere, quia etiam acceptio rei alienæ potest interdum juste fieri.

14. De affirmativis autem præceptis, Major absolute dicit omnia esse dispensabilia. Et probat primo, quia potest Deus non concurrere cum homine ad quemcumque actum præceptum. Sed hoc impertinens est, quia hoc non est dispensare, sed tollere potestatem operandi. Quis enim dicat unum hominem dispensare cum alio ne audiat Missam, violenter illum detinendo, aut ita graviter vulnerando ut illam audire non possit. Probat deinde quia pro quocumque tempore signato potest Deus præbere facultatem non exercendi actum præceptum, vel etiam præcipere facere aliud; ergo hoc modo poterit pro toto tempore vitæ dispensare. Sed neque hoc urget : si consideremus præceptum affirmativum non obligare pro semper ; et stando in pura lege naturæ non habere aliud tempus, pro quo determinate obliget, nisi illud quod necessaria occasio vel opportunitas definierit. Unde, quamvis contin-

gat totum vitæ tempus transigi sine tali occasione vel opportunitate, et ideo nunquam occurrere obligationem præcepti, non propterea interveniat dispensatio: nam hoc etiam naturaliter et sine miraculo contingere potest: ratio ergo illa ad summum probat posse Deum facere, ut in singulis temporibus præcepti necessitas non occurrat, vel quia urget aliud præceptum magis, vel quia rerum circumstantiæ mutantur. Quod si Major velit, stantibus eisdem circumstantiis cum quibus obligat naturale præceptum, posse Deum dare licentiam ne impleatur, illud non probat, sed assumit tantum.

15. *Durandus ait præcepta primæ tabulæ esse indispensabilia, non ita vero secundæ tabulæ.* — Durandus autem distinguit inter præceptum primæ et secundæ tabulæ, et prius dicit esse indispensabile, posterius autem dispensari posse. Probat hac ratione, quia omnis materia a qua potest auferri ratio debiti dispensabilis est; illa vero quæ habet debitum inseparabile est indispensabilis: sed materia illorum præceptorum ita se habet; ergo. Minorem probat hac analogia, quia dependentia a Deo est inseparabilis ab homine; dependentia vero unius hominis ab alio est separabilis a quocumque: sic ergo a cultu Dei est inseparabile debitum; ab honore autem parentum separari potest: unde non potest Deus facere quin illi credendum sit, et reverentia exhibenda: potest autem facere ne parentes honorentur. Sed quoad neutram partem videtur mihi ratio efficax, nec distinctio constans. Primum probo, quia longe aliud est de dependentia a Deo in esse: hæc enim essentialis est, quia sine illa non potest homo subsistere: sine actione autem morali erga Deum potest existere; imo et bene operari circa alia objecta. Item quamvis potuerit Deus facere, ut Petrus, verbi gratia, non habuerit esse a suis parentibus, tamen hoc non esset dispensare in præcepto de honorandis parentibus: supposito autem quod ab illis habuit esse, jam intervenit dependentia a qua inseparabile est debitum honorandi parentes, sicut a dependentia a Deo inseparabile est debitum colendi ipsum; et hinc patet secunda pars: nam si sit sermo de debito, æque inseparabile est sumptum cum proportione, seu supposita emanatione a tali causa: si vero sit sermo de actibus quibus solvitur hoc debitum, sicut potest Deus facere ut homo sine peccato nunquam in tota vita exerceat actum honoris circa parentes, ita potest etiam facere ut nunquam exerceat actum cultus divini; ergo vel neutra est dispensatio, vel in utroque præcepto dispensari potest.

16. *Quarta opinio asserens præcepta omnia Decalogi esse indispensabilia, etiam de potentia Dei absoluta.* — Est igitur quarta opinio, quæ absolute et simpliciter docet, hæc præcepta Decalogi esse indispensabilia etiam per potentiam Dei absolutam. Tenet D. Thomas, q. 100, a. 8, et ibi Cajetanus et alii; Sotus, l. 2, de Just., q. 3, art. 8; Victor., relect. de Homicid.; Viguer. in Instit. theolog., cap. 15, § 1, versu 7; Vincent. in Speculo moral., libro 1, part. 2, dist. 4; Altisiodor. in summa lib. 3, tract. 7, cap. 1, q. 5; Richardus in 3, dist. 37, art. 1, q. 5, et ibi Paludanus, Bassolis et alii; Abulen., in 20 caput Exodi, q. 35, et Molina, t. 6, tractat. 5, disp. 57, n. 6. Fundamentum D. Thomæ est, quia ea quæ continent intrinsecam rationem justitiæ et debiti indispensabilia sunt; sed hujusmodi sunt præcepta Decalogi; ergo. Major patet, quia implicat contradictionem esse debitum et non esse debitum; quod autem dispensatur eo ipso fit indebitum; si autem habet debitum inseparabile, necessario illud retinet: ergo repugnat dispensare quod hujusmodi est. Et ideo ait D. Thomas, nec Deum dispensare posse, quia non potest agere contra suam justitiam, quod tamen ageret si licentiam daret faciendi id quod per se et intrinsece injustum est.

17. Hanc vero rationem impugnant auctores aliarum opinionum, quia vel petit principium, vel æque procedit in omni præcepto et dispensatione ejus. Probatur, quia si sit sensus, stante et manente debito, non posse dispensationem habere locum, hoc in omni lege locum habet, quia repugnat dispensare, ut manente debito legis liceat agere contra legem: nam ratio dispensationis consistit in hoc ut auferat debitum legis, et ideo in illis terminis contradictio involvitur; vel est sensus, hoc debitum non posse auferri in præceptis naturalibus, et hoc probandum est: cum hoc ergo assumitur, principium petitur.

18. *Approbatur quarta sententia, et explicatur.* — Respondetur duplex esse debitum, aliud procedens ab ipsa lege tanquam effectus ejus, et de hoc procedit aperte objectio: tamen D. Thomas in dicta ratione non loquitur de hoc debito. Aliud est debitum proveniens ex intrinseca proportione inter objectum et actum comparatum ad rectam rationem, seu naturam rationalem, et de hoc debito procedit ratio D. Thomæ. Nam (ut sæpe dictum est) lex naturalis prohibet ea quæ secundum se mala

sunt, quatenus talia sunt, et ideo supponit in ipsis objectis seu actibus intrinsecum debitum, ut non amentur seu non fiant, et e contrario præcipit bona quatenus intrinsecam connexionem et necessitatem habent cum natura rationali; hoc autem debitum inseparabile est, non quia non sit dispensabile (sic enim peteretur principium), sed quia intrinsece supponitur in ipsis rebus ante omnem legem extrinsecam, et ideo stantibus eisdem rebus auferri non potest, quia non pendet ex extrinseca voluntate; neque est res aliqua distincta, sed quasi modus omnino intrinsecus, seu quasi relatio quæ impediri non potest, posito fundamento et termino; et hanc rationem confirmant quæ circa alias opiniones dicta sunt, et quæ in c. 6 diximus.

19. Hæc igitur sententia formaliter, et proprie loquendo, vera est. Quia vero negare non possumus Deum aliquando efficere ut actus illi materiales liceant, qui alias, non interveniente Deo ipso et ejus potestate, licite fieri non possint, ideo ut intelligatur quomodo hoc fiat, et cur illa non sit nec appelletur dispensatio, oportet distinguere in Deo varias rationes. Est enim supremus legislator: unde habet ut possit nova et varia præcepta imponere: est etiam supremus Dominus qui potest dominia mutare vel concedere: est item supremus judex qui potest punire vel unicuique reddere quod ei debetur. Dispensatio ergo proprie pertinet ad Deum sub prima consideratione, quia ejusdem potestatis est tollere et condere legem: itaque ut intelligatur Deus dispensare, oportet ut utendo sola illa jurisdictione, et non adjungendo potestatem dominativam per quam res ipsas immutet, licere faciat quod antea non licebat: nam si per dominium suum mutet humanum, hoc non erit dispensare, sed tollere materiam legis, ut ex superioribus constat. Quoties ergo Deus facit licitum actum qui jure naturæ videbatur prohibitus, nunquam id facit ut purus legislator, sed utendo alia potestate, et ideo non dispensat.

20. *Oseam meretricem in conjugem cooptasse probabilior tenet opinio.* — Hoc videre licet in exemplis positis. Quando enim Deus præcepit Abrahæ interficere filium, id fecit tanquam dominus vitæ et mortis: si enim Deus ipse per seipsum voluisset interficere Isaac, non indiguisset dispensatione, sed ex suo dominio id facere posset: eodem ergo modo potuit uti Abrahamo ut instrumento, et quintum præceptum non prohibet esse instrumentum Dei in occisione, si ipse præceperit. Idem sentit D. Thomas de facto Oseæ in assumenda muliere fornicaria, ut patet dicto art. 8, ad 3, et 2. 2, q. 154. Potest enim Deus transferre in virum dominium mulieris sine consensu ejus, et ita efficere vinculum inter illos, ratione cujus illa copula jam fornicaria non sit. Sed licet hoc sit verum de potentia absoluta, locus Oseæ non cogit ad hanc interpretationem: jussit enim Deus assumere eam quæ prius fornicaria fuerat, non solum ad usum, sed etiam ad matrimonium, et in conjugem, ut Hieronymus, Theodoretus et alii interpretantur, et Irenæus, libro 4, contra Hæreses, cap. 37; et Augustinus 22 contra Faust., cap. 80 et 85, et libro contra Secundinum Manich., cap. 21. Simili modo non dispensavit cum Hebræis, quando Ægyptiorum spolia illis concessit, sed vel tanquam supremus dominus donavit, vel saltem tanquam supremus judex reddidit eis mercedem laborum suorum, ut dicitur Sapientia 10. Ita ergo in similibus omnibus intelligendum est, neque potest aliter fieri propter rationem adductam. Idemque applicari potest ad præcepta affirmativa, in quibus est res facilis, quia non obligant pro semper, sed stante opportunitate quæ circa tale objectum inducat necessitatem. Potest autem Deus aut objectum mutare, cedendo juri suo, vel hominum jura immutando, aut etiam necessitatem potest auferre addendo novas circumstantias quæ illam impediant, et nihilominus præceptum integrum manet, ut ex se semper obliget pro debita opportunitate, quod est signum non fuisse factam dispensationem.

21. Unde colligit D. Thomas, in dicta solut. ad 3, hunc modum immutationis non solum Deo, sed etiam homini interdum esse possibilem. In negativis quidem præceptis, quando materia illorum cadit sub dominio humano, et per homines immutari potest, quomodo nos supra explicuimus legem præscriptionis: in affirmativis autem, quando per homines possunt immutari circumstantiæ quæ inducebant necessitatem operandi, vel quando possunt homines gravius præceptum imponere: ut si Rex præcipiat filio non succurrere parenti extreme indigenti, ut subveniat reipublicæ periclitanti. Deus autem ob singularem excellentiam potest, quando vult uti absoluta potestate et dominio. Unde etiam intelligitur ratio ob quam non in omnibus præceptis negativis potest talis mutatio fieri per homines ex parte materiæ, in quibus potest fieri a Deo, ut, verbi gratia, in præcepto non fornicandi, quia nimirum non habet homo illam potestatem in

personam feminæ, quam habet Deus, ut possit alteri tradere in suam prout voluerit, et ideo etiam potuerunt leges humanæ per usucapionem mutare dominia rerum, non tamen ita potuerunt mutare dominia uxorum. Et ita stante lege humana potest desinere esse furtum quod antea fuisset, non tamen potest desinere esse adulterium quod per se tale existit.

22. *Quæ præcepta naturæ sint omnino immutabilia.*—Præterea ex his obiter intelligitur, quotiescumque materia præcepti talis fuerit, ut honestas vel turpitudo ejus non pendeat ex dominio divino, tunc non solum indispensabile esse tale præceptum, sed etiam ita immutabile ut non possit ulla ratione licitum fieri id quod prohibet: solum enim in negativis præceptis hoc proprie invenitur. Hujusmodi est primum præceptum Decalogi, quatenus negativum est, et prohibet habere vel colere plures deos: hoc enim nullo modo potest immutari, quia est contra rationem ultimi finis et excellentiam Dei, ac unitatem ejus quam ipse mutare non potest. Nec enim potest vel alium Deum constituere, vel aliquid facere quod sit æquali honore dignum: mutatio ergo talis præcepti seu materiæ ejus non cadit sub divinum dominium. Idem est de secundo præcepto Decalogi, tum quia involvit prohibitionem mendacii, quod nulla ratione honestari potest si mendacium manet: tum maxime quia prohibet facere Deum auctorem mendacii, quod etiam includit irreverentiam Dei, adeo repugnantem divinæ auctoritati, ut non possit in hoc cedere juri suo (ut sic dicam). Atque in hoc sensu verum est quod intendebat Scotus, hæc aliis esse immutabiliora.

23. *Utrum Deus possit alicui concedere vel permittere ut per totam æternitatem nullum motum bonum circa ipsum exerceat.*—De tertio autem, cum sit affirmativum, certum est posse a Deo fieri ut sæpe non obliget quando alias secundum communem cursum rerum obligaret. An vero possit homini licentiam dare ut per totum vitæ tempus, et, quod difficilius est, per totam æternitatem nullum bonum motum circa ipsum exerceat, neque cultum aliquem proximum et directum exhibeat, non immerito dubitavit Scotus. Nonnulli vero ex Thomistis censent hoc non posse fieri, nec per propriam dispensationem, neque etiam per mutationem materiæ. Si tamen consideremus absolutam ac nudam potentiam, non apparet in hoc implicatio contradictionis, quia inde non sequitur non posse talem hominem bonos actus morales circa objecta creata exercere, quia eorum bonitas non pendet ex prævio actu formali circa ultimum finem, et natura sua tendunt in ipsum, et ita mediate et remote vel quasi materialiter possunt dici continere cultum Dei. At vero, considerando divinam potentiam ut conjunctam infinitæ sapientiæ et bonitati Dei, atque adeo loquendo moraliter (ut sic dicam), credibilius est non posse Deum in hoc cedere juri suo, quia esset veluti prodigalitas quædam irrationabilis, maxime respectu creaturæ rationabilis et pro tota æternitate. In aliis autem præceptis non invenio hujusmodi immutabilitatem ex parte materiæ, solo excepto mendacio, ut jam dixi, in quo fortasse est specialis ratio, vel quia etiam respectu ipsius Dei malum est, vel quia de se non limitatur ad materiam creatam, nec pendet ex dominio Dei in illam vel in personam, sed in quacumque materia et de quacumque persona dici potest, vel denique quia ejus deformitas non pendet ex alio dominio vel divino jure, sed statim oritur ex dissonantia verborum ad mentem.

24. *Quo sensu asseruerit D. Bernardus præcepta secundæ tabulæ mutari posse a Deo.* — Tandem ex dictis intelligitur quo sensu dixerit Bernardus in lib. citato de Præcept. et dispensat., cap. 5, ea quæ pertinent ad præcepta secundæ tabulæ mutari posse auctoritate Dei præcipientis: loquitur enim non de præceptis ipsis formaliter sumptis, ut sic dicam, sed de actionibus circa quas illa præcepta versantur; de quibus ait, cum per se nunquam liceant, auctoritate Dei præcipientis posse licere. Quod verum est in sensu explicato; illa tamen non est dispensatio in præcepto secundæ tabulæ, sed est mutatio materiæ ejus, ut diximus. Tamen quia hæc mutatio, quando fit ex peculiari dominio et potestate Dei, est (ut sic dicam) extra cursum naturæ et præter leges ordinariæ providentiæ, ideo interdum dispensatio appellatur, non quidem proprii præcepti naturalis (neque hoc dixit Bernardus si attente legatur), sed ordinarii cursus et legis providentiæ, quæ a divina voluntate pendet: et in eodem sensu videtur locutus Bonaventura: nam sententiam Bernardi imitatur. Dices: ergo nulla erit tunc differentia inter præcepta primæ et secundæ tabulæ, quam Bonaventura constituit, et favet Bernardus, nam statim cap. 6, dicit quædam ita esse immutabilia, ut nec a Deo ipso mutari valeant. Respondetur facile ex dictis in hoc esse differentiam, quod præcepta primæ tabulæ talia sunt, ut non solum ipsa formaliter dispensari non possint, verum etiam neque in actionibus quas prohibent possit talis mutatio

fieri, ut liceant vel honestæ sint, ac subinde ut neque etiam materialiter sumptæ honestari possint auctoritate Dei præcipientis. Odium enim Dei nullo modo potest honestari, nec adoratio idoli, nec cultus alterius Dei præter Deum verum, quia ab his actionibus secundum se sumptis inseparabilis est deformitas, si libere fiant, quod non ita semper est in actionibus pertinentibus ad præcepta secundæ tabulæ. Quod non universaliter, sed indefinite accipiendum est: aliqua enim præcepta secundæ tabulæ possunt esse immutabilia etiam hoc modo, ut aperte fatetur Bernardus dicto c. 6, et in superioribus satis explicatum est.

25. ***An extra Decalogum sint aliqua præcepta naturæ dispensabilia per potentiam divinam.*** — Superest dicendum an saltem extra Decalogum sint aliqua naturalia præcepta quæ proprie et formaliter relaxari possint per divinam dispensationem. Affirmant enim Soto loco citato, et sequitur Medina dicto art. 8, et tribuit D. Thomæ, vel quia q. 94, art. 5, dicit legem naturalem quoad aliquas conclusiones posse in aliquo particulari casu mutari, ut in lege de reddendo deposito (quo exemplo utuntur dicti auctores ad probandum dispensationem posse cadere in talem legem), vel forte quia D. Thomas, dicta q. 100, art. 9, dicit in præcepta quæ dantur ad determinandos modos speciales exequendi præcepta Decalogi, posse cadere dispensationem, ut si ad custodiam civitatis distribuat lex vigilias per cives, potest cum aliquo dispensari (hoc enim est exemplum D. Thomæ, quod ad hanc etiam partem Soto applicat). Hujus etiam sententiæ videtur fuisse Altisiodor. supra: distinguit enim in præceptis quatuor gradus necessitatis, ex quibus quartus non facit ad causam, quia est de necessitate proveniente ex lege humana; in tertio ponit præcepta, quæ pendent ex actu humano, quem supponunt, ut sunt de servandis votis, juramentis, contractibus, etc., et in his parva est difficultas, ut patet ex capite præcedenti. In primo ergo gradu necessitatis dicit præcepta non esse dispensabilia, in secundo autem esse; ponit exemplum in præcepto non ducendi plures uxores; et rationem indicat, quia illa sunt secundæ necessitatis, quæ sunt aliquo modo necessaria ad conservationem charitatis, non tamen simpliciter ad ipsam charitatem; nam hæc constituunt primum gradum necessitatis. Favet multum D. Thomas in 4, d. 33, q. 1. Nam in primo articulo docet esse præceptum naturale prohibens pluralitatem uxorum, pertinens non ad primaria, sed ad secundaria præcepta, et ideo subdit art. 2 potuisse Deum illo præcepto dispensare. Eademque ratio erit de præcepto naturali prohibente matrimonium inter fratres: unde de Abraham legitur habuisse Saram sororem suam in uxorem. Item de præcepto non dissolvendi vinculum matrimonii consummati. Nam hæc et similia naturalia sunt; et tamen in illis dispensare potest Deus. Fundamentum Soto esse videtur, quia hæc præcepta nec proxime nec remote continentur proprie in præceptis Decalogi, tanquam conclusiones in principiis: unde sentit non inferri per necessariam consequentiam, et ideo non habere tantam necessitatem quin in eis possit dispensari.

26. *Resolutio. Deum in nullo præcepto proprie dispensare.* — Nihilominus dicendum est, proprie loquendo, non dispensare Deum in aliquo præcepto naturali, sed mutare materiam ejus, vel circumstantias, sine quibus præceptum ipsum naturale non obligat ex se et absque dispensatione. Hanc credo esse mentem divi Thomæ in dict. art. 8, et Cajetani, Richardi et aliorum. Quam probo primo excludendo exempla quæ in contrarium afferuntur. Primum erat de non reddendo deposito in casu necessario: illa vero non est dispensatio, ut est evidens, alias unusquisque secum dispensaret in illa lege naturali, quia sua auctoritate potest non reddere depositum in tali casu, imo tenetur. Est ergo illa mutatio in materia, per quam fit ut illa non sit materia talis præcepti, ut capite 3 declaravi: unde immerito adducitur D. Thomas in art. 5, q. 94, quia ibi non de dispensatione, sed de mutatione ex parte materiæ loquebatur. Secundum exemplum erat de custodia civitatis per vigilias lege distributas, quod multo magis est extra rem: nam illa distributio non fit nisi per humanam legem, et ideo mirum non est quod cadat in illam dispensatio, non solum Dei, sed etiam hominis: ideoque male etiam citatur D. Thomas in dicto art. 8, quia ibi loquitur de determinatione legis naturalis facta per legem humanam, ut exemplum ostendit.

27. Tertium exemplum indicatum ab Altisiodorense est de præcepto servandi votum, in quo potest dispensari. Ad quod etiam constat ex dictis in capite præcedenti, cum aufertur votum, non fieri dispensationem in lege naturali, sed auferri materiam ejus: eodemque modo et non alio potest Deus auferre obligationem voti: nec enim facere potest ut votum integrum maneat, et quod lex naturalis non obliget habentem ad implendum illud: potest

ergo Deus auferre votum, et ita subtrahere obligationem legis naturalis absque dispensatione. Imo hic addo (quamvis forte ad modum loquendi pertineat) quod licet Pontifex, auferendo votum, dicatur proprie dispensare in illo, si tamen Deus per se illud remittat, non tam posse dici dispensare in illo quam irritare illud : et ratio est quia Deus remittit debitum suum tanquam proprius dominus illius, et ideo donat vel irritat, non dispensat ; sicut quando unus homo remittit alteri promissionem sibi factam, non dispensat, sed irritat illam : secus vero est de Pontifice qui operatur potestate commissa sibi, et tanquam domini dispensator. Cujus signum etiam est, quia Deus potest tollere votum sine ulla causa pro sola sua voluntate, quod est proprium irritationis : Pontifex vero non potest sine causa dispensare.

28. Quartum exemplum erat de præcepto non ducendi plures uxores; et ad eumdem gradum et ordinem pertinent cætera ad eamdem matrimonii materiam spectantia, in quibus considero omnia illa præcepta esse ex his quæ fundant obligationem suam in humano consensu et contractu, ut ex materia de matrimonio suppono, et inductione constat in allegatis præceptis : omnia enim fundantur in natura talis contractus, ut conveniente naturæ rationali. Hinc ergo est ut omnia illa mutabilitatem patiantur ex parte materiæ, quia cum contractus ille consistat in mutua corporum traditione, Deus, qui est supremus dominus illorum corporum, potest mutare aut moderari translationem dominii in corpus alterius per talem contractum factum, et hac mutatione facta cessabit lex quæ in illo fundatur, non per dispensationem legis, sed per irritationem contractus, vel in totum, vel ex parte. Confirmatur et declaratur a simili, quia hæc præcepta æquiparari possunt cum naturali præcepto non fornicandi, in quo fieri non potest dispensatio, quia accessus ad non suam non potest honestari ; tamen quia illa quæ non erat sua, verbi gratia, Oseæ, nec esse poterat sine illius consensu, fieri potuit sua per Dei potentiam vel simpliciter, vel quoad talem usum ; ideo accessus ad illam potuit fieri honestus, non per dispensationem in præcepto non fornicandi, sed faciendo ut non sit fornicatio, quæ antea fuisset. Ita ergo e converso recessus a propria uxore quoad vinculum contra naturale præceptum est, quia in homine non est potestas privandi alterum dominio acquisito, etiam illo volente ; Deus autem habet hanc potestatem, et ideo potest mutare materiam illius legis, et consequenter facere ut cesset obligatio ejus sine dispensatione. Declaratur tandem quia, ut in capite præcedenti dicebam, in præceptis ad matrimonium pertinentibus quædam respiciunt finem ejus et conservationem naturæ : quia ergo hæc conservatio ad auctorem naturæ spectat, ideo talia præcepta includunt in objecto suo veluti habitudinem intrinsecam ad auctorem naturæ, seu dependentiam ab illo, ita ut non sint omnino absoluta, sed quasi conditionata. Ut, verbi gratia, quod dissolutio matrimonii non liceat propria auctoritate, quia non possunt privati facere sua auctoritate aliquid quod cedit in præjudicium naturæ. Unde in tali præcepto intelligitur excepta auctoritas Dei, ut auctoris naturæ : ideoque quando ille aliud præcipit, non est dispensatio, sed observatio præcepti juxta conditionem quam includit; sicut infra de præceptis humanis dicemus, quando in ipso præcepto vel regula præcipitur ne hoc fiat sine licentia, tunc dare licentiam non esse dispensare, sed exequi legem, ordine et modo ab ipsa præscripto. Nullo ergo exemplo probari potest habere locum propriam dispensationem Dei in præceptis naturalibus.

29. Ratione tandem hoc declaratur, quia si præceptum est naturale, ut tale est, sequitur per consequentiam necessariam ex principiis naturalibus : ergo non potest magis dispensari in illo quam in ipsis principiis. Consequentia patet quia omnis falsitas vel defectus in conclusione redundat in falsitatem, vel defectum, aut mutationem principii. Antecedens vero patet, quia si non sequitur necessario, ergo non obligat ex vi solius rationis et discursus ; ergo non est mere naturalis obligatio. Declaratur tam in affirmativo quam in negativo præcepto : quia si præceptum affirmativum non sequitur necessario ex principiis naturalibus, ergo actus quem præcipit non est simpliciter necessarius ad honestatem morum ex vi solius rationis ; ergo nec est præceptus, nec sub obligatione naturali, nisi accedat aliqua voluntas quæ inducat necessitatem : unde e contrario nec omissio talis actus erit per se et intrinsece mala in aliqua opportunitate, vel cum aliquibus circumstantiis. Nam si pro aliquo tempore vel occasione habet illam intrinsecam malitiam, non vero pro aliis, certe pro illa erit præceptum naturale obligans ad talem actum, et non pro aliis; et ita stante illa occasione cum omnibus circumstantiis, non poterit præceptum non obligare : quia si mutentur occasio et circumstantiæ, tunc desinere poterit

obligatio, non tamen per dispensationem, sed quia hæc est natura præcepti affirmativi, ut obliget semper et non pro semper. Si vero præceptum est negativum, ut sit naturale oportet ut prohibeat rem quia mala est, atque adeo ut per se et intrinsece est mala : alioqui non erit præceptum naturale, quod non facit sed ostendit malitiam actus prohibiti. Nam si actio ex se talis non est, necessaria erit aliqua voluntas per quam fiat mala.

30. Dices fieri posse ut actio eadem interdum ex se mala sit, interdum vero non sit : sed contra, quia tunc non poterit utrumque habere cum eisdem circumstantiis, vel conditionibus ex parte materiæ. Nam cum bonitas vel malitia consurgant ex consonantia vel dissonantia actus ad naturam rationalem, fieri non potest ut idem actus cum eisdem conditionibus sit per se dissonus et consonus, quia non resultant oppositæ relationes ex eodem fundamento ; ergo ut illæ diversæ habitudines consurgant etiam pro diversis temporibus, necesse est ut pro illis fiat mutatio in conditionibus materiæ ; ut, verbi gratia, accipere rem alienam interdum est malum, interdum bonum, sed non cum eisdem circumstantiis; sed erit malum sine extrema necessitate, bonum vero in illa, quia pro illis opportunitatibus variatur jus utendi tali re. Tunc autem præceptum negativum naturale prohibens talem actum non prohibet illum abstracte, sed ut malum est, ac subinde ut versatur circa materiam, talibus circumstantiis affectam ; ergo non potest tale præceptum deficere circa suam materiam, et consequenter nec circa illam dispensari. Hæc autem ratio universalis est pro omnibus præceptis naturalibus, et illa ostendit intrinsecam differentiam quoad hoc inter naturale præceptum et positivum; ergo nulla exceptio vel limitatio habet locum in lege naturali, si proprie de illa et de vera dispensatione loquamur. Quod si interdum D. Thomas vel gravis auctor aliter locutus est, late accidit dispensationem pro mutatione obligationis orta ex mutatione materiæ, quando illa mutatio materiæ extraordinarie fit a Deo per supremam quamdam potestatem, ut supra respondendo ad Bernardum satis explicuimus.

CAPUT XVI.

UTRUM CIRCA LEGEM NATURALEM HABEAT LOCUM EPIIKIA, VEL INTERPRETATIO SIVE A DEO, SIVE AB HOMINE FACTA.

1. *Legem naturalem posse recipere interpretationem supponitur communiter inter auctores.* — Duo in hoc titulo petuntur, unum est, an circa naturalem legem habeat locum epiikia; aliud est, si locum habet, an a solo Deo vel ab hominibus etiam fieri possit. In primo puncto fere omnes auctores convenire videntur, legem naturalem posse recipere interpretationem per epiikiam, ut ex statim allegandis constabit. Dissentiunt tamen : nam quidam dicunt hanc epiikiam lege naturali a solo Deo fieri posse. Tribuitur D. Thomæ in 4, dist. 33, q. 1, a. 2, ubi loquitur in particulari de lege naturali prohibente pluralitatem uxorum : tamen ibi nomine dispensationis utitur; et eodem modo ibi Richardus, art. 1, q. 1, Paludanus, Supplementum Gabrielis et alii ibidem in eodem casu utuntur nomine dispensationis. Sicut etiam multi theologi (ut in libro 6 de Voto notavimus) legis interpretationem in casibus obscuris dispensationem vocant. Et juxta dicta videtur necessaria hæc expositio, quia rigorosa dispensatio non cadit in legem naturalem, ut ostensum est : ergo si aliqua videtur fieri, esse debet per modum interpretationis. Hæc autem videtur moraliter necessaria, quia lex naturalis quoad aliqua præcepta magis remota a primis principiis, versatur circa materiam mutabilem et quæ in multis casibus potest deficere, ut Aristoteles dixit 5 Ethicor., cap. 7 et 12 : ergo in illa est etiam necessaria epiikia, quia alias sæpe esset injusta. Quod autem hæc pertineat ad solum DEUM, probatur quia ejus est interpretari legem cujus est condere.

2. *Opinio asserentium epiikiam cadere posse in lege naturali, et ab homine interdum fieri.* — Aliorum vero opinio est epiikiam et cadere posse in legem naturæ et ab homine interdum fieri, ut a Papa vel alio simili potestatem habente. Utrumque sentit Cajetanus 2. 2, q. 120, art. 1, licet primum expressius. Et idem tenet Soto libro 1 de Justit., q. 7, art. 3, ad 3, et libro 10, q. 3, articulo 4. Idem late Navar., consil. 4 de Despons. impub., n. 16 et 17, varia adducens exempla, ubi etiam refert Covar. in 4, 2 part., cap. 6, § 9. Idem Felin. referens alios in capite *Quæ in Ecclesiarum* de Constitut., n. 26. Et omnes quos in cap. 14 allegavimus, qui dicunt posse homines dispensare in lege naturali, a fortiori possunt pro hac sententia allegari : ratio vero est, quia hæc interpretatio seu epiikia sæpe est moraliter necessaria, ut proxime ostensum est : ergo non est verisimile eam sibi Deum reservasse, sed hominibus quos suos ministros constituit commisisse. Probatur consequentia, quia alias

multum defuisset Deus hominibus in necessariis, quod non est providentiæ ipsius consentaneum. Sequela patet, quia recursus ad Deum ipsum immediate non est homini possibilis, neque est consentaneus ordini naturali : ergo si in occasionibus occurrentibus non esset in hominibus potestas ad interpretandum jus naturale, etiam præter verba ejus, si causa id postulet, homines essent perplexi, et miraculo esset opus vel speciali revelatione divina ad dirigendas suas operationes, quod repugnat omni prudenti providentiæ. Sicut inter homines repugnaret principem ita reservare sibi interpretationem suarum legum, ut in nullo casu, etiam quando esset impossibilis recursus ad ipsum principem, possent ministri ejus legem interpretari.

3. *Alia opinio asserens legem naturalem epiikia esse incapacem.* — Nihilominus esse potest tertia opinio, quæ in priori puncto negat legem naturalem esse capacem epiikiæ, et consequenter tollit fundamentum posterioris dubii : nam ex hoc principio sequitur neque Deum ipsum posse per veram et propriam epiikiam casum aliquem excipere a lege naturali. Quia si lex ipsa naturalis non est capax talis interpretationis, nihil mirum est quod nec a Deo fieri possit. Igitur primum illud fundamentum probari videtur ex dictis de dispensatione : nam qua ratione non potest in legem cadere dispensatio, eadem neque hujusmodi interpretatio. Probatur, quia ideo in talia præcepta non cadit dispensatio, quia continent intrinsecam rationem justitiæ, seu debiti honestatis : vel (quod perinde est) quia præcepta hujus legis sunt quædam propositiones necessariæ, quæ per necessariam consequentiam ex principiis naturalibus inferuntur : sed hujusmodi propositiones in nullo individuo possunt deficere, aut esse falsæ ; ergo non potest per aliquam interpretationem fieri ut liceat facere quod per illa prohibetur, quia est intrinsece malum, neque ut liceat omittere quod per illa præcipitur, quia est per se necessarium ad honestatem. Et quia alias pro illo casu in quo fieret talis interpretatio, inveniretur falsum esse id quod lex naturalis dictat, quod impossibile est, ut diximus.

4. ***Fertur judicium de opinionibus, et posterior eligitur et explicatur. — Quæ distinctio sit inter epiikiam et interpretationem.*** — Atque hæc ultima sententia, quantum attinet ad propriam epiikiam, in rigore mihi vera videtur : ut autem aliorum auctorum dicta intelligantur et res tota magis explicetur, oportet distinguere inter legis interpretationem et propriam epiikiam seu æquitatem : multo enim latius patet interpretatio legis quam epiikia; comparantur enim tanquam superius et inferius : omnis enim epiikia est legis interpretatio : non vero e converso omnis interpretatio legis est epiikia. Notavit distinctionem hanc Cajetanus dicta q. 120, art. 1, ubi ait, sæpe vel potius semper leges indigere interpretatione propter verborum obscuritatem, vel ambiguitatem, aut aliam similem causam ; non tamen omnem hujusmodi interpretationem esse epiikiam, sed illam solum per quam interpretamur legem deficere in aliquo particulari propter universale, id est, quia lex universaliter lata est, et in aliquo particulari ita deficit, ut juste in illo servari non possit. Hoc ipsum sumitur ex Aristotele 5 Ethic., cap. 10 ; in hoc enim sensu dicit epiikiam esse emendationem justi legalis, quia interpretatur legem non esse servandam in casu in quo esset error practicus illam servare, et contra justitiam vel æquitatem naturalem ; et ideo dicitur esse emendatio legis. At vero possunt esse aliæ interpretationes legum, quæ non pertinent ad emendationem earum, sed solum ad explicandum sensum earum in his quæ habent ambiguitatem, ut verbi gratia, quando interpretamur an lex prohibeat contractum vel irritet illum, nullam legis emendationem facimus, sed verum sensum ejus inquirimus. Ita ergo differunt interpretatio in genere, vel ut fit per epiikiam.

5. Deinde advertendum est legem naturalem dupliciter spectari posse ; uno modo secundum se, alio prout ferri contingit per aliquam legem positivam. Lex enim positiva, seu scripta, ut Cajetanus etiam dicto loco notat, quædam est constitutiva novi juris, et hæc est stricte positiva sive divina, sive humana : alia vero est solum declarativa, vel (ut sic dicam) recordativa juris naturalis, ut fuerunt præcepta moralia Decalogi in lege veteri, et sunt leges humanæ quæ naturalem justitiam continent, ut quod depositum reddatur, promissum solvatur, uxor a viro non separetur, et similia. Aliqua vero sunt præcepta naturalia, quæ non præscribuntur aliqua lege positiva, ut vitandam esse simpliciter fornicationem, quia lex humana non omnia declarat aut præcipit. Sic ergo lex naturalis spectari potest vel secundum se, prout recta ratione concipitur, vel dictatur ; vel prout exprimitur aliquibus certis verbis per aliquam legem scriptam.

6. *Prima assertio.* — *Multa præcepta na-*

turalia interpretatione et declaratione sæpe indigere. — Dico ergo primo : Multa præcepta naturalia indigent multa declaratione et interpretatione ad verum sensum uniuscujusque statuendum. Hæc assertio intelligi potest de lege naturali, tam secundum se quam prout scripta in aliqua lege positiva, et utroque modo manifesta est. Probaturque primo inductione : nam in præcepto, verbi gratia, vitandi homicidium, interpretatio maxime necessaria est ad intelligendum quid nomine homicidii ibi significetur, quia non quælibet occisio hominis est homicidium prohibitum lege naturali, sed illa quæ fit privata auctoritate, et per se, seu ex instituto, aut per modum agressionis; non vero quæ fit legitima auctoritate, vel per modum causæ defensionis. Ita in præcepto solvendi votum Deo factum, interpretamur intelligendum esse de voto juxta intentionem voventis, ideoque non obligare in casibus sub ejus mente ac intentione non comprehensis; et sic de aliis quæ statim proponemus : ratio vero est, quia non omnia præcepta naturalia sunt æque nota nec æque facilia ad intelligendum, et indigent interpretatione propter verum sensum eorum intelligendum absque aliqua diminutione vel additione. Item potest declarari, quia actus humani in honestate et malitia multum pendent ex circumstantiis et opportunitatibus operandi, et in hoc est magna varietas inter illos : quidam enim sunt aliis simpliciores (ut sic dicam) et pauciores conditiones requirunt, ut eorum bonitas vel malitia insurgat : lex autem naturalis secundum se spectata non præcipit actum nisi ut illum bonum esse supponit, nec prohibet nisi prout supponit intrinsece malum, et ideo ad intelligendum verum sensum naturalis præcepti, necesse est inquirere conditiones et circumstantias cum quibus actus ille secundum se malus est vel bonus, et hæc vocatur interpretatio præcepti naturalis quoad verum sensum ejus. Unde constat hanc interpretationem hominibus seu pro hominibus esse necessariam : Deus enim vel Angeli per se non indigent interpretatione, sed directe intuentur quale sit unumquodque præceptum, et quomodo et cum quibus conditionibus circa suam materiam versetur. Constat etiam hanc interpretationem fieri posse et debere non tantum a Deo, sed etiam ab homine, quia ipse homo est qui debet inquirere et intelligere verum sensum legis naturalis ; et, si per se non potest id assequi, debet ab aliis discere, quod sæpe fieri potest per solam doctrinam sine potestate jurisdictionis. Quomodo autem hæc interpretatio interdum pertineat ad auctoritatem superioris statim dicam.

7. *Secunda assertio.* — ***Propria epiikia nil habet locum in lege naturali, ut naturalis est.*** — *Confirmatur doctrina varia exemplorum inductione, ac explicatur.*—Nihilominus dico secundo : Propria epiikia non habet locum in aliquo præcepto naturali, ut naturale est, seu secundum se spectato : unde nec ab homine neque a Deo ipso fieri potest. Hæc posterior pars sequitur ex prima : prima vero probatur inductione in eisdem exemplis quæ alii auctores in contrarium adducunt. Unum est de lege reddendi depositum, quo utitur Cajetanus, quia in illo interpretamur non obligare in casu in quo esset contra justitiam vel charitatem depositum reddere. Hæc autem interpretatio non est epiikia in ipso præcepto naturali secundum se spectato : nam illud præceptum, ut sic, est in recta ratione, et recta ratio non absolute dictat depositum esse reddendum, sed sub intellectis conditionibus quas ratio justitiæ et charitatis requirit, et ita illa interpretatio quæ tunc fit non est propter universale (ut Cajetanus loquitur), sed est declaratio veræ universalitatis ipsius legis, prout in se lata est, id est, prout in recta ratione continetur. Non est ergo epiikia. Aliud exemplum adducit Navarrus ex Clement. I de Homicid., de præcepto *Non occides*, quod non comprehendat occisionem in defensionem necessariam : hæc autem non est epiikia, sed simplex interpretatio veri sensus illius præcepti. Quis enim dicat declarationem quod liceat auctoritate publica occidere malefactores non obstante quinto præcepto Decalogi, esse epiikiam, seu emendationem præcepti : nemo certe ita loquitur, quia solum est declaratio veri sensus præcepti : idem ergo est de propria defensione ; nam sunt ejusdem rationis. Aliud exemplum ejusdem Navarri est in cap. 1 de Jurejur. in 6, ubi explicatur naturalem legem de servando juramento non obligare ad servandum statutum illicitum. De quo constat nullam ibi esse epiikiam, sed solum declarationem naturæ juramenti, quæ est non obligare ad aliquid illicitum. Et ita in his duobus exemplis ipse Navarrus fatetur non esse interpretationem epiikiæ. Addit vero tertium, sentiens in eo esse propriam epiikiam : nam lex naturæ præcipit inferiorem parere superiori, a qua fit exceptio per exemptionem : per illam enim fit ut inferior non teneatur parere superiori. Sed multo minus hæc est epiikia ; tum quia exceptio a lege per privilegium non

est epiikia, ut recte Cajetanus supra notavit : illa vero exemptio nihil aliud est nisi privilegium quoddam; tum etiam quia ibi lex desinit obligare per mutationem materiæ, quia scilicet ille qui erat inferior, per exemptionem desinit esse inferior, ut ipse Navarrus fatetur; at hæc non est epiikia; alias in præscriptione fieret epiikia a lege naturali non retinendi rem alienam, et sic de aliis, quæ dici non possunt; et ratio est, quia per mutationem materiæ non emendatur lex; imo nec fit in illa ulla propria interpretatio, nec mutatio, sed mera cessatio per denominationem extrinsecam, ut in c. 13 declaratum est.

8. Tandem adducit Navarrus exemplum de votis, in quibus sæpe fit interpretatio. Sed, ut dicebam de juramento, ita dicendum est de voto : nam interdum fit interpretatio solum ad explicandam naturam ejus, ut quod non obliget in materia illicita, vel impossibili, etc. Et tunc nulla est umbra epiikiæ. Aliquando vero fieri potest interpretatio intentionis voventis, limitando illam, etiamsi verba voti videantur universalia, et tunc re vera habet modum epiikiæ, quia est emendatio voti propter universale : tamen illa epiikia non cadit in legem naturalem implendi votum, sed in votum ipsum, quod est quasi lex positiva privata, et ita per illam epiikiam voti solum declaratur modus promissionis, quæ est materia, in quam tunc cadit lex naturalis, et ita respectu legis naturalis non est epiikia, sed simplex declaratio objecti ejus. Sicut dicebamus, dispensationem in voto non esse dispensationem in illa lege naturali, sed in materia ejus, qua remissa, per se cessat obligatio naturalis legis; ita enim est in præsenti, servata proportione. Et ita etiam cessat exemplum quo utitur Soto de naturali præcepto, quo tenentur Episcopi residere, quod dicit interdum tolli per interpretationem epiikiæ. Ut enim omittam illam non esse interpretationem sine aliqua mutatione ex parte obligationis, quæ vere inerat et aufertur; etiamsi esset interpretatio, non esset epiikia in lege naturali, sed in pacto, seu promissione, aut vinculo, quo Episcopus conjungitur suæ Ecclesiæ, et in quo fundatur præceptum illud naturalis justitiæ. Si enim aliquando potest talis obligatio per interpretationem cessare, tota interpretatio versatur circa pactum, et circa intentionem se obligandi, excipiendo ab illa casum subintellectum, licet non fuerit expressum: ut si interpretemur posse abesse propter gravem infirmitatem, vel aliam necessitatem similem urgentem, etc.

9. *Firmatur eadem resolutio ratione.*—Ratione demum declaratur. Primo, quia epiikia est emendatio legis, seu justi legalis; at lex naturalis emendari non potest, cum posita sit in recta ratione, quæ a vero deficere non potest : nam si deficit, jam non est recta ratio; ergo eadem ratione deficere non potest justum huic legi respondens, quia ita legale est, ut sit etiam naturale : justum autem naturale, cum oriatur ex intrinseca (ut sic dicam) conformitate, et consonantia extremorum, deficere non potest, nisi aliquod ex extremis mutetur, et tunc jam mutatur materia legis, et non est idem medium virtutis, et consequenter neque idem justum, et ita licet cesset obligatio legis, non est propter epiikiam, sed propter mutationem materiæ. Secundo declaratur amplius, quia in lege naturali nunquam fit per interpretationem exemptio ab eadem lege universali, eo quod sit universaliter proposita, quæ sola est epiikia, ut dictum est. Assumptum patet, quia dictamen rectæ rationis secundum se spectatum, et ut practice verum, non fertur in universale, prout potest deficere, sed prout his circumstantiis affectum, cum quibus nunquam deficit : alias non esset dictamen verum, et consequenter nec necessarium, nec rectum, nec præceptum naturale continens. Sicut scientia philosophiæ non judicat simpliciter omnem hominem habere tantum quinque digitos, sed cum limitatione, si causæ naturales sint aptæ et non impediantur, et ita nunquam deficit, alias non esset conclusio scientifica.

10. Tertio declaratur inductione quadam : nam præcepta legis naturæ aut affirmativa sunt aut negativa. Priora talis sunt conditionis ut semper obligent, non tamen pro semper : in eis autem, ut semper obligant, non cadit interpretatio, quia non cadit variatio : necesse est enim ut pro suis opportunitatibus semper et infallibiliter obligent. In eisdem vero ut non obligant pro semper, dupliciter potest fieri determinatio temporis pro quo obligant, uno modo per legem positivam, et tunc in illa determinatione cadere poterit non solum interpretatio et epiikia, sed etiam dispensatio, quæ non pertinent ad præsens, quia non sunt in lege naturali, sed in positiva. Alio ergo modo fit determinatio per eamdem naturalem rationem, et tunc licet ratio determinet pro nunc obligare præceptum, pro tunc vero non obligare, nulla est epiikia, quia nulla est exceptio a lege, nec emendatio præcepti, sed simplex intelligentia illius : ergo in his præceptis non habet locum epiikia, quia non potest

in eis intelligi alius modus determinationis aut carentiæ obligationis pro aliquo casu: nam si ratio determinat pro aliquo tempore non obligare, hoc ipso intelligitur tale præceptum natura sua non esse latum pro occasione, et circumstantiis illo tempore occurrentibus; ut, verbi gratia, in præcepto correctionis fraternæ, quatenus naturale est, ipsa ratio determinat non obligare, quando non est spes fructus, non per epiikiam, sed quia præceptum illud natura sua non obligat pro semper, et illa est una ex circumstantiis pro qua non obligat. Sic etiam intelligo præceptum de reddendo deposito, si per modum affirmativi præcepti concipiatur, quia non obligat pro semper, sed pro tempore, in quo possit commode, id est, sine alterius præjudicio vel injuria reddi. Ita ergo in his præceptis nulla est epiikia.

11. Venio ad negativa, quorum natura est ut semper et pro semper obligent, vitando mala quia mala sunt: hoc enim est de ratione præcepti naturalis negativi, et ob hanc ultimam partem non patitur epiikiam: quia impossibile est id quod est per se et intrinsece malum fieri bonum aut non malum, manente eodem objecto et circumstantiis, et ideo dicimus non posse hoc fieri per dispensationem; ergo multo minus fieri potest per epiikiam. Probatur consequentia, quia quod non potest esse non malum nunquam non est malum; ergo nunquam non est prohibitum; ergo non potest vere declarari non prohibitum lege naturali pro aliquo tempore, vel occasione, quod ad epiikiam pertinet. Quod si mutatio fiat in objecto, vel circumstantiis intrinsecis, et ratione ejus mutationis actus desinat esse malus, jam illa non est epiikia, quia non versatur circa materiam sub tali lege naturali comprehensam, sed est cognitio, seu interpretatio materiæ legis et finium ejus. Ut quando interpretamur per legem non furandi non prohiberi accipere ab alio necessaria ad vitam in extrema necessitate, illa non est epiikia, sed propria declaratio illius legis quæ non prohibet nisi furtum, id est, acceptionem rei alienæ, domino rationabiliter invito, seu acceptionem rei alienæ quoad proprietatem et usum; acceptio autem rei alienæ in extrema necessitate nec est de re omnino aliena, quia pro illo articulo omnia sunt communia, nec est invito domino rationabiliter. Sic etiam in illo exemplo de deposito, si intelligatur præceptum illud tanquam negativum, sicut præceptum restituendi, id est, non retinendi depositum alienum, non est ita indefinitum præceptum, sed non retinendi irrationabiliter, seu sine causa cogente. Ita ergo in præceptis negativis naturalibus intelligi non potest propria epiikia.

12. *Objectio.* — *Duplex differentia inter legem positivam et naturalem, ex qua solvitur objectio.* — *Prima.* — *Probatur mendacium esse intrinsece malum, ac proinde nulla causa cohonestari per se.* — Dices: ergo eadem ratione etiam in præceptis positivis nunquam intelligetur epiikia. Patet, quia vel manet actus semper cum eisdem circumstantiis, et tunc impossibile est ut præceptum negativum prohibens actum nunc obliget et postea non obliget: vel circumstantiæ actus mutantur, et tunc etiam non erit epiikia. Et idem cum proportione dici poterit in affirmativis. Respondetur negando consequentiam: sunt enim duæ differentiæ notandæ inter jus positivum et naturale, quæ maxime declarant hanc materiam. Prior est, quod in lege positiva, manente tota materia actus cum omnibus circumstantiis intrinsecis ejus, potest per interpretationem æquam cessare obligatio, quamvis necesse sit ut aliqua circumstantia extrinseca occurrat, quæ cogat ad talem interpretationem faciendam, et illa est propriissima epiikia. Patet in exemplo communi de prohibitione ferendi arma noctu; nam si sit evidens necessitas, et ita urgens, ut non possit a superiori licentia postulari, juste interpretamur tunc præceptum non obligare, non quia non sit illa materia talis præcepti, sed quia licet sit eadem, ab ea est separabilis malitia, ablata prohibitione, et tunc non est verisimile intentionem legislatoris ad illum casum extendi. At vero in lege naturali fieri non potest ut, stante integra materia cum eisdem circumstantiis intrinsecis, propter solas extrinsecas occasiones interpretemur legem prohibentem non obligare, quia impossibile est a tali materia suis intrinsecis conditionibus affecta separari malitiam, et consequenter nec naturalem prohibitionem, etiamsi extrinsecus finis vel circumstantiæ varientur. Hoc declarat egregie exemplum de mendacio, de quo suppono ita esse intrinsece malum, ut propter nullam occasionem vel necessitatem extrinsecam licere possit, si manet mendacium, juxta doctrinam Augustini in lib. de Mend. et contra mendac., et in epist. 8 ad Hieron. et sequentibus, quæ fuit etiam Basilii, et regula 76 ex Brevior., et Hieronymi Apolog. contra Ruff., et Epistol. 65, et est recepta ab omnibus theologis cum Magistro in 3, d. 38, et D. Thoma 2. 2, q. 110,

art. 3; et habet magnum fundamentum in verbis Christi Joan. 8, ubi de dæmone ait: *Mendax est, et pater mendacii,* quia mendacium non potest esse ex Deo, sed dæmone, et ideo vocatur pater, id est, inventor ejus, et ideo de Deo potius scriptum est: *Perdes omnes qui loquuntur mendacium,* Psal. 5; unde in cap. *Super eo* de Usur. dicitur Scripturam sacram prohibere pro alterius vita mentiri, et ideo contrarium in Cassiano Collat. 17, tanquam error damnatur, de quo latius alibi, et videri potest Castro contra Hær., verb. *Mendacium.* Nulla enim alia ratio hujus verissimi dogmatis reddi potest, nisi quia extrinsecus finis, vel necessitas extrinseca non mutat objectum, nec intrinsecas conditiones ad mendacium requisitas, a quo objecto præcise spectato habet mendacium suam intrinsecam deformitatem, et ideo nec dispensatio, nec epiikia in eo locum habet, ut possit licere propter extrinsecas occasiones, necessitates, aut fines. Quoties ergo præceptum aliquod naturale videtur non obligare in aliqua opportunitate, necesse est mutari materiam talis actus quæ illi dabat malitiam propter quam prohibetur lege naturali. Et ita differt multum talis mutatio ab illa, quæ fit in lege positiva, quando intervenit epiikia, quia hic sola prohibitio cessat circa eamdem materiam; ibi autem minime, sed materia subtrahitur, et per illius mutationem tollitur malitia.

13. *Secunda.* — Alia differentia est, quod in lege positiva, quando interpretatio fit per epiikiam, non fit circa actum prohibitum per legem nec circa obscuritatem verborum ejus. sed potius supponitur illum esse actum prohibitum secundum speciem suam, et comprehendi sub verbis legis spectatis in sua proprietate: tota vero interpretatio et conjectura fit circa intentionem legislatoris, quod non fuerit mens ejus comprehendere talem casum, seu actum illum pro tali opportunitate. Et hæc est propria epiikia quæ dicitur emendatio legis, utique secundum speciem verborum, justificando illam (ut sic dicam) per intentionem et æquitatem præsumptam legislatoris. Hoc vero non habet locum in lege naturali, quia non fundatur primo in voluntate prohibente, sed in natura ipsius actus per se mali, et ideo interpretatio ibi solum habet locum circa materiam, quando actus abstracte sumptus non habet intrinsecam malitiam, sed solum ut versatur circa talem materiam tali vel tali modo, ut in occisione hominis, acceptione rei alienæ, retentione depositi, et aliis similibus explicuimus. Et ideo in hujusmodi lege non fit interpretatio per emendationem legis, nam hæc semper coaptatur materiæ, sed fit per solam explicationem rei et malitiæ quam secundum se habet: nam secundum illam tantum fit prohibitio, vel fertur lex, sive intelligatur ut indicativa malitiæ, sive ut prohibitiva. Et tunc nunquam potest per epiikiam interpretatio fieri, quod ille actus, ut versatur tali modo circa talem materiam, possit licere propter solam intentionem legislatoris conjecturatam per extrinsecam occasionem, necessitatem, aut finem: et ita non recte fit comparatio inter naturalem legem et positivam.

14. *Objectio.* — Sed instari adhuc potest, quia nonnulla sunt naturalia præcepta quæ propriissimam interpretationem epiikiæ recipiunt: nam circa eosdem actus, et cum omnibus circumstantiis intrinsecis quæ ordinarie sufficiunt ad naturalem prohibitionem, propter extrinsecam necessitatem, seu finem extrinsecum, interpretamur non obligare in aliquo casu. Hujusmodi est præceptum prohibens matrimonium cum sorore, quod in casu extremæ necessitatis non obligat propter conservationem speciei. Idem est de præcepto non contrahendi cum secunda, vivente prima; maxime si primum matrimonium fuit consummatum: nam in eadem necessitate generis humani, si prima esset sterilis, liceret accipere secundam: et in præceptis pertinentibus ad impedimenta quæ jure naturæ irritant matrimonium invenientur multa similia.

15. *Solutio.* — Respondetur nihilominus, generalem regulam datam veram esse, nimirum, stante eadem materia præcepti negativi naturalis, fieri non posse ut per epiikiam judicetur licitus actus prohibitus propter solam extrinsecam causam, seu finem, aut necessitatem: hoc enim convincunt rationes et exempla adducta. Quod si in aliquo præcepto id accidere videtur pro aliquo casu, vel tale præceptum simpliciter naturale non est, sed naturali proximum, et consuetudine hominum receptum et approbatum, ac proinde absolute solius juris gentium, et ideo mutabile vel alterabile pro aliquo casu: vel si præceptum est naturale simpliciter, materia ejus non erit actus simpliciter et abstracte sumptus, sed cum aliqua circumstantia intrinseca, qua sublata possit obligatio cessare: non tamen per epiikiam, sed per defectum propriæ materiæ. Applicare autem hanc regulam ad singula præcepta non est præsentis instituti, sed ad varias materias spectat. De illis ergo præceptis matrimonii,

qualia sint disputant doctores, et non eodem modo sentiunt. Nunc autem, supponendo illa esse vere præcepta naturalia, respondetur per illa non prohiberi simpliciter matrimonium, verbi gratia, inter fratres, vel cum secunda, sed prohiberi tale matrimonium quatenus noxium humanæ naturæ, et ita contrarium naturali honestati secundum rectam rationem: in casu vero illius necessitatis cessat hæc ratio, et incipit esse matrimonium maxime commodum naturæ, et subinde honestum, quia propter solam conservationem necessariam suscipitur, qui finis non est extrinsecus, sed intrinsecus tali actui: atque hoc modo in illa occasione mutatur materia præcepti negativi. Declaratur a simili: nam mutilatio proprii corporis, sine necessitate ad conservationem vitæ, intrinsece mala est: tamen in casu necessitatis propter conservandum corpus licet, quia illa mutilatio non prohibetur nec est per se mala, nisi ut noxia vitæ: tunc autem non est noxia, sed necessaria. Sic etiam verbum prolatum sine fine honesto vel convenienti naturæ malum est et jure naturæ prohibitum: idem autem verbum propter convenientem finem non prohibetur, quia non erat per se malum ut tale verbum, sed ut otiosum et inutile, quæ deformitas tollitur ex relatione ad talem finem. Sic ergo attente est consideranda qualitas et conditio materiæ: nam juxta capacitatem ejus mutatur moraliter ejus conditio ex fine, vel necessitate occurrente, quia actio talis est ut natura sua petat ordinem ad talem finem, tali vel tali modo, et tunc necessitas occurrens redundat in materiam præcepti et mutat illam, et inde fit ut cesset obligatio præcepti naturalis, non quia præceptum in sua materia non obliget semper et pro semper, sine exceptione, sed quia, mutata materia, jam non habet in illa locum tale præceptum, ut naturale est.

16. *Tertia assertio.—Lex naturalis, ut per legem positivam constituta, admittere potest epiikiam.*—Dico igitur tertio: Si præcepta naturalia spectentur ut per legem positivam constituta sunt, tunc recipiunt exceptionem epiikiæ, præsertim in ordine ad intentionem legislatoris humani, licet secundum se et ut naturalia sunt, illam proprie non admittant. Juxta hanc assertionem possunt exponi frequentes locutiones aliorum auctorum. Et præsertim Cajetanus expresse loquitur de his præceptis, ut constitutis per leges humanas, et alii etiam loquuntur de illis ut latis per generalia verba, sine moderatione, quam postea adhibet epiikia, quod non habet locum in his præceptis ut naturalia sunt, quia ut sic non feruntur per aliquod generale verbum, nisi in eo sensu in quo includat omnia necessaria ad intrinsecam malitiam, et ita nullam possit admittere exceptionem, sicut dicebamus de prohibitione furti, ut furtum est, vel homicidii, ut per se mali. Et inde patet ratio assertionis. Nam leges humanæ sæpe hoc non attendunt, sed simpliciter præcipiunt actum, verbi gratia, reddere depositum, vel solvere promissum, in quibus legibus ut sic propositis potest habere locum epiikia. Dico autem hoc intelligi in ordine ad intentionem legislatoris humani, quia sæpe contingere potest ut legislator humanus nihil de tali exceptione cogitaverit nec illam expresse intenderit, sed potius absolute et sine limitatione legem tulerit sub verbis de se comprehendentibus casum illum, et nihilominus interpretamur non comprehendisse illum. Quæ interpretatio respectu voluntatis legislatoris humani est epiikia, quia est quasi emendatio ejus; in se vero, et respectu legis naturalis est tantum explicatio mutationis factæ in materia, ratione cujus actus cum talibus circumstantiis non habet per se malitiam, nec comprehenditur sub lege naturali, et ita facilis est tota assertio posita. Crediderim etiam plures ex dictis auctoribus late et improprie interdum loqui de interpretatione legis naturalis, vocantes epiikiam vel exceptionem a lege, solam declarationem materiæ et veri sensus legis; sed non est de nomine contendendum quando de re constat; quamvis ad explicandam vim legis et ad constanter loquendum de interpretatione ejus, doctrina data necessaria videatur.

CAPUT XVII.

UTRUM JUS NATURALE DISTINGUATUR A JURE GENTIUM, QUIA HOC SOLIS HOMINIBUS CONVENIT, ILLUD ETIAM BRUTIS COMMUNE EST.

1. Explicato naturali jure, priusquam ad positivum transeamus, operæ pretium erit in fine hujus libri jus gentium quatenus ad rationem legis spectat, declarare; tum quia magnam habet cum jure naturali affinitatem, ita ut a multis cum illo confundatur, vel pars quædam ejus esse censeatur; tum etiam quia eo modo quo ab illo distinguitur, est illi propinquissimum, et quasi medium inter naturale jus, et humanum, et priori extremo vicinius, et ideo per illud convenienter transitum faciemus ad proprium jus positivum exponendum. Quod ergo aliquid sit jus gentium, vel ex ipsius

vocis usu frequentissimo, omnes tanquam certum supponunt: nam hujus juris frequens mentio est in jure civili, ff. de Justit. et jur., et Instit. de Jure naturali, gent. et civili, et in Decret. dist. 1 et sequent., ex Isidoro, 5 Etym., cap. 2, et in utriusque juris doctoribus illis locis, et passim, et in D. Thoma, ac theologis 2. 2, q. 57, art. 3.

2. *Explicantur variæ juris acceptiones.* — Quia vero hæc vox æquivoca est, oportet illam distinguere, ut significationem tantum ad nos pertinentem usurpemus. Jus enim interdum significat moralem facultatem ad rem aliquam, vel in re, sive sit verum dominium, sive aliqua participatio ejus, quod est proprium objectum justitiæ, ut constat ex D. Thoma, dist. q. 17, art. 1. Aliquando vero jus significat legem, quæ est regula honeste operandi, et in rebus quamdam æquitatem constituit, et est ratio ipsius juris priori modo sumpti, ut dixit ibidem D. Thomas, dicto art. 1, ad 2, quæ ratio est ipsa lex, ut ibi dicit, et ita jus coincidit cum lege, ut præcedenti libro cap. 2 notavimus: unde, ut habeamus brevia nomina quibus uti possimus, primum vocare possumus jus utile, secundum honestum: vel primum jus reale, secundum legale: utrumque ergo jus potest dividi in naturale, gentium et civile. Nam jus utile naturale dicitur quando ab ipsa natura datur, seu cum illa provenit, quomodo libertas dici potest ex jure naturali. Civile dicitur quod jus civile introducit, ut jus præscriptionis. Gentium quod ex communi usu gentium habetur, ut est jus transeundi per vias publicas, vel jus servitutis bello introductum. Atque in hoc sensu pertinet hæc divisio ad objectum justitiæ, et forte ita traditur a D. Thoma, dicto art. 3. In præsenti vero non ita loquimur de jure gentium, sed ut est quædam species legis. Nam etiam jus legale per tria illa membra dividi solet: nam in l. 1, § *Hujus studii*, ff. de Justit. et jur., expresse dicitur jus collectum esse ex præceptis naturalibus, aut gentium, aut civili. Et eodem modo sumitur divisio illa in titulo de jure naturali, gentium et civili. Quam divisionem ex communi usu et sententia bonam esse supponimus, et quia duo extrema membra satis nota sunt ex dictis in l. 1, cap. ult., oportet nunc explicare secundum membrum quod in hunc locum remisimus, quia pendet ex comparatione ejus cum jure naturali; unde etiam constabit ratio, et verus sensus totius divisionis.

3. *Prima opinio juristarum distinguens jus naturale a jure gentium, in eo quod primum competat etiam brutis, istud vero solum homini.* — In hoc itaque jure gentium explicando variæ sunt sententiæ, quarum primam in hoc capite pertractabimus, deinde cæteras persequemur. Jurisperiti ergo communiter distinguunt jus naturale a jure gentium in hoc quod jus naturale est commune brutis etiam animantibus: jus autem gentium est proprium hominum. Unde in l. 1, § *Hujus studii, et in* § 1 et 2 Inst. de jur. nat. gent. et civili, sic dicitur: *Jus naturale est, quod natura omnia animalia docuit* : *nam jus istud non solum humani generis proprium est, sed omnium animalium quæ in terra marique nascuntur, avium quoque commune est.* Et adhibentur exempla, ut maris et fœminæ conjunctio, filiorum procreatio et educatio. De jure autem gentium additur : *Gentium est, quo gentes humanæ utuntur,* et dicitur a naturali recedere, quia solis hominibus inter se commune est. Additur vero inferius in lege 9, jus gentium vocari, *Quod naturalis ratio inter omnes homines constituit, et apud omnes peræque custoditur.* Unde constat jus gentium censeri etiam naturale, sed speciali modo et proprio hominum, et hoc etiam declarant exempla quæ adhibentur in lege 2, 3 et 4, scilicet, *religio in Deum, obedientia ad patres et patriam, vim atque injuriam propulsare.* Unde ibidem significatur *hominem homini insidiari* contra jus gentium esse. Adduntur præterea *manumissiones* et *servitutes*, item *bella regnorum, dominiorum, rerumque divisio, commercia, aliique contractus venditionum,* et alia hujusmodi. Et similiter in § 4 Institution. de Jure natural. eadem exempla adhibentur, præter religionem et pietatem ad parentes et patriam.

4. Quocirca juxta hanc sententiam divisio illa juris seu legis in naturalem, gentium et civilem, ita debet ad duas bimembres reduci, ut prius lex dividatur in naturalem et civilem; deinde vero lex naturalis generatim subdistinguatur in naturalem communem omnibus animantibus, quæ absolutam appellationem juris naturalis retinuit secundum quamdam acceptionem, et legem naturalem propriam hominum, quæ juris gentium appellata est: et ratio talis subdivisionis esse potest, quia illæ duæ rationes vere sunt distinctæ in re, et possunt habere diversas considerationes et effectus morales, et ideo congruum fuit illas distinguere, et illis nomina propria imponere et accommodare. Nec videtur posse melius illa nomina explicari. Et solvitur facile difficultas tacta, quia jam constat quomodo divisio illa adæ-

quata sit; sumpto tamen nomine juris naturalis in generaliori significato. Nec videtur ab hac sententia recedere D. Thomas 1. 2, q. 95, art. 4, ad 1, et latius 2. 2, q. 7, art. 4, ubi hos duos modos juris naturalis agnoscit, eisque illas voces accommodat. Atque ita illum interpretatur Conrad. dicta q. 95, art. 2 et 4, ubi ita exponit juristarum opinionem et dicit divum Thomam locutum fuisse more illorum, licet philosophi aliter loquantur.

5. *Auctores improbantes juristarum opinionem.—Responsio pro juristis ad instantiam.*— Hanc vero interpretationem jurisconsultorum reprehendit Laurentius Valla libro quarto Elegantiar., cap. 48; Conan. etiam, in Commentar. jur. civil., lib. 1, cap. 6, illam subdivisionem juris naturalis rejicit, et consequenter putat non distingui jus gentium a jure naturali, ideoque nec Aristotelem nec alios antiquos philosophos illud distinxisse aut cognovisse. Soto etiam lib. 3 de Justitia, q. 1, art. 3, expositionem jurisconsultorum rejicit. Et primo fundantur quia nullum est jus naturale commune hominibus et aliis animalibus, quia bruta animalia non sunt capacia propriæ obedientiæ, aut justitiæ, vel injuriæ. Ad hoc vero respondent Albertus lib. 5 Ethicorum, c. 7, Turrecremata et Covarrus locis infra citandis, jus naturale dici commune brutis non formaliter quoad rationem juris et legis, sed materialiter quoad opera quæ sub tale jus cadunt: nam illa communia sunt hominibus cum brutis, ut patet in exemplis positis in jure de conjunctione maris et feminæ, procreatione filiorum, etc. Sed contra hoc est, quia illa communitas cum brutis in materiali opere nihil refert ad distinctionem juris vel legis; ergo est impertinens et sine arte illa divisio in illo sensu et propter illam solam causam. Sed respondere possunt illam materialem convenientiam deservire ad explicandam in homine diversam rationem naturalitatis juris (ut sic dicam). Nam lex naturalis generatim sumpta in dictamine rationis naturalis consistit: hoc autem dictamen interdum est ex inclinatione generis, seu naturæ sensitivæ ut sic: interdum vero ex propria inclinatione naturæ rationalis, ut talis est, et secundum has duas rationes distinguitur jus naturale tanquam commune brutis, ex parte scilicet inclinationis in qua fundatur.

6 Verumtamen etiam hoc modo non satisfit difficultati. Primo, quia juxta hanc declarationem vim vi repellere non sub jure gentium sed sub jure naturali constituendum esset, quod in illis legibus non fit. Probatur sequela, quia illa actio communis est brutis animalibus, et ex generali inclinatione ad propriam conservationem provenit. Nam sicut generatio provenit ex inclinatione naturali ad conservandam speciem, ita propria defensio est ex innata inclinatione ad conservandam propriam vitam, et proprium esse: utraque autem inclinatio communis est homini cum aliis animalibus; ergo immerito ponitur hæc actio sub jure gentium. Secundo falsum esse videtur jus naturale, ut habet propriam rationem legis, fundari in ratione naturæ sensitivæ, ut communis est brutis animalibus: nam semper considerari debet ut elevata ad superiorem gradum per differentiam rationalem; quia lex naturalis non regulatur per convenientiam ad naturam sensitivam, sed ad rationalem: sensitivam autem respicit solum ut contractam, et speciali modo perfectam per differentiam rationalem: ergo illa convenientia generica impertinens est ad distinguendam legem naturæ. Consequentia videtur clara, et antecedens probatur: tum, quia, quando lex naturæ aliquid præcipit in ordine ad conservandam naturam sensitivam, semper involvit modum rationalem, et ita dictat de conjunctione maris et feminæ multo aliter quam instinctus naturalis brutorum, ut constat de matrimonio, et idem cum proportione est de educatione filiorum, et de conservatione propriæ vitæ, et similibus: tum etiam, quia in eodem opere materialiter communi brutis, multa prohibet lex naturalis in homine a quibus bruta non arcentur per naturalem instinctum, ut prohibet lex naturalis vagum concubitum, seu fornicationem simplicem, et conjunctionem cum matre vel sorore, quæ privationes non sunt communes brutis. Unde etiam novum seu tertium argumentum insurgit: nam sequitur ex illa sententia hæc præcepta negativa esse juris gentium, et non naturalia, quod valde absurdum est. Et patet sequela, quia sunt ita propria hominum ut non possint dici brutis communia: nam, licet illud opus sit suo modo commune brutis, tamen omissio operis non est communis, et hæc est propria materia talis legis. Hoc vero argumentum evidentius ostenditur in præceptis colendi Deum, honorendi parentes et proximum. Nam absurdum est negare hæc esse simpliciter de jure naturali, sed tantum de jure gentium: idemque est de præcepto restituendi alienum, vel reddendi depositum, vel servandi fidelitatem, dicendi veritatem, et similibus, quæ sunt propria ho-

minum, et non communia cum brutis etiam materialiter, et tamen ad naturale jus maxime pertinent.

7. Ad hæc vero responderi potest juxta civilia jura jus gentium re vera esse jus naturale, et ita sæpe in jure civili vocari, ut patet in leg. *Bona fides*, ff. *Depositi*, et § *Et quidem*, et § *Singulorum*, Instit. de Rerum divisione, et § penult. Instit. de Jure natur. Quapropter non erit absurdum in hoc sensu vocare præcepta commemorata, imo et omnia Decalogi de jure gentium, quia per hoc non negatur esse de proprio et stricto jure naturali, sed indicatur peculiaris modus, et quasi proprietas talis juris respectu humanæ naturæ, et ita contentio tota versabitur circa solum usum vocis, vel necessitatem, aut utilitatem illius distinctionis in illo sensu. Sed licet hoc aliqua ex parte ita sit, nihilominus secunda ratio facta retinet suam vim et ostendit improprie valde dici dari jus naturale commune brutis. Et præterea (ne contentio sit de vocabulo) simpliciter dicendum erit juxta illam sententiam jus gentium esse intrinsece et essentialiter jus naturale, seu partem ejus. Hoc autem ad omnia quæ de jure gentium adducuntur accommodari non potest; quia quædam continent materiam non solum necessariam, sed etiam communem brutis, ut monstrant argumenta facta; alia non solum versantur in materia propria hominum, sed etiam non continent intrinsecam necessitatem, ut ex sequentibus constabit.

8. *Excluditur etiam secunda opinio distinguens jus gentium a naturali, quod naturale sine discursu vel facillimo innotescit, alterum e contra.* — Quapropter etiam non placet modus loquendi aliquorum theologorum qui sentiunt jus gentium habere intrinsecam necessitatem in suis præceptis; solumque differre a naturali, quia jus naturale sine discursu vel facillimo discursu innotescit: jus autem gentium per plures illationes et difficiliores colligitur. Quod potest sumi ex Soto, libro 1, q. 5, art. 4, et indicant aliqui moderni Thomistæ, ita intelligentes D. Thomam, quem infra interpretabimur. Nobis igitur hæc etiam sententia non placet, primo, quia multa dicuntur esse de jure gentium quæ non habent illam intrinsecam necessitatem, ut divisio rerum, servitus, et alia quæ infra videbimus. Secundo ac præcipue, quia jus gentium nec circa prima principia moralia, nec circa conclusiones quæ ex illis necessario inferuntur versari potest, quia omnia illa sub proprio jure naturali comprehenduntur, ut cap. 7 probatum est. Et confirmatur, nam omnia præcepta quæ a Deo sunt in cordibus hominum scripta pertinent ad jus naturale, ut sumitur ex Paulo ad Roman. 2; sed omnia illa quæ evidenti ratione deducuntur ex principiis naturæ sunt scripta in cordibus; ergo omnia pertinent ad jus naturæ. Et e converso, præcepta juris gentium ab hominibus introducta sunt per arbitrium et consensum illorum, sive in tota hominum communitate, sive in majori parte; ergo non possunt dici scripta in cordibus hominum ab auctore naturæ; ergo sunt juris humani et non naturalis. Quod si de aliquibus præceptis juris gentium hoc necessario fatendum est, ut ostendemus, non oportet jus gentium cum naturali confundere, nec propter solas illationes etiam plures ita vocare jus illud quod simpliciter naturale est: nam discursus non excludit veram et naturalem necessitatem præcepti sic cogniti, et quod discursus sit per plures vel pauciores illationes magis vel minus notas, valde accidentarium est.

9. *Tertia opinio distinguens jus naturale in eo quod obliget sine dependentia a potestate humana, e contra vero jus gentium.* — *Excluditur dicta opinatio.* — Dicunt vero aliqui jus naturale comprehendere conclusiones ita necessarias, ut nulla facta suppositione societatis humanæ vel dependentis a voluntate humana, sequatur ex principiis naturæ evidenter, et has non spectare ad jus gentium: esse vero alias conclusiones quæ sequuntur etiam ex principiis naturæ necessario, tamen non absolute, sed supposita humana societate, et consideratis aliquibus circumstantiis necessariis ad ipsius conservationem, et præcepta quæ circa hujusmodi conclusiones versantur constituere jus gentium. Quod videtur posse sumi ex divo Thoma in 2. 2, loco allegato. Sed per hoc etiam non explicatur vera et propria ratio, et distinctio juris gentium a naturali. Nam multa sunt de jure naturali, quæ non obligant nec locum habent nisi aliqua suppositione facta, ut præceptum non furandi non habet locum nisi facta divisione bonorum et dominiorum. Præceptum item parendi dominis non habet locum nisi supposita servitute: justitia etiam contractuum non habet locum nisi ex suppositione commercii humani. Et ita sunt plura alia quæ manifeste pertinent ad jus naturale: nam ita sunt per se honesta, ut contraria prohibeantur quia mala, et non e contrario: ratio etiam reddi potest, quia quod conclusio sequatur ex principiis naturæ ex

suppositione talis vel talis materiæ, aut status hominum, non variat modum legis, quæ subsistit ex intrinseca rei natura, et non ex voluntate humana, sed denotat solum distinctam materiam legis ; verbi gratia, lex reddendi promissum et servandi fidelitatem Deo vel homini naturalis est, et tamen non habet locum nisi ex suppositione promissionis : sic etiam in materia de simonia dicitur, vendere rem consecratam ab hominibus contra jus naturale esse, licet supponat consecrationem humano jure introductam. Ergo, licet conclusio sequatur ex suppositione, se tenente tantum ex parte materiæ præcepti, si illatio est evidens ex principiis per se notis, talis conclusio ad jus naturæ pertinet, non ad jus gentium. Ergo ut jus gentium a naturali distinguatur, necesse est ut, etiam supposita tali materia, non sequatur per evidentem consequentiam, sed per aliquam minus certam, ita ut arbitrium humanum et moralis commoditas potius quam necessitas intercedat. Concludendum igitur censeo jus gentium non præcipere aliquid tanquam ex se necessarium ad honestatem, nec prohibere aliquid quod per se et intrinsece malum est, vel absolute, vel supposito tali statu et conditione rerum, sed hæc omnia pertinere ad jus naturale, ac subinde in hoc sensu jus gentium non comprehendi sub jure naturali : nec etiam ab illo differre quia sit proprium hominum : nam hoc etiam juri naturali convenit, vel majori ex parte, vel etiam omnino, si de jure et lege proprie loquendum est.

CAPUT XVIII.

AN JUS GENTIUM ALIQUID PRÆCIPIAT, VEL PROHIBEAT, AUT POTIUS SOLUM CONCEDAT, VEL PERMITTAT.

1. *Opinio aliquorum asserens jus gentium non esse præceptivum, sed permissivum tantum et concessivum aliquod agendi, vel e contra.* — Propter ea quæ superiori capite tractata sunt Conan., lib. 1 Comment. Jur. civil., cap. 6, n. 5, quem refert et sequitur Vasquez, disput. 157, capite 3, existimavit jus gentium, prout a naturali distinguitur, non continere sub se præcepta aut promissiones, sed solum concessiones quasdam, seu facultates, aut permissiones aliquid agendi vel non agendi non tantum impune, sed etiam juste et honeste : ita tamen ut contrarium non sit turpe vel injustum. Adduntque ulterius auctores hujus sententiæ ad jus gentium necessarium esse ut conveniat humanæ naturæ non absolute spectatæ, sed ut jam constitutæ in civili communitate, quia multa sunt utilia hominibus, ut in communitate viventibus, quæ absolute non pertinent ad commodum naturæ secundum se. Illa ergo quæ conceduntur hominibus in communitate viventibus, propter communem utilitatem, tanquam honesta, et non tanquam necessaria ad honestatem nec tanquam præcepta, dicunt esse de jure gentium. Nam si præcipiantur, erunt vel de jure naturali, si ex vi rationis præcipiantur, vel de jure civili, si præcipiantur ex humana voluntate potestatem habente, ut probant discursus facti capite superiori ; ergo ut jus gentium possit esse distinctum, oportet ut sit concessivum, non præceptivum. Confirmatur hæc sententia auctoritate saltem negativa D. Isidori et D. Thomæ. Nam Isidorus 5 Etymolog., cap. 4 et 6, dicit jus naturale esse illud quod est commune omnibus rationibus : jus autem gentium non definit, sed explicat tantum per quædam exempla quæ concessionem tantum continent, non præcepta, ut postea videbimus, D. etiam Thomas solum dixit jus gentium positum esse ab hominibus in societate viventibus ad majorem utilitatem, quæ ex rationis discursu colligitur : non vero dixit esse positum per modum præcepti.

2. *Excluditur opinatio.* — Hanc vero sententiam, ut verum fatear, non satis intelligo. Nam inquiro an loquatur de jure ut solum consistit in morali facultate utendi et non utendi, vel de jure ut significat legem, seu regulam rationis : sive proprie præcipientem, sive approbantem aliquid ut honestum. Prior sensus non est ad rem, ut ex dictis constat, nisi fortasse velint auctores illius sententiæ negare dari aliquod jus gentium, quod sit vera lex, quod non declarant. Nec possunt rationem reddere cur admittant hoc membrum juris gentium in jure, quod sit facultas utendi, et non in lege, et ex dicendis constabit esse eamdem utriusque rationem. Si vero loquantur de jure, quod est vera lex, aut regula honestatis, facile etiam potest illa doctrina refutari.

3. Nam ostendo imprimis nullam esse majorem rationem distinguendi jus gentium concessivum a jure naturali, quam jus præceptivum. Quia in jure naturali multa sunt quæ honeste fieri possunt ex vi legis naturalis, quæ non præcipiuntur, nec contraria prohibentur, et ita etiam dari potest jus naturale concessi-

vum, quale est jus ducendi uxorem, jus retinendi et conservandi propriam libertatem : hoc enim honestum est, et illud jus naturæ concedit, non præcipit. Et in hoc sensu solet distingui duplex jus naturæ, aliud positivum, idest, præcipiens; aliud negativum, id est, non prohibens, ut videre licet in Covarro, regula *Peccatum*, 2 part., § 11, n. 3, et supra tractando de immutabilitate legis naturalis, illam distinctionem explicavimus : et ratio est quia ratio naturalis non solum dictat quid necessarium sit, sed etiam quid liceat. Quando ergo dicitur jus gentium dare facultatem honeste operandi aliquid, interrogo an illa facultas, ut est justa et honesta, habeatur ex ipsa ratione naturali præcise spectata, vel ex aliqua hominum consensione. Si primum dicatur, jam illud jus erit naturale, licet sit tantum concessivum. Si vero dicatur secundum, vel procedunt rationes factæ, quod illud non sit jus gentium distinctum a civili, vel si eo non obstante potest esse tale jus concessivum distinctum a civili, et quasi medium inter naturale et civile, eadem ratione poterit dari simile jus præceptivum.

4. Responderi potest illud jus haberi ex vi solius rationis naturalis; tamen non convenire hominibus absolute spectatis, sed ut congregatis in aliqua societate humana, et ideo distingui a primario jure naturali tanquam secundarium, vocarique jus gentium. Exemplis usitatis in hac materia declaratur : nam bellum, verbi gratia, dicitur esse de jure gentium, non quia præcipiatur etiam supposito justo titulo, sed quia conceditur tanquam honestum : hoc autem genus juris supponit communitatem humanam, ut constat. Item divisio agrorum, seu terrarum, ac sedium, et terminorum in communi dicitur esse de jure gentium, quæ manifeste supponit institutionem humanarum societatum, et illa supposita ex vi solius rationis naturalis omnia illa licent, licet simpliciter necessaria non sint. Sed contra hoc est primo, quia ipsamet gentium discretio et regnorum divisio est de jure gentium, ut dicitur in l. *Ex hoc jure*, ff. de Justitia et jure, et tamen ante illam divisionem non supponitur aliquid præter statum naturalem hominum : ergo non semper jus gentium oritur ex illa suppositione, sed solum ex pura conditione naturali, qua homo est animal sociale, adjuncto naturali etiam principio, quod divisio civitatum est magis accommodata ad hominum conservationem. Secundo argumentor, quia quod in hujusmodi rebus aut juribus supponantur societates hominum, non tollit quin illud jus concessivum naturale sit, quia illa suppositio solum prærequiritur ut resultet materia talis juris : regula autem ipsa rationis antea erat, et semper naturalis est. Probatur, quia jus præceptivum sæpe etiam non habet materiam in qua actu obliget, nisi supposita vita hominum in communitate et societate, et nihilominus talia præcepta semper sunt juris naturalis, ut supra probatum est, et dicti auctores etiam concedunt ; ergo idem erit cum proportione in jure concessivo : nulla enim verisimilis ratio differentiæ assignari posse videtur.

5. Deinde ostendo non separari jus concessivum ab omni jure præcipiente vel prohibente, et in præsenti materia si unum sit juris gentium, etiam alterum : vel si unum est juris naturalis, etiam aliud, et ita non subsistere distinctionem datam. Primum declaratur imprimis exemplo privilegii : nam eo ipso quod uni conceditur, præcipitur aliis ne usum illius impediant, et hac ratione explicabamus supra rationem legis in privilegio : hoc autem eamdem rationem habet in omni jure concessivo. Secundo declaratur discurrendo per exempla juris gentium, quæ Isidorus posuit. Primum est *sedium occupatio*, hæc enim ita est licita unicuique jure gentium, vel potius naturali, ut nemo juste impedire possit alium quamvis occupet sedem ab alio non præoccupatam, et ita illa concessio habet annexum hoc præceptum. Secundum exemplum est *ædificatio* : tertium *munitio*, de quibus est eadem ratio. Nam repugnat aliquem habere liberam facultatem ædificandi, vel muniendi terram aut possessionem a se occupatam, et posse ab aliis juste impediri aut perturbari in usu illius facultatis : ergo est necessaria connexio inter jus concessivum et præceptivum. Quartum exemplum est *bella*, in quo id evidentius constat. Nam imprimis supponit præceptum prohibens aggressori tale bellum; ideo enim uni licet defensio, quia alter injuste bellum aggreditur. Deinde respectu ejus qui se defendit, sæpe tale jus non solum concedit facultatem, sed etiam præcipit usum, præsertim principi, qui tenetur defendere rempublicam. Et idem est de aliis, qui tenentur defendere commune bonum, vel etiam interdum propriam vitam. Si autem bellum sit aggressivum, eo ipso quod uni licet contra alterum, huic est prohibita defensio, quia tenetur parere, et jus suum alteri reddere, vel justam pœnam acceptare.

6. Quintum et sextum exemplum sunt *cap-*

tivitates et *servitutes*, in quibus etiam constat, si uni licet alterum in captivitatem vel servitutem redigere, etiam cogendo illum; eo ipso teneri hunc ad parendum, et non resistendum, quia non potest esse bellum justum ex utraque parte. Septimum exemplum est *postliminia*, de quo eadem cum proportione est ratio : nam est jus vel recuperandi libertatem amissam, vel redeundi ad priorem statum post exitum a liminibus captivitatis; in hoc autem jure necessario includitur præceptum vel restituendi talem hominem in antiquum jus, vel non privandi illum recuperato jure. Octavum exemplum est *fœdera pacis;* nonum *induciæ*. In quibus primo potest considerari facultas feriendi pacem, vel concedendi inducias, quæ sine dubio est res honesta de se et sæpe utilis, vel necessaria; tamen cum hac facultate conjuncta est obligatio non violandi pacis fœdera, neque nocendi hosti induciarum tempore. Decimum exemplum est *legatorum non violandorum religio*, quod aperte per modum præcepti fertur : in eo tamen distingui possunt illa duo, unum est facultas mittendi legatos ad alios principes vel provincias, aliud est præceptum et obligatio servandi immunitatem illorum. Ultimum denique exemplum est *connubia inter alienigenas prohibita*, in quo non sola permissio, sed præceptum aperte proponitur, et quia negativum est, vix in eo intelligitur aliquid per modum concessionis; quomodo autem in hoc exemplo locum habeat jus gentium paulo inferius exponam.

7. Dici potest, esto verum sit cum jure concessivo semper conjungi aliquod præceptivum, tamen sæpe esse posse diversorum ordinum : nam sæpe posito jure civili concessivo resultat jus naturale, ut posito jure concedente dominium media præscriptione, et acquisita præscriptione, resultat jus naturale prohibens accipere ab aliquo ipso invito rem quam præscripsit, et concesso privilegio ab homine, vel humano jure eximente aliquem a solutione tributi, naturalis lex dictat non esse petendum. Sic ergo in dictis exemplis dici potest permissionem seu concessionem esse de jure gentium, præcepta vero inde resultantia esse de jure naturali præceptivo.

8. Propter hanc objectionem proposui secundam partem assertionis, scilicet, in præsenti materia hoc non habere locum. Nam in simili inductione ostendi potest, quod tam concessio quam probibitio ad alios resultans est de jure naturali, vel si aliqua earum est absolute de jure humano, potius hoc conveniat concessioni, qua facta obligatio inde resultans naturalis est. Primum aperte, ut credo, ostenditur in quatuor primis exemplis Isidori, de sedium occupatione, ædificatione, mutatione, ac defensione per justum bellum : nam jus ad hæc omnia naturale est, id est, hæc omnia licita sunt jure naturæ : et eodem modo obligatio unius ad non violandum tale jus alterius naturalis legis est. Solum usus illarum facultatum posset dici de jure gentium ratione consuetudinis omnium gentium; at hoc ad factum pertinet, non ad legem. Idemque cum proportione dicendum est in 8, 9 et 10 exemplis de pace, induciis et legatis : nam illa omnia fundantur in pacto aliquo humano, in quo tam facultas contrahendi quam obligationes fidelitatis et justitiæ quæ ex fœdere seu conventione nascuntur, ad jus naturæ spectant. Solus usus potest dici de jure gentium propter convenientiam omnium gentium in usu talium rerum in genere; verumtamen hic etiam usus est effectus juris, non ipsum jus, quia hoc jus non ex usu, sed usus ex jure est.

9. At vero in quinto et sexto exemplo de captivitate et servitute videtur aliquid introductum usu hominum, quod non est immediate de dictamine rationis naturalis, nimirum, quod titulus acceptionis in bello justo sit sufficiens ad detinendum alium etiam invitum et coactum, vel etiam ad acquirendum dominium unius hominis in alium, et consequenter ad introducendum servitutem in uno, respectu alterius. Nam lex sola naturalis hoc non præscribit, licet illud non vetet, supposita justitia belli. Determinatio ergo illius juris est quasi lex quædam pœnalis usu hominum introducta contra gerentes injustum bellum : ponitur enim illis in pœnam, ut captivi vel servi fiant si vincantur. Hæc autem lex sic intellecta non est concessiva, sed magis directe est punitiva, et obligat reum ad pœnam eadem proportione, qua aliæ leges pœnales civiles, de quibus infra lib. 5 dicturi sumus. Qualiscumque autem sit, quatenus de facto dat facultatem reducendi homines in captivitatem vel servitutem, positiva est, et non ex sola vi ac discursu rationis naturalis, etiam supposita institutione humanarum communitatum : ergo non pertinebit ad jus gentium quale ab illa sententia describitur.

10. Præterea idem evidentius est in octavo exemplo de postliminibus, in quo videtur esse plus de jure civili quam de jure naturali vel gentium : nam videtur esse illa quædam moderatio pœnæ captivitatis aut servitutis, vel in

universum amissionis bonorum, vel deprædationum hostium, quæ maxime in bellum contingunt, quæ non est tam universalis omnium gentium, sed jura civilia maxime de illa loquuntur. Et præterea eo modo quo talis moderatio intelligitur lege constituta, non est sola permissio, sed lex vere obligans ad sui observationem : non enim est minus obligatoria lex quæ moderatur aliquam pœnam, quam lex quæ pœnam taxavit. Denique in ultimo exemplo clara est prohibitio et non tantum permissio, ne fiant connubia cum alienigenis. Præterquam quod neutro modo constat fuisse hoc jus, vel hunc usum communem omnibus gentibus, sed videtur maxime propria consuetudo fidelis populi tam in lege veteri quam nunc in nova, et ita illud potius est jus divinum, vel canonicum, et si aliquæ gentes id servarunt, magis videtur pertinuisse ad jus civile illarum quam gentium. Concludimus ergo non recte distingui jus gentium a naturali, quia unum concessivum tantum sit et aliud præceptivum : nam vel utrumque membrum in utroque jure repetitur, vel si præceptum naturale est, etiam concessio illi cum proportione respondens ex ipso jure naturali nascitur.

CAPUT XIX.

UTRUM JUS GENTIUM DISTINGUATUR A NATURALI TANQUAM SIMPLICITER POSITIVUM HUMANUM.

1. ***Jus gentium proprium non comprehenditur sub naturali. — In quo conveniat jus gentium cum naturali.***—Ex hactenus dictis videtur concludi jus gentium proprie dictum non comprehendi sub naturali, sed essentialiter ab illo differre, quia, licet cum illo conveniat in multis, tamen in propria morali differentia distinguuntur. Conveniunt quidem primo, quia utrumque est aliquo modo commune omnibus hominibus, ex quo capite utrumque potest gentium appellari, si in sola voce sistatur; quæ proprietas in jure naturali clara est, et ratione illius in l. *Omnes populi*, ff. de Justit. et jur. videbimus jus ipsum naturæ appellari jus gentium (quod in multis legibus observandum est); proprius vero appellatio illa tribuitur juri quod usu gentium introductum est in § 4 Instit. de Jur. natur., etc. Secundo conveniunt, quia sicut materia juris gentium solum inter homines locum habet, ita etiam materia juris naturalis est propria hominum vel omnino, vel magna ex parte, ut ex dictis in cap. 17 sufficienter constare potest. Et ideo multa exempla, quæ a juristis ponuntur sub jure gentium solum ratione hujus conditionis, solo nomine sunt juris gentium proprie dicti : nam re vera sunt juris naturalis, ut religio ad Deum, honor ad parentes, pietas in patriam, quæ habentur in leg. 2 et 3 de Justit. et jur., merito autem illa omisit Imperat. Instit. de Jur. natur. Similia sunt alia quæ ponit Isidorus, si in rigore sumantur, ut servare pacis fœdera, et inducias, et immunitatem legatorum, et similia : quo autem sensu illa intellecta fuerint ab Isidoro infra dicemus. Tertio conveniunt jus gentium et naturale, quod in utroque sunt præcepta, prohibitiones, atque etiam concessiones, seu permissiones, ut cap. 18 satis declaratum est.

2. *In quo præcipue differat jus gentium a naturali.* — Differt autem primo ac præcipue jus gentium a jure naturali, quia quatenus continet præcepta affirmativa, non infert necessitatem rei præceptæ ex sola rei natura per evidentem illationem ex principiis naturalibus, quia quidquid hujusmodi est naturale est, ut ostendimus : unde necesse est ut aliunde oriatur talis necessitas. Et simili modo præcepta negativa juris gentium non prohibent aliquid, quia per se malum sit : nam hoc etiam est mere naturale : unde ex parte humanæ rationis non est jus gentium tantum ostensivum malitiæ, sed constitutivum : itaque non prohibet mala, quia mala sunt, sed prohibendo facit esse mala. Hæ autem sunt propriæ et quasi essentiales differentiæ legis : ergo ita differunt jus gentium et naturale. Secundo consequenter differunt, quia jus gentium non potest esse tam immutabile, sicut naturale, quia immutabilitas ex necessitate oritur : ergo quod non est æque necessarium non potest esse æque immutabile, ut in cap. sequenti latius declarabitur. Tertio, hinc fit ut etiam in his in quibus hæc jura convenire videntur, non habeant omnimodam similitudinem. Nam in universalitate, et communitate ad omnes gentes naturale jus omnibus est commune, solumque per errorem potest alicubi non servari : jus autem gentium non semper omnibus, sed regulariter, et fere omnibus commune est, ut Isidor. loquitur : unde sine ullo errore potest alicubi non servari quod apud alios de jure gentium esse censetur. Item licet jus gentium regulariter versetur in materia propria hominum, aliquando potest aliquid disponere in materia communi brutis animalibus, ut in permittendo vago concubitu, seu fornicatione, vel in repellenda vi, quatenus aliquo modo

per jus gentium foveri aut determinari potest. Est ergo jus gentium simpliciter diversum a naturali, præsertim ratione primi discriminis.

3. *Jus gentium simpliciter dicendum esse positivum humanum.*—Unde tandem concludi videtur jus gentium simpliciter esse humanum ac positivum. Hæc assertio potest sumi ex divo Thoma, q. 95, art. 4, ubi absolute jus positivum dividit in gentium et civile, et utrumque dicit esse humanum jus derivatum a naturali. Potest tamen in his terminis esse aliqua æquivocatio, et ideo tollenda est, et verus D. Thomæ sensus explicandus. Potest enim lex humana interdum vocari, non ex auctore, sed ex materia, quia versatur circa res humanas, in qua significatione jus ipsum naturale humanum est, quia illo humanum genus gubernatur, et humanæ actiones diriguntur. Et hoc modo videtur sumpsisse jus humanum Aristoteles, 5 Ethic., cap. 7, quod ipse nominat jus politicum vel civile, ut interpres vertit. Atque ita dividit jus civile in naturale ac legitimum, per legitimum intelligens illud quod nos positivum civile nominamus. Item in hac significatione videtur sumpsisse jus humanum D. Thomas, d. q. 95, art. 2, nam illud dividit in id quod vim habet ex discursu naturali, aliud quod ex arbitrio hominum : quæ duo videntur esse jus naturale, et positivum tantum. Præterea lex positiva vocatur a D. Thoma humana, et talis ab ipso censetur omnis illa quæ ab hominibus ponitur. Eamque subdistinguit in art. 4, nam quædam est per modum conclusionis, quæ vim habet a jure naturali, quam nos dicimus esse potius declarativam juris, quam constitutivam : alia vero est per modum determinationis, quæ novum jus introducit, quam simpliciter positivam vocamus. Videtur ergo D. Thomas in dicto art. 4 loqui de jure gentium tanquam de lege humana et positiva priori modo accepta : nam aperte dicit esse per modum conclusionis, et habere suam vim a jure naturali. Et idem videtur sentire 2. 2, q. 57, art. 3, ad argumenta. Nihilominus tamen potest intelligi proprie de jure positivo et humano, id est, ab hominibus constituto : dicitur autem constitui per modum conclusionis, et non determinationis, quia ex vi juris gentium non recipit integram determinationem in particulari, sed in communi introducitur per modum illationis, non simpliciter necessaria; sed ita conveniens naturæ, ut quasi instigante natura inferatur. Et ita illum intelligit, et sequitur Soto lib. 1 de Justit., q. 5, art. 4, et latius lib. 3, q. 1, art. 3 : et cardinalis Bellarmin., lib. 1 de Cleric., c. 29, in ultima editione. Idem tenet Covar. in regula *Peccatum*, 2 p., § 11, n. 4.

4. Neque ab hac sententia dissentiunt juristæ, qui jus gentium distinguunt in primarium et secundarium, et prius dicunt includi in jure naturali : posterius vero esse positivum humanum, ut videre licet in Albert. Bolognet. tractatu de Legibus et juramento, cap. 27, et Pinell. in rub. C. de rescind. Vendit. Hæc enim divisio tantum differt in usu vocis : nam in re coincidit cum doctrina data. Quia illud jus gentium primævum intrinsece naturale est, solumque denominatur gentium, quia illo gentes utuntur communiter. Hic vero proprie loquimur, quatenus ab origine et auctoritate ita denominatur, et hoc est illud secundarium quod illi fatentur esse positivum humanum. Ratione etiam convincitur hæc assertio ex dictis, quia lex sufficienter dividitur per naturalem et positivam proprie dictam, vel per divinam et humanam ab auctore utramque denominando, quia utraque membra immediatam contradictionem involvunt, ut constat : sed ostensum est legem juris gentium non esse naturalem proprie et in rigore, et consequenter non esse divinam : ergo necesse est ut sit positiva et humana. Confirmatur, quia lex naturalis est, quam non opinio genuit, sed naturalis evidentia, ut Cicero dixit : ergo omnis lex, quæ non hoc modo generatur positiva est et humana : tale autem est jus gentium, quia non per evidentiam, sed probabilitatem, et communem æstimationem hominum introducitur : ergo.

5. *In quo differat jus gentium et civile.* — Nunc autem superest explicandum in quo differat jus gentium a civili : nam omne jus positivum ab hominibus positum in ordine ad gubernationem pure politicam vocat Aristoteles legitimum, 5 Ethicor., cap. 7, et illudmet videtur vocari civile, ut sumitur ex Isidoro supra, seu cap. 1, d. 1, et sentit D. Thomas locis citatis. Dices differre quia jus civile est jus unius civitatis aut regni : jus autem gentium est commune omnibus gentibus. Sed contra hoc est, primo quia hæc differentia solum videtur secundum magis et minus, et valde accidentalis. Secundo et difficilius, quia impossibile videtur jus gentium esse commune omnibus gentibus, introductum voluntate et opinione humana. Quia in his quæ ab opinione et arbitrio hominum pendent non solent omnes rationes convenire. Nam hoc est hominum

ingenium, ut quot sunt capita, tot fere sint placita et opiniones: ergo vel jus gentium non est humanum, vel non potest in eo a civili differre.

6. *Resolutio.* — Ad hoc igitur explicandum ita statuo : Præcepta juris gentium in hoc differunt a præceptis juris civilis, quia non scripto, sed moribus non unius vel alterius civitatis aut provinciæ, sed omnium vel fere omnium nationum, constat : jus enim humanum duplex est, scilicet, scriptum et non scriptum, ut tradunt jura supra citata, et infra videbimus; constat autem jus gentium scriptum non esse, et ita in hoc differe ab omni jure civili scripto etiam imperiali et communi. Jus autem non scriptum moribus constat; quod si sit unius gentis moribus introductum, et illas tantum obliget, dicitur etiam civile. Si vero introductum sit moribus omnium gentium, et omnes obliget, hoc credimus esse jus gentium proprium, quod et differat a naturali, quia non naturæ sed moribus innititur, et a civili etiam distinguitur in origine, fundamento et universalitate, modo explicato. Quod videtur mihi sensisse Justinianus in § *Jus autem*, Instit. de Jure natur., gentium et civili, cum ait : *Jus autem gentium omni humano generi commune est : nam usu exigente, et humanis necessitatibus, gentes humanæ jura quædam sibi constituerunt.* Ubi pondero verbum *usu exigente*, et verbum *constituerunt* : nam in hoc posteriori significatur constitutum fuisse, non a natura, sed ab hominibus, et in priori declaratur, non scripto, sed usu fuisse introductum. Idem videtur sensisse Isidorus l. 5 Etym., nam prius, c. 4 distinguit dicta tria jura, et definit *jus naturale esse illud quod est commune omnium nationum, eo quod utrobique instinctu naturæ, non constitutione aliqua habeatur.* In quo assertionem nostram comprobat, et virtute docet jus gentium non fundari in solo instinctu naturæ. Unde inferius, c. 5 post exempla juris gentium concludit *inde jus gentium vocari quod eo jure omnes fere gentes utuntur*. In quo insinuat definitionem juris gentium scilicet, esse jus commune omnium gentium non instinctu solius naturæ, sed usu earum constitutum. Nec prætereunda leviter est illa particula *fere*: nam per eam indicatur non esse in hoc jure necessitatem omnino intrinsecam et naturalem, et non esse necessarium ut sit commune omnibus omnino gentibus, etiam seclusa ignorantia et errore, sed satis esse ut fere omnes gentes bene institutæ illo utantur. Eumdem existimo fuisse sensum D. Thomæ, ut mox explicabo, et auctores alii supra citati hoc sine dubio voluerunt.

7. Probatur autem primo a sufficienti partium enumeratione, quia in hoc modo juris gentium nulla includitur repugnantia, sed est plane possibile, ut statim amplius declarabo, et non potest commodius distingui ab aliis duobus extremis, quod satis probant omnia quæ diximus; ergo. Secundo declaratur aliquibus exemplis adductis. Nam consuetudo recipiendi legatos sub lege immunitatis et securitatis absolute spectata non est de necessitate juris naturalis, quia potuisset unaquæque communitas hominum non habere apud se legatos alterius, nec velle illos admittere : nunc tamen admittere est de jure gentium, et illos repudiare esset signum inimicitiæ, et esset violatio juris gentium, esto non esset injustitia contra rationem naturalem. Quocirca, licet, supposita admissione legatorum sub pacto subintellecto, contra jus naturale sit non servare illis immunitatem, quia est contra justitiam et debitam fidelitatem : tamen illa suppositio, et pactum illud sub tali conditione jure gentium est introductum. Idem considerari poterit in quocumque contractu et commercio, in quo tria possunt distingui, unum est particularis modus contrahendi, et hic ordinarie pertinet ad jus civile, et sæpe fieri potest arbitrio contrahentium, non repugnante alioqui jure : secundum est observatio contractus postquam consummatus est, et hoc pertinet ad jus naturale, ut constat : tertium est libertas contrahendi commercia cum hominibus non inimicis, vel hostibus, et hæc est de jure gentium, quia jus naturæ per se ad hoc non obligat : potuisset enim una respublica per se vivere, et nolle commercium cum alia, etiamsi non esset inimicitia : jure autem gentium introductum est, ut commercia sint libera, violareturque jus gentium si absque causa rationabili prohiberentur. Et ita puto intelligendum quod dicitur in d. § *Jus autem: Ex hoc jure gentium pene omnes contractus introductos esse, emptiones, venditiones*, etc. Et ad hunc modum discurri potest de aliis.

8. Addo vero ad majorem declarationem, duobus modis (quantum ex Isidoro, et aliis juribus et auctoribus colligo) dici aliquid de jure gentium: uno modo quia est jus quod omnes populi et gentes variæ inter se servare debent; alio modo quia est jus quod singulæ civitates vel regna intra se observant; per similitudinem autem et convenientiam jus gentium appellatur. Prior modus videtur mihi

propriissime continere jus gentium re ipsa distinctum a jure civili, prout illud explicuimus. Et ad illud pertinent exempla de legatorum et commerciorum usu quæ explicuimus. Idem censeo de jure belli: quatenus fundatur in potestate quam una respublica vel monarchia suprema habet ad puniendam vel vindicandam, aut reparandam injuriam sibi ab altera illatam, videtur proprie esse de jure gentium. Nam ex vi solius rationis naturalis non erat necessarium ut hæc potestas esset in republica offensa: potuissent enim homines instituere alium modum vindictæ, vel committere illam potestatem alicui tertio principi, et quasi arbitrio cum potestate coactiva; tamen quia hic modus, qui nunc servatur, facilior est, magisque naturæ consentaneus, usu introductus est, et ita justus, ut non possit illi jure resisti. In hoc etiam ordine constituo servitutes: nam illo jure utuntur populi et gentes inter se, et non erat necessarium ex pura naturali ratione: posset enim alius modus pœnæ introduci, ut dixi; nunc autem tale est hoc jus, ut et rei teneantur hanc pœnam sustinere eo modo quo introducta est, et victores non possint juste gravius punire hostes jam victos, et finito bello, nisi alius specialis titulus interveniat. Item fœdera pacis et induciarum possunt sub hoc capite collocari, non quatenus servanda sunt postquam sunt facta: hoc enim potius pertinet ad jus naturale; sed quatenus admittenda sunt et non neganda, quando debito modo et rationabiliter petuntur: hoc enim licet sit valde consentaneum rationi naturali, tamen usu ipso et jure gentium videtur magis firmatum, et sub majori esse obligatione. Et ad hunc modum possunt inveniri alia exempla, vel explicari.

9. Ratio autem hujus partis et juris est, quia humanum genus quantumvis in varios populos et regna divisum, semper habet aliquam unitatem non solum specificam, sed etiam quasi politicam et moralem, quam indicat naturale præceptum mutui amoris et misericordiæ, quod ad omnes extenditur, etiam extraneos, et cujuscumque rationis. Quapropter licet unaquæque civitas perfecta, respublica, aut regnum, sit in se communitas perfecta, et suis membris constans, nihilominus quælibet illarum est etiam membrum aliquo modo hujus universi, prout ad genus humanum spectat: numquam enim illæ communitates adeo sunt sibi sufficientes sigillatim, quin indigeant aliquo mutuo juvamine, et societate, ac communicatione, interdum ad melius esse majoremque utilitatem, interdum vero etiam ob moralem necessitatem et indigentiam, ut ex ipso usu constat. Hac ergo ratione indigent aliquo jure, quo dirigantur et recte ordinentur in hoc genere communicationis et societatis. Et quamvis magna ex parte hoc fiat per rationem naturalem; non tamen sufficienter et immediate quoad omnia: ideoque aliqua specialia jura potuerunt usu earumdem gentium introduci. Nam sicut in una civitate vel provincia consuetudo introducit jus, ita in universo humano genere potuerunt jura gentium moribus introduci. Eo vel maxime quod ea quæ ad hoc jus pertinent, et pauca sunt, et juri naturali valde propinqua, et quæ facillimam habent ab illo deductionem, adeoque utilem et consentaneam ipsi naturæ, ut licet non sit evidens deductio tanquam de se omnino necessaria ad honestatem morum, sit tamen valde conveniens naturæ et de se acceptabilis ab omnibus.

10. Posterior modus juris gentium continet quædam præcepta, vel ritus, aut modos vivendi, qui per se et directe non referuntur ad universos homines, neque habent veluti pro fine proximo convenientem societatem et communicationem omnium nationum inter se: sed in unaquaque republica foro suo conveniente regimine constituuntur. Et nihilominus tales sunt, ut in usu similium rituum aut legum fere omnes nationes inter se conveniant, vel similitudinem habeant interdum genericam, interdum veluti specificam. Hoc etiam exemplis illustrari potest: et potest imprimis ad hunc modum accommodari exemplum de Religione, quo usus est jureconsultus: nam cultus Dei absolute est de jure naturæ: determinatio vero ejus omnino specifica et particularis est de jure positivo divino, et in ordine naturæ esset de jure civili, seu privato: at vero medio quodam modo videtur fuisse de jure gentium, ut ritus colendi Deum per sacrificia non est simpliciter de jure naturali, et tamen in eo videntur fere omnes gentes convenisse, ut in propria materia diximus: merito ergo poterit dici de jure gentium. Similiter quod sit in republica status hominum specialiter deputatus ad cultum Dei, non videtur esse de absoluto jure naturali; tamen est adeo consentaneum illi, ut fere omnes nationes et respublicæ in hac institutione consenserint saltem in communi, quamvis in particulari modo fuerit magna varietas; quoad hoc ergo potest etiam religio dici de jure gentium. Sic etiam multa ex exemplis Isidori videntur dici de jure

gentium, ut sedium occupatio, ædificia, munitio, usus pecuniæ : contractus etiam multi particulares possunt hoc modo dici de jure gentium, ut emptio et venditio, et similia, quibus nationes singulæ intra se utuntur, et ad cumdem modum refero postliminia, si vera in illis est convenientia inter nationes : nam (ut dixi) proxime videntur spectare potius ad jus civile. Idemque majori ratione assero de prohibitione conjugiorum cum alienigenis in religione : nam re vera ubi est talis prohibitio, non respicit generalem communicationem, et societatem generis humani, sed propriam utilitatem illius communitatis in qua fit talis prohibitio : et si in hac prohibitione est magna similitudo inter nationes (quod mihi satis incertum est), ex ratione poterit illa referri ad jus gentium. Ex his ergo satis declarata et probata manet nostra sententia.

CAPUT XX.

COROLLARIA EX SUPERIORI DOCTRINA, ET QUOMODO JUS GENTIUM ET JUSTUM SIT, ET MUTABILE.

1. *Quomodo jus gentium sit omnibus commune, et tamen non sit naturale.* — Ex dictis facile est definire cætera quæ de jure gentium desiderari possunt. Et primo intelligitur facile quomodo possit jus hoc esse commune omnibus gentibus, licet naturale non sit, et solvitur difficultas quædam in superiori capite relicta. Nam si sermo sit de proprio jure gentium priori modo declaratum, facile constat potuisse ipso usu et traditione, in universo introduci paulatim, et per successionem, propagationem et imitationem mutuam populorum, sine speciali conventu vel consensu omnium populorum uno tempore facto : est enim hoc jus tam propinquum naturæ, et tam conveniens omnibus nationibus et societati earum, ut fere naturaliter propagatum fuerit cum humano genere, et ideo scriptum non est, quia a nullo legislatore est dictatum, sed usu convaluit. De alio vero modo juris gentium facile explicari potest, unde orta in illo sit magna similitudo inter gentes, licet alias per se civile sit : ratio enim est, tum quia hæc similitudo non semper est perfecta, sed tantum in aliqua ratione generali et communi, ut explicavi ; tum etiam quia, licet hujusmodi ratio communis non sit simpliciter de jure naturæ, est tamen adeo propinqua et adeo consentanea, vel commoda naturæ, ut facile potuerit singulas nationes ad talia jura inclinare ; tum denique quia potuit in hoc etiam intervenire traditio, et mutua imitatio inchoata a principio generis humani, et cum illo aucta et dilatata.

2. *Quomodo explicandus D. Thomas dum asserit præcepta juris gentium esse conclusiones deductas ex principiis juris naturalis.* — Secundo, intelligitur quo sensu accipiendum sit quod D. Thomas, dicta q. 95, art. 4, dicit, præcepta juris gentium esse conclusiones deductas ex principiis juris naturalis, et differre a jure civili quia ejus leges non sunt conclusiones sed determinationes juris naturalis. Quæ doctrina præcipue traditur de proprio jure gentium communi et generali priori modo declarato; et licet a Conrado intelligatur esse data juxta modum loquendi juristarum, melius cum Soto et aliis intelligimus præcepta juris gentium vocari conclusiones juris naturalis, non absolute et per necessariam illationem, sed comparatione facta ad determinationem juris civilis et privati. Nam in jure civili seu privato fit determinatio vel mere arbitraria, de qua dictum est, *quod principi placuit, habet legis vigorem*, non quia sola voluntas pro ratione sufficiat, sed quia determinatio illa diversis modis facta esset rationabilis, et sæpe nulla est ratio ob quam potius hoc modo quam illo fiat, et ita dicitur fieri voluntate potius quam ratione : vel certe ubi aliqua specialis ratio intercedit, consideratur in ordine ad particulares et quasi materiales circumstantias, atque ita est determinatio magis in circumstantiis quam in substantia. At vero in jure gentium præcepta sunt magis generalia, quia in eis consideratur utilitas totius naturæ, et conformitas ad prima et universalia principia naturæ, ideoque vocantur conclusiones ex illis elicitæ, quia ex vi naturalis discursus statim apparet convenientia, et moralis utilitas talium præceptorum, quæ homines induxit ad tales mores introducendos, magis necessitate exigente, quam voluntate, ut Justinianus imperator dixit.

3. *Veram æquitatem et justitiam servandam esse in jure gentium.* — *Differentia inter jus gentium et naturale.* — Tertio, ex dictis infero in præceptis jure gentium servandam esse æquitatem et justitiam : hoc enim est de ratione omnis legis quæ sit vera lex, ut supra ostensum est ; leges autem ad jus gentium pertinentes veræ leges sunt, ut explicatum manet, et propinquiores sunt legi naturali quam leges civiles, ideoque impossibile est esse contrarias æquitati naturali, ut bene notavit Covarr., lib. 2 Variar., c. 3, n. 2. Addo vero esse diffe-

rentiam inter jus gentium et naturale rigorosum, quod jus naturale non solum præcipit bona, sed etiam ita prohibet omnia mala ut nullum permittat. Jus autem gentium aliqua mala permittere potest, ut notavit Mattienz., lib. 5 Recopil., tit. 11, leg. 1, Gloss. 1, n. 3. Quod maxime videtur habere locum in illo jure gentium, quod re vera civile est, per similitudinem autem et convenientiam nationum vocatur gentium. Sic enim sicut in jure civili permittuntur aliqua mala, ita etiam possunt permitti jure gentium, quia ipsa permissio potest esse tam necessaria juxta fragilitatem et conditionem hominum vel negotiorum, ut in ea servanda omnes fere nationes concordent; talis esse videtur permissio meretricum, et permissio deceptionis in contractu quæ non sit enormis, et similia.

4. *Objectio.* — Objici vero potest l. *In causa*, § *Idem Pomponius*, ff. de Minor. adjuncta Glossa : nam dicitur in textu *naturaliter licere contrahentibus se circumvenire in pretio emptionis et venditionis.* Ubi Glossa exponit *naturaliter*, id est, de jure gentium. Quod etiam habetur in lib. *Item si pretio*, § *Quemadmodum*, ff. Locati. Ad hoc respondet Mattienzo supra (sustinendo interpretationem Glossæ quoad adverbium *naturaliter*) verbum *licere* non debere intelligi cum proprietate, ut dicitur de re licita et honesta, sic enim repugnat esse licitum se circumvenire tam in pretio emptionis aut venditionis, quam in quolibet alio negotio : nam Paulus 2 Thessal. 4, inter præcepta a se tradita ponit, *ut nemo circumveniat fratrem suum*, et subdit : *Quoniam vindex est Deus de his omnibus.* Debet ergo verbum *licere* late sumi, et in ordine ad humanum judicium, prout licere dicitur quod impune fit, et quod usu toleratur, quod perinde est ac permitti. Vel dici etiam potest, et fere in idem redit, *naturaliter*, id est, *jure gentium* id *licere*, id est, *non prohiberi*, non quia jus naturale rigorosum id non prohibeat, sed quia jus gentium, prout humanum est, non addit specialem prohibitionem : imo statuit ut id non puniatur, neque tanquam delictum in humana republica seu foro habeatur. Et juxta hunc sensum illa jura confirmant potius doctrinam traditam.

5. At vero Covar. non probat illam Glossæ interpretationem in verbo *naturaliter*, neque illam improprietatem in verbo *licere*, præsertim cum lex *Item si pretio* dicat *naturaliter concessum est*, etc. Et ideo exponit verbum *circumvenire*, ut non sumatur rigorose, prout significat deceptionem per dolum et fraudem, sed ut significat humanam solertiam et artem, quia emens procurat minuere rei æstimationem quantum potest, et vendens augere, non cum fraude et dolo, sed intra limites justi pretii et rectæ rationis. Quam circumventionem videtur descripsisse Sapiens Proverbior. 20, dicens : *Malum est, malum est, dicit omnis emptor, et cum recesserit, gloriatur.* Unde quod dicitur in dicto § *Quemadmodum, naturaliter concessum esse quod pluris est minoris emere, et quod minoris est pluris vendere*, intelligendum erit (juxta hanc sententiam) intra latitudinem justi pretii; quia emens procurat emere minimo pretio justo : vendens summo vendere. Et juxta hunc etiam sensum nihil obstant illa jura, licet ad rem præsentem non faciat, et ideo in illo examinando non immoror.

6. *Jus esse mutabile ex hominum consensu.* — Quarto, ex dictis colligitur jus gentium esse mutabile quatenus ex hominum consensu pendet, in quo etiam differt jus gentium a naturali, ut ex supra dictis constat. Imo dicunt aliqui posse mutari privata auctoritate, quatenus aliquis potest cedere juri suo, etiamsi a jure gentium manet : sic enim religiosus cedit dominio temporalium bonorum; imo et capacitati ejus. Sed hoc non est proprium juris gentium, neque in eo differt a naturali, si præcise quatenus concessivum est spectetur, quod alii negativum vocant. Sic enim etiam renunciat religiosus juri ducendi uxorem, quod a natura habet, et potest quis se tradere in servum se privando naturali libertate. Sicut etiam in privilegiis jure civili vel canonico privatim concessis potest quis renuntiare juri suo. Igitur corollarium intelligendum est de jure gentium ut prohibitionem seu præcepta continet. Nam hœc de se mutabilia sunt : ratio autem est, quia res prohibitæ jure gentium simpliciter non sunt malæ de se et intrinsece : tum quia illa præcepta non inferuntur per necessariam et evidentem illationem ex principiis naturalibus : tum quia obligatio juris gentium non oritur ex sola ratione sine aliquo modo obligationis humanæ, saltem per generalem consuetudinem introductæ : ergo ex parte materiæ talis juris non repugnat simpliciter mutationem in illo fieri, dummodo sufficienti auctoritate fiat.

7. *A quo, et quomodo cadere possit mutatio in jure gentium.* — In quo etiam adverto talem mutationem aliter posse contingere in jure gentium, quod solum est commune propter convenientiam plurium nationum in tali vel tali lege : aliter vero in illo quod est com-

mune ex usu et more gentium, quatenus inter se habent societatem aliquam seu communicationem. Nam prius jus potest immutari a particulari regno vel republica, quantum ad ipsam, quia ut est in illa, re vera est tantum civile intrinsece (ut sic dicam), solumque appellatur jus gentium, vel per relationem et concomitantiam aliorum, vel quia est tam propinquum juri naturali, ut inde oriatur illa universalitas talis juris in omnibus, vel fere in omnibus gentibus. Per se autem ut est in unaquaque republica pendet ex peculiari determinatione et potestate, vel consuetudine illius reipublicæ in seipsa, et sine respectu ad alias; ergo potest ab una in se mutari, licet aliæ non consentiant, quia non tenentur singulæ aliis conformari; ut, verbi gratia, posset aliqua respublica statuere ut intra illam non permittantur meretrices, vel ut rescindantur omnes venditiones injustæ in quocumque excessu, vel ut non utantur pecunia; sic de aliis generibus commutationum. Quamvis enim de facto hæc non fiant, quia non subest causa, nec omnino commoditas, tamen ex vi honestatis et potestatis id non repugnat.

8. In alio autem jure gentium longe difficilior est mutatio, quia respicit jus commune omnium nationum, et omnium auctoritate videtur introductum, et ideo non sine omnium consensione tolli potest. Nihilominus tamen non repugnat mutatio ex vi materiæ, si nationes omnes consentirent, vel si paulatim introduceretur consuetudo contraria et prævaleret; sed hoc licet cogitari possit ut non repugnans, moraliter non videtur possibile. Alio vero modo potest aliqua communitas præcipere ut inter partes et membra sua tale jus gentium non servetur, et hic modus est possibilis et moralis. Sic enim jus gentium de servitute captivorum in bello justo in Ecclesia mutatum est, et inter Christianos id non servatur, ex antiqua Ecclesiæ consuetudine, quæ est veluti speciale jus gentis fidelis, et omnino servandum, ut notavit Bartol. in l. *Hostis*, ff. de Captivis, n. 16, et Covar. plures alios referens in regula *Peccatum*, 2 p., § 11, n. 6.

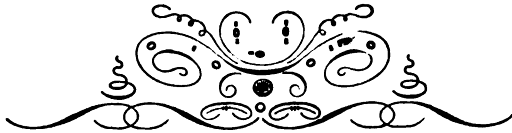
9. *Differentia inter jus gentium et civile.* — Atque hinc intelligitur alia differentia quæ in hoc constitui solet inter jus gentium et civile : nam civile dicitur esse mutabile in totum; jus autem gentium non in toto, sed in parte. Est enim intelligenda differentia non de absoluta potestate (ut sic dicam) seu mutabilitate ex parte istorum jurium : nam hoc modo utrumque de se mutabile est, ut probant rationes supra factæ. Sed intelligenda est secundum moralem potestatem et usum hominum. Item intelligenda est non de tota collectione præceptorum utriusque juris : sic enim neutrum est moraliter mutabile in totum, quia neutrum potest a toto humano genere absolute tolli, ut ex dictis satis per se est clarum. Igitur quoad singula præcepta dicuntur civilia jura facile in totum abrogari et mutari; ea vero quæ sunt juris gentium tantum in una vel altera parte diminui.

10. Denique satis ex dictis declaratum videtur quid et quale sit jus gentium in re ipsa et secundum propriam rationem spectatum, et solutæ sunt difficultates omnes tactæ in superioribus capitibus, quæ maxime niti videbantur vel in modis loquendi jurium et gravium auctorum, vel in exemplis variis quæ adducunt. Sed in hoc non est facienda vis, tum quia potuerunt uti voce illa in diverso sensu; tum etiam quia jus gentium est veluti medium inter jus naturale et civile : nam cum primo convenit aliquo modo in communitate, et in universalitate, et facili illatione ex principiis naturalibus, licet non per absolutam necessitatem vel evidentiam, in quo convenit cum humano jure : et ideo interdum aliqua præcepta naturalia quæ per solum discursum habentur et illo indigent juris gentium appellata sunt; et similiter interdum ponuntur exempla juris gentium permixta cum naturalibus. Tamen in rigore loquendo, et proprie distinguendo rationes jurium, exempla etiam et præcepta distinguenda sunt.

FINIS LIBRI SECUNDI.

INDEX CAPITUM LIBRI TERTII

DE LEGE POSITIVA HUMANA SECUNDUM SE, ET PROUT IN PURA HOMINIS NATURA SPECTARI POTEST, QUÆ LEX ETIAM CIVILIS DICITUR.

LIBER TERTIUS.

DE LEGE POSITIVA HUMANA

SECUNDUM SE

ET PROUT IN PURA HOMINIS NATURA SPECTARI POTEST, QUÆ LEX ETIAM CIVILIS DICITUR.

Distinximus in primo libro temporalem legem in naturalem et positivam, et ideo, postquam de æterna lege et temporali naturali dictum est, dicendum sequitur de positiva. Hanc vero ibidem subdistinximus in divinam et humanam, inter quas divina quidem nobilior est et dignior : tamen humana est nobis notior et propinquior naturæ, quia ejusdem ordinis est : et ita sicut natura gratiæ supponitur, ita ex suo genere lex humana veluti generationis ordine prior est quam divina, quia hæc supernaturalis est et ad ordinem gratiæ spectat. Ideoque prius de lege humana quam de divina tractamus. De ratione autem communi positivæ legis, ut a divina et humana abstrahit, nihil dicere necesse est, quia præter modum originis qui per hanc negationem explicatur, quod præcepta utriusque juris divini et humani positivi non habent per se intrinsecam necessitatem, sed ex voluntate extrinseca : præter hoc (inquam) et præter ea quæ de lege in communi in primo libro sunt dicta, fere nihil superest dicendum in communi quod ad moralem doctrinam utile sit; imo nec ad speculationem alicujus momenti. Et explicato utroque membro, omnia quæ de illorum convenientia aut differentia desiderari possunt, explicata relinquentur.

2. *Lex humana dividitur in eam quæ est juris communis et proprii.— Lex humana in civilem et canonicam distinguitur.* —Lex autem humana, juxta mentem Justiniani in § *Jus autem* Institutionum de Jure natur., gent. et civili, dividi potest in legem quæ est juris communis et quæ est juris proprii; prior ad jus gentium spectat, et hoc nomine significatur, et de illa jam satis dictum est. Hic ergo tractamus de jure humano proprio, cui nomen legis humanæ positivæ accommodatum est : dicitur autem proprium alicujus civitatis, reipublicæ, aut similis perfectæ congregationis. Unde hujusmodi etiam lex humana in civilem et canonicam distinguitur : nam licet canonica de se possit esse communis universo orbi, sicut Ecclesia catholica universalis est : tamen de facto est propria hujus communitatis, quæ est Ecclesia Christi, et non est communis omnibus gentibus, quia non omnes sunt de Ecclesia. Præterquam quod in modo quo fertur est proprie lex positiva humana, et, longe diversæ rationis a jure gentium, in multis similitudinem servat ad jus civile. Conveniunt enim hæ duæ leges in communi ratione legis positivæ humanæ. Inter eas vero notari potest differentia, quia lex civilis est mere naturalis ordinis quoad suam originem et potestatem : nam licet non feratur immediate a natura, fertur tamen per potestatem homini connaturalem. At vero lex canonica proprie est illa quæ ab hominibus fertur per potestatem supernaturalem. Et hac ratione ordine doctrinæ a facilioribus incipiendo, prius de civili lege quam de canonica dicendum videtur. De communi autem ratione legis humanæ positivæ simul cum lege civili disseremus : sic enim facilior erit doctrina, facileque poterit ad legem canonicam accommodari, ea tantum addendo quæ ratione supernaturalis potestatis illi conveniunt, quod in libro sequenti præstabimus. Et hinc etiam est ut in ipsa lege civili duo status distingui possint, unus secundum se ac pure, prout fuit in gentibus, et nunc est in infidelibus; alius prout est conjunctus cum fide, et inter fideles in Ecclesia Christi in usu esse potest; qui status

accidentaliter tantum differunt, et ideo simpliciter de lege civili dicemus; ubi autem aliquid proprium explicandum occurrerit, id non prætermittemus, sed doctrinam universam ad præsentem Ecclesiæ statum accommodabimus.

CAPUT I.

UTRUM SIT IN HOMINIBUS POTESTAS AD LEGES FERENDAS.

1. Loquimur (ut dixi) de natura hominis ejusque potestate legislativa secundum se spectata, non considerando nunc an per legem divinam aliquid illi additum vel subtractum sit: hoc enim postea videbimus. Itaque quæstio est an homines, ex sola rei natura loquendo, possint imperare hominibus per proprias leges eos obligando : ratio autem dubitandi esse potest, quia homo natura sua liber est, et nulli subjectus, nisi creatori tantum; ergo principatus humanus contra naturæ ordinem est et tyrannidem includit. Confirmatur experimento : nam ita de facto introductus est : nam de Nembrod dicitur Gen. 10 : *Ipse cœpit esse potens in terra : fuit autem principium regni ejus Babylon*, utique per vim et potentiam. Et similiter de Alexandro dixit Lucan. fuisse *felicem terrarum prædonem*, quod etiam significavit Augustinus, l. 4 de Civit, c. 4. Unde est illud Oseæ 8 : *Ipsi regnaverunt, et non ex me : Principes extiterunt, et non cognovi eos*. Confirmatur secundo ex August. qui lib. 19 de Civit. cap. 15, expendit dixisse Deum, Genes. 1 : *Faciamus hominem*, etc., *ut præsit piscibus maris, volatilibus cœli, bestiis terræ :* non dixisse autem ut præsit hominibus, significans hunc dominatum non esse naturalem homini : *Et ideo* (inquit) *priores justi non reges, sed pastores ovium fuerunt, et appellati sunt*. Ita etiam Gregorius, 21 Moralium, cap. 10, alias 11, et in pastorali, p. 2, c. 6, indicat hujusmodi potestatem per peccatum esse introductam et usurpatam. Tertio confirmari hoc potest nonnullis Scripturæ testimoniis in quibus significatur solum Deum esse hominum regem, legislatorem et dominum. Isa. 33 : *Dominus judex noster, Deus rex noster, Dominus legifer noster ;* et Jacob. 4 : *Unus est enim legislator et judex*, etc. Tandem confirmatur, quia non est vera lex nisi quæ obligat in conscientia; sed unus homo non potest alium in conscientia obligare, quia hoc videtur maxime proprium Dei qui potest salvare ac perdere ; ergo.

2. *Conclusio affirmativa, eaque de fide*.—In hoc puncto referri possent varii hæreticorum errores, sed illos attingemus melius in sequentibus, et ideo illis omissis dicendum est primo magistratum civilem cum potestate temporali ad regendos homines justum esse et humanæ naturæ valde consentaneum. Conclusio est certa de fide, quæ satis probari potest exemplo ipsius Dei constituentis in populo Judaico hujusmodi regimen, prius per judices, postea per reges, qui sine dubio habeant principatum et potestatem temporalium, et in tanta veneratione habeantur ut dii etiam vocarentur, juxta illud Psal 81 : *Deus stetit in synagoga Deorum ; in medio autem Deus dijudicat*. Nec refert si quis dicat, illos habuisse potestatem ab ipso Deo, quia nihilominus illa potestas in se non excedebat naturæ limites, etiamsi modus habendi illam fuerit extraordinarius et per specialem providentiam; ergo hoc non impedit quominus illa potestas aliter posset juste haberi. Imo inde sumitur argumentum, talem modum potestatis esse consentaneum ipsi naturæ, quatenus ad conveniens regimen humanæ communitatis necessaria est. Et hoc amplius confirmat hominum consuetudo : nam multo ante illa tempora fuerunt reges etiam sancti, et laudati in Scriptura, ut Melchisedech, Genes. 14, et ad Hebræos 7, et Abraham etiam creditur fuisse rex, vel supremus princeps, item Job, etc. Ac denique generaliter dicitur Proverb. 8 : *Per me reges regnant*. Apud sanctos Patres res est manifesta, quos in discursu attingam.

3. *Ratio assertionis*.—Ratio sumenda est ex Philosopho libro 1 Politic., eamque explicuit D. Thomas opusc. 20 de Regimine principum, lib. 1, c. 1, et elegantissime D. Chrysostomus, homil. 34, in 1 ad Corinth., nititurque duobus principiis. Primum est hominem esse animal sociale, et naturaliter recteque appetere in communitate vivere. Circa quod principium recolendum est quod supra diximus, duplicem esse communitatem hominum, imperfectam seu familiarem, et perfectam seu politicam. Inter quas prior est maxime naturalis et quasi fundamentalis, quia inchoatur ex societate maris et feminæ, sine qua non posset genus humanum propagari aut conservari; qua ratione scriptum est : *Non est bonum hominem esse solum*, et ex conjunctione hac proxime sequitur societas filiorum cum parentibus, quia prior conjunctio ad filiorum educationem ordinatur : filii autem saltem in principio et per multum tempus ætatis indigent conjunc-

tione et societate parentum, quia alias nec vivere nec convenienter educari, nec recte instrui possent. His autem statim accedit conjunctio aliqua servitutis, seu famulatus et dominii, quia moraliter loquendo indigent homines adjutorio et ministerio aliorum hominum. Ex his autem tribus conjunctionibus consurgit prima communitas hominum, quæ imperfecta dicitur respectu politiæ: est autem in se familia perfecta in ordine ad domesticam seu œconomicam gubernationem. Hæc autem communitas, ut supra etiam tetigi, non est sibi sufficiens, et ideo ex natura rei necessaria ulterius est in genere humano communitas politica, quæ civitatem saltem constituat, et ex pluribus familiis coalescat: quia nulla familia potest in se habere omnia ministeria et omnes artes necessarias ad vitam humanam, et multo minus potest sufficere ad assequendam omnium rerum necessariarum cognitionem. Item quia si singulæ familiæ essent inter se divisæ, vix posset pax inter homines conservari, neque injuriæ possent ordinate propulsari aut vindicari, et ideo dixit Cicero in lib. de Amicitia, *nihil principi Deo in rebus humanis esse gratius, quam homines habere inter se societatem ordinatam et perfectam, quæ civitas*, inquit, *dicitur*. Hæc autem communitas ulterius augeri potest in regnum vel principatum per societatem plurium civitatum, quæ etiam est valde conveniens humano generi, saltem ad melius esse, propter easdem rationes cum proportione applicatas, quamvis necessitas non sit omnino æqualis.

4. *In communitate perfecta necessariam esse potestatem gubernantem communitatem.* — Secundum principium est in communitate perfecta necessariam esse potestatem ad quam spectet gubernatio communitatis, quod etiam ex terminis videtur se per notum. Nam, ut ait Sapiens Proverb. 11: *Ubi non est gubernator, corruet populus*: natura autem non deficit in necessariis; ergo sicut communitas perfecta est rationi et naturali juri consentanea, ita et potestas gubernandi illam, sine qua esset summa confusio in tali communitate. Confirmatur ex proportione ad omnem aliam societatem humanam: nam quia conjunctio viri et feminæ naturalis est, ideo in ea caput invenitur, quod est vir, juxta illud Genes. 3: *Sub viri potestate eris*. Propter quod ait Paul. ad Titum 2: *Mulieres subditæ sint viris suis*. Ubi addit Hieronymus, *communi lege naturæ*. Similiter, in alia conjunctione parentum et filiorum pater habet a natura potestatem in filium; et in tertia, quæ est servorum ad dominum, constat etiam potestatem gubernandi esse apud dominum, ut in eodem loco Paulus tradit, et Eph. 6, et ad Coloss. 3, dicens servos debere dominis obedire ut Deo. Quia, licet conjunctio servitutis non sit omnino a natura, sed per voluntatem humanam, tamen, illa supposita, subordinatio et subjectio legi naturæ debita est titulo justitiæ. Subjectio autem filiorum etiam ipsum vinculum et fundamentum naturale habet, scilicet ordinem naturalem, unde et perfectior est ex titulo pietatis, et maxime in quarto præcepto Decalogi declaratur: unde fit tandem ut in domestica seu familiari communitate etiam sit ex natura rei potestas proportionata ad regendam illam, quæ principaliter in patrefamilias residet. Idemque invenire necesse est in quacumque communitate unius tantum domus, licet non fundetur in vinculo matrimonii, sed in alio genere societatis humanæ; ergo simili modo in communitate perfecta necessaria est potestas gubernativa illi proportionata.

5. *Ratio a priori.* — Ratio denique a priori est quam D. Thomas tetigit in dicto Opusc., quia nullum corpus potest conservari nisi sit aliquod principium ad quod pertineat procurare et intendere commune bonum ejus, ut in corpore naturali constat, et in politico idem docet experientia. Et ratio clara est, quia singula privata membra privatis commodis consulunt, quæ sæpe contraria sunt bono communi; et interdum multa sunt necessaria communi bono, quæ ad singulos non ita pertinent: et quamvis interdum pertineant, non procurantur eo quod communia, sed quod propria sunt: ergo in communitate perfecta necessaria est publica potestas ad quam ex officio pertineat commune bonum intendere ac procurare. Ex his ergo evidenter concluditur honestas et necessitas magistratus civilis, quia hoc nomine nihil aliud significatur nisi homo vel hominum multitudo, apud quam est prædicta potestas regendi communitatem perfectam: constat enim talem potestatem in hominibus esse debere, quia homines naturaliter non gubernantur politice per Angelos, neque immediate per Deum ipsum, qui lege ordinaria operatur per causas secundas proportionatas: ergo necessarium ac naturale est ut per homines gubernentur.

6. *Secunda conclusio.* — Dico secundo, magistratus humanus, si in suo ordine supremus sit, habet potestatem ferendi leges sibi proportionatas, scilicet, civiles seu humanas, quas

ex vi juris naturalis et valide et juste condere potest, servatis aliis conditionibus ad legem necessariis. Conclusio est certa, quam etiam philosophi tradiderunt. Aristoteles 1 Polit. per totum, et 10 Ethic., cap. ult.; Plato in dialog. de Legib. et de repub.; Cicero, l. 1 de Juvent., et in libris de Legib. Conveniunt etiam theologi et alii doctores quos supra l. 1, cap. 8, retuli, et multa videri possunt in Covarro, cap. 1 Practic. Quæstion., et in regula *Peccatum*, 2 part., § 9, n. 6; ratio autem est quia magistratus civilis necessarius est in republica ad regendam et moderandam illam, ut in superioribus ostensum est; sed unus ex actibus magis necessariis est legis conditio, ut constat ex lib. 1; ergo in politico magistratu existit hæc potestas. Nam qui aliquod munus recipit omnem potestatem necessariam ad illud convenienter exercendum recipit, ut est principium juris per se manifestum.

7. Atque hinc sequitur etiam converti hanc potestatem condendi leges humanas cum humano magistratu qui jurisdictionem superiorem in republica habeat. Hoc constat ex dictis supra lib. 1, cap. 8, ubi ostendimus hanc potestatem pertinere ad perfectam jurisdictionem, quæ omnia hic sunt accommodanda. Et universaliter procedunt quia solum apud principem seu magistratum est potestas publica, quæ ad actum publicum ordinetur, et circa totam communitatem versetur, et habeat efficaciam obligandi et cogendi; sed hæc duo sunt necessaria ad legem juxta Aristotelem, 10 Ethic., cap. ult., et sumitur ex l. *Legis virtus*, ff. de Legib. et in superioribus etiam ostensum est: ergo solus magistratus habens potestatem superiorem in republica habet etiam potestatem condendi legem humanam seu civilem. Denique hæc potestas superior est species cujusdam dominii: non est autem tale dominium hoc, ut ei respondeat propria servitus despotica, sed subjectio civilis: ergo est dominium jurisdictionis quale est in principe seu rege.

8. *Objectiones in corollarium.*—Quidam autem jurisperiti hoc limitant ut verum habeat in legibus juris communis seu regni; non in legibus municipalibus, seu statutis particularium populorum, ut videre licet per Felinum et quos ipse refert in capite *Cum omnes* de Constitut., n. 9 et 10 in fine. Fundatur, quia multæ communitates habent potestatem condendi statuta, quæ non habent jurisdictionem. Confirmari potest, quia jura civilia sæpe distinguunt jurisdictionem ab imperio, id est, a potestate imperandi, ut videri potest in lege *Ea quæ*, ff. Ad municipalem, et in l. *Imperium*, ff. de Jurisdict. omni. judic.; lex autem proprie pertinet ad potestatem imperandi, ut facile intelligi potest ex dictis supra de essentia legis: ergo potestas per se necessaria ad legem non est jurisdictio.

9. Respondetur nihilominus non esse necessariam limitationem, nisi fortasse in terminis sit æquivocatio: rationes enim factæ universaliter et sine restrictione probant. Et declaratur ex D. Thoma in 2. 2, q. 67, artic. 1, ubi probat ad ferendam sententiam esse necessariam jurisdictionem ex eo quod ad legem est necessaria, quia sententia et est lex particularis et vim habet coercivam; ergo a fortiori quælibet lex, quantumvis particularis videatur, jurisdictionem requirit: quia nunquam est tam particularis quantum est sententia, et semper habet vel habere debet adjunctam coercitionem, ut constat ex Aristotele supra et ex dictis juribus, quia vis directiva sine coerciva invalida est: quod autem ad sententiam ferendam requiratur jurisdictio, nullus unquam dubitavit. Unde confirmatur: nam si ad dicendum jus necessaria est jurisdictio, multo magis ad constituendum.

10. *Satisfit objectionibus in corollarium.*—Ad fundamentum autem illorum auctorum negari potest assumptum; quia vel statuta non sunt veræ leges, vel sine jurisdictione non fiunt, de quibus plura in sequentibus. Circa confirmationem (propter leges in ea citatas) adverto jurisdictionem adæquate et proprie sumptam significare potestatem dominativam politicam, seu gubernativam, quomodo de illa nunc loquimur. Et in hac significatione jurisdictio intrinsece concluditur in imperio politico, ne tyrannicum sit, argumento cap. *Quid culpatur*, 23 q. 1, ubi suprema potestas gubernandi rempublicam *legitimum imperium* appellatur, et juxta gradum et modum imperii erit etiam gradus et modus jurisdictionis. Aliquando vero jurisdictio sumitur stricte juxta nominis etymologiam pro mera potestate judicandi; nam per sententiam proprie dicitur seu explicatur jus, et hoc modo non repugnat esse in aliquo potestatem judicandi sine potestate ferendi legem; quamvis nunquam sit sine aliqua potestate coerciva, quæ nomine imperii stricte etiam sumpti videtur aliquando significari: unde e contrario potestas magistratus, quæ ad vindicanda crimina datur usque ad pœnam sanguinis, solet in jure civili vocari tantum imperium, et ita videtur accipi in dic-

tis legibus, et in l. *Potestatis*, ff. de Verb. significat., et tunc solet vocari merum imperium, lib. 2, cum Glossa ibi, ff. de In jus vocan. cum similibus, licet re vera tale imperium sine potestate jurisdictionis esse non possit, sicut e contrario nec jurisdictio esse potest sine aliquo imperio, juxta l. ult., ff. de Eo cui mandat. est jurisd., ubi mandata jurisdictione mandari dicitur aliquod imperium, *quia jurisdictio sine modica coercitione nulla est*. Hæc ergo duo in re non separantur, servata proportione, sed solum in aliquo usu vocum, atque ita potestas ferendi leges, sicut est potestas imperandi, ita etiam est jurisdictionis potestas.

11. *Satisfit objectionibus primæ conclusionis. — Principatui humano est per accidens imperia esse introducta tyrannice.* — Ad rationem ergo dubitandi negatur consequentia, quia licet homo non sit creatus vel natus subjectus potestati principis humani, natus est subjicibilis ei (ut sic dicam). Unde actu illi subjici, licet non sit immediate a natura, non est etiam contra jus naturale præcipiens; imo est consentaneum rationi naturali, ut humana respublica habeat aliquem cui subjiciatur, quamvis ipsum naturale jus per se non effecerit subjectionem politicam sine interventu humanæ voluntatis, ut videbimus. Ad confirmationem primam, fatemur imperia et regna sæpe fuisse per tyrannidem et vim introducta et usurpata; negamus tamen hoc pertinere ad intrinsecam rationem, seu naturam talis principatus, sed ad hominum abusum; unde etiam negamus a principio fuisse hoc modo regna introducta, ut jam exemplis ostensum est. Verba autem illa Oseæ specialiter de regibus Israel præter Dei voluntatem introductis dicta sunt, ut late ibi exponit Ribera. Possunt vero applicari vel ad omnes tyrannos, vel ad omnes qui inique regnant, licet sint veri reges: vel ad eos qui licet sint indigni et inepti ad gubernationem, illam ambiunt. Et hi sæpe dicuntur non regnare ex Deo, non quia veri reges non sint, sed quia non secundum Dei voluntatem regnant: vel quia permittente Deo potius quam ordinante ad tale munus assumuntur, ut videre licet in Orig. homil. 4 in Judic.

12. *Principatum humanum non esse congenitum cum natura, non vero esse contra naturam.* — Ad aliam confirmationem ex Augustino, respondeo inde solum haberi, principatum humanum non esse congenitum cum natura; non vero esse contra naturam. Sentit vero ibi Augustinus dominium unius hominis in alium non esse ex institutione prima naturæ, sed occasione peccati: sed loquitur de dominio cui servitus et conditio servilis respondet. Divus autem Gregorius clarius loquitur de potestate gubernandi; intelligendus autem est quoad potestatem coercivam et exercitium ejus. Nam quoad directivam, probabilius videtur futuram fuisse in hominibus, etiam in statu innocentiæ. Nam etiam inter Angelos est ordo et principatus, ut constat ex modo loquendi Scripturæ, et ex Dionysio, cap. 9 de Eccles. Hierarch., et Gregor., homil. 34 in Evang. Discursus etiam factus potest ad statum innocentiæ applicari, quia non fundatur in peccato vel aliqua deordinatione, sed in naturali hominis conditione, quæ est esse animal sociale et naturaliter postulare modum vivendi in communitate, quæ necessario debet regi per potestatem publicam. Coactio vero supponit deordinationem aliquam, et ideo quoad illam dicitur hæc potestas introducta occasione peccati. Sicut etiam subjectio uxoris ad virum naturalis est et in statu innocentiæ esset: et nihilominus post peccatum dicitur Evæ Genes. 3: *Sub viri potestate eris*, scilicet, quoad vim coercivam proportionatam, ut significavit Augustinus, l. 11 Genes. ad litteram, cap. 37.

13. Ad tertiam confirmationem ex locis Scripturæ respondetur ibi tribui Deo quod est proprium Dei, non negari hominibus quod ab ipsis participari potest. Isaias ergo excitat populum suum ad fiduciam in Deum et protectionem ejus: quia ipsum habebat ut vere dominum, regem et legislatorem nimirum excellenti et singulari modo: non tamen excludit quin populus ille haberet proprium regem humanum, qui etiam erat in suo gradu dominus, etc. Sic etiam potest intelligi locus Jacobi de supremo legislatore et judice, ut indicant illa verba: *Qui potest perdere et liberare*; hoc enim videtur esse proprium Dei. Satis vero commode potest exponi ut illud verbum *unus* non tam singularitatem quam identitatem significet, ita ut sensus sit: ille qui est legislator est etiam judex, nec debet usurpare judicium qui legislator non est nec ejus virtutem habet; unde subjungit: *Tu autem quis es, qui judicas fratrem tuum?* Non ergo negat homines esse posse legislatores et ferre judicium, sed reprehendit eos qui temere judicant, et ita usurpant munus judicum et legislatorum. Ad quartam confirmationem respondebimus in sequentibus, explicando legis humanæ obligationem.

CAPUT II.

IN QUIBUS HOMINIBUS IMMEDIATE EXISTAT EX NATURA REI POTESTAS HÆC CONDENDI LEGES HUMANAS.

1. *Rationes dubitandi.* — Ratio dubitandi est, quia vel est in singulis, vel in omnibus, seu in tota collectione eorum. Primum dici non potest, quia neque omnes sunt aliorum superiores, neque ex natura rei aliqui habent hanc potestatem magis quam alii, quia non est major ratio de his quam de illis. Secundum etiam non videtur posse dici : tum quia alias omnes leges manantes ab hac potestate essent communes omnibus hominibus ; tum etiam quia non apparet a quo possit tota hominum multitudo habere hanc potestatem, quia non ab ipsis hominibus, quia dare non possunt quod non habent : neque etiam a Deo, quia alias non posset illa potestas mutari : sed necessario manere deberet in tota hominum communitate, quatenus perpetua successione durat. Sicut quia Deus contulit potestatem spiritualem Petro, necessario in illo vel successoribus ejus durat, nec potest per homines immutari.

2. *Prima sententia.* — Circa hanc quæstionem solet referri opinio aliquorum canonistarum dicentium hanc potestatem ex natura rei esse in aliquo supremo principe, cui a Deo collata est, et per successionem durare debet semper in aliquo. Citatur Glossa in cap. *Denique* 7, q. 1. Sed ibi solum dicit filium regis jure esse regem, quod longe diversum est, nec dici illum successionis modum perpetuo in hominibus fuisse. Citatur etiam Glossa in cap. *Quoniam*, d. 10, quatenus ait imperatorem a solo Deo habere potestatem. Sed ibi per illam exclusivam *solum* intendit dicere non habere a Papa, non vero quod non habeat ab hominibus : nam ibid. ait imperatorem fieri ab exercitu juxta antiquum morem, cujus fit mentio in cap. *Legimus*, d. 93. Itaque hæc opinio neque auctoritatem habet neque fundamentum, ut magis ex sequentibus patebit.

3. *Sententia auctoris.* — *Quam potestatem habuit Adamus in posteros.* — Dicendum ergo est hanc potestatem ex sola rei natura in nullo singulari homine existere, sed in hominum collectione. Conclusio est communis et certa ; sumitur ex D. Thoma, q. 90, art. 3, ad 2, et q. 97, art. 3, ad 3, quatenus sentit principem habere potestatem ferendi legem, quam in illum transtulit communitas, ut habent etiam et fatentur leges civiles, l. 1, ff. de Constit. Principum l. 2, § *Novissime*, ff. de Origin. juris ; tradunt late Castro, lib. 1 de Lege pœnali, capit. 1, § *Postquam ;* Soto, lib. 1 de Justit., quæst. 1, art. 3, et videri etiam potest lib. 4 de Justit., q. 2, art. 1 et 2; Ledesm. 2 p. quarti, q. 18, art. 3, dub. 10 ; Covarr. in Practicis, cap. 1, concl. 1; Navarr. in cap. *Novit,* de Judiciis, notab. 3, n. 119. Ratio prioris partis evidens est, quæ in principio est tacta, quia ex natura rei omnes homines nascuntur liberi, et ideo nullus habet jurisdictionem politicam in alium, sicut nec dominium : neque est ulla ratio cur hoc tribuatur ex natura rei his respectu illorum potius quam e converso. Solum posset quispiam dicere Adamum in principio creationis ex natura rei habuisse primatum, et consequenter imperium in omnes homines, et ita potuisse ab illo derivari, vel per naturalem originem primogenitorum, vel pro voluntate ipsius Adæ. Sic enim dixit Chrysostomus homil. 34 in primam ad Corinth., ex uno Adamo omnes homines formatos et procreatos esse, ut significaretur subordinatio ad unum principem. Verumtamen ex vi solius creationis et originis naturalis solum colligi potest habuisse Adamum potestatem œconomicam, non politicam; habuit enim potestatem in uxorem, et postea patriam potestatem in filios quamdiu emancipati non fuerunt; potuit etiam discursu temporis habere famulos et completam familiam, et in ea plenam potestatem, quæ œconomica appellatur. Postquam autem cœperunt familiæ multiplicari, et separari singuli homines, qui erant capita singularum familiarum, habebant eamdem potestatem circa suam familiam. Potestas autem politica non cœpit donec plures familiæ in unam communitatem perfectam congregari cœperunt. Unde, sicut illa communitas non cœpit per creationem Adæ, nec per solam voluntatem ejus, sed omnium qui in illa conveniunt, ita non possumus cum fundamento dicere Adamum ex natura rei habuisse primatum politicum in illa communitate : ex nullis enim principiis naturalibus id colligi potest, quia ex vi solius juris naturæ non est debitum progenitori, ut etiam sit rex suæ posteritatis. Quod si ex principiis naturæ hoc non colligitur, non possumus cum fundamento dicere Deum speciali dono aut providentia dedisse illi hanc potestatem, quia nullam de hoc habemus revelationem, nec Scripturæ sacræ testimonium. Ad quod etiam facit quod capite præcedenti ex Augustino no-

tavimus, Deum non dixisse *faciamus hominem* ut præsit hominibus, sed cæteris animantibus: potestas ergo dominandi seu regendi politice homines nulli homini in particulari data est immediate a Deo.

4. *Duplex consideratio hominum multitudinis.*—Hinc facile concluditur altera pars assertionis, nimirum, potestatem hanc ex vi solius juris naturæ esse in hominum communitate. Probatur, quia est in hominibus, ut probatum est, et non in singulis vel in aliquo determinate, ut etiam est ostensum : ergo in collectione; est enim sufficiens partitio. Ut autem hoc melius intelligatur, advertendum est multitudinem hominum duobus modis considerari; primo solum ut est aggregatum quoddam sine ullo ordine, vel unione physica, vel morali, quomodo non efficiunt unum quid nec physice nec moraliter : et ideo non sunt proprie unum corpus politicum, ac proinde non indigent uno capite aut principe. Quapropter in eis consideratis hoc modo nondum intelligitur hæc potestas proprie ac formaliter, sed ad summum quasi radicaliter. Alio ergo modo consideranda est hominum multitudo, quatenus speciali voluntate seu communi consensu in unum corpus politicum congregantur uno societatis vinculo, et ut mutuo se juvent in ordine ad unum finem politicum, quomodo efficiunt unum corpus mysticum, quod moraliter dici potest per se unum : illudque consequenter indiget uno capite. In tali ergo communitate, ut sic, est hæc potestas ex natura rei, ita ut non sit in hominum potestate ita congregari et impedire hanc potestatem. Unde si fingamus homines utrumque velle, scilicet, ita congregari veluti sub conditione ut non manerent subjecti huic potestati, esset repugnantia, et ideo nihil efficerent. Quia sine gubernatione politica vel ordine ad illam non potest intelligi unum corpus politicum : tum quia hæc unitas magna ex parte insurgit ex subjectione ad idem regimen, et ad aliquam communem et superiorem potestatem : tum etiam quia alias corpus illud non posset dirigi ad unum finem et commune bonum; et ideo naturali rationi repugnat dari congregationem humanam quæ per modum unius corporis politici uniatur, et non habere aliquam potestatem communem cui singuli de communitate parere teneantur; ideoque si illa potestas non sit in aliqua persona determinate, necesse est ut in tota communitate existat.

5. His vero addendum est hanc potestatem non ita esse ex natura rei in multitudine hominum, ut necessario sit una numero in tota specie, seu in tota collectione hominum existentium in universo orbe. Quia necessarium non est ad conservationem aut bonum naturæ ut omnes homines ita congregentur in una politica communitate, imo vix erat id possibile, et multo minus erat expediens. Dixit enim Aristoteles, 6 Polit., cap. 4, civitatem nimis copiosam difficile gubernari recte : difficilius ergo regnum si nimis amplum sit : multo ergo difficilius totum universum, loquendo de civili gubernatione : unde mihi verisimilius est vel nunquam vel brevissimo tempore fuisse hanc potestatem hoc modo in tota hominum collectione, sed paulo post mundi creationem cœpisse homines dividi in varias respublicas, et in singulis fuisse hanc potestatem distinctam. Unde Augustinus, 15 de Civit., cap. 8, colligit ex Genes. 4 ante diluvium Caim fuisse primum qui proprium regnum et rempublicam construxit, et lib. 16, cap. 4, addit post diluvium fuisse Nembrod, ex Genes. 10, nam Caim fuit primus qui divisit communitatem perfectam separando se a familia paterna; idemque postea fuit Nembrod respectu Noe.

6. *Jura gentium quomodo introducta.*—Atque hinc tandem concluditur potestatem hanc ferendi leges humanas proprias et particulares (quas civiles vocamus, tanquam ordinatas ad regimen unius communitatis perfectæ), hanc (inquam) potestatem nunquam fuisse unam et eamdem in totam hominum universitatem : sed ita fuisse per communitatem divisam, sicut ipsæ communitates instituebantur et dividebantur : unde etiam concluditur non fuisse hanc potestatem civilem (saltem ante Christi adventum) in uno particulari homine respectu totius universitatis, quia neque omnes homines aliquando convenerunt ad illam conferendam alicui principi supra totum universum : neque scimus Deum illam contulisse alicui; nam maxime id poterat de Adamo cogitari de quo tamen jam id exclusimus. Nec denique aliquis unquam per bellum vel alio simili modo talem potestatem sibi comparavit, ut ex historiis constat : quid vero dicendum sit post Christi adventum in sequenti libro dicam. Per hæc autem non excluditur quod supra de jure gentium dicebamus : imo potius inde confirmatur : nam licet universalitas hominum non fuerit congregata in unum corpus politicum, sed in varias communitates divisa fuerit; nihilominus ut illæ communitates sese mutuo juvare, et inter se in justitia et pace conservari possent (quod ad bonum universi necessarium

erat), oportuit ut aliqua communia jura quasi communi fœdere et consensione inter se observarent : et hæc sunt quæ appellantur jura gentium, quæ magis traditione et consuetudine quam constitutione aliqua introducta sunt, ut diximus : et hoc est duplex illud jus proprium et commune, quod distinguit Cajus in l. *Omnes populi*, ff. de Justitia et jure.

CAPUT III.

AN POTESTAS FERENDI LEGES HUMANAS SIT DATA HOMINIBUS IMMEDIATE A DEO UT AUCTORE NATURÆ.

1. *Ratio dubitandi.* — Ratio dubitandi esse potest, quia ex dictis sequi videtur a singulis hominibus per proprium eorum consensum derivari hanc potestatem in totam communitatem ex eis coactam : nam idem est principium talis potestatis et ipsius communitatis in qua residet : sed ipsa communitas coalescit, medio consensu et voluntate singulorum : ergo ab eisdem etiam voluntatibus manat potestas. Major patet, quia posita communitate, sequitur hæc potestas ; sed qui dat formam dat consequentia ad formam : ergo qui est proximus auctor talis communitatis videtur etiam esse auctor et collator potestatis ejus. In contrarium vero est, quia priusquam homines in unum corpus politicum congregentur, hæc potestas non est in singulis, nec totaliter, nec partialiter : imo nec in ipsa rudi (ut sic dicam) collectione vel aggregato hominum existit, ut capite præcedenti declaratum est : ergo nunquam potest hæc potestas provenire immediate ab ipsis hominibus.

2. *Communis et vera sententia.* — In hac re communis sententia videtur esse hanc potestatem dari immediate a Deo ut auctore naturæ, ita ut homines quasi disponant materiam et efficiant subjectum capax hujus potestatis, Deus autem quasi tribuat formam dando hanc potestatem. Ita indicat Cajetanus, t. 1 Opusc., tract. 2, de Potestate Papæ, parte 2, cap. 10, ad 2 confirmationem, et Covar. c. 1 Practic. quæst. ; latius Victor. in Relect. propria de hac potestate ; Soto, libro 4 de Justitia, q. 2, a. 1 ; et potest suaderi, quia, ut antea dicebam, supposita voluntate hominum conveniendi in una politica communitate, non est in potestate eorum impedire hanc jurisdictionem : ergo signum est proxime non provenire ex eorum voluntatibus quasi ex propria causa efficienti. Sicut in matrimonio recte colligimus virum esse caput mulieris ex dono ipsius auctoris naturæ, et non ex voluntate uxoris, quia licet ipsi voluntate sua matrimonium contrahant, tamen si matrimonium contrahant hanc superioritatem impedire non possunt. Confirmatur ex Paulo ad Romanos 3 dicente : *Non est potestas nisi a Deo, et qui potestati resistit, Dei ordinationi resistit :* ergo etiam hæc potestas est a Deo ; ergo est immediate ab ipso Deo, quia a nullo alio prius seu immediatius est.

3. *Actus potestatis legislatoris.* — Declaratur secundo, quia hæc potestas habet plures actus qui videntur excedere humanam facultatem, prout est in singulis hominibus : ergo signum est non esse ab illis, sed a Deo. Primus actus est punitio malefactorum, etiam usque ad mortem : nam cum solus Deus sit dominus vitæ, solus ipse videtur potuisse dare hanc potestatem : et ideo dixit Augustinus lib. de Natura boni, cap. 32 : *Nocentium potestas non est, nisi a Deo.* Secundus actus est constituere in materia aliqua medium virtutis necessarium ad honestatem ejus. Tertio, cum hoc statu conjunctus est effectus obligandi in conscientia, ut infra videbimus, quod maxime videtur pertinere ad divinam potestatem. Quartus est vindicare injurias singulorum, cum alioqui scriptum sit : *Mihi vindicta, et ego retribuam,* dicit Dominus, Roman. 12. Ergo signum est hanc potestatem esse divinam, alioqui potuissent homines alium modum vindicandi injurias usurpare , quod est contra naturalem justitiam.

4. In hac sententia unum est certum et clarum ; aliud vero aliqua explicatione indiget. Primum est hanc potestatem esse a Deo ut a primo et principali auctore. Hæc enim videtur clara sententia Pauli , et sufficienter probari rationibus factis : et præterea, quia potestas hæc est aliquid in rerum natura, et sive sit res physica, sive moralis, est simpliciter res bona, et magnæ æstimationis ac necessitatis ad bonam consuetudinem humanæ naturæ ; ergo necessario manare debet ab ejus auctore. Denique , quia illi qui hac potestate utuntur in humana communitate Dei ministri sunt ; ergo potestatem a Deo acceptam administrant : est ergo Deus auctor non solum præcipuus , sed etiam proprius hujus potestatis. Alterum vero explicatione indigens, est, quomodo Deus dicatur immediate conferre hanc potestatem.

5. *Potestas prædicta quomodo datur a Deo.* — Circa quod breviter dico primo , hanc potestatem dari a Deo per modum proprietatis consequentis naturam , eo modo quo dando

formam dat consequentiam ad formam. Probatur primo, quia Deus non dat hanc potestatem per specialem actionem vel concessionem a creatione distinctam; alias de tali concessione deberet per revelationem constare, quod falsum esse constat: alioqui non esset talis potestas naturalis; ergo datur ut proprietas consequens naturam, nimirum, medio dictamine rationis naturalis ostendentis Deum sufficienter providisse humano generi, et consequenter illi dedisse potestatem ad suam conservationem et convenientem gubernationem necessariam.

6. *Potestas prædicta quando resultat.* — Secundo, assero hanc potestatem non resultare in humana natura, donec homines in unam communitatem perfectam congregentur et politice uniantur. Probatur, quia hæc potestas non est in singulis hominibus divisim sumptis, nec in collectione vel multitudine eorum quasi confuse et sine ordine et unione membrorum in unum corpus; ergo prius est tale corpus politicum constitui quam sit in hominibus talis potestas, quia prius esse debet subjectum potestatis quam potestas ipsa, saltem ordine naturæ. Semel autem constituto illo corpore, statim ex vi rationis naturalis est in illo hæc potestas: ergo recte intelligitur esse per modum proprietatis resultantis ex tali corpore mystico jam constituto in tali esse, et non aliter. Quocirca sicut homo, eo ipso quod creatur et habet usum rationis, habet potestatem in seipsum et in suas facultates et membra ad eorum usum, et ea ratione est naturaliter liber, id est, non servus sed dominus suarum actionum, ita corpus politicum hominum, eo ipso quod suo modo producitur, habet potestatem et regimen sui ipsius, et consequenter habet etiam potestatem super membra sua, et peculiare dominium in illa. Atque eadem proportione, sicut libertas data est unicuique homini ab auctore naturæ, non tamen sine interventu causæ proximæ, seu parentis a quo producitur: ita hæc potestas datur communitati hominum ab auctore naturæ, non tamen sine interventu voluntatum et consensuum hominum, ex quibus talis communitas perfecta congregata est. Tamen, sicut in priori exemplo voluntas parentis solum est necessaria ad generandum, non tamen requiritur specialis voluntas dandi filio libertatem, aut alias facultates naturales, quæ per se non pendent ab speciali voluntate generantis, sed naturaliter consequuntur: ita in præsenti voluntas hominum solum est necessaria ut unam communitatem perfectam componant; ut autem illa communitas habeat prædictam potestatem, non est necessaria specialis voluntas hominum, sed ex natura rei consequitur et ex providentia auctoris naturæ, et in hoc sensu recte dicitur ab ipso immediate collata.

7. *Prædicta potestas non est immutabilis.*— Tertio, addo, licet hæc potestas sit veluti proprietas naturalis perfectæ communitatis hominum, ut talis est, nihilominus non esse in ea immutabiliter, sed per consensum ipsiusmet communitatis, vel per aliam justam viam posse illa privari et in alium transferri: hoc satis constat ex usu, et ex sequentibus illationibus amplius explicabitur. Nunc ostenditur ex adducto exemplo seu proportione ad aliud: nam libertas a servitute proprietas est naturalis hominis, et ideo dici solet esse de jure naturæ, et nihilominus per propriam voluntatem potest se homo illa privare, vel etiam ex justa causa illa privari, et in servitutem redigi: ergo simili modo communitas humana perfecta, licet ex natura rei libera sit, et potestatem in se habeat, potest aliquo modo ex prædictis illa privari: unde considerari licet quod, licet proprietates physicæ manantes a natura soleant esse immutabiles naturaliter, nihilominus hæ proprietates quasi morales, quæ sunt veluti dominia seu jura, mutari possunt per contrariam voluntatem, quamvis a natura sint accepta: sicut interdum etiam proprietates physicæ, quæ contrarium habent, vel pendent a dispositionibus habentibus contrarium, mutationi obnoxiæ sunt, ut constat.

8. Secundo, declaratur idem ex convenientia aliqua, et alia differentia inter hanc potestatem et illam quæ est ex speciali institutione divina, ut est, verbi gratia, potestas Pontificis: nam hæc potestas licet a Christo sit data tali personæ rite electæ, ipsemet Pontifex potest, si voluerit, illam renuntiare, se illa spoliando, saltem acceptante Ecclesia, ut nunc suppono; in hoc ergo est aliqua convenientia, quia etiam communitas hominum, licet a Deo habuerit potestatem, potest se illa spoliare, si velit. Est tamen differentia in modo; tum quia Pontifex semel electus non potest ab universis hominibus ob quamcumque causam privari sua potestate vel dignitate invitus, sed tantum a Christo, qui illam dedit: respublica autem potest interdum ex justa causa privari sua libertate per coactionem, ut per justum bellum: tum etiam quia Pontificis potestas non potest ita mutari, ut ab una persona in aliquam communitatem transferatur: quia non est in po-

testate hominum monarchicum regimen in Ecclesia mutare: communitas autem humana potest suam jurisdictionem transferre in unam personam, vel in aliam communitatem, ut patebit. Est ergo hæc potestas non solum mutabilis, sed etiam mutabilior, magisque a voluntatibus hominum pendens. Tertio potest reddi ratio hujus differentiæ, quia ea quæ sunt ex institutione speciali pendent a voluntate instituentis, quæ ab inferioribus mutari non potest: hæc autem potestas non est ab institutione, sed a natura, et ideo eo modo datur quo est conveniens naturæ rationali secundum rectam rationem et prudentiam: ratio autem naturalis dictat non esse necessarium, imo nec conveniens tali naturæ habere hanc potestatem immutabilem in tota communitate: vix enim potest illa sic sumpta, et nulla determinatione adjuncta vel mutatione facta, illa uti: ergo ita datur a natura et ejus auctore ut possit in ea mutatio fieri, prout communi bono magis fuerit expediens.

CAPUT IV.

COROLLARIA EX SUPERIORI DOCTRINA.

1. *Monarchicum optimum regimen.* — Ex dictis in superiori capite possumus aliqua inferre quæ ad omnia dicenda magnam lucem afferent. Primum est, quod licet hæc potestas absolute sit de jure naturæ, determinatio ejus ad certum modum potestatis et regiminis est ex arbitrio humano. Declaratur: nam (juxta doctrinam Platonis in Dialogo civili, seu de regno, et in libris de Repub., et Aristotelis 3 Polit., cap. 5, et 8 Ethic., cap. 10) triplex est politica gubernatio simplex: monarchia, id est, per unum caput; aristocratia, id est, per paucos et optimos; democratia, id est, per plures et plebeios. Ex quibus confici possunt varii modi gubernationis mixtæ, seu compositæ ex illis simplicibus per participationem vel omnium vel duorum ex illis. De quibus videri potest fuse et optime Bellarmin., lib. 1 de Summo Pontifice, a principio per nonnulla capita. Stando ergo in jure naturali non coguntur homines eligere determinate unum ex his modis gubernationis: quia licet inter eos monarchia sit melior, ut Aristoteles late ostendit, et colligi potest ex gubernatione et providentia totius universi, quam oportet esse optimam, et inde conclusit Aristoteles 12 Metaph. in fine, esse monarchiam, dicens: *Unus ergo Princeps.* Idemque ostendit exemplum Christi Domini in institutione et gubernatione suæ Ecclesiæ: ac denique id etiam suadet frequentior usus omnium nationum: licet hoc (inquam) ita sit, nihilominus alii modi gubernandi non sunt mali, sed possunt esse boni et utiles, ideoque ex pura lege naturæ non coguntur homines habere hanc potestatem in uno, vel in pluribus, vel in collectione omnium; ergo hæc determinatio necessario fieri debet arbitrio humano: et ita etiam constat experientia magnam esse in hoc varietatem: nam alicubi est monarchia, et raro est simplex, quia supposita fragilitate, ignorantia et malitia hominum, regulariter expedit aliquid admiscere ex communi gubernatione, quæ per plures fit, quæ etiam est major vel minor juxta varias consuetudines et judicia hominum: pendet ergo tota hæc res ex humano consilio et arbitrio. Intelligendum igitur est singulos homines ex natura rei habere partialiter (ut sic dicam) virtutem ad componendam seu efficiendam communitatem perfectam: eo autem ipso quod illam componunt, resultat in tota illa hæc potestas: nihilominus tamen jus naturæ non obligat, ut vel per ipsam totam communitatem immediate exerceatur, vel in ipsa semper maneat: imo quia moraliter difficillimum esset ita fieri (esset enim infinita confusio et morositas, si suffragiis omnium leges essent conditæ), ideo statim determinatur hæc potestas ab hominibus ad aliquem ex prædictis modis gubernationis, quia non possunt alii excogitari, ut facile consideranti patebit.

2. *Potestas civilis quando manat a communitate. — Potestas ex natura rei est immediate in communitate; primus titulus regiæ potestatis est immediate a Deo.* — Secundo, sequitur ex dictis potestatem civilem, quoties in uno homine vel principe reperitur, legitimo ac ordinario jure, a populo et communitate manasse, vel proxime, vel remote, nec posse aliter haberi, ut justa sit. Hæc est sententia communis jurisperitorum in l. 1, ff. de Const. Princip., et in l. 2, ff. de Orig. jur. Ex quibus juribus id etiam habetur. Idem Panor. et alii Canonistæ in cap. *Per venerabilem,* Qui filii sint legitimi. Idem D. Thomas, q. 90, art. 3, et q. 97, Cajetan. citato opusc. de Potestate Papæ, part. 2, cap. 2 et 10, Victor. in propria Relectione de hac re, et alii allegati. Ratio ex dictis est, quia hæc potestas ex natura rei est immediate in communitate; ergo ut juste incipiat esse in aliqua persona tanquam in supremo principe, necesse est ut ex consensu communitatis illi tribuatur. Deinde explicatur

a sufficienti partium enumeratione: nam hæc potestas potest intelligi data regibus immediate ab ipso Deo, sed hoc licet aliquando sit factum, ut in Saul et Davide, tamen illud fuit extraordinarium, et supernaturale quoad modum: juxta communem autem et ordinariam providentiam non ita fit, quia homines, juxta naturæ ordinem, non revelationibus sed naturali ratione reguntur in his quæ civilia sunt: neque obstat quod Scriptura interdum dicit, Deum dare regna et mutare suo nutu, Daniel 4; et Isai. 45 dicitur Cyrus a Deo constitutus Rex: unde Joan. 19 dixit Christus: *Non haberes in me potestatem ullam, nisi tibi datum esset desuper*: in his enim solum significatur hæc omnia non fieri sine speciali providentia Dei, vel ordinantis, vel permittentis, ut dixit Augustinus tract. 6 in Joan., et 22 contra Faustum, cap. 74. Hoc tamen non excludit quin per homines fiant, sicut alii effectus omnes, qui fiunt per causas secundas, principaliter tribuuntur providentiæ Dei.

3. *Secundus titulus regiæ potestatis, successio hæreditaria.* — Secundo, potest hæc potestas esse in rege per successionem hæreditariam, et ita existimant nonnulli juristæ a principio fuisse; sed recte alii advertunt successionem necessario supponere dominium vel potestatem in eo cui succeditur, et ideo necessario deveniendum esse ad aliquem qui alteri non successerit, quia non proceditur in infinitum. De illo ergo primo inquirimus unde habuerit regnum et potestatem, quia non habet a se jure naturæ: ergo successio non potest esse prima radix hujus potestatis in rege. Quapropter necesse est ut primus habuerit potestatem supremam immediate a republica: successores autem illius ab illa habeant mediate et radicaliter: et quia res transit ad successorem cum suo onere, conditiones illæ cum quibus primus rex a republica regnum accepit ad successores transeunt, ita ut cum eisdem oneribus regnum habeant.

4. *Tertius titulus regiæ potestatis, bellum justum.* — Tertius titulus regiæ potestatis esse solet bellum, quod oportet esse justum, ut verum titulum et dominium conferat. Et hinc multi existimant in principio introducta esse regna per tyrannidem potius quam per veram potestatem, ut videre licet in Alvaro Pelagio lib. 1 de Planctu Ecclesiæ, cap. 41; Driedo lib. 1 de Liber. Christ., cap. 15; Petro Bert. in tract. de Orig. juris, q. 1; quando ergo regnum per solam vim injustam possidetur, non est vera potestas legislativa in rege: fieri autem potest ut successu temporis populus consentiat et admittat talem principatum, et tunc reducetur potestas ad populi traditionem et donationem. Interdum autem contingere potest ut respublica antea non subjecta regi per justum bellum subjiciatur; illud autem semper est quasi per accidens in pœnam alicujus delicti, et tunc ipsa tenetur parere et consentire subjectioni, atque ita etiam ille modus quodammodo includit consensum reipublicæ, vel exhibitum, vel debitum: quanquam hic præcipue loquimur de hac potestate quatenus per se introduci potest et dari uni homini. Ac denique si quis recte consideret, quando hæc subjectio fit per justum bellum ad unum regem, jam supponitur in eo potestas regia per quam possit tale bellum indicere, et illa solum est veluti justa extensio regni; ergo semper reducenda est hæc potestas regia ad aliquem qui non per bellum, sed per justam electionem, vel populi consensionem illam comparaverit: ergo a sufficienti divisione recte concluditur potestatem hanc a republica ad principem manasse.

5. *Potestas regia formaliter, ut talis, est de jure humano.* — Objici vero potest, quia hinc sequitur potestatem regiam esse ex solo jure humano, quod videtur contra modum loquendi Scripturæ: *per me reges regnant*, Proverb. 8, et ad Rom. 13: *Minister enim Dei est*, etc. Item sequitur regnum esse supra regem, quia illi dedit potestatem: unde ulterius fit posse, si velit, illum deponere vel mutare, quod omnino falsum est. Propter hæc Victor. supra sentit absolute dicendam esse potestatem regiam de jure divino et a Deo datam, supposita electione hominum. Contrarium vero docent Bertrand. et Driedo supra, et Castro lib. de Lege pœnal. cap. 1; et sine dubio hoc verum est si loquamur formaliter de potestate regia, quatenus talis est et in uno homine existit: nam potestas hæc gubernativa politice secundum se considerata, sine dubio est ex Deo, ut dixi; tamen esse in hoc homine est ex donatione ipsius reipublicæ, ut ostensum est: ergo sub ea ratione est de jure humano: item quod regimen talis reipublicæ vel provinciæ sit monarchicum, est ex hominum institutione, ut supra ostensum est: ergo et principatus ipse est ab hominibus. Cujus etiam signum est, quia juxta pactum vel conventionem factam inter regnum et regem, ejus potestas major vel minor existit: ergo est ab hominibus, simpliciter loquendo.

6. Divina autem Scriptura duo significat in

illis locutionibus. Unum est, hanc potestatem, secundum se spectatam, esse a Deo, et esse justam et conformem divinæ voluntati: aliud est, supposita translatione hujus potestatis in regem, jam gerere vicem Dei, et naturale jus obligare ad parendum illi. Sicut quando unus homo privatus se vendit et tradit alteri in servum, dominium illud ab homine simpliciter est: illo vero contractu supposito, jure divino et naturali obligatur servus parere domino: et ita patet responsio ad confirmationem, negando simpliciter sequelam, quia translata potestate in regem, per illam efficitur superior etiam regno quod illam dedit, quia dando illam se subjecit et priori libertate privavit, ut in exemplo de servo, servata proportione, constat: et eadem ratione non potest rex illa potestate privari, quia verum illius dominium acquisivit, nisi fortasse in tyrannidem declinet, ob quam possit regnum justum bellum contra illum agere, de quo alias.

7. *Nullas esse leges universaliter pro toto orbe latas, cunctos obligantes.*—Tertio, colligitur ex dictis, loquendo ex natura rei seu juxta naturalem et ordinarium cursum humanarum rerum, nullas esse leges civiles universaliter latas pro toto orbe et quæ omnes homines obligent. Quod quidem vel ex ipso nomine constat: loquimur enim de legibus humanis, stricte distinguendo illas a jure gentium; quæ ideo civiles appellantur, quia sunt particulares unius civitatis, vel gentis, ut dicitur in l. *Omnes populi*, ff. de Justit., et jure. Loquimur item de legibus quæ per potestatem naturalem ferri possunt, omissa pro nunc supernaturali potestate. Tales ergo leges quasi ex intrinseca conditione postulant, ut universales non sint: ratio a posteriori est, quia nulla est potestas legislativa, quæ habeat jurisdictionem in totum orbem, seu in omnes homines: ergo nulla lex civilis potest esse ita universalis. Consequentia est clara, quia lex non egreditur terminos jurisdictionis ferentis eam: *Scimus enim*, ut ait Paulus, *quod omnis lex ad eos qui sub lege sunt loquitur*: nam *extra territorium jus dicenti impune non paretur*, ut dicunt jura: multo ergo minus parendum est extra territorium jus seu legem ferenti. Antecedens autem patet ex dictis, quia potestas hæc non est in tota hominum communitate, quia non omnes componunt unam rempublicam aut regnum, nec est in uno aliquo homine: deberet enim illam habere ab hominibus, quod fingi non potest, quia homines nunquam convenerunt ad illam conferendam, vel ad constituendum sibi caput unum. Imo neque titulo belli, sive justo sive injusto, fuit unquam aliquis princeps qui universo orbi fuerit temporaliter dominatus ut ex historiis constat: ergo secundum humanæ naturæ cursum nulla est, nec fuit, nec moraliter esse potuit potestas legislativa humana universalis pro toto orbe. Occurrebat autem in præsenti difficultas de imperatore, de quo in libro seq. cap. 3 dicam. Quapropter, licet totum universum gubernetur et obligetur legibus civilibus, ut moraliter constat de omnibus nationibus quæ aliquam politiam habent et non sunt omnino barbaræ; non tamen regitur totum eisdem legibus, sed cum partitione accommoda, unaquæque respublica vel regnum suis legibus gubernatur. Quomodo vero hæc potestas in Ecclesia Christi locum habeat, et an peculiarem aliquam institutionem receperit, in sequentibus dicemus.

8. *Quibus modis participari potest ferendi leges potestas.*—Quarto, potest ex dictis breviter colligi quibus modis participari possit hæc potestas ferendi leges humanas. Dicendum est enim imprimis haberi posse immediate a Deo, quia non potest hæc potestas habere aliam originem, ut capite superiori ostensum est, et quia Deus est auctor omnium bonorum, et consequenter omnium potestatum, et præsertim hujus quæ ex divina providentia maxime pendet, cum ad bonos hominum mores, et convenientem conservationem ac gubernationem necessaria sit: unde necesse est ut hæc potestas sit a Deo immediate in aliquo, quia si in aliquo est mediate, in aliquo alio erit immediate, cum non possit procedi in infinitum. Duobus autem modis potest esse a Deo, scilicet naturaliter, ut ab auctore naturæ; vel supernaturaliter, ut ab auctore gratiæ. De hoc posteriori dicemus in lib. 5. Prior vero satis ex dictis declaratus est. Atque inde etiam constat posse hanc potestatem esse immediate ab hominibus, et mediate a Deo, imo ordinarie ita esse, loquendo de potestate naturali; quia cum immediate sit in communitate, per illam derivata est ad reges, vel principes, seu senatores: raro enim aut nunquam in tota communitate retinetur, ita ut per illam immediate administretur. Postquam vero translata est hæc potestas ad aliquam singularem personam, quamvis per successiones vel electiones varias ad plures transeat, semper intelligitur haberi immediate a communitate, quia ex vi primæ institutionis ad cæteros transit. Sicut potestas pontificia, licet per plures electiones ad plu-

res personas successive varietur, semper est in omnibus immediate a Deo.

9. Oportet autem hic distinguere duos modos quibus haberi solet potestas aliqua, scilicet, vel ut ordinaria, vel ut delegata : nam quæ dicta sunt, de ordinaria potestate procedunt : ita enim est hæc potestas immediate a Deo in communitate, et eodem modo ab illa transfertur in principem ut tanquam proprius dominus illa utatur, et ut habens illam ex vi proprii muneris. De alio vero modo quæri potest an hæc potestas delegabilis sit ; quod dubium movet Bart. in l. *Omnes populi*, ff. de Justitia et jure, q. 2, princip. quæstiunc. 5, n. 20; et Panormit. in cap. *Gravem* de Sentent. excommun. Potestque tractari de omni potestate legislativa humana, tam supernaturali quam naturali, et in quocumque statu, et ita videtur tractari a dictis auctoribus, qui simpliciter docent potestatem hanc delegabilem esse; quod Panormitan. colligit ex dicto c. *Gravem*, ibi : *Quidam cives Pisani deputati a potestate, et populo ad statuta civitatis edenda*, etc. Colligi etiam solet ex prima lege Codicis, § *Quibus*.

10. *Quæ potestas delegabilis.* — Sed advertendum est duobus modis fieri posse hanc commissionem seu delegationem : uno modo, ut delegatio sit ad condendam legem, decernendo an sit justa et utilis, vel necessaria, et quibus verbis ferenda sit, non tamen extendatur potestas delegati ad dandam legi vim obligandi, et consequenter nec ad promulgandam illam tanquam legem ; et hoc modo manifestum est potestatem hanc esse delegabilem ; tamen illa re vera non est delegatio jurisdictionis, sed solum cujusdam ministerii requirentis scientiam et peritiam : unde potius videtur esse per modum cujusdam consultationis; et hoc modo est quotidiana hæc delegatio ; imo vix possunt leges aliter ferri a principibus, qui per se non possunt omnia necessaria ad legem condendam efficere ; et si quis recte consideret allegata jura, solum hoc probant. Aliter ergo erit propria delegatio, quando ita alicui committitur legis editio, ut possit etiam per suam voluntatem illi dare auctoritatem et robur sine alia confirmatione vel approbatione delegantis, et hic modus non est tam frequens vel facilis: unde Bartolus supra distinguit inter communitatem et principem, et dicit communitatem posse delegare hanc potestatem, quando communitas habet hanc potestatem ut ordinariam, et suo arbitrio potest illa uti ut voluerit. At principes aut judices quibus demandata est hæc jurisdictio, dicit non posse illam delegare ; tum quia illorum industria postulatur quando illis committitur, et ideo non possunt in alium eam curam transferre, argumento l. 1 de Officio ejus cui mandata est jurisdictio ; tum etiam quia videtur in eis esse hæc potestas tantum delegata, et ideo non possunt eam subdelegare.

11. Omisso vero priori membro, quod est clarum, posterius indiget declaratione : nam si intelligatur de imperatore, regibus et aliis principibus ad quos hæc potestas reipublicæ simpliciter translata est, falsam continet doctrinam, quia in his principibus non est hæc potestas delegata, sed ordinaria : est enim perpetua, et ex vi muneris sui eis convenit. Item hi principes possunt aliquibus civitatibus, vel dynastis inferioribus concedere illam, vel ordinariam : cur ergo non poterunt committere etiam illius delegationem ? quandoquidem ex parte ipsius potestatis nihil obstat quin delegabilis sit, ut ipse Bartolus supponit, et est clarum, quia omnis potestas solius jurisdictionis delegabilis est : talis autem est hæc potestas : quocirca translatio hujus potestatis a republica in principem non est delegatio, sed quasi alienatio, seu perfecta largitio totius potestatis quæ erat in communitate ; quapropter sicut communitas poterat illam delegare, ita et princeps; neque ita illi committitur ut personalis ejus industria requiratur magis quam in communitate requireretur, sed simpliciter illi conceditur ut per se vel per alios illa utatur, eo modo quo illi magis videbitur expedire ; et hac ratione etiam summus Pontifex, et non solus ille, sed etiam Episcopi possunt suam legislativam potestatem delegare, quando sunt ordinarii legislatores, et procedit in eis eadem ratio.

12. *Quem potestas indelegabilis.* — Illa ergo sententia Bartoli solum habet locum in his magistratibus et judicibus, quibus hæc potestas a summis potestatibus delegata est : nam in illis tantum procedunt rationes Bartoli; quia vero ille de communitatibus specialiter loquitur, posset dictum ejus verificari in his rebuspublicis quæ de facto liberæ sunt, supremamque potestatem in se retinent, et nihilominus legumlationem committunt, vel senatui, vel duci, aut soli, aut cum senatu : nam hi fortasse tantum sunt delegati, et ideo non poterunt suam potestatem delegare, nisi hoc ipsum in ipsa delegatione declaratum sit, vel ex consuetudine constet in hoc sensu eis esse commissam talem potestatem, quod potius pertinet ad factum quam ad jus, et ideo nihil cer-

tius de illo affirmare possumus : et eadem ratione nihil dicere possumus de actuali delegatione hujus potestatis, id est, in quibus sit hæc potestas delegata, quia hoc pendet ex libera voluntate, et nihil de hac re communi jure statutum est.

CAPUT V.

AN POTESTAS FERENDI LEGES CIVILES PERSEVERET IN CHRISTI ECCLESIA, ET PER EAS OBLIGARE POSSIT CHRISTIANOS SEU FIDELES BAPTIZATOS.

1. *Judæ Galilæi error.* — Quæ hactenus diximus de naturali potestate humana ad leges civiles ferendas generalia sunt ad omnes Ethnicos et infideles; ut ergo nobis usui esse possint (quia de his legibus, prout sunt in usu Ecclesiæ et ad mores fidelium pertinere possunt, in præsenti tractamus), necessarium est doctrinam datam ad Ecclesiam Christi applicare, et quomodo in ea locum habeat et servanda sit exponere. Circa propositam ergo quæstionem fuit error circa tempora Christi et Apostolorum exortus quorumdam dicentium, non esse licitum fidelibus alium dominium recognoscere præter Deum, ideoque sæcularibus principibus aut eorum legibus obediendum non esse. Ita refert Hieronymus ad Tit. 3 in principio, censetque auctorem hujus erroris fuisse Judam illum Galilæum de quo refertur Actor. 5, *Extitisse in diebus professionis,* id est, ortus et Nativitatis Christi, quando *exiit edictum a Cæsare Augusto, ut describeretur universus orbis, et ibant omnes ut profiterentur,* ut dicitur Lucæ 2; et additur de illo Juda *quod avertit populum post se:* quid autem ille prædicarit Lucas non explicat. Hieronymus autem refert, dicens : *Inter cætera hoc quasi probabile proferebat ex lege, nullum debere dominum, nisi solum Deum vocari, et eos qui ad templum decimas deferrent, Cæsari tributa non reddere.* Et hanc hæresim (ait) multum percrebuisse usque ad tempora prædicationis Christi, et illius occasione Pharisæos misisse discipulos suos ad Christum interrogandum, an liceret censum dare Cæsari, etc., Matth. 22. Addit Anastas. Nicen. q. 67 in Scripturam, sectatores hujus Judæ Galilæi vocatos fuisse Galilæos, et prohibuisse offerre sacrificia pro imperatore et populo romano, et ideo interfectos fuisse a Pilato. Hos enim credit esse illos Galilæos quorum sanguinem miscuit Pilatus cum sacrificiis eorum, ut attigit Lucas cap. 13; nec vero ideo hæresis ipsa extincta est, sed usque ad tempora Apostolorum durasse creditur; quia Apostoli Galilæi erant et novam doctrinam prædicabant, venisse dicuntur in suspicionem, quod credentes etiam averterent ab obedientia principum sæcularium ac legum civilium. Ita sentit Hieronymus supra, dicens ideo Paulum tum ibi, tum ad Rom. 13 monere Christianos ut obediant principibus, quia *Judæ Galilæi dogma adhuc per illud tempus vigebat.* Chrysostomus etiam homil. 23 ad Rom. : *Plurima* (inquit) *tunc temporis circumferebatur fama traducens Apostolos veluti seditiosos, rerumque novatores, qui omnia ad evertendum leges communes et facerent, et dicerent.*

2. Non invenio autem vel ab aliis Patribus, vel ab aliquo ex antiquis scriptoribus declaratum an re vera illis temporibus fuerit aliquis hæreticus et apostata a fide Christi, qui specialiter conatus fuerit errorem hunc in Ecclesiam introducere, et Christianis suadere legibus imperatorum non esse subjectos : nam Judas ille Galilæus et ante Christi prædicationem fuit, et de solis Judæis videtur fuisse locutus. An vero post illum fuerit aliquis idem asserens de Christianis, vel solum per falsos rumores ea suspicio sparsa fuerit contra Christianos tempore Apostolorum, mihi non constat : Chrysostomus autem et alii magis hoc posterius indicant, nec inter hæreses antiquas quæ post Christum fuerunt invenio hanc referri ab Epiphanio, August., Damasc. aut aliis. Nostris vero temporibus Lutherus hanc hæresim magna exaggeratione docuit : dixit enim Christianis nullam legem sive ab hominibus sive ab Angelis ullo jure imponi posse, nisi quantum ipsi velint; neque principes habere jus super christianum hominem, et quidquid aliter fit tyrannico spiritu fieri. Ita refert Prateol. in Luthero, anno 1520. Posteaque eumdem errorem secuti sunt Anabaptistæ et Trinitarii, de quibus refert Bellarmin. lib. 2 de Laicis, cap. 2, quod dixerint non licere Christianis gerere magistratus, nec inter Christianos debere esse tribunalia, judicia, etc.

3. Fundamentum istorum sumitur ex redemptione Christi et libertate quam per ea obtinuit credentibus in ipsum. Sic intelligentes illud Matth. 17 : *Ergo liberi sunt filii :* ubi per filios omnes Christianos intelligunt, quos dicunt esse liberos a tributis regibus solvendis (de his enim Christus loquebatur); unde fit etiam ut sint liberi ab eorum regimine et potestate : nam hæc mutuo se consequuntur. Idque confirmant ex illo Lucæ 22 : *Reges gen-*

tium dominantur eorum ; vos autem non sic. Et illud Matth. cap. ult. : *Baptizantes eos*, etc., *docentes servare omnia quæcumque mandavi vobis ;* non ergo mandata hominum. Item illud 1 Corinth. 7 : *Pretio empti estis, nolite fieri servi hominum.*

4. Hic etiam adduci possunt illa testimonia quibus hæretici utuntur ad probandum omnes fideles esse liberos a lege : nam cum id dicant etiam de lege naturali, multo magis dicent idem de lege civili : unde etiam consequens est ut de omnibus fidelibus idem dicere debeant; tum quia ipsi dicunt omnes fideles esse justos, si tamen ea fide quam ipsi fingunt, id est, certa fiducia de sua justitia, quia tunc nihil eis imputatur, etiamsi contra quamcumque legem sit ; tum etiam quia ipsi dicunt Christum liberasse omnes a jugo cujuscumque legis; ergo nemo potest eos subjicere, sive justi sint, sive non sint.

5. *Magistratum civilem in lege gratiæ permansisse.*—Nihilominus dicendum est primo: Magistratus civilis etiam in lege gratiæ et inter Christianos permansit, suamque vim et potestatem retinet cum moderatione tali statui accommodata. Hanc ultimam partem remittimus in librum sequentem, ubi de spirituali potestate legislativa dicendum est : nam hæc moderatio tota consistit in subordinatione magistratus civilis ad Ecclesiasticum, et ideo sine hujus cognitione explicari non potest; omissa ergo hac parte conclusio posita est de fide. Probatur primo ex his quæ insinuavimus, referendo antiquum errorem Judæ Galilæi : nam ille virtute damnatus fuit a Christo Domino, quando illa occasione (ut supra dicebamus) interrogatus an liceret dare Cæsari censum, respondet Lucæ 20 et Matth. 2 : *Reddite ergo quæ sunt Cæsaris Cæsari, et quæ sunt Dei Deo.* Ex quo loco colligitur præceptum solvendi tributa principibus, Justin. Apolog. 2 pro Christianis, aliquantulum a principio; quod etiam confirmavit Christus Matthæi 17, cum jussit tributorum exactoribus pro se et Petro reddi tributum : expenduntque Iren. lib. 5, cap. 24, et Ambr. libro 4 in Luc., cap. penultimo, dicentes ibi esse datum spirituale documentum, quo christiani viri sublimioribus potestatibus docentur debere esse subjecti : et habetur in cap. Magnum, 11 q. 1 ; imo multi censent, cum Christus dixit Joan. 10 : *Quot ante me venerunt, fures sunt et latrones,* non solum propter antiquos pseudoprophetas, sed propter eos qui proxime præcesserant, inter quos ille Judas fuerat, id dixisse : ut videri potest in Chrysost., Theophyl. et Euthym. quos sequuntur Toletan. et Maldon. Joannis 10, et Lorin. Actor. 5, qui alios referunt. Posset vero quis dicere illos eo tempore errasse, quia nondum verus Christus venerat, nec suam Ecclesiam instituerat, et ita Christi verba solum ad illud tempus referri.

6. Igitur ad hoc præveniendum et cavendum, Apostoli ex professo errorem illum refutarunt tanquam valde perniciosum Ecclesiæ, fideique propagationi. Expressa satis est sententia Pauli ad Rom. 13 : *Omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit.* Quæ verba de potestate et magistratu civili Chrysost. et communiter expositores intelligunt, et Nazianzen. orat. 17 ad Populum timore percul., et Iren. supra, et optime August. Epist. 54 ad Maced., et Basil. in Constit. moral., cap. 23. Qui non excludunt ecclesiasticam potestatem, sed potius Basil. inde sumit a fortiori argumentum in favorem illius, de quo postea videbimus. Qualis sit autem illa objectio declarat Apostolus dicens : *Ideo necessitate subditi estote,* quasi diceret non esse urbanitatis subjectionem, vel arbitrariam, sed necessariam et ex obligatione : et originem ac primariam radicem assignat, cum totam hanc potestatem ad Deum refert, ut in eo capite sequenti latius exponemus. Similem sententiam habet Paul. ad Titum 3 dicens : *Admone illos principibus et potestatibus subditos esse.* Et 1 Pet. 2 : *Subjecti estote omni humanæ creaturæ propter Deum,* id est, omni homini qui vicem Dei gerit in terris, et ad quem refertur subjectio illi exhibita, et subdit : *Sive regi tanquam præcellenti,* etc.

7. *Ratio conclusionis.* — *Nota inusta primitivæ Ecclesiæ, quæ et modo nobis.*—Et potest a posteriori confirmari : nam supra ostensum est magistratum politicum ex natura rei convenire humano generi et communitati, ex quo vero principio sequitur reges gentium priusquam ad Ecclesiam veniant esse veros reges, si justo titulo regna possident : dici autem non potest quod propter conversionem ad fidem, vel ipsorum vel suorum subditorum, sua regna et dominia amittant ; ergo etiam in Ecclesia retinent suam potestatem, quam veluti naturali jure seu ordine possidebant. Minor patet, tum quia illud fuisset magnum fidei impedimentum ; quis enim rex fidem susciperet vel a suis subditis recipi permitteret, si crederet eo ipso manere privatum suo dominio, vel subditos fieri a sua obedientia liberos? Tum etiam quia hoc statim apparet injustum, et re

vera est, nisi ex Dei revelatione ostendatur ejus voluntate esse factum; at hoc ostendi non potest; imo contrarium constat, et sine dubio ita expediebat ad fidei puritatem et ad omnem calumniam vitandam: unde antiqui Patres advertunt, in initio prædicationis Evangelicæ, dæmones et hostes fidei hanc notam et infamiam religioni Christianæ inurere voluisse, quod principatus humanos everteret, et libertatem ac confusionem quamdam introduceret, et ideo Apostolos Petrum et Paulum ex professo tanto malo occurrisse. Ita Chrysostomus et Hieronymus quos in principio citavi.

8. Et idem sentit Justin. Martyr. dicta Apologia 2 pro Christianis, ubi ex professo persuadere conatur imperatori potestatem quam habebat tunc in Christianos ad justitiam exercendam ab eis recognosci. Imo addit: *A vobis autem hoc etiam contendimus, ut eos qui non congruentes ejus* (id est, Christi) *decretis et præceptis vivunt, tantumque Christiani dicuntur, suppliciis coerceatis.* Et Augustinus, Conc. 31, in id Psalm. 118: *Principes persecuti sunt me gratis*, eleganter expendens particulam illam *gratis*, ait: si Evangelium eos suis regnis privaret, videri possent non gratis nec sine occasione persecutiones contra illud excitasse; nunc autem vere gratis, quia non eripit mortalia, quia regna dat cœlestia: unde cum Prophetæ prædixerunt reges terræ ad Christum convertendos fuisse, ut Isai. 49 et 60, non significarunt amissuros fuisse regna eo quod Christo subjicerentur, sed illuminandos ut melius possent judicare terram, juxta illud Psalm. 2: *Et nunc reges intelligite, erudimini qui judicatis terram, servite Domino in timore*, etc. Et constat a principio Ecclesiæ id observatum esse in imperatoribus Philippo et Constant., et postea in aliis, et usque hodie servari in his provinciis, et regnis quæ de novo ad fidem convertuntur. Imo recte expendit Basil., dicto cap. 23 Constitutionum, non solum debere Christianos parcere suis regibus conversis ad fidem, sed etiam *quod majus est* (inquit), *etiam illis quorum vita impia erat*: nam tales erant principes sæculi, quando Apostoli illis obedire præcipiebant, utique in his, quæ mala non sunt, nec Deo contraria, quia naturalis justitia hoc postulat cui Evangelium non contradicit. Ideoque tales reges per bellum privari non possunt sua potestate, nisi in Christianæ religionis injuriam vel fidelium subditorum perniciem illa abutantur, ut est constans sententia apud theologos.

9. *Secunda ratio a priori ex Augustino.* — Denique rationem a priori hujus veritatis sumo ex Augustino, lib. 19 de Civit., cap. 17, ubi veritatem catholicam his verbis proponit: *Civitas cœlestis, vel potius pars ejus, dum apud terrenam civitatem velut captivam vitam suæ peregrinationis agit, legibus terrenæ civitatis, quibus hæc administrantur, quæ sustentandæ vitæ mortali accommodata sunt, obtemperare non dubitat.* Hoc autem in virtute sic probat: *Terrena civitas, etiam quæ non vivit ex fide, humanum panem appetit, in eoque defigit imperandi, obediendique concordiam civium, ut sit eis de rebus ad mortalem vitam pertinentibus quædam compositio voluntatum.* At cœlestis etiam civitas dum hic peregrinatur, *ista pace necesse est utatur, donec ipsa cui talis pax necessaria est mortalitas transeat*; ergo necesse est illam servare leges civitatis terrenæ quæ ad illam pacem juvant, *ut quando communis est mortalitas, communis etiam sit pax et concordia*: unde concludit inferius: *Hæc ergo cœlestis civitas, dum peregrinatur in terra, ex omnibus gentibus cives evocat, atque in omnibus linguis peregrinam colligit societatem, non curans quidquid in moribus, legibus institutisque diversum est, quibus pax terrena vel conquiritur, vel tenetur; nihil eorum rescindens, vel destruens: imo etiam servans, ac sequens, quod licet diversum sit in diversis rationibus, ad unum tamen eumdemque finem terrenæ pacis intenditur, si religionem, qua unus summus et verus Deus colendus docetur, non impedit.* Est ergo summa rationis quod finis civilium legum per se bonus est, et Christianis etiam necessarius; ergo etiam leges quæ ad illum ordinantur, et magistratus a quibus condi possunt, sunt in Ecclesia necessarii. Item hic ordo naturalis est, et gratia non destruit naturam, sed perficit, et Christus non prohibuit hunc modum regiminis; ubi enim est prohibitio? Tandem sine potestate temporali et civili non posset spiritualis ordo et regimen protegi, vel conservari, ut ipsa experientia docet: unde egregie dixit Nazianzenus dicta Orat. 17: *Submittamus nos tum Deo, tum aliis, tum iis qui imperium in terra gerunt: Deo quidem omnibus de causis, alii autem aliis propter charitatis fœdus, principibus denique propter ordinem publicæque disciplinæ rationem.*

10. *Respondetur hæreticis.*—Ad fundamenta hæreticorum facilis est responsio: nam Christus, dicens Matth. 17, *ergo liberi sunt filii*, de se ipso potissimum loquebatur: vanum ergo est et sine fundamento dictum, ibi nomine filiorum intelligi omnes Christianos, et ideo

omnes illos esse exemptos jure divino a tributorum solutione: neque ullus Sanctorum ita illud exposuit, sed contrarium ipsi docuerunt cum Paulo Rom. 13, consentanee ad Christi doctrinam in aliis locis, ut ostensum est. An vero ibi comprehensi fuerint clerici omnes vel immediate, vel saltem in Petro, in tractatu de immunitate ecclesiastica disputatum est. Ad secundum, dicitur Christum ibi non prohibere temporale regnum, sed monere discipulos suos, tum ut principatum non ambiant; tum, ut si præsidere cogantur, non sint tanquam dominantes, sed potius ut ministrantes. Duo enim de regibus gentium proposuit, unum, quod non regere, sed dominari et in servitutem redigere subditos volunt; aliud, quod titulos honoris et excellentiæ affectant: *Vos autem* (inquit) *non sic, sed qui major est in vobis fiat sicut minor, et qui præcessor est, sicut ministrator*. Similia habet Matth. 20 et Marc. 10, et ubique reprehendit nimiam cupiditatem dominandi, pravum usum, non legitimum imperium, et ita exponunt in illis locis Ambrosius, Hieronymus et Chrysostomus.

11. Ad tertium, ex Matth. ultim. respondetur primo, Christum dicendo, *docentes eos servare omnia quæcumque mandavi vobis*, non exclusisse alia, sed ea commemorase quæ maxime necessaria erant, quæque jam tunc erant stabilita. Deinde dico ibi in virtute comprehendisse reliqua, quia ipse præcipit servare integre legem naturalem, et dare unicuique quod suum est, et facere aliis quod unusquisque vult sibi ab aliis fieri: in his autem principiis fundatur quod sit obediendum superioribus potestatibus in quocumque ordine : unde in illis verbis continetur quod fideles debeant obedire parentibus, et servi dominis, et subditi Prælatis; alias juxta hæreticorum sensum, omnis obedientia, hominibus præstanda, esset sublata per illa verba Christi, quod est contra omnem rationem et contra verba ejusdem Christi Lucæ 10: *Qui vos audit me audit, et qui vos spernit me spernit;* quæ, licet de Prælatis Ecclesiæ præcipue dicta sint, in omnibus superioribus legitimis cum proportione locum habent, juxta illud ad Colos. 3: *Sicut Domino, et non hominibus*, etc. Et infra: *Domino Christo servite:* et clarius ad Ephes. 6: *Servi, obedite dominis carnalibus cum timore et tremore in simplicitate cordis vestri sicut Christo;* et 1 Petr. 2: *Servi, subditi estote dominis*, etc.

12. Ad quartum testimonium, ex 1 Cor. 7: *Nolite servi fieri hominum*, facile respondetur ibi non de servitute corporali, sed de spirituali esse sermonem, ut patet ex præcedentibus verbis, *pretio empti estis*, et ita facti Christi servi, ut ibi sæpius dixerat; huic autem servituti opponit servitutem hominum; loquitur ergo de spirituali servitute : nam de corporali jam dixerat nihil obstare Christi servituti: imo consilium dederat, *servus vocatus es, non sit tibi curæ:* tunc autem dicitur quis fieri servus hominum servitute peccati, quando ut placeat hominibus displicet Deo, et quando temporalibus dominis contra Dei honorem obsequitur, et ita dixerat ibi paulo superius: *Quod si infidelis discedit, discedat. Non enim servituti subjectus est frater aut soror in hujusmodi. In pace autem vocavit nos Deus*. Obedientia ergo ad homines si sit justa et honesta, non est contra Christi redemptionem, sed est paci et justitiæ consentanea. Atque ita exposuit illa verba Chrysost. homil. 19, in 1 ad Corint., qui etiam addit posse servum manentem servum secundum humanam conditionem exuere conditionem servilem, non serviendo domino ut homini, sed ut Christo, ut aliis locis citatis Apostolus consulit; et posset etiam exponi, *nolite fieri servi hominum*, cum sitis a Christo redempti, ipsi servite in hominibus; et ita non efficiemini servi hominum, tametsi conditione sitis servi; quæ posterior expositio veram continet doctrinam, sed prior est litteralis : nam illa verba (ut idem Chrysostomus notat) non ad servos tantum, sed ad homines etiam liberos dicta sunt, ut nolint fieri spiritualiter servi, cum tanto pretio sint redempti : et ita etiam exposuit Ambrosius in id Psalm. 43: *Vendidisti populum tuum sine pretio*. Ad reliqua hæreticorum fundamenta in primo libro responsum est, et contra falsam libertatem Christianam, quam ipsi fingunt, in libro sequenti, et latius in ultimo hujus tractatus disseremus. Contra fictionem autem illam de justificatione per imputationem mediante sola fiducia in Christum, in tractatu de Gratia dicendum est.

CAPUT VI.

AN HÆC POTESTAS AD FERENDAS LEGES CIVILES OBLIGANTES UNIVERSAM ECCLESIAM SIT IN SUMMO PONTIFICE.

1. Diximus esse in Ecclesia Christi potestatem temporalem ad obligandos Christianos legibus civilibus; nunc videndum sequitur apud quos sit hæc potestas, et prius dicemus an sit aliqua talis potestas universalis pro tota Ec-

clesia, et postea quo modo re vera distributa sit. Respectu autem universalis Ecclesiæ, de duabus maxime personis dubitari potest, scilicet, Pontifice summo et imperatore, de quibus sigillatim dicemus. Multi ergo doctores tradiderunt Pontificem summum habere directam potestatem ad ferendas leges civiles pro universa Ecclesia; imo, quidam dixerunt habere illam pro universo orbe. Moverique poterunt, quia Christus Dominus illam habuit, et vices suas Vicario suo plene concessit : unde D. Petro ait Ecclesia : *Tibi tradidit Deus omnia regna mundi*. Verumtamen, si hæc sententia intelligatur de universo orbe prout includit non tantum fideles, sed etiam infideles priusquam ad fidem convertantur, et de directa potestate et jurisdictione in illos, est clare falsa; quia Christus Dominus nunquam concessit Ecclesiæ hanc potestatem; sed solum, respectu infidelium, dedit potestatem et jus prædicandi illis, dicens Matth. ultimo : *Euntes docete omnes gentes :* ubicumque autem dedit potestatem gubernativam, loquitur respectu fidelium, Joan. 21 : *Pasce oves meas*, et Matth. 16 prius dixit Petro : *Tu es Petrus, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam*. Et postea addidit : *Quodcumque ligaveris*, etc., et cap. 18 prius dixit : *Dic Ecclesiæ*, et postea : *Quæcumque alligaveritis*, etc. Atque ob hanc causam dixit Paul. 1 Corinth. 5 : *Quid enim mihi de his qui foris sunt judicare*, id est, de infidelibus qui sunt extra Ecclesiam et non subjacent jurisdictioni ejus : unde Innocentius III, cap. *Gaudemus* de Divort., dixit constitutiones canonicas non obligare extra Ecclesiam paganos ; multo ergo minus possent obligare leges civiles latæ a Pontifice per directam potestatem. Hinc etiam omnes theologi, in materia de fide, pro comperto habent non posse Pontificem vi cogere infideles ad sibi obediendum: at vero si haberet directe supremam potestatem temporalem in illos, posset illos juste cogere ; imo reges ipsi infideles non essent veri et supremi reges in temporalibus, sed tenerentur recognoscere Papam ut superiorem principem in illo ordine, quod est manifeste falsum, et contra usum et sensum Ecclesiæ.

2. Aliter ergo potest illa sententia intelligi de orbe christiano, ita ut in universa Ecclesia habeat summus Pontifex hanc directam potestatem a Christo datam, et consequenter de se extendatur ad totum orbem simpliciter, si totus fidem, ut tenetur, suscipiat; de facto vero solum in his partibus orbis in quibus est Ecclesia illam exercere valeat, sive illam per se exerceat, sive per imperatorem cui illam demandavit ; et hoc sensu tenuerunt illam opinionem Alvarus Pelagius lib. 1 de planctu Ecclesiæ, c. 44; D. Anton. 3 part. tit. 22, c. 5, § 8 et 13; Sylvest. verb. *Papa*, q. 2, 7 et 10, in verb. *Legitimus*, q. 4 ; August. de Anc., de Potestate Eccles., q. 1, art. 7 et 8, q. 22, art. 2 et 3, q. 23, art. 1 et sequentibus et sæpe in illo opere; et multi alii quos referunt Navar. in cap. *Novit* de Judiciis, notab. 3, n. 19 ; et Covar. in regula *Peccatum*, 2 part., § 9, n. 7. Fundamentum est, quia Ecclesia Christi, quæ de se universalis est et totum mundum complectitur, est etiam perfecte una et optime instituta ; ergo tam in temporalibus quam in spiritualibus est vera monarchia : nam hoc spectat ad perfectionem ejus, ut utraque sit in uno et eodem capite, quia alias non possent commode subordinari et uniri : ergo cui Christus dedit supremam spiritualem potestatem dedit etiam temporalem : unde Nicolaus papa in cap. 1, dist. 22, de Christo Domino dicit : *Qui beato Petro æternæ vitæ clavigero terreni simul et cælestis imperii jura commisit ;* et Bonifacius VIII in extr. *Unam sanctam* de Majoritate et obedientia, dicit in summo Pontifice esse utrumque gladium, temporalem et spiritualem. Hujus etiam argumentum est, quia Pontifex tribuit imperatori dignitatem imperialem cap. *In nomine Domini*, dist. 23, et cap. *Venerabilem* de Electione, et ideo imperator, priusquam a Papa confirmetur vel coronetur, jurat illi fidelitatem, ex cap. *Tibi domino*, 63 distinct., et clarius in Clemen. II, de Jur.jur. ; hinc etiam Papa aliquando deponit imperatorem ex justa causa, cap. *ad Apostolicæ* de Sentent. et re judic. in 6; unde etiam transtulit imperium a Græcis ad Germanos, ut dicitur in dict. cap. *Venerabilem* et in dicta Clemen. 1, et tractat late Bellarm. integro opere de illa translatione. Denique, vacante imperio, Pontifex judicat subditos imperii, Clement. *Pastoralis*, § ult. de Re judic., et cap. *Licet ex suscepto*, de Foro compet.

3. *Vera sententia. — Temporalis potestas subjecta spirituali quomodo.* — Nihilominus vera sententia est, summum Pontificem etiam in hoc sensu non habere directam potestatem temporalem in universum orbem, sed solum in illa regna, vel provincias, quarum est dominus temporalis; ut autem hæc sententia vere et catholice intelligatur, advertendum est aliud esse omnem potestatem, etiam supremam in illo ordine esse subjectam potestati summi

Pontificis: aliud vero quod summus Pontifex habeat directam potestatem temporalem distinctam ab spirituali, per quam per se directe possit civiliter gubernare totam Ecclesiam: nam illud primum verum et certum est, non tamen propter temporalem potestatem Petri, sed propter spiritualem, et cui temporalis in ordine ad finem illius subjicitur, ut infra comparando utramque potestatem latius dicetur; quod si prior sententia in hoc tantum sensu loquatur, ut interdum significant auctores pro illa citati, verum dicunt, licet obscure loquantur. Hæc vero posterior sententia in secundo sensu loquitur, estque communiter recepta. Tenet Major in 4, dist. 24, q. 3; Vualdens., lib. 2 Doctr. fidei antiquæ, cap. 77 et 78; Cajetan., t. 1 Opusc., tract. 2, cap. 3, et 2. 2, q. 43, art. 8; Victoria in utraque relect. de Potestate Papæ; Sot., lib. 4 de Justit., q. 4, art. 2, et in 4, distinct. 25, q. 2, art. 1; Turrecrem. in summa de Ecclesia, lib. 2, cap. 113, et in cap. *in Apibus* 7, q. 1; Bellar., lib. 5 de Romano Pontifice a principio per nonnulla capita; Pet. Bertr. tract. de Origine jurisdict., q. 3; Covar. et Navar. locis citatis, qui plures alios referunt.

4. Probatur, quia nec ex Scriptura habemus Christum dedisse hanc potestatem Petro, neque ex traditione; ergo cum sit res supernaturalis, non potest cum fundamento affirmari, maxime cum ex traditione potius oppositum habeamus, fueritque congruentius. Probo singula: nam imprimis Christus in Evangelio solum promisit Petro claves regni cœlorum, per quas potestatem spiritualem supremam significavit, ut Patres exponunt, et videbimus lib. sequenti. Postea vero implendo promissionem illam solum dixit: *Pasce oves meas*, quæ verba etiam de jurisdictione spirituali ab omnibus intelliguntur. Deinde ipsimet Pontifices nunquam usi sunt in Ecclesia hac directa potestate in temporalibus, sed quotiescumque circa temporalia usi sunt jurisdictione, solum id fecerunt indirecte et in ordine ad spiritualia. Aliunde vero agnoscunt esse in Ecclesia reges supremos in temporalibus; ergo illam in se et directe non cognoscunt; quia si Pontifex haberet potestatem temporalem supremam, nullus infra ipsum illam haberet, sicut, quia potestatem spiritualem supremam habet, nullus ecclesiasticus princeps potest in eo ordine habere supremam potestatem. Antecedens autem probatur ex cap. *Solitæ*, de Majorit. et inobedientia, et cap. *Per venerabilem*, Qui filii legitimi, et cap. *Novit*, de Judiciis, ubi Pontifex dicit se nolle derogare supremæ jurisdictioni regis Galliæ, nec temporalia judicia usurpare. Similia habet Gelasius papa in Epistola ad Anastasium, et Nicolaus papa in Epistola ad Michaelem imperatorem, et habentur in cap. *Duo sunt*, et cap. *Cum ad verum*, cum aliis distinct. Unde idem Nicolaus papa in cap. *Inter hæc* 33, q. 2, dicit: *Sancta Dei Ecclesia gladium non habet nisi spiritualem*: ubi nomine *gladii* potestas suprema significatur, ut supra animadverti. Intelligit autem hunc gladium non esse directe et formaliter in summo Pontifice, quamvis indirecte et eminenter (ut sic dicam) illo non careat, et per alios uti possit, ut alii Pontifices loquuntur, et infra fusius explicabimus. Hoc etiam colligitur ex cap. *Si duobus*, § *Denique*, de Appellat., ubi dicitur in causis civilibus non appellari ad summum Pontificem, nisi in terris illi temporaliter subjectis; et ad idem faciunt cap. *Lator* et cap. *Causam* 2, Qui filii sint legitimi, et cap. *Quoniam* cum aliis, dist. 10. Ex jure etiam civili hæc assertio constat, quatenus in eo imperatores etiam christiani suprema potestate temporali utuntur, l. 1 c. de Veteri jure enucleando, et l. *Bene a Zenone*, c. de Quadrien. præscript.

5. Ratio a priori est, quia Christus Dominus non contulit hanc potestatem, ut satis ostensum est; imo nec dominium aliquod temporale dedisse directe et immediate Romanæ Ecclesiæ, sed illud quod habet in terris temporaliter subjectis, ex donatione imperatorum ac principum habuisse agnoscunt romani Pontifices in cap. *Constantinus*, distinct. 96 et cap. *Ego Ludovicus*, dist. 63, et in cap. *Fundamenta*, de Elect. in 6. Congruentia vero est, quia neque ad fidei propagationem, neque ad convenientem gubernationem Ecclesiasticam necessarium fuit talem potestatem Pontificibus dari divinitus. Prior pars declaratur, quia (ut cap. præcedenti dicebam) magnum esset fidei impedimentum si reges terræ suam amitterent supremam potestatem eo ipso quod ad fidem converterentur, quod plane sequeretur si hæc suprema potestas intra Ecclesiam in solo summo Pontifice existeret: unde quod Ecclesia de Christo Domino canit: *Non eripit mortalia, qui regna dat cœlestia*, verum etiam est de fide ipsius Christi, quæ non tollit potestatem regiam. Altera pars declaratur, quia ad unitatem et regimen pacificum Ecclesiæ sufficit debita subordinatio quæ esse debet inter potestatem temporalem et spiritualem, quam exemplo corporis et spiritus optime declaravit Gregor. Nazian. citatus in cap. *Suscipitis*,

dist. 10, et habetur in Orat. 17, cujus verba paulo aliter sic transfert Jacobus Billius : *An me libere loquentem æquo animo feretis? Nam vos quoque* (loquitur ad præfectum) *imperio meo ac throno lex Christi subjecit. Imperium enim nos quoque gerimus* : *addo etiam perfectius ac præstantius, nisi vero æquum est spiritum carni fasces submittere, et cœlestia terrenis cedere.* Hoc igitur modo habet supremus pastor Ecclesiæ sufficiens ministerium et adjutorium a temporali potestate, et non habet nimiam curam et sollicitudinem temporalem quæ spirituale regimen posset impedire, ut sumitur ex dicto cap. *Quoniam*, distinct. 10, et optime ex Ambros. in Orat. de tradendis Basilicis, Athanasio in Epistola ad solitariam vitam agentes, Bernard. lib. 2 de Consideratione.

6. *Satisfit oppositæ sententiæ.*—Ex quibus responsum est ad fundamentum contrariæ sententiæ. Jam enim constat quomodo unitas Ecclesiæ perfecte possit sine illa potestate temporali subsistere; et ad omnia illa quæ ibi referuntur sufficit eminentia (ut sic dicam) potestatis spiritualis, ratione cujus indirecte habet efficaciam supra temporalia, ut infra iterum occurrit. Hæc autem potestas indirecta, licet sufficiat ad corrigendas interdum vel abrogandas leges civiles quando vergere possunt in perniciem animarum, non tamen proprie ad ferendas et statuendas leges civiles, præsertim mere positivas, et formaliter loquendo. Dico autem *mere positivas*, quia declarando jus naturale servandum in aliquo contractu, ut in monte pietatis, vel aliquo simili, potest Papa legem condere, quia talis lex non est proprie constitutiva juris, sed declarativa et definitiva, quæ definitio ad Papam spectat. Item dixi *formaliter loquendo*, quia in ordine ad vitandum periculum animæ potest prohibere aliquem contractum, vel contrahendi modum propter periculum quod in eo esse judicat, et tunc illa non est lex civilis, sed canonica. Item in ordine ad pias causas potest legem condere circa testamentum, vel similia, quia totum hoc sub spirituali fine continetur, et ad legem canonicam spectat.

7. *Præscriptio cum possessione malæ fidei reprobatur per leges canonicas.* —Potest hoc declarari exemplo de præscriptione cum possessione malæ fidei, quæ, licet probetur per leges civiles, reprobatur per canonicas, cap. ultim. de Præscription. regula *Possessor*, ubi Glossa et doctores de Regul. jur. in 6. Et ita illa lex, quod ad præscribendum sit necessaria bona fides, canonica quidem est, et in civilibus locum habet. Dico autem non esse formaliter civilem, quia non respicit temporale commodum sed spirituale, impedire scilicet fraudes et furta. Simile exemplum est de lege civili quæ negat alimenta filiis illegitimis, quam reprobat lex canonica ut contrariam æquitati naturali, cap. *Cum haberet*, de eo qui duxit in matrimonium, etc., ut notant Glossa ibi, Panormit. et alii; et Bartol. in Authentica *Ex complexu*, C. de Incestis nuptiis, Covar. in 2 part., cap. 8, § 6 : Anton. Gomez in leg. 9 Tauri n. 37.

8. Quare non mihi probatur quod tradit Felin. in capite *Ecclesia* de Constit., n. 45, nimirum constitutionem illam Ecclesiæ obligare in temporaliter subjectis Papæ, non vero in terris imperii, et loquitur specialiter de illa lege dandi alimenta filiis spuriis. Contrarium enim omnino dicendum est de omnibus his legibus quæ, licet in materia temporali versentur, respiciunt bonum vel causam pietatis, et ideo canonicæ sunt, et per universalem et supernaturalem potestatem feruntur: talis autem est illa lex, quia causa alimentorum pia est, ut supra Covar. n. 6, cum Alexand. in l. 1, ff. Soluto matrim., col. 6, et favent notata per eumdem Felinum in eodem cap. n. 51. Habebit autem locum illa doctrina Felini in legibus Pontificum quæ directe et pure disponunt in materia temporali: illæ enim non obligant universum orbem, sed illos tantum qui temporaliter sunt sub Ecclesiæ dominio ac jurisdictione civili, sicut in cap. sequenti dicemus de legibus imperatorum quoad regna non subjecta imperatori, est enim eadem proportionalis ratio; unde etiam possunt tales leges Pontificis mere temporales non admitti in aliis territoriis, sed contrarium statui per leges imperatoris quoad terras illi subjectas, et per leges aliorum regnorum quoad sua territoria: et in eis tenentur judices judicare secundum proprias leges, non secundum Pontificias: imo licet contingat deesse legem regni pro aliquo casu decidendo, non obligabit in tali loco talis lex canonica, nisi hoc ipsum per leges talis regni dispositum sit, ut ex dicendis in sequenti capite cum proportione constabit. Et ibi etiam dicemus an in tali casu præferendum sit jus canonicum civili, vel e contrario. Excipit tamen ab hac regula terras imperii Felin. supra n. 49, referens multos canonistas dicentes in terris imperii standum esse canoni in materia non decisa per jus civile. Nullam autem ad hoc probandum afferunt legem im-

perialem nec rationem ; imo nec jura canonica, quæ inducunt, id probant, et ideo consulendam esse censeo consuetudinem, quia ubi per illam de hoc non constiterit, non video unde possit talis obligatio affirmari.

CAPUT VII.

UTRUM POTESTAS UNIVERSALIS FERENDI LEGES CIVILES OBLIGANTES TOTAM ECCLESIAM SIT IN IMPERATORE.

1. Potest hoc loco tractari quæstio celebris inter juristas, an imperator jure sit dominus et princeps totius orbis, et consequenter an possit totum mundum suis civilibus legibus obligare, quamvis de facto ei non obediatur, et ideo suam universalem jurisdictionem actu non exerceat. Sed quia inter theologos quæstio hæc nullam aut parvam dubitationem vel difficultatem habet, et quæ in utramque partem afferri solent satis vulgaria sunt, ideo breviter rem expedimus, attingendo solum ea quæ ad intelligendam vim et obligationem legum imperialium conduxerint. Fuit ergo antiquorum utriusque juris doctorum receptissima sententia, imperatorem habere jus et dominium jurisdictionis in universum orbem ; quam tanta asseveratione asseruit Bartol. in l. *Hostes*, ff. de Captivis, ut hæreticum reputet qui dixerit imperatorem non esse dominum orbis ; quod de dominio jurisdictionis verum esse tradit Socin. cons. 127, et Paul. Castren. cons. 61, vol. 2 ; et hoc fundamentum tanquam certum supponit Panormit. 2 part. Consil., consilio 6, n. 2, et sequuntur alii multi, quos refert et sequitur Restaur. Catald., tract. de Imperator., q. 52, et alii quamplures.

2. *Explicatur sententia affirmativa.*— Hæc vero sententia variis modis potest intelligi. Primo, quod imperatores romani etiam ante Christi adventum obtinuerint totius mundi principatum legitimum , ac veram jurisdictionem in universum orbem, quæ postea per successionem vel electionem derivata sit ad posteriores imperatores ; atque hoc modo videtur illam sententiam intellexisse Bartol. et nonnulli alii : nam in ejus suasionem adducunt verba Lucæ cap. 2 : *Exiit edictum a Cæsare Augusto, ut describeretur universus orbis*, et verba Christi Matth. 12 et Lucæ 20 : *Reddite ergo quæ sunt Cæsaris Cæsari, et quæ sunt Dei Deo :* nam illis verbis CHRISTUS videtur approbasse imperium Cæsaris, quod Lucas dixit esse in universum orbem : unde in l. *Deprecatio*, ff. ad leg. Rhodi. de jactu, imperator dicit : *Ego mundi dominus.*

3. *Refutatur prædicta opinio.*—Hæc autem sententia, si intelligat imperatorem romanum fuisse aliquando verum principem totius mundi, habuisseque supremam jurisdictionem supra omnia regna mundi , est plane falsa et prorsus sine fundamento excogitata, ut late ostendit Oldrad. cons. 96, cujus initium est : *Consuevit dubitari ;* et Joan. Igneus in disput. pro suprema potestate regis Franciæ, et Alciat. in l. 1, C. de summa Trinit., Gloss. 2 ; et Covar. in regul. *Peccatum,* 2 part., § 9, n. 5 et 6 ; Soto lib. 4 de Justit., q. 4, art. 2. Ratio autem est, quia imperator romanus nec a Deo ipso immediate potestatem illam universalem in totum orbem consecutus est, nec ab hominibus totius universi electus est primus imperator Romanorum, ut ab illo potuerint alii succedere cum eadem universali potestate, neque etiam per bellum omnia sibi subjecit, neque unquam de facto tale dominium universale habuit : ergo nullus cogitari potest justus titulus talis potestatis, neque unde originem habuerit, quia illi sunt omnes tituli juste regnandi, neque alius excogitari potest ; quia homo non habet a se talem potestatem : ergo oportet ut habeat illam ab alio ; ergo vel a Deo vel ab homine, aliquo ex dictis modis : constat enim ab Angelis non provenire, nullam enim jurisdictionem in homines habent.

4. Primum ergo membrum certum est, quia modus ille concedendi potestatem regiam supernaturalis esset, non enim spectat ad ordinariam providentiam Dei, ut est auctor et gubernator naturæ ; ergo non est asserendum sine fundamento vel revelatione : nullibi autem hoc traditum aut revelatum est. De solo enim Judæorum populo legimus, quod prius per Moysem, Josue et sequentes judices illum gubernaverit, et postea Saulem primum illorum regem constituerit. Secundum membrum per se notum est, quia nec de tali concordia et consensu nationum totius universi constat, neque humano modo videtur possibilis. Item constat ex historiis et legibus civilibus, imperatorem romanum ab ipso populo, et republica tantum romana accepisse potestatem et dominium sui imperii, ut late refert Covar. in Practic., cap. 1, conclus. 3, seu n. 3; unde etiam constat tertium membrum : nam Romani nunquam occuparunt totum orbem suis bellis et imperio ; ergo nunquam romanus populus potuit in suum imperatorem transferre jurisdictionem in universum orbem, quia ipse

populus aut respublica illam non habebat, et in hoc rerum genere nemo dat quod non habet : unde eleganter Prosper lib. 2 de Vocat gent., cap. 16, alias 6 : *Gratia Christiana* (inquit) *non contenta est eosdem limites habere quos Roma, multosque populos sceptro Crucis Christi subdidit, quos armis suis ipsa non domuit.* Cui consonat illud Leonis serm. 1 de Sanctis Petro et Paulo : *Ut latius præsideres religione divina, quam dominatione terrena.* Confirmatur, quia ipsimet imperatores fatentur esse aliquos populos sibi non subjectos, l. *Mercatores*, C. de Commerciis, ubi regnum Persarum dicitur non fuisse subjectum Romanis; et in l. 2, C. de Offic. Præf. Prætorio Africæ, dicit imperator, pacem cum Persis in perpetuum confirmasse, et in l. *Postliminium*, ff. de Captivis, fit mentio regum et populorum qui liberi erant a romano imperio, id est, in quos romanus imperator non habebat potestatem.

5. *Secundus sensus prædictæ sententiæ.* — *Rejicitur etiam secundus sensus prædictæ sententiæ.*—Alter ergo sensus illius sententiæ esse potest, ut saltem post Christi adventum imperator habeat universalem jurisdictionem legislativam in totum orben, non jure sanguinis, belli, aut alio humano titulo, sed speciali institutione Christi; et hoc etiam sentit Bartol. in Extravag. *Ad reprimendum*, verb. *Totus orbis*, et Castald. d. quæst. 52, n. 10 et sequent. Sed in hoc etiam sensu illa sententia probabilis non est; quia nec talis institutio est immediate a Christo, nec per Pontificem. Prior pars patet ratione supra facta, quia Christus nullibi contulit immediate et per se temporale rerum dominium aut jurisdictionem hominibus : ergo nec imperatori illam tribuit : ubi enim est vestigium aliquod talis institutionis, vel in Scriptura, vel in Ecclesiastica traditione? In his autem rebus (ut dixi) quæ supernaturales sunt, nihil credendum est quod divinitus revelatum non sit et sufficienter nobis propositum : unde manifestum est post Christi ascensionem et Evangelii prædicationem non statim defecisse reliqua terrena regna vel imperia : neque imperatorem romanum cœpisse latius dominari quam antea imperarat : neque regem Persarum, verbi gratia, vel reges Indorum, aut Japoniorum, vel Chinæ, vel alios similes suam supremam potestatem temporalem amisisse. Altera vero pars de institutione mediata et per Pontificem probatur ex dictis; quia ostensum est Christum non dedisse Pontifici potestatem directam in temporalibus : ergo nec Pontifex ipse potuit illam per se conferre, quia non potest alteri jurisdictionem communicare quam a Christo non recipit. Potestas autem indirecta quam Pontifex habet circa temporalia eadem est cum spirituali, ut ostendimus : sed Pontifex non communicat imperatori spiritualem potestatem, ut constat : ergo nec temporalem indirectam; et quamvis illam communicaret, non esset potestas legislativa directe in materia civili, de qua potestate nunc tractamus.

6. *Nullum unum hominem habere potestatem universalem ad ferendas leges civiles obligantes universum orbem.* — Sit ergo imprimis certum neque imperatorem romanum neque aliquem unum hominem vel regem habere potestatem universalem ad ferendas leges civiles obligantes universum orbem. Rationes enim factæ de imperatore romano, de quocumque alio rege vel principe humano procedunt majori efficacia : neque ullus auctor est qui de alio principe extra romanum imperatorem id cogitaverit, quia de cæteris nulla esse potuit suspicionis umbra : nec vero pro imperatore romano quidquam faciunt, quæ ex Evangelio afferuntur : nam imprimis in verbis Lucæ 2 illa particula *universus orbis* non significat universum terræ ambitum, aut omnes homines, aut regna quæ in illo continentur, quia constat nec totum orbem in hoc sensu fuisse descriptum, nec edictum Cæsaris missum fuisse ad Indos vel alias gentes in quibus præfectos et præsides Augustus non habebat. Significatur ergo ibi nomine totius orbis (ut omnes exponunt), per synecdochem, pars illa orbis præcipua, et notissima, et maxima, cui imperatores romani dominabantur, et per antonomasiam orbis appellatur. Vel ut ait Hieronym. Isai. 13 : *Idioma est sanctæ Scripturæ, ut omnem terram illa significet provincia de qua sermo est.* Exempla sunt frequentia Daniel. 2, 4 et 5 et sæpe alias. Verba autem Christi ex alio loco citata ad summum probant regibus solvenda esse tributa debita, non vero probant uni Cæsari debuisse omnes homines totius mundi tributum, sed eos tantum qui illi subjecti erant. Addo neque ibi docuisse Christum imperium Cæsaris in Judæos fuisse legitimum et justum : nam ab ea quæstione abstinuit, generatimque respondit reddendum esse Cæsari quod ei debebatur, id est, si quid ei debetur, vel quod ei debetur jure aut facto : nam (ut bene ait Soto loco citato) Christus solum jus naturæ, non peculiare jus romanorum imperatorum declaravit; et ideo licet ex illis verbis recte colligatur legitimis principibus

solvenda esse justa tributa; nihilominus inde non constat quale fuerit jus imperatorum romanorum in Judæos : unde licet admittamus fuisse legitimum (quia licet magna ex parte per tyrannidem inceperit, postea nihilominus consensione populorum, et legitima successione, vel electione a subditis acceptata firmatum est), nunquam tamen in totum orbem dilatatum est.

7. *Translatio imperii a Græcis ad Germanos a Pontifice facta.* — Tertius sensus illius sententiæ esse posset, ut saltem imperator christianus habeat jurisdictionem hanc universalem ad ferendas leges civiles in universum christianum orbem, seu in universam Ecclesiam ubicumque fuerit diffusa. Quam jurisdictionem habuerit, non jure belli aut electionis, sed institutione romani pontificis, et postea per electionem legitimam juxta ritum ab eadem Sede Apostolica ordinatum. Et hic sensus videri potest verisimilior. Primo, quia jura canonica hoc indicant : constituunt enim Pontificem et imperatorem tanquam duo suprema capita Ecclesiæ, unum in spiritualibus, et alium in temporalibus. Unde in cap. *Solitæ*, de Major. et obedientia, comparantur soli et lunæ, et in cap. *Duo*, 96 dist., mundus dicitur principaliter regi auctoritate sacra Pontificum, et regia potestate. Unde Hieronymus, cap. *In apibus* 7, q. 1, in omni ordine dicit esse debere principem unum, et subdit : *Imperator unus.* Secundo, favent jura civilia christianorum imperatorum : nam in leg. 2 de Veteri jure enucl., in fine, ait Justinianus : *Tertia pars totius mundi accrevit nobis : post Europam enim et Asiam, tota Libya nostro imperio adjuncta est.* Unde in l. *Cum multa*, c. de Bon. quæ liber., *imperialis* (inquit) *fortuna omnes supereminet alias.* Et in Extravaganti *Ad reprimendum*, in principio: *Romanum imperium* (ait) *in cujus tranquillitate totius orbis* (utique christiani) *regularitas requiescit.* Tertio, suadetur hoc, maxime quia constat imperatoriam dignitatem, ut nunc est in Ecclesia, a summis Pontificibus esse institutam, et ex vi illius imperatores esse supra omnes reges et principes Ecclesiæ; ergo habet jurisdictionem temporalem in totam Ecclesiam. Major patet ex translatione imperii, quæ a Græcis ad Germanos per Pontificem romanum facta est, ut constat ex Clement. *Romani*, de Jur. jur., ubi etiam dicitur imperatorem a Pontifice accipere approbationem, unctionem, conservationem et coronationem. Idem sumitur ex cap. *Venerabilem*, de Electione, ubi etiam dicitur electores imperii a Sede Apostolica habere jus eligendi, et Glos. ibi verb. *In Germanos*, addit : *Sic ergo regnum mundi translatum est ad Teutonicos*, et alia quæ late prosequitur, sentiens ex tunc imperatores Orientis non fuisse vere imperatores. Unde probatur consequentia primi argumenti cum minori, quia seclusa jurisdictione et dominio, nihil habet dignitas imperatoria in quo regiam excellat.

8. *Sententia auctoris.* — Nihilominus dicendum est etiam in hoc sensu imperatorem romanum non habere potestatem legislativam in totam Ecclesiam, nec jurisdictionem immediatam in omnes Ecclesiæ provincias, quæ ad hoc sufficiat. Probatur primo de toto imperio Orientis prout fuit sub imperatoribus græcis et christianis post translationem imperii occidentalis ad Græcos. Nam Irene, quæ tunc imperabat, post coronationem Caroli, imperatrix orientalis mansit, et ad illam Pontifex et Carolus legatos miserunt ad pacem inter utrumque imperium conservandum. Et quamvis postea multi ex Orientalibus fuerint tyranni, alii hæretici, nihilominus qui fuerunt rite electi et catholici, ut legitimi imperatores habiti sunt, etiam a Romanis, neque unquam imperator occidentalis jus imperii in Orientem sibi vindicavit aut attribuit, ut ex omnibus historiis constat. Secundo, idem est manifestum de principibus et regibus, si qui forte extra ditionem romani imperii regnantes ad fidem conversi sunt : ut sunt nunc Japonii et alii in India, et possent esse plures, ut rex Chinæ, etc. In hos enim nullum jus dominandi vel imperandi habet romanus imperator, solum quia Ecclesiæ membra sunt, quia nulla est ratio vel titulus subjectionis temporalis : sicut ergo antea non erant subditi, ita etiam neque post conversionem.

9. Tertio, id probatur de regibus christianis intra fines antiqui imperii existentibus : nam inter illos multi sunt supremi in temporalibus; ergo in illos et eorum regna non habet imperator jurisdictionem, nec potest eos suis legibus obligare. Consequentia clara est, quia repugnat esse supremum et esse subditum in eodem ordine jurisdictionis. Antecedens patet, primum in terris ipsis temporaliter subjectis Pontifici : ibi enim ipse habet supremam jurisdictionem temporalem directam, et ita Bart. in dicta Extravag. *Ad reprimendum* saltem illam partem orbis christiani excipit. Deinde de regno Galliæ ex cap. *Per venerabilem*, Qui filii sint legitimi, ubi dicitur rex Galliæ superiorem in temporalibus non recognoscere. Et

licet Glossa ibi dicat intelligendum id esse de facto, repugnare videtur textui: nam inde infert Pontifex *sine juris alterius læsione* potuisse se subdere alteri quam imperatori, quod non ita esset si esset jure imperatori subjectus. Et ita Glossam illam merito contemnit Tiraquel. de Jure Primog., q. 7, opin. 3, n. 20 et 21. Idem est certum de rege Hispaniæ, ut ostendit Covar. in reg. *Peccatum*, 2 part., § 9, n. 9, ex triplici titulo, scilicet, jure belli contra Saracenos gesti, jure præscriptionis et consuetudinis, et ibi refert plures alios auctores. Idemque fere habet Castald., tract. de Imper., q. 53, n. 6, 13 et 14. Et Cabed., t. 1 decis. 211, n. 3, dicens reges Hispaniæ habere jura imperii. Idem alii docent de rege Angliæ, et significatur in cap. *Causam*, 2, Qui filii sint legitim., et in cap. *Novit*, de Judic. Respublica etiam Veneta eodem jure uti dicitur, et fortasse alia regna; ergo manifestum est non habere imperatorem supremam jurisdictionem temporalem ad ferendas leges civiles obligantes universam Ecclesiam.

10. Quarto, est ratio a priori, quia imperator etiam romanus non habet directam jurisdictionem temporalem a Pontifice: ergo multo minus potest illam habere in universam Ecclesiam. Consequentia est clara, quia aliunde illam non habet, ut ostensum est. Antecedens autem patet ex dictis, quia Pontifex non habet a Christo jurisdictionem temporalem nec in universum orbem, nec in universam Ecclesiam, neque in aliquam partem ejus ex vi juris divini: nam regnum temporale quod nunc habet, jure humano obtinuit, ut constat: ergo non potuit talem jurisdictionem directam imperatori conferre per pontificiam potestatem, sed solum potuit illud imperium, quod antea erat, ab una persona in aliam transferre. Unde hoc sensu verissimum est regiam potestatem etiam in Ecclesia non ducere originem a sacerdotali, ut late et bene confirmat Vuald. lib. 2, Doctr. fidei, cap. 78.

11. *Respondetur oppositæ sententiæ argumentis.*—Neque jura canonica in contrarium adducta aliquid probant; nam in cap. *Solitæ*, quando fit comparatio ad solem et lunam, non est sermo de imperatore, sed de regia potestate: sic enim dicitur ibi: *Ad firmamentum universalis Ecclesiæ fecit Deus duo magna luminaria, id est, duas instituit dignitates, quæ sunt Pontificialis auctoritas, et regalis potestas.* Quod potest recte intelligi de legali potestate secundum se, sive sit in una persona respectu totius Ecclesiæ, sive in multis respectu diversarum partium Ecclesiæ. Unde paulo antea loquendo de imperatore solum dicitur: *Præcellit in temporalibus eos qui ab eo suscipiunt temporalia.* Similiter etiam in cap. *Duo sunt*, sermo est de regia potestate, non de imperatore. Unde statim in plurali de regibus dicitur esse subditos sacerdotibus, qui pro illis sunt rationem reddituri. Denique cap. *In apibus* solum probat in unoquoque regno debere esse unum principem supremum, sive ille sit imperator, sive rex. Ad leges civiles, respondeo in dicta l. 2 de Veter. jur. enucl. imperatorem loqui de mundo, et partibus ejus per synecdochem; nam ex aliis legibus ejusdem imperatoris constat non habuisse sub potestate sua omnes Ecclesiæ provincias quæ jam erant in mundo, et partibus ejus, ut supra allegatum est. Ut autem imperialis fortuna tunc diceretur super alias eminere, satis superque erat quod amplissimam et supremam jurisdictionem exercebat in majorem partem mundi omnibus cognitam. Et ob eamdem potentiam et protectionem specialem Ecclesiæ, quæ ad illum semper pertinuit, dicitur etiam requiescere orbis christiani regularitas, id est, pax et defensio, ac debitus ordo.

12. *Quid habeat imperator ex translatione imperii.—Leonem III transtulisse imperium in Carolum Magnum.—Pontifex non potest pro suo arbitrio mutare regna, sed solum quando bonum spirituale id petit.*—Ad tertium, in summa negatur minor, quatenus dicit per translationem imperii auctoritate pontificia factam, imperatorem esse constitutum supra omnes reges christianos, propria superioritate jurisdictionis, præsertim ordinariæ et legislativæ, sed ad summum obtinuisse specialem gradum honoris et dignitatis ex speciali conjunctione ad apostolicam sedem, ejusque concessionem. Itaque imperator Occidentis, postquam facta est translatio et divisio imperii, non cœpit habere majorem jurisdictionem temporalem ac directam quam habeant imperatores orientales in Occidentis provincias, quia nec Pontifex illam majorem jurisdictionem temporalem contulit, nec conferre poterat. Primum patet ex juribus allegatis, et ex historiis, quæ solum asserunt papam Leonem III transtulisse imperium, et in illo primum constituisse Carolum Magnum: transferre autem solum est, dominium quod Irene, verbi gratia, habebat in terris imperii occidentalis, ablatum ab ea fuisse et collatum Carolo, ut perpetuo in occidentali imperatore eligendo juxta modum a Pontificibus ordinandum permaneret: ergo ex vi illius translatio-

nis non est auctum illud imperium quoad jurisdictionem temporalem et directam in eas provincias Ecclesiæ, in quas antea illam non habebat. Secundum autem, scilicet, hoc aliter fieri non potuisse, patet, quia Pontifex non potest pro suo arbitrio mutare regna, vel subjicere temporaliter ea quæ libera sunt, sed solum quando ratio spiritualis boni id postulet, per supremam potestatem spiritualem, quæ hoc modo ad temporalia extenditur. Tunc autem nulla erat ratio mutandi ordinem jurisdictionum temporalium regnorum, nec subjiciendi imperatori regna libera, si quæ erant: ergo non est verosimile potuisse nunc Pontificem tantam mutationem facere, multoque minus credibile est id fecisse.

13. Imo, existimo ex vi illius translationis non fuisse additam immobilitatem (ut sic dicam) dominio temporali, seu jurisdictioni imperatoris. Ac subinde fieri etiam potuisse ut post illa tempora regna aliqua, quæ tunc non erant omnino libera, fuerint libera effecta, vel per jus belli, vel per legitimam præscriptionem, vel certe per ipsorum Pontificum concessionem ex justa et rationabili causa factam. Quia temporalis imperii jurisdictio de se subjecta est his mutationibus, et per solam translationem non est immobilior facta, quia in jurisdictione vel in dominio non est aucta, nec in se variata, sed solum in applicatione ad talem personam et ad talem modum successionis. Accessisse autem videtur imperatori quidam honoris et dignitatis gradus, qui, licet simpliciter temporalis sit, indirecte participat excellentiam spiritualis ordinis per habitudinem ad pontificiam dignitatem. Quia specialiter ordinatus est ut sit protector et defensor Ecclesiæ et pontificiæ dignitatis, et ideo specialiter conjungitur Pontifici, et ab eo conjungitur, consecratur et coronatur. Et fortasse in ordine ad eum finem defendendi Ecclesiam, aliquam auctoritatem habet convocandi, vel movendi principes catholicos, vel etiam similem auctoritatem habet ad componendas et dirimendas dissensiones inter illos, ubi ad vitanda bella et damna Ecclesiæ necessarium fuerit. Sed si quid habet hujusmodi, a Pontifice id participat; pertinetque ad indirectam potestatem quasi ministerialem et vicariam Pontificis, non ad directam temporalem jurisdictionem: et ita in usu talis auctoritatis semper a Pontifice pendet: imo sine interventu Pontificis credo esse valde inefficacem, et vix posse obligationem inducere: in qua re usui et consuetudini standum erit. Hæc vero auctoritas, quidquid de illa sit, non sufficit ad propriam jurisdictionem temporalem directam, nec ad leges civiles ferendas, quod nunc tractamus.

CAPUT VIII.

COROLLARIA EX PRÆCEDENTI DOCTRINA, QUIBUS POTESTAS IMPERATORIS, ET LEGUM CIVILIUM JURIS COMMUNIS MAGIS EXPLICATUR.

1. *Imperatorem per suas leges obligare posse tantum imperio romano subjectas terras.*—Ex dictis concluditur primo imperatorem quidem posse leges civiles condere, non tamen posse per illas obligare totam Ecclesiam, sed tantum provincias imperio romano subjectas. Prior pars certa est apud omnes, quia imperator in suis terris est princeps supremus quoad jurisdictionem temporalem directam; ergo maxime ferre potest leges civiles. Et hoc constat ex jure communi Cæsareo, quod auctoritate imperatorum institutum est: eamdem enim auctoritatem habet nunc imperator in terris sibi subjectis, quam olim habebant imperatores in suo latiori imperio; imperator autem non solum hanc potestatem habuit, sed etiam *illi Deus leges subjecit, eumque legem animatam constituit,* ut dicit Justinian. in Authentica de Consulibus, circa finem. Imo in l. 2, c. de Veter. jure enucl.: *Soli imperiali auctoritati* (ait) *leges condere et interpretari esse concessum.* Et idem fere habet in l. 1 et ult., c. de Legibus. Loquitur tamen in ordine ad populos sibi subjectos (ut sæpissime aliis locis declarat); nam in suo imperio se tantum agnoscebat in temporalibus supremum: eadem ergo potestas nunc est in imperatore cum eadem proportione; unde facile etiam patet altera pars ex dictis: nam ostensum est non habere imperatorem romanum propriam jurisdictionem temporalem in universam Ecclesiam; ergo non potest totam illam suis legibus obligare, sed tantum provincias sibi subjectas.

2. *Provincias subjectas imperio in duplici esse differentia. — An principes imperio subjecti suis legibus possint derogare imperatoriis.* — Quod si quis quærat quænam sint hæ provinciæ nunc subjectæ imperio, respondeo in duplici esse posse differentia: quædam sunt in quibus ipse immediate dominatur, ita ut nullum alium recognoscant proximum principem, sive sub nomine regis, sive ducis, vel alio simili, sed immediate soli imperatori pareant tanquam supremo principi. Et in his terris non solum obligant imperiales leges, ve-

rum etiam nullæ aliæ habere vim possunt, nisi ab ipso imperatore confirmatæ sint, quia ibi solus ipse habet summam potestatem quæ ad ferendas leges civiles necessaria est, ut in capite sequenti amplius explicabimus. Aliæ sunt provinciæ seu terræ, imperatori quidem subjectæ tanquam supremo principi, non tamen tanquam immediato domino: cujusmodi esse dicuntur multi ducatus, marchionatus, comitatus, vel quolibet alio nomine nuncupentur, Germaniæ et Italiæ. Nam sunt quidem proprii dominii, et principes cum potestate quodammodo regia: nam leges proprias ferre possunt, monetam cudere, et interdum etiam bellum indicere: et nihilominus imperatorem recognoscunt ut supremum dominum, vel jure feudi, vel alio simili: quia vel ab imperatore sub illa conditione principatum acceperunt, vel consuetudine introducti sunt cum illa recognitione et subjectione. Et in his provinciis obligant etiam leges imperatorum, quamvis non solæ, quia etiam possunt habere proprias leges a suis propriis principibus latas, quia supponimus habere potestatem gubernativam suo modo supremam quoad immediatum regimen suarum terrarum, et ita quoad hoc æquiparantur regibus juxta dicenda capite sequenti. An vero isti principes subjecti imperio possint suis legibus derogare imperatoriis legibus, ex modo donationis, vel ex consuetudine colligendum est. Utroque enim modo potuerunt hujusmodi principatus concedi ab imperatoribus, vel consuetudine, et quasi præscriptione introduci, scilicet, vel cum obligatione parendi legibus imperatorum, ita ut proprias condere possint per modum additionis, non per modum derogationis, vel certe cum potestate derogandi illis, solumque cum obligatione illas servandi, quamdiu per proprias derogatæ non fuerint. Qualis autem fuerit concessionis modus, usu ipso maxime constare posse videtur.

3. *Quibus in terris obligant leges civiles juris communis.—Jus civile ex vi sua non obligat in Lusitania.* — Atque hinc obiter intelligitur in quibus provinciis seu terris Ecclesiæ obligent leges civiles quæ juris communis dicuntur, et in corpore juris civilis continentur, solamque imperatoriam auctoritatem habent. Dicendum est enim per se et ex vi talium legum tantum obligare in terris imperii, altero ex duobus modis declaratis. In regnis autem supremis, quæ proprios habent principes supremos non recognoscentes superiorem in temporalibus, per se et ex vi sua non obligant, propter rationem factam : quia jurisdictio imperatorum ibi non obligat, et extra territorium jus dicenti impune non paretur. Et ita in paucis provinciis Christianorum servatur jus civile, ut late refert Gigas tract. de Crim. læsæ majest., libro 3, q. 23, n. 17 et sequentibus. Poterunt autem tales leges obligare quantum per leges talium regnorum acceptatæ fuerunt. Sic enim in terris subjectis Pontifici in temporalibus jus civile servatur, ubi canonicum defuerit, non vi sua, sed quia Pontifices ita voluerunt, capite 1 de Novi oper. nunc. Qui textus non de causis temporalibus, sed de Ecclesiasticis loquitur, et quoad hoc servari debet in tota Ecclesia, quia in his causis ubique subjecta est juri canonico, et ita etiam uti debet civili, quatenus ibi est canonizatum, et favet cap. *Si adjutorium*, dist. 10. In causis autem mere temporalibus solum habebit locum jus illud in terris temporalibus subjectis Ecclesiæ. Sic etiam in hoc regno Lusitaniæ, quod eisdem titulis supremum est, quibus regnum Hispaniæ, jus civile per se non obligat, eique per leges regni derogari potest, ac sæpe derogatur: ubi autem deest lex regni, servatur civile, non vi sua, sed ex ordinatione propria ejusdem regni, ut habetur libro 3 Ordin., tit. 64.

4. *Leges civiles absolute non sunt in usu in Gallia.*—At vero in regno Galliæ aliter servatur, quia non solum jus proprium præfertur civili, sed absolute leges civiles non sunt in usu, ut testatur Honor. 3, in cap. *Super specula*, de Privil. dicens: *In Francia et nonnullis provinciis laici romanorum imperatorum legibus non utuntur*, et tradit Bald. capite ultimo de Constit. circa finem. Idemque in Hispania expresse cautum est legibus regni, parte 1, tit. 1, l. 15, et clarius part. 3, tit. 4, l. 6. ibi, *Por las leys deste libro, e non por otras*, quibus locis id notat Gregor. Lop. et refert Palacium Rub. dicentem Hispanos olim constituisse, ut qui leges imperatorum allegaret capite plecteretur. Quod etiam Oldrad. consil. 69, Joann. Andr. et alii referunt, Gigas supra, et Vargas, et Salced. infra citandi. Item in l. 1 Tauri refertur antiqua lex regis Alphonsi, quæ ibi confirmatur et renovatur, in qua declaratur quo ordine et modo judicandum sit per proprias leges Hispaniæ, nullaque ratio habetur juris civilis in ratione legis ac juris. Additur vero ibidem permitti nihilominus in Hispania leges civiles in publicis Academiis doceri, et interpretari propter earum eruditionem et sapientiam, non quia per illas judicandum

sit. Et in l. 2 Tauri adduntur illa verba, per leges regni, et non per alias judicandum esse, et omnia hæc novissime confirmantur in nova recopilatione l. 1, ante librum 1, et lib. 2, l. 1 et 2. Ex quibus legibus manifestum est leges civiles in Hispania non habere vim legum quatenus leges positivæ sunt. Et ita si irritant contractum qui per leges Hispaniæ non est irritus, talis contractus in Hispania non erit irritus, vel si pro delicto imponunt pœnam quam non imponunt leges Hispaniæ, non tenebitur judex ex rigore legis illam pœnam imponere, sed uti poterit prudenti arbitrio, idemque est in aliis dispositionibus, quæ pendent ex potestate jurisdictionis et voluntate principis. Quatenus vero illæ leges in multis continent et declarant ipsam naturalem legem, servandæ erunt in vi legis naturalis, non in vi legis humanæ, ut recte notavit Gregor. Lop. supra ex Panormit. in capite *Ecclesia sanctæ Mariæ*, de Constit. Item quamvis non contineant naturalem obligationem, nec etiam per se obligent, deservire possunt per modum exemplarium ad imitandam prudentiam et æquitatem, quam frequentius continent, sive in taxandis pœnis, sive in interpretandis testamentis, in conjecturanda mente defuncti, et similibus.

5. *An servandum unquam necessario jus civile in Hispania.* — Addunt vero aliqui consuetudine receptum esse in Hispania, ut jus civile servetur, ubi leges regni desunt. Ita tenet Burgos de Paz. in l. 1 Tauri, n. 520, ubi etiam Anton. Gom. n. 10 sentit leges civiles habere vim legis in Hispania, deficiente lege regni; non tamen affert jus in quo id fundetur, nec consuetudinis mentionem facit, sed tantum ait esse communem opinionem. Re tamen vera non habet sufficiens fundamentum; nam constat ex dictis illas leges ex vi suæ originis non habere vim in Hispania. Constat etiam non accepisse illam ex vi alicujus legis Hispaniæ, imo per illas exclusas esse, ut allegatum est. De consuetudine autem sufficiente quæ consentientibus regibus vel scientibus introducta sit non constat, præsertim cum novissime per Philippum II renovatæ in hac parte sint superiores leges. Nec sufficit quod judices in similibus casibus frequentius judicent per leges civiles; nam credendum est id facere imitatione, non obligatione. Non credo tamen esse consuetudinem puniendi aliquem propter transgressionem talium legum, si actus non sit vel contra leges naturales, vel contra leges regni. Et eadem ratione non debent nec possunt judices irritare contractum aliquem, eo quod sit contra jus civile, si non sit irritus per leges regni, vel jure naturæ, aut mereatur irritari. Et ita sensit Gregorius Lopez supra, et Francisc. Varg. tract. de Potestate pontificia, axioma 7, n. 10, Bernard. Diaz in Pract. q. 144 circa finem, ubi Salzed. litt. C alios allegat.

6. *Dubium incidens.* — Ex quibus tandem potest definiri dubium quod in fine capitis præcedentis huc remisimus, an in regnis non subjectis temporaliter Papæ nec imperio, sequendum sit jus pontificium in materia mere civili, seu temporali; vel imperiale in casibus qui per proprium jus regni decidi non possunt. Et per utrumque illud jus diverso modo deciduntur. Tunc enim jus pontificium sequendum esse tenuit Joan. Lupus in repetit. cap. *Per vestras*, de Donat. inter virum et uxor., in rubr. seu introductione, quem refert et sequitur Gregorius Lop. in l. 8, tit. 14, partit. 5, n. 2, et Salzed. supra, referens plures alios hispanos scriptores. Verumtamen hoc intelligendum videtur per modum consilii et æquitatis; nam ratio obligationis aut necessitatis nulla potest assignari: quia, sicut in eo casu absolute non obligant in hoc regno leges imperiales, ita neque etiam pontificiæ mere temporales, ut cap. superiori dictum est, et ex hic dictis cum proportione patet; ergo etiamsi utrumque jus, pontificium et imperiale, concurrant in eo casu, poterit utrumque omitti et tertium arbitrium sumi; quia neutrum obligat : ergo etiam erit liberum judici eligere quod voluerit, si alterum illorum imitari velit. Quin potius in legibus hujus regni Lusitaniæ, cautum est ut in tali casu judicium feratur juxta imperiales leges, licet pontificiæ contrarium disponant, lib. 3 Ordinat., tit. 64. Imo additur ibi § 3, quod si aliquo casu jus regni et imperiale nihil disponit, et per jus canonicum disponitur uno modo, per Glossas autem et interpretes legum civilium alio modo; non sunt canonica jura præferenda, sed rex ipse consulendus. Igitur in his eventibus vel id servandum est, quod jura regni disponunt; vel, si nihil disponitur, liberum erit eligere quod juxta occurrentes circumstantias rationi et æquitati magis consentaneum judicabitur.

CAPUT IX.

APUD QUOS SIT POTESTAS CONDENDI LEGES CIVILES INTER FIDELES.

1. Hæc quæstio expedienda fere est ex prin-

cipiis positis in cap. 2 et 3, quia hæc potestas, prout est intra Ecclesiam, eisdem modis et titulis obtinetur quibus ex natura rei haberi potest : nihil enim in hoc legimus fuisse a Christo Domino directe et per se immutatum, licet indirecte et per quamdam consecutionem aliquid speciale interdum in Ecclesia fieri possit, ut ex dictis in duobus capitibus proxime præcedentibus facile intelligi petest.

2. *Prima conclusio. — Potestatem condendi leges civiles esse in omnibus regibus supremis cum partitione accommoda.*—Primo ergo constat ex dictis, hanc potestatem esse in omnibus regibus supremis cum partitione accommoda, id est, in unoquoque pro suo regno. Ita D. Thomas 1. 2, q. 90, art. 3; 2. 2, q. 51, art. 2; Canonistæ in cap. *Ecclesia*, de Constitut., Bartol. et alii in l. ult. C. de Legibus; Bald. in cap. 1 de Constit., Navar. in cap. *Novit*, not. 2, n. 110. Unde D. Thomas 2. 2, q. 50, dixit principalem actum regis esse leges condere, et ideo (ut advertit in discursu illius articuli) eamdem prudentiam quam Aristoteles 6 Ethicorum, cap. 8, legislativam appellavit, vocasse propriam prudentiam principis, id est, regnativam, lib. 3 Polit., c. Præterea hoc sensit Augustinus, tract. 6 in Joan. cum dixit : *Divinum jus in Scriptura habemus, humanum jus in legibus regum.* Et infra : Quia ipsa jura humana per imperatores et *reges seculi Deus distribuit generi humano ;* et refertur in cap. 1, dist. 8. Denique colligitur hæc veritas etiam ex modo loquendi Scripturæ, in qua sæpe cum regia dignitate potestas legislativa conjungitur, Proverb. 8. et Isai. 33, et sumitur ex 1 Petri 2: sive *regi tanquam præcellenti.* Ratio a priori est, quia potestas regia et suprema translata est a tota communitate perfecta in personam regis, ita ut tota potestas regendi communitatem, quæ in ipsa erat, in regem transmissa fuerit; sed potestas legislativa per se primo et ex natura rei erat in communitate, ut supra ostensum est ; ergo potestas regia legislativa est. Et confirmatur, quia in republica quæ monarchice regitur necessaria est hæc potestas ; ergo maxime esse debet in supremo principe et capite, ut argumentatur Justinianus in d. l. ult., C. de Legib.

3. Unde fit hanc conclusionem non solum habere locum in illis principibus supremis qui reges nominantur, sed etiam in omnibus qui non recognoscunt superiorem quoad subordinationem temporalis jurisdictionis, sive duces, sive comites, aut quolibet alio nomine vocentur, quia hæc potestas in jurisdictione consistit, et nulla major requiri potest quam suprema. De principibus autem imperatori subditis, jam diximus capite præcedenti, habere posse hanc potestatem, si jurisdictio in eo gradu perfectionis illis data sit, et consuetudine, aut alio sufficienti modo id constet. Idemque cum proportione applicari potest ad principes (si qui sunt) habentes aliquo modo supremam potestatem in aliquibus rebus, ut sunt judicia ferre ac terminare sine ulla appellatione vel supplicatione ad superius tribunal temporale, monetam cudere, etc., etiamsi in aliis regem aliquem recognoscunt ut superiorem ac dominum, quia ab illo fortasse sub ea conditione principatum habuerunt. Nam hi etiam, juxta modum et conditionem potestatis acceptæ, vel poterunt leges ferre, vel in hoc pendere a superiori rege.

4. *Secunda conclusio. — Potestatem prædictam eo modo, sub quo translata est per communitatem esse in principe.*—Atque hinc sequitur secundo, etiam in principe supremo esse hanc potestatem eo modo et sub ea conditione sub qua data est et translata per communitatem: ratio est clara ex superius dictis : quia hæc est veluti conventio quædam inter communitatem et principem, et ideo potestas recepta non excedit modum donationis, vel conventionis. Quis autem ille modus fuerit, si scriptum non sit, ex consuetudine maxime colligendum est : nam ipsamet consuetudo solet esse sufficiens ad dandam jurisdictionem ; ergo multo magis sufficiet ad modum illius declarandum. Et juxta hoc etiam definiendum est an requiratur consensus populi ad ferendas hujusmodi leges, quando, scilicet, populus per reges gubernatur. Nam per se loquendo, et jure communi potestas legislativa proprie est in solo supremo principe, ut constat ex juribus et rationibus adductis : juxta consuetudinem autem requiri poterit consensus populi saltem quoad acceptationem, de quo infra videbimus.

5. *Tertia conclusio. — Quid dicendum de principibus non supremis, et magistratibus.* — Tertio, ex his intelligi potest, quid dicendum sit de principibus non supremis et magistratibus, seu gubernatoribus, qui a regibus constituuntur. Quamvis enim ex jure civili colligi videatur omnes, qui sunt principales magistratus habentes regimen provinciarum, posse etiam condere leges civiles, quæ prætoriæ seu jus prætorium appellari solent, de quo extant plures tituli in jure civili, nihilominus de facto non possumus aliam regulam assignare, nisi concessionem vel permissionem principis

supremi. Tantam enim potestatem ad hunc actum habent inferiores, quantam eis concedit supremus princeps, quia in illo est independenter; in aliis vero cum dependentia ab ipso. Cum autem hæc potestas jurisdictio sit, sicut jurisdictio haberi potest vel ordinaria vel delegata, ita etiam hæc potestas : nam eadem est ratio; nihil enim obstat quominus hæc potestas delegabilis sit. Quando autem uno vel alio modo concedatur, ex institutione officii vel muneris juxta leges uniuscujusque regni, vel ex consuetudine, ut dixi, vel ex privilegio, aut speciali voluntate et concessione principis accipiendum est. Unde constat in Hispania non posse duces, marchiones, comites et similes dynastas leges ferre, quia soli regi hæc potestas reservata est. Nam in l. 12, tit 1, partit. 2, expresse dicitur principes regni subditos regi non posse leges ferre. Estque consentaneum legi naturali et juri gentium ut recte deducit divus Thomas q. 90, a. 3, et ibi cæteri theologi. Et usus etiam hujus regni id servat. De quo videri potest Azeb. in Leges Hispan., lib. 2, cap. 1; Greg. autem Lopez conatur aliter illam legem interpretari, vel limitare : sed non est necessaria alia limitatio præter eam quam ponit lex ipsa, scilicet nisi eis fuerit per leges specialiter concessum, ut dicemus etiam in ultimo dubio hujus capitis : nam quoad hoc eadem est ratio de his potestatatibus, quæ de civitatibus regni, de quibus etiam dicemus.

6. *Quid de communitatibus quæ per seipsas gubernantur dicendum.* — Quarto concluditur ex dictis potestatem hanc legislativam etiam esse in illis communitatibus perfectis, quæ per seipsas et non per reges gubernantur, sive aristocratice, sive populariter regantur; illud intelligendo cum proportione et partitione accommoda. Ita sumitur ex l. *Omnes populi*, ff. de Justit. et jur., et ibi docent omnes : et ratio est etiam manifesta, quia hæ communitates in se retinent supremam potestatem gubernativam, cum non transtulerint illam in aliquem principem : ergo per illam possunt sibi leges condere. Unde fit idem dicendum esse cum proportione de illis rebuspublicis quæ supremam in se potestatem retinent, ut Veneta, Genuensis, et similes: quæ, licet sibi unum ducem vel principem eligant, non tamen in eum transferunt omnem potestatem : ideo in illis regimen est mixtum et suprema potestas neque est in principe solo, neque in sola communitate, ut ab illo distinguitur, sed in toto corpore cum capite. Atque eodem modo in toto ipso residet potestas leges ferendi, ita ut nec communitas sine principe, nec princeps sine communitate illas ferre valeat. Posset tamen respublica eligere principem cum hujusmodi potestate, et tunc quoad actum ferendi legem habebit regimen monarchicum, et ita princeps solus tunc posset leges validas condere.

7. Duo vero hic supersunt dubia explicanda, unum circa singulares personas, aliud circa communitates. Primum ergo est an hæc potestas legislativa civilis possit esse in femina, seu regina hærede regni. Quando enim solum habet illud nomen et dignitatem propter matrimonium cum rege, certum est non habere ex vi illius potestatem ferendi leges, quia illa non est dignitas jurisdictionis, sed tantum honoris. Unde non solum non habet potestatem legislativam, verum etiam nec aliquam propriam gubernationem, nisi ei specialiter concedatur. Difficultas ergo manet quando mulier est hæres, et per se ac ratione propriæ successionis regina effecta est. Videri enim potest nihilominus actum ferendi legem excedere facultatem et capacitatem feminei sexus. Dicit enim Paul. 1 Timoth. 2 : *Docere mulieri non permitto, nec dominari viro; sed sub illius esse potestate*, ut additur 1 Corinth. 11; ergo multo minus potest leges ferre, et hunc actum, qui supremi dominii est, in totam virorum communitatem exercere. Et confirmatur : nam in l. *Feminæ*, ff. de Regul. jur. dicitur feminas ab omnibus officiis civilibus vel publicis remotas esse, et ideo nec judices esse posse nec magistratus gerere: multo ergo minus possunt imperare, ut infert Augustinus libro Quæstionum novi et veteris Testamenti, q. 45, et refertur in cap. *Mulierem*, 33, q. 5.

8. *Reginam regni dominam posse leges condere.*—Nihilominus certum est reginam dominam regni posse leges condere perinde ac regem. In duplici autem statu potest hæc regina considerari, primo, in statu libero a matrimonii vinculo, vel quia nondum nupsit licet regnum possideat et gubernet, vel quia vidua est. Secundo, potest considerari in statu matrimonii. De priori statu est res manifesta et extra controversiam : quia supponimus esse vere dominam regni; ergo habet in se potestatem regiam, quæ legislativa est, et tunc in usu ejus a nullo superiore pendet, quia ex se nullum habet in temporalibus, ut supponitur, nec per matrimonium illum assumpsit, ut etiam ponitur; ergo potest libere uti illa potestate et leges ferre. Item alias contra rationem esset et con-

tra legalem justitiam, jus regni et dominium feminæ conferre, quia contra rationem est ei potestatem dare, qui non potest ejus actum potissimum exercere. Tandem femina capax est jurisdictionis etiam regiæ, ut supponitur in cap. *Ex parte*, 2 de Privileg., et sumitur in cap. *Dilecti*, de Arbitr., ubi id notat Innoc.; et Abb. n. 1 et 3 inde infert feminam habentem regnum posse, si velit, per se causam cognoscere, et ferre sententiam, et jurisdictionem in subditos exercere. Et idem tradit Anton. Corset. Tract. de Potestate regis, p. ult., q. 98, n.58; ergo quando femina habet jurisdictionem supremam, poterit illa uti ad leges ferendas, quia est eadem ratio, nec est aliquid quod specialiter impediat. Nam defectus scientiæ et prudentiæ per sapientum consilium suppleri potest, ut notant dicti auctores: et ita quoad hoc eadem est ratio de cæteris actibus jurisdictionis.

9. Neque contra hoc obstant citata verba Pauli: nam ille loquitur de doctrina fidei, et de modo publice illam tradendi et concionandi in Ecclesia: de hoc enim ibi tractat, et magis declarat 1 Corinth. 14, dicitque id feminæ non permitti, non tam propter incapacitatem (hæc enim posset sæpius non deesse) quam propter honestatem et decentiam. Quæ ratio non habet locum in actu ferendi leges; potest enim ex parte ferentis legem secrete et cum summa decentia fieri, etiamsi lex ipsa publice postea promulganda sit. Alia autem verba Pauli proprie intelliguntur de femina matrimonio conjuncta respectu mariti, de qua statim dicemus. Nec valet argumentum a simili, quod, sicut mulier non potest dominari marito, ita nec possit dominari suæ reipublicæ, quia in ordine ad usum matrimonii et regimen familiæ mulier est naturaliter inferior ac subdita : in ordine autem ad regimen civile nihil est ex lege naturæ statutum; sed respublica potuit transferre potestatem in feminam, vel in regem, cum ea conditione ut ei posset femina succedere. Nec denique obstant leges civiles seu jura humana, quia loquuntur de feminis communibus (ut ita dicam) seu non habentibus propriam jurisdictionem; secus vero esse de feminis præcellentibus, et præsertim reginis supremis, quæ sunt supra ipsum civile jus : neque illas comprehendere potest in his quæ illarum potestati repugnant.

10. Nonnulla major dubitatio est de regina habente maritum, qui ratione matrimonii rex appellatur, et ut rex honoratur et obeditur. In qua re communis sententia jurisperitorum est reginam, etiam post contractum matrimonium, retinere et regnum et liberam regni administrationem, ac subinde potestatem et usum ferendi leges. Præcipuus auctor hujus sententiæ fuit Bald. in cap. *Significavit*, de Rescript., quem sequitur Tiraquel. de Nobilitat., cap. 18, n. 3, referens Decium, Alciat. et alios. Idem Martin. Garatus tract. de Principib. q. 176; Greg. Lop. in l. 1, Gloss. 9, et in l. 9, Gloss. 4, t. 1, p. 2. Ratio Baldi fuit, quia regina per matrimonium non transfert regnum in maritum, illud a se abdicando : nec etiam illud ita confert marito ut æque maneat in utroque, nec retinet proprietatem in se, et administrationem præbet marito : ergo in se sola utrumque retinet, scilicet potestatem et administrationem, et ita per se potest sicut antea jurisdictionem exercere, ac proinde leges ferre. Consequentia clara est. Antecedens probatur quoad singulas partes. Prima ergo pars probatur, quia regnum non potest alienari, neque in dotem dari, ut ait Bald., et ratio esse videtur, quia est veluti officium et onus personale a regno collatum, et ideo non potest in alium transferri sine consensu regni, vel nisi juxta conditionem inclusam in ipsa regni institutione, quæ solet esse ut transferatur per electionem, vel successionem, non vero per alium modum alienationis. Adde talem alienationem seu translationem regni in maritum nec fieri voluntate reginæ, ut constat, nec aliquo jure, quia nec tale ejus est naturale, ut per se notum est : nec de humano constat, nec posset ad hoc cogere reginam supremam dominam, quæ potestatem habet supra tale jus. Maxime quia nec in dominiis inferioribus, nec in aliis bonis, per matrimonium amittit uxor dominium suorum bonorum et illud in maritum transfert, sed ad summum administrationem. Denique alias, etiamsi talis regina moreretur sine liberis, maritus retineret dominium regni, quod est aperte falsum.

11. Secundum membrum antecedentis probari solet, quia est contra rationem naturalem, ut idem regnum sit æque in duobus, quia esset unum corpus habens duo capita, quod est monstrosum et rectæ gubernationi regni valde perniciosum. Quia si inter se dissentirent, nihil fieret, nec pateret via aut modus definiendi quid agendum vel præcipiendum esset. Unde facilius posset esse gubernatio per tres simul, ut posset major pars vincere, quam per duos tantum, nisi inter eos alter aliquo modo præcederet, et qualitate vinceret in casu discor-

diæ, vel nisi in hoc haberent aliquam vicissitudinem, aut alio medio uti tenerentur, ut sortibus, vel compromissione, vel adjunctione alicujus tertii suffragii. Sed quidquid sit de possibili, certum est hoc non posse fieri in præsenti casu, etiamsi regina vellet, quia esset mutatio magna in regno, et in modo monarchiæ ejus, quæ sine consensu regni fieri non potest. Item illa multiplicatio duorum, etiam illo modo facta, esset magnum gravamen et præjudicium subditorum; ergo fieri non potest, etiam vi matrimonii. Denique, ad hoc et superius punctum confirmandum valet axioma commune jurisperitorum, quod suprema principis potestas nec abdicari potest, nec minui, de quo videri possunt, quæ congerit Franc. Vargas, tractat. de Potestate pontificia in principio.

12. *Regnum est veluti officium quod incumbit propriæ personæ cui confertur.* — Tertium item membrum patet, quia eadem fere est ratio de administratione quæ de dominio et proprietate. Nam duobus modis posset hoc intelligi. Unus est, ut illa administratio ita esset in rege, ut solus ac repugnante uxore posset leges condere et alios actus gubernationis exequi, et hoc plane esset quædam alienatio regni ejusque translatio in alium, saltem ad vitam, seu durante vinculo matrimonii : hæc autem fieri non potest sine consensu regni, et ad illam applicari possunt omnia dicta in primo membro. Accedit quod in hoc non est comparandum regnum cum aliis bonis, seu cum administratione dotis, quia regnum est veluti quoddam officium quod incumbit propriæ personæ cui confertur, et non tam est propter ipsam quam propter eos qui regendi sunt, et ideo non potest rex vel regina tale onus a se separare, nec in alium transferre, etiam quoad usum vel administrationem, ita ut non maneat apud ipsum suprema potestas et obligatio regendi : non ergo transferri potest illo modo administratio regni in regem ratione matrimonii. Alter modus est ut regina haberet quidem administrationem, sed dependentem a rege, ita ut sine ejus consensu, vel illo repugnante, non posset leges ferre, et aliter jurisdictionem suam exercere. Et hoc etiam dici non potest, quia incidimus in omnia incommoda quæ in secundo membro tacta sunt: nam vel sequeretur continua perplexitas et divisio, vel oporteret uxorem cedere marito, quod esset sua jurisdictione privari : unde sicut non potest regina suam administrationem a se auferre, invito regno, ita nec potest illam minuere, nec facere ut suprema in suo genere non sit; ergo non potest facere usum ejus dependentem a consensu mariti.

13. Sed contra hanc communem sententiam objici potest lex Hispaniæ 9, tit. 1, part. 2, ubi in principio dicitur quatuor modis posse jure obtineri dominium regni et nomen regis. Et postea dicitur tertium modum esse per matrimonium, quando aliquis privatus ducit uxorem reginam et regni hæredem : ergo tunc vir obtinet jure dominium regni; ergo apud ipsum est potestas legislativa, non apud reginam. Et confirmatur, quia alias maritus esset uxori subditus, ac subinde teneretur parere ejus legibus, et consequenter etiam personalibus præceptis, ut, verbi gratia, teneretur bellum gerere præcipiente uxore, et similia quæ videntur esse contra debitum naturæ ordinem, et contra sententias Pauli supra citatas. Confirmatur secundo, quia maritus habet jus et potestatem gubernandi uxorem in omnibus actionibus suis, et corripere illam non solum in rebus ad se pertinentibus, sed absolute in omnibus quæ adversantur bonis moribus, qua ratione multi censent posse maritum omnia vota uxoris irritare; ergo etiamsi uxor sit regina, habet maritus potestatem et superioritatem in omnes actiones ejus, etiam in eas quas exercere potest ut regina est; ergo necesse est ut regina pendeat a marito in usu et administratione suæ jurisdictionis.

14. Propter hæc fortasse et similia Montaltus, ut refert supra Gregor. Lop., dixit in eo casu jurisdictionem reginæ seu administrationem ejus transferri in maritum regem. Et Palac. Rubi. quem etiam refert, dixit secundum leges Hispaniæ administrationem regni esse in utroque. Sed, ut idem Gregor. notat, nulla est lex in Hispania quæ hoc disponat, nec esset conformis rationi, ut probatum est. Ad legem ergo citatam respondetur in eadem contineri limitationem et declarationem, quia in illo tertio modo obtinendi regnum solum dicit, ratione conjugii cum regina posse maritum vocari regem, quod est consentaneum rationi naturali, quia vir et uxor ita fiunt unum ratione matrimonii, ut honores et dignitates sibi communicent. Et quamvis communiter soleat vir, quia caput est, trahere uxorem ad participationem conditionis suæ, sive nobilitatis, sive ignobilitatis, ut statuunt plures leges civiles quas late refert Tiraq. d. c. 18, n. 1 et 15, nihilominus, quando tanta est excellentia uxoris, quanta est in regina, illa trahit ad se virum, ut illi communicet nomen et hono-

rem suæ dignitatis, ut idem auctor prosequitur a n. 39. Hoc ergo solum est quod per illam legem Hispaniæ statuitur. Et quia nomen illud regis vacuum non est, dicitur etiam vir per matrimonium consequi dominium regni, non quoad jurisdictionem propriam, sed per quamdam communicationem cum regina, ratione cujus ut dominus habendus est, et honorandus ut rex. Imo probabile est, si aliquid disponat circa regimen regni, vel legem ferat, et regina videns taceat, parendum illi esse, quia regina tacendo censetur illi consentire, vel committere vices suas : quamvis in hoc consuetudini et communi modo sentiendi regni standum videatur.

15. *Maritum reginæ subdi illi quoad politicum regimen, in œconomico vero esse superiorem.*— Ad primam confirmationem respondetur, concedendo, in his quæ pertinent ad communem reipublicæ gubernationem, regem in eo casu esse subjectum reginæ, quia re vera illa sola est suprema domina quoad jurisdictionem politicam, unde sola est caput: rex autem est membrum illius reipublicæ ; sub ea ergo ratione subditum esse necesse est. Unde non est dubium quin obligetur legibus a regina latis, neque hoc est mirum, quia infra ostendemus etiam ipsum legislatorem obligari suis legibus : et verisimile est in hoc æquiparari virum uxori, quia tanquam unum reputantur, argumento sumpto a fortiori ex l. *Princeps*, ff. de Legibus. Neque hic modus subjectionis viri ad uxorem est contra rationem, aut contra verba Pauli, quia sub diversis rationibus, et in ordine ad diversos fines fieri potest ut vir, quatenus habet potestatem jure conjugii, sit superior uxore etiam regina, in his quæ spectant ad usum matrimonii, gubernationem familiæ, custodiam uxoris, educationem filiorum, uxor autem, quatenus regina, sit superior in ordine ad politicam gubernationem. Et juxta hæc dicendum etiam est ad secundam confirmationem, virum non habere absolutam potestatem in uxorem, sed tantum in ordine ad œconomicum regimen, unde non potest disponere ad libitum de omnibus actionibus ejus, nec vota ejus indiscriminatim irritare, sed tantum ea quæ sibi, vel suæ familiæ, aut privato regimini præjudicant, et ideo non oportet ut in eo casu actiones regiæ potestatis uxoris a marito in rigore pendeant; quamvis ex quadam honestate debeat uxor etiam in his consilium mariti magni facere.

16. *An quælibet civitas possit condere leges. — Quæ civitates dicendæ maximæ, majores, minores.* — Aliud dubium pertinens ad communitates est an quælibet civitas possit veras leges condere. Dividuntur autem civitates secundum jus civile in maximas, majores et minores, juxta l. *Si duas*, ff. de Excusat. tutor. Maximæ dicuntur in illa lege illæ *quæ sunt metropoles gentium*. Ubi Glossa declarat nunc esse ejusmodi omnes civitates archiepiscopales, quia habent metropolitanum, sic enim archiepiscopus appellatur. Majores autem dicuntur ibidem *quæ habent forum causarum ;* oportet enim ut civitas habeat jurisdictionem, et specialem auctoritatem, et modum se gubernandi. Et ita populi in quibus sunt episcopales sedes sunt ex his civitatibus, quamvis non sit de ratione civitatis, etiam proprie dictæ, ut habeat Episcopum, ut notavit Panorm. in cap. *Perniciosum*, de Offic. ordin., n. 1 et late Bart. in Extrav. *Qui sint rebelles*, verbo *Lombardiæ*, quia civitates antiquiores sunt Episcopis; ergo Episcopus supponit civitatem, non facit; imo olim non in pluribus civitatibus sed solum in frequentioribus erant episcopi. Minores vero civitates dicuntur illi populi qui sub civitatibus sunt, et ab illorum foro judicantur. Quæ nunc non vocantur civitates, sed villæ vel castra.

17. *Conclusio — Minores civitates non habere potestatem ferendi proprias leges.* — De populis ergo hujus tertii gradus videtur res clara, eos non habere potestatem ferendi proprias leges. Ita docet Bart. in l. *omnes populi*, ff. de Just. et jur. in principio : et ratio est, quia supra ostensum est non posse ferre legem qui non habet jurisdictionem, imo nec quamcumque sufficere, sed valde superiorem, ut mox etiam explicabimus; sed hi populi jurisdictionem talem non habent, quia nec forum causarum habent, ut supponitur in d. l. *Si duas*, vel certe si aliquem modum judicii habent, est tantum in levibus causis, et cum magna subordinatione ad forum civitatis, vel similem superiorem judicem ; ergo non est verisimile habere hos populos potestatem condendi leges. Et hoc ex aliis duobus membris magis constabit. Adhibet autem exceptionem Bart. dicens, posse facere statuta de his quæ pertinent ad suorum bonorum administrationem. Sed non est necessaria limitatio. Nam talia statuta, si non sint confirmata ab habente potestatem, non possunt habere vim et rationem legis, quia de ratione legis positivæ est ut procedat ab habente jurisdictionem, ut superiori libro ostensum est. Poterunt ergo esse vel pacta quædam inter eos qui sunt de com-

munitate, vel præcepta humana temporalia, sicut sunt præcepta patrisfamilias in domo sua, teste D. Thoma, q. 90, art. 3; non tamen poterunt habere legis perpetuitatem ac virtutem.

18. De civitatibus autem maximis videtur frequentius receptum posse condere leges. Nam in l. *Omnes populi*, ff. de Justit. et jure, dicitur unumquemque populum posse sibi jus constituere. Quod etiam habetur in § *Jus autem civile*, Instit. de Jure natur., gentium, etc.; ergo maxime debet habere locum in his populis qui sunt metropoles civitatum. Et juvat quod dicitur in l. 9, ff. de Legibus, *non ambigitur senatum jus facere posse*. Verumtamen nulla specialis ratio in rigore invenitur in his maximis civitatibus magis quam in majoribus, quæ respectu illarum minores sunt; quod attinet ad potestatem ex vi juris, licet in facto et consuetudine possit assignari aliquod discrimen, ut dicemus. Igitur absolute de omnibus propriis civitatibus est communis sententia, posse condere jus municipale quod propriis legibus constet : dummodo sint tales leges de materia proportionata unicuique civitati, id est, propria illius, et non communi cum aliis, nec contra bonos mores, nec reservata principi, aut juri civili contraria. Ita fere Abb. in c. *Quod clericis*, de Foro compet., n. ult., ubi in eamdem sententiam refert Joan. Andr. et Speculat. Videtur etiam idem sentire Sylvest. verb. *Lex*, q. 4. Sed re vera non persistit in illa. In eam etiam inclinat Gregor. Lop. in l. 12, tit. 1, partit. 1, saltem quoad eas leges quæ spectant ad rerum uniuscujusque civitatis administrationem. Probari autem solet præcipue hæc sententia ex dicta l. *Omnes populi*, quæ loquitur indistincte (ut expendit Panormit.), et ideo de omnibus civitatibus intelligenda est. Idem probat § *sed naturalia*, Instit. de Jure natur. ibi : *Ea, quæ ipsa sibi quæque civitas constituit*. Et in § *Jus autem* dictum fuerat tale esse jus uniuscujusque civitatis, vocarique jus civile quasi jus proprium ipsius civitatis. Ratio reddi potest, quia unaquæque civitas indiget hac potestate, quia per solum commune jus non potest sufficienter provideri necessitatibus omnibus quæ in diversis locis pro eorum varia qualitate et dispositione occurrunt; ergo oportet ut hoc suppleatur per jus municipale. Confirmatur : nam quælibet civitas censetur communitas perfecta secundum Aristotelem : ergo per se potest leges condere; sed circa res proprias melius potest unaquæque civitas statuere; ergo rationi consentaneum est ut illis fuerit relicta hæc potestas, quæ spectat ad rerum propriarum administrationem.

19. Sed in hoc puncto probanda videtur doctrina Baldi in dicta l. *Omnes populi*, quam etiam refert et sequitur Sylvest. supra, videlicet, unamquamque civitatem tantum habere de potestate condendi legem, vel statutum, quantum habet de jurisdictione. Et ratio sumitur ex dictis, quia potestas condendi leges (ut lib. 1, cap. 8 et lib. 2, cap. 1, dixi) jurisdictionis est; ergo pro mensura jurisdictionis quam civitas habuerit, judicandum erit de hac potestate. Unde ad hanc resolutionem, per se loquendo, non multum refert distinctio de maxima vel majori civitate, quia fieri potest ut civitas secundi ordinis habeat hanc jurisdictionem, et non maxima civitas. Potius ergo spectandum est an civitas retineat in se aliquam potestatem supremæ reipublicæ, et per illam seipsam gubernet, vel illam transtulerit simpliciter in aliquem principem, vel quolibet alio justo titulo translata sit. Omnis ergo civitas prioris ordinis potest sine dubio condere leges, quia habet supremam jurisdictionem juxta principia posita in priori libro. Et de his populis liberis loquitur dicta l. *Omnes populi*. Nam loquitur de jure civili prout condistinguitur a jure gentium: jus autem civile illo modo sumptum non est tantum jus municipale, seu particulare alicujus populi; sed est quodlibet jus proprium unius gentis, vel provinciæ, vel regni, vel cujuslibet communitatis habentis supremam jurisdictionem temporalem. Tamen, quia hoc jus cœpit a civitatibus supremis, et ab illis nomen sumpsit, ideo in dicta lege dicitur esse proprium uniuscujusque populi *qui legibus et moribus regitur*, id est, qui potest sibi proprium jus constituere præter illud quod omnibus gentibus est commune; loquitur ergo de populis liberis, ut erant Romanus, Atheniensis, et similes, in quibus posuit exemplum Imperator in § 2 et 3, Instit. de Jure naturali, gentium et civili. Et de eisdem liberis populis locutus est etiam Isidor. in cap. *Jus civile*, dist. 1, ut ibi notat Cardin. Alexand. et Decius in cap. *Ecclesia*, de Constit. n. 24. Loquuntur enim illa jura de populis secundum se spectatis, et secundum suam primævam naturam.

20. At vero omnis civitas, sive major sit, sive maxima, quæ subdita est supremo principi in quem populi potestas translata est, jam non potest condere leges per se sola, ex vi solius potestatis propriæ, quia jam se abdicavit

potestate necessaria ad ferendas leges perpetuas et ad commune bonum ordinatas; oportet ergo ut vel a principio in creatione sui principatus sub tali conditione vel limitatione collata fuerit principi potestas, ut civitas posset nihilominus per se statuere de rebus ad suam peculiarem gubernationem et administrationem pertinentibus; vel certe ut postea ex particulari principis concessione talem potestatem receperit. Et de quolibet istorum modorum constare poterit, vel privilegiis antiquis, vel ex communi jure talis regni, vel, quod est frequentius, usu et longa consuetudine. Extra hos vero casus necesse est, ut statutum civitatis subditæ per suum superiorem expresse vel tacite confirmetur, ut habeat rationem legis, sicut in § *Constat*, Instit. de Jure naturali, dicitur plebiscita cœpisse habere valorem legum per legem Hortensiam, scilicet, quia consentiente senatu illa facultas plebi data est. Idem ergo requiritur cum proportione in quacumque communitate quæ non est suprema. Et hoc etiam significatur in lib. 3, C. de legibus, ibi: *Nec iis, quæ specialiter quibusdam concessa sunt civitatibus, vel provinciis, vel corporibus, etc.* Ubi clare supponitur omnes terras subjectas imperio indigere concessione imperatoris ad statuendas proprias leges, quod non solum de civitatibus maximis, sed etiam de provinciis, et in universum de corporibus mysticis traditur.

21. Solum constitui potest differentia inter maximas civitates et inferiores, quia verisimilius est potestatem hanc concedi maximis civitatibus potius quam inferioribus, quamvis in utrisque necessarium sit ut de tali concessione vel potestate sufficienter constet aliquo ex dictis modis. Nam ex jure communi non constat etiam pro civitatibus maximis subjectis imperio, quia nec jureconsultus Caius in dicta l. *Omnes populi,* de his populis locutus est, ut dixi, nec ipse poterat populis subjectis illam facultatem dare, ut per se constat. Nec etiam Justinianus imperator in eo sensu illam legem acceptavit in § 2 Instit. de Jure Natur., quin potius in l. ult., C. de Legibus, expresse dixit: *In præsenti soli imperatori leges condere concessum est,* utique in suo imperio, et ex vi ordinariæ potestatis. Atque idem cum proportione est in regno Hispaniæ, ut statuitur in dicta l. 12, tit. 1, parte 1, ubi etiam Gregor. Lop. refert Pragmaticam specialem hoc statuentem, quæ hodie habetur in libro 7 novæ recopilat. tit. 1, l. 8, d.; idem significatur in legibus hujus regni Lusitaniæ libro 3, tit. 75, § 1. Ultimo inquiri hic poterat an hæc potestas ferendi leges civiles delegabilis sit. Sed in hoc nihil occurrit addendum his quæ in libro superiori cap. 4, in fine diximus.

CAPUT X.

UTRUM POTESTAS FERENDI LEGES CIVILES PENDEAT EX FIDE VEL MORIBUS PRINCIPIS.

1. Hanc quæstionem moveo propter hæresim Waldensium (ut refert Castro verbo *potestas*) quos Wicleph. et Joan. Hus secuti sunt, dicentes principes iniquos vel infideles non habere civilem potestatem, et consequenter non posse suis legibus subditos obligare, quod etiam, ut referunt, sensit Armacanus libro 10 de Quæstionib. Armenorum. Fundantur, quia potestas regia ordinatur ad bonum commune; esset autem valde contrarium bono communi si in hujusmodi iniquis hominibus talis potestas inveniretur ac perseveraret; et ideo Saul statim privatus fuit regno, postquam Deo displicere cœpit, 2 Reg. 15; et de regibus iniquis generaliter dicit Deus, Oseæ 8: *Regnaverunt, et non ex me,* id est, non legitima potestate. Hæc tamen sententia erronea est, et damnata in Concilio Constantiensi, sess. 8 et 15. Ut tamen veritatem catholicam breviter explicem, dicam prius de fide, postea de moribus.

2. *Vera sententia.—Fidem et reliqua supernaturalia non requiri de jure naturæ ad potestatem legislativam utpote quæ sint superioris ordinis.* — Primo ergo certum sit hanc potestatem neque fidem neque aliud donum supernaturale requirere in principe seu in subjecto in quo existit. Probatur: nam vel conditionem hanc postulat jure naturæ, vel divino positivo, vel Ecclesiastico: nihil autem horum dici potest: ergo. Probatur minor quoad primam partem, quia hæc potestas pertinet ad purum jus naturale, ut supra ostensum est: unde futura esset in hominibus, etiamsi crearentur in puris naturalibus sine ullo ordine ad supernaturalem finem, et fuit in gentibus ante Christi adventum, et nunc est in infidelibus non baptizatis, præsertim in gentibus. Et ratio clara est, quia fides et reliqua dona sunt superioris ordinis: ergo non possunt jure naturæ requiri ad hanc potestatem.

3. *Occurritur dubiolo.*—Dicetur fortasse hoc argumentum recte procedere de puro jure naturæ quatenus fundatur in solo lumine naturali: secus autem esse de jure connaturali gratiæ, quod fundatur in lumine fidei, quia,

supposita elevatione naturæ humanæ ad finem supernaturalem, ipsum lumen supernaturale dictat non esse homines regendos, etiam in civilibus et temporalibus, nisi per principes fideles, propter vitandum commune incommodum, quod ex contrario sequi potest. Sed hoc absque fundamento dicitur. Quia ordinatio ad finem supernaturalem per fidem vel alia dona non mutat naturam hujus potestatis, neque impedit actus ejus : ergo etiam posito lumine fidei non potest per veram rationem colligi potestatem hanc necessario supponere fidem. Quamvis enim ex principiis fidei recte colligatur non esse obediendum magistratui temporali in his quæ fidei vel supernaturalibus præceptis repugnant, non inde colligitur non posse esse verum principem eum qui fide careat, aut ei obediendum non esse in his quæ pertinent ad rectam gubernationem politicam, et fidei non repugnantem. Quod etiam aperte confirmat Scriptura Daniel. 2 : *Tu es Rex, et Deus cœli tibi regnum dedit;* erat autem infidelis; et Genes. 47, Joseph fecit terram Ægypti tributariam Pharaoni, qui etiam erat infidelis. Constat ergo hanc potestatem ex natura rei in sola naturali ratione fundari.

4. Et possumus obiter addere, quamvis ad actualem usum ejus requiratur usus rationis in habente illam, tamen ad ipsam potestatem non requiri, scilicet, quoad jus dominandi et regendi : potest enim esse in puero, etiam ante usum rationis, ut patet in eo qui jure hæreditario regnum obtinet statim a principio nativitatis : ille enim et ante rationis usum et ante baptismum rex existit; habet ergo potestatem in habitu, licet per se illam exercere non possit. Et idem contingere potest in eo qui ad tempus incidit in amentiam : nam si amentia sit perpetua, privandus est tali potestate propter commune bonum. De quo alias.

5. *Secunda pars conclusionis probatur.* — Secunda pars minoris, quæ est de jure divino positivo, satis ex eo probatur, quia ostendi non potest tale jus, neque ex Scriptura, neque ex traditione : imo oppositum docent Paulus ad Rom. 13, et 1 Timoth. 2, et Petrus 1 canonica, cap. secundo, ubi admonent fideles subditos esse regibus et principibus qui tunc dominabantur, quos constat fuisse infideles. Nec dici potest hoc fecisse Apostolos ad vitandum majus malum : nam expresse aiunt illos esse ministros Dei et ab illo habere potestatem, eisque obediendum esse, non tantum propter timorem, sed etiam propter conscientiam. Ex quibus locis constat, stando in jure divino, hanc potestatem perseverare in infideli, non solum respectu aliorum infidelium, sed etiam respectu Christianorum, qui alias justo titulo subditi erant illi : nam de his in particulari loquuntur Apostoli in illis locis. Congruentia autem reddi potest, quia tale jus non fuisset congruum ad fidei propagationem et conservationem : nam plurima scandala sequerentur, nec reges infideles permitterent subditos ad fidem converti.

6. *Tertium membrum conclusionis probatur.* —*Quid potest Ecclesia in principes infideles non baptizatos.*—*Quid in baptizatos.*—Atque hinc facile constat aliud membrum de jure Ecclesiastico, quod auctoritate etiam negativa sufficienter probatur, quia nullibi invenitur. Ad majorem autem intelligentiam distinguere possumus duplices reges infideles, quidam nunquam baptizati, nec apostatæ a fide; alii sunt hæretici apostatæ. In priores non habet Ecclesia jurisdictionem directam; et ideo non potest illos punire, nec per se regnis privare. Si autem sub se haberent fideles et eos vel a fide averterent vel ab obedientia Ecclesiæ, vel alias ad pravos mores manifeste inducerent, tunc Ecclesia haberet justum bellum contra illos, possetque eos in defensionem innocentium potestate et regno privare : quamdiu vero non privantur, suam retinent potestatem. In posteriores autem habet Ecclesia directam potestatem, et per se, ratione baptismi, et ideo in pœnam infidelitatis et hæresis potest eos hac potestate privare; hactenus vero non privavit eos ipso facto, saltem quantum ad retentionem et usum illius potestatis : imo nec de facto ab illa dejici possunt, donec per sententiam Ecclesiasticam declarentur, juxta cap. *Cum secundum leges,* de Hæreticis, in 6, et latius traditur in materia de Fide.

7. *Conclusio ea quæ de fide.*—Circa alteram partem de moribus, dicendum est potestatem hanc in hominibus injustis et iniquis permanere posse, et ita simpliciter non pendere ex moribus honestis. Conclusio est etiam certa de fide, quæ satis constat ex discursu totius Scripturæ, in qua legimus plures reges, tam in populo Israel quam inter gentes fuisse iniquissimos, et nihilominus fuisse veros reges, et David etiam ac Salomon, qui aliquando graviter peccaverunt, non statim privati fuerunt regno. Ratione ostendi potest discursu simili superius facto, quia hæc pœna privationis talis potestatis nullo jure lata est, ipso facto, contra reges iniquos, nec fuisset conveniens, quia infinita perturbatio inde sequeretur, et omnes

subditi facile contra reges insurgerent. Explicari deinde potest in hunc modum, quia vel rex, licet alias pravus sit, in legibus ferendis servat honestatem et justitiam, et tunc formaliter, et in quantum rex, justus est : malitia autem illa se habet quasi concomitanter, et ideo non refert ad hanc potestatem. Vel in ipsis legibus ferendis exercet injustitiam et iniquitatem, præcipiendo rem turpem, et tunc non inducit quidem obligationem per talem actum. Nam lex iniqua non est lex, nec potestas regia est data ad tales leges ferendas, juxta ea quæ supra diximus de ratione legis. Possunt ergo tunc subditi et debent non obedire regi in tali præcepto, si de re iniqua sit, non tamen propterea possunt illi obedientiam absolute negare in his quæ justa fuerint. Vel denique rex est iniquus etiam in usurpatione ipsius potestatis, quia tyrannice illam occupavit, et tunc verum est illam iniquitatem excludere potestatem veram, non quia privet illa, sed quia supponit carentiam ejus, eamque donare non potest, et tunc merito tali homini non obeditur, quia rex non est, sed tyrannus.

8. *Dubium circa mores principis.* — Occurrit autem hic incidens dubium circa hoc ultimum membrum, an in eo casu possint subditi licite obedire hujusmodi principi, si alioqui ex parte materiæ justas leges ferat. Quod enim non teneantur per se loquendo, manifestum est, quia illæ non sunt leges, juxta supra dicta, cum non procedant a legitima potestate. Quod autem possint, videtur persuaderi, quia possunt facere quidquid bonum est vel non malum, licet non teneantur, cedendo juri suo, et patienter vim alterius sustinendo. Imo addunt multi auctores, posse tunc subditos postulare ab hujusmodi principe et concessiones gratiæ et actus justitiæ qui in se injusti non sint, quamvis ab illo injuste sint faciendi per usurpatam potestatem; quia tunc non inducunt ad malum, sed ad minus malum: minus enim malum est sic gubernari, quam omnino non gubernari. Ita docuit Cajet. in summa, verb. *Tyrannus*, quem sequitur Armilla eodem verb. et Navar., cap. 14, n. 41. In contrarium autem esse videtur, quia obedire hujusmodi regi, etiam in his quæ alias honesta sunt, videtur esse cooperatio ad malum, et favor injustitiæ seu tyrannidis ejus.

9. *Quando liceat servare præcepta tyranni, et quando non.* — Breviter dicendum censeo quasdam esse actiones ita honestas, ut in nullius nocumentum cedant, neque indigeant potestate publica ut recte fiant, ut sunt deferre hæc vel illa arma, vel aliquid simile, vel etiam solvere tributum, quod, licet ex parte exigentis requirat potestatem, ex parte solventis illam non postulat, per se loquendo. Neque conditio tributi alteri affert nocumentum, nisi soli solventi, qui potest cedere juri vel utilitati suæ. Aliæ vero sunt actiones quæ involvunt nocumentum tertii, et ut juste fiant requirunt potestatem publicam, ut occidere malefactorem, etiam dignum morte, et similes. In prioribus per se malum non est servare leges, vel præcepta a tyranno data, quia illæ actiones tales sunt, ut propria voluntate et auctoritate possint honeste fieri sine lege. Quod autem fiant posita illa injusta lege, non habet circumstantiam quæ reddat actum malum. Quia illa re vera non est cooperatio, sed tolerantia quædam violentiæ, quæ nulli affert nocumentum: ergo per se non est ibi malitia. Dico autem per se, quia oportet scandalum vitare et non dare occasionem tyranno, ut in sua injustitia firmius perseveret, sed potius illi obsistere quando sine incommodo fieri potest. At vero in posterioribus actionibus contrarium videtur, quia honestas illarum omnino pendet ex vera potestate publica, sine qua nullus potest exequi vel condemnare alium, etiam in pœna justa, nisi habeat publicam potestatem quam tyrannus dare non potest. Sed in hoc etiam advertendum, seu subdistinguendum est: nam hoc in rigore est verum quantum est ex parte tyranni: contingit autem ut respublica, quia non potest illi resistere, illum toleret, et ab eo se gubernari sinat, et tacite consentiat, ac velit justitiam per ipsum administrari propter rationem tactam, quia minus malum est per illum gubernari quam omnino carere justa coactione et directione; et tum non erit peccatum obedire, etiam in dictis actibus, quia reipublicæ consensus supplet defectum potestatis tyranni.

10. Ad fundamentum contrarii erroris respondetur multo majora incommoda contra bonum commune sequi, si potestas civilis pendeat ex privata fide vel bonis moribus ipsius principis, quia nulla esset pax neque obedientia in republica, sed quilibet subditus vellet superiorem suum judicare, et consequenter illi obedientiam negare, quod absurdissimum est. Quocirca, licet peccator forte mereatur privari regno, tamen quamdiu illo non privatur ab habente potestatem, verus rex perseverat, atque ita contigit in Saule, donec permittente Deo occisus est. Quod autem dicitur Oseæ 8, *regnaverunt, et non ex me*, plures habet expo-

sitiones, de quibus videri possunt Orig. Homil. 4. in lib. Judicum, Hieronym. et Expositores ibi. Verus sensus mihi videtur ibi reprehendi reges iniquos Israel, non quia reges non essent, et gubernarent, sed quia, cum reges essent, male gubernarent: hoc enim significat regnare non ex Deo, quod statim explicatur quia inducebant populum ad idola colenda, et similia.

CAPUT XI.

UTRUM FINIS POTESTATIS ET LEGIS CIVILIS, PROUT NUNC EST IN ECCLESIA, SIT ALIUS A FINE EJUSDEM POTESTATIS ET LEGIS, UT IN PURA NATURA VEL IN GENTIBUS SPECTARI POTEST.

1. ***Finem juris civilis esse eumdem cum fine canonici sentit Fortunius.*** — Diximus dari in hominibus potestatem ad ferendas leges, atque adeo has leges esse possibiles; ut autem natura et necessitas earum magis declaretur, oportet finem illarum ipsiusque potestatis generatim considerare, quod in hoc capite præstandum est. Statimque occurit opinio Fortunii Garciæ tract. de Ultimo fine utriusque juris, ubi contendit suadere finem juris civilis esse eumdem cum fine juris canonici, habereque eamdem originem eademque principia. Unde multa infert quæ postea examinanda sunt: nam de hac opinione quatenus comparationem facit inter utrumque jus, in libro sequenti dicendum ex professo est, quia non explicato prius utroque extremo, non potest eorum comparatio fieri aut intelligi. Hic ergo solum, de potestate ac jure civili absolute spectato in ordine ad suum finem, opinio hæc tractanda est. Sentit ergo Fortunius finem juris civilis esse non solum externam pacem et justitiam reipublicæ, sed etiam veram et internam hominis felicitatem ac salutem. Ita significat ibi, n. 6, junctis, quæ dixerat n. 2, ubi eumdem finem juris canonici posuerat, et inde concludit esse eumdem finem utriusque juris. Unde necesse est ut vel sentiat finem canonici juris esse tantum externam politiam humanam, quod valde absurdum est; vel oportet ut sentiat finem juris civilis non sistere in humana politia, et externa pace ac justitia reipublicæ, sed etiam tendere ad veram felicitatem humanam.

2. Quia vero hæc opinio statim apparet incredibilis, intellecta de jure civili et de potestate ferendi illud, prout esse potest in pura natura, et in principio libri a nobis explicata est, ideo Navar. in Commen. de Finibus humanorum actuum, n. 29, ita illam interpretatur, ut intelligenda sit de jure civili quatenus est a christianis imperatoribus et regibus compositum aut probatum: sic enim etiam ipse ait veram felicitatem æternam, quam credimus et speramus, esse finem juris civilis. Quia, licet ipsa potestas de se non tendat in illum finem, nihilominus ut est conjuncta fidei, in illum referri potest et debet: et ita etiam ejus actus, qui est lex civilis, a legislatoribus christianis in eumdem finem refertur. Quod suadet ipse Navar. ex inscriptione Codicis et Prooemii Digestorum a Justiniano editi, quæ sic habet: *In nomine Domini nostri Jesu Christi*, etc. Et eamdem habet in declaratione juris civilis, quæ habetur in fine legis 2 de Veteri jur enucl.; et in Epistol. ad Tribonianum, quæ incipit: *Deo auctore*, et in Codice est lex 1 de Veteri jure enucleando, ubi de *auctoritate legum* dicit *quæ divinas et humanas res bene disposuit, et omnem iniquitatem expulit*. Addit Navar. probationem ex l. 1 et 2, C. de Sum. Trinitat., ubi imperator præcipit omnes populos sibi subditos Christianam fidem et religionem sequi et hæreticos puniri; et ex multis legibus quas ille Imperator de rebus ecclesiasticis constituit per plures titulos usque ad 16, l. 1 Codicis.

3. *Fortunii fundamenta.* — Verumtamen de hac opinione Navarri per se spectata dicemus postea: nunc enim considerando fundamenta Fortunii videtur simpliciter loqui de potestate civili secundum se, et in omni statu: probat enim sententiam suam ex Arist. 1 Ethic., cap. 2 et 4, dicente humanam felicitatem esse finem moralis doctrinæ, et lib. 5, cap. 1, dicit ea dici justa *quæ felicitatem societatis civilis efficiunt et conservant*, et ideo leges de omnibus virtutibus præcepta dare quæ ad hanc felicitatem conferunt. Adducit etiam Ciceronem lib. 2 de Officiis, dicentem: *Per leges bene beateque vivitur*. Adducit item quod ex Demosthene refertur in leg. 2, ff. de Legib., *omnes debere parere legi, quia inventio quædam et donum Dei est*: et ex Chrysippo legem esse omnium divinarum *et humanarum rerum reginam, et justorum atque injustorum regulam*. Hæc autem omnia dicta sunt a philosophis ethnicis de lege civili, et ante leges imperatorum: ergo dicta sunt de lege civili secundum se, et prout naturam humanam consequitur, seclusa fide: ergo in eodem sensu videtur ille auctor locutus. Confirmat vero suam sententiam a fortiori ex legibus imperatorum quas adduximus pro sententia Navar., et addit Authentic., *ut non luxurientur contra naturam*; quia in ea ostendit Justinian. sui muneris esse,

curare ut subditi sui bene vivant et Dei placationem inveniant. Item Authent. Quomodo oporteat Episcopos, etc. in princ. ubi Justinian. ait : *Maximam habemus sollicitudinem circa vera Dei dogmata, et circa sacerdotum honestatem,* etc. Videtur ergo hic auctor utrumque statum potestatis seu legis civilis amplecti, hoc fortasse discursu, quod lex civilis intendit homines in veram eorum beatitudinem perducere : unde quando potestas illa est sola et separata a lumine fidei, dirigit in veram felicitatem naturalem de qua philosophi locuti sunt : quando autem conjungitur fidei manifestanti veram hominis felicitatem altioris ordinis, tunc etiam per fidem elevatur, et extenditur ad ferendas leges, intendendo eamdem veram et supernaturalem felicitatem. Atque hoc modo nunc intra Ecclesiam eumdem esse finem legis civilis et canonici. Et ad hoc tandem inducit D. Thomas, quia in 1. 2, q. 90, a. 2, et q. 95, art. 1, indifferenter loquens de lege humana dicit finem ejus esse felicitatem.

4. *Fortunii opinio nova.—Hominis felicitas duplex, vitæ præsentis et futuræ, et utraque in naturalem et supernaturalem distincta. — Dubiolum. — Occurritur dubiolo.* — Nihilominus hæc opinio Fortunii nova est et singularis, ortaque est ex quadam verborum confusa et indistincta significatione, seu æquivocatione, qua sublata facile rei veritas intelligetur. Duplex ergo felicitas hominis distinguenda est : una est vitæ præsentis, altera futuræ, et utraque in naturalem et supernaturalem distingui debet secundum receptam theologicam doctrinam quam nunc supponimus. Dico ergo primo : potestas civilis et jus civile per se non respiciunt æternam felicitatem supernaturalem vitæ futuræ tanquam finem proprium, vel proximum, vel ultimum. Probatur quia talis potestas est mere naturalis; ergo natura sua non tendit in finem supernaturalem. Dices : ipsa hominis natura ordinatur ad supernaturalem felicitatem ut ad finem ultimum : ergo etiam potentiæ omnes naturales hujus naturæ ordinantur ad eumdem finem: ergo etiam potestas civilis. Respondeo dupliciter posse aliquid ordinari in illum finem ultimum : uno modo per intrinsecam habitudinem; alio modo per solam relationem vel imperium extrinsecum. Priori modo ordinatur fides infusa, verbi gratia, ad supernaturalem beatitudinem : posteriori modo fides, vel alia virtus acquisita. Dico ergo potestatem civilem per relationem extrinsecam, vel Dei vel hominis habentis illam, posse ordinari ad supernaturalem felicitatem ut ad finem ultimum : et hoc ad summum probat ratio facta: nam ex parte Dei verum est omnia bona data hominibus, etiam naturalia, data esse propter felicitatem supernaturalem adipiscendam, et hoc modo etiam hæc potestas data est propter illum finem. Ex parte vero hominis non potest ipse referre actus hujus potestatis in illum finem per solum naturale lumen, sed oportet ut supernaturaliter cognoscat illum finem, ideoque stando in pura natura non posset lex civilis etiam hoc modo ordinari ad finem supernaturalem.

5. *Discrimen habituum naturalium et supernaturalium.* — Deinde addo legem civilem, prout est actus hujus potestatis, ex se non tendere in supernaturalem finem, et hunc esse sensum in præsenti præcipue intentum. Declari autem potest notando differentiam inter habitus seu facultates naturales et supernaturales, qaod supernaturales et virtutes per se infusæ,ita ordinantur per se in supernaturales, et circa objectum aliquo modo supernaturale secundum se proportionatum supernaturali felicitati. Idemque est suo modo in potestatibus moralibus supernaturalibus. Nam hoc modo character, verbi gratia, ordinatur ad supernaturalem finem, et similiter potestas ecclesiasticæ jurisdictionis tendit in eumdem finem quasi connaturali modo et operando ex se circa materiam supernaturalem, et per se relatam ad illum finem. At vero virtutes acquisitæ de se non ita tendunt, nec operari possunt circa supernaturalem finem, sed solum per extrinsecum imperium possunt in illum referri. Ita ergo se habet potestas civilis in ordine ad supernaturalem felicitatem: nam per se non tendit in illum finem ultimum ex vi propriæ naturæ, vel propriarum actionum, per quas nullo modo versatur circa talem finem, nec circa materiam vel objecta supernaturalis ordinis: et hoc modo dicimus potestatem civilem vel leges ab illa procedentes non respicere felicitatem supernaturalem ut finem ultimum, et in hoc maxime distingui a potestate ecclesiastica, ut in sequenti lib., cap. 1 et 8 latius videbimus : et ideo dixit Nicol. pap., in cap. *Quoniam*, d. 10, et in c. *Cum ad verum*, 96 dist., imperatores indigere Pontificibus pro æterna vita, et non debere nec posse divinis rebus præesse, cum sint negotiis secularibus implicati. Et imperator ipse in Authent. Quomodo oporteat Episcop., etc., in principio dixit sacerdotium et imperium esse maxima dona a Deo data : *Illud divinis ministrans, hoc autem*

humanis præsidens. Et alia similia in citato loco afferemus.

6. *Secunda conclusio.* — *Ex D. Thoma in quid ordinatur divina lex principaliter et in quid humana.*—Unde dico secundo potestatem civilem non solum non respicere felicitatem æternam vitæ futuræ ut finem ultimum proprium, verum etiam nec per se intendere propriam spiritualem felicitatem hominum in hac vita, et consequenter nec per se posse in materia spirituali disponere, aut leges ferre. Hoc colligitur ex juribus citatis. Item ex illis omnibus in quibus leges civiles per canonicas aliquatenus corriguntur, vel supplentur in ordine ad vitanda peccata, quia lex civilis considerat honestam utilitatem temporalem reipublicæ humanæ : lex autem canonica principalius attendit saluti animæ, et ut peccata evitentur, ut dixit Glossa in c. *Cum contingat,* de Jurejur., verb. *Debent,* et sumitur ex illo textu cum concordantibus c. *Licet,* de Jurejur., in 6, et cap. ult. de Præscript., et notant late Joan. And. in regula *Possessor,* in Mercurial., et Panorm. in Prooem. Decret., n. 16, et in c. 1, de Juram. cal., n. 7. Ratione declaratur, quia spirituale bonum, seu felicitas hujus vitæ est dispositio per se ordinata ad ultimam felicitatem supernaturalem vitæ futuræ, vel potius est quædam inchoatio ejus : ergo potestas quæ non ordinatur per se ad dirigendos homines in illam felicitatem non potest per se referri ad spiritualem finem hujus vitæ, quia ejusdem potestatis est dirigere ad finem ultimum, et ad omnia quæ per se ad illum disponunt. Potestas ergo civilis sicut non ordinatur ad æternam beatitudinem vitæ futuræ, ita nec ad spiritualem felicitatem præsentis. Unde etiam concluditur, per se non versari in spirituali materia, quia finis proximus et materia cujuscumque potestatis proportionantur inter se, et fini ultimo ejusdem potestatis : sed potestas civilis non habet pro fine ultimo felicitatem supernaturalem vitæ futuræ, aut præsentis : ergo. Atque ideo in decretis sæpe lex civilis comparatur corpori, et lex canonica animæ ac spiritui, ut auctores proxime citati notant, et aperte tradit Innoc. III, in cap. *Solitæ,* de Majorat. et obedien. Hinc etiam dixit divus Thom. 1. 2, q. 99, a. 3 : *Lex divina principaliter instituitur ad ordinandum homines ad Deum: lex autem humana principaliter ad ordinandum homines adinvicem : et ideo leges humanæ non curaverunt aliquod instituere de cultu divino, nisi in ordine ad bonum commune hominum.*

7. *Tertia conclusio.*—Addo tertio potestatem civilem legislativam, etiam in pura natura spectatam, non habere pro fine intrinseco et per se intento felicitatem naturalem vitæ futuræ : imo nec propriam felicitatem naturalem vitæ præsentis, quatenus ad singulos homines, ut particulares personæ sunt, pertinere potest, sed ejus finem esse felicitatem naturalem communitatis humanæ perfectæ, cujus curam gerit, et singulorum hominum ut sunt membra talis communitatis, ut in ea, scilicet in pace et justitia vivant, et cum sufficientia bonorum quæ ad vitæ corporalis conservationem et commoditatem spectant, et cum ea probitate morum quæ ad hanc externam pacem et felicitatem reipublicæ, et convenientem humanæ naturæ conservationem necessaria est. Hæc est mens Aristotelis in locis in principio citatis, et D. Thomæ supra, q. 90, art. 2, junctis q. 95, art. 1 et 4, q. 96, art. 2 et 3, et q. 99, art. 3. In quibus docet, ac declarat finem humanarum legum esse commune bonum civitatis, et illa tantum prohibere ac præcipere quæ huic fini consentanea sunt. Ad idem faciunt quæ Fortunius adducit ex prooemio Decret. et cap. *Factæ sunt,* d. 4, nam quæ ibi dicuntur, legibus etiam civilibus communia esse videntur : ratio vero sumi potest ex dictis, quia hæc naturalis potestas condendi humanas leges non est in singulis hominibus per se spectatis, nec in multitudine hominum aggregata solum per accidens ; sed est in communitate, ut moraliter unita et ordinata ad componendum unum corpus mysticum, et ex illo resultat tanquam proprietas ejus : ergo per se ordinatur ab bonum commune hujus corporis ejusque felicitatem : nam finis est proportionatus principio : sicut ergo bonum naturale hujus corporis politici non extenditur ultra præsentem vitam, imo nec durat nisi in illa, ita nec finis hujus potestatis aut legis ultra præsentem vitam extenditur ; et eadem ratione etiam pro hac vita non intendit bonum singulorum, nisi in ordine ad bonum totius communitatis, in quo sistit tanquam in ultimo fine proprio talis facultatis; ergo id quod ita pertinet ad privatam felicitatem, ut non redundet in bonum communitatis, ad hanc potestatem vel legem civilem non spectat.

8. *Regimen humanum triplex : politicum, œconomicum et monasticum.*—*Potestas civilis non multum curat de actibus internis.*—Confirmatur ac declaratur : nam triplex potest distingui moralis gubernatio hominis : quædam politica, quæ pertinet ad regimen civitatis et communitatis perfectæ ; alia œconomica, quæ spectat

ad regimen unius familiæ, seu domus; tertia dici potest propria uniuscujusque circa semetipsum, quæ dici potest monastica, quasi unius regimen continens. Potestas autem civilis per se ordinatur ad gubernationem politicam, ut ex superioribus constat, et ideo per se non dirigit œconomicum regimen, nisi in his quæ redundant in commune bonum civitatis, et illud possunt impedire aut promovere: reliqua enim quæ ad privatam familiam spectant, non per leges civiles, sed per uniuscujusque patrisfamilias prudentiam ordinantur. Ergo simili proportione ac ratione non spectat ad leges civiles monastica directio, seu privata honestas singulorum, ut tales sunt, sed solum ea morum rectitudo per has leges constituitur, quæ bono civili vel necessaria, vel valde utilis est. Ad felicitatem autem etiam naturalem uniuscujusque hominis, ut singularis persona est, non sufficit virtus illa civilis, sed necessaria est integritas morum cum debito ordine ad Deum quantum lumen naturale dictat; ergo non spectat felicitas privata ad finem proprium legis civilis, seu potestatis legislativæ mere naturalis. Accedit tandem quod hæc naturalis felicitas singulorum ut tales sunt, principaliter consistit in actibus internis, vel speculativis, vel moralibus, et practicis cum integra rectitudine naturali. Potestas autem civilis non multum curat de internis actibus, imo vix circa illos aliquid potest, ut infra dicetur; valde etiam impotens et inefficax est ad dirigendos illos: ergo non intendit per se hujusmodi felicitatem, sed solum communem, prout explicatum est. Neque argumenta Fortunii amplius probant, ut facile ex dictis constare potest.

9. Quarto, dico potestatem hanc civilem (etiam prout est in principibus Christianis fidei conjuncta) non extendi in materia vel actibus suis ad finem supernaturalem seu spiritualem vitæ futuræ vel præsentis, licet ipsi legislatores, fideles in suis legibus ferendis, intueri possint et ex parte debeant supernaturalem finem, et actum ipsum ferendi legem in supernaturalem finem referre. Utraque pars assertionis manifesta videtur. Prima quidem, quia potestas hæc ut nunc est in principibus christianis, in se non est major, nec alterius naturæ quam fuerit in principibus ethnicis; ergo ex se non habet alium finem nec aliam materiam: sicut virtus acquisita temperantiæ in fideli et infideli, in justo et injusto, non est alterius naturæ, nec actus suos efficere potest circa aliam materiam, vel propter alium proximum finem, seu motivum, aut intrinsecam honestatem. Denique jura canonica supra allegata, quæ hanc potestatem vocant terrenam, temporalem, ad corpora pertinentem, et similia, loquuntur de illa, ut est in imperatore et regibus christianis, et inde concluditur non posse disponere in spiritualibus, neque de his quæ per se spectant ad salutem animarum, vel cultum religionis: ergo etiam nunc secularis potestas talium principum eisdem terminis concluditur.

10. Dices: nunc possunt principes seculares hæreticos punire, et alia vitia contraria religioni Christianæ, ut talis est, prohibere, ut est blasphemia in Christum, circumcisio Judæorum, et similia quæ non pertinuissent ad civilem potestatem, seclusa fide. Respondeo imprimis aliqua ex his non tam per se pertinere ad secularem potestatem, quam ex concessione ecclesiasticæ potestatis, et quasi per tacitam vel expressam invocationem ejus postulantis auxilium brachii secularis: et ita infra dicemus universas leges civiles quæ circa materias spirituales versantur, vel non esse leges, vel habere vim suam a superiori potestate. Deinde dicimus illa vitia et peccata quæ dicuntur mixti fori, eatenus puniri et cohiberi per leges civiles, quatenus supposito hoc statu reipublicæ christianæ illam perturbant, et magna nocumenta illi afferunt etiam quoad suam pacem, et externam felicitatem ac conservationem: hunc enim finem semper intendit ipsa potestas quatenus talis est, licet utens illa possit perfectius operari: et hoc modo Leo Papa Epist. 7 laudat Theodosium, quod fide sua præsidium afferret Ecclesiæ, et non solum regium animum, sed etiam sacerdotalem ostenderet, et quod curam haberet avertendi hæreses et schismata: *Quia tunc* (inquit) *est optimus regni vestri status, quando sempiternæ Trinitati unius Deitatis confessione servitur.*

11. *Secunda pars conclusionis probatur.* — Altera vero pars probari potest aliquibus argumentis Navarri, et fortasse ipse nihil aliud intendit secundum suam privatam sententiam; immerito tamen adducit ad illam confirmandam leges Codicis quæ in materia spirituali versantur: nam illæ vel leges non sunt, nec fuere unquam, vel nixæ fuerunt auctoritati Pontificum, ut lib. sequenti, cap. 12, dicemus. Non recte etiam ad hunc sensum accommodat opinionem Fortunii, quia sine dubio loquitur de legibus ipsis ac potestatibus, et non tantum de personis operantibus: et ita illum late impugnat Michael Ulcurruno tr. de Regim. mun. p. 1, q. 5 princip. Argumenta item ejusdem

Fortunii probant hanc opinionem, et nihil aliud, ut facile intuenti patebit. Denique res ipsa per se nota est: nam hæc legislatio civilis de se et suo genere actio honesta est, licet ordinis naturalis et prudentiæ acquisitæ, ac rationi naturali consentanea; ergo est de se apta referri ad finem supernaturalem; ergo princeps christianus facile potest in eum finem illam referre, et optime faciet illam referendo, juxta illud Augustini l. 5 de Civ., cap. 24, ubi de regibus christianis ait: *Felices eos dicimus, si suam potestatem ad Dei cultum maxime dilatandum, majestati ejus famulam faciunt:* et quod in Concil. Moguntino sub Steph. c. 2 de Rege dicitur: *Meminerit se præ omnibus ita sanctæ matris Ecclesiæ esse filium, ut ejus paci et tranquillitati per universum mundum suum prodesse faciat imperium.* Est autem observandum hanc relationem posse dupliciter fieri, primo per positivam ordinationem, et sic regulariter erit in consilio, nisi ubi speciale præceptum vel necessitas ad illum obligaverit. Sic enim Leo Papa, Epist. 75 ad Leonem Augustum inquit: *Debes incunctanter advertere regiam potestatem tibi non solum ad mundi regimen, sed maxime ad Ecclesiæ præsidium esse collatam*, etc. Secundo intelligi potest per negationem tantum, seu per circumspectionem nihil statuendi per hanc potestatem, quod sit contrarium fini supernaturali, vel ejus consecutionem impedire possit, quæ observantia et prudens cautio ex fide procedit, et virtualis quædam relatio in ultimum finem dici potest. Estque non tantum in consilio, sed etiam in præcepto maxime proprio christiani ac catholici principis, ut constat.

CAPUT XII.

UTRUM LEGES CIVILES IN SOLA MATERIA HONESTA VERSENTUR, VIRTUTUM OMNIUM ACTUS PRÆCIPIENDO, VEL VITIA CONTRARIA PROHIBENDO.

1. Hactenus explicatæ sunt causa finalis et efficiens legis civilis, quoniam ad ostendendum hoc genus legis esse possibile, conveniensque et quasi naturale homini, fuit necessarium; nunc ad declarandam naturam et efficaciam hujus legis, de materia et forma aliquid dicendum est. Non agimus autem de materia ex qua, seu subjecta, quia de hac satis dictum est in primo libro, tractando, an lex interna (ut sic dicam) sit in intellectu vel voluntate principis aut subditi, et an lex externa debeat esse scripta, vel verba sufficiant. Inquirimus ergo materiam circa quam legis civilis, id est, quid possit præcipere aut prohibere: constat autem ex dictis in primo libro legem tantum esse posse de actibus humanis qui sint in hominis potestate, unde etiam certum est, de his tantum esse posse legem civilem; hi vero actus studiosi, pravi et indifferentes esse possunt, et in his potest magna varietas reperiri secundum varias species virtutum et vitiorum; idem quidem sunt externi, alii mentales tantum ac mere interni: quidam futuri, alii præteriti; quidam faciles, vel ordinarii, alii ardui et valde difficiles, seu extraordinarii, ideoque de tota hac varietate aliquid dicere necesse est.

2. *Machiavelis error et politicorum pro temporali regimine non curanda spiritualia.* — Circa propositam ergo quæstionem duplex potest referri opinio: una est, potestatem laicam et jus civile per se primo intendere statum politicum, ejusque conservationem, et augmentum, ac subinde materiam legum esse illam quæ statui politico inservit, et conservationi vel augmento ejus: et in ordine ad hunc finem has leges ferri, sive in eis vera honestas inveniatur, sive tantum simulata et apparens, dissimulando etiam illa quæ injusta sunt, si reipublicæ temporali sint utilia. Hæc est doctrina politicorum hujus temporis, quam præcipue persuadere conatus est principibus secularibus Machiavelus, solumque fundatur in hoc, quod non potest aliter temporalis respublica conservari; unde illius judicium perversum, est, non posse esse verum regem et stabilem qui legibus virtutis astringitur, eisque omnino subjicitur. Potestque juvari hic error ex legibus civilibus, quæ interdum sustinent et fovent actus pravos, propter temporalem commoditatem, ut in l. *Dolo*, C. de inutil. stipul., datur actio non obstante dolo; et in § *Namque*, Instit. de Actionibus, conceditur actio fraudulenta, et in l. *Pacisci*, ff. de Pactis, pactum contra leges sustinetur : item præscriptio cum mala fide per leges civiles commendabatur olim, ut constat ex cap. *Vigilanti*, cap. ult. de Præscrip., et ex Grat. 16, q. 3, § *Præscriptionem*, post cap. *Placuit*, cum tamen illa præscriptio iniqua esset, et ideo per jura canonica reprobata sit: et in multis aliis etiam aliqua approbantur jure civili, quæ in foro animæ non possunt subsistere, ut notat Covar. in regula *Possessor*, p. 2, § 9, n. 6 in fine, et in regula *Peccatum*, 2 p., § 6, n. 3 et 4; et ex materia de matrimon., juramento, usuris, et aliis possunt multa exempla afferri quæ omitto, et aliqua videri possunt in Azor. t. 1, lib. 5, cap. 20 et 21.

3. *Secunda sententia dicens legem civilem solum posse ferri in materia justitiæ.*— Secunda sententia referri potest, quæ, licet fateatur jus civile solum versari in materia honesta, limitat tamen illam ad materiam justitiæ, dicitque legem civilem solum posse ferri in materia justitiæ præcipiendo justa, et prohibendo ac puniendo injurias, non pertinere autem ad illam, vel ad potestatem civilem de actibus aliarum virtutum moralium disponere. Solet hæc sententia tribui Francisco Sarm. tract. de Redit. ecclesiast. p. 4, cap. 5. Sed ibi non solum de lege civili loquitur, sed etiam de canonica : imo de hac præcipue, quia omnia quæ adducit in illa potissimum locum habent, et ideo infra tractando de lege canonica illi respondebimus. Nunc specialiter de civili jure id suaderi potest ex dictis cap. præced. Nam finis potestatis civilis est pax et felicitas temporalis reipublicæ humanæ : ergo solum potest leges ferre ad pacem hanc et felicitatem conservandam; sed hujusmodi est materia justitiæ et non aliarum virtutum; ergo tantum in illa materia potest leges ferre. Minor sumi potest ex Aug. lib. 2 de Civ., cap. 21, ubi ex Ciceron. refert *concordiam esse arctissimum atque optimum in omni republica vinculum incolumitatis, eamque sine justitia nullo pacto esse posse,* significans cum illa esse posse, et illam solam sufficere ad illum finem. Quod etiam colligitur ex definitione populi, quam ex eodem refert, scilicet, *populum esse cœtum juris consensu, et utilitatis communione sociatum :* nam hoc totum habebit populus si justitia inter cives servetur : ergo illa sola est propria materia legis civilis. Hoc item videtur suadere usus legum civilium : semper enim versantur in materia justitiæ, et de aliis non disponunt nisi in ordine ad æquitatem inter cives servandam, et ut occasiones injuriarum evitentur. Argumento l. *Hac lege,* C. de pact. convent. ibi : *Quamvis enim bonum erat, mulierem, quæ seipsam marito committit, res etiam ejusdem pari arbitrio gubernari : attamen quoniam conditores legum æquitatis convenit esse fautores, nullo modo volumus,* etc.

4. *Conclusio.* — *Legem civilem solum versari in materia honesta, vel præcipiendo honestum, vel prohibendo malum, vel illud non præcipiendo.* — *Ratio a priori.*— Prior ex his sententiis omnino falsa et erronea est : unde dicendum primo est leges civiles solum posse versari in materia honesta cum proportione, id est, vel præcipiendo honestum, vel prohibendo quod malum est, vel saltem illud non præcipiendo : loquor autem de potestate juris, non facti : nam per errorem sæpe magistratus civilis potest præcipere aliquid injustum, vel illicitum : jure tamen non potest : nec tale præceptum poterit veram rationem legis habere, quia lex injusta vel turpis non est lex, ut supra l. 1 dictum est cum August., l. 1 de libero Arbitrio, cap. 5. Vera ergo lex civilis non potest esse de turpi : ratio a priori est, quia lex naturalis prohibet quidquid est turpe : lex autem civilis non potest legem naturalem auferre, nec homo potest simul obligari legibus contrariis : ergo impossibile est ut talis lex civilis sit vera lex, aut obliget. Major constat ex dictis lib. 2 : minor quoad posteriorem partem per se nota est. Quoad priorem vero constat, tum quia inferior non potest abrogare legem superioris, nec illi derogare : unde jus prætorium in jure civili non valet contra jus imperatoris, l. 2, C. de offic. Præfecti Prætor. Orient., et in universum lex inferioris non valet contra legem imperatoris, l. *Caffa,* C. de Sacros. Eccles. : ergo nec lex imperatoris aut regis valere potest contra legem Dei, ut recte colligit Augustinus serm. 6 de Verbis Domini, et Epistola 106, et habetur in c. *Qui resistit,* cum sequentib. 11, q. 3; cum ergo lex naturalis sit lex Dei, ut supra ostensum est, non potest lex civilis contra illam prævalere : debet ergo esse de re honesta, seu consentanea rationi naturali, alias lex non erit.

5. Addo rationem hanc concludere de omnibus actibus seu materiis contrariis legi divinæ, etiam supernaturali, vel etiam canonicæ, ut infra dicemus. In omnibus enim vera est illa sententia Apostolorum Actor. 5 : *Obedire oportet Deo magis quam hominibus,* sive Deus per lumen rationis, sive per lumen fidei loquatur : nam Apostoli de negotio fidei et religionis christianæ potissime loquebantur. Quam veritatem tam manifestam esse supponebant, ut judicium illius adversariis committerent c. 4 dicentes : *Si justum est in conspectu Dei vos potius audire quam Deum, judicate.* Unde constat politicos qui doctrinam illam suadent principibus secularibus, si sentiant id eis licere et jure posse talia ferre præcepta quæ sint contraria religioni veræ (de his enim legibus illi potissimum loquebantur), hæreticos esse, vel certe atheos, quod verisimilius est. Nam qui credit Deum esse non potest non credere præcepta ejus esse præferenda mandatis hominum, cum Dei jurisdictio sit longe superior. De quo videri possunt multa apud Gratian. 11, q. 3, et optime Urban. Papa in cap. ult. 15,

q. 6; Bernard. de Præcep. et disp. et Epist. 7; et Basil. Regul. 114 ex brevior. Quod autem politici dicunt, non posse rempublicam temporalem vel regnum temporale conservari si in omnibus regulam honestatis aut divinæ legis sequatur, omnino falsum est; nam si loquamur de honestate naturali, potius illa necessaria est ad pacem et felicitatem politicam reipublicæ humanæ, ut etiam ipsa jura civilia fatentur, quæ statim referemus. Si vero sit sermo de integritate fidei et religionis, ipsa experientia constat nulla re melius conservari regna, etiam in temporali felicitate, quam obedientia et conservatione catholicæ fidei ac religionis, de quo argumento videri possunt quæ copiose scribit Bozius de Signis Eccles., præcipue libro 11 et seq.; Bellarm. libro 4 de Notis Eccl., c. 17 et 18; et Petr. Ribaden. l. 1 de Princ. Christ. c. 13 et sequent., et fere per totum illud opus prudenter satis ac erudite.

6. *Aliud præcipere iniquum, aliud permittere; hoc interdum faciunt leges, non vero illud.* — *Explicantur aliquot leges.* — Nullum ergo est illius erroris fundamentum. Ad illud autem quod ex usu legum civilium afferebatur, dicendum est imprimis nihil esse in legibus ibi citatis quod directe adversetur æquitati naturali vel honestati, quod late tractat Fortun. in dicto tr. de ult. fine, vindicans jus civile ab hac nota. Pro his vero quæ adduximus, generalis regula notanda est, aliud esse præcipere iniquum, aliud permittere, aut non punire vel non rescindere quod male factum est; leges ergo civiles non præcipiunt iniqua; interdum vero permittunt aut tolerant, ad majora mala vitanda, ut late explicat Barbosa, ff.Solut.Matr. in rubr. p. 2, et n. 10 et sequent. mox dicemus. Primo igitur in dicta l. *Dolo* datur actio in jure civili, non obstante dolo, in contractibus stricti juris, non quia jus approbet, sed quia vult judicari de illo per prætorem, et ita concedit exceptionem doli, quod malum non est, et potest esse utile reipublicæ: nihilominus tamen qui fecit dolum, in conscientia tenebitur abstinere. Ad secundum vero, de actione publiciana de qua loquitur § *Namque*, negatur illam esse actionem fraudulentam, quia et sine mendacio proponi potest, ubi Glossa late, verbo *Dicit*, et bonam fidem requirit, ut late Covar. in regula *Possessor*, 2 part., § 11, n. 6; ubi ostendit etiam jure canonico esse receptam. Ad tertium, ex l. *Pacisci* responderi posset illam esse permissionem quamdam; verius tamen dicitur pactum de quo ibi est sermo, licitum esse, ut quod emptor cum venditore conveniat ut de vitiis rei venditæ non teneatur, nec possit moveri quæstio: hoc enim emptori licet, cum per hoc renuntiet juri suo; ex parte autem vendentis necessaria erit bona fides non solum ex jure naturali, sed etiam ex civili, ut ibi notat Glossa. Ad quartum, de præscriptione, respondetur necessariam esse bonam fidem, etiam secundum posteriora jura civilia. Neque potuerunt unquam jura civilia securum reddere in conscientia possessorem malæ fidei, sed ad summum potuerunt non admittere contra illum actionem, aut litem: et idem cum proportione dicendum est de omnibus aliis casibus in quibus jus civile dicitur non procedere in foro animæ. In quo etiam est considerandum quod, licet magistratus civilis non teneatur semper cavere pericula peccatorum, interdum tamen posse excedere, ferendo leges, quæ, licet de peccatis non sint, pericula illorum involvant, vel illis aliquomodo favere vel occasionem præbere videantur: et in his casibus solent leges canonicæ corrigere civiles, ut infra videbimus: ille vero defectus est personæ, non officii; et prudentiæ, non potestatis: nam lex civilis, si prudenter feratur, non modo non debet præcipere turpe, verum etiam nec morale periculum peccandi dare. Quomodo autem lex possit indifferentia præcipere, dicam in fine capitis.

7. *Leges civiles posse præcipere recta in omnibus virtutibus, et opposita illis vetare.—Plato duos bonorum ordines distinguit.* — Dico secundo: Leges civiles non solum præcipiunt recta in materia justitiæ, sed etiam in materia aliarum virtutum moralium, et similiter vetare possunt vitia contra omnes virtutes. Hæc enim duo eamdem semper rationem seu proportionem servant, quia facere bonum et vitare malum partes sunt justitiæ non tantum particularis, sed etiam generalis. Hæc assertio sumitur ex D. Thoma, q. 95, a. 3, et ubi de lege humana in communi loquitur; præcipue vero id docet propter civilem, nam de canonica nulla poterat esse dubitatio, et ita confirmat assertionem ex Aristot. 5 Eth. c. 1 dicente: *Ipsæ autem leges de omnibus dictant, conjectantes communem utilitatem;* et infra: *Præcipit autem lex et ea agere quæ ad virum pertinent fortem, ut non deserere locum in acie, non fugere, non abjicere arma. Et item ea quæ sunt temperantis, ut non adulterari, non libidine uti. Et illa etiam quæ sunt materia justi, ut non pulsare, non convicia dicere, et in cæteris virtutibus atque vitiis, alia jubens, alia vetans.* Plato etiam 1 de Legibus duos ordines

bonorum distinguit; priora vocat divina, posteriora humana : et in prioribus ponit quatuor virtutes cardinales, in posterioribus bona fortunæ et corporis, et priora dicit esse præferenda, eorumque ordinem ac connexionem declarat, et subjungit: *Quare oportet ut legum quoque lator et ipse hunc ordinem sequatur, et mandet omnibus ut semper hæc ipsa respicientes in singulis operentur*. Idem profitentur auctores legum civilium : nam in l. 1, ff. de Justitia et jur., ait Ulpianus : *Justitiam colimus*, etc. Declarat autem se loqui non tantum de peculiari justitia, sed de generali, quæ respicit justum legitimum (ut Aristoteles supra loquitur); unde subjungit Ulpianus : *Æquum ab iniquo separantes, licitum ab illicito discernentes, bonos efficere cupientes*, et infra in l. *Justitia*, et in § *Puris*, Instit. eod. dicitur : *Juris præcepta sunt hæc, honeste vivere, alterum non lædere, suum cuique tribuere;* ex quibus primum latius patet quam particularis justitia.

8. *Potestas legislativa non potest assequi suum finem, nisi in materia omnium virtutum præcipiat. — Leges civiles intendunt cives facere bonos viros, quia non possunt aliter facere bonos cives.* — Ratio propria est, quia potestas legislativa civitatis non potest assequi finem suum, nisi in materia omnium virtutum præcipiat. Quod ut declarem, suppono primo sermonem hic esse de virtutibus moralibus; nam de theologalibus nihil agnoscit naturalis ratio, in qua leges civiles fundantur; quanquam eo modo, quo potest esse in natura aliqua remota imitatio illarum virtutum, illa etiam posset per leges civiles in officio contineri, ut ex dicendis constabit. De virtutibus ergo moralibus probatur assumptum, quia finis juris civilis est felicitas vera naturalis politicæ civivatis : hæc autem obtineri non potest sine observantia omnium virtutum moralium; ergo in omnibus potest præcipere jus civile. Major patet ex dictis cap. præced.; minor autem probari posset ex dictis l. 1, c. 15, ubi ostendimus leges civiles intendere cives facere bonos viros, quia non possunt aliter facere bonos cives. Ulterius vero potest idem probari inductione. Quia enim necessitas justitiæ per se clara est, ideo in illa materia multiplicantur magis leges civiles. Temperantia vero etiam est necessaria, ne natura ipsa nimium corrumpatur, aut conservatio, vel propagatio ejus impediatur; cujus rei cura etiam spectat ad leges civiles ; et hac ratione prohibent ac puniunt leges civiles vitia contra naturam ; possunt etiam prohibere nimium abusum ciborum, vel in eis mensuram et modum ponere. Fortitudo etiam est necessaria ad defensionem reipublicæ, ut de se constat. De prudentia vero non videntur dari speciales leges distinctæ a legibus de actibus aliarum virtutum moralium, quia prudentia per se non operatur bene vel moraliter sine virtutibus moralibus voluntatis; tamen, quia aliæ virtutes morales non operantur sine prudentia, ideo leges de aliis virtutibus simul sunt de usu prudentiæ.

9. *Omnes virtutes morales aut sunt ad alterum hominem, aut ad se, aut ad Deum, et secundum omnes hos respectus potest præcipere lex civilis.*—Alio item modo potest hæc inductio fieri, quia omnes virtutes morales aut sunt ad alterum hominem, aut sunt ad se, aut ad Deum; leges autem civiles secundum omnes hos respectus præcipere possunt. Primo quidem, et maxime in ordine ad alterum, quod quidem possunt facere non solum ubi est debitum justitiæ, sed etiam ubi debitum fidelitatis, aut simplicis promissionis intervenit : nam licet sæpe id non faciant, tamen non est extra potestatem earum, quia etiam observatio fidelitatis valde conveniens est ad concordiam civium : unde in multis casibus de illa disponunt. Item etiam respiciunt debitum gratitudinis, et propter ingratitudinem privant multis commodis ob eamdem causam. Opera etiam eleemosynæ, et communis amicitiæ, seu dilectionis ad proximum, et maxime ubi intervenit necessitas communis, præcipere possunt, et sic de aliis. Secundo, ex virtutibus ad se præcipere possunt observationem temperantiæ et fortitudinis modo supra dicto. Possunt etiam præcipere moderationem in externis sumptibus, in deliciis, in cultu vestium et nimio apparatu domorum, ac servientium, etc. Quæ omnia spectant ad honestatem personæ in usu propriarum rerum et actionum, et necessaria possunt esse reipublicæ civili, tum propter vitandum scandalum aliorum, et ne noxiæ consuetudines introducantur; tum etiam ne cives pauperiores fiant, quod est etiam reipublicæ noxium. Item possunt hæ leges interdum imperare res arduas, et pericula quæ sine fortitudine superari non possunt. Tertio, etiam de rebus pertinentibus ad Deum curam habuerunt leges civiles ductu naturæ, quia observantiam religionis putarunt semper ad incolumitatem reipublicæ maxime pertinere : unde opinor in statu puræ naturæ, si in illo esset respublica verum Deum naturaliter colens, potuisse leges civiles prohibere et punire docentes cultum falsorum deorum, aut falsas opiniones de Deo,

et similia. Denique potest hoc declarari ex connexione harum moralium virtutum, quia sæpe justitia servari non potest, nisi cohibeatur intemperantia, ut patet in adulterio ; sæpe etiam ad cavendam injustitiam necessaria est mansuetudo, sapientia, aut fortitudo, et sic de aliis.

10. Potest vero aliquis dubitare de quibusdam virtutibus minus perfectis minusve necessariis, ut sunt liberalitas, magnificentia, et similes. De actibus enim harum virtutum non videntur ferri posse leges ecclesiasticæ, nedum civiles, quia necessariæ non sunt, imo videntur extra ordinariæ, et ex se postulare carentiam obligationis, quia usus earum videtur esse consilii potius quam necessitatis. Ad hoc vero responderi posset primo, assertionem seu distributionem intelligi de virtutibus cardinalibus præcipuis, quæ ad communem honestatem necessariæ sunt : nam de his maxime videntur loqui D. Thomas et Arist., et ordinarie videntur sufficere ad bonum regimen reipublicæ. Dico vero ulterius, licet leges civiles ordinarie non præcipiant exercitium actuum talium virtutum, posse nihilominus imponere modum et mensuram, et hoc satis esse ut illæ etiam virtutes sint materia legis humanæ. Denique dico non esse impossibile inveniri casus in quibus tales actus sint necessarii, aut valde convenientes ad commune bonum reipublicæ, et hoc satis esse ut aliquando, licet rarissime, præcipi possint.

11. *Tertia conclusio.—Leges civiles non posse ferri de omnibus actibus omnium et singularum virtutum.*—Tertio, dicendum est leges civiles non posse ferri de omnibus actibus omnium et singularum virtutum. Hoc etiam docet D. Thomas dicto articulo tertio, et constat facile inductione. Non enim potest præcipi virginitas, etiamsi optimus actus virtutis sit, et idem est de aliis actibus, qui proprie dicuntur consiliorum. Item de actibus difficillimis, quando ad commune bonum reipublicæ civilis non sunt simpliciter necessarii, ut esset verbi gratia, frequenter jejunare, et similia : ratio autem est, tum quia lex humana debet esse moderata, et de re moraliter possibili universæ communitati pro majori parte, ut libro secundo in communi ostensum est; tum maxime quia ad finem legis humanæ non sunt necessarii omnes actus virtutum omnium; mensura autem potestatis ex fine illius sumenda est.

12. *Non potest lex civilis prohibere omnia vitia contra omnes virtutes.* — Et ob eamdem rationem non potest lex civilis prohibere omnia vitia contra omnes virtutes, ut simplicem fornicationem non scandalosam, nec aliter nocivam communitati. Imo nec in materia justitiæ prohibet omnia, ut deceptionem in emptione citra dimidiam, vel sine enormi læsione, et similia. Quod etiam tradit D. Thomas d. q. 96, art. 2, cum August. l. 1, de libero Arbit., cap. 5, et optimam rationem indicat, quia cavere omnia vitia non est omnium, nec multorum, sed perfectorum : lex autem civilis esse debet accommodata communitati humanæ secundum naturalem conditionem spectatæ, et ideo per leges civiles non prohibentur omnia vitia : sicut etiam potestas coactiva civilis non extenditur ad omnia, quia hoc esset supra conditionem humanam; et propter hoc etiam diximus lib. 1, cap. 15, legem civilem, licet intendat facere hominem bonum moraliter, non tamen simpliciter bonum in illo genere, quia non est talis, nisi careat omnibus vitiis, quod lex civilis efficaciter non potest intendere, licet possit consulere.

13. *Explicatur sententia dicentium, solum illum actum posse esse materiam legis humanæ qui est materia legis naturalis vel divinæ.* — Sed forte quærat aliquis quinam sint actus uniuscujusque virtutis aut vitii quos lex civilis potest vel non potest præcipere, vel prohibere. Quidam dixerunt solum illum actum esse posse materiam legis humanæ, qui est materia legis naturalis, vel divinæ. Quod quidem duplicem potest habere sensum ; unus est, legem humanam nihil posse præcipere nisi quod est aliqua lege naturali vel divina præceptum, ita ut humana lex solum sit nova explicatio, et propositio legis naturalis aut divinæ, et in hoc sensu solet hæc sententia Gersoni tribui, sed quid ille senserit postea videbimus ; nunc dico explicationem hanc in illo sensu esse erroneam et conformem doctrinæ hæreticorum hujus temporis: evertet enim veram potestatem civilem legislativam supra demonstratam. Item constat ex usu humanarum legum, multa per eas præcipi quæ antea non erant necessaria : unde etiam Arist., 5 Ethic., cap. 7, dixit *justum legitimum, esse, quod a principio quidem nihil refert, sic an aliter habeat, cum vero positum fuerit, refert.* Idque ex dicendis infra de obligatione legis civilis magis patebit.

14. Alio ergo modo posset illa regula explicari, videlicet, solum illum actum virtutis posse præcipi per legem humanam, quia cadit sub legem naturalem sub aliqua ratione generali, ita ut a lege naturali præcipiatur saltem in communi : per humanam autem determinetur ad aliquem particularem modum, aut

alias circumstantias, quæ non cadebant sub legem divinam, per naturalem : et hic sensus insinuatur a Gersone 3 part. alph., litt. G et seq., videturque probabilis : nam si fiat inductio, fere omnes leges humanæ invenientur esse hujusmodi, sicut in ecclesiasticis legibus, quia lex divina præcipit confessionem et communionem : lex ecclesiastica præcipit ut tali tempore fiat. Sic ergo in civilibus, quia jus naturæ præcipit Dei cultum, vel honorare parentes, vel servare æquitatem in rebus : lex humana determinat ut hæc fiant tali tempore, vel tali modo. Ea vero quæ tantum sunt supererogationis ex vi legis divinæ vel naturalis, non possunt præcipi per legem civilem, quia non recipiunt talem determinationem.

15. *Prædicta regula, licet vera, non tamen omnino satisfaciens.* — Sed licet hæc regula ordinarie vera sit, tamen non omnino satisfacit, quia illa etiam quæ generatim præcepta sunt lege divina vel naturali possunt variis modis magis vel minus perfectis determinari, et lex humana non potest præcipere quamcumque determinationem, ut temperantiam per jejunium in pane et aqua, vel quid simile; ergo alia regula necessaria est ad discernendum quis modus observari possit ac debeat in hac determinatione legis naturalis aut divinæ : et præterea positivum præceptum non semper est per modum determinationis alicujus præcepti divini, aut naturalis, solum quoad circumstantias, sed etiam quoad totum actum, quia lex humana non supponit semper naturale vel divinum præceptum illius actus quem ipsa præcipit, sed ad summum supponit generalia principia, ut delicta esse punienda, pretia rerum debere esse justa, vel similia : lex autem humana, prudenti arbitrio, determinat genus pœnæ, vel taxam pretii, etc. Hoc autem modo omnis operatio studiosa in particulari determinatur per rationem et arbitrium humanum, et tamen non semper potest talis determinatio fieri per legem humanam, licet honestissime fiat, proprio arbitrio, ut per se constat.

16. Dicendum igitur censeo nullam aliam regulam in hoc assignari posse, præter eam quæ ex conditionibus legis supra in commune positis colligi valeat : nimirum, illum actum virtutis posse esse materiam legis humanæ, qui ad bonum finem talis legis moraliter necessarius, et ad commune bonum valde utilis, et communitati hominum, eorumque ordinariæ facultati accommodatus sit : has enim conditiones diximus esse necessarias ad legem, et ideo ab illis etiam sumenda est mensura, seu regula materiæ humanæ ac civilis legis. Idemque cum proportione dicendum est de prohibitione vitiorum : illa enim vetanda sunt per civilem legem quæ communitati humanæ noxia sunt, et cum morali utilitate reipublicæ prohiberi possint et puniri. Quando autem vitia non sunt noxia communitati, vel ex rigorosa punitione illorum majora mala timentur, permittenda potius sunt quam cohibenda per leges civiles. Quapropter in particulari ad applicandam hanc regulam necessaria est prudentia legislatoris : neque aliquid aliud certum in hoc puncto dici aut affirmari posse existimo.

17. Superest vero difficultas de actibus indifferentibus : nam ex dictis sequitur non posse esse materiam legis humanæ, nec præcipientis, nec vetantis. Primum patet, quia non omnes actus moralium virtutum per hanc legem præcipi possunt : ergo multo minus poterunt præcipi actus indifferentes, quia minus utiles sunt ad commune bonum actus indifferentes, quam actus boni et valde perfecti : sed hi propter suam excellentiam non cadunt sub humanam legem ; ergo illi propter suam inutilitatem non poterunt per legem civilem præcipi ; et confirmatur, quia lex non potest præcipere ut isti actus fiant, manentes (ut sic dicam) in sua indifferentia, quia sic essent mali in individuo; quod autem malum est, præcipi non potest : nec etiam potest lex præcipere ut fiant propter aliquem finem extrinsecum honestum; nam finis operationis non cadit sub præceptum humanum, sed tantum operatio ipsa, ut paulo post dicemus. Secundum vero de lege prohibente patet, quia non potest prohiberi nisi malum : in his autem actibus indifferentibus vel nulla est malitia, vel si in individuo aliquam habent ut indifferentes sunt et fiunt, illa est minima quæ non potest prohiberi per legem humanam, cum dictum sit non posse legem humanam prohibere omnem malitiam. Consequens autem videtur esse contra usum legum humanarum, quæ multa indifferentia vetant vel præcipiunt. Quod videtur etiam supponere Aristoteles in descriptione justi legalis supra relata. Item hac ratione dicunt theologi quædam esse mala, quia prohibita per legem humanam, quæ per se talia non erant; igitur ante legem erant indifferentia : nam si fuissent bona, non potuissent fieri mala per legem : et eadem ratione quædam erunt bona quia præcepta : ergo ante præceptum non sunt bona, erunt ergo indifferentia, quia si fuissent mala præcipi non potuissent.

18. Respondeo actum indifferentem dupliciter considerari posse: primo, secundum se, quatenus propter se fieri vel caveri potest, et ut sic concedo non esse materiam legis humanæ præcipientis aut vetantis, sed tantum permittentis, ut probat ratio facta. Imo sentit D. Thomas, quæst. 93, art. 2, nullius legis esse posse materiam, nisi quoad permissionem, quod verum est loquendo de tali actu in sua specie considerato, vel quantum ad suam positivam rationem: si tamen in individuo consideretur quantum ad carentiam honesti finis, seu quantum ad omissionem ejus (ut sic dicam), si propter se tantum fiat, sic prohibetur per legem naturalem, juxta doctrinam ejusdem D. Thomæ 1. 2, q. 18, art. 9. Verumtamen sub hac ratione non cadit sub prohibitione legis humanæ, ut etiam probat ratio facta, quia est ex minimis de quibus lex civilis non curat. Alio vero modo potest considerari actus indifferens ex objecto ut utilis ad aliquod commune bonum reipublicæ, vel ad vitandum grave malum ejus, et ut sic, clarum est, posse præcipi aut vetari per leges civiles; tum quia potestas ad aliquem finem consequenter est omnino necessaria ad illum finem: tum etiam quia actus indifferens sub ea ratione de se est consentaneus rationi, et honestus. Si enim actus indifferens ordinatus ad commoditatem naturæ privatæ personæ non est otiosus, sed de se honeste fit, multo magis id habebit si propter commune bonum fiat, intercedente vera necessitate aut sufficienti utilitate, ut sæpe potest intervenire, ut de se constat; unde tunc ex parte legislatoris justa est talis lex, quia est utilis communi bono, et non est de re mala, sed quæ potest bene fieri. Ex parte vero subditorum, licet ad illam legem implendam necessarium non sit illos operari propter ejusdem finem quem legislator intendit, ob rationem factam quod finis legis non cadit sub lege; nihilominus ad obligationem legis satis est quod ille actus de se non est otiosus nec inutilis, et quod potest honeste fieri, si subditus velit materiam talis legis exequi, observando omnes alias circumstantias quas naturalis ratio postulat ut actus in individuo honestus sit.

19. Unde tandem potest considerari differentia inter actum bonum et malum, quod actus si per se et intrinsece malus sit nunquam potest per legem humanam præcipi, licet possit permitti, quia nunquam est ab illo separabilis malitia vel prohibitio superioris legis, ut patet ex dictis in prima assertione. At vero actus bonus ex objecto, qui potest per se et propter se honeste fieri, seclusa lege prohibente, nihilominus potest prohiberi per humanam legem etiam civilem, et fieri malus ratione prohibitionis, qui alias de se erat bonus: ratio est, quia si actus sit malus in specie sua, quandocumque exercetur retinet illam malitiam, et ideo non potest præcipi, quia ad malum sufficit quicumque defectus: actus autem bonus, licet ex specie sua talis sit, potest in exercitio esse malus, quia potest tale exercitium esse prohibitum, et ita jam deerit illi actui circumstantia aliqua debita ex vi legis, et ideo jam erit malus, quia malum ex quocumque defectu. Sic, licet facere sacrum bonum sit, id facere in feria sexta Parasceves non erit bonum, quia deest illi debita circumstantia temporis ratione prohibitionis; idem est de jejunio in die Dominica: de quo exemplo vide, si placet, quæ scripsimus tract. 2 de Religione, l. 2, c. 4, n. 6; et quidem sanctus Thomas 2. 2, q. 147, a. 5, ad 3, expresse asserit non esse a peccato immunem qui die Dominica jejunaret. Et in legibus civilibus potest idem considerari; nam donatio liberalis de se bona est, et nihilominus potest ex justa causa per legem civilem prohiberi, et fieri mala solum quia prohibita: et sic de aliis. Potest etiam hoc declarari ex alio principio, quod leges humanæ possunt mediocritatem constituere in actionibus humanis: unde fieri potest ut actus qui, seclusa lege positiva servaret medium virtutis, posita lege prohibente jam non servet medium et peccet per extremum, sicut peccaret per defectum si lex præciperet actum et non fieret.

20. Et hic etiam obiter intelligitur quomodo lex humana dicatur constituere medium in materiis virtutum; id enim facit imponendo necessitatem operandi in talibus materiis juxta exigentiam earum. In quo est notanda differentia inter præcepta affirmativa et negativa, quod affirmativa regulariter supponunt intrinsecam honestatem in actu quem præcipiunt, et consequenter medium virtutis in materia ejus, ut patet in præcepto jejunii et similibus; non tamen supponunt necessitatem, sed faciunt. Quia medium virtutis habet latitudinem et varietatem, et ideo non omne id quod est de se honestum est per se necessarium: lex autem humana potest hanc necessitatem ponere, qua posita, ille actus jam est necessarius ad honestatem talis virtutis: et hoc sensu dicitur constitui per talem humanam legem in tali specie virtutis, utique quoad necessitatem, non quoad honestatem. Dixi autem *regulariter*

loquendo, propter actus indifferentes in quibus non videtur supponi honestas, quanquam si sumantur ut ordinati ad finem propter quem lex eos præcipit, honesti sint, quam honestatem haberent sic facti, etiamsi sine lege fierent, non tamen haberent necessitatem. Atque ita in universum præceptum affirmativum humanum facit potius necessitatem quam honestatem. At vero præceptum negativum pure humanum ex se non supponit malitian in actu quem prohibet, sed facit: sic enim dicuntur multa esse mala quia prohibita; et ratio est, quia malitia consistit in carentia rectitudinis debitæ : ante præceptum autem hujusmodi nullum erat debitum, et ideo carentia actus erat negatio, non privatio moralis, ac proinde nec malitia erat: posita autem lege insurgit debitum, et carentia transit in rationem privationis, atque ita surgit malitia ex vi legis positivæ. Ad ejus autem speciem intelligendam consideranda est materia legis, vel motivum virtutis, sub quo talis actus prohibetur per legem: nam tunc pertinet malitia ad vitium contrarium illi virtuti: ut, verbi gratia, effusio sanguinis in Ecclesia, quatenus per legem ecclesiasticam prohibetur, non pertinet ad injustitiam, sed ad sacrilegium, quia illa prohibitio fit intuitu reverentiæ debitæ loco sacro, quod ad religionem spectat. Et idem est in omnibus peccatis commissionis, quæ repugnant formaliter præceptis negativis seu prohibentibus : nam in aliis malitiis omissionis quæ repugnant directe præcepto affirmativo, ex honestate actus contrarie oppositi insurgit propria determinatio seu specificatio omissionis : et ita etiam constat quo modo leges humanæ habeant pro materia actus vitiorum secundum species suas.

21. Posset præterea circa hanc materiam tractari an modus virtutis cadat sub præceptum, an actus difficiles et ardui possint præcipi per legem civilem. Sed hæc commodius dicentur infra explicando obligationem hujus legis et modum implendi illam. De modo autem quo lex civilis differat a canonica ex parte materiæ dicemus l. seq., c. 2.

CAPUT XIII.

AN LEX CIVILIS TANTUM POSSIT EXTERNOS ACTUS PRÆCIPERE AUT PROHIBERE.

1. *Actus humanus duplex: interior et exterior, et hinc tanquam a forma morali habet quod sit humanus et moralis.* — Actus humanus (de quo solo lex potest proxime ferri) duplex est, ut ex 1. 2, q. 18 et sequentibus constat, interior et exterior, qui inter se ita comparantur, ut exterior non possit esse sine interiori : ab illo enim tanquam a morali forma habet quod humanus et moralis sit. Unde exterior actus humanus est veluti compositum quoddam ex actu exteriori, corporis verbi gratia (ita enim nunc loquimur), et ex interiori actu voluntatis, tanquam ex materia visibili, et forma per se invisibili : sicut homo componitur ex corpore et anima; et de hoc actu nulla est quæstio quin possit esse materia humanæ legis. Tantum ergo superest inquirendum an solus ille sit materia humanæ legis, aut etiam interior esse possit vel per se, vel ut conjunctus exteriori. Unde simul etiam oportebit inquirere utrum actus exterior per legem humanam præcipiatur, ut voluntarius est, vel solum ut actus quidam exterior est. Sub actu autem (ut sæpe monui) comprehendimus omissionem actus humani : constat enim hanc etiam esse præceptam per legem negativam, vel prohibitam per affirmativam : nam qui actum præcipit consequenter prohibet ejus omissionem.

2. *Lex mere humana non potest præcipere actum pure internum directe et secundum se.*— Dico ergo primo : lex mere humana non potest præcipere actum pure internum directe et secundum se. Hæc assertio in sensu statim explicando communiter recepta est, sumiturque ex l. *Cogitationis pœnam nemo meretur*, ff. de Pœnis; *Pœnam* utique civilem, quia, scilicet, jus civile per se non versatur circa internos actus. Nam quia illos naturaliter ac per se punire non potest, ideo nec illos præcipere aut prohibere potest: nam potestas legislativa est etiam coactiva, ut diximus, et ita si coactiva esse non potest respectu interioris actus, neque legem ferre circa illum potest. Dixi autem *actum pure internum*, quia oportet ut in sola mente sistatur. Nam si cupiens, verbi gratia, occidere, aliquo modo intentet exteriorem actum, et in illo prodere incipiat, quamvis effectum non assequatur, sæpe aget contra legem et incurret pœnam ejus. Quomodo aliquando dicitur in jure aliquem puniri, *vel quia cogitavit*, scilicet exterius inchoando, vel per consilium, vel per aliquam actionem quæ casu non habuit effectum. Sicque intelligitur lex *Quisquis*, C. ad leg. Jul. majestatis, et l. *Divus*, ff. ad Leg. Cornel. de Sacr. Quibus locis alia jura circa hoc Gloss. et doctores adnotant, et late Felin. tr. 1, Quando conatus puniatur et

Navar. in cap. *Si quis non dicam*, de Pœn., d. 1, n. 5. Ratio autem hujus limitationis est, quia jam tunc est actus exterior, licet non consummatus, et ideo prohiberi potest a lege humana, et puniri vel leviori pœna, vel aliquando etiam ordinaria, juxta materiæ gravitatem.

3. *Potestas humana legislativa solum ordinatur ad exteriorem pacem, et honestatem communitatis humanæ.* — Ratio vero principalis assertionis, est, quia potestas humana legislativa solum ordinatur ad exteriorem pacem et honestatem communitatis humanæ, ad quam nihil referunt actus qui in pura mente consummantur. Item quia hæc potestas immediate nascitur ab ipsa communitate humana media ratione naturali : nulla autem ratio dictat quod communitas humana possit dare potestatem immediate et per se super actus mere internos, cum illi sint omnino extra cognitionem suam, ac proinde etiam sint extra forum suum. Denique hoc optime declarat D. Thomas 2. 2, q. 104, art. 5, ex Seneca 3 de Benefic., quia unus homo naturaliter non subditur alteri secundum animam et secundum corpus. *Errat enim* (inquit ille) *si quis putat servitutem in totum hominem descendere, pars enim melior excepta est. Corpora obnoxia sunt et adscripta dominis, mens sui juris est.* Solum enim potest inveniri subjectio inter homines quatenus inter se communicationem habere possunt, et actiones unius possunt aliis esse utiles vel nocivæ, et ideo solum de his actibus possunt præcepta humana dari, qui ad exteriorem dispositionem rerum humanarum pertinere possunt.

4. Si quis autem has rationes attente consideret, facile intelliget solum procedere de lege humana, quatenus per potestatem a sola ratione naturali manantem ferri potest, quæ lex cum civili coincidit ; non vero procedere in lege ecclesiastica, quæ procedit a superiore potestate, ordinata ad altiorem finem, et habente altiorem originem. Manet ergo de illa lege specialis difficultas quæ ex speciali ratione illius nascitur, et ideo in librum quartum illam tractandam relinquimus : et ob hanc causam locutus sum in assertione de lege mere humana ; nam ecclesiastica quodammodo est divina, et in hoc sensu nulla est difficultas in assertione.

5. *Objicitur legem civilem non posse esse circa actum externum qui non potest probari cum non possit puniri omnino.* — Sed objici potest ; nam sequitur non posse egem civilem prohibere aut præcipere actum externum omnino occultum, qui in judicio humano probabilis non sit : consequens autem est falsum ; ergo. Sequela patet, quia talis actus non potest puniri per legem pure humanam ; ergo nec prohiberi, quia potestas legislativa semper habet coactivam adjunctam, ut sæpe cum Arist. diximus. Antecedens patet, quia tale delictum non potest puniri per judicium humanum ; ergo nec per legem humanam, quia eadem est potestas ad utrumque actum ; et confirmatur, quia tale delictum non est probabile in humano judicio ; ergo nec potest in illo judicari, quia judicium humanum non fertur nisi secundum allegata et probata. Primum autem consequens plane falsum est, quia alias non peccaret qui legem humanam occultissime non servaret, quod dici non potest, quia lex non tantum prohibet ne actibus publice fiat, sed simpliciter ne fiat : tum etiam quia non prohibet actum solum ratione scandali aut notorietatis, sed ratione sui, quia vel malus est, vel ex vi prohibitionis legis sit malus ; tum denique quia lex præcipiendo constituit actum in tali specie vel mediocritate virtutis, et ideo qui ab illa discrepat quantumvis occulte, contra virtutem agit, ac subinde peccat ; ut si lex taxat pretium tritici, si quis carius illud vendat occulte, omnino contra justitiam agit, et sic de aliis.

6. *Actus dupliciter occultus per se et per accidens.*—Pro solutione, supponenda est vulgaris distinctio de actu dupliciter occulto, scilicet, per se et natura sua , vel per accidens, ex defectu probationis, cujus quidem capax erat actus de se spectatus, de facto tamen defuit. Quam distinctionem bene tractat Cajet. 2. 2, q. 11, art. 3 ; Castro l. 2 de Leg. pœnal., cap. ult. ; et Simanc. in Catholic. instit., tit. 42. Actus ergo mentales ac mere interni sunt per se et natura sua occulti aliis hominibus extra operantem, quia homines non cognoscunt naturaliter nisi ministerio sensuum ; et ideo quæ per sensibiles effectus vel signa non manifestantur, per se et natura sua sunt extra cognitionem humanam : hujusmodi autem sunt actus mere interni , et ideo dicuntur per se occulti. Actus vero qui exterius prodeunt sensibus percipi possunt, et ideo non sunt per se occulti : contingit autem ignorari propter absentiam testium, et sic non posse probari, et tunc occulti quidem sunt , tamen per accidens, quia illa testium absentia est accidentaria. Assertio ergo posita procedit de actibus internis, ac subinde per se occultis : objectio vero pro-

cedit de actibus externis per accidens occultis, de quibus fatemur esse posse materiam legis humanæ, et per illam prohiberi, ut probant rationes factæ, et recte docent auctores allegati, et Palud. 4, dist. 17, q. 2; Navar. de Pœnit. dist. 5, in princ. n. 27, ubi alios in eamdem sententiam refert. Allegat autem D. Thomam quodlib. 4, art. 12, significantem peccatum occultum etiam externum non cadere sub humanam jurisdictionem : sed divus Thomas non negat simpliciter cadere sub jurisdictionem hominis, sed solum quoad actum judicandi de illo inquirendo, vel alio simili modo, quia hic actus supponit notitiam aliquam humanam tanquam fundamentum inquisitionis et judicii : secus vero est de actibus jurisdictionis, qui per sententiam generalem et per leges exerceri possunt, quia illi optime cadere possunt in actus per se cognoscibiles, etiamsi per accidens occultissimi sint.

7. Ad objectionem ergo negatur consequentia, et ratio differentiæ inter utrumque actum est, quia multum refert ad morales effectus quod actio sit natura sua insensibilis vel sensibilis, quia jurisdictio hæc datur hominibus modo connaturali, ac subinde proportionato naturæ, et ideo datur super eas actiones quæ per se et natura sua cognoscibiles sunt humano modo, non vero super alias per se occultas, quia ex se sunt extra humanum forum. Nec in prioribus considerari potest accidentalis ille status occultus in ordine ad universalem potestatem : tum quia lex generaliter datur de actibus secundum conditionem naturalem eorum, et circumstantiæ accidentariæ non mutant, nec impediunt efficaciam legis : tum etiam quia non deest modus humanus quo possint tales actus dirigi et cohiberi per legem abstrahendo ab illa circumstantia.

8. *Lex indefinite lata per se extenditur ad omnia quæ sub ejus verbis comprehenduntur.*— Unde ulterius addimus, quoties lex absolute disponit de hujusmodi actu, illum simpliciter præcipiendo aut vetando, comprehendere actum externum occultum, nisi addantur in lege verba limitantia illam ad actum publicum vel notorium : ratio est, quia lex indefinite lata et nihil distinguens, per se loquendo extenditur ad omnia quæ sub verbis ejus comprehenduntur. Ad difficultatem autem in contrarium cum eadem proportione et distinctione respondetur actum talem per se esse punibilem per legem humanam, licet per accidens ex defectu probationis puniri per homines non possit. Cujus signum est, quia quacumque ratione perveniat delictum ad sufficientem homiuum notitiam, puniri poterit, licet in principio fuerit occultissime commissum, quod non ita est de actu mere interno : unde interdum poterit lex humana per seipsam punire delictum sic occultum, imponendo pœnam ipso facto sibi proportionatam, ut latius dicemus tract. de Lege pœnali, ideoque recte potest oriri aliquando obligatio ad restituendum ex vi talis transgressionis humanæ legis, ut recte in argumento dicebatur.

9. *Lex pure humana potest indirecte præcipere actum interiorem.* — Dico secundo: Lex pure humana seu civilis potest indirecte, seu per quamdam consecutionem, præcipere actum interiorem voluntatis et intellectus, quatenus connexi per se esse possunt cum actu exteriori præcepto vel prohibito. Hoc est certum apud omnes et per se satis clarum, quia actus exterior præcipitur per legem ut humanus et liber; sed non potest esse humanus et liber sine interiori; ergo necesse est ut actum interiorem saltem indirecte et consequenter præcipiat. Quomodo enim lex præcipiet homini ut faciat, nisi possit præcipere ut velit facere, cum voluntate facturus sit? Et proportionali ratione, si lex humana prohibeat facere aliquid, prohibet etiam velle efficaciter facere idem. Imo, non solum lex prohibens actum externum consequenter prohibet aliquam voluntatem internam ; sed etiam lex præcipiens actum externum pro aliquo tempore consequenter prohibet habere pro illo tempore voluntatem non faciendi, seu nolitionem faciendi, vel etiam voluntatem faciendi alium actum incompossibilem, quia necesse est ut prohibeat quidquid incompossibile est observationi legis : quilibet autem ex his actibus voluntatis est incompossibilis observationi talis legis, ut constat. Atque hinc etiam fit ut, eo ipso quod lex prohibet aliquid facere, prohibeat etiam habere propositum absolutum faciendi : et e converso, si præcipit aliquid facere, consequenter prohibet propositum non faciendi debito tempore, licet propositum actus interior sit, quia eo ipso quod actus exterior est prohibitus, est malum objectum respectu voluntatis, et ideo consequenter fit ut talis voluntas ejus sit mala, ac subinde prohibita mediante objecto suo.

10. *An desiderium inefficax possit prohiberi a lege humana.* — Dices : ergo eadem ratione erit prohibitum omne desiderium etiam inefficax, omnisque complacentia circa tale objectum, quia etiam hi actus circa objectum ma-

lum mali sunt; consequens autem est falsum : quia illi actus non sunt per se connexi cum actu exteriori, nec impediunt per se executionem præcepti. Respondeo : quod attinet ad desiderium inefficax, illud ex parte objecti semper includit conditionem aliquam, quæ attendenda est ad judicandum de honestate vel turpitudine talis desiderii. Si ergo desiderium cadat in tale objectum non obstante prohibitione, et conditio solum sit, si possem occulte facere vel sine discrimine pœnæ, aut alia similis, talis actus prohibitus est ex vi legis, propter rationem factam, quia versatur circa objectum prohibitum retenta prohibitione, et formaliter est desiderium quoddam transgrediendi legem, quod malum est et prohibitum. At vero, si conditio sit talis ut removeat prohibitionem, non erit prohibitum nec malum, quia jam non versatur circa objectum malum, ut, verbi gratia, si quis habeat simplicem affectum faciendi hoc si non esset prohibitum, per hanc conditionem removet malitiam et prohibitionem, et appetit actum illum secundum se spectatum, qui ut sic malus non est; et idem dicendum cum proportione est de simplici complacentia, seu delectatione in actu illo cogitato: nam si talis delectatio præscindat a prohibitione, ut ordinarie fieri solet in actibus qui solum sunt mali quia prohibiti, eo ipso non est de objecto malo, et consequenter non prohibetur ex vi talis legis, nec directe nec indirecte, ut ex dictis constat. Si autem quis delectaretur de illo actu involvendo transgressionem præcepti, ut puta, quia delectatur cogitans se id facere non obstante prohibitione legis, sic complacentia esset mala; imo esset quidam contemptus legis, vel formalis, vel saltem virtualis, et ideo indirecte prohibetur per legem.

11. Ex quibus intelligi potest duobus modis posse legem humanam prohibere vel præcipere indirecte internum actum, scilicet, vel ex parte actus, comprehendendo illum tanquam causam formalem, seu partem actus humani completi, qui est compositus ex interiori et exteriori actu : vel ex parte objecti actus interioris, reddendo illud pravum et contrarium rectæ rationi. Priorque modus præcipue cernitur in actibus efficacibus et absolutis qui ordinantur ad executionem operis præcepti aut prohibiti, suntque causa ejus: posterior vero modus invenitur in actibus inefficacibus et simplicibus, qui, licet non sint causæ, suam tamen rationem sumunt ab objectis, et ratione illorum boni vel mali fiunt. Denique in priori modo actus interior aliquo modo est materia legis, estque (ut sic dicam) compræceptus per legem, quia per se præcipitur actus humanus sensibilis; compræcipitur autem pars et quasi forma ejus, etiamsi insensibilis et spiritualis sit, sicut per se generatur homo, et anima congeneratur suo modo quatenus forma hominis est, saltem quoad unionem cum materia; et ideo secundum hunc modum non solum potest præcipi actus interior, qui est voluntas operandi, sed etiam omnis ille actus mentis sine quo actus exterior præceptus esse non potest, ut, si miles præcipitur custodire arcem, consequenter præcipitur vigilare et attendere, et si superior præcipit studere, attentionem et applicationem animi compræcipit, et sic de aliis, ut novat Sylvest. verb. *Hora*, q. 11, et dicemus infra latius tractando de lege canonica. At vero in posteriori modo actus interior non est materia legis humanæ, sed versatur circa materiam legis humanæ; et ex mutatione morali, quæ per legem fit circa illam materiam resultat malitia in interiori actu propositi, aut desiderii de tali materia prohibita, ad eum modum quo unum relativum resultat ex mutatione alterius extremi, et ideo talis mutatio non excedit potestatem humanam. Solum poterat hic superesse difficultas, an possit alio modo prohiberi per legem humanam, vel præcipi actus interior cum exteriori, cum quo neutro ex dictis modis connexus sit. Sed hæc difficultas specialis esse videtur in legibus canonicis, et ideo in libro quarto commodius tractabitur.

CAPUT XIV.

UTRUM ACTUS PRÆTERITUS POSSIT ESSE EX MATERIA LEGIS HUMANÆ.

1. *Ratio dubitandi. — Lex alia declarativa, alia constitutiva.* — In triplici statu possunt considerari actus humani, futuri, præsentes et jam facti. De futuris nulla est quæstio, quia certum est et pro illis maxime poni leges humanas, cap. 2 et cap. ult. de Constit., et in l. *Leges et constitutiones*, C. de Legib. Ratio est, quia lex ponitur ut regula operationis; regula autem supponi debet ad opus : est enim suo modo principium actionis, et ideo maxime datur propter futuram actionem. De præsentibus actionibus nihil distinguimus, sed cum præteritis eas numeramus, quia jam supponuntur factæ absque lege, etiamsi contingat simul tempore existere; vel certe si ponamus

fieri ex vi legis in eodem momento in quo datur lex, jam comparantur ad legem per modum futuri. Sed hic operandi modus in Angelis potius quam in hominibus concipi potest. Igitur de præteritis est quæstio; et ratio dubitandi oritur ex proxime dictis, quia materia alicujus regulæ non est effectus jam factus; nam ad illum nihil conferre potest : lex autem est regula actus : ergo non potest habere pro materia actum præteritum. In contrarium vero est, quia dicta jura docent posse legem humanam disponere de præteritis, si legislator velit. Distinguenda est ergo duplex lex : quædam dicitur declarativa, alia constitutiva juris; quarum legum differentia ex ipsis vocibus satis nota est : nam lex declarativa non condit jus quatenus talis est, sed declarat quid secundum aliud antiquius jus fieri debeat aut non fieri : lex autem constitutiva novum introducit jus, quantum in ipsa est. Deinde distinguere oportet effectus legis præcipue tres, obligare scilicet, pœnam imponere, et actum irritare.

2. *Lex declarativa quantum est in se non tantum futura, sed etiam præterita comprehendit.*—Dico ergo primo : Lex declarativa, quantum in se est, comprehendit non tantum futura, sed etiam præterita. Est communis sententia Abbatis, Decii, Felin. et aliorum in cap. ult. de Constit., Bartoli et legistarum in l. *Omnes populi*, ff. de Justit. et jur. in dicta l. *Leges*, et sumitur ex Authentica de Filiis ante dotalia instrumenta natis, collat. 3. Exemplum sumi potest ex cap. *Ut lex*, 27, q. 1, ubi Innoc. Papa præcipit separari clericos in sacris, et religiosos professos ducentes uxores, et subdit : *Hujusmodi namque copulationem, quam contra ecclesiasticam regulam constat esse contractam, matrimonium non esse censemus*. De quo textu dubitari potest, quia materia illa juris humani est, et verbum *censemus* est ambiguum : nam potest significare, vel judicamus, vel statuimus, ut docet Gloss. in Clement. unic. de Concess. præbend. Sed nihilominus lex illa declarativa fuisse videtur; tum quia verbum *censeo*, in rigore latino et in frequentiori usu, magis significat arbitrari et mentem suam aperire; tum maxime quia Pontifex reddit rationem antiquam suæ decisionis, quæ est sufficiens signum legis declarativæ, ut ibi Glossa et Panormit. notant, et sumitur ex Bart. in dicta l. *Omnes populi*, n. 44; quod maxime procedit quando ratio non tantum est motiva, sed etiam decisiva, id est, de se sufficiens ad ostendendam malitiam actus, seclusa nova lege, ut bene notat Navar. in c. *Si quando*, de Rescript. except. 21, n. 4. Talis autem est ratio Pontificis in dicto cap. *Ut lex*, et ideo non videtur dubium quin jus declarativum tradat, quod extendatur etiam ad matrimonia quæ illud decretum antecesserunt, quia ante illud decretum talia matrimonia erant contra ecclesiasticam regulam : unde in singulis legibus verborum proprietates, et materia, ac ratio legis diligenter expendenda sunt, ad discernendum an lex sit declarativa. Clarius exemplum est in cap. ultim. de Sponsa duorum, ubi matrimonium contractum et consummatum post aliud ratum et nondum consummatum censetur nullum, quod ad præterita extenditur. Aliud est in cap. *Gaudemus*, de Divortiis.

3. *Lex declarativa non est regula actionis, sed supponit et interpretatur.*—Ratio vero est, quia lex declarativa non est regula actionis, sed supponit et interpretatur illam; ergo ante legem declarativam erat lex, vel jus inducens obligationem vel alium effectum; ergo lex, quæ declarat tale jus, supponit semper habuisse talem effectum; nam effectus antiqui juris non pendet ex declaratione postea futura : unde confirmatur, quia nova declaratio nihil denuo constituit, argumento l. *Hæredes*, § 1, ff. de Testament. ibi : *Nihil enim nunc dat, sed datum significat*; ergo lex declarativa ex se non habet novum effectum : ergo, quantum in se est, æque comprehendit præteritum ac futurum. Sed objici potest : nam si ratio est efficax, non solum probat hanc legem extendi posse ad præteritum, sed necessario ita esse, nec posse per legem humanam limitari, quia ad præteritum non est potentia. Consequens est falsum : nam leges declarativæ interdum addunt has particulas *ex nunc, in posterum*, et similes, ut limitent legem, ne ad præterita extendatur. Assumptum patet ex cap. unic. de Postulat. Prælat. in 6, ubi prohibentur quædam formulæ eligendi et postulandi de se ineptæ, et tamen additur particula *de cætero*, quæ indicat solam prohibitionem in futurum, ut ibi notat Glossa. Simile exemplum est in capitulo *Aqua*, de Consecratione Ecclesiæ vel Altaris, ubi declarat Pontifex violatam Ecclesiam non posse reconciliari per sacerdotem, sed per Episcopum tantum, et nihilominus addit particulam *de cætero*; imo statim præcipit sustineri reconciliationes prius factas a sacerdotibus.

4. *Satisfit objectioni. — Legem aliquando esse partim declarativam, partim constitutivam.*—Respondetur, argumentum convincere,

sistendo in vi legis declarativæ, ut talis est, sicut de illa locuti sumus, illam de se extendi ad præteritum tempus pro quo constat fuisse latam legem aliam quæ declaratur: unde si declaratur aliquid esse contra jus naturale, ibi virtute decernitur, actus contrarios tali juri semper fuisse malos; si vero declaratur legem aliquam fuisse irritantem, consequenter declaratur actus præteritos factos a tempore talis legis fuisse de se nullos, et sic de aliis. Oportet tamen advertere aliquando non esse legem pure declarativam, sed habere aliquid admixtum legis constitutivæ ex potestate legislatoris declarantis; et tunc, quantum ad id quod addit præter nudam declarationem, non extenditur ad præterita, sed ad futura tantum, juxta ea quæ inferius dicemus. Exemplum est in cap. *Quantæ*, de Sentent. excom., ubi per verbum *interpretamur* declarat Pontifex, sub percussoribus Episcopi comprehendi non solum qui positive cooperantur, sed etiam qui non obstant cum possint, quæ declaratio non est pura, sed per potestatem condendi legem potius quam per interpretationem facta; et ideo talis interpretatio in rigore non extenditur ad præterita, nisi aliud expresse declaretur: nam interdum fieri solet extensio talis declarationis ad præteritum ex peculiari voluntate ipsius legislatoris satis expressa: cujus rei inter alia est vulgatum in declaratione Sixti V circa suum Motum proprium de illegitimis, et de receptione religiosorum.

5. ***Effectus legis tres, obligatio in conscientia, pœna, et irritatio actus.*** — Deinde oportet distinguere illos tres legis effectus, qui sunt obligatio in conscientia, cui respondet culpa in transgressione legis; item pœna, et irritatio actus: nam in illis non procedit semper eadem ratio. Quando enim lex est pure declarativa obligationis antiquæ legis, negari non potest (per se loquendo) quin obligatio antea fuerit, et consequenter nec vitari poterit quin fuerit culpa contra illam agere. Per accidens autem potuit hic effectus impediri, quia fortasse ante illam declarationem jus ignorabatur, vel non ita intelligebatur etiam a viris doctis, quamvis re vera jam existeret, et quoad hoc habere potest magnam vim lex declarativa, ut postea sit culpa, quæ antea excusabatur per ignorantiam, et hic videtur fuisse casus in dict. cap. unic. ut Glossa ibi sentit, et ideo lex illa utitur verb. *Prohibemus*, quæ prohibitio, ut talis fuit, non potuit ad tempus præteritum extendi; et fortasse actus ibi prohibiti non erant irriti ex natura rei: unde, cum antea non essent speciali jure ecclesiastico prohibiti, multo minus erant irriti ex vi illius: et ideo in novo decreto irritante merito additur particula *de cætero*: pro solis enim futuris temporibus addebatur. Atque ideo observare oportet, in omni nova lege prohibente vel puniente, id quod per se malum erat, vel antea prohibitum: nam licet posterior lex sit declarativa prioris juris, nihilominus quantum ad id, quod de novo statuit, vel addit, non extenditur ad præterita, ut ex dicendis patebit.

6. ***Qui excusatur a culpa in omni rigore excusatur a pœna etiam ipso jure lata; si proprie sit pœna; secus si solum sit indecentia, seu irregularitas: nisi hæc etiam sit vere in pœnam posita.—Quid dicendum de irritatione.***—Quantum ergo ad effectum pœnæ, si lex non addat pœnam de novo, sed declaret in tali actu incurri ipso facto ex vi antiqui juris, consequenter declarat per singulos actus incursam fuisse in præteritis temporibus: est enim eadem ratio. Hoc autem etiam est intelligendum per se loquendo: nam ratione ignorantiæ fieri potest ut effectus pœnæ non extendatur ad præteritos actus, etiamsi lex sit declarativa quoad ipsam pœnam; quia, ut infra suo loco ostendam, qui excusatur a culpa in omni rigore excusatur a pœna, etiamsi ipso jure lata sit. Sed non obstante declaratione, præteritæ actiones excusantur a culpa ratione ignorantiæ, ut dictum est; ergo et a pœna. Loquimur autem de propria pœna: nam si solum sit indecentia quædam, seu irregularitas, hæc non excusabitur propter ignorantiam, nisi sit vere in pœnam imposita. An vero ignorantia solius pœnæ illam excuset, infra tractabitur. Denique idem dicendum est de alio effectu, qui est irritare aliquem actum vel effectum: hic enim effectus non impeditur propter ignorantiam totius legis, quando non est pœna proprie sumpta, quia non pendet ex culpa, et lex per se habet efficaciam ad impediendum valorem actus; et ideo quoties lex declarat nullitatem actus ex vi legis antiquæ, talis declaratio locum habet in actu præterito simili modo facto, etiamsi fortasse ignorantia intervenerit.

7. Circa hoc autem est ultimo observandum hanc nullitatem aliquando esse ex defectu conditionis jure divino necessariæ ad valorem actus, ut si lex declaret sacramentum, verbi gratia, confirmationis, datum sine balsamo non valuisse, et tunc lex declarans nullitatem illius actus et causam ejus ita extenditur ad præteritum, ut non possit per se supplere vel revalidare actum, quia pendet ex jure divino.

Aliquando vero contingit nullitatem oriri ex jure humano, actum vero esse talem, ut pendeat ex efficaci consensu operantium, seu contrahentium, ut matrimonium contractum inter consanguineos intra quartum gradum est nullum, supposito jure ecclesiastico; et hic etiam actus non potest per legem declarativam posteriorem suppleri quoad præcedentes actus, sed necesse est ut, ablato impedimento, iterum valide fiant per iteratum consensum contrahentium, quia ab illo pendet essentialiter talis actus, nec potest lex sola per se ipsam illum efficere. Interdum vero nullitas actus et pendet ex jure positivo, et per ipsummet refici potest, quia non dicit intrinsecum respectum ad alium consensum; et tunc, quamvis lex declarans nullitatem actus comprehendat præteritos; nihilominus auctor legis potest illum defectum auctoritate sua supplere, vel dispensando, vel per se talem actum efficiendo; et hujusmodi videtur esse casus in d. cap. *Aqua:* nam illa benedictio vel purificatio templi institutio est humana, et forma vel necessitas ejus potuit per pontificem vel dispensari, vel suppleri.

8. *Lex constitutiva juris sua natura de futuris tantum datur.—Præceptum ut tale non potest dari nisi de futuro.* — Dico secundo: Lex constitutiva juris per se et quasi natura sua non extenditur ad præterita, sed de futuris tantum datur: quoad aliquos vero effectus extendi potest ex voluntate legislatoris satis expressa, aut declarata. Tota assertio sumitur ex dist. cap. 2 et cap. ult. de Constit., et ex d. l. *Leges,* ubi Glossa et doctores, Felin. c. 2, et Navar., in Com. de Dat. et promis., n. 6. Item Gloss. in cap. 1, de Cleric. non resid. in 6, verb. *Receperint,* et in Clement. 1, de Testam., verb. *Deputatis,* et in Clement. 2, de Ætate et qualit. verb. *In posterum,* et in Clement. 1, de Concess. præben. verb. *Concesso*: ratio autem prioris partis generalis est supra tacta, quia lex ponitur ut regula humanorum actuum; quando autem constituit novum jus, introducit novam regulam operandi: ergo ex natura sua fertur pro actibus futuris, quia præteriti jam non indigent regula : imo nec sunt capaces illius. Confirmatur, quia præceptum, ut tale est, non potest dari de præterito actu, sed de futuro, ut per se constat; at lex, ut est constitutiva, est præceptum quoddam: ergo. Imo hinc etiam intelligitur legem ut legem, absolute loquendo, solum cadere in futuros actus, non in præteritos, quia lex ut lex essentialiter est præceptum, ut ex supra dictis constat. Lex autem declarativa, ut sic, potius est doctrina quædam, quæ optime cadit in præterita; quod si consideretur illa lex ut præceptum obligans ad sequendam illam declarationem ut authenticam, sic etiam præceptum illud versatur circa actus per quos nunc judicatur de sensu præteritæ legis, et ita non inducit obligationem novam ad aliquem præteritum actum, ut per se constat, sed ad futuros.

9. *Quid de effectu pœnæ dicendum.*—Ad explicandam igitur et probandam alteram partem assertionis, distinguendi sunt legis effectus supra numerati, quorum primus est obligatio, qui locum non habet in actibus præteritis, quatenus præteriti sunt, ut per se et ex dictis constat, et ideo quoad hunc effectum non potest legislator, etiamsi maxime cupiat, extendere novam legem ad actus præteritos, quia si illi facti sunt sine culpa non poterunt reddi culpabiles propter legem postea latam. At vero quoad effectum pœnæ, potest lex per voluntatem legislatoris extendi ad actum præteritum, non solum quatenus habet respectum vel tractum successivum in futurum (quod est per se manifestum et expressum in cap. *Cum tu,* de Usur., et est frequens in censuris ferendis), sed etiam propter actum prius commissum; ut hoc autem locum habeat, necessario supponendum est talem actum fuisse malum, contra aliud jus antiquius vel naturale, vel positivum, quia non est actus dignus pœna, nisi quatenus per illum violatur aliquod jus: per actum autem præteritum non violatur jus posterius conditum: ergo ut possit per posteriorem legem juste puniri, necesse est ut supponatur fuisse contra aliquod jus antiquum. Hoc autem intelligendum est de propria pœna, sicut in simili nuper dixi: nam si sit sola irregularitas, seu inhabilitas, potest ex præterito actu imponi, etiam sine culpa ejus cui imponitur. Idemque est de revocatione alicujus privilegii. Exempla sunt quoad primum in Motu proprio Pii V de illegitimis: quoad secundum vero in Concilio Tridentino, sessione vigesima tertia, capite sexto de Reformat., ubi disponit de ordinatis in minoribus, et comprehendit eos qui ante illam legem erant ordinati.

10. Deinde, supponere necesse est legislatorem habere potestatem ad punienda delicta non tantum commissa contra suas leges, sed etiam contra alias divinas vel humanas, quod per se satis clarum est, quia ad eum pertinet cura ut omnes leges serventur, et consequenter potestas coerciva ejus extenditur ad omnes

transgressiones quarumcumque legum pertinentium ad convenientem reipublicæ gubernationem. Ex his ergo recte concluditur posse principem nova lege punire delicta prius commissa contra alias leges priores. Et declaratur: nam potest punire præcedens delictum per sententiam postea datam; ergo etiam potest per legem postea latam, quia sententia est quædam particularis lex. Oportet autem ultimo observare duobus modis posse legem punire præcedens delictum. Primo, pœna ipso jure imposita; et hoc rarissime vel nunquam fit, quia esset nimis rigorosum, unde censuræ (quæ maxime solent ipso jure imponi) nunquam imponuntur propter delictum præteritum, ut sic, de quo alibi. Alio modo designat lex pœnam inferendam a judice, et hoc facilius fieri potest, etiam in ordine ad delicta jam commissa, quando non habebant certam pœnam taxatam: nam tunc futura erat arbitraria, et hoc arbitrium potest lex definire. Si autem prius erat pœna imposita per priores leges, vix potest augeri per posteriorem legem in ordine ad delicta jam commissa, quia jam illa induxerunt proprium reatum pœnæ. Nihilominus propter aliquam urgentem causam boni communis existimo id fieri posse a supremo principe, quia nunquam sibi abstulit hujusmodi potestatem.

11. *Raro potest lex de novo irritans ad actus jam factos extendi, non tamen omnino repugnat.* — Atque eodem modo sentiendum est de alio effectu irritandi actum; raro enim potest lex de novo irritans ad actus jam factos extendi, non tamen omnino repugnat; quia ex justa causa potest judex irritare actum jam factum et validum, per sententiam; ergo et legislator ex causa proportionata poterit idem facere per legem, si tamen actus irritabilis sit; quod dico propter matrimonium et similes actus qui sunt natura sua, vel Christi institutione, indissolubiles, et hoc ad minus sumitur ex cap. *Ante triennium*, d. 31; imo, in his qui ab hominibus irritari possunt, oportet advertere quosdam fieri ita validos, ut sint etiam omnino firmi ex se, quia videlicet legitime facti sunt, et secundum omnes leges quæ tunc vigebant quando facti sunt, et hujusmodi actus semel facti, moraliter loquendo, non possunt per subsequentem legem irritari, nisi forte in pœna alicujus novi delicti, vel propter tantam necessitatem boni communis ut ad subveniendum illi possit quis suis bonis privari, quia per talem actum est jus acquisitum de se firmum et stabile. Alii vero sunt actus qui, licet sint validi, sunt tamen infirmi aliquo modo, quia ex aliqua parte contra legem facti, et hi possunt facilius per subsequentem legem irritari: nam in illis proprie habet locum ratio facta, quod talis irritatio tunc est justa pœna, et ideo ex rationabili causa potest per legem fieri.

12. Atque hinc tandem constat ultima pars assertionis; nimirum, ut hæc extensio legis ad actum præteritum tam in hoc quam in præcedenti casu admittatur, necessarium esse ut in lege ipsa sit satis expressa. Quod docet Panorm. in cap. *Cognoscentes*, de Constit. Angel. verb. *Lex*, n. 10; Sylv., n. 23, et sumitur ex d. cap. 2 et ult. de Constit.; unde si dubium fuerit, potius lex coarctanda est ex generalibus principiis juris, quod pœnæ et odia sunt restringenda, et quod leges modo maxime connaturali interpretandæ sunt: ostensum est autem extensionem legis novæ ad præteritum quodammodo esse præter naturam legis, quæ est regula futurorum. Advertere tamen hic ultimo oportet aliud esse legem simpliciter disponentem cadere in actus præteritos; aliud vero non includere ullo modo res præteritas, seu jam factas. Hic enim solum primum affirmamus, et id probant jura et rationes adductæ: secundum autem nec necessarium est, nec verum; nam lex prohibens usum talis libri aut vestis prohibet quidem usum tantum futurum, tamen prohibet illum, etiam circa librum, aut vestem prius factam, si absolute et simpliciter disponat, quia illa tantum est quasi materia remota legis: lex autem nova optime potest versari in re antiqua, ut in materia remota. Item sæpe potest lex prohibendo aliquid futurum impedire ne actus jam inchoatus consummetur, ut si lex denuo prohibeat illegitimum profiteri, potest extendi ad eum qui jam erat novitius quando lex nova edita est, quia etiam ille tantum est materia remota illius legis. De quo puncto videri possunt multa quæ in utramque partem erudite tractat Navar. in dicta except. 22, fere per totam.

13. *Legem loquentem de præterito regulariter totum tempus comprehendere.* — Sed quæret hic aliquis an lex expresse loquens de præterito extendatur ad præsentia vel futura. Respondeo breviter, regulariter loquendo totum tempus comprehendere. Ita docent Bart. in l. *Cum lex*, ff. de Legibus; Bald. et alii in l. unic., ff. de Cond. ex lege; Panormit. in c. 2 de Constitut. in princ. Angel. verb. *Lex*, n. 10; Sylv., n. 24; et ratio est, quia lex semper loquitur, l. *Ariani*, Cod. de Hæret., et ideo licet lex dicat,

qui facit vel fecit hoc, semper loquitur contra eum qui in quolibet tempore facit, vel quotiescumque de illo dici potest fecisse. Item cum lex per se et natura sua versetur circa futura, ad illa maxime ferri censetur, etiamsi per verba præteriti vel præsentis loquatur. Intelligendum autem hoc est, nisi materia legis obstet, aut aliquod absurdum sequatur, ut dicti auctores limitant ex l. *Cum lex*, ff. de Legibus, dicente: *Cum lex in præteritum quid indulget, in futurum vetat.* Quia si indulgeret etiam in futurum, daret occasionem delinquendi, unde potius indulgendo supponit actum esse dignum pœna, et ideo limitat indulgentiam ad præteritum, ut in futurum prohibeat aut prohibitum relinquat.

CAPUT XV.

QUÆ FORMA EXTERNA SEU SENSIBILIS SERVANDA SIT IN FERENDA LEGE HUMANA.

1. Diximus de materia legis civilis, superest dicendum de forma, quæ potest duplex cogitari, una externa et sensibilis, quæ est veluti corpus legis, alia interna et quasi spiritualis, quæ est veluti anima, seu ratio legis. De hac posteriori dicemus in cap. 17, nunc de priori. Supponimus autem ex dictis in cap. 1 legem civilem quæ subditis datur constitui in genere signi indicantis principis voluntatem: unde necesse est ut tale signum sit sensibile humanæ cognitioni accommodatum. De hoc ergo signo in generali constat debere esse tale, ut modo sensibili principis voluntatem indicet subditis, alioqui non esset signum humanum, et consequenter non esset lex humana: hæc ergo significatio est de substantia hujus legis; quibus autem verbis exprimi debeat dicemus paulo inferius: unde inter conditiones legis ponit Isidor. ut sit manifesta, id est, clara, *ne per obscuritatem quid in captionem contineat*, ut ait lib. 5 Etym., cap. 21, et cap. *Erit autem*, dist. 4, id est, ne obscuritas sit occasio deceptionum et ambiguitatum, unde etiam convenientissimum esse solet ut leges simplicibus, brevibus ac claris verbis ferantur: nam quando prolixiores sunt, plerumque sunt magis perplexæ et ambiguitatibus expositæ.

2. Ex quibus colligo in forma legis sensibili duo posse distingui: scilicet materiale signum, ut vocem vel scripturam, et significationem; ex quibus, si inter se comparentur, scriptura, vel sonus, materiale quid est, significatio autem formale; ex utroque vero completur forma sensibilis legem constituens, seu quæ est ipsamet lex: nam cum lex sit actus humanus, est etiam quædam forma. Declarari potest exemplo formæ sacramentalis, quæ est in verbis; in eis tamen sonum verborum tanquam materiale quid, et sensum, seu significationem tanquam formale distinguimus, et ex utroque formam sacramentalem constitui dicimus. Ita ergo est suo modo in lege: consistit enim in signo externo, quod materiam aliquam requirit; ejus tamen essentia in significatione, et sensu posita est: unde, quod Augustin., lib. de Catechiz. rud., cap. 9, generatim dixit, et refertur in cap. Sedulo, dist. 38: *Præponendam esse verbis sententiam, ut præponitur animus corpori*, et quod de Evangelio dixit Hieron. ad Galat. 1: *Non in verbis Scripturarum esse Evangelium, sed in sensu*, cap. *Marcion.* 1, quæst. 1, hoc ipsum cum proportione de lege humana dici potest: nam materialia verba nec obligationem inducere, nec alium effectum legis habere possunt, nisi quatenus indicant principis voluntatem et imperium; est ergo de formali ratione legis, ut sit sensibile signum. Explicandum vero superest, quale esse debeat, et an solemnitatem specialem requirat, ut in ratione legis plene constituatur, ideoque ad externam legis formam pertineat. Distinguere autem possumus solemnitatem hanc, vel antecedentem, vel concomitantem, seu inexistentem ipsi legi, vel subsequentem, et de singulis inquirendum est.

3. *Ut lex prudenter constituatur naturaliter esse opus multorum consilium, at in rigore non esse necessarium.* — Circa primam dubitari potest, utrum ad ferendam legem præcedere necessario debeat multorum consilium, atque suffragium, in quo breviter dicendum est, hanc diligentiam esse moraliter necessariam, ut lex prudenter, et recte constituatur; quia res est valde gravis, et pendet ex multarum circumstantiarum consideratione, quæ facilius a multis, quam ab uno attenduntur, et ob eamdem causam necesse est ut fiat lex suffragio virorum prudentum, qui et periti sint, et timorati, ut habetur in l. *Humanum*, Cod. de leg., ubi imperatores profitentur non aliter esse legem aliquam promulgaturos, quamvis indicent, hoc non esse absolutæ necessitatis, sed prudentiæ, et benignitatis: unde in rigore loquendo hæc solemnitas non est de necessitate legis: nam si princeps solo arbitrio proprio ferat legem, valida erit, dummodo alias justa sit; quia neque ex natura rei illa solemnitas est necessaria, neque aliquo speciali jure est præscripta. Antecedens quoad priorem partem

de jure naturali patet, quia illa consultatio solum requiri potest, ut lex sit justa, et rationi consentanea; si ergo contingat, sine aliorum consilio Principem attingere justitiæ æquitatem et publicam utilitatem in lege ferenda, non oberit valori ejus omissio præviæ consultationis; licet fortasse male faceret princeps suam præcipitando sententiam, cum periculo errandi, et cum scandalo. Quoad alteram vero partem de jure positivo probatur; tum quia nullum extat; tum etiam, quia licet existeret, ipse Princeps posset illud mutare, vel secum pro tunc dispensare valide, etiamsi in hoc peccaret. De quo puncto videri potest Bartol. in l. *Omnes populi*, ff. de legibus, et Jason in l. 1, de Constit., prin. n. 1.

4. Atque hinc ulterius sequitur, ad legem constituendam non esse per se necessaria suffragia multorum, quia voluntas principis sufficit. Hoc autem vel formaliter (ut sic dicam) intelligendum est, vel ad monarchiam est restringendum, in qua potestas legislativa sit in una persona: nam tunc sola voluntas ejus est de substantia legis. Ubi vero regimen est multorum constituentium unum tribunal, tunc multorum suffragium necessarium est, non per modum solemnitatis accidentariæ, et præambulæ, sed propter substantialem constitutionem legis, quæ non pendet ex una tantum persona, sed ex congregatione constante ex multis: tunc autem dicimus, legem illam constitui ab una persona ficta, et ita formaliter (ut sic dicam) uno consensu constitui: et ideo necesse est, ut omnes, qui suffragium decisivum habent, vocentur, quantum commode fieri possit, argumento l. 2, Cod. de Decur., l. 10, vel sufficiet convocare eos qui in urbe suo loco tunc adsunt, dummodo duæ partes totius corporis præsentes sint, argumento l. *Nominationum*, eodem titul., et l. *Nulli*, ff. Quod cujusque univers., et ex eisdem juribus constat oportere ut simul congregentur ad legem constituendam per modum unius corporis. Non vero oportet ut omnes consentiant, sed quod major pars curiæ fecerit perinde habetur ac si ab omnibus factum fuisset, juxta l. *Quod major*, ff. Ad municip., quod recte Glossa exponit de his qui convenerunt. Idem in l. *Aliud*, ff. De regulis juris. In jure autem canonico addi solet: Ut consentiat etiam sanior pars, cap. 1 De iis quæ fiunt a maj. part. cap. Sed illud est speciale in rebus ecclesiasticis, ut ubi notat Abbas n. 3 et 11; secundum civile autem jus illa censetur sanior pars quæ est major totius consessus, ut notavit Felin. cap. *Cum omnes*, de Constit., n. 19 et seq., ubi plura de hoc puncto videri possunt.

5. *Lex humana scripta alia, alia non scripta.* — *Alia divisio legis.* — Circa secundam solemnitatem inquiri maxime solet, an necesse sit legem humanam esse scriptam; in quo sciendum est juristas communiter distinguere legem humanam, in scriptam et non scriptam; sed per legem non scriptam communiter intelligunt consuetudinem, quæ vim habet legis: de illa vero nunc non tractamus, infra enim de illa specialiter dicendum est; sed agimus de propria lege, quæ expresse et directe a principe constituitur: unde ex illa distinctione potius videtur inferri legem propriam, de qua modo agimus, debere esse scriptam. Ita enim est illa distinctio intelligenda, duplicem scilicet esse legem: unam, quæ solum introducitur per tacitum consensum communitatis et principis, cujusmodi est consuetudo; aliam vero, quæ fertur per expressum imperium, de qua procedit dubitatio propria. Cum ergo jurisperiti hanc posteriorem distinguant a priori tanquam scriptam a non scripta, videntur sentire de ratione hujus legis esse scripturam; et alia multa in confirmatione hujus partis adduximus supra libro 1, cap. 11.

6. *Conclusio.* — Nihilominus dicendum est, licet optimus modus ferendi legem sit in scripto, non esse tamen hoc de substantia et valore legis. Prima pars probatur primo ex communi usu. Secundo, quia oportet ut leges sint stabiles, ac proinde ut signis permanentibus ferantur. Tertio, quia sæpe necessarium est expendere propria et formalia verba legis, quod non potest moraliter fieri, nisi sint scripta. Nihilominus probatur altera pars, quia hæ rationes tantum sunt congruentiæ, et majoris utilitatis; non tamen probant absolutam necessitatem ex natura rei; quia expressum præceptum sufficienter potest verbo ferri, et publice proponi, et per traditionem ab uno in alium conservari; imo Christus Dominus ita tulit præcepta sua, et aliqua non fuerunt in divinis litteris scripta. Hoc vero facilius ipse potuit agere quam humani legislatores, quia potuit ea scribere in cordibus, et quia per Spiritum sanctum ita regit Ecclesiam Catholicam, ut non sinat eam talium præceptorum oblivisci. Atque hæc resolutio, scilicet, scripturam non esse de substantia legis, communis est, ut patet ex Rota, titulo de Constit., decis. 1 in novis; et ex Panormit. Decio, Felin. et aliis in titulo. seu rubr. de Constit., et Joan. Andr. in regula *Nemo potest*, de Regul. jur. in 6, et

sumitur ex Glossa in c. 1, § *Postquam*, verbo *In scriptis*, de Censibus in 6, quatenus numerat plures casus in quibus scriptura requiritur, et inter eos non ponit legem. Probari tandem potest ex cap. *Institutionis*, 25, q. 2, ibi : *Sive quæ scripto decrevimus, sive quæ in nostra præsentia videntur esse disposita*. Idemque supponitur in cap. 1 de Renunt. in 6. Hoc vero intelligendum est nisi oppositum fuerit consuetudine præscriptum, quia consuetudo facere potest jus. Oportet autem ut legislator non habeat potestatem derogandi consuetudinem : nam si hanc potestatem habeat, et suam voluntatem sufficienter exprimat, valida erit lex solo verbo præscripta, non obstante consuetudine.

7. *Quæ forma verborum necessaria.* — Ulterius vero circa eamdem partem superest inquirendum quæ forma vel expressio verborum necessaria sit ut lex sufficienter edita censeatur, sive illa scripta sint, sive voce prolata. In quo dubio, generatim loquendo, solum dicere possumus debere esse talia, ut sufficienter explicent intentionem principis esse ferre præceptum stabile et commune, habensque alias conditiones ad legem requisitas, et, quocumque modo hoc fiat, illum sufficere. Primum patet, quia, ut in principio dixi, talis significatio est de substantia legis humanæ : secundum vero patet, quia nihil aliud est determinatum jure naturali, vel alicujus superioris. Hinc vero inferri potest regulariter adhibenda esse verba præceptiva, quia solum præceptum inducit obligationem, et quia de ratione legis est ut sit præceptum, et quia effectus obligationis odiosus seu onerosus est, ideoque ad verborum proprietatem restringendus est; quapropter, ut intelligatur superior ferre legem, non satis est ut dicat, rogo, peto, hortor, vel quid simile, nisi aliquid addat quo magis explicet obligandi intentionem. Sic dixit Glossa in cap. *Rogo*, 11, q. 3, ibi positum esse verbum rogandi pro verbo mandandi contra propriam significationem, forte quia ibi Pontifex rogat, hortatur, et monet ad id quod sine peccato aliter fieri non poterat. Verumtamen, in his et similibus decretis, non oportet verba improprie accipere, quia in eis Pontifex, vel princeps, hortatur subditos ut impleant quod alias tenentur; tamen ex vi talium verborum novam obligationem non imponit; et hæc exhortatio solet a juristis (ut supra dixi) vocari consilium reverentiæ, quod non est novum præceptum, sed modesta et paterna petitio observantiæ obligationis quæ jam inerat : et sic loquitur Glos. in Clem. 1 de Testibus, verbo *Exhortatur*. Estque optimum exemplum in Conc. Trid., sess. 24, cap. 1, de Reformat. ibi ; *Sancta Synodus hortatur ut conjuges ante benedictionem sacerdotalem in templo suscipiendam in eadem domo non cohabitent ;* quæ verba legem obligantem non continent, ut omnes intelligunt.

8. *Quædam leges proferunt præceptum in actu signato, quædam in actu exercito.*—Oportet ergo ut verba legis constitutivæ præceptiva sint; possunt autem distingui : nam quædam præceptum proferunt quasi in actu signato (ut sic dicam), alia in actu exercito. Priora quoad præcepta affirmativa maxime sunt verbum *præcipio* vel *impero ;* hæc enim verba esse videntur quæ de se maxime indicare possunt voluntatem obligandi, ut sumitur clare ex Clement. *Exivit de paradiso*, de Verb. signific., ubi Clemens V interpretatur verbum *præcepti* indicare rigorosam legis obligationem; et idem habet Nicolaus III in cap. *Exiit*, de Verb. signific. in 6 : quoad negativa vero præcepta, verba propria sunt *inhibeo, prohibeo*, et similia, ut in eisdem decretis declaratur, et ex vi significationis talium verborum videtur per se manifestum. Verba item æquivalentia sufficiunt, ut ibidem declaratur; hujusmodi autem esse videntur hæc, *Omnes teneantur, nemini liceat*, et similia. De verbis autem imperandi in actu exercito, ut sunt : *Facite, abstinete, omnes solvant, nemo audeat*, et similia, de his (inquam) multi dubitant, quia frequenter proferri solent per modum consilii aut simplicis directionis; et ita Castro supra reprehendit Panormit. qui dixit hunc modum imperandi sufficere ad legem obligantem constituendam. Sed certe opinio Panorm. valde probabilis est; nam præcepta superiorum ordinarie feruntur hoc modo, et censentur sufficienter ferri, quia illa verba sufficienter explicant imperium. Item Concil. Trident., sess. 13, cap. 7 de Sacerdote, qui urgente necessitate absque prævia confessione celebrat cum conscientia peccati mortalis, solum dicit : *Quamprimum confiteatur;* per quæ sola verba legem obligantem constituit, juxta communem intelligentiam, ut alibi ostensum est. Quapropter, considerata proprietate illius locutionis, quando superior hoc modo loquitur ad subditum, et ex aliis circumstantiis vel ex usu aliud non constat, præcipere censendus est, et cum proportione quando decretum superioris ita fertur, et inter jura, seu leges, aut decreta præceptiva inseritur, sub ratione legis ferri videtur, nisi ex aliis conjecturis oppositum constare possit.

9. *Dubia de verbis legis; in particulari, quid significat verbum mando.*—Præterea dubitari solet de quibusdam verbis in particulari, et imprimis de verbo *mando*, quod interdum solet significare idem quod committo, et sic multas differentias constituunt juristæ inter mandatum et præceptum, de quibus videri potest Felin. in cap. *Eam te*, de Rescrip., n. 9; sed nobis non sunt necessariæ, quia consistunt in sola verbi æquivocatione. Mandatum enim illo modo idem significat quod delegatio vel commissio potestatis, per quam solet aliquis judex vel procurator constitui : hic autem sumitur ut jussionem significat. Solet item verbum mandandi per urbanitatem poni pro verbo petendi, aut rogandi, quo sensu utitur illo Sixtus Pap. in cap. *Mandastis ut scriberem vobis*, 2, quæst. 5, et Sylverius in cap. *Guilisarius Patritius noster mandavit me ad se venire pacifice*, 23, q. 4, id est, misit ad me petendo, etc.; unde Sylvest. verb. *Præceptum*, q. 2, et Armil. n. 7, non putant sufficere simplex verbum *mandamus*, nisi addatur geminatio, mandando præcipimus. Anton. autem 2 part., titulo 14, cap. 2, § 3, ita videtur distinguere inter verbum mandandi et præcipiendi, ut prius levem tantum obligationem, posterius gravem indicet; ait enim, mandatum sufficere ad legem obligantem tantum sub veniali culpa; præceptum vero etiam sub mortali. Sed hoc nullum fundamentum habet in significatione verbi : nam si mandatum idem est quod jussio vel imperium, non est cur limitetur ad levem obligationem, sed pro capacitate materiæ obligabit, sicut etiam verbum præcipiendi non inducet obligationem gravem, si materia non sit capax, ut infra dicetur. Dico ergo attendendum esse quis cui loquatur, et quomodo : nam inter æquales verbum mandandi non solet usurpari ab eo qui rogat vel petit, sed urbanitatis gratia solet usurpari ab eo qui rogatur : nam petitionem accipit tanquam mandatum, et multo magis ita accipitur tale verbum quando superior loquitur ad inferiorem etiam passive (ut sic dicam). At vero, quando superior loquitur ad subditum active mandando, sic verbum illud idem in rigore significat quod verbum *præcipio*, ut late docet Felin. supra; atque ita quando ponitur in lege superioris per illud statuentis et ordinantis, in rigore sufficit ad legem constituendam, nisi ex adjunctis ejus significatio distrahatur; quia in rigore significat proprium præceptum : nam est æquivalens verbo *præcipio*, et alioqui in illa occasione constat non poni gratia urbanitatis, nec in alia æquivoca significatione.

10. *Dubium de verbo oportet.—De verbo volumus.*— Item solet dubitari de verbo *oportet*. Aliqui enim putant sufficere ad legis imperium indicandum, quod sentiunt Navar. cap. 23, n. 30, præsertim in legibus ecclesiasticis, de quibus infra; et Medin. tract. de Jejun., capite 7. Sed ex vi verbi contrarium videtur, tum quia verbum illud potius videtur indicare judicium de re ipsa quam imperium; tum quia etiam per modum judicii non declarat necessitatem, sed honestatem, ut recte notavit Castro lib. 1 de Lege pœnal., cap. 5, documento 4. De verbo item *volumus* dubitari solet, quia ex una parte videtur satis explicare voluntatem superioris, in qua consistit substantia præcepti; unde D. Thomas 2. 2, q. 104, artic. 2, dicit quacumque ratione constet subdito de voluntate superioris, sufficere ad præceptum saltem tacitum. Aliunde vero verbum videtur valde ambiguum, quia non omnis voluntas superioris sufficit ad obligandum, et in dubio sunt verba in mitiorem partem interpretanda in materia obligationis. Dico ergo ex circumstantiis considerandum esse an cadat super obligationem, ita ut superior exprimat se velle obligare subditos : nam hoc sine dubio satis est, quia in illa voluntate est substantia legis, ut dixi. Si autem verbum *volo* solum explicet desiderium, et affectum superioris, non satis est ad legem. Existimo autem absolute prolatum in materia legis habere priorem sensum, nisi ex usu, vel materia, aut aliis circumstantiis aliud constet. De verbo autem *ordinamus* et similibus, clarum est per se non sufficere ad propriam legem constituendam, nisi aliæ circumstantiæ cogant, ut sumitur ex D. Thoma 2. 2, quæst. 106, art. 9, ad 2, et ex ratione facta, quod in dubiis mitior interpretatio est adhibenda. Addendumque præterea est oportere ut ex verbis vel circumstantiis constet præceptum imponi ut perpetuum, seu duraturum donec revocetur, quia hoc etiam spectat ad substantiam legis, ut supra diximus; ac denique necessarium esse ut feratur per modum communis præcepti, quia sine hoc etiam non esset lex.

11. *Dubiolum.*—Hinc vero nascitur dubium an oporteat legem ferri per modum legis, vel sufficiat ferri per modum sententiæ, quando ab illo fertur qui potestatem habet condendi legem. Communis enim opinio est sententiam principis legem constituere. Ita tenet Jason l. 1, ff. de Constit., princ. n. 1, et in l. 1, ff. de Feriis, n. 23 et 24, ubi alios refert; Ludovi-

cus Gomez in Prœmio ad Regul. Cancellar. quæst. 2, ad 1, cum Platea, quem refert in leg. *Neque*, C. de Decur. lib. 10. Idem tenent communiter Canonistæ cap. *In causis*, de Re judicata, et Felin. in rubrica de Rescriptione, n. 1, qui refert alios. Et probatur primo ex lege ultima, Cod. de Legibus, ubi expresse dicitur sententiam inter partes cum cognitione datam ab imperatore in una causa, constituere legem in omnibus similibus causis servandam. Idem significatur in leg. 1, ff. de Constitut. princip., ubi inter modos ferendi leges unus est: *Quando Imperator cognoscens decrevit*, ubi addit Glossa, *dando definitivam sententiam*: ratio reddi potest, quia sententia principis est veluti regula ad quam omnes inferiores judices conformari tenentur; sed hæc est propria vis legis; ergo. Major insinuatur et probatur ab imperatore in dicta lege ultima, his verbis: *Quid enim majus, quid sanctius imperiali est majestate? Vel quis tantæ superbiæ fastidio tumidus est, ut regalem sensum contemnat?* Quasi dicat sententiam imperatoris tantam habere auctoritatem, ut subditos obliget ne in simili causa ab illa discrepent, et quoad hoc virtuale præceptum obtinere et ita habere vim legis. Potestque confirmari ex eadem lege, quia decretum imperatoris habet vim legis, sed sententia ab ipso lata continet decretum ejus; ergo.

12. Contra hanc vero sententiam objici potest l. 2, C. de Legibus, ubi Theodos. imperator ait: *Quæ ex relationibus vel suggestionibus judicantium procerum, introducto negotio statuimus*, etc., *generalia jura non sint*, unde conficitur argumentum: nam illud quod princeps communi consilio judicantium seu procerum statuit, vel est sententia, vel plus quam sententia, et tamen illa dicitur non habere vim generalis legis. Confirmatur, quia princeps ferendo sententiam in particulari causa non fungitur munere principis dicentis jus toti reipublicæ, sed potius munus privati judicis in causa particulari, de qua potest judicare secundum propriam opinionem; non ergo statim legem statuit: unde Covar. in 4, p. 1, cap. 7, § 4, n. 15, dicit, leg. ultim. Cod. de Legibus, intelligendam esse quando princeps, qui potestatem habet ferendi legem occasione alicujus controversiæ quæ inter privatos contingit, legem aliquam ejusque sensum explicat et interpretatur ea mente, ut interpretatio vim legis universalis habeat; non autem procedere decisionem illius legis si simpliciter rex jus dicens privatis aliquam ferat sententiam, neque significans se illius interpretationem generalem facere, nec expresse legis verba interpretans, ut inde constet voluisse interpretationem illam legis vim obtinere; atque ita indicat Covar. illam legem ultimam intelligendam esse de sententiis per quas princeps expresse interpretatur aliquam legem utique suam, vel inferioris, cujus interpretatio ad ipsum pertineat, et ita esse limitandam communem sententiam. Aliam vero legem secundam procedere de aliis sententiis omnibus quæ talem interpretationem non continent, et ita conciliantur illæ leges, et solvitur confirmatio addita ex sententia hujus auctoris; quia quando princeps auctoritate sua legem interpretatur, non est locus privatæ opinioni, quia princeps certo scit suam intentionem et mentem, quam per talem sententiam declarat; et ideo illa interpretatio vim habet legis, seu e contrario lex ita declarata jam non obligat, neque habet vim, nisi juxta declarationem ab auctore datam, quia ejus est interpretari legem cujus est condere, ut in eadem l. ult. dicitur, et in l. *Leges sacratissimæ*, eod.; quando autem talis interpretatio expresse fit per sententiam aliquam ab eodem legislatore datam, etiamsi sit in causa particulari, necesse est ut generaliter declaret sensum legis, quia non potest lex in uno negotio unum sensum habere, et in alio omnino simili sensum alium, sed unius legis unus est legitimus sensus, et ille maxime est quem auctor ejus declarat.

13. Sed licet hæc expositio, quoad partem hanc affirmantem sententiam continentem interpretationem propriæ legis habere vim legis, certissima sit, et in illa lege ultima contenta, nihilominus videtur nimia limitatio illius legis et communis opinionis, si ad hanc solam sententiam restringatur; quia auctores generalius loquuntur, et verba legis generalia sunt de sententia: nam de interpretatione legis postea agere incipit; unde in illa priori parte non fundatur in auctoritate interpretandi, sed absolute in auctoritate decernendi. Deinde requirit causæ cognitionem, et præsentiam partium, quæ solent esse necessariæ ad cognitionem facti, non ad juris interpretationem: nam hæc æque bene dari posset in absentia partium, et independenter a tali vel tali facto, quod postea per particularem judicem potest examinari ad applicandam facto juris interpretationem. Accedit quod Glossa ibi potius intelligit, legem illam procedere in his causis quæ non sunt decisæ per leges: *Nam in aliis* (inquit) *legem servaremus scriptam.*

14. Unde eadem Glossa in dicta l. 2 intelligit legem ultimam procedere in omnibus sententiis quæ feruntur ab imperatore in quacumque causa, illa exacte cognita et examinata in præsentia utriusque partis, ut in eadem lege expresse cavetur, et consequenter in sententia lata solum in vi juris quod ex cognitione causæ resultat : nam tunc sententia conferens jus uni parti vim habet legis, sive declaret priorem legem (quod fortasse frequentius eveniet), sive constituat illam, si pro simili causa non erat constituta. At vero dictam leg. 2 intelligit eadem Glossa ibi de his statutis, seu concessionibus quas imperator facit per modum privilegii, vel in gratiam alicujus personæ propter peculiarem respectum, vel in tali tempore, aut loco, propter specialem occasionem : talia enim statuta non habent vim generalis legis, ut in eadem l. 2 consequenter declaratur, et habetur etiam in l. 1, ff. de Const. princ., et est consentaneum regulis juris 28 et 74 in 6, quod privatæ concessiones non trahuntur in consequentiam, ut in simili notavit Glossa distinct. 19, in princ., estque in re vera hæc sententia et satis conformis illi leg. 2.

15. Baldus vero ibi addit legem ultimam de legibus procedere in sententia definitiva, sive sit juris dispositiva, sive declarativa : non vero in interlocutoria, de qua loquitur lex secunda, ut ipse exponit, et expressius habetur in leg. 3, et hac distinctione utuntur etiam communiter Canonistæ in cap. *In causis*, de Re jud. Sed ita eam limitant ut eam evertere videantur : nam fatemur, si interlocutoria sit in corpore juris inserta, habere vim legis : item si lata sit cum cognitione causæ, et in præsentia partium, habere etiam vim legis, etiamsi non sit inserta in corpore juris. At vero has conditiones requirunt etiam in sententia definitiva juxta dictam legem ultimam : non videtur ergo necessaria distinctio, maxime cum in l. 1, ff. de Constit. princ. dicatur etiam illud, *quod princeps de plano interlocutus est, legem esse* ; si ergo cætera sint paria, non videtur esse differentia, quia, licet sententia sit interlocutoria respectu causæ principalis de qua tractatur, potest esse quasi definitiva quantum ad id quod princeps per illam proxime statuit, vel declarat, quia in eo continere potest ultimam (ut sic dicam) ejus resolutionem : si ergo de mente principis æque constat per utramque sententiam, eadem erit utriusque ratio. Differentia igitur solum esse potest quasi materialis, quia facilius et frequentius solet de hac mente principis constare per sententiam definitivam quam per interlocutoriam; atque hoc modo intellecta communis sententia verissima est.

16. *Præter dicta duo necessaria legi.* —Duo autem addenda occurrunt, unum est, necessarium semper esse ut ex verbis sententiæ constet, latam esse non solum ex arbitrio prudenti et opinativo (ut sic dicam), sicut ferri solet ab inferioribus judicibus, sed etiam ex potestate et voluntate dicendi et stabiliendi certum jus; nam alioqui privata sententia non sufficiet, ut confirmatio supra facta recte probat, in quo etiam bene sentit Covar. Hoc autem, ut dixi, frequentius contingit quando princeps fert sententiam, interpretando aliquam legem propriam, vel æqualis, aut inferioris ; quando vero non interpretatur, sed condit novum jus, tunc necesse est ut hoc expressius significetur in sententia, quia sententia de se non est constitutiva juris, sed declarativa, quia de se cadit in factum præteritum, vel jus acquisitum, seu præexistens inter partes litigantes : judicium autem cadens in præteritum ordinarie est declarativum potius quam constitutivum juris, nisi aliud explicetur : unde sæpe etiam contingere potest ut princeps per talem sententiam non interpretetur jus humanum, sed naturale : et tunc magis dubium erit an talis sententia legem constituat, quia princeps non habet majorem potestatem interpretandi jus naturale quam ratio ejus probaverit ; quia in hoc magnum est discrimen inter interpretationem legis naturalis et civilis : nam interpretatio legis civilis procedit non solum ex scientia, sed etiam ex potestate et voluntate, quæ facit esse certam interpretationem, etiamsi minus consentanea sit prioribus verbis, vel tantam mutationem facere ut jus antiquum mutare videatur. Non est autem ita in interpretatione juris naturalis : procedit enim solum ex vi rationis, quæ interdum non est evidens, sed tantum probabilis, et ideo non tam facile datur cum obligatione et præcepto sequendi illam, et ideo oportet ut in modo ferendi sententiam clarius de hoc præcepto et obligatione constet ; et tunc, si sententia principis apertum errorem contra justitiam vel rationem naturalem non contineat, illi standum est quando per modum regulæ, et animo obligandi latam fuisse constiterit.

17. Alterum addendum erat, necessarium esse ut talis sententia sufficienter proponatur, seu publicetur tanquam communis regula decidendi similes causas, quia (ut diximus) hoc pertinet ad complementum legis. Magis autem

spectat ad promulgationem legis, de qua statim dicemus, quam ad editionem seu constitutionem ejus, de qua nunc tractamus : unus autem modus magis usitatus constituendi talem sententiam in statu legis esse solet quando inseritur in corpore juris, ut sumitur ex l. 1, C. de Novo codice faciendo, § penult, in fine, et in jure canonico est id maxime usitatum, ut infra videbimus. Non videtur autem hic modus publicationis adeo necessarius, ut nullus alius possit sufficere, quia nullo jure id cavetur, nec ex natura rei sequitur. Poterit ergo alio modo sententia taliter per publica rescripta, vel per publicam famam evulgari, ita ut in ratione legis constituatur, in quo cum proportione servandum erit, quod infra de promulgatione legis dicemus.

18. *Dubiolum.*— Quæri autem solet an hoc intelligendum sit de sententia solius imperatoris, vel etiam aliorum inferiorum : nam Glossa l. 1, ff. de Feriis, verb. *Derogare*, significat sententiam inferiorum magistratuum non facere legem, et loquitur in particulari de prætore, ubi id notat Jason n. 23, cum Angelo, et multis aliis qui limitationem extendunt ad reges et alios inferiores principes, etiam habentes potestatem condendi leges; et hoc etiam secutus est Felin. in dicta rub. de Rescription. Contrarium autem docuit idem Angel. in l. *Item veniunt*, § *cæterum*, ff. de Petit. hæredit. quem Jason supra, et in dicta leg. 1 de Constit. princ. n. 6, posteriori loco refert, et non improbat. Felin. vero prius reprobat, postea ex parte illius sententiam admittit, scilicet, quando sententia inferioris potentis condere leges in territorio suo inserta est inter constitutiones ejus. Sed hoc pertinet ad modum promulgationis, et supponit potestatem ferendi legem per sententiam; hoc autem posito, non est cur modus promulgationis limitetur ad illum modum magis in his inferioribus quam in imperatore, servata proportione.

19. Quocirca distinctione utendum esse censeo, qua posita facile intelligetur in quo sensu locum habere possit prior sententia, et quomodo Angelus non docuerit contraria. Primo ergo, si magistratus inferior qui sententiam profert non habeat potestatem condendi leges, clarum est multo minus posse legem ferre, ferendo sententiam; tum quia semper est defectus potestatis, tum etiam quia modus ferendi legem per sententiam nihil habet speciale, sed potius pertinet ad extensionem quamdam potestatis.

20. *Subdistinctio de condente legem.*—Deinde, si is qui tulit sententiam potestatem habeat condendi legem, subdistinguendum est, quia vel est supremus princeps non recognoscens superiorem in temporalibus, ac talis ut non obligetur jure communi civili seu imperialibus legibus; et in illo procedit doctrina non minus quam in imperatore, sive ille sit rex, ut Hispaniæ, Galliæ, etc., sive dux supremus, sive respublica, ut Veneta, de qua videtur loqui Angel. in posteriori loco supra allegato : ratio autem est, quia doctrina data non fundatur in speciali dignitate imperatoris aut regis, sed in jurisdictione legislativa suprema : nam ad omnem principem vel legislatorem habentem talem jurisdictionem æque spectat interpretari suam legem ac condere, et potest per sententiam illam interpretari, sicut potest imperator ; vel ferendo sententiam potest per illam legem condere, si velit, et id declaret : quis enim, aut quid prohibet ?

21. Denique talis esse potest princeps qui fert sententiam, ut, licet possit legem ferre, superiorem nihilominus habeat, cujus commune jus servare tenetur, et solum ex concessione ejus possit aliquas leges condere, non contrarias juri communi; et de hujusmodi sententia iterum distinguendum est : nam si illa contineat interpretationem juris communis supremi principis, non poterit inducere legem, etiam pro particulari territorio inferioris principis : quia non spectat ad illum interpretari legem superioris, etiam pro sua provincia : tum quia esset in præjudicium superioris, tum etiam quia lex unica est pro toto regno superioris, ideoque unum universalem debet habere sensum, quem non potest dare inferior cum auctoritate : alias possent plures ex similibus inferioribus variis et contrariis modis interpretari legem pro suis provinciis : unde constat multo minus posse talem sententiam, si sit contra jus superioris, habere vim legis privatæ, seu municipalis : tum quia non est concessum illi inferiori legislatori contra jus commune regni præcipere, ut supra ostensum est : tum etiam quia nec talis sententia justa esset, utpote juri contraria ; et in hoc sensu videntur loqui auctores ponentes discrimen inter supremum vel inferiorem ; quod etiam significavit Gregor. Lopez in l. 9, tit. 18, part. 3, n. 9 ubi ait quod, licet in supremo senatu fuerit judicatum contra jus commune regni, non est curandum, quia magistratus non potest inducere stylum in derogationem juris communis, et sumitur ex l. *Nemo*, C. de Sentent. et interlocut. omnium judicum. At vero,

si talis sententia esset juri communi regni conformis, et aliquid adderet ad juvandum vel magis confirmandum illud jus, quoad id posset legem particularem inducere, quia in hoc potest inferior legem ferre circa eamdem materiam cum lege superioris, ut supra cum communi sententia dictum est; et eadem ratione, si sententia talis principis inferioris versetur in materia circa quam nulla est lex superioris, in ea locum habebit doctrina data, nec oportet distinctionem facere inter hunc inferiorem et supremum, quia in hujusmodi sententia se gerit ut supremus, et quia potest uti sua potestate legislativa in tali materia, et per sententiam potest satis explicare se velle illa uti, et stylum seu regulam inducere.

22. *An idem dicendum de rescripto seu epistola principis ac de sententia.* — Tandem dubitari hic potest an quod dictum est de sententia locum habeat in rescripto, seu epistola principis, quod nimirum vim habeat legis, quod maxime locum habet quando per tale responsum interpretatur aliquam legem, vel suam, vel naturalem, idemque erit si rescribat, statuendo quid servandum sit in aliquo negotio vel dubio. In hoc enim Bart. in l. 2, C. de Legibus, negat rescriptum principis constituere generalem legem, et in hoc differentiam quamdam constituit inter epistolas pontificias et regales; sed de pontificiis postea suo loco dicemus. Sequitur Decius in rubr. de Rescrip. in princ., et Paul. de Castro in l. 1, ff. de Constitut. princ. Fundantur in dicta l. 2, C. de Legibus ibi, *vel consultatione.* Verius tamen est idem esse dicendum de Epistol. vel rescripto interpretante dubium, quod de sententia; quod docent Jason, Angel., Felin. et alii supra citati, et videri potest Burgos de Paz in Proœm. ad leges Taur. n. 450, et sumitur ex dicta lege ult. C. de Legibus in secunda parte ejus, et est expressum in dicta l. 1, ff. de Const. princ. ibi : *Quodcumque imperator per epistolam et subscriptionem statuit, vel edicto præcipit, legem esse constat.* Hoc autem intelligendum et declarandum est modo dicto de sententia : nam est eadem ratio de quodlibet responso principis, quod directe decidit aliquod dubium, constituens illud responsum tanquam regulam operandi : oportet autem ut non sit concessum in peculiarem favorem, vel privilegium alicujus personæ, vel ob particularem circumstantiam occurrentem, et ita eodem modo conciliantur jura civilia, ut dictum est.

CAPUT XVI.

QUÆ PROMULGATIO NECESSARIA SIT AD PERFECTAM CONSTITUTIONEM LEGIS CIVILIS.

1. *An sine scriptura, et publicatione valeat lex et liget statim.* — Superest dicendum de tertia solemnitate legis, quam subsequentem appellavimus, comparatione facta ad voluntatem principis, et exterius scriptam vel declaratam aliquo signo sensibili exterius indicante illam, et circa quam suppono in primis, non esse satis privatam principis locutionem, seu expressionem, ut lex jam lata censeatur, donec voluntas et jussio principis solemni ritu edita et subditis proposita sit : hoc enim et utroque jure humano est constitutum, ut supra lib. 1, cap. 11, ostensum est, et ipsa legis natura postulat : tum quia est regula operationis ad quam tota communitas se debet conformare : non potest autem habere talem rationem communis regulæ, nisi publice sit edita, ita ut a tota communitate observari possit; tum etiam quia lex est signum voluntatis principis qua vult totam communitatem movere et obligare : ergo oportet ut tale signum publicum sit; unde fit conditionem hanc ita esse necessariam et intrinsecam legi humanæ, ut non possit princeps, etiamsi velit, legem condere sine aliqua publicatione communitati accommodata, et de se sufficiente, quamvis modum ejus variare possit; quia illud prius generatim et absolute sumptum est jure naturali necessarium, ut ostensum est. Estque communis sententia omnium quos referemus. Solum inveni apud Selvam, de Benef., q. 22, n. 14, quod sine scriptura, *sine publicatione valet lex, et ligat statim, si conditor velit,* et citat Glossam in Clement. de Hæreticis. At vero illa Glossa in verb. *Ex tunc* non dicit sine publicatione, sed statim a promulgatione, quod longe diversum est, ut infra declarabo : neque aliter loquuntur doctores in rubr. de Constit. quos etiam Selva refert : unde etiam ille forte in eodem sensu locutus est, per publicationem intelligens illam quæ longo tempore vel certa solemnitate fit : hæc enim potest per principem immutari, ut dicemus. Explicandum vero est, quæ et qualis debeat esse hæc solemnitas, seu publica propositio, quæ solet communiter promulgatio vocari.

2. *Particulam aut positam esse pro seu.* — In quo Panormit. in cap. 1 de Postulat. Prælat., n. 10, distinguit inter solemnem editio-

nem et publicam promulgationem, et priorem putat sufficere ad substantiam et obligationem legis, sine secunda, quia in illo textu dicitur sub disjunctione : *Solemniter editur, aut publice promulgatur* ; unde ait constitutionem obligare statim ac solemniter in publico consilio editur, antequam sit publice promulgata, ac subinde promulgationem publicam solum requiri quando lex sine solemnitate edita est. Melius tamen dicitur illa duo verba æquipollentia esse, et particulam *aut* positam esse pro *seu*, ut frequenter fit : unde fieri non potest ut lex humana incipiat esse lex, et vim obligandi habeat priusquam sit aliquo modo promulgata publice : nam si dicatur edita solemniter, solum quia in publico consilio regis aut senatorum reipublicæ conscripta vel definita est, hoc non est satis ut sit lex, vel ut obligare incipiat etiam præsentes et scientes, quia solemnitas requisita ad legem non tantum est ex parte conditorum, sed etiam in ordine ad communitatem, et ideo non est lex donec respectu communitatis habeat statum legis, nec incipit obligare singulos donec possit communitatem obligare. Quod optime explicatur in legibus editis in generali concilio : nulla enim potest esse solemnior editio ante promulgationem, et nihilominus non sufficit nisi sequatur promulgatio. Quamvis ergo lex sit edita in regio consilio, et ibi omnium ore prolata, vel eorum auctoritate scripta, et imo licet sit typis mandata, nondum est lex, donec aliquo alio modo publico sit communitati proposita, et hanc vocamus promulgationem. Si vero solemnis editio legis sit in conspectu totius populi, ut Panorm. loqui videtur, tunc solemnis editio includit promulgationem, immeritoque distinguuntur. Nunquam ergo editio legis habet solemnitatem requisitam sine promulgatione ; neque e converso promulgatio esse potest sine solemni editione, quia vel cum illa fit, vel certe additur editioni legis prius factæ, et solemnizat illam (ut sic dicam). Et ideo ubi illa duo distinguuntur, et diversis actionibus ac temporibus fiunt, necesse est, ut utrumque concurrat. Et ita sentit Innoc. d. c. 1, n. 6, et Hostiens., n. 21 et 22. et alii qui copulative intelligunt textum illum ; nos autem utrumque sub nomine promulgationis vel solemnis editionis comprehendimus.

3. *Distinctio inter promulgationem et divulgationem legis.* — Ut autem explicem clarius qualis promulgatio sufficiat ac necessaria sit, distinguo inter promulgationem et divulgationem legis. Promulgationem appello illam publicam propositionem seu denuntiationem legis, quæ fit aut voce præconis, aut affigendo legem scriptam in publico loco, aut alio simili modo. Divulgationem autem appello applicationem illius primæ promulgationis ad notitiam, vel aures subditorum absentium, qui aut legere, aut audire primam illam promulgationem non potuerunt : utrumque ergo explicandum est : nam re vera utrumque potest esse aliquo modo necessarium, et in utroque oportet aliquos dicendi modos extreme contrarios cavere.

4. *Prima conclusio.*—Dico igitur primo : Ex natura rei non est positive determinata certa solemnitas vel promulgatio publica, sed hæc in legibus civilibus ex ipsomet jure civili; vel ex recepta consuetudine, vel ex voluntate expressa legislatoris determinanda est. Prima pars per se nota videtur, quia ex jure naturæ solum habemus quod hactenus diximus, legem humanam debere esse communitati sufficienter propositam ; modus autem hujus sufficientiæ non est ex natura rei definitus ; ergo determinatio ejus non potest ex sola ratione naturali determinari. Addidi autem non posse positive determinari, quia negative aliquid designari potest in particulari quod ad promulgationem legis necessarium non sit, ut, verbi gratia, quod singulis subditis in particulari intimetur necessarium non est, ut expresse dicitur in c. 1 de Postulat. Prælat. ; ubi omnes id notant non tanquam in jure tantum positivo præscriptum, sed ut ex natura rei consequens : tum quia lex per se respicit communitatem, et ideo respectu illius postulatur necessaria promulgatio, non respectu singulorum ; tum etiam quia illa legis intimatio particularis ad singulas personas est moraliter impossibilis, et ex accidenti potest in multis impediri : lex autem considerat ea quæ sunt per se et quæ moraliter sufficiunt, et ideo licet particularis notitia vel ignorantia legis possit requiri ad accusationem vel excusationem uniuscujusque personæ, nihilominus sufficiens promulgatio legis ex his circumstantiis non pendet. Sic ergo quoad aliquam negationem habet determinationem hæc promulgatio legis, scilicet, ut generalis sit, et modo publico fiat absque privata intimatione : quoad illum autem modum publicum non habet positivam determinationem hæc promulgatio ex sola rei natura.

5. Unde facile colliguntur aliæ partes : quia de facto semper necessarium est ut hæc promulgatio determinato modo fiat, qui ad le-

gem constituendam et requiratur et sufficiat: alias nunquam posset subditis constare, quando lex sit sufficienter constituta ita ut obliget: ergo, cum hoc non sit ex natura rei determinatum, oportet per hominem potestatem habentem constitui; ergo quoad leges civiles maxime id fieri potest per jus civile, juxta quod fieri debent hujusmodi leges, vel per consuetudinem, quæ ad legem introducendum sufficit, ut infra dicemus, vel per voluntatem legislatoris: nam sicut potest legem ferre, ita et modum ejus determinare, ut statim dicemus.

6. *Quot in locis necessaria promulgatio legis.* — *Leges aliæ inferiorum communitatum, aliæ amplissimarum.* — Declarandum ergo superest quæ certa solemnitas promulgationis nunc sufficiat vel necessaria sit pro legibus civilibus, et quo jure sit determinata. Et in particulari solet dubitari an sufficiat unica promulgatio in curia principis vel in metropoli totius regni, vel plures requirantur, et quot. Ut autem ad hoc clare respondeamus, operæ pretium erit distinguere duplices leges. Quædam sunt inferiorum communitatum, seu minus universalium; aliæ amplissimarum communitatum. Sub priori membro comprehenduntur municipales leges civitatum particularium; item leges unius provinciæ, vel etiam unius parvi regni, in quo una tantum est principalis civitas, seu metropolis, quæ est veluti caput omnium aliorum populorum. Sub alio capite continentur leges quæ feruntur a supremo principe habente sub se latissimam ditionem. Quod dupliciter contingit, uno modo per unionem plurium provinciarum in uno regno, ita ut singulæ provinciæ per se componant aliquo modo unum corpus, et unaquæque habeat suam civitatem præcipuam, et quasi metropolitanam, licet ex illis omnibus provinciis unum regnum coalescat, quod iisdem legibus gubernatur, et moraliter est quasi unum et per se indivisibile. Quando autem provinciæ ejusdem regni censeri debeant esse ita distinctæ, et habere distincta capita provinciarum, ex usu et moribus populorum, et consueto regimine, et æstimatione illarum, credimus esse accipiendum. Alio modo contingit ditionem regiam non solum ex multis provinciis, sed etiam ex multis regnis constare, quæ non habent inter se moralem unitatem per se, sed solum per accidens in una persona ejusdem regis, ad quem vel per successionem, vel alio titulo per accidens devenerunt: exempla omnium istorum membrorum inveniri possunt in imperio Hispaniæ, in quo sub uno principe sunt plura regna inter se distinctissima, quæ aliam unionem non habent nisi in una persona regis. Ex his autem regnis quædam sunt particularia, quorum singula unam habent metropolitanam civitatem, ut videtur esse Neapolitanum, regnum Aragoniæ, Valenciæ, etc.; aliqua sunt ampliora, ut Castellæ regnum, quod provincias valde distinctas et quasi metropolitanas complectitur, et hujusmodi etiam videtur esse regnum Galliæ, et similia.

7. *Leges prioris ordinis sat promulgari unica solemni publicatione.* — De legibus ergo prioris ordinis omnes conveniunt sufficienter promulgari unica solemni publicatione facta in curia, vel præcipua civitate, vel in loco secundum morem patriæ consueto: ratio est, quia illa sufficit ut lex dicatur publice ac solemniter edita, et ut moraliter valeat per totum territorium, seu districtum evulgari; ergo ex natura rei non potest cum fundamento aliquid amplius postulari: nec etiam jure positivo aliud præscriptum invenitur; ergo hoc sufficit. Et confirmatur, quia alias oporteret in singulis civitatibus vel populis promulgari; quia si una promulgatio non sufficit in capite, non est major ratio cur exigatur in quibusdam quam in omnibus aliis populis. Consequens autem est plane falsum, ut constat, tum ex usu, tum quia lex per se respicit communitatem: et ita satis est quod toti communitati semel publice proponatur. Ex qua ratione dicebamus supra non requiri privatam intimationem respectu personarum, vel familiarum; eadem fere ostendi potest non esse necessariam respectu singulorum populorum unius privatæ ditionis, sive civitatis, sive provinciæ particularis regni. Hæc autem intelligitur per se, et nisi in ipsamet lege aliud præscribatur: nam interdum id poterit expedire, et non est dubium quia fieri possit et sæpe fiat, ut ex dicendis constabit, tam in præsenti quam in legibus canonicis.

8. *Prima opinio de legibus secundi ordinis.* — De legibus autem secundi ordinis sunt variæ opiniones. Prima affirmat in illis legibus necessarias esse plures promulgationes, quæ fiant in capitibus regnorum, vel provinciarum, et factam in unaquaque metropoli solum pro sua provincia sufficere; vel si fiat in curia regis, solum sufficere pro illa provincia cujus est caput, vel in qua existit. Ita tenet Glossa in authentica Ut factæ novæ constitut. collat. 5, verb. *Hujusmodi lex*, et sequitur ibi Bartolus, et Baldus in lege *Leges sacratissimæ*, cap. de

Legib.; Joannes Andreas Data sexti; Panormitanus, cap. 2 de Constitut., n. 7; et ibi Felinus, n. 7, et alii ibi; et Navarrus consil. 1 de Constit., q. 4, n. 19 et 20; Soto, lib. 1 de Justitia, q. 1, art. 4; Angel. verbo *Lex*, quæst. 7, n. 1; Armilla, n. 11; Rosell., n. 8; Ludovicus Gomez in Procemio ad Regulas Cancel., q. 2, qui aliter sentiunt de legibus canonicis, de quibus sequenti libro dicemus. Fundata est hæc sententia in authentica *Ut factæ novæ constitutiones*, etc., quam omnes ita intelligunt; imo Navarr. ait hanc sententiam potissimum fundari in jure scripto.

9. *Difficultas contra dictam sententiam.* — Difficultas vero contra hanc sententiam est, quia lex ita non est universalis pro omnibus legibus, sed solum pro legibus disponentibus circa testamenta, quomodo condenda sint, etc., ut patet ex capite 2 ejusdem authenticæ ibi: *Sancimus igitur ex illo nostras constitutiones, quæ pro testamentis fiunt, valere, ex quo in communi factæ sunt manifestæ; in provinciis autem, ex quo directe per metropolitas palam factæ sunt.* Ex quibus satis constat, ex vi verborum constitutionem esse restrictam ad talem materiam. Nec vero eam licet extendere propter similitudinem rationis; tum quia forte non est similitudo rationis, quia testamentorum causæ sunt magis piæ, et in eis poterat esse magis nociva ignorantia legis obligantis, vel irritantis testamentum, et plures lites ob illam causam oriri poterant in illa materia quam in aliis: tum etiam quia imperator ibidem semper reddit rationem ex peculiari causa ultimarum voluntatum: *Non enim volumus* (ait) *deficientium infringi voluntatem*; tum denique quia illa extensio per similitudinem rationis raro aut nunquam in legibus admittenda est, ut infra dicemus: unde propter hanc objectionem Vasquez 12, disput. 156, cap. 2, dicit frustra jurisperitos extendisse Authenticam illam ad omnes leges imperatorum, cum de solis testamentorum legibus disponat, solumque per argumentum a simili extendisse legem illam sine sufficiente fundamento.

10. *Legem strictius loquentem extendendam esse juxta generalitatem rubricæ, quando non est repugnantia, aut absurdum.* — Verumtamen jurisperiti non tantum similitudinem rationis, sed etiam verba rubricæ illius authenticæ considerarunt, ut aperte constat ex Glossa ibi, quia verba rubricæ generalia sunt, scilicet: *Ut factæ novæ constitutiones post institutiones earum, post duos menses valeant.* Quæ rubrica, ut ex ipsius verbis constat, est ex illis quæ a juristis dicuntur perfectum sensum reddere, de quibus est apud illos dogma receptum habere textus auctoritatem in his *in quibus non repugnat*, ut ipsi loquuntur, id est, in his quæ non sunt contraria legibus sub rubro contentis. Unde concludunt, etiamsi lex strictius loquatur, extendendam esse juxta generalitatem rubricæ, quando non est repugnantia, nec absurdum aliquod sequitur. Hæc regula sumitur ex Glossa 1 et doctoribus in dicta authentica, et in leg. 1, c. de Capitat. civium, etc., lib. 11; et in leg. 1, c. Ne fidejussores vel mandat. dot. dentur, ubi Glossa Magist. circa finem, et ex Anton. de Butrio in Procemio Decret., Jasone et Decio in leg. 1, ff. Si certum petatur, et aliis quos refert et sequitur Albertus Brunus, tractat. de Stat. exclud. fem., art. 8, n. 93; et Joannes Bonius tractatu de Statutaria urbis præscriptione, Glossa 19, n. 61 et sequentibus; et Rolandus a Valle in quæstionibus de Lucr. dotis, q. 9; ubi addit generalitatem rubricæ sufficere ad decisionem causæ, non obstante locutione legis magis restricta, quia rubrica potest pro textu allegari, juxta notata per supradictos doctores.

11. Hi vero doctores omnes nullam aliam probationem afferunt præter communem ipsorum consensum, et quasi traditionem quæ in interpretatione jurium magnam sine dubio habet auctoritatem; nam, si consuetudo est optima legum interpres, ergo et hæc tot et tantorum doctorum testificatio, quæ consuetudinem necessario habet adjunctam, sive illam induxerit, sive de illa testificetur. Videntur autem dicti auctores supponere rubricas juris civilis esse eorumdem imperatorum seu jureconsultorum quorum sunt leges, quod fundari potest in l. 1, ff. Si certum petat., et fortasse in aliis. Unde dicere solent iidem doctores rubricas Decreti non habere auctoritatem, quia non sunt ab auctoribus canonum, sed a Gratiano, vel aliis; ita notant Joannes Andr. et Anton. in Procem. Decret. Ex hoc autem principio, valde probabili illatione, colligitur rubricam reddentem sensum perfectum habere legis auctoritatem, et non limitari per textum regulariter loquendo, nisi necessitas cogat, ne credatur talis tituli auctor frustra generalem illam propositionem protulisse; sed potius leges specialius loquentes esse veluti membra illius generalitatis, vel quasi materialia exempla, in quibus cernitur quod in rubrica generalius continetur.

12. Hoc ergo principium negari non potest

a theologis cum probabilitate, quia, in his quæ rationi contraria non sunt nec legibus repugnant, multum habet ponderis communis consensus peritorum in sua propria scientia; præsertim cum sit illud principium per se verisimile et consentaneum rationi. Ex illo autem optime infertur in præsenti dictam authenticam extendendam esse ad omnes leges civiles, quia titulus rubricæ generalis est, et sensum reddit perfectum, et ita habet textus auctoritatem, et per illam explicanda est authentica, sicut unum jus per aliud explicatur. Ubi etiam considerari potest quod notat Bald. Perusi. tract. de Statut., verb. *Rubrica*, quoties rubrica incipit per *ut* aut per *ne*, decidere et habere vim textus, quia completum sensum reddit: ergo tunc per illam recte textus explicatur. Confirmatur hoc primo, quia in materia hujus authenticæ hæc extensio favorabilis est: si autem considerentur allegati auctores, etiam in materiis odiosis et stricti juris illam doctrinam admittunt: ergo a fortiori est ad hanc authenticam applicanda. Confirmatur hoc secundo, quia alia pars illius constitutionis, quæ est de dilatione duorum mensium, generaliter intelligitur, ut infra videbimus, et sumitur ex quadam Bulla Pii IV super declaratione temporis observationis Concilii Tridentini, ibi: *Jure communi sancitum est, ut constitutiones novæ non nisi post certum tempus obtineant;* nullibi enim invenitur sancitum nisi in illa authentica; ergo intellexit Pontifex illam legem absolute de novis constitutionibus, et non tantum de pertinentibus ad testamenta. Denique non repugnant verba authenticæ, quia licet occasione testamentorum sit facta, et ideo de illis legibus in particulari loquatur, non est id tamen materialiter intelligendum, sed quasi gratiæ exempli, et formaliter sumendum est quod lex intendit, juxta rubricam quam auctor ejus proposuit. Cui intentioni consonant nonnulla verba quæ rationem generalem indicant, ut sunt illa: *Cur enim culpabimus eos qui positas nostras ignoraverint constitutiones, si* (ut infra dicit) *eo quod non fuerunt sufficienter propositæ, ignorantur?*

13. *Necessariam esse promulgationem legis in civitatibus provinciarum aut regnorum, ut in singulis provinciis obliget ex vi juris communis imperialis.*—Dicendum ergo est vi juris communis imperialis seu civilis necessariam esse promulgationem legis in civitatibus provinciarum aut regnorum, ut in singulis provinciis lex obliget, nec sufficere unam publicationem factam in curia principis: ratio est, quia ita statutum est jure imperiali modo declarato, juvante etiam consuetudine Imperii. Congruentia vero magna profecto est, ut hoc modo melius possit lex innotescere, et vitentur magna incommoda et jurgia, seu lites, quæ ex ignoratione legis propter distantissimam promulgationem possunt provenire. Addunt juristæ congruentiam, quia imperator non habet curiam stabilem et immobilem, sed facile huc atque illuc transfertur, et ideo non potest esse tam certa et universalis promulgatio quæ in illa fit, præsertim pro regnis vel provinciis distantibus, quæ et magnam morum dissimilitudinem et parvam communicationem inter se habere solent. Atque hinc fit ut omnes inferiores principes temporales qui subduntur imperio et legibus ejus, juxta hanc regulam et conditionem leges suas particulares ferre teneantur, quia non possunt statuere contra jus commune, nisi consuetudine, vel speciali jure sibi concesso exempti sint, ut supra est declaratum. Unde etiam fit ut, licet hoc jus sit ordinarium, in aliquibus casibus possit sufficere alius modus promulgationis, ut quando lex fertur per sententiam vel epistolam principis, quia secundum aliud commune jus sufficit illam publicari successu temporis per publicam notitiam et famam, vel per incorporationem in communi omnibus satis notam, vel alio simili modo qui vel consuetudine vel aliqua lege approbatus sit.

14. Tandem ex dictis colligitur hæc non habere locum in his regibus qui non subduntur legibus imperii, quia eos non obligat dicta Authent.; oportet ergo consulere proprium regem, vel consuetudinem. Nam jure civili regio statui potest, ut una promulgatio in curia vel in loco a rege designato sufficiat, quia (ut dixi) hoc non est contra jus naturale, non solum quoad diversas provincias unius regni, sed etiam quoad varia regna quæ tantum ex accidenti sub uno rege militant. Regulariter autem credimus non ita fieri, quia raro etiam vel nunquam una eademque lex simul pro omnibus regnis hujusmodi fertur. Quamvis ferri non repugnet, si alioqui pro omnibus justa sit. Nam de potestate absoluta regis posset una publicatione pro omnibus regnis in curia regia publicari, quia non est intrinsece injustum, nec contra naturam legis. Interdum vero esse potest contra specialem institutionem et forum alicujus regni quod rex servare tenetur, quia sub ea conditione videtur potestatem accepisse. Et generatim loquendo, convenientius est ut promulgatio suavi modo fiat in unoquoque

regno. Intra idem autem regnum facilius potest una promulgatio sufficere pro omnibus provinciis, quia major est convenientia et communicatio inter illas. Unde in rigore id sufficit, nisi aliud sit consuetudine introductum. Quid autem de legibus canonicis censendum sit lib. sequenti dicemus.

CAPUT XVII.

QUANDO, ET QUOMODO INCIPIAT OBLIGARE EX NATURA SUA LEX CIVILIS POSTQUAM EST SUFFICIENTER PROMULGATA.

1. *Status quæstionis.*—Quamvis lex in aliquo loco promulgata consequenter sit in suo esse sufficienter constituta, et habeat vim ad obligandum, non inde statim constat posse subito totam regionem pro qua fertur obligare. Nam, licet agens sit in se perfecte constitutum cum plena virtute agendi, non semper potest statim ac subito operari in propinquis et remotis partibus sphæræ suæ. Ob hanc ergo causam de lege jam sufficienter constituta inquirimus an statim obliget in tota sua sphæra, vel qua successione suam obligationem quasi diffundat. Suppono autem in præsenti solum esse sermonem de lege præcipiente ut sic, quantum ad effectum obligandi vel cogendi, quia de aliis effectibus irritandi actus, inhabilitandi personas, et revocandi priores leges, dandi vel auferendi privilegia, sunt peculiares difficultates quæ infra suis locis tractandæ sunt. Potest autem quæstio hæc tractari vel ex sola rei natura, et secluso omni jure positivo, omnique speciali voluntate legislatoris, vel adjuncta hac voluntate, aut communi jure positivo.

2. Primo igitur, loquendo ex natura rei, est opinio multorum legem humanam statim ac publice promulgatam in loco competente, obligare in toto territorio in quo potest obligare juxta potestatem et jurisdictionem legislatoris, nisi per ipsum legislatorem suspendatur vel differatur obligatio. Hoc videntur supponere communiter doctores statim citandi, qui temporis dilationem in hac obligatione juxta voluntatem legislatoris vel jus positivum putant esse regulandam : nam inde inferri videtur seclusa hujusmodi quasi suspensione positiva, legem de se statim ubique obligare. Et ratio esse potest, quia lex sufficienter promulgata est perfecta lex, et habet omnia requisita ad obligandum, et est quasi agens naturale quod statim agit, quantum potest. Atque hinc a fortiori sequitur si legislator expresse declaret se velle statim obligare sine ulla mora a promulgatione, statim obligare illo modo, quia, si taciturnitas vel negatio suspensionis sufficit ut lex obliget propter indefinitam et absolutam (ut sic dicam) voluntatem legislatoris, multo magis sufficiet illa voluntas ita expressa. Et e contrario etiam fit optimum argumentum : nam legislator potest hoc modo obligare, si id expresse velit et declaret; ergo ille modus obligandi non est contra rationem naturalem; ergo, eo ipso quod lex per voluntatem humanam non limitetur, nec impeditur, absolute lata et promulgata ita obligavit. Atque hoc modo possunt etiam pro hac sententia citari auctores dicentes leges positivas expresse dicentes *ex nunc* vel *ex tunc*, aut aliquid æquivalens, post promulgationem statim obligare omnes, seu in toto territorio. Quod tenet Glos. in Clement. 2 de Hæretic. verb. *Ex tunc*, quam ibi sequuntur doctores, et Panormitanus in cap. 2 de Constit. n. 7; et ibi Felin. n. 7, limitat. 5; Decius, Imola et alii, et Navar. consil. 1 de Constit., q. 4, n. 15, et in summa, cap. 23, n. 44.

3. *Refutatur prædicta opinio.*—Hæc sententia sic intellecta, ut explicata est, mihi semper difficilis visa est, quia plane videtur excedere potestatem legislatoris, et esse supra conditionem legis humanæ, quod statim obliget ab instanti promulgationis pro toto territorio, seu principatu legislatoris; ergo ex natura rei non potest ita obligare; ergo non solum absolute lata non ita obligabit, verum etiam si legislator id velit et declaret, non id efficiet, quia excedit potestatem : imo idem est cum proportione, etiamsi concedatur dilatio temporis, si illa sufficiens non sit. Declaratur antecedens, quia ad actualem obligationem legis per se est necessaria notitia ejus; ergo, ut possit obligare, necessarium saltem est ut per se loquendo possit ad notitiam devenire : nam ubi non est potestas ad media, neque etiam ad finem erit. Sed fieri non potest ut facta promulgatione in uno loco, lex statim sciatur ab omnibus subditis et in toto loco jurisdictionis; ergo impossibile est ut lex statim obliget, nec ante elapsum sufficiens tempus intra quod legis notitia in toto territorio, per se loquendo, possibilis sit. Confirmatur et declaratur, quia promulgatio legis, ut dixi, necessaria est ad sufficientem divulgationem : nam hæc requiritur ad obligationem; ergo præter promulgationem concedi debet necessario, et jure naturæ, tempus sufficiens in quo fieri possit talis

divulgatio post promulgationem; ergo, quantumcumque velit legislator statim a promulgatione omnes subditos obligare, non potest, quia repugnat naturali juri. Quomodo enim intelligi potest ut lex hodie promulgata Matriti hodie etiam obliget habitantes Conimbricæ? Plane id videtur supra humanam potestatem, quia per se est impossibile, et non tantum per accidens, consequi eadem die notitiam talis legis.

4. Confirmatur secundo, quia eadem est proportio legis ad communitatem unius populi in quo promulgatur, quæ est ad totam communitatem regni, vel populorum totius territorii pro quo promulgatur; sed, si lex in hoc populo privatim vel submissa voce proferatur in aula regis, non potest habere vim obligandi communitatem totius populi, quia non est ita sensibiliter prolata, ut sit accommodata toti communitati talis populi; ergo similiter, licet hic sit promulgata, non satis est ut possit obligare statim totam provinciam aut regnum, quia tam impossibile est legem hic promulgatam statim sciri in tota Lusitania, sicut est legem promulgatam in hoc cubiculo audiri a tota Conimbrica. Confirmatur tertio ex D. Thoma 1. 2, q. 90, a. 4, ad 2, dicente *legem obligare in quantum ejus promulgatio in omnium notitiam per se, vel per alios pervenire potest.* Et addit Cajet. et merito hoc non intelligi de potentia logica, quæ non implicat contradictionem, sed de politica, id est, secundum ordinem vel cursum politicum. At publicatio in uno loco facta non potest humano modo pervenire ad loca distantia; ergo nec lex statim obligat in omnibus illis locis.

5. *Prima conclusio.* — Propter hæc ad hoc punctum explicandum dico primo : lex sufficienter publicata in loco debito, absque illa limitatione temporis ex voluntate principis aut determinatione juris positivi, statim incipit obligare ex natura sua. Hæc assertio est consentanea communi sententiæ propositæ, et probatur sufficienter ex dictis circa illam. Declaratur præterea, quia si legislator non præscribit certum tempus ad obligandum, non est major ratio admittendi tantam dilationem, vel majorem aut minorem; ergo nulla admittenda est; ergo statim incipit obligatio. Item ob hanc causam in hujusmodi rebus indefinita æquivalet universali, quia alias esset indeterminata ac proinde inutilis. Universalitas autem in præsenti est, ut post promulgationem lex semper obliget; ergo statim obligare incipit. Item hac ratione votum simpliciter factum, sine designatione temporis pro quo obligaturum est, incipit statim obligare quantum est ex se; ergo idem est de lege. Oportet autem in hoc notare nonnullam diversitatem inter præcepta negativa et affirmativa : nam priora obligant pro semper, et ideo in eis verum est incipere obligare statim et pro statim : affirmativa vero non obligant pro semper, et ideo, licet statim etiam obligare incipiant, non tamen pro statim, sed pro tempore opportuno juxta exigentiam materiæ, et præsumptam seu probabilem intentionem legislatoris, sicut in exemplo adducto de voto cum proportione dicunt omnes auctores.

6. *Secunda conclusio.—Legem incipere obligare pro prudenti arbitrio juxta tempus moraliter necessarium ut notitia legis haberi possit.* — Dico secundo : lex sufficienter et absolute promulgata in uno loco competente, licet statim obligare incipiat, non simul et in eodem momento obligat in toto territorio pro quo fertur, sed successive, et intra tempus moraliter sufficiens ut notitia legis et promulgationis ejus per totum territorium diffundatur. Hanc assertionem videntur mihi convincere argumenta facta posteriori loco. Quæ licet videantur esse contra communem sententiam, non militabunt contra illam, si in hoc sensu explicetur, scilicet, ut lex promulgata absolute, id est, a legislatore non impedita, seu suspensa, statim natura sua obliget, ubi moraliter sciri potest, id est, in illo proximo et præsenti loco : inde vero quasi continue extendatur obligatio ad loca distantia intra tempus in quo prudenti arbitrio deferri ad illud potest notitia legis. Quem sensum non existimo esse alienum ab auctoribus allegatis pro priori sententia. Navarrus enim, cum sibi objecisset quarto loco, quia durum est credere legem Romæ promulgatam intra duos menses obligare Æthiopes et Indos, respondet concedendo durum quidem et gravissimum esse dicere, omnes existentes in illis partibus extra Romam peccare contra legem post illos menses, *sed non esse* (ait) *durum dicere quod obligantur post tempus quod vir bonus, sive judex arbitrabitur esse sufficiens, ut illi de quibus quæritur, sciant, attenta distantia provinciæ, et qualitate legis, et frequentia hominum illius provinciæ habitantium Romæ, el venientium ad eam, et redeuntium ab ea;* quod est aptissimum temperamentum dictorum in dicto c. 2, de Constit. Hæc Navarr., per quæ videtur clare exponere communem sententiam, ut non intelligatur de obligatione quæ in momento fiat pro omnibus locis distan-

tibus, sed intra tempus prudenter existimandum. Quod profecto satis etiam indicant Panormit. supra, n. 7 et 8; et Felin. n. 7; et Bart. in l. *Omnes populi*, ff. de Justit. et jur., q. 5. Nam, seclusa legis determinatione certa et sufficiente, dicunt obligationem esse judicandam prudenti arbitrio, juxta tempus moraliter necessarium ut notitia legis posset ad loca distantia pervenire. Idem videntur sensisse D. Thoma et Cajet. loco allegato; ad obligationem enim legis requirunt ut notitia legis moraliter pervenire possit ubi futura est obligatio. Et expressus ibi Medin. concl. 5 dixit leges tunc, et non ante, esse sufficienter promulgatas, quando sic propositæ sunt, ut moraliter loquendo in omnium notitiam pervenire valeant.

7. *Respondetur objectioni.*—Potest præterea hæc assertio sumi ex c. 1 de Concess. præbend. in 6, ibi : *Lex, seu constitutio et mandatum nullos astringunt, nisi postquam ad notitiam pervenerint eorumdem, aut nisi post tempus intra quod ignorare minime debuisset.* Quæ ultima verba notanda sunt : nam in eis satis significat Pontifex legem non obligare nisi post sufficiens tempus elapsum intra quod moraliter sciri posset; nam illud est in quo ignorare minime debuisset. Neque contra hanc assertionem obstat ratio facta in prima sententia, quia, licet semel promulgata sit vera lex et habeat vim obligandi perfectam, non tamen statim, vel simul applicatur sufficienter ad agendum (ut sic dicam) in loca distantia, et ideo debet successive deferri et applicari. Neque propterea erit necesse ut in singulis provinciis fiat nova solemnis promulgatio (ut sine causa colligit Medina etiam pro legibus pontificiis, de quibus infra dicemus), nam ex natura rei (ut nunc loquimur) sufficit illa prior, et per eos qui eam audiunt ad alios distantes deferatur, ut D. Thomas significavit dicens satis esse quod notitia legis per alios possit comparari. Si autem non solum non fiat nova publicatio in distantibus locis, verum etiam nec concedatur sufficiens tempus ut publicatio alicubi facta possit ad loca remota pervenire, non video quomodo possint homines existentes in illis remotis locis obligari, cum impossibile illis sit habere illius legis notitiam, et consequenter invincibiliter illam ignorent, non tantum ex accidenti, sed etiam per se, moraliter loquendo.

8. *Corollarium primum.*—Ex quibus colligo primo, quod, licet lex dicat *ex nunc* vel quippiam simile, non ideo incipit simul obligare in toto territorio pro quo fertur, quia lex humana, sicut non potest obligare ad impossibile, ita nec potest obligare modo impossibili, nec circa talem modum aliquid statuere quod repugnet cum ratione naturali : ostensum autem est illum modum obligandi esse impossibilem et contra rationem naturalem : ergo non potest ille esse sensus talium verborum. Sensus ergo est ut *ex nunc*, id est ut statim ac lex promulgatur in loco debito, sine ulla mora obligare incipiat omnes ad quorum notitiam moraliter devenire potest, et *ex tunc* etiam extendatur obligatio ad omnes prout creverit etiam moralis potestas diffundendi notitiam ad omnes. Et ideo dixit Medina supra, promulgationem legis non fieri in instanti, aut in parvo tempore, sed in temporis spatio quo possit ad notitiam omnium devenire. Quod sano modo intellectum mihi valde placet : nam, licet publicatio prima solemnis brevi tempore fiat et finiatur physice (ut sic dicam), tamen non censetur moraliter esse completa, donec sonus ejus possit ad loca distantia pervenire, quod non fit parvo tempore : imo nec certo ac determinato, sed prudenti arbitrio opus est, ut doctores supra allegati dixerunt. Hæc autem intelligenda sunt de obligatione legis, ut in principio dixi : nam si sermo sit de aliis effectibus, ut de irritatione actus, vel de pœna ipso facto incurrenda, potest esse speciale dubium de sensu illius particulæ *ex tunc*, de quo infra suis locis et paulo inferius aliquid adjiciam.

9. *Secundum corollarium.*—Secundo, infero quod, licet legislator in ipsa lege designet expresse certum tempus *ut ex tunc* lex obliget, semper est id accipiendum vel quoad inceptionem obligationis, vel quoad illa loca pro quibus tantum tempus moraliter sufficit : frequentiusque illa dilatio ponitur ad suspendendam obligationem intra illud tempus, etiam pro illis locis in quibus lex posset ex natura rei obligare a puncto promulgationis, nisi legislator illam restringeret; ut patet ex Authentica *Ut factæ novæ constitutiones*, quam statim tractabimus. Et tunc lex incipiet obligare finito illo tempore, simulque obligabit in toto territorio, si tempus illud sit sufficiens ad divulgationem legis per totum illud. Quia hæc est intentio talium legum, et nihil involvit repugnans legi naturali. Et ita sentit aperte Navar. dicta quæst. 4, n. 17. Si vero tempus illud non sufficit pro locis distantioribus, quoad illa servanda est regula data, et extendendum est tempus prudenti arbitrio, quantum necesse fuerit ut promulgationis notitia possit ad illas

remotas partes pervenire, servata proportione ad initium obligationis. Tunc autem tempus illud computandum erit a prima publicatione legis, quia id sufficit ad consummationem promulgationis. Quæ omnia ex his quæ de jure positivo dicemus clariora fient.

10. *Tertium corollarium.* — Tertio, infero legem indefinite latam et promulgatam non obligare simul omnes subditos pro quibus fertur. Ita sentit Navar. n. 17, dum ait ideo juxta jus civile legem non obligare intra duos menses a promulgatione, ut lex non prius liget quosdam subditos quam alios; sed omnes incipiat simul obligare, et ita in hoc servetur major æqualitas : ergo per argumentum a contrario, si ex jure communi vel voluntate principis nulla fiat suspensio vel determinatio temporis, lex prius obligabit quosdam quam alios, scilicet, propinquiores quam remotos : ratio autem est, quia prius est sufficienter promulgata pro vicinis seu præsentibus quam pro distantibus. Et in eodem sensu dixit Medina, supra, posse legem esse sufficienter promulgatam respectu quorumdam, et respectu aliorum non esse satis propositam.

11. *Quartum corollarium.*—Quarto, infero, post elapsum sufficiens tempus a solemni publicatione legis ut ejus notitia per totum territorium moraliter diffundatur, absolute loquendo, obligat in toto illo et omnes de illo, etiamsi fortasse talis notitia, ob incuriam hominum, vel casu aliquo, ad plures subditos vel etiam ad aliquam partem territorii non pervenerit. Hoc plane colligitur ex doctrina D. Thomæ supra citata, quia ad obligationem legis solum requirit ut notitia ejus habeatur vel possit haberi : sed quando facta est solemnis publicatio et tempus sufficiens elapsum est, poterat notitia legis ad omnes pervenire : ergo hoc satis est ut obliget, licet casu non pervenerit. Præterea, in illo casu cessat ratio a nobis facta, quia notitia legis non est tunc per se et humano modo impossibilis : leges autem non considerant ea quæ per accidens sunt.

12. *Obviatur dubiolo.*— Dices : quamvis notitia legis potuerit pervenire ad partes remotas, si de facto non pervenit, non obligat subditos ibi habitantes : imo, licet illuc pervenerit, non tamen ad omnes personas, non obligat eos qui nihil de ea audierunt sine ipsorum culpa : ergo non satis est potuisse pervenire notitiam legis ad partes illas vel ad personas, nisi pervenerit. Antecedens patet, quia illi non peccant non servando talem legem, et consequenter non incurrunt pœnam ejus; ergo non obligantur lege. E converso autem, si modo aliquo extraordinario, ut per Angelos malos vel bonos aliquis existens in India sciret eodem die vel mense legem promulgatam Matriti, seclusa omni determinatione positiva obligaretur illa lege, et peccaret violando illam : ergo statim a principio est sufficiens virtus ex parte legis ad obligandum æqualiter in utroque casu, si post publicationem habeatur notitia, solumque erit differentia, quia in hoc tempore breviori est frequentior ac quasi per se necessaria excusatio : in alio vero est per accidens et rara, et ideo erit differentia quoad forum externum, quia, quando tempus est breve et insufficiens, præsumitur ignorantia invincibilis : non vero quando tempus est sufficiens : in re autem ipsa et in veritate nulla videtur esse differentia.

13. Respondeo aliquos existimare differentiam hanc reduci ad quæstionem de vocabulo, an in illo casu dicendum sit, legem non obligare, vel subditos ignorantes excusari. Dico tamen hoc fortasse habère locum quando ignoratio est post tempus de se sufficiens ad habendam notitiam legis, de quo modo loquendi paulo post dicam. At vero, quando tempus de se est insufficiens, dico non in modo tantum loquendi, sed in re ipsa legem non obligare infra illud tempus pro remotissimis partibus, eodem plane modo quo non obligaret in curia principis, si non fuisset in illa publice proposita, etiamsi esset edita cum pleno consilio ac deliberatione, quia æque est impossibilis notitia legis pro talibus locis, servata proportione. Imo, quodammodo est impossibilior notitia in partibus remotis statim post publicationem, quam sit in eodem loco ante eamdem publicationem, quia facilius est nosse Matriti eodem die quæ rex secrete statuit sine publicatione, quam scire Neapoli quæ eodem die Matriti publice evulgavit. Itaque in eo casu non solum est excusatio ex parte subditi, sed etiam insufficientia ex parte legis, et ideo simpliciter non obligat, vel quoad efficaciam, vel quoad sufficientiam (ut sic dicam). Quando vero notitia promulgationis legis potuit pervenire, et casu non pervenit, lex de se sufficienter obligat, licet de facto non liget ignorantes. Quæ differentia licet forte quoad effectum obligationis non habeat in re morali diversitatem ordinarie loquendo, nihilominus quoad alios effectus, præsertim irritandi aut inhabilitandi, potest illam habere, ut infra in propriis locis dicetur.

14. Et præterea in illo extraordinario casu credo esse diversitatem etiam quoad obligatio-

nem. Nam si aliquis in India existens industria dæmonis haberet notitiam eorum quæ in Hispania geruntur ante tempus in quo posset humano modo talis notitia illuc pervenire, ille sciens legem in Hispania promulgatam, infra illud non obligaretur illa. Quia respectu illius re vera non est sufficienter promulgata, et illa notitia per Angelum collata non pertinet ad promulgationem nec ad humanam notitiam. Quod tamen secus esset si post tempus sufficiens, et post promulgationem de se consummatam aliquis reciperet illo extraordinario modo divino vel angelico notitiam legis ; nam sine dubio obligaretur lege, quia lex de se jam sufficienter obligabat, et impedimentum erat accidentale, quod sublatum est, et nihil refert quod per hunc vel illum, hoc vel illo modo auferatur. Et ita sufficienter responsum est ad objectionem, et omnia clariora fient in puncto sequenti.

CAPUT XVIII.

DE TEMPORE IN QUO LEX INCIPIT OBLIGARE SECUNDUM JUS CIVILE.

1. *Quando incipiat lex obligare secundum jus civile.*—Superest ergo ut dicamus quando incipiat obligare lex civilis secundum jus civile. Quidam enim moderni dicunt statim a publicatione obligare, solumque excipiunt leges pertinentes ad testamenta : ratio est, quia illæ solæ exceptæ sunt in Authentica *Ut novæ constitutiones*, collatione 15. De cæteris autem nihil disponit jus civile, et ideo succedit lex naturæ. Nihilominus dicendum est primo: Leges imperatorum non incipiunt obligare intra duos menses a publicatione facta in unaquaque provincia, et post duos menses statim obligant totam provinciam, nisi aliud in ipsa lege expressum sit. Hæc assertio est communis doctorum utriusque juris, atque etiam theologorum quos in hoc et in præcedenti capite retuli. Et fundamentum primæ partis est, quia ita statuitur in illa Authentica, cujus dispositio generalis est quoad omnes leges civiles imperatorum, ut in capite præcedenti fundatum est: ille enim discursus hic est applicandus. Et apud me multum confirmant hanc partem verba Pii IV in Bulla pro Conc. Trid. promulgatione, ubi inter alias rationes designandi certum tempus pro Concilii obligatione hanc ponit : *Et jure etiam communi sancitum est, ut constitutiones novæ vim non nisi post certum tempus obtineant.* Ubi clare attendit ad dictam Authenticam, quia in jure civili non est alia lex, quæ jus commune circa hoc statuat.

2. *Secunda pars conclusionis probatur.* — Secunda vero pars constat, quia transactis duobus mensibus lex non impeditur, sed potius juvatur jure communi: ipsa autem de se habet vim obligandi ; ergo statim obligat. Dices statim quidem incipere obligare, non tamen statim obligare totam provinciam. Respondeo negando consequentiam, quia incipit tunc tanquam sufficienter promulgata et publicata per tempus illud duorum mensium, et ideo jam potest subito et in momento, ut sic dicam, totam provinciam obligare, et hoc significavit illa Authentica dicens *post insinuationem sufficienti hoc tempore omnibus manifestam eam constituere.* Est enim considerandum legem illam civilem supponere insinuationem publicam in singulis provinciis faciendam. Et quia nulla provincia civilis est tam lata, quin bimestre tempus sufficiat ad deferendam per totam illam promulgationem factam in metropoli, ideo potest optime lex civilis statim obligare totam provinciam elapsis duobus mensibus. Et hoc est quod Navar. dixit, illud tempus designatum esse non solum propter tollendam ignorantiam, sed etiam ut lex simul incipiat omnes obligare. Nihilominus tamen ubi non esset necessaria propria et publica insinuatio in singulis provinciis, et aliqua pars regni esset tam distans, ut tempus duorum mensium non sufficeret ad notitiam legis illuc deferendam, sicut est nunc Mexicana civitas respectu Matriti, tunc etiam post elapsos duos menses non obligaret lex homines regionis illius, sed servanda esset regula legis naturæ supra declarata, quia alius modus excedit potestatem humanam, ut dictum est.

3. *Tertia pars conclusionis probatur.*—Tertia pars assertionis, quæ exceptionem continet, manifesta est, dummodo de eodem vel æquali legislatore intelligatur. Nam si sit inferior, ille non poterit immutare commune jus, etiamsi ex potestate sibi commissa legem ferre posset: nam intelligitur data secundum jus commune, nisi aliud exprimatur. Ipse vero princeps supremus potest derogare communi juri positivo, et ideo si velit obligare per legem ante duos menses potest, sicut etiam potest majori tempore obligationem differre : oportet autem ut in sua lege id satis declaret. Unde obiter intelligitur quam vim possit habere in lege imperatoris particula *ex tunc* vel *statim*, si dicat in lege, ut facta publicatione ex tunc vel statim obliget. Posset enim quis similia verba

referre ad tempus post completum spatium duorum mensium, quia est favorabilior expositio et est consona juri communi, evitatque derogationem illius. Nihilominus tamen probabilius est leges sic loquentes derogare juri communi, et statim obligare, ut verba sonant, quia ad hoc ponuntur; alias superflua sunt et nullum habent effectum, quia sine illis lex obligaret post duos menses statim, et sine mora. Quod erat tam manifestum, ut non sit verisimile addi illas particulas propter solam majorem declarationem, et ideo quando adduntur, sine dubio id fit ad accelerandam obligationem. Quando vero lex simpliciter loquitur, generalis regula duorum mensium servanda est.

4. Sed quid si ante bimestre tempus elapsum aliqui sciant legem esse in curia imperatoris, vel in metropoli solemniter promulgatam? Aliqui dicunt illos obligari lege, et male agere illam non servando, licet per jus civile non puniantur. Ita sentit Bartol. in l. *Omnes populi*, de Justit. et jur., q. 5, n. 37; et ibidem Bald. et in l. *Leges*, C. de leg. Item Bald. Perusi tract. de Statut., § *Ignorantia*, n. 2; Sylvest. verb. *Lex*, q. 6, dicto 3, in fine; Angel., n. 12. Nec dissentit Soto dicto art. 4; et idem sentiunt multi loquentes de ecclesiasticis legibus, quia major ratio est de civilibus. Ita Glossa in c. 2 de Rebus Ecclesiæ non alienand. in 6, verb. *Hactenus*, quam communiter sequuntur canonistæ in rubr. et in cap. 2 de Constit., ubi Panormit., num. 7, conjecturas et jura adducit. Primo, quia frustra expectatur eventus cujus nullus est effectus, cap. *Cum contingat*, de Officio deleg. Secundo, quia, ut lex obliget, sufficit esse solemniter editam ac promulgatam, cap. 1 de Postul. prælat. Tertio, ex cap. *Cum singula*, de Præbend. in 6, juncta Glossa ibi verbo *Pervenerit*. Quarto, quia, juxta regulam *Qui certus*, de Reg. jur. in 6, eum qui certus est non est necesse certiorem fieri; ergo similiter, etc.

5. Probabilius autem est, supposita constitutione Authenticæ *Ut factæ novæ constitutiones*, et generali ejus interpretatione, legem imperatoris neminem obligare infra duos menses a publicatione, sive notitiam habeant promulgationis ejus, sive non. Ita tenet Turrecr. in § *Leges*, d. 4, n. 4, cum Anton, c. 2 de Const., ubi idem tenet Decius, et in cap. 1 de Postul. prælat., n. 19; Navar. in summa c. 23, n. 44, et dicto cons. 1 de Constit., q. 4, n. 17. Idem tenet Valencia 2 tom., d. 7, q. 5, p. 5, dub. 3; et sentit Medin. q. 90, a. 4; nec dissentit Sot. supra, sed sub distinctione loquitur; non erat tamen necessaria, quia Authentica satis clare loquitur. Fundamentum ergo est, quia illud tempus duorum mensium non assignatur ab imperatore solum pro foro externo (ut scilicet pro illis duobus mensibus admittatur, vel præsumatur ignorantia legis; non vero ultra illos menses): sed ponitur ad suspendendam obligationem legis, ut ante completum illud tempus non habeatur tanquam sufficienter sancita; ergo intra illud tempus non obligat scientes. Patet consequentia, quia lex non obligat, antequam sit sancita, et a legislatore proposita ad talem effectum. Antecedens autem patet ex verbis Authenticæ: *Ut autem adhuc apertius causa declaretur, sancimus, si scripta fuerit hujusmodi lex, hanc post duos menses dati ejus temporis valere*. Nam verbum *valere* nulla ratione admittit distinctionem Soti, scilicet, valere in se, vel valere in judicio, aut præsumptione reipublicæ: nam absolute prolatum aperte refertur ad validitatem actus; ergo ex intentione legis ante illud tempus non valet, id est, non habet vim et efficaciam legis; ergo obligare non potest, non solum ratione ignorantiæ, sed ratione suæ conditionis, quia nondum perfecte constituta est, quod inferius magis expressit imperator addens *sufficienti hoc tempore omnibus manifestam eam constituere*: antea enim non censetur sufficienter manifestata, seu promulgata, et consequenter nec perfecte constituta.

6. Confirmatur, quia si in particulari lege diceret legislator: Nolumus legem hanc valere usque ad tale tempus, certe ante illud non obligaret scientes; et si quis voveret intendens ut suum votum non valeret usque ad talem diem, non obligatur antea; idem ergo est in verbis illis juris communis: nam ex vi illorum promulgatio legis tota refertur ad tempus post duos menses, et ad hoc solum promulgatur, ut post duos menses obligare incipiat. Et confirmatur tandem, quia alias fere nullius fructus fuisset illud indultum, quia si intra duos menses lex obligat scientes, et post illos non obligat ignorantes, quid concedit illa lex? Dices, immunitatem in judicio contentioso, propter præsumptam ex vi illius juris ignorantiam pro illo tempore. Sed certe hoc parvi momenti esset si conscientia maneret ligata, et actus fortasse nullus: immeritoque ita restringitur lex quæ absolute loquitur et favorem inducit; præsertim quia lex civilis, licet interdum valeat in foro externo et non in interno, quia non potest amplius extendi, quando autem

licet possit, non vult obligare in foro externo, multo minus vult obligare in interno, quia per se primo intendit politicam obligationem, et internam efficit quasi consequenter, et in ordine ad illam, ut postea dicemus.

7. *Respondetur ad fundamenta contrariæ sententiæ.* — Fundamenta vero contrariæ sententiæ parvi momenti sunt. Hic enim non frustra expectatur lapsus duorum mensium, quia non expectatur ut lex sciatur a singulis, sed ut accipiat vim obligandi, quam non aliter accepit a legislatore ex voluntate ejus, quæ potuit moveri ex illa ratione, ut notitia legis posset prius haberi ab omnibus. Quod autem hæc ratio cesset in uno, non mutat vim legis, nec voluntatem legislatoris. Præsertim quia motivum etiam esse potuit ut lex prius sciretur ab omnibus, et non prius obligaret hos quam illos, ut Navar. dixit. Caput autem 1 de Postul. Prælat. solum dicit legem promulgatam obligare scientes, licet eis non sit specialiter intimata : non excludit autem tempus requisitum ex vi juris, præsertim pro legibus civilibus. In cap. autem *Cum singula* nihil habetur, et Glossa, si attente legatur, potius favet nostræ sententiæ. Denique tempus hoc non postulatur, ut promulgatio legis certior fiat, sed ut lex ipsa valida esse incipiat, quoad inferendam actualem obligationem.

8. *Quid dicendum de regibus, qui non recognoscunt superiorem in temporalibus.*—Secundo, principaliter dicendum est leges regum qui non recognoscunt superiorem in temporalibus, nec legibus imperatorum subjiciuntur, non esse regulandas per dictum jus civile commune, ac subinde statim incipere obligare, nisi vel in ipsa lege aliud declaretur, vel per leges proprii regni alius modus determinatus sit, aut illud jus commune sit consuetudine saltem acceptatum. Tota hæc assertio est consentanea communi doctrinæ, et satis clara. Prima ergo pars patet, quia jus imperatorum non obligat in hujusmodi regnis supremis, ut supra ostensum est : ergo nec illa authentica obligabit, nec habebit vim legis. At vero illa seclusa, et aliunde non addita limitatione, lex relinquitur in sua natura, quæ est ut statim obligare incipiat, sicut declaratum est : ergo. Et ita probata relinquitur secunda pars. Tertia autem probatur, quia certum est posse legislatorem designare tempus pro quo vult obligare, et non antea. Et eadem ratione potuerunt reges supremi in suis regnis definire tempus pro quo leges promulgatæ obligare inciperent. Atque ita in hoc Lusitaniæ regno statutum est ut lex promulgata in curia regni incipiat ibi post octo dies obligare; in toto autem regno post tres menses, libro primo Ordinat., tit. 2, § 10. Quod jus istius regni ita est cum proportione exponendum, sicut jus commune declaratum a nobis est, et idem cum proportione dicendum est de legibus aliorum regnorum.

9. *Leges latæ ab inferioribus magistratibus statim obligant, si non exprimant aliam determinationem.* — Dico tertio leges latas a magistratibus statim obligare, si non exprimunt aliam temporis determinationem. Ita Hostiens. in sum. tit. de Constitut. § *Quando;* Abb. Deci. et alii in c. 2 de Const.; Turrecrem, § *Leges,* post c. *In istis,* d. 4; Sylvest. verb. *Lex,* q. 6; Angel. et alii; et Navarr. c. 22, n. 44, et dicto cons. 1 de Constit. q. 4. Rationes variæ afferuntur; sed unica est solida, quia circa has leges et tempus obligationis earum nihil est jure humano dispositum aut limitatum : ergo tunc obligant quando ex natura rei possunt; sed ex natura rei obligant statim, ut ostensum est; ergo. Primum antecedens ab omnibus supponitur ut indubitatum, quia dicta Authentica de solis legibus imperatorum loquitur, et præter eam nullum tale jus invenitur scriptum : cætera vero evidenter inferuntur. Unde etiam sequitur hanc obligationem quoad loca distantia intelligendam esse modo explicato, et ideo dicunt omnes juristæ supra allegati talem legem statim obligare præsentes; respectu vero absentium, tempus esse arbitrarium, quod maxime intelligi debet de illis absentibus qui ex natura rei scientiam legis habere non possunt in eodem momento, aut brevissimo tempore. Denique intelligendum hoc est, seclusa consuetudine in contrarium : nam ubi per illam introductum fuerit ut tales leges non obligent, nisi post hoc vel illud tempus a promulgatione, servandum est, quia tunc jam habent limitationem a jure positivo non scripto : hanc enim vim habet consuetudo : hæc tamen non est generalis ; ubi ergo fuerit specialis, satis de illa constare debet.

10. *An lex obliget ignorantes.*—Unum vero superest hic dubium commune omnibus legibus, an et quomodo obligent ignorantes, postquam sufficienter promulgatæ et de se satis evulgatæ fuerint. Supponendum autem sermonem esse de ignorantia invincibili : nam si ignorantia sit culpabilis, satis clara est obligatio; non enim esset culpabilis ignorantia legis, nisi lex ipsa jam obligaret ad notitiam sui habendam; ideo enim ita imputatur transgressio ignoranti, ac

si sciret legem. Potest autem lex ignorari invincibiliter, ut suppono ex 1. 2, q. 76, et late tractat Castro lib. 1 de Leg. pœnal., c. 1 et 3, et Cordub., lib. 2, quæst. 4. Quando vero talis sit judicanda ignorantia in foro conscientiæ, in dicta 1. 2, quæst. 6 et 76 dictum est. Quando item præsumatur talis in foro externo, tractant Panormit. et Felin. in d. cap. 2 de Constit., Sylvest. verb. *Lex*, quæst. 7. Posita ergo ignorantia, omnes supponunt ignorantem non agere contra legem, licet illam non observet, ita ut sit dicendus ejus transgressor, vel ut talis puniendus.

11. *Concordia dictarum opinionum.— Lex obligat ignorantes quoad sufficientiam, non quoad efficaciam.*—Dubitant vero an lege obligetur : nam quidam aiunt tunc legem non obligare ignorantes; Innoc., Panormit. Felin, et alii cap. 2 de Const., Bald. in lib. *Leges sacratissimæ*, C. de Legib.; Glossa in cap. 2 de Rebus Eecclesiæ non alienand., in 6, verb. *Hactenus;* et Glossa etiam in data l. 6; sentit idem Cajet. quæst. 90, a. 4, et Castro supra. Fundatur hic loquendi modus, quia ut causa operetur, debet esse non solum in se sufficiens, sed etiam satis applicata; lex autem est quædam causa quæ applicatur per notitiam; ergo quamdiu ignoratur invincibiliter, non inducit obligationem. Contrario modo loquuntur Soto q. 1, cap. 4, lib. 1, et Medin. quæst. 90, art. 4, ubi favet D. Thom. ad 2. Fundatur, quia ignorans excusari dicitur a culpa; excusatio autem supponit obligationem : nam qui non obligatur lege, non dicitur excusari, ut laicus, verbi gratia, non dicitur excusari a recitandis horis canonicis, sed omnino non teneri. Dissensio autem, ut dixi, est de modo loquendi. Et concordia esse potest, legem, quantum est ex se, obligare etiam ignorantes, si habeant omnia alia requisita; quæ potest dici obligatio in actu primo, quæ satis est ad propriam excusationem, et ita excluditur exemplum adductum, nam lex de recitandis horis canonicis etiam de se non obligat laicos. In actu vero secundo, revera non exercet lex obligationem circa ignorantes ex defectu applicationis, et hoc probat ratio alterius sententiæ : imo hoc ipsum est quod nomine excusationis significatur. Recte ergo dici potest lex obligare ignorantes quoad sufficientiam, non vero quoad efficaciam. Quod significavit Sylvest. verb. *Lex* q. 8, et Angel. n. 12 et 14; et in re forte alii non dissentiunt. Quod vero speciale in hoc habeant leges irritantes, vel ipso facto punientes, aut revocantes alias, inferius suis locis dicemus.

CAPUT XIX.

UTRUM ACCEPTATIO POPULI SIT NECESSARIA IN LEGE CIVILI UT PERFECTE CONSTITUATUR ET VIM HABEAT OBLIGANDI.

1. *Prima opinio, non obligare legem si non acceptetur a populo. — Estque communis juristarum.* — Hæc esse potest ultima conditio ad valorem et *efficaciam legis humanæ necessaria.* Et circa illam variæ sunt opiniones. Prima dicit legem civilem non obligare si a populo non acceptetur, ac subinde acceptationem populi esse necessariam, ut lex habeat statum et efficaciam legis. Hæc videtur esse communis opinio juristarum in cap 1 de Treug. et pac., ubi Felin. plures refert, et maxime videtur suam mentem hoc modo declarare in n. 12; Idem Domin. in § *Leges*, d. 4; Covar., lib. 1 Variar., cap. 16, n. 6 ubi plures etiam citat; et Nav. in Sum., cap. 23, n. 41, et Consil. 1 de Const., q. 5. Idem sentit Jason. in l. *Rem non novam*, § *Patroni*, c. de Judic. ubi Glossa, verb. *Pactis*, idem indicat, licet magis de consuetudine loqui videatur. Ex theol. tenet idem Major in 4, d. 15, q. 4, in argumentis contra secundam conclusionem, et Dried., lib. 1 de Libert. Christ., cap. 9, docum. 2. Tenet etiam Armil., verb. *Lex*, n. 11; Angel., n. 4, in fine; Sylvest. etiam ibi, q. 6, dicto 4, prius hoc absolute affirmat, postea vero ita rem involvit, ut vix mens ejus percipiatur. Citari solet sententia August. in § *Leges*, dist. 4. Est tamen Gratiani asserentis *leges promulgatione constitui, firmari autem usu;* nam hinc sequi videtur, accipere leges firmitatem et vim obligandi ab usu et acceptatione subditorum. Consonat etiam l. *De quibus*, ff. de Leg. dicens : *Ipsæ leges nulla alia causa nos tenent, quam quod judicio populi receptæ sunt;* et Arist., l. 2 Politic., cap. 6, in fine dixit : *Lex nullam vim obligandi habet, nisi ex more.*

2. *Nullum acceptatione populi melius signum an lex communi bono conveniat. — Imperator non potest ferre leges bono communi contrarias.* — Ratione potest dupliciter fundari hæc sententia : nam, quia ad legem potestas et voluntas concurrere debent, potest acceptatio requiri, vel ex defectu potestatis ad legem aliter ferendam, vel tantum ex defectu voluntatis. Primum ergo fundamentum sit, quia in principe seculari, vel rege, non est potestas ad obligandum populum per legem, nisi ipsemet populus illam acceptet : hoc enim in dictis juribus et

ab Aristotele significari videtur: et ratio reddi potest, quia magistratus civilis habet a populo potestatem, ut supra vidimus; ergo potuit populus illam non dare, nisi sub hac conditione ut non obligaretur legibus principis, nisi ipse etiam populus per acceptationem in eis consentiret; ergo verisimile est sub hac conditione, et non aliter, illam dedisse. Patet hæc ultima consequentia; tum ex usu antiquissimo populi romani, quem referunt Alex. ab Alex., lib. 6 Gen., cap. 23, Rebuff., t. 1 Comment. leg. Galli. in Præfat., Gloss. 1, n. 12; Covarr. in Pract. quæst., cap. 1; tum etiam, quia ita videbatur conveniens ad commune bonum, quia nullum signum melius esse potest, an lex communi bono totius populi conveniat necne, quam ipsius acceptatio vel repugnantia. Atque hoc fundamento utitur Major supra, et hac ratione dicit rempublicam esse superiorem principe in his quæ ad supremum regimen spectant, ut est legislatio. Idem fere sentit Castro, lib. 1 de Leg. pœn., cap. 1. Aliter vero explicat hanc impotentiam Dried., videlicet, quia imperator non potest ferre leges bono communi contrarias; eo autem ipso quod totus populus, vel major illius pars legi resistit, non expedit illi talis lex, quia plus damni et turbationis quam commodi afferret, et ideo talis lex amittit vim obligandi, nec potest princeps illam firmare, etiamsi velit.

3. Secundum fundamentum est defectus voluntatis: nam, licet princeps habeat potestatem, non præsumitur habere voluntatem obligandi populum per legem, donec illam acceptet: effectus autem agentium non excedunt voluntatem eorum, et ideo, supposita illa voluntate, certum erit non oriri obligationem ante acceptationem, quia conditio non est impleta, et consequenter nec voluntas: sicut votum vel pactum conditionatum ante impletam conditionem non obligat. Major propositio, seu modus ille conditionatæ voluntatis principis, asseritur ab auctoribus citatis, præsertim Felino, Navarr., Covarr. et Dominico, et Gerson., t. 3, tractat. de Vita spirit., lect. 4; Cord. 13; et licet ab eis non probetur, conjectura esse potest, quia lex debet esse communis regula; ergo credendum est legislatorem nolle ut habeat statum et vim communis regulæ, donec a communitate acceptata sit, quia non est verisimile ut voluerit obligare et cogere totam communitatem invitam, aut aliquos in particulari, dum alii majori ex parte resistunt. Et ad hunc sensum potest etiam accommodari conjectura Driedonis, quia præsumendum est legislatorem nolle obligare, si lex non sit conveniens bono communi; si autem non acceptatur, magnum signum est legem non esse convenientem communi bono; ergo. Confirmatur tandem, quia consuetudo potest abrogare legem jam obligantem; ergo multo magis prævenire ne obliget, maxime quia videntur populi in hoc jam quasi præscripsisse, et ita acquisivisse jus non parendi legibus, donec acceptentur.

4. *Secunda opinio acceptationem non esse necessariam ad legis obligationem.* — Secunda sententia extreme contraria, est, acceptationem non esse necessariam ad legis obligationem vel perfectam institutionem, sed potius esse effectum qui sequi debet ex lege jam instituta sufficienter et obligante. Hanc sententiam tenet aperte cardinalis Zabarellus in prooemio Clement. verb. *Universitati*, q. 2, ait enim non receptionem indistincte nihil operari, nisi transeat in consuetudinem a legislatore non ignoratam; et Turrecrem. in § *Ideo*, d. 4, dicens, cum Archid. et Hugone, legislatorem posse compellere subditos ad acceptandam legem, quia alias potestas ejus esset illusoria, et in § *Leges*, eod., dicit leges accipere ex moribus firmitatem stabilitatis, non vero firmitatem auctoritatis, ubi etiam refert Lauren. et Archid. dicentes leges firmari moribus de facto: nam de jure satis firmatæ sunt ab ipsa institutione. Idemque sentit ibi Præposit. et inclinat Sylvest., dicta q. 6, quatenus sentit non receptionem non tollere legem, nisi per modum consuetudinis, quando princeps scit et tolerat. Tenet etiam Gregor. Lop. in lib. 16, tit. 1, part. 1, n. 4, ubi plures refert, et dicit esse communem intentionem doctorum loquentium in hac materia, et idem tenet Medin. Cod. de Restit., q. 36, ad 5; et si attente legatur, idem tenet Castro, lib. 1 de Leg. pœnal., cap. 1.

5. Fundamentum hujus sententiæ est, quia lex sufficienter promulgata et proposita ab habente auctoritatem obligat ad sui observationem; ergo et ad sui acceptationem; ergo non est possibile ut acceptatio sit conditio necessaria ad obligationem legis. Consequentiæ sunt claræ, quia fieri non potest ut effectus causæ sit conditio necessaria in ipsa causa, vel ad esse, vel ad operari, quia talis conditio necessario supponitur ad effectum. Et in præsenti declaratur, quia vel subditi tenentur acceptare legem ex vi et obligatione ipsius legis, et sic evidens est acceptationem non requiri ad legem, sed sequi ex lege: vel est liberum subditis acceptare, et sic non obligabuntur ad

legem acceptandam, cujus contrarium in primo antecedenti sumpsimus. Probatur ergo illud antecedens, quia in supremo legislatore non deest potestas, et potest non deesse voluntas, et judicandum est non deesse quando absolute fert legem: tantum enim ex his duobus principiis hæc obligatio pendet, ut recte sumebat contraria opinio. Unde contra duo fundamenta ejus probandæ sunt duæ partes assumptæ.

6. In prima notanter dixi *in supremo legislatore*, quia inferior magistratus potest habere facultatem limitatam sub tali vel tali conditione. Imo in aliquibus provinciis, licet per reges gubernentur, dicitur non esse translata in regem absoluta potestas ferendi leges, sed solum cum consensu regni in publicis comitiis ejus, ut dicitur esse in regno Aragoniæ. Et tunc verum est requiri aliquo modo acceptationem regni ad valorem legis; tamen etiam in eo casu non est illa acceptatio de qua nunc tractamus, quia non est consequens ad institutionem et promulgationem legis, nec est a subditis, ut tales sunt, sed est consensus regni simul cum consensu regis concurrens ad condendam legem, in quo regnum se habet tanquam assessor cum rege ad legem instituendam, et postea sequi debet promulgatio, ac deinde acceptatio subditorum. Et ita cum proportione etiam in tali modo regiminis est verum, in supremo legislatore esse potestatem ad obligandum subditos, ut acceptent legem: nam ibi suprémus legislator non est solus rex, sed rex cum regno. Ubi autem tale pactum non intercessit inter regem et populum, nec de illo potest usu aut scripta lege constare, non est data principi potestas cum illa limitatione, sed absolute constituitur caput reipublicæ. Et ita servatur regulariter in perfecta monarchia, in qua suprema potestas est in imperatore vel rege, vel quocumque alio qui in temporalibus non habeat superiorem: nam in illum transtulit populus suam potestatem absolute et simpliciter, ut ex ordinario modo regiminis constat, nec aliud verisimiliter affirmari potest, nisi ubi ex consuetudine constiterit. Idemque est cum proportione in republica suprema, quantum ad senatum, in quem est translata potestas absolute, nisi de alia limitatione ex consuetudine vel alio modo constiterit.

7. *In omni regimine non democratico populus transtulit supremam potestatem in principem.* — Sic ergo declarata illa pars facile probatur. Primo, ubicumque regimen non est democraticum, populus transtulit supremam potestatem in principem, sive ille sit una persona, ut in monarchia; sive sit consilium procerum, ut in aristocratia, sive sit mixtum aliquod ex utroque, ut est dux cum senatu, vel rex cum comitiis regni; ergo, in his omnibus, is qui de facto supremam potestatem habet ad ferendam legem, habet etiam potestatem ad obligandum omnes de regno ut illam acceptent. Probatur consequentia, primo, ex illo Paul. Rom. 13. *Omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit.* Secundo, quia alias inefficax valde esset illa potestas et plane inutilis, si non posset cogere subditos ad acceptandam et observandam legem. Tertio, quia usu constat reges statim ac lex sufficienter est constituta, promulgata et proposita, punire transgressores, nulla populi acceptatione spectata, imo pœnis cogunt ad observandam et acceptandam; hæc autem correctio justa est, ut constat; ergo supponit obligationem. Unde, licet fortasse fuerit consensus populi necessarius ad condendam legem, quando aliqua ex parte regimen reipublicæ fuit democraticum, translata tamen potestate in verum monarcham, non est talis consensus populi necessarius, et consequenter nec ejus acceptatio, si princeps velit uti sua potestate. Imo, si formaliter et proprie loquamur, post legem absolute constitutam ab habente supremam potestatem, nunquam fuit nova acceptatio necessaria, sed in sola democratia contingebat, ut idem esset condens et acceptans legem, et ideo simul fiebant.

8. Jam vero supposita potestate, quod voluntas non desit quando lex simpliciter fertur, probatur primo a posteriori indicio allato, quia principes cogunt per pœnam ad legis executionem, ut usu ipso constat. Neque in principio quando lex fertur audebunt subditi coram judice excusationem afferre, quod legem non servaverint, quia recepta non fuerit: nam hoc est quod tunc agitur, et ad quod directe cogunt, et propter quod puniuntur, scilicet, quia illam non observant, et observando acceptant; neque illa prævia acceptatio necessaria censetur. Secundo id constat ex vi verborum legis, quæ simpliciter sunt præceptiva: præceptum autem absolute latum non obligat si subditus velit acceptare: quæ enim esset hæc obligatio? sed absolute inducit necessitatem, teste Paul. Rom. 13, quia sufficienter indicat absolutam principis voluntatem. Quam enim ipse non limitat, quomodo possunt subditi limitare? Tertio, si hæc potestas est in

principe, certe non est vana nec superflua, sed propter usum necessarium aut saltem convenientem reipublicæ; ergo quoties princeps simpliciter legem fert, censendus est hac potestate uti, quando aliud non declarat, nec ex aliis conjecturis morali certitudine constare potest.

9. *Præfertur posterior opinio.* — Quocirca posterior sententia simpliciter asserenda, et pro regula habenda est, quia solidum habet fundamentum, et plane dissolvit contrarium fundamentum, ut ex proxime dictis constat. Et hoc confirmari potest ex Authentica, Ut factæ novæ constitutiones, ubi post publicationem legis et lapsum temporis designati præcise exigitur observantia legis, nec de acceptatione fit mentio: et idem in actu exercito (ut sic dicam) servatur in modo ferendi singulas civiles leges. Deinde hoc confirmari potest ex dicto § *Leges* (quamvis non habeat canonis auctoritatem); nam ibi dicitur lex institui cum promulgatur: ergo si jam est lex, jam habet vim obligandi. Dicitur autem firmari non sola acceptatione, sed moribus et usu, non ut obligare incipiat, quia ipse usus ex obligatione nascitur, sed ut stabilior sit et non facile abrogetur, ut supra tactum est.

10. *Post legem sufficienter promulgatam pro tempore quo potest obligare, peccare subditos qui in principio illam non observant solum quia illam acceptare nolunt.* — Unde consequenter dicendum est post legem sufficienter promulgatam et propositam pro eo tempore pro quo potest obligare, peccare subditos qui in principio illam non observant, solum quia illam acceptare nolunt. Hoc docent communiter doctores, et sequitur necessario ex dictis; nam lex obligat ad sui acceptationem: ergo qui legem statim violat contra illam delinquit, et qui non acceptat etiam in hoc legem transgreditur. Nihilominus tamen fieri potest ut, si illa non receptio seu violatio legis valde sit frequens et in majori parte populi, et legislator sciens dissimulet et non cogat ad observationem legis, lex facile desinat obligare: non quia acceptata non fuit, sed quia ex tacito consensu principis revocata fuit, in quo fere omnes doctores consentiunt, ut videre licet in Felino supra, et latius dicturi sumus infra l. 7, tractando de consuetudine, ubi etiam dicemus quod tempus sufficiat ad revocationem legis, et quæ scientia tum in principe tum in subditis non servantibus illam requiratur.

11. *Lex injusta non est lex.* — Hæc autem regula generalis pati potest nonnullas exceptiones. Una est, si lex sit injusta, sed hæc revera non est exceptio: nam lex injusta non est lex. Præsertim quando ex parte materiæ est injusta, quia rem iniquam præcipit: tunc enim non solum ad acceptandum non obligat, verum etiam neque si sit acceptata. Quia non solum non tenentur subditi acceptare illam, verum etiam non possunt, quando est clare et manifeste de re iniqua. Quando vero tantum est injusta respectu subditorum, quia illis infert gravamen injustum, etiamsi ab eis sine peccato servari possit; tunc etiam non obligat ut acceptetur, tum quia excedit potestatem legislatoris, tum quia nemo patiens injuriam per legem potest per illam obligari. Imo, etiamsi subditi acceptent, non obligabuntur lege ut lex est: an vero possint obligari, vel per modum pacti, aut promissionis, vel donationis, aut tandem præscriptionis, quæstio est alterius loci, quam fortasse attingemus in sequentibus.

12. *Prima exceptio in dicta regula, si lex sit nimium gravis, licet non injusta.* — Alia exceptio est, si lex, quamvis non sit injusta, sit tamen nimium dura et gravis, et talis communiter a populo seu republica judicetur: tunc enim verisimile videtur non obligare populum ad acceptandum, nec peccare eos qui incipiunt non servare legem. Quia tunc verisimiliter præsumitur non esse latam legem illam a principe cum intentione absolute obligandi, sed solum experiendi quomodo talis lex a populo recipiatur: unde etiam subditi videntur simili intentione posse incipere non servare legem, ne sibi gravamen inferant, vel certe unusquisque poterit licite expectare, in quam partem communitas populi inclinet, et interim non servare legem. Quæ exceptio est probabilis, præsertim utendo in hoc sensu priori sententia, quia saltem sub hoc prætextu videtur multum usu recepta. Tamen in rigore juris aliud videbatur dicendum, quia si lex censetur ita dura, ut excedat potestatem, jam est injusta, et procedit prima limitatio: si autem illa difficultas semper est intra latitudinem justæ legis, videtur parendum legi, juxta illud Ulpiani in l. *Prospexit*, ff. Qui et a quibus: *Quod quidem perquam durum est, sed ita lex scripta est.* Nam licet durum sit superioris mandatum, obediendum est, ut dixit Glossa in cap. *Ex parte*, 2 de Offic. delegat. Quapropter in hujusmodi casu consultius erit instare coram principe ut legem auferat vel moderetur, interim servando illam, si tempus urgeat, et princeps interdum tenebitur connivere; si tamen in sen-

tentia persistit, servanda est lex et acceptanda, quia in rigore supponitur esse valida, cum non supponatur injusta.

13. *Tertia exceptio, si de facto major pars populi non servat legem.*—Tertia exceptio esse potest, si de facto major pars populi non servat legem: nam, licet forte illi peccaverint qui inceperunt, et qui primum secuti sunt, tamen postquam res ad eum statum pervenit ut de facto a majori parte non servetur, tunc alii sine pecccato poterunt majori parti conformari et excusari, licet forte lex nondum plene revocata sit, quia pro tunc non possunt pauciores commode servare legem, et habent commodam causam excusationis (ut Navar. ait), quia observantia privata talis legis jam non pertinet ad commune bonum, nec videtur velle princeps obligare unum vel alium, quando communitas non observat legem. Verumtamen hoc etiam indiget magna moderatione, alioqui multæ leges humanæ non obligarent timoratos et justos, quia major pars reipublicæ eas non servat, quod absurdissimum esset: solum ergo potest hoc habere locum quando non solum non servatur lex a majori parte, sed etiam ejus observantia perturbationem generat in republica cum periculo seditionis vel scandali: tunc enim merito excusabuntur particulares personæ, quia jam talis observantia non esset utilis communi bono, et princeps ipse tenebitur tunc legem tollere, saltem propter majora mala vitanda. Quando vero censenda sit lex derogata per hanc subditorum resistentiam, dicemus commodius in libro sequenti, capit. decimo-sexto, quia in hoc communis est doctrina utrique legi canonicæ et civili.

CAPUT XX.

UTRUM INTENTIO LEGISLATORIS SEU RATIO LEGIS SIT INTRINSECA FORMA EJUS.

1. *Verba sunt materia et corpus legis; mens legislatoris anima.* — Explicuimus ea quæ externam formam legis concernere visa sunt, superest dicendum de his quæ ad formam ejus internam et quasi spiritualem pertinent: sic enim duo in lege esse distinguenda supra posuimus. Sumiturque ex communi modo loquendi jurisperitorum: distinguunt enim in lege verba et mentem legislatoris, et primum dicunt esse quasi materiam et corpus legis: secundum esse spiritum et animam legis. Tradit Bald. in l. *Scire etiam*, ff. de Excus. tut.; Rogerius in tr. de Jur. inter. q. 1, n. 16 et seq.; Stephan. de Freder., tr. de Interpret. leg., p. 1, a n. 2; Georg. Natham in tr. de Statuto, q. 4, n. 346; Tiraquel. in l. *Si unquam*, verb. *Si libertas*, a n. 45. Nos autem supra in verbis ipsis duo distinximus: scilicet, materialia verba et significationem, per quam sensum reddunt et mentem legislatoris declarant; et illa duo inter se comparando, diximus significationem esse formale respectu materialium verborum; nunc autem verba ipsa etiam ut significantia comparamus ad interiorem mentem legislatoris, et sic dicimus se habere ut corpus et materiam respectu formæ seu spiritus.

2. Præter hæc vero in ipsa mente legislatoris duo distinguimus, scilicet, voluntatem et rationem, quæ Bald. et auctores supra citati videntur confundere, et æqua de illis judicare. Quod etiam docet Bart. in leg. *Cum mulier*, ff. Solut. matrim. per textum ibi. Idem vero Bart. in lib. 3, *Si parens*, ff. de Leg. tut., præter verba distinguit in lege mentem et rationem, dicens ex ratione colligi mentem, non tamen esse idem; sequitur Dec. in l. 1, C. de Edendo, n. 12, et optime in cap. *Secundo requiris*, de Appellat., n. 1, in fine: et sine dubio in animo legislatoris hæc duo distincta sunt, scilicet, voluntas seu intentio ejus, secundum quam vult præcipere, et ratio ob quam movetur: hæc enim in omni persona ex voluntate et ratione operante distincta sunt, ut per se et ex philosophia constat, et ideo de utraque dicendum est quomodo in ea consistat anima legis, seu quomodo pertineant ad intrinsecam formam legis. Hinc enim multum pendet sensus et interpretatio legis, ut postea videbimus.

3. *Conclusio affirmativa.* — *Omnis actus moralis pendet essentialiter ab intentione.* — Dico ergo primo: Voluntas legislatoris est intrinseca forma et anima legis. Probatur, quia lex essentialiter pendet in suo esse ac institutione ab intentione legislatoris: nam licet ille proferat verba de se sufficientia ad præcipiendum, et cum omnibus exterius requisitis ad constitutionem legis, si non habeat intentionem ferendi legem, non feret illam, nec illa erit vera lex. Ratio est, quia omnis actus moralis pendet essentialiter ab intentione, sine qua non est verus actus, sed fictus in suo ordine seu in sua specie. Sic votum exterius factum sine intentione non est votum, nec censura lata sine intentione est censura, nec sacramentum sine intentione collatum est sacramentum, et sic de aliis; idem ergo est

cum proportione in lege. Atque hoc modo recte intelligitur illud, *quod Principi placuit legis habet vigorem,* Instit. de Jur. natur., gent. et civili, § *Sed et,* quia ex beneplacito principis tota lex pendet, et ideo etiam in l. *Non dubium*, C. de Legib. dicitur *in legem peccare qui verba legis amplexus contra legis nititur voluntatem;* utique quia voluntas est anima, et quasi substantia legis.

4. *Duo in voluntate legislatoris consideranda.* — Duo autem possumus in hac voluntate legislatoris considerare, unum est, quod velit legem ferre et per illam subditos obligare; aliud est, quod velit obligare ad hoc vel illud, ad hunc vel illum modum, tali tempore, vel occasione, etc. Ex quibus primum commune est omni legi: secundum autem pertinet quasi ad speciem, seu determinationem legis, et ideo utrumque esse potest de substantia legis tanquam forma generica et specifica, quæ est una et eadem, secundum diversas habitudines spectata. Sic enim idem est actus voluntatis quo legislator vult obligare subditum, et quo vult illum hoc vel illud facere: utrumque ergo pertinet ad hanc formam intrinsecam legis. Præterea in priori actu generali duæ voluntates seu intentiones distingui possunt, una est intentio ferendi legem, alia est intentio obligandi per legem, quas in lib. 1 tetigimus, et de illis quæri potest an utraque vel altera tantum, et quæ illarum sit de essentia legis humanæ. Quæ interrogatio solet in simili de voto ferri, et eodem modo hic definienda est. Unde breviter dico utramque intentionem esse de substantia legis, quia intentio ferendi legem est (ut ita dicam) directe ac formaliter necessaria, ut ostensum est: intentio autem obligandi est necessaria ut lex inducat obligationem, quia actus morales non operantur ultra intentionem agentium: repugnat autem esse legem et non inducere de se obligationem, quia intrinsece est vinculum quoddam, et obligatio est quasi formalis effectus ejus.

5. Addendum vero est intentionem ferendi legem et obligandi per illam esse unam et eamdem, vel unam includere aliam, saltem implicite, ideoque quamlibet sufficere ad constituendam legem. Probatur ex dictis in l. 1, quia essentialis actus requisitus in voluntate legislatoris ad ferendam legem est voluntas obligandi subditos: nam hæc est voluntas præceptiva, sine qua non potest intelligi obligatio, nec etiam alia voluntas cogitari potest, quæ per se necessaria sit ad legem. Igitur in lege humana hæc voluntas est necessaria; ergo voluntas ferendi legem non est alia, nisi voluntas insinuandi subdito voluntatem obligandi illum: ergo voluntas ferendi veram legem includit voluntatem obligandi: et e converso voluntas obligandi, si efficax sit, includit voluntatem insinuandi et significandi exterius seipsam subdito, quia sine hac significatione non potest esse obligatio: ergo illæ duæ voluntates, vel in unam coincidunt, vel mutuo se includunt: ergo sive legislator proferat verba legis cum intentione obligandi, sive cum intentione constituendi legem, illa intentio satis est.

6. Dices: Quid si habeat intentionem ferendi legem cum intentione non obligandi per illam? Respondeo, si omnem excludat, posteriorem destruere priorem; imo intentiones illas, adeo esse contrarias, ut simul haberi non possint, nisi interveniente ignorantia, quia in ipsis objectis contradictionem involvunt. Quod si per ignorantiam habeantur, nihil facient, tum quia sunt contrariæ, et ita se impediunt et nihil efficiunt, tum etiam quia ignorantia causat involuntarium, et ita impedit effectum, tum maxime quia in illa intentione ferendi legem involvitur repugnantia, quia est intentio ferendi legem, quæ nullam obligationem inducat, quod repugnat, quia illa non est lex sed consilium. Et ideo illa intentio non sufficit ad ferendam veram legem, quia per illam, vel non intenditur lex nisi solo nomine, vel quia, licet lex non obligans possit per ignorantiam intendi, non tamen fieri, quia intentio fertur in rem ut apprehensam, effectio autem terminari debet ad rem, ut in se possibilis est. Quæ omnia in materia de voto in simili declarata sunt.

7. *Intentionem legislatoris semper præsumendam, nisi contraria intentio aliunde constet.* — Tandem est in hoc puncto addendum intentionem hanc legislatoris semper præsumi quoties verba legis illam sufficienter indicant, nisi aliunde contraria intentio manifeste constet. Hoc certum est, tum quia non possumus melius intentionem principis cognoscere quam ex verbis ejus, tum etiam quia ad hoc fertur lex sensibilis, ut per eam voluntas principis innotescat, tum denique quia semper præsumitur superior legitime operari, nec credi potest fingere, nisi manifeste id aliunde pateat, alias frustra ferrentur leges: unicuique enim liceret similem excusationem fingere. Quin potius si verba legis clara sunt, licet ex aliis conjecturis intentio præcipientis reddatur dubia, parendum est legi, et recognoscenda est obligatio, tum quia hæc pars securior est;

tum etiam quia, quando lex in verbis est clara, quasi possidet jus obligandi, quo non potest in dubio privari, quia melior est conditio possidentis. Si autem quæratur quando per legem sufficienter explicetur talis intentio, respondetur non esse necessarium ut declaretur quasi in actu signato, id est, ut superior dicat se velle obligare, sed satis esse ut absolute præcipiat, quia præceptum satis significat voluntatem præcipiendi, et voluntas præcipiendi includit voluntatem obligandi, ut dictum est. Denique, si contingat in re ipsa legislatorem non habere intentionem quam indicat, et ideo non condere veram legem, ipsa quidem de se non obligabit; nihilominus tamen subditi facile poterunt obligari ex conscientia erronea, quia (ut dictum est) tenentur credere esse veram legem, donec oppositum constet: ex hac vero existimatione oritur obligatio in conscientia, licet erronea, ut constat. Ideoque talis obligatio cessabit statim ac constiterit de intentione ficta legislatoris; et tunc si aliqua pœna sit addita tali, in re ipsa non incurretur, etiamsi sit aliqua censura ipso jure lata quoad exteriora verba; nec posset postea juste per judicem imponi, etiamsi esset comminata in lege, quia revera non præcessit culpa condigna tali pœna, ut supra in simili notavit Castro l. 1 de Lege pœnali, c. 5, docum. 3.

8. Circa alium actum, seu circa determinationem hujus voluntatis ad talem vel talem materiam, addendum occurrit in voluntate illa ut sic spectata consistere proprie mentem legislatoris constituentem talem legem in ratione præcepti obligantis ad talem vel talem actum, vel modum ejus. Nam, sicut lex constituitur in ratione legis humanæ, quatenus est signum voluntatis præceptivæ seu obligantis, ita constituitur in ratione talis legis, quatenus est signum talis voluntatis legislatoris de tali actu a subdito exhibendo; et ita hæc dicitur proprie mens legislatoris, quia illa est quæ immediate insinuatur et notificatur per talia verba. Hæc ergo specialis mens est in unaquaque lege propria forma et anima ejus, quia, servata proportione, tota virtus et efficacia legis in voluntate legislatoris posita est. Atque hoc docent jura quando dicunt legem non obligare, nisi secundum mentem legislatoris, cap. *Si postquam*, de Electione in 6, ibi: *Quoniam non solum ut quis veniat, sed etiam ex sui mente exigit, quod usque ad finem negotium prosequatur*: et idem probat lex *Cum mulier*, ff. Soluto matrimonio, ibi: *Si tamen ex mente legis sumat aliquis, ut nec accusare possit qui lenocinium uxori præbuerit, audiendus est*. Hoc etiam probant jura citata, quæ docent adversus legem committere qui facit contra mentem, quamvis verba custodire videatur, dicta lege *Non dubium*, et l. *Scire leges*, ff. de Legibus.

9. *Occurritur objectioni.* — Dices per hæc omnia solum probari posse voluntatem legislatoris esse causam efficientem legis, non vero formalem. Item lex consistit in signo sensibili, cui voluntas legislatoris valde extrinseca est, non ergo habet rationem formæ, sed efficientis. Denique intrinseca forma tantum est una; hæc autem est significatio ipsa verborum, ut supra visum est: ergo non voluntas legislatoris. Respondeo hujusmodi formam non esse physicam, sed moralem, et ideo nihil repugnare ut secundum diversas rationes actus imperans sit et forma actus imperati. Sicut actus exterior physice spectatus procedit efficienter ab interiori voluntate, et nihilominus in esse actus moralis per illam formaliter constituitur, et cum illa componit unum actum humanum, qui ab interiori actu habet totum suum esse morale; ita ergo lex scripta aut voce prolata potest physice procedere efficienter ab imperio, seu ab influxu voluntatis legislatoris: nihilominus autem per illam moraliter constitui in esse legis, quia ab illa constituitur in ratione talis vinculi obligantis. Unde, quemadmodum Aristoteles dixit, ubi est unum propter aliud, ibi esse unum tantum; ita dici potest in præsenti, significationem verborum legis et voluntatem legislatoris tanquam unum reputari: quoniam et voluntas legislatoris est in lege tanquam in signo, et lex in tantum est vera lex, in quantum mentem et voluntatem legislatoris attingit; et ideo in dicta lege *Non dubium*, voluntas legislatoris, legis voluntas appellatur, et statim eadem voluntas appellatur legis sententia, quæ eadem est cum mente legislatoris. Quoniam vero, ubi est unum propter aliud, illud est præcipuum et principale, propter quod aliud est, secundum commune axioma: *Propter quod unumquodque tale, et illud magis*; ideo in omni lege præcipua est mens legislatoris, atque ita illa est intrinseca forma, reliquum vero est quasi corpus et materia.

10. *Rationem legis esse quasi formam aut mensuram extrinsecam tenentem se quodammodo*, etc. — Dico secundo: Ratio legis non est forma intrinseca legis humanæ, sed est quasi forma aut mensura extrinseca tenens se quodammodo ex parte objecti voluntatis superioris. Suppono sermonem esse de lege propria

constituente et inducente obligationem; quoniam si lex sit tantum declarativa juris divini aut naturalis, illa tota dependet ex ratione, seu ex priori lege : nam ab illa est tota ratio obligationis. Sic ergo conclusio, præsertim quoad priorem partem, sumitur ex Bart. et Decio supra allegatis, et declaratur primo a simili de cæteris actibus moralibus : nam licet procedant a libero arbitrio, quod est voluntatis et rationis, nihilominus exteriores actus morales non constituuntur formaliter ex ratione operandi, sed ex voluntate libera et operatione ab illa procedente : ratio vero se habet ut movens ex parte objecti, et ut regula ac mensura talis operationis. Sic etiam votum, licet prærequirat rationem aliquam moventem ad vovendum, tamen formaliter non consistit nisi in promissione ut conjuncta voluntati se obligandi seu promittendi. Ita ergo de lege sentiendum est. Ratione item suadetur, quia ratio movens legislatorem est quid antecedens ad legem, et per se non habet rationem moventis alium, scilicet subditum, sed ad summun movet, et inducit ipsum legislatorem ut legem ferat qua moveat subditum; ergo ratio legis intrinsece non constituit nec componit ipsam legem. Confirmatur et declaratur amplius, quia subsistente tota ratione legis, stat non sequi legem, quia princeps non vult secundum rationem operari; contrario vero stante voluntate principis efficaci, statim ponitur lex, quia si voluntas est efficax statim se insinuat, suique signum exhibet : ergo ratio legis non ita pertinet ad formam legis sicut voluntas.

11. *Objectiuncula cum confirmatione.* — Dices : de essentia legis est ut sit secundum rationem; nam si sit irrationabilis, non est lex, ut supra visum est : ergo ratio aliqua legis est de essentia ejus. Confirmatur ac declaratur, nam duplex esse potest ratio legis : unam possumus appellare tantum motivam, alteram non tantum motivam, sed etiam constitutivam legis. Prior est extrinseca, et dici potest quasi personalis ratio ipsius legislatoris; et de illa clarum est non pertinere ad formam legis, quia nec per se est necessaria ad illam. Hujusmodi est, verbi gratia, in præcepto jejunii corporis maceratio, vel mortificatio, vel satisfactio pro peccatis, et similia quæ movere possunt legislatorem, per se tamen non sunt necessaria ad constitutionem talis legis : unde eadem lex posset ferri sine his motivis, et ab uno legislatore ferri potest propter unum, et ab alio propter aliud, cum tamen lex sit eadem. Imo interdum potest legislator moveri ex motivo privato, vel irrationabili, et lex nihilominus erit valida, si ex sua materia et objecto rationabilis sit : de hac ergo ratione extrinseca recte procedunt omnia dicta. Alia vero ratio est intrinseca, et constitutiva legis, quæ potest dici ratio juridica, et hæc videtur esse de essentia legis, ac subinde ipsius forma, quia constituit illam ita ut sine illa esse non possit : ut in dicto exemplo de lege jejunii ratio intrinseca est, quod ille actus est per se conveniens, et continens mediocritatem virtutis temperantiæ, et sic de aliis : ergo non est in universum verum rationem legis non esse formam ejus.

12. *Respondetur dubiolis.* — Respondeo hac objectione declarari posteriorem partem assertionis. Nam in hac ratione intrinseca legis duo spectari possunt : unum est honestas vel convenientia quæ supponitur in materia illa vel actu quem præcipit lex præcipiens, seu malitia aut disconvenientia quæ supponitur in materia legis prohibentis : aliud est lumen ipsum, et discursus intellectus ostendens talem convenientiam vel disconvenientiam in tali materia vel actu, et utroque modo fatemur rationem esse necessariam ad legem, quia debet esse rationabilis et justa. Verumtamen neutro modo concurrit ratio per modum formæ constitutivæ legis : nam priori modo se habet ut objectum, et veluti ratio *sub qua* materiæ proximæ legis : præcipit enim lex actum convenientem, et prohibet disconvenientem; illa autem ratio convenientiæ vel disconvenientiæ objectivæ supponitur in illa materia, et sub illa præcipitur vel prohibetur; est ergo ratio objectiva legis, non tamen formaliter constituens legem. Posteriori autem modo ratio solum est ostensiva talis materiæ et proprietatum ejus, et consequenter est directiva voluntatis legislatoris, et ita se habet ut regula seu mensura extrinseca legis quoad justitiam et honestatem ejus, non vero ut intrinseca forma. Atque ex his multa possunt inferri de modo quo ratio legis vel mens legislatoris conferre possint ad intelligendum legis vigorem et obligationem. Sed hæc tractabuntur commodius in l. 8, tractando de Interpretatione legis.

CAPUT XXI.

UTRUM LEX CIVILIS POSSIT SUBDITOS OBLIGARE IN CONSCIENTIÆ FORO.

1. Explicatis causis legis et omnibus conditionibus requisitis ad plenum valorem et effi-

caciam legis, sequitur dicendum de illius effectibus, qui fere omnes ad obligationem revocantur juxta superius dicta de lege in communi, et ideo hæc obligatio legis civilis purissime a nobis explicanda est. Quia vero ex ratione communi legis constat, et obligationem esse quasi formalem effectum legis, nec posse esse veram legem quin aliquam obligationem inferat, et in superioribus ostensum est potestatem civilem esse vere legislativam, ac subinde legem civilem esse veram legem; ideo non dubitamus in genere de obligatione, sed illam supponimus : inquirimus autem modum seu speciem ejus, et in hoc sensu quærimus an humana lex, præsertim civilis, possit in conscientia obligare.

2. *Quid sit forus. — Forum duplex : ecclesiasticum et civile.* — Ratio autem dubitandi esse potest, quia forum conscientiæ est forum Dei; sed homo non potest obligare in foro Dei: ergo nec in foro conscientiæ. Major declaratur explicando metaphoram vocis *forus* : nam ex primæva impositione significat locum in quo judicium exercetur, cap. *Forus*, de Verb. significat.; inde vero translata est ad significandum ipsum judicium, et ita distinguitur duplex forus, internus et externus; de externo fit mentio in cap. *Cum Episcopus*, de Offic. ordin., in 6, et innuitur esse duplex: ecclesiasticum et civile. Internum autem est quod intus in mente hominis ubi conscientia residet exercetur, et ideo forum conscientiæ appellatur, et ab Augustino dicitur *forum poli*, seu Dei, cap. ult. 17, quæst. 4; ergo idem est forum conscientiæ quod forum cœli seu Dei. Minor autem probatur primo, quia inferior non potest obligare in foro superioris. Secundo, hoc maxime probatur de homine ut habente solam potestatem temporalem, quia ab illa non potest procedere spirituale vinculum; sed obligatio in conscientia est spirituale vinculum : lex autem civilis est a potestate temporali, ut talis est: ergo. Tertio, leges civiles solum ordinantur ad externam politiam ; ergo satis est quod in foro exteriori obligent. Quarto, quia nemo potest obligare in eo foro in quo non potest cognoscere, quia non potest obligare ubi non potest judicare, argumento l. ult., ff. de Jurisdict. omn. judic. Sed homo non potest judicare de conscientia alterius, quia non potest illam cognoscere; ergo.

3. Quinto, quia nemo potest obligare ad pœnam quam infligere non potest, argumento l. ult., ff. de Officio ejus cui mandata est jurisdictio; sicut judex secularis non potest præcipere sub pœna excommunicationis : ergo legislator humanus non potest obligare sub pœna inferni, vel purgatorii, quia non potest illam infligere; sed obligare in conscientia est obligare sub reatu hujus pœnæ : ergo excedit hoc efficaciam legis humanæ. Sexto, nemo potest ligare in eo foro in quo non potest solvere, quia illa duo sunt connexa et quasi correlativa, ut sumitur ex cap. *Quod autem*, de Pœnit. et remiss.; sed legislator humanus non potest solvere in foro conscientiæ, nec remittere culpam quæ sit vera culpa coram Deo : ergo non potest legislator civilis obligare sub reatu veræ culpæ coram Deo : ergo neque in conscientia. Septimo, Augustinus 22 contra Faust., cap. 27, definit peccatum esse factum contra legem Dei : ergo factum contra legem hominis, ut sic, non est peccatum : ergo lex hominis, ut sic, non obligat in conscientia : nam si ita obligaret, transgressio ejus, quatenus talis est, sufficeret ad constituendam veram rationem peccati. Octavo, servare divina mandata sufficit ad vitam æternam obtinendam, Matth. 19: ergo qui illa servaverit, quamvis non servet leges humanas, salvabitur; ergo signum est illas leges non obligare in conscientia.

4. *Sententia negans magistratus civiles per leges suas in conscientia obligare.* — In hac re fuit sententia negans posse magistratus civiles per leges suas in conscientia obligare. Ita sentiunt a fortiori hæretici, qui negant esse in principibus veram potestatem ad leges ferendas : sed contra hos satis disputatum est. Inter Catholicos ergo videtur ita sentire Gerson in 3 p. tract. de Vit. spirit., lect. 4, alphab. 62, ubi dicit solum Deum posse dare præcepta affirmativa vel negativa obligantia sub pœna mortis æternæ. Unde infert corollar. 5 et sequentib., quoties peccari videtur contra legem humanam, non incurri culpam ex transgressione legis humanæ, sed divinæ, quæ ibi conjungitur : unde non videtur aliquid tribuere legi humanæ, nisi explicationem ejus obligationis quæ continetur in lege divina, ut patet ex exemplo medici, quo utitur. Nam cum medicus imperat alicui : Ne bibas vinum purum, alias morieris, statim oritur obligatio non bibendi, non quia illam medicus imponat, sed quia in ipsa lege divina continebatur. Et quamvis de culpa mortali semper loquatur, rationes tamen ejus, et omnia per quæ discurrit, si quid valent, æque probant de omni culpa, et de omni obligatione in foro Dei, de qua nunc loquimur : nam in speciali de obli-

gatione sub mortali culpa infra dicemus. Eamdem sententiam quoad leges civiles tenet Almain. de Potestat. Eccles., capit. 12; inter canonistas inclinare videtur in eam sententiam Decius in cap. *Nam concupiscentiam*, de Constit., circa finem lectionis primæ, et Joann. Imol., cap. 2 de Majorit. et obedient., et in c. *Cum contingat*, de Jurejur., et Roman. in l. *Is qui bonus*, ff. de Verbor. significat. Unde Mencha., lib. 1 Illustr. quæstionum, cap. 19, n. 1, et Soto, Castro et alii non censent tam certum leges civiles obligare in conscientia sicut ecclesiasticas. Et rationes in principio factæ de illis maxime procedunt.

5. *Legem humanam civilem habere vim et efficaciam obligandi in conscientia.* — Dicendum vero est legem humanam civilem habere vim et efficaciam obligandi in conscientia. Hæc est sententia communis Catholicorum, ut videre licet in divo Thoma cum expositoribus 1. 2, quæst. 96, artic. 4; Anton. 1 p., tit. 18, cap. unic., § 2; Soto, lib. de Justitia, quæst. 6, art. 4, ad 8; Castro, lib. 1 de Lege pœnali, cap. 4 et 5; Salmer., tom. 4 in Evang., part. 3, tract. 12; Bellarmin., tom. 2, libr. 3 de Laicis, cap. 11; Turrian. lib. 5 advers. Magdeburg., cap. 9; Covarr. in regula *Peccatum*, p. 2, § 3; Navarr. in Summ., cap. 23, n. 54 et sequentib.; Felin in cap. 1 de Sponsal., n. 18; referente Joan. Andr., Anchar. et Joan. Calderin., et Gloss. in capit. *Quæ in Ecclesiarum*, de Constit. ibi, *Jure poli*. Idem Tiraquel., qui alios refert in præfatione ad librum de utroque retractu, n. 74. Et videtur assertio vel de fide, vel proxima fidei; nam fere aperte colligitur ex illo Pauli ad Roman. 12 : *Qui potestati resistit, Dei ordinationi resistit : qui autem resistunt, sibi ipsis damnationem acquirunt*. Quod de damnatione etiam apud Deum intelligit ibi Chrysost. hom. 23. Item additur ibi ratio his verbis : *Dei enim minister est*, unde colligitur illi esse obediendum, *non tantum propter iram, sed etiam propter conscientiam* : ac si aperte diceret, non solum propter timorem pœnæ, sed etiam propter vitandam culpam : hoc enim in rigore significat particula illa *propter conscientiam*, ut Ambros., Anselm., div. Thom., Theod. et fere alii intellexerunt; et sumitur ex illo 1 Pet. 2 : *Hæc est enim gratia, si propter Dei conscientiam sustinet quis*, etc., et prius ibidem dicitur : *Subjecti estote omni humanæ creaturæ propter Deum, sive Regi*, etc., *quia sic est voluntas Dei*; et facit illud Prov. 8: *Per me reges regnant*.

6. *Legislator civilis fert legem ut minister Dei et per potestatem ab eo acceptam.* — Ex quibus testimoniis, et similibus supra citatis, sumuntur variæ rationes hujus veritatis. Prima est, quia etiam legislator civilis fert leges ut minister Dei per potestatem ab ipso acceptam : ergo obligat in conscientia ad parendum : patet consequentia, quia qui resistit ministro regis in eo in quo minister est, et quatenus repræsentat personam regis, plane censetur resistere ipsi regi, ut patet ex consensu omnium hominum, et ex illo 1 Reg. 8 : *Non te abjecerunt, sed me* : ergo in transgressione talis legis intercedit Dei offensio et injuria; ergo læditur conscientia; ergo lex ipsa in conscientia obligabat. Dicet aliquis : Potestas civilis non est immediate a Deo, sed a communitate hominum : ergo potuerunt homines conferre hanc potestatem limitatam, nemper ad ferendas leges cogentes alio modo, non tamen in conscientia obligantes. Respondetur primum, etiam admisso illo casu, non deesse in tali republica potestatem ad ferendas leges obligantes in conscientia, sed illam permansisse in tali communitate, et non fuisse translatam in principem. Inde vero potius sequitur in illo casu eum non esse principem perfectum, nec habere potestatem gubernativam absolute et simpliciter, sed tantum secundum quid. Et ideo quoties respublica constituit sibi regem cum vera potestate suprema, necessario confert illi hanc facultatem. An vero possit talis modus potestatis et actus ejus intelligi sine aliqua nova obligatione in conscientia, patebit magis ex sequenti capite.

7. *Jus divinum et naturale dictant servandas leges a legitimis principibus positas.* — *Occurritur dubiolo.* — Secunda ratio principalis est, quia jus divinum et naturale dictat servandas esse justas leges a legitimis principibus positas; ergo qui illas non servat, agit contra divinam voluntatem, juxta citatum verbum Petri; *Hæc est enim voluntas Dei*, et juxta verbum Christi, *Quæcumque dixerint vobis, facite* : ergo illa transgressio est vera culpa et peccatum, atque adeo contra obligationem in conscientia. Atque hoc sensu dixit D. Thomas legem humanam obligare in conscientia, quatenus participat legem æternam et naturalem, id est, quatenus in voluntate Dei et in dictamine rationis naturalis nititur : hoc enim principium, *Obediendum est justis præceptis principum*, naturale est. Nec vero inde sequitur vel culpam illam esse proprie contra legem naturæ, vel obligationem ad actum præceptum lege humana esse naturalem, quia, ut in su-

perioribus tetigi, lex humana se habet ut causa proxima et secunda, quæ nititur in lege æterna tanquam in causa prima : effectus autem, qui proxime est a causa secunda, ita ut a prima non fieret, nisi per illam, secundæ simpliciter tribuitur, et ideo obligatio hæc, etiamsi sit in conscientia, simpliciter est a lege humana.

8. *Prædicta potestas est necessaria ad convenientem gubernationem reipublicæ humanæ.* —Tertia ratio sit, quia hæc potestas est necessaria ad convenientem gubernationem reipublicæ humanæ : ex fine autem recte colligimus efficaciam causæ, præsertim in moralibus. Antecedens patet, quia etiam in inferioribus et imperfectis communitatibus est necessaria vis præcipiendi, obligando in conscientia: hac enim ratione pater potest obligare filium, adeo ut Deut. 21 dignus morte judicaretur filius non obediens præcepto patris. Et similiter uxor in conscientia tenetur obedire marito, juxta illud Pauli ad Col. 3 : *Mulieres subditæ estote viris, sicut oportet in Domino ;* et ad Ephes. 5, absolute dicit : *Mulieres viris suis subditæ sint, sicut Domino ;* et reddit rationem : *Quoniam vir caput est mulieris.* Multo autem magis rex est caput reipublicæ temporalis. Similiter etiam servus tenetur in conscientia parere domino, ut plane docet Paulus locis citatis, et sumitur ex 1 Petri 2, ex cap. 1 de Conjugio servorum ; et de omnibus famulis, in eo quod ex officio facere tenentur, idem est manifestum, et habetur in cap. *Si Dominus*, 11, quæst. 3; et in religionibus sine aliqua obligatione hujusmodi non posset consistere perfecta gubernatio : ergo signum est multo magis esse necessariam in communitate perfecta, etiam ad ejus temporalem gubernationem; et ratio a priori est, quia gubernatio sine potestate cogendi inefficax est, et facile contemnitur : coactio autem sine potestate obligandi in conscientia, vel est moraliter impossibilis, quia coactio justa supponit culpam, quod est valde probabile, ut magis declarabitur in seq. et tractando de lege pœnali; vel certe est valde insufficiens, quia per eam non posset in multis casibus necessariis sufficienter reipublicæ subvenire.

9. *Gersonis opinio quomodo sane explicetur, quaque censura digna sit.* — Ex his facile constat quid de opinione Gersonis censendum sit. Etenim si ille intellexit, ut Soto, Castro et multi alii ex eo satis apparenter colligunt, nihil posse præcipi per legem humanam seu civilem quod per legem naturalem præceptum non sit, saltem per discursum et deductionem necessariam ex principiis naturalibus, sic assertio ejus erronea est, et bonis moribus valde contraria, ut constat ex testimoniis et rationibus adductis, et ex communi sensu fidelium in praxi, et usu talium legum, et magis ex sequenti capite constabit. Si vero solum intellexit leges humanas non obligare in conscientia, nisi in virtute horum principiorum naturalium, *Obediendum est principibus humanis in licitis et honestis*, juxta illud, *Obedite præpositis vestris*, quod præceptum naturale est, et non tantum positivum, et ideo dicit legem humanam non obligare ut humana est, sed ut pertinet ad quemdam gradum legis divinæ, ut aperte dicit dicta lect. 4, corol. 4, supponendo ea quæ dixerat in lect. 2, corol. 7, sic fortasse de nomine disputat. Verumtamen non sine scandalo discedit a communi modo loquendi theologorum, et introducendo modum loquendi ambiguum, qui potest sensum erroneum et bonis moribus contrarium inducere, et præterea semper indicat obligationem talium legum non fundari immediate in potestate legislatorum, sed in deductione aliqua ex principio aliquo evidente, vel revelato, subsumendo propositionem dubiam, pie tamen creditam, et ad morum ædificationem pertinentem, et in hac deductione fundat practicam obligationem, ut patet ex dicta lect. 2, corollar. 7, juncto corollario sexto lectionis quartæ. Hoc autem in rigore falsum est, quia nisi lex humana addat obligationem, illa probabilitas, vel pietas, quæ apparet in tali materia non sufficeret ad obligationem, ut, in exemplo de observatione Quadragesimæ, quo utitur, etiamsi tale jejunium per se spectatum conferat ad pietatem, non satis esset ad obligationem, nisi potestas ecclesiastica illam imponeret, idemque cum proportione est in omni materia legis humanæ, etiam civilis. Itaque, licet verum sit obligationem legis humanæ fundari aliquo modo in principiis legis naturæ, et supponere aliquam naturalem honestatem, vel sufficiens fundamentum et materiam, nihilominus ipsa lex humana immediate addit obligationem in conscientia non contentam in principiis legis naturæ, nisi medio imperio potestatis humanæ.

10. *Duplex deductio ex lege naturali.* — Tandem intelligi potest ex dictis quomodo in omni lege humana quoad obligationem ejus locum habeat quod D. Thomas docet q. 95, art. 2 et 4, omnem legem humanam a lege naturali derivari. Duplex enim esse potest lex humana etiam civilis ; una est declarativa

tantum obligationis naturalis, ut est lex civilis prohibens furtum, vel homicidium, vel usuras, et in universum omnis illa quæ præcipit vel prohibet aliquid, quod per necessariam illationem deducitur ex principiis legis naturalis tanquam necessarium ad morum honestatem, ut notavit Soto ib. 2 de Justit., quæstione quinta, articulo secundo : alia lex humana est quæ addit obligationem specialem, quæ ex solis principiis naturalibus deduci non posset, nec evidenter, nec probabiliter, ut est lex prohibens ne arma nocte deferantur, vel res tales e regno extrahantur, et similes. Item duplex est deductio ex lege naturali, ut idem D. Thomas notat, una est per modum conclusionis ex principiis, quæ satis nota est, alia est per modum determinationis, quia lex naturalis solum præcipit aliquid in generali, ut, verbi gratia, tributa esse solvenda, maleficia esse punienda, etc.; ex hoc autem principio colligit prudens ratio oportere determinare certam quantitatem tributi, aut pœnæ, etc.; quam determinationem addit legislator humanus prudenti arbitrio, et per potestatem sibi a Deo datam, media ratione naturali quoad civiles leges, ut supra ostensum est, et ideo recte dicitur talis lex humana derivari a naturali per modum determinationis. Priores ergo leges deducuntur priori modo, scilicet, per modum conclusionis ex lege naturali, quia, re vera, secundum se continentur sub tota latitudine legum naturalium, ut ex libro secundo constat, et ex vi rationis naturalis habent obligationem suam primariam, quam magis inculcat, seu proponit legislator humanus, et ex parte sua aliquo modo auget obligationem illam saltem extensive. Posteriores autem leges, quæ propriissime humanæ sunt, derivantur a lege naturali solum posteriori modo, scilicet, per modum determinationis, et secundum illam determinationem obligant immediate ex vi potestatis legislativæ humanæ, quæ obligationem illam in conscientia potest addere supra obligationem legis naturalis, vel divinæ, ut ostensum est : et quia illa potestas, quoad eges civiles, derivatur ad hominem media raione naturali, ut supra ostensum est, ideo recte dicuntur tales leges humanæ deduci ex naturali per modum determinationis, seu additionis factæ per potestatem derivatam ab ipsa lege naturali.

11. *Fit satis argumentis adversantibus.* — Superest ut argumentis in principio positis respondeamus. Ad primum, sumptum ex voce et distinctione fori, respondetur, etiamsi forum externum quoad executionem et judicium distinctum sit a foro interno et conscientiæ, nihilominus ex lege exterius posita de aliquo actu redundare diversum judicium in foro conscientiæ de eodem actu, quia talis lex habet vim constituendi talem actionem, vel omissionem in materia necessaria virtutis vel vitii, qua morali mutatione facta, conscientia dictat hoc facere vel omittere esse peccatum. Item habet vim lex humana applicandi suo modo voluntatem Dei, et consequenter efficiendi obligationem in foro conscientiæ; unde simpliciter negandum est homines non posse obligare in foro Dei, quia quando operantur ut ministri Dei, in foro ejusdem Dei obligant. Nec est inconveniens quod inferior obliget in foro superioris, quando per potestatem ab ipsomet superiore datam operatur; nam ipse superior vult ut ei obediatur, juxta illud : *Qui vos audit me audit;* unde etiam subjungit: *Qui vos spernit me spernit.* Ad secundum respondetur potestatem civilem dici temporalem ex parte materiæ, et hoc modo est verum non posse ponere vinculum spirituale, scilicet, in materia spirituali, vel per se, ac directe in ordine ad spiritualem actum, vel effectum. Nihilominus tamen quatenus in materia temporali potest reperiri honestas et obligatio ad illam servandam, eatenus potest lex civilis ex parte materiæ hoc vinculum ponere, etiamsi aliquo modo spirituale videatur, quatenus conscientia quid spirituale est, quia facta mutatione in materia temporali, ipsa conscientia aliter dictat de honestate vel turpitudine talis materiæ. Potestas autem civilis potest facere illam mutationem in materia. Adde potestatem illam esse participationem divinæ potestatis, et sub ea ratione posse includere vim quamdam quæ spiritum ipsum et rationem liget.

12. Ad tertium respondetur leges civiles etiam intendere honestatem morum in sua materia et in ordine ad suum finem, et hac ratione posse in conscientia obligare. Deinde dicitur ipsam obligationem in conscientia esse necessariam ut potestas civilis per suas leges possit efficaciter consequi finem suum, quia nisi cives in conscientia teneantur ea facere vel vitare quæ lex civilis efficaciter præcipit aut prohibet, non poterit pax et justitia reipublicæ conservari, quia homines proxime per conscientiam diriguntur in actionibus suis, et ideo necesse est ut ex lege civili redundet obligatio ad conscientiam. Ad quartum, de cognitione talis obligationis, respondetur aliud esse

actum de quo fertur lex esse debere subjectum cognitioni humanæ; aliud vero obligationem ad talem actum debere esse eodem modo cognoscibilem : primum est verum per se loquendo, ac necessarium : et hac ratione supra diximus has leges solum dari de actibus externis; secundum autem non est per se necessarium, quia, ut lex humana imponat obligationem in conscientia, non oportet ut per se ac directe de ea judicet, seu de transgressione in illo foro, sed solum de externa actione vel omissione. Nihilominus tamen verum est etiam legislatorem humanum posse cognoscere et judicare suam legem obligare in conscientia in tali materia, etiamsi in particulari ignoret an subditus operetur contra conscientiam nec ne.

13. *Dupliciter posse aliquem esse reum pœnæ per transgressionem legis.* — Ad quintum, de obligatione ad pœnam, respondetur dupliciter posse aliquem fieri reum pœnæ ex transgressione legis. Primo, quia lex illa, ut est a proximo legislatore, directe imponit talem pœnam. Secundo, inferri potest reatus pœnæ solum consecutione quadam. Priori modo verum est non posse legislatorem obligare ad pœnam quam nullo modo potest infligere; posteriori autem modo falsum est. Lex autem civilis non obligat sub pœna inferni vel purgatorii priori modo, sed tantum posteriori modo, et ideo ratio non procedit. Ut autem hujus rei ratio a priori intelligatur, advertendum est interdum posse superiorem principem seu legislatorem imponere pœnam sibi propriam, seu reservatam suæ jurisdictioni pro transgressoribus legum suorum gubernatorum; et tunc quamvis gubernator seu legislator inferior per suam legem directe non imponat talem pœnam, nihilominus ex transgressione illius legis per necessariam consecutionem incurritur reatus illius pœnæ in virtute legis latæ a superiori principe : ita ergo est in præsenti. Nam Deus voluit observari leges a suis ministris latas, etiam sub pœna alterius vitæ, quia transgressiones earum continent veram culpam, et in offensionem ipsius supremi legislatoris redundant.

14. *Obligare et remittere non necessario connecti.* — Ad sextum, de remissione culpæ, respondetur in rigore falsum esse principium assumptum : nam illa duo *obligare*, scilicet, et *remittere* non sunt per se ac necessario connexa : nam homo potest se voto obligare, et non potest obligationem sibi auferre : maxime autem hoc verum est, quando obligatio non directe ponitur, sed consequitur aliunde : nam tunc non inducitur principaliter ex potestate solius proximi legislatoris, sed maxime virtute Dei. Nihilominus tamen in propriis legibus et legislatoribus potest aliquem verum sensum habere illa propositio : *Qui potuit obligationem legis ponere, potest et auferre*, quia pendet ejus voluntate, et ita sicut legislator humanus potest ponere obligationem in conscientia, ita etiam potest illam auferre, dispensando vel abrogando leges, ut postea dicetur. Hoc autem procedit ante transgressionem legis; nam postquam trangressio legis facta est, non oportet ut legislator humanus possit remittere culpam illa transgressione commissam, quatenus contra Deum est, quia, ut sic, est alterius ordinis, et maxime repugnat legi æternæ. Poterit autem idem legislator remittere illam transgressionem, quatenus in suam offensionem et injuriam cedit, et consequenter etiam potest remittere reatum pœnæ per suam legem directe impositæ, quia hæc omnia permanent in eodem ordine, et pertinent ad proprium jus ipsius proximi legislatoris.

15. *Vis obligandi legis humanæ præcipue fundatur in lege æterna.* — Ad septimum, de definitione peccati, solutio patet ex dictis. Nam quia vis obligandi legis humanæ principaliter nititur in lege æterna, ideo qui illam transgreditur, virtute violat legem æternam et divinam, et hoc modo convenit etiam illi transgressioni definitio peccati. Eademque est responsio ad ultimum : unum enim ex divinis præceptis est obedire superioribus et principibus humanis, et ideo qui non servat leges humanas, neque omnia Dei mandata servat, ac subinde damnationem sibi acquirit, ut dixit Paulus, quia re vera non implet conditionem a Christo positam : *Si vis ad vitam ingredi, serva mandata*. Quamvis possint optime verba universe intelligi de omnibus legitimis mandatis, tam divinis quam humanis.

CAPUT XXII.

UTRUM OMNIS LEX HUMANA SEU CIVILIS OBLIGET IN CONSCIENTIA, AUT POSSIT ESSE VERA LEX SINE TALI OBLIGATIONE.

1. Diximus posse humanam legem in conscientia obligare; nunc autem inquirimus an sit hoc intrinsecum tali legi. Supponimus autem sermonem esse de vera et valida lege, quia, ut lex obliget, oportet ut sit vera lex; quia quæ non est vera lex neque obligare po-

test per modum legis : ut autem aliqua sit vera lex, oportet ut habeat conditiones essentiales legis 1. l. positas, et præsertim ut justa et rationabilis sit, quia lex injusta non est lex, et consequenter neque obligare potest in conscientia, juxta dicta in eodem lib. 1. Necessarium etiam est ut lata sit ex voluntate præcipiendi, et cum intentione obligandi, quia præceptum est de ratione legis, et verba sine intentione non operantur; et ita etiam lex lata sine intentione non est vera lex, sed ficta, vel apparens, vel ad summum erit simplex ordinatio et directio, per modum consilii. Item oportet ut sit sufficienter proposita, et non abrogata, et cætera quæ supra dicta sunt.

2. *Ratio dubitandi, quia obligatio sequitur intrinsece naturam legis et voti.* — Hinc ergo nascitur ratio dubitandi : nam videtur repugnare ferri ab homine veram legem, et non obligare in conscientia. Probatur, quia si est vera lex, fertur cum intentione obligandi, et ex potestate; ergo vere obligat : quia ad obligandum sufficit potestas cum voluntate; ergo repugnat talem legem non obligare in conscientia. Probatur hæc ultima consequentia, quia hæc obligatio sequitur intrinsece et ex natura rei ex veritate legis, ita ut, licet sit in potestate legislatoris velle ferre aut non ferre legem, non tamen sit in ejus potestate velle legem ferre, et in conscientia non obliget. Sicut de voto et promissione alias diximus esse quidem liberum voventi velle aut nolle promittere, seu vovere, si tamen vult vovere, non esse in potestate ejus nolle obligari in conscientia, ita ergo est in præsenti. Et ratio a priori est, quia si superior vult legem ferre, vult præcipere; ex præcepto autem sequitur obligatio in conscientia ex vi divini juris, *Obedite præpositis vestris,* atque adeo ex vi divinæ voluntatis ut obediatur ministris suis præcipientibus; ergo non potest voluntas hominis talem obligationem impedire. Confirmatur primo, quia si lex est posita, illa est regula honestæ operationis; ergo necessario obligat subditum ut juxta talem regulam operetur, nec ab illa deficiat, quia deficere a regula intrinsece malum est, et in moralibus actionibus talis malitia moralis est; ergo repugnat dari legem, et non ita obligare ut deficere ab illa sit turpe, et moraliter malum; hoc autem est obligare in conscientia; ergo. Confirmatur secundo, quia vera lex differt a consilio; non habet autem in quo differat, nisi in hoc quod necessitatem in conscientia imponit, quem non ponit consilium; ergo hoc est de ratione legis.

3. In contrarium autem est primo, quia lex fundata in præsumptione est vera lex et justa, et cum intentione præcipiendi posita, et tamen non obligat in conscientia, ut communiter doctores sentire videntur in capite primo de Constit. Secundo, lex pœnalis est vera lex, ut constat, et tamen potest non obligare in conscientia ; ergo non est de ratione legis ut obliget in conscientia. Minor patet, tum quia, ut sit lex, satis est ut aliquo modo cogat : tum etiam quia ita videbimus observari in multis regionibus, in quibus veræ leges, seu statuta feruntur, et in eis declaratur non obligare ad culpam, sed ad pœnam. Tertio, licet obligatio aliqua sit de ratione legis, modus tamen obligationis pendet ex intentione præcipientis. Unde fit, ut licet materia legis gravis sit, possit legislator nolle obligare sub mortali; ergo eadem ratione potest nolle obligare in conscientia, sed tantum sub alio modo necessitatis, seu coactionis.

4. Propter rationes priori loco positas, aliqui existimant non posse dari veram legem humanam, quin inducat obligationem in conscientia materiæ proportionatam. Ita videntur sentire omnes auctores, qui negant posse dari legem obligantem ad pœnam et non ad culpam, quod sentit Sylvest. verb. *Inobedientia,* in fine, et Soto, lib. 1 de Just., q. 6, art. 3. Idem sentit Joan. Eselius in expositione Decalogi, præcep. 4, cap. 36, qui consequenter videtur asserere regulas religionum non posse obligare ad pœnam quin obligent ad culpam, quia pœna dicit intrinsecam relationem ad culpam, nec potest esse justa, nisi sit proportionata culpæ, ita ut *juxta mensuram delicti sit et plagarum modus,* ut dicitur Ruth. 25, et consonat illud Apoc. 18 : *Quantum fuit in deliciis, tantum date ei tormentum.* Unde est illud Aug., l. 2 de Bapt., cap. 6 : Quis dubitaverit hoc esse sceleratius commissum, quod est gravius vindicatum, c. *Non afferamus,* 24, q. 1 ; ac denique in cap. 2 de Const. dicitur : *Rem, quæ culpa caret, in damnum vocari non convenit.* Idemque sentiunt qui existimant non esse in potestate legislatoris hoc vel illo modo obligare, sed tantum præcipere aut non præcipere, nam ex præcepto naturaliter sequitur obligatio in conscientia proportionata materiæ, quidquid velit legislator. Et additur conjectura quia alias daretur occasio hypocrisis, quia servarent homines regulam vel legem, quando videri possent ab aliis : non autem ubi occulte possent illam transgredi.

5. *In hac quæstione esse aliquid de modo*

tantum loquendi.— In hoc vero puncto aliquid pertinere potest ad quæstionem de re, et aliquid ad modum loquendi. De re, quæstio est an ordinatio superioris, quocumque nomine appelletur, possit aliquo modo inducere vel obligare ad actum sub aliqua alia necessitate, non obligando in conscientia, ita ut transgressio illius ordinationis, per se et in rigore sumpta, non sit peccatum coram Deo. De modo autem loquendi erit controversia an talis ordinatio, si detur, vocanda sit lex necne. Quoad priorem ergo partem, negare non possumus quin possint fieri tales ordinationes vel statuta quæ immediate non obligent in conscientia ad actus quos præcipiunt vel prohibent. Ita docuit expresse divus Thomas 2. 2, q. 186, art. 9, ad 2. Sequitur Angel. verb. *In obedientia*, n. 1; Henric., quodlib. 3, q. 1, 2; Castro, lib. 1 de Lege pœnali, cap. 5, 8 et 9. Et sumitur ex Clement. *Exivit de paradiso*, vers. *Non tamen*, de Verbor. significat.; constat etiam ex usu multarum religionum a summis Pontificibus approbato, in quibus fundatores tradentes regulam diserte explicant se nolle obligare ad culpam mortalem vel venialem, sed solum ad pœnam. Est autem certum illa statuta sancta esse et consentanea rationi, et transgressores eorum juste et rationabiliter puniri.

6. Quod autem illi transgressores, per se loquendo, non peccent, probatur, quia prudenter conformant dictamen suæ conscientiæ intentioni sui legislatoris: ille autem declaravit in illa transgressione non esse culpam ex vi illius legis; ergo prudenter subditi formant judicium conscientiæ, quod nullum ibi interveniat peccatum; ergo re vera non peccant, quia quod est ex legitima conscientia peccatum non est. Dico autem *per se*, quia aliunde sæpissime et fortasse frequentius poterit ibi misceri culpa, quia difficile est ex motivo honesto, et cum omnibus circumstantiis requisitis id operari quod est contra regulam. Sed hoc est accidentarium respectu regulæ, cujus solam vim nos consideramus, et absolute loquendo, non repugnat actum fieri cum omnibus illis circumstantiis, etiamsi alias discordet a regula. Idem contingere potest sine dubio in multis legibus civilibus seu politicis, quæ non absolute aliquid præcipiunt, sed quasi sub conditione statuunt, ut qui hoc fecerit solvat hanc vel illam pœnam, de quibus latius infra disputando de lege pœnali. Præterea, non repugnat fieri votum mere pœnale, quod absolute non obliget in conscientia ad actum immediate promissum; ergo idem facile intelligi poterit in ordinatione superiorum. Ratio denique est, quia hæc obligatio pendet ex intentione mandantis; ergo si ille intendit non obligare in conscientia, revera non obligat. Quod autem possit ita intendere, patet ex usu, et quia non involvit repugnantiam, dummodo non omnis obligatio etiam ad pœnam excludatur. Quod patebit magis ex puncto sequenti, et ex responsionibus argumentorum.

7. *Dubium cum ratione dubitandi.* — Jam ergo succedit alia quæstio, an talis ordinatio sit vera lex. Pars enim negativa videtur sumi ex D. Thoma citato loco; dicit enim non omnia quæ ponuntur in lege poni per modum præcepti, sed aliqua esse per modum simplicis ordinationis, vel statuti, et ideo non omnia obligare in conscientia. Significat ergo, quidquid ponitur per modum præcepti obligare in conscientia, et e converso, quod non obligat in conscientia non esse præceptum, et consequenter non esse legem, quia præceptum est de essentia, seu de substantia legis, ut in superioribus visum est. In contrarium autem est, quia, si illa non est lex, erit tantum consilium, non enim potest intelligi medium aliquod inter hæc duo, quia per quamdam contradictionem inter se distinguuntur; non possunt autem illa statuta reputari tantum consilia, quia alias non magis astringeretur religiosus ad observantiam suarum regularum, quam aliorum consiliorum, quæ in regula non continentur, nec magis esset dignus pœna non servans regulam, quam non exequens alia consilia, quod est plane falsum; ergo.

8. *Probatur conclusio exemplo voti pœnalis conditionalis.* — Dico igitur hujusmodi statuta et leges pœnales, licet, quoad proximum actum de quo disponunt, non sint absolute præcepta, et consequenter etiam non sint propriæ leges; tamen respectu omnium quæ includunt veram rationem legis habere. Primam partem probat ratio desumpta ex D. Thoma, et quia talis lex non est simplex, ut sic dicam, sed quasi hypothetica et conditionata; unde sicut in propositione conditionali antecedens non affirmatur simpliciter, sed illatio: ita neque hic præcipitur simpliciter talis actus. Quod optime declarat exemplum de voto: nam qui vovet, si luserit dare eleemosynam, non promittit absolute non ludere, sed illam conditionalem. Et ex hoc exemplo declaratur, et probatur facile altera pars assertionis, quia respectu illius conjuncti illa est vere promissio, quæ licet non obliget absolute ad priorem

partem, obligat ad secundam; ita ergo est in præsenti: nam, licet hæc lex de qua agimus non obliget ad hoc faciendum, vel omittendum absolute, obligat tamen vel ad hoc, vel ad sustinendam pœnam, aut alium effectum legis, si in priori parte lex non servetur.

9. Ultimo hinc concluditur resolutio quæstionis. Dico enim omnem veram legem humanam necessario resolvi in aliquam conscientiæ obligationem. Probatur, quia necesse est ut lex vel absolute obliget ad actum, vel saltem sub aliqua pœna. Priori modo late obligat in conscientia ad talem actum, ut ostensum est. Si autem feratur posteriori modo, ita ut sit lex pure pœnalis, obligabit vel ad solvendam pœnam, supposita transgressione, si cum eo rigore posita sit, sicut obligat votum pœnale, vel ad sustinendam pœnam, ut recte explicuit D. Antonin. 3 parte, tit. 16, capite ultimo, in fine, et tandem consentit Joannes Eselius supra; et patet, quia nisi teneatur in conscientia sustinere pœnam qui tale statutum transgressus est, non poterit superior habere jus ad puniendum illum, vel posset dari bellum justum ex utraque parte. Atque hoc modo facile explicantur leges omnes quæ dicuntur pure pœnales. Idem vero dicendum est cum proportione de legibus irritatoriis, vel quæ dant formam substantialem contractibus, etiamsi supponatur non obligare immediate in conscientia ad talem formam vel modum, quod quidem in eis rarius et difficilius est, quia efficere actum sine his conditionibus quæ necessariæ sunt ad finem et valorem ejus, contra prudentiam, et consequenter contra honestatem esse videtur: casu illo tamen admisso (de quo infra), semper lex illa resolvetur in aliquem effectum, ad quem obliget in conscientia. Nam qui fecit contractum jure humano irritum, ipso facto, conscientia tenetur, vel rem apud se non retinere, vel alium non obligare, vel denique non uti illo contractu ad alios effectus quos haberet si irritus non fuisset. Idem censeo dicendum de aliis legibus, quæ ex intentione legislatoris dicuntur obligare in foro exteriori, et non in interiori: illæ enim si referantur ad ipsos judices, illos obligant in conscientia, ut secundum tales leges in foro exteriori judicent, et consequenter obligare possunt subditos, ut in eodem foro pareant iisdem legibus et non resistant, et hoc modo semper lex obligat in conscientia, si sit propria lex præceptiva, seu ordinativa. Quod ideo addo, quia si sit tantum lex permissiva, talis lex, respectu illius personæ ad quam spectat permissio, non est proprie lex, ut in superioribus vidimus, et ideo mirum non est quod secundum eam rationem, et respectu ejusdem, non inducat obligationem in conscientia; inducet autem illam respectu aliorum quibus imperat, ut talem actum non puniant vel impediant, juxta supra dicta de effectu talis legis. Et idem cum proportione dicendum est de lege concedente privatum privilegium, quia respectu ejus in cujus favorem fit, non habet rationem legis, et ideo illum non obligat in conscientia, sed obligat alios, ut contra illius privilegium non agant. Atque ita in universum omnis vera lex humana aliquam obligationem in conscientia inducit.

10. *Satisfit argumentis oppositis.*— Ex his ergo facile patet responsio ad primam rationem dubitandi priori loco positam. Potest enim vera lex ferri sine intentione obligandi absolute in conscientia ad actum, vel omissionem immediate ordinatam per legem: quamvis non possit ferri lex sine intentione ita obligandi, ut saltem resolvi possit in obligationem conscientiæ, saltem quoad pœnam aliquam, vel coactionem substituendam, vel aliquid simile. Atque in hoc sensu dixerunt multi auctores legem non obligare in conscientia, quando legislator sufficienter declarat, hanc esse intentionem suam, ut tractat late Castro supra, et admittunt Sylvest. verb. *Lex*, q. 9, casu 1; Soto, supra dicta q. 6, a. 4; et Navar. cas. 23, n. 48 et 49; Covar. in reg. *Peccatum*, p. 2, § 5; Dried., l. 1, de Libert. Christ., c. 3. Quia actus agentium non operantur ultra intentionem eorum, maxime quando non operantur naturaliter, sed voluntarie. Hi autem doctores supponunt posse legislatorem habere voluntatem ferendi legem sine intentione obligandi in conscientia. Quod est verum quoad absolutam obligationem proximi actus; non vero quoad obligationem quasi disjunctam vel conditionatam faciendi, vel patiendi illud, si hoc non fecerit: et hoc probat ratio dubitandi, et exemplum de voto, et non aliud: unde etiam recte concluditur non posse intelligi veram legem sine obligatione, vel ad culpam, vel saltem quoad pœnam respectu actus immediate intenti. Quomodo autem interdum possit lex pœnam injungere, licet non supponat in transgressione veram culpam, quod referendo contrariam sententiam tetigimus, tractabimus late agentes de lege pœnali; nunc satis sit dicere, ad humanam pœnam, vel quasi pœnam, seu coactionem aliquam interdum sufficere causam justam, licet culpa non sit.

Propter quod cum tali limitatione dicitur in cap. 23 de Regulis juris in 6: *Sine culpa, nisi subsit causa, non est aliquis puniendus.* Hæc autem causa, licet interdum non sit culpa apud Deum, tamen apud humanam communitatem, quatenus pars discordat a toto, saltem in exteriori seu civili observantia, dici potest quædam culpa civilis, seu humana, ac proinde sufficiens ad levem pœnam humanam infligendam.

11. Atque eodem modo respondendum est ad primam confirmationem ibi positam, quod lex est regula operationis: talis enim est regula, qualis est lex, et ideo si sit lex absolute præcipiens actum, erit simpliciter regula, et de illa procedent omnia quæ ibi dicuntur; nam re vera obligabit in conscientia: si vero fit tantum lex cum limitatione præcipiens sub tali conditione ad tale onus et non majus, distinguendum est inter simplicem actum, quem primo lex intendit, et inter totam legis seu regulæ obligationem. Nam respectu solius actus non est illa lex absoluta regula honestatis, nec solus defectus a tali regula in tali actu est malus moraliter, sed est de se onerosus, quatenus reddit obnoxium tali oneri, seu pœnæ: respectu vero totius materiæ talis legis, censeri potest regula honestatis, quia ita obligat ad totum disjunctum, ut non possit in utraque parte committi contra talem legem, quin turpiter et contra bonos mores peccetur; puta, si non solum lex in priori actu non impleatur, sed etiam nolit quis parere pœnæ, et illi resistat.

12. Et per hoc etiam patet, quomodo talis lex differat a consilio: nam consilium per se nullam coactionem habet nec obligationem, etiamsi non servetur, ut constat. Aliter vero Angelus verb. *Inobedientia* distinguit duplex consilium: unum vocat perfectionis, ut est consilium paupertatis, etc.: *Vade, et vende omnia quæ habes*, etc., et aliud reverentiæ, quale esse dicit, quando subditus deberet facere, et nihilominus superior solum consulit quod posset præcipere. Quam distinctionem habet etiam Glossa ult. in cap. *Ad aures*, de Ætat. et qualit.; et Panormit. in cap. 1 de Constit., n. 4; et citatur etiam Archid. in cap. *Testamentum*, d. 6. Ait ergo Angel. in omissione consilii perfectionis nullam esse culpam, juxta cap. *Quisquis*, 14, q. 1; consilium autem reverentiæ non prætermitti sine aliqua culpa, saltem veniali. Hæc tamen distinctio nobis necessaria non est, quia non de voce, sed de re tractamus; consilium autem reverentiæ, si recte explicetur, revera non est consilium, prout a præcepto distinguitur, sed est declaratio quædam, et judicium de re alias necessaria ex præcepto, quod consilium dari potest ab eo qui jurisdictionem non habet, quando vero datur a superiore, dicitur consilium reverentiæ, ut bene exposuit Panormit.; et tunc non servando tale consilium, peccabitur quidem, non tamen ratione consilii nec contra superiorem qui illud dedit, sed ratione materiæ, quæ aliunde supponitur necessaria, unde pro qualitate illius poterit ibi intervenire, sicut veniale peccatum, ita et mortale: est ergo tale consilium quoad modum (ut sic dicam), non quoad rem seu materiam. Nos autem hic loquimur de consilio quoad rem, seu ex parte materiæ, de quo in universum verum est nullam coactionem inducere nec obligationem, ideoque nullam esse culpam illud non sequi aut exequi, et in hoc partim convenire cum regula, seu lege non obligante ad sui observationem sub reatu alicujus culpæ: partim vero differre, quia talis constitutio addit aliquam coactionem pœnæ, et obligationis exequendi vel patienter sustinendi illam.

13. Superest respondendum ad argumenta posteriori loco in contrarium objecta. Verumtamen secundum illorum, quod erat de lege pœnali, ex dictis solutum est, et plura dicemus in particulari disputando de illa lege. Primum autem et tertium postulant prolixiora dubia, quæ in sequentibus capitibus commodius tractabuntur.

CAPUT XXIII.

UTRUM LEX CIVILIS IN PRÆSUMPTIONE FUNDATA OBLIGET IN CONSCIENTIA.

1. *Quando lex fundatur in præsumptione, non obligare in conscientia, veritate non concordante præsumptioni, sentiunt plures*—Hanc dubitationem postulabat primum ex argumentis secundo loco propositis in præcedenti capite; et in ea frequenter doctores docent, quando lex fundatur in præsumptione non obligare in conscientia, si veritas non concordet præsumptioni, quia conscientia nititur veritati, et quia non est intentio legislatoris tunc obligare. Ita Sylvest. verb. *Lex*. q. 9, casu 2; Adrian. quodlib. 6; Soto, dicto lib. 1, q. 6, art. 4, in fine, et in 4, dist. 22, q. 1, art. 3; Richard. in 4, d. 28, art. 1, q. 3 et 4; Castro dicto c. 5. Indicant Navar. in sum. cap. 17, n. 184, et Covar. in c. *Cum esses*, de Testam., n. 9, et in

Epitom. 4, p. 1, cap. 4, § 1, n. 9. Idem sentit Bald. in Authen. *Ingressi*,, de Sacros. Eccles., n. 49, ubi ait dispositionem juris civilis quæ non fundatur in præsumptione procedere etiam in conscientia, et refert D. Thomam : expressius id docet idem Bald. in l. *Cum quis*, c. de Jur. et fact. ign., n. 19; Jas. in rubr., ff. de Acqui. hæred. n. 25, ubi alios refert. Idem Panorm. in cap. 1 de Constit., n. 10; et ibidem Felin. n. 3 et 40; Deci., lect. 1, n. 18, et sumitur ex Innoc. in cap. *Quia propter*, de de Elect., de Joan. Andr. in cap. *Is qui fidem*, Sponsal., quos cum aliis Felin. supra refert. Alleganturque pro hac sententia cap. *Is qui fidem* et cap. *Tua nos*, de Sponsal., quatenus in priori dicitur, per copulam subsecutam post sponsalia præsumi matrimonium contractum, et nihilominus dicitur in posteriori, si re vera non adsit consensus, tale matrimonium in re ipsa non esse validum. Hæc tamen jura nihil ad rem præsentem facere videntur, quia ibi non præcipitur ut in eo casu matrimonium valeat, sed solum dicitur quod præsumitur valere; certum est autem actum non statim fieri validum, quia in jure præsumitur validus, nisi forte talis sit actus ut sola juris auctoritate possit validus fieri, ut statim magis declarabitur. Matrimonium autem non est talis actus, qui possit fieri sola efficacitate canonis sine consensu contrahentium, et ideo merito in illis juribus dicitur sponsalia consummata per copulam transire in matrimonium præsumptione juris, et de jure; illam tamen præsumptionem non sufficere ad valorem matrimonii coram Deo, si re vera defuit consensus. Non potest tamen inde inferri legem in præsumptione fundatam non obligare in conscientia, quoties veritas non concordat præsumptioni.

2. *Legem in præsumptione fundatam esse duplicem : una quæ servari potest sine peccato, alia quæ non : prima potest obligare conscientiam, secunda vero minime.*—Ut ergo vera resolutio intelligatur, advertendum est præceptum superioris vel legem in præsumptione fundatam duplicem esse posse. Una est quæ servari non potest sine peccato, quando præsumptio legislatoris in veritate rei non subsistit : alia est quando, licet res ipsa non sit ut præsumitur, nihilominus lex potest sine peccato servari. In priori casu, vera et necessaria est dicta sententia, quod talis lex vel præceptum non possit in conscientia obligare; imo vero nec possit in conscientia servari, ut recte convincit dictum cap. *Tua nos*, de Sponsal., et cap. *Inquisitioni*, de Sentent. excommunic., et ratio est clara, quia nemo potest obligari ad peccatum committendum, sed illud potius vitare tenetur, non obstante quocumque præcepto et præsumptione humana, quia potentior est lex veritatis naturalis, aut divina, quæ tunc obligat ad vitandum talem actum, ut in simili August. tradit, et habetur in cap. *Veritate*, dist. 8. Exemplum commune est : nam Ecclesia juste præsumit esse veros conjuges illos qui in facie ipsius legitime contraxerunt, et nullum verum impedimentum irritans aut defectum consensus ostendere possunt, ideoque illos suis legibus et censuris cogit ad cohabitandum, et utendum matrimonio; et nihilominus in eo casu, si revera defuit consensus, vel adfuit impedimentum irritans, non possunt copulari conjuges scientes postea tale impedimentum, quia agerent contra veram conscientiam. Idem ergo est, quoties præsumptio est contraria veritati necessariæ ad honestatem actus.

3. Auctores vero allegati non solum loquuntur in illo casu, sed etiam in alio, quando, non obstante falsitate rei præsumptæ, lex potest sine peccato servari, et indistincte docent (præsertim Abb. et Felin.) etiam in eo casu legem non obligare. Unde inferunt, etiamsi lex humana irritet talem actum, scilicet, venditionem, electionem, vel similem, ex simili præsumptione, nihilominus actum esse validum, si re vera habeat illas conditiones quæ ex jure naturæ sufficiunt ad valorem ejus; sed de legibus irritantibus in lib. 5 ex professo dicemus; nunc vero de sola obligatione legum tractamus. Esse autem potest vulgare exemplum hujus sententiæ de lege civili, quæ jubet hæredem adeuntem hæreditatem, non confecto inventario, solvere debita etiam ultra vires hæreditatis; et nihilominus communis interpretatio est illum non teneri in conscientia solvere debita in ea quantitate quæ re vera superat vires hæreditatis. Quia lex fundatur in præsumptione, quod ille qui neglexit facere inventarium usurpare voluit pinguem hæreditatem et non integre solvere debita, quæ præsumptio in eo casu cessat, et consequenter cessat etiam obligatio in conscientia, ut est communior sententia Bartoli, et Baldi, et aliorum quos refert et sequitur Jason in rubrica ff. de Acquirend. hæredit., a n. 23. Idem ergo erit in omnibus similibus. Fundamentum enim generale est, quod veritas præfertur præsumptioni, et ideo intentio legislatoris, qui in præsumptione fundatur, non creditur extendi ad casum in quo veritas non subsistit.

4. Sed nihilominus doctrina hæc non potest indistincte et generaliter approbari, quia sine dubio aliqua ex adductis exemplis falsa sunt, ut infra lib. 5 dicemus de aliquibus. De renuntiatione autem filiæ dote contentæ, et de alienatione fundi dotalis ab uxore facta, et de similibus actibus per leges humanas irritos esse, quamvis fiant cum vero consensu, et aliis conditionibus ex vi solius juris naturalis sufficientibus, in t. 2 de Relig. tract. de Juram. latius diximus. Denique (quidquid sit de particularibus exemplis), certum videtur posse legem civilem, etiamsi (juxta modum loquendi illorum auctorum) in præsumptione fundetur, simpliciter ferri ita ut obliget et habeat totum suum effectum, etiam in casibus in quibus præsumptio non subsistit, quando in observatione legis nullum intervenit peccatum, quia potest ad commune bonum pertinere ut talis lex absolute feratur et obliget, etiamsi in particulari casu ratio ejus deficiat : ergo non potest generaliter et indistincte defendi, quod lex in præsumptione fundata nunquam obliget vel habeat effectum in conscientia, quoties veritas non consonat præsumptioni, licet fortasse sint aliquæ leges quæ in hoc sensu ferantur.

5. *Duplex præsumptio legis, una facti, altera periculi moralis.*—Quapropter distinctione utendum videtur, quam sumere possumus ex D. Thoma 2. 2, q. 60, art. 4, ad 3, ubi ipse loquitur de interpretatione alicujus rei in deteriorem partem, quam dicit posse dupliciter fieri, scilicet, præsupponendo posse ita esse, vel definiendo ita esse. Ita ergo in præsenti duplicem præsumptionem legis distinguo : unam vocare possumus præsumptionis, aliam definitionis, vel unam facti, aliam periculi moralis, secundum id quod frequentius accidit, si tamen hæc posterior præsumptio et non potius certa scientia dicenda est : loquimur tamen vulgari modo. Prior ergo modus est, quando præsumitur opus tali vel tali modo esse factum, ut in casu illo de matrimonio per sponsalia consummata, præsumitur copula facta affectu maritali et cum vero consensu contrahendi matrimonium. Posterior autem erit, quando solum præsumitur in tali modo contrahendi, verbi gratia, inesse dubium, aut timorem, vel imperfectionem consensus ex defectu judicii, quia plerumque ita accidit in simili eventu. Unde semper inest periculum morale, quod ita sit sicut præsumitur. Et hoc modo fundantur in præsumptione lex irritans professionem ante legitimum tempus ætatis, aut probationis, et similes.

6. *Prima conclusio.*—Dico ergo primo leges fundatas in præsumptione ratione solius moralis periculi obligare in conscientia, et habere suos effectus, etiamsi in particulari casu factum non sit consentaneum periculo, nec revera interveniat quod timeri poterat. Hoc probant quæ ultimo loco adduximus. Nam lex prohibens fieri professionem ante decimum sextum annum expletum obligat, etiamsi puer sit doli capax, et habet effectum irritandi professionem antea factam, ita ut in conscientia nullam obligationem inducat. Similiter, lex statuens ut votum factum a filio impubere ante decimum-quartum annum possit irritari a parente, suam vim habet, etiam in conscientia, quamvis certo constet talem puerum in tali ætate habuisse perfectum judicium. Et sic de aliis. Ratio vero est, quam notavit D. Thom. 2. 2, q. 88, art. 9, quia leges humanæ attendunt ea quæ frequentius accidunt, et id satis est ut generaliter obligent. Confirmatur primo, quia ob hanc rationem, deficiente fine legis in particulari, non cessat obligatio legis : sic autem se habet in præsenti defectus præsumptionis in particulari casu, quia ibi tantum cessat ratio legis in particulari, et mere negative, quando quidem potest lex sine injustitia vel alia malitia servari, ut supponitur.

7. *Objectio.* — Sed contra hoc objici potest, quia quando lex aliquid prohibet propter vitanda aliqua incommoda, si in particulari casu cessant, seu non inveniantur illa incommoda, non obligat talis lex, etiamsi posset sine incommodo executioni mandari, ut sentit Panorm. in c. *Quoniam contra*, de Probat., n. 6 : *Dummodo* (ait) *lex non contemnatur*. Et idem sentit Navar. in sum. cap. 16, n. 37, cum Cajetan., tom. 1 Opusc., tract. 12, q. 2 de Matrimon., qui specialiter tractant de lege prohibente clandestina matrimonia, quam dicunt non obligare quando cessant omnia illa incommoda quæ lex illa vitare intendit. Et ratio reddi potest, quia tunc inutilis est observantia talis legis, nullamque honestatem habet; ergo similiter in præsenti, quando lex fundatur in præsumptione generali ratione periculi potius quam facti, non obligabit in particulari casu, ubi constiterit nullum esse tale periculum : est enim eadem ratio.

8. Respondetur negando antecedens generaliter sumptum. Nam lex prohibens deferre arma noctu propter incommoda jurgiorum vel injuriarum quæ inde sequi solent, obligat omnes, etiamsi nulla rixa timeatur. Item, lex prohibens habere plura officia reipublicæ,

propter vitandum incommodum indebitæ administrationis, obligat etiam illum in quo tale incommodum cessat, quia sufficiens est ad illa perfectissime administranda. Unde potius potest retorqueri argumentum ad confirmandam assertionem. Nam si lex prohibeat aliquid propter incommoda vitanda, obligat in particulari casu, etiamsi in illo non inveniantur; ergo similiter, etc. Præterea retorquetur ratio illius sententiæ, quia, licet cessent pericula vel incommoda, semper est honestum servare legem, et est utile ad majorem legis vigorem et observantiam. Item quia ut lex universaliter obliget, satis est quod plurimum sequantur incommoda ex contrario actu. Quocirca, ut in aliquo casu cesset obligatio legis latæ ad vitanda incommoda, non satis est ut incommoda cessent, sed oportet ut occurrant aliqua gravia incommoda, quæ in tali casu sequantur, si lex servetur, et ideo per modum epiikiæ cessare censeatur. Et ita videtur interpretari Navarr. suam sententiam, de quo puncto plura dicemus infra, tractando de interpretatione vel cessatione obligationis legis.

9. *Secunda conclusio.*—Dico secundo: quando lex fundatur in præsumptione definitiva, seu facti, non obligat non subsistente præsumptione seu veritate facti. Juxta hanc assertionem procedere potest communis sententia supra citata, eamque significare videtur Felinus dicto n. 40, verb. *Hanc fallentiam*, ubi numerat tres casus in quibus lex non obligat in conscientia; et omissis secundo de lege injusta, et tertio de lege pœnali quoad solutionem pœnæ, qui ad rem præsentem non pertinet, primus et unicus apud illum est, *quando lex fundatur super præsumptis, et non super certis*, ut ille loquitur; ut quando lex præcipit obedire sententiæ quam præsumit justam: nam si constet non esse justam, non obligat talis lex ad observandam illam sententiam, quia fundatur in præsumptione talis facti in individuo, scilicet, quod talis sententia justa sit. Et idem significat Baldus in dicta leg. *Cum quis*, in exemplis omnibus quæ adducit; quamvis alii utantur aliis exemplis, quæ plus indicant et admittenda non sunt, ut in libro quinto latius dicam. Exemplum autem de hærede non faciente inventarium, admissa illa opinione, ad hunc sensum debet accommodari. Et habet fundamentum in Authentica de Hæredibus et Falcid., c. 2, ibi: *Et non per ea quæ forte surripiunt, vel malignanter introducere pertentant*. Et infra: *Cum utique si nihil malignati essent, non forte competeret*, vel forte illa lex quasi pœnalis est propter negligentiam faciendi inventarium, et ideo non obligat in conscientia ante judicis sententiam; poterit autem tunc juste cogi hæres per judicem, et tunc tenebitur in conscientia parere. Neque aliud disponi videtur per illam legem. Omissis vero exemplis, ratio assertionis est, quia quando lex fundatur hoc modo in præsumptione, deficiente veritate, tollitur omnino fundamentum legis, et ideo necesse est ut cesset obligatio ejus. In quo est magna differentia inter hanc legem et illam, quæ fundatur in præsumptione periculi: quia in priori, cessante veritate, deficit fundamentum legis: in posteriori autem minime, quia semper est verum dicere actum esse periculosum, etiamsi non eveniat effectus. Unde proprie loquendo, illa ratio periculi non tam ex præsumptione, quam ex vero et certo judicio de tali periculo timetur: secus vero est, quando præsumptio est de ipso facto, quod simpliciter incertum est, licet præsumatur: unde cum non tantum periculum, sed etiam ipsummet factum sit fundamentum talis legis, merito, cessante veritate facti, cessat obligatio legis. Accedit quod etiam tunc cessat materia legis, ut, in casu de matrimonio, si lex præcipiat permanere cum muliere cognita post sponsalia, et contingat non fuisse cognitam affectu maritali, cessat in conscientia obligatio talis legis, quia re vera cessat materia ejus: nam intentio illius legis est præcipere accessum ad suam conjugem, et illa non est conjux: ita ergo est in omnibus similibus.

10. *Ex verbis legis, usu, et interpretatione doctorum colligendum, quando lex fundetur in præjudicio periculi vel in præsumptione facti.*—Solum potest ulterius interrogari quomodo discernendum sit, quando lex fundetur in præjudicio periculi tantum, seu in eo, quod frequentius accidit, vel etiam in præsumptione facti, quod ita in re ipsa esse supponatur. De hoc vero non possumus certam regulam in particulari assignare. Dicimus ergo ex materia et verbis legis, adjuncto usu, et interpretatione doctorum id esse colligendum. Altera dubitatio de intentione legislatoris, quæ in alio argumento superioris capitis petebatur, post sequens caput commodius tractabitur.

CAPUT XXIV.

UTRUM LEX CIVILIS OBLIGET VEL OBLIGARE POSSIT SUB REATU MORTALIS CULPÆ.

1. Præceptum (ut notat Cajet. 2. 2, q. 104,

artic. 2, et in sum. verb. *Præceptum*) interdum generaliter sumitur pro imperio imponente necessitatem obediendi, ita ut peccetur si non impleatur, juxta illud Hieronym. lib. 1 contra Jovin. : *Quod præcipitur, imperatur, quod imperatur necesse est fieri*, cap. ult. 14, q. 1 ; aliquando vero accipitur antonomastice pro imperio imponente necessitatem mortaliter peccandi si non pareatur, et utroque modo præceptum includit obligationem in conscientia, et ita utraque ratio præcepti sufficit ad veram rationem legis, et aliqua earum necessaria est juxta supra dicta. Hinc ergo oritur quæstio an lex civilis solum includat rationem præcepti large sumpti, vel etiam possit ex suo genere magis obligare, et necessitatem imponere vel parendi, vel mortaliter peccandi. In quo puncto clarius videntur loqui Gerson et Almain. supra citati cap. 20, negantes magistratui civili hanc potestatem. Idemque a fortiori tenent qui de legibus ecclesiasticis hoc docent, quos libro sequenti, cap. 18 commemorabimus. Aliqui etiam canonistæ docuerunt non esse peccatum mortale, non parere legibus civilibus secluso contemptu : Imol. in repet. cap. *Cum contingat,* de Jurjur., col. 17, cujus doctrinam in hac parte valde commendat Felin. in c. 1 de Sponsal. n. 19; unde videntur supponere ex vi talium legum non sequi per se talem obligationem. Hi vero auctores nullam novam rationem vel probationem afferunt, qua ostendant excedere efficaciam potestatis ac legis civilis, attingere hunc gradum præcepti, seu obligationis, et omnes quæ afferri possunt reducuntur ad eas quæ in c. 20 positæ sunt. Quibus omissis,

2. ***Legem civilem ex genere suo obligare posse sub culpa mortali, licet hoc non semper in individuo contingat.*** — Dico primo : lex civilis ex genere suo obligare potest sub reatu mortalis culpæ. Dico autem *ex genere suo*, quia certum est in individuo, seu in singulis legibus non semper esse tam gravem obligationem, ut transgressio legis civilis reatum æternæ pœnæ inducat. Quia nec lex divina et naturalis in omni materia et actione cum tanto rigore obligant, ut ex 1. 2, q. 88 et 89 nunc suppono. Dicitur ergo lex civilis ex suo genere obligare sub mortali, quia, si ex parte materiæ sit capacitas, et voluntas legislatoris interveniat, ex parte legis non deest efficacia seu potestas ad obligandum. Ita docet aperte D. Thom. 2. 2, q. 104, art. 6, juncto art. 1, q. 105, et q. 147, art. 3; Soto, lib. 1 de justit., q. 6, art. 4; Castro, lib. 1 de Leg. pœn., cap. 4 et 5; Dried., lib. 2 de Libert. Christian., cap. 1; Medin., c. de Pœnitent., tract.4 de Jejun., cap.7; Adrian. quodlib. 6, art. 2; Major 4, dist. 15, q. 4, præsertim ad 2; Navar. in sum., cap. 23, n. 55; Covar. in reg. *peccatum*, p. 2, § 5, n. 2 et 3, ubi plures alios refert. Et probari potest ex August. epist. 50, non longe a principio, dicente : *Quicumque legibus imperatorum, quæ pro Dei veritate feruntur, obtemperare non vult, acquirit grande supplicium;* utique apud Deum, ut ex contextu constat. Ostendi etiam potest assertio omnibus testimoniis et rationibus adductis in cap. 20; nam obligatio in conscientia simpliciter dicta extenditur ex genere suo ad obligationem sub mortali. Unde ratio propria est, quia lex humana ex se obligat in conscientia : ergo ex se etiam inducit obligationem materiæ proportionatam, si circa illam absolute feratur : ergo ex se inducere valet obligationem sub mortali. Confirmatur, quia ratio naturalis dictat talibus legibus esse obediendum, sicut dictat esse obediendum parentibus, et sicut dictat promissionem Deo factam esse servandam : ergo sicut non servase vota vel non obedire parentibus ex suo genere est peccatum mortale, ita etiam non servare leges civiles, seu (quod perinde est) non obedire principi seculari, ex suo genere est peccatum mortale : ergo leges civiles ex genere suo possunt obligare ad mortale.

3. *Corollarium.*—***Prædictam potestatem præcipiendi cum tanto rigore, consequi ad illam potestatem : non autem esse ex speciali Dei aut Christi concessione.***—Atque hinc infertur potestatem hanc sic præcipiendi cum tam rigorosa obligatione non convenire principibus secularibus ex speciali Dei aut Christi concessione, sed ex natura rei consequi ad illam potestatem quam habent a Deo ad gubernandam rempublicam in suo ordine. Probatur primo a simili de potestate quam pater habet ad imperandum filio, imponendo ei gravem obligationem, quando materia illam postulat : illa enim potestas non est ex speciali concessione, sed sequitur jure naturæ ex vi dominii paterni et illius naturalis principii : Obediendum est parentibus juste præcipientibus. Idemque est cum proportione de obedientia quam servus debet domino : ergo idem est de obedientia debita legibus principum. Secundo, quia potestas principis ad constituendum actum ut necessarium ad honestatem illius virtutis in cujus materia versatur, vel ad præscribendum medium in tali materia virtutis, non est ex speciali concessione distincta a potestate regendi

rempublicam, sed est inclusa in illa ex ipsa rei natura : sed ex hac potestate, et actu ejus sequitur intrinsece, et ex natura rei, ut sit peccatum mortale transgredi talem legem : ergo etiam potestas sic præcipiendi est inclusa ex natura rei in tali potestate, et non est addita per specialem concessionem. Minor declaratur (cætera enim clara sunt) in materia justitiæ, quando lex taxat pretium rei : nam eo ipso illud est medium justitiæ, et transgressio est injustitia, quæ ex genere suo peccatum mortale est, et consequenter etiam violatio talis legis est ex suo genere peccatum mortale, et idem est cum proportione in reliquis. Tertio probatur, quia hæc concessio non est specialiter data a Christo, alias esset propria legis novæ, quod est frivolum et sine fundamento, et aperte repugnat Paulo Rom. 13 dicenti *omnis anima*, etc., et tradit generalem doctrinam communem etiam ethnicis, ut in superioribus visum est, et constat aperte ex simili loco Petri, 1 Canon., cap. 1, et Sapient. 6, *Audite reges*, etc., *quoniam data est a Domino potestas vobis*. Quod vero illa potestas, quæ communis est ethnicis, non sit ex speciali concessione addita naturæ, in superioribus ostensum est, et per se est evidens, tum quia in Scriptura nulla sit mentio talis concessionis, sed illi potestati naturali tribuitur tanta vis imperandi, ut qui ei resistunt sibi damnationem acquirant, Roman. 13; tum etiam quia talis potestas inventa est in legitimis regibus infidelibus, nullam revelationem vel supernaturalem notitiam habentibus: est ergo intrinseca potestati naturali, et divina dicitur per modum doni connaturalis, non per modum specialis concessionis.

4. Contra hanc autem veritatem videtur sensisse Medina tract. de Jejunio, cap. 7, sentit enim seculares principes habere hanc potestatem ex speciali Dei concessione: ratione cujus dicit eos uti auctoritate Dei, quando imperant sub reatu pœnæ æternæ. Et in hoc æquiparat principes seculares prælatis Ecclesiæ, qui potestatem suam habent ex speciali concessione Christi. Nititurque in illo fundamento Gersonis, quod nemo potest sub reatu pœnæ æternæ imperare, nisi qui illam pœnam potest infligere, et ideo solus Deus id potest, vel qui ab illo habet talem potestatem specialiter commissam. Almain. vero d. cap. 12 Moral., licet in principali assertione dissentiat a Medina, tamen in hoc fundamento convenire videtur. Putat enim ad præcipiendum sub reatu pœnæ æternæ necessariam esse auctoritatem specialiter a Deo concessam, et quia putat hanc esse datam Christi Vicario, non autem principi temporali, ideo negat leges civiles obligare sub mortali, licet de ecclesiasticis id concedat.

5. Sed profecto idem est cum proportione de utroque superiori seculari et ecclesiastico in hac parte sentiendum. Nam licet in hoc differant, quod potestas gubernandi aliter data est Vicario Christi, quam imperatori, illi enim data est per specialem concessionem supernaturalem, huic per electionem hominum, vel alium modum dimanantem a Deo, ut auctore naturæ ex vi naturalis luminis rationis; nihilominus in hoc conveniunt, quod neutri data est peculiaris potestas imperandi in sua materia et foro sub reatu pœnæ æternæ per specialem concessionem, sed solum quatenus ex natura rei includitur in potestate gubernandi unicuique concessa. Nam Petrus non habuit hanc potestatem (ut infra videbimus) nisi ex vi illius concessionis *Pasce oves meas*, et aliam specialiorem fingere vanum est et sine fundamento. Idem ergo cum proportione est de rege, seu imperatore, quia in latitudine suæ materiæ potestas ejus includit hanc vim et efficaciam imperandi, ut declaratum est.

6. Neque fortasse Medina aliud sensit: nunquam enim dixit hanc esse specialem concessionem, sed solum voluit explicare non potuisse quamcumque ex his potestatibus extendi ad obligandum sub reatu pœnæ æternæ, nisi esset utraque aliquo modo divina, et per eam operaretur homo, ac præciperet ut minister Dei. Quod est verissimum, tum quia id satis indicavit Paulus loco citato, tum etiam quia alias transgressio talis legis non redundaret in Dei offensionem, et consequenter non mereretur æternam pœnam. Almain. autem immerito constituit in hoc differentiam inter potestatem laicam et ecclesiasticam : nam, licet in multis aliis differant, in hoc servant proportionem, non æqualitatis, sed cujusdam proportionalitatis, ut satis explicatum est.

7. *Secundum corollarium*. — Secundo, ex dictis infertur non solum posse peccari mortaliter contra legem civilem, quando ex contemptu formali non servatur; sed etiam quoties cum sufficienti cognitione ac deliberatione violatur, sive id fiat ex negligentia, sive ex quocumque alio pravo affectu. Hoc advertimus contra aliquos qui etiam de ecclesiasticis legibus dixerunt, non peccari contra eas mortaliter, nisi formaliter contemnantur, qui a fortiori idem essent dicturi de legibus civilibus. Sed contra illos ex professo tractabimus libro seq. Nunc probatur illatio, quia sine contemptu

formali datur plena et consummata transgressio legis; ergo, si lex de se obligat sub reatu æternæ pœnæ, in transgressione ejus committitur peccatum mortale, etiamsi non fiat ex contemptu formali. Loquor autem semper de formali contemptu: nam virtualis, seu potius materialis, in omni transgressione legis includitur: formalis autem necessarius non est, ut patet inductione: nam ad peccandum contra justitiam, vendendo rem carius quam lege taxatum sit, non est necessarius formalis contemptus legis, sed satis est id facere voluntarie ex affectu pecuniæ, vel alio simili. Item, ut judex peccet graviter transgrediendo juris ordinem in judicio, non est necesse ut ex contemptu id faciat, ut constat. Et idem est in similibus, quæ satis constant ex communi usu et sensu fidelium. Imo hinc obiter infero posse peccari mortaliter contra legem humanam per unum actum, vel omissionem, omnibus illis modis quibus potest peccari contra legem naturalem vel divinam, scilicet, vel per malitiam, seu ex certa scientia et pravo usu libertatis, vel ex passione, quæ sufficientem deliberationem non excludat, vel per ignorantiam crassam et supinam, seu ex notabili negligentia profectam. Patet, quia omnibus his modis potest esse actus sufficienter voluntarius, et nihil aliud requiritur, supposita obligatione legis, et quod ad hoc eadem est ratio de humana quæ de naturali vel divina lege. Quapropter sano modo intelligendum est quod Cajetanus verb. *Præceptum* in fine ait, in his quæ sunt positivi juris, si absque contemptu peccetur ex pura ignorantia, vel apparenti excusatione, cum animo non consentiendi contra præceptum obligans ad mortale, non peccari mortaliter. Hoc enim intelligendum est de ignorantia invincibili et non crassa, et de probabili existimatione excusationis. Unde idem dici posset de rebus juris divini positivi, licet in humano plures admitti possint similes excusationes. Atque ita explicuit illam doctrinam Sylvest. verbo *Inobedientia*, ubi D. Thomam et alios refert.

CAPUT XXV.

UTRUM LEX HUMANA, UT OBLIGET SUB MORTALI CULPA, GRAVEM MATERIAM REQUIRAT, ET QUÆ ILLA SIT.

1. Quoniam dictum est legem posse de se obligare sub mortali, licet non semper ita obliget, et ideo necessarium est declarare quando obligatio legis pertingat usque ad illum gradum in quo tam rigorose obliget. Quantum autem ex communi doctrina doctorum in hac materia colligi potest, tria capita designari solent ad hanc gravitatem obligationis in lege discernendam: nimirum qualitas, seu quantitas aut gravitas materiæ in qua lex præcipit; verba quibus lex profertur, sub quibus pœnam in lege additam comprehendimus; et intentio præcipientis, de quibus sigillatim dicendum est.

2. Circa primum, certum est gravitatem materiæ præcepti esse necessariam ad gravem legis obligationem, ita ut non sit in potestate legislatoris humani obligare sub mortali in materia levi, etiamsi maxime id velit et intendat. Ita docuit Driedo l. 3 de Libert. Christ., cap. 3, ad 5, et hac ratione dixit idem auctor l. 2, cap. 1, in discursu secundæ propositionis: *Temerariæ mandantium intentiones pro quibuslibet rebus parvi ponderis non obligant subditos, ut teneantur obedire sub pœna criminis illius, quod ipsi volunt subditos incurrere.* Idem tenet Castro d. lib. 1, de Leg. pœn., cap. 5, docum. 4; inclinat Cord. in sum. q. 118, p. 1, quatenus ait non esse in potestate superioris obligare sub mortali aut veniali, sed hoc pendere ex quantitate materiæ. Et probatur primo, quia primum fundamentum hujus obligationis est materiæ capacitas, nec potest legislator facere ut actus excedat potentiam, id est, obligatio capacitatem materiæ. Secundo, quia esset injustum, imo stultum præceptum quoad illam partem. Quid enim magis inordinatum quam propter rem levem obligare ad pœnam æternam aut (quod perinde est) in re levi constituere salutis viam, seu medium ad illam? Tertio, quia lex naturalis et divina non obligant sub mortali in materia levi: ergo multo minus potest id facere lex humana. Quarto, quia talis lex non esset in ædificationem, sed in destructionem, et scandalum, et occasionem ruinæ, et onus imponeret grave et importabile: non ergo potest talem imponere obligationem. Quinto, quia alias possent principes aut Prælati pro suo arbitratu imponere graves obligationes circa res minimas, quod est absurdum et contra Christi reprehensionem, *Alligant onera gravia, et importabilia*, Mat. 23. Sexto, quia, si lex civilis pœnam mortis imponeret pro levi crimine, injusta esset, et nulla quoad illam partem; ergo multo magis erit injusta lex humana quæ imponeret reatum pœnæ æternæ apud Deum in materia levi, secundum rectam æstimationem apud eumdem Deum. Unde me-

rito dixit Augustinus d. lib. 2 de Bapt. cap. 6, iniquas esse stateras eorum qui pro arbitrio suo dicunt, hoc grave, hoc leve est. Ex quibus rationibus constat, hoc esse verum, sive materia levis sit totalis materia legis, sive partialis: nam est eadem proportio et ratio. Sicut alias diximus votum de re levi non obligare sub mortali, sive materia sit totalis, sive partialis. Et in lege naturali idem reperitur: nam lex non mentiendi per se obligat tantum veniali culpa, et eodem modo obligat lex non furandi in materia levi, licet in priori lege materia levis et totalis sit: in posteriori autem partialis. Solumque est differentia, quod in priori lege obligatio est per se et ex genere levis; in posteriori autem solum ex accidenti, et in tali individuo. Idem ergo cum proportione in lege humana observandum est.

3. Contra hanc vero sententiam referri possunt varii auctores, qui frequenter dicunt ex intentione legislatoris pendere quid præceptum obliget sub mortali, et si illa sciatur, sufficere, quia ex illa pendet legis vis. Ita sentiunt Angel. verb. *Lex*, n. 3; Sylv. verb. *Præceptum*, q. 9; Armil. verb. *Lex*, n. 4; et Cajet. verb. *Præcepti transgressio*, qui addit inveniri quædam præcepta humana obligantia sub mortali. Idem sentit Cord. d. q. 189, p. 2, rat. 1, 2 et 3, et confirmat, tum quia in religionibus ponuntur præcepta obedientiæ, et sub excommunicatione, de rebus minimis, quæ vere obligant quia potestas superioris timenda est, tum exemplo Dei, qui leve præceptum Adæ imposuit sub obligatione æterni reatus. Citari denique solet Angel. in Moralib., cap. 9 et 10, in princ., ex quo solum video posse induci quod in d. cap. 10, in princ. conclus. 5 dicit, superiores posse prohibere dilectiones remissas ejusdem objecti sub majori obligatione, quam intensas.

4. *Resolutio auctoris.* — ***Materia quæ nude spectata levis apparet, prout in aliqua occasione, et in ordine ad talem finem præcipitur, posse sæpe esse gravem.***—Sed nihilominus assertio posita verissima est et communis, sufficienterque demonstrata. Et fortasse dicti auctores contrarium non senserunt: nam Summistæ, cum dicunt intentionem sufficere, intelligendi sunt de intentione rationabili et justa: nam illa erit commensurata materiæ, et ideo si fuerit de obligatione sub mortali, supponet materiam capacem talis obligationis. Et ita videtur intellexisse Covar. in reg. *Peccatum*, 2 p., § 5, n. 2, in fine, et in cap. *Quamvis pactum*, 2 p., § 2, n. 7. Sic etiam intelligunt communiter doctores dictum illud legis 1, ff. de Const. princ.: *Quod principi placuit, legis habet vigorem*, utique de placito rationabili et justo. Addo etiam voluntatem legislatoris declaratam graviter obligandi secum afferre præsumptionem, et quasi declarationem quod materia sit capax talis obligationis, et ideo moraliter ac regulariter timendam esse, ut dixit Corduba. Denique addo, sæpe materiam, quæ nude spectata levis apparet, prout in tali occasione et in ordine ad talem finem præcipitur, esse gravem, ut mox explicabimus, et dixi late in tom. 5 de Censur., disp. 4, sect. 6, n. 1; et quia sæpe potest latere superioris motivum, pro illo præsumitur. Nihilominus tamen, si veritas obstaret præsumptioni, et clare constaret materiam non esse gravem, nec dignam tali obligatione, tunc non induceretur obligatio. Neque amplius probat exemplum religionum; nam doctrina data in eis etiam locum habet de necessitate materiæ gravis, quamvis in illis, propter altiorem finem perfectionis, frequentius possit accidere ut res in specie levis, in tali statu, et in ordine ad finem ei consentaneum, gravis merito censeatur.

5. *Quare inobedientia Adæ fuit gravis.* — Ad exemplum autem de præcepto Adæ imposito, respondet Corduba supra, illud præceptum obligasse sub mortali, ratione status, etiamsi materia esset levis. Rationem autem status in hoc ponit, quod in illo non poterat peccari venialiter prius quam mortaliter. Sed hæc ratio probabilis non est. Alia etiam præcepta naturalia de rebus levibus obligarent sub mortali in illo statu, et ita verbum otiosum, et mendacium officiosum aut jocosum essent ibi peccata mortalia, quod incredibile est, quia illa peccata sunt venialia, etiamsi plena libertate et absque passione, vel ignorantia fiant; cur ergo in illo statu essent mortalia? Vel quam circumstantiam adeo gravem adderet ille status? Quamvis enim ex contemptu possint illa peccata fieri mortalia, tamen etiam in illo statu possent fieri sine contemptu, si tamen fieri possent. Quid enim ibi erat quod ad contemptum cogeret? Quocirca, supponendo primum peccatum in illo statu non potuisse esse veniale, ratio non est reddenda ex eo quod omne peccatum in omni materia, quantumvis minima, ibi esset mortale; sed ex divina providentia, quæ custodiret hominem in levibus quamdiu graviter non caderet, ne vel felicem illum statum propter peccatum veniale amitteret, vel in eo deordinationem aliquam vel pœnam sustineret. Aliter vero responderi

potest, licet legislator humanus non possit obligare sub mortali in materia levi, Deum ipsum posse. Verumtamen, cum divinum præceptum non possit non esse justum, fieri non potest quin sit materiæ proportionatum, ita ut, si sub mortali obligat, cadat in materiam capacem talis obligationis, ac subinde gravem saltem formaliter, et ut ordinatur ad finem a Deo intentum. Alias peccatum mortale et veniale differrent tantum ex voluntate divina et non ex natura rei, quod falsum est. Dico ergo præceptum Adæ impositum fuisse de re gravi, quia illa abstinentia a cibo vetito imposita fuit in recognitionem obedientiæ Deo debitæ, et quasi in tributum humanæ subjectionis ad Deum, et ad reprimendam hominis elationem, quodammodo subjiciendo illum inferiori creaturæ in obsequium Dei, sub quibus rationibus præceptum illud gravissimum erat.

6. *Præceptum positum sub mortali in materia levi, obligare sub veniali.* — Sed quæres an præceptum sub mortali impositum in re levi, obliget saltem sub veniali. Videtur enim nihil omnino obligare, quia est injustum. Nihilominus verius videtur obligare quantum materia est capax, ac subinde sub veniali. Duo enim sunt in illo præcepto distinguenda, unum est talem rem præcipi, aliud est præcipi sub tali obligatione, vel pœna : primum (ut supponimus) non est injustum, quia ponimus materiam præcepti simpliciter honestam esse, et in suo gradu justam et capacem præcepti : secundum autem injustum est. At vero, non obstante injustitia et nullitate quoad secundum, potest præceptum valere quoad primum, quod justum est ; tum quia illud est prius natura (ut sic dicam) et ex se separabile a secundo, tum etiam quia in his quæ hujusmodi sunt utile per inutile non vitiatur. Neque intentio præcipientis intelligitur esse conditionata, ita ut nollit præcipere quod potest, si non potest obligare quantum appetit, sed potius absolute intendit præcipere ; et volendo obligare plus quam potest, consequenter etiam vult obligare quantum potest. Et ita censeo tale præceptum esse validum quoad obligationem commensuratam, et proportionatam materiæ ejus, quia quoad illam non deest intentio præcipientis, et nihil aliud est quod ibi desideretur.

7. *Gravitatem materiæ sufficientem ad gravem obligationem colligendam esse prudenti arbitrio, tam in lege civili, quam ecclesiastica.*— Secundo, dicendum est gravitatem materiæ sufficientem ad gravem legis obligationem prudenti arbitrio judicandam esse, nec posse certiorem regulam tradi. Hæc assertio in materia de peccatis tractanda est : nam est propria illius loci, eademque regula pro lege naturali et divina solet assignari, ut in materia etiam de Voto et Juramento dictum est, et dici solet in materia de Furto, et similibus. Quia revera non potest alia specialior cogitari, quæ vel rem declaret, vel certa sit ; eadem autem ratio est de materia legis positivæ, sive civilis, sive etiam ecclesiasticæ : nam quoad hoc eamdem rationem participant, ut constat, et aperte supponunt Cajet. et Sylvest. locis citatis, et alii statim citandi. Ad ferendum autem hoc prudentiale judicium duo præcipue in lege consideranda sunt, unum est finis legis præsertim proximus, ratione cujus materia præcepta censetur constitui per legem in hac vel illa specie virtutis ; aliud æqualitas, seu proportio medii præcepti in ordine ad talem finem, et ex his duobus prudenti arbitrio spectatis colligenda est materiæ gravitas.

8. *Opus esse ut finis legis pertineat ad virtutem aliquam ex gravioribus, et investigatur quænam sint illæ.* — Itaque imprimis necessarium est ut finis legis pertineat ad virtutem aliquam ex gravioribus. Multique indicant hujusmodi virtutes tantum esse illas quæ respiciunt Dei amorem et cultum, vel etiam illas ex quibus pendet, moraliter loquendo, amicitia inter proximos, vel pax, et commune bonum reipublicæ, ut sunt religio, justitia et charitas. Ita sentit Anton. 2 p., tit. 4, c. 2, § 3, ubi solam illam materiam præcepti censet esse gravem, quæ est necessaria ad charitatem, vel justitiam, vel divinam reverentiam. Idem sequitur Sylvest. verb. *Præceptum*, q. 3. Parumque differt regula Cajet., tom. 1 Opusc., tract. 25, q. 1, dicentis tunc materiam esse gravem, quando pertinet ac necessaria est ad charitatem Dei, vel proximi.

9. Sed hæc non satis rem explicant. Quia, si dicti auctores sentiant solas illas materias quarum honestas formaliter ac proxime pertinet ad has virtutes, esse graves, falsum docent ; alias tantum præcepta charitatis Dei, vel proximi, vel religionis et justitiæ, vel ad summum tantum ea quæ formaliter dirigunt ad Deum, vel proximum, haberent materiam gravem, et possent obligare ad mortale. Consequens est falsum, quia etiam virtutes quæ non sunt ad alterum habent materiam gravem, ut est jejunium in materia temperantiæ : nam, juxta communem sensum Ecclesiæ, præceptum jejunii sub mortali obligat, et gra-

vem habet materiam. Idem contingit in materia castitatis et fortitudinis, ut constat. Si vero illi auctores intelligunt illam materiam esse gravem, quæ saltem virtute repugnet charitati, sic vera est sententia, quia omne peccatum mortale est contra charitatem, saltem virtute, seu ultimate; tamen non deservit ad declarandum quando materia præcepti est gravis: nam hoc est quod inquirimus, quando, scilicet, materia est talis ut ejus transgressio, repugnet saltem virtute charitati Dei.

10. *Materiam legis posse esse gravem in omnibus virtutibus, præsertim principalibus et cardinalibus.*—Eamdemque difficultatem habet quod Cajet. sentit in Sum. verb. *Præceptum*, dum ait tunc præceptum obligare sub mortali, quando actus contrarius præcepto tollit dispositionem animi virtuosam et necessariam ad salutem, quia destruitur finis ad quem ordinantur omnes leges. Licet enim hoc verum sit, tamen rem non declarat: cum enim dispositio virtuosa necessaria ad salutem non sit nisi charitas, hoc est quod inquirimus, qualis, scilicet, materia legis sit necessaria ad hanc dispositionem conservandam, vel quando actus contrarius illam destruat. Dico ergo materiam legis positivæ posse esse gravem in omnibus virtutibus, præsertim principalibus et cardinalibus; juxta doctrinam D. Thomæ et Cajet. 2. 2, quæst. 104, art. 2, ad 1; in unaquaque autem virtute illam esse gravem, cujus omissio vel violatio notabilem habet deformitatem seu turpitudinem in sua specie, et tunc illa turpitudo virtute repugnat charitati Dei: gradus autem seu gravitas talis turpitudinis prudenti arbitrio judicandus est, spectata communi æstimatione hominum et graviorum doctorum, virorumque prudentium sensu et opinione.

11. *Ad judicandum quantum obliget lex circa medium, videndum si multum vel parum prodest fini a lege intento.* — Secundo loco dicimus considerandam esse proportionem medii ad finem lege intentum; oportet enim ut multum conferat ad illum: nam, si leviter illum impediat aut diminuat, quamvis finis in se gravis sit, læsio ejus per tale medium non potest gravis reputari, sicut finis justitiæ in se gravis est, et necessarius reipublicæ; si tamen in re minima lædatur, nec multum perturbat rempublicam, nec amicitiam inter homines moraliter dissolvit, et ideo non constituit materiam gravem, et e converso, si defectus in aliqua materia graviter lædit finem intentum a lege, licet in se aliquid minimum esse videatur, nihilominus in ratione medii est quid grave, et ideo, ut est materia talis præcepti, est materia gravis. Et in hoc sensu dixit Cajetan. supra interdum de re minima dari præceptum obligans ad mortale, intelligit enim de re minima absolute spectata, non tamen respective in ordine ad finem legis. Ut, verbi gratia, ingredi talem domum absolute quid leve esse videtur, tamen in ordine ad vitandam occasionem peccati grave quid est. Et in materia justitiæ, aliqua absolute spectata levis est, quæ respectu talis personæ pauperis est gravis, quia multum illa indiget, vel ex carentia ejus sequitur illi nocumentum grave. Sic ergo ex proportione materiæ ad finem legis conjectari facile poterit gravitas materiæ, cæteris paribus.

12. *Finem extrinsecum legi et materiæ ejus non cadere sub lege, secus de intrinseco.* — Dices: finis legis non cadit sub lege; ergo, licet finis non obtineatur, imo impediatur, si materia servetur, non violatur præceptum, ut supra de naturalibus ostensum est, et est eadem vel major ratio de positivis; ergo ex majori vel minori læsione in ordine ad finem non potest considerari gravitas materiæ, vel præcepti, vel peccati contra tale præceptum. Respondeo assumptum esse verum de fine extrinseco legi, et materiæ ejus. Nos autem hic loquimur de fine intrinseco, sive ille includatur in ipsa materia, ut quando propter se et suam honestatem præcipitur, ut est in lege civili vendere rem tanti et non pluris, et in ecclesiastica audire Missam, jejunare, etc.; sive proxime respiciatur per præceptum, ut quando materia solum præcipitur ut medium ad talem finem, ut quando prohibetur ingressus in domum propter vitandum scandalum, vel quid simile.

CAPUT XXVI.

AN EX VERBIS LEGIS COLLIGATUR OBLIGATIO AD MORTALE, ET QUÆ VERBA AD HOC SUFFICIANT.

1. Supposita doctrina capitis præcedentis, clarum est nulla verba posse sufficere ad hunc effectum, nisi supponatur materia capax; nihilominus tamen verba ipsa, si ex parte sua sufficienter proponant talem obligationem, etiam declarant materiam esse gravem, et illis standum est, ut dixi, si aliud manifeste non constet; et ideo inquirimus an ex verbis legis possit hoc interdum colligi. Potest autem lex declarare obligationem suam, aut oratione

aliqua complexa, aut verbo simplici præcipiendi. De utroque modo breviter dicemus.

2. Circa primum, clarum est posse legislatores humanos explicare in sua lege se velle obligare sub reatu pœnæ æternæ, ut fit interdum in ecclesiasticis legibus, ut infra videbimus; in civilibus autem hoc non est in usu, quia non spectat ad temporales principes discernere inter peccatum mortale et veniale; unde ad summum solent explicare se velle obligare quantum possunt, vel interdum etiam declarant christiani principes se velle obligare in conscientia. Hæc tamen et similia verba generalia sunt, et ex parte sua non declarant obligationem esse gravem absolute, sed solum quasi sub conditione, si materia sit capax, ideoque modus et gravitas obligationis ex qualitate materiæ determinari debet. Solent autem in legibus humanis addi comminationes pœnarum, quæ, si spirituales sint, indicare solent modum obligationis legis in conscientia, sed illæ sunt propriæ ecclesiasticarum legum, de quibus libro sequenti dicemus. Aliæ sunt temporales, vel corporales pœnæ, de quibus hic dicendum est, quia in quibuscunque legibus humanis addi possunt, præsertim vero in civilibus.

3. *Proponitur sententia Navarri, et rejicitur.*—Multi ergo censent hujus pœnæ adjectionem non solum non esse signum gravis obligationis legis, verum potius esse signum legem non obligare in foro conscientiæ, sed tantum in foro externo ad talem pœnam. Ita sentit Navar. dicto c. 23, n. 55, cum aliis. Ego vero cum communi sententia, quam infra tractabo, suppono adjectionem pœnæ etiam temporalis vel corporalis non esse signum legis pure pœnalis, nisi in ipsamet lege sufficienter explicetur, vel aliunde satis constet, quia, non obstante transgressione legis in conscientia et pœna illi respondente apud Deum, juste legislator humanus adjicit pœnam per homines infligendam. Et ideo si lex absolute præcipiat, licet adjiciat pœnam temporalem, nihilominus in conscientia obligat.

4. *Conclusio.* — Hoc ergo supposito, dicendum est gravitatem pœnæ per se loquendo magnum signum esse gravitatis materiæ de qua lex fertur, et gravis obligationis ejus. Ratio est, quia gravis pœna non imponitur prudenter nisi pro re gravi: præsumitur autem legislator prudenter adjicere pœnam; ergo. Unde recte docuit Scot. in 4 d. 1, q. 6, prope finem, quoties lex vetus comminabatur illis verbis: *Peribit anima illa de populo suo,* id est, quoties pœnam mortis imponebat transgressoribus alicujus legis, materiam illius legis fuisse gravem, et de se sufficientem ad peccatum mortale. Cui consonat sententia Augustini l. 2 de Bapt., c. 6: *Afferamus* (inquit) *divinam stateram de Scripturis sanctis, et in illa quid sit gravius appendamus:* et infra: *Tempore illo, quo Dominus priora delicta recentibus pœnarum exemplis cavenda monstravit, et idolum fabricatum, atque adoratum est, et propheticus liber ira regis contemptoris incensus, et schisma tentatum: idololatria gladio punita est, exustio libri, bellica cæde, et peregrina captivitate, schisma hiatu terræ, sepultis auctoribus vivis et cæteris cœlesti igne consumptis. Quis jam dubitaverit hoc esse sceleratius commissum, quod est gravius vindicatum.* In statera ergo divina colligit Augustinus gravitatem delicti ex gravitate pœnæ, non tantum vitæ futuræ, sed etiam præsentis; ergo etiam in statera legis humanæ, quæ debet esse quoad fieri possit, conformis rationi divinæ, ex gravitate pœnæ recte colligitur gravitas transgressionis legis, et consequenter etiam gravitas materiæ de se sufficientis ad mortalem culpam. Et, quamvis non semper gravior culpa apud Deum puniatur graviori pœna hujus vitæ, maxime per judices humanos, nihilominus, quando lex civilis imponit graviorem pœnam, signum est materiam talis legis humanæ et custodiam ejus esse magis necessariam ad finem legis et potestatis civilis, quam sit alia materia alias honestior, vel excellentior apud Deum; et ita in ordine ad obligationem legis humanæ, semper illud est optimum signum materiæ satis gravis, et sufficientis ad culpam mortalem, quando alias ex tenore legis constat non esse pure pœnalem; et ita docent Summistæ verb. *Pœna,* et Covar. in reg. *Peccatum,* 2 p., § 5, n. 3, in fine; et Medin. dicta quæst. 7 de Jejunio; et Armil. verb. *Præceptum,* n. 6, et verb. *Lex,* n. 4; et Castro, l. 1 de Leg. pœn., cap. 5, docum. 4.

5. *Dubium et ratio dubitandi.*—Circa secundum punctum de verbis simplicibus, dubitari potest an sit aliquod simplex verbum præcipiendi seu ferendi legem, quo hæc obligatio sub mortali sufficienter significetur. Et ratio dubitandi sumitur ex Clement. *Exivi,* de Verb. signific., et c. *Exiit,* eod. tit. in 6, ubi, ex hoc quod lex fertur per verbum *Præcipimus* vel æquivalens, colligitur obligatio legis sub mortali: unde multi sentiunt verbum præcipiendi vel æquivalens sufficere ad obligationem legis sub mortali culpa. Ita Soto lib. 1 de

Justit., q. 6, art. 4: et idem sentiunt Sylvest. verb. *Præceptum*, q. 2; Armil., n. 7. Alii vero, licet hoc admittant in legibus canonicis propter dicta canonica jura, non tamen in civilibus, quia in jure civili talis declaratio non habetur, nec ex consuetudine constat sic esse verba illa intelligenda. Ita Medin. dicto c. 7 de Jejun.; Castro dicto libr. 1 de Lege pœnali, cap. 5; et idem in re sentit Navar. dicto cap. 23, n. 50; nam, licet prius absolute dicat verbum præcipiendi de se non significare satis præceptum obligans sub mortali, nihilominus subjungit in legibus canonicis habere hanc vim ex usu, et ex dicta Clement. ubi oppositum sentit de civilibus. Alii denique existimant in nullis legibus, nec civilibus nec ecclesiasticis, ex verbo præcipiendi posse colligi talem obligationem. Ita Cajet. 2. 2, q. 186, art. 9, circa ad 3. Quin potius ibi generalius loqui videtur, et negare verbum *præcipimus* sufficienter indicare legem obligantem quocumque modo: nam aliæ conjecturæ quas adducit ex usu illius vocis in Evangelio et in regula Augustini, huc tendere videntur, quatenus inde elici potest simplices ordinationes ac regulas sæpe ferri per verbum præcipiendi, et vocari præcepta; sed nihilominus ejus mens solum fuit loqui de præcepto obligante ad mortale: postea vero, quasi per antonomasiam, hoc solum vocat simpliciter præceptum, et ita negat mendacium simplex prohiberi præcepto, et similia. Fundamentum ergo illius est, quia verbum *præcipio* æque ponitur (adde, et cum eadem proprietate) in rebus peccati venialis ac mortalis.

6. *Mens auctoris.* — Mihi tamen dicendum videtur aliud esse inquirere an lex vi alicujus verbi in ea positi absolute et simpliciter obliget sub mortali culpa, semper ac independenter ab omni alia conditione legis; aliud vero esse quærere an ex parte verborum legis sit aliquod verbum simplex, quod hanc obligationem sufficienter indicet. Loquendo priori modo, vera est sententia Cajetani, nullum scilicet esse tale simplex verbum, et sufficienter probatur fundamento ejus. Nam si aliquod esset tale verbum, maxime esset verbum *præcipio*: sed hoc non, quia etiam res levis per illud verbum propriissime præcipitur; ergo non obstante illo, gravitas vel levitas obligationis pendet ex materia, ut ostensum est; ergo. Et confirmatur a fortiori: nam etiam verba complexa ad hoc non sufficiunt, etiamsi dicatur sub interminatione æternæ pœnæ, etc., nisi supponatur capacitas materiæ, ut ostensum est; ergo multo minus sufficiet simplex præcipiendi verbum. Quin potius in hoc potest constitui differentia, quia quando verba sunt complexa, et in illis fit illa exaggeratio, vel alia similis, ex illis sumitur magna probatio, quod materia sit gravis, nisi aliud satis clare constet: ex simplici autem verbo præcipiendi non sumitur talis probatio, nec sufficiens præsumptio, quia de se est indifferens, et æque proprie ac univoce (ut sic rem explicem) cadit in materiam gravem et levem, quantum est ex vi verbi.

7. *De verbo simplici præcipiendi.*—At vero si in altero sensu loquamur, dicendum censeo simplex verbum præcipiendi, quantum est ex forma legis, sufficiens esse ad obligationem sub mortali indicandam, si materia legis sit capax illius. Et in hoc sensu existimo loqui auctores primæ sententiæ. Et probatur, quia, eo ipso quod lex est vera lex, et non restringitur ad pure pœnalem, vel alio simili modo, obligat in conscientia, et quantum potest pro capacitate materiæ; ergo obligat sub mortali, si materia est capax; sed ex vi verbi præcipiendi constituitur præceptum in ratione veræ legis, quantum est ex parte formæ seu verborum, quia ex vi illius satis exprimit princeps suum imperium et voluntatem obligandi, nec extrahi potest ab hac propria significatione, nisi attenta aliqua consuetudine, et aliquibus circumstantiis id sufficienter colligatur; ergo ex vi talis verbi absolute propositi obligat sub mortali, si materia est capax. Consequentiæ sunt claræ, et secundum antecedens ostensum est supra cap. 13. Primum vero antecedens patet, tum quia obligatio est effectus quasi naturalis legis; ergo eo ipso quod lex absolute constituta est, obligat quantum potest; tum etiam quia lex naturalis dictat esse obediendum superioribus præcipientibus: hæc autem lex naturalis ex suo genere obligat sub mortali, et ideo si materia præcepti humani gravis sit, et humanum præceptum absolute feratur, etiam obligatio illius legis naturalis est gravis, et ex vi illius etiam præceptum humanum graviter, et sub mortali obligabit; denique quia alias non haberent leges civiles verba quibus possent gravem obligationem declarare, et regulariter illam non satis declararent, quia non declarant expresse se præcipere sub mortali, vel sub interminatione, etc., nec hoc ad eas pertinet, ut dixi: consequens autem est absurdum, ut constat.

8. *Primum corollarium.—Secundum corollarium.—Tertium corollarium.*—Unde colligo immerito secundam sententiam distinguere in

hoc inter leges civiles et canonicas, quia discursus factus etiam in legibus civilibus procedit : nam de illis ostensum est verbum præcipiendi absolute prolatum esse sufficiens ad constituendam formam legis. Item de eisdem ostensum est obligare in conscientia quantum ad id quod absolute præcipiunt. Denique de eisdem etiam verum est quod obligant quasi naturaliter, et quantum possunt juxta capacitatem materiæ; ergo in eis verbum præcipiendi absolute positum de se indicat obligationem sub mortali, si materia est capax illius. Secundo, infero idem dicendum esse de verbis prohibendi, servata proportione, et de omnibus æquivalentibus, juxta doctrinam supra datam de forma legis humanæ seu civilis, quæ hic applicanda est. Nam primo et præcipue spectandum est quæ verba constituant legem in esse legis : nam illamet constituunt illam in ratione præcepti habentis vim obligandi in conscientia, et consequenter ex parte verborum talis legis, si absoluta sint et non limitentur, obligabit talis lex quantum potest juxta materiæ capacitatem, et consequenter etiam sub mortali si materia sit capax. Tertio, infertur quomodo intelligenda sint dicta jura in Clement. *Exivit* et c. *Exiit*, cum dicunt verba præceptiva in regula sancti Francisci indicare obligationem sub mortali : intelligunt enim hoc quantum est ex se, seu supposita materiæ capacitate, quam ibi Pontifices supponere visi sunt. Et ita regula qua ibi utuntur Pontifices generalis est ad alias leges, non tantum canonicas, sed etiam civiles : non enim utuntur illa regula propter specialem rationem quæ in regula sancti Francisci inveniatur, nec propter aliquam quæ reperiatur in legibus Ecclesiasticis, sed propter proprietatem verborum præcipiendi. Neque enim illa decreta constitutiva sunt novi juris, sed declarativa talis regulæ ex jure antiquo, naturali potius, quam positivo canonico. Nunquam enim Pontifices addiderunt specialem vim verbis illis pro legibus canonicis, sed ex primæva et propria significatione talium verborum, et ex communi usu illam supponunt.

CAPUT XXVII.

UTRUM OBLIGATIO LEGIS HUMANÆ, QUOAD GRAVITATEM EJUS, EX INTENTIONE LEGISLATORIS PENDEAT.

1. Supponimus intentionem obligandi esse de ratione legis, ut supra ostensum est; inquirimus autem an gravitas obligationis quoad mortale aut veniale pendeat ex legislatoris intentione. Deinde ut intelligatur punctum quæstionis, supponimus variis modis posse legislatorem se habere in ferenda lege; primo, ut simpliciter intendat legem ferre circa talem materiam, et non amplius : secundo, ut definite velit ferre legem, et per illam in conscientia obligare, non determinando quantitatem obligationis; tertio, ut velit ferre legem mere pœnalem, et non obligantem in conscientia : quarto, ut velit definite obligare sub peccato mortali, et non tantum sub veniali, et e contrario ut velit tantum sub veniali, et nullo modo sub mortali, et de hoc ultimo membro tantum est aliqua controversia, cætera enim clara sunt ex dictis. Nam in primo modo sine dubio lex obligat in conscientia, quia vera lex natura sua habet hunc effectum, si non excludatur; unde, eo ipso quod intentio fertur ad veram legem, et hic effectus non excluditur, est sufficienter intentus, et efficitur per legem. Neque est semper necessaria formalis intentio obligandi in conscientia, vel sub mortali; imo vero hoc vix venit in mentem legislatoris civilis, et maxime in infidelibus, de quibus est eadem ratio. Idem est in voto et promissione, quia, si fiant, statim obligant in conscientia, licet promittens nihil de conscientia cogitaverit : idem ergo est in lege, neque est ulla ratio cur expressior intentio necessaria sit.

2. Et idem cum proportione est dicendum in secundo modo intentionis : nam ibi etiam est implicite intenta gravitas obligationis, et non impeditur, vel aliter excluditur efficacia illius intentionis : ergo satis est. Et ideo supra notavimus quod si materia sit capax, et lex feratur absoluto verbo præcipiendi, et cum simili confusa intentione, obligatio est ad mortale, argumento Clement. *Exivit*, quod etiam tradit Soto l. 1 de Just. q. 62, a. 4, versus finem; quia si legislator vult obligare, et non determinat modum, ex materia determinatur, quia in re non potest fieri sine aliqua determinatione, et hæc non potest aliunde sumi; tunc ergo talis intentio sufficit, quia materiæ accommodatur ac per illam determinatur.

3. Præterea idem dicendum est cum proportione in tertio modo, quando intentio legislatoris expresse est de ferenda lege pure pœnali : nam (ut supra dixi) illa intentio mutationem facit in materia legis, quæ mutatio est in potestate legislatoris : nam potest hanc vel illam materiam, aut determinate, aut disjunctim, aut absolute, aut sub conditione præ-

cipere, licet non possit a tota materia omnem obligationem in conscientia excludere, si veram legem ferre vult. Quando ergo dicitur intendere non obligare in conscientia, sed ad puram pœnam, hoc intelligitur respectu actus immediate præcepti, vel prohibiti; tamen eo ipso talis actus non est adæquata materia illius legis, sed vel hoc disjunctum, aut facere tale opus, aut sustinere, vel exequi talem pœnam, vel (et in idem redit) est lex conditionata solvendi talem pœnam, si hoc fiat, et tunc a toto disjuncto non excluditur obligatio in conscientia. Imo eo ipso quod legislator vult veram legem ferre, et non vult determinare obligationem in conscientia ad talem actum, vult obligare in conscientia ad disjunctum de quo adæquate fert legem, et tunc gravitas obligationis sic impositæ, et modus ejus ex materia determinanda est, juxta proxime dicta de quacumque alia lege indefinite lata cum sola intentione ferendi legem. In quarto etiam modo res erit clara, si intentio legislatoris sit conformis conditioni materiæ, id est, si materia sit gravis, et ipse velit graviter et sub mortali obligare; vel si materia sit parvi momenti, et ipse velit tantum sub veniali obligare : tunc enim nihil est quod impedit effectum, ut constat. Item si indefinite velit legislator obligare, determinatur obligatio ex materia, et ipse censetur velle obligare juxta materiæ conditionem : ergo a fortiori quando intentio est determinata et conformis capacitati materiæ, habebit effectum. Difficultas ergo superest, quando est difformitas inter intentionem et materiam, quæ difformitas potest esse duplex : una per excessum, quia intendit obligare sub mortali in materia levi, et de hac jam dictum est non posse habere effectum adæquatum intentioni, quia excedit potestatem agentis, et tunc intentio operatur quod potest, non quod vult. Alia ergo disproportio est per defectum, quia legislator intendit obligare sub veniali tantum, in materia gravi. Et de hoc tantum puncto dicendum superest an possit legislator in materia capaci obligationis sub mortali, temperare obligationem per intentionem suam, qua vult tantum obligare sub veniali.

4. ***Sententia asserens non esse in potestate legislatoris in materia gravi non obligare graviter.*** — In quo puncto sunt opiniones contrariæ. Prima negat esse hoc in potestate legislatoris, sed necessario obligare sub mortali ferendo legem in tali materia. Ita tenet Vasquez 1. 2, disput. 158, cap. 4, n. 32 et sequentibus, et tribuit Driedoni dicto lib. 3, de Libert. Christian., cap. 3, ad 5, ex quo refert hæc verba : *Præcipientis intentio non facit præceptum habere majorem vel minorem obligandi efficaciam, sed necessitas, dignitas vel utilitas eorum quæ præcipiuntur.* Sed in originali quo utor, est dictio exclusiva quæ potest sensum mutare : sic enim ait : *Sola præcipientis intentio non facit,* etc., *sed et necessitas.* Unde sensus esse potest non pendere quantitatem obligationis legis ex sola intentione legislatoris, sed etiam ex aliis principiis; et ita non favet dictæ sententiæ, sed solum confirmat ea quæ supra dicta sunt. Nihilominus, si sensus sit quod sola intentio præcipientis non sufficit ut præceptum habeat minorem obligandi efficaciam, quam materia postulet, sic favebit dictæ sententiæ. Eamdem sententiam expresse tenet Salmeron, tom. 4 Evangel. p. 3, tract. 12, § Differt autem.

5. Prima ratio hujus sententiæ est, quia, licet ferre vel non ferre legem pendeat ex voluntate præcipientis, tamen supposito præcepto vis ipsa obligandi ex jure naturæ nascitur, quia jus naturæ dictat parendum esse superioribus præcipientibus; sed jus naturæ in materia gravi graviter obligat : ergo non potest illa obligatio minui per intentionem præcipientis. Secundo, quia superior non potest rem levem ita præcipere, ut sub mortali obliget, etiam velit : ergo nec rem gravem sub veniali. Probatur consequentia, quia, sicut est stulta voluntas legislatoris in priori casu, ita in posteriori : tam stultum enim est velle ut transgressio præcepti de re magni momenti levis sit, sicut quod de re levi transgressio sit gravis; sed in uno casu non habet effectum illa voluntas, quia stulta est : ergo nec in altero. Tertio, differentia venialis et mortalis peccati ex natura rerum oritur, non ex voluntate alicujus legislatoris : ergo non pendet ex voluntate legislatoris, quod transgressio legis sit venialis, si materia ipsa ad mortalem sufficit. Quarto, obligatio præcepti non est essentia præcepti, sed effectus ejus : ergo, posita lege, necessario habet effectum obligationis proportionatum materiæ, neque in eo pendet a voluntate superioris. Antecedens patet, quia præceptum consistit in intimatione voluntatis superioris, quæ est distincta ab obligatione, et prior illa. Consequentia vero probatur, quia stante eadem materia præcepti cum eisdem circumstantiis, et eodem fine rei præceptæ, non potest præceptum non esse idem : ergo non potest non inducere eamdem obligationem, quia non libere sed naturaliter illam inducit.

6. Secunda sententia est posse legislatorem, si velit, in materia gravi et capaci obligationis sub mortali, ferre legem quæ tantum sub veniali obliget, solum quia non intendit nec vult amplius obligare, atque ita obligationem legis positivæ esse sub mortali, pendere ab intentione legislatoris, ut a causa necessaria, licet sola non sufficiat. Hanc sententiam docet expresse et late Castro dicto lib. 1, cap. 5, docum. 4. Eamdem tenet, vel potius supponit Navar. in Manuali cap. 23, n. 48, 49 et sequentibus. Idem sentit Medina tract. de Jejun. quæst. 7, § *Superest*, et in eodem sensu videtur loqui Cajet. in sum. verb. *Præcepti transgressio*. Ac denique hic videtur esse communis sensus doctorum in hac materia : omnes enim cum de hac obligatione tractant, primum omnium requirunt intentionem legislatoris : nam sine illa esse non potest, licet sola illa non sufficiat, quod etiam intendit Driedo loco citato. Et hæc sententia mihi videtur vera, quam sequentibus assertionibus declarabo.

7. *Mens auctoris.* — Dico primo : Quantumvis materia legis gravis sit, si legislator sufficienter declaret se nolle obligare sub mortali, talis lex non obligat sub mortali. Probatur primo, quia hæc obligatio est effectus moralis ab homine faciendus, qui non potest fieri sine consensu voluntatis humanæ; sed ibi non adest consensus voluntatis superioris, quia ipse potius vult non obligare ad mortale, ut supponitur; ergo non inducitur talis obligatio. Probatur consequentia, quia ibi non intervenit alia voluntas humana, quæ possit illam obligationem inducere; et voluntas superioris, licet possit, non vult, et non operatur quod non vult, quia actus agentium non transcendunt intentionem eorum, ut sumitur ex l. *Si quis nec causam*, et l. *Non omnis*, ff. Si cert. petat. Dicitur forte voluntatem ferendi legem sufficere : nam illa posita jus naturale cogit ut obligatio legis gravis sit. Sed contra : nam illa voluntas ferendi legem non est absoluta, sed limitata, et quasi sub hac conditione imponendi obligationem sub mortali; ergo ut ex illa voluntate lex imponatur, oportet ut conditio impleatur; tum quia impossibile est voluntatem conditionatam habere effectum non impleta conditione, cum nihil ponat in esse, tum etiam quia alias illa voluntas involveret repugnantiam in objecto, et consequenter esset de re impossibili, et eo ipso non posset habere effectum. Unde argumentor secundo, quia, vel est possibile, in tali materia dari legem humanam, et non obligantem sub mortali, vel est impossibilis talis lex : si est possibilis, in eo casu fiet, quia hæc est voluntas ferentis illam ; si vero est impossibilis, eo ipso ex vi talis modi ferendi legem, talisque voluntatis, nulla lex valida constituetur : ergo talis lex non obligabit ad mortale, quod nunc intendimus. Probatur hæc ultima consequentia, quia legislator talem legem vult facere, et non aliam : si ergo illa est impossibilis, vult legem impossibilem, et consequenter nihil facit. Confirmatur a simili : nam si vellet ferre legem circa materiam gravem aut levem, et quod nullo modo obligaret, nec ad culpam mortalem, neque ad venialem, neque ad pœnam, profecto non ferret legem, sed consilium, aut simplicem ordinationem, et censeretur errare in nomine legis : quia si ille non ignorat naturam legis, non potest simul velle contraria; et si ignorat naturam legis, eo ipso non facit legem, quia habet repugnantem voluntatem, contra quam non potest prævalere voluntas ex ignorantia procedens : ergo idem cum proportione erit in præsenti.

8. *Ponderantur rationes oppositæ sententiæ, et respondetur illis.* — Harum autem rationum efficacia ostendetur melius discurrendo per rationes in contrarium factas. Circa primam enim considerandum est quod, licet obligatio legis humanæ radicaliter oriatur ex lege naturali, nihilominus immediate est a voluntate humana legislatoris : unde tunc obligat lex naturæ ad parendum superiori præcipienti, quando supponitur homo sufficienter et valide præcipere. At in præsenti superior aut non valide præcipit, quia vult repugnantia et incompossibilia, vel non præcipit sufficienter ad obligandum ad mortale, quia non præcipit nisi media sua voluntate, et ipse non vult tali modo præcipere, quia non vult tali modo obligare. Unde convertitur argumentum, quia obligatio legis humanæ radicatur in illo principio naturali obediendum esse superioribus ; sed hic superior non vult obligare ad mortale : ergo nec jus naturale obligat ad mortale, quia in præsenti non operatur, nisi mediante voluntate superioris, et quasi dando illi efficaciam : non dat autem efficaciam contra ipsam, sed ut ipsa impleatur in his quæ vult.

9. Ad secundum negatur consequentia : est enim longe diversa ratio inter voluntatem præcipiendi rem levem sub mortali, vel gravem sub veniali. Quia prior voluntas est ad imponendam obligationem, et ideo cum obligatio sit injusta et excedens potestatem humanam, non habet efficaciam : posterior autem

voluntas ad minuendam, vel potius non imponendam talem obligationem, scilicet, sub mortali (quoad hanc enim partem nunc illam consideramus), ad hoc autem non est necesse ut aliquid efficiat, sed satis est ut non efficiat: non efficit autem eo ipso quod non vult, unde si non vult obligare ad mortale, plane non obligat. Neque refert quod talis voluntas stulta sit (hoc enim permisso, et non concesso, ut infra dicam), non est eodem modo stulta quo prior; nam prior est stulta et injusta : posterior autem non est injusta, esto sit imprudens: prior enim est ad imponendum gravamen ultra potestatem, posterior solum ad non imponendum totum gravamen quod posset, in quo non facit superior injuriam subdito, esto alias male gubernet. Unde hic etiam retorquetur argumentum : nam, ut voluntas non imponendi onus de facto illud non imponat, satis est quod de facto habeatur, estque impertinens quod prudenter aut stulte habeatur. Ut si rex ferat legem sine causa justa, nihil facit : si vero auferat legem justam sine causa justa, factum tenet, licet male faciat, quia plus ad ponendum quam ad non imponendum vel non conservandum onus requiritur. Sic ergo in præsenti.

10. Ad tertium, de differentia venialis et mortalis peccati, dato antecedente in bono sensu, negatur consequentia. Nam in his quæ non sunt per se mala, sed tantum quia prohibita, licet ratio peccati mortalis aut venialis non pendeat immediate ex voluntate hominis, necessario pendet remote, in quantum a voluntate hominis pendet ponere, vel non ponere præceptum prohibens, et ponere tale vel tale præceptum. Non est ergo satis quod materia sit gravis, quando tota illa de se et non prohibita esset indifferens : oportet ergo ut prohibeatur simpliciter et adæquate (ut sic dicam) secundum totam capacitatem suam, et posita tali prohibitione, jam non pendebit ex voluntate hominis, quod peccatum sit mortale vel veniale, sed ex natura objecti sic propositi id sequitur, et ita in superioribus diximus accidere, quando materia est capax obligationis sub mortali et legislator non limitat modum præcipiendi, sed simpliciter vult præcipere. At vero in nostro casu non supponitur prohibitio sufficiens, ut materia illa sit mala quia prohibita in gradu peccati mortalis; quia non sic prohibetur : ergo, ex hypothesi talis præcepti, impossibile est actum illi contrarium esse peccatum mortale. Nam vel est tale per se, et hoc non, ut supponitur, vel est tale, quia prohibitum, et hoc etiam non, quia non est ita simpliciter prohibitum.

11. Ad quartum respondeo obligationem quasi passivam, quæ in subdito moraliter consideratur, non esse essentiam legis, sed effectum, quamvis si consideretur ut effectus causæ efficientis, seu formalis, possit non immerito intrinsecus et essentialis reputari. Omissa tamen obligatione passiva, de activa obligatione, quæ potius est quasi activitas obligationis passivæ, dico hanc esse de essentia legis et inseparabilem ab illa, quia lex essentialiter est vinculum obligationis inductivum. Neque contra hoc obstat quod lex sit prior obligatione passiva, et quod consistat in intimatione voluntatis legislatoris : nam potius hinc sequitur talem esse legem, qualis est voluntas quæ per illam intimatur, quia illa voluntas est quasi anima ejus, et ab illa quasi formaliter habet vim obligandi; sed in nostro casu illa lex non intimat voluntatem obligandi sub mortali; ergo nec ipsa potest sub mortali obligare, nam intimatio ut sic, tantum est in genere signi, quod solum habet efficaciam ratione signati : unde ad primam consequentiam quod posita lege ex ea naturaliter nascitur obligatio proportionata materiæ, respondeo distinguendo consequens : nam posita lege adæquata materiæ, verum est; in nostro autem casu non ponitur lex adæquata materiæ, ut supponimus; unde posita hujusmodi lege inadæquata materiæ, falsum est illud consequens. Quapropter, si consequens illud universe intelligatur de quacumque lege, negatur consequentia, quia vel involvit repugnantiam, vel supponit probandum, nimirum quod lex necessario sit adæquata, etiam contra voluntatem ferentis illam. Hoc enim hactenus probatum non est, neque etiam est ostensum quod circa eamdem materiam, cum eisdem circumstantiis, non possint esse diversæ leges magis vel minus prohibentes juxta intentionem præcipientis. Et quamvis id gratis daretur, adhuc non probaretur inde in eo casu ferri legem obligantem sub mortali, sed potius nullam legem ferri, quia legislator nec vult ferre quam potest, nec potest quam vult.

12. *Secunda conclusio.*—Unde ad majorem rei explicationem dico secundo : quamvis in eo casu lex non possit obligare ad mortale, ut ostensum est; nihilominus non est omnino nulla, potestque obligare ad veniale juxta voluntatem legislatoris, quæ non semper irrationabilis est. Hanc assertionem intendunt auctores citati, probaturque prior pars ex usu re-

ligionum, in quibus plures sunt constitutiones cadentes in materias de se sufficientes ad obligandum sub mortali, si rigorosa præcepta de illis imponerentur, ut sunt, verbi gratia, constitutio audiendi Missam quotidie, vel jejunandi tali die, etc. Et nihilominus quia in ipsismet declaratur non esse intentionem religionis obligare ad mortale, non ita obligant, sub quacumque forma verborum ferantur; et nihil repugnat obligare ad veniale, si hoc etiam in ipsis constitutionibus declaretur, sicut potest; nulla enim afferri potest repugnantia, supposita priori negatione. Et fortasse in aliquibus religionibus ita obligat, ut sentit divus Thomas 2. 2, quæst. 186, art. 9, ad 1. Addo quod, ubi neutro modo obligant, utrumque exprimitur in ipsis constitutionibus, ut de sua religione retulit D. Thomas citato loco, et in nostræ societatis constitutionibus idem habetur. In hoc autem ipso modo declarationis satis significatur potuisse tales constitutiones in illis eisdem legibus obligare sub veniali, et non sub mortali: ideo enim utrumque exprimitur ne, solo mortali excluso, censeantur obligare sub veniali. Atque hinc sumitur argumentum aliud ex lege pure pœnali, quo utuntur Navarr. et alii: nam lex ex intentione legislatoris potest non obligare ad culpam, sed tantum ad pœnam, etiam in materia de se gravi et sufficiente ad obligationem sub mortali, ut ex eisdem constitutionibus prædicatorum constat, et in sequentibus generaliter disputabitur; ergo per eamdem intentionem legislatoris fieri poterit ut lex obliget sub veniali, etiamsi materia capax esset majoris obligationis. Responderi potest legem pœnalem tandem resolvi in aliquam obligationem conscientiæ. Sed contra: nam esto hoc verum sit, potest resolvi in solam obligationem sub veniali, ut si pœna esset levis, quam omittere non esset mortale: tunc enim quasi mediate res gravis præcipitur sub culpa veniali incurrenda, nisi talis pœna impleatur; ergo etiam immediate et simpliciter posset sic præcipi.

13. *Materia capax obligationis majoris est etiam minoris.* — A priori vero probari hoc potest primo, quia talis lex non est injusta, neque illicita ex parte materiæ: nam præcipit rem honestam, neque excedit potestatem ferentis legem, sed potius est quasi inadæquatus actus ejus; cur ergo erit nulla? Unde parum refert quod sit indiscreta, quia imprudentia in lege ferenda non facit illam nullam, nisi reddat illam turpem, inhonestam, aut injustam ultra potestatem ferentis illam. Nec etiam est cur talis lex reputetur impossibilis, quia si materia est capax obligationis majoris, cur non erit minoris? Quandoquidem utraque est quasi extrinsecus adveniens illi per liberam voluntatem imperantis, sicut in censuris, verbi gratia. Licet pro contumacia in furto gravi possit rationabiliter imponi excommunicatio major, nihilominus, si feratur excommunicatio cum intentione non inferendi majorem, non inferetur major; inferetur autem minor si prælatus eam intendat, etiamsi forte negligenter et imprudenter faciat non ferendo majorem; ita ergo in proposito præceptum quasi recipit majus et minus ex parte voluntatis legislatoris volentis graviter aut leviter obligare. Quæ dici etiam possunt præceptum simpliciter et secundum quid, sicut D. Thomas dixit peccatum veniale non esse contra præceptum simpliciter, sed secundum quid, et innuit sæpe Cajetan. 2. 2, quæst. 104, art. 2, quæst. 186, art. 9, t. 1 Opusc., tract. 25, quæst. 1. Sic ergo, licet materia sit capax præcepti simpliciter, potest legislator pro sua libertate velle imponere præceptum secundum quid, et non simpliciter; et sicut illa voluntas efficax est quoad objectum negativum, sicut est ostensum, ita etiam quoad affirmativum, quia nulla est repugnantia, nec rationes prioris sententiæ illam ostendunt, ut ex dictis patet. Et confirmatur: nam per sese videtur satis credibile quod, sicut Ecclesia præcipit jejunium, vel Missam sub mortali, potuit etiam præcipere sub solo veniali, si expedire judicaret. Quia jejunare et audire Missam de se est opus honestum et grave, et nihilominus non est sub necessitate salutis ante præceptum, sed voluntas prælati imponit necessitatem; ergo potest non omnem necessitatem imponere, cujus opus est capax, sed minorem, ita ut non simpliciter ad salutem, sed ad cavendam omnem culpam, etiam levem, sit necessarium, sive ponendo solum præceptum obedientiæ in eo gradu, sive intra latitudinem religionis vel temperantiæ faciendo talem determinationem, sive circumstantiam temporis sub levi obligatione imponendo, utendo illo medio ad finem talis virtutis, non ut gravi ac necessario, sed ut levi dispositione ad graviora præcepta, juxta doctrinam divi Thomæ, dicta quæst. 108, art. 7 et 9.

14. Addidi tandem talem voluntatem talemque præcipiendi modum, non semper esse irrationabilem, aut habere malitiam aliquam. Id enim etiam persuadet consuetudo religionum, et ratio, quia in tali modo præcipiendi

nulla intrinseca indecentia ostendi potest, nec transgressio alicujus obligationis, quia superior non tenetur præcipere semper quantum potest, neque etiam tenetur abstinere a præcipiendo leviori modo, quando non vult toto rigore præcipere. Ubi enim est talis prohibitio, aut in quo fundari potest? Alioqui vero potest habere finem et causam rationabilem ad non præcipiendum cum rigore, neque omittendum omnino præceptum, quia imponere aliquam moderatam obligationem sine periculo gravis lapsus potest esse utile ad spiritualem directionem subditi. Nihil ergo obstat quin modus hic præcipiendi, etiam in materia gravi, possit esse validus et prudens. Confirmatur, quia eadem materia gravis prudenter potest esse aliquando sub consilio, vel simplici ordinatione ad nihil obligantis, aliquando sub lege tantum pœnali, aliquando sub gravi præcepto obligante quantum potest sub mortali: cur ergo esse etiam non poterit sub levi obligatione, quæ timoratam conscientiam pungat, et in discrimen gravis lapsus non adducat? Neque contra hoc video rationem urgentem. Solet autem fieri argumentum, et comparatio sumpta ex obligatione voti et juramenti. Sed de his in libris de Religione tractat. 6 dictum est.

CAPUT XXVIII.

UTRUM LEX HUMANA ET CIVILIS OBLIGET SUB MORTALI, UT EX CONTEMPTU NON VIOLETUR, ETIAM IN MINIMIS.

1. Quamvis hæc quæstio tractari possit non solum de lege humana, sed etiam de naturali, nihilominus, quia præcepta humana facilius contemni possunt, et ita modus peccandi ex contemptu frequentius in eis committi potest, ideo de illis solet hæc quæstio specialiter tractari; et præsertim sumpta occasione ex opinione asserente transgressionem legis humanæ per se levem esse, factam vero ex contemptu esse mortalem : nam hujus opinionis auctores supponunt aperte contemptum esse talem circumstantiam transgressionis legis, ut de veniali faciat mortalem. In quo alii auctores eis non contradicunt, etiamsi in priori parte dissentiant, dicentes contemptum non esse necessarium ut transgressio præcepti humani sit peccatum mortale, si materia sit gravis.

2. *Sententia affirmans, eaque communis.*— Itaque omnes in hoc conveniunt, quod transgressio legis humanæ ex contemptu facta est peccatum mortale, etiam in materia minima : idem sentiunt de transgressione regulæ alias non obligantis ad aliquam culpam, vel etiam de consiliorum contemptu. Ita docet D. Thom. 2. 2, quæst. 186, art. 9, ad 3 ; Bonav. in Pharet. div. amor., lib. 2, cap. 44; Gerson alphab. 34, litter. M, et tertia parte, tract. de Vita spiritual., lection. 5; Adrian., quodlib. 6, art. 2; Panormitanus in cap. *Nam concupiscentiam*, de Constitut., n. 5, et in cap. *Relatum*, Ne cler. vel monach., n. 6; Felin. in cap. *Cum quidam*, de Jurejur., n. 7; Archid., in cap. 1, d. 27, quæst. 1, et in cap. *Quicumque*, 18 dist.; et Domin. in cap. *Nullus*, 55 dist.; Navarr. in sum., cap. 23, n. 41 et 42; Dried. lib. 2 de Libertat. Christian., cap. 1; Covar. in cap. *Alma mater*, 1 p., § 7, n. 6, et in regula *Peccatum*, 2 part., § 5, n. 3, in fine; Cajet. et Castro locis infra citandis; et plura congerit Henric. tract. de Synod. post 3 part. art. 1, conclus. 16, n. 257. Fuitque aperta sententia D. Bernard., lib. 1 de Præcep. et dispens., cap. 11, 12 et sequent., ubi de levioribus præceptis imprimis ait *non contemni sine crimine*. Deinde subdit : *Porro contemptus in omni specie mandatorum pari pondere gravis, et communiter damnabilis est :* et iterum dicit de contemptu : *Convertit in crimen gravis rebellionis culpam levis transgressionis.*

3. *Rationes dubitandi circa prædictam communem sententiam.* — Sed, licet hæc doctrina vera et communis sit, nihilominus difficultate non caret, quia ex ea sequitur contemptum ipsum semper esse peccatum mortale, quod non videtur admittendum. Sequela patet, quia propter quod unumquodque tale, et illud magis; si ergo transgressio præcepti levis, seu in materia levi sit semper mortalis ratione contemptus, multo magis ipse contemptus erit semper mortale crimen. Minor autem seu falsitas consequentis probatur, quia contemptus non est majus peccatum quam inobedientia, vel sacrilegium, et similia : sed hæc non sunt semper peccata mortalia : ergo nec contemptus. Declaratur præterea exemplis : nam si quis proximo dicat leve convicium ex contemptu ejus, non ideo statim peccat mortaliter, quia tota illa actio cum illa formalitate contemptus non transcendit rationem injuriæ, quæ in illa materia levis est. Item si quis nolit obedire Prælato in re minima, solum ut ostendat se parvi pendere illum, non videtur peccare mortaliter, quia tota illa potest esse levis injuria : item si quis mendacium proferat ex contemptu quodam, quia pro nihilo reputat

illam deordinationem, non ideo videtur peccare mortaliter, quia in illo contemptu non apparet tam gravis deordinatio.

4. *Quid sit transgredi ex contemptu.* — Ad solvendam hanc difficultatem, et intelligendum sensum et rationem communis sententiæ, primum generatim explicandum est quid sit transgredi legem ex contemptu, deinde quid et quotuplex sit contemptus, ac denique quando ad peccatum mortale sufficiat. Circa primum quidam dixerunt, peccare ex contemptu esse peccare ex certa scientia, et sine passione vel causa, cui opinioni videtur favere Cajetan. verb. *Contemptus*, condistinguens peccatum ex contemptu contra peccatum ex ignorantia et ex passione : unde videtur sentire esse peccatum quod vocatur ex malitia : nam hoc communiter contra illa duo membra distinguitur, et dicitur esse ex certa scientia. Favet etiam Glossa in cap. *Metropolitanum*, 2, q. 7, quatenus ait non parere ex contemptu idem esse quod non parere sine causa. D. Thomas etiam in 2, distinct. 24, q. 3, artic. 5, argum. secundo, cum solutione videtur supponere, peccare ex contemptu esse peccare ex deliberatione perfecta. Indicat etiam Bernard. supra, dicens aliud esse non obedire, aliud velle non obedire ; et hoc posterius dicit esse contemnere, et significat semper esse peccatum mortale : vocat enim *blasphemiam et repugnantiam non ferendam*.

5. *Transgredi legem ex contemptu non esse peccare ex certa scientia, et sine passione vel causa.* — Sed hæc explicatio contemptus non potest præsenti instituto accommodari, et in eo sensu falsa esset, et contra omnes auctores citatos et referendos. Quamvis enim (ut statim dicam) contemptus in latiori quadam significatione interdum ita sumatur, tamen in præsenti non potest in eo sensu accipi, quia etiam peccatum veniale potest fieri ex certa scientia et perfecta deliberatione, neque inde fit mortale, etiam si passio non intercedat, sed mera libertas. Nam carentia passionis non dat per se novam speciem malitiæ, ut per se notum est, nec potest infinite augere malitiam ex suo genere, vel ex aliis circumstantiis levem; imo ipsa per se non auget, sed solum non minuit culpam, et quamvis major libertas quæ inde relinquitur augere possit peccatum, non tamen adeo ut faciat esse mortale quod alias tale non esset, cum plena libertas possit etiam in levi peccato repiriri. Ergo ratione hujus circumstantiæ non potest esse peccatum mortale, quod ex proprio objecto et materia tale non esset. Et idem argumentum fieri potest de circumstantia scientiæ perfectæ ; solum enim ex se excludit ignorantiam, et ideo ex se non auget speciem malitiæ ; quantitatem vero peccati auget, solum quatenus auget libertatem : hoc autem augmentum nunquam excedit capacitatem materiæ et objecti per se loquendo : ergo nunquam ex illo capite præcise sumpto peccatum fit mortale, quod alias esset de se veniale.

6. Quod etiam inductione patet in mendacio levi vel parvo furto : quantumcumque enim scientia et voluntate fiant, si in eorum objectis et materia sistatur, non addendo circumstantiam mutantem speciem, nunquam erunt peccata mortalia : ergo hic modus peccandi non est peccare ex contemptu proprio et rigoroso, de quo tractamus. Et hoc prius docuit D. Thomas loco proxime citato, quatenus concedit peccatum veniale ex genere non fieri mortale, licet fiat ex perfecta deliberatione, neque id satis esse ad contemptum, et ideo quæst. 15 de Verit., art. 5, ad 2, dixit per peccatum veniale non contemni Deum, etiamsi ex perfecta scientia fiat. De sensu autem Bernardi infra dicetur. Ad Glossam autem respondet Navar. in c. *Non inferendam*, n. 15, quando peccatur contra legem sine causa, præsumi contemptum, non tamen esse, etiamsi ex causa iniqua peccetur, ut ex voluptate, ut sumitur ex Glossa in cap. *Cum illorum*, de sententia excommunicat. verb. *In contemptu*.

7. *Transgredi legem ex consuetudine non esse illam contemnere.* — Secundo, dixerunt alii transgredi legem ex consuetudine esse illam contemnere, ac subinde peccatum ex consuetudine esse peccatum ex contemptu. Unde inferunt transgressionem legis de se venialem fieri mortalem ex consuetudine. Hæc autem opinio dupliciter intelligi potest. Primo, ut adæquata causa contemptus sit consuetudo : et hoc a nemine asseritur et est plane falsum, quia contemptus potest aliunde oriri quam ex consuetudine, nimirum, ex superbia, vel indignatione, aut alio simili vitio. Item, quia contemptus est simplex actus, ut statim explicabimus, et ita potest concipi per aliquem primum actum ante consuetudinem, ut superbia, et alia similia vitia. Secundo, intelligi potest quod, licet consuetudo non sit necessaria ad contemptum, nihilominus illa sit unus modus peccandi ex contemptu, et hoc modo indicat hanc sententiam Glossa in cap. *Unum orarium*, § *Nunc autem*, verb. *Criminale*, dist. 25 ; et Ang. verb. *Inobedientia*, ubi hanc vocat contemptum interpretativum cum Richard. quod-

lib. 1, quæst. 19; et citatur pro hac sententia Collectar. in cap. 1, de Const. Favet etiam Panormit. in cap. *Nam concupiscentiam,* de Constitut. in fine, dum ait nullum esse veniale peccatum quod consuetudine non fiat mortale: nam hoc verum esse non potest, nisi ratione contemptus. Denique Bernard. dicto libro de Præcep. et dispensat., capit. decimo-quarto, dicit quædam esse venialia peccata, excepto cum per contemptum vertuntur in usum et consuetudinem.

8. Sed hæc sententia falsa est, ut merito docuit D. Thomas et cum eo Cajetan. 2. 2, quæst. 186, art. 9, ad 3: et sequitur Angel. verb. *Contemptus,* et bene Navarr. in c. *Tres sunt,* de Pœnit., distinct. 1, n. 13: et Archid. in cap. *Quicumque,* 81 distinct.; et ratio est, quia consuetudo non est contemptus; ergo peccare ex consuetudine non est peccare ex contemptu, formaliter, ac per se loquendo. Quod ideo addo, quia consuetudo potest disponere ad contemptum et illum paulatim generare, ut D. Thomas supra dixit, ex illo Proverb. 18: *Impius cum in profundum venerit peccatorum, contemnit.* Propter quod solent juristæ dicere, ut notat Navar. supra, ex consuetudine indici præsumptionem contemptus, licet ipsa contemptus non sit. Probatur ergo antecedens, quia contemptus per se consistit in uno actu: consuetudo autem solum dicit, vel multiplicationem talium actuum, vel habitum inde genitum: constat autem habitum non esse contemptum, nec etiam multitudinem actuum; nam illi actus per se loquendo sunt similes, unde, sicut primus non est contemptus legis, licet sit transgressio legis, ita nec secundus, nec tertius, nec designari potest in quo actu incipiat contemptus ex vi consuetudinis. Præterea, peccatum ex consuetudine ad summum augetur quoad pronitatem, vel facilitatem, aut affectum peccandi, non vero quoad malitiam diversæ rationis vel speciei: contemptus autem addit malitiam speciei distinctam, ut ostendemus; ergo consuetudo per se non sufficit ad contemptum.

9. Unde infertur falsum omnino esse quod Panormit. ait, nullum esse peccatum veniale quod per consuetudinem non fiat mortale. Alias omnis consuetudo peccandi venialiter constitueret homines in statu peccati mortalis, et ita consuetudo mentiendi leviter, vel loquendi otiose, et similes, constituerent homines in morali periculo peccandi mortaliter, quia peccatum illud ratione consuetudinis esset peccatum mortale. Et cum designari non possit numerus actuum in quo tale peccatum incipiat esse mortale, ratione frequentiæ seu consuetudinis, sequitur peccari mortaliter ex vi talis consuetudinis, et periculi perveniendi ad numerum actuum, in quo peccatur mortaliter. Consequens autem est absurdissimum, et contra sensum totius Ecclesiæ, et omnium piorum, et contra omnes doctores, qui etiam in materia de Juramento dicunt consuetudinem jurandi verum leviter et sine causa, non constituere hominem in statu peccati mortalis; et idem dicunt de ludo superfluo, non tamen pernicioso, et aliis similibus. Ratio vero a priori est, quia consuetudo peccandi venialiter per se solum auget extensive numerum peccatorum venialium, et voluntarium in posterioribus peccatis; ex neutro autem argumento potest colligi peccatum mortale, quia multa peccata venialia non faciunt unum mortale, ut ex prima secundæ suppono, nec major voluntas sufficit ad peccatum mortale, si materia, objectum, et aliæ circumstantiæ peccati eadem sunt, ut in præsenti supponimus. Consuetudo ergo non transfert actum de veniali in mortale: et ita inde etiam concluditur peccare ex consuetudine non esse peccare ex contemptu. Neque Bernard. id dixit, sed potius dixit contemptum solere esse causam consuetudinis, et tunc verum est actum de se venialem posse fieri mortalem non ratione solius consuetudinis, sed ratione contemptus a quo procedit.

10. *Objectiuncula cum responsione.*—Dices: consuetudo furandi, etiamsi singula furta levia sint, constituit peccatum mortale, ut omnes fatentur. Idemque est si contra legem positivam taxantem pretium aliquis frequenter delinquat leviter, aliquid parvum ultra justum pretium accipiendo. Item, consuetudo communicandi civiliter cum excommunicato est peccatum mortale, licet singuli actus communicandi per se sumpti sint peccata venialia: ergo idem erit in omnibus. Respondeo, si in his et similibus casibus tandem committitur peccatum mortale, non est ratione contemptus ut constat ex dictis et ratione, quia possunt singuli actus ex eodem motivo, seu affectu, aut passione fieri, ut experientia constare potest in parvis furtis: multiplicantur enim ex eadem cupiditate sine contemptu, sed potius ex quadam vi passionis, et interdum cum quadam imperfecta displicentia et simplici affectu seu velleitate servandi legem. Item, si per illam consuetudinem pervenitur ad peccatum mortale, non est præcise ac formaliter ratione

consuetudinis, alioqui in omni consuetudine idem esset, quod plane falsum est, ut ostendi.

11. In primo ergo casu de furtis levibus ideo est, quia materia præcedentium furtorum retinetur semper contra eamdem legem, et semper augetur per sequentia furta, et ita tandem pervenitur ad aliquod in quo, licet materia præsens sola sit levis, conjuncta præcedentibus constituit unam materiam gravem, et ita est illud peccatum mortale, quantum est ex parte materiæ : unde etiam oportet ut ex parte peccantis voluntas feratur aliquo modo in illam materiam ut gravem, et congregatam ex multis levibus, et tunc peccabit mortaliter ratione materiæ gravis. Quando autem materiæ leves non ita copulantur, multiplicatio venialium non efficit unum peccatum mortale, ut late declaravimus in libr. 5 de Voto, capite quinto, ubi de consuetudine committendi leves transgressiones voti locuti sumus, diximusque eamdem esse rationem de lege. Neque refert quod tunc videatur finis legis ac voti frustrari magis ac magis, ac subinde graviter lædi per plures illos actus : ex illo enim augmento non consurgit unum peccatum mortale, sed multitudo venialium, ut multis exemplis et rationibus ibi ostensum est. De alio vero exemplo de communicatione civili cum excommunicato, dixi in 5 t. de Censur., disp. 15, sect. 2, n. 11, ibi esse specialem rationem, quia communicatio humana, licet successu temporis et per varios actus fiat, tamen per excommunicationem prohibetur per modum unius actus, seu materiæ gravis; et ideo, si quis ita frequentet actus leves, ut animo, et voluntate expressa vel virtuali in perseverantem communicationem feratur, violat legem in materia gravi, et illi actus leves non spectantur tunc ut distincti, sed ut partes unius materiæ gravis per illos intentæ, et ut sic censentur graviter prohibiti, et per legem ex suo genere obligantem sub mortali. Et ita nunquam ratione solius consuetudinis veniale peccatum efficitur mortale.

12. *Resolutio auctoris.*—Dicendum ergo est tunc committi contra legem humanam ex contemptu, quando ipsa transgressio exterior legis oritur ex imperio contemptus interioris, ita ut illa exterior transgressio ex vi talis imperii fiat quidam contemptus exterior. Ita Cajetanus in sum. verb. *Contemptus*, et 2. 2, loco proxime citato, ubi D. Thom. idem indicat, et attigit Bernard. in dicto 14, dicens : *Tunc non peccati species, sed peccantis intentio pensatur :* ratio vero generalis est, quia actus exterior accipit malitiam formalem, et præsertim extrinsecam, et accidentalem ab actu interiori : sed transgressio legis in re minima, neque in actu exteriori, neque in voluntate, quæ illum respicit ut objectum, habet de se malitiam mortalem : ergo si ex contemptu illam recipit, ideo est, quia imperatur ab aliquo interiori actu habente malitiam mortalem, qui actus contemptus appellatur, et ideo transgressio illa dicitur esse ex contemptu.

13. *Quinam sit actus interior qui dicitur contemptus.* — Sed tunc restat inquirendum quod secundo loco propositum est, quisnam sit hic actus interior qui contemptus appellatur, et cur tam grave malum reputetur, ut reddat mortale peccatum quod leve erat, vel etiam quod de se nullum erat. Circa hoc D. Bernard. supra, cap. 12, indicat hunc contemptum esse actum superbiæ, dicens : *Contemptus tumor superbiæ est.* Sumi etiam potest ex divo Thoma citato loco 2. 2, quæst. 186, art. 9, ad 3, dum ait *contemnere esse nolle subjici legi :* et peccare ex contemptu esse peccare ex voluntate non se subjiciendi alteri. Docet autem idem D. Thom. 2. 2, q. 161, art. 2, ad 3, officium humilitatis præcipuum esse subjici Deo, quod repetit art. 3, et q. 162, art. 5, et in 6, inde colligit superbiæ gravitatem : ergo si contemptus est voluntas non se subjiciendi formaliter, id est, solum propter fugiendam subjectionem, est plane actus superbiæ. Et hanc interpretationem sequuntur fere Canonistæ in principio citati, et Adrian. ac Gerson. dicta lect. 5. de Vita spir., Angel. Sylvest. et alii Summistæ verb. *Contemptus.* At vero Cajet. 2. 2, q. 104, art. 2, et q. 105, art. 5, ad 2, hanc D. Thomæ sententiam videtur interpretari de formali inobedientia, quæ consistit in voluntate non servandi legem, propter non obediendum; et hanc voluntatem significat esse contemptum. Quod et aliqui moderni sequuntur, et favet D. Thom. dicta quæst. 105, art. 1, ad 1. Ex hoc vero sequi videtur contemptum non posse versari circa consilia, quod est contra omnes, et plane falsum. Probatur autem sequela, quia obedientia tantum est circa præcepta : ergo etiam inobedientia.

14. Potest ergo esse alius dicendi modus, contemptum esse injustitiam quamdam, quia contemptus est *æstimatio minus justo*, ut definit Altis. lib. 2, Sum., tract. 20, cap. 2, q. 1. Diminuere autem æstimationem alterius, contra justitiam est : unde de contemptu proximi ita sentit Cajet. in Sum. verb. *Contemptus.* Videtur autem esse eadem ratio de contemptu legis, vel legislatoris; et ita Navarr. supra, et

in Sum. c. 23, n. 42, ait peccare ex contemptu esse moveri ad peccandum, eo quod legem vel legislatorem aliquis parvi faciat : hoc autem ad injustitiam pertinere videtur. Ex his ergo incertum manet quodnam vitium sit contemptus, quia superbia, formalis inobedientia, et injustitia vitia sunt specie distincta. Quod si contemptus in omnibus illis speciebus esse potest, et ideo vox æquivoca est, ut Altisiod. supra sentit, ambiguum manet quomodo sumenda sit, cum dicitur esse peccatum mortale transgredi legem ex contemptu.

15. Ad hoc ergo explicandum, adverto contemptum partim esse posse in intellectu, partim in affectu interno, partim in opere externo, sub opere omissionem includendo, quod fere notavit Altisiodor. supra. Primus ergo contemptus dici potest intellectualis, et consistit in judicio quo res aliqua vel persona in minori æstimatione habetur quam par sit, ac dignitati ejus debeatur. Quamvis enim minus æstimare unam rem quam aliam, soleat generaliter vocari contemptus illius, si tamen æstimatio sit prudens, non erit contemptus vitiosus, de quo solo tractamus; tunc ergo est inordinatus contemptus, quando respectu ipsiusmet rei, aut personæ, considerata ejus qualitate et dignitate, inordinata est talis æstimatio. Nam si una res sit vilior alia, illam contemnere præ alia non est vitium, sed virtus, ut contemnere divitias vel honores, propter virtutem. In affectu autem contemptus est, aut velle habere hanc vilem æstimationem de alio, aut certe velle illam verbo aut opere ostendere, et in aliis generare : in opere autem contemptus erit quidquid exterius fit intentione despiciendi alium, ut ab aliis parvi æstimetur, vel ut operans ostendat se pro nihilo illum æstimare. Quæ omnia non aliter probantur, quam ex ipsius vocis proprietate, et communi sensu, et conceptione, ac interpretatione doctorum, præsertim Altisiod. et Cajetani supra.

16. Ulterius autem adverto contemptum posse referri vel ad personam, id est, ad Deum, aut proximum, vel ad res alias, ut divitias et honores, actiones, etc. Si sumatur hoc posteriori modo, non videtur habere certam speciem vitii. Imo, ut dixi, si debitam proportionem servet ad rem quæ contemnitur, potest esse actus laudabilis modo explicato : si vero sit ultra proportionem debitam tali materiæ, vel objecto, pertinebit ad vitium contrarium illi virtuti, quæ inclinat ad servandum medium, et moderandum affectum circa talem materiam. Ut, verbi gratia, nimius contemptus honoris vel famæ potest esse vitiosus, et contra illud, *Curam habe de bono nomine* : habebit ergo ille contemptus malitiam contrariam magnanimitati, vel humilitati, quæ constituunt medium in affectu honoris. Sic etiam contemnere plus justo divitias necessarias vitæ humanæ esse poterit contra liberalitatem, et in prodigalitatem declinare, et sic de aliis. Hic autem modus contemptus non est proprie qui ad rem præsentem spectat, ut statim dicam. Contemptus autem personæ videtur mihi formaliter et proprie pertinere ad injustitiam cum proportione sumptam. Quod ideo addo, quia contemptus Dei erit formaliter contra religionem : nam illa est justitia ad Deum, qualis in nobis esse potest : si vero sit contemptus parentis, erit contra pietatem; si Prælati, contra observantiam et reverentiam illi debitam; si contra alios proximos, contra communem justitiam, et hoc ultimum docuit Cajetan. supra : ex illo autem sequuntur cætera cum proportione : et ratio est, quia per talem contemptum agitur contra jus alterius, et quantum est ex parte contemnentis, infertur illi injuria, vel etiam nocumentum. Quia unusquisque habet jus ut in æstimatione debita habeatur, ut convenienter ad illam tractetur : nam hoc ad honorem, vel cultum unicuique debitum necessarium est, et inter homines habere potest magnam utilitatem, ideoque hujusmodi contemptus non parva injuria reputatur, ac subinde peccatum mortale est ex genere suo.

17. *Contemptus duplex : materialis quando non intenditur directe postpositio alterius, formalis vero quando intenditur. — Omnia peccata mortalia esse Dei contemptum : materialem, non formalem.*—Est tamen animadvertendum tertio, hujusmodi contemptum dupliciter committi posse, scilicet, materialiter, vel formaliter : cum enim de facto aliquid fit quo aliqua persona aliis postponitur, licet hoc directe non intendatur, materialiter contemnitur : si vero id etiam intendatur, tunc est contemptus formalis. Priori modo committitur contemptus contra Deum per omnia peccata mortalia, ut notavit D. Thomas, in 4, dist. 9, art. 3, quæst. 3; et eodem modo transgressio humani præcepti voluntaria, etiamsi ex passione fiat, solet interdum vocari contemptus, ut loquitur Gregorius in cap. *Honoratus*, 74 dist. Et fortasse hoc sensu dixit Augustinus 14 de Civit., cap. ult., amorem sui usque ad contemptum Dei ædificare civitatem Babylonis; sic etiam lib. de Natur. et grat., cap. 29, re-

fert idem Augustinus, ex quadam objectione Pelagianorum, sententiam dicentem *omne peccatum esse contemptum Dei,* quam ipse non reprobat, sed declarat non omne peccatum esse formalem, seu propriam superbiam, aut contemptum superbiæ. Atque in eodem sensu videtur dixisse Isidor. l. 2 de Different. spirit. cap. ult. *Unum genus superbiæ esse eorum qui, per transgressionem culpæ, contemptui habent divina præcepta.* Idemque habet latius lib. 2 Sentent., cap. 38. Denique hoc modo transgressores præceptorum divinorum dicuntur contemptores in sacra Scriptura Levit. 26, et sæpe alias. Sic etiam contra proximum peccatur hoc modo per omnia peccata, quæ diminuunt æstimationem ejus, etiamsi id non intendatur, ut per detractionem, quamcumque inhonorationem, etc.

18. *Intentio dat præcipuam formalitatem actibus humanis.*—Formaliter autem committitur hoc vitium quando ex directa intentione ad hoc aliquid fit, ut alter despiciatur, aut despici credatur, seu ostendatur : nam intentio est quæ dat præcipuam formalitatem actibus moralibus. Quapropter, quando hoc vitium tribuitur superbiæ, intelligitur causaliter, quia, loquendo moraliter ac regulariter, contemptus, præsertim formalis, ex superbia nascitur, et ita numeratur ab Isidoro inter filias superbiæ, ut refert Altisiodor. et sumitur ex lib. de Conflict. vitiorum et virtut., capit. de superbia. At vero e converso dicitur aliquando contemptus formalis inobedientia, quia hæc nascitur ex contemptu, et est quasi medium, quo subditus iniquus utitur ad contemnendum Prælatum suum : directe enim vult non obedire, ut per hoc ostendat nihili se æstimare Prælatum. Atque hoc modo accipiendum videtur quod Bernard. supra dixit, *nolle obedire esse intolerabilem blasphemiam ;* id enim maxime habet locum in inobedientia formali. Quia tamen nemo intendens ad malum operatur, et in inobedientia, ut sic, nulla apparet ratio boni per se appetibilis, semper illa formalis inobedientia nascitur, aut ex superbia et appetitu excellentiæ, aut ex indignatione et abjecta æstimatione Prælati, quam subditus habet, et ratione illius præceptum ejus contemnit, et propterea illi non vult parere. Atque ita satis explicatum est quotuplex sit contemptus, et quomodo ex illo legis transgressio nascatur.

19. *Contemptus formalis duplex : simpliciter, et secundum quid; primus, juxta Cajetanum, mortalis, secundus venialis.* — Superest tamen explicandum quod tertio loco proposuimus, an trangressio legis humanæ ex contemptu semper et in quacumque materia minima sit peccatum mortale : et ratio dubitandi est, quam in principio posuimus. Propter quam Cajet. in Sum. verb. *Contemptus*, in fine, aperte concedit dari contemptum præcepti, et transgressionem præcepti ex contemptu, quæ sit tantum veniale peccatum ex levitate materiæ, et ex levi modo contemnendi, ut sic dicam, quia, scilicet, non contemnit simpliciter præceptum; sed hoc præceptum in re minima. Et ideo distinguit contemptum etiam proprium et formalem, in contemptum simpliciter et secundum quid, et priorem dicit esse peccatum mortale, posteriorem autem esse tantum veniale pecccatum. Eamdemque sententiam sequitur Barth. de Medin. 1. 2, q. 88, art. 4, in fine.

20. *Rejicitur dicta distinctio.*—Huic autem sententiæ obstat, quia videtur repugnare communi sententiæ quam supra retulimus. Nam omnes auctores ibi citati indistincte damnant peccati mortalis inobedientiam præcepti ex contemptu, etiam in minimis, et Bernard. expresse dixit contemptum *in omni specie peccatorum pari pondere gravem esse:* et loquitur de minimis præceptis, ut supra explicuimus. Responderi tamen potest ex mente Cajet., Bernard. et alios auctores intelligendos esse de contemptu simpliciter, non secundum quid. Et ita si contemptus sit simpliciter talis, id est, contemptus obedientiæ, vel præcepti, vel superioris absolute, sic transgressionem semper, et in quocumque mandato, etiam minimo, esse peccatum mortale, et ita procedere dictum Bernardi et aliorum sine ulla limitatione vel exceptione. Si vero contemptus sit secundum quid, tunc illum esse posse tantum veniale peccatum, et consequenter etiam transgressionem levis mandati ex intentione, seu imperio illius. Sed hoc non videtur satisfacere, tum quia nec Bernardus nec alii auctores cognoscunt medium inter hæc duo, scilicet, transgredi ex contemptu, vel sine illo, quomodo dixit Glossa in cap. *Quis autem,* d. 10: *Aliud est contemnere, aliud non parere,* et primum absolute damnatur peccati mortalis; ergo indistincte id accipiendum est; tum etiam quia eodem modo dicere possumus transgredi legem humanam per se, et secluso contemptu, esse semper peccatum mortale, quia dicemus intelligendum esse de transgressione simpliciter; nam transgressio in levi materia, seu secundum quid, imo præceptum in levi materia, non est præceptum simpliciter, sed se-

cundum quid: sic enim D. Thomas, dixit peccatum veniale non esse contra præceptum, utique simpliciter. Nullum ergo erit discrimen inter nudam transgressionem præcepti et transgressionem ex contemptu, quod est contra communem doctrinam.

21. *Castri sententia, et distinctio.* — Mihi ergo utendum videtur distinctione insinuata a Castro dicto cap. 5, in fine, licet alio modo: ille enim distinguit contemptum legis et legislatoris; quia vero in præcepto duo sunt, scilicet, res præcepta et præceptum ipsum, ego potius distinguo inter contemptum personæ seu legislatoris, et contemptum operis seu rei præceptæ: neque oportet addere tertium membrum de contemptu præcepti, seu legis, quia lex solum contemni potest, vel per respectum ad legislatorem, cujus potestas contemnitur, et sic ad contemptum legislatoris reducitur; vel potest lex contemni, quia res præcepta parvi æstimatur, et sic reducitur ad contemptum operis.

22. *Transgredi legem ex contemptu rei præceptæ non semper est peccatum mortale, sed tantum ex gravitate materiæ, vel errore in doctrina.* — Dico ergo primo: transgredi legem ex contemptu rei præceptæ non semper et in individuo est peccatum mortale, et in hoc potest habere verum opinio Cajetani; et ratio ejus, quia res contempta potest esse minima, vel pertinens ad infimam aliquam virtutem, et quia tunc per se nec fit, nec intenditur injuria legislatoris. Duplici ergo ex capite potest esse hoc peccatum mortale. Primo, si involvat vel supponat errorem in doctrina. Sic peccant gravissime qui contemnunt consilia, quia existimant illa esse inutilia, aut infima bona. Sic etiam peccaret graviter qui contemneret transgressionem ex se levem, quia existimaret peccatum veniale non esse dignum pœna apud Deum, vel quippiam simile. Secundo, potest hoc esse mortale ex materiæ gravitate, sicut in aliis vitiis contingit.

23. *Transgredi legem ex contemptu legislatoris Dei semper est peccatum mortale, utpote quod indicat quoddam Dei odium.* — Dico secundo: Transgredi legem ex contemptu Dei legislatoris semper est peccatum mortale, etiam in individuo, et sine ulla distinctione; et hoc saltem modo indistincte procedit communis sententia, et ita expresse Bernard. c. 12 (quem alii sequuntur) distinguit mandatum a mandante, et gravitatem constituit in contemptu mandantis; et quidem respectu Dei videtur res manifesta: agimus enim de contemptu formali, ut dixi; est autem magna irreverentia directe intendere contemptum Dei, seu quocumque signo ostendere indignam de Deo æstimationem: unde licet talis transgressio in se quid minimum videatur, imo licet per se non sit culpa, sed consilii omissio; nihilominus, in ratione signi imperati ab interno contemptu, habet gravem inordinationem. Sicut omittere consilium quod scimus per se magis placere Deo, ex objecto non est peccatum; tamen si quis illud omitteret ex hac formali intentione deliberata, ne faciat hoc beneplacitum Deo, plane esset grave peccatum, quia indicat quoddam Dei odium, quod ex levitate materiæ nunquam potest esse veniale peccatum; et similiter contemnere præceptum minimum vel consilium, solum quia a Deo datum est, et ex illo contemptu illud omittere, gravissima inordinatio affectus est, etiamsi materia consilii vel præcepti minima sit; et quamvis ille affectus vel contemptus restringatur ad tale præceptum minimum, semper retinet gravem inordinationem. Sicut dicere leve mendacium ea formali intentione offendendi Deum, etiam leviter, est profecto peccatum mortale, quia illamet intentio est gravis irreverentia, et continet deliberatum Dei odium. Quo modo intelligi potest illud quod ex Augustino refert Gratian. in cap. *Unum orarium*, § *Nunc autem*, dist. 25: *Nullum peccatum est adeo veniale, quod non fiat criminale, dum placet*, utique ex contemptu Dei.

24. *Transgredi legem humanam ex contemptu formali legislatoris videtur semper et in individuo peccatum mortale, utpote qui tunc contemnitur ut vicem gerens Dei.* — Dico tertio: transgredi legem humanam ex contemptu formali humani legislatoris, etiam videtur esse semper et in individuo peccatum mortale. Hoc non videtur æque certum, quia legislator humanus non est persona tam excellens, et quia aliquod odium ejus potest esse veniale. Distinguere ergo possumus superiorem, vel formaliter quatenus prælatus vel superior est, vel quatenus quidam homo. Transgredi ergo illius legem ex contemptu ejusdem, quatenus prælatus est, semper censeo esse peccatum mortale; et ita procedit conclusio posita. Ratio autem est, quia illud est contemnere potestatem ejus, et quia tunc contemnitur quatenus repræsentat Deum et vicès ejus gerit, et ideo talis contemptus redundat in contemptum Dei, juxta verbum Christi Domini Luc. 10: *Qui vos audit me audit, et qui vos spernit me spernit.* Cui consonat illud Bernardi loco citato;

Sive Deus, sive homo mandatum quodcumque tradiderit, pari profecto obsequendum est cura, pari reverentia deferendum. Si vero contemptus solum sit ipsius personæ, quatenus homo quidam est, et habere potest aliquem defectum, sic non repugnat esse veniale peccatum ex levitate materiæ, et hoc etiam voluit Cajetan. Probaturque sufficienter exemplis ejus. Et in idem redit alia distinctio, quam ibidem indicat, dicens aliud esse nolle subdi, seu formaliter nolle obedire, aliud nolle consolari superiorem, et hoc posterius dicit esse posse solum veniale peccatum, etiamsi ob eam formalem causam voluntas superioris non impleatur, quia non contemnitur ejus potestas, sed circa personam ejus quædam amaritudo animi ostenditur. Cavendum est autem ne talis amaritudo erga personam redundet in contemptum potestatis etiam circa minima, quia tunc jam erit contemptus formalis prælati, et peccatum mortale, juxta priorem partem, et quia hoc valde contingens ac periculosum est; ideo talis modus resistendi præcepto superioris ex indignatione aliqua, vel interiori despectu personæ illius, diligentissime cavendus est.

25. *Malitiam ex contemptu distingui specie ab ea quæ est ab objecto, vel ab ea quæ habetur sine contemptu.* — Ex dictis sequitur malitiam mortalem quam habet transgressio levis præcepti ex contemptu, esse distinctæ speciei ab illa quam habet talis transgressio ex objecto suo, vel facta sine contemptu; ut si egrediar e cubiculo contra mandatum prælati, habebit illa actio simpliciter facta venialem malitiam, vel otiositatis, vel inobedientiæ; si tamen fiat ex contemptu, habebit mortalem malitiam irreverentiæ contra Deum vel prælatum. Probatur, quia illa circumstantia est alterius speciei, et contra aliam virtutem. Item, contemptus ipse est peccatum specie distinctum ab otiositate vel inobedientia, ut ostensum est, et illam tantum participat actio illa quatenus a contemptu imperatur, ut etiam ostensum est. Denique illa malitia gravis ex contemptu additur actioni, etiamsi ex objecto mala non esset, ut patet in omissione consilii; ergo signum est addere malitiam specie distinctam; et ideo ex hoc principio recte supra collegimus, peccatum ex certa scientia, seu ex malitia sine ignorantia, vel passione, non esse peccatum ex contemptu, quia ille modus peccandi non addit malitiam diversæ rationis, seu speciei, et ita non potest augere malitiam circa materiam levem usque ad gravitatem mortalem, stante eadem materia levi, et non addito alio fine, unde talis gravitas sumi possit. Idemque intulimus de peccato commisso ex consuetudine, si per se ac præcise in consuetudine sistatur, ut satis explicatum est.

CAPUT XXIX.

UTRUM LEX HUMANA OBLIGET AD MODUM VIRTUTIS, ET CONSEQUENTER QUO ACTU IMPLEATUR.

1. *Tres conditiones necessariæ ad modum virtutis : operari scienter, voluntarie, et cum fine et circumstantiis debitis.* — Quæstionem hanc supra libro secundo tractavi de lege naturali, ubi notavi solum habere locum, proprie loquendo, in præceptis affirmativis, quia negativa non dantur de actibus, sed de negatione actus, et ideo per se non requirunt actum, sed omissionem, ut impleantur; in omissione autem, ut sic, non invenitur modus virtutis, licet in positiva voluntate abstinendi ab actu pravo esse possit: per se autem necessaria non est ad implendum præceptum negativum, ut a fortiori patebit ex dicendis. Præterea, in eodem loco distinxi in actu morali tres modos seu conditiones necessarias ad modum virtutis, una est operari ex cognitione, ac scientia; alia operari voluntarie; tertia operari intentione honesta, et cum omnibus circumstantiis necessariis ad bonitatem moralem actus, et omisi quartum, de modo delectabiliter operandi, quia constat non cadere sub præceptum, ut ibi generaliter ostendi. Omitto etiam hic modum operandi ex directione Dei super omnia, de quo ibi etiam dixi, quia multo certius est etiam hunc modum non cadere sub legem humanam. Imo etiam de prima et secunda conditione nihil fere hic addendum occurrit: habent enim eamdem rationem in lege positiva, quam in lege naturali, quia leges humanæ etiam dantur de actibus humanis, quia a voluntate et ratione procedere debent; et ideo, nisi fiant voluntarie, et consequenter ex scientia, non videntur sufficere ut per eos lex humana impleatur, in quo doctores omnes convenire videntur.

2. *Objectiunculæ.*—Solum video objici posse hinc sequi, eum qui toto die jejunii dormit non implere præceptum, ac subinde si excommunicatio sit lata contra non servantes, illud præceptum incurri a sic dormiente. Idemque argumentum fieri potest de illo qui dormiens recitat integre psalmum vel horam, et de hoc certus fit a circumstantibus : nam sequitur illum non implevisse præceptum, et incurrere censuram, si lata sit, nisi iterum recitet. Ter-

tio, potest fieri idem argumentum de illo qui, nesciens esse diem festum, Missam audit: nam sequitur non implevisse præceptum, sed teneri ad iterum audiendam, et similiter incurrere censuram latam, nisi iterum audiat. Quarto, potest objici de illo qui coactus detinetur audiens Missam, et interius non vult audire si posset, sed potius absolute cupit non audire, et habet propositum non audiendi, nisi cogeretur vel duceretur timore servili.

3. Hæc fere argumenta proponit Medina q. 100, art. 9, et in priori docet, qui per solam vim et coactionem jejunat, quia violenter privatur cibo, cum ipse non abstineat voluntarie, non implere præceptum, et ideo censuram incurrere si imposita sit. Idemque eadem ratione diceret de dormiente, quando cum ea voluntate ivit dormitum. Sed quod ad censuram attinet, hoc probabile non est, quia præceptum jejunii negativum est, ut suppono; et ideo, licet morali modo non impleatur, quando voluntas deest, tamen quoad effectum externum vel substantiam impletur, vel saltem non violatur, et hoc satis est ut non incurratur excommunicatio, quia ibi non est transgressio exterior præcepti, quæ ad incurrendam excommunicationem necessaria est. Nec sufficit voluntatis conatus contra præceptum, si effectus non sequatur, etiamsi sit materialiter (ut sic dicam), ut ex materia de censuris constat. Et idem est in alio exemplo quod ibi Medina adducit de solvente decimas aut debitum coacte, et habens propositum non solvendi, si posset, etiamsi habeat præceptum solvendi sub censura ipso jure lata. Nam, licet ille revera non excuset gravem culpam coram Deo, et moraliter non impleat præceptum, sed potius peccet interius contra illud, nihilominus exterius non transgreditur, et liberatur a debito, et materia præcepti in posterum sublata est, et consequenter non incurrit censuram, quia cum effectu non omisit exterius quod lex præcipiebat, quod satis est ad non incurrendam censuram quacumque ratione et modo id acciderit. Secus vero est in exemplo recitandi posito in secunda objectione: nam qui dormiens profert verba precationum non orat: præceptum autem est de orando, et ideo in tali casu præceptum non impleretur, et incurreretur excommunicatio, non recitando iterum in vigilia, si lata esset contra non orantes, quia ille vere non oravit.

4. Et ita ad secundam objectionem concedo sequelam, neque in consequenti est aliquod inconveniens. Ad tertiam vero dico non esse simile, quia is qui audit Missam, licet ignoret esse diem festum, vere audit Missam, quia attente audit: imo etiam libere et spontanee audit. Et ita ille actus sufficit ad implendum præceptum, vel saltem ad non transgrediendum illud exterius, unde a fortiori etiam sufficit ad vitandam censuram. An vero ille, postea sciens esse diem festum tempore habili, teneatur aliam Missam audire, vel saltem habere animum satisfaciendi præcepto per priorem auditionem, tractavi late in tom. 2 de Relig., libr. 4 de Orat., cap. 26. Denique, idem cum proportione dicendum est ad quartam objectionem, in eo casu excusari materialem et exteriorem trangressionem præcepti, quod satis esset ad excusandam censuram, non tamen servari mente et animo totam obligationem præcepti, et consequenter non excusari gravem culpam. Et ita est intelligendus Antonin. statim citandus, dicens non implere præceptum *qui stant ad sociandum dominos, alias non audituri*. Et de his conditionibus hæc sufficiunt, de quibus in citato loco de Religione multa dixi.

5. *Sententia asserens non impleri præcepta humana sine recta intentione.*—Difficultas ergo solum superest de proprio modo virtutis, qui consistit in bonitate morali actus consurgente ex integra causa, id est, ex bono objecto, recta intentione, et aliis circumstantiis. Aliqui enim sentire videntur præcepta humana non impleri per hujusmodi actus, nisi includant rectam intentionem, sine qua, inquiunt non impleri humanam legem, etiamsi actus præceptus fiat. Ita tenet Dionys. Cister. 1, dist. 17, a. 3. Idem sentit Anton. 2 p., tit. 9, c. 10, § 2, quatenus ait non implere præceptum audiendi Missam *qui accedunt ad Ecclesiam, ut videant, vel videantur ab amatoribus suis: sed debent* (ait) *accedere ad orandum, et tunc a se removere debent cogitationes temporales ad Deum orandum*. Fundari potest primo hæc sententia in reg. 8 Extrav. de Reg. juris: *Qui ex timore facit præceptum, aliter quam debet facit, et ideo jam non facit*. Ex qua argumentatur a simili, vel a paritate rationis: nam qui actum præceptum male facit, aliter quam debet facit: ergo non facit, seu non ita facit ut servet præceptum. Et confirmatur primo, quia lex præcipit actum bonum: ergo si non fit actus bonus, non fit quod lex præcipit: ergo non servatur. Confirmatur secundo, quia lex præcipit, verbi gratia, Dei cultum vel temperantiam, etc. Actus autem non bonus non est cultus Dei, nec actus temperantiæ, vel alterius similis virtutis: ergo. Denique lex humana,

præcipiendo actum, constituit illum in certa specie virtutis, juxta materiæ capacitatem et rationem sub qua præcipitur, ut est receptum dogma theologorum : ergo, nisi vere fiat actus virtutis in tali specie, non fiet quod lex præcipit, nec servabitur lex : si autem actus non est bonus, non est actus virtutis : ergo.

6. *Sententia auctoris.*—Nihilominus dicendum est sufficienter impleri legem humanam per actum præceptum secundum substantiam illius, etiamsi non sit simpliciter bonus moraliter, nec honesta intentione fiat. Ita sumitur ex D. Thoma, quæst. 100, art. 9, ubi idem docent Cajet., Conr., Medin. et alii; Soto, lib. 2 de Justit., quæst. 3, art. 9; et 4, dist. 13, quæst. 2, art. 1, in fine, loquens specialiter de præcepto Missæ; Major 3, d. 37, quæst. 5; et ibi Palud., quæst. 3, et Almain. 4, d. 17, q. unica, circa finem; ubi refert Gersonem et Martin., additque in hanc sententiam fere omnes doctores conspirare. Med., tract. de Orat., quæst. 16 de Horis canon.; Navar., cap. 21, n. 7; et latius in Enchir. de Orat., cap. 20, n. 29, ubi refert etiam seipsum in cap. *Inter verba*, 11, quæst. 3, et Joan. Andr. et Abbatem in cap. *Quod quidam*, de Pœnit. et remis. Sed illi loquuntur de bonis operibus præceptorum factis in statu peccati mortalis, quod longe diversum est : nam opus factum in peccato mortali potest esse simpliciter bonum, quod est certum de fide, et ita est æque certum per illud servari præceptum. Alias quomodo esset opus simpliciter bonum? At hic loquimur de opere malo, sive sit in peccatore, et sit peccatum mortale ex prava intentione; sive sit in homine justo, et sit peccatum veniale; et utroque modo dicimus impleri præceptum positivum.

7. *Finis præcepti non cadit sub præceptum. —Lex humana non imperat hoc propter illud fieri, sed ut fiat hoc.* — Hæc autem assertio duobus modis probari potest, scilicet, vel de facto, vel etiam de possibili. Prior est facilior, fundaturque in illo principio, quod finis præcepti non cadit sub præceptum, quod tradunt doctores allegati, et sumitur ex D. Thoma 1. 2, quæst. 96, art. 3, quæst. 100, art. 9 et 10; 2. 2, quæst. 44, art. 1, et art. 8, ad 1; et Cajet. 2. 2, quæst. 122, art. 4; et patet clare in præcepto jejunii, cujus finis est, vel satisfactio pro peccatis, vel corporis maceratio; et tamen si quis formam jejunii servet, licet laute et deliciose comedat, et in statu peccati jejunet, ita ut nec satisfaciat, nec maceretur, nihil peççat contra jejunii præceptum, ut est constans apud omnes, et idem est in similibus : ratio autem est quia actus solum cadit in objectum, et circa illud operatur eo modo quo potest : ergo etiam lex solum obligat ad id quod præcipit : solum autem præcipit materiam in quam cadit, et non finem : ergo obligat ad materiam, non ad finem : ergo, si materia executioni mandetur, servatur lex, quidquid aliunde peccetur. Probatur ultimum antecedens (reliqua enim per se nota sunt), quia solum id præcipitur quod in lege exprimitur per modum imperii : lex autem humana non imperat fieri hoc propter illud, sed ut fiat hoc. Quod si aliquando in lege exprimitur finis legis, non est per modum objecti legis, sed solum per modum rationis vel motivi, propter quod modus præcipitur, et hæc quidem ratio sufficienter convincit de facto.

8. Auctores vero allegati etiam de possibili loqui videntur : nam commune illorum fundamentum est, quia lex humana non potest præcipere interiorem actum : ergo nec potest præcipere ut actus exterior tali intentione fiat : ergo, si homo facit actum externum ab Ecclesia præceptum, licet prava intentione id faciat, implet præceptum hominis, licet alia ratione peccet : ergo, eadem ratione, undecumque actus sit malus, si exterius habet quidquid lex humana jubet, sufficit ad non peccandum contra legem humanam. Sed objici potest contra hanc rationem, quia si est efficax, probat non tantum de facto, sed etiam de possibili : non videtur autem esse supra potestatem humanam præcipere ut actus externus bene, et ex honesta intentione in generali, vel, in speciali, tali intentione fiat. Probatur, quia illud non esset præcipere directe actum internum, sed externum, ut manantem a tali interno, quod videtur cadere sub humanam potestatem, etiamsi finis ipse extrinsecus et accidentarius sit respectu actus externi præcepti. Quod patet ex lege prohibente : nam lex humana potest prohibere ne actus humanus fiat ex intentione pravi finis extrinseci, ut ex odio, vel avaritia, ut supra dictum est : ergo potest præcipere ut actus bonus fiat ex intentione intrinseci finis honesti, ut ex amore. Estque accommodatum exemplum, si fiat constitutio dicendi Missam ex hac, vel illa intentione, quæ plane est extrinseca ipsi sacrificio, ut sacrificium est, et nihilominus talis constitutio obligat subditos, etiam quoad illam intentionem.

9. Nihilominus probabilius censeo hoc non posse cadere sub legem humanam, quando intentio revera est omnino extrinseca ipsi operi externo, ut cadit sub præceptum, prout

plane docent doctores allegati : ratio autem potest duplex reddi ex dictis. Prima est, quia tunc præciperetur directe actus internus. Patet, quia vel per tale præceptum prius præciperetur intentio talis finis, ut tandem ex illa sequeretur electio, quia intentio finis ex se antecedit electionem medii, vel certe si actus externus primo præcipitur, et additur ut fiat ex tali intentione quæ ad complementum ipsius actus necessaria non erat, plane per se præcipitur actus ille interior, qui addendus est exteriori. Secunda ratio est, quia lex humana, ut dixi, non potest præcipere omnem bonitatem, sed illam quæ suo fini et exteriori gubernationi accommodata est : quod autem actus exterior fiat hac vel illa intentione extrinseca, non pertinet ad bonitatem accommodatam illi fini, sed ad Deum pertinet, qui scrutatur corda : non est ergo illa materia legis humanæ. Et ita responsum est ad fundamentum contrarium, negando assumptum.

10. Ad exemplum autem de præcepto negativo, primum nego paritatem rationis. Nam potest multum pertinere ad commune bonum, verbi gratia, ad justitiam servandam in judicio, ut nemo ex odio, vel propter sordes illud munus assumat, et ideo in malis prohibendis potest ille modus habere majorem proportionem. Deinde supra dixi revera non prohiberi aut puniri malitiam provenientem a tali intentione, sed ipsum actum externum absolute: pœnam vero non imponi ipso jure, nisi dependenter a tali conditione : unde est etiam differentia supra insinuata, quia si per affirmativum præceptum addatur intentio extrinseci finis, extenditur jurisdictio, et augetur obligatio ad novum actum interiorem; quando vero punitur actus exterior, si a tali interiori procedat, potius restringitur prohibitio, et jurisdictionis usus, quia non punitur omnis actus exterior qui puniri posset. Ad aliud vero exemplum, de intentione offerendi sacrificium pro hac vel illa causa aut persona, dicitur imprimis obligationem illam, regulariter loquendo, non fundari in sola jurisdictione, sed vel in voto obedientiæ, vel in aliqua obligatione justitiæ, per quam potest aliquis se obligare ad faciendum aliquid sub hac vel illa intentione, maxime si ad effectum actionis necessaria sit : unde dicitur, secundo, illam intentionem non esse omnino extrinsecam illi actioni, sicut supra dicebamus de intentione conficiendi sacramentum : nam licet in præsenti illa intentio non sit de necessitate sacrificii ut sic, est tamen necessaria ad completam oblationem sacrificii et ad fructum ejus, et ideo qui potestatem habet præcipiendi sacrificium, totum id præcipere potest.

11. Ad rationes alterius sententiæ, respondetur imprimis in illa regula juris sermonem esse de timore servili peccaminoso, quando quis ita voluntarie facit opus præceptum, ut animum habeat non faciendi, si posset pœnam effugere : nam in illo modo operandi deest voluntas necessaria ad implendum præceptum apud Deum, etiamsi exterius impleri videatur. Et ita negatur similitudo : nam, qui facit totum id quod lex humana præcipit, et cum omnibus externis circumstantiis quas præcipit, licet prava intentione id faciat, non facit aliter quam debeat facere ex vi illius legis humanæ, licet faciat aliter quam alia lex divina præcipiat, et ideo non peccat contra legem humanam, licet alias peccet. Unde ad primam confirmationem respondetur legem humanam præcipere actum de se bonum, seu qui de se potest bene fieri, non tamen præcipere omnes modos necessarios ut bene fiat. Et ita fere *respondet* D. Thomas 1. 2, q. 96, art. 3, ad. 2. Et eadem est responsio ad secundam confirmationem. Nam lex humana præcipit actum in se continentem cultum Dei, vel mediocritatem aliquam temperantiæ, aut alterius virtutis : illam autem potest habere actus, etiamsi ex parte operantis male fiat ex alio capite, quod per se non prohibet nec præcipit lex humana.

12. Ad ultimam confirmationem, admittimus communem et veram doctrinam, quod per legem humanam actus præcepti determinantur ad certam speciem virtutis. Non est autem sensus quod lex humana præcipiat illam virtutis speciem esse per se intentam ab operante, aut quod pure fiat sine admixtione alicujus malitiæ : sed sensus est legem humanam, præcipiendo, non imponere solum obligationem obedientiæ, quæ generalis est et in omni præcepto includitur, sed etiam præcipere de se actus singularum virtutum, quia, ut supra dixi, leges humanæ intendunt facere homines honestos in omni genere virtutis, et ideo præcipiunt secundum omnes species virtutum. Non tamen inde fit ut lex humana præcipiat actum studiosum simpliciter, et ut studiose fiat, sed satis est quod præcipiat studiosum ex genere, et constituendo tale medium in tali specie virtutis, ut patet clare in materia justitiæ; præcipit enim actum ejus, constituendo medium in materia illius, quo servato non peccatur contra illam legem, etiamsi ex avaritia vel alio vitio quis operetur.

CAPUT XXX.

UTRUM LEX HUMANA ET CIVILIS POSSIT OBLIGARE AD SUI OBSERVATIONEM CUM PERICULO CUJUSCUMQUE NOCUMENTI TEMPORALIS, ETIAM MORTIS.

1. Declaravimus modum obligationis legis humanæ quoad gravitatem ejus; nunc explicandus est quoad rigorem, ut sic dicam, vel lenitatem ejus, et consequenter explicabitur quoad durationem ejus, vel cessationem ratione occurentis occasionis, quæ maxime esse solet quando damnum aliquod grave et periculum ejus imminet ex observatione legis, et ideo inquirimus an in hujusmodi occasione cesset obligatio legis, ita ut nullum peccatum sit illam non servare.

2. *Sententia negans absolute posse legem humanam obligare cum mortali periculo vitæ.*—Prima sententia absolute docet legem humanam non posse obligare cum mortali periculo vitæ, vel alio simili. Tenet Almain. in Moralibus, tract. 1, cap. 3, inclinat Sylvest. verb. *Metus*, q.7. Fundamentum est,quia dare vitam propter opus per se non necessarium ad salutem vel honestatem, est opus difficillimum, et supererogationis : lex autem humana non potest hujusmodi opera præcipere : ergo. Confirmatur, quia conservare vitam est de lege naturæ ; ergo nulla lex humana potest contra hoc præcipere : unde D. Thomas 2. 2, q. 104, artic. 5, dixit in his quæ ad conservationem corporis spectant, hominem non teneri homini obedire.

3. *Secunda sententia, legem humanam obligare in universum, non obstante quovis mortis periculo.*—Altera sententia est, legem humanam in universum obligare, non obstante quocumque periculo mortis. Ita docet Cajetan. 1. 2, quæst. 96, artic, 4; et 2. 2, q. 125, artic. 3. Idem sentit Adrian. in 4, quæst. 3 de Clavibus; Henric., tract. de Synod. Episcop. post 3 part., artic. 1, num. 271, in tom. 13 tractatuum, part. 2. Fundamentum est, quia quod est contra legem humanam est malum et peccatum, ut ex supra dictis patet : ergo etiam propter mortem vitandam faciendum non est, cap. *Ita ne*, 32, q. 3, ex August. Confirmatur primo, quia bonum commune præferendum est privato, et homo tenetur pro communi bono vitam perdere : sed humana lex propter commune bonum ponitur : ergo servanda est, non obstante vitæ periculo. Tandem confirmatur inductione, quia non potest quis propter metum mortis contrahere cum consanguinea in gradu prohibito per legem humanam, nec potest aliquis propter vitandam mortem sacrum facere sine vestibus sacris , cum tamen id solum sit de lege humana. Denique non potest quis communicare cum excommunicato propter vitandam mortem, cap. *Sacris*, de Iis quæ vi, etc.

4. *Esse potestatem in magistratu civili, et canonico ad obligandum suis legibus cum periculo vitæ.—Est in republica necessaria potestas ad suam conservationem et commune bonum.*—Nihilominus, dicendum est primo non deesse potestatem in magistratu civili, et idem a fortiori de ecclesiastico, ad obligandum suis legibus et cum periculo vitæ, si necesse sit. Sententia est communis, et mihi certa, et præter auctores secundæ opinionis, tenent eam Soto, lib. 1 de Justit., quæst. 6, art. 4, in fine; et in 4, distinct. 22, quæst. 1, artic. 4; et Ledesma 2 part., quæst. 10, art. 5, et quæst. 25, art. 3; Covar. qui alios refert, in cap. *Alma mater*, 1 part., § 3, n. 9, et alii infra citandi. Ratio est, quia in republica est potestas necessaria ad suam conservationem et commune bonum ; sed ad hos fines est moraliter necessarium præceptum obligans ad aliquid agendum, vel ad perseverandum in aliquo loco, non obstante periculo mortis : ergo cadit hoc sub humanam potestatem. Minor constat , quando necessarium est agere periculosum bellum ad defendendam rempublicam , vel perseverare tempore pestis in aliquo loco ad procurandam communem salutem, vel si necesse sit propter fidei honorem aliquid agere cum vitæ discrimine. Major autem per se nota videtur ex terminis, quia alias insufficienter provisum esset gubernationi et conservationi reipublicæ. Sed dici potest in his casibus legem naturalem obligare, et ideo non esse hanc obligationem præcepti humani, sed quasi coactionem ad servandam naturalem obligationem. Respondetur primo, licet fortasse præceptum naturale tunc obliget rempublicam, vel cives in communi, non tamen hunc vel illum determinate : ergo applicare obligationem ad has vel illas personas, est potestatis humanæ, et ita ibi intervenit verum præceptum humanum. Dicimus etiam non semper esse certam obligationem naturalem, sed sæpe esse posse rem dubiam et dependentem ex judicio prudentiæ, an, scilicet, communi bono expediat hoc vel illo medio uti in tanto periculo : tunc autem interveniente judicio principis seu Prælati, ejusque præcepto, inducitur certa obligatio, quæ non potest dici legis na-

turæ, sed humanæ. Et confirmatur tandem, quia hic actus est fortitudinis : ergo si necessarius sit reipublicæ, vel valde conveniens, potest lex humana illum præcipere ; nam humana lex circa actus omnium virtutum versatur, ut in superioribus docuimus cum Aristot., 3 Ethicor., qui in specie loquitur de actu fortitudinis.

5. *Legem humanam tunc maxime obligare cum periculo vitæ, quando illud periculum per se est annexum actui præcepto.* — Dico, secundo, legem humanam tunc maxime, et quasi per se, obligare cum periculo vitæ, quando illud periculum per se est annexum, seu conjunctum actui præcepto, si alioqui lex justa sit, ut præsumi debet, quando oppositum non constiterit. Declarari poterit exemplis positis de bello, de periculosa navigatione, de curatione proximorum tempore pestis, et similibus : ratio autem est, quia tunc periculum non reputatur accidentarium, sed veluti de substantia actus moraliter considerati. Item non potest censeri præter scientiam, vel intentionem præcipientis, cum sit per se conjunctum actui : ergo, eo ipso quod præcipitur talis actus, censetur præcipi non obstante tali periculo, et potestas non deest ut ostensum est : ergo nascitur obligatio. Addidi vero conditionem justitiæ legis, quia hæc generaliter necessaria est, et in hujusmodi præcepta, multa requiruntur ut servetur, quia non potest res adeo difficilis juste præcipi, nisi ex justissima causa pertinente ad commune bonum, vel ad aliquam personam valde necessariam communi bono ; quia respublica vel magistratus ejus non habet dominium vitæ civium, sed convenientem usum, et ideo non potest ex levibus vel ordinariis causis cogere cives ad perdendam vitam; quod etiam patet ex his quæ supra diximus de lege humana, scilicet, debere esse moraliter possibilem et facilem. Denique, hoc confirmant fundamenta prioris sententiæ. Nihilominus tamen hic est etiam vera generalis regula in superioribus posita, quando non manifeste apparet temeritas in lege, præsumendum esse pro justitia ejus, quia semper jus superioris præfertur ; et, licet homo jus etiam habeat in vitam suam, tamen in eamdem majus jus habet respublica, quia (ut in 5 Politic. dixit philosophus) civis magis est reipublicæ quam sui ipsius. Itaque in dubio æquali servanda est lex, licet propter periculum proprii detrimenti curandum sit ut certitudo aliqua de justitia legis habeatur.

6. *Quid dicendum quando periculum non est per se conjunctum actui præcepto.* — Dico tertio : si mortis periculum non est per se conjunctum actui præcepto, sed contingenter adjungitur, lex humana per se non obligat ad sui observationem cum tanto periculo vitæ, imo nec alterius gravissimi nocumenti, quale est gravis infamia, aut magna jactura bonorum : ex accidenti vero, seu in aliquo casu obligare potest. Priorem partem sequuntur a fortiori auctores allegati in prima opinione, et non repugnant allegati in assertione prima, sed favent maxime et Gabr. in 4, distinct. 18, quæst. 3 ; et Ocham in suo Dialog., 1 part., lib. 7, cap. 58, quatenus dicunt Ecclesiam non posse suis legibus regulariter imponere tam rigorosam obligationem : nam idem est *regulariter* quod *per se*. Et idem sentit *Major in 4*, distinct. 18, quæst. 4, insinuat etiam Navar. in Sum., cap. 25, n. 84. Sumitur denique ex multis quæ congerit et allegat Felin. in cap. 1 de Constit. n. 49. Probatur autem primo prior pars inductione, quia lex divina, quæ gravior est, non solet obligare in simili eventu. Exemplum commune est de Davide, qui propter necessitatem manducavit panes propositionis, 1 Reg. 21, quos laicis manducare non licebat, juxta legem, et tamen factum defendit Christus Matth. 12, ubi eodem modo excusat discipulos qui die sabbati spicas colligebant. Et ita exposuit etiam D. Thomas 3 part., quæst. 40, art. 4, ad 3 ; et eodem modo declarat factum Machabæorum pugnantium die sabbati 2. 2, quæst. 100, art. 8. Idem constat in præcepto divino de integritate confessionis ; nam grave periculum interdum excusat ab illius executione quasi materiali (ut sic dicam). In præceptis etiam ecclesiasticis potest fieri similis inductio : nam præceptum jejunii non obligat cum detrimento salutis, quod explicatum est in cap. *Consilium*, de Observ. jejun., et idem constat de præcepto audiendi Missam, recitandi horas, etc. Simili modo, propter necessitatem famis licet communicare cum excommunicato procurando subsidium, cap. *Quoniam multos*, 11, quæst. 3, cap. *Inter*, de Sentent. excommun.; eadem autem ratio est in reliquis. Generalis autem ratio conclusionis est, quia talis necessitas ostendit non fuisse in legislatore voluntatem obligandi in tali eventu, vel etiam non fuisse potestatem : quacumque autem illarum deficiente, cessat obligatio legis ; ergo. Utraque præmissa constat ex supra dictis, præsertim tractando de epiikia, quia potestas humana non se extendit ad omnia sine mensura; voluntas etiam prudens non vult obligare

quantum potest, sed cum moderatione et benignitate. Obligare autem ad quemcumque actum præcepti, non obstante quacumque accidentali necessitate insurgente, esset supra potestatem legislatoris humani, quia talis obligatio communiter non est necessaria ad commune bonum reipublicæ, ut in communi observatione talium legum contingit: et quamvis aliquando non sit aperte injusta obligatio, vel supra potestatem, si sit nimis gravis et dura, censetur esse præter voluntatem legislatoris, quod maxime in divinis legibus positivis observatur, ut communiter doctores interpretantur; ergo.

7. *Probatur secunda pars.*—Altera vero pars, scilicet, per accidens fieri posse ut etiam in eo casu obligetur homo ad servandam legem, communis etiam est: talisque necessitas esse censetur, quando violatio legis propter talem metum cederet in contemptum, vel injuriam religionis, aut grave scandalum pusillorum: tunc enim bonum commune et religionis præferendum est privato etiam propriæ vitæ. Item, quia tunc transgredi præceptum humanum esset vel deficere in confessione fidei tempore debito, vel cooperari ad aliquid intrinsece malum. Exemplum sit, si tyrannus cogat ad comedendam carnem die prohibito in contemptum illius observantiæ ecclesiasticæ: tunc enim consentire illi esset significare se idem sentire, et contemnere: imo etiam exterius dissimulare, et non plane resistere, ad minimum esset aliis scandalum dare, et ideo nunquam licet, juxta illud Augustini lib. de Bono conjugat., cap. 16: *Satius est fame mori, quam idolothytis vesci* (utique cum scandalo vel injuria religionis), 1 Corinth. 10; et ideo hæc obligatio non solum in ecclesiasticis legibus locum habet, sed etiam in civilibus, quia etiam illæ contemnendæ non sunt, nec magistratus civilis, et in earum etiam violatione scandalum cavendum est; nec satis erit in hujusmodi casu habere interius intentionem non scandalizandi vel non contemnendi, et exterius agere contra legem ad vitandam mortem; hoc (inquam) non est satis, quia tenemur exterius non contemnere, nec contemnentibus consentire, vel cooperari; et similiter ad vitandum scandalum, maxime necessarium esse solet actum externum vitare: si autem protestatio aliqua exterior sufficeret ad tollendum scandalum, tunc cessaret illa necessitas, ut notavit Bonavent. in 4, distinct. 33, dub. 8, circa litt., et latius in materia de scandalo tractatur.

8. Dices: ergo in hujusmodi casibus, licet obligatio talis actus quasi resultet occasione legis positivæ, nihilominus proprie non oriri ex illa, sed aut præcepto affirmativo confitendi fidem tempore opportuno, vel ex præcepto negativo non præbendi scandalum aliis, vel non contemnendi legem, aut superioris potestatem; quæ sunt obligationes legis naturalis, pertinentque ad legem charitatis, aut religionis, vel confessionis fidei, vel justitiæ legalis, non ad particularem legem positivam. Respondeo, licet probabile hoc sit, probabilius tamen videri etiam in illo casu obligare legem humanam. Itaque non negamus in illis eventibus obligare præcepta illa naturalia, seu aliquod illorum: dicimus tamen, obligare ad servandam ipsam legem positivam, et ita etiam legem ipsam positivam obligare. Sicut in occasione necessaria confitendi fidem, obligat fides ad sustinendum martyrium propter fidei confessionem, et nihilominus tunc etiam obligat fortitudo quasi imperata a fide: ita ergo est in præsenti; unde e contrario si quis in eo casu violet legem positivam in contemptum religionis, non solum peccat in specie contemptus, sed etiam in specie vitii contrarii illi morali virtuti, ad quam pertinet præceptum, ut in casu Machabæorum, si illi comederent carnes porcinas, non solum contra religionem, sed etiam contra temperantiam peccarent, comedendo cibum vetitum; et sic de aliis.

9. *Notanda ad judicandum quando obligetur aliquis ad legem sub periculo mortis. — Periculum mortis vel est ab intrinseco, vel ab extrinseco.*—Sed quæret tandem aliquis quomodo possit certum judicium ferri ad discernendum tempus et occasiones in quibus obligat lex humana, non obstante periculo mortis. Respondeo vix posse certam aliquam regulam designari, sed prudenti arbitrio utendum esse. Duo tamen ad hoc prudens judicium ferendum observari possunt. Primum est dupliciter posse homines incidere in hoc periculum, seu in metum mortis. Uno modo ab intrinseco, seu ex naturali et ordinaria conditione humanæ conditionis fragilis, sive oriatur ex ægritudine intrinseca, sive ex necessitate famis aut sitis, sive ex tempestate maris, sive ex occasione belli alia de causa occurrentis, sive ex quacumque alia causa extrinseca, quæ directe non intendat transgressionem legis. Alio modo potest hoc malum imminere ab extrinseco, id est, ab homine comminante tale malum, ut extorqueat legis transgressionem; unde prior dici potest quasi per accidens respectu talis effectus: hic

vero posterior quasi per se, moraliter loquendo, et ex parte causæ inferentis talem metum. Quando occasio est prioris modi, regulariter lex positiva non obligat cum tali periculo : sic Machabæi processerunt ad bellum die sabbati ratione periculi, 1 Machab. 2, quia periculum erat prioris generis, et intellexerunt in illo legem sabbati non obligare. Quando vero metus infertur posteriori modo, regulariter non excusat, quia cedit in contemptum fidei vel religionis, et sic Machabæi mortem sustinuerunt ne legem violarent, lib. 2, cap. 7, quia metus ille directe ad hoc inferebatur a tyranno. Dixi autem in utraque parte *regulariter*, quia non est regula adeo generalis et infallibilis, quin possit aliquando deficere, et ideo semper sunt particulares circumstantiæ considerandæ ad ultimum judicium ferendum. Præsertim vero in posteriori modo contingere potest ut, licet directe inferatur metus ad extorquendam actionem legi contrariam, non tamen id fiat propter legis transgressionem in ejus contemptum, vel religionis, sed propter alias causas humanas, voluptatis, aut commodi, ut adnotavi in 5 tom., disput. 6, et tunc talis metus perinde reputatur ac quilibet alius proveniens ex causis naturalibus, vel extrinsecis, quia non parit contemptum legis, vel aliud simile malum.

10. Secundo, observandum est aliud esse obligari ad observationem legis humanæ, non obstante mortis periculo, aliud vero posse licite eam observare, eodem periculo non obstante. Plus enim ad prius requiritur, quam ad posterius : licet enim ad utrumque necessaria sit aliqua ratio valde gravis et justa, quia non potest homo pro quacumque levi occasione vitam prodigere, nihilominus multo major causa requiritur ut ad hoc possit obligari per legem vel præceptum superioris humani, quam ut id possit homo sua spontanea voluntate honeste facere, quia non omnia honesta possunt nobis præcipi, quando sunt valde ardua, nisi ex speciali necessitate, sine qua nos possumus illa libere facere. Sic potest quis in casu necessitatis extremæ famis vel naufragii licite cedere suo commodo, et dare panem, vel tabulam amico æquali, ad quod tamen non posset lege humana obligari. Item propter utilitatem publicam potest aliquis aggredi opus cum magno periculo vitæ, etiamsi non sit tanta necessitas boni communis in qua possit obligari. Propter hoc ergo, ad discernendam occasionem in qua lex humana obligat cum tali periculo, non tantum ponderandum est an bonum commune tunc præponderet vitæ propriæ, sed etiam an tale sit ut redundet in extremam vel gravem necessitatem boni communis; vel e converso, an ex transgressione legis grave damnum commune, quale est contemptus religionis, fidei aut ipsarum legum sequatur; in his enim tantum casibus obligat lex humana, et ultra non extenditur.

11. *Satisfit argumentis contrariis.* — Ad fundamentum prioris sententiæ, respondetur dupliciter posse aliquod opus dici supererogationis. Primo : quia lex naturalis vel divina illud non præcipit, et hoc modo non est in universum verum legem humanam non posse præcipere opera supererogationis, ut supra contra Gersonem late ostensum est. Alio modo dicitur opus supererogationis, quod ex suo genere ita est sub consilio, ut de se non possit habere necessariam connexionem cum fine ultimo, vel cum communi bono reipublicæ, temporali vel spirituali, ut est, verbi gratia, custodia virginitatis; et in hoc sensu verum est bonum supererogationis non posse præcipi lege humana. Sic autem negamus dare vitam pro republica esse opus supererogationis ; aliquando enim cadit sub præceptum naturale; et sic etiam potest interdum præcipi lege humana; nec refert quod sit difficile : nam circa hoc versatur virtus in actibus necessariis, juxta finem proportionatum, et ad idem extenditur potestas legis humanæ, quando non obstante illa difficultate, observantia legis humanæ ad commune bonum necessaria est. Ad confirmationem autem respondetur in præcepto conservationis vitæ duo includi : unum est negativum, quod obligat semper et pro semper, scilicet, non se occidendi, et contra hoc nihil potest præcipere lex humana. Aliud est affirmativum, faciendi aliquid ad conservandam vitam et ad evitandam mortem, et quoad hoc non obligat pro semper, sed prætermitti sæpe potest, non solum propter observantiam legis, sed etiam propter bonum amicitiæ, vel propter alias honestas actiones, seu rationes; et ita etiam potest lex humana obligare ad prætermittendam vitæ custodiam propter observantiam legis ad commune bonum necessariæ.

12. Ad fundamentum Cajetani respondetur illationem fieri a sensu composito ad divisum; stante enim obligatione legis, repugnat contra illam agere, ut recte probat illa ratio : non autem hoc dicimus, sed in casu necessitatis cessare obligationem, et ita etiam cessare rationem culpæ in illa materiali transgressione, vel potius in materiali non executione legis;

quod plane confirmat regula juris, dicens necessitatem facere licitum quod alias non esset. De qua videri potest Alexand. *Si ex toto*, ff. de Legibus. Ad primam confirmationem fatemur, propter bonum commune contemnendam esse vitam propriam, quando necessarium est; negamus tamen semper necessarium ad bonum commune materialiter (ut sic dicam) exequi legem: nam, licet illa propter bonum commune posita sit, satis consequitur finem si regulariter, ac per se, et extra hos casus extremos observetur.

13. Ad secundam confirmationem et inductionem Cajetani, primum exemplum erat de matrimonio contrahendo cum consanguinea, in quo primo supponendum est, quod, licet obligatio legis cesset ex occurrente periculo gravissimi nocumenti, si tamen lex est irritans non cessat irritatio propter metum, ut infra dicemus, et omnes auctores supponunt, et constat ex praxi Ecclesiæ. Et ratio reddi potest, quia, ad vitandum periculum, satis est exteriorem actum facere, etiamsi propter resistentiam legis validus non sit; quod si fortasse illa occasione incurratur aliud periculum violandi aliquam legem naturalem, aut moriendi, id est valde remotum et accidentarium, et ideo id non attenditur in facienda absoluta irritatione actus. Accedit, quod si in tali casu cessaret irritatio propter metum, liceret postea, vel etiam necessarium esset in tali actu persistere transacto metu: hoc autem est valde contrarium bono communi, et fini talium legum. De qua re plura dicemus infra tractando in specie de lege irritante. Hoc ergo supposito, respondemus in casu de matrimonio licitum esse illud exterius contrahere, quia vel hoc non est prohibitum, vel si est, pro illo casu cessat prohibitio. Nihilominus tamen dicimus in eo casu, non obstante metu, manere obligationem abstinendi a matrimonii usu, non propter specialem obligationem legis positivæ, sed quia, cum non fuerit validum, esset contra naturalem legem illud consummare, quia esset fornicari, quod intrinsece malum est.

14. *Objectio.* — *Responsio.* — Dices: etiam primum videtur includere aliquid contra legem naturæ et intrinsece malum: nam imprimis si matrimonium consideretur in ratione contractus, illud est fictum matrimonium, et ita includit malitiam mendacii saltem officiosi: si vero consideretur in ratione sacramenti, videtur includere malitiam gravis sacrilegii, quia ministrare sacramentum personæ inhabili, vel tentare illud conficere sine requisitis ad valorem ejus, sacrilegium est. Respondeo breviter neutrum esse necessarium, quia talis persona potest uti amphibologia, et non habere intentionem conficiendi sacramentum, sed solum illum materialem actum faciendi ad vitandam mortem, et ita facile potest a peccato gravi excusari, de quo in proprio loco, et videri potest Sanc. lib. 7, de Matrim., disput. 7. Solum, in præsenti adverto, etiamsi in illo casu committatur aliqua culpa, nihilominus non incurri excommunicationem latam in Clement. unic. de Consanguinit. et affinit., ut bene notavit Navar. in Sum., cap. 27, n. 41; quia, si aliquid ibi peccatur etiam consummando, est contra legem naturalem, non contra Ecclesiæ præceptum; censura autem lata est contra contumaces in ecclesiasticam legem.

15. *An liceat celebrare sine vestibus sacris.* — Secundum exemplum erat de celebratione sine vestibus sacris, in quo regulariter loquendo concedi potest, quod Cajetanus assumit, quia talis actus vix fieri potest sine contemptu rerum sacrarum, nec talis metus solet incuti, nisi propter hunc finem, vel in odium religionis. Si tamen fingamus casum, in quo nec metus fiat propter illum finem, sed propter aliam indiscretam devotionem, vel existimationem, et quod res fieri possit sine irreverentia et scandalo, non erit ille actus culpabilis ex vi solius legis positivæ, quod sentit Ledesm. supra, et Medin. 1. 2, quæst. 96, art. 4, et insinuat Navar. dicto cap. 24, n. 84, dicens oppositum esse satis durum. De hoc etiam exemplo videri possunt dicta in 3 t., 3 partis.

16. *De communicatione cum excommunicato propter metum.* — Tertium exemplum est de communicatione cum excommunicato propter metum, quod integram postulabat disputationem; sed est alterius loci. Breviter ergo respondeo negando assumptum: seclusis enim circumstantiis dictis de scandalo, contemptu clavium, secluso etiam quod communicatio non sit in crimine, nec in actu alias per se et intrinsece malo, non peccat qui ex metu gravi communicat cum excommunicato, quæ est magis recepta sententia fundata in principio posito in hac quæstione, quamvis alii sentiant oppositum fundari in dicto cap. *Sacris*. Ad quod respondet Soto loqui de communicatione in crimine criminoso; Sylvest. vero ait loqui de communicatione quæ cedit in injuriam clavium; alii de utraque exponunt: alii limitant textum ex parte metus, ita ut loquatur de metu levi, et gravem comprehendat sub nomine violentiæ. Quæ omnia in se vera sunt,

difficile tamen ad textum accommodantur, quia Pontifex simpliciter et absolute loquitur, et non affertur ratio, cur hoc alio modo limitetur, et ideo alibi dixi Pontificem non assignare regulam universalem, scilicet, metum in illa materia non excusare a culpa mortali, sed constituere regulam indefinitam, scilicet, non semper metum excusare, ita ut in hoc ponat differentiam inter vim et metum, quod vis semper excusat, metus autem non semper: quando autem excusat, vel quando non, id non declarat, sed relinquit generali doctrinæ, quæ in aliis expositionibus continetur. Tandem dici possit Pontificem solum esse locutum secundum præsumptionem quoad forum externum: sed non ita placet, quia etiam in foro externo admittenda est probatio metus et excusationis sufficientis. Videantur dicta in 5, t. de Censur., disput. 6, n. 10, sect. 3, et d. 15, sect. 2, n. 13.

CAPUT XXXI.

UTRUM LEGES HUMANÆ GENERALITER ET INDIFFERENTER OMNES SUBDITOS OBLIGENT.

1. Quoniam obligatio legis respectum dicit ad eos qui legibus obligantur, ideo, postquam explicuimus ea quæ ad hanc obligationem absolute pertinent, necessarium est hunc respectum declarare, quod fiet ejus terminum declarando, id est, personas ad quas talis obligatio pertinet. Possunt autem hæ personæ in quatuor ordines seu classes distingui: quidam enim sunt inferiores legislatore, id est, subditi: hic enim tantum modus inferioritatis (ut sic dicam) ad præsentem considerationem refert: alii sunt superiores eodem modo, id est, prælatione, seu jurisdictione; alii sunt indifferentes, seu liberi ex natura rei, id est, nec subditi, nec superiores, qui sub ea ratione possunt dici æquales, quibus quarto loco addi potest legislator ipse. Ex quibus omittimus superiores: de illis enim nihil dicere necesse est, cum sit per se notum eos non obligari legibus inferiorum, si ut tales spectentur, an vero sub aliqua ratione possint obligari, explicando alia membra dicetur. Igitur de reliquis ordinibus personarum dicendum est, et primo subditis.

2. In proposita ergo quæstione tres errores notari possunt. Primus, hæreticorum dicentium fideles seu christianos homines non obligari legibus humanis, quia per Christum liberi facti sunt: unde dixit Paul. 1, ad Corinth. 6: *Pretio empti estis, nolite servi fieri hominum;* et Christus ipse, Matth. 13, reprehendit servantes mandata et traditiones hominum. Sed hic error generaliter refutatus est lib. 1, c. 18, et specialius in principio hujus libri, ubi ostendimus esse in principibus potestatem legislativam civilem, et hanc perseverare in Christi Ecclesia, et circa fideles versari. Idemque cum proportione ostendemus in libro sequenti de Ecclesiastica potestate, et ideo hic plura dicere non est necesse: nam quod Paulus monet ne efficiamur servi hominum, intelligit, qua homines sunt, id est, ne illis pareamus in iis quæ Deo repugnant, nec servitutem illorum servituti Dei præferamus. Qui autem subjicitur legi humanæ justa et legitima potestate latæ, magis Deo servit quam homini, quia et homo non fert legem, nisi ut minister Dei, et Deus ipse præcipit obedire principibus et *Prælatis*, ut idem Paulus aliis locis docuit; et eodem modo ac sensu mandata hominum dicuntur per antonomasiam, quæ repugnant mandatis Dei, sicut propria voluntas dicitur quæ a voluntate Dei, vel superioris discordat, et ideo reprehendi solet, quamvis alias constet propria voluntate et libertate utendum esse ad obediendum Deo. Sic ergo mandatis hominum obediendum est, quando sunt consentanea divinæ voluntati.

3. *Secundus error, saltem justos non obligari legibus humanis.*—Secundus error est hæreticorum hujus temporis dicentium, saltem justos non obligari legibus humanis, qui utuntur eisdem fundamentis propter quæ idem asserunt de omni lege; istis vero satis responsum est in dicto cap. 18, lib. 1, et ideo in hoc nihil hic addere necesse est. Videri deinde potest August. in Epistol. ad Rom. cap. 72, ad finem, qui late hunc errorem jam olim confutavit. Tertius error fuit non quoscumque justos, sed eximie perfectos exemptos esse ab obligatione legis humanæ, quod senserunt Begardi et Beghini, ut colligitur ex Clement. *Ad nostram*, de Hæret. Fundabantur autem, quia putabant justos perfectos in hac vita pervenire ad statum beatificum, in quo non obligantur beati legibus humanis. Sed hoc fundamentum plane est hæreticum, neque est hoc loco tractandum, habet enim proprium in 1 part., quæst. 12, et 1. 2, quæst. 3 et 4: ideo contra hunc etiam errorem sufficere possunt superius dicta in allegato cap. 18, et de potestate ferendi leges humanas, et definitio Concilii Trident., sess. 6, t. 11; et can. 10 et 20; et videri potest Soto lib. 3 de Natur. et grat., cap. 1; Veg., lib. 11, in Conc. Trid., cap. 6 et 7.

4. *Leges humanas obligare omnes subditos ad quos loquuntur.*—Dicendum ergo est omnem hominem viatorem et superiorem habentem, posse illius legibus obligari, ac subinde leges humanas obligare omnes subditos ad quos loquuntur; quæ assertio sumitur ex D. Thom. 1. 2, quæst. 96, art. 5, et 2. 2, quæst. 104, a. 1, et recte declarata omnino certa est, et de fide. Probaturque sufficienter ex verbis Pauli Roman. 3: *Scimus quoniam quæcumque lex loquitur, iis qui in lege sunt, loquitur.* Illos ergo etiam obligat, quia loquitur imperando, et imperium obligat subditos, ut supra ostensum est; et convincit etiam illud Pauli Roman. 13: *Omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit,* cum similibus testimoniis supra citatis. Ratio autem generalis est, quia ratio naturalis docet servandas esse leges justas ab hominibus latas, et Deus etiam in Scriptura sæpe hoc præcipit; ergo maxime a subditis: nam illi sunt qui suis superioribus obedientiam debent; ab hac autem generali regula, nulla exceptio nobis data est, vel de fidelibus, vel de justis, seu de perfectis, sive de cujuscumque alterius conditionis hominibus, neque enim per Scripturam, vel per traditionem, vel per aliquam probabilem rationem de tali exceptione constat: ergo nec secundum fidem, nec secundum rationem admitti potest: ergo omnes subditi obligatione legis humanæ tenentur.

5. Notanda vero est particula *ad quos loquuntur*, ex qua pendet intelligentia conclusionis: non enim singulæ leges humanæ universos homines obligant, nec singuli homines omnibus his legibus onerantur; sed unusquisque obligatur legibus ad se pertinentibus; nullus vero est qui ad aliquas leges humanas servandas non teneatur, si in terris recognoscit superiorem; et ita omnes quidem subjiciuntur humanis legibus, non tamen absolute et indifferenter, sed respective. Explicandum vero superest quomodo hic respectus, seu distributio hujus obligationis facienda sit, ad quod explicandum duæ aliæ regulæ generales addendæ sunt.

6. *Quævis lex humana ligat omnes partes communitatis pro qua lex fertur, si cætera concurrant.*—Dico ergo secundo: unaquæque lex humana obligat omnes personas quæ sunt partes illius communitatis pro qua lex fertur, si cætera concurrant. Hanc ultimam particulam addo, quia supponendæ sunt in lege omnes aliæ conditiones ad obligationem legis requisitæ, quæ in superioribus tractatæ sunt: nam hic solum agimus de conditione necessaria ex parte personæ, quæ obliganda est per legem. Deinde etiam supponimus verba et rationem legis, quantum est de se, habere locum in tali persona: nam si lex ipsa determinate feratur ad certa membra reipublicæ, non obligabit reliqua, quia tunc non fertur ad totam communitatem, sed ad partem ejus, quatenus sub alia ratione minorem quamdam communitatem constituit, et ita servata proportione ad illam etiam poterit regula posita applicari. Sic ergo explicata assertio communis et certa est, sumiturque ex Paulo priori loco allegato: ratione declaratur, quia lex, ut in superioribus vidimus, per se primo fertur in communitatem, et inde descendit ejus obligatio ad singulos: ergo per se, et quantum est ex vi legis, descendit ad omnes, qui sunt partes communitatis, quia nec potest esse alia ratio hujus obligationis, neque est diversa, aut major in his quam in illis membris, quando materia uniformis est. Confirmatur, quia lex habet potestatem obligandi subditos, ut dictum est; sed membra communitatis sunt subjecta toti communitati, cujus virtute, et potestate lex fertur; ergo lex obligat membra omnia communitatis.

7. *Quænam sint membra communitatis quoad præsens.* — Quæret vero aliquis quænam sint censenda membra communitatis quantum ad præsens spectat. Respondetur, in generali loquendo, sicut in naturali corpore actualia membra constituuntur per unionem proportionatam tali corpori, qua mediante subjiciuntur motioni totius corporis, ita in corpore politico membra constitui per moralem conjunctionem, quæ non est ejusdem rationis in omnibus communitatibus, sed cum proportione sumenda est: nam in civili republica, postquam semel constituta est, ordinarie constitui solent membra per naturalem originem, l. 1, ff. ad Municip., et l. *Cives*, C. de Incolis, l. 10. In Ecclesia vero universali constituuntur membra per spiritualem originem, nempe Baptismum; in particulari vero per mutationem, vel acquisitionem domicilii, argumento cap. 3 de Tempor. ordin. in 6, et sumitur ex l. 1, de Incol. In aliis vero specialibus communitatibus solent constitui membra per specialem receptionem, seu acceptationem in collegam, et per aliquam promissionem, vel juramentum, ut constat in universitatibus, collegiis, capitulis, religionibus, et similibus: hæc autem intelligenda sunt de unione et subjectione quasi permanente; nam transeunter (ut sic dicam) possunt dari alii modi contrahendi subjectionem, ut inferius explicabitur.

8. *Legem non extendi ad eos qui omnino sunt extra communitatem cui lex imponitur.*—Tertio, dicendum est obligationem legis per se non extendi ad eos qui omnino sunt extra communitatem cui lex imponitur. Est etiam communis ex D. Thoma supra, et commentatoribus, et Summistis omnibus verb. *Lex,* et pluribus aliis quos referemus cap. sequenti; et eam confirmant verba Pauli 1 ad Corinth. 5 : *De his, qui foris sunt, nihil ad nos;* quæ ratio in omnibus communitatibus cum proportione procedit, et ita potest conclusio inductione confirmari : nam ob hanc causam nec leges Hispaniæ obligant Gallos, neque e converso; et statuta unius communitatis non obligant religiosos alterius, neque e converso, et sic de aliis : ratio denique est, quia nulla potentia extra suam sphæram operatur : potestas autem uniuscujusque communitatis habet pro sphæra adæquata ipsam communitatem; ergo. Minor patet in potestate civili, quia civilis potestas manat a communitate, et sic non potest ultra illam extendi; ubi vero potestas manat a superiori principio, datur cum proportione respectu illius communitatis, cujus caput, vel princeps aliquis constituitur, sicut de potestate ecclesiastica infra dicetur. Et confirmatur, quia lex, ut dixi, est actus superioris; nullus autem legislator est superior, nisi illius communitatis cui præpositus est : extra illam igitur non potest obligare; et facit illud cap. 2, de Constit. in 6 : *Extra territorium jus dicenti impune non paretur.* Objectio autem quæ hic fieri posset ab excommunicatione ad legem (quia excommunicatio obligat non subditos ad non communicandum cum excommunicato a suo superiore) facile solvitur negando similitudinem, quia excommunicatio id operatur in vi juris communis, potius quam ex vi jurisdictionis privati Episcopi, aut superioris, ut latius dixi in 5 tom. de Cens. disput. 15, sect. 1.

CAPUT XXXII.

UTRUM LEGES PROPRIÆ ALICUJUS REGNI VEL TERRITORII OBLIGENT HOMINES ILLIUS TERRITORII QUANDO EXTRA ILLUD VERSANTUR.

1. Quatuor modis potest aliqua persona comparari ad territorium, seu diœcesim. Primo, quia ibi est incola, et ibi etiam actu existit et habitat; secundo, per contrarium extremum, quia neutrum habet in tali territorio; tertio, quia, cum sit incola illius territorii et in eo habeat domicilium, in alieno actu versatur; quarto, quod in territorio habeat præsentiam, non tamen domicilium, aut originem. De primo et secundo nulla est disputatio; nam in primo maxime locum habent dicta in capite præcedenti, quia ibi occurrunt omnia necessaria ad actualem subjectionem, et consequenter ad obligationem legis; in secundo vero clarum est non posse obligare legem, quia nullus est titulus subjectionis : in tertio autem et quarto puncto occurrunt duæ difficultates tractandæ.

2. *Ratio dubitandi.* — Prima difficultas est in titulo proposita : ratio autem dubitandi est, quia, quamvis subditus actu versetur seu peregrinetur extra territorium, semper manet subditus, dum non mutat domicilium : sed dictum est legem obligare omnes subditos, et omnes partes communitatis; ergo etiam obligat in illo casu. Confirmatur primo sumpto argumento a contrario: nam incola alterius regni dum in hoc versatur, non cogitur servare præcepta hujus regni, ut in legibus canonicis videtur expresse definiri in capite *A nobis,* 1, de Sentent. excommun.; ergo obligandus est servare præcepta sui territorii, alioqui propter solam absentiam maneret liber ab onere utrarumque legum, quod videtur absurdum. Confirmatur secundo: nam si Episcopus hujus diœcesis faciat statutum, ut omnes sui subditi habentes beneficium in suo Episcopatu resideant tali tempore sub tali pœna, vel censura, obligat illos ubicumque existant, ita ut si præscripto tempore non veniant, incurrant pœnam vel censuram, per se loquendo, et seclusa ignorantia et impotentia; ergo statutum provinciale obligat diœcesanos, etiam alibi peregrinantes; ergo idem est de quacumque lege simili.

3. *Conclusio negativa, eaque communis.* — Nihilominus dicendum est legem non obligare extra terminum territorii illius superioris vel principis a quo fertur, et ideo incolas illius territorii, per se loquendo, nihil peccare, etiamsi contra illam agant, dum extra territorium existunt. Hæc est communis sententia doctorum in cap. 2, de Constit. in 6, et in dicto cap. *A nobis,* 1, de Sentent. excommun. Sylv. verb. *Excommunicatio,* 2, n. 7, ubi Ang. et alii Summistæ verb. *Lex;* Covar. in cap. *Alma mater,* 1 part., § 10, n. 3: sumiturque ex dicto cap. 2, ubi dicitur non incurrere sententiam latam per statutum Episcopi, qui extra territorium existens illud non servat. Respondere autem quispiam potest ibi non esse sermonem de obligatione præcepti, sed de censura, et in

ea diversam esse rationem, quia impositio censuræ non pertinet ad vim directivam, sed ad coactivam legis, et ideo non extenditur extra territorium, quia superior vel judex non potest extra territorium punire, licet possit præcipere et obligare; et hunc sensum videtur indicare Pontifex in ratione quam subdit, *quia extra territorium jus dicenti non paretur impune:* nam jus dicere idem est, quod sententiam ferre. Nihilominus mens Pontificis, sine dubio, fuit declarare tale statutum non violari a subdito in illo casu, et ob eam causam non incurrere censuram; ergo etiam quoad vim directivam non obligat in eo casu. Item, qui in eo casu non servat statutum non est contumax contra obedientiam Ecclesiæ; ergo signum est non obligari per statutum, etiam quoad vim directivam. Antecedens patet, quia si tunc subditus esset contumax, posset etiam excommunicari, et consequenter incurrere censuram legis; nam excommunicatio, juxta veriorem sententiam, ferri potest in absentem, etiamsi in alieno territorio versetur, dummodo sufficiens causa censuræ supponatur: contumacia autem est sufficiens causa, juxta illud: *Si Ecclesiam non audierit, sit tibi tanquam ethnicus et publicanus*, Matth. 18: ergo, sicut censura non ligat absentem, ita nec præceptum: unde aperte fit quod, licet tale statutum simpliciter latum esset sine censura, vel pœna, in vi cujusdam legis directivæ obligantis in conscientia, non obligaret absentes; tum quia ejus obligatio in conscientia non magis extenuatur ratione censuræ: nam potius censura supponit jurisdictionem et potestatem ad obligandum, et quando additur censura, ratione illius non extenuatur, seu coarctatur jurisdictio; atque ita ex illo textu optimum sumitur argumentum de quacumque lege prodeunte a potestate limitata ad definitum territorium, sive illa canonica sit, sive civilis, servata proportione.

4. Ratio autem assertionis non eadem redditur ab omnibus; quidam enim eam referunt ad intentionem legislatoris, quia tantum intendit obligare subditos in suo territorio; unde consequenter aiunt assertionem positam solum procedere, quando lex solum loquitur generalibus verbis: nam per ea non explicatur alia, seu major intentio statuentis; quapropter, si expressis verbis legislator declaret se velle obligare subditos ubicumque sint, tunc aiunt legem obligare illos etiam extra territorium, et ita limitant dictum cap. 2. Pro qua opinione communiter citatur Bartol. in leg. 1, Cod. de Summ. Trinit., n. 44 et sequentibus. Hanc vero rationem ut ex Bartol. sumptam reprehendunt Panormit. in dicto cap. *A nobis;* Navar., cap. 27, n. 272; Sylvest., Covar. supra, et omnes; et convincitur plane ex dicto cap. 2, ubi Pontifex rationem suæ assertionis reddit, *quia extra territorium jus dicenti non paretur impune*. Quæ verba non significant tantum defectum voluntatis, sed etiam potestatis, ut per se constat ex leg. ultim., ff. de Jurisdict. omni judic., a qua desumpta sunt, ubi etiam communiter interpretes in hoc conveniunt: ratio ergo propria assertionis est, quia jurisdictio unius cujuscumque civitatis vel particularis principis non extenditur quoad leges ferendas extra civitatem, seu territorium, ut latius explicavi in tom. 5 de Censuris, disp. 5, sect. 4, ubi de hoc puncto alia quæ ad censuras magis pertinent tractavi; neque ista ratio est aliena a mente Bartoli: nam illam attigit illo n. 44. Eamque colligit ex l. *Omnes populi*, ff. de Justit. et jur., ubi lex dicitur jus proprium civitatis. Sicut ergo in philosophia dicere solemus extra sphæram activitatis non sequi actionem, nimirum ex defectu potestatis, non voluntatis; ita jurisdictionis activitas in ferenda lege limitatur ad territorium, et ideo lex extra illum non obligat: unde aperte concluditur, etiamsi legislator maxime velit et suis verbis expresse id explicet, non posse obligare subditum extra territorium existentem.

5. *Quando possit princeps punire extra territorium subditum.* — Hoc autem intelligendum est de propria obligatione legis directiva et in conscientia; hic est enim proprius et immediatus effectus legis. At vero, si sermo sit de coactione per pœnam, est opinio juristarum posse principem punire subditum, qui deliquit extra territorium, pœna imposita per legem suam et latam pro suo territorio, quando pœna non est ipso jure imposita, sed imponenda, et delictum extra territorium commissum, intra illud postea punitur. Ita docet Abbas in cap. 1 de Raptoribus, n. 8; et revera hoc solum intendit Bartol. in loco citato, si attente legatur. Et ratio est, quia tunc pœna non imponitur extra territorium, sed intra illud, quia supponitur per hominem imponenda, et judices non puniunt, nec inferunt vim forensibus extra territorium existentibus, sed quando ad illud redeunt, et ita hoc non repugnat dicto cap. 2, tum quia loquitur de statuto ferente sententiam censuræ, per quam sententiam censura ipso jure fertur; tum etiam quia tale statutum

necessario supponit et requirit propriam vim obligandi in conscientia, ut possit transgressorem reddere contumacem et capacem censuræ; et ob eamdem causam non obstat prædictæ limitationi ratio illius cap. 2, quia per talem legem designantem pœnam ferendam, etiam pro delicto extra territorium commisso, et per executionem ejus, non dicitur jus extra territorium.

6. Et hinc etiam constat ratio differentiæ inter legem ferentem pœnam ipso facto, aut solum statuentem ferendam, quia prior lex debet extendere suam efficaciam quoad obligationem et executionem extra territorium, quia per seipsam exequitur pœnam, quod non potest aliter facere nisi obligando delinquentem ut in se pœnam exequatur, quod facere non potest, ut probatum est; quia, si non potest obligare ad actum, vel prohibere illum, multo minus poterit obligare ad executionem pœnæ. At vero lex quæ imponit pœnam ferendam per judicem, per se magis obligat judicem ut secundum ipsam judicet, quam reum: judex autem intra territorium existit. Dices: etiam subditus obligatur in conscientia ad sustinendam talem pœnam. Respondeo subditum delinquentem proprie non obligari per illam legem, nisi post sententiam, quando jam in territorio esse supponitur: unde recte adnotat Panormitanus necessarium esse ut delictum illud, quod per talem legem punitur, non sit tantum malum, quia illa lege prohibitum, sed ut supponatur per se malum, aut alias sufficienter prohibitum, quia lex illa non poterat prohibere illud opus extra territorium, ut probatum est; ergo nec potest pro illo pœnam designare, nisi alias opus supponatur malum, vel sufficienter prohibitum.

7. *Respondetur argumentis adversantibus.*— Ad rationem dubitandi in principio positam respondetur ex dictis, subditum extra territorium existentem, licet non amittat subjectionem in habitu, ut sic dicam, seu radicalem, amittere tamen actualem, seu ejus usum in ordine ad leges territorii, quia constituitur extra terminos earum. In confirmatione autem prima petitur difficultas de intelligentia illius cap. *A nobis*, quæ ad punctum sequens magis pertinet, et ideo breviter dico ibi non esse sermonem de statuto vel lege, sed de sententia generali, seu præcepto personali ac temporali: quæ autem differentia hinc nascatur et quæ sit ratio ejus, dicam statim.

8. Propter secundam confirmationem, addunt doctores limitationes aliquas assertioni positæ, ut videre licet in Sylvest. supra, et Angelo verb. *Excommunicatio*, 1, n. 10, qui ad hoc principium illas reducunt, ut extra territorium non ligetur quis, quando et persona operans, et res circa quam operatur, et actio ipsa omnino sunt extra territorium: unde, si persona sit extra, res autem circa quam peccatur sit intra, poterit obligatio legis habere locum. Covarrus autem aliis verbis limitationem explicat licet fortasse in idem redeat, scilicet legem non obligare extra territorium, nisi materia ejus respiciat bonum ipsiusmet territorii, scilicet, ut vitetur injuria, aut nocumentum ejus, vel aliquid simile; quam doctrinam veram censeo, et eam latius explicui in dicto loco de Censur., et ex ibi dictis colligo, per eam in rigore non limitari assertionem, quia delicta contraria tali legi, non extra, sed intra territorium fieri censenda sunt: nam si præceptum, verbi gratia, sit affirmativum mandans aliquid fieri in territorio, omissio ejus ibi censetur consummari ubi actus præceptus fieri debuisset, quia ibi videtur quis delinquere ubi non facit quod debet, sicut e contrario ibi peccat, ubi facit quod non debet, juxta legem *Qui non facit*, ff. de Regul. jur. Si autem præceptum sit negativum, et commissio contra illud cedat in injuriam territorii, ibi plane consummatur delictum, ut si quis corpore existens extra terminum territorii, vel regni emissa sagitta occidat hominem intra territorium existentem, plane censetur peccare in territorio, ideoque contra legem ageret, et sic censuram, si in eo lata esset, incurreret, ut in citato loco dixi. Ita ergo contingit in casu illius confirmationis, cui per hoc est sufficienter responsum.

9. *Idem cum proportione dicendum de locis exemptis, quando alias intra territorium continentur.*— Dubitabit vero aliquis an idem dicendum sit de locis exemptis, quando alias inter territorium continentur. Sed hoc dubium, et frequentius locum habet in legibus canonicis quam in civilibus, et illud sufficienter tractavi in dicto loco de Censuris, et ideo breviter dico idem cum proportione dicendum esse de hujusmodi loco, quæ est communis resolutio, ut ibi dixi; quam tenent etiam Paludan. 4, distinct. 18, quæst. 2, in 2 parte illius, artic. 2; et ibi Gabriel quæst. 2, artic. 2, conclus. 6; Antonin., 3 part., titul. 24, cap. 75, § 2 et Summ.; Rosel., verb. *excommunicatio* 7, § 3; Armil., num. 30; Canonistæ in cap. *Cum Episcopus*, de Offic. ordin. in 6, et in Clement. *Archiepiscopo*, de Privil., et ex illis juribus hoc com-

probari potest, quatenus ex eis colligitur Prælatum non posse exercere jurisdictionem suam in loco exempto, quod in omni superiore procedit. Inde ergo colligimus locum exemptum quoad jurisdictionem esse extra territorium, quia, exceptis casibus a jure expressis, non potest ordinarius superior territorii jurisdictionis actus ibi exercere : obligare autem per statutum, vel legem in loco exempto, est jurisdictionem ibi exercere, ut constat ex dicto cap. 2 de Constitut. in 6; ergo est eadem ratio de illo loco, et ad illum optime applicatur illud principium : *Extra territorium jus dicenti non paretur impune.*

CAPUT XXXIII.

UTRUM LEGES PROPRIÆ ALICUJUS TERRITORII OBLIGENT ADVENAS DUM IBI EXISTUNT.

1. *Tria in lege distinguenda.*—Quæstionem hanc tractavi late tom. 1 de Relig., tract. 2, lib. 2 de Festis, cap. 14, occasione præcepti servandi festa, et ideo in præsenti absque repetitione perstringam breviter quæ ibi tradidi, et nonnulla addam huic loco magis accommodata. Tria ergo in lege distingui possunt : vis obligandi in conscientia, quam directivam voco; et vis coactiva, per quam fit ut aliquis puniri possit secundum legem; et vis ponendi formam in contractibus, et aliis actibus forensibus, per quam interdum fit ut actus aliter factus validus non sit; et quoad hæc tria explicanda est proposita quæstio, quia proprias habent difficultates.

2. *Sententiæ negativæ fundamenta.* — Circa primum punctum variæ sunt sententiæ, quas citato loco retuli. Prima est absolute negans, aliquem obligari legibus loci, nisi in eo habeat fixum et perfectum domicilium. Pro qua ibi allegavi Palud., Medin., Archid., Hostiens. et alios; sed illam tanquam improbabilem refutavi. Secunda dicit leges loci obligare exteros, ita ibi permanentes ut saltem quasi domicilium contrahant : non vero alios brevi tempore ibi existentes, vel illac transeuntes, pro qua Felin., Anton. et alios adduxi. Utriusque autem sententiæ idem fere est fundamentum, scilicet, quia peregrini non sunt subditi : nam subjectio quoad morum directionem et obligationem non acquiritur nisi per domicilium, vel saltem per quasi domicilium. Præter hanc rationem afferunt exempla de infidelibus, qui non obligantur legibus Christianorum, licet inter illos vivant, et de religiosis respectu sæcularium, et de novitiis respectu professorum. Sed hæc omitto, quia non sunt ad rem, cum hæc exempla non solum in transeuntibus, sed etiam in habentibus ibi domicilium locum habeant, et in sequenti libro, capite ultimo, de his dicemus. Confirmatur ab incommodis, quia alias tenerentur infideles, dum transeunt per provincias fidelium, servare leges seu ritus eorum, abstinendo a carnibus diebus prohibitis, etc., quod est absurdum. Item obligarentur monachi habitantes servare jejunia synodalia, quod esset grave onus, cum ipsi habeant plura alia jejunia propria, ad quæ non obligantur laici propter ipsorum regularium statuta. Item sequitur teneri religiosum unius provinciæ ad servanda jejunia, festivitates, et similia statuta propria alterius provinciæ, quando est hospes in illa, etiamsi non sint communia toti religioni; et similiter novitius teneretur servare leges religionis, quamdiu ibi moratur, quæ admittenda non sunt.

3. *Legem territorii obligare advenas quamdiu ibi commorantur, in conscientia, et eo modo quo obligant incolas.—Ad pacem et bonos mores loci necessarium est advenas, dum ibi versantur, conformari moribus populi, ne sequantur scandala.*—Nihilominus dicendum est legem territorii obligare advenas et hospites, quamdiu ibi commorantur, in conscientia, et eo modo quo obligat incolas. Hæc est communis sententia interpretum in l. *Cunctos populos*, C. de Summa Trinitate, et in cap. *A nobis*, 1 de Sentent. excommunicat., præsertim Innocen., Hostiens. et Panormit., et in cap. 2 de Constitut., in 6, ubi late Gemin. et Sylvest. verb. *Excommunicatio*, 2, n. 4, et plures alios in citato loco allegavi, eamque Augustini auctoritate et Ecclesiæ consuetudine, variisque rationibus comprobavi. Propria vero ratio est, quia lex generaliter fertur pro tali territorio, ut supponimus : ergo obligat omnes actu ibi degentes pro tempore quo ibi commorantur. Probatur consequentia, primo, ex parte causæ finalis, quia ad bonam gubernationem provinciæ, loci, seu territorii, est moraliter necessarium ut leges pro illo latæ hanc vim habeant; quia ad pacem et bonos mores loci necesse est ut advenæ conformentur moribus populi, quamdiu ibi versantur, ut sæpe in jure insinuatur, cap. *Illud*, distinct. 12, cap. *Quæ contra*, distinct. 8, cap. *In nova*, 16, quæst. 7, et experientia id satis docet, quia, si aliter fiat, sequuntur dissidia et scandala. Cum ergo leges ferantur propter commune bonum, et pacem et bonos mores loci præcipue intendant, necesse est ut hanc

vim habeant. Secundo, idem probatur ex parte causæ efficientis, seu potestatis legislatoris, quia unusquisque gubernator reipublicæ habet potestatem necessariam ad conservationem suæ reipublicæ, et ad ejus bonos mores tuendos; ergo habet potestatem ad ferendas leges quas omnes ibi morantes servare tenentur. Hac enim ratione habet potestatem puniendi advenas ibi delinquentes : ergo eadem ratione habet potestatem obligandi per suam legem omnes ibi operantes, quatenus ad bonum suæ reipublicæ necessarium est.

4. *Probatur ex parte advenarum.* — Tertio, idem patet ex parte personarum advenarum, quia non deest in illis sufficiens titulus subjectionis, ratione cujus obligari possint legibus territorii; hæc autem subjectio tantum desideratur ; ergo. Major patet, tum quia potestas in uno et subjectio in alio sunt correlativa; ostensum est autem in principe esse potestatem ; ergo illi respondet subjectio ex parte alterius extremi; tum etiam quia, sicut illa obligatio est quasi transiens et secundum quid, ita ad illam sufficit quasi transitoria subjectio, ad quam satis est actualis commoratio et præsentia, licet diuturna futura non sit : nam, sicut is qui transfert domicilium in aliquem locum eo ipso vult obligari legibus loci permanenter ; vel ex consequenti obligatur, etiamsi nolit ; ita qui alicubi vult ad breve tempus morari, eo ipso vult, aut velle debet, subdi pro tunc regimini illius loci quoad ea quæ ad generales mores et leges spectant. Quod confirmatur a contrario : nam incola discedens a territorio ad breve tempus, statim pro eodem desinit obligari legibus territorii, juxta dicta capite præcedenti, et consequenter pro tunc fit non subditus in actu ; ergo idem erit e contrario : nam est eadem ratio, et æquitas postulat ut in utroque paritas seu proportio servetur.

5. *Satisfit fundamento contrario.*— Fundamentum contrariæ sententiæ ex dictis solutum est : jam enim ostensum est quomodo hic nec jurisdictio nec subjectio desit, et in citato loco de censuris, sigillatim ostendimus ad hanc obligationem sufficere imprimis quasi domicilium, deinde satis esse brevem moram aliquorum dierum, et hanc extendendam esse cum proportione ad viatores qui ad breve tempus in hospitio commorantur; et quæ ibi diximus de lege servandi festa possunt facile ad omnes leges, etiam civiles, applicari, de quibus etiam multa obiter tetigimus. Addo etiam obiter eamdem doctrinam applicandam esse ad religiosos peregrinos, seu hospites in aliis provinciis vel domibus, quoad particularia statuta earum; quod ideo adverto, quia aliqui excipiunt religiosos peregrinantes ab hac obligatione, quia non habent territorium proprium, eo quod per totam Ecclesiam potest diffundi religio. Sed hoc non obstat, quia nihilominus possunt religiosi habere sua domicilia propria, argumento cap. 1 de Privileg., in 6, et quoad hoc possunt peculiaria monasteria, et provinciæ habere proprias observantias, et ab has dicimus obligari advenas, quamdiu ibi sunt, servata proportione, quia est eadem ratio, nisi ipsamet consuetudo religiosa aliquam exceptionem illis tribuat.

6. *Non ob scandalum tantum teneri advenas ad loci leges, sed etiam propter ipsas leges et sufficientem subjectionem.*—Tandem, ex dictis constat non recte aliquos dixisse teneri advenas ad has leges servandas, solum propter vitandum scandalum. Hoc enim verum non est, alias, cessante scandalo, ac per se et in occulto non obligarentur his legibus. Dicendum ergo est, licet interveniente actuali scandalo crescat accidentarie obligatio, non tamen esse scandalum proprium fundamentum obligationis, sed ad summum esse occasionem seu motivum, quod legislatorem movet ad ferendam legem cujus obligatio non cessat, etiamsi in particulari cesset motivum; sicut prohibentur arma tali loco vel tempore ut vitentur rixæ, et prohibentur feminæ hoc vel illo modo ornari, ut non præbeant scandalum ; et nihilominus, postquam leges positæ sunt, obligatio non est tantum scandali, sed per se ratione talium legum. Sic ergo est in præsenti, necessitas enim vitandi scandala, et conservandi bonos mores reipublicæ movet ad ferendas leges pro omnibus qui in tali loco versantur ; et ideo, postquam lex est constituta, tenetur advena illi conformari, non solum ratione scandali vitandi, sed etiam propter ipsam legem et sufficientem subjectionem, ut explicatum est.

7. *Posse ferri legem pro aliquo territorio, quæ solos advenas in illo existentes obliget, cum hoc ad bonum commune spectet.* — Sed quæres an possit ferri lex pro aliqua civitate aut territorio, quæ solos advenas in illo existentes obliget; nam Innocent., in dicto cap. *A nobis*, dicit talem legem non posse obligare peregrinos, sed solum quando generalis est, et per se obligat incolas, et quasi concomitanter peregrinos ; et forte motus est, quia tunc habet locum ratio uniformitatis, et accessorii, quod sequitur principale : hæc autem ratio non ha-

bet locum quando lex loquitur ad solos peregrinos, qui per se ac directe non sunt subditi talis reipublicæ, vel principis. Nihilominus contrarium censeo verum, quod tenet Hostiens. ibi, cui magis adhæret Panormitan. et sequitur Sylvest. Ratio autem est eadem cum proportione applicata; nam ad bonum civitatis vel reipublicæ spectat ordinare, quomodo peregrini se ibi gerere debeant, et statuere quæ ad hunc finem necessaria fuerint, alioqui non fuisset sufficienter provisum reipublicæ, nec talis potestas esse potest in alio quam in ipsa, vel ejus gubernatore, quia illi providentia et cura illius loci commissa est. Sicut ergo peregrini habent peculiarem modum vivendi, seu existendi in tali loco, ita in multis postulare possunt peculiaria statuta: ergo possunt per illa obligari, quia quoad hoc efficiuntur subditi per solam illam moram, ut declaratum est. Supponimus autem debere leges esse justas, et accommodatas non solum loco, sed etiam ipsis peregrinis, proportionem inter eos servando: sic enim nihil deest in illis legibus ad peregrinos obligandos.

8. *De vi coactiva. — Ratio dubitandi. — Rejicitur Glossa.* — Circa secundum punctum de vi coactiva, an etiam secundum illam lex obliget advenas seu peregrinos, specialis ratio dubitandi sumitur ex cap. *A nobis*, 1 de Sentent. excommun., ubi proposita quæstione, an Episcopus ferens in sua diœcesi generalem sententiam: *Si quis furatus fuerit, excommunicatus sit*, obliget forenses, respondet Pontifex tantum obligare subditos, cujus rei ratio alia esse non potest, nisi quia talis Episcopus non habet potestatem coactivam in forenses, sed tantum in subditos. Respondet Glossa ibi, etiam advenas comprehendi illa excommunicatione, non quatenus tales sunt, sed quatenus sunt subditi ratione delicti, et ita putat esse textum intelligendum de subditis quocumque titulo. Sed revera evertit responsionem Pontificis, et frivolam, ac ridiculam illam reddit; nam hoc ipsum est quod quærebatur, an illi forenses fiant subditi ratione delicti: non ergo loquitur hoc sensu de subditis, sed prout incolæ simpliciter subditi appellantur. Præterea involvitur in illa responsione quædam repugnantia: nam in pœna excommunicationis non potest proxima ratio subjectionis esse delictum in tali loco commissum, sed necessario supponi debet obligatio parendi prælato illius loci, quia ad excommunicationem necessaria est contumacia respectu Ecclesiæ, et non sufficit delictum contra legem naturalem, ut sic (quod suppono ex propria materia); ergo ante delictum supponi debet subjectio, ex qua oriatur obligatio parendi præcepto prohibenti aliquid sub pœna excommunicationis; ergo cum in illo textu sit sermo de hac censura, non possunt advenæ ratione delicti comprehendi sub nomine subditorum, sed subditi vocantur, quia per se ante talem legem, vel delictum hujusmodi erant. Atque ita intellexerunt textum illum Panorm. et alii, qui consequenter fatentur advenas non comprehendi sub illa censura per sententiam generalem lata.

9. *Mens auctoris.*—Nihilominus dicendum est legem pro territorio latam comprehendere peregrinos ibi morantes, etiam quoad vim coactivam, id est, puniri ibi posse propter transgressionem talis legis, vel per judicem, vel per ipsam legem, si pœnam ferat ipso facto. Ita sentiunt auctores supra allegati, et interpretes in eodem cap. *A nobis*. Et ratio est manifesta, quia idem titulus subjectionis seu potestatis intervenit quoad vim coactivam, qui demonstratus est de vi directiva: imo directiva non esset efficax nisi haberet adjunctam coactivam. Accedit præterea, quia si advena tenetur per se et in conscientia servare legem hujus reipublicæ, transgrediendo illam delinquit in hoc loco, et in hanc rempublicam: ergo etiam ratione delicti manet subjectus coactioni talis reipublicæ, juxta authenticam *Quæ in provincia*, C. Ubi de criminibus agi oporteat.

10. *Unus Episcopus non potest ab alio æquali puniri.*—Addi vero solet limitatio, nisi peregrinus sit superior respectu auctoris talis legis, quia nullus superior potest subdi inferiori quoad vim coactivam, ut si Episcopus hic prohibeat aliquid clericis sub pœna excommunicationis ipso facto, metropolitanus, etiamsi in hoc episcopatu contra talem legem agat, non poterit incurrere illam censuram, quod notavit Sylv. *Excommunicatio*, 1, n. 9, et Panorm. in cap. 1, de Raptoribus, n. 11, qui idem attigit in cap. ultim, de Foro compet. Idem sentit Soto in 4, dist. 22, quæst. 2, ubi etiam ad æqualem hoc extendit, dicens neque Archiepiscopum, neque alium Episcopum delinquentem intra diœcesim suffraganei vel Episcopi posse ligari censura ejus. Panorm. autem recte hoc declarat de superiore quoad jurisdictionem: nam, licet aliquis sit æqualis, vel etiam superior in dignitate, dum existit in tali episcopatu obligari potest legibus ejus: ergo etiam poterit ligari censuris, vel puniri propter delictum ibi commissum; quod tam in

Ecclesiasticis legibus, quam in civilibus verum est, ut sensit etiam Innocent. in cap. *Cum inferior*, de Majorit. et obedient., et sumitur ex l. 3, ff. de Offic. Præs. Et ratio est, quia dignitas sine jurisdictione non impedit subjectionem ratione delicti, sicut non impedit obligationem servandi talem legem : unde illa dignitas est quasi per accidens ad ordinem jurisdictionum. Hoc autem procedit secundum ordinarium jus, et nisi persona ratione talis dignitatis sit exempta : nam ob hanc rationem unus Episcopus non potest ab alio æquali puniri. At vero quando persona est jurisdictione superior, tunc clarum est non posse ligari ab inferiori, cap. *Cum inferior*, de Majorit. et obedien.; tunc autem, sicut superior non subjicitur quoad vim coactivam, seu quoad pœnam, ita nec quoad vim directivam, seu obligationem quantum est ex vi præcepti, quia est eadem ratio, cum etiam hoc pendeat ex jurisdictione. An vero possit alia ratione obligari, dicemus infra disputantes de ipsomet legislatore; nam quoad hoc est eadem fere ratio.

11. ***In objectione non esse sermonem de lege vel statuto, sed de præcepto, seu sententia hominis, et quid inter hæc interest.***—Ad objectionem igitur factam ex cap. *A nobis*, dicendum est ibi non esse sermonem de lege, vel statuto, sed de præcepto seu sententia hominis, etiam generaliter lata, ut ex textu constat et omnes interpretantur. Oportet tamen differentiam reddere inter statutum et præceptum, seu sententiam generalem hominis. Panorm. ibi hanc reddit, quod sententia hominis operatur, cum fertur, et ideo tantum ligat illos quos tunc invenit habiles; lex vero semper ligat eos qui de novo efficiuntur subditi. Sed hoc non placet, primo, quia juxta cap. *A nobis*, talis sententia generalis non comprehendit extraneos, etiamsi actu existant in territorio, quando profertur talis sententia, et tamen, si præceptum, et sententia ferretur per statutum comprehenderentur : ergo, etiam supposita æquali subjectione seu præsentia, est reddenda differentia, et non tantum in ordine ad futurum tempus. Secundo, quia etiam in ordine ad futurum illa differentia non subsistit : nam si per præceptum ab homine sententia fertur pro futuro delicto, etiam pro illo tempore durat, et pro illo semper loquitur, et comprehendit eos qui de novo ibi nascuntur, et eos qui domicilium denuo illuc transferunt, etiamsi non essent subditi tempore præcepti impositi. Item, quia statutum non solum præcipit, aut prohibet, sed etiam per se punit ipso facto, et in se continet sententiam jure latam, et nihilominus tam obligatio præcepti quam vis sententiæ juris extenditur ad eos qui, post primam editionem talis statuti, veniunt ad territorium, et ibi delinquunt : ergo quoad hoc eadem est ratio de generali præcepto hominis includente sententiam generalem imponentem pœnam ipso facto contra futuros transgressores talis præcepti : nam si in statuto consideratur illa permanentia, qua semper loquitur, et ideo semper obligat, cur non considerabitur in præcepto hominis, quod etiam durat juxta intentionem ejus, quamdiu ipse vivit, seu in officio perseverat? Quod si in statuto fictione juris intelligitur ferri sententia, quando fit delictum in territorio, etiamsi fiat ab extraneo, qui denuo illuc venit, cur non eadem fictio juris habebit locum in sententia lata per hominis præceptum.

12. ***Differentia legis et puri præcepti hominis.***—Dico ergo differentiam sumendam esse ex natura legis et puri præcepti hominis : nam lex perpetua est, ut lib. 1, dixi; præceptum autem hominis transitorium, et facile mutabile : unde fit ut lex, ratione suæ perpetuitatis æquiparetur consuetudini, et censeatur nota omnibus, et omnibus proposita, ut ab eis servetur : præceptum vero non ita æquiparatur consuetudini, nec illam introducit, cum facile mutetur, nec ita solet esse notum, et ideo præceptum de se solum obligat incolas terræ, et subditos vere ac permanenter; statutum vero omnes ibi degentes : unde consideratur alia differentia, quod lex fertur pro territorio, est enim *jus civitatis*, ut consideravit Bartol. seu *lex territorii*, ut dixit Panormit. et ideo obligat personas, quasi mediante loco, id est, quatenus in tali loco versantur, ad eum modum, quo interdictum locale ligat personam in tali loco, propter quod etiam statutum non obligat extra territorium personas alias subditas, ut supra dicebamus : at vero præceptum hominis seu personale directe cadit in personas subditorum, ideoque prærequirit subjectionem, et ideo non obligat extraneos, etiam in loco existentes, et e contrario potest obligare subditos etiam extra territorium, ut dixi in 5 tom. de Censur., disputat. 5, sect. 5, ubi de hac difficultate plura dixi : hic autem solum indicare volui quomodo illa doctrina ad omnes leges humanas, etiam civiles, applicari potest.

13. ***Tertium dubium.—Advenam facientem testamentum aut contractum debere servare in illis formam præscriptam loci in quo est.*** —

Tertium punctum supra positum, est an efficacia legis dantis formam judiciis, contractibus, aut aliis similibus actionibus, et irritantis aliter factas, extendatur intra territorium etiam ad non subditos. In quo breviter dicendum est, etiam quoad hoc servandam esse legem in suo territorio, et secundum illam esse de actu judicandum. Ita Bartol., Jason, et alii in dicta l. *Cunctos populos*, Felin., cap. 1, de Sponsal., n. 2, et n. 23 et sequentibus; et optime Panormit. 2 part. consil. in 52; Tiraquel. de Primogenitis, quæst. 46 et 48. Sensus autem assertionis est advenam, qui in hoc loco facit testamentum aut contractum, debere in illis servare formam præscriptam per leges hujus regni: ac proinde si, forma illa non servata, contractus sit irritus ex vi ejusdem legis, etiam factus ab extraneo erit irritus, et sic de aliis: ratio est, quia illa lex est regula talis actus quoad vim obligandi ratione loci, ut dixi: ergo etiam ibi obligat ad servandam formam operandi quam præscribit, et sicut ibi habet vim puniendi, ita etiam vim irritandi. Patet consequentia ex paritate rationis, et quia actus ille simpliciter est subjectus illi legi: ergo est subditus quoad totam efficaciam ejus. Et confirmatur, quia hi actus qui certam formam et solemnitatem requirunt, non habent valorem sine adminiculo juris, l. *Legitima*, ff. de Pactis; tunc autem jus non concurrit, sed potius resistit: ergo actus non habebit valorem. Denique, in hujusmodi rebus et actionibus consuetudines locorum servandæ sunt: ergo etiam leges. Et hoc ipsa etiam jura civilia docent, quæ late referunt allegati auctores, ad quos proprie pertinent, et ideo non immoror.

14. *Hinc infertur, jus positivum impediendo valorem actus, consequenter impedit obligationem. — Quomodo teneatur advena ad tributa.* — Hinc tamen nobis inferre licet valorem talium actuum, et obligationem in foro conscientiæ juxta hujusmodi leges spectandam esse, quia jus positivum impediendo valorem actus, consequenter impedivit obligationem ejus. Idem dicendum est de judiciis: nam agenda sunt juxta formam, et modum præscriptum per leges loci in quo fiunt, quibus propterea debet forensis litigans accommodari: alias nihil validum efficiet si per leges loci irritatum sit, et sic de aliis. Semper autem supponimus et leges esse justas, et respicere bona in tali loco existentia, seu actiones ibi factas, quia ratione loci debent subdi jurisdictioni illius territorii, etiamsi persona secundum se, et quoad conditiones personales, seu abstrahentes a loco, non sit subdita, ut latius dicti auctores prosequuntur. Hic occurrebat quæstio de tributis, an peregrinus teneatur ea solvere: ex eisdem tamen principiis definienda est. Nam si debeatur tributum ratione rei existentis in loco, vel actionis quæ in tali loco fit, etiam advena illud solvere tenebitur, per se loquendo, et supposita justitia tributi; non vero alia, quæ personalia sunt. De qua re tota plura in lib. 5 dicemus.

CAPUT XXXIV.

UTRUM LEGES CIVILES JUSTÆ ECCLESIASTICAS PERSONAS OBLIGENT.

1. *Ratio dubitandi. — Confirmatur. — Lex secum affert vim cogendi, ex philosophis.* — Quæstio hæc pertinet ad materiam de immunitate ecclesiasticarum personarum, nam illam supponit, et in sola illa fundatur; non potest tamen hic omnino prætermitti, quia necessaria est ad explicandam limitationem, vel extensionem legum civilium et efficacitatis earum circa personas extraneas a jurisdictione civili. Ratio ergo dubitandi est, quia leges civiles procedunt a jurisdictione temporali: clerici autem exempti sunt a jurisdictione temporalium principum: ergo et ab eorum legibus: ergo illis non obligantur, quia leges solum possunt obligare personas subditas potestati legislatoris. Confirmatur, quia si clericus obligaretur lege regia, inobediens esset regi illam transgrediendo; ergo ab ipso vel ipsius ministro ac judice puniri posset propter hujusmodi transgressionem, quia unusquisque princeps vindex est suarum legum, et ideo omnis lex secum affert vim cogendi, ut Aristoteles dixit, quia alioqui valde inefficax esset ad finem suum assequendum; at constat clericos non posse puniri a regibus, vel secularibus judicibus, etiamsi leges seculi non observent: ergo signum est illis non obligari.

2. *Eximi ecclesiasticos a potestate civili quoad tribunalia causarum.* — Ut difficultatem hanc expedire possimus, supponendum primo est, personas ecclesiasticas exemptas esse a potestate civili quoad judicia seu tribunalia causarum, non solum, ecclesiasticarum (quod indubitanter pertinet ad jus divinum), sed etiam temporalium tam civilium quam criminalium, atque etiam a solutione tributorum, sive hæc exemptio sit absolute de jure divino, sive ab illo trahat originem, et per Pontificem consummetur. De quo fundamento inter vere

Catholicos non est controversia, et in præsenti non revocatur in dubium, et in proprio tractatu ex professo demonstratum est, et ideo in illius probatione non immoramur; sufficit cap. 2, cap. *Si diligenti*, cap. *Significasti*, de For. compet., et optime Concil. Trid. sess. 25, cap. 20, de Reformat. Nec solum personæ ecclesiasticæ, sed etiam bona earum exempta sunt a temporalibus tributis et oneribus, ut constat ex cap. *Non minus* et cap. *Adversus*, de Immunitat. Ecclesiar., cap. *Noverit*, de Sentent. excommunic. et capite *Quanquam*, de Censib. in 6.

3. *Quando est lex civilis directe vel indirecte contra immunitatem ecclesiasticam.*—Secundo, ex hoc fundamento sequitur hic non moveri quæstionem de legibus civilibus quæ huic immunitati personarum ecclesiasticarum contrariæ sunt directe, vel indirecte, quia tractamus de legibus justis, ut in titulo explicuimus : tales autem leges injustæ sunt et reprobatæ, ut iniquæ, non solum in jure canonico, cap. *Ecclesia*, et cap. *Quæ in Ecclesiarum*, de Constit., et cap. *Noverit*, de Sententia excommun. et capit. ultimo, de Immunitatib. Ecclesiastic., in 6, sed etiam in jure civili, Codic. de Sacrosancta Ecclesia, per plures leges. Est autem lex civilis directe contra immunitatem ecclesiasticam, quando vel de materia spirituali aut ecclesiastica directe disponit, aut circa personas ecclesiasticas in particulari, vel directe, aut expresse versatur : indirecte autem est contraria, quando in propria materia ita disponit, ut ex ejus observatione redundet aliquid contra propria jura Ecclesiarum, aut ecclesiastici ordinis, vel contra privilegia sibi a Deo, Pontifice, aut imperatoribus concessa, ut dixit Innoc. in cap. *Noverit*, de Sententia excommun., et sequuntur alii doctores statim citandi. Quia sicut non potest lex civilis imponere directe tale onus clericis, ita nec indirecte ; tum quia in moralibus unum alteri æquivalet; tum quia utrumque per sacros canones reprobatum est, ut explicui late in dicto tract. de Immunit. Eccles., lib. 1, cap. 15, et attigi in tom. 5 de Censur., disput. 21, sect. 2, n. 89 et sequentibus.

4. *Quæstionem esse de legibus quæ servari possunt sine indecentia aut gravamine.*—Omissis ergo his legibus iniquis, sermo noster est de legibus civilibus justis, ac necessariis, quæ pro tota communitate populi seu civitatis ponuntur, quarum materia communis est clericis cum aliis civibus, et æque potest ab omnibus servari sine ulla indecentia, vel iniquo gravamine clericorum. In quibus legibus duo distinguere possumus : scilicet, vim directivam, seu obligationem in conscientia ad servandas tales leges, et vim coactivam, seu reatum ad pœnam, quem legis trangressores contrahere solent, sive illa sit per legem imposita, sive arbitrio judicis imponenda; et de utraque parte dicendum.

5. *Sententia Navarri de vi directiva legis circa Ecclesiasticos.* —Quoad priorem partem de vi directiva et obligatione in conscientia, Navar., consil. 3 de Constitut., n. 4, concl. 3, sentit legem civilem loquentem per verba præcipiendi, vel prohibendi, non obligare in conscientia clericos, etiamsi in materia favorabili, vel generali, et omnibus convenienti disponat: nullum vero fundamentum adducit, sed dicit esse magis receptam sententiam, solum vero allegat Decium in cap. *Ecclesia*, de Constitut., n. 27, qui, licet id dicat argumentando, postea in illa sententia non persistit : adducit tamen aliqua illius sententiæ fundamenta. Primum ac præcipuum est, quod in ratione dubitandi proposuimus, quia præceptum non obligat in conscientia, nisi ex potestate procedat ; legislator autem civilis non habet potestatem in clericos : ergo quotiescumque præcipiendo fert legem, non obligat in conscientia clericos. Ac subinde nunquam obligabit, quia lex non obligat nisi quatenus verbis præceptivis fertur, ut supra dictum est : unde, juxta sententiam hanc, lex civilis, solum quatenus commodum aliquod vel privilegium concedens, habere potest effectum in ecclesiasticis personis, non vero quatenus præcipiens vel prohibens. Secundo, ad hoc inducit Decius dictum cap. *Ecclesia*, ubi statutum prohibens alienare bona Ecclesiarum a quodam Basilio laico factum, licet bonum, et utile de se Ecclesiæ, reprobatur, quia non fuerat a Pontifice approbatum : ergo generaliter idem dicendum est de omni lege civili ad personas ecclesiasticas comparata. Parum enim refert quod in specie de clericis, seu rebus ecclesiasticis, vel in genere de civibus, aut agris feratur : quia etiam lex generalis applicata ad clericos fit specialis, et in eo ut sic invenitur idem defectus potestatis. Tertio, inducit jura canonica, quæ generaliter dicunt, laicis super personas vel res ecclesiasticas nullam esse attributam potestatem in c. *Bene quidem*, dist. 96, et specialiter allegat c. *Inter hæc*, 33, q. 2, ubi, ait Nicolaus Papa, sancta Dei Ecclesia mundanis nunquam *constringitur legibus*.

6. *Communis sententia affirmans clericos te-*

neri ad servandas leges civiles. — Nihilominus dicendum est clericos teneri in conscientia ad servandas hujusmodi leges civiles. Hæc assertio communi consensu recepta est, unde illam dixit esse certissimam Medina 1. 2, q. 96, art. 5, ubi illam tenet Vasquez, disp. 167, cap. 4, et cæteri theologi moderni; Cardinalis Bellar., libr. 1 de Clericis, cap. 1; Victor. relect. 1 de Potest. Eccles., q. ult; Soto, lib. 1 de Just., q. 6, art. 7, in princip., et in 4, dist. 25, q. 2, art. 2, in fine; Medin., Cod. de Restitut., q. 36; Castro, lib. 1 de Leg. pœnal., cap. ult., qui in specie loquuntur de legibus rerum pretia taxantibus. Consentiunt etiam Summistæ Tolet. lib. de Septem peccatis mort. cap. 21; Silvest., verb. *Lex*, q. 16, Angel., n. 5, et latius plures referens Sayrus in clavi regia, p. 1, lib. 3, cap. 4, n. 16. Idem docent juris canonici interpretes communiter in cap. *Ecclesia*, de Constitution., ubi Parnorm., n. 13; Deci., n. 27, in fine; Felin., a n. 37, maxime vero in 81 et 85, qui Cardin. et alios refert, et Salzed. referens alios in Pract. crimin., cap. 55, et de aliquibus legibus civilibus in specie loquens; et similiter Covar. in Pract., cap. 33. Ac denique legistæ in l. *Cunctos populos*, C. de sum. Trinitat., præsertim Bart. a n. 28.

7. *Prima ratio pro hac sententia.*—Probatur autem primo ex jure canonico disponente hujusmodi leges civiles ab ecclesiasticis servari, ut primo colligitur ex cap. primo de novi operis nuntiatione, ubi Papa vult causam inter clericos super capellæ constructionem post novi operis nuntiationem, secundum leges terminari, quia hoc non est contra bonum Ecclesiarum, sed in earum juvamen, in quo textu est valde considerandum non videri in eo institui jus novum, sed antiquum proponi et declarari; alias causa præterita non esset secundum illud jus decidendum, quia jus novum non extenditur ad præterita: supponitur ergo in illo decreto esse regulam antiquorum canonum, ut jus civile servetur in ecclesiasticis, quando favorabile est, et toti communitati serviens, et canonibus non repugnans. Atque ita ex illo textu colligunt assertionem Panorm. et Decius supra. Item Panormitanus in idem cap. Idemque sumitur ex c. *Innotuit*, ibi, *cum legali sit provisione statutum*, de Arbitriis, et ex c. 1, et c. *Si in adjutorium*, dist. 10, cum similibus, dicentibus, servandas esse leges civiles in his quæ nec sunt contra canones, nec clericis præjudicant: unde in cap. *de Capitulis*. dist. 10, ait Pontifex *se curare ut imperatoris leges serventur*, et in c. *Cum ad verum*, dist. 96, dicit Pontifices pro cursu temporalium rerum temporalibus legibus uti. Quæ jura consuetudine optima legum interprete confirmata sunt. Nam communis Ecclesiæ usus habet, ut hujusmodi leges civiles a clericis serventur, non propter timorem, sed maxime propter conscientiam, contra quam omnes timorati ecclesiastici agere credunt, si tales leges non observent; et alii cives grave scandalum paterentur, si viderent tales leges a clericis non servari, ut triticum carius vendi quam lege taxatum sit, vel quid simile. Quam consuetudinem antiquissimam esse colligitur ex Theodoret., lib. 4 Hist., cap. 7, ubi de sanctis Episcopis et sacerdotibus ait Imperator: *Sancte, et sincere, tum mandatum præpotentis regis Dei observant, tum meis legibus obsequuntur*. Ratio vero non facile redditur. Prima est, quia licet lex civilis per se non obliget clericos, etiam quoad vim directivam ex defectu potestatis, ut videtur probare objectio facta; nihilominus, posita lege civili, oritur obligatio id servandi quod illa lege præscriptum est, ex vi rationis naturalis dictantis partem non debere discordare a toto. Et explicatur vis rationis, quia membra reipublicæ ratione naturali obligantur ad ea servanda quæ ad convenientem ordinem, et pacem reipublicæ, sunt necessaria; sed clerici sunt membra reipublicæ civilis, sunt enim cives, ut late disputat Felin. in dicto cap. *Ecclesia*, n. 69, quia etiam ipsi indigent communitate civili et politica ad hujus vitæ conservationem, et ad hunc finem uniuntur cum laicis in uno corpore politico, seu in una civitate: sunt ergo cives: ergo etiam ipsi tenentur jure naturæ ad ea quæ communi bono talis corporis necessaria sunt. At vero talium legum communis observatio etiam in clericis est necessaria ad prædictum finem, quia, cum materia talium legum communis sit omnibus, uniformitas in illis est necessaria ad bonam gubernationem, pacem, imo et ad justitiæ æquitatem. Nam postquam lex civilis taxat, verbi gratia, rei pretium, illa non plus valet; ergo naturalis justitia jam obligat omnes etiam clericos ad illam legem servandam. Item si lex civilis irritet testamentum minus solemne, oportet ut, extra legata pia, in omnibus etiam clericis locum habeat, quia alias non esset fraudibus et litibus sufficienter provisum.

8. *Hæc ratio quo se extendit.* — Hæc ratio est probabilis, et in aliquibus materiis, præsertim in rerum pretiis taxandis, posset forte sufficere; tamen in universum non videtur posse esse adæquata. Primo, quia ratio natu-

ralis non absolute dictat partem corporis politici teneri conformari toti in omnibus, seu in communium legum observatione, sed sub aliquibus conditionibus, nimirum, nisi sit legitime excusata, vel dispensata, et eadem ratione addi poterit, nisi sit legitime exempta, quia exemptio vel est quædam dispensatio, vel aliquid majus : sicut ergo dispensatus non tenetur conformari toti in legis observatione, ita neque exemptus. Item quando in aliquo membro intercedit ratio vel conditio diversa, non tenetur conformari toti, ut nobilis non tenetur propter uniformitatem observare leges a quibus propter nobilitatem censetur legitime exemptus : alias, superflua et nullius momenti esset exemptio : ergo similiter clerici, si propter statum et specialem sanctificationem exempti sunt a legibus civilibus, non erunt propter uniformitatem ad eas servandas obligati, quia sunt membra alterius rationis, seu conditionis, in quibus illa uniformitas non est necessaria. Accedit quod, licet daretur in clericis obligatio servandi has leges propter solam uniformitatem, illa non esset gravis ex suo genere, quia non conformari toti communitati in his rebus in quibus alias homo non tenetur, non est gravis culpa secluso scandalo, et ideo dispensatus in lege humana sine justa causa non censetur peccare mortaliter utendo dispensatione et non servando legem, etiamsi absque causa non conformetur toti; ergo idem erit a fortiori in clerico qui ex causa rationabili censetur exemptus. Præterea, transgressio illius legis in clerico non erit inobedientia, quia non obligatur ex vi præcepti, et consequenter non est contra virtutem specialem, in cujus materia versatur lex, quia solum ex vi legis civilis actus erat necessarius in tali materia virtutis, et lex civilis, ut supponitur, non habet illam virtutem suam respectu clerici; neque etiam est contra charitatem, quia supponimus vitari scandalum; nec contra justitiam legalem, quia nullum sequitur nocumentum commune: ergo non est unde culpa illa sit gravis.

9. *Responsio aliquorum.— Impugnatur.—* Unde ulterius sequitur clericum vendentem triticum carius quam lex civilis præscribat, non teneri ad restitutionem, quod est falsum et contra prædictos auctores. Et sequela patet, quia non peccat contra justitiam, ut probatum est. Quo argumento urgentur Castro, et Joan. Medina, et respondent peccare contra justitiam, quia supposita lege, jam triticum non valet nisi tanti in tali loco, et ideo nullus sive exemptus, sive exterus potest juste carius illud vendere. Sed contra, quia licet triticum laicorum taxetur per efficaciam talis legis, non tamen triticum clericorum, tum quia etiam bona clerici sunt exempta, tum etiam quia non videtur limitari pretium rei per legem, nisi quatenus dominus obligatur per legem, ne carius vendat; at clericus non potest ita obligari lege civili, ut supponitur : ergo nec ejus triticum potest limitari quoad valorem per talem legem. Neque est simile de exteris, quia illi non sunt exempti, sed dum versantur in tali regno, legibus illius regni obligantur, cujus contrarium supponitur. Denique simile argumentum urgeri potest de legibus civilibus irritantibus contractus, vel testamenta aliter facta quam leges disponant ; non enim poterunt irritare tales actus factos a clericis; consequens est falsum, ut omnes fatentur, et sumitur clare ex dicto cap. *Innotuit,* de Arbitriis, ibi : *Talem sententiam denunties penitus nullam esse* : ergo : sequela patet, quia, si lex non potest obligare clericum prohibendo actum, multo minus poterit irritare illius voluntatem circa talem actum, quia major efficacia, ut sic dicam, major jurisdictio et potestas directa in voluntatem requiritur ad irritandum consensum ejus, quam ad prohibendum illum. Neque sola illa turpitudo, quæ in hoc reperitur quod pars non conformetur toti, sufficit ad irritandum actum, ut patet clare in eo qui dispensatus valide, licet sine causa et injuste, in gradu irritante contrahit matrimonium : nam valide contrahit licet turpiter agat, discordando a toto. Denique non est contemnendum argumentum, quia si posita lege civili clericus obligaretur graviter ex vi solius rationis naturalis, dispensatio illi concessa a principe vel Prælato in tali lege, si daretur sine causa, esset nulla, sicut infra de principe dicemus. Atque ita in hoc essent pejoris conditionis clerici quam laici, quod non videtur verisimile.

10. *Alia ratio pro communi sententia proponitur.—* Propter hæc alii reddunt rationem hujus obligationis, quia clerici quoad hanc partem non sunt exempti a jurisdictione temporalium regum, et ideo per has leges civiles ita obligant clericos, sicut alios cives ratione obedientiæ potestatibus sublimioribus debitæ. Ita sentit Bart. ubi supra, et Panorm. quem imitantur Sylvest. et Angel., licet immerito soleant in contrarium allegari : nam distinguunt duplices leges civiles favorabiles Ecclesiæ : quædam disponentes in particulari de

rebus vel personis ecclesiasticis, aliæ generaliter loquentes pro tota communitate civili, et de prioribus dicunt non obligare, ex defectu potestatis ferentis illam. Quod videtur expressum in dicto c. *Ecclesiæ S. Mariæ*, de Constit. Addunt vero limitationem, nisi talis lex sit fundata in ratione naturali; et hæc ratio non est quod pars debet conformari toti, quia hæc non habet locum in talibus legibus; sed loquuntur de ratione naturali dictante in tali materia idem quod lex civilis præscribit, et tunc illa non est limitatio, quia illa obligatio non est legis civilis, sed rationis naturalis, quæ eadem esset, etiamsi lex civilis lata non esset. De aliis vero legibus communibus et omnibus utilibus absolute dicunt obligare clericos : intelligunt ergo in vi legis, et non tantum in vi alicujus rationis. Et idem sentiunt Victor., Soto, Medin. et alii dicentes obligare quoad vim directivam, licet non quoad coactivam. Denique alii multi ex allegatis modernis dicunt clericos quoad hanc partem non esse exemptos, ut possint obligari his legibus. Et hanc sententiam videntur suadere omnia quæ circa præcedentem adduximus.

11. *Confirmatur ratio dicta.* — Ac denique suaderi potest a priori hæc sententia, quia exemptio clericorum a jurisdictione civili, sive sit juris divini positivi, aut naturalis, sive non : nihilominus non habet omnem determinationem a solo jure divino, ut suppono. Et saltem hanc non habet, quia nec ratio naturalis dictat esse indecens clericos subjici potestati civili quoad has leges, cum potius dictet esse honestum ut eas servent; nec ex divino jure positivo potest colligi talis determinatio, seu particularis exemptio, quia tale jus nec traditione constat, nec ex Evangelio colligitur. Quia potius verba illa Christi Matth. 17 : *Ergo liberi sunt filii*, non possunt hic accommodari, quia leges regum omnibus civibus communes, etiam filios eorum obligant, si eorum statui specialiter non repugnant. Neque etiam invenitur hæc exemptio quoad has leges ex jure canonico : tum quia jura supra citata potius approbant has leges, et servari a clericis volunt : tum etiam quia canones solum illas leges civiles rejiciunt, quæ sunt contrariæ libertati ecclesiasticæ, et clericis præjudicant, ut patet ex Concilio Tridentino dicto cap. 20, et ex c. *Noverit*, de Sent. excomm., et eodem modo loquitur l. *Cassa*, C. de Sacros. Eccles. : ergo nihil obstat quominus clerici virtute et efficacia talium legum obligentur. Et confirmatur, quia per se congruum est ut clerici quatenus cives sunt, laicis etiam directe et per se obligentur, sicut alii cives : cur enim sub ea ratione sine lege relinquentur ? Ergo obligantur hoc modo his legibus civilibus, quia non dantur aliæ per quas obligentur; nec possunt in hac obligatione separari ab aliis civibus, cum sub hac ratione unum corpus componant, et in eumdem finem tendant; tum denique quia nullæ sunt leges ecclesiasticæ, quibus possint sub illa ratione gubernari, quia potestas ecclesiastica nihil in materia civili directe disponit, nec pro clericis, nec pro laicis, ut constat.

12. *Impugnatur etiam hic modus dicendi.*— Sed hæc etiam sententia non est simpliciter admittenda. Primo, quia multi canones sine limitatione, et universaliter dicunt laicis super Ecclesiis et personis ecclesiasticis nullam esse potestatem tributam, ut habetur in dicto cap. *Ecclesia sanctæ Mariæ*, et cap. *Bene quidem*, dist. 96, cap. *Cum laicis*, de Rebus Eccles. non alienan., cum similibus. Præsertim in Concil. Lateran. sub Leone X, expressius sic dicitur : *Cum a jure tam divino quam humano laicis potestas nulla in ecclesiasticas personas attributa sit, innovamus*, etc. At potestas obligandi in conscientia per suas leges aliqua et magna potestas est : ergo neque illa relicta est laicis principibus in ecclesiasticas personas. Secundo, quia, si rex posset sua lege directe, et ex vi suæ potestatis obligare clericos suis legibus, eadem ratione posset transgressores earum punire, quod nullus concedet. Sequela probatur, quia, teste Aristotele, potestas directa inefficax est sine coactiva, et ideo vel est una et eadem, utrumque actum comprehendens tanquam finem et medium, vel moraliter non separantur. Et confirmatur, quia saltem posset legislator civilis obligare judicem ecclesiasticum, ut clericum suæ legis transgressorem puniat tali pœna eadem lege civili designata, quia hoc etiam potest reduci ad vim directivam tanquam pertinens ad bonum commune civitatis et pacem civium : consequens autem admittendum non est, ut infra dicam. Tertio est moralis et practica ratio, quia princeps et judices temporales valde affectant et extendunt jurisdictionem in clericos; et ideo, si dicantur habere propriam et veram jurisdictionem in clericos ad obligandos eos suis legibus, facile illam extendent, vel ad coactionem aliquam transgressorum talium legum, vel ad plures leges quam statui clericorum conveniat : ergo non est verisimile Ecclesiam reliquisse, seu permisisse laicis similem in clericos potestatem.

Adde hæreticos et schismaticos hujus temporis, in odium Pontificis et status ecclesiastici, vehementer defendere et exaggerare hanc potestatem temporalis principis in clericos; ideoque ut omnem occasionem illis auferamus, longiusque ab eis discedamus, satius esse omnem ecclesiasticarum personarum obligationem ad potestatem ecclesiasticam revocare.

13. *Verior modus dicendi.* — Est ergo tertia ratio, seu tertius modus explicandi originem hujus obligationis, clericos obligari ad servandas leges civiles, quia per canones approbantur, et quasi canonizantur quoad hunc effectum. Hanc rationem invenio apertius explicatam in Decio dicto cap. *Ecclesia*, n. 27, quam in cæteris. Ibi enim, post rationes quas contra communem opinionem objecerat, subjungit: *Sed tamen ne universalis machina hujus materiæ alteretur, quod lex civilis approbata videatur si favorabilis sit, et canonibus non contradicat.* Quod probat ex juribus in probationem assertionis et communis sententiæ adductis, præsertim ex dicto cap. 1 de Novi oper. nuntiat. Ubi recte expendit ibi decidi casum ex dispositione legis civilis, non per singularem vel novam approbationem et extensionem legis, alias (ut supra dicebam) non decideretur per eam casus præteritus, et ideo supponi in eo textu tales leges approbari a jure canonico, eo ipso quod non reprobantur, et de se utiles sunt et convenientes Ecclesiæ aut clericis, ut ex aliis juribus (ait) efficaciter colligitur. Optimeque declarat hoc intelligendum esse de legibus in communi loquentibus, abstrahendo a clericis et laicis; nam si in specie disponant circa res vel personas ecclesiasticas, satis reprobatæ sunt in dicto cap. *Ecclesia*, cum similibus. Et ratio differentiæ est, quia quando disponunt in particulari circa ecclesiastica, præ se ferunt ac supponunt potestatem laicorum in illa, quod repugnat ecclesiasticæ libertati. Quando vero in communi loquuntur, tantum procedunt ex potestate gubernandi rempublicam in temporalibus, in quo libertas ecclesiastica non offenditur. Et ideo, si aliunde leges illæ favorabiles sunt, ecclesiastica potestas pro suis rebus vel clericis illas acceptat, eo ipso quod eas non reprobat. Denique addit censeri favorabiles tales leges, eo ipso quod sunt utiles toti communitati, et non nocent clericis per se loquendo; imo decet ab eis servari, quomodo explicant etiam hunc favorem Panorm., Sylv., Angel. et alii. Et hanc sententiam expresse et in propriis terminis sequuntur, et approbant hanc Decii doctrinam in eodem cap. *Ecclesia* Marcus Mantua, n. 23, et Pet. Greg., n. 16. Tenet etiam Fortun. Garc. de ultimo fine, illat. 10 principali, n. 155; et latius illat. 13, n. 223; Maranta, disputat. 8, n. 17 et 47; Rebuff. in Comm. ad constitut. Galli. tomo 1, in Procem. Gloss. 1, n. 62; qui addit limitationem, ut doctrina intelligatur de legibus civilibus juris communis, non tamen de legibus particularium regnorum, quia illas non solet Papa approbare, cum earum notitiam non censeatur habere, juxta cap. 1 de Const. in 6. Quod sequitur Valas. de Jure Emphyt., p. 1, quæst. 20, n. 6, § *Item quæro*. Hoc tunc cum limitatione intelligendum arbitror, ut procedat quando lex regni est contraria juri communi, tunc enim lex juris communis censetur jure canonico approbata; at vero quando lex regni est solum ultra jus commune, tunc etiam censetur approbata, non quidem absolute (ut sic dicam) et in particulari, sed in generali, et sub illa conditione ut sit lex justa, et toti communitati civium conveniens, et libertati ac decentiæ clericorum nihil derogans; ad hanc enim approbationem non est necessaria talium legum notitia, ut per se patet. Et ita sentiunt etiam Thom. Zerola Episcopus Benaventan. in Praxi Episcopor., verb. *Pragmatica*, n. 3, § *Ad primum*, et Petr. Morla in Emporio jur. p. 1, tit. 1, n. 14.

14. Probaturque hæc sententia sic explicata. Primo, ex dicto capite 1 de Novi oper. nuntiat. Nam, licet in particulari casu loquatur, supponit tamen jus generale, ut supra illud induximus, et Decius etiam indicavit. Idemque probat optime dicto capit. *Innotuit*, de Arbit., ubi non solum causa canonica secundum leges deciditur, sed etiam prior sententia ab ecclesiasticis judicibus non secundum leges lata nulla denuntiatur; quod aperte supponit leges in eo casu obligare. Secundo, idem probant antiquiora decreta, quæ generaliter loquuntur, ut cap. *De capitulis*, distinct. 10, ubi Leo Papa IV ad Imperatorem scribit, effecturum, ut constitutiones ejus serventur, *quantum valuimus* (inquit) et *valemus*. Et Nicol. Papa, cap. 1 ejusdem dist. solum dixit: *Lege imperatorum non in omnibus ecclesiasticis controversiis utendum est*; ubi non dixit in nullis esse utendum, sed *non in omnibus*. Quod in fine declarans, ait: *Non quod imperatorum leges, quibus sæpe Ecclesia utitur, dicamus penitus renuendas, sed quod eas Evangelicis, Apostolicis, atque canonicis decretis, quibus postponendæ sunt, nullum posse inferre præjudicium asseramus. Et in cap.* *Quoniam* ait Gelas. Pap.

Pontifices uti legibus imperatorum tantummodo pro cursu temporalium rerum, utique ubi canones ecclesiastici desunt. Neque obstat quod hæc decreta de legibus imperatorum seu communis juris civilis loqui videantur: tum quia interdum generaliter loquuntur de constitutionibus, seu legibus principum, ut in cap. *Constitutiones*, etc. *Quis autem*, dist. 10; et quoad hoc reges imperatoribus comparantur in d. c. *Duo sunt;* unde leges universales alicujus regni tanquam jus commune ibi reputantur; tum etiam quia naturalis ratio et æquitas, ob quam Ecclesia vult has leges a clericis servari, eadem in legibus regnorum easdem conditiones habentibus locum habet; tum præterea quia eadem consuetudo in his legibus reperitur, videntibus ecclesiasticis Prælatis. De qua doctores allegati, qui in diversis regnis scripserant, testificantur : est ergo sufficiens signum approbationis talium legum, saltem tacitæ. Sic ergo facile intelligitur leges civiles nunquam obligare clericos virtute sua, sed quoties clerici ad eas observandas tenentur, virtute canonum et rationis naturalis obligari. Atque ita facile solvuntur objectiones, et conciliantur omnia. Nam, quod ad primam rationem attinet, admittimus quidem illam decentiam et convenientiam in observatione talium legum, tanquam fundamentum obligationis quæ per consensum et approbationem canonum consummatur, et ita facile satisfit objectionibus contra illam rationem. Et ex eodem principio respondetur ad ea quæ in secunda ratione adducebantur. Negamus enim has leges obligare, non quia exempti sint a jurisdictione civili quoad hanc partem, sed quia jus canonicum tales leges approbat, et dat illis eam vim obligandi quæ convenienti gubernationi politicæ sufficiat.

15. *Leges civiles juste quoad vim coactivam clericos non comprehendere.*—Secundo loco dicendum est de vi coactiva talium legum. In quo vera et certa resolutio est, has leges non comprehendere clericos quoad vim cogendi illos, nec quoad hoc per canones approbari, licet transgressores earum a suis Prælatis, et eorum arbitrio puniri possint propter talia delicta. Prior pars duo includit : unum est, auctores talium legum non posse cogere clericos ad illarum observationem; aliud est, non posse punire transgressores : et unum sequitur manifeste ex alio, quia utrumque fundatur in potestate jurisdictionis coactiva, quam non habent principes vel judices laici in ecclesiasticas personas. Quod est certissimum, quia personæ ecclesiasticæ gaudent immunitate fori, maxime in criminalibus; quam immunitatem hic supponimus ex alio tractatu, et est per se nota in sacris canonibus, atque etiam in jure imperatorum et regum christianorum. Si autem ratione hujus immunitatis judicari non possunt clerici a magistratibus laicis propter delicta contra legem naturalem, ita neque propter delicta contra leges humanas, quæcumque illæ sint; quia privilegium fori absolutum est, et jura generaliter loquuntur, et est eadem ratio et decentia status clericalis in omnibus. Et in hoc cernitur clara differentia inter vim directivam et coactivam legis : nam in priori nulla est indecentia, in posteriori autem esset maxima.

16. *Alia differentia.*—Alia differentia esse potest, quia lex quoad vim directivam fertur in cives, ut tales sunt, et per se est necessaria ad commune bonum, et ideo quoad hunc effectum statim acceptatur per jus canonicum : coactio autem fit civibus, ut delinquentes sunt, ideoque non est per se ita necessaria, nec acceptatur per canones quoad clericos, neque id decebat, sed multo magis ut suorum tantum Prælatorum coactioni subdantur. Item coactio non fit in communi, sicut fit dispositio legis, sed fit in particulari circa personas, et ideo non potest ullo modo fieri a potestate laica circa clerici personam ; nec per legem disponentem de illa in particulari obligari posset, ut dictum est : ergo multo minus per sententiam. Poterant vero hic moveri difficultates de clericis delinquentibus contra leges prohibentes deferre arma tali tempore aut loco, aut talis generis, an possint clerici illis privari per potestatem laicam. Item an custodes montium possint ab eis pœnam exigere. Sed hæc remitto in tractatum de Immunit., et simpliciter respondeo negative stando præcise in ratione pœnæ. An vero sub aliis rationibus possit talis actio, satis consueta, justificari, ibi tractatum est.

17. *Hinc colligitur. — Obviatur objectiunculæ.*—Atque hinc obiter colligitur quod, licet lex civilis obligans clericos quoad vim directivam interdum addat pœnam ipso jure incurrendam, nihilominus clericus transgressor legis, licet peccet, non tenetur in conscientia pœnam solvere, nisi per suum judicem ad hoc cogatur, ut fieri potest modo statim declarando. Probatur, quia licet pœna imponatur per ipsam legem, nihilominus pertinet ad vim coactivam. Item illa lex, prout fert pœnam, continet sententiam eo ipso a legislatore latam contra delinquentem : sed nulla potestas laica

potest per sententiam punire clericum propter aliquod delictum : ergo nec per legem. Dices hoc esse verum de sententia quæ per hominem, et servato juris ordine, ferenda est; nam illa prærequirit coactionem per hominem inferendam : secus vero de sententia lata per legem, quæ processum aut juridicam cognitionem causæ non requirit, sed tantum consummationem delicti, quæ ipsi delinquenti in conscientia innotescat; unde sine propria coactione imponitur per obligationem in conscientia ad exequendam talem pœnam, si delictum fiat, ut infra tractando de lege pœnali videbimus. Respondetur de utraque sententia procedere rationem factam : tum quia utraque pertinet ad vim coactivam, et quodammodo major coactio fit per sententiam legum latam, quia secum affert executionem, et non datur locus defensioni; tum etiam quia omnis sententia lata a non judice nulla est; illa vero fertur a non judice respectu clerici. Quare, licet legislator civilis possit imponere obligationem in conscientia quoad morum directionem communem omnibus civibus, non tamen quoad pœnarum inflictionem, quia hæ per alios competentes judices imponi possunt.

18. Et ideo addidimus alteram partem assertionis, scilicet, posse ecclesiasticas personas a suis Prælatis puniri propter trangressiones talium legum; quæ facile probatur, quia illa transgressio est delictum contrarium bono communi; ergo potest per potestatem aliquam puniri, non per civilem; ergo per ecclesiasticam. Item, illa punitio est moraliter necessaria ad commune bonum, nam ad illud expedit ne talia delicta maneant impunita; ergo per legitimum superiorem fieri potest. Dixi autem tunc esse imponendam pœnam arbitrio Prælati, ut insinuarem, licet per leges civiles sit pœna designata pro tali delicto, non teneri Prælatum ecclesiasticum illam imponere clerico transgredienti legem. Ita notavit Covar. lib. Practicar. quæstion., cap. 33, in fine ; et Salced. in Practic. crimin., cap. 66 ; et ratio est, quia lex illa, quoad illam partem quæ pœnam designat, jam pertinet ad vim coactivam, et ideo non habet vim in clericum. Et explicatur amplius, quia judices ecclesiastici non tenentur judicare secundum leges civiles, sed secundum canones; et ubi illi desunt possunt suo arbitrio uti, accommodando pœnas canonicas et non civiles : unde, quia canones non ponunt determinatam pœnam pro tali delicto, ut constat, arbitrio judicis ecclesiastici imponenda erit. Quinimo, nonnulli juristæ dicunt non posse tunc judicem ecclesiasticum imponere subdito pœnam legis civilis, ne videatur clericum judicari more laicorum, aut juxta laicorum judicium, contra cap. 2 de Judic. Sed in hoc nulla est prohibitio nec obligatio, per se loquendo; nam potius est prudens consilium et canonibus consentaneum, ut judices ecclesiastici imitentur leges justas civiles, ubi canones desunt. Solum ergo id habebit locum, quando pœna esset corporalis et non decens ecclesiasticam personam, vel quando per accidens sequeretur scandalum, vel suspicio agendi contra ecclesiasticam immunitatem.

19. *Bene posse aliquem teneri præceptis alicujus a quo nequit cogi per pœnam.* — Et juxta hæc facile est respondere ad alteram partem rationis dubitandi, seu objectionis positæ contra priorem assertionem. Negatur enim sequela quæ fit a vi directiva ad coactivam, vel e contrario, de quo plura dicemus capite sequenti. Negatur etiam esse impossibile aliquem teneri præceptis alicujus a quo non possit cogi per pœnam, aut puniri, si inobediens sit. Nam, licet utraque potestas necessaria sit ad efficaciam legis, non est tamen necessarium ut semper utraque sit in eadem persona. Quamvis enim regulariter, et attento solo ordinario jure, ita sit, nihilominus propter commune bonum possunt interdum separari, et ita factum est in hujusmodi legibus. Nam legibus civilibus relicta est directio necessaria etiam quoad personas clericorum in his quæ, secundum communem rationem civium, necessaria sunt ad commune bonum civitatis, et omnibus civibus communia sunt. Et nihilominus coactio necessaria etiam pro talibus legibus servandis servata est ecclesiasticis judicibus, propter honorem, et decentiam ecclesiastici status, et majora mala vitanda. Unde ad magistratus civiles pertinebit implorare auxilium Prælatorum Ecclesiæ, ut cogant subditos suos justas leges servare, quod ipsi pro sui muneris obligatione facere tenebuntur.

20. *Quando fiant leges civiles tales, ut obligent ecclesiasticos.* — Interrogabit autem fortasse aliquis quibus signis aut regulis cognosci possit quando leges civiles tales sint, ut ecclesiasticas personas obligent ad sui observationem. De hac enim re multa scribunt jurisperiti, et non tam generalem regulam tradunt, quam per varios casus discurrunt, ut videri potest in Bartolo, Panormit. et Felin.; sed illud pene infinitum est, et præterea difficile est ex illis aliquid certum colligere. Quantum

ergo ad nos spectat, videri potest utilis distinctio legum supra data; nam quædam respiciunt bonum publicum immediate et secundum se, aliæ bonum singulorum, ex quo tandem resultat commune bonum. De prioribus ergo legibus generaliter affirmari potest obligare clericos, quando materia earum communis est omnibus civibus, ut tales sunt, et est justa et honesta; et nihil continet contra decentiam vel exemptionem ecclesiastici status, sed potius illam fovet, etiamsi interdum non juvet ad utilitatem temporalem, quæ in tali casu considerabilis non est. Hoc patet exemplis, in lege taxante pretium tritici, et similium rerum, in lege prohibente extrahi a regno res necessarias reipublicæ, vel prohibente deferre arma noctu, et similibus: et ratio est clara, quia commune bonum civitatis, ut tale est, maxime cadit sub obligationem, et omnibus aliis præferendum est; unde, quia per has leges per se primo procuratur, et alioqui non sunt contra specialia jura, vel privilegia clericorum, ut supponitur; ideo in eis nulla est ratio exemptionis, sed omnia quæ diximus in illis maxime locum habent.

21. *Si lex sit justa et generalis, non est curandum de incommodis particularibus.* — De cæteris vero legibus non est tam certa similis generalis regula; nam auctores citati variis distinctionibus utuntur, et præcipue videntur requirere ut tales leges redundent in commodum ecclesiasticorum; nam si præjudicium afferant, non valebunt. Aliqui etiam postulant ut leges versentur circa contractus laicorum saltem ex parte, id est, laici cum clerico, aut e converso; non vero si fiant inter ipsos clericos inter se. Mihi tamen videtur, quoad priorem partem, cavendum esse ne lex directe vel indirecte tendat ad imponendum onus clericis, vel privandum illos aliqua libertate, aut jure sibi concesso; nam tunc jam esset lex injusta, et contra immunitatem ecclesiasticam: si autem lex revera sit justa et generalis, non est curandum de particularibus incommodis temporalibus, quæ sunt per accidens; nam tales leges interdum juvant, interdum impediunt temporalia commoda, ut, quod testamentum minus solemne non sit validum, sæpe erit contra voluntatem testatoris, sæpius vero est illi utile propter fraudes quæ committi solent. Unde merito a Panormitano et aliis adnotatum est, non posse dici legem onerosam, quæ secundum varias occasiones et facti accidentia potest esse utilis, vel damnosa, et in ea generalitate lata est, prout moraliter et frequentius expedit bono communi atque etiam singulorum, ad evitandas fraudes et lites; ergo, quoties lex talis fuerit, et habuerit alias conditiones honestatis, et justitiæ, ac universalitatis, obligabit clericos, non obstante particulari temporali incommodo accidentaliter occurrente. Quoad alteram vero partem non existimo esse necessariam limitationem, si in cæteris justitia legis servetur; quia etiam clerici, quando illo modo inter se contrahunt, non se gerunt ut clerici, sed ut cives, et communi jure civili uti debent, ut recte explicatur in lege taxante triticum: nam, licet clericus vendet clerico servare debet legem et idem credo esse in testamento, licet clericus instituat hæredem clericum: debet enim testamentum esse solemne ut valeat, seclusa speciali ratione piæ causæ, et sic de aliis.

22. *A resolutione prædicta excipi Papam, Ecclesias seu communitates ecclesiasticas et pia loca, quatenus aliquo speciali gaudent privilegio: idemque de persona illustri habente simile privilegium.* — Tandem, interrogari potest de quibus personis ecclesiasticis intelligenda sit resolutio prædicta. In quo breviter dico excipiendam imprimis esse personam summi Pontificis, quæ jure divino in omnibus, et per omnia exempta est a potestate civili, ut nunc suppono; unde nullas leges civiles alterius principis servare tenetur, non solum quia nunc ipse est supremus in temporalibus in suis terris, sed etiam ex vi suæ dignitatis spiritualis, ut in dicto tractatu ostensum est. Unde, licet Pontifex versaretur in alieno regno, non teneretur leges civiles illius regni servare, quod existimo verum, non solum in vi præcepti et obedientiæ, ut probat ratio facta, sed etiam ex titulo servandi uniformitatem cum tali communitate, quia est persona adeo excellens, ut ex vi rationis non cogatur sese accommodare statutis et legibus suorum inferiorum, ut in capite sequenti iterum dicemus. Deinde excipiendæ sunt Ecclesiæ, seu communitates ecclesiasticæ, ac pia loca, quatenus aliquo speciali privilegio gaudent, ratione cujus dispositio legis non potest ad illa accommodari, ut est de institutione minus solemni, et similia. Nam tunc est peculiaris ratio exemptionis, et ita non procedunt omnia quæ diximus. Idemque erit de quacumque persona in spirituali dignitate constituta, cui annexum sit simile privilegium: quod idem esset in persona et dignitate laica, si talem dari contingat. Tunc autem, sicut talis communitas vel persona non obligatur lege civili ex vi præcepti et obedientiæ,

ita etiam nec propter considerationem uniformitatis tenetur illas servare, quia justa exemptio tollit hanc obligationem, ut supra argumentando probatum est. In reliquis autem ecclesiasticis personis doctrina generaliter procedit, non tantum in secularibus, sed etiam in religiosis, nec tantum in personis veris, sed etiam in fictis, id est, communitatibus contrahentibus vel operantibus per modum unius civis. Nam de omnibus est æqualis ratio, servando proportionem, et supponendo quod observatio talis legis unicuique justa sit, et non repugnet decentiæ et immunitati uniuscujusque status.

CAPUT XXXV.

UTRUM LEGISLATOR SUIS LEGIBUS OBLIGETUR.

1. *Legem latam a communitate obligare omnes illius communitatis.* — Duplex potest esse legislator, scilicet, communitas aliqua, vel singularis persona unius principis aut Prælati. Et quamvis respectu utriusque possit quæstio locum habere cum proportione, tamen potissimum versatur in posteriori sensu. Nam in priori certum est legem latam a communitate obligare postea omnes personas illius communitatis, ut sumitur ex cap. *Cum omnes*, de Constit., et ratio est, quia communitas est supra quascumque personas ejus; et hac ratione lex lata in capitulo generali, verbi gratia, obligat ipsum generalem, et sic de aliis. Si autem talis lex comparetur ad ipsum senatum, seu capitulum, sic eadem est ratio de illo et de quocumque principe legem ferente.

2. *Præsentem quæstionem esse de uno principe vel Prælato, et de legibus habentibus rationem universalem, et communem principi, ut in pretiis, non vero in eis in quibus non est eadem ratio, ut in lege de non ferendis armis noctu.* — Secundo, supponendum est sermonem esse de legibus quæ habent rationem et materiam de se universalem, et communem ipsi principi, ut est lex, verbi gratia, taxans pretia rerum, et similes, in quibus ratio justitiæ vel alterius virtutis eadem est in principe et reliquis reipublicæ membris; nam, si materia vel ratio legis non sit communis, clarum est non comprehendere principem. Commune exemplum est, si feratur lex ut nemo noctu arma deferat, illa non obligat principem, quia nec decet nec est accommodata statui ejus, et ideo ex intentione principis et quasi ex vi naturalis legis imponitur communitati, ut distinctæ a principe, et ideo illum non obligat. Sicut etiam potest fieri lex pro communi plebe, quæ nobiles non obliget, quia non est illis accommodata, ut per se constat, et tradit Aristotel. 3 Ethicorum cap. 9: ergo multo magis id fieri poterit respectu principis. Tertio, distinguenda sunt in lege illa tria: scilicet, vis directiva, et coactiva, et irritans, seu dans formam contractibus et judiciis; et de singulis agendum est, licet prima sit præcipue intenta.

3. *Dubium et ratio dubitandi.* — Quoad vim ergo directivam, difficultas est an teneatur princeps in conscientia servare legem a se latam. Et ratio dubitandi est, quia princeps dicitur esse solutus legibus in l. *Princeps*, ff. de Legib. Et adjungi potest ratio, quia vel princeps obligat seipsum sua lege, vel obligatur ab alio. Non primum, quia nullus potest sibi ipsi præcipere, inducendo obligationem; per promissionem enim vel votum potest quis seipsum obligare, non autem per præceptum quod sibi imponat, l. penult., ff. de Recept. arbit. Et ratio est clara, quia præceptum postulat jurisdictionem vel dominium: nullus autem potest jurisdictionem in se habere, nec sibi ipsi esse subjectus. Secundum etiam dici non potest, quia legislator, ut sic, non est subditus; quia vel est princeps non habens superiorem, vel si sit alias inferior, nihilominus ut legislator non imperatur ab alio, sed ipse aliis imperat; ergo ut sic non potest ab alio homine obligari. Nec vero dici potest obligari tunc ab alio, scilicet, Deo: nam sequeretur non obligari lege humana, sed divina, quod videtur absurdum; tum quia non potest lex illa ostendi, tum etiam quia alias non posset per hominem dispensari in ea obligatione, essetque pejoris conditionis ipse quam omnes subditi.

4. *Resolutio.* — Nihilominus, communis et constans sententia est, teneri principem seu legislatorem tam civilem quam ecclesiasticum ad servandas suas leges, quando materia communis et ejusdem rationis est in ipso et in aliis. Docet D. Thom. 1. 2, quæst. 96, art. 5, ad 3; et lib. 3 Polit. lect. 9, in fin.; Conrad., Cajet. et cæteri expositores dicto art. 5; Soto 1 de Just., quæst. 6, art. 7; Victor., relect. de Potestate civil., n. 21, de Potestate Papæ et Consil., n. 7; Anton., 2 part., tit. 17, n. 5; Sylvest., verb. *Lex*, q. 14; Covar., in capit. *Alma mater*, 1 p., § 1, n. 5; Navar., in cap. *Si quando*, de Rescrip. except. 1, et in Apolog. de Reditib. ecclesiasticis, q. 1, n. 32, et consil. 18 de Pœnit. et remiss.; Abulens., Matth. 23, quæst. 24; Dominic., Turrecrem.

et alii in cap, *Justum est*, dist. 9, et alii canonistæ in c. *Cum omnes*, de Constitut.; Glossa etiam et doctores in dicta lege *Princeps*, et Cujaci. libr. 15 Observat., cap. 3.

5. *Probatur Scriptura et utroque jure.* — Probat hoc primo D. Thom. ex illo Matth. 23: *Alligant onera, et digito suo nolunt ea movere*; ubi Christus reprehendit Prælatos, qui multa jubent et non faciunt. Et quamvis Christus specialiter loqueretur contra pharisæos, qui per falsas interpretationes ea onera populo imponebant, tum non solum reprehendit eos ex deceptione, sed etiam ex inæqualitate : unde recte facit illud Proverb. 20 : *Pondus et pondus, mensura et mensura, abominabile est Domino*; et illud Mich. 6 : *Numquid justificabo stateram impii?* Secundo, probatur ex utroque jure; nam in dicto cap. *Cum omnes*, de Const., refertur et probatur illa sententia Catonis : *Patere legem quam ipse tuleris*, et illud Prætoris edictum, ff. *Quod quisque juris in alterum statuerit, ipse eodem jure utatur*. De quo ait Ulpian. ibi in l. 1 *Summam habere æquitatem. Quis enim* (ait) *aspernabitur, idem jus sibi dici, quod ipse aliis dixerit?* et in cap. *Justum est*, d. 9, ex Isid. lib. 3 Sent., cap. 51 : *Justum est* (dicitur) *principem legibus obtemperare suis*: et infra dicitur *principem teneri suis legibus*. Sic ad Valentinian. scribit Amb. epist. 32, alias lib. 2, epist. 13, vel alias 3, loquens de quadam ejus lege : *Quod cum præscripsisti aliis, præscripsisti etiam tibi, leges enim imperator fert, quas primus ipse custodiat*. Unde in cap. *Non liceat Papæ*. 12, q. 1, Pontifex ipse legem fert quæ verbis etiam expressis ipsum Pontificem comprehendat, et in l. *Digna vox*, C. de Legib. dicitur : *Digna vox majestate regnantis est, legibus alligatum se principem profiteri*. Idem sumitur ex l. *Ex imperfecto*, C. de Testamentis, et ex § ult. Instit., Quibus modis testamenta infirmentur. Idemque habetur in Legib. Hispaniæ lib. 16, tit. 2, p. 1.

6. *Unde obligetur princeps suæ legi.* — Ut autem propriam rationem hujus veritatis reddamus, et simul explicemus quam gravis sit hæc obligatio, oportet inquirere an hæc obligatio in principe intrinsece oriatur a lege ab ipso lata, tanquam ab immediata ratione operante; an vero ex aliquo principio extrinseco. Nam ratio dubitandi in principio posita videtur probare non posse affirmari primum, et ideo auctores hanc obligationem deducunt ex principiis extrinsecis, ut videre licet præcipue in Cajetano et Soto supra. Unum est : *Quod tibi non vis, alteri ne facias*, quo utitur Soto, sed non videtur recte accommodari. Nam sensus illius principii est, ut nemo alteri inferat injuriam quam non vult ab alio sustinere; non autem est sensus, ut nemo alteri faciat quod sibi ipsi non facit : nam judex furem juste condemnat, et interficit, se autem ipsum non tenetur condemnare, etiamsi fur sit. Aliud principium est, *quia turpis est pars quæ discordat a toto*, sumptum ex August. lib. 3, Confess., cap. 8, habetur in cap. *Quæ contra mores*, dist. 8; legislator autem pars est reipublicæ, cum sit caput ejus, et ideo turpiter agit, si in legum observantia a toto discordat. Verumtamen (ut capite præcedenti argumentabar), ex hoc principio non colligitur major obligatio quam sub veniali, ut declarabamus exemplo alterius civis qui, utendo dispensatione valida, injuste tamen et sine causa concessa, discordat a toto, et tamen ad summum venialiter peccare censetur; ergo similiter si princeps solum obligatur hoc titulo, erit levis obligatio. Quod si fortasse in eo augeatur propter circumstantiam personæ, ad summum id erit ratione scandali, in quo interdum fundari solet hæc obligatio, ut patet ex l. 16, tit. 2, p. 1, et Greg. Lop. ibi. Hæc autem obligatio est per accidens, unde, cessante scandalo, non tenebitur princeps suam legem servare, saltem obligatione gravi. Consequens autem est et contra bonos mores reipublicæ, et contra doctores supra citatos : censent enim hanc obligationem non esse minorem in principe quam in subditis. Quod de summo Pontifice notavit Covar. in cap. *Alma mater*, p. 1, § 1, n. 9; cum Decio, in cap. *Sane* 1, de Officio deleg., et idem notat Victor., relect. de Simon., num. 39

7. Alia principia sunt illa, *Patere legem quam ipse tuleris*; et *Quod jus in alium quisque statuit, illud servare debet*. Verumtamen hæc et similia axiomata, aut petunt principium, aut non recte accommodantur; nam variis modis possunt intelligi. Primo, de jure seu de lege humana declarativa legis naturalis, et sic infallibile est talem legem æque obligare principem et subditum, quia tunc jus naturale est quod præcipue obligat, et illa vis directiva legis humanæ, quatenus est ostensiva juris naturalis, æque operatur in principem ac in alios; de quo puncto videri possunt aliqua ex jurisperitis apud Tiraquel. de utroque retract., l. 1, Gloss. 1, § 3, n. 39. Secundo, potest intelligi aliquem pati legem a se latam, quando in statu subjectionis constituitur, ut contingit in eo qui

fert legem, non ut caput, sed ut unum suffragium communitatis : nam postea ut persona privata pati debet legem, ut diximus, in quo sensu videntur afferri illa principia in dicto cap. *Cum omnis*. Deinde habent locum illa principia, si contingat eum qui magistratum gerebat, illum deponere, vel illo privari; nam postea subjectus erit legi quam ipse tulit, quia vere tunc est subjectus communitati, et consequenter legibus ejus, non solum quoad vim directivam, sed etiam quoad coactivam, et videtur illud axioma convenienter ita exponi; nam illud verbum *patere legem* indicat subjectionem quoad utramque vim. Tertio, vero modo potest intelligi in sensu quem tractamus de legislatore supremo in sua dignitate permanente, et sic continet illud principium conclusionem de qua disputamus; non vero in eo redditur ratio quam inquirimus, nec explicatur titulus hujus obligationis.

8. *Principem obligari ad servandam suam legem, ex virtute et efficacia ipsius legis.—Probatur conclusio.*—Dicendum igitur censeo principem obligari ad servandam suam legem proxime ab ipsamet lege, et ex virtute, et efficacia ejus. Quod ita explicatur, quia transgrediendo illam committit peccatum ejusdem speciei cum subditis peccantibus contra illam. Ita sentit D. Thomas supra, et reliqui doctores; neque enim existimo Cajetanum et Sotum aliud voluisse, ut explicabo. Hoc etiam indicant jura citata, quia dicunt talem legem obligare ipsum principem; ergo ponunt ipsam legem positivam tanquam proximam rationem illius obligationis. Hoc etiam confirmat discursus proxime factus, quia per principia extrinseca non potest sufficienter explicari hæc obligatio. A posteriori etiam declaratur, quia si rex statuit legem taxantem pretium, et ipse ut privatus dominus rem carius vendat, peccat contra justitiam, et tenetur ad restitutionem, ex communi sententia, quia hoc postulat naturalis æquitas : ergo signum est illam legem positivam habere suum effectum etiam respectu legislatoris. Similiter, si absque causa comedat carnes die prohibito, aut non jejunet in die præcepto, agit contra temperantiam; ergo obligatio ejus immediate nascitur ex ipsa lege positiva. Atque hinc tandem concluditur ratio quam indicavit Soto; nam lex positiva habet efficaciam constituendi materiam suam in tali specie virtutis, et præscribendi medium necessarium ad honestatem talis virtutis; ergo posita lege, princeps ideo censetur peccare non servando illam, quia non servat medium virtutis : postquam enim illud medium constitutum est, absolute in illo consistit virtus, et ideo ab illo recedere peccatum est : ergo proxima ratio illius obligationis, etiam respectu principis, nascitur ex ipsa lege.

9. *Difficultas. — Evasio. — Obviatur evasioni.* — Adhuc vero manet difficultas, quia lex humana non constituit medium virtutis absolute et simpliciter respectu omnium, sed respectu subditorum : ipse autem princeps non est subditus. Respondent aliqui legem dupliciter considerari posse, scilicet, ut præceptum et ut regulam rationis, et priori modo solum referri ad subditos; posteriori autem modo etiam ipsum legislatorem obligare, quia tenetur secundum rationem vivere, et consequenter regulam rationis servare. Sed hoc non expedit punctum difficultatis, quia regula rationis duplex esse potest : una consulens, seu ostendens aliquid ut honestum, non tamen ut omnino necessarium ad honestatem; et si de hac regula sit sermo, non sufficit, quia discordare ab hac regula non est peccatum : sic enim laicus, verbi gratia, non utens regula rationis qua religiosus uti debet, non peccat, quamvis bene faceret illa utendo. Alia est regula rationis necessario sequenda ad honestatem, et hæc non separatur a præcepto, quia necesse est ut habeat vim obligandi, alias non inducet necessitatem. Si ergo lex non habet rationem præcepti respectu legislatoris, ad summum erit regula consulens, et ita non peccabit legislator non sequens illam : si autem est regula necessaria, non potest ab illa excludi vis, seu ratio præcepti.

10. *Alia responsio probabilior.—Oppugnatur dupliciter.* — Dicunt ergo alii legislatorem obligari sua lege ex voluntate totius reipublicæ, et ex virtuali pacto inter principem et rempublicam; nam ea conditione accepit potestatem legislativam, ut ipse etiam obligaretur legibus a se latis : et ita indirecte quidem obligatur a seipso, quatenus obligando alios comprehendit se : directe autem censetur virtute obligari ab ipsa communitate, a qua habet potestatem sub ea conditione. Hæc responsio est probabilis, sed illi obstant duo. Primum est, quia illud genus pacti ostendi non potest, neque est necessarium; nam, licet respublica vellet ut lex non obligaret legislatorem, si absque causa id vellet, nihil efficeret. Unde etiam, si fingeremus a principio intervenisse contrarium pactum inter rempublicam et principem, nimirum quod ipse non esset obligandus suis legibus, nihilominus obligaretur, quia

pactum illud esset iniquum et contra bonum commune, et ideo nullius esset valoris. Secundum est, quia illa ratio non habet locum in potestate ecclesiastica, quia non manat a communitate, sed a Christo, et tamen assertio etiam in ecclesiasticis legislatoribus vera est. Quod si quis respondeat Christum dedisse potestatem sub illa conditione, ostendere oportet unde id colligatur, quia ipse illam non expressit, nec possumus dicere ibi pactum intervenisse.

11. *Resolutio auctoris.* — Respondeo igitur Deum, qui est principalis auctor hujus potestatis, illam conferre sub conditione prædicta, et non aliter; et hoc ipsum colligi ex ipsamet ratione naturali, absque alia revelatione, vel pacto humano. Declaratur in hunc modum: nam omnis potestas legislativa est a Deo principaliter, vel immediate, ut in potestate ecclesiastica; vel mediante republica, ut in civili; unde, licet homo immediate legem ferat, in eo actu se gerit ut minister et dispensator Dei, ut ex Paulo in superioribus attulimus; ergo intentio et voluntas principis ferentis legem, debet conformari intentioni Dei dantis potestatem: imo efficacia legis ad obligandum magis pendet ex intentione Dei, quam particularis legislatoris. Deus autem, non solum ut auctor gratiæ, sed etiam ut auctor naturæ, vult legislatorem humanum non habere potestatem ad ferendas leges, nisi cum universali obligatione illarum, qua totam rempublicam ut constantem ex corpore et capite comprehendat; ergo. Probatur minor ex ipsa necessitate communis boni, ad quod hæc potestas ordinatur: datur enim in ædificationem, non in destructionem. Quod autem ad hujusmodi bonum commune pertineat, potestatem hanc ita esse datam principi, ut, licet in voluntate ejus sit legem ferre, si tamen feratur, universalis sit et ipsum comprehendat, declarant sufficienter testimonia Scripturæ, et rationes adductæ, et communis consensus non solum Patrum, sed etiam philosophorum. Propter quam causam dixit optime Arist. 3 Polit., cap. 7, circa finem, legem debere in republica dominari. Nam (ut ibi recte explicat D. Thomas), dum non occurrit sufficiens ratio excipiendi aliquid a lege, etiam ipse princeps debet illi subjici, et secundum illam legem, vel operari, vel judicare, quia alias inutilis redditur lex, et respublica perturbatur.

12. *De rationibus extrinsecis scandali et deformitatis morum, quæ ad ostendendam principis subjectionem legi afferuntur.*—Ex quibus intelligitur quomodo accipiendæ sunt rationes extrinsecæ, quæ ad ostendendam hanc veritatem afferuntur, scilicet, scandali, deformitatis morum, etc. Sunt enim optimæ ad declarandum quomodo pertineat ad commune bonum, ut potestas principis sit limitata modo supra dicto. Sicut enim in superioribus tractando de obligatione advenarum ad servandas leges territorii, dicebamus scandalum esse extrinsecum motivum, non proximam et intrinsecam rationem obligationis, ita in præsenti obligatio non oritur proxime ex illis rationibus extrinsecis, sed ex ipsa lege: illæ vero rationes indicant necessitatem constituendi legem ita regularem et inflexibilem, ut sic dicam, ut totum corpus cum capite obliget. Et hoc plane sensit Cajet. cum dixit, hanc obligationem principis et subditorum sequi ex principiis legis naturalis, diversis tamen. Nam in subdito sequitur ex illo principio: *Obediendum est superiori*; in principe vero ex illo: *Patere legem quam ipse tuleris;* tamen, sicut in subdito obligatio solum radicaliter sequitur ex dicto principio, proxime vero ex lege, ita proportionaliter in principe intelligendum est.

13. *Prædicta obligatio est naturalis in radice, utpote quæ sequitur ex ratione ipsa naturali: formaliter vero est positiva, humana absolute, divina ex hypothesi.* — Ex quo etiam constat an hæc obligatio in principe dicenda sit naturalis vel positiva, divina vel humana: est enim naturalis in radice, quia sequitur ex ipsa ratione naturali, quomodo dixit Bald., in l. 2 c. de Servit., n. 40, principem obligari ad servandam suam legem ex discursu rationis. Quod etiam habet Dec. in c. 1 de Const., lect. 1, n. 15. Proxime vero et formaliter illa obligatio est positiva, quia ex lege positiva nascitur, ut dictum est; et eodem modo dici potest obligatio humana absolute, licet dici possit divina ex hypothesi, id est, supposito quod lex feratur, et ob illam causam in ea potest per hominem dispensari, etiam respectu principis, ut infra videbimus.

14. *Dubium de legibus municipalibus.* — Quæret vero aliquis an princeps superior teneatur etiam servare statuta, seu leges municipales provinciarum sibi subjectarum, saltem quando in illis provinciis moratur, vel in eis peregrinatur. Videri enim potest tunc etiam esse obligandum propter uniformitatem morum, et ad vitanda scandala, etc. Nihilominus dicendum est non teneri, quæ est communis resolutio, ut videre licet in Felin., cap. 1 de Constit., n. 30, quæ refert Card. cons. 2. Idem

Tiraquel. referens alios loco supra citato, n. 38. Ratio est, quia talia statuta lata sunt ab inferiori potestate et jurisdictione, et ideo non habent vim obligandi eum qui in eodem loco habet superiorem jurisdictionem. Qua ratione dicunt etiam communiter canonistæ legatum Pontificis, dum est in aliquo episcopatu, non obligari peculiaribus legibus illius episcopatus. Imo addit Tiraquel. supra cum aliis, licet tale statutum particulare approbatum sit ab ipsomet principe, nihilominus non obligare illum; et ratio reddi potest, quia non approbat illud pro tota sua republica, sed tantum pro determinato loco, et ideo nulla ratio cogit caput totius reipublicæ ut illi subdatur. Hoc vero ego libenter limitarem, nisi talis locus esset quasi propria habitatio ipsius principis, ut est Roma, verbi gratia, respectu Pontificis, vel propria curia respectu regis: nam quæ ibi generaliter servanda statuuntur per supremam auctoritatem ipsiusmet principis, eum etiam obligare videntur, quia speciali ratione se habet tanquam civis, et membrum illius loci.

15. *Legem non obligare principem quoad vim coactivam, siquidem non habeat superiorem.* — Circa secundum punctum, de vi coactiva legis communis, resolutio est legem non obligare principem quoad vim coactivam. Ita docet divus Thomas, dicta solutione ad 3, et ita exponit legem *Princeps* supra citatam, et alias quæ dicunt principem non ligari legibus, scilicet, quoad vim coactivam; quam sententiam et interpretationem alii sequuntur. Ratio vero est, quia coactio ex intrinseca ratione sua postulat ut ab extrinseco proveniat, ut constat ex philosophia; ergo princeps non potest cogere seipsum per suam legem. Nec etiam cogi potest a subditis, quia nullus inferior potest violentas manus injicere in superiorem, nec etiam potest cogi ab æquali, quia non habet in illo jurisdictionem, nec denique a superiore, quia agimus de principe, qui superiorem non habet; ergo. Confirmatur hæc ratio, quia vis coactiva pertinet ad pœnæ impositionem et inflictionem; pœna autem per se, et ex ratione sua fertur in invitum, et ideo ferri non potest nisi ab habente superiorem potestatem in alium tanquam sibi subditum; ergo non potest imponi a legislatore respectu sui ipsius, sed tantum respectu subditorum.

16. *Objectio.* — Ut autem hæc sententia, quæ vera est, et ratio ejus amplius explicetur, objicitur, quia illa ratione ad summum colligitur, non habere legislatorem, qui in ipso pœnam exequatur, non vero non esse obnoxium pœnæ, quantum est ex vi legis: hæc autem duo valde diversa sunt, ut per se constat; nam unum pertinet ad jus, alterum ad factum; ut autem lex vere obliget quoad vim coactivam, satis est quod, quantum est ex se, reddat transgressorem obnoxium suæ pœnæ, etiamsi contingat tunc non posse executioni mandari. Ut interdum supremus Prælatus in aliquo ordine, verbi gratia, generalis alicujus religionis, licet transgrediatur leges, tunc non punitur, quia non habet superiorem; postea vero finito officio solet puniri, quia tunc jam habet superiorem: ergo signum est, antea fuisse de se subjectum legi, etiam quoad vim coactivam.

17. *Respondetur objectioni.* — Respondetur negando primum assumptum. Nam legislator ita est exemptus a vi coactiva suæ legis, ut non teneatur sustinere pœnam in illa statutam, quia licet simpliciter sit reus pœnæ, saltem apud Deum (quia hic reatus necessario sequitur ex culpa), tamen illud erit respectu pœnæ statutæ a Deo, non vero de pœna posita ab ipsomet legislatore. Quod patet, quia ipse non intendit seipsum ad pœnam obligare, neque etiam obligatur a republica per modum alicujus contractus, seu in virtute ejus, tum propter supra dicta, tum maxime quia quoad hanc partem nullum est indicium talis conventionis, nec per aliquem usum, nec per judicium sapientum. Denique neque a Deo ipso, neque a lege naturæ obligatur, ut probat idem commune judicium sapientum; et ratio etiam differentiæ est optima, quia vis directiva ordinatur ad bonos mores, et ideo comprehendit etiam ipsum legislatorem; pœna vero solum per accidens intenta, aut necessaria est, et cum alias ex se postulet violentiam, non fuit conveniens illi subdi legislatorem; esset etiam superflua illa obligatio cum moraliter non posset ad executionem perduci. Declaratur denique, quia vel legislator habet in terris superiorem qui possit illum punire pro delictis suis, vel non habet: si non habet, nulli hominum tenetur parere in executione talis pœnæ, circa seipsum: ergo neque est obnoxius ex vi suæ legis tali pœnæ, quia nihil aliud est esse obnoxium, quam teneri ad parendum in sustinenda tali pœna, si infligatur ab homine habente potestatem: nam si infligatur a Deo, jam oritur obligatio ex altiori principio. Si vero legislator habet superiorem, ut est, verbi gratia, Episcopus, poterit puniri a Pontifice, etiam propter indebitam transgressionem suæ propriæ legis; tamen non erit necessarium illi

imponere pœnam in sua lege statutam, sed hoc arbitrarium erit Pontifici, quia non tenetur judicare secundum legem inferioris: ergo signum est pœnam illam ex vi legis non comprehendere ipsum legislatorem, sicut in simili dicebamus in capite præcedenti de clericis respectu pœnarum civilium legum.

18. *Replicatur in responsionem.*— Sed instabit aliquis: nam licet hoc verum sit de pœna per judicem imponenda, non tamen de illa, quæ ipso jure per legem imponitur; ergo saltem illa lex habebit effectum virtutis coactivæ etiam in ipso legislatore. Antecedens patet, quia illa pœna non requirit alterius hominis executionem, sed ipsiusmet rei: ergo etiam ex hac parte ab ipso legislatore poterit executioni mandari, ut si pœna sit, verbi gratia, pecuniaria, vel de aliquo actu virtutis, eleemosynæ, jejunii, etc. Aliunde vero, quatenus talis lex obligat in conscientia ad talem pœnam absque alia condemnatione, videtur ex vi directiva virtutis obligare ad pœnam illam; quia obligatio in conscientia pertinet ad virtutem directivam: unde videtur esse eadem ratio de obligatione in conscientia ad hanc pœnam, et ad primam observantiam legis. Propter quod dixerunt aliqui non repugnare simpliciter legislatorem subdi legi, quoad vim coactivam, sed tantum quando ex parte pœnæ est aliqua repugnantia, vel indecentia, ut esset plane in pœnis corporalibus; tum quia esset indecens principem aut legislatorem pœna corporali affici; tum etiam quia in his pœnis nemo potest obligari ad exequendam pœnam in seipsum, ut infra dicetur, et ab alio cogi non potest princeps, ut probatum est. Idem etiam certum est de aliquibus spiritualibus pœnis: omnes enim fatentur non posse legislatorem incurrere censuram a se impositam, ut est communis sententia, de qua in propria materia; ratio autem non videtur sufficienter sumi ex indecentia; quia censuræ in Episcopis non sunt indecentes: sæpe enim contrahunt illas, et in Pontifice ipso voluntaria quædam suspensio, et separatio a divinis in vindictam sui criminis publici non esset magna indecentia: melius ergo dici potest in his pœnis esse specialem rationem, quia essentialiter requirunt contumaciam, et inobedientiam respectu Prælati ecclesiastici, et ideo non possunt contrahi ab eo qui illas imponit, quia non potest sibi ipsi esse inobediens. At vero in pœnis pecuniariis, vel quæ consistunt in operibus pietatis et virtutis, non est indecentia nec repugnantia, et ideo quantum ad has non videtur impossibile legem obligare principem.

19. *Omnis pœna pertinet ad vim coactivam.* —Sed nihilominus de quacumque pœna et de quocumque modo imponendi illam, vera est dicta resolutio, et communis. Ratio vero generalis est, quia omnis pœna, quomodocumque imponatur, pertinet ad vim coactivam, ut superiori capite explicatum est; et coactio ex suo genere et ratione petit distinctionem inter agens inferens coactionem, et qui illam patitur; et secundum hanc generalem rationem judicandum est de virtute legis circa legislatorem, etiamsi in particulari in executione alicujus pœnæ illa ratio cessare videatur. Deinde addi potest alia ratio, quia in lege ferente pœnam ipso facto, distinguenda est ratio legis, et ratio sententiæ, quam virtute includit. Nam ad actum directe præceptum vel prohibitum obligat ut lex, et ita comprehendit legislatorem, ad pœnam vero cogit ut sententia quæ formaliter a judice ferri debet, et ideo non comprehendit nisi eum qui possit esse judex in tali causa, ut indicavit Glossa in cap. *Licet canon*, verb. *Executione*, de Elect., in 6. Nullus autem esse potest judex in sua causa, cap. *Inter querelas*, cum Gloss. ibi 23, q. 4, nec ligatur aliquis nisi a proprio judice, cap. *At si Clerici*, de Judiciis; et ideo legislator ad talem pœnam non ligatur. Accedit tandem congruentia supra tacta, quia pœna non est per se intenta, neque per se necessaria ad honestatem morum, et ideo obligatio ad illam, etiamsi in conscientia oriatur respectu aliorum, non est tam universalis, sicut obligatio ad materiam per se intentam in lege.

20. *Tertia objectio.*— Tertio, instari potest, quia vis directiva sine coactiva est valde infirma, et inefficax, propter quod nonnulli censent non posse separari, quia est contra naturam legis; alii vero censent, quando separantur, adeo esse infirmam puram virtutem directivam, ut non sufficiat ad obligationem sub mortali; unde Cajet., t. 2 Opusc., tr. 23, q. 2, quem sequitur Sotus, l. 10, de Justitia, q. 5, a. ult., in fine, dicunt religiosum factum Episcopum non peccare mortaliter transgrediendo præcepta religionis distincta a tribus votis, licet talia sint ut ante episcopatum obligent sub mortali; et rationem reddunt, quia Episcopus jam non obligatur illis præceptis quoad vim coactivam, sed tantum quoad ad directivam: ergo idem dicendum esset in præsenti, quod esset valde absurdum.

21. *Respondetur objectioni.*—Respondeo vim

directivam legis esse separabilem a vi coactiva legis respectu aliquarum personarum, ut cap. præc. dictum est de legibus civilibus respectu clericorum, et de statu innocentiæ universaliter et probabiliter aliqui sentiunt, quod, licet in eo (si durasset) futura fuissent præcepta humana obligantia, non tamen cogentia per pœnas, sicut nunc etiam sæpe lex præcipit et vere obligat, licet nullam imponat pœnam. Denique illi actus sunt, ut sic dicam, realiter distincti, et non habent inter se essentialem connexionem : potest ergo unus sine alio fieri. Ad efficaciam igitur legis humanæ satis est, ut regulariter utramque vim exerceat, ubi specialis ratio exceptionis non intervenit : hæc autem ratio in præsenti manifesta est, quia cum legislator, vel simpliciter, vel ut exercet illud munus, non sit subjectus sibi, non potest convenienter subdi legi suæ quoad vim coactivam: satis ergo est quod apud Deum possit et debeat timere pœnam. Nihilominus, addendum est vim directivam separatam etiam a coactiva posse inducere gravem obligationem, ut ex dictis in capite præcedenti constat : et ratio est, quia obligatio proveniens ex vi directiva legis non ideo gravis est, quia habet conjunctam coactionem ; nam hæc posterior est, et potius coactio gravis supponit obligationem gravem, quia ex materia, et ex fine legis præcipue nascitur : ergo si lex quoad vim coactivam ex parte materiæ et finis habet sufficiens fundamentum gravis obligationis, illam inducet, etiamsi separetur a coactione. Exemplum autem illud de religioso Episcopo quoad veritatem rei incertum est ; apud illos autem auctores, qui ita sentiunt, ibi vis directiva non proprie sumitur pro legis obligatione, sed solum pro quadam decentia et honestate morali. Sed de illo puncto alibi latius.

22. *Quarta objectio.—An princeps obligetur civiliter ratione suæ legis.* — Ultima objectio fieri potest, quia princeps obligatur civiliter : ergo potest etiam civiliter cogi ; nam hæc est efficacia obligationis civilis ; ergo etiam poterit ad pœnam cogi. Antecedens patet ex priori assertione : nam princeps obligatur suis legibus civilibus ; obligatio autem civilis est, quæ provenit ex lege civili, § 1 Inst., de Exceptionib. Circa hanc difficultatem jurisperiti inter se contendunt, an princeps obligetur civiliter ratione suæ legis. Decius enim in d. c. *Sanæ*, et alii propter argumentum factum id negant, atque ita facile expediunt objectionem. Felinus autem ibi n. 3 et in cap. *Ecclesia*, de Const.. cum Baldo et aliis affirmat ; qui consequenter negabit ad civilem obligationem sequi necessario coactionem, nam ipsamet civilis obligatio potest esse tantum directiva. Et hæc sententia mihi placet simpliciter, quamvis possit esse æquivocatio in verbis. Ad quam tollendam adverto, quod obligatio in conscientia vocari potest interdum civilis, quia non oritur ex sola lege naturali, sed ex lege civili adjuncta, ut, verbi gratia, si ex contractu cum minori facto non acquiritur dominium ratione legis civilis, tenetur quis in conscientia rem restituere ; illa vero obligatio non ex sola natura rei, sed ex civili lege, et ideo civilis dici potest : idem videre licet in præscriptionibus, et similibus. Alio modo dici potest obligatio civilis, ex qua oritur actio in civili judicio, ut debitor cogatur solvere obligationem, quomodo sæpe dicunt juristæ, ex aliquibus stipulationibus vel aliis contractibus oriri obligationem naturalem, et non civilem.

23. Priori ergo modo sine dubio princeps obligatur civiliter, quia tenetur in conscientia stare contractui habenti vires et valorem ex adminiculo juris civilis, unde non potest ab alio auferre rem legitime præscriptam contra ipsummet juxta jus civile, etiamsi antea fuisset ipsiusmet principis. Et ratio est, quia totum hoc nascitur ex vi directiva legis, quæ in ipsum principem cadit, ut dictum est. At vero, loquendo posteriori modo, subdistinguendum mihi videtur : nam si actio in judicio tendat ad cogendum vere debitorem, sic dari non potest adversus principem, et sic dici potest non obligari civiliter. Si vero tendat solum, ut per judicis sententiam declaretur jus creditionis adversus principem, ut juridice constet ipsum teneri ad servandum illud, nec possit sine injustitia illud negare, sic dari etiam potest actio contra principem, ita ut in conscientia teneatur illam permittere, seu admittere. Atque in hoc etiam sensu civiliter obligatur sine coactione, per quod objectioni satisfactum est.

24. *Tertium punctum de irritatione contractus seu actionis, et ratio dubitandi.*—Superest expediendum tertium punctum de alio effectu legis, qui est irritare contractus, seu actiones. Et ratio dubii esse potest, quia hic effectus videtur pœnalis, et ita sæpe inter pœnas computatur a juris interpretibus : ergo sicut pœna non comprehendit principem, ita neque hic effectus. Confirmatur ex l. *Ex imperfecto*, c. de Testam., ubi dicitur imperatorem jure imperii esse exemptum a solemnitatibus juris, id est (ut exponit Gloss.) quia, licet in actibus suis non observet solemnia juris, nemo sit qui

ea possit infirmare. Aliunde autem videtur oppositum colligi ex eadem l. *Ex imperfecto*, ubi etiam de imperatore dicitur, non consequi hæreditatem ex imperfecto testamento, quia, scilicet, jure civili irritum est, ergo ille effectus fit a lege, etiam respectu principis. Idem sumi potest ex c. *In causis*, de Sent. et re jud., quatenus pontifex dicit etiam in suis judiciis servandam esse judiciorum formam a canonibus statutam. Ratio denique est, quia hic effectus magis pertinet ad vim directivam, et est per se intentus in lege, et maxime refert ad bonum commune, ut princeps etiam in illo concordet cum toto corpore; ut, verbi gratia, quod sacerdos sit inhabilis ad matrimonium, effectus est legis ecclesiasticæ irritantis; maxime autem expedit ut illum habeat, etiam circa personam summi pontificis.

25. *Irritatio aliquando est pure pœnalis et proprie; sæpius vero est effectus per se intentus ob honestatem morum reipublicæ.* — Breviter distinctione utendum censeo. Nam hic effectus aliquando est pure et proprie pœnalis, quia solum in pœnam fit, ut quando simoniacus per suum contractum nihil operatur, vel quando beneficiatus non facit fructus suos, quia non recitavit horas: aliquando vero, et sæpius hic effectus est per se intentus propter honestatem morum reipublicæ, ut solemnitas testamenti requiritur ad valorem ejus, ut securius servetur justitia. Priores ergo leges non comprehendunt principem propter primam rationem factam. Posteriores autem leges, per se loquendo, et nisi expresse derogentur, vel dispensentur, principem comprehendunt; et hoc probant posteriora motiva. Nihilominus tamen, quando princeps ipse facit scienter actum sine solemnitatibus juris, censetur secum ipse dispensare, et actum facere validum, juxta dictam legem *Ex imperfecto*, quod secus est de actu seu testamento ab alio facto, etiam respectu imperatoris, quia tunc non est ulla ratio dispensationis, et ideo actus est invalidus. Et ita conciliat illas duas partes Glossa ibi, et consonat optime § ult. Inst.: Quibus modis testamenta infirmentur. Quid autem necessarium sit, ut derogatio, vel dispensatio quoad hunc effectum sit valida respectu principis, infra dicemus: nam idem in hoc censendum est, quod de dispensatione in obligatione legis quoad eumdem principem, de qua dispensatione in lib. 8, dicturi sumus.

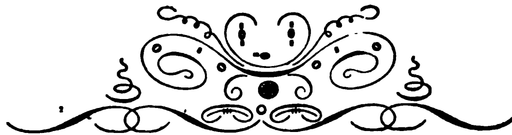
26. *Fit satis rationi dubitandi.*—Ad rationem ergo dubitandi in principio positam ex dictis patet solutio: jam enim declaratum est posse legislatorem sua lege obligari, quia fert legem ut minister Dei, cujus auctoritas in illa obligatione intervenit; et, quamvis non possit princeps obligari lege sua tanquam præcepto directe sibi imposito, potest nihilominus obligari præcepto a se lato pro tota communitate, cujus ipse est pars, quia per tale præceptum constituitur certa regula virtutis, quam ipse ex vi rationis naturalis sequi tenetur, quia ita præscriptum est ab auctore talis potestatis, ut declaratum est: unde alii dicunt quod, licet idem non possit sibi ipsi imperare, tamen idem ut minister Dei potest se ut hominem obligare lege a se lata, quia operatur per jurisdictionem aliquo modo divinam, id est, a Deo acceptam, quæ potest habere hanc efficaciam in ipsum habentem: quatenus innititur divinæ potestati, a qua manat, quod in idem redit: nam eodem modo et ex iisdem principiis explicandum est.

27. *Respondetur ad legem* Princeps. — Ad legem *Princeps*, quidam moderni respondent ibi non dici principem esse solutum omnibus legibus, sed indefinite legibus, et intelligendum esse juxta rubricam legis, quæ sic habet: *Idem Ulpianus in l. 14 ad legem Juliam et Papiam.* Cum ergo ibi dicitur princeps solutus legibus, intelligendum solum est de lege Julia et Papia, quæ dicitur fuisse de caducis legatis, a qua solutus erat princeps, idque non jure suo, sed beneficio senatus. Hanc ego interpretationem non improbo quoad omnia quæ assumit, quia non mihi constat esse falsa omnia, ipsam vero in se non probo, tum quia nova est, et contra communem interpretationem; tum quia est parum consentanea et verbis illius legis, et aliis legibus. Probatur primo, quia illa indefinita in rigore doctrinali æquivalet universali, et conjuncta cum verb. *Solutus est* habet majorem vim, quia verbum illud *Solutus est* includit negationem, scilicet, non est subjectus legibus, et in virtute est ille terminus distributus; tum etiam quia, licet illa lex fuerit sumpta ex libro Ulpiani ad legem Juliam et Papiam, non ideo sequitur in illa sententia et verbis illius legis locutum fuisse de illa sola lege; potuit enim illud principium generale afferri occasione alterius legis, de qua tractabat. Quod declaratur accommodatissimo exemplo sumpto ex § ult. Inst.: Quibus modis testamenta infirmentur; ubi, cum dictum fuisset imperatorem non admissurum aliquid sibi relictum per testamentum non legitimum, etc., subditur: *Secundum hoc Divi Severus et Anton. sæpissime scripserunt; licet enim* (inquit) *legibus soluti*

simus, attamen legibus vivimus; ubi non possunt illa verba limitari ad sola testamenta imperfecta, vel similia legata, quorum occasione ibi afferuntur, cum referantur tanquam sæpissime in rescriptis imperatorum repetita. Ita ergo potuit contingere in Ulpiani libro. Item, inde colligo sententiam illam, tanquam universalem, et non limitatam ad certam quamdam legem, receptam fuisse, quandoquidem ab imperatoribus sæpissime repetebatur quacumque oblata occasione. Deinde colligo imperatorem intellexisse se esse solutum legibus, non privilegio aut beneficio senatus, sed suo jure, et ex vi supremæ potestatis suæ, et subinde sententiam illam Ulpiani intelligendam esse de supremo principe, qui ex se et sine privilegio solutus legibus esse dicitur, quod in altera parte ejusdem legis significatur, dum dicitur *Augustam, licet legibus soluta non sit,* utique ex vi suæ dignitatis, *nihilominus beneficio principis esse solutam.* Denique hoc maxime confirmant verba legis *Ex imperfecto,* c. de Testamentis: *licet lex imperii* (id est, dignitas, et suprema potestas) *solemnibus juris imperatorem solvit, nihil tamen tam proprium imperatori est, quam legibus vivere.*

28. Vera ergo est communis interpretatio, quæ leges has intelligit de exemptione principis a vi legum coactiva, a qua non est exempta regina, seu augusta, quia simpliciter est inferior, et potest per principem cogi et puniri; tamen gaudet illo privilegio, beneficio principis propter singularem dignitatem, et conjunctionem cum principe; cum autem in proxime citatis juribus imperatores addunt: *Attamen legibus vivimus,* recognoscunt directivam obligationem legum, et ideo eas se servare profitentur: unde in l. *Ex imperfecto,* ff. de Legat. 3, sic dicitur: *Ex imperfecto testamento legata, vel fideicommissa imperatorem vindicare verecundum est, decet enim tantæ majestati ejus servare leges, quibus ipse solutus esse videtur.* Et ita intellexerunt illam legem non solum D. Thomas et theologi, sed etiam jurisperiti in principio allegati. Supererat hoc loco dicendum de mutatione legis civilis. Sed hoc commodius tractabitur infra lib. 6 generaliter de omni lege humana.

FINIS LIBRI TERTII.

INDEX CAPITUM LIBRI QUARTI

DE LEGE POSITIVA CANONICA.

LIBER QUARTUS.

DE LEGE POSITIVA CANONICA

Modus procedendi in hoc lib. 4. — Diximus de lege civili in particulari, et quatenus inter Christianos vim suam habere potest; reliquum est ut de canonica lege disseramus. De qua supponimus omnia quæ illi cum civili lege communia esse possunt et in l. 3 tractata sunt, ad quem illa remittemus, quandocumque occurrerint, solumque explicabimus ea quæ legi canonicæ sunt propria, et in quibus a civili distinguitur. Quoniam vero tota ratio hujus legis, ejusque cognitio maxime pendet ex potestate a qua procedit, ideo prius de ipsa potestate dicemus: tum absolute, tum comparando illam ad potestatem civilem, postea vero de actu, seu lege ipsa, et conditionibus illi propriis disseremus.

CAPUT I.

AN SIT IN ECCLESIA SPIRITUALIS POTESTAS AD CANONICAS LEGES FERENDAS.

1. *Pars negativa est error Aerii* — Vetus fuit error negans esse in Ecclesiæ pastoribus hanc potestatem. Potestque tribui Aerio, quatenus dixit jejunia Ecclesiæ non esse servanda, ne sub lege esse videamur, ut sumitur ex Epiphan. hæres. 75, August. in 55. Solet etiam tribui Marsil. Paduan., ut indicat Albert. Pighi, l. 5 de Ecclesiast. hierar. Verumtamen neque Alvarus Pelag. l. 1 de Planctu Eccles., c. 68, neque Castro, neque Prateol. referendo Marsilii errores, hujus meminerunt. Ille enim abstulit quidem fundamentum hujus potestatis, negando potestatem Papæ et Vicarii Christi in terris; negavit etiam habere Episcopos majorem potestatem quam habeant Presbyteri, inde tamen non necessario sequitur, quod negaverit esse in clero potestatem ad leges ferendas. Refert tamen Anton. 4 part. Theol., tit. 11, cap. 7, § 5, extravagantem Joan. 22, quæ incipit *Dudum ad audientiam*, quæ in corpore juris non habetur, in qua Petrus de Corbaria et alii damnantur propter dictos errores, quibus addebant omnem jurisdictionem, quam quidem Prælati habent majorem quam alii, esse ab imperatore, et nullam habere a Christo, quod est negare ecclesiasticam potestatem ad leges ferendas. Fuit autem Marsilius Paduan. eodem tempore, et fautor illius Petri, qui fuit Antipapa, et ita sine dubio ille fuit principalis auctor illius erroris. Eumdem secuti sunt Waldenses, alias dicti Pauperes de Lugduno, quorum meminit Anton. 4 part., tit. 11, cap. 7, § 2, licet hunc errorem non referat: eum tamen refert Prateol. verbo *Pauperes de Lugduno*, n. 8 et 22, ex Æenea. Sylv. de Origin. Bohemor., cap. 33. Idem secuti sunt Wicleph, et Joan. Hus, ut constat ex Concilio Constan., sess. 8 et 15, ubi istorum errores referuntur. Idem postea Luther, quem secuti sunt Melanchton, Calvin., Joan. Westphalus et alii, de quibus apud Prateol. et Bellarm. l. 4 de Summ. Pontif. cap. 13.

2. *Fundamenta prædicti erroris.* — Fundamenta hujus erroris partim sumuntur ex his testimoniis Scripturæ, quæ l. 3, cap. 1, adduximus ad suadendum homines, præsertim Christianos, non debere subjici hominibus; nam illa possunt etiam ad Prælatos ecclesiasticos applicari, cum ipsi homines sint: sed ad illa eisdem locis satis responsum est. Præterea hic maxime accumulant hæretici illa testimonia, quæ sunt de libertate Christiana, ex quibus quæ ad justorum exemptionem a lege pertinent, in 1 l., cap. 16, tractata sunt; alia vero, quæ pertinent ad libertatem legis gratiæ, inferius de illa tractando expendentur. Illis ergo omissis, possumus in favorem hujus erroris argumentari primo, quia in lege veteri non erat licitum addere humana præcepta divinis, quia Dominus fuerat illius populi pro-

prius legislator, ut dicitur Isaiæ 33; ergo neque in nova lege licet. Consequentia supponitur, quia major est dignitas et libertas præsentis status, quam veteris. Antecedens autem probatur, quia Deut., 4 et 12, æque prohibet Deus aliquid addere legi, sicut et minuere; unde Is. 29, conqueritur Deus de Judæis quod colerent ipsum secundum mandata hominum. Et 4 Reg. 21, reprehendit Manassem, quod novas aras in templo Dei sine ejus mandato edidisset. Et similiter 4 Reg. 16, reprehenditur Achaz, quia altare in templo addidit. Secundo, Christus abstulit a sua Ecclesia jugum legis veteris; nam saltem de hac libertate legis gratiæ non est inter Catholicos et novos hæreticos controversia: ergo multo magis abstulit jugum legum ecclesiasticarum; non ergo dedit potestatem ad illas condendas. Probatur prima consequentia, quia onus tot legum canonicarum non minus repugnat libertati christianæ, nec minus onerosum reddit jugum Christi, quod ipse suave esse dixit, quam id faceret onus veteris legis: unde August., Epist. 219, dicit voluisse Christum religionem *quam paucissimis sacramentis esse liberam*, et subdit *hanc libertatem premi humanis observantiis*, etc., quæ ibi videri possunt. Tertio, possumus argumentari, quia vel hæc potestas dirigit homines ad naturalem finem, vel ad supernaturalem: ad primum necessaria non est, sufficit enim potestas politica: ad secundum autem impossibilis est, excedit enim humanam capacitatem, quia nemo potest efficaciter movere hominem ad finem supernaturalem, nisi solus Deus: ergo nec leges condere quæ ad illum finem perducant; nam ejusdem est ferre leges ordinatas ad aliquem finem, cujus est efficaciter movere in eumdem finem.

3. *Prima conclusio.* — Dicendum vero est primo esse in Ecclesia peculiarem potestatem ad regendam et gubernandam illam. Hæc assertio est de fide, quæ probatur præcipue ex verbis Christi dictis Petro Matth. 16: *Tibi dabo claves, et quodcumque ligaveris*, etc., et Joan. 21: *Pasce oves meas*, quæ verba inferius latius expendemus. Deinde probatur ex verbis quæ generatim dixit Apostolis Luc. 10: *Qui vos audit me audit, et qui vos spernit me spernit*: quæ verba non solum quantum ad doctrinam, sed etiam quantum ad præcepta intelligenda esse, præter expositores ibi, declaravit optime Cyprian., ep. 69, et Basil. in Constit. Monast., c. 22 et 23, et sumitur ex aliis verbis ejusdem Christi Joan. 20: *Sicut misit me vivens Pater, et ego mitto vos*: missus est autem Christus non solum ut doctor, sed etiam ut legislator et gubernator, juxta illud Ps. 2: *Dabo tibi gentes hæreditatem tuam, reges eos in virga ferrea*, et latius in lib. 10 videbimus: ergo etiam misit suos Apostolos cum sufficienti participatione illius potestatis. Regnum enim et regimen Christi in Ecclesia militante non erat finiendum cum vita mortali ejus, aut cum præsentia visibili et corporali in terris, sed perpetuo erat duraturum, juxta illud: *Dabit illi Dominus sedem David Patris ejus, et regnabit in æternum*, Luc. 1: ergo necessarium fuit ut relinqueret in terris potestatem vicem ejus tenentem, per quam hoc regimen spirituale perpetuo duraret.

4. Secundo, principaliter hoc probatur ex usu hujus potestatis. Nam primus actus hujus potestatis qui in Scriptura legitur, videtur fuisse decretum Apostolicum Actor. 15: *Visum est Spiritui Sancto et nobis, nihil ultra imponere vobis oneris, quam hæc necessaria, ut abstineatis.* Ubi duo continentur humana præcepta canonica, unum imponens illud onus ut necessarium, quæ duo verba clare indicant prohibitionem sub præcepto; aliud vero fuit, vel declarativum, vel constitutivum, ut ex tunc nihil aliud cæremoniale legis Moysi observaretur ut necessarium onus: et in fine capitis dicitur de Paulo: *Perambulabat præcipiens custodire præcepta Apostolorum et seniorum.* Fuerunt ergo illa vera præcepta humana, de quibus plura dicemus infra tractando de cessatione legalium; unde constabit illud prius non obligasse ex propria prohibitione Christi: fuit ergo pro illo tempore mandatum apostolicum. Deinde Paulus in suis epistolis sæpe commemorat potestatem, quam ait *sibi dedisse Dominum in ædificationem, non in destructionem*, 2 ad Corinth. 13; et 1 ad Corinth. 4 interrogat: *Vultis ut in virga veniam ad vos? Virga* autem significat potestatem gubernativam, quæ, quatenus directiva est, dicitur *virga directionis*, Psalm. 44; quatenus vero est coactiva, dicitur *virga ferrea*, Psalm. 2 ex August. exponente utrumque locum. Nam in priori ait: *Directionis virga est, quæ dirigit homines*, et infra: *Accede ad istam virgam, sit tibi rex Christus, regat te ipsa virga, ne frangat te. Virga enim est illa inflexibilis.* Et in posteriori loco exposuerat *virgam ferream esse inflexibilem justitiam.* Unde in priori addit: *Alios regit, alios conterit, regit spirituales, conterit carnales.* Talis ergo erat virga Pauli a Christo participata; unde statim cap. 5 virga illa ut ferrea utens, ait: *Jam judicavi*

ut præsens eum, qui sic operatus est, tradere hujusmodi satanæ, ut expendit August. l. 3 contra Epistolam Par., cap. 1; de virga autem directionis ait idem Paul. loquens de Episcopis Actor. 20 : *Quos Spiritus sanctus posuit regere Ecclesiam Dei;* et ad subditos fideles ait Heb. 13 : *Obedite præpositis vestris, et subjacete illis.* Denique 1 ad Timoth. 5, sic ait : *Adversus presbyterum accusationem noli recipere, nisi sub duobus, aut tribus testibus.* In quibus verbis supponit esse in Ecclesia judicium proprium et tribunal, ex quo etiam potestas legislativa colligi facile potest. Verba etiam illa, quatenus constituunt talem formam servandam in judicio presbyteri, legem a Paulo latam continent. Item quod in eadem Epist. c. 3 dicit : *Oportet Episcopum esse unius uxoris virum*, legem apostolicam continet de irregularitate bigamiæ, ut est constans apud omnes.

5. Tertio constat hæc veritas ex Ecclesiæ traditione et consuetudine, quam ex Conciliis et Pontificibus statim ostendam. Ex Patribus videri potest Clemens Rom. Epist. 1 ad Jacobum fratrem Domini, ad finem; B. Ignatius, Epistol. 6 ad Magnesian., circa initium, et in Epistol. ad Trallian.; Hieronymus, Epist. ad Rusticum Monachum; Origenes hom. 20 in Lucam; Cyprian., lib. 1, Epist. 3, Epist. 1; alias Epist. 55 et 58 : Epiphan., hæres. 21; Leo, serm. 2 de Jujun.; Chrysost., Hom. 83 in Matth., et Epist. 1 ad Innocent. et Hom. 70 ad Populum; Augustin., serm. 42 et 46 de Verbis Domini, et Epistol. 76 ad Casulanum; Bernard. lib. de Præcepto et dispensat. Ratio denique manifesta est, quia Ecclesia est una tanquam unum corpus Christi mysticum, ut ex Scripturis et ex Symbolo suppono : ergo cum a Deo sit constituta, perfecte, et ordinate instituta est, juxta illud ad Rom. 13 : *Quæ a Deo sunt, ordinata sunt;* non esset autem recte instituta, nisi haberet potestatem proportionatam, qua regeretur et gubernaretur, ut a fortiori constat ex dictis supra in simili de politica communitate : esset enim corpus sine capite, et multitudo sine ordine, quæ non potest non esse confusa. Et ita ad hoc propositum dixit Leo Papa Epist. 85, alias 87 : *In domo Dei nihil inordinatum esse debet*, referturque in cap. *Miramur*, dist. 61 : ergo est in Ecclesia spiritualis principatus ad quem pertineat Ecclesiæ gubernatio in spiritualibus : ergo est etiam in eo principatu potestas præcipiendi. Probatur hæc ultima consequentia, quia impossibile est intelligere principatum, et potestatem gubernandi sine potestate præcipiendi, quia futilis esset gubernatio, nisi esset necessitas obediendi. Quia vero lex aliquid addit supra præceptum, ut de propria lege id ostendamus, secundam assertionem addemus.

6. *Secunda conclusio.*—Dico ergo secundo : potestas hæc vere et proprie legislativa est. Hæc assertio est æque certa ac præcedens; nam ex eisdem principiis constat, et sequitur ex illa manifeste, quia potestas legislativa nihil aliud requirit quam potestatem directivam et coactivam ordinariam, ac de se perpetuam supra communitatem aliquam perfectam : hæc autem omnia in dicta potestate inveniuntur, ut facile constabit applicando quæ adduximus. Item gubernatio perfecta talis communitatis debet fieri per leges, ut supra ostensum est; sed hæc est potestas gubernativa perfecta; ergo. Item potestas, quæ potest talia præcepta ponere ut durent, etiamsi persona præcipiens moriatur, est legislativa, ut constat ex dictis in l. 1; sed talis est potestas gubernativa Ecclesiæ; ergo. Minor probatur, tum quia est nobilior quam potestas civilis, et civilis hoc habet, ut dictum est; tum etiam quia illa potestas talis est ut non moriatur, etiamsi moriatur persona quæ illam habet; præceptum autem si feratur juxta efficaciam potestatis, imitatur illam in duratione; tum denique quia Christus, cujus vicem gerunt qui hanc potestatem administrant, semper vivit, et ideo potestas non deficit, licet Vicarius Christi moriatur; et simili ratione leges ejus semper permanent, donec revocentur. Tandem hæc assertio evidenter confirmatur ex usu, sicut præcedens. Nam Apostoli, per potestatem illam quam habebant ad gubernandam Ecclesiam, leges tulerunt, Actor. 15, ut satis declaratum est. Quæ ex parte confirmatæ sunt, et censuris munitæ in canon. 62 Apost., ut bene expendit ibi Turrec. l. 1 pro Canon. Apostol., cap. 5, et lib. 6, in Const. Apost. Clem., c. 13, ubi auctoritate Patrum hoc confirmat, quibus additur Concil. Aurelianense II, capite 20; Chrysostom., Hom. 33 in Acta; Leo Papa, Epistol. 79, c. 5; Augustin., Epist. 15. Aliud exemplum est de præcepto quod bigamus non ordinetur, quod latum creditur a Paulo 1 ad Timoth. 3, et ad Titum 1, et tradit Innoc. 1, Epist. 4, c. 2. Ut autem in materia de irregularitate latius diximus, præceptum illud divinum non est, sed humanum : unde et dispensationem admittit. Denique Paul. 1 ad Corinth. 7, distinguit quædam esse præcepta a Domino, quædam vero ab ipso Paulo. Atque similia

exempla multa habemus ex canonibus Apostolorum, et omnibus decretis quæ in jure canonico, et in omnibus conciliis habentur, quæ nunc referre supervacaneum est.

7. *Tertia conclusio.* — Dico tertio : hæc potestas spiritualis et supernaturalis est. Quæ veritas est certa de fide, dummodo termini recte intelligantur. Est enim advertendum potestatem hanc non esse characterem aliquem, vel qualitatem, aut physicam entitatem inditam hominibus. Non enim datur hæc potestas per consecrationem aliquam ejus personæ cui confertur; nam, licet requirat vel supponat ordinem, non consistit in ipsa ordinatione, nec per eam datur, sed per electionem, vel deputationem voluntate hominis aut hominum factam, sive detur ab homine, tanquam a ministro Dei, sive immediate ab ipso Deo, ad præsentiam (ut sic dicam) electionis humanæ, de quo postea videbimus; et ratio est, quia potestas hæc jurisdictio quædam est, pertinens ad externum forum ecclesiasticum, et ideo data est a Christo Domino, juxta modum jurisdictioni accommodatum. Jurisdictio autem, sicut et dominium non consistit in qualitate physica, sed in jure et potestate morali; ita ergo data hæc est potestas : et ideo, quando spiritualis et supernaturalis dicitur, non est quærenda entitas aliqua ordinis angelici, sed ex fine, et mediis in quibus hæc potestas versatur, illas proprietates vel denominationes recipit. Sic ergo intellecta conclusio facile probari potest; nam finis hujus potestatis est æterna felicitas, et consequenter etiam hujus vitæ sanctitas, quæ maxime spirituales sunt et supernaturales : ergo potestas ipsa spiritualis et supernaturalis est. Major est Nicolai Papæ in Epist. ad Michaelem imperatorem, ubi inter alia inquit *imperatores indigere ecclesiasticis legibus pro æterna vita.* Habetur in cap. *Cum ad verum*, 96 dist., ubi multa alia decreta idem continent, præcipue cap. *Duo sunt*, et cap. *Si imperator*, ubi hæc potestas ad civilem comparatur, sicut anima ad corpus, sicut cœleste ad terrenum, æternum ad temporale. Idem sumitur ex cap. *Solitæ*, de Majorit. et obedient.

8. Et ratione patet, quia potestas Christi Domini præcipue ordinata est ad finem spiritualem et supernaturalem, propter quem in mundum venit, et ideo ipse dicebat : *Regnum meum non est de hoc mundo;* ergo etiam hæc potestas, quæ est participatio illius, ad eumdem finem tendit, et propterea *clavis cœlorum* appellatur, vel sub ea continetur. Idem argumentum fieri potest ex parte mediorum, quæ sunt veluti objectum et effectus hujus potestatis : media enim sunt proportionata fini, et ideo ad finem prædictum spiritualia et supernaturalia media ordinantur. Potestas autem hæc circa hujusmodi media versatur, quæ possunt ad nonnulla capita reduci, scilicet ad veram de Deo cognitionem supernaturalem, verum cultum præcipue Sacramentorum et sacrificii, et ad res alias quæ per se pertinent ad honestos mores, et vitanda peccata hominum; tota autem hæc potestas in hac materia versatur, ut infra dicemus, et ex ipso usu satis constat : unde quatenus directiva est, ordinat hominem ad actiones maxime spirituales, et quatenus est coerciva, præcipue utitur gladio spirituali, spirituales pœnas imponendo, ut in tom. de Cens. late tractatum est. Atque in tota hac doctrina conveniunt catholici auctores; præcipue videri possunt Victor., relect. 1 de Potest. ecclesiæ; Bellarm., libro 4 de Summo Pontifice, capite 15 et seq.; Salmeron., tom. 4 in Evang., p. 3, tract. 12, ubi de hac materia erudite; Castro, lib. 1 de Leg. pœnal., cap. 4; Dried., l. 1 de Libert. Christian.; Medin., cod. de Pœnal., tract. 3, q. de Necessit. jejunii; Adrian., quodlib. 6; Anton. 3 p., tit. 22, et juris canonici interpretes in rubr. de Constit., præsertim in cap. *Ecclesia sanctæ Mariæ*, et in Decreto dist. 15 et 96.

9. *Satisfit argumentis oppositis.* — Ad primum igitur argumentum, sumptum ex comparatione legis veteris, quidquid sit de antecedente (de quo in capite sequenti dicendum est), negari potest consequentia. Est enim magna differentia inter veterem legem et novam; nam in illa lege Deus ipse non solum dederat præcepta legis naturæ vel gratiæ, ipsi gratiæ connaturalia; sed etiam dederat innumera præcepta positiva, præsertim judicialia et cæremonialia, et ideo in illa lege minus necessariæ erant leges positivæ, præsertim ad religionem pertinentes (quales sunt canonicæ), quia omnes cæremoniales erant hujusmodi, et illæ erant quamplurimæ. In lege autem gratiæ, Christus paucissima dedit per seipsum positiva præcepta, ut infra suo loco videbimus; sed hoc reliquit dispositioni suorum ministrorum, quos reliquit ut dispensatores mysteriorum Dei, ut ait Paul. 1 Cor. 4, qui, utens hac potestate, dicit in eadem Epist. : *Cætera autem cum venero disponam;* in principio laudat eos dicens : *Laudo vos, quod per omnia mei memores estis, et sicut tradidi vobis præcepta mea tenetis.* Hoc autem fecisse videtur Christus Dominus, tum

propter majorem perfectionem hujus legis, et majus lumen Spiritus Sancti ad bene convenienterque omnia disponendum, quod Vicario suo communicaturus erat; tum etiam quia Christi Ecclesia universalior est et diuturnior, quam Hebræorum populus. Ille enim populus in angulo terræ conclusus facile poterat eisdem legibus particularibus gubernari; Ecclesia vero, per universum orbem diffusa, licet in fide et ritibus substantialibus religionis conveniat, in reliquis accidentalibus varietatem admittit, quæ ad ejus pulchritudinem et amplitudinem pertinet, et ideo talium rerum dispositionem Christus suis ministris commisit. Deinde vero addimus etiam assumptum esse falsum, et loca Scripturæ explicabimus capite seq.; exempla vero Achaz et Manasse ineptissime ab hæreticis ad hanc causam afferuntur; nam uterque idolorum cultor fuit, et cultum illorum ac ritum gentium in templum introducere voluit, ut ex Scriptura evidenter constat, et late exponit Abul., d. cap. 16, q. 12, et cap. 23, quæst. 1, 3 et 6.

10. Ad secundum respondetur negando consequentiam et probationem ejus; non enim est simile de præceptis legis veteris et præceptis ecclesiasticis positivis; nam illa erant innumera pro toto populo, hæc autem pro universali Ecclesia solum sunt quatuor, vel quinque, quæ solum sunt determinationes quædam juris divini, moraliter necessariæ hominibus, ut patet de præcepto annuæ confessionis et communionis, de jejuniis, et festis diebus, ac solvendis decimis. Reliqua enim omnia vel pertinent ad particulares status, qui voluntarie ab hominibus sumuntur, vel ad ordinem judicialem. Præcepta item legis veteris, præsertim cæremonialia, erant figuræ futurorum, et ideo veniente veritate cessare debuerunt: erant etiam valde onerosa, et quasi carnalia, ut late Aug., lib. 19 contra Faustum. Præcepta autem ecclesiastica feruntur quatenus convenientia sunt ad bonos mores componendos, ut res sacræ cum debito honore fiant: consequenter vero interdum habent significationem moralem, quæ homines excitet ad virtutem et spem gloriæ, ut latius in 3 tom. de Cæremoniis ecclesiasticis tractavi. Augustinus autem diminute ibi citatur; nam ante illa verba hæc præmittit: *Omnia, quæ neque sanctarum Scripturarum auctoritatem continent, nec in Conciliis Episcoporum statuta inveniuntur, nec consuetudine universæ Ecclesiæ roborata sunt, ubi facultas fuerit resecanda existimo.* Ex quibus verbis evidenter constat August. admittere ecclesiasticas leges, et statuta convenienti auctoritate lata; solum ergo suspectos habet peculiares ritus, vel consuetudines particularium locorum, quando non sunt sufficienti ratione et auctoritate fundatæ; non ergo agit de potestate, sed prudentem ejus usum requirit.

11. *Quomodo intelligendi sunt Patres qui sentire videntur contra prædictam potestatem.* Ad tertium, respondetur homines sua virtute non posse dirigere alios in finem supernaturalem, adjutos autem ab Spiritu Sancto, a quo habent potestatem, posse id præstare; et quamvis semper Deus sit qui per gratiam suam dat efficaciam et incrementum, tamen homines etiam possunt plantare et rigare, atque ita dirigere per leges in finem supernaturalem; et eadem ratione possunt per spirituales pœnas, vel alias congruentes eos cohibere a peccatis in ordine ad æternam salutem, quæ per peccata impeditur. Et quamvis humanæ coactiones vel coercitiones per se non possint mutare internam voluntatem, in qua peccatum proprie existit, nihilominus necessaria est hæc coactio; tum quia vexatio solet dare intellectum, tum etiam quia, sublata occasione, vel commoditate exercendi actum externum, multo facilius voluntas desistit ab interno affectu; tum denique quia ipsa exterior observatio ad bonum Ecclesiæ, et vitanda scandala et dissensiones, ac similia, necessaria est. Ideoque pastores Ecclesiæ utraque potestate directiva et coactiva utuntur, et non solum interiorem justitiam, sed etiam exteriorem honestatem, decentiam, et ornatum per suas leges procurant. Et juxta hæc intelligenda sunt aliqua, quæ hic ex Patribus objici solent, quæ omitto, quia difficultatem non habent; non enim negant potestatem pastorum Ecclesiæ ad præcipiendum et vindicandum, sed consulunt modum suavem illa utendi, et prudentem, ita ut præcipua cura sit de interiori correctione, quamvis exterior non sit omittenda. Et ita facile intelliges Chrysostom. lib 2 de Sacerd., et alia quæ tractat Turrecrem., lib. 2 de Ecclesia, cap. 45 et 47.

CAPUT II.

AN HÆC POTESTAS SIT PROPRIA LEGIS GRATIÆ, VEL SIT ETIAM DE LEGE NATURÆ, ET FUERIT IN SCRIPTA.

1. *Ratio dubitandi.* — Ratio dubitandi est, quia Ecclesia antiquior est lege gratiæ, cœpit enim ab Abel, et perpetuo duravit; ergo sem-

per indiguit hac potestate. Probatur consequentia, quia Ecclesia est, semperque fuit unum corpus mysticum, distinctum formaliter (ut sic dicam) a corpore politico, ordinatum, scilicet, ad diversum finem, nimirum felicitatem supernaturalem, et unitum diverso vinculo, scilicet, unitate fidei, et exercens diversas actiones, illas, scilicet, quæ pertinent ad cultum Dei et sanctificationem animæ; ergo semper indiguit propria potestate, qua in his omnibus accommodate regeretur, alias non esset bene institutum, sed esset corpus truncum et confusum. In contrarium autem est, quia hæc potestas est supernaturalis, ut ostendimus, unde pendet ex supernaturali revelatione ut habeatur, et peculiari Spiritus sancti influxu ut exerceatur. Quod significaverunt Apostoli Actor. 15 dicentes: *Visum est Spiritui Sancto, et nobis;* non constat autem de tali revelatione et assistentia ante legem gratiæ; ergo. Accedit, quod hæc potestas pertinet ad claves: claves autem regni cœlorum sunt propriæ legis gratiæ, Matth. 16: ergo.

2. *Resolutio auctoris.* — Respondeo vestigium aliquod, seu participationem aliquam hujus potestatis ante legem gratiæ, atque adeo semper in Ecclesia fuisse; perfectam autem potestatem, prout nunc est in Ecclesia, propriam esse legis gratiæ, et a Christo Domino fuisse collatam. Hanc assertionem sumo ex communi sententia theologorum in materia de clavibus in 4, d. 18. Quam distinctius et copiosus tractavit Victor. relect. 1 de Potest. Ecclesiæ, quæst. 2 et 4. Ut autem singulas partes probemus, oportet discurrere per omnes status generis humani, præsertim legis naturæ, scriptæ, et gratiæ.

3. *Duplex consideratio legis naturæ.* — Circa legem ergo naturæ recolendum est quod sæpe dixi, spectari posse vel in ordine ad puram naturam, seu ad rationem naturalem nude sumptam, vel prout illuminatam lumine fidei. Priori modo intelligi potest in humano genere vestigium quoddam hujus potestatis, non quidem supernaturalis, ut per se notum est, quia natura ex se nihil supernaturale habet, sed naturalis cum quadam proportione ad hanc potestatem spiritualem. Quod ita declaro, quia natura hominis per se requirit veram Dei cognitionem intra ordinem naturæ, ut in eodem ordine suam perfectionem, et beatitudinem naturalem obtinere possit, cui cognitioni accedere debet cultus Deo debitus, ne incidatur in reprehensionem Pauli: *Qui cum cognovissent Deum, non sicut Deum glorificaverunt;* ergo respublica humana etiam in pura natura spectata indigeret unione, et conformitate in hujusmodi cognitione, et cultu veri Dei; ergo indigeret etiam potestate, quæ illam gubernaret in ordine ad hunc finem, et præscriberet sacrificia, cæremonias, et alias circumstantias necessarias ad verum Dei cultum: ergo hæc potestas ex ipsa ratione naturali convenit hominibus, non minus, quam potestas politica; et confirmatur, nam in omni natione, etiam falsos deos colente, semper fuit potestas sacerdotalis vel pontificia distincta a regali, saltem in sua formali ratione potestatis moralis, licet non semper essent in distincta persona. De quo usu videri possunt multa apud Alexandrum ab Alexandro cum Tiraquello ibidem l. 2 Genialium dierum, cap. 8. Hæc autem generalis consuetudo declarat instinctum naturæ: ergo hinc multo magis invenitur circa cultum et cognitionem veri Dei, ad quem natura intrinsece et per se ordinatur.

4. Unde consequenter fit, ita esse sentiendum de origine, et subjecto illius potestatis præcise sumptæ in eo gradu, sicut de potestate civili. Esset enim radicaliter a Deo, medio discursu rationis, et ex sola rei natura esset immediate in sola communitate perfecta, per illam vero conferri posset vel uni personæ, vel multis in unum congregatis, ut administraretur. Quæ omnia eisdem rationibus probanda sunt, quibus similia de potestate civili ostendimus; unde etiam fit potuisse hanc potestatem et civilem constitui in diversis personis, et in eadem pro arbitrio hominum, quia natura vel ratio nihil in hoc necessario determinat. Semper autem servatum videtur ab hominibus, ut, licet particulares magistratus civiles et sacerdotales diversis hominibus tribuerentur, quia varietas actionum illam distinctionem postulabat, nihilominus suprema potestas utriusque ordinis, præsertim quoad leges ferendas in uno principe collocaretur; et ita regibus et imperatoribus semper fuit tributa, vel subordinata hæc potestas in Romana urbe, et imperio, ut ex historiis constat; idemque de aliis communitatibus verisimile est, ut videbimus etiam in sequenti membro. Rationem vero attigit D. Thom. 1. 2, quæst. 99, art. 3, dicens, semper humanam rempublicam utentem sola potestate naturali habuisse curam divini cultus, et rerum omnium ad religionem pertinentium, in ordine ad communem pacem, et politicam gubernationem, et quia hic est finis regiæ potestatis, ideo cætera omnia ei subordinata fuisse. Ubi Cajetan. significat hoc

non solum habuisse locum in his gentibus, quæ falsos deos colebant, de quibus mirum non est quod cultum Dei ordinarent ad commodum humanum, sed etiam in colentibus verum Deum solo lumine naturali: *Quia illud* (inquit) *non est intrinsece malum, quia non Deus ipse, sed cultus Dei ordinatur ad pacem et unionem hominum inter se, quod non est malum, etiamsi non sit perfectum*. Unde, quia homo in pura natura, vel absolute non potest, vel difficile potest diligere et colere Deum perfecte propter seipsum, ideo potestas hæc in pura natura considerata semper haberet illam imperfectionem adjunctam; propterea in supremo magistratu non esset separata a civili, moraliter, seu regulariter loquendo.

5. Loquendo autem de lege naturæ in ordine gratiæ, consequenter dicendum videtur semper habuisse conjunctam potestatem aliquam sacerdotalem, in se quidem supernaturalem et spiritualem, connaturalem autem ipsi gratiæ. Ita sentit Victor. supra, et probatur efficaciter ratione dubitandi in principio posita. Item ex proportione inter naturam nude sumptam ad naturalem finem comparatam, et naturam elevatam per gratiam collatam cum supernaturali beatitudine. Denique quia in illo statu esset in communitate humana exterior fidei professio et cultus Dei, ut supernaturalis finis, quæ non essent determinata ex solo divino jure, quantum ad modum, tempus, et alias circumstantias: determinanda ergo erant jure humano; ergo necessaria erat in Ecclesia potestas, et magistratus ecclesiasticus ad quem illa cura pertineret.

6. Hinc autem fit, quoad subjectum et modum potestatis ita esse judicandum de illa potestate, sicut de alia naturali cum proportione. Habuit enim originem a Deo auctore gratiæ, non tamen per distinctam donationem (ut sic dicam) vel revelationem, sed media infusione ipsius luminis supernaturalis, et quatenus ex illo supernaturaliter sequitur, sine alia positiva determinatione. Ideoque per se primo talis potestas esset in communitate perfecta, et per illam juxta arbitrium, vel traditionem humanam collocaretur in aliqua persona, vel congregatione plurium, per quam administraretur. Solum superest in hoc advertendum, Ecclesiam in illo statu non habuisse tum perfectam unitatem, quam nunc per Christum habet; solum enim habebat unitatem fidei, et habitudinis ad eumdem finem supernaturalem et eumdem mediatorem Christum, non tamen habebat unitatem subjectionis et obedientiæ ad unum caput in terris, nec necessario habebat conformitatem in externis signis sacramenti, aut sacrificii, aut aliarum cæremoniarum: unde fit ut hæc potestas non fuerit tunc una, et eadem numero, ac suprema pro tota Ecclesia, sed in unaquaque republica perfecta et totali poterat esse suprema potestas in hoc ordine, sicut erat suprema civilis, quia hoc totum pendebat ex determinatione hominum, et ideo unaquæque communitas ab alia independens in subjectione civili, etiam in hac subjectione esset independens, quanquam si homines vellent, possent alio modo conferre hanc potestatem, seu determinare, de qua re nonnulla attigi in 1 tom. 3 partis, disp. 47.

7. Superest dicendum de tempore legis scriptæ, de quo certum est fuisse a Deo institutum peculiare sacerdotium distinctum a dignitate regali, et ab illo sacerdotio quod erat in lege naturæ, ut constat ex lib. Levitici, et ex tota Epistol. Pauli ad Hebræos. Quanquam illud sacerdotium non erat universale pro tota Ecclesia, quæ tunc esse poterat in Judæis et in gentibus, sed solum pro synagoga. Secundo, est certum pertinuisse ad illud sacerdotium potestatem gubernandi, et dirigendi ea quæ pertinebant ad res sacras, et ad declarationem dubiorum occurrentium circa legem, et circa judicia causarum: sic enim Deut. 17 dicitur: *Qui superbierit nolens obedire sacerdotis imperio, moriatur*. Habebat ergo Pontifex potestatem obligandi imperio suo, alias non imponeretur tam gravis pœna transgressoribus non obedientibus: et ideo dicebat Christus Matt. 23: *Super cathedram Moysi sederunt Scribæ et Pharisæi, quæcumque dixerint vobis, servate et facite*.

8. Nihilominus dubitari potest an Pontifex tunc habuerit potestatem legislativam; nam recte esse poterat jurisdictio ad gubernandum templum, et judicandum de his quæ spectabant ad observationem legis Dei, sine potestate imponendi novas leges, quæ illo tempore non videntur adeo necessariæ fuisse; quia omnia pertinentia ad sacramenta, sacrificia et cæremonias satis in particulari erant determinata per præcepta divina, quæ tam multa erant, ut necessarium non esset alia adjicere; et ideo videtur hoc fuisse prohibitum Deut. 4 et 12, ubi rigorose prohibitum est aliquid addere vel minuere de his quæ præcepta erant. Unde Matth. 15 videtur Christus Dominus reprehendere traditiones seniorum, quas videlicet ipsi addiderant tanquam novas leges. Quod ita videtur exponere Chrys. ibi hom. 52, sentiens

illos Pontifices non habuisse potestatem condendi leges. Quod si quis objiciat apud Judæos fuisse novas aliquas festivitates ex præcepto humano institutas, Esther 9, Judith ult., 1 Machab. 4, responderi posset illas non fuisse proprias leges sola auctoritate Pontificum latas, sed quædam vota communi consensu totius populi emissa; unde ibi dicitur : *Statuit universa Ecclesia,* etc. Ex voto autem aliquid vel aliquod tempus Deo voluntarie consecrare, semper licitum fuit.

9. *Fuisse in populo hebræo legislativam potestatem.* — His vero non obstantibus, dicendum est fuisse in illo populo potestatem legislativam. Ita tenet Bellarm. l. 4 de Pontif., cap. 17, et Vict. supra q. 4, n. 6 ; Salmeron t. 4, in Evang., p. 3, tr. 12, et est aperta sententia D. Thomæ lect. 2 et 3 in Ep. ad Galat. 1, exponens illa verba : *Abundantius æmulator existens paternarum mearum traditionum,* quæ intelligit de legibus humanis juste latis in eo populo ; et illud Deut. 4 exponit de additione contraria, vel repugnante legi. Nam cap. 5 ejusdem Deut. ita illud declaratur : *Non declinabis neque ad dexteram, neque ad sinistram.* Additio ergo, quæ non declinat a lege, id est, quæ illi non repugnat, non erat prohibita. Atque ita Christus Dominus Matt. 15 reprehendit Judæos, dicens : *Irritum fecistis mandatum Dei propter traditiones vestras ;* et affert verba Isai. 29, quæ superiori capite objiciebantur, et ita illa exponit : *Sine causa colunt me, docentes doctrinam et mandata hominum,* utique quibus irritabantur et contemnebantur mandata Dei, vel quæ superstitiosa, et ad verum Dei cultum nihil conducebant.

10. Sed, licet hæc vera sint, nihilominus non constat sacerdotium Leviticum, etiam summum, ex vi pontificatus, et solius divini juris habuisse potestatem legislativam super universum populum, quia nullibi legitur esse illi concessam. Nam Deut. 17 solum conceditur sacerdoti summo cum consilio aliorum potestas maxima in decisione dubiorum insurgentium in causis, vel circa interpretationem legis ; potestas autem legislativa est valde diversa ; unde probabile est ante tempora regum, vel illis deficientibus, fuisse illam potes tatem in populo, et ita Esth. 9 totus populus communi consensu statuit legem de solemnitate cujusdam diei. Idem Judith. ult. Nam tunc populus destitutus erat rege, si vera sunt quæ de tempore illius belli conjectat Benedict. Perer. l. 1 in Dan. ; præterea l. 1 Mach., c. 4, dicitur : *Et statuit Judas, et fratres ejus, et universa Ecclesia Israel,* etc. Tempore autem regum in eis videtur fuisse potestas legislativa, ut sumitur ex 1 Reg. 30, ubi David quamdam legem tulit, et inferius c. 10 magis constabit. Erat ergo potestas sacerdotalis seu pontificalis longe inferioris rationis ab ea quæ nunc est in Ecclesia, non solum quia limitata erat quoad populum, locum et tempus, sed etiam quia nec in se supernaturalis erat, sed solum quoad modum, quia ab ipso Deo fuerat immediate instituta ; id est, quia non erat ex se potestas illa supernaturalis in substantia (ut sic dicam), sed solum in fieri et modo, quia Deus illam dedit; potuisset tamen populus illud sacerdotium instituere, si Deus non prævenisset, ut Corduba docet cum Victor., relect. 1 de Potestate Ecclesiæ, q. 3, propos. 6. Nec etiam erat de ratione illius potestatis ut esset legislativa, quia finis ejus non erat gubernare populum, sed ministrare Deo pro populo : unde ex natura rei ad summum includebat potestatem præcipiendi, quæ necessaria esset ad usum illius ministerii, ut magis sentit Vict., q. 4, n. 6. Quod autem Deus specialiter contulerit Pontifici legali potestatem leges ferendi sola sua auctoritate, non constat, nec ex Matth. 15 aut 23, aut Deut. 17, vel aliis similibus id sufficienter colligi potest.

11. *Ultima conclusio.*—Ultimo ex dictis concluditur principalis pars assertionis, et præcipue intenta, scilicet, potestatem hanc spiritualem, prout nunc est in Ecclesia, esse propriam ejus, singulari dono a Christo datam. Hoc certum est ex Evangelio, in quo primum promisit Christus hanc potestatem Matt. 16 : *Tibi dabo claves regni cælorum, et quodcumque ligaveris,* etc. Deinde implevit promissum Joann. 21, ut latius videbimus capite sequenti. Paulus etiam affirmat se accepisse a Domino hanc potestatem, et idem est de aliis Apostolis, ut statim latius dicemus. Declaratur autem ex perfectionibus hujus potestatis et ex modo ejus. Primo enim est universalissima pro toto mundo; nam, sicut Ecclesia Catholica totum mundum complectitur, ita etiam hæc potestas, ut ex illis Christi verbis : *Pasce oves meas,* recte colligit Innocent. III, in cap. *Solitæ,* de Majorit. et obedient., quia non dixit has vel illas oves, sed simpliciter *oves meas ;* ita ut non sit ovis Christi, nec in ejus grege numeretur qui huic potestati non subjacet. Secundo, quia data est ut perpetuo duret, quamdiu mundus duraverit ; quia, sicut lex gratiæ ultima est quam Deus est daturus, et sicut Ecclesia perpetua est ; ita etiam hæc potestas, sine qua non po-

test Ecclesia suam unitatem retinere: et hoc significavit Christus cum dixit: *Super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam, et portæ inferi non prævalebunt adversus eam*, Matth. 16, et cap. 18 adjecit: *Ecce ego vobiscum sum usque ad consummationem seculi*. Tertio, quia in se maxime supernaturalis est, non solum per connaturalitatem ad gratiam, sed etiam per specialem perfectionem et excellentiam a Christo liberaliter additam propter perfectionem præsentis status.

12. *Prædicta potestas quomodo supernaturalis.*—Hoc etiam probat Victor. supra ex effectibus, quia per hanc potestatem consecratur corpus Christi verum, et sanctificatur corpus mysticum, cui etiam per illam remittuntur peccata, et gratia confertur. Sed si quis recte consideret, hi non sunt effectus potestatis exterioris jurisdictionis, de qua nunc agimus, sed potestatis ordinis, et, quoad remissionem peccatorum, potestatis jurisdictionis in foro pœnitentiæ. Hic autem agimus de jurisdictione in foro externo ecclesiastico, in quo non videntur dari effectus, vel actus supernaturales in se. Nihilominus dicendum est hanc potestatem esse supernaturalem, primo ex conjunctione ad alteram, quia datur ut annexa et conjuncta illi, et consequenter ad illam juvandam, et quodammodo exequendam: unde per hanc potestatem ponuntur præcepta quæ versantur circa sacramenta et sacrificium, quæ supernaturalia sunt. Secundo est supernaturalis aliis, quia plures effectus morales potest efficere, ex concessione Christi, quam sine illa potuisset, ut est, verbi gratia, dispensare in votis, aut in matrimonio rato, et similia: hæc autem perfectio colligitur ex illis verbis universalibus Christi: *Quodcumque ligaveris, et quodcumque solveris*. Tandem pertinet ad perfectionem hujus potestatis, quod ex institutione sua monarchia est, et hunc modum habet ex divino jure, et ideo immutabilis, ut constabit ex dicendis capite sequenti.

CAPUT III.

QUIBUS PERSONIS DATA FUERIT VEL NUNC ETIAM DETUR HÆC POTESTAS IMMEDIATE A CHRISTO DOMINO.

1. *Prima conclusio.* —Omissis hæreticis impugnantibus primatum Petri, contra quos in materia de Clavibus et de Fide latius disseritur, et videri potest Bellarm. libris de Romano Pontifice a principio, dicendum est primo, hanc potestatem immediate datam esse Petro a Christo Domino, et singulari ac speciali modo. Hæc assertio est de fide, quæ præcipue fundatur in illis duobus testimoniis Matth. 16 et Joann. 21; nam, licet Matth. 18, generaliter dixerit Christus: *Qui Ecclesiam*, id est, pastores Ecclesiæ, *non audierit*, etc., et subjunxerit etiam generaliter: *Quæcumque ligaveritis*, etc., tamen c. 16 specialem promissionem fecit Petro, dicens: *Tibi dabo claves regni cœlorum*, etc.: *Tu es Petrus, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam*; ergo singulari et speciali modo hanc potestatem illi promisit. Postea vero, implendo promissum, etiam ostendit hanc singularem concessionem, et ideo prius illum publice interrogavit Christus, an se diligeret plus quam cæteri, significans plus etiam fuisse accepturum, et deinde subjungit: *Pasce oves meas*, Joann. 21, ubi in verbo *pascendi*, potestas regendi et leges ferendi significatur, ut supra tetigi, et colligitur optime ex 2 Reg. 5: *Tu pasces populum meum Israel, et eris princeps super eum*. Dum autem indefinite dixit: *Oves meas*, ut supra dixi, ostendit potestatem esse supremam et monarchicam, etiam super alios Apostolos; nam illi etiam erant oves Christi: et ideo dicitur in cap. *In novo Testamento*, dist. 21, et c. *Ita Dominus*, dist. 19, Petro esse datam potestatem ut capiti, cæteris ut membris. Idem habetur in cap. *Cum beatissimus*, et cap. *Loquitur*, cum multis aliis, 24, q. 1. Ex quo loco, et ex dist. 96 et multis aliis locis Decreti colligi potest evidens traditio Pontificum, Conciliorum et Patrum hanc veritatem confirmans, quam Bellarm. etiam supra copiose prosequitur, et ideo illam omitto. Ratio vero propria fuit voluntas Christi; congruentia autem est, quia oportuit et decuit in Christi Ecclesia esse perfectam unitatem mysticam, et perfectissimum regimen, et ideo instituit illam per modum monarchiæ, et supremam potestatem uni contulit, ad quam Petrum elegit sua altissima prædestinatione.

2. *Prima objectio.* — Dicet aliquis ex his omnibus solum probari Petro datam esse potestatem universalem regendi Ecclesiam, non vero inde sufficienter probari datam fuisse illi potestatem leges ferendi, quia potuisset Christus unam potestatem dare sine alia. Respondeo utrumque convinci ex dictis. Primo, quia verba Christi universalia fuere: *Quodcumque ligaveris*; vinculum autem legum est unum ex præcipuis, quod supremus princeps injicere potest; unde suprema potestas ligandi hunc etiam actum potissime comprehendit. Idem

colligitur ex verbo illo *Pasce oves meas ;* nam ad officium pastoris pertinet oves custodire, et dirigere ac coercere, quod per leges maxime fit ab humano pastore. Præterea ex natura rei includitur hæc potestas in munere capitis, et principis seu supremi pastoris : et ideo etiam reges seculi, eo ipso quod a republica ad illud munus eligantur, potestatem legislativam accipiunt ; sed Petrus accepit simile munus, et principatum spiritualem ; ergo et potestatem legislativam. Major est naturaliter evidens, quia repugnat esse superiorem et gubernatorem, et non posse præcipere, et suo præcepto obligare subditum : alias posset subditus sine culpa non facere jussa superioris, et consequenter posset illi resistere, et non posset juste cogi ad illa implenda, et ita non esset ordo, sed summa confusio, nec ille esset superior nisi nomine tantum : et ideo principium hoc, *Obediendum est superioribus,* naturali lumine est evidens, imo et per se notum ex terminis.

3. *Altera objectio.*—Dices hinc ad summum probari potestatem præcipiendi, non vero leges ferendi, sicut magistratus inferior habet potestatem præcipiendi, non vero ferendi leges. Respondeo : licet hæc sint separabilia in inferiori gubernatore, non vero in supremo, qui sit caput totius reipublicæ, loquendo saltem ex natura rei, quidquid sit de potentia absoluta Dei. Probatur, tum quia potestas præcipiendi est proportionata principatui, ut de regibus diximus ; tum quia hoc est ex natura rei necessarium ad convenientiam reipublicæ, vel Ecclesiæ gubernationem : nam lex ultra præceptum, in præsenti materia, non potest addere, nisi perpetuitatem ; hæc autem est summe necessaria ad bonum regimen universale, quia perpetua mutatio, et cessatio legum ad mutationem personarum regentium, infinitam confusionem pareret, ut per se notum est, et supra est ostensum : unde a principio nascentis Ecclesiæ ita intellectus est primatus Petri, et potestas ejus, et idem constat de successoribus Petri, ut mox dicemus.

4. *Secunda conclusio.*—Secundo, dicendum est hanc potestatem aliis etiam Apostolis datam esse immediate ab ipso Christo, quamvis diverso modo, et minus perfecto, quam Petro. Priorem partem tenet Durand. in 4, dist. 24, q. 2, n. 5, et sentit Cajet. t. 1 Opusc ; Anton., 3 p., tit. 22, cap. 4, in princ., et § 1, vers. 7, licet soleat in contrarium referri, quia inferius dicit Apostolos non fuisse æquales in jurisdictione ; sed hoc diversum est : potuit enim jurisdictio non esse æqualis, et esse immediate a Christo ; inæqualitas enim tantum fuit, quia in Petro fuit tanquam in capite, et ut ordinaria, ac perpetuo duratura : de quo alias. Pro eadem parte refertur idem Anton. tract. de Schismat., q. 45. Tenet etiam Francisc. Varg., tr. de Auct. Pontif., axiom. 4 ; Victor. in relect. de Potestate Ecclesiæ, q. 2 ; Castro, l. 2, de Just. hæret. pun., c. 24 ; Bellarm., l. 4 de Romano Pontifice c. 23 ; et Sotus in 4, d. 20, quæst. 1, art. 2 ; et lib. 1 de Just., quæst. 1, art. 3.

5. Et probatur, quia Matth. 18 dixit Christus Apostolis : *Quæcumque alligaveritis super terram ;* et tamen unus modus ligandi est per legem et præcepta, juxta illud Matth. 13 : *Alligant onera gravia*, etc. Christus autem cum distributione dixit : *Quæcumque alligaveritis ;* et, licet probabile sit tunc non dedisse, sed promisisse potestatem, tamen postea Joan. 20 dixit omnibus Apostolis : *Sicut misit me vivens Pater, et ego mitto vos :* ex quibus verbis Patres colligunt eos fecisse suos legatos generales pro universo mundo, juxta illud Pauli : *Pro Christo legatione fungimur*, et ideo ad omnes etiam dixit Matth. ult. : *Euntes in mundum universum* etc. Idem colligitur ex aliis locis Pauli, quæ supra citavi : profitebatur enim se habere hanc potestatem, et illam a Domino accepisse, 1 Corinth. 4, 2 ad Corinth. 10 et 13, et 1 ad Thessal. 4 : *Scitis quæ præcepta dederim vobis*, etc. Sumitur etiam illa pars ex dicto cap. *In novo*, dist. 21, et c. *Loquitur Dominus*, cum aliis, 24, q. 1, et ex cap. *Nova*, de Pœnit. et remiss., ubi Innoc. ait Christum Apostolis claves regni cœlorum commisisse, et ex cap. *Per venerabilem*, Qui filii sint legit., ubi Innoc. III ait Paulum habuisse plenitudinem potestatis, eamque indicasse cum dixit : *Nescitis quia et Angelos judicabimus, quanto magis secularia,* 1 Cor. 6.

6. *Ratio conclusionis.* — Ratio vero, seu necessitas est, quia ad exercendum munus apostolicum, et ad fundandam Ecclesiam necessaria erat hæc potestas : Christus autem immediate contulit omnibus Apostolis dignitatem et munus apostolicum, ut ex Evangelio constat ; ergo etiam contulit dictam potestatem. Hoc autem adeo necessarium existimarunt Apostoli, ut deficiente Juda et prævaricante, non fuerint ausi alium substituere loco illius sua auctoritate, sed divina, ut constat de Matthia Act. 1 ; et similiter Paulus, non ab hominibus, neque per hominem, sed ab ipso Christo Apostolatum accepit, ut ipse docet ad Galat. 1, et sentit Gelas. Papa in cap. *Quamvis,*

distinct. 21, et habetur etiam in capit. *Fundamenta*, de Elect., in 6 : ergo reliqui etiam Apostoli ab eodem Christo acceperunt immediate jurisdictionem ad suum munus necessariam. Unde etiam constat Apostolos non tantum collective, seu per modum unius collegii accepisse illam potestatem, sed divisim, ac personaliter, quia ex vi sui muneris et vocationis separandi erant, et dispergendi per universum mundum : ergo necesse erat, ut singuli irent cum potestate plantandi Ecclesias, creandi Episcopos, et ordinandi, ac præcipiendi omnia quæ essent necessaria ; ergo etiam cum potestate legislativa in solidum accepta (ut sic dicam): et hoc significant verba Christi *Euntes*, etc., *Mitto vos*, etc. Quocirca, licet Actor. 15 Apostoli congregati fuerint in unum ad statuendum de legalibus, non id fecerunt, quia ad usum jurisdictionis suæ esset necessarium, sed ad majorem satisfactionem fidelium, præsertim eorum qui ex Hebræis conversi fuerant; item ad majorem unionem et pacem, et ad summam diligentiam et inquisitionem ex parte sua præstandam. Sicut Paulus ascendit Hierosolymam ad conferendum suum Evangelium cum Petro et aliis, non quia illi necessarium esset ad non errandum, habebat enim infallibilem assistentiam Spiritus sancti, sed propter exemplum, et ad majorem unionem, et præcipue ut subordinationem ad Petrum ostenderet.

7. *Posterior pars conclusionis probatur.* — Posterior ergo pars assertionis sumitur ex capitibus supra citatis, asserentibus hanc potestatem datam esse Petro ut capiti, aliis ut membris : nam sub his membris etiam alii Apostoli comprehenduntur, quia, ut notavi, Christus simpliciter dixit : *Pasce oves meas*, ubi inter oves Apostoli etiam numerantur. Fuitque necessarium ad unitatem Ecclesiæ constituendam, quia nec poterat esse unum corpus sine capite, neque cum multis capitibus : illud enim imperfectum, hoc monstruosum fuisset, quod notavit Cyprian. lib. de Unitate Ecclesiæ, seu de Simplicitate Clericorum, et sumitur ex Augustino tract. 50 et ult. in Joan., et lib. 1 de Doctrina Christiana, cap. 17, et Hieronym., lib. 1 contra Jovinian., et Leone Papa, serm. 3 assumptionis suæ. Ex hac autem diversitate et subordinatione colligit Richard., 4, distinct. 24, art. 5, quæst. 3, ad 4, apostolos recepisse immediate a Christo potestatem clavium, non tamen potestatem jurisdictionis. Sed hoc repugnat priori parti, et omnibus quæ in illius confirmationem adduximus; et ad constituendam differentiam, et debitam subordinationem inter Petrum et alios Apostolos necessarium non est, ut facile ex dicendis patebit.

8. *Prima diversitas jurisdictionis Petri et reliquorum Apostolorum, perpetua successio.* — Consistit ergo illa diversitas primo et præcipue in hoc, quod potestas data est Petro, ut in illa ei succederetur, et ita per successionem perpetuo in Ecclesia duraret; aliis vero Apostolis solum data est per modum cujusdam legationis, et personalis muneris finiendi cum vita eorum. Ita sumitur ex Patribus citatis, et confirmabitur pluribus testimonis assertione sequenti, et ex ipso usu utraque pars satis constat. Nam Apostoli non creabant Apostolos, sed episcopos, neque eis successit aliquis cum jurisdictione in universum orbem ; at vero Petro successit semper pastor universalis, cujus sedes propterea semper retinuit nomen Apostolicæ. Ratio etiam hoc convincit, quia, cum Ecclesia futura esset perpetua, ejus regimen et principatus ita constitui debuit, ut perpetuo duraret. Hic autem principatus Petro fuit promissus illis verbis : *Super hanc Petram ædificabo Ecclesiam meam ;* sed ædificium Ecclesiæ perpetuo erat duraturum ; ergo et fundamentum, quod erat Petrus, seu sedes Petri. Quod satis declaravit Christus subjungens : *Et portæ inferi non prævalebunt adversus eam.* Unde dixit eleganter Innocent. IV in cap. 1 de Homicid., in 6, Christum ascensurum ad Patrem, *ne Ecclesiam suam sine pastore desereret*, eam Petro commisisse, cujus successores sunt Pontifices. Quia nimirum, pro nullo tempore deseruit suam Ecclesiam Christus, et quantum grex durat, tantum necesse est durare pastorem. Implevit autem Christus illam promissionem, dicens Petro : *Pasce oves meas ;* illi ergo tunc contulit potestatem in suis successoribus duraturam. Aliis vero Apostolis nunquam ita contulit, quia solum fuerunt in illo initio Ecclesiæ necessarii, donec in omnem terram exivit sonus eorum, et ideo, sufficienter fundata Ecclesia, cessavit illa dignitas : perseveravit autem Petri primatus. Atque ita hanc differentiam satis aperte indicavit Christus Dominus in eo singulari modo, quo Petrum aliis præposuit.

9. *Secundo, prædicta potestas erat in Petro superior, in aliis vero inferiori modo.—Error dicentium Petrum ab aliis Apostolis fuisse electum in caput.* — Secunda differentia notanda, est, quia hæc potestas quoad actum ferendi leges in Petro erat simpliciter superior, et independens ; in aliis vero inferiori modo, et

cum nonnulla differentia, quantum ad valorem, vel firmitatem actus. Declaratur, quia Petrus poterat suis legibus vel præceptis alios etiam Apostolos obligare, et nullus poterat ejus leges revocare : alii vero Apostoli nec Petrum obligare poterant, neque fortasse se ad invicem, et Petrus in rigore poterat eorum leges non admittere, seu revocare. Quod totum satis probatur ex munere pastoris, et ex subordinatione necessaria ad unitatem. Unde etiam mihi verisimile est, licet singuli Apostoli haberent potestatem ad ferendas leges obligantes universalem Ecclesiam, tamen ordinarie illas non tulisse, nisi ex consensu et acceptatione Petri ; vel certe illas tulisse in eis provinciis in quibus prædicabant, et postea non nisi sciente et consentiente Petro, ad totam Ecclesiam dimanasse. Quod ex eodem fundamento facile conjectamus. Quocirca, quando legitur apud Cyprianum, vel aliquem alium Patrem, aut Pontificem ex relatis, vel referendis, omnes Apostolos fuisse pares, intelligendum hoc est formaliter (ut sic dicam) seu quantum ad dignitatem Apostolicam, et eam jurisdictionem in universum orbem, quæ præcise ex vi illius dignitatis data est. Nihilominus tamen Petrus excelluit in pontificia dignitate. Et juxta hæc, vel declaranda est, vel non admittenda Glossa in dict. cap. *In novo,* distinctione vigesima prima, licet eam simpliciter approbet Turrecrem. in Summa de Eccles., lib. 2, cap. 74, dum significat alios Apostolos fuisse pares Petro eo tantum modo quo Episcopi sunt pares Pontifici, scilicet, in ordine et consecratione. Non est enim in omnibus adæquata æquiparatio : nam de Apostolis constat ex dictis fuisse etiam pares Petro in dignitate apostolica, et consequenter in universalitate jurisdictionis in universum orbem. Magis vero errarunt qui ex illo textu intulerunt Petrum ab aliis Apostolis fuisse electum in caput, quia in ipso textu dicitur : *Apostolos, alioqui pares in honore et potestate, Petrum principem suum esse voluisse.* Illud enim verbum non de voluntate antecedente, seu eligente, sed de voluntate consequente, et acceptante intelligendum est. Quod de mente Pontificis in eodem textu satis constat.

10. *Tertia conclusio.* — Dico tertio : summus Pontifex immediate accipit ab ipso Christo, et ex vi institutionis ejus potestatem legislativam in universam Ecclesiam. Conclusio est omnino certa : nam quod hanc potestatem habeat, est de fide, ut constat ex traditione et communi sensu Ecclesiæ, et ex his quæ statim afferemus. Quod autem habeat illo modo est conclusio adeo certa, ut sine errore negari non possit. Colligitur autem ex Scriptura hoc modo ; nam Christus dedit hanc potestatem immediate Petro, non pro sua tantum persona, sed ut per continuam successionem perpetuo duraret in Ecclesia ; ergo idem Christus, qui hanc contulit potestatem Petro, confert successori suo ex vi prædictæ institutionis, et illorum verborum, *Super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam*, et *Pasce oves meas.* Constat autem ex perpetua successione summum Pontificem esse successorem Petri : ergo ab eodem Christo immediate habet potestatem. Unde Anaclet. Papa in cap. 2, d. 22 : *Romana Ecclesia non ab Apostolis, sed ab ipso Domino primatum obtinuit.* Et probat ex verbis illis : *Tu es Petrus.* Idem Gelas. Papa in capite *Quamvis,* 21 distinct. ; unde Innoc. I, in cap. *Quoties,* 24, quæst. 1, seipsum Petrum appellat, dicens : *Non nisi ad Petrum, id est, ad sui nominis et honoris auctorem.*

11. *Potestas sedis apostolicæ eadem est cum potestate Petri.* — Hinc etiam in cap. *Significasti,* de Elect., dicitur leges romani Pontificis non pendere a Conciliis, sed Conciliorum ab ipso. Et insinuatur ratio, quia potestas illius sedis eadem est cum potestate Petri : et cap. *Novit*, de Judiciis, de eadem Pontificis potestate dicitur : *Cum non humanæ constitutioni, sed divinæ innitatur, quia potestas nostra non ex homine, sed ex Deo est ;* idem in cap. *Quanto,* et fere toto titulo de Translat. Episcop. Hinc etiam in eodem textu Pontifex dicitur Christi vicarius, non autem Petri, sed successor. Dicitur etiam solus habere plenitudinem potestatis, cap. *Ad honorem*, de Auctor. et usu pallii, et cap. *Decreto,* 2, quæst. 6, eamque potestatem habere dicitur per principalem potestatem beatorum Petri et Pauli in cap. ult. 9, quæst. 3. Ac denique ob hanc causam dixit Agatho Papa in cap. *Sic omnes,* distinct. 19 : *Sic omnes sanctiones Apostolicæ sedis accipiendæ sunt tanquam ipsius divini Petri voce firmatæ sint.* Alia ex Patribus et Conciliis videri possunt in Bellarm. supra.

12. *Declaratur conclusio.* — Denique veritas hæc ratione declaratur in hunc modum, quia hæc potestas supernaturalis est, et propria Ecclesiæ Christi ; ergo nulli convenire potest, nisi cui Christus illam contulit, vel confert ; sed non contulit ut perpetuo duraturam, nisi Petro : ergo idem Christus est, qui eam confert successoribus ejus. Sicut enim a principio dependens fuit a donatione Christi,

ut esse inciperet, ita perpetuo pendet ex simili influxu, seu donatione ejus, ut conservetur. Dices, donari quidem a Christo, non tamen immediate, sed mediis hominibus. Respondeo, necessarium quidem esse aliquem hominum concursum, ut successorem eligant, quia hæc successio non est jure sanguinis, aut hæreditario, sed est morali modo per electionem. Nihilominus tamen ipsa potestas non confertur per homines tanquam per causam per se, ut ita dicam, quia nemo dat quod non habet, et Christus nunquam contulit hanc potestatem Ecclesiæ, vel aliis hominibus ut illam possent in alium tranferre; ergo Christus ipse immediate confert. Unde Adrian. Papa in Ep. ad imperatorem, quæ refertur in septima synodo, Act. 2, in additione, quæ incipit: *Si vero*, etc., dicit, per continuam successionem in sede Petri, impleri verbum Christi, *Tu es Petrus*, etc.; et infra ait: *Ab ipso Redemptore mundi beato Petro Apostolo principatus, ac potestas data est, et per eumdem Apostolum Catholica et Apostolica Ecclesia Romana usque hactenus tenet principatum et potestatis auctoritatem.*

13. *Dubium incidens.* — Atque hinc facile expeditur dubium quod solet a canonistis tractari, an Papa solus sine consilio Cardinalium leges, præsertim graves, et universales condere valeat. Quod enim non possit, tenuit Laurentius in cap. *Sunt quidam*, 25, quæst. 1; Joan. Monachus in cap. *Super eo*, de Hæret., in 6, ubi idem sentit Anchar. cum Baldo, in leg. *Cum multum*, c. de Bonis quæ lib., dicente non posse Papam infeudare castra pretiosa Ecclesiæ sine consensu Cardinalium. Et late hanc sententiam defendit Andr. Sicul. tract. de Præstant. Cardinal., part. 1, q. 1. Fundamentum esse potest, vel quia jure consuetudinis, vel quasi præscriptionis Cardinales habent acquisitum hoc jus, ut Pontifex causas graves non determinet sine eorum consilio, inter quas causas merito computatur legum latio; vel quia jure divino sunt ad id munus instituti, et ideo non possunt illo privari, et ad hoc allegatur cap. *Per venerabilem*, Qui filii sint legitimi, circa finem, ibi: *Sunt autem sacerdotes levitici generis fratres nostri, qui nobis jure levitico in executionem sacerdotalis officii coadjutores existunt.* Confirmat hoc Andr. Sicul. ex cap. *Anastasius*, distinct. 19, ubi Anastasius arguitur de eo, quod sine consilio clericorum hæreticis communicaverit.

14. *Posse Pontificem sine consensu Cardinalium valide ferre leges.* — Nihilominus certum est in solo Pontifice esse potestatem absolutam ferendi leges, ideoque posse valide illas ferre sine consensu, et sine consilio Cardinalium, licet ex honestate ac decentia id regulariter non faciat. Hæc est communis sententia juristarum, ut affirmat et sequitur Turrecremata in cap. 2, § *Ideo*, art. 2, n. 4. Eamdem tenet Abbas in cap. 2 de Clericis non residen., n. 4: late Felinus, et multa referens in rubrica de Constitution., n. 2; et ibi Decius, lect. 1, quæst. 3. Pluraque in hujus sententiæ confirmationem adducit Andr. Sicul. dicta quæstione prima. Sed res clarior est quam ut multis probationibus indigeat. Unde prior pars videtur mihi adeo certa, ut sine errore negari non possit. Primo, quia talis est hæc potestas in Papa, qualis fuit in Petro; sed in Petro fuit ita absoluta, ut posset leges condere, etiam sine consilio Apostolorum, nedum aliorum inferiorum: ergo multo magis talis erit in Pontifice, ut sine consilio Cardinalium possit leges condere. Major certa est, et jam probata. Minor etiam est certa ex dictis in assertione prima et secunda, et ex verbis Christi, *Pasce oves meas*; ibi enim dedit illi potestatem etiam supra alios Apostolos; dedit ergo eam illi soli, et liberam ac independentem ab illis: at in illa potestate includitur potestas leges ferendi, ut etiam probatum est; ergo hanc habuit Petrus liberam et independentem ab aliorum consensu, vel consilio, sicut absolute illi promissæ fuerunt claves, *Tibi dabo claves*, et sicut ipse solus futurus erat petra, in qua Ecclesia fundaretur; sic ergo habet Papa a Christo potestatem; nullo ergo modo potest limitari, aut minui ab hominibus. Secundo, hoc convincunt jura sæpe allegata, præsertim cap. *Cuncta*, 9, quæst. 3, ibi: *Apostolica sedes sine ulla synodo præcedente, solvendi, et damnandi habuit potestatem; et hoc quidem pro suo principatu, quem beatus Petrus Apostolus Domini voce tenuit semper, et tenebit.* Item ex cap. ult. de Constit., ubi absolute dicitur: *Constitutio sedis apostolicæ omnes astringit*; et cap. *Sunt quidam*, 25, quæst. 1, *Romano Pontifici semper licuisse novas condere leges.* Quibus locis et aliis similibus absoluta supponitur hæc potestas in solo Pontifice. Unde tertio, possumus hoc confirmare fere ex omnibus legibus pontificiis juris canonici: raro enim addunt illa verba, *sacro approbante consilio*, vel illa, *de fratrum nostrorum consilio*, quæ sæpe in Motibus propriis, vel rescriptis aliis extra jus ponuntur; in jure autem minime, sed Pontifices ferunt leges propria auctoritate, et in se solis agnoscunt absolutam potestatem, sicut impe-

rator, aut rex suas leges ferre solet. Ex quo etiam magnum argumentum a fortiori sumitur. Tandem id confirmare possumus, quia dignitas Cardinalium, nec tam est antiqua, nec ita divina et immutabilis, sicut dignitas pontificia; ergo. Ex quibus etiam concluditur sine causa dixisse Cardinalem, consil. 158, constitutionem factam a papa sine consilio Cardinalium non obligare successores, quia debet eorum consensum requirere: nam hæc ratio falsum sumit. Unde in rigore non magis obligatur successor Papæ una constitutione sui prædecessoris, quam alia, loquendo de propria et rigorosa obligatione; loquendo vero de decentia, facilius mutabit factam sine consilio Cardinalium, quam cum illo editam.

15. Nec fundamenta alterius sententiæ sunt alicujus momenti. Ad priorem enim partem recte respondent Abbas, et alii ex doctrina Innocen. in cap. *Bonæ*, 2 de Postulat. Prælat., non posse valere consuetudinem, aut præscriptionem contra supremam Papæ potestatem. Quod est veluti axioma receptum ab omnibus jurisperitis, et merito, quia non potest consuetudo humana prævalere contra jus divinum; hæc autem potestas integra, et absoluta, seu plena (ut in jure vocatur) est de jure divino; ergo non potest diminui per humanum usum, alias etiam posset auferri : nam in hoc eadem ratio est totius et partis : diminueretur autem si ex absoluta fieret dependens a Cardinalibus, ut constat. Unde tota hæc consuetudo semper pendet a potestate, et voluntate Pontificis, qui posset jura Cardinalium immutare, vel aliter constituere, si expedire censeret; unde facile respondetur ad alteram partem (quidquid sit de potestate Cardinalium, an et quomodo sit, vel manet a jure divino), omnem potestatem eligendi Pontificem, quæ in eis est, esse a jure humano, et pendere a Pontifice, ut suo loco latius ostendemus. Nec cap. *Per venerabilem*, aliquid in contrarium probat; solum enim inde habetur, Pontifices in lege gratiæ instituisse consilium Cardinalium ad imitationem legis veteris; unde non sequitur hoc pertinere ad jus divinum. Minus autem probat cap. *Anastasius*, tum quia apocryphum est, et nullius auctoritatis, ut in Decreto Gregoriano notatur; tum etiam quia ibi non agitur de usu potestatis legislativæ, sed de communicatione cum hæreticis, generando scandalum, et suspicionem de se pravam, de qua longe alia fuisset ratio, si vera fuisset historia, et non fabulosa, ut revera est.

16. *Solis Apostolis immediate a Christo esse datam prædictam potestatem.* — Dico quarto : Christus Dominus per seipsum immediate nulli alteri contulit unquam hanc potestatem. Hæc assertio probatur auctoritate negativa, quæ in materia supernaturali et fidei est sufficiens. In Evangelio ergo non legimus alicui alteri illam contulisse extra Apostolos. Nam, licet elegerit etiam septuaginta discipulos; longe tamen diverso modo quam Apostolos, et nullibi talem potestatem eis contulit, ut bene expendit Bellarm. lib. 1 de Clericis, cap. 14. Neque etiam ex traditione Ecclesiæ haberi potest, Christum vel ante, vel post Ascensionem suam aliis dedisse immediate hanc potestatem. Suppono enim inter Apostolos comprehendi præcipue Paulum, et probabile est etiam Barnabam numerandum esse, ut sentit Glossa in cap. *In novo*, distinct. 21, ex c. *Quotidie*, 75 distinct., quod est Leonis Papæ, Epist. 79, cap 1. Duæ tamen hic oriebantur difficultates : una de Episcopis, alia de Concilio generali, quæ in duobus capitibus sequentibus melius tractabuntur.

CAPUT IV.

POSSITNE UNUSQUISQUE EPISCOPUS IN SUA DIŒCESI LEGES FERRE, ET QUO JURE.

1. Duobus modis solet potestas jurisdictionis, qualis est potestas ferendi leges, participari, scilicet, jure ordinario, et per delegationem. Prior est, ut ita dicam, per se, et omnino cadere potest sub scientiam, ac propterea de illo præcipue dicemus; nam alius modus est magis per accidens, et pendens ex voluntate hominis, et ideo de illo in fine capitis quinti pauca subjiciemus. Est autem, pro generali regula, supponendum potestatem hanc respectu totius Ecclesiæ in nullo esse præter Papam, quia non jure ordinario, ut patet ex capite præcedenti, quia non possunt esse in Ecclesia duo capita, nec etiam per delegationem, quia tam universalis delegatio nunquam fit, nec forte convenienter fieri potest, ut infra dicam.

2. *Episcopos habere potestatem legislativam in suis diœcesibus jure ordinario humano fundato aliquo modo in divino.* —Dicendum igitur censeo, Episcopos habere potestatem legislativam in suis diœcesibus jure ordinario humano fundato aliquo modo in divino. Tres partes habet hæc assertio. Prima est absoluta, quod Episcopi hanc habeant potestatem. Et hæc sine controversia recepta est, eamque tradunt ca-

nonistæ in rubrica, et in cap. *Cum omnes*, et cap. *Cum accessissent*, de Constitut., ubi Panormit., Decius et Hostiens. Item Summistæ verb. *Lex*. Potestque fundari in cap. 1 de Consecrat., d. 3, ubi Episcopi supponuntur habere potestatem præcipiendi festorum et jejuniorum observationem. Item in cap. 2 de Locato, ubi supponitur Episcopos posse statuta facere, ut ibi notat Glossa. Idem expresse habetur in cap. 2 de Majorit. et obedient., cap. 2 de Constit. in 6. Estque hæc potestas valde consentanea muneri Episcoporum, quibus dixit Paulus Actor. 20 : *Posuit vos Spiritus Sanctus Episcopos regere Ecclesiam Dei*. Item de illis maxime intelligit, quod Hebræor. 13 dicit : *Obedite præpositis vestris* : item potest adduci id Matth. 18 : *Quæcumque ligaveritis*, etc. Nam sub verbo *ligandi* etiam legislatio includitur, ut supra dixi : loquitur autem ibi Christus ad omnes Apostolos, quibus Episcopi succedunt, cap. *In Novo*, distinct. 21 ; Trident., sess. 23, capit. quarto. Ex quibus concluditur ratio, quia Episcopi sunt Pastores ordinarii, et principes Ecclesiæ post summum Pontificem, et ideo ex vi sui muneris egent potestate ferendi statuta suis subditis convenientia; illa vero potestas competit jure ordinario, quæ convenit ex vi proprii muneris : ergo.

3. *Sententia dicentium Episcopos habere potestatem legislativam jure divino, et immediate a Christo.* — Secunda vero pars, quæ affirmat hanc potestatem convenire Episcopis jure humano, magis controversa est. Aliqui enim contendunt habere illam de jure divino, et imdiate a Christo, quamvis cum subordinatione et dependentia a summo Pontifice. Tribuitur Victor., relect. 2 de Potestate Ecclesiæ, q. 2, in fine; sed revera, si attente legatur, nunquam id expresse dicit, licet favere videatur, ut infra dicam. Apertius et nimia exaggeratione id tradit Castro, de Justit. hæret. pun., cap. 24, dicens oppositum esse contra omnium sacrorum doctorum sententiam, nullum vero designat. Ei vero adhæsit Gabriel Vasq. 1. 2, disput. 152, cap. 3. Potestque hæc sententia suaderi ex principiis positis. Primo, quia Apostoli habuerunt hanc potestatem immediate a Christo; sed Episcopi sunt Apostolorum successores; ergo succedunt in hac potestate ex vi donationis Christi, ac subinde ab illo immediate eam habent, non a Pontifice. Major posita est in capite præcedenti; minor autem proxime probata est ex jure, et ex Concilio Trident. Consequentia item in simili probata est capit. 3. Confirmant hoc ex verbis Christi Matth. 18 : *Quæcumque ligaveritis super terram*, etc., quæ non tantum ad personas Apostolorum, sed etiam ad Episcopos eorum successores dicta fuere. Item inducunt verba Christi Lucæ 10 : *Qui vos audit me audit, et qui vos spernit*, etc. Nam illa ad Apostolos et eorum successores pertinent, ut tradunt Cyprian., lib. 4, Epist. 9, et Basil. in Constitut. monast., cap. 23, et eodem modo possunt induci verba Pauli Roman. 13 : *Omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit*. Nam etiam ibi intelliguntur potestates ecclesiasticæ, ut omnes fatentur, quia sunt veræ potestates : inter has autem maxime intelliguntur Episcopi sub Pontifice. Denique simile est illud ad Hebræos 13 : *Obedite præpositis vestris*, etc.

4. Secundo, quia munus episcopale est de jure divino, ut suppono ; ergo quidquid est intrinsece annexum tali muneri, est de jure divino; sed jurisdictio ad ferendas leges est necessario conjuncta cum episcopali munere, quia non potest convenienter pastorale munus exerceri sine tali potestate ; ergo. Ita enim supra colligebamus Christum dedisse Apostolis jurisdictionem immediate, quia dedit illis Apostolatum, cui est intrinsece necessaria jurisdictio; ergo simili proportione procedit in Episcopis, saltem quoad jurisdictionem eis proportionatam. Dices episcopatum esse de jure divino quoad consecrationem et potestatem ordinis, non vero quoad episcopatum ipsum, ut includit curam et gubernationem. Sed contra hoc obstat primo, nam Paulus dixit : *In quo vos posuit Spiritus Sanctus regere Ecclesiam Dei*, etc. Nam regendi verbum aperte dicit pastorale munus. Secundo, quia episcopalis consecratio confert per se ipsam episcopalem dignitatem; ergo confert jurisdictionem, saltem in habitu, seu in actu primo, licet non conferat usum donec applicetur illi materia. Sicut in ordinatione sacerdotis datur potestas absolvendi, quæ est jurisdictio in habitu.

Tertio, possumus argumentari ex usu antiquissimo Ecclesiæ, quia in principio Apostoli creabant Episcopos, inconsulto Petro, et postea fiebant per electionem cleri, aut populorum, et statim censebantur esse Episcopi sine speciali recursu ad Pontificem, vel alium hominem; ergo signum est potestatem illam dari immediate a Deo, facta designatione personæ per electionem, vel per alium legitimum modum, sicut de summo Pontifice diximus. Et confirmatur, quia Episcopus, cum leges fert, non potest dicere se ferre illas potestate sibi

a Papa concessa; sicut non potest hoc dicere quando excommunicat, vel a censura absolvit; nam hoc pertinet ad delegatum, non ad ordinarium judicem, sed potest, et debet dicere Episcopus: Ego potestate a Christo accepta, vel quid simile; ergo signum est habere illam immediate a Christo.

5. *Opposita sententia vera colligitur ex communi theologorum.*—Nihilominus dicendum est hanc potestatem legislativam non dari immediate a Christo, sed per summum Pontificem; neque esse de jure divino, sed de humano. Similem assertionem posui in tomo 4 de jurisdictione in foro pœnitentiæ, et in tomo 5 de potestate absolvendi a censuris: consequenter ergo in præsenti idem assero de potestate legislativa. Quam sententiam ex veteribus theologis colligimus, quatenus asserunt potestatem clavium, aut jurisdictionis, quatenus ad gubernationem Ecclesiæ spectat, ad omnes alios per Petrum et successores ejus derivari; nam clarum est hanc potestatem legislativam sub illa jurisdictione contineri: imo major est ratio de illa, ut ex discursu patebit. Illud autem principium sumitur ex divo Thoma, 4 contra Gentes, cap. 76, ratione 4, ubi dicit ideo Christum specialiter Petro promisisse: *Tibi dabo claves, ut ostenderetur potestas clavium per eum ad alios derivanda ad conservandam Ecclesiæ unitatem.* Idem sentit 2, distinct. 44, in fine, circa expositionem litteræ. Et loquens de potestate concedendi indulgentias in 4, distinctione 20, quæst. unic., art. 4, quæst. unic., c. 3, dicens: *Papa habet plenitudinem potestatis pontificalis quasi rex in regno; Episcopi vero assumuntur in partem sollicitudinis quasi judices singulis civitatibus præpositi;* unde concludit habere potestatem secundum ordinationem Papæ, et non amplius. Idem sentit distinctione 24, art. 5, quæst. 3, ad 4; et Durand., quæst. 2, n. 13; Soto, distinct. 20, quæst. 1, art. 4; Cajetan., tom. 1 opuscul., tract. 1, cap. 19; expresse Anton., 3 part., titul. 22, cap. 4, § 1, verb. *Septima*, cum Hervæo, tract. de Potestate Papæ, latissime Francisc. Vargas, tract. de Auctoritate Pontificis, quæst. princip.; Bellarm., libr. 4 de Romano Pontifice, cap. 24; Salmeron, tomo quarto, parte tertia, tractatu quarto.

6. Ut autem hanc sententiam sine vocum ambiguitate probemus, advertendum est contrariam sententiam duobus modis solere explicari. Prior supponit imprimis id quod certum esse credimus, scilicet, consecrationem episcopalem, et potestatem ordinis, quæ ex vi illius confertur, esse ex Christi institutione, et ita ex vi juris divini conferri, et recte dici posse immediate a Christo dari. Hoc in materia de ordine ex professo probandùm est: nunc breviter declarantur singulæ partes. Nam, sicut Christus instituit ut essent in Ecclesia sacerdotes, ita etiam instituit ut essent Episcopi, qui in gradu ordinationis suæ essent superiores et potentiores; unde multa possunt efficere per potestatem ordinis, quæ non possunt sacerdotes vel omnino, vel ex vi tantum suæ ordinationis: ut conferre ordines præsertim sacros, et maxime sacerdotium, confirmare, et alia. Hæc ergo potestas non potest esse nisi ex Christi institutione, quia per illam datur character et potestas consecrandi et absolvendi, et gratia sanctificans, quæ non possunt esse ex institutione humana: ergo consecratio episcopalis, per quam talis potestas datur, de institutione Christi est. Item, quod personæ sic consecratæ detur specialis potestas, de jure divino est, nec potest talis potestas impediri, aut limitari per homines, si consecratio valida est. Ac subinde recte dicitur a Christo immediate dari, quia, licet intercedat actio ministri consecrantis alium in Episcopum, ille solum se gerit, ut minister applicans, seu efficiens sacramentum, seu consecrationem: Christus vero ipse est et proximum et principale operans propria virtute: ex vi ergo suæ institutionis tantum confert illam potestatem quasi de suo, vel (ut ita dicam) de suo communicat participationem immediatam suæ potestatis.

7. *Explicatur opinio Castri et Navarri.*—Hoc supposito, dicit Castro hanc potestatem sic datam Episcopo ex vi suæ consecrationis, non solum esse potestatem ordinis, sed etiam jurisdictionis; quia ex vi illius potest Episcopus consecratus jus dicere, si ei applicetur materia, ad eum modum, quo Navar. et aliqui alii dixerunt omnes sacerdotes ex vi ordinationis suæ recipere jurisdictionem in habitu (ut ipsi loquuntur), licet ea uti valide non possint, nisi eis applicetur materia. Ita etiam explicat hanc sententiam Vasq. supra, utens eadem similitudine et proportione, et declarans illam applicationem materiæ non esse per solam approximationem præexistentis materiæ; sed esse per moralem effectionem ipsius materiæ, quæ simul fit et approximatur; quia materia illa sunt subditi, ut tales sunt; in præsenti ergo tunc applicatur materia, quando efficiuntur subditi, nec aliter applicantur quam faciendo in eis subjectionem. Hanc vero sententiam sic declaratam non aliter pro-

bat hic auctor, nisi quia existimat hanc potestatem activæ jurisdictionis fuisse promissam Apostolis, Matth. 18, illis verbis : *Quæcumque alligaveritis*, etc.; item ultima confirmatione supra posita, quod Episcopus non potest dicere: *Ego excommunico per potestatem a Papa acceptam*.

8. *Refutatur Navarrus. — Cum superior et subditus sint correlativa, ideo unum sine alio non potest fieri.*—Mihi autem in tom. 4, disput. 16, sect. 3, opinio illa Navarri (unde in præsenti sumitur proportio) valde displicuit. Primum, quia in re solum mutat loquendi modum contra receptas locutiones Conciliorum et scholasticorum, ut ubi ponderavi, et constabit clare intuenti loca D. Thom. et scholasticorum, quæ proxime citavi, qui appellant potestatem ordinis eam, quæ datur ex vi sacramenti, et præter illam requirunt potestatem jurisdictionis, quæ datur extra sacramentum per hominis concessionem nudam. Illa autem jurisdictio in habitu, quam Navarrus sic nominat, non est nisi potestas ordinis in corpus Christi mysticum, nec plus potest operari sine alia, quam potestas illa quam scholastici ordinis vocant. Deinde, quia si necesse est, ut postea fiant homines subjecti tali personæ, ut per illam potestatem possit in illos operari, ut in præsenti Vasquez fatetur, ergo necesse est ut sacerdos, vel Episcopus consecratus de novo fiat superior respectu talium subditorum, quia superior et subditus correlativa sunt, et ideo non potest unum fieri prius quam aliud, neque unum sine alio. Ergo, cum applicatur materia, et fiunt subditi, superior accipit novam potestatem, et jus, et quasi dominium in illos, quia per talem potestatem formaliter constituitur superior : ergo illa est etiam potestas jurisdictionis ; ergo, ultra potestatem datam per ordinationem, requiritur potestas jurisdictionis data per homines; ergo in idem revolvitur, et immerito prior vocatur potestas jurisdictionis etiam in habitu, quia est potestas omnino absoluta a subditis, quod repugnat jurisdictioni. Dicent fortasse dicere habitudinem ad eos qui possunt fieri subditi. At certe hoc modo quolibet homo habebit jurisdictionem activam regalem, quia habet rationem et voluntatem, quæ habet potestatem imperandi eis qui fieri possunt subditi, quod ridiculum est : sic enim simplex sacerdos ex vi ordinationis nihil plus habet superioritatis vel jurisdictionis, quam veluti capacitatem proximam ad superioritatem, et jurisdictionem in foro pœnitentiæ exercendam, si detur : tunc autem sicut superior non est, ita nec jurisdictionem habere dici potest.

9. *Episcopus electus et confirmatus, non consecratus, potest efficere ea quæ sunt jurisdictionis, etiam indulgentias concedere.*—Verumtamen, licet ille modus loquendi in illa materia habere posset aliquam verisimilitudinem, in præsenti nullam habere potest : idcirco enim illam partem hic repetii et declaravi, ut ex comparatione magis innotescat falsitas illius sententiæ. Probatur ergo assumptum : nam actus proprius jurisdictionis in foro pœnitentiæ essentialiter pendet a potestate ordinis, scilicet, absolutio a peccatis, et consequenter omnis actus ligandi et solvendi in illo foro eamdem dependentiam habet. Nam, licet contingat aliquem habere jurisdictionem per parochiale beneficium, si non sit sacerdos, non potest per se absolvere; unde fit ut actus ille simul essentialiter sit consecrationis (ut sic dicam) et ordinis, et ideo potestas ordinis sacerdotalis est potestas per se requisita ad absolvendum, et principium per se absolutionis : unde, quia absolutio est actus dicendi *jus*, potest aliquo modo illa potestas dici jurisdictiva, ut sic dicam. At vero in Episcopo nullus est actus jurisdictionis qui per se pendeat a consecratione, et ideo Episcopus electus et confirmatus potest efficere ea quæ jurisdictionis sunt, juxta cap. 1 et 2 de Translat. Episc., et cap. *Transmissum*, de Elect., ubi id notat Glossa ultim. ab omnibus recepta, ibidem. Unde etiam indulgentias concedere potest nondum consecratus, imo nec ordinatus sacerdos, ut docuit divus Thomas in 4, distinctione vigesima, quæst. unic., artic. 4, quæstiunc. secunda; et Panormitan. in cap. *Accedentibus*, de Excess. Prælat., numer. 4, cum aliis; cum tamen indulgentiarum concessio videatur actus maxime spiritualis inter omnes qui sunt jurisdictionis. E contrario vero Episcopus consecratus, licet nullos subditos habeat, potest valide efficere omnes actus proprios ordinis episcopalis. Quamvis enim, ut recte fiant, necessaria sit licentia superioris, tamen, si absque tali licentia confirmet vel ordinet, valida est ordinatio et confirmatio, ut est certum apud omnes. Ergo character, seu consecratio episcopalis non est principium per se alicujus actus jurisdictionis : nullo ergo modo dici potest, quod sit jurisdictio activa, neque actu, neque habitu, quandoquidem sine illo principio fiunt omnes actus jurisdictionis episcopalis, et quando illud inest cum jurisdictione, solum se habet quasi concomitanter respectu actionum puræ jurisdic-

tionis, vel ut conditio quædam significans personam, et constituens habilem ad alias actiones magis sacras.

10. *Tota jurisdictio episcopalis potest committi non episcopo ut illa uti possit.* — Et confirmatur primo, quia propter hanc causam tota jurisdictio episcopalis committi potest non Episcopo, non solum quoad potestatem, sed etiam ut illa per seipsum uti possit: nec solum potest delegari, sed etiam ordinaria dari, ut certum est de multis Abbatibus et de Prælatis religionum, de quibus paulo infra dicemus: ergo signum est consecrationem episcopi non dare ullo modo potestatem jurisdictionis, quia et esse potest sine ulla jurisdictione, id est, sine episcopatu, ut dicitur in cap. *Inter corporalia*, de Translat. Episcop.; et e contrario jurisdictio episcopalis potest esse, et exerceri sine consecratione. Unde etiam colligitur hanc jurisdictionem non consistere in applicatione materiæ, quæ sit distincta a potestate vera et morali quæ datur Episcopo per concessionem omnino distinctam a consecratione: per hanc enim potestatem ille fit superior, et alii fiunt subditi, neque alia materia ibi cogitari aut desiderari potest.

11. *Potestas spiritualis jurisdictionis confertur Papæ per electionem et nudam concessionem Dei sine consecratione.* — Tandem confirmatur et declaratur ex potestate pontificia, quæ est veluti primum exemplar omnis potestatis spiritualis jurisdictionis; nemo enim negabit illam esse veram potestatem spiritualem activæ jurisdictionis, imo supremam in illo ordine, quæ in puris hominibus esse potest: illa autem non datur Pontifici per ullam consecrationem, sed per electionem, et nudam concessionem Dei; quando enim dixit Petro: *Pasce oves meas*, nullam novam consecrationem, vel characterem illi impressit, sed puram potestatem jurisdictionis illi præbuit. Sic etiam Papa, cum rite eligitur, statim est verus Papa quoad talem potestatem, et nullam consecrationem inde accipit: imo, si non episcopus, vel sacerdos, postea consecrandus est, vel etiam ordinandus, et interim nihilominus potest omnes actus solius jurisdictionis externe exercere: ergo eodem modo conceditur aliis episcopis propria potestas jurisdictionis per electionem, vel puram concessionem, non per consecrationem; est enim eadem ratio, tum quia episcopalis potestas non est nisi participatio quædam papalis potestatis; tum etiam quia, sicut in constitutione Papæ non est aliud applicare illi materiam, quam facere illi subditam universam Ecclesiam, nec facere illi subditam est aliud quam dare illi veram et novam potestatem supra illam; ita, quando Episcopo consecrato tantum datur episcopatus, non aliter applicatur illi materia, nisi quia aliqui denuo illi fiunt subjecti; nec fiunt subjecti nisi dando illi novam potestatem superioris distinctam omnino a potestate ordinis, seu a consecratione; tum denique quia sicut actus pontificiæ jurisdictionis, ut sic, non sunt actus ordinis, vel consecrationis, nec ab illa manant; ita nec actus episcopalis jurisdictionis; et simile argumentum sumi potest ex jurisdictione Apostolorum, ut consideranti facile patebit.

12. *Respondetur argumentis oppositæ sententiæ.* — Quapropter modus ille declarandi et defendendi illam sententiam verisimilis non est: nec recte pro illo adducitur promissio Christi Matt. 18: *Quæcumque alligaveritis*, etc.; nam ex vi verborum ibi non fuit promissa potestas ordinis episcopalis, sed fuit promissa potestas judiciaria, et jurisdictionis coactivæ spiritualis, quæ de se dari posset, et interdum datur sine consecratione personæ, quamvis alias Christus voluerit, ut per se primo, ac principaliter sit in Episcopis. Ratio vero illius sententiæ non urget, quia solum nititur in quodam modo loquendi, et gratis ac sine probatione sumit, non potuisse usu introduci, ut Episcopi etiam in actibus suæ jurisdictionis ordinariæ dicerent, *auctoritate mihi a Vicario Christi concessa*, vel quidpiam simile, sicut ordinarii judices et gubernatores regum dicere solent, *præcipit Majestas regia*, vel aliud æquivalens: his enim judicibus æquiparat Episcopos D. Thom. 4, dist. 20, quæst. unic., art. 2, quæstiunc. 3; quod ergo hoc non sit in usu, non est quia non possit esse, nec quia jurisdictio Episcoporum detur immediate a Deo, seu per consecrationem, quod patet, quia de inferioribus Prælatis habentibus jurisdictionem episcopalem sine consecratione, nemo dubitat quin habeant illam jure humano et a Papa, et tamen illi etiam non utuntur illo modo loquendi: non est ergo quia non possint, nec quia habeant jurisdictionem immediate a Deo. Igitur in utrisque est, vel propter modestiam et moderationem Pontificum, qui, licet dent potestatem, intelligunt illam esse principaliter a Christo, et in illum esse omnia referenda, quia ille est principale operans, ipsi vero sunt Vicarii ejus. Vel certe id fit, ut distinctio servetur inter potestatem delegatam et ordinariam, ne confundantur, vel ambiguitates oriantur. Vel certe, quia ordinaria potestas

ita datur, ut postea Prælatus suo jure utatur ad modum causæ primæ præcipientis, ideo necesse non est ut exprimat in suo actu, quod habeat potestatem ad illam: nam hoc ipso jure constat, et consequenter nec oportet exprimere a quo receperit virtutem, quia hoc impertinens est ad effectum. Potestas autem delegata semper est veluti quid facti, et qui illa utitur se habet ad modum instrumenti actu moti, et pendentis ab influxu causæ principalis; et ideo ut de jurisdictione constet, conveniens est exprimere operantem, se illam habere, et consequenter unde illam habeat; quæ differentia est moralis tantum congruentia, ita ut necessarium non sit semper servari. Nam qui utitur potestate delegata, non semper id exprimit, et Prælatus ordinarius potest, si velit, id explicare, et interdum forte propter aliorum ignorantiam poterit esse expediens.

13. *Ponitur secundus modus explicandi prædictam sententiam.* — Venio ad modum alium explicandi et defendendi priorem sententiam, nimirum Christum Dominum instituisse, ut essent in Ecclesia episcopatus sub Pontifice, quia non poterat tota Ecclesia immediate gubernari per unum Episcopum universalem, qualis est summus Pontifex: voluitque idem Christus Dominus ut illi intermedii gubernatores essent non tantum delegati, et quasi vicarii Papæ, sed ut essent veri Pastores ordinarii, et Principes spirituales sub Pontifice summo. Hoc enim ostendit ecclesiastica traditio, et sumitur ex verbis Pauli citatis: *In quo Spiritus Sanctus vos posuit Episcopos regere Ecclesiam Dei.* Hinc ergo ulterius fit, ut episcopatus ipse ex vi institutionis Christi jurisdictionem ordinariam et principalem includat; imo quod tota illa dignitas, ut distinguitur a consecratione, in potestate jurisdictionis consistat, quia est dignitas prælationis et regiminis, quæ sine jurisdictione intelligi non potest; et consequenter, nec sine potestate præcipiendi; hæc enim (ut supra dicebam) adeo est intrinseca superiori, ut repugnet aliquem fieri superiorem, seu Prælatum, et non recipere potestatem præcipiendi. Hinc ergo concludunt dicti auctores, hanc potestatem dari immediate a Christo, et ex vi juris divini, quia datur ex vi muneris a Christo instituti; et licet Pontifex, vel per se applicet tale munus huic vel illi personæ, vel possit instituere modum applicandi illud, nihilominus tali muneri ex vi juris divini adhæret talis jurisdictio, et ipsum munus ex vi divinæ institutionis datur, et consequenter Pontifex solum se habet, ut designans personam: Deus vero est, qui per se et immediate tribuit munus, et consequenter potestatem.

14. *Rejicitur prædictus modus.* — Verumtamen contra hunc modum explicandi hanc potestatem facile potest recepta veritas demonstrari: nam imprimis, licet dicamus episcopatum esse de jure divino, non solum quoad dignitatem ordinis, sed etiam quoad munus pastorale, non inde sequitur institutionem, vel collationem talis muneris vel jurisdictionis esse immediate a Christo, quia fieri recte potuit ut Christus docuerit, et præceperit Apostolis, et præcipue Petro, modum regendi monarchiam ecclesiasticam mediis Episcopis tanquam pastoribus ordinariis, et principibus sub Petro, et nihilominus quod commiserit Petro, et institutionem muneris cum tali jurisdictione, et collationem ejus, non tantum designando personam, sed etiam potestatem ipsam impertiendo. Hæc enim duo valde distincta sunt, et separabilia, præcipere aliquid fieri, vel facere illud; et fieri etiam potuit, ut Christus Apostolis præceperit ut ordinarent modum, et ritum celebrandi sacrificium Missæ quoad accidentales cæremonias, et nihilominus eis commiserit illas ordinare et instituere. Idemque dici potest de oratione publica Ecclesiæ, et similibus. Sic ergo potuit Christus præcipere, ut esset in Ecclesia pastorale munus Episcoporum, et nihilominus institutionem illius muneris committere Petro. Hoc autem posito (in quo nulla repugnantia nec moralis incommoditas ostendi potest), plane sequitur jurisdictionem Episcoporum esse de jure humano, et per homines dari; quia res est talis ex immediata institutione, non ex præcepto, quod ad illam movit: nam præceptum remote se habet et est generale, et non determinat particulares circumstantias rei, sine quibus res ipsa non fit; institutio vero proxime se habet, et constituit rem in particulari cum determinatis circumstantiis. Sicut in exemplis adductis cæremoniæ Missæ sunt de jure humano, esto præceptum generale ordinandi illas fuerit divinum, ut revera est, sive fuerit divinum naturale, sive positivum: et sic in similibus. Idem ergo erit in præsenti ex dicta hypothesi, quod episcopatus inferiores pontificali dignitate non habent a jure divino, nisi generale præceptum instituendi et conferendi talem dignitatem; ut si rex mittens proregem in Indiam, illi præcipiat constituere in provinciis ordinarios gubernatores, illi vero committat, et modum potestatis illis conferendæ, et munerum largitio-

nem, non dicentur postea gubernatores illi habuisse munus a rege immediate, sed a prorege, licet ex regis præcepto, quia proxima mensura potestatis est voluntas, ac judicium proregis, et ipse est etiam proxima causa quæ ex vi suæ potestatis alia officia providet : ita ergo erit in præsenti, posita prædicta institutione.

15. Quod ergo talis fuerit episcopatuum institutio, probatur primo ex modo loquendi canonum : ait enim Gregor. in cap. *Decreto*, 1, quæst. 6 : *Romana Ecclesia vices suas ita aliis impertivit Ecclesiis, ut in partem sint vocata sollicitudinis, non in plenitudinem potestatis*, ubi pondero verba illa *vices suas impertivit*; nam plane significant aliarum Ecclesiarum Pastores a Romano habere potestatem, et ideo suo modo vices illius gerere, sicut olim prætores vices imperatoris gerebant. Non intendit autem per hoc docere Gregorius Episcopos esse tantum vicarios Papæ, et non proprios pastores et principes, sed solum voluit explicare emanationem unius principatus ab alio, a quo creantur Episcopi, ut ejus coadjutores. Item Leo Papa in cap. *Ita Dominus*, 19 distinct., loquens de potestate Petri, inquit in ipso fuisse a Christo principaliter collocatam, *ut ab ipso quasi quodam capite dona sua velut in omne corpus diffunderet*; quod testimonium ita eludit Castro, ut particulam illam *ab ipso* interpretetur, dicere ordinem temporis, non causalitatis : *Nam Christus est* (inquit) *qui immediate dedit Apostolis potestatem*, sed prius Petro Matth. 16, et postea reliquis Apostolis Matth. 18. Sed imprimis semper ibi supponit falsum, scilicet, Christum dedisse Petro vel Apostolis potestatem Matth. 16 et 18, quia tunc non dedit, sed promisit, ut constat ex verbis, et communi expositione; unde falsum etiam est Christum prius tempore dedisse Petro apostolatum, vel potestatem, quam cæteris Apostolis : nam simul omnibus dixit : *Sicut misit me vivens Pater, et ego mitto vos*, Joan. 20 et cap. sequenti, dixit Petro : *Pasce oves meas*, quod pertinuit ad singularem dignitatem ejus; postea vero iterum quoad munus apostolatus dixit omnibus : *Euntes in mundum universum prædicate Evangelium*, etc., Matth. ult. Potestas ergo Apostolorum et jurisdictio illorum, ut tales erant, non fuit *ab ipso*, Petro, etiam ordine temporis : non ergo hoc sensu locutus est Leo. Neque per illam particulam *ab ipso* refert solam personam Petri, sed etiam cum proportione ad suos successores, ut constat ex contextu. Prius enim dicit *Christum Dominum ita ordinasse Apostolorum officium, ut in beatissimo Petro Apostolorum omnium summo principaliter collocaret*. Ubi non dixit prius tempore, sed principaliter, quia nimirum in illo tanquam in capite, et ordinario pastore, cui succedendum esset, in aliis vero tanquam in legatis vitalitiis, ut sic dicam, officium illud collocavit; et addit rationem, et causam, *ut ab ipso*, id est, per ipsum, *dona sua diffunderet*, non in Apostolos : jam enim de illis non tractabat, *sed in corpus omne*, non uno tempore, sed perpetuo; ideo enim voluit dignitatem illam Petri esse perpetuam, ut per Petrum et successores ejus omnis alia potestas ad alios diffunderetur.

16. *Prædictus modus institutionis est magis consentaneus perfectæ monarchiæ et congruentior majori unioni membrorum cum suo capite.* — Secundo, potest adjungi ratio et congruentia, quia hic modus institutionis est magis consentaneus perfectæ monarchiæ, qualem esse Christi Ecclesiam Catholici intelligunt. Item est congruentior ad majorem unionem membrorum omnium, etiam principalium cum suo capite, et perfectiorem subordinationem, et consequenter majorem Ecclesiæ pacem : ergo merito credimus ita fuisse Ecclesiam a Christo institutam. Præsertim quia de supremi capitis institutione cum plenitudine potestatis, et absoluta pastorali cura sine ulla limitatione, constat expresse ex Evangelio : de potestate autem immediate data aliis Prælatis, quibus perpetuo succederetur ex vi ejusdem donationis, non constat ex Evangelio, imo neque aliquod ejus indicium reperitur; et aliunde ex usu colligi potest, mutationes et erectiones episcopatuum ad romanum Pontificem semper spectasse, ut sumitur ex cap. *Quanto*, et cap. *Salonitanæ*, 63 dist., et cap. *Pastoralis*, et cap. *Temporis*, 7, quæst. 1; et plura alia refert Vargas supra.

17. *Papalis dignitas habet certam et immutabilem qualitatem ex vi suæ institutionis in his quæ ad substantiam ejus pertinent.* — Tertio, declaratur eadem veritas ex differentia inter pontificiam dignitatem et officium Episcopi; nam pontificia dignitas habet certam et immutabilem qualitatem, et potestatem ex vi suæ institutionis, in his quæ ad substantiam ejus pertinent, et ideo recte intelligitur esse potuisse ac debuisse ex immediata institutione divina; nam ex parte subditorum, et territorii habet determinationem per modum universalitatis, ut, scilicet, extendatur ad universum mundum, et omnes christianos baptizatos, et aliquo modo ad omnes homines, quantum ne-

cesse est ad fidei propagationem, ac justam religionis christianæ protectionem; et similiter ex parte actionum solvendi et ligandi omnium modorum et materiarum, in quibus versari possunt, habet eamdem determinationem per universalitatem, et in omnibus his habet immutabilitatem, quia nec augeri, nec minui ab hominibus potest, et ideo illius potestatis origo immediate in DEUM fertur, quia non est in hominibus potestas nec innata, nec extrinsecus data, a qua tanta celsitudo potestatis manare potuerit.

18. At vero munus episcopale non habet certam qualitatem aut determinationem ex vi juris divini, neque in territorio, neque in personis subdendis huic vel illi Episcopo, neque in actibus regiminis, neque in materia illorum: unde videbimus quoad territoria episcopatus esse inæquales, et eumdem nunc augeri, nunc minui, vel unum in duos dividi, vel e converso ex duobus unum fieri; quoad personas etiam ex eadem diœcesi aliquæ eximuntur a subjectione Episcopi, et immediate subjiciuntur Papæ, vel alteri juxta voluntatem ejus, et sæpe contingit Episcopum unius diœcesis habere Ecclesias subjectas sibi in alterius diœcesi, et aliquam exemptam in proprio territorio. In ipsis etiam episcopatibus est ordo hierarchicus Episcoporum, Archiepiscoporum et Patriarcharum seu Primatuum, qui nullo modo potest in jus divinum referri, ut per se constat. Item in actibus jurisdictionis spiritualis aliqui sunt quos non possunt Episcopi exercere vi sui officii, ut instituere irregularitates, ut in propria materia dixi, vel præscribere impedimenta irritantia matrimonium, ut ex propria materia suppono, vel relinquere suum episcopatum, aut ad alium transire, juxta capit. *Inter corporalia*, de Translat. Episcopor., et cap. *Nisi cum pridem*, de Renuntiat., et in universum graviorum causarum definitio juxta cap. *Majores*, de Baptismo. In aliis vero actibus jurisdictionis quos episcopalis potestas exercere potest, limitationem et reservationem sæpe recipit, vel certam mensuram, ut in absolutionibus, dispensationibus, indulgentiis et aliis similibus; ergo non potuit convenienter tale munus habere divinam institutionem immediatam quæ debet esse certa et præscripta; qualis enim et quanta hæc fuerit, ex jure divino definiri non potest; ergo nec ipsum munus in potestate jurisdictionis consistens fuit immediate institutum et datum a Christo, sed solum præceptum et commissum Vicario suo.

19. *Evasio cum obviatione.* — Dicetur ex vi juris divini habere Episcopum integram potestatem jurisdictionis spiritualis, nisi a Papa aliquibus rebus limitetur, et solum in hac dependentia esse inferiorem potestate Papæ, atque hoc modo habere certam qualitatem, et præscriptum modum ex vi juris divini, variabilem tamen per humanum. Sed imprimis hic modus institutionis alienus est ab institutione divina: decet enim ut ea quæ immediate a Deo præscripta sunt immutabiliora permaneant, et ita videmus servari in institutionibus sacrificii et sacramentorum. Deinde, cum in illo munere tanta futura esset mutabilitas ac varietas, et nunquam retenturum esset totam illam universalitatem, necesse fuit ita divinitus institui, cum jamjam esset data Ecclesiæ in Petro sufficiens potestas, per quam posset ordinari; Deus enim suaviter disponit omnia, operando per causas secundas, quando commode potest. Denique ex illo modo institutionis videntur sequi aliqua absurda; unum est, episcopalem jurisdictionem de se, et ex vi juris divini extendi ad universum mundum, et ad omnes homines, nisi per Pontificem limitetur, ad modum jurisdictionis apostolicæ, quod per se incredibile est. Aliud est, posse Episcopos ex vi juris divini dispensare in matrimonio rato, nisi a Papa reservetur, quod est etiam incredibile. Tertium est, posse relinquere episcopatum sua auctoritate, nisi a jure humano esset prohibitum, quod est contra Innocentium III, in d. cap. *Inter corporalia;* et similia possunt multa inferri; non fuit ergo talis institutio divina, sed solum hæc, ut crearentur Episcopi, qui essent ordinarii pastores principales animarum; ergo nihil aliud immediate per jus divinum positivum institutum est. Ex illa vero generali ordinatione sequitur statim, in creando illo munere, servanda imprimis esse quæ jus divinum naturale postulat, supposito priori fundamento, scilicet, ut tale munus creetur cum omnibus necessariis ad convenientem usum ejus: in his vero quæ prudentialia vel arbitraria sunt, res tota commissa est Petro; ergo ab illo, et per illum habent immediate Episcopi omnem suam potestatem.

20. Unde tandem concluditur, multo magis id dicendum esse de potestate ferendi leges, quia non solum potest illa limitari, vel ampliari per Pontificem, ut quotidie fit, sed etiam possent particulares episcopatus institui, non conferendo Episcopis potestatem condendi leges; quia hæc potestas non est per se necessaria in omni gubernatore, nec in omni principe, ut patet in temporalibus principibus

habentibus superiorem in illo ordine. Et ratio est, quia ad hujusmodi regimen, etiam ordinarium, principalius sufficit potestas præcipiendi pro tempore, pro quo durat regimen, et obligandi, cogendi, ac judicandi, quæ omnia possunt haberi sine potestate ferendi leges, id est, perpetua præcepta, et durabilia post mortem præcipientis. Vel saltem posset Pontifex ordinare, ut statuta Episcoporum non essent firma et durabilia, nisi ab ipso confirmarentur, vel nisi approbarentur a concilio provinciali, vel a Metropolitano, aut Patriarcha, prout ipsi juxta regionum varietatem, ac distantiam videretur expediens. Cur enim hoc non poterit Pontifex? aut quæ est in his omnibus repugnantia? Imo usus ipse ostendit, potestatem hanc sæpe illis concedi cum aliqua limitatione, ut patet ex cap. ult. de Fer. ibi *Cum clero, et populo*, et ex c. *Novit*, cum toto fere titulo de Iis quæ fiunt a prælatis sine consensu Capituli. Ergo ex divino jure naturali non repugnat episcopale regimen cum hac limitatione instituti, quandoquidem Episcopi in suo ordine non sunt supremi principes, sed superiorem habentes; nec etiam repugnat ex divino jure positivo, ut a fortiori constat ex dictis; quia nullum est verbum in sacra Scriptura, nec ullum vestigium traditionis, unde colligi possit tale positivum jus, si ex natura rei non est illa potestas necessario connexa cum episcopali munere. Habent ergo Episcopi hanc potestatem, quia supremus Ecclesiæ legislator humanus, qui est Pontifex, illam eis, vel expresse, vel tacite concessit, suove muneri adjunxit. Sicut supra dicebamus de dynastis subjectis imperatori, vel alteri regi supremo in temporalibus, tunc posse leges civiles condere, quando eis concessum est, et non alias; quod autem Episcopis sit hæc potestas concessa, ex usu, et ex juribus citatis constat.

21. *Respondetur fundamentis adversariorum. — Episcopi succedunt Apostolis ut fuerunt Episcopi, non ut Apostoli.* — Ad primum ergo, et præcipuum fundamentum Castri, quod Episcopi sunt successores Apostolorum, respondetur uno verbo succedere illis ut Episcopi fuerunt, non ut fuerunt Apostoli : sunt enim hæ dignitates diversarum rationum : Paulus enim Apostolus fuit, et nescimus fuisse Episcopum alicujus certæ diœcesis, vel habuisse aliquam propriam Ecclesiam, tanquam ordinarium et proximum pastorem illius, licet haberet sollicitudinem omnium Ecclesiarum, 2 Corinth. 11, et in multis creavit Episcopos, ut Titum Cretæ, Timotheum Ephesi, Dionysium Athenis. De Joanne etiam Evangelista legitur, rexisse universas Ecclesias Orientis, et in eis Episcopos constituisse, non tamen propriam alicujus sedem privatum Episcopum occupasse. Fuerunt ergo omnes Apostoli Episcopi immediate facti a Christo quoad consecrationem, et quoad hanc succedunt illis omnes Episcopi : fuerunt item Apostoli Episcopi quasi universales totius Ecclesiæ ex immediata concessione Christi, et secundum hanc rationem non habuerunt successores præter solum Petrum, qui altiori modo pontificatum habuit.

22. Aliqui etiam Apostoli (licet non omnes) habuerunt determinatas sedes episcopales, et quoad hoc non habuerunt episcopatum immediate a Christo, sed per determinationem humanam. Sic Jacobus Alphæi creatus est primus Episcopus Hierosolymitanus a Petro, ut testatur Chrysostom., homil. 87 in Joann., et Euseb., lib. 2 Historiæ, cap. 1. Sic etiam ipse Petrus primus Episcopus fuit Antiochiæ, quam sedem non immediate a Christo habuit, sed sua auctoritate accepit, et eadem postea reliquit. Quoad hos ergo episcopatus succedunt Apostolis Episcopi, proprie quidem, et in rigore solum in illis Ecclesiis, quæ aliquem ex Apostolis habuerunt in primum Episcopum, in reliquis vero solum per quamdam imitationem, vel participationem, quam habent a Petro, non immediate a Christo. Ad verba Christi Matth. decimo octavo, jam dictum est solum fuisse promissiva. Modus autem quo talis potestas esset danda pastoribus Ecclesiæ, ibi non declaratur. Unde, licet Episcopi habeant per Petrum potestatem, verissime in illos convenit, *Quoscumque ligaveritis*, etc., cum participatione, et distributione accommoda. Reliqua testimonia immerito afferunt, quia non solum de Episcopis, sed etiam de omnibus superioribus, seu Prælatis inferioribus verum habent ; et suo modo etiam in magistratibus et principibus temporalibus, quamvis certum sit non immediate a Deo, sed per concessionem hominum habere suam potestatem : nam postquam illas habent, incipiunt esse ministri Dei, et ideo illis debetur obedientia.

23. *Apostolatus fuit dignitas universalis jurisdictionis in totam Ecclesiam, ac proinde competit ei ferre leges, non sic vero episcopalis.* — Ad secundum, patet responsio ex dictis ; concessa enim majori in bono sensu, negatur minor, quia potestas ferendi leges non est de ratione intrinseca muneris episcopalis secundum generalem rationem suam, secundum

quam habet originem aliquam a jure divino, et ideo non est apta comparatio, quæ fit ad dignitatem apostolatus; nam illa fuit dignitas universalis jurisdictionis respectu totius Ecclesiæ, et ab ipso jure divino fuit determinata ad illum gradum perfectionis. Episcopalis autem dignitas quoad jurisdictionem non est ita de jure divino, nec habet ab illo certum modum potestatis, et consequenter nec institutionem, sed solum generale præceptum instituendi et conferendi illam; et hoc modo sufficienter explicantur verba Pauli: *In quo vos Spiritus Sanctus posuit Episcopos regere Ecclesiam Dei;* eo vel maxime quod etiam reges dicuntur regnare per Deum, et habere potestatem a Deo, etiamsi per homines immediate illis collata sint regna : ita ergo licet Episcopi constituantur a Petro, verissime dicitur positos esse a Spiritu Sancto ad regendam Ecclesiam, quia hæc est voluntas Spiritus Sancti, et non sine ipsius inspiratione et cooperatione fit. Reliqua quæ ibi adduntur jam sunt expedita.

24. Ad tertium ex usu, respondetur, post Apostolos semper fuisse Episcopos creatos per homines, et non immediate a Christo, et accepisse suam potestatem mediante Pontifice summo aliquo modo, licet non semper fuerit idem modus servatus; nam in principio nascentis Ecclesiæ, licet Petrus sua auctoritate quamplurimos episcopatus erexerit, ut late refert Baron., ann. 44, n. 11, 27, et sæpe aliis locis, tamen etiam alii Apostoli per potestatem sibi a Christo concessam Ecclesias erigebant, et Episcopos in eis constituebant, ut de Paulo dictum est, et de se ipse testatur, et de Joanne Evangelista ait Hieron. de Scriptor. Eccles. : *Totas Asiæ fundavit, rexitque Ecclesias ;* et Tertullian., lib. 4 contra Marcionem: *Habemus* (inquit) *Joannis alumnas Ecclesias: nam etsi Marcion Apocalypsim ejus respuit, ordo tamen Episcoporum ad originem recensus, in Joannem stabit auctorem ;* et de aliis similiter est notum, ac necessarium.

25. *Ordo hierarchicus totus a Petro dependens.*—Nihilominus vero credendum est omnes Episcopos ab Apostolis creatos habuisse successores, media Petri auctoritate, mediate, vel immediate; nam ordo hierarchicus Episcoporum, Archiepiscoporum et Patriarcharum a principio Ecclesiæ incepit, et quia in Ecclesia perpetuo erat duraturus, non sine auctoritate Petri institutus est, ut alibi, Deo dante, latius dicemus; tunc ergo in Asia, et aliis regionibus remotioribus per electionem aliquam usu, et tacito consensu romani Pontificis fiebant Episcopi et superiores Prælati, et fortasse Archiepiscopi confirmabant Episcopos, in Oriente et regionibus remotis, Patriarchæ autem Archiepiscopos ; ipsi vero Patriarchæ a principio fuerunt per Petrum instituti, et postea auctoritate Romanæ Ecclesiæ, vel modo aliquo ab illa præscripto constituebantur, et ad hunc modum semper potuerunt Episcopi mediate, vel immediate per romanum Pontificem creari ; et licet per electionem, vel postulationem cleri aut populi fierent, potestas ipsa semper dabatur auctoritate capitis, vel per se, vel per alios operantes, quod usque hodie servatur in Ecclesia Catholica, semperque servatum fuisse credendum est ; nam, ut ait Irenæus lib. 3, c. 3: *Ad Romanam Ecclesiam propter principaliorem principalitatem necesse est omnes convenire Ecclesias, hoc est, omnes undique fideles ;* quod, licet maxime de doctrina fidei verum sit, tamen etiam locum habet in his omnibus quæ ad universale regimen, et graviores ejus actus pertinent, inter quos computatur creatio Episcoporum, ut tradit Gregor. in cap. *Præceptum,* dist. 12, et ibi Glossa et alii notant, et sumitur ex cap. *Antiquis,* 9, q. 3, quod sumptum est ex Epistola Athanasii ad Felicem Papam : unde etiam notat Glossa in cap. *Quanquam,* de Elect., in 6, quod de jure antiquo et dispositione Ecclesiæ potestas conferendi episcopatum pertinet ad Papam, et notat Panormit. in cap. *Verum,* de Foro compet., n. 11.

26. Atque hinc tandem explicata et confirmata manet ultima pars assertionis, in qua dicebamus potestatem hanc Episcoporum originem habere a jure divino, et præceptum Christi est, ut Ecclesia per Episcopos gubernetur, et quod a Papa vocentur in partem sollicitudinis, licet modus, determinatio, et collatio potestatis per arbitrium et prudens judicium Pontificum facta sit, et augeri, vel limitari possit ; ut autem hæc omnia clariora fiant, et ad omnes singulares personas, quæ leges ecclesiasticas ferre possunt melius applicentur, nonnulla peculiaria dubia in sequenti capite proponemus, et exponemus.

CAPUT V.

DECIDUNTUR NONNULLA DUBIA, QUIBUS DOCTRINA SUPERIORIS CAPITIS MAGIS EXPLICATUR.

1. *Dubium primum. — Episcopos non posse aliquid statuere contra jus commune vel circa ea quæ Papa sibi specialiter reservavit.—Circa quæ non potest statuere Episcopus.—Circa quæ*

potest statuere Episcopus. — Primum dubium est, utrum Episcopus possit condere leges sine voluntate Papæ, et quæ regula in hac materia servanda sit, videlicet, an possit Episcopus quidquid ei non prohibetur, vel solum quod ei conceditur. In quo primo dicendum est Episcopos non posse leges ferre in rebus quas Papa sibi specialiter reservavit, illis videlicet aliquo modo repugnantes. Hoc est certissimum ex subordinatione debita; habeturque in cap. 1 de *Translat. Episcop.*, et cap. 1 et 2, de Reliquiis et venerat. Sanctorum, et cap. ultim. de Religiosis domibus; unde secundo certum est non posse aliquid statuere contra jus commune, quia eo ipso repugnarent voluntati superioris, sumitur ex cap. secundo de Locato. Tertio, addendum in gravioribus causis nihil posse statuere, quia per generalem regulam sedi apostolicæ sunt reservatæ. Notat Glossa in capit. secundo de Majorit. et obedient.; item Glossa in cap. 2, § *Porro,* dist. 3, et 18 dist., in principio; Abbas in cap. ult. de Offic. legati, n. 5; et sumitur ex cap. *Præceptis,* dist. 12, et cap. *Multis,* dist. 17; et cap. *Majores,* de Baptismo. Probatur etiam ex generali principio, sub generali concessione non venire ea quæ in specie non essent verisimiliter concedenda, cap. ultim. de Officio vicarii, in 6, et optime ad rem præsentem in cap. *Quod translationem,* ubi adnotant Panormitan. et alii, et Bartol. in l. *Omnes populi,* ff. de Justitia et jure, n. 26. Dicuntur vero esse graviora quæ ad novam fidei declarationem vel promulgationem pertinent, vel quæ concernunt statum universalis Ecclesiæ, ut, verbi gratia, continentia Sacerdotum, aut quæ repugnant privilegiis, vel consuetudinibus universalibus, juxta cap. *Cum dilectus,* de Consuetud.; ubi Glossa verbo *Constitutus.* Item unam Ecclesiam alteri subjicere, aut duos episcopatus in unum, vel unum in duos dividere, ut dicitur in dicto capit. *Quod translationem;* et simile esset quadragesimale jejunium mutare, vel quid simile. Extra alios vero casus pro generali regula habendum est, Episcopum non egere positiva approbatione, confirmatione, aut concessione Papæ, ut possit statura condere de se firma, ac perpetua, quia hoc convenit illi jure ordinario, 2 de Majorit. et obedient., capitulo secundo, de Constitut. in 6, et ex perpetua consuetudine, traditione Ecclesiæ, neque est ulla ratio ad limitandam hanc Episcopi potestatem.

2. Secundum dubium est, utrum Episcopus possit sine consilio, vel consensu capituli, aut cleri, statuta efficere. Aliqui enim id affirmant ex Glossa in cap. *Si quis,* de Majoritate et obedient.; sed illa Glossa id non dicit, sed solum ait posse Episcopos constitutiones facere; unde Panormitan. cap. ult. de Offic. legati, absolute id negat, citatque Joann. Andr., et id colligit ex cap. *Novit* et cap. *Quanto,* de Iis quæ fiunt a Prælato sine consensu Capituli; quæ jura non loquuntur de statutis, sed de objectionibus bonorum Ecclesiæ, et aliis similibus negotiis, quæ ab Episcopo sine Capitulo facienda non sunt: unde dicendum puto eamdem fere regulam hic esse servandam, quæ in proximo antecedenti puncto posita est; nam regulariter Episcopus non pendet in ferendis legibus a Capitulo, quia non habet ab illo potestatem, sed a Papa, a quo in suo gradu constitutus est princeps habens regimen monarchicum, quia hoc erat magis consentaneum divino juri. Item, quia nullo jure adhibetur hæc limitatio potestatis episcopalis, nec talis dependentia Prælati a subditis in legibus ferendis sequitur ex principiis naturalibus: ergo non est pro generali regula constituenda; solum ergo dici potest esse necessarium consilium, vel consensum cleri, aut etiam populi in casibus a jure expressis, vel in his rebus quæ specialem rationem, vel necessitatem præ se ferunt. Exemplum prioris partis habetur in cap. ult. de Feriis, et de illo late dixi in tom. 1 de Religione, tractat. 2, lib. 2, cap. 11, a num. 7. Exempla alterius partis sunt, si leges Episcopi disponant de rebus quæ possunt cedere in præjudicium Capituli, aut cleri, proportione servata, ut si sint contra privilegium a superiore illis concessum, vel contra præscriptam consuetudinem; et hoc ad summum potest colligi per argumentum a simili ex dictis capitibus *Novit* et cap. *Quanto,* et magis ex capit. *Vestra,* de Locato; et est hæc communis sententia. Felinus capit. *Cum omnes,* de Constitut. n. 11, et Archid. ex textu ibi cap. de Consecrat., distinct. 3.

3. *Idem posse Archiepiscopos in suis particularibus diœcesibus quod Episcopi in suis.* — Tertium dubium est, quid dicendum sit de superioribus Prælatis, ut sunt Archiepiscopi, Primates, seu Patriarchæ. De quibus imprimis certum est, jure communi idem posse in suis particularibus diœcesibus quod Episcopus, quia illarum Episcopi sunt. Deinde dicendum est nihil amplius, vel infra, vel extra illas posse, nisi speciali jure, aut prescripta consuetudine, vel privilegio eis consensum sit. Ita sumitur ex cap. 4 usque ad cap. *Conquestus,* 9, q. 3, et cap. *Duo simul,* de Offic. ordinarii. Ratio

autem est, quia hæ dignitates, quatenus superiores Episcopis sunt, omnino sunt de jure humano ecclesiastico, et ideo nihil ratione illarum fieri potest, nisi quod specialiter concessum est, præsertim cum ita sit in dictis juribus declaratum; unde quod ait Glossa in principio distinctione 18, verbo *Constituendum*, scilicet, Episcopum posse concedere canones episcopales, et Archiepiscopum provinciales, intelligendum est de Archiepiscopo cum concilio provinciali, alias juri repugnaret, ut constat ex juribus citatis, præsertim ex cap. *Nullus Primas*, 9, quæst. 3. Ideoque æquiparatio illa Archiepiscopi cum Episcopo non est commoda, etiam respective, nam Episcopus solus potest facere canones episcopales, non sic Archiepiscopus provinciales.

4. *Cardinales posse ferre leges solum in Ecclesiis suorum titulorum. — Legatum summi Pontificis habere potestatem ferendi leges in sua provincia.* — Atque ex his facile intelligi seu expediri potest quartum dubium, scilicet, quam potestatem habeant ad condendas leges Cardinales, Abbates exempti habentes jurisdictionem episcopalem, vel alii similes Prælati, aut etiam Legatus Pontificis. Primo enim de Cardinalibus dicendum est, per se, et ratione suæ dignitatis solum posse leges ferre in Ecclesiis suorum titulorum. Probatur, quia tantum in illis habent jurisdictionem episcopalem, ut aperte sumitur ex capit. *His quæ*, de Majoritate et obedient., et capit. *Querelam*, de Elect., ubi id notat Panormit. citans Joann. Andr. et alios, et Hieron. Manfred. tractat. de Cardinalib., decis. 134. Secundo, dicendum est inferiores Prælatos, licet Cardinales non sint, si habent jurisdictionem episcopalem, posse jure communi in suis quasi diœcesibus leges ferre, nisi eis sit specialiter prohibitum, aut ex consuetudine, vel peculiari institutione requirente communitatis vel capituli consensum, quod tam ad regulares quam ad seculares extendi potest. Ratio est, quia hæc potestas est jurisdictionis, et per se, et jure ordinario est conjuncta cum jurisdictione episcopali. Tertio, idem dicendum est de Legato summi Pontificis; habet enim potestatem condendi leges in sua provincia, quæ durent, etiam finito munere ejus, donec revocentur, vel a Papa, vel ab alio habente æqualem potestatem. Ita declaratur in capit. ult. de Offic. legati, ubi Panormitan. et alii, Sylvester verb. *Lex*, n. 4. Ratio est, quia hoc munus ita institutum est a summis Pontificibus, et quia illi Legati habent jurisdictionem plus quam episcopalem et ordinariam, ut patet ex toto titulo de Officio legati.

5. *Nullum præter dictos habere potestatem condendi leges canonicas.* — Ultimo dicendum est nullam aliam personam singularem, præter numeratas, habere in Ecclesia potestatem ferendi leges canonicas, quia nullibi concessa legitur, neque cum aliquo alio munere conjuncta est. Et ratio reddi potest, quia (ut supra dixi) potestas legislativa in qualibet republica de se est suprema; in inferioribus autem solum esse potest quatenus a supremo principe communicatur; non solet autem communicari, nisi magis principalibus et habentibus superiorem valde gubernationem, et ideo in Ecclesia jure ordinario hæc potestas non est conjuncta, nisi cum principali jurisdictione, qualis in Ecclesia est episcopalis, et non inferior.

6. Quinto, dubitari hic solet an sententiæ sanctorum Patrum, præsertim illæ quæ in decreto habentur, vim legis habeant: ratio dubitandi est, quia in Decreto Gratiani ut tales inferuntur, et ita communiter ut canones citantur. Imo Glossa in capit. *Noli, dist. 9, verb. In istis*, generaliter dixit sententias Patrum, quæ probantur a Gelasio dist. 15, cap. 3, esse canonicas usque ad minimum apicem. Sed hoc non habet fundamentum, quia nec Ecclesia hoc sentit, cum Patres non fuerint canonici scriptores, nec infallibilem assistentiam Spiritus Sancti habuerint. Neque in illo textu id dicitur, nisi specialiter de quadam epistola Leonis Papæ, in qua ut Pontifex locutus est: unde per vim exceptionis satis significatur approbationem aliorum operum non esse in eo sensu factam, sed solum ut de gravissima humana auctoritate illorum Patrum constaret. Quod ergo ad præsens spectat, dicendum est sententias seu dicta Sanctorum, per se, et quatenus nituntur auctoritate eorum, non habere vim legis, ut notat Glossa dist. 20, in princip., et sumitur ex tota illa distinctione. Et ratio est, quia lex non est actus doctrinæ tantum, sed potestatis; sancti autem Patres non habebant potestatem hanc, neque etiam hac intentione talia scripta tradebant. Lege Panormitan., Decium et Felin., c. *Ne innitaris*, de Constitut. Dixit autem *per se, et quatenus eorum auctoritate nituntur*, quia interdum ipsi testificantur de præcepto, vel a Christo, vel ab Apostolis tradito, vel Ecclesiæ traditione introducto; et tunc ex illis colligitur præceptum tanquam ex testibus, non tanquam ab auctoribus. Unde, juxta modum quo de re aliqua seu obligatione testificantur, et juxta

majorem vel minorem consensum Sanctorum inter se, eo majorem vel minorem fidem efficiunt; de qua re vide August. de Ancona, lib. de Potestate Papæ, q. 100, et Canum, lib. 7 de Locis, cap. 3.

7. *Dicta Patrum non accipere vim legis eo quod a Gratiano in suo Decreto sint inserta, nisi ab aliquo Pontifice fuerint canonizata.*— Addo præterea sententias Patrum non accipere vim legis, eo quod a Gratiano in suo Decreto insertæ sint, nisi ab aliquo Pontifice fuerint canonizatæ, ut inter Decretales aliquando inveniuntur: ratio est, quia nec Gratianus habuit potestatem dandi vim legum, neque Pontifex aliquis pro legibus approbavit omnia quæ in illo Decreto continentur; quamvis aliqui canonistæ oppositum sentiant, quos refert et sequi videtur Felinus in cap. 2 de Rescript., n. 45. Sed revera non habent firmum fundamentum; nam consuetudo, quam allegant, non est in eo sensu (juxta conceptum communem sapientum) introducta. Et ita sentiunt plures alii canonistæ, quos idem Felinus refert et Decius ibid., n. 15. Idemque dicendum est de aliquibus legibus civilibus, quas in suo Decreto Gratianus posuit, quia non eo ipso habent vim legis canonicæ, nisi ab aliquo Pontifice sint canonizatæ, propter eamdem rationem; ut sentit Glossa in c. 1 de Rebus Ecclesiæ non alienandis, in 6, verb. *Tractatus*, et videtur supponere Navar. de Reditib. Eccles., q. 3, mon. 17, n. 5.

8. Denique, obiter addo nonnulla referri a Gratiano quæ in Conciliis, vel Patribus, quibus ipse ea tribuit, non inveniuntur, de quibus merito dubitari potest an habeant vim legis. Nam aliqui putant omnino esse credendum Gratiano, quia jura auctoritatem illi tribuere videntur, juxta Decium et Felinum supra, cum Panormit., c. 2 citato de Rescriptis. Verumtamen, licet illa sit aliqua præsumptio, non tamen sufficiens ut inducat legis auctoritatem, et sufficientem propositionem. Quia Gratianus (verisimile est) non omnia sumpsit ex propriis originalibus, sed multa ex antiquioribus decretis, seu collectoribus, et ita facile potuit deceptio et mutatio fieri, præsertim in nominibus auctorum. Item in Decreto Gregoriano multa emendata sunt. Quapropter consulenda semper sunt originalia: quando vero hæc non inveniuntur, inspiciendum est an talia decreta usu saltem et consuetudine sint recepta, vel in aliis certioribus decretis confirmata, alioqui ad jus constituendum non sufficient.

CAPUT VI.

QUÆ COMMUNITATES SEU CONGREGATIONES ECCLESIASTICÆ HABEANT POTESTATEM CONDENDI LEGES.

1. *De concilio simpliciter spectato.*—Primum locum inter has communitates seu congregationes habet generale concilium, quod tribus modis considerari potest: primo, ut summum Pontificem personaliter habeat præsentem, cujus auctoritate et congregatum sit et procedat; secundo, quod habeat auctoritatem Papæ per Legatos præsentes, non tamen personam; tertio, ut omnino sine Pontifice sit. De primo, res est per se nota, quia si solus Papa potest ferre leges pro universa Ecclesia, a fortiori poterit simul cum concilio generali; et hujus rei exemplum habemus Actor. 15, ut supra notavimus. De secundo etiam concilio, si a Papa postea confirmatum sit, est etiam manifestum habere eamdem potestatem, propter eamdem rationem, et hujus rei exemplum habemus fere in omnibus conciliis generalibus extra urbem factis, et maxime in Tridentino.

2. *Leges conciliorum non obligare sine confirmatione Papæ patet traditione. — Concilium congregatum sub obedientia Papæ non habet immediate jure divino jurisdictionem in totam Ecclesiam.* — Difficultas autem est an hoc concilium habeat potestatem obligandi per suas leges, priusquam a Papa confirmetur. Aliqui auctores affirmant, significat Victor. in relect. 2 de Potestate Papæ, quæst. 1, n. 6; et Sot. in 4, dist. 20, q. 1, art. 4, ad 2. Suaderi potest, quia concilium illud habet infallibilem auctoritatem; ergo et supremam potestatem. Item quia alias superflue convocaretur ad leges condendas, quia tandem solus Pontifex illas conderet. Verior tamen sententia est, illas leges non obligare sine confirmatione Papæ. Ita Cajetanus opusc. de Comparatione Papæ et concil.; Turrecrem., lib. 2 de Summa, c. 71; Navar., lib. 1 Consil., tit. de Constit., consil. 1, n. 4. Quod sufficienter probatur perpetua traditione et observatione conciliorum generalium; semper enim confirmationem a Pontifice postularunt, et antea non censebantur habere vim obligandi suis legibus, nec universe in Ecclesia recipiebantur. Quod si aliquando provincia vel Ecclesia aliqua particularis ante confirmationem admittit talem legem, id facit vel spontanee, vel ex particulari præcepto suorum Præ-

latorum, ut Navar. notat, specialiter circa decreta Concilii Tridentini, quæ ante confirmationem cœperunt in Hispania observari. Ratio autem est, quia concilium congregatum sub obedientia Pontificis non habet immediate ex jure divino jurisdictionem super universam Ecclesiam ; nullibi enim illi concessa loquitur, sed Petro tantum ; ergo tantum jurisdictionis habet quantum illi a Papa conceditur ; sed Papa non dat auctoritatem concilio ad ferendas leges obligantes priusquam ab ipso confirmentur, ut ex usu constat ; ergo. Dices, potest illam dare et mittere legatos cum ea potestate et conditione, ut leges a concilio latæ statim sine alia confirmatione promulgari possint et obligare. Respondeo primo, si Papa id faciat antecedenter, ut sic dicam, confirmare illas leges ; cum diximus autem confirmationem esse necessariam, de consequente vel antecedente intelligendum est. Addo vero numquam id fieri, nisi quando Papa, in ipsa instructione concilii, in particulari declarat quid præcipiendum sit ; nam in communi, et indifferenter non est ita expediens, quia confirmatio Papæ, ut certam habeat et infallibilem assistentiam Spiritus Sancti, oportet ut circa rem certam et determinatam versetur. Quod vero concilium hujusmodi illam habeat antequam confirmetur, satis dubia res est, et de qua non est hic dicendi locus.

3. *De concilio sine Papa aut ejus Legatis.*— Superest dicendum de concilio quando Papa nec per se nec per Legatos adest. Et quidem si in Ecclesia sit certus aliquis et indubitatus Pontifex, talis congregatio nec esset verum concilium, quia non esset legitime coactum, utpote sine auctoritate Pontificis romani ; nam repugnare videtur ut ejus auctoritate congregetur, et quod desint in eo Legati ejusdem, vel aliquis qui ipsius nomine præsideat, et quod sit concilium generale ; unde, si tale concilium fingatur, non poterit dici generale, quia omnino in illo deest Ecclesiæ caput, cum tamen eo tempore, ut supponitur, non desit in Ecclesia. Unde etiam, illo casu ficto admisso, constat decreta et leges talis concilii non posse obligare universam Ecclesiam ante confirmationem Papæ, quia non est generale, et quia de illo a fortiori procedunt dicta in priori puncto.

4. *De concilio tempore schismatis.*—Solum ergo superest dubium, quando contingit tale concilium congregari deficiente Pontifice, propter exortum schisma, ut contigit tempore Concilii Constantiensis. Et tunc dicendum censeo tale concilium solum habere eam potestatem quæ necessaria est, veluti ad defensionem Ecclesiæ, et ad pacificandam illam eligendo summum Pontificem certum, et ideo solum ea posse præcipere et ordinare quæ ad hunc finem necessaria sunt, non vero leges perpetuas pro Ecclesia universa statuere. Hoc imprimis probat usus ; deinde ratio, quia tale concilium non habet hanc jurisdictionem immediate ab aliquo jure divino positivo, quia nec scriptum est, nec traditione constat ; neque etiam habet a summo Pontifice, quia supponimus illum non esse, et qui præcesserunt, illam non reliquerunt, quia nullum etiam decretum de hoc habemus ; solum ergo habet potestatem quæ ex jure divino naturali consequitur in quolibet corpore mystico, ut possit se gubernare et tueri per principes particulares unitos in unum corpus, quando deest supremum caput ; hæc autem potestas ex natura rei solum consequitur ad prædictum finem, et cum dicta moderatione. Unde, si tale concilium aliquas ferret leges, ad summum possent obligare ex vi acceptionis Ecclesiæ, vel quatenus singuli Episcopi possent illas in suis episcopatibus ferre, vel usque ad electionem Pontificis.

5. *Collegium Cardinalium vacante sede nullas fere posse leges obligantes totam Ecclesiam.* — Unde obiter intelligitur quid dicendum sit de Collegio Cardinalium, vacante sede ; nullas enim ferre potest leges quæ obligent totam Ecclesiam. Ratio est, quia nullibi est illi Collegio concessa talis jurisdictio. Nam de jure divino est idem argumentum, quia nullibi constat ; nec Collegium ipsum, seu Cardinalium dignitas censetur esse de jure divino, juxta communiorem sententiam, quam nunc non definimus. De jure vero ecclesiastico potius colligitur prohibitio ex Clementina *Ne Romani*, de Elect., in princip., ibi : *Irritum, aut inane decernentes, quidquid potestatis, aut jurisdictionis ad Romanum Pontificem (dum vivit) pertinentis, cœtus ipse duxerit exercendum.* Solumque ibi excipiuntur quæ in c. *Ubi periculum*, de Electione, in 6, cardinalibus conceduntur ; ibi autem nihil eis conceditur, nisi quæ ad electionem Pontificis, et ad defensionem Ecclesiæ, et quæ ad obviandum imminentibus periculis spectant. De reliquis vero potius dicitur *quod se nequaquam de alio negotio intromittant* ; et in § *Certum* additur : *Omni conatu et sollicitudine, prout possibilitas patitur, id acturi tantummodo, ut eorum ministerio acceleretur utilis et pernecessaria totius mundi promissio.* Atque hæc sententia sumitur

ex Glossa in Clementina unica de Schismaticis, verbo *Sede vacante*, in fine; expressius Abbas in c. *Cum te*, de Re judic., n. 13, et ibi Felin., n. 11; et Anton. de Butr., et Imola in c. *Translato*, de Constit.

6. Contrarium vero tenuit Archid. cum Laurent. in c. *Cum constitueretur*, 50 dist., in fine, et sequitur Jacobat. l. 1 de Conciliis, art. 12, par. 38; Alban., de Cardin., q. 42, in fine; Manfred., de Cardin., decisione 6. Fundatur, quia senatus poterat condere legem, l. *Non ambigitur*, ff. de Legib.; Collegium autem Cardinalium habet auctoritatem senatus, cap. *Ecclesia*, 16, q. 1, et cap. *Constantinus*, 96 distinct.: ergo. Confirmatur, quia Collegium Cardinalium habet potestatem creandi legislatorem. Quid ergo mirum quod possit condere leges? Sic enim intulit Hugo, in cap. *Nullus*, 79 dist., posse illud Collegium creare Cardinalem, quia potest eligere Papam. Confirmatur secundo, quia illud Collegium repræsentat universam Ecclesiam, quatenus illius nomine potest eligere Papam. Sed hæc sententia non habet firmum fundamentum, neque video quomodo intelligi aut defendi possit. Nam vel loquitur de cœtu Cardinalium, vivente Papa, aut sede vacante; neutro autem modo vera esse potest; ergo. Minor quoad priorem partem patet, quia, vivente Papa, nullam jurisdictionem ordinariam habet illud Collegium, ut Collegium est; imo nec singulæ personæ ejus nisi in propriis titulis, ut supra dictum est. Quapropter vivente Papa nec congregari in unum possunt per modum talis collegii, nisi ex voluntate et auctoritate ejusdem Papæ, præsertim ad disponendum de his quæ ad Ecclesiæ regimen spectant, multoque minus poterunt tunc condere legem sine Papa. Altera vero pars evidenter convincitur ex juribus allegatis et discursu facto.

7. Unde illa æquiparatio cum senatu frivola est, quia nec in illis decretis habetur, et, licet fieret, intelligenda esset quoad honoris et dignitatis titulos, non quoad jurisdictionem spiritualem. Hanc enim non potuit dare Constantinus, nec est in communitate aliqua ecclesiastica, nisi a Papa derivetur. Ad primam vero confirmationem, negatur consequentia, quia potestas solum est data Cardinalibus ad actum eligendi, non ad alios, licet minus nobiles. Unde etiam illa æquiparatio Hugonis falsum infert, quia Collegium Cardinalium revera non potest creare Cardinalem, quia nullibi datur illi hæc potestas; potestas definita ad actum nobiliorem non potest extendi ad alium diversæ rationis, licet minus nobilem, et ita notavit Glossa in Clementina 2 de Electione, verbo *Potestatis*, et Turrecrem. in dicto cap. *Nullus*. In secunda denique confirmatione, in rigore falsum est quod sumitur; nam potestas ille eligendi Pontificem non est in illo collegio ab Ecclesia, sed a Christo, mediantibus præcedentibus Pontificibus. Deinde, licet Collegium illud repræsentaret Ecclesiam, non tamen simpliciter, sed ad præbendum illum consensum, sicut procurator destinatus tantum ad unum actum. Sicut etiam Concilium acephalum, sede vacante, dicitur repræsentare totam Ecclesiam, non tamen omnino perfectam, sed carentem capite, et in ordine tantum ad creandum illud, et tollenda impedimenta vel incommoda quæ interim solent Ecclesiæ advenire.

8. *De minoribus conciliis.* — Secundo loco, dicendum est de minoribus conciliis, de quibus statuitur regula, posse ferre leges accommodatas et proportionatas jurisdictioni suæ, tam quoad territorium quam quoad materiam legum. Hanc sumo ex communi doctrina canonistarum in § *Porro*, post cap. *Regula*, dist. 3; Hostiens. in Sum., titul. de Constit.; Decio, et aliis circa eamdem rubricam; Innocent. in cap. *Grave*, de Præbendis. Declaratur et probatur breviter: nam hæc concilia sunt triplicis ordinis: quædam dicuntur nationalia, ut in Hispania fere fuerunt Toletana, et generaliter sunt illa ad quæ conveniunt non solum Episcopi, sed etiam Archiepiscopi alicujus nationis sub uno Primate, vel Patriarcha; alia sunt provincialia unius metropolis, in quibus conveniunt Episcopi suffraganei cum suo Archiepiscopo; alia denique sunt synodalia, quæ ordinarie non vocantur concilia, sed synodi, et ad ea conveniunt Abbates et Parochi cum suis Episcopis. Nullum ergo ex his potest per se ferre leges obligantes totam Ecclesiam, nisi Pontifex illas efficiat suas, quia non habent universalem jurisdictionem; et eadem ratione non possunt ferre leges in materiis gravioribus reservatis Pontifici, juxta regulam supra positam. At vero in materia proportionata potest unumquodque in suo territorio leges ferre.

9. Conclusio ergo sic explicata sumitur ex cap. *Catholica*, dist. 11, et ex cap. *Concilia*, dist. 17, et fere tota dist. 18, et cap. penult., dist. 92. Ratio autem hujus jurisdictionis sumi potest vel ex natura rei, supposita ordinaria jurisdictione Episcoporum, et aliorum Prælatorum superiorum, qui in ordine ecclesias-

ticæ hierarchiæ illis superiores sunt aliquo modo. Nam inde statim fit ut, quatenus plures Episcopi sub uno Archiepiscopo vel Patriarcha constituuntur, possint etiam in unum congregari, et legitimum corpus mysticum efficere, in quo ex natura rei est potestas legislativa, eo ipso quod a superiore non prohibetur : et eadem ratio procedit in clero sub uno Episcopo constituto, etc. Vel etiam potest hæc jurisdictio censeri ex institutione humana, quia summi Pontifices voluerunt ad majorem unionem et conformitatem diversarum nationum, vel provinciarum, aut episcopatuum respective, et ad magis suavem gubernationem, ut non solum per ipsos Episcopos, seu Primates sigillatim, sed etiam per legitima concilia et synodos leges ferri possent. Quæ institutio constat ex traditione antiquissima, et insinuatur in citatis decretis, et novissime in Concilio Trident., sess. 24, cap. 2 de Reformat., quatenus præcipit, synodalia et provincialia concilia frequenter fieri.

10. Unde fit ut, ad obligationem legum quæ ab his conciliis fiunt, non sit necessaria confirmatio Papæ. Quia hæc concilia intra se habent, vel habere debent caput sibi proportionatum, scilicet Patriarcham, aut Primatem, vel Archiepiscopum, vel Episcopum, respective ; et ideo sufficiunt ad ferendas et confirmandas suas leges particulares. Item in his legibus per se sumptis non est illa infallibilis auctoritas quæ in legibus conciliorum generalium, quia non feruntur pro tota Ecclesia. Et hinc etiam constat limitatio posita, quia hæ leges non procedunt a suprema jurisdictione, et ideo nec universales esse possunt, nec de rebus gravioribus, quæ vel totam Ecclesiam attingunt, vel summo Pontifici reservatæ sunt. Hoc autem intelligendum est præcise sistendo in auctoritate talium conciliorum secundum se; nam, si in aliquo eorum adsit summus Pontifex, vel ejus confirmatio postea accedat, possunt tales leges omnem vim et efficaciam accipere juxta Pontificis voluntatem. Quia potestas in eo non deest, ut supra dixi, et ideo ad majus auctoritatis robur, et ut leges immutabiliores sint, solent hæc concilia confirmationem suarum legum a Pontifice postulare. Hæc autem confirmatio non satis est ut tales leges ultra territorium suum extendantur, nisi hac intentione a Pontifice confirmentur, vel per traditionem, vel alium modum extendantur. Sic enim multa decreta conciliorum provincialium generaliter recepta et canonizata sunt. Ad hoc autem non satis est inveniri in Decreto Gratiani, ut supra tetigi, sed aliunde in particulari observandum est, ex usu, et traditione, vel Pontificum decretis.

11. *De inferioribus communitatibus.* — ***Minora quædam quæ solum pertinent ad bonum ordinem, et regimen capituli, posse ab ipso statui sine confirmatione Episcopi.*** —Tertio loco, dicendum est de inferioribus communitatibus, et primo de capitulo Ecclesiæ cathedralis, quod dupliciter considerari potest, scilicet, vel vivente Episcopo, vel sede vacante. Item potest esse sermo vel de statutis obligantibus tantum ipsummet capitulum et membra ejus, vel de pertinentibus ad totum episcopatum, vel clerum. Primo ergo est certum capitulum nihil posse, vivente Episcopo, statuere de his rebus quæ ad alios pertinent, quia nullam habet jurisdictionem. Secundo, consentiunt omnes posse aliqua statuta facere pertinentia ad seipsum, seu capiturales suos. Dubitant autem doctores an possit ea facere per se sine consensu Episcopi, vel illum requirat. Cum enim Episcopus sit caput, non videtur corpus sine illo quidquam posse facere, argumento capituli *Novit*, de His quæ fiunt a Prælatis, etc. Aliunde vero videtur Capitulum illud esse corpus distinctum, et habere suum proximum caput, scilicet, Decanum, et ut sic posse facere sua statuta. Sic enim aliquando in jure Capitulum ab Episcopo distinguitur, in quo significatur Episcopum non esse partem Capituli, etiamsi alias sit superior. De quo videri potest optime Glossa in Clementina 2 de stat. et qualit., verb. *In eisdem*, et quæ notantur in rubrica de His quæ fiunt a Prælatis sine consensu Capituli, in qua fit clare dicta distinctio, et in cap. unic., Ne sede vacante, in 6. Communis tamen resolutio est, minora quædam, quæ solum pertinent ad bonum ordinem et regimen Capituli, posse ab ipso statui sine confirmatione Episcopi, argumento cap. *Cum omnes*, de Constit.; in gravioribus autem, quæ spectant ad suæ Ecclesiæ commoda, et ad observantiam antiquarum consuetudinum, necessarium esse consensum Episcopi, argumento cap. *Cum accessissent*, de Constit. Ubi in re gravi confirmatio Papæ postulatur, argumento cap. *Cum consuetudines*, de Consuet.; et rationes pro utraque parte factæ utramque etiam partem probant, et ita docuit Glossa in cap. 2, § 1; verb. *Statutum*, de Verbor. signific., in 6; Sylv. verb. *Lex*, q. 4; Panormit., cum Innocent. in dict. cap. *Cum omnes*, n. 4, et latius ibi Felinus referens plures a n. 8.

12. Sed objicit Felinus ibid., n. 10, § *Quær-*

to est advertendum, quia Capitulum nullam habet jurisdictionem, neque magnam, neque parvam : ergo nullam legem omnino facere potest, quia lex essentialiter est actus jurisdictionis, ut supra l. 1 et 3 dictum est cum Bartol. in l. *Omnes populi*, ff. de Just. et jur., q. 1, et aliis. Respondet autem Felinus, quod statuere in decisione causarum, et super his quæ pertinent ad jurisdictionem, est jurisdictionis proprie; at vero statuere non esse jurisdictionis, quia universalitates possunt facere statuta in negotiis ad eas spectantibus, licet jurisdictionem non habeant. Sed jam in superiori libro, c. 2, dixi sine jurisdictione non esse propriam legem, licet possit esse quædam regula operandi ex conventione partium, habens aliquam vim obligandi ex vi promissionis, vel pacti, non legis. Unde in præsenti dicendum est, vel Capitulum habere jurisdictionem ad condenda statuta proportionata tali communitati et tali materiæ, vel ita statuta non esse proprias leges, sed ordinationes quasdam sub aliqua fidelitate obligantes. Et si primum dicatur, consequenter asserendum est illam jurisdictionem manare a Papa, haberique ex consuetudine, favente jure communi, et tacito consensu Pontificis. Neque id involvit aliquid repugnans, vel incommodum aliquod, sed potius valde probabile est, quia Capitulum clericorum capax est spiritualis jurisdictionis, et in eo et in omnibus partibus ejus est sufficiens communitas, ut pro illa possit ferri aliqua lex; et Pontifex illam contulit Episcopis : ergo etiam potuit illam conferre corpori Capituli mystico, in his quæ ad illud solum spectant. Si vero dicatur secundum, quod etiam est satis probabile, dicendum consequenter est talia statuta non obligare, nisi in vi juramenti, quod fieri solet, et in vi pacti, et promissionis, quæ solet etiam intercedere.

13. *De universitatibus*.—Et hoc modo intelligendum regulariter est quod de universitatibus ait Felinus, posse nimirum facere statuta, quod etiam de universitate Magistrorum, seu Academia, vel studio generali affirmat Sylv. verb. *Lex*, q. 4. Nam, deficiente jurisdictione in universitate, intelligendum hoc est de statuto fidelitatis, ut dixi, et est optimus textus in c. *Ex litteris*, de Constit., in princip. ibi : *Licet a vobis fide præstita fuerit constitutum*, ubi tota vis constitutionis ejusmodi ponitur in juramento, vel pacto, et ideo sustinetur, et ita exponitur ut non contraveniatur juramento. Si qua vero est universitas quæ nec jurisdictionem habet ad facienda statuta, nec pactum, aut compromissionem, seu juramentum membrorum ejus de his observandis, quæ ex communi consensu vel omnium vel plurium constituta fuerint, illa neutro modo poterit statuere, ut constat de hac nostra Universitate Conimbricensi, et idem fere existimo in aliis multis observari.

14. *Communis sententia posse Capitulum leges episcopales ferre, quæ obligent donec ab Episcopo succedente revocentur*. — Superest dicendum de Capitulo, sede vacante, an possit facere legem pro tota diœcesi, non ut capitulum est, sed ut jurisdictionem episcopalem pro tunc administrat, juxta c. *Cum olim*. de Majorit. et obedient. et cap. unic. Eodem, in 6, et c. *Si Episcopus*, et cap. ult. de Supplend. neglig. Prælat. in 6; et Trid., sess. 24, c. 16. In qua re duas invenio sententias. Prima, et valde communis, est posse capitulum leges episcopales ferre, quæ semper obligent donec a succedente in episcopatu revocentur. Hæc fuit opinio Fred. Sen. in cons. 16, quod incipit *Capitulum Ecclesiæ*, quam secuti sunt Anchar., Imol. et Anton., quos refert et sequitur etiam Fel. in d. c, *Cum omnes*, de Const., n. 9. Sequitur etiam Abb. in c. *Cum olim*, de Majorit. et obed., n. 24; Sylv., verb. *Capitulum*, q. 6, et Franc. Pavin., tract. de Potest. capituli, q. 6, referens plures alios, et addens se non invenisse doctorem famosum dicentem contrarium. Fundamentum potissimum est, quia Capitulum succedit in jurisdictione Episcopi quoad totam administrationem in spiritualibus et temporalibus, ut dicunt jura allegata : ergo potest quidquid Episcopus potest, quod illi non sit specialiter prohibitum; sed condere legem, est de potestate Episcopi, et non invenitur prohibitum Capitulo: ergo non est illi denegandum. Confirmatur, quia potest occurrere necessitas corrigendi aliquas pravas consuetudines : ergo potest capitulum per statuta pœnalia tali necessitati providere : erunt ergo de se perpetua, quia hoc est de ratione statuti, et quia nihil præjudicat futuro Episcopo, cum possit illa revocare, si expedire censuerit. Ex quo etiam addunt Pavin., Felin. et alii, posse Capitulum revocare statuta præcedentis Episcopi, si oporteat, et contraria statuere, quia est æqualis illi in jurisdictione. et est posterius, seu actu illam habet, quando alter jam illam amisit. Quod si objicias quia Collegium Cardinalium vel consilium omnium Episcoporum Ecclesiæ non potest, vacante sede apostolica, revocare Pontificum leges, nec novas universales facere pro tota Ecclesia, ut supra dictum est ; ergo idem erit cum proportione in Capitulo : respondetur negando con-

sequentiam, quia jurisdictio Pontificis, illo mortuo, non devolvitur ad Ecclesiam, vel concilium, aut Collegium Cardinalium, quia illa jurisdictio datur secundum institutionem divinam, et DEUS hoc non instituit : episcopalis autem jurisdictio datur per homines, et jure humano statutum est ut devolvatur ad Capitulum, et ideo potest per illam leges ferre.

15. *Secunda sententia.*—Secunda sententia negat posse Capitulum statuta propria condere, id est, durabilia, etiam post ablatam ab pso Capitulo jurisdictionem. Pro hac sententia potest allegari Glossa in c. *Si qua de rebus,* 12, q. 2, quatenus ait, sede vacante, non posse Capitulum immutare statutum Episcopi : nam eadem est ratio de conditione novi statuti, quæ de immutatione statuti præexistentis. Et idem sentire videtur ibi Archid. Verum est Glossam non dicere *statutum,* ut Felinus refert, sed statum, tamen ex uno videtur aliud inferri, ut infra explicabimus. Præterea Felin. supra n. 10, verb. 2, ita limitat priorem sententiam, ut illam evertere videatur. Dicit enim quod, ubi non immineret necessitas statuendi, non posse Capitulum, sede vacante, facere statuta, quia deficiente necessitate actus est voluntariæ jurisdictionis, juxta Glossam in dicto cap. *Cum omnes,* et Lapum c. 1 de Const. in 6. At vero in jurisdictione voluntaria, maxime si concernat totam diœcesim, non succedit Capitulum, juxta Gloss. in Clem. 1, § 1 de Hæret., verb. *Capituli,* quam in hoc sequitur Domin. 18 dist., in summa. Quod si hoc verum est, nunquam poterit Capitulum ferre legem , sede vacante, tum quia nunquam esse poterit necessarium, quia ad subveniendum omnibus necessitatibus occurentibus sufficit temporale præceptum , quod duret usque ad Episcopi creationem ; tum etiam quia semper erit morale dubium de valore talis legis, quia nunquam potest de tanta necessitate ferendi legem perpetuam , non expectato Episcopo , constare.

16. Ratio vero a priori pro hac parte esse debet, quia, licet Capitulum succedat in jurisdictione episcopali, non tamen simpliciter, sed juxta id quod in jure est præscriptum; hoc autem non est in jure præscriptum : ergo. Majorem indicat dicta Glossa in d. verb. *Capituli,* ubi in simili dubio de visitatione, an competat Capitulo, sede vacante, sic argumentatur : *Hoc non est jure expressum : ergo nec attribuendum ;* habetque hic modus argumentandi fundamentum in c. 2 Ne sede vacante, ibi : *Cum nusquam inveniatur cautum in jure, quod Capitulum, vacante sede, fungatur vice Episcopi in collationibus præbendarum.* Declaratur, quia Capitulum succedit Episcopo solum in administratione spiritualium et temporalium ; at leges ferre, non videtur ad hanc administrationem pertinere, sed altioris esse potestatis. Unde, licet generalior esset in jure concessio jurisdictionis Episcopalis facta Capitulo, sede vacante, non videretur extendenda ad hunc casum ferendi leges novas, et multo minus mutandi antiquas, quia est casus valde specialis, et moraliter non necessarius, et in quo potest periculum imminere, quia immutationes legum noxiæ esse solent. Unde etiam potest hoc confirmari, quia, sede vacante, nihil est innovandum, c. 1 Ne sede vacante ; sed leges novas ferre vel mutare ab Episcopis positas, magna esset innovatio ; ergo non videtur hoc concessum Capitulo ; ergo. Major, præterquam quod in jure habetur cap. *Si Episcopus,* de Suppl. neglig. Prælat., est valde consentanea rationi, quia jurisdictio non datur Capitulo ut in eo sit quasi per se, et durabiliter (ut sic dicam), sed solum ut interim Ecclesiam regat, conservando res ejus, et bonos mores, ac pacem : non vero ad notabilem mutationem faciendam. Quod autem hujusmodi sit legum conditio, vel mutatio, per se notum videtur. Et probabiliter persuadetur eadem conjectura, quia, sicut lex de se perpetua est, ita jurisdictio ad illam ferendam nec datur, nec dari debet, nisi habenti illam stabili ac perpetuo modo, non vero Capitulo, cui veluti per occasionem ad tempus committitur.

17. Propter has conjecturas videtur non improbabilis hæc posterior opinio. Nihilominus tamen non est recedendum a communi sententia. Nec etiam videntur sine majori fundamento restringenda jura, quæ, sede vacante, Capitulo tribuunt episcopalem jurisdictionem et administrationem tam in spiritualibus, quam in temporalibus ; nam ad utrumque finem multum deservire possunt statuta, et sæpe esse necessaria. Neque in hoc potest esse aliquod grave præjudicium communitatis, vel Episcopi futuri ; quia omnes fatentur posse Capitulum generalia præcepta ferre pro tota diœcesi ; quod ergo illa ferantur per modum statuti, parum refert, habito respectu ad tempus vacationis Ecclesiæ : postquam autem Ecclesia habuerit Episcopum, ille poterit revocare statutum, si expedire judicaverit ; ergo neque illi præjudicium fit, neque Ecclesiæ, cum per hunc modum illi sufficienter subveniatur, si forte præceptum illi est commodum. Aliunde vero

potest esse valde conveniens, ut præceptum non cesset ipso facto donec per novum Episcopum recognoscatur, et revocetur si oportuerit, vel, si est utile, relinquatur; ergo in usu hujus potestatis nihil est periculi. Et ideo existimo priorem opinionem simpliciter esse probabiliorem, et in praxi sequendam. Nisi forte alicubi contrarium teneat consuetudo : nam hæc servanda est semper, quia et potest dare jurisdictionem et auferre, et est optima legum interpres.

18. Superest dicendum de inferioribus communitatibus ecclesiasticis. De quibus idem fere cum proportione sentiunt canonistæ, scilicet, de rebus universalibus et majoris momenti non posse facere statuta; de minoribus autem, quæ solum ad suæ communitatis administrationem pertinent, posse illa ferre, ut videre licet in auctoribus allegatis, et Innoc. in capite *Cum accessissent*, n. 2; et ibi Hostiens., n. 8 et 9, Abb. et aliis, et Felin. in dicto cap. *Cum omnes*, et Rota decisione 167, alias 4 de Concess. præbend. in novis, et Alberic., tract. de Statutis, q. 3 et 6. Qui etiam addunt quod, licet Capitulum cathedralis Ecclesiæ non possit facere statutum sine consensu Episcopi, inferiores Ecclesiæ collegiatæ poterunt illud efficere sine consensu Episcopi cum consensu sui proximi Prælati. Distinguunt etiam inter statuta directiva tantum et coactiva, seu pœnam imponentia, et priora concedunt posse fieri ab his communitatibus, non tamen posteriora, nisi habeant ad hoc specialem jurisdictionem, citantque caput *Conquestus*, de Feriis, et l. *Per iniquum*, c. de Jurisdictione omnium judicium, et similia jura, quæ sane parum ad rem faciunt : et tota resolutio valde confusa est, et sine solido fundamento.

19. *Communitates inferiores ecclesiasticæ quando possunt leges ferre, quando non.* — Quocirca utendum censeo distinctione proxime tacta de propria lege procedente ex potestate legislativa, vel de statuto late sumpto pro regula operandi posita ex conventione illorum, qui sunt de communitate per modum pacti. Dico ergo has communitates inferiores ecclesiasticas non posse ordinarie ac regulariter proprias leges ferre, sed solum ubi constiterit, eas habere propriam jurisdictionem spiritualem : tunc enim juxta modum jurisdictionis poterunt legem statuere, et non amplius. Prior pars constat, quia supra ostendimus proprias leges esse actus jurisdictionis, et sine illa ferri non posse : at hæ communitates ordinarie non habent ecclesiasticam jurisdictionem, quia nec jure divino illam habent, ut supra dictum est, nec jure communi canonico illis conceditur ; oportet ergo ut ex aliqua speciali concessione vel privilegio illam habeant, quod rarum esse credimus, et ideo necesse est ut de illa constet, vel ex speciali institutione, aut privilegio, aut ex præscripta consuetudine. Tunc autem clarum est, posse ferre statuta roportionata jurisdictioni, quia unaquæque potestas operari potest juxta modum virtutis suæ, et non amplius. At vero, quando hæ communitates jurisdictionem non habent, possunt nihilominus statuere aliquid per modum conventionis et pacti, seu promissionis, ut satis explicatum est. Et tunc non video esse necessariam differentiam illam de lege pœnali, vel non pœnali; nam, cum jurisdictione utraque fieri potest, et sine jurisdictione neutra ferri potest tanquam vera lex : in vi autem promissionis utroque etiam modo fieri potest; sicut quotidie fiunt pacta pœnalia, vel sicut per obedientiam potest quis se subjicere non tantum imperio alterius, sed etiam correctioni. Verum tamen est, hanc privatam correctionem non posse extendi ad pœnas quæ ex jurisdictione pendent, ut sunt censuræ.

20. An vero hæc statuta fieri possint ab his communitatibus sine consensu Episcopi, vel illum requirant, dicendum est quod, si sunt propriæ leges, id pendet ex modo jurisdictionis, et certe regulariter non possunt, nisi ubi Prælatus proximus ex privilegio habet jurisdictionem episcopalem ; tunc autem consensus ejus sufficiet, et necessarius erit, quia in illo esse solet principaliter jurisdictio. Quoad alia vero statuta impropria, non poterit talis communitas sine suo proximo capite facere statutum, quia sine illo nec legitime congregari potest, nec facere unum corpus perfectum : nihilominus tamen communitas cum capite congregata poterit facere statutum, sine consensu speciali sui proprii Prælati, quia poterit vincere major pars Capituli contra suffragium Prælati, qui tunc non operatur per se, et sua singulari potestate, sed ut pars communitatis præcipua. Sicut in Capitulo Ecclesiæ cathedralis potest fieri statutum contra speciale suffragium Decani, seu præsidentis. Atque de his statutis verum est quod Innocentius et alii dicebant, non esse necessarium consensum Episcopi ; idem vero est, servata proportione de Capitulo Ecclesiæ cathedralis, ut supra dictum est. Semper tamen erit necessarium ut Episcopus non contradicat ; nam quoad hoc semper habet superiorem jurisdictionem. Ac

denique in his omnibus multum potest valere consuetudo.

21. *De Religionibus.* — Denique, ex dictis constat quid dicendum sit de religiosis communitatibus; habent enim suam potestatem ferendi propria statuta et leges, ut videri potest ex Innoc. in cap. *In singulis*, de Statu monach. Quæ potestas utroque modo dicto intelligi potest: nam in religionibus, et est obligatio ex vi promissionis et voti obedientiæ, et est jurisdictio ecclesiastica a summis Pontificibus, juxta uniuscujusque privilegia, singulis concessa. In quo vero sit hæc potestas, scilicet, vel in supremo Prælato, vel in capitulo generali, aut provinciali, vel in utroque simul, non possumus idem de omnibus definire, sed consulenda uniuscujusque regula, quia votum obedientiæ secundum illam fit, et jurisdictio pontificia etiam datur unicuique ad regendum secundum illam; et ideo juxta modum in regula statutum erit hæc potestas in unaquaque religione. An vero ad essentiam religionis pertineat habere propriam jurisdictionem ecclesiasticam, vel sufficere posset potestas, quæ ex voto obedientiæ intrinsece nascitur, in tractatu de statu religionis dicendum est.

22. *De jure nulla facta est delegatio prædictæ potestatis, licet non repugnet delegari; secus vero in totam Ecclesiam potestas ferendi leges sine speciali approbatione Papæ, sicut nec potestas definiendi potest delegari.*—Ultimo interrogari potest in præsenti, quibus delegetur hæc potestas ecclesiastica ad leges ferendas; quod potest vel de possibili, vel de facto quæri. Verumtamen hoc posterius non cadit sub scientiam, quia non est res juris, sed facti, pendetque ex voluntate hominis delegantis, quæ incerta et variabilis est. De jure autem nulla facta est delegatio hujus potestatis; nam illa quæ est in legato Pontificis non censetur esse delegata, sed ordinaria; idemque est de potestate quam diximus esse in religionibus, et similibus. De possibili autem erit quæstio, an hæc potestas delegabilis sit, quam expedivimus libro tertio, capite quarto, in fine, et illa resolutio hic applicanda est; nam hæc potestas, eo quod supernaturalis sit, nihil habet repugnans delegationi; nam etiam jurisdictio ecclesiastica delegabilis est; hæc autem potestas pars quædam est illius jurisdictionis. Solum potest considerari, delegationem hanc, respectu unius, vel alterius congregationis, vel provinciæ, facile fieri posse; nam sicut Pontifex suo legato dedit hanc potestatem ut ordinariam, ita potest eam delegare suo delegato, et idem est de Prælatis religionum, et similibus; nihilominus tamen respectu totius Ecclesiæ videtur hoc moderandum: nam quoad consultationem, et judicium de convenientia legis, et modo ferendi illam, facile etiam poterit talis delegatio fieri, ut per se constat. At vero, quoad absolutam legislationem per quam lex accipiat vim obligandi totam Ecclesiam absque speciali approbatione Pontificis, non videtur talis potestas posse delegari; imo nec ullo modo alteri committi: ratio est, quia leges canonicæ obligantes totam Ecclesiam proficisci debent a potestate, quæ in rebus ad mores pertinentibus errare non possit: hæc autem potestas cum pendeat ab speciali directione Spiritus Sancti Pontifici promissa, delegabilis non est, sicut nec potestas definiendi, ut ex propria materia suppono; et ideo nec potestas legislativa pro tota Ecclesia est illo modo delegabilis, vel certe saltem non est illo modo deleganda, ne tota Ecclesia periculo alicujus erroris in re tam gravi exponatur.

CAPUT VII.

UTRUM POTESTAS CONDENDI LEGES ECCLESIASTICAS EX MORIBUS AUT FIDE PENDEAT.

1. *Fundamenta hæreticorum.* — Ut ea quæ spectant ad subjectum hujus potestatis compleamus, hæc quæstio necessaria est; nam hæretici, qui civilem potestatem negant manere in peccatoribus, multo magis id negant de ecclesiastica potestate. Et quosdam alios hæreticos Bernardi tempore in eodem fuisse errore, eorum nomine tacito refert idem Bernard., serm. 66 in Cantica. Referri etiam solet pro hac sententia Armacha., lib. 10 de Quæst.; Armen., c. 4. Fundatur primo, quia hæc potestas est donum supernaturale Dei; ergo non debet in peccatoribus manere. Secundo, quia est ad regendam Ecclesiam Dei sponsam; ergo non debet inimicis Dei committi. Tertio, quia datur hæc potestas in ædificationem, non in destructionem; at in peccatoribus esset potius in destructionem quam in ædificationem; ergo non est verisimile illis concedi.

2. *Potestatem prædictam esse ita fundatam in fide ut ab ea pendeat sentiunt aliqui.—Fides fundamentum totius spiritualis ædificii.* — Habere autem videntur rationes hujusmodi aliquam verisimilitudinem in carentia fidei: et ideo aliqui ex catholicis dixerunt hanc potestatem ita esse fundatam in fide, et ab illa pen-

dere, ut si Prelatus Ecclesiæ (quicumque ille sit, etiam summus Pontifex) incidat in hæresim, eo ipso potestatem et dignitatem amittat. Hanc opinionem tenuit Turrecr., lib. 4 Sum., cap 1 et cap. 20, eamque late defendit Castro, lib. 2 de Justa hæreticorum punitione, cap. 23 et 24; et præter rationes factas confirmari potest, quia jure divino tenemur vitare hæreticos, et non communicare cum illis; ergo etiam prohibemur illis obedire; ergo multo magis illi privantur potestate præcipiendi, alioqui esset perplexitas in subditis, et bellum justum ex utraque parte. Confirmatur secundo, quia fides est fundamentum totius spiritualis ædificii; ergo etiam hujus potestatis: nam qui caret fide, nec Christi, nec Ecclesiæ membrum est, et ideo nec caput, nec pastor Ecclesiæ esse potest; nec per illum Christus influit; ergo nec potestatem spiritualem habere potest. Tandem confirmatur, quia alias Ecclesia nullum remedium habere posset adversus summum Pontificem hæreticum, quia, non obstante hæresi, summam jurisdictionem retineret; ergo nullus illum cohibere posset, cogereturque Ecclesia semper habere tale caput, quod esset incommodissimum.

3. *Contraria sententia certa.* — Contraria vero sententia vera est; non vero est æque certa quoad fidem, et quoad honestatem morum, et ideo de his sigillatim dicemus. Dico ergo primo potestatem hanc esse posse, et permanere in homine fideli et baptizato, licet iniquissimus sit, et in hoc sensu non pendere ex bonis moribus. Hoc est certum de fide, et oppositum damnatum est in Concilio Constantiensi. Probari autem potest ex verbis Christi Matth. vigesimo tertio: *Super Cathedram Moysi sederunt Scribæ et Pharisæi*, etc. Nam ibi docet Christus Prælatis bene præcipientibus obediendum esse, licet opera ipsorum non sint imitanda; ubi, licet loquatur de Pontificibus legis veteris, tamen non refert, tum quia non tam loquebatur propter ipsos, quam propter nos, ut omnes Sancti intelligunt: tum etiam, quia ex similitudine rationis sumitur efficax argumentum. Unde Cyprianus in sermone de Baptismo Christi, ex hoc loco colligit, in homine iniquo manere plenam potestatem, et in eo honorari officium, non vitam.

4. *Prædicta potestas non habet connexionem cum sanctitate.*— Ratione declaratur, quia vel hæc potestas amittitur, amissa gratia sanctificante, atque adeo per quodlibet peccatum mortale, vel per aliqua specialia peccata, vel per multitudinem, consuetudinem, aut circumstantias eorum. Primum est quod intendunt hæretici, et eo tendunt eorum rationes; est tamen prorsus absurdum et incredibile, alioqui per peccata mentalia amitteretur hæc potestas, quia per illa amittitur gratia, atque ita omnia essent incerta et confusa. Deinde hæc potestas non habet connexionem cum sanctitate, quia non datur in sanctificationem vel utilitatem habentis, sed aliorum, et ita potius imitatur gratias gratis datas, quæ non pendent semper ex propria sanctitate, ut constat ex propria materia. Secundum vero non minus absurdum est: quæ enim sunt illa peccata, quæ multitudo, consuetudo, aut circumstantiæ, quæ ex se vim habeant ad expellendam hanc potestatem? Nihil sane cum fundamento responderi potest. Et præterea inde sequitur, ut subditi possint judicare Prælatos, et eis obedientiam negare, eos de prava vita arguendo juxta sui arbitrii mensuram.

5. Denique talis pœna non est jure humano ordinarie imposita. Quod si aliquando fertur aliqua similis pro aliquo delicto, præcedere ordinarie debet sententia judicis saltem declaratoria, ut infra attingemus, agentes de lege pœnali, et latius tractatur in materia de Censuris. Neque etiam talis pœna est jure divino imposita, nullibi enim est tale. Nec peccator privatur statim omnibus donis Dei supernaturalibus; retinet enim fidem et spem, et multo magis potest retinere illa quæ ad aliorum commodum ordinantur. Neque est Deo difficile uti homine sibi inimico tanquam instrumento ab bene faciendum amicis suis. Et ideo etiam non sequitur potestatem hanc esse in destructionem, si in peccatore maneat, quia potest justa præcipere, etiamsi ipse injustus sit, majorque destructio et confusio sequeretur, si liceret non obedire Prælatis discolis, etiamsi justa præciperent. Et ideo Petr. 1, can. 2, servis præcipit obedire dominis, *non tantum bonis, sed etiam discolis*, quia nimirum per pravos mores non amittunt dominium suum, neque ad malum inducunt, si justa præcipiant. Eadem autem ratio est de ecclesiasticis Prælatis, ideoque obedientia Prælatorum absolute, et sine distinctione inter bonos et malos præcipitur Hebr. 13. Atque ita sufficienter constat hæc veritas, simulque responsum est ad priores rationes dubitandi.

6. Secundo, dicendum est potestatem hanc non pendere essentialiter ex fide habentis illam, sed illam retinere, etiamsi fidem amittat, donec, mediante Ecclesia, illa privetur. Hæc non est tam certa doctrina sicut præcedens,

est tamen opinio theologica multo probabilior. Intelligenda vero est de fide ipsa secundum se, non de sacramento fidei, seu de Baptismo, aut charactere ejus; nam de hoc supponimus esse necessarium ad hanc potestatem jurisdictionis ecclesiasticæ, quia est fundamentum totius Ecclesiæ, et janua ad illam. Loquimur ergo de fide propria, quæ in credulitate actuali, vel habituali et supernaturali consistit. Et sic tenet assertionem Cajet., tom. 1, opusc., tract. 1 de Potest. Papæ, cap. 19; Canus, l. 4 de Locis, cap. ult., ad 12, et lib. 6, cap. ult.; Bellarm., l. 2 de Romano Pontifice, cap. 30. Ut vero eam clarius probemus, distinguamus tres gradus hæresis; quædam est pure interna et mentalis, quæ vocatur occulta per se; alia est externa, sed ita secreta, ut non possit in judicio probari, quæ dicitur occulta per accidens; alia est externa et publica, vel probabilis, quibus omnibus commune est fidem expellere.

7. Jam ergo, si fides amittatur per solam interiorem hæresim, manifestum videtur tunc non amitti potestatem hanc; ergo non pendet a fide secundum substantiam, seu existentiam ejus. Consequentia clara est. Probatur ergo antecedens, primo ab incommodis supra insinuatis; nam esset gubernatio valde incerta, si potestas penderet ex internis cogitationibus et culpis. Item, cum Ecclesia sit visibilis, oportet ut potestas gubernativa ejus sit suo modo visibilis, et ideo pendens ex actionibus externis, et non ex solis mentis cogitationibus. Ratio a priori est, quia in eo casu Ecclesia non aufert potestatem suo humano jure, quia non judicat de internis, ut dicemus infra. Neque etiam aufertur ex vi solius juris divini, quia vel hoc est naturale, seu connaturale ipsis donis supernaturalibus, vel est superadditum positive. Primum dici non potest, quia ex natura rei non potest ostendi necessaria connexio inter fidem et hanc potestatem; item quia potestas ordinis magis supernaturalis est, et tamen est de fide non amitti, ut in materia de Sacramentis in genere latius tractatur, et docet D. Thomas 2. 2, quæst. 39, art. 3. Unde, licet fides sit fundamentum sanctificationis, et donorum quæ ad illam pertinent, non tamen est fundamentum aliarum potestatum et gratiarum, quæ propter alios dantur. Secundum autem sufficienter probatur, quia nec traditione nec Scriptura ostendi potest tale jus positivum divinum. Denique rationi consentaneum est ut, sicut ecclesiastica jurisdictio non confertur, nisi media aliqua actione hominis, sive illa sit tantum designativa, seu electiva personæ, ut in summo Pontifice, sive collativa potestatis, ut in reliquis, ita etiam non auferatur, nisi media aliqua actione exteriori, quia in utraque debet servari proportio ad hominis conditionem et naturam, ut a fortiori ex sequenti puncto constabit.

8. De hæretico etiam exteriori occulto, seclusis censuris ecclesiasticis, de quibus statim dicemus, certum est ex vi talis delicti non amittere hanc potestatem. Quod fere eodem discursu ostendi potest, quia nec est jus divinum imponens talem pœnam, nec etiam ecclesiasticum, ita ut incurratur ipso facto, et ante sententiam; unde sunt multa decreta, quæ præcipiunt hujusmodi homines deponi, et privari potestate, quod non habet locum quando delictum est mentale, sed quando est externum. Imo oportet ut sit probabile, si per hominem inferenda est pœna, seu privatio. Assumptum constat ex usu; nam ita observatum videmus in antiquis Conciliis, Constantin. 1, Ephesino 1, Chalced. et aliis, et sumitur ex cap. *Ad abolendam*, de Hæreticis, et ex cap. *Omnibus*, 24, quæst. 1, ibi: *Hanc domum si quis corripientem, corrigentemque contempserit, sit tibi, inquit, sicut ethnicus et publicanus*. Ubi Augustinus loquitur de hæreticis recedentibus ab Ecclesia, et eos etiam significat esse privandos potestate et jurisdictione, per sententiam Prælatorum Ecclesiæ; ita enim illa verba Domini intelligit Glossa ult., quia inde colligit hæreticum contumacem esse judicandum. Et potest sumi ex August. in fine cap. 51, lib. 7 de Baptismo. Colligi etiam hoc potest ex illo Pauli ad Titum 3: *Hæreticum hominem post primam et secundam correptionem devita;* ergo saltem antequam moneri et corripi possit, non est privatus ipso facto jurisdictione et potestate sua; ut autem corripi possit, ita ut sit obligatio vitandi illum ut ab Ecclesia præcisum, necesse est ut crimen non sit occultum. Denique hanc etiam partem probant multa ex his quæ adduximus.

9. *Papam hæreticum ex vi juris divini eo ipso desinere esse Papam sentiunt multi.—Per hæresim occultam per accidens omnem Episcopum inferiorem Papa amittere, quantum est ex se, omnem usum jurisdictionis ecclesiasticæ.* — Major difficultas est in tertio membro, quando Ecclesiæ Prælatus publice fidem deseruit. Nam multi viri docti loquentes de Papa docent, si fiat publice hæreticus, eo ipso desinere esse Papam. Quod si verum est, non potest id esse ex vi juris humani, quod non ha-

bet vim coactivam supra Papam; et ita censent esse ex vi juris divini, quod Paulus declaravit in loco allegato ad Tit. 3. Quod jus consequenter habebit effectum in quibuscumque Prælatis Ecclesiasticis. Et ita sentit Bellarmin. supra, et indicat Driedo, lib. 4 Dogmat., c. 2, p. 2, sentent. 7. Contrarium vero tenet Cajetan. supra. Quam rem gravissimam nolumus nunc perfunctorie definire; nam fere pro solo Papa est necessaria, et tractabitur in materia de fide. De inferioribus autem Prælatis nunc certum est, non solum per hæresim publicam, sed etiam per omnem externam, etiam occultam per accidens (ut vocant), amittere, quantum est ex se, usum omnis ecclesiasticæ jurisdictionis, saltem ratione excommunicationis, quam ipso facto incurrunt. An vero hæc excommunicatio sit de jure divino vel humano, et quam sit antiquum, et quomodo nunc servandum sit in publicis hæreticis nondum nominatim excommunicatis, ac denuntiatis, seu declaratis, in materiam de hæresi remittimus; quia in præsenti materia neutra opinio necessaria est. Dicimus ergo de facto hæreticum publicum, etiamsi denuntiatus non sit, non posse validas leges ferre saltem ratione censuræ. Neque obstabit Extrav. *Ad evitanda*, quia illa constitutio non est in favorem excommunicati, sed fidelium; et ideo, quamvis alii non teneantur vitare illum, nihilominus, si publice constet illum esse hæreticum, optime possunt illi non obedire, nec ejus leges servare, quia revera ille non habet usum potestatis ad coercendum vel obligandum, et alioqui ipsi non coguntur communicare cum illo, licet possint id facere in his quæ honesta et commoda fuerint. Si autem subditi parere non tenentur, ipse non habet usum jurisdictionis coactivæ, et ideo leges ab illo latæ nullæ seu invalidæ sunt.

10. *Ad rationes Castri respondetur. — Consentaneum est suavi gubernationi Dei non permittere Papam fieri hæreticum ; quod si fiat, juridice est declarandus, sicque deponitur a Christo Domino.* — Ad rationes ergo ultimo loco adductas pro opinione Castri responderi facile potest. Ad primam dicitur antecedens ad summum procedere de hæreticis publicis, et in illis esse dubium ; tamen, sive ex jure divino, sive ex ecclesiastico, fatemur illos esse privatos potestate ferendi leges. Ad secundam negatur assumptum, quia character baptismalis potest sufficere ad retinendam hanc potestatem, præsertim si in publico ritu fidei et externo nondum quis discessit ab Ecclesia. Ad tertiam de summo Pontifice possemus respondere, negando posse dari talem eventum juxta opinionem asserentem Pontificem Romanum ex divino privilegio non posse errare in fide, etiam ut particularem personam, quam opinionem probabiliter defendunt aliqui, vindicando ab hac nota omnes Pontifices qui hactenus præcesserunt. Nam videtur consentaneum suavi providentiæ Dei, ut non permittat eum falsa contra fidem sentire, quem permissurus non est, falsa docere. Et ita dicunt utrumque complecti verba illa : *Ego rogavi pro te, Petre, ut non deficiat fides tua.* Quia vero hæc sententia non est admodum recepta, et concilia generalia aliquando admiserunt casum illum, et consequenter supposuerunt saltem esse possibilem ; ideo dicendum est, si Papa fiat hæreticus, non statim cadere a dignitate ipso facto ratione fidei amissæ, ut generaliter probatum est, quia nullum de illo habemus speciale jus divinum, neque fuisset Ecclesiæ conveniens propter pericula schismatum. Neque etiam ex vi censurarum ecclesiasticarum manet depositus ipso facto, quia Pontifex non est capax censuræ, quamdiu Pontifex est, quia nulli subjicitur in terris quoad potestatem coercivam, ad quam pertinent censuræ. Unum ergo superest Ecclesiæ remedium, scilicet, ut in concilio generali juridice declaretur hæreticus ; nam eo ipso cadit a dignitate, non tam potestate humana quam divina. Sicut enim quando eligitur, non accipit potestatem ab electoribus, sed a Christo : ita in eo speciali casu a Christo ipso deponitur post juridicam declarationem. Et quamvis forte de hoc non habeamus expressum jus divinum scriptum, tamen traditio Ecclesiæ sufficienter ostendit esse in Ecclesia hanc potestatem, quæ fere debita illi erat jure defensionis, et ad providentiam Christi Domini maxime pertinebat. An vero hoc remedium sit semper necessarium, etiamsi contingat Papam esse publice hæreticum, disputabitur in locis præallegatis.

CAPUT VIII.

UTRUM POTESTAS ECCLESIASTICA AD LEGES FERENDAS SIT EXCELLENTIOR CIVILI IN FINE, ORIGINE, SUBJECTO, ET ALIIS PROPRIETATIBUS.

1. *Conclusio affirmativa. — Potestas ecclesiastica etiam ut legislativa, est supernaturalis.* — Quamvis hæc questio magna ex parte in superioribus definita sit, nihil-

ominus, ut excellentia hujus potestatis magis illustretur, et aliquibus difficultatibus occurramus, opportunam hoc loco illam judicavimus. Primo itaque certum statuimus, potestatem hanc ecclesiasticam in lege evangelica longe excellentiorem esse potestate civili. Hæc veritas facile ostendi potest ex his quæ adduximus in cap. 1 hujus libri, præsertim concl. 3, ubi doctores etiam allegavimus. Est etiam communis Patrum. Ignat., Epist. ad Symrnens.: *Ego autem dico, honorate quidem Deum ut auctorem omnium et Dominum, Episcopum autem tanquam principem Sacerdotum, imaginem Dei ferentem, principatum quidem secundum Deum, sacerdotium autem secundum Christum, et post hunc honorare oportet etiam regem.* Ambros., lib. 2 de Dignitat. Sacerdot. c. 2 : *Honor et sublimitas Episcopalis* (inquit) *nullis comparationibus poterit adæquari. Si regum fulgori compares, et principum diademati, longe erit inferius quam si plumbi metallum ad auri fulgorem compares, quippe cum videam regum colla et principum committi genibus sacerdotum.* Quæ verba referuntur, et probantur a Gelas. in cap. *Duo sunt*, 96 distinct. Innocentius autem in capit. *Solitæ*, de Majorit. et obedient., soli et lunæ comparat dictas potestates. At vero Chrysost., lib. 3 de Sacerdot. in principio : *Sacerdotium* (inquit) *tanto regno est excellentius, quantum spiritus et carnis intervallum esse potest.* Quam sententiam latissime prosequitur et amplificat in Homil. 83 in Matthæum : *Sive* (inquit) *princeps diademate coronatus sit, indigne autem accedat, prohibe*; *majorem illo potestatem habes.* Et similia multa habet Homil. 4 et 5 in verba Isai. *Vidi Dominum*, etc. et Homil. 3 ad Populum, aliquantulum a principio, ubi, loquens de Flaviano, eum præfert imperatori, dicitque habere gladium non ferreum, sed spiritualem; et plura ex Patribus in sequenti capite referemus. In prædictis autem locis fere semper loquuntur generatim de potestate sacerdotali secundum totam amplitudinem suam, includendo potestatem ordinis, secundum quam complectitur potestatem censurandi, remittendi peccata, creandi sacerdotes, etc., simulque potestatem jurisdictionis, quæ includit etiam dispensationem thesauri spiritualis Ecclesiæ, et potestatem ligandi ac solvendi per censuras, et alia multa. In qua universalitate considerata hac potestate, luce clarius est esse longe excellentiorem civili potestate. Hic autem non tantum hoc modo loquimur, sed etiam præcise conferendo has potestates sub ratione legislativæ potentiæ; et sic etiam dicimus excellere ecclesiasticam potestatem, quod tradit aperte Bonifacius Papa in Extravaganti *Unam sanctam*, de Majorit. et obedient. inter communes. Et ratio reddi potest ex dictis in cap. 1, quia potestas hæc (etiam ut legislativa) est ordinis supernaturalis; potestas autem civilis naturalis est, ut supra est ostensum : ergo illa est excellentior in suo esse et substantia. Atque hæc potest constitui differentia inter has duas potestates, quæ ex dictis in capite primo satis constat, et statim amplius explicabitur. Ut autem excellentia hujus potestatis illustrior fiat, aliæ etiam differentiæ assignandæ sunt ex parte causarum, et principiorum, et actuum utriusque potestatis.

2. *Finis potestatis ecclesiasticæ est supernaturalis.* — Secunda ergo excellentia hujus potestatis sumitur ex parte finis; nam finis potestatis ecclesiasticæ supernaturalis est, civilis autem omnino intra naturæ ordinem continetur; ille spiritualis, hic materialis est; ille æternus, hic temporalis. Hæc enim omnia constant ex dictis in hoc libro, capite primo et secundo, et in libro superiori, capite sexto. Nam ibi ostendimus finem potestatis ac juris civilis non esse felicitatem æternam, ac supernaturalem, sed ad summum felicitatem naturalem hujus vitæ; eamque non exactam et perfectam, sed quantum in humana communitate perfecta obtineri potest; ad vitam autem futuram post mortem, vel ad statum ejus, per se et intentione sua non extendi illam potestatem. De potestate autem legislativa ecclesiastica longe aliter sentiendum est; nam per se primo data est ad dirigendos homines in felicitatem æternam, ac supernaturalem vitæ futuræ : hic enim est finis ultimus per se primo intentus per hanc potestatem. Nam, sicut Christus Dominus propter hunc finem sanguinem suum fudit pro hominibus, ita propter eumdem instituit ecclesiam suam, et potestatem ad illam regendam in ordine ad eumdem finem hominibus contulit. Et hic est sensus illorum verborum, *Tibi dabo claves regni cœlorum*, etc., et illorum, *Posuit vos Spiritus Sanctus Episcopos, regere Ecclesiam Dei, quam acquisivit sanguine suo.* Et ita sæpe in legibus canonicis fit expressa mentio hujus finis, ut in cap. *Inter cætera*, de Offic. ordin.: *Inter cætera* (dicitur) *quæ ad salutem pertinent populi Christiani*, etc., et in cap. *Quoniam*, distinct. 10, dicitur imperatores indigere Pontificibus *pro æterna vita;* idem in cap. *Cum ad verum*, dist. 96. Et hinc etiam est, ut hæc po-

testas per leges suas principaliter intendat animarum salutem, et ut peccata caveantur, ut ex multis juribus ostendi superiori lib. c. 6, et idem sumitur ex cap. 2 de Constit. in 6, ibi: *Ut animarum periculis obvietur*, et cap. ult. de Pœnit. et remiss., ibi : *Ne pro dilatione pænitentiæ periculum immineat animarum;* et in toto capite *Omnis utriusque*, eodem, et præsertim ibi : *Diversis experimentis utendo ad salvandum ægrotum*. Item ex cap. *Ut constitueretur*, d. 50, ubi Augustin. ait antiquam irregularitatem impositam agentibus publicam pœnitentiam propter enormia crimina, inductam esse ex rigore disciplinæ pertinentis ad potestatem clavium, significans, hanc potissimum datam esse ad spiritualem criminum correctionem, et ad salutem animarum procurandam. Denique fere ex toto jure canonico, et Epistolis decretalibus Pontificum est id manifestum.

3. *Potestas ecclesiastica supernaturalis, cum non possit esse in natura pura, et semper præcipit saltem in ordine ad supernaturalem finem.* —Ratio etiam est clara, quia potestas hæc supernaturalis est, ut supra cap. 1 late ostendimus: ergo per se et natura sua tendit in supernaturalem finem, sive futuræ vitæ, sive præsentis; hi enim ita sunt inter se connexi et subordinati, ut non possit unus ab altero separari: ergo in hoc fine maxime differt hæc potestas a potestate civili, quæ mere naturalis est, et tantum ad finem naturalem ex se tendere potest, ut supra ostensum est. Atque ita constat opinionem Fortunii tractatam supra lib. 4, cap. 6, quatenus confundit fines harum potestatum, probabilem non esse, et occasionem posse præbere multis erroribus. Nam certe, si utriusque potestatis idem est finis ultimus, eadem etiam erunt media, eademque materia, et consequenter iidem actus, et quidquid una potest, poterit altera; quæ sunt plane erronea. Ratio vero est, quia potestates hæ in suo esse plus quam genere distinguuntur; ergo et in finibus distingui necesse est. Antecedens patet ex dictis, quia una est supernaturalis, non tantum quia a Deo conceditur extraordinario modo, sed quia ex se et natura sua non potest inveniri in ipsa natura, nec ex principiis ejus oriri, quod secus est de potestate civili. Unde etiam potestas regia, prout in Saule fuit vel Davide, licet habuerit in eis quemdam modum supernaturalem, longe diversa fuit ab hac potestate; nam illa fuit tantum potestas civilis, ac de se naturalis in substantia sua, licet modo præternaturali data fuerit; hæc autem est per se supernaturalis, et ordinis divini, quia nullo modo esse potest connaturalis hominibus. Prima vero consequentia patet, quia totum esse cujuscumque potestatis est in ordine ad suum finem et objectum; ergo si potestas supernaturalis est, necesse est ut ad finem et objectum supernaturale natura sua tendat.

4. Dices: sæpe leges canonicæ disponunt de rebus quæ mere exteriores sunt, et naturales; nam jus etiam canonicum intendit externam pacem, et justitiæ conservationem, ut in prooemio Decretalium dicitur, et in hunc finem coercet et punit vitia. Multa etiam inveniuntur in legibus canonicis, quæ solum pertinent ad ordinem causarum et contractuum, ut patet ex libro 2, et ex magna parte libri tertii Decretorum : ergo, licet potestas ecclesiastica, ut est potestas tradendi doctrinam fidei et sacramentorum, et ut est potestas remittendi peccata, vel dispensandi spiritualia, supernaturalis sit, et finem supernaturalem respiciat; nihilominus, ut est legislativa, videtur esse ejusdem rationis et ordinis cum potestate civili. Respondetur negando consequentiam. Primo quidem, quia etiam in materia fidei et sacramentorum multa supernaturalia et supernaturaliter præcipit, nimirum, credere hoc vel illud, recipere talia sacramenta tali modo, vel tempore, offerre sacrificium supernaturale, vel illi assistere, et similia : in quibus omnibus se gerit, ut potestas legislativa est, juxta ea quæ tractat Joan. XXII in Extrav. *Quia quorumdam*, de Verbor. significat. Secundo, quia etiam in his omnibus quæ statuit hæc potestas, pertinentque ad externam politiam ecclesiasticam, vel ad lites, contractus, etc., semper supernaturaliter præcipit, id est, sub ratione supernaturali, et in ordine ad finem supernaturalem. Nam eadem est potestas legislativa in quacumque materia, et semper operatur sub propria ratione objecti sui; quod potest a simili declarari ex actibus virtutum infusarum. Nam per fidem, verbi gratia, non tantum credimus supernaturalia mysteria, sed etiam multa naturalia, ut Deum esse, vel animam esse immortalem; tamen prout fides circa hæc versatur, sub ratione supernaturali tendit, et supernaturaliter operatur : idem in charitate et spe videre licet, et maxime in virtutibus moralibus per se infusis; ita ergo se habet hæc potestas in his legibus ferendis, quæ politicæ et quasi civiles esse videntur : nam semper in illis habet respectum ad salutem animarum, et ad religiosum cultum Dei, ut ex tenore etiam

ipsorum canonum regulariter constare potest. Estque optimum exemplum in cap. *Qualiter et quando*, 2 de Accus., ubi tractando de ordine in judiciis vel denuntiationibus servando, ipsum colligere nititur Pontifex ex auctoritatibus Novi et Veteris Testamenti : *Ex quibus*, inquit, *postea processerunt canonicæ sanctiones*. Ratio vero est, quia, cum hæc potestas sit superioris ordinis, complectitur etiam inferiora quatenus aliquo modo superioribus deserviunt, vel per modum subjecti, vel per modum instrumenti, aut alio simili, et ita potest etiam de rebus, seu materiis inferioris ordinis leges ferre, semper tamen sub ratione superiori et supernaturali.

5. *Tertia excellentia ex origine et causa efficiente.* — Tertia excellentia hujus potestatis assignari potest ex parte causæ efficientis et originis : nam hæc potestas est quasi per se infusa, unde a solo Deo, ut auctor est et gubernator supernaturalis, tanquam a primo et principali principio manare potest immediate : potestas autem civilis datur a Deo ut auctore naturæ, et non proprie per se confertur, sed per modum proprietatis manantis ab ipsa natura, modo explicato in lib. 3 ; unde constat etiam ex hoc capite longe excellentiorem esse hanc potestatem. Quod amplius ita declaratur ; nam hæc potestas secundum suam adæquatam rationem et excellentiam a Christo Domino collata est, et in illo fuit veluti proprietas manans ex unione hypostatica humanitatis ad Verbum, ut in 1 tom. 3 partis, disp. 47, late explicuimus : unde constat tanto excellentiorem esse hanc potestatem in suo fonte potestate civili, quanto unio hypostatica superat communitatem humanam. A Christo vero, et per Christum derivata est hæc potestas ad Vicarium per maximam quamdam participationem illius potestatis excellentiæ, quæ fuit in Christo, et sic habuit fundamentum non solum in ipsa incarnatione, sed etiam in meritis Christi Domini, et in sanguine ejus, quod non potest dici de potestate civili secundum se spectata ; ergo ex his omnibus manifeste apparet excessus ecclesiasticæ potestatis.

6. *Quarta excellentia ex parte subjecti, cum principaliter sit in Christo Domino, civilis autem potestas in communitate humana.* — Quarto, declarari potest excellentia hæc ex parte subjecti, quia potestas ecclesiastica multum excedit civilem in primario, et veluti immediate subjecto. Nam potestas civilis immediate est in communitate humana ; hæc autem potestas residet principaliter in Christo homine : unde fit ut, quoad subjectum proximum, illa prior sit in eo homine cui communitas illam commisit, vel in successoribus ejus ; hæc vero sit in eo cui Christus illam commisit, vel successoribus ejus, aut mediante ipso in aliis. Inter has autem personas sunt tres differentiæ notandæ. Prima, quod potestas civilis potest esse in quolibet homine, etiam non baptizato, hæc vero ecclesiastica non nisi in habente characterem Baptismi. Quia Baptismus est janua Ecclesiæ, et ideo, sicut ante characterem Baptismi nullus directe subjicitur Ecclesiæ, ita etiam sine illo charactere nullus est capax ecclesiasticæ potestatis, unde nec potestatem ordinis habere potest. Dices hinc posse inferri illa incommoda, quæ supra inferebamus de hæretico mentali, quia si, amissa fide, amitteret potestatem, valde incerta esset hæc potestas ; ita enim in præsenti incertum est, an aliquis habeat characterem Baptismi, quia multis modis contingere potest Sacramentum non esse validum ; ergo ex necessitate characteris eadem incertitudo sequitur. Respondetur tamen non esse simile, quia certitudo Baptismi, quamvis non sit omnino infallibilis, habet nihilominus eam moralem certitudinem, quæ in rebus humanis haberi potest, et character semel impressus nunquam amplius deleri potest ; fides autem facile amitti potest.

7. Alia differentia est, quod potestas civilis in viris et feminis esse potest ; ecclesiastica vero in feminis esse non potest, saltem ordinario jure. Loquimur de potestate *jurisdictionis*, ad quam legislatio spectat ; nam de potestate ordinis, certum est feminas illius incapaces esse, ut in materia de Ordine ex professo ostendendum est contra novatores excitantes antiquam hæresim Papuzianorum, quam refellunt August. de Hæres. in 27, et Epiphan. in 49 ; ex Paulo 1 ad Corinth. 14, et 1 ad Timoth. 1, ubi feminas nec docere nec loqui in Ecelesia permittit. Dixi autem *non potest*, quia hæc potestas, quatenus immediate a Christo datur, id est, summa et pontificia, non potest esse in femina, quia illa non est capax ordinis, vel consecrationis episcopalis, et ideo nec pontificatus potest esse capax. Quod autem de Joan. VIII quidam finxerunt, fabulosum est, ut ex Onuphrio ostendit Bellarmin. lib. 3 de Roman. Pontific., cap. ult., et copiose Baron., t. 10, anno Christi 855, n. 56 et sequentibus, ubi alios refert. Et in n. 63, recte advertit quod, licet factum illud fabulosum ita ut narratur accidisset, illa femina non fuisset Pontifex, sed vacasset sedes pro illo tempore, et postea in electione Benedicti fuisset continuata

successio, de quo alibi latius. Hinc vero colligo extendendum esse verbum illud *non potest*, ad totam jurisdictionem ecclesiasticam ordinariam. Nam ille qui incapax est potestatis ordinis, etiam est incapax ordinariæ jurisdictionis ecclesiasticæ, quia ex divina institutione Ecclesia in spiritualibus debet per sacerdotes, aut clericos ordinario jure gubernari. Et nihilominus addidi, saltem ordinario jure, propter jurisdictionem ecclesiasticam, quatenus per Pontificem delegari potest, de qua est controversia an aliquis actus hujus potestatis committi possit feminæ. In qua certum est, non debere committi, et magis receptum est non posse, ut in materia de Censuris, disp. 2, sect. 3, a n. 5, tractavi. Et quoad præsentem potestatem legislativam, nunquam visum est in Ecclesia, quod signum est fieri non posse.

8. *Mere laicus possitne eligi Papa, et electus uti sua jurisdictione.*—Ultimo est in hac parte differentia, quod potestas civilis esse potest in mere laicis; hæc autem non nisi in clericis, quæ eodem modo explicanda est, sicut præcedens; quanquam de pontificia potestate non sit ita certum, mere laicum esse omnino incapacem ejus, si alioqui rite eligatur, ut statim ordinetur. Est autem certum nunquam esse factum in Ecclesia, nec fieri debere, propter novitatem et periculum. Et similiter est certum non debere sic electum uti jurisdictionis potestate, nisi sit ordinatus, quamvis ante pontificiam consecrationem possit illa uti statim atque electus est, et in sede collocatus. De inferiori autem potestate ordinarium jus Ecclesiæ est, ut laicis non committatur, et ideo infra summum Pontificem nullus potest illam committere laico: unde, licet aliquando visum sit laicum eligi, aut postulari ad episcopatum, ut Ambrosium, etc., non tamen visum est illi dari potestatis usum, donec aliquam ordinationem accipit. Ideoque summus Pontifex, ordinario jure utendo, illam non præbet nisi homini constituto in aliquo gradu clericali, saltem primæ tonsuræ, quamvis de absoluta potentia possit fortasse aliud facere. Aliæ denique excellentiæ possunt facile, ex supradictis, in hac ecclesiastica potestate considerari, scilicet, quod sit multo universalior, et in suo gradu supremo sit unica pro toto orbe, et quod sit maxime necessaria, et quod suo modo sit Ecclesiæ fundamentum, ut dixit D. Thomas in 2, dist. 44, in ultimo dubio litterali; ac denique quod nobiliores habeat effectus, quod explicando leges ejus magis constabit.

CAPUT IX.

UTRUM POTESTAS ECCLESIASTICA SIT ITA SUPERIOR CIVILI, UT ILLAM SIBI SUBJECTAM HABEAT.

1. Quamvis superiori capite ostensum sit ecclesiasticam potestatem esse excellentiorem in perfectione, non inde statim infertur esse superiorem in subordinatione et propria jurisdictione; nam potest facultas una esse minus perfecta quam alia, et non illi subjecta, vel subordinata. Atque hinc sumi potest ratio dubitandi, quia subordinatio hæc non sequitur intrinsece ex majori perfectione: neque etiam ostendi potest ex speciali Christi concessione: ergo non datur. Major patet ex ratione facta, et juvari potest exemplo legis veteris, in qua etiam fuit potestas sacerdotalis et regia, et nihilominus regalis non erat subjecta sacerdotali; imo potius videtur posse contrarium sumi ex 3 Regum 2, ubi Salomon deposuit Abiathar a sacerdotio, et loco illius posuit Sadoc; ergo erat tunc sacerdotalis potestas sub regali, potius quam e contrario. Minor autem probatur, quia in Novo Testamento non legimus instituisse Christum sacerdotium concedendo illi hanc superioritatem, quia Petrus, non obstante sua potestate, præcipit omnibus fidelibus subjectos esse principibus et regibus, 1 Pet. 2; et Paulus, Rom. 13, idem pronuntiat de omni anima. Neque etiam id habetur ex traditione, nam potius ex historiis colligi potest imperatores judicium interdum tulisse de Pontificibus, eosque deposuisse.

2. *Conclusio affirmativa ob unitatem Ecclesiæ Christi.* — Nihilominus dicendum est potestatem ecclesiasticam non solum esse in se nobiliorem, sed etiam superiorem, et habere sibi subordinatam et subjectam potestatem civilem. Sunt enim hæc duo, ut dixi, valde distincta, quod etiam D. Thomas in 2, in fine, dist. 44, declaravit. Est ergo conclusio hæc certa et communis apud Catholicos, de qua videri potest D. Thomas ibi; et Bonav., tom. 2 Opusc., in 38; et Eccles. Hierarch., p. 2, § 1, in fin.; Henric., quodlib. 6, q. 23; Vict., relect. 2 de Potest. Ecclesiæ, et relect. de Indis, p. 1, n. 29, ubi dicit hoc esse verum non solum de potestate hac, prout est in Papa, sed etiam prout est in quolibet Episcopo. Quod jure ordinario et ecclesiastico, ac seclusis privilegiis aut exemptionibus verum est; in sequentibus vero amplius exponetur. Videri etiam possunt Driedo de Libertate Christiana lib. 2,

cap. 2; Turrecrem. in Summa, lib. 2, cap. 113 et sequentib.; Vald. lib. 2 doctrinalis fidei, cap. 76 et sequentibus; Albert. Pyghius, libr. 5 de Ecclesiast. Hierarch., cap. 14 et 15; Sander., lib. 2 de Visibili Monarch.; Cajet., in Apolog. pro Romano Pontifice, cap. 15, ad 8; Sot. in 4, dist. 25, q. 2, art. 5; Bellarm., de summo Pont., l. 2, a cap. 6; Vellosillo Lucensis Episcop., in Advertent. Theol., in 5 tom. Hieron., q. 5.

3. Præcipuum hujus veritatis fundamentum ratione simul et auctoritate declaratur : sumitur enim ex unitate Ecclesiæ Christi Domini in Evangelio satis significata, et per Paulum declarata, 1 Corinth. 12, dicentem : *Omnes nos in unum corpus baptizati sumus*, etc.; et ad Rom. 12 : *Multi unum corpus in Christo*, etc.; idem ad Ephes. 4, et sæpe alias; igitur constituit Christus Dominus Ecclesiam tanquam unum spirituale regnum, in quo unus etiam esset rex, et princeps spiritualis; ergo necesse est ut ei subdatur temporalis potestas, sicut corpus animæ. Hoc enim exemplo explicat subordinationem harum potestatum Gregor. Nazianz., orat. 17 ad populum timore perculsum. Et merito, quia, sicut homo non esset recte compositus, nisi corpus esset animæ subordinatum, ita neque Ecclesia esset convenienter instituta, nisi temporalis potestas spirituali subderetur. Potestque eadem ratio declarari et confirmari ex dictis supra de dominio indirecto, quod Pontifex habet in universo orbe : nam hoc dominium non fundatur, nisi in subordinatione harum potestatum. Quia, ut ibidem dixi, non est in Pontifice duplex potestas, sed una, quæ directe respicit spiritualia, et consequenter extenditur ad temporalia : hæc autem extensio solum esse potest propter subordinationem temporalis potestatis ad spiritualem. Atque hac ratione Bernard., lib. 4 de Consid., cap. 3 dicit Pontificem habere simul gladium spiritualem et naturalem, quia vel unum habet directe, et alium indirecte, vel unum in se et per se, alium sibi subordinatum, quod significat, cum ait spiritualem gladium ab Ecclesia exercendum esse, materialem vero a milite pro Ecclesia ad nutum sacerdotis, et jussum imperatoris. Unde in cap. ult. Pontificem vocat *fidei defensorem*, *Christianorum ducem*, *virgam potentium*, *malleum tyrannorum*, *regum patrem*, *legum moderatorem*, *Deum Pharaonis*. Sic etiam conclusit Bonifacius Papa in Extravag. *Unam sonctam*, de Majorit. et obed. : *Oportet gladium esse sub gladio, et temporalem auctoritatem spirituali subjici potestati*. Ex quo textu amplius roboratur ratio facta; quia ubi est unum corpus, necesse est esse unum caput ad quod omnia aliquo modo revocentur, quoniam alias neque pax, neque perfecta unitas posset esse in corpore; Ecclesia autem CHRISTI unum corpus est, ut diximus; ergo, quamvis in eo sint plures potestates, seu magistratus, necesse est ut inter se habeant subordinationem, ita ut ad unum aliquo modo revocentur propter rationem factam; ergo vel spiritualis potestas subordinatur temporali, vel e contrario. Primum dici non potest; nam, ut ibidem ex Paulo affert Pontifex, *Quæ a Deo sunt, ordinata sunt;* esset autem perversus ordo, si spiritualia subjecta essent temporalibus; ergo secundum necessario dicendum est.

4. *Objectio diluitur*.—Dicet fortasse aliquis Ecclesiam, ut perfecte una sit sufficienter uniri in uno capite suo, quod est Christus. Hanc enim responsionem posset quis incaute sumere ex Wald., l. 2 Doctr. fidei, cap. 78, n. 4, ubi sic inquit: *Et quod arguunt quidam, Ecclesiam reducendam esse in monadem, verum est in Christum, qui solus in ore tenet, in geminæ potestatis suæ signum, gladium bis acutum. Cæterum sub Christo sacerdos et rex impermistas continent potestates*. Respondetur, ad priorem partem, illam sententiam in eo sensu sumptam, et hic applicatam non posse satisfacere. Quia Ecclesia militans est unum corpus visibile in hoc mundo existens, ac indigens gubernatione humana, et externa : ergo non potest solum reduci immediate ad caput invisibile hominibus mortalibus, quale est Christus : ergo necesse est ut etiam Vicarius Christi habeat excellentiam potestatis, ubi fuerat necessaria ad conveniens regimen totius corporis; ipse ergo est simpliciter supremum caput. Neque Walden. in contrario sensu locutus est, sed agit de reductione utriusque potestatis ad unum principium quoad originem, et participatione directe jurisdictionis, quam unaquæque illarum potestatum habet in suo ordine. Et hoc sensu dicit impermistas, et reduci solum ad Deum, vel Christum : non negat tamen quin saltem indirecte potestas temporalis subordinetur spirituali, præcipue in ordine ad vitandum peccatum et divinam offensionem, ut in numero sexto expresse declaravit cum Hugon. de Sancto Victor., l. 2 de Sacram., c. 4, 6 et 7.

5. *Confirmatio*. — *Obviatur objectioni*. — Et hinc potest nova confirmatio addi fundata in verbis Gelasii Papæ in cap. *Duo sunt*, 96

dist. : *Quia pro animabus regum Pontifices sunt reddituri rationem*, insinuans in verbis illis *Pasce oves meas*, etiam reges et imperatores Petro fuisse subjectos, quia sub Christi ovibus comprehendi debent; ergo etiam debent pasci et regi a Petro : jam enim explicuimus sub verbo *pascendi*, etiam potestatem regendi contineri. Dices hoc verum esse quoad spirituale regimen. Sed contra, quia regula regiminis temporalis, ut sit rectum et honestum, debet esse spiritualis; ergo necesse est ut ipsamet potestas temporaliter regendi reguletur per spiritualem, et hoc est illi esse subjectam et subordinatam. Et hac ratione Pontifices reddituri sunt rationem pro regibus et imperatoribus, quia ad illos pertinet corrigere et emendare quidquid ipsi non solum ut homines, sed etiam ut reges in usu suæ potestatis peccaverint.

6. Unde confirmatur, quia alias non esset sufficienter provisum Ecclesiæ, si non esset in ea potestas quæ reges et principes possit in officio continere, saltem utendo spirituali gladio. Dices : hoc argumento probaretur necessariam etiam esse aliam potestatem, quæ spirituales pastores contineat in officio : nam etiam illi errare possunt, et fortasse majora damna ovibus inferre. Respondetur ita quidem esse, quoad omnes spirituales principes, seu pastores, infra supremum Christi Vicarium; ad quem pertinet emendare, vel etiam punire reliquos : ipsum autem caput supremum, non potuit alteri homini morali subjici, quia vel procederetur in infinitum, vel tolleretur debita subordinatio et unitas : et ideo alio altiori modo providit Christus Ecclesiæ suæ quoad hanc partem; nam quoad doctrinam et præcepta morum talem assistentiam suo Vicario promisit, ut in his errare non posset, ita ut grave aliquod damnum inferret Ecclesiæ per abusum potestatis. Et hoc fuit sufficiens quoad potestatem legislativam, de qua agimus. Alia vero incommoda, quæ interdum sequi possunt ex pravis moribus, vel operibus talis personæ, minoris momenti sunt, et aliquando sunt toleranda : nam hæc est hominum fragilitas et conditio, et si interdum sint graviora et clare injusta, jure defensionis possunt homines se tueri; non tamen jure vindicationis, aut punitionis. Solum in casu hæresis solet fieri aliqua exceptio, quam alibi tradendam et explicandam relinquimus.

7. Posset eadem assertio confirmari ex usu Ecclesiæ ac variis exemplis, quæ ex parte connumerat Gelas. Papa loco citato; sed quæ ad præsentem materiam pertinere possunt, inferius tractando de legibus canonicis attingemus; cætera videri possunt in historiis, et ea in summam redigit Bellarmin. supra cap. 7. Ex quibus etiam expedita manet ratio dubitandi in principio posita. Nam ostensum est Scriptura et traditione hanc institutionem esse a Christo Domino. Petrus vero et Paulus ibi allegati loquuntur de obedientia debita principibus et potestatibus a suis subditis respective, non tamen in eis explicatur qualis sit subordinatio potestatum inter se; neque est verum imperatores christianos unquam judicasse Pontifices, ut in tr. de Immunit. late ostensum est.

8. Exemplum autem ibi adductum ex 3 Reg. 2, petebat specialem difficultatem de comparatione simili inter Pontificem et regem sub statu legis veteris, sed hæc parum refert ad præsens institutum, et in proprio loco tractando de Romano Pontifice disputabitur; et ideo nunc solum dico duo. Unum est, ex illo nihil sufficienter probari, vel quia ibi narratur factum, non jus, id est, narratur quid fecerit Salomon, non tamen an fecerit ex legitima vel usurpata potestate, vel certe, quia (ut aliqui volunt) Salomon ex peculiari instinctu Spiritus Sancti id fecit, ut in eodem loco innuitur, et ideo non sequitur id fecisse ex ordinaria potestate quam haberet. Alterum est, parum referre ad præsentem causam comparatio illa Veteris Testamenti, tum quia lex vetus in his cæremonialibus et judicialibus jam cessavit, ut l. 9 ostendemus; tum etiam quia longe altioris ordinis est pontificatus legis novæ quam veteris, et ideo dato, et non concesso, pontificatum veterem non habuisse illam excellentiam, non sequitur pontificatum a Christo institutum illam non habere. Sicut etiam Papa nunc habet potestatem remittendi peccata, quam non habuit sacerdos antiquæ legis. Nunc Papa potest concedere indulgentias, quod alius non potuit. Denique Petro promissæ sunt claves regni cœlorum, et dictum illi est : *Pasce oves meas*, et : *Quidquid ligaveris super terram, erit ligatum et in cælis*, quæ non sunt dicta veteri Pontifici. Et ideo quidquid de illo sit, veritas posita inconcussa manet.

CAPUT X.

UTRUM POTESTAS ECCLESIASTICA AD LEGES FERENDAS POSSIT IN EADEM PERSONA CONJUNGI SIMUL CUM CIVILI.

1. *Hæresis hujus temporis.—Fundamentum*

ex lege veteri et naturæ. —Hæc sola comparatio nobis superest inter has duas potestates. Et in illa inveniuntur errores contrarii; unus est, has duas potestates, prout sunt in Ecclesia, semper ac necessario esse conjunctas, non quidem in eo sensu, in quo aliqui dixerunt utramque potestatem esse in summo Pontifice respectu totius orbis, et directe, ac formaliter (ut sic dicam) ex divino jure; quamvis enim hoc non ita sit, non tamen est error in fide, sed opinio, de qua satis dictum est. In alio sensu hæretico docent illam hæretici hujus temporis quorum princeps quoad hanc partem, videtur fuisse Henricus VIII, rex Angliæ, qui voluit unumquemque regem temporalem esse summum Pontificem in suo regno, atque ita habere simul utramque potestatem. Hi hæretici nullum habent fundamentum præter affectum libertatis; videntur autem nihil altius sentire de hac potestate spirituali in lege nova, quam habuerit in lege veteri, aut naturæ, et ideo quod illis temporibus servatum esse putant, ut reges essent supra sacerdotes, nunc etiam servandum esse existimant.

2. *Secundus error.* — Alius error inventus etiam a novatoribus, est potestatem civilem omnino repugnare Pontificibus, seu personis in sacerdotali dignitate constitutis. Afferunt verba illa Christi Lucæ 22: *Reges gentium dominantur eorum,* etc., *vos autem non sic,* ex quibus verbis sic colligit Bernard. l. 2 de Consider., cap. 6, *Planum est: Apostolis interdicitur dominatus; ergo tu, et tibi usurpare aude, aut dominans Apostolatum, aut Apostolicus dominatum, plane ab alterutro prohibueris; si utrumque similiter habere voles, perdes utrumque.* Item illa Pauli 2 ad Timoth. 2: *Nemo militans Deo, implicat se negotiis secularibus.* Ex quibus volunt colligere jure divino prohibitum esse sacerdotibus habere regimen temporale. Confirmari potest, quia Nicolaus Papa, in Epistola ad Michaelem imperatorem dicit *In lege naturæ eosdem fuisse Reges, et sacerdotes; Christum autem illas potestates separasse.* Ratio etiam adjungi potest, quia non videtur una persona sufficiens ad utrumque regimen convenienter præstandum, præsertim si utrumque sit perfectum, quale requiritur in eo qui potestatem habet ferendi leges.

3. *Conclusio.*—Nihilominus veritas catholica est, potestates has nec necessario esse conjunctas, nec necessario separatas, quia neutrum est divino jure præceptum, aut prohibitum. Prior pars satis patet ipso usu et experientia. Nam imprimis multo tempore fuit Ecclesia Christi sine ulla temporali potestate quoad civile regimen reipublicæ, et prius, scilicet, quam reges cœpissent ad fidem converti; et tamen potestatem spiritualem semper habuit, ex quo Christus dixit: *Pasce oves meas.* Nunc etiam multi sunt Episcopi, qui nullam habent potestatem civilem ad ferendas leges, cum tamen spiritualem habeant: ergo ex hac parte separabiles sunt. Deinde quod potestas civilis etiam suprema sine ecclesiastica inveniatur, eadem traditio ostendit. Nam Constantinus imperator, in Concilio Niceno, professus est se non habuisse potestatem ad judicandum inter sacerdotes. Idem de Valentiniano seniore refert Ambr., lib. 2, Epist. 13 ad Valentin. juniorem, in qua dignam refert catholico imperatore sententiam: *In causa fidei, vel alicujus ecclesiastici ordinis, eum judicare debere, qui nec munere impar sit, nec jure dissimilis.* Et ita etiam factis observasse refert Niceph., l. 11 Hist. c. 3 et 30, et similia habet Theod., l. 4 Hist., c. 6 et 7. Qui etiam c. 16, cum Niceph., supra c. 13, refert insigne dictum Eulogii sacerdotis, qui cum a præfecto induceretur ad consentiendum Valenti ariano imperatori, per ironiam interrogavit: *Numquid cum imperio est etiam sacerdotis dignitatem consecutus:* Denique ab omnibus catholicis regibus ita usque ad nostra tempora servatum est. Ratio vero clara est, ex dictis destruendo fundamentum contrarii erroris: nam in lege nova potestas ecclesiastica non est naturalis, sed supernaturalis, et specialiter a Christo data; nunquam vero data est terrenis regibus, nec alicubi Christus præcepit ut esset conjuncta cum potestate regia: nulla ergo est talis necessitas.

4. *Civilem et ecclesiasticam potestatem esse posse in eodem ostenditur ex usu Ecclesiæ.*—Quod autem hæ duæ potestates in eadem persona conjunctæ esse possint, similiter probatur ex usu Ecclesiæ: nam summus Pontifex simul etiam rex est temporalis in suis terris, quarum est dominus, quod a sanctis Pontificibus inchoatum, et conservatum est, unde cogitari non potest esse illicitum. Imo, speciali Dei providentia factum esse affirmat D. Thom. in 2 Sentent., in fine. Similiter multi Episcopi simul habent civilem potestatem et dominium, ut constat, præsertim in Germania, et Hispania, et in Conimbricensi hoc episcopatu. Ratio vero est, quia hoc non est per se malum, neque est aliqua positiva lege prohibitum, et aliunde potest multas rationes congruentiæ habere: ergo. Antecedens quoad primam par-

tem probatur, quia contra nullam est virtutem. Item quia si aliqua esset per se malitia, maxime quia temporalis potestas impediret debitam curam, et sollicitudinem circa administrationem spiritualis potestatis; hoc autem nec necessario sequitur, quia per ministerium aliorum potest illa potestas executioni mandari, ita ut non multum impediat. Præterea, si quid laboris vel incommodi hinc sequi videatur, potest utilitatibus aliis compensari; tum quia verisimile est justitiam rectius esse administrandam per hujusmodi principes; tum etiam quia conjunctio illarum potestatum in eadem persona multum deservire potest ad majorem pacem, et unionem, et ut temporale regimen ad spirituale melius referatur; tum etiam quia hoc conciliat majorem reverentiam erga ecclesiasticum principem, qui etiam melius poterit resistere hostibus fidei, si potestatem habet temporalem, ut experientia comprobatum est. Atque ita simul probata est tertia pars antecedentis. Secunda autem probatur, quia nulla est talis lex divina, vel humana, quod patebit respondendo ad fundamenta contrarii erroris.

5. *Explicantur auctoritates contrariæ hæresis.* — Ex verbis ergo Christi Domini, *Reges gentium dominantur eorum.* etc., talis prohibitio non colligitur; nam cum subdit, *Vos autem non sic,* non est sensus : Vos non habebitis dominium temporale, sed sensus est : Non dominabimini sicut illi dominantur, id est, ad vestrum commodum, utilitatem, et honorem, ubi non loquitur de regimine temporali Ecclesiæ, sed de spirituali; et formam ac modum ejus præscribit per comparationem ad temporale, quod in superioribus etiam tactum est : et in eodem sensu loquitur Bernard. ut ex contextu est manifestum. Addo quod, licet daremus Christum ibi loqui de dominio temporali, illa verba non continerent prohibitionem, sed solum explicarent Christum non dedisse hominibus hanc potestatem, licet non prohibuerit, ut per homines dari possit ecclesiasticis principibus. Neque etiam ex loco Pauli talis prohibitio colligi potest. Expendendum etenim est illud verbum *implicat se ;* potest namque ecclesiasticus princeps uti hac potestate temporali, non se implicando negotiis secularibus, sed prudenter, ac moderate illa utendo. Item est ponderandum illud verbum *negotiis secularibus,* quod proprie significat negotiationem, et nimiam sollicitudinem circa temporalia lucra, ut notavit Chrysostomus. Princeps autem ecclesiasticus non ad hunc finem accipit temporalem principatum, sed ut Ecclesiæ utilitati et fidelium commodis magis inserviat; et ideo illud temporale ita conjunctum spirituali non est seculare omnino, sed aliquo modo sacrum: habere igitur talem potestatem civilem simul cum spirituali, contra nullam legem divinam est, vel positivam, vel naturalem. Quod vero contra humanam non sit, per se notum est, nec indiget probatione. Sic ergo responsum est ad fundamentum secundi erroris : Adrianus autem Papa in Epistola ibi citata solum intendit, quod in priori puncto contra primum errorem diximus, nec enim potuit indicare esse prohibitum quod ipsemet profitebatur. Plura de hoc argumento legi possunt in Bellarm. l. 5 de Rom. Pont, cap. 9 et 10.

CAPUT XI.

AN LEX CANONICA HABEAT PROPRIAM MATERIAM IN QUA HONESTA PRÆCIPIAT ET PRAVA PROHIBEAT, DISTINCTAM A MATERIA LEGIS CIVILIS.

1. *Prima convenientia legis canonicæ cum civili. — Secunda.* — Diximus de finali et efficienti causa legis canonicæ, dicendum sequitur de materiali, in qua multa habet communia cum lege civili, quæ breviter supponenda sunt : nam inde oritur difficultas præsentis quæstionis, quæ in hoc versatur, ut distinctionem in materia inter utramque legem assignemus. Primo ergo convenit canonicum cum civili in hoc, quod circa solam materiam honestam versari potest; nam hoc multo magis necessarium est ad finem ejus, quam ad finem legis civilis, ut per se constat. Item, quia hoc spectat ad perfectionem legis : ergo multo magis debet convenire legi canonicæ quam civili. Unde pro regula constitui potest, quidquid perfectionis in hoc genere materiæ habet lex civilis, multo magis convenire legi canonicæ. Secundo ergo convenit lex canonica cum civili, quia præcipere potest in materia cujuscumque virtutis, quia ordinatur ad finem perfectiorem, magisque spiritualem, ad quem usus omnium virtutum magis necessarius est; et ita constat ex usu, quia Ecclesia determinat præcepta divina, vel addit nova, in sacramentis, jejuniis, orationibus, etc., ut late et bene Nav. de Red. Eccl., quæst. 2, mon. ult., n. 2, et 3.

2. *Tertia convenientia.*—Tertio conveniunt, quia lex etiam canonica non præcipit omnes actus omnium virtutum, licet præcipiat omnium virtutum actus: quia inter opera virtutum multa sunt consilii, quæ non possunt sub

absolutam obligationem per Ecclesiam imponi, ut est perpetua castitas, et similia. Et ratio est, quia lex canonica, licet a divina potestate specialiter descendat, simpliciter humana est, et ferri debet modo hominibus accommodato, et ideo esse etiam debet moribus hominum accommodata, et moraliter possibilis et utilis multitudini, sicut de lege in communi, dictum est. Dixi autem absolute præcipere, tum quia non absolute, sed sub aliqua justa conditione potest Ecclesia interdum præcipere opera consilii : sic enim imponit clericis in sacris necessitatem castitatis servandæ, quia non simpliciter, sed sub prævia conditione voluntaria illud onus imponit, scilicet, si velint in illo ordine constitui, quod illis voluntarium est; tum etiam quia, licet absolute non præcipiat opera dura et asperæ pœnitentiæ, supposito delicto potest illa præcipere in vindictam ejus et correctionem. De regula autem servanda in definienda hac materia, quando excedat, vel non excedat limites potestatis Ecclesiæ, nihil occurrit addendum his quæ de lege civili dixi, sed prudenti arbitrio opus est, quod maxime accommodandum est usui Ecclesiæ, et morali necessitati talis materiæ, vel legis in ordine ad communem salutem animarum, in quo etiam considerandus est personarum status pro quibus leges feruntur, ut illi etiam accommodentur.

3. *Quarta convenientia.* — Quarto, similiter convenit lex canonica cum civili, quia non prohibet absolute omnia vitia et peccata. Dico autem non prohibere omnia speciali coactione, aut censura, illa utendo; nam absolute cupit omnia evitari, et per doctrinam, et monitionem id procurat, pertinetque maxime hæc cura ad Ecclesiæ pastores. At per vim coactivam, vel legislativam non omnia prohibet, quia esset nimis onerosum humanæ fragilitati, et potius esset in destructionem quam in ædificationem, quia majora mala sequerentur ex prohibitione adeo generali, quam ex aliqua tolerantia. Regula ergo posita generaliter a D. Thoma, d. quæst. 95, art. 2, et supra declarata specialiter in legibus civilibus, cum proportione applicanda est ad leges canonicas; prohibuit enim vitia quæ graviora sunt, vel quæ scandalum et nocumentum spirituale aliis afferre possunt: alia vero minora tolerat, seu dissimulat, cum moderatione autem et modo statim explicando.

4. Ex his igitur oritur ratio dubitandi in præsenti puncto; videri enim potest nullum esse discrimen inter has leges in earum materia, quando quidem utraque in materia omnium virtutum et vitiorum versatur. Accedit non videri necessarium ut potestas civilis et ecclesiastica, licet distinctæ sint, in materia distincta versentur; sæpe enim contingit facultates, vel virtutes diversas in eadem versari sub diversa ratione, ut patet de intellectu et voluntate, et temperantia acquisita et infusa : sic ergo potestas civilis et ecclesiastica poterunt habere materiam communem sub diversis rationibus, ordinando illas ad suos fines diversos. Denique hoc videtur suadere usus ipse, nam leges civiles et canonicæ versantur circa matrimonia, juramenta, usuras, et similia : et, quod difficilius videtur, in Cod. Justiniani habentur leges de Episcopis, de clericis, monachis, de Ecclesiis, quæ sunt materiæ in quibus maxime possunt leges canonicæ a civilibus distingui. Adde ipsos canones disponere leges civiles aliquando posse habere vim in foro Ecclesiæ, c. *Certum,* cum aliis, d. 10, c. 1 de Novi op. nuntiat.

5. In contrarium autem est, quia unaquæque potentia debet habere materiam sibi proportionatam, maxime quando sunt diversorum ordinum : ostendimus autem potestatem civilem et ecclesiasticam hoc modo esse distinctas, quia una est spiritualis et divini ordinis; altera materialis et naturalis : ergo necesse est ut habeant materias proportionali modo diversas. Deinde, quia ad fines distinctos diversa media ordinantur et accommodantur, quæ media solent esse materiæ legum : leges autem civiles et canonicæ habent fines longe diversos, ut ostendimus : ergo media, ergo et materias. Quod a fortiori exemplo declarari potest, quia intra latitudinem legum temporalium juxta diversos fines distinguuntur etiam materiæ diversarum legum, et ita distinguitur jus militare a jure proprio civitatis, ut significavit Isidor. 5 Etymol., cap. 7; habetur in cap. *Jus militare,* d. 1, et sumitur ex Arist. 7 Polit., c. 8 et 9; et Plat. l. 2 de Repub., et 8 de Leg.; ita ergo a fortiori in præsenti. Denique constat illas leges civiles nullas esse, quæ mittunt falcem in messem alienam, ut in superioribus ostendendo differentiam utriusque potestatis demonstratum est.

6. *In quibus differant lex canonica et civilis ex parte materiæ.* — Igitur dicendum est jus canonicum et civile in multis differre ex parte materiæ. Primo quidem, ac præcipue, quod materia legis civilis temporalis est, canonicæ autem spiritualis. Ita sentiunt communiter canonistæ in cap. *Ecclesia,* de Constit.; et legistæ

in l. *Omnes populi*, ff. de Just. et jur., et sumitur ex c. *Bene quidem*, cap. *Si imperator*, et c. *Duo sunt*, 96 dist., et cap. *Quoniam*, dist. 10, c. *Solitæ*, de Majorit. et obedientia. Ratio vero generaliter assignari potest ex dictis de potestate laica et ecclesiastica; ostendimus enim illam esse humanam et temporalem, et hanc vero quodammodo divinam et spiritualem: omnis autem potentia debet habere materiam sibi proportionatam, et nulla excedit suos limites; ergo potentiæ spirituali spiritualis materia respondet, et civili temporalis: sic enim unaquæque servabit proportionem cum sua materia, circa quam versatur. Neque obstabit huic diversitati, quod utraque possit in materiis omnium virtutum imperare, quia virtutes omnes possunt aliquo modo versari in utraque materia, et ideo quamvis utrumque jus possit attingere honestatem cujuscumque virtutis moralis, unumquodque tamen illam præscribit in materia sibi proportionata. Jam enim diximus, quamvis jus dirigat aliquam virtutem, non necessario versari circa omnes actus, vel circa totam materiam talis virtutis.

7. *Quid materia temporalis, quid spiritualis.* — Ut autem hæc differentia exacte intelligatur, oportet exponere, quid nomine materiæ temporalis, vel spiritualis intelligendum sit. Ad hoc autem declarandum adverto, in materia virtutis duo posse considerari, scilicet, actum ipsum virtutis, vel vitii, et rem circa quam versatur, quæ potest esse vel res, vel persona circa quam fit operatio, vel etiam persona operans, ad quam actus ipse præceptus vel prohibitus per legem, dicit aliquam habitudinem. Actus itaque virtutis vel vitii est proxima materia legis, ut hactenus diximus; tamen consequenter etiam alia pertinent ad hanc materiam legis ratione ipsius actus. Loquendo ergo de materia proxima legis spiritualis, materia præcipua ac primaria est actus supernaturalis, ut est actus fidei, et ideo omnes leges quæ pertinent ad fidem vel materiam ejus sunt per se canonicæ, quia tota illa materia spiritualis est. Deinde in eodem ordine collocantur actiones sacramentorum, quia etiam illæ supernaturales sunt. Unde etiam factum est ut actiones quædam, quæ alias videbantur naturales (ut matrimonium quatenus est contractus humanus, qui ad conservationem generis humani ordinatur) propter elevationem ad esse sacramentale, pertineant ad leges canonicas, juxta caput penult. et ult. de Secundis nuptiis. Idemque dicendum est de aliis actionibus sacris, et de iis præsertim quæ proxime, et directe ad cultum Dei ordinantur, ut sunt vota, juramenta, etc. Ex quo ulterius ortum est, ut res omnes circa quas per se, et proxime versantur hæ actiones, sub ea ratione ad materiam canonicam pertineant; hujusmodi sunt personæ sacræ, loca, templa et vasa, et consequenter etiam beneficia, et bona Ecclesiarum, quæ inter res sacras computantur.

8. Consequenter etiam vitia contraria hujusmodi actibus, seu rebus per se pertinent ad canonicas prohibitiones, ut sumitur ex c. *Ut inquisitionis*, cum duobus sequentibus, de Hæret., in 6, ubi sermo est de crimine hæresis, de quo dicitur ad meram jurisdictionem ecclesiasticam pertinere. Quia vero omnia peccata avertunt hominem a supernaturali fine, ex eo capite in hoc spirituali ordine computantur, juxta c. *Novit*, de Judic., tum quia opponuntur spiritualibus bonis, et ita reducuntur ad eumdem ordinem, quia contraria sunt quodam modo ejusdem generis; tum maxime quia sunt injuriæ Dei, cujus honor et cultus est primarius finis canonicæ potestatis. Atque hac ratione peccata quantum est ex se sunt materia ecclesiasticæ potestatis, et quantum est ex vi jurisdictionis sub materia legis canonicæ continentur, si aliunde conditiones aliæ concurrant, ut expediat de illis leges ferre. Denique consequenter hinc fit, ut res omnes inferiores, quatenus possunt esse materia supernaturalium actuum, vel virtutum, aut etiam vitiorum, sub hac materia canonica comprehendantur. Atque ita ex declaratione materiæ canonicæ explicatum est, quæ sit materia temporalis, seu legis civilis. Illa enim materia apta ad legem humanam, quæ hunc gradum spiritualem non attingit, temporalis est, sub qua proxime continentur actus morales, qui ad humanam societatem naturaliter necessarii sunt; remote vero res omnes, circa quas tales actus versantur, et personæ quatenus ex eis civitas, seu humana politia componitur.

9. *Secunda differentia.*—Secunda differentia inter utramque materiam assignari potest, quia canonica excellentior est et universalior. Hæc sequitur ex prima: ratio enim prioris est, quia spiritus præstat corpori; alterius vero partis ratio est, quia fere tota materia temporalis ad spiritualem finem ordinari potest, et illi subest, et sub illo respectu induit quamdam rationalem spiritualis materiæ, et ita potest ad leges canonicas pertinere. Sic enim supra dicebamus potestatem temporalem seu civilem esse ecclesiasticæ subjectam, et eodem modo dicunt juristæ materiam peccati, id est,

ubi agitur de illo vitando, seu de periculo animæ, canonicam esse, et ad leges canonicas spectare. Sic Glossa per textum in regula *Possessor*, de Regul. jur., in 6, ubi alia jura adducit, quibus locis id tradunt communiter doctores, ut notat Navar. Comment. c. *Si funeraveris*, n. 106; et idem tradunt Bartol. et alii, quos refert et sequitur Fortun. tract. de Ult. fine utriusquè juris, n. 151. Unde, sicut in naturalibus potentiis superior interdum versatur circa materiam inferioris sub altiori ratione, et ultra illam circa aliam excellentiorem, ut patet de intellectu respectu sensuum; ita quodammodo lex canonica excellentiori modo materiam legis civilis, et aliam præterea altioris ordinis complectitur.

10. *Tertia differentia.— Ante legem gratiæ cura religionis vel pertinebat ad potestatem regiam, vel cum ea conjungebatur, vel illi subordinabatur.*—Unde etiam potest tertia differentia in primariis materiis considerari. Nam materia legis civilis principalior, et magis per se intenta, est, quæ pertinet ad justitiam humanam : principalis autem materia legis canonicæ est, quæ pertinet ad justitiam et religionem divinam, quia fere reliqua omnia ad hanc refert et ordinat, ut constat ex dictis. Unde quoad hanc partem civilis potestas magis limitata nunc est in Ecclesia, quam esset ante christianam religionem ; nam olim cura religionis ordinabatur ad honestam felicitatem reipublicæ, ut supra ex D. Thoma notavimus; nunc autem religio, et spiritualis salus ac felicitas per se primo intenta est, et reliqua propter illam : et ideo olim cura religionis, vel pertinebat ad potestatem regiam, vel cum illa conjungebatur in eadem persona, vel illi subordinabatur : nunc autem cura religionis specialiter pastoribus Ecclesiæ commissa est. Unde materia primaria legis ecclesiasticæ est religionis materia, sub qua comprehendimus omnem illam, quæ ad sanctificationem animæ spectat: indirecte vero, seu in ordine ad illam, ad alias etiam materias extenditur, ut declaratum est.

11. Et hinc intelligitur qua ratione contingat, ut lex canonica et civilis interdum versentur circa eamdem materiam, quia nimirum materia per se temporalis est, et sub ea ratione potest lex civilis circa illam versari : habet tamen aliquem respectum ad spiritualia, et sub ea ratione potest ad legem canonicam pertinere. Atque hoc modo multa delicta dicuntur esse mixti fori, quia ad utramque potestatem pertinere possunt, et in eis datur locus præventioni. Et hoc tantum probat secunda ratio dubitandi, supra posita, quia diversæ facultates possunt interdum circa eamdem rem materialiter versari, et eadem res potest esse utilis ad diversos fines; et e converso idem peccatum potest perturbare rempublicam, tam in temporalibus quam in spiritualibus; ita ergo possunt hæ leges habere aliquam materiam communem, quamvis non totam, quia semper finis proprius, et præsertim excellentior, aliqua media propria, et excellentiorem materiam habet, circa quam versari nullo modo potest inferior potestas.

12. Ultimo, ex dictis intelligitur posse aliquando Pontificem determinare materiam aliquam, seu quasi reservare illam, ut tantum canonica sit, non solum declarando (*ut sine* dubio facere potest, quando materia *ipsa ex* se et ex jure divino spiritualis est), sed etiam constituendo et eximendo, sibique reservando aliquam materiam propter spiritualem rationem, etiamsi alias secundum se posset esse materia legum civilium. Ratio est, quia illa potestas est superior, et ita in ordine ad suum finem potest disponere etiam de inferiori materia, prout expediens fuerit; ergo multo magis potest sibi appropriare materiam communem, si ad decentiam rerum sacrarum judicarit opportunum.

13. *Respondetur argumentis.*— Ad rationes dubitandi in priori loco positas, in discursu capitis fere responsum est. Solum circa tertiam, quæ ex utriusque juris principiis sumebatur, tria notanda sunt. Primum est, usum legum civilium disponentium in materiis canonicis solum admitti posse in legibus civilibus quæ aut versantur circa materiam mixti fori, vel disponunt circa materiam fori ecclesiastici adjuvando ecclesiasticas leges modo ab eis permisso. In quo imprimis observare oportet ut leges civiles non repugnent canonicis; *nam*, ubi repugnaverint, canonicæ præferendæ sunt, quia sunt a superiori potestate; quando vero non solum non repugnant, sed potius conveniunt, et lex civilis juvat, et suo modo ministrat canonicæ, utraque servanda est, unaquæque in suo foro, et juxta mensuram sibi proportionatam. Sicque leges civiles prohibent et puniunt delicta, quæ per canones etiam puniuntur, ut sunt usuræ, matrimonia illicita, ut incestuosa, clandestina, et similia: nam hæc interdum sunt contra naturalem justitiam, ut usura, vel sunt contra debitum modum contrahendi etiam naturalem, et convenientem ad pacem reipublicæ, et ideo sub ea ratione possunt esse materia legum civilium in his quæ

per canonicas non prohibentur. Interdum vero leges civiles puniunt delicta quæ sunt omnino fori ecclesiastici, ut est hæresis, blasphemia, et similia, quia etiam hæc vitia nocent valde reipublicæ christianæ, etiam quoad externam pacem et felicitatem temporalem, et alias Ecclesia id non prohibet; imo utitur ministerio talium legum in suum finem: et hæc doctrina colligitur etiam ex citatis juribus, et ex c. 2, 35, q. 2, et ex capit. 2 de Desponsat. impuber., et est valde communis, ut videri potest in Glossa in Authentica *Quomodo oporteat Episcopos*, etc., in princ., verb. *Tolli*, de Elect., quæ communiter approbantur tum ibi, tum alibi, ut videre licet in Felin. in c. *Ecclesia*, de Constit. latissime, et ibi in Abbate, et aliis, et plura refert Covar. in 4, c. 6, in principio, n. 18, 19 et 20; Matienz., l. 5 Recopil. tit. 1, l. 1; Glossa 7, n. 3 et 4; Greg. Lop. in l. 5, t. 3, partit. 4, n. 3. Ex qua lege colliguntur duæ optimæ rationes supra insinuatæ, scilicet per tales leges civiles intendi ut canonicæ melius impleantur, et ut alia damna et perturbationes reipublicæ vitentur, et plura refert Sancius, l. 3 de Matrim., disp. 47, n. 12.

14. *Leges civiles observantur in canonico foro ubi canones nil disponunt et sunt usui Ecclesiæ accommodatæ.* — Secundo, observandum est leges civiles interdum admitti, non solum in eadem materia, sed etiam in usu fori ecclesiastici; quando autem hoc contingit, non fit ex vi jurisdictionis civilis, nam leges civiles non possunt ad hoc obligare, ut per se constat; sed fit ex voluntario usu potestatis ecclesiasticæ, quæ, ubi desunt canonicæ leges, civiles sibi utiles admittit, et illis utitur. Illud autem fit duobus modis per canones : unus est per generalem regulam, quod leges civiles observantur in foro canonico, ubi canones nihil disponunt, et leges sunt usui Ecclesiæ accommodatæ secundum similitudinem rationis. Ita enim profitetur Luc. 3, c. 1 de Novi operis nuntiat. ibi: *Sicut leges non dedignantur sacros canones imitari, ita et sacrorum statuta canonum principum constitutionibus adjuvantur*. Unde infra concludit: *Secundum legem et canonum statuta negotium non differas terminare*. Ubi Glossa et fere omnes doctores id notant, et Panormit., in capite secundo de Desponsat. impuber., et Bernard. Diaz. in Pract., capite decimoquarto, in fine, et ibi Salzed., qui advertunt in hujusmodi occasione leges proprii regni præferendas esse imperialibus, ubi canonicæ deficiunt, et referunt alios. Sed fortasse hoc magis est consilii quam necessitatis, cum per canones non inveniatur dispositum, nisi aliud ex consuetudine ecclesiasticorum judicum habeatur; illam enim observandam esse censeo.

15. Alter modus est, quando in particulari lex aliqua civilis est canonizata (ut aiunt), id est, canonica effecta ex acceptatione Ecclesiæ. Ad hujusmodi autem canonizationem non satis est legem aliquam civilem esse infertam in Decreto authentico Gratiani, quia ille non habuit jurisdictionem qua posset talem vim dare legi civili, sed necesse est ut pontificia auctoritate sit approbata, et inter canones recepta, ut fit in cap. 1 et 2 de Caus. possessionis, et cap. *In primis*, § *Gloriosus*, dist. 11, et ibi notat Glossa, verb. *Capituli*. Item Glossa, in capite primo de Rebus Ecclesiæ non alienand., in 6, ver. *Tractatus*, ubi Germin. et alii.; Abb. in cap. *Super eo*, 1 de Testibus, n. 4; et latius ibi Felin., n. 3, et in cap. 2 de Rescript., n. 29 et 43; et bene Rebuff., in tract. Nominationum, q. 5, n. 15; et Gutier., lib. 1 Canonic. quæstionum, cap. 21, num. 32 et 33, qui refert Ripam in cap. 2 de Rescript., num. 80, et alios.

16. *De legibus Codicis circa personas ecclesiasticas.*—Tertio, observandum est circa leges illas Codicis a Justiniano imperatore editas circa personas et res ecclesiasticas. Ad quas aliqui respondent eo tempore nondum fuisse personas, et bona ecclesiastica exempta a jurisdictione imperatorum. Sed non potest admitti responsio, tum quia id quod supponit simpliciter falsum est; tum etiam quia saltem de rebus et causis ecclesiasticis est certum, semper fuisse exemptas, cum tamen leges illæ etiam de his materiis multa disponant. Alii respondent fuisse factas illas leges ex consensu Pontificum, sic enim non repugnat laicum spiritualia tractare, ut indicatur in cap. *Decernimus*, et c. *Cum non ab homine*, de Judic., et ibi notatur, et Glos. in cap. *Imperium*, dist. 10 et 16, q. 7, in princ. Sed hoc non est verisimile, quia, licet interdum Pontifices conferant secularibus principibus aliqua particularia, quæ sine spirituali jurisdictione exerceri possunt, non tamen illis conferunt spiritualem jurisdictionem, nec Ecclesiæ gubernationem committere possunt, et ideo non est verisimile illis contulisse potestatem ad illas leges ferendas; et maxime cum de illa commissione non constet, et imperatores in eis propria auctoritate uti, et in eo sensu loqui videantur. Alii ergo excusant imperatores, quod bona fide et omnino juvando Ecclesiam illas leges fecerint, et forte non ad obligandum, vel cogendum

ecclesiasticos, vel in materia ecclesiastica; sed ad instruendum suos ministros de rebus ecclesiasticis, ut servare illas, et juvare Ecclesiam possent, cum oporteret: et certe hoc animo videntur multæ similes leges positæ inter leges Partitarum Hispaniæ. Utcumque vero sit, certum est illas non esse veras leges, nec obligare, juxta cap. *Litteras*, de Juram. calum., nisi in his in quibus fuerant canonizatæ; in aliis vero, si fuerint contrariæ canonibus, contemnendæ sunt, ut etiam sumitur ex l. *Privilegia* et l. *Cassa*, c. de Sacrosan. Eccles.; si vero non sint contrariæ, poterunt deservire per modum instructionis, non per modum juris. De quo videri potest Felin. in dicto capit. *Ecclesia*, de Constit., n. 36; et ibi Panormit., n. 15.

CAPUT XII.

UTRUM POTESTAS ECCLESIASTICA EFFICACIAM HABEAT IN ACTUS MERE INTERNOS, ITA UT PER LEGEM CANONICAM PER SE PRÆCIPI AUT PROHIBERI POSSINT.

1. *Ratio dubitandi.*—Explicuimus hactenus proprium principium, et finem legis canonicæ, sequitur ut declaremus materiam ejus, et incipiamus a propinquiori, quæ est actus humanus, et quia de actu exteriori in genere nulla est difficultas, de interiori specialiter inquirimus; nam, licet de lege humana in communi supra definierimus non posse per se versari circa internos actus, in lege canonica habet illa resolutio specialem difficultatem, quam in hunc locum remisimus. Est autem generalis ratio dubitandi, quia potestas ecclesiastica est spiritualis, et ordinatur principaliter ad internum bonum animarum, et habet altius principium, scilicet, Deum ipsum supernaturaliter illam conferentem, et ideo ex utroque capite videtur posse immediate versari circa interiores actus. Unde argumentor in hunc modum: nam Christus Dominus habet potestatem ferendi leges obligantes ad actus internos, ut credendi, et similes, et ideo potuit præcipere confiteri etiam cogitationes internas: ergo potuit Vicario suo relinquere participationem hujus potestatis: nulla est enim repugnantia: ergo relicta fuit ab eo.

2. Probo hanc ultimam consequentiam variis modis: primo, ex generalitate illorum verborum, *quodcumque ligaveris*, etc. Cur enim a nobis limitatur, cum principis concessio ample sit interpretanda? Secundo, ex congruentia insinuata, quia ad finem hujus potestatis hæc materia proportionata est; nam interna salus animarum, quæ per hanc potestatem intenditur, magis pendet ex internis actibus quam ex externis. Tertio, probatur inductione; nam primo potest Ecclesia remittere interiores culpas per absolutionem sacramentalem. Deinde potest dispensare in votis, etiam pure internis et mentalibus; ergo habet jurisdictionem in tales actus. Item potest similia vota irritare. Præterea potest pœnas pro peccatis debitas per indulgentias remittere, quod etiam requirit potestatem jurisdictionis, ut nunc suppono. Præterea aliquando excommunicat propter interiorem actum, ut propter hæresim mentalem, ut ex multis Decretis conatur probare Medina statim citandus. Interdum etiam videtur punire actum externum ob conditionem internam æque hominibus occultam, quod perinde est. Tandem potest hæc sententia confirmari, quia homo potest se voluntarie subjicere alteri per votum obedientiæ, etiam quoad internos actus; quid ergo mirum quod Christus subjecerit fideles Vicario suo, etiam quoad interiores actus?

3. *Prima opinio affirmativa.*—Propter hæc et similia argumenta, nonnulli doctores affirmant posse Ecclesiam ferre leges quæ immediate versentur circa interiores actus. Ita sentit Glossa in Clement. 1 de Hæret., § *Verum*, verbo *Eo ipso*; Glossa etiam in c. *Cogitationis*, de Pœn., d. 1; Adrian., quodl. 8, a. 1, litter. H et sequent.; Medin., Cod. de Orat., q. 15; de hac re Albert. Pighi, l. 6 de Ecclesiast. hierarchia, c. 26, et Summa Rosel., verbo *Absolutio*, 1, num. 28 et 29, ubi plura allegat, sed non recte, ut Sylvester advertit.

4. *Sententia communis.*—Contraria tamen sententia communis est, quam tenet divus Thomas 1. 2, q. 91, art. 4, q. 100, art. 9; et ibi Soto, et reliqui expositores: item Soto in d. 22, q. 2, a. 3, et Cajetanus 22, q. 11, a. 3, et opusc. de Auctoritate Papæ, c. 19, et in Summa, verb. *Hæresis*; Palud. in 4, d. 13, q. 3, a. 1, n. 15; et d. 15, q. 5, a. 2, n. 24; et d. 17, q. 2, a. 2, et q. 7, n. 20; Major in 3, d. 25, q. 2, dub. ult.; Durand. in 4, d. 15, q. 12; et d. 17, q. 8; Antonin., 3 p., tit. 24; Almain. de Potestate Ecclesiæ, c. 10; Castro, l. 2, de Justa hæret. punit., c. 18, et lib. 2 de Leg. pœnal., c. ult.; Gabr., lect. 62 in Can., litt. K; Gerson., tract. de Vit. Spirit., lec. 4, sub Alphab. 62, litt. G et H; Navar. in Sum., c. 27, n. 57, et in dicto c. *Cogitationis*, de Pœnit., d. 1, n. 9; et in c. *Si quis non dicat*, eadem dist. n. 8, ubi refert Felin., Hippolyt. et

alios; idem in princ. de Pœnit. 5, n. 23; Driedo, lib. 3 de Libert. Christiana, cap. 5; Simancas, de Cathol. instit., tit. 42, n. 3; Ang., verb. *Hæreticus*, ubi refert canonistas, et verb. *Hora*, n. 27, Sylvest., verb. *Excommunicatio*, 7, n. 3, ubi male allegat Angel. in contrarium, ut infra videbimus, et verb. *Hora*, quæst. 11, et verb. *Hæresis*, 1, quæst. 8; Armil., eodem num. 1, et bene Tabien. verb. *Excommunicatio*, 5, casu 4, num. 4.

5. *Humana potestas non potest judicare de actibus mere internis, nec punire, cum nequeat scire illos.* — Fundamentum potissimum divi Thomæ est, quia humana jurisdictio non potest ferre leges de actibus de quibus non potest judicare, nec punire; sed potestas ecclesiastica humana non potest judicare de actibus mere internis, neque illos punire; ergo nec potest de illis leges ferre. Minor expresse asseritur in cap. *Sicut tuis*, et c. *Tua nos*, de Simon. : *Nobis*, inquit Pontifex, *solum datum est de manifestis judicare*; sumitur etiam ex cap. *Erubescant*, d. 32. Et ratio est, quia judicium supponit causæ cognitionem; actus autem interiores sunt omnino extra cognitionem humanam, et ideo judicium de internis ad solum Deum pertinet: *Homo enim videt ea quæ parent, Deus autem intuetur cor*, 1 Reg. 16; et ideo dicebat Paul. 1 ad Corinth. 14 : *Nolite ante tempus judicare quoad usque veniat Dominus, qui et illuminabit abscondita tenebrarum, et manifestabit consilia cordium.* Major autem sumitur ex Arist., 10 Ethicor., c. 5, dicente potestatem legislativam necessario debere conjunctam habere potestatem coactivam, quia alias esset inutilis et inefficax: unde fit hominem solum posse ea lege præcipere, quæ potest punire, si aliter fiant; non punit autem nisi judicando; ergo circa ea tantum versatur lex humana, circa quæ potest humanum judicium versari. Potest etiam idem probari a paritate rationis, vel etiam a fortiori, quia plus est legem ferre quam judicare, et quia lex esse solet regula humani judicii.

6. *Difficultas.* — Hoc vero fundamentum difficultate non caret. Interrogo enim de quo judicio sit sermo in majori assumpta, aut de judicio quod profertur ab homine per sententiam, aut quod proferri potest ab ipso legislatore per legem : interdum enim ita fertur judicium; quando, videlicet, lex ipsa per se ipsam punit delictum, ferendo, verbi gratia, excommunicationem ipso facto incurrendam, quæ propterea vocatur latæ sententiæ, quia fert lex ipsa sententiam. Si intelligatur priori modo, videtur falsa illa major, quia multa possunt prohiberi et puniri per legem ecclesiasticam, quæ non possunt per sententiam hominis condemnari, ut sunt omnia ita occulta, ut probari non possint; et ratio est, quia ut homo judicet, indiget testibus et probatione facti : ut autem lex judicet et puniat, non semper hoc est necessarium, sed sufficit conscientia delinquentis, ut patet in exteriori hæretico omnino occulto, qui statim manet excommunicatus, et in conscientia tenetur abstinere. Si autem judicium in majori propositione sumatur posteriori, vel generali modo, sic in eadem propositione petitur principium; nam hoc est de quo agimus, scilicet, an lex ipsa per se possit judicare de actibus occultis per se, sicut potest de per accidens occultis ; et sic facile negabitur minor de eodem judicio intellecta : nam jura quæ in probationem adducuntur non sunt ad rem, quia loquuntur de judicio ferendo per sententiam hominis. Et præterea propositio illa, quod potestas legislativa non possit esse circa aliquem actum sine coactiva, non videtur per se necessaria, si sermo sit de coactione, ut distinguitur ab obligatione in conscientia, quam fortasse Aristoteles ignoravit, et ideo postulavit externam coactionem, quæ det efficaciam legi. At vero si lex obligat in conscientia, ut maxime de ecclesiastica infra ostendemus, illa est sufficiens efficacia legis; imo pœnæ, vel censuræ, quæ ipso jure ab Ecclesia imponuntur, maxime habent efficaciam ex ligamine conscientiæ; ergo non repugnat Ecclesiam habere potestatem ad ferendas leges, quæ in conscientia obligent pro actibus internis, etiamsi non posset ad illos exterius et per hominis actionem cogere.

7. *Non esse impossibilem ecclesiasticam potestatem in mere interna : de facto tamen non dari, non enim constat ubi data.* — Priusquam ad hæc respondeam, censeo præcipuam probationem hujus sententiæ non esse sumendam ex impossibilitate rei secundum se, hanc enim plane non video, quod et argumentum proxime factum, et rationes in principio positæ persuadere videntur; potuisset enim Christus, si voluisset, hanc potestatem Ecclesiæ dare. Tractanda est ergo res de facto, et probandum est non dedisse : nam hoc mihi multo verisimilius est. Et primum argumentum sit, quod in Scriptura non est aliquod indicium hujus potestatis; sed hæc occulta interiora semper reservantur Deo, et ad hoc faciunt verba supra adducta ex Paulo. Neque etiam summi Pontifices de hac potestate mentionem aliquam fe-

cerunt, sed potius ubique significant hæc esse extra forum suum, cum tamen alias jurisdictionem suam totam sæpe explicent et tueantur. Est etiam magnum argumentum, quod hactenus non invenimus legem datam ab Ecclesia de his actibus mere internis; quod enim nunquam factum est, signum est fieri non posse. Antecedens non potest probari directe, constabit tamen sufficienter, respondendo ad decreta quæ Medina adducit, et reliqua argumenta solvendo.

8. *Potestas legislativa per se primo ordinatur ad externum Ecclesiæ regimen, actus autem internus mere non pertinet ad hoc.* — Præterea addi potest congruentia, quia potestas legislativa per se primo ordinatur ad externum et commune Ecclesiæ regimen, ut in ea omnia convenienter et ordinate fiant; ergo per se versari debuit solum circa exteriores actus; nam Ecclesia corpus est visibile, et ideo materia accommodata ad ejus communem et externam gubernationem, debet etiam esse sensibilis, et externa; illa ergo tantum est proportionata potestati legislativæ. Et confirmatur, quia gratia accommodatur naturæ; postulat autem natura hominis ut in ordine ad regimen communitatis humanæ, in solis actibus servetur communicatio, et debita proportio, tam inferiorum ad superiores, quam e converso, atque ipsorum membrorum inter se; et ideo ait D. Thomas 2. 2, q. 104, art. 5, obedientiam humanam ad homines, solum esse in his quæ per corpus fiunt, et non in omnibus, sed in his quæ pertinent ad dispositionem actuum, et rerum humanarum, ac sensibilium: nam ea quæ sensibilia non sunt non censentur humana, saltem in ordine ad communitatem humanam. Ergo Christus Dominus hoc modo contulit Ecclesiæ potestatem illam, quæ ad hoc Ecclesiæ regimen pertinebat. Nam actus interiores proprie non pertinent ad communitatem, sed ad privatam uniuscujusque salutem, vel damnationem, quibus sufficienter provisum est per priorem potestatem ad internum forum pertinentem: hæc ergo est propria ratio hujus institutionis, et veritatis.

9. Et juxta illam explicanda est ratio D. Thomæ, et communis. Non enim eo tendit, ut persuadeat, aliud fuisse omnino impossibile, sed solum ut declaret hunc esse ordinem consentaneum naturæ hominis. Quo sensu verum est, juxta rei naturam et ordinariam legem, solum illum actum posse humana lege præcipi, qui potest per homines judicari, ita ut sermo sit de judicio per sententiam hominis proferendo. Imo eadem ratione verum est, nihil posse per legem ipsam judicari, nisi quod de se etiam potest judicari per hominem. Nam ipsa sententia hominis dicitur esse quædam lex particularis, et e contrario lex imponens pœnam ipso jure est quædam sententia generalis: unde in supremo Pontifice sunt actus ejusdem potestatis. Quod autem interdum contingat aliquid quod prohibetur et punitur per legem humanam, non posse puniri per sententiam hominis, accidentarium est ex occasione aliqua extrinseca, quia nimirum deficiunt testes seu probationes, non vero ex natura talis actus, qui revera posset esset materia hujusmodi judicii, ut supra l. 3, c. 5, declaravi. Similiter illa propositio, quod potestas legislativa semper habet potestatem coactivam conjunctam, vera est, et moraliter necessaria, ut inductione constat in quacumque alia simili potestate, et quia utraque pertinet ad perfectam jurisdictionem. Nec sufficit per se loquendo posse obligare in conscientia, nisi interveniat etiam potestas cogendi ad hanc obligationem implendam, seu (quod idem est) ad puniendos transgressores hujus obligationis. Quamvis ergo speculative rem considerando, sit una potestas separabilis ab alia, non tamen moraliter, et juxta convenientem institutionem, et ideo Christus Dominus non dedit potestatem hominibus ad ferendas leges de illis actibus, pro quibus non poterant transgressores punire, non solum ex accidenti, sed per se, et ex naturali conditione talium actuum.

10. *Fit satis primæ rationi.* — Ex his facilis etiam est responsio ad primam rationem in principio positam; concedimus enim Christum de absoluta potentia sua potuisse dare Ecclesiæ hanc potestatem; negamus autem dedisse: et ad verba *quodcumque ligaveris*, etc., respondemus distributionem illam intelligendam esse de omnibus requisitis ad convenientem Ecclesiæ gubernationem. Quæ autem hæc sint, quamvis ex discursu rationis magna ex parte possit intelligi, præcipue sumendum est ex traditione, et communi doctrina Ecclesiæ. Ex utroque autem capite intelligimus illam potestatem ligandi, quatenus legislativa est, in materia tantum externa, et sensibili versari. Dico præterea (respondendo ad alteram probationem sumptam ex fine) potestatem ecclesiasticam in tota sua latitudine sumptam, duplicem esse, scilicet, fori interni et externi. Quas ita distinxit ac declaravit D. Thomas, 4, dist. 18, q. 2, art. 1, quæstiunc. 1, quod in foro conscientiæ causa agitur inter hominem

et Deum : in foro autem exteriori causa agitur hominis ad hominem. Hinc ergo fit, ut prior potestas possit versari circa actus interiores, imo illos potissime respiciat, quia per illos maxime ordinatur homo ad Deum, et in illis consistit interna salus singulorum fidelium, propter quam maxime hæc potestas datur. Et ob eamdem causam actus hujus potestatis ad jurisdictionem pertinent, quam Juristæ vocant voluntariam, quæ exercetur in commodum subditi, seu rei, et ad petitionem, vel consensum ejus, quia interior salus et reconciliatio cum Deo voluntaria esse debet. Qui autem actus ad hanc potestatem pertineant, infra dicetur; certum est autem legislationem non esse actum hujus potestatis, et ideo ab illa nullum sumi argumentum. At vero potestas ecclesiastica, quatenns gubernativa est totius communitatis, ut sic, habet etiam suam materiam proportionatam, nimirum, actus externos ad gubernationem etiam Ecclesiæ exteriorem pertinentes, et ad hunc ordinem pertinet potestas ecclesiastica, ut legislativa est. Nam, licet ecclesiasticæ leges etiam ordinentur ad finem supernaturalem, et ad internum bonum animarum, non tamen immediate operando illud, sed media honestate actuum externorum, circa quos proxime versantur.

11. Ad inductionem, quæ in contrarium fiebat, facilis etiam est ex dictis responsio. Nam primo aliqua ex his quæ ibi recenseutur, non pertinent ad hanc potestatem legislativam, de qua agimus, sed ad jurisdictionem fori interni, ut absolutio a peccatis, quæ maxime spectat ad jurisdictionem fori sacramentalis, quod est maxime internum. Quanquam eo modo, quo fit inter homines, necessario postulet ut, licet peccata sint omnino interna, per externam confessionem ad tale judicium deferantur. Quod solus Christus instituere et primario præcipere potuit. Quomodo autem ecclesiastica etiam lex in hac materia versari possit, in capite sequenti dicitur.

12. *De dispensatione votorum.—Illa potestas non est coactiva, sed jurisdictionis voluntariæ.* — Secundum exemplum erat de potestate dispensandi in votis, etiamsi sola mente interius facta sint. Ad quos respondeo non esse similem rationem. Primo, quia illa potestas non est coactiva, sed jurisdictionis voluntariæ, et ideo mirum non est quod etiam circa actus internos data sit. Secundo, quia hæc potestas magis respicit forum animæ, seu ejus bonum, quam externam gubernationem Ecclesiæ, et ideo ex hac parte merito extendi potuit ad actus internos. Declaratur, quia hæc potestas data est a Deo ad remittendum nomine ejus obligationem illi factam per hominis promissionem, et ita ejus actus versatur tantum inter hominem et Deum, ideoque in actum interiorem cadit. Imo, si attente res consideretur, propria voti obligatio, quæ per ejus dispensationem tollitur, per actum internum inducitur : nam exterior prolatio voti magis est, ut hominibus innotescat obligatio voti, quam apud Deum illam inducat, quia Deus non indiget signo externo, ut cognoscat et acceptet promissionem, et ideo talis potestas per se respicit illam obligationem, sive per solum actum internum, sive cum externo inducta sit. Moraliter autem loquendo, semper necessarium est ut votum internum exterius proponatur superiori, ut illud valeat dispensare. Nam, licet cogitari posset casus in quo superior, votum ignorans, sub conditione dicat : Ego tecum dispenso, si forte votum emisisti, etiam sola mente; tamen hoc non potest moraliter considerari, quia dispensatio voti requirit cognitionem causæ, et consequenter cognitionem materiæ ejus, et periculi, quæ vix potest intelligi moraliter sine notitia voti. Verum est tamen hoc non multum referre, quia semper actus hujus dispensationis fertur in ipsum vinculum, et internum actum, licet exterior significatio illius præcedat.

13. *De commutatione voti.* — Tertio, idem dicendum est de commutatione voti; nam est ejusdem potestatis, quatenus jurisdictionem Prælati requirit, aliqualemque dispensationem saltem partialem includit, ut tract. de Relig., lib. 6, cap. 9 et seq. dictum est. De irritatione vero alia est ratio, quia non necessario est potestatis jurisdictionis, sed dominativæ, ut ibidem dixi. Fit autem dupliciter, scilicet, vel ex parte materiæ, vel ex subjectione voluntatis voventis. Prior modus tunc habet locum, quando materia est sub alterius dominio et potestate, et ideo necesse est ut sit materia sensibilis : nam illa tantum ita esse potest sub alterius potestate, ut possit libere usum illius prohibere, et ita ex hac parte talis irritatio directe versatur circa materiam sensibilem, et indirecte ac per consecutionem tollit internum vinculum voti. Si autem tale esset votum, ut non solum actus ipse promittendi esset mentalis, sed etiam materia promissa esset interna, ut sancta cogitatio, vel mentalis oratio, non posset ex parte materiæ irritari, nisi remote, præcipiendo nimirum aliquod opus externum, quod aliud internum impediret. At vero per

irritationem directam possunt hujusmodi vota irritari, eo quod vovens, quoad suam voluntatem et potestatem se obligandi firmiter, pendet omnino a voluntate alterius, vel ob defectum ætatis, et naturalem subjectionem, ut in filio impubere, vel ratione religiosæ professionis, et voti obedientiæ, quod includit: hanc autem dependentiam habent vota, ut promissiones ad Deum sunt, ac subinde etiam ut mentalia sunt, quia respectu Dei ibi consummantur. Denique vota hæc conditionem includunt, ratione cujus irritari possunt, non subsistente conditione. Et ita ex his actibus nullum potest sumi argumentum a simili, quia sunt valde diversi, et a diversis non fit illatio.

14. *De remissione pœnarum per indulgentias.*—Quartum exemplum erat de remissione pœnarum apud Deum per indulgentias, quod idem habet responsum. Nam potestas ad dispensandum thesaurum per concessionem indulgentiarum, magis reducitur ad potestatem fori interioris: nam illud negotium etiam versatur inter hominem et Deum, et ad perfectam liberationem animæ ab omni reatu ordinatur, ut in proprio tract. de Indulgent. dictum est. Denique quod ultimo loco ibi assumitur, falsum est, scilicet, excommunicationem ferri propter actum pure mentalem; nam jura quæ loquuntur de peccato hæresis, intelliguntur de illa quæ prodit aliquo modo in actum externum, ut communiter doctores allegati docent et in propria materia ex professo tractandum est et explicandum, et nonnulla de hoc puncto diximus in t. 5 de Censur., disput. 4, sect. 2. De alia vero difficultate ibi tacta de conditionibus occultis actuum externorum, dicemus commodius capite sequenti.

15. Ad ultimam confirmationem de subjectione quoad actus internos mediante voto, non desunt qui existiment, etiam ratione voti obedientiæ, non posse superiorem præcipere actum mere internum, ut verbi gratia, orationem mentalem; quia, licet possit prohibere exteriores actus qui interiorem impedire possunt, non vero directe obligare ad exercendum actum interiorem. Et videtur favere D. Thom. 2. 2, quæst. 104, art. 5, quatenus generaliter ait, quoad interiores animi motus hominem soli Deo subjici. In contrarium vero est, quia homo potest vovere Deo immediate et absolute actum mere internum, ut omnes in materia de voto absolute fatentur; et est res clara, quia tale votum erit de meliori bono et possibili : ergo potest etiam idem vovere sub conditione, si Prælatus præceperit, quia hoc nec difficilius est, nec minus honestum quam primum : hoc autem virtualiter fit vovendo obedientiam in ordine ad talem actum; ergo, supposito tali voto, potest superior præcipere talem actum.

16. *Lex fundatur in jurisdictione quæ solum data est quantum expedit ad commune bonum.* — Quocirca loquendo de possibili, hoc posterius censeo verum. Neque est simile de potestate legis, quia lex fundatur in jurisdictione, quæ solum data est, quantum expedit ad bonum commune, ut diximus : hoc aliud præceptum fundatur in voluntate voventis, et pacto, seu promissione ejus, quæ, quia Deo principaliter fit, de actu etiam mere interno fieri potest. Item quia materia voti latius patet quam legis ; nam votum maxime est de consiliis, de quibus non est lex. An vero de facto Prælati religionum habeant hanc potestatem, et hæc sit intentio voventium obedientiam, pendet ex regula uniuscujusque religionis. Quia juxta doctrinam D. Thomæ, et communem, non omnes religiosi vovent eamdem obedientiam, sed singuli secundum suam regulam, et ideo si regula præcipit, vel consulit actus mentales, vel significat Prælatos posse illos injungere, tunc eodem modo interpretandum est obedientiæ votum, ut, scilicet, possint Prælati tales actus imponere ; recte autem facient nunquam eos imponendo sub rigore præcepti, propter periculum vitandum ; satis enim est exteriorem vacationem præcipere.

CAPUT XIII.

UTRUM LEX CANONICA POSSIT CONCOMITANTER PRÆCIPERE AUT PROHIBERE ACTUS INTERNOS SIMUL CUM EXTERNIS.

1. *Duobus modis cadere actum internum indirecte sub præceptum de externo actu.* — Duobus modis potest interior actus cadere indirecte sub præceptum de exteriori actu, ut notavi lib. 3, cap. 12, in fine ; unus est tantum per quamdam consecutionem, quatenus per legis prohibitionem exterior actus fit malus, tam in ratione actus quam in ratione objecti moralis, et ideo ex vi illius legis consequenter fit malum internum propositum faciendi talem actum prohibitum, vel non faciendi talem actum præceptum pro tali tempore. Et de hoc modo non movetur quæstio, quia dicto loco ostendimus, ex omni lege humana justa consequi hanc obligationem : unde necesse est ut majori ratione hanc vim habeat lex canonica. Quis enim dubitet esse peccatum mortale proponere

non audire Missam in die festo, cum sit de objecto pravo, et actus interior sumat malitiam suam ab objecto? Unde in cap. *Nulli*, d. 19, dicitur : *Nulli fas est, vel velle, vel posse transgredi apostolicæ sedis præcepta*. Quanquam illud velle non possit ab Ecclesia puniri, quia ad hoc oporteret directe, et per se de illo ferre judicium; et ideo quæ de punitione in illo capite adduntur, necessario sunt de voluntate in effectum prodeunte intelligenda. Alter modus indirectæ prohibitionis, vel præcepti actus interioris per legem humanam est per quamdam concomitantiam cum actu exteriori, ita ut præcipiendo, vel prohibendo exteriorem, compræcipiatur, vel comprohibeatur actus internus, ita ut sit quasi pars actus integri et compositi, qui est propria materia illius legis, et de hoc modo prohibitionis intelligitur proposita quæstio.

2. Oportet autem satis distinguere hanc conjunctionem actus interni cum externo sub eadem lege, quæ per se versatur circa actum, ut externus est : fieri enim potest duobus modis. Prior est, quando conjunctio est talis, ut internus actus per exteriorem manifestetur, tanquam causa per effectum, ut voluntas audiendi Missam conjuncta est cum actu audiendi libero; alter est, quando actus interior conjungendus exteriori per illum non manifestatur, ut est in eodem exemplo attentio assistentis ad Missam audiendam, vel intentio audiendi illam propter Dei cultum, vel propter turpem finem. De priori ergo modo nulla est quæstio, quia in dicto etiam loco ostensum est legem humanam, ut sic, posse præcipere indirecte hujusmodi actum internum, qui ad externum requiritur tanquam necessaria causa ejus, quia lex præcipit actum externum humanum, et libere exercendum : impossibile autem est hoc modo illum præcipere quin simul compræcipiat (ut sic rem explicem) talem actum. Reducitur ergo quæstio ad actus interiores posteriori modo conjunctos cum externis.

3. ***Prima sententia affirmans, licet conjunctio sit per accidens et tantum ex intentione operantis, ob usum Ecclesiæ.*** — De his itaque actibus internis duas invenio opiniones extreme contrarias. Prima est, posse legem humanam prohibere actum internum, ut conjunctum alicui exteriori, etiamsi illa conjunctio non sit per se, sed mere per accidens ex arbitrio operantis. Ita sensit Angel., verb. *Hæreticus*, n. 2, et sequitur Tabien., verb. *Excommunicatio*, 5, casu 4; et Cajet. in Sum., verb. *Excommunicatio*, c. 3, et verb. *Hora*, § 3; Soto, l. 10 de Justit., q. 5, art. 3; et videntur consentire Cord., lib. 4, q. 13; et Covar. in Regul. *Peccatum*, 2, 7. Fundantur in usu Ecclesiæ, afferuntque multa jura, quæ hoc modo videntur præcipere aut prohibere actus internos simul cum externis. Primum sit cap. *Omnis utriusque*, de Pœnit. et Remis., quatenus præcipiendo confessionem annuam, præcipit dolorem necessarium, et confessionem cogitationum mere internarum. Secundum est cap. *Dolentes*, de Celebrat. Missar., et Clement. 1, eodem, ubi præcipitur clericis recitatio attenta et devota. Tertium est cap. *Commissa*, § *Cæterum*, de Elect., in 6, ubi punitur qui recipit beneficia absque intentione suscipiendi debitum ordinem intra annum, nisi mutata voluntate ordinetur. Quarto, ex Clement. 1, § *Verum*, de Hæret.. ubi Inquisitores qui ex odio vel intentione turpis lucri omittunt, contra justitiam et conscientiam, procedere contra aliquem in causa fidei, excommunicantur. Quinto, ex Clement. 1, de Stat. Monach., ubi monachus Benedictinus sine licentia se conferens ad curiam, animo accusandi Prælatum, excommunicatur, et non, sine tali intentione. Sexto, ex c. *Si quis*, 8, d. 30, ubi excommunicatur qui ex contemptu vel interna superstitione jejunium ecclesiasticum non servaverit, et non alias ; cum tamen contemptus, interior actus sit. Et eodem modo solent jura canonica excommunicare facientes hoc vel illud, *scienter* aut *temere*, et cum aliis similibus particulis significantibus modos mere internos actuum externorum, qui nec sunt per se connexi cum illis, nec per illos manifestantur, et nihilominus censura incurritur cum illo modo, et non sine illo, ut est communis doctrina; ergo.

4. ***Secunda opinio negativa.*** — Secunda opinio negat posse Ecclesiam præcipere, prohibere aut punire actum internum conjunctum mere per accidens cum externo; aut e converso punire externum propter talem internum, qui nec sit causa externi, nec per illum manifestetur. Referri solet pro hac sententia Sylvest. verb. *Excommunicatio*, 7, in 2 Excommun., quatenus impugnat sententiam Angeli, sed revera non hoc sentit, ut ex dicendis constabit. Refertur etiam Almain., de Potest. civili, cap. 3, et probare videtur Navar., de Pœnit., d. 5, in principio, n. 26; clarius in Comment., c. fin. de Simon., n. 20, ubi ex illo textu id confirmat; nam ideo ibi non punitur simonia mentalis in exterius opus prodiens, quia vitium illud non manifestatur in opere, sed in intentione tantum mentis consistit. Allegat etiam

c. *Venerabilem*, § ult. de Sentent. excommunicat., in 6. Et hanc sententiam defendunt aliqui moderni in hac materia, et ex illa inferunt primo, eum qui in Quadragesima confitetur diminute, tacendo et omittendo in confessione peccata cordis per se occulta, non incurrere sententiam excommunicationis latam contra eos qui non observant præceptum Ecclesiæ confitendi semel in anno, quia ille non transgreditur præceptum Ecclesiæ, sed divinum tantum, quia non omittit circumstantiam confessionis externam, de qua possit Ecclesiæ constare : unde idem a fortiori dicent de illo qui confitetur invalide ex defectu interioris doloris necessarii. Secundo, inferunt clericum beneficiatum recitantem horas exterius integre et complete, quamvis sine ulla attentione recitet voluntarie, non transgredi proprium ecclesiasticum præceptum, nec incurrere pœnas ecclesiasticas impositas transgressoribus illius præcepti, quia nihil omittit eorum quæ exterius fieri debent, et de quibus possit Ecclesiæ constare. Secus vero esset si illa mentis distractio ex actione exteriori prohibita proveniret ; nam tunc jam posset constare de transgressione. Tertio, inferunt non peccare contra prohibitionem Ecclesiæ inquisitores injuste agentes ex odio, nec censuram incurrere, nisi odium illud in ipso externo opere ostendant ; et sic de aliis.

5. *Mens auctoris et distinctio.*—Mihi autem videtur distinctione utendum ; nam interdum actus internus conjungitur cum externo tanquam necessarius ad aliquod esse morale, vel quasi artificiale, quod lex humana potest intendere vel præcipere, esto ille actus externus ad materialem illam actionem sensibilem, prout exterius apparet, necessarius non sit. Ut, verbi gratia, intentio baptizandi necessaria est ut fiat Baptismus, licet non sit necessaria ut fiat ablutio, neque ut verba exterius proferantur, et ideo non obstante priori necessitate, illa intentio baptizandi exterius non manifestatur evidenter per exteriores actiones abluendi, aut verba proferendi. Aliquando vero conjungitur internus actus exteriori omnino extrinsece tam physice quam moraliter, id est, tam respectu actionis externæ materialiter sumptæ, quam respectu ejusdem sub ratione sacramenti, vel contractus, vel alterius similis formalitatis moralis, quæ interdum esse potest materia legis humanæ, vel præcipientis, vel prohibentis : ut erit in dicto exemplo intentio baptizandi gratis et non propter pretium, vel alia similis, a qua non pendet baptismus, nec ut ablutio, nec ut sacramentum. De his ergo duobus generibus actuum internorum censeo esse diverso modo loquendum, tam in præceptis affirmativis quam in negativis, et ideo sigillatim de illis dicemus.

6. *Sufficit necessitas alicujus esse moralis, ut actus internus jubeatur ob externum, ut patet inductione in sacramentis Ecclesiæ.* — Dico ergo primo : aliquando actus internus potest cadere sub obligationem legis, seu præcepti humani, etiam si ex vi actus externi innotescere non possit infallibiliter, id est, licet non sit necessarius talis actus internus ad efficiendum materialiter actum externum, dummodo sit necessarius ad aliquod esse morale externi actus, quod sæpe potest esse materia legis humanæ. In hoc sentio cum priori sententia, et fortasse Sylv., Almain. et Navar. non intendunt hoc negare ; imo videtur esse communis sententia theologorum, ut patebit. Et probatur primo inductione : nam ad vere contrahendum per exteriora verba necessarius est internus consensus, licet, per exteriora verba contractus, non evidenter appareat talis consensus, quia non est necessarius ad substantiam verborum, et tamen Ecclesia, imo et respublica potest subditis suis præcipere in multis casibus ut vere contrahant, et pro illis posset leges ferre ; ergo ex vi talis præcepti obligatur homo ad contrahendum cum vero consensu, alias inutilis esset talis lex. Sic etiam Ecclesia præcipit omnibus recipientibus sacrum ordinem, ut castitatem voveant, quod facere non possunt sine interna intentione vovendi, aut se obligandi ad castitatem, quæ per exteriorem ordinationem non innotescit. Idem argumentum sumi potest ex eo, quod Ecclesia potest præcipere sacerdoti, ut aliquando sacrificet, quod facere non potest sine interiori intentione conficiendi ; ergo ad illam obligatur ex vi illius præcepti ; alias inefficax valde et inutile esset præceptum ; simileque est de omni præcepto ecclesiastico recipiendi aliquod sacramentum ; et de cap. ult. de Hæret. in 6, ubi præcipitur inquisitoribus *ut puram, ac providam intentionem habeant*, etc. ; et de præcepto recitandi horas canonicas, nam (quidquid sit de attentione) saltem de intentione orandi omnes doctores conveniunt esse necessariam ex vi talis præcepti, quoniam sine intentione orandi non erit vera oratio, sed ficta.

7. *Solvitur objectiuncula.*—Dicet forte aliquis in his omnibus casibus non præcipi actum internum ex vi juris humani, sed ex vi juris divini, vel naturalis. Nam Ecclesia solum præ-

cipit exercitium illius actus exterioris in ordine ad talem finem, et tunc præceptum divinum vel naturale obligat ad operandum cum tali intentione, vel consensu, etc. At hoc neque universaliter verum est, nec in aliquo ex dictis exemplis sustineri potest. Primum patet in actu, verbi gratia, recitandi horas canonicas: nam legere omnia illa quæ recitantur, animo addiscendi, vel refricandi memoriam, non est per se malum, nec contra jus naturale aut divinum, ut per se constat; et tamen qui sic legeret horas et aliter non recitaret, non impleret Ecclesiæ præceptum secundum omnes; ergo obligatio recitandi cum illa intentione est ex præcepto Ecclesiæ. Idem est de intentione recipiendi ordinem sacrum sine animo servandi castitatem, vel ad illam se obligandi: hoc hoc enim non est intrinsece malum, aut contra jus divinum, et tamen nunc est peccatum mortale ex vi præcepti Ecclesiæ. Idem licet considerare in præcepto dandi gratis titulos ordinis, aut officium temporale Ecclesiæ, vel aliquid simile quod non sit prohibitum vendi jure naturali, aut divino, sed tantum ecclesiastico; nam intentio dandi gratis talem rem nunc necessaria est ad vitandum peccatum, et non ex jure divino; ergo ex ecclesiastico; ergo ecclesiastica lex potest obligare ad similem intentionem. Imo in hoc et præcedenti exemplo lex Ecclesiæ non obligat simpliciter ad hoc, vel illud exterius efficiendum, sed obligat ut, si fiat, gratis fiat, quod pendet omnino ex intentione interna, quæ non est simpliciter necessaria ad actum externum, nec per illum sufficienter manifestatur; nam posset esse datio, et receptio, et utraque gratis fieri. In aliis etiam exemplis allatis non potest admitti illa responsio, tum quia sæpe est longe major obligatio habendi talem actum internum ratione præcepti ecclesiastici, quam esset sine illo, ut interdum ficte contrahere, vel proferre aliqua verba, esset tantum veniale peccatum ex natura rei, et posita lege humana præcipiente talem contractum, erit grave peccatum: tum etiam quia peccatum quod ibi solet committi contra jus naturale, solet esse peccatum commissionis, vel mendacii, aut fictionis, vel injuriæ in proximum, vel in Deum, quia actus exterior sic factus involvit injustitiam, vel aliam similem malitiam: at vero, stante lege positiva præcipiente talem actum, contra illam peccatur per omissionem, ut statim declaratur.

8. ***Prædicti actus sunt necessarii ad humanum convictum, vel ad cultum religionis.*** — Ratio autem a priori assertionis esse videtur, quia isti actus interni sunt necessarii ad humanum convictum, vel ad cultum religionis in Ecclesia necessarium, non solum materialiter sumpti secundum esse physicum, sed etiam formaliter accepti ut sunt tales actus morales vel quasi artificiales, id est, quatenus sunt contractus, sacramentum, sacrificium, cultus, oratio, et similes: ergo ad rectam Ecclesiæ gubernationem necessaria illi fuit potestas ad præcipiendum usum et exercitium talium actuum, secundum tales formales rationes. Non possunt autem ita præcipi, quin præcipiantur actus interni, sine quibus rationes illæ consistere non possunt: ergo illo modo præcipi possunt, sive per actus externos sufficienter manifestentur, sive non, quia, ut præcipiantur, satis est illa necessaria connexio, quia non præcipiuntur per se, sed compræcipiuntur, nec aliter possunt præcipi efficaciter tales actus externi. Confirmatur ac declaratur, quia ratio potissima, ob quam potest simul cum actione materiali externa præcipi voluntas faciendi illam, est, quia illa actio externa est necessaria ad commune bonum reipublicæ, et non potest humano modo præcipi, non præcepta voluntate; sed etiam hi actus externi sunt necessarii communitati humanæ secundum dictas rationes morales, et secundum illas subsistere non possunt sine internis: ergo hi etiam compræcipi possunt.

9. Accedit, quod ubicumque actus interior hoc modo conjungitur cum externo, morali et humano modo per illum manifestatur, quia præsumitur homo habere debitam intentionem cum operatur, licet non sit infallibilis indicatio, quia potest homo esse fictus et mendax: ergo illud sufficit, ut talis actus interior possit involvi (ut sic dicam) seu comprehendi sub adæquata materia et obligatione legis humanæ. Denique confirmatur a contrario, quia sæpe superior potest obligare ad aliquid agendum, quamvis honestas vel utilitas actionis exterioris præceptæ tota pendeat ex intentione præcipientis, argumento dicti c. *Venerabilem*, § penult. de Sentent. excom., in 6. juxta Gloss., verb. *Justitia*, quia non semper tenetur superior rationem sui præcepti subdito reddere: ergo eadem ratione potest præcipere actum externum sub intentione quæ pendeat a voluntate subditi operantis, etiamsi talis intentio videri non possit. Et multæ ex his rationibus probant idem de legibus civilibus, ut insinuavi lib. 3, c. 5; majorem autem probationem in hunc locum reservavi, quia hæc necessitas frequentius occurrit in materia ca-

nonica, quæ magis spiritualis est, magisque ex internis actibus pendet.

10. *Primum corollarium.* — *Secundum.* — Ex hac assertione infero primo posse peccari graviter contra legem ecclesiasticam ex defectu aliquo in actu mentis, etiamsi in exteriori actione non appareat defectus. Probatur, quia Ecclesia præcipit illum actum externum non tantum ut talis est materialiter et physice, sed etiam ut est talis moraliter, id est, ut est sacramentum, contractus, vel aliquid simile; sed fieri potest ut, propter solum defectum interioris actus, exterior non sit talis; ergo tunc non implebitur præceptum Ecclesiæ, sed peccabitur graviter contra illud. Hoc constabit clarius in particulari. Secundo, infero transgredi præceptum annuæ confessionis, qui in Quadragesima ita confitetur exterius, ut sacramentum pœnitentiæ non percipiat, etiamsi hoc tantum contingat ex solo defectu interiori. Ita dixi in 4 tom., 3 part., disp. 36, sect. 7, cum tutiori et communiori sententia, quam certiorem censui quando defectus est in integritate. Unde Vict. in sum., 4 q. de Confess., n. 150, licet credat satisfieri præcepto Ecclesiæ per confessionem sine dolore, requirit nihilominus ut sit integra; imo etiam postulat *ut iste confiteatur hoc ipsum, quod non habet dolorem*, cum tamen defectus doloris solum sit mentalis et internus. Et eodem modo loquitur Ledesm. in 4, q. 80, art. 2, dub. 12. Et ratio particularis de defectu integritatis esse potest, quia, licet peccatum omissum in confessione sit internum, tamen omissio ipsa est de actu externo: est enim omissio partialis confessionis exterioris; potest autem Ecclesia præcipere illum actum externum, etiamsi materia ejus remota sit, seu circa quam sit actus internus; nam, licet hoc excedat potestatem humanam in ordine ad forum externum, non tamen est cur excedat potestatem ecclesiasticam in ordine ad forum internum, et salutem animæ.

11. Et potest hoc ab inconvenienti confirmari, quia alias fidelis habens conscientiam peccati mortalis tantum interni et mentalis, non teneretur ex præcepto Ecclesiæ confiteri semel in anno ex vi præcepti confessionis, quod videtur absurdum; ergo. Sequela est manifesta, quia, si præceptum Ecclesiæ non obligat ad partialem confessionem peccati mortalis interni, multo minus obligabit ad confessionem totalem internorum peccatorum, etiam mortalium. Minor autem patet, tum ex universalitate præcepti et communi intelligentia illius; tum maxime quia ille tenetur ex præcepto divino confiteri; Ecclesia autem indistincte et absolute determinavit tempus, pro quo tale præceptum obligat; ergo, posito præcepto Ecclesiæ, obligatur ille homo ad confessionem pro illo tempore: et hæc est ratio generalis etiam pro defectu doloris, ut dicto loco dixi, quia Ecclesia præcipit sacramentum pœnitentiæ recipere semel in anno, quod Christus simpliciter præcipit aliquando recipere. Item quia Ecclesia præcipit ita confiteri ut possit quis absolvi, ut ibidem dixi, et recte notavit Navar. in cap. *Placuit*, dist. 6, n. 183, cum Adrian. in 4 mat. de Confess. q. 5, dub. 4. Nec est cur hoc excedat potestatem Ecclesiæ, cum lex sic intellecta sit de usu externo cujusdam sacramenti pro tali tempore, et maxime conveniente communi bono Ecclesiæ. Et ideo semper probabilius credidi potuisse Ecclesiam hoc præcipere, supposita sola institutione et utilitate talis sacramenti, etiamsi Christus usum ejus non præcepisset, ut latius tractavi in eodem 4 tom., disputat. 35, sect. 1.

12. *Tertium corollarium: voluntarie distractum non implere præceptum Ecclesiæ.*—Tertio, infero beneficiatum voluntarie recitantem sine attentione non implere præceptum Ecclesiæ, etiamsi nullum signum externum illius distractionis exhibeat, nec faciat actionem aliquam externam prohibitam, nec omittat aliquid externum præceptum in ordine ad attentionem, sed omnia exteriora plene impleat, solumque mente voluntarie distractus sit. Nam ille sine dubio peccat mortaliter sic recitando, nisi iterum recitet intra tempus habile, et non contra jus divinum, quia nullum est præceptum divinum de tali recitatione, nec pro tali tempore, nec simpliciter; ergo illud peccatum, quatenus est omissionis mortalis, est contra ecclesiasticum præceptum. Sed hæc latius a nobis tractata sunt tom. 2 de Relig., tract. 4, l. 4, cap. 16 et sequent.

13. *Quartum corollarium: posse etiam incurrere censuras.*—Quarto, infero, sicut in his casibus peccatur contra præcepta Ecclesiæ, ita posse incurri censuras, vel alias pœnas ipso jure impositas non servantibus talia præcepta. Ratio propria est, quia illa transgressio non est pure mentalis, sed externa, quia est omissio orationis vocalis, vel susceptionis sacramenti sensibilis, licet per accidens occultetur per fictionem orationis, vel sacramenti. Item quia quidquid potest Ecclesia sub obligatione peccati mortalis præcipere, potest condigna pœna vel censura punire per ipsammet legem, absque alia sententia ferenda per hominem,

quando pœna apta est ut hoc modo imponatur, et culpa est illa digna. Denique de censuris hoc ostendi in 5 tom., disp. 4, sect. 2. De pœnis vero impositis non recitantibus, cum teneantur ex obligatione beneficii, idem dixi dicto libro 4, de Horis Canon., cap. 26.

14. *Secunda conclusio.—An requiri possit actus interior ad honestatem actus exterioris simpliciter vel ad melius esse.*—Dico secundo: quando actus internus nullo modo est necessarius ad esse physicum vel morale exterioris actus, sed solum conjungi potest ex libertate operantis, tunc non cadit sub ecclesiasticam legem, nec forte cadere potest sub humanum præceptum, saltem regulariter loquendo. Prior pars, quæ loquitur de facto, videtur clara, quia (ut existimo) nullum probabile exemplum afferri potest indicans similem ecclesiasticam legem, ut patebit respondendo ad jura in principio allegata, et latius inferius explicando per quos actus impleantur præcepta affirmativa ecclesiastica. Loquendo autem de possibili, non est mihi certa conclusio, sed probabilis; explicatur autem in hunc modum, quia talis actus interior esse potest necessarius ad honestatem aliquam exterioris; hoc autem sufficit ut simul præcipi possit; ergo. Major patet, quia præcepta affirmativa non dantur nisi de actibus virtutum, et in ordine ad aliquam honestatem; et ideo, si actus interior præcipitur cum exteriori, erit propter aliquam honestatem, non autem propter solum interiorem; quia interior non potest ab Ecclesia præcipi propter suam honestatem per se, et absolute spectatam, quia ut sic non est materia legislationis humanæ, ut capite præcedenti ostensum est: ergo si potest præcipi ut conjunctus exteriori, solum erit ut communicans aliquo modo suam honestatem actui exteriori. Quod autem hoc sufficiat declaratur, quia duobus modis potest requiri actus interior ad honestatem actus exterioris. Primo simpliciter, quia sine tali actu non potest actus exterior honeste fieri, ut quando actus exterior non potest honeste fieri sine aliqua intentione honesta, vel quia digne fieri non potest sine interiori dispositione, ut si Eucharistia sumenda sit et, quia non potest digne recipi nisi a justificato, ideo sit necessaria contritio vel attritio cum confessione ad digne communicandum. Secundo, potest requiri actus interior solum ad melius esse, scilicet ut actus exterior sit honestus, seu pluribus modis bonus, licet sine tali actu possit esse bonus ex objecto et circumstantiis propriis.

15. De utroque ergo ex his modis, verisimile videri potest posse cadere sub præceptum humanum. Nam de primo inquiro, cur non possit Ecclesia præcipere ut talis actus digne fiat, sive illa dignitas pendeat ex circumstantiis extrinsecis, sive ex intrinsecis. Nam illa honestas est simpliciter honestas actus externi, seu compositi ex interno et externo, quod satis est ut internus compræcipiatur cum externo. Item jam ille actus internus est necessarius ad quoddam esse morale magni momenti actus externi. Item potest esse valde expediens communi bono Ecclesiæ, ut actus externus cum tota illa integritate seu rectitudine morali præcipiatur: maxime si Ecclesia sit in gravi aliqua necessitate, et velit placare Deum per sacras actiones fidelium sancte factas. Certe, cum potestas gubernativa Ecclesiæ sit maxime spiritualis, et ordinata præcipue ad salutem animarum, non videtur hic modus præcipiendi improportionatus illi, cum absolute sit de actu visibili sancto, sicut Ecclesia visibilis et sancta est. De alio vero modo, licet minus videatur aptus ad præceptum, nihilominus videri potest non omnino impossibilis. Nam interdum præcipimur orare, verbi gratia, vel jejunare pro tali necessitate; ergo potest per tale præceptum directe injungi ut dicatur litania, verbi gratia, pro tali necessitate in particulari; hoc autem pendet ex intentione interiori operantis, quæ intentio non est necessaria ad honestatem illius orationis, vel jejunii, nam sine illa possent honeste fieri: ergo. Confirmatur, quia sæpe conceditur indulgentia oranti vel operanti cum tali intentione, et non alio modo: ergo si publica necessitas id postularet, posset etiam præcipi actus cum eadem conditione.

16. *Conclusio de probabilitate contraria.*—Nihilominus probabile satis est utrumque modum excedere mensuram humanæ legis, etiam ecclesiasticæ, et de posteriori quidem videtur id clarius, quia per talem actum internum solum additur externo bonitas quædam accidentaria per extrinsecam relationem, vel imperium ab actu interiori omnino distincto : ergo non potest illa bonitas præcipi ex vi præcepti actus externi, sed oportet ut distincto præcepto per se et directe præcipiatur, quod esset præcipere directe actum internum, quod ostensum est fieri non posse. Secundo declaratur a contrario, quia si quis, non obstante tali præcepto, faceret actum externum bene ex objecto intrinseco, et circumstantiis per se requisitis, et omittendo alium actum interiorem, tunc solum peccaret omittendo actum internum, non

autem faciendo externum actum tali modo: ergo signum est illa esse duo præcepta distincta, et unum per se versari circa solum actum interiorem, illudque tantum non impleri per internam omissionem. At hoc fieri non potest, juxta dicta. Tertio, id potest ostendi ex usu Ecclesiæ, et illo eodem exemplo indulgentiarum; nam Ecclesia non consuevit cogere ad talem intentionem internam non necessariam ad substantiam moralium actuum, sed inducit ad illam offerendo spiritualia commoda sub illa conditione, et non aliter; qui modus semper judicatus est sufficiens ad subveniendum communibus necessitatibus Ecclesiæ: ergo alius necessarius non est, neque etiam est conveniens, qui est de re occultissima, et periculis exposita, et ideo verisimilius est non esse materiam ipsam ad legem humanam.

17. Atque hæc ultima ratio potest applicari ad priorem modum, de quo minor est certitudo, quia, licet ille modus operandi magis necessarius esse possit ad bonos mores fidelium, nihilominus tamen, ad generalem et convenientem Ecclesiæ gubernationem, videtur sufficere, ut per leges præcipiantur actus externi de se boni vel religiosi cum conditionibus necessariis, ut sint tales actus morales; nam eo ipso naturalis ratio vel jus divinum obligat ut honeste seu digne fiant: ergo non oportuit in hoc multiplicari ecclesiastica præcepta, maxime quando rectitudo pendet ex solo actu vel dispositione interiori, de qua Ecclesiæ constare non potest. Accedit quod talis circumstantia per se non includitur in præcepto de tali actu externo substantialiter spectato, non solum in esse materiali et physico, sed etiam in esse morali sacramenti, vel contractus, orationis, etc. Ergo ut talis rectitudo præcipiatur, necessarium erit directe et per se præcipi, quod esset directe præcipere actum interiorem.

18. *Tertia conclusio.*—Dico tertio: Ecclesia non potest prohibere vel punire actum externum de se bonum ex objecto, et circumstantiis externis, propter solum defectum, quem accipere potest ex affectu interno, vel intentione operantis; ut esset, verbi gratia, punire per legem, dantem eleemosynam propter vanam gloriam, etiamsi exterius non demonstraretur, vel quippiam simile. Hæc est sententia Almaini supra allegati. Assertio satis patet ex præcedenti, et ex rationibus in ea factis, quia profecto talis prohibitio esset directe de actu interno: nam externus non ratione sui, sed ratione interioris tantum prohiberetur, unde solus etiam internus vere puniretur. Item ad regimen Ecclesiæ visibilis necessarius non est, nec conveniens talis modus prohibitionis, vel pœnæ: est enim præter humanam conditionem, et ita nunquam Ecclesia consuevit, ut constabit ex dicendis. Denique hoc bene probant c. ult. de Simon. et cap. *Tua nos*, eodem, ut paulo inferius dicam.

19. Unde infero et adverto facilius esse Prælato ecclesiastico prohibere alicui eleemosynam absolute et simpliciter, et pœnam imponere si fiat, quam prohibere, vel punire eleemosynam factam propter vanam gloriam. Quia cum prohibetur absolute, potest subesse aliqua ratio pertinens ad externam gubernationem et forum, propter quam præceptum sit humanum et justum, ut notavit Glossa supra citata in d. verb. *Justitia*. Neque est necessarium ut superior in suo præcepto suum motivum exprimat; nam præsumitur justum, dum aliud non constat, et ita de transgressione talis præcepti sufficienter constat per solam effectionem extrinseci actus. At vero si prohibeatur eleemosyna tantum ob circumstantiam pravæ intentionis in lege expressam, eo ipso declaratur materiam prohibitionis non esse aptam, nec rationem prohibitionis accommodatam potestati humanæ, nec de transgressione posse constare per actionem externam, quandoquidem licet illa fiat, non statim fit contra tale præceptum, quia de intentione non constat.

20. *Quarta conclusio de actu externo dependenti ab interno.* — Dico quarto: Ecclesia potest prohibere et punire actum exteriorem cum dependentia ab interiori affectu, vel intentione accidentaria tali actui, quando actus alias esset malus sine tali intentione, et dignus tali pœna. Juxta hanc assertionem interpretor opinionem Cajet. et illam aperte docet Sylv. supra, et res ipsa in se videtur satis clara, et usui conformis; ratio vero a priori est, quia Ecclesia potest prohibere simpliciter talem actionem externam, et punire illam: ergo potest etiam prohibere et punire cum tali conditione, scilicet, si a tali intentione odii, vel simili procedat, et non alias. Antecedens patet ex ipsa assertione; nam supponit actionem illam esse malam in se sine tali intentione; et consequenter esse dignam pœna, versarique in materia ecclesiastica, seu canonica: sic enim semper loquimur. Consequentia vero patet, quia per illam conditionem non extenditur potestas, sed restringitur usus ejus. Magis enim moderata et restricta est prohibitio et punitio cum ea conditione, quam si absolute fieret, ut pe

se notum est. Et declaratur exemplo : nam Ecclesia potest, verbi gratia, excommunicare omnem illum qui grave sacrilegium commiserit ; si ergo tantum excommunicet eum qui scienter illud commiserit, non auget sed temperat rigorem et suæ jurisdictionis usum, et tamen particula illa *scienter* includit conditionem de actu interiori, id est, si sciens et volens directe hoc fecerit. Hinc etiam Ecclesia graviori (ut sic dicam) sed magis restricta irregularite punit homicidium voluntarium, quam casuale : quæ tamen sæpe non differunt, nisi in cognitione et intentione interna. Quia in rigore Ecclesia posset utrumque homicidium æquali irregularitate afficere : ex benignitate autem voluit rigorem temperare, quando homicidium non est per se intentum, seu directe voluntarium.

21. Est etiam optimum exemplum, quod totam doctrinam datam confirmat ; nam certum est hæreticum externum non incurrere propriam censuram hæreticorum, nisi animo hæretico exterius se prodat : nam si solum fingat, et interius non dissentiat, non incurrit censuram ipso facto ; ergo talis censura imposita est propter actum externum cum dependentia ab intentione interna ; cum tamen actus externus quoad materialem actionem, vel significationem non pendeat ab illa, nec possit exterius discerni an procedat ab animo ficto, aut vere hæretico. Similiter est imposita irregularitas rebaptizanti, quam tamen non contrahit, si ficte et sine intentione exterius rebaptizet, etiamsi Ecclesiæ constare non possit de tali fictione, nec de intentionis defectu. Potuissetque Ecclesia irregularitatem imponere propter externam rebaptizationem sacrilegam et scandalosam, etiam sine intentione factam ; noluit tamen, sed temperavit rigorem ; ergo signum est posse Ecclesiam hoc modo leges ferre circa actus externos, quando secundum aliquam rationem moralem respicientem statum Ecclesiæ pendent ab interiori actu, licet non pendeant in materiali actione externa, nec ex aliquo sensibili signo ; ergo eadem ratione poterit simili modo prohibere et punire alia delicta externa, prout judicaverit expedire.

22. *Exponitur caput de Simonia loqui de actu externo in quo nulla malitia apparet.* — Nec contra hanc assertionem aliquid urget cap. ult. de Simon. citatum a secunda opinione, quia loquitur quando in actu externo nulla malitia apparet, nec præsumptio illius ; et eodem modo loquitur expresse cap. *Tua nos*, eod. Imo ibi est sermo, quando actus exterior habet speciem boni, ut eleemosynæ, vel religiosi cultus , animus vero est simoniacus, et ideo textus illi procedunt in specie tertiæ assertionis, et illam confirmant, huic autem quartæ nihil obstant. In c. autem *Venerabilem*, § ult., quod Navarr. allegat, nihil invenio quod ad causam faciat. Ex § autem ult. quem supra allegavi, solum potest colligi revocari posse in dubium, an sit justum præceptum superioris prohibentis actum de se bonum, quatenus ibi permittitur, ut transgressor talis præcepti absolvatur ad cautelam : absolute tamen potius supponitur tale præceptum præsumi justum, licet intentio præcipientis occulta sit. Corollaria autem, quæ ibi inferuntur, vera non sunt, ut de duobus primis jam diximus, et de tertio statim dicemus.

23. Fundamenta vero primæ opinionis, partim hanc, partim primam conclusionem confirmant, et nihil aliud probant. De cap. ergo *Omnis utriusque* et de cap. *Dolentes*, et Clement. 1 satis dictum est in corollariis primæ conclusionis. Ad tertium ex c. *Commissa*, multi intelligunt textum illum de recipiente beneficium parochiale seu curatum sine intentione mere interna recipiendi ordinem intra annum, dicuntque illum defectum intentionis puniri per privationem fructuum, propter conjunctionem cum opere exteriori, etiamsi non ostendatur. Imo addit Soto d. lib. 10, q. 5, art. 6, quod si principio quis non habuit illam intentionem, et post sex menses illam habere incepit, nihilominus manet privatus fructibus illorum sex mensium ; et e converso si a principio bona fide recipit beneficium, et post sex menses mutat illam, et decernit non ordinari, ex tunc incipit non facere fructus suos : ac denique generalem statuit regulam pro quocumque tempore anni, pro quo ille non habet intentionem sacerdotii, vel formalem, vel habitualem ex illa relictam et non retractatam, pro illo privari fructibus, etiamsi tandem intra annum ordinetur.

24. Sed profecto tantus rigor non habetur in textu, nec augendus est in lege pœnali. E imprimis sensus ille de intentione mere interna non videtur habere locum juxta nostram quartam assertionem, quia receptio beneficii per se non est malus actus, nec punibilis. Unde videtur potius textus ille in illo sensu procedere contra tertiam assertionem, et ideo dicere aliquis posset textum illum intelligendum esse de intentione non mere interna, sed signo aliquo manifestata, vel saltem ita insinuata, ut rationabiliter possit ab Ecclesia præsumi.

Sed hic sensus admittendus non est, tum quia est contra communem intelligentiam, tam juristarum quam theologorum, cum Glossa ibi; tum etiam quia est contra proprietatem verborum textus absolute dicentis : *Si promoveri ad sacerdotium non intendens*, etc.; tum propterea quia est contra rationem textus; *Cum eos receperis fraudulenter*, hoc enim fit ex vi intentionis interioris : tum etiam quia textus addit, *Nisi voluntate mutata*, etc. : ergo locutus fuerat de intentione voluntatis; tum denique quia declarat privationem fructuum ipso facto : non ergo agit de præsumptione, sed sufficere censet, quod interior desit intentio.

25. Respondent ergo alii, non esse illam pœnam impositam per legem humanam, sed esse obligationem restituendi, vel incapacitatem fructuum, quæ ex natura rei sequitur ex tali intentione, et per illam legem declaratur. Patet, quia beneficium curatum non datur nisi propter officium, quod exerceri non potest sine sacerdotio, et ideo non sacerdos qui recipit beneficium sine animo suscipiendi sacerdotium, eo ipso injuste recipit fructus beneficii, et consequenter non facit illos suos. Quia tunc non recipit fructus propter officium quod exercet, cum sit incapax illius; ergo maxime posset recipere propter spem recipiendi quamprimum, vel tempore præscripto : hanc autem spem aufert prava intentio : ergo reddit talem personam incapacem fructuum, nisi illam mutet, et tempore debito ordinetur.

26. Hæc vero responsio non habet solidum fundamentum. Nam, sine dubio, si lex lata in cap. *Commissa* non addidisset illam privationem fructuum, non posset cum sufficienti fundamento dici, recipientem beneficium sine tali intentione non facere fructus suos, præsertim de fructibus totius beneficii. Primo, quia beneficium etiam curatum non datur propter solum officium proprium sacerdotis; nam datur etiam propter officium dicendi horas canonicas, et ille sic tenens beneficium posset recitare horas. Datur etiam propter ministerium chori, et administrationem Ecclesiæ, quæ possunt fieri sine ordine sacerdotali. Præterea non ita datur hoc beneficium propter officium dicendi Missam, et ministrandi sacramenta (propter quæ requiritur sacerdotalis ordo), ut omnino obliget ad facienda hæc ministeria per seipsum : nam possunt fieri per tertium, maxime ad tempus; quod si ita fiant, sufficiet, saltem ut faciat beneficiatus fructus suos sine obligatione restituendi, præsertim si personaliter resideat, et regat Ecclesiam : ergo hoc etiam modo posset beneficiatus non sacerdos, et intendens non ordinari, per annum satisfacere officio suo, ut suos faceret fructus, si per jus humanum non impediretur.

27. Confirmatur ac declaratur : nam si sacerdos acciperet tale beneficium cum intentione non ministrandi in illo per annum quoad ordinem sacerdotalem, non ideo non faceret fructus suos, si alias integre satisfaceret officio suo, partim per se, partim per alios, et similiter qui acciperet beneficium ante sacerdotium cum intentione accipiendi sacerdotium intra annum, non tamen ministrandi in illo per seipsum tam cito, nec post aliquod tempus, non propterea teneretur restituere fructus omnes, nec fortasse partem, si alias per alium suppleret quod per se non faceret, et sufficientem curam haberet suæ Ecclesiæ : ergo, secluso jure positivo, idem esset, licet quis reciperet beneficium sine intentione recipiendi sacerdotium intra annum. Probatur hæc ultima consequentia, quia, non obstante tali intentione, posset satisfacere obligationi officii, propter quod dantur illi redditus beneficii pro eodem tempore. Et ita ex sola rei natura non deesset titulus ad recipiendos et retinendos illos fructus sine injustitia, scilicet, titulus beneficii cum recitatione, administratione, et servitio sufficiente beneficii pro toto illo tempore, modo declarato.

28. Vera ergo responsio mihi esse videtur, illam non esse propriam pœnam propter interiorem culpam, etiam adjunctam externo actui de se non malo, nec etiam esse obligationem restituendi propter defectum in officio vel servitio beneficii, sed fuisse prudentem ordinationem Ecclesiæ, quæ statuit ut non daretur beneficium homini non ordinato, nisi sub tali onere et conditione. Unde ex quo fuit conditus canon ille, eo ipso quod talis persona acceptat beneficium, acceptat illud cum illo onere; et ideo si non implet conditionem, non facit fructus suos, quia Ecclesia illi non contulit jus ad illos. Nec est inconveniens quod Ecclesia, licet non judicet de occultis, det beneficium sub conditione occulta et interna, quia ad hoc non est necessarium ut ipsa judicet de illa conditione, sed satis est quod recipiens beneficium de illa judicet, et per judicium suæ conscientiæ teneatur ad restituendos fructus, quos non fecit suos sine alio judicio Ecclesiæ. Sæpe enim in collatione aliqua exterius facta includitur conditio interna ex parte suscipientis, ut cum Episcopus confert ordines alteri, ibi est conditio inclusa, quod ille habeat

intentionem recipiendi illos. Et ego possum dare eleemosynam pauperi sub conditione explicata illi, quod habeat intentionem orandi pro me, et si illam non habeat, non fiat dominus eleemosynæ. Quid enim vetat ita fieri? Cum libere possim disponere de re mea prout libuerit. Ita ergo potuit Ecclesia disponere circa collationem beneficiorum parochialium, quia ita oportebat obligare recipientes, et nullus poterat esse convenientior modus illos cogendi ad habendam illam intentionem.

29. Quod si objicias, quia jus illud etiam habuit locum in eos, quia jam ante illum canonem receperant beneficia, respondeo negando assumptum, quia lex non extenditur ad præterita per se loquendo, et ibi non explicatur, nec est extensio facienda in lege pœnali sine sufficienti causa. Vel certe si dispositio illa habet locum circa beneficia prius recepta, erit quatenus a tempore illius legis cœperunt retineri cum mala fide, et in ea perseveratum est per reliquam partem anni juxta dicenda in sequenti puncto. Hoc igitur modo explicatus ille canon, nec facit pro conclusione quarta, nec obstat tertiæ, sed continet limitationem alterius rationis : nam limitat modum et conditionem conferendi talia beneficia talibus personis.

30. Aliter vero posset exponi juxta tertiam assertionem, illam esse pœnam impositam pro omissione externa sacerdotalis ordinis, quem ex præcepto divino definito per Ecclesiam tenetur recipere intra annum, qui tale beneficium recipit, quoniam illa omissio processit ex tali intentione fraudulenta. Ad hoc explicandum adverto circa illum textum, ibi non imponi conditionem illam : *Si recipiat beneficium sine intentione sacerdotii intra annum*, ut absolute sufficientem ad contrahendam illam obligationem restituendi, sed cum illa moderatione, *nisi voluntate mutata promotus fuerit*. Unde fit ut, licet quis accipiat beneficium sine illa intentione, et ita persistat per undecim menses, si tandem mutat intentionem, et intra ultimum mensem ordinatur, faciet fructus suos, vel confirmabit (ut sic dicam) dominium in retentione eorum, quia noluit Ecclesia aliter ponere illam conditionem, ut ex textu patet. Estque optima ratio, quia hoc modo melius lex illa obtinet effectum intentum, qui est, ut ille ordinetur et inserviat beneficio semel accepto, et ita per receptionem ordinis purgatur prior defectus, quia impletur conditio ab Ecclesia postulata, quæ in summa est, ut non habeatur illa prava intentio a principio, vel saltem ut non perseveretur in illa usque ad effectum non recipiendi ordinem per totum annum. Unde quod Soto ait de restitutione facienda pro quocumque tempore anni, pro quo illa intentio debita non habetur, non habet locum si tandem mutatur voluntas, et recipitur ordo intra annum, quia tunc nulla restitutio facienda est, ut dixi, et ex textu constat. Signum ergo est pœnam illam (si pœna est) non imponi propter intentionem tantum internam secundum se, sed prout annexam, et prodeuntem in omissionem externam totius anni, quæ omissio mala est, et posset puniri illa pœna, etiam sine illa intentione a principio concepta, sed per negligentem dilationem totius anni contractam. Atque hoc modo textus ille confirmat tertiam conclusionem, et nihil obstat quartæ. Alia vero, quæ attingit Soto, an ille textus loquens de receptione beneficii extendi debeat ad retentionem, et an loquens de beneficiis parochialibus extendendus sit ad episcopatus, et similia, ad præsentem materiam non spectant.

31. *Explicatur Clementin.*—Circa quartum, de censura imposita inquisitoribus injuste procedentibus ex odio, vel turpi affectu, in dicta Clem. 1, § *Verum*, aliqui dicunt loqui de odio manifesto signis externis, sed sine fundamento in textu, et sine causa, quia illa excommunicatio non fertur propter aliud signum odii, sed propter effectum justum ab illo procedentem. Et ita ille textus probat quartam assertionem, ut etiam dixi in tom. 5, dicta disp. 4, sect. 2; idem dicendum est cum proportione ad 5, ex Clement. 5, de Stat. Monach.; et ad sextum, ex dicto cap. *Si quis*, nam actiones illæ, quæ ibi puniuntur et alias prohibitæ sunt et pravæ, moraliter loquendo sufficienter manifestant pravum animum a quo proficiscuntur. Reliqua in illa opinione juxta quartam assertionem procedunt.

CAPUT XIV.

QUÆ SIT SERVANDA FORMA SEU SOLEMNITAS IN LEGIBUS CANONICIS FERENDIS.

1. Nihil in præsenti tractandum proponimus de forma intrinseca legis canonicæ, quia omnia quæ de hoc puncto diximus lib. præcedenti, c. 13, communia sunt legi humanæ ut sic, nec aliquid speciale notandum occurrit in lege canonica. Imo etiam quæ de forma extrinseca diximus de legibus civilibus, magna ex parte communia sunt canonicis, quia illis conveniunt, quatenus humanæ sunt, et non quate-

nus civiles, seu seculares sunt. Et ideo leges canonicæ in signo etiam sensibili consistunt, et verba requirunt quæ sufficienter explicent præceptum, seu voluntatem obligandi Prælati cum talibus conditionibus quæ ad legem sufficiant, ut cum perpetuitate, communitate, et similibus, ut ibi explicatum est; ubi etiam sufficientia verba declaramus.

2. *Non est de ratione legis canonicæ ut sit scripta.* — Ultra illa vero non est data determinata forma verborum in legibus canonicis ferendis, vel ex jure divino, vel ex ecclesiastico, præsertim quoad proprios canones, quorum conditor est Pontifex, qui semper est superior illis, et ideo non arctatur ad certam formam verborum. Inferiores vero Episcopi, et Prælati, vel Capitula limitari possunt ad servandam certam verborum formam, vel solemnitatem. Sed de hac etiam non constat, saltem ex jure communi. Nam licet in quibusdam statutis requiratur consensus Capituli respectu Prælati, vel, e converso, consensus Prælati respectu Capituli, vel aliquid simile; illud magis pertinet ad limitationem potestatis quam ad determinationem formæ servandæ in lege ferenda. Præterea non est etiam de ratione legis canonicæ ut sit scripta; nam ea quæ de hoc puncto allegavimus pro lege civili, maxime probant de canonica, et præcipue de pontificia propter supremam potestatem, ut dixi. Inferiorum autem statuta semper feruntur in scriptis, et ita servandum est ad tollendam ambiguitatem vel obscuritatem. Unde etiam oportet ut ex tenore ipsius scripturæ constet, ex potestate legislativa esse profectam, et continere actum ejus, alias non erit sufficiens signum voluntatis principis ferendi legem, vel obligandi subditos communi et stabili legis obligatione, quod in sequenti puncto declarabitur.

3. *Sententia dicentium epistolam pontificiam inducere leges.* — Hinc enim suboritur dubium supra tractatum de lege civili, an epistolæ pontificiæ leges canonicas inducant, quoniam in eis respondent ad speciales interrogationes, aut consultationes. Canonistæ enim interdum indicant hæc responsa Pontificum non introducere legem: Abb. in cap. *Tuæ*, de Sponsal., n. 3, et ibi Alex. de Nevo, n. 15; et Præpos. n. 4, ad 7; nam exponens illum textum, dicentem verba esse de necessitate matrimonii quoad Ecclesiam, dicit non introducere legem, quia solum continet responsum Pontificis ad privatam consultationem.

4. *Vera sententia.* — Contraria vero sententia vera est, a qua dicti auctores non dissentiunt: est enim certa, et inter jurisperitos communis: tenet Glossa in cap. *Ex tua*, de Fil. Presbyt., verb. *Consultationem*, ubi Panorm. idem sentit, et tacite declarat priorem sententiam, ut statim dicam. Idem Felin. rubr. de Rescrip., in princip., cum Rom. cons. 260, et Archid. et Domini. in cap. *Ignorantia*, 38 dist. Imo juris civilis interpretes multo magis certam censent esse hanc sententiam de epistolis Pontificum, quam regum aut imperatorum, ut constat ex Bart. et Paul. Castr., in l. 1, cod. de Legib., Jason. et aliis quos retuli superiori lib., cap. 13. Probatur aperte hæc sententia ex cap. 1, dist. 19, quod est Nicolai I in Epist. ad Episcopos Galliæ, quæ habetur in tertio t. Bibl.; ubi in eamdem sententiam adducit Leonem I, Epist. 1, in fine, et Gelas. in c. *Sancta Romana*, dist. 15, et ibi ex professo probat Nicol. hoc non solum esse verum de epistolis in jure canonico insertis, sed etiam de omnibus aliis. Ratio autem sufficiens est, quia Pontifices habent auctoritatem ad ferendas leges hoc modo, et ipsimet declararunt hoc sensu et hac potestate esse scriptas hujusmodi epistolas, vel responsa. Quomodo autem hoc intelligendum sit, et quid requiratur, ut hujusmodi epistolæ vim legis habeant, dicetur respondendo ad priorem sententiam.

5. Igitur ad cap. *Tuæ*, de Sponsal., respondetur imprimis, potius ex illo probari, quando consultus Pontifex respondet, illud responsum habere vim legis, quatenus directe satisfacit consultationi, licet consultatio privata fuerit. Et hoc supponunt et fatentur interpretes illius textus supra allegati. Addunt tamen, per hujusmodi responsa Pontificum ad interrogationes factas circa antiqua jura non introduci novam legem quæ antea constituta non fuisset, sed solum interpretationem ejus de qua fuerat Pontifex consultus, sive illa sit ecclesiastica, sive divina, aut naturalis, ut in illo cap. consultus fuit Pontifex an verba sint necessaria ad matrimonium. Respondet autem matrimonium mutuo consensu perfici, necessaria autem esse verba quantum ad Ecclesiam. Unde colligunt dicti interpretes, per illud responsum non introduci novam legem, aliquid de novo præcipientem, sed tantum declarari authentice id quod antea erat jus divinum ac naturale, scilicet, de substantia matrimonii tantum esse mutuum consensum, utique sufficientibus signis expressum, quia alias non posset esse mutuus, et datus simul, et acceptatus. Unde in hoc sensu recte inferunt noluisse

bi Pontificem introducere novam legem ecclesiasticam, qua præciperet ut matrimonium ieret per verba, quando fieri potest, neque n hoc sensu dixisse verba esse necessaria propter Ecclesiam, quia hoc præceptum ecclesiasticum non erat antea, nec Pontifex ibi illud ponit de novo, cum tantum respondeat consultationi : unde concludunt solum explicasse per illa verba moralem necessitatem, seu utilitatem verborum in matrimonio, ut Ecclesia certior de illo fiat, ejusque clariorem probationem habeat.

6. *Epistolæ pontificiæ habent auctoritatem temperandi jus et obligandi ad eam interpretationem tenendam.*—Ex quibus aperte constat, non negare dictos auctores epistolam pontificiam habere vim legis in eo quod decernit, sed proponere regulam ad intelligendum quid decernat. Ordinarie enim hujusmodi epistolæ continentes responsa consultationum sunt potius declarativa, quam constitutiva juris, quia non solet consuli Pontifex an aliquid facere jubeat, necne, sed an aliquid faciendum sit secundum jus divinum naturale, vel ab Ecclesia jam statutum. Et tunc respondendo Pontifex interpretatur jus, et in hoc habet ejus responsio auctoritatem legis obligantis ad illam interpretationem tenendam, vel ad servandum antiquum jus, secundum illam interpretationem, et hoc est quod in decretis supra allegatis docetur. Non tamen solent per talia responsa condere Pontifices novas leges, non quia non possint, sed quia non hoc tunc agunt, nec de hoc consuli solent, ut dixi. Si tamen occasione sumpta ex consultatione ipsi velint novam legem introducere, sine dubio possunt illo modo id facere, dummodo suis verbis hoc sufficienter declarent.

7. *Quando epistolæ sunt scriptæ non ad consultationem, sed directe ad gubernationem, facilius possunt habere vim legis ; sed hoc colligendum ex tenore verborum.*— Quocirca, quando epistolæ non sunt responsivæ ad consultationem, sed directe scriptæ ad gubernationem, tunc facilius habere possunt vim legis constitutivæ de novo, quod ex tenore verborum spectandum est. Adjungendæ etiam sunt circumstantiæ temporis, et loci, et personarum ad quas scribitur, ad intelligendum an lex sit universalis pro tota Ecclesia, vel pro aliqua tantum provincia, aut diœcesi. Denique necessarium est ut talis epistola per traditionem, vel declarationem posteriorum Pontificum sufficienter sit nota et in auctoritate habita, hoc enim necessarium est ut obliget ; licet non sit necessarium ut sit in corpore juris inserta, quia ita cautum est in ipso jure, ut dixi, ac merito, quia est valde accidentarium, et non potest jus limitare auctoritatem Papæ. Quod maxime verum habet in his quæ spectant ad declarationem juris naturalis, vel divini. Nam in his non potest esse mutatio, nec error, quando Pontifices ut Pontifices definiunt, quod possunt facere per has epistolas, et faciunt, quando ostendunt se loqui ad docendam et instruendam totam Ecclesiam. Et ideo in his rebus sunt talia decreta generalia et perpetua, licet fiant respondendo ad particulares interrogationes, quia illa particularis materia est accidentaria, et solum concurrunt per modum occasionis, doctrina autem ipsa generalis est. At vero, quando responsum concernit materiam juris positivi ecclesiastici, licet, ut processit a Pontifice, non potuerit continere errorem in moribus, per temporis successionem potest accipere mutationem, et quoad hoc potest multum deservire quod tale decretum sit vel non sit moribus receptum, vel etiam quia sit in corpore juris insertum, vel extravagetur ; et tunc etiam oportet considerare an sit consentaneum juri communi, vel illi contrarium : nam in priori casu servandum est ; in posteriori autem Pontifex est consulendus, juxta cap. *Pastoralis,* de Fide instrum. Quæ omnia usui esse possunt ad intelligendas decretales epistolas, et aliquid statim addemus solvendo objectionem quæ in præsenti fieri posset.

8. Præterea, potest simile dubium de sententiis Pontificum, hic definiri, quod supra de sententiis imperatorum et regum tractavimus ; nam ex ibi dictis a fortiori sequitur, sententiam latam a Papa in particulari causa introducere legem generalem pro omnibus similibus causis ; nam major est auctoritas pontificia quam regia. Et hoc modo videtur magna ex parte esse constitutum jus canonicum ; nam plura illius decreta sunt quædam sententiæ Pontificum in singularibus causis latæ. Et in particulari videtur hoc declaratum in cap. *In causis,* de Re jud. ibi : *Cum in similibus casibus cæteri teneantur similiter judicare.* Et ita docent ibi expositores. Dubitant autem an hoc intelligendum sit tantum de sententia definitiva, vel etiam de interlocutoria, dummodo de illa satis constet, de qua videri possunt ibi doctores, præsertim Panorm. num. 3 et 4, et Felin., n. 3 et seq., quia de hac distinctione nobis sufficiant dicta circa legem civilem. Alia vero distinctio de sententia inserta, vel non in-

serta in corpore juris, qua utuntur etiam aliqui ex dictis doctoribus, in præsenti non est admittenda, quia repugnat juri canonico quod expresse illam excludit in epistolis Pontificum, ut vidimus; est autem eadem ratio de sententiis. Item, quia ex dicto capit. *Pastoralis*, aperte colligitur epistolam decretalem pontificiam, etiamsi sit contra jus commune, habere auctoritatem, solumque limitatur modo supra dicto, quando est contra jus commune : nomine autem decretalis etiam sententia lata et scripta a Papa comprehenditur, ut omnes fatentur, et constat ex usu decretalium ; non est ergo conditio simpliciter necessaria ad rationem legis, quod sententia sit inserta in corpore juris, licet ad promulgationem legis et ad cognitionem ejus magis publicam et certiorem multum conferat.

9. *Objiciuntur quædam Pontificis verba quæ videntur aliis repugnare, et explicantur.*—Contra hanc vero resolutionem objici possunt verba Alexandri III in cap. *Licet*, de Sponsa duorum, ubi definit matrimonium ratum non dissolvi per subsequens consummatum, et adjungit : *Quamvis aliter a quibusdam prædecessoribus nostris sit aliquando judicatum*, utique per sententiam, ut communiter videtur intelligi ; ergo sententia Pontificis non potest facere legem, cum tam gravem errorem continere possit. Similis objectio fieri potest ex c. *Quanto*, de Divortiis, ubi Innocent. III docet matrimonium inter fideles baptizatos et Catholicos contractum, non dissolvi per hæresim seu apostasiam a fide alterius conjugis, et subjungit : *Licet quidam prædecessor noster sensisse aliter videatur*. Quod dixit propter Cœlestin. III qui contrarium respondit, ut in cap. *Laudabilem*, alias 1 de Convers. infidel. olim habebatur, ut ibi notat Glossa, et nunc habetur in collectionibus Antonii Augustini, collect. 2, tit. 23, cap. 2.

10. Circa primum, Alexander III non designat qui fuerint illi Pontifices qui aliter judicarunt, et Glossa ibi solum allegat consuetudinem quamdam Mutinensem, cujus fit mentio in cap. ult. ejusdem tituli, quæ est impertinens ; nam ibi non dicitur illam consuetudinem fuisse per aliquem summum Pontificem approbatam. Imo Innocen. III in illo cap. ult. dicit *fuisse contra id quod sentit sancti Petri sedes*, et ideo non possumus certo dicere quale fuerit illud judicium illorum Pontificum. Responderi ergo potest supponendo probabile esse posse Pontificem ex justa causa dispensare in matrimonio rato non consummato ; forte igitur illi Pontifices, quos Alexander III commemorat, non tantum sententiando, aut respondendo, sed etiam faciendo, dissolverunt illa matrimonia, non quidem judicando ipso facto dissolvi (stando in solo jure divino) per subsequens consummatum, sed judicando illam fuisse causam sufficientem ad illam dispensationem concedendam ; et licet forte in hoc erraverint, erit error facti, et non juris. Non est autem verisimile fuisse judicium illud ferendo generalem legem formaliter et expresse, sed fortasse dispensando cum aliquo populo, aut saltem similem consuetudinem alicubi tolerando, vel approbando : nam hoc totum pertineret ad errorem facti, et particularem, id est, non redundantem in perniciem totius Ecclesiæ, et ideo non repugnat contigisse.

11. Quod si fortasse judicium illud fuit per sententiam latam in aliqua particulari causa (licet id non constet), dicendum est illam sententiam non fuisse latam interpretando ex cathedra jus divinum, sed judicando de facto secundum opinionem privatam, et ideo non potuisse inducere generalem legem. Atque ita respondet Covar. 2 p. quarti, c. 7, § 3, n. 15. Non est item necesse verbum *Judicandi* referre ad sententiam alicujus causæ definitivam, sed ad privatum judicium, quod interdum est per opinionem privatam, et ita potuit contingere in illis Pontificibus. Et ita exposuit Cano lib. 6 de Locis, cap. 8, ad 3, et Bellarm., lib. 4 de Roman. Pontif., cap. 13, in princ. Imo etiam de Alexand. III dicit non definivisse, sed tantum quid sentiret explicuisse, sicut prædecessores sui fecerant. Idque colligi potest ex verbis ejusdem Alexand. in Conc. Later., p. 6, cap. 8, ubi habetur integra epistola, quæ valde familiaris est, et in ea solum dicit se velle aperire quid sentiat, et postea non loquitur de omni matrimonio rato, sed multas adjungit circumstantias et solemnitates, ac tandem concludit : *Quamvis alii aliter sentiant, aliter etiam a quibusdam prædecessoribus nostris sit aliquando judicatum*. Sed, licet hoc forte ita in principio fuerit, nihilominus postquam responsio illa juri canonico per Greg. IX inserta est, et pro generali lege tradita universæ Ecclesiæ, non est dubium quin sit universalis ac vera lex, ac subinde certam fidem faciat quia non potest intolerabilem errorem continere.

12. Secunda objectio magis procedit contra priorem resolutionem de epistolis decretalibus, quam contra hanc de sententia ; nam

illud dictum Cœlestini fuit responsio ejus ad quamdam consultationem, ut constat ex integra Antonii Augustini. Et eam se vidisse refert Castro lib. 1 contra Hæres., cap. 4, et propter illam audet dicere in eo errasse Cœlestinum, non tantum ex negligentia, ita ut illum errasse dicamus velut privatam personam, et non ut Papam, quia in qualibet re seria definienda tenetur consulere viros doctos, *quia hujusmodi definitio* (inquit) *habebatur in antiquis decretalibus;* sed excedit, et videtur male sentire de potestate infallibili Papæ ad definiendas res fidei. Melius ergo Cano et Bellarmin. supra respondent, non definiendo, sed opinando Cœlestinum locutum fuisse, potuisseque Castro ex verbis Cœlestini attente perpensis id colligere; solum enim ait : *Non enim videtur nobis, quod si prior maritus redeat,* etc., quæ verba sunt privatum sensum aperientis, et cum formidine loquentis, non definientis, aut certam doctrinam tradentis. Nunquam ergo responsio illa habuit vim legis toti Ecclesiæ propositæ, quia nec in ipsa hoc explicatum est, nec ita fuit recepta, aut recipi potuit. Dices etiam Innoc. III suum responsum protulisse per illa verba : *Non credimus quod in illo casu,* etc.; respondeo etiam ex vi verborum id non fuisse ab Ecclesia definitum, ut etiam Bellarm. sensit; postea vero lex illa firmata est per Greg. IX et usu ipso declarata, ac denique ut veritas fidei definita in Concilio Trident., sess. 24, can. 5.

13. *Quid de Episcopis sentiendum.* — Tandem circa hæc duo puncta de sententia et epistola Pontificis dubitari potest an idem censendum sit de Episcopis cum proportione pro suis episcopatibus. Nam canonistæ communiter in hoc differentiam constituunt, ut patet ex Fel., dict. cap. *In causis,* num. 8, et in rubr. de Rescrip., et aliis quos allegat. Sed in hoc idem cum proportione sentio de Episcopis, quod dixi de magistratibus civilibus habentibus potestatem ad ferendas leges cum subordinatione ad aliquem superiorem regem, vel imperatorem. Ita enim Episcopi comparantur ad summum Pontificem et ad jus canonicum. Nam et leges ferre possunt pro suis episcopatibus, et non possunt contra jus commune statuere, aut sententias dicere. Si ergo sententia vel responsum Episcopi sit contra jus commune, non solum non inducet legem, verum etiam nihil valebit; si vero per sententiam interpretetur suum proprium jus, vim etiam proprii juris habere poterit sententia, quia quoad hoc habet eamdem potestatem, et idem est cum proportione de rescripto, dummodo aliæ conditiones concurrant, scilicet, quod ex verbis et modo scribendi satis constet de animo statuendi, et quod materia sit apta, et sententia, vel decretum Episcopi sufficienter pro ratione suæ diœcesis promulgetur.

CAPUT XV.

QUÆ PROMULGATIO IN LEGIBUS CANONICIS SUFFICIAT, UT VIM OBLIGANDI HABEANT.

1. *Prima sententia.* — Suppositis quæ communia sunt legi humanæ, ut talis est, et dicta sunt lib. præcedenti, c. 14, hic solum superest quæstio, an pro legibus canonicis pontificiis sufficiat una promulgatio Romæ facta, vel in singulis diœcesibus aut archiepiscopatibus vel provinciis plures necessariæ sint. In hoc enim varie sentiunt auctores. Prima opinio est in legibus canonicis servandam esse regulam datam de legibus civilibus latis pro amplissimis regnis, plures, ac principales, et distantes provincias comprehendentibus, videlicet, pro talibus legibus non sufficere unam promulgationem Romæ factam, sed necessarium esse singulas promulgationes in singulis provinciis ecclesiasticis, id est, in singulis episcopatibus fieri. Ita tenet Panormitan. in c. 2 de Constit., n. 7, ad finem; Fel., n. 7; Dec., lect. 2, n. 6; Navarr. in Summa, c. 23, n. 44; Angel., verb. *Lex*, n. 23; Medin., 1. 2, q. 90, art. 4, qui illam tribuit Cajet. ibi; sed ille non dicit necessariam esse denuntiationem in provincia, ut lex obliget, sed solum excusari ignorantes, si lex propter incuriam pastorum ad eorum notitiam non deveniat, quod verum et longe diversum est, ut per se patet. Unde potius posset Cajet. in contrarium induci. Solentque pro hac sententia citari aliqua jura canonica, sed nihil probant, et ideo illa omitto.

2. *Probatur ista opinio.* — Fundamentum ergo sumi debet ex Authentica *Ut factæ novæ constitutiones,* collat. 5, quæ de legibus civilibus hoc disponit, ut supra visum est; addendo regulam supra etiam positam, quod jus canonicum in hujusmodi rebus utitur jure civili, et veluti tacite acceptat illud, quando aliquid contrarium vel diversum non disponit, et alioqui in re ipsa nihil est repugnans bonis moribus aut religioni. In præsenti autem jus illud civile quod requirit promulgationem in singulis provinciis non est revocatum jure canonico, neque est contra bonos mores, imo

est valde consentaneum illis, ut leges suaviores sint, et ut tollantur occasiones allegandi, vel fingendi ignorantiam. Acceditque hoc maxime necessarium videri in his legibus canonicis, quia pro toto orbe feruntur; ergo citata authentica extendenda etiam est ad canonicas leges.

3. Nihilominus contraria sententia communius recepta est. Tenent Glossa et Joann. Andr. in fine Sexti, circa datam ejus; Panormit. mutans sententiam in cap. *Noverint*, de Sententia excommunicationis, in fine; Cardin. in Procemio Clementinarum, § *Universitatis*, n. 4; Sylvest., verb. *Lex*, q. 6; Rosel., n. 4; Armil., n. 11, et verb. *Constitutio*, n. 3; Ludovicus Gomez in Procemio ad Regulas Cancellariæ, quæst. 2; Navarr., non constans etiam in priori sententia, dicto consil. 1 de Constit., n. 19; et idem sentit Soto, lib. 1 de Justit. quæstion. 1, art. quarto; et Palac. in tertio, dist. 37, disp. 1; ac denique Bartolus, et alii allegati in præcedenti libro, cap. 14, in hoc differentiam constituentes inter jus canonicum et civile. Adduci autem solet pro hac sententia c. 1 de Postulat. Prælator., quod revera non cogit; nam ibi solum concluditur, necessarium non esse ut lex semel promulgata, *singulorum auribus intimetur per speciale mandatum, vel litteras*. Ubi promulgata esse debeat lex canonica ibi non explicatur.

4. Item allegatur cap. *Noverit*, de Sententia excommunicationis, cujus verba sunt : *Nisi ea de capitularibus suis infra duos menses post hujusmodi publicationem fecerint amoveri*. Non declaratur autem quæ sit illa publicatio; verisimile autem est loqui Pontificem de publicatione Romæ facta, et ita hic textus probabilis est. Responderi tamen posset, in illa lege determinatum fuisse illum modum promulgationis; non vero fuisse latam legem, ut idem sufficiat in omnibus legibus. Certum est enim, quoties lex canonica præscribit modum promulgationis in ea servandum, illum sufficere, vel esse necessarium, etiamsi ex jure communi vel consuetudine aliud requiratur. Sicut e contrario posset argumentum sumi ex c. *Cum infirmitas*, de Pœnitent. et remiss., ibi : *Postquam per prælatos locorum fuerit publicata*, inde colligendo hunc modum publicationis esse necessarium in legibus pontificiis : quod tamen revera inde colligi non potest, quia est speciale in illa lege, et fortasse magis, quoad inducendam pœnam interdicti ab ingressu Ecclesiæ, quam quoad obligationem legis. Unde potius inde posset ab speciali argumentum retorqueri, ut bene notavit Navarr. supra n. 21. Simile est in Concilio Tridentino, sess. 25, quoad legem illam irritantem matrimonium clandestinum, in qua specialem promulgationem postulat, quæ ordinarie non est necessaria in legibus ecclesiasticis. Ita ergo potuit in illo c. *Noverit* assignari ut sufficiens illa unica promulgatio in favorem fidei, et immunitatis ecclesiasticæ, licet fortasse jure communi plures requirantur : nam semper potest Pontifex commune jus positivum immutare, prout expedire censuerit.

5. *Probatur opinio.* — Fundamentum ergo proprium hujus sententiæ esse debet, quia ex natura rei illa promulgatio sufficit, nisi aliud Ecclesia statuerit; nihil autem aliud statuit, nec prædictam Authenticam acceptavit, aut in hac parte suam fecit. Nullo enim jure scripto id ostendi potest in particulari, nec etiam in generali, quia canones solum in judiciis causarum voluerunt ut civiles leges servarentur ubi canonicæ deessent; modus autem ferendi universales leges longe gravior est, et pertinens ad propriam Pontificis actionem et potestatem, et ideo non est illa generalis regula ad præsentem casum extendenda. Nec etiam talis acceptatio potest consuetudine ostendi : nam potius contrarium potest consuetudine probari, illius enim varia sunt indicia. Primum est, quia in curia romana totius orbis lites definiuntur juxta leges pontificias Romæ publicatas, etiamsi alibi promulgatæ non sint, quod non esset justum, si in aliis provinciis illæ leges non obligarent absque speciali promulgatione in eis facta, ut bene considerat Navarr. ubi supra. Potestque explicari exemplo adducto a Joanne Andrea de quadam electione facta in una provincia contra constitutionem pontificiam, quæ Romæ, et non in tali provincia erat promulgata, et nihilominus irrita facta est. Idemque servari in regulis Cancellariæ notat Anton. Gomez supra.

6. Præterea multa sunt decreta in jure canonico, quæ nunquam fuerunt promulgata in singulis provinciis, sed tantum Romæ. Et quamvis enim ipsa editio publica juris canonici habeat vim quamdam promulgationis, quæ in singulis provinciis fieri censetur, quia in singulis illi libri publice circumferuntur, nihilominus in rigore obligatio talium decretorum latius extenditur, quam illa promulgatio. Deinde multa sunt rescripta Pontificum, vel Bullæ, aut Motus proprii, qui non sunt inserti in communi jure canonico, et nihilominus censentur obligare per solam publicationem Romæ fac-

tam. Quod etiam in Bulla Cœnæ videre licet: universaliter enim obligat, cum tamen raro in singulis episcopatibus publicetur. Tandem magnum argumentum est, quia quando Pontifices volunt necessariam esse promulgationem suæ legis in singulis episcopatibus, seu provinciis, hoc specialiter declarant; raro autem id faciunt, et in rebus majoris momenti, aut periculi; ergo signum est extra hos casus speciales in legibus absolute latis, et Romæ promulgatis, illas speciales promulgationes non requiri. Item e contrario interdum extendunt tempus pro quo volunt differri obligationem legis etiam post promulgationem, ut Pius IV voluit ut decreta Concilii Tridentini non obligarent nisi post tres menses a promulgatione, in quibus legibus supponunt promulgationem in urbe factam sufficere, quia si aliæ particulares spectandæ essent, illa temporis dilatio necessaria non esset. Denique est optima congruentia, quia tota Ecclesia, ut est sub uno pastore, est proprie et perfecte unum corpus mysticum, et una respublica, et ideo pro toto hoc corpore satis est una promulgatio facta in metropoli hujus reipublicæ. Et ulterius considerant juristæ, sedem pontificiam esse fixam Romæ, et Pontificem non vagari per provincias, sicut solent reges, et idcirco inde accommodatissime influere in universam Ecclesiam, et ob eamdem causam romanam curiam esse aptum et sufficientem locum ad hujusmodi promulgationem.

7. Et ita solutum est fundamentum contrariæ sententiæ, et obiter reddita est differentia inter leges canonicas et civiles, tum quoad dispositionem earum, tum quoad consuetudinem, tum etiam quoad congruentiam, quia in Ecclesia est major unitas sub uno Christi Vicario, quam sit in regno sub temporali rege. Unde, licet ad faciliorem notitiam legis, et ad vitanda aliqua incommoda, videri potuerit magis accommodatum, ut speciales promulgationes etiam in legibus ecclesiasticis requirerentur, nihilominus ob alias causas potuit oppositum esse congruentius, tum ad commendandam majorem Ecclesiæ unitatem, majoremque obedientiam Pontifici debitam; tum etiam ne leges pontificiæ ab Episcopis pendere videantur. Denique, quia ubi aliud necessarium fuerit in specialibus casibus, ab ipsismet Pontificibus statui potest, sicut interdum fieri diximus.

8. Atque hinc facile constat quid dicendum sit de aliis legibus canonicis. Nam, si sint leges concilii universalis, illæ per Pontificem approbari debent, et ita eadem est de illis ratio. Nam eorum publicatio Romæ fieri solet, et illa sufficiet, nisi aliud in ipsamet lege disponatur. Poterit etiam fieri in loco concilii, si Pontifex contentus sit. De legibus autem Episcoporum manifestum est sufficere pro toto episcopatu eam quæ fit in matrice, ut a fortiori patet ex dictis, tum in præsenti, tum de legibus civilibus civitatum aut regnorum particularium. Et cum eadem proportione loquendum est de Archiepiscopis et Patriarchis, si aliquando possunt ferre leges pro toto archiepiscopatu, vel patriarchatu, quod tamen (ut supra dixi) jure ordinario non possunt sine concilio provinciali, de cujus legibus cum proportione etiam censendum est. De modo autem ipsius promulgationis nihil novi dicendum occurrit; nam potest fieri aut voce præconis, aut affigendo legem scriptam in loco publico ad hoc designato, ut Romæ fit, in quo servanda erit loci consuetudo, nam jus scriptum non invenitur.

9. Superest vero inquirendum an lex Pontificia Romæ promulgata statim incipiat obligare omnes, vel post aliquod tempus, quod de lege civili late tractatum est, et in præsenti potest brevius expediri. Dixit igitur Glossa in cap. *Proposuisti*, 82 dist., verb. *Non probatur*, leges canonicas non obligare nisi post sex menses. Idque colligit ex cap. *Decernimus*, dist. 18. Sed ibi non agitur de promulgatione canonicarum legum, sed de modo quo Episcopi suas plebes docere debent omnia, quæ in conciliis provincialibus acta fuerint. Nam Episcopis præscribitur ut intra sex menses a concilio peracto suos clericos et plebes convocent, *et coram eis plenissime referant quæ in eodem anno in concilio acta, vel definita noscuntur*. Quod non propter solam legum promulgationem, sed propter plenam instructionem et doctrinam tunc præcipiebatur; nihil ergo ex illo textu colligi potest de modo quo leges pontificiæ, vel canonicæ, universim obligare incipiant. Et ita illa sententia Glossæ ab omnibus reprobatur, quia in jure non habet fundamentum, et est contra consuetudinem, et contra vigorem ecclesiasticæ disciplinæ.

10. Duæ igitur sunt opiniones: una, quæ doctrinam datam de legibus civilibus censet esse applicandam ad canonicas, quia, licet in canonibus hoc expressum non sit, Authentica *Ut factæ novæ constitutiones*, extenditur ad leges canonicas propter illam regulam generalem, quod non contradicit canonibus, et potius juvat illos, in quo casu jus canonicum juvatur civili, juxta c. 1 de Novi oper. nuntiat.,

et c. *Si in adjutorium*, distinct. 10. Et favent verba Pii IV in Bulla pro evulgatione Concilii Tridentini, ut in superioribus allegatum est. Et ita sentiunt Panormit., Felin. et alii, c. 2 de Constitut.; Sylvest., Angel. et alii, verb. *Lex;* Navarr., cons. 1 de Constit., quæst. 4; Soto, Medin. et alii citati, qui in hoc indistincte loquuntur de legibus canonicis et civilibus. Et idem docuit Glossa in cap. 1 de Conces. præbend., verb. *Post tempus*, et Glossa ultima in data Sexti, quæ adducit jura canonica parum urgentia. Unum est c. ultim.: *Ne cler. vel monach.*, ubi religiosi egressi ex suis claustris ad audiendam physicam, vel jus civile, nisi post duos menses ad claustra redeant, excommunicantur. Sed non est ad rem, quia illi duo menses non requiruntur ibi ad complendam legis promulgationem, sed dantur quasi pro sufficienti monitione ad incurrendam censuram; unde etiam post longissimum tempus a promulgatione illius legis necessarii sunt illi duo menses ad excommunicationem illam incurrendam, et ideo computantur non a die promulgationis legis, sed a die commissi criminis, ut dixi in 5 tom. de Censur. disputat. 23, section. 3. Aliud caput, quod citat, est cap. *Noverit*, de Sentent. excommunicat., sed est simile præcedenti; nam in eo excommunicantur qui infra duos menses non delent de capitularibus statuta immunitati ecclesiasticæ contraria. Quod tempus non designatur propter legis promulgationem, sed pro admonitione sufficiente ad incurrendam contumaciam. Tertium est caput primum de Concession. præbend., in 6. At ibi in textu nihil dicitur de duobus mensibus, sed in genere dicitur: *Nisi post tempus infra quod ignorare minime debuissent*. Quod non oporteret referre ad duos menses, sed ad modum obligandi legis humanæ ex ipsa rei natura, ut in præcedenti libro explicavi.

11. Quapropter contrariam sententiam tenent non pauci theologi moderni, scilicet, in legibus Canonicis pontificiis non esse necessarium tempus duorum mensium. Quæ sententia mihi valde probabilis videtur, et multum consequens ad ea quæ in priori puncto hujus capitis diximus. Nam si illud tempus esset necessarium, maxime propter illam Authenticam, quia nec de jure naturæ, nec de canonico necessarium est, ut ex dictis constat: illa vero Authentica non recte applicatur ad leges canonicas. Duo enim in illa disponuntur, unum est de promulgatione iteranda in singulis provinciis, aliud de dilatione duorum mensium, qui in unaquaque provincia computentur a promulgatione in ea facta. Sed illa lex quoad priorem partem non est acceptata a Pontificibus pro suis legibus; ergo nec quoad posteriorem. Probatur consequentia, tum quia non magis constat de acceptatione posterioris partis quam prioris: in utraque enim verum est, Pontifices non declarasse, velle se admittere leges civiles pro modo ferendi, vel obligandi Ecclesiam per suas leges, sed solum in judiciis forensibus, ubi leges canonicæ deessent; tum etiam quia consuetudine receptum non est, ut testantur graves auctores; et specialiter Vasquez, disp. 156, capit. 4, cum emphasi dicit se audere id affirmare. Nav. autem dicit de consuetudine et stylo in urbe servari, ut transgredientes legem Papæ ante duos menses a promulgatione puniantur, non solum qui probantur scivisse promulgationem, sed etiam qui non probavit illam ignorasse.

12. Addit vero Nav. hæc verba, *Quæ consuetudo restringi forte posset ad forum tantum exterius, et urbicolas*. Sed prior restrictio non videtur mihi rationi consentanea. Quomodo enim juste punirentur illi tanquam legis transgressores, nisi supponeretur lex jam pro illo tempore obligare? Ibi enim non habet locum præsumptio: nam certo constat nondum esse elapsum tempus duorum mensium. Ergo si sciens legem judicatur ut trangressor, ex nulla præsumptione judicatur, sed ex certa probatione delicti, et si ignorans præsumitur transgressor dum non probat ignorantiam, hæc præsumptio supponit certam obligationem, tum legis, tum etiam sciendi illam ante duos menses, alias immerito præsumeretur culpabilis, vel, quod perinde est, punibilis ignorantia; illa ergo consuetudo aperte supponit legem illam obligare Romæ ante duos menses. Nec potest suppositio esse falsa, quia non fundatur in præsumptione, sed in voluntate Pontificis, quia neque hæc potest latere romanos judices, neque ipse Pontifex potest ignorare qualiter suæ leges Romæ servari cogantur, et sciendo ac tacendo consentit, satisque ostendit se nolle uti dispositione legis imperialis, sed sua, saltem pro curia. Posita autem vera obligatione in illis legibus, impertinens est distinctio de foro interno et externo, quia lex canonica maxime obligat in foro interno, ut statim dicemus, et Ecclesia non punit nisi propter culpam, aut veram, aut præsumptam; utraque autem supponit obligationem legis in conscientia.

13. Altera vero restrictio Navarri, scilicet,

ad urbicolas, non est juris sed facti, et ab ipso non probatur; imo nec simpliciter asseritur, sed sub particula *forte,* nec per se est multum verisimilis. Nam si lex publicata statim obligat Romæ, jam quoad hoc discrepat ab Authentica : unde ergo constare potest, quod Papa acceptet illam pro omnibus locis extra urbem? Item cur non servabitur proportio ad loca distantia, ut quo sunt viciniora, eo intra brevius tempus obligentur, si urbs ipsa statim obligatur? Unde etiam sumitur optima conjectura; nam tempus illud duorum mensium erat aptum pro legibus civilibus publicandis in singulis provinciis, quia pro unaquaque erat sufficiens. At pro legibus pontificiis semel tantum promulgandis Romæ minime erat proportionatum, quia leges illæ obligaturæ sunt totam Ecclesiam, quæ totum universum de se occupat; impossibile autem est evulgari per universum orbem intra duos menses, imo nec per totam Europam moraliter loquendo; ergo non oportuit tale tempus acceptare pro reliqua Ecclesia, si pro urbe receptum non est.

14. Denique hoc videtur supponi in c. *Cum singula,* de Præbendis, in 6, quatenus ait: *Intra mensem postquam hæc constitutio pervenerit ad eosdem, unum,* etc., *eligere teneantur, alioquin ex tunc pœnis subjaceant supra dictis.* Ubi Glossa fatetur quod, licet illa lex pervenisset ad notitiam ante duos menses a publicatione, obligasset; ergo supponit textus ille non esse necessarium tempus duorum mensium ad obligandum. Neque potest hoc dici speciale, quia textus nihil de hoc statuit, sed supponit, et potius pro speciali addit concessionem mensis ad exequendum actum ibi præceptum, et ad incurrendas pœnas, qui mensis semper inciperet currere a notitia præcepti, etiamsi post plures menses haberetur, ut Glossa etiam fatetur. Ergo signum est legem de se obligasse a publicatione independenter a lapsu duorum mensium.

15. *Statim a publicatione incipere leges pontificias et reliquorum obligare; diffundere obligationem successive.* — Et ita sane videtur in universum probabilius, leges pontificias statim obligare incipere; diffundere autem obligationem suam successive, juxta id quod natura legis canonicæ requirit, et superiori libro explicatum est. Nam, eo ipso quod Pontifex non addit specialem modum, seu temporis determinationem, nec jus canonicum illam ponit, vel acceptat, talis obligatio sequitur prout rei natura postulat. Unde etiam constat, idem esse a fortiori dicendum de reliquis legibus canonicis, ut Episcoporum, vel aliorum Prælatorum inferiorum; tum quia etiam in his nulla facta est restrictio in jure, vel per Papam: tum etiam quia ita dictum est de legibus civilibus inferiorum magistratuum : est autem eadem, vel major ratio de legibus canonicis, et ita docent omnes auctores, qui ibi videri possunt.

CAPUT XVI.

UTRUM LEX CANONICA OBLIGET FIDELES PRIUSQUAM AB EIS ACCEPTETUR.

1. *Sententia negativa.* — Hanc quæstionem facile in præsenti expediemus ex his quæ de lege civili diximus, et hic addemus ea quæ ibi in hunc locum remisimus. Multi ergo auctores, qui in lege civili ponunt dependentiam ab acceptatione subdictorum, eamdem ponunt in lege canonica, et indifferenter de utraque loquuntur. Ita Major, Driedo, Angel., Armill., Navar., Covarr., Felin., et alii jurisperiti pro illa opinione allegati, præsertim in cap. 1 de Treug. et pac., ubi Gloss. verb. *Frangere.* Et sequitur Henricus, tractatu de Synod. post., 3 part., art. 2, a n. 50; sed præsertim n. 62, dicit ad integritatem legis et constitutionis tria requiri : primo, ut constituatur; secundo, ut promulgetur; tertio, ut moribus utentium approbetur, et si quid horum (inquit) desit, non debet dici lex, vel constitutio : et subjungit, cum agitur de impediendo vinculo statuti novi, et non de præscribendo contra statutum, non peccare contravenientes statuto. Et refert Panormit. in dicto cap. 1, et Decium in cap. *Nam concupiscentiam,* de Constitut., lect. 1. Fundamentum hujus sententiæ totum videtur poni in præsumpta voluntate Prælatorum Ecclesiæ ponendi leges suas subintellecta conditione, ut moribus subditorum probentur. Solus Major indicat etiam id esse ex defectu potestatis, quia non possunt aliter eas ferre; et ad hoc suadendum dicit Ecclesiam esse supra Papam, et ideo si Ecclesia non acceptat legem Papæ, non posse per illam obligari.

2. *Pontifex potest obligare Ecclesiam ad acceptandas suas leges sufficienter promulgatas, ex eo: Quodcumque ligaveris.*—Dico vero primo: Pontifex potest obligare Ecclesiam ad acceptandum leges canonicas a se latas, et sufficienter promulgatas. Idemque est cum proportione de Episcopis. Hanc conclusionem declaravit expresse Castro l. primo de Lege pœnal. cap. primo, et Turrecrem. dicto § *Leges,* § 2, qui,

licet in communi loquatur, tamen maxime loquitur de legibus canonicis; et idem est de omnibus auctoribus allegatis libro præcedenti, c. 16, pro secunda opinione. Quocirca prior pars conclusionis mihi videtur tam certa, ut secundum fidem negari non possit, ex dictis supra tractando de potestate legislativa Pontificis, ubi ostendimus Petro esse datam a Christo Domino supremam potestatem in Ecclesiam, et non alteri, ac subinde habere illam Pontificem successorem Petri immediate ab eodem Christo, a quo illam Petrus habuit, et non ab Ecclesia. Hinc ergo concludimus Christum ita dedisse hanc potestatem Vicario suo, ut per se posset valide et efficaciter operari sine dependentia a consensu populi; ergo per illam potest ferre leges habentes efficaciam et valorem ad obligandum Ecclesiam ad consentiendam et acceptandam legem, vel præceptum. Patet hæc consequentia, quia alias potestas non esset absoluta et efficax. Prior vero probatur primo, quia alias illa potestas magna ex parte esset data populo christiano, quia tunc lex ecclesiastica non haberet vim, ut est a Pontifice solo, sed ut ab illo simul cum Ecclesia : si enim lex non potest esse lex, nisi consentiente populo, profecto populus est conlegislator simul cum Pontifice, quod absurdissimum dictu est.

3. Secundo, quia Christus absolute dixit : *Quodcumque ligaveris*, et, *Pasce oves meas*; de populo autem nihil dixit, nec posuit conditionem, *Si populus acceptaverit* : est ergo conclusio certa de hac potestate, prout est in summo Pontifice, quia in illo est immediate a Christo, atque adeo cum eodem modo, et independentia, quo a principio data est. De inferioribus autem non est res ita certa, quia in illis potestas est ab ipso Papa, a quo dari potest cum limitatione, et sub prædicta conditione : nihilominus tamen illa non est admittenda, neque præsumenda, nisi de illa satis constiterit, juxta dicta superius de potestate Episcoporum ad ferendas leges. In quo etiam est notanda differentia inter Pontificem, et inferiores Prælatos, quod nulla consuetudine obstare potest, quominus Pontifex habeat dictam potestatem, quia consuetudo non potest prævalere contra jus divinum : respectu autem inferiorum, ubi esset consuetudo contraria, multum valeret, quia in his quæ pendent a jure humano, multum potest consuetudo. Unde et jurisdictionem augere potest et minuere, quando per hominem concedi potest, ut notat Glossa ult. in cap. *Cum olim*, de Cler. conjug.

4. *Secunda conclusio.—Non carere culpa qui incipiunt non observare leges pontificias.*—Secundo dicendum est, supposita justitia legis canonicæ, per se loquendo, oriri ex illa obligationem ad acceptandum eam, ita ut non careant culpa, qui incipiunt illam non observare post sufficientem promulgationem. Dixi *supposita justitia legis*, quia lex evidenter injusta, etiamsi canonica sit, non obligat, juxta supra dicta de lege in communi, et sumitur ex c. *Ante triennium*, distinct. 31, et prosequitur late Corduba in quæst. l. 4, quæst. 7; Victor. in 3 relect. de Potestate Eccles.; Bellarmin., l. 4 de Pontif., cap. 15; Panormit., in cap. *Cum teneamus*; Felin. in cap. *Si quando*, de Rescript., et cap. *Accepimus*, de Fide instrum. Et ita est assertio clara, præsertim quando lex est non solum justa, sed etiam moderata, et facilis, quia tunc potestas non deest, et voluntas contraria nulla rationabili conjectura præsumi potest. Quod a fortiori patet ex dictis de lege civili. Addendum vero est ex dictis ibidem, etiam in legibus difficilioribus et durioribus, si in rigore justæ sint, idem esse servandum, ut declarat Corduba supra ex capit. *In memoriam*, 19 distinct., ibi : *licet vix ferendum ab illa sancta sede imponatur jugum, tamen feramus, et pia devotione toleremus*. Quod censeo verum per se, et ex vi potestatis canonicæ, quæ major est quam civilis : oportet autem ut etiam de voluntate satis constet, tum ex verbis legis, et modo præcipiendi, tum etiam ex aliis indiciis, et circumstantiis legis. Addo etiam oportere, ut verisimile sit, legislatorem non ignorasse specialem rei præceptæ difficultatem pro tali loco, vel tempore, aut alia occasione. Nam si probabiliter credatur hæc ignorasse, credi etiam potest noluisse cum tanto rigore obligare.

5. Sed tunc inquiri potest, an in simili casu liceat subditis a lege ad legislatorem supplicare, et præsertim ad Pontificem. Quidam omnino negant; imo dicunt, frivolam et inutilem esse talem supplicationem, et ex ignorantia profectam. Probatur, quia a lege non provocatur, seu appellatur, ut colligitur ex l. ultim., ff. de Appellat. recip., et l. antepenultim., ff. de Verbor. signific., ubi id notat Rebuff. adducens alios doctores et jura. Idem in Concordat., tit. de Constitut. Ratio etiam assignatur ex differentia inter sententiam, rescriptum ac legem : nam sententia est, cum fertur in negotio particulari, et pendet ex partium probationibus, et ideo in ea admittitur appellatio, ut pars, quæ gravamen sensit, possit meliores vel clariores probationes afferre. Rescriptum etiam

conceditur super factum singulare, in quo potest princeps decipi a collitigante, vel procurante suum commodum, et ideo in rescripto merito admittitur appellatio in capitulo *Significavit*, de Rescript. At vero lex fertur in generali, et per universalem scientiam, contra quam privata scientia subditorum non est admittenda, et ideo neque appellatio, vel supplicatio admittenda est. Accedit quod, in legibus civilibus a rege latis, talis appellatio vel supplicatio non admittitur, neque est in usu; ergo neque in legibus canonicis admittenda est.

6. *Posse supplicari Papæ de sua lege ab executione illius patet consuetudine.*—Dico tamen, si supplicatio fiat ex rationabili causa, et licite fieri posse, etiam in legibus pontificiis, et esse valde utilem, ac rationi consentaneam. Hoc a fortiori sentiunt Panormit., Felin. et alii in c. 1 de Treug. et pac., et in dicto § *Leges*, et citatur Ancharr., cons. 214, et expresse ac indistincte tam de lege civili quam de canonica id affirmat Castr., lib. 1 de Leg. pœnal., c. 1. Et probatur primo, quia hoc nullo jure prohibetur, imo est juri consentaneum et rationi. Prima pars patet, quia in legibus ult. et antepenult. supra citatis solum dicitur, non licere appellare a pœna imposita secundum præscriptum legis, nec a sententia, seu decisione data juxta legem, seu perpetuum edictum; non vero dicitur non licere supplicare de tota lege coram ipso Principe. Sunt autem hæc duo valde diversa, quia in prioribus casibus appellatio repellitur tanquam plane injusta, quia illa non est appellatio a lege, sed a sententia justa, utpote secundum legem lata. Quod si appellatio eo tendat, ut legem arguat injustitiæ, est etiam iniqua, tum quia supponitur lex universalis, et servari solita, ac subinde justa; tum etiam, quia appellatio talis fit in particulari facto, in quo non licet a lege provocare, quamvis liceat appellare vel a declaratione legis, vel ab applicatione ejus ad tale vel tale factum: hic autem agimus de lege nondum recepta, et de supplicatione facta ex causa rationabili, et a communitate, vel nomine ejus ab eo qui auctoritatem habeat. Unde auctores citati non negant licere supplicare a lege, sed de appellatione loquuntur, et hanc non simpliciter negant. Nam Rebuff. expresse ait. *Tunc a lege non appellari, quando ab eo est condita a quo appellare non licet, utpote a Principe superiorem non cognoscente.* Unde sentit ex parte legis non repugnare appellationem; nam si sit edita ab eo qui habet superiorem in eodem ordine, id est, in temporalibus vel spiritualibus, et subditi gravari se intelligant, poterunt ad superiorem provocare, ut ab statuto Episcopi ad summum Pontificem; ab ipso autem supremo principe non est ad quem appelletur; supplicatio autem ad eumdem non repugnat. Imo addit Rebuff. in Concordat., quod licet non appelletur a concessione litterarum regis vel Papæ, ab executione appellatur, seu supplicatur. Sic ergo de lege dicere possumus quod, licet ab ipsa proprie non appelletur, posse nihilominus supplicari ab ejus executione, donec Papa informetur.

7. Deinde est hoc consentaneum cap. *Si quando*, de Rescrip., ubi Papa declarat licitum esse, non exequi rescriptum ejus, donec ipse plenius informetur, quando vera et rationabilis causa intercedit. Et simile habetur in cap. *Cum teneamur*, de Præbend. Nec differentia supra data satisfacit, quia eadem proportionalis ratio potest in lege intervenire. Quod patet, ratione ostendendo eamdem sententiam. Quia, eo ipso quod lex universaliter fertur, facile fieri potest ut non congruat moribus, aut dispositionibus gentium omnium pro quibus fertur, quod maxime contingere potest in legibus canonicis et Pontificiis, quæ pro universa Ecclesia dantur: nam Ecclesia complectitur varia regna et provincias, habentes varios ritus, et modos vivendi. Unde, licet talis lex, regulariter loquendo, non sit disconveniens vel nimis dura pro universa Ecclesia, et ideo respectu totius non habeat locum supplicatio, nihilominus in uno vel alio regno aut provincia potest esse nimis dissentiens a moribus ejus et contra consuetudines ejus, quas non solent Pontifices velle mutare, nisi id exprimant, sed potius conservare, juxta capitul. *Certificari*, de Sepul.; in tali ergo casu ratio postulat ut liceat supplicare Pontificem, quia scientia ejus universalis non potest semper extendi ad hæc particularia. Et hoc ipsum est a Pontificibus jure statutum in cap. 1 de Constitution., in 6; ex quo videtur colligi, absque alia supplicatione a lege pontificia, ipsam ex vi illius juris ipso facto non obligare in simili casu; nihilominus tamen fieri potest, ut casus non sit ita clarus et certus, quin sit conveniens nova declaratio Pontificis; ergo in tali casu licita est supplicatio et juri consentanea.

8. *Tempore supplicationum nil faciendum contra legem; quod si fieri non potest sine magna rerum mutatione, vel scandali periculo, tunc ex interpretatione benigna Pontificis non censetur obligare.*—Denique consuetudo videtur satis hanc assertionem confirmare: scimus

enim ita servari in multis provinciis Ecclesiæ, et Pontificibus non displicere, quando causa est rationabilis, et cum debita moderatione ac obedientia fit supplicatio. Et fortasse in legibus civilibus non tam ordinarie fit hæc supplicatio, quia non sunt tam generales, et ordinarie una et eadem lex non fertur, nisi pro regno, vel provinciis in moribus civilibus multum similibus. Unde in ipsis legibus pontificiis frequentius fiunt tales supplicationes a provinciis vel regnis quæ a romana sede magis distant, quia facilius possunt earum propriæ consuetudines ignorari. Denique in hujusmodi casu pro tempore pro quo durat supplicatio, cavendum est omne periculum peccati. Unde, si fieri potest ut pro illo tempore nihil fiat contra legem Pontificis, curandum omnino est, licet ejus executio suspendatur, quia ita magis cavetur omne periculum, et eo modo paretur legi, quo commode fieri potest. Si autem non potest hoc modo suspensio executionis fieri sine magna rerum mutatione, vel periculo alicujus scandali, tunc ex benigna interpretatione voluntatis Pontificis, lex censetur pro tunc non obligare, et tali declaratione prudenter facta, cessat etiam omne periculum peccati.

9. *Tertia conclusio.*—Dico tertio : lex canonica, si per consuetudinem toleratam non acceptatur, tandem non obligat, etiamsi fortasse in principio culpabiliter fuerit non observata. Ita procedit communis sententia supra citata, et sumitur ex capite ultimo de Consuetud., ubi dicitur legem etiam receptam posse ita consuetudine abrogari, ut non obliget; ergo multo magis poterit impediri ne obliget, cum ante acceptationem minorem firmitatem habeat, juxta dictum § *Leges*. Ratio autem est, quia tunc est magna causa præsumendi legislatorem connivere, et nolle cum tanto periculo communitatem obligare, et hoc etiam ostendit usus totius Ecclesiæ. Oportet autem ut consuetudo illa aliquam rationabilem causam habeat, ut dicitur in dicto capite ult. et infra in loco latius explicabitur. Deinde necesse est, et sufficit, ut a majori parte populi non observetur : nam, si major pars legem servet, quamvis alii eam non acceptent, suam vim retinet, quia id requiritur ad consuetudinem, ut infra dicetur, et videri potest Panormitan. in capite *Cum jam dudum*, de Præbend. in fine, et in capite *Quia circa*, de Consanguinitate et affinitate, n. 8, ubi etiam Anton. et alii. Item Abb. in cap. *Cum olim*, de Cler. conjug., n. 4; et Angel., verb. *Constitutio*, n. 7. Et eadem ratione e converso, si major pars resistat, introducet consuetudinem contra obligationem legis, quia in rebus moralibus consensus majoris partis censetur communitatis, et ideo sufficit ad consuetudinem, lib. *Quod major*, ff. Ad municipalem.; Abb. et alii supra relati.

10. *Dubium de scientia principis.*—Dubitari autem potest quantum tempus necessarium sit ut hæc consuetudo prævaleat contra legem et an oporteat legislatorem scire illam non servari; videri enim potest hoc necessarium, ut consentire censeatur. Et ita sentit Glossa in cap. *Vir*, de Secund. Nupt. Nihilominus certum est non esse necessariam scientiam legislatoris, in quo conveniunt auctores statim citandi, quia est res moraliter impossibilis, et præter consuetudinem et usum, ut a *fortiori* patebit ex dicendis. Et ideo quoad tempus distinguere solent doctores. Nam si lex non observatur, sciente legislatore, nullum certum tempus necessarium est, quia nullum est jus quod illud præscribat; sufficiunt ergo tot actus contrarii majoris partis communitatis, qui moralem conjecturam efficere valeant de tolerantia legislatoris, quod prudenti arbitrio definiendum est.

11. At vero quando intervenit ignorantia principis, aliqui requirunt tempus 40 annorum ut lex derogata censeatur; refert Felin. ex Panormit. in cap. 1 de Treuga et pac.. Alii vero nullum requirunt tempus, sed solum non observantiam subditorum per aliquos actus, qui prudenti arbitrio sufficiant. Itaque nihil distinguunt inter scientiam vel ignorantiam principis. Ita tenet Henric., tractatu de Synod., art. 2, n. 63, cum Felin., dicto cap. 1, n. 13, et aliis. Fundantur, quia subditi non peccant non recipiendo legem a principio. Hoc tamen fundamentum a nobis reprobatum est. Unde communis sententia affirmat sufficere et necessarium esse tempus decem annorum, quam multi tradunt, quos Felinus refert, et sequitur Card. in dicto § *Leges*, et Jas. in lib. *Rem non novam*, ff. de Judiciis. Fundamentum est, quia hoc tempus sufficit ut dicatur consuetudo, seu præscriptio longi temporis, juxta Gloss. in cap. ultim. de Consuetud., in 6. Ut autem lex censeatur absolute non acceptata et derogata, sufficit consuetudo longi temporis, ut loquitur idem Panormit. in cap. *Cum olim*, de Cler. conjug., n. 4, et alii communiter. Denique quia brevius tempus postulandum est ut lex nondum recepta non obliget, quam ut abrogetur lex jam usu præscripta; sed ad hoc posterius ad summum requiritur tempus 40 annorum, ut postea videbimus : ergo ad alium ef-

fectum non est tantum tempus postulandum; ergo sufficit decennium, quia nullum aliud cum fundamento præscribi potest.

12. *Differentia adhibenda inter casus scientiæ et ignorantiæ principis, de non recepta lege.* — Hæc vero opinio quoad primam partem, ut non requiratur longius tempus quam decennium, practice mihi certa videtur: quoad alteram vero quod requiratur decennium, licet sit securior, non videtur satis fundata, et ideo probabilis est sententia Felini et Henrici, qui tunc etiam non requirunt certum tempus, sed solum repugnantiam per actus contrarios in numero sufficienti arbitrio prudentum. Quæ etiam sumitur ex Glossa in capit. ultim. de Consuetudin., libro sexto; et Innocent. in cap. *Cum Petrus*, de Fide instrum.; et Dominico in dicto § *Leges*, quatenus dicit ad hanc derogationem sufficere habitualem voluntatem principis non obligandi contra morem, argumento cap. primo, de Consuetudin., in sexto, et Authent. de Fidejussor. in principio. Nam, licet princeps ignoret subditorum consuetudinem, semper retinet illam voluntatem; et ita non requiritur novus ejus consensus; ergo nec scientia; ergo nec determinatum tempus. Probatur hæc ultima consequentia, quia nullum est jus, quod præscribat illud tempus decem annorum, neque ex natura rei est necessarium, et usus videtur esse in contrarium; quia, ut lex censeatur non acceptata, non solet expectari illud tempus, sed solum quod pro majori parte per sufficientem consuetudinem repugnatum sit: hæc ergo sententia in conscientia et praxi videtur satis secura; nihilominus tamen, ut consequenter loquamur, aliqua differentia adhibenda est inter casus scientiæ vel ignorantiæ principis. Nam, quando princeps a principio scit repugnantiam et non observantiam subditorum, et dissimulat, statim post nonnullos actus contrarios tolerates, censetur prudenter revocata lex. At vero, quando princeps ignorat, oportet ut longior sit consuetudo, ita ut jam prudenter judicetur non esse utilem ali populo, et ideo juste præsumatur a Pontifice vel principe revocata.

13. Ulterius vero quæri potest cum Navarro in dicto cons. 1, quæst. 7, an lex sic non observata per aliquod tempus sufficiens censeatur ita revocata et nulla, ac si non fuisset lata, vel ac si fuisset directe renovata a legislatore; nam ex dictis videtur sequi pars affirmans, quia dicimus jam non peccari contra illam legem, quia revocata est. Nihilominus placet mihi resolutio Navarri, non esse censendam illam legem omnino annullatam et derogatam, quia si communitas illa postea mutaret consilium, et inciperet illam legem recipere, et pro majori parte illam servare, revera inciperet obligari tali lege sine nova voluntate legislatoris. Unde dicendum est illam solum fuisse quasi suspensam, vel revocatam non simpliciter, sed quamdiu populus ille in illa consuetudine et moribus persisteret.

14. *Si a scientibus pro majori parte observetur lex, hoc sufficit ut pro ignorantibus suam obligationem habeat.* — Ultimo, inquiri potest, si contingat legem non servari ex ignorantia populi nescientis promulgationem ejus, an hoc sufficiat ut desinat obligare. Aliqui respondent, in eo casu judicandum esse de ignorantibus juxta statum quem lex habet apud non ignorantes. Nam si a scientibus pro majori parte observatur, hoc sufficit ut pro ignorantibus suam etiam obligationem retineat, et e converso si a scientibus non servatur pro majori parte, etiam pro ignorantibus derogata est. Quæ sententia vera est, quando ignorantes et scientes sunt partes unius corporis. Difficultas vero est, quando totum aliquod corpus politicum moraliter distinctum ab aliis ignoravit promulgationem legis, et ideo illam non servavit per sufficiens tempus, seu per sufficientes actus contrarios. In quo casu respondet Navarrus dicto consil. primo, quæst. sexta, legem illam amittere suam vim, non obstante ignorantia, quia ratio ob quam desinit obligare, non est scientia, et voluntas quasi formalis non observandi legem, nam hæc potius posset impedire, quia non est digna tali indulgentia; sed ratio est mos ipse, et quasi præscriptio quædam. Dico tamen legem sic non observatam propter solam ignorantiam in se non auferri, seu revocari, sed solum pro tunc non obligare propter ignorantiam, et ita solum etiam negative non esse acceptatam, neque etiam ablatam. Quapropter si postea tollatur ignorantia, manebit lex respectu talis populi in eo statu in quo esset, si tunc fuisset primo edita et promulgata, et ideo tunc incipiet obligare, si in eo sensu fuit lata, juxta doctrinam supra tactam.

CAPUT XVII.

UTRUM LEGES CANONICÆ OBLIGENT IN CONSCIENTIA.

1. *Negat Gerson.*—Gerson (cujus opinionem tractavimus libro superiori, cap. 17 et 18), in tractatu de Vita spirit., lect. 4, alphab. 62,

lit. G, dum negat legem humanam, quæ talis est, obligare in conscientia, non solum de civili, sed etiam de ecclesiastica aperte loquitur; nam in legibus ecclesiasticis ponit exempla, et earum multitudinem, et rigorosam obligationem tanquam necessariam ad salutem æternam præcipue reprehendit, ut ex coroll. septimo constat. Potest tamen habere illum duplicem sensum supra declaratum in lege civili, scilicet, vel quod ecclesiastica non possit obligationem inducere, sed tantum explicare vel proponere illam quæ ex principiis revelatis colligitur certo vel probabiliter. Et hic sensus est omnino falsus, multo magis in legibus ecclesiasticis quam in civilibus, ut Almainus notavit in Moral., capitulo duodecimo, et ex dictis in libro superiori satis convincitur, et statim ostendetur. Alter sensus esse potest, quod, licet leges ecclesiasticæ revera obligent in conscientia, non dicantur obligare quatenus ecclesiasticæ sunt, vel humanæ, sed quatenus sunt aliquo modo divinæ per deductionem ex aliquibus principiis revelatis, et sic erit quæstio de vocabulo. In qua etiam modus loquendi Gersonis probandus non est, ut ex dictis in libro tertio a fortiori convincitur.

2. *Conclusio affirmativa.*—Dico ergo primo: lex canonica, seu ecclesiastica obligare potest, et ex se obligat in conscientia. Conclusio est certa, quam omnes doctores catholici docent, et sufficiunt supra relati lib. 3, cap. 17, et in præcedentibus capitibus. Nam ex ibi dictis de potestate ecclesiastica ad ferendas leges, plane convincitur hæc veritas. Quia si potestas ecclesiastica non posset obligationem novam imponere, sed tantum divinam proponere, vel exponere, esset potestas declarativa tantum superioris juris, non tamen legislativa. Hoc etiam a fortiori convincunt omnia quæ de obligatione legis civilis diximus. Denique ex dicendis statim hoc evidentius confirmabitur. Circa hanc vero assertionem tractari posset, an hæc obligatio in conscientia semper sequatur ex omni lege ecclesiastica, etiamsi pœnalis sit, vel in præsumptione fundetur. Sed hæ quæstiones tractatæ sunt de lege civili, et quæ de illa diximus communia sunt legi humanæ, qua talis est, ideoque omnia sunt cum proportione ad legem ecclesiasticam applicanda, neque aliquid novum, aut speciale occurrit addendum, præter ea quæ infra de lege pœnali dicemus.

3. *Prælati religionum sicut ecclesiastici possunt condere leges obligantes in conscientia.*— Sed objici solet, quia Prælati religionum non possunt præcipere, nisi secundum regulam religionis; ergo nec Prælati ecclesiastici possunt præcipere aliquid, nisi secundum legem Christi; ergo non possunt novas leges ferre obligantes in conscientia. Respondetur tamen facile, etiam Prælatos religionum posse novas leges condere obligantes in conscientia, ut in proprio tract. de Stat. Relig. ostenditur. Unde potius potest retorqueri argumentum, quia in hoc servatur quædam proportionalis ratio inter utrosque Prælatos: nam utrique possunt præcipere quæ sunt consentanea suo fini, et regulæ sibi proportionatæ. Absolute tamen est differentia, quia Prælati Ecclesiæ possunt præcipere quæ sunt consentanea æternæ saluti consequendæ secundum regulam, vel institutionem a Christo traditam, id est, quæ juvent communiter omnes fideles ad legem Christi servandam, quæ unica est salutis via. Prælati autem religionum possunt præcipere quæ consentanea sunt ad perfectionem etiam assequendam. Sed quia multæ sunt viæ ad perfectionem, in unaquaque religione est potestas præcipiendi secundum suam professionem et regulam, quia illa jurisdictio supponit voluntariam professionem cui accommodatur; jurisdictio autem ecclesiastica accommodatur voluntati CHRISTI, a quo perfecta est tam institutio et professio christianæ religionis, quam jurisdictio illi conveniens ac proportionata.

4. *Legem ecclesiasticam ex se obligare sub peccato mortali si absolute feratur.* — Dico secundo: lex ecclesiastica ex se, seu ex genere suo obligat sub reatu mortalis culpæ, si absolute feratur. Est communis assertio doctorum, quos retuli superiori libro, cap. 20; et Almain., de Potest. Eccles., cap. 12; Panorm., cap. 1 de Constit., n. 9; Felin., in cap. 1 de Sponsal., n. 17 et 19, ubi plures refert, et specialiter Glossa in capite *Matthæus*, de Simon., verbo *Consulis*, juncto textu, ex quo colligitur præcepta ecclesiastica circa simoniam obligare sub reatu salutis æternæ; quod etiam ibi notavit Joan. de Anania. Probari autem potest primo a fortiori ex omnibus dictis de lege civili. Secundo, potest ostendi omnibus testimoniis et rationibus quibus ecclesiasticam potestatem ad cogendum per leges, et per spirituales pœnas, partim in principio hujus libri, partim in libro de Censuris, copiose ostendimus. Tertio, nunc sufficiunt verba Christi Domini Luc. 10: *Qui vos audit me audit, et qui vos spernit me spernit.* Et similia habet Paul. 1 ad Thessal. 4, ubi prius commendat præcepta a se data, et postea dicit Christum

despicere qui ea negligit; constat autem spernere Christum non solum contra conscientiam esse, sed etiam grave peccatum. Facit etiam illud Actor. 15, ubi apostolicum præceptum abstinendi a sanguine, et suffocato, et alia præcepta similia vocantur necessaria, utique ad salutem, ut Chrysost., hom. 23, et alii declarant. Præceptum autem cujus observantia est ad salutem necessaria, sub mortali obligat. At vero præceptum illud positivum fuisse illi tempori accommodatum, sententia est D. Thomæ, q. 103, art. 4, cum Aug., 32 cont. Faust., cap. 13, quam infra tractando de cessatione legalium latius expendemus. Præterea constat leges ecclesiasticas sæpe ferri sub excommunicatione majori, et ipso facto incurrenda : non potest autem talis excommunicatio incurri nisi per culpam mortalem, ut ex propria materia suppono; ergo certum est tales leges obligare in conscientia, cum transgressio earum non fiat sine gravi culpa. Denique constat ex communi sensu totius Ecclesiæ, et ex communi doctrina Patrum, leges ecclesiasticas de jejuniis et servandis festis, et similes, ita obligare, ut transgressio earum sit peccatum, necessario in confessione aperiendum, et qui hoc negaret, plane esset hæreticus; ergo tales leges obligant de se sub mortali, cum earum transgressiones voluntariæ, tanquam mortalia peccata, in confessione aperiendæ sint.

5. Contra hanc assertionem præcipue loqui videtur Gerson loco allegato, ubi indicat in prædictis legibus et exemplis, solam legem divinam esse quæ obligat ad talem culpam; ecclesiasticam autem legem solum interpretari, et proponere nobis tempora et circumstantias, cum quibus lex divina obligat, ut patet in præcepto confessionis, vel communionis, et eodem modo exponit præcepta orandi, audiendi Missam, et similia. Sed hoc, intellectum ut sonat, nulla ratione sustineri potest : tum quia Ecclesia sæpe prohibet, etiam sub censura excommunicationis, res alioqui ita indifferentes, ut non essent malæ, nisi essent prohibitæ, ut comedere carnes tali tempore, audire jus civile clericos, vel monachos, et similia; ergo non solum prohibentur graviter quoad circumstantiam aliquam, sed etiam quoad substantiam (ut sic dicam) : tum etiam quia in iis quæ præcipiuntur, determinando tempus, vel modum, plures actus præcipiuntur vel prohibentur dicto modo ex vi juris ecclesiastici, quam jure divino præciperentur, ut constat aperte in præcepto audiendi Missam singulis diebus festis, et in præcepto clericorum de recitandis horis canonicis, ex quibus præceptis resultat obligatio sub mortali ad singulos actus graves, ut ad Missam audiendam singulis diebus festis, jejunandum singulis diebus designatis, et ad recitandum singulis diebus officium canonicum, etc.; tum denique quia lex ecclesiastica potest ita determinare tempus, vel modos exercendi actus jure naturali vel divino præceptos, ut actus contra solam legem Ecclesiæ, propter omissionem in illa circumstantia sit peccatum mortale; ergo simpliciter potest Ecclesia præcipere sub mortali actum honestum, alias non necessarium, si in tali lege concurrant necessitas vel utilitas, et aliæ conditiones necessariæ ad justam legem. Antecedens patet in præcepto confessionis annuæ : nam si quis eam omittat animo et proposito confitendi alio tempore arbitrario, in quo jus divinum per se obligaret, nihilominus peccabit mortaliter, ut constat ex communi sensu Ecclesiæ, quia in re valde gravi transgreditur justum præceptum ecclesiasticum, licet in rigore non transgrediatur divinum. Idemque est in præcepto solvendi decimas, si quis transgrediatur legem Ecclesiæ quoad quotam, volens alio modo implere divinam legem de ministrorum sustentatione, et sic de similibus. Consequentia autem prior probatur ex paritate rationis, quæ non est minor in aliis actibus honestis, quam in his circumstantiis.

6. Quod si Gerson solum intenderet nunquam præcipi ab Ecclesia actum honestum, qui aliquo modo non sit jure divino, vel naturali præceptum saltem in generali, et abstrahendo a determinato modo, et circumstantiis, et ideo talia præcepta Ecclesiæ semper niti in jure divino, vel naturali; non esset multum cum eo contendendum, quia in bono sensu posset id admitti. Nam et D. Thom. fere eodem modo loquitur 2. 2, quæst. 147, art. 3. Sed non obstat quominus simpliciter verum sit legem ecclesiasticam obligare sub mortali; sicut etiam obligat lex positiva divina, quamvis præcepta ejus sint etiam quædam determinationes legis naturalis. Neque in hoc est de verbis contendendum, cum satis in superioribus ostensum sit obligationem humanarum legum immediate oriri ex humana voluntate, per potestatem a Deo datam, quæ potestas speciali et altiori modo data est Principibus Ecclesiæ, et illa utuntur per humanam voluntatem leges ferendo, et ideo certum est talem obligationem oriri ex istis legibus, ut humanæ sunt; ita enim loquitur Paul. 1 ad Cor. 7, dum distinguit quædam quæ proponebantur ut præ-

cepta a Domino, et alia quæ ipse præcipiebat, non Dominus.

7. *Opinantes offensionem legis ecclesiasticæ non esse per se peccatum mortale, sed solum quando fit ex contemptu legis, alii vero addunt ex consuetudine.*—Præter Gersonem solent alii referri, qui dixerunt peccatum contra legem ecclesiasticam non esse, per se loquendo, peccatum mortale, sed solum quando fit ex contemptu legis. Ita tenuit Collectarius, ut refert Angel. verb. *Inobedientia,* et idem sentit Felin., c. 1 de Sponsal., n. 19, et refert Gloss. in c. *Quis autem,* dist. 10, quæ solum dicit, *qui contemnit legem, peccare, non tamen peccare eum qui non paret legibus, ubi de consilio loquuntur,* ex quibus verbis potius colligitur, etiam peccare illum qui non paret legibus ubi de præcepto loquuntur, licet non tam graviter, sicut qui eas contemnit. In eamdem vero sententiam inclinat Cajet. verb. *Cleric.,* etc., § ult., et verb. *Jejunium,* c. 4, qui non universaliter loquitur, sed de præcepto jejunii, et de quibusdam præceptis clericorum; tamen a paritate rationis videtur idem sentire de reliquis præceptis ecclesiasticis, ut illi tribuit Nav. in Sum., c. 23, n. 55. Item favere videtur huic sententiæ D. Bern. de Præcept. et dis., cap. 11, ubi, loquens de præceptis positivis Prælatorum, quæ *factitia* vocat, ait inferre necessitatem longe disparem a præceptis naturalibus : *Cum tamen* (ait) *nec sine offensa negligi, nec contemni sine crimine queant.* Et infra : *Mandatum peccato obnoxium facit, non magno tamen si contemptus defuerit.* Loquitur autem de eodem genere mandati : unde in c. 12 generalem regulam constituit de his quæ per se aut propter se nec bona nec mala sunt, nec divina institutione aut propria cujusque professione sunt fixa : *Ut non jussa licite admittantur, vel omittantur ; jussa vero sine culpa non negligantur, sine crimine non contemnantur : ubique enim et culpabilis neglectus, et contemptus damnabilis est.* Quibus in verbis dum culpam a crimine distinguit, per crimen mortale peccatum, per culpam vero veniale intelligit; sentit ergo, non peccari mortaliter contra ecclesiastica præcepta nisi ex contemptu, ac subinde tales leges per se obligare sub mortali, sed tantum ratione contemptus.

8. Alii vero doctores, hanc sententiam ex parte sequentes, præter contemptum addunt consuetudinem, quia si præceptum ecclesiasticum ex consuetudine frangatur, peccatum erit mortale, eo quod consuetudo illa tacitum contemptum includat. Si vero nec contemptus, nec consuetudo intercedat, non putant peccatum esse mortale agere contra ecclesiasticam legem. Ita Angel. supra citans Rich., quodl. 1, q. 19, ubi de omissione Missæ præceptæ in particulari loquitur. Idem ex parte sentit Henric., quodlib. 3, q. 22, in fin.; refertur etiam Archid. in c. *Utinam,* 76 d., ubi nihil clare dicit. Refert item Angelus quamdam Glossam, Panormitanum, et quædam jura, in quibus nihil quod ad præsentem causam faciat, reperio. Adducitur denique Gemin. in cap. *Generali,* de Elect. in 6. Et tandem additur ratio, quia non est verisimile intentionem Prælatorum esse obligare sub mortali, quando ex consuetudine non peccatur contra eorum leges, cum per unam, vel aliam transgressionem non ex toto frustretur finis suarum legum. E converso vero quia consuetudo peccandi potest efficere, ut finis legislatoris graviter violetur, vel in totum frustretur, ideo fieri potest, ut propter consuetudinem peccatum sit mortale, quod alias non esset.

9. Verumtamen prior sententia intellecta de contemptu formali improbabilis est, quia inductione constat juxta communem Ecclesiæ sensum, peccari mortaliter, transgrediendo multas leges ecclesiasticas, ut jejunii, Missæ, communionis, confessionis, et similium, etiam si nullus alius contemptus, sed sola voluntaria omissio intercedat. Deinde propter unam transgressionem similem incurritur aliquando excommunicatio major, etiamsi non ex contemptu, sed ex voluntate fiat, ut recte notavit Sylvest. verb. *Inobedientia,* et constat ex tract. de Censur. Ergo manifestum est, non esse necessarium contemptum ad peccandum mortaliter contra talem legem. Præterea hoc supra probatum est de legibus civilibus ; ergo multo magis procedet in ecclesiasticis. Denique ratio est clara, quia præceptum Ecclesiæ per se inducit obligationem gravem, supposita materiæ capacitate ; ergo transgressio ejus deliberata sufficit ad culpam mortalem, absque alio contemptu. Nec contraria sententia habet fundamentum, cui satisfactum non sit ex dictis hic et supra de legibus civilibus.

10. Solum testimonium Bernardi difficile apparet, quia non videtur loqui tantum de præceptis rerum leviorum, sed simpliciter de præceptis positivis : nam loquitur de omnibus *quæ a præpositis dispensationem admittunt,* quæ omnia leviora esse censet. Item quia generalem regulam constituit de præceptis factitiis, ea distinguendo a naturalibus de se ingerentibus necessitatem, et deinde addit gene-

ralem regulam de omnibus quæ per se nec bona, nec mala sunt.

11. Nihilominus tamen existimo non fuisse mentem Bernardi loqui de omnibus præceptis positivis, quia, præter ea quæ per se bona vel mala, ponit ea quæ sunt ex institutione divina, aut quæ sunt *fixa uniuscujusque professione*, et in his omnibus sentit peccari graviter non solum per contemptum, sed etiam per negligentiam. At vero illa præcepta, quæ sunt fixa uniuscujusque professione, positiva sunt, et humana : per illa enim intelligit graviores constitutiones uniuscujusque religionis, et præcepta ecclesiastica dici etiam possunt fixa professione christiana. Videtur ergo per *præcepta fictitia* intelligere leviora quædam statuta religionum, quæ sunt de rebus levioribus, sicut ipse exemplis indicat, dicens : *Ex his, verbi gratia, dico esse, vel risum interdictum, vel indictum silentium*. Et hæc vocat dispensabilia, vel per antonomasiam, quia facile dispensantur; alia enim graviora tanquam immutabilia habentur in religionibus, ordinarie loquendo, vel certe, quia ordinarie per talia statuta, vel regulas solum ordinatur, ne hoc vel illud fiat sine licentia Prælati, per quam licentiam quasi dispensatur facile, unde etiam vocat *factitia*, quia facile mutantur. De his ergo loqui videtur, cum ait, in eorum transgressione non committi grave crimen, nisi contemptus interveniat. Et hoc fortasse intendit Sylvest. verb. *Inobedientia*, cum ait loqui Bernardum de mandatis, non de præceptis.

12. Unde etiam patet, quid de altera sententia sentiendum sit. Nam imprimis falsum est, ad peccandum mortaliter contra leges Ecclesiæ esse necessarium contemptum, vel consuetudinem : nam in uno actu vel omissione invenitur sæpe peccatum mortale, ut probant inductio et rationes factæ, et ab effectu constat; quia sæpe per unum actum, vel omissionem talem incurritur excommunicatio major, ut supra dicebam. Ergo satis est quod violetur præceptum in materia gravi, etiamsi non omnino destruatur finis ejus quoad alios actus qui postea fieri possunt, quod est per accidens. Imo addo consuetudinem interdum posse minuere peccatum, quatenus minuit libertatem, licet aliunde possit augere, augendo voluntarium, si ipsa voluntaria sit, quod augmentum nunquam potest esse tale, ut augeat in infinitum, transferendo actum de veniali peccato ad mortale, si ex parte objecti et circumstantiarum cætera sint paria, ut lib. præced., c. 24, ostensum est, ubi etiam tractavimus an violare legem ex contemptu semper sit peccatum mortale; et doctrina ibi data communis est omnibus legibus ecclesiasticis, imo in his a fortiori locum habet, nihilque in præsenti addendum occurrit.

CAPUT XVIII.

QUANDO LEX ECCLESIASTICA OBLIGET SUB MORTALI CULPA, ET QUOMODO ID DISCERNENDUM SIT.

1. *Tres conditiones ut leges positivæ obligent sub mortali, gravitas, verba præcipientia seu signa, et intentio præcipientis.* — Certum est legem ecclesiasticam, etiam absolute latam, non semper obligare sub mortali culpa, sed interdum sub veniali, quia in materia cujuscumque virtutis potest esse gravis et levis obligatio, juxta materiæ capacitatem : ergo idem est in materia legis ecclesiasticæ. Item quoad hoc eadem est ratio de lege ecclesiastica, quæ de civili. Unde sicut supra posuimus plures conditiones requisitas, ut lex civilis obliget sub mortali, quibus deficientibus ad summum obligat ad veniale, etiamsi sit absoluta et vera lex, ita de ecclesiastica lege censendum est; nam quoad hoc (ut dixi) est eadem ratio. Tres autem conditiones necessarias esse diximus, ut positiva lex obliget sub mortali, quæ sunt gravitas materiæ, verba seu signa præceptiva, et intentio præcipientis : de quibus fere nihil occurrit addendum his quæ diximus de lege humana civili, sed applicanda hic sunt omnia ibi dicta, præsertim circa tertiam conditionem de intentione legislatoris, et de prima quoad necessitatem gravis materiæ, et quoad modum cognoscendi illam. In hac vero conditione addi potest materiam legis ecclesiasticæ ex suo genere magis spiritualem esse, et ad finem altiorem ordinari, et ideo facilius, ac frequentius materiam ecclesiasticarum legum esse gravem, licet non raro levis etiam in eo ordine inveniatur. In quo etiam est advertendum, aliter esse hanc materiæ gravitatem expendendam in communibus legibus Ecclesiæ, quæ ex sola jurisdictione procedunt : aliter vèro in præceptis religionum, quæ non solum in jurisdictione, sed etiam in voto obedientiæ nituntur : unde fieri potest ut materia, quæ secundum se non esset gravis per se spectata in ordine ad nudam jurisdictionem, et communem Ecclesiæ gubernationem, ut subest tali voto et in ordine ad finem talis status gravis sit, ut latius tractando de Statu religionis diximus.

2. Circa secundam vero conditionem de vi verborum supra distinximus verbum simplex ab oratione complexa, et de verbo quidem simplici nihil occurrit addendum, quia in his etiam legibus nullum est verbum impositum, vel ex usu aut juris accommodatione applicatum ad significandam obligationem sub mortali. Nam si aliquod esset, maxime verbum *præcipimus,* aut æquivalens; hoc autem, licet satis indicet vim præcepti, et obligationem in conscientia, non tamen sub mortali, nisi ut conjunctum gravitati materiæ, quæ semper consideranda est, et ita explicuimus supra Clementinam *Exivit,* de Verb. signific., et c. *Exiit,* eodem tit., in 6.

3. *Verba indicantia obligationem gravem.*— Circa verba autem complexa, duo modi judicandi hanc obligationem peculiares ac proprii ecclesiasticarum legum adnotari possunt. Unus est, quando adduntur verba, quæ vel expresse, vel implicite addunt comminationem æternæ pœnæ. Hujusmodi sunt, quando additur *sub interminatione mortis æternæ,* vel, *qui hoc fecerit, divinam maledictionem incurrat,* aut, *indignationem sanctorum Petri et Pauli.* Item talis censetur esse forma præcipiendi, *in virtute obedientiæ,* quæ frequentius est in usu religionum, interdum vero etiam Pontifices illa utuntur. Et ex eodem usu constat in hoc sensu addi : imo in religionibus juxta communem usum non intelligitur rigorosum præceptum imponi, nisi quando illa verba, vel similia adduntur, vel gravis censura imponitur, juxta statim dicenda. Denique etiam hæc verba, *stricte præcipimus,* implicite censentur eamdem significationem habere, quia illa exaggeratio non sine causa additur, et in rigore indicat superiorem velle obligare quantum potest. Alter modus explicandi hanc gravitatem est per adjectionem alicujus gravis censuræ, quæ pœna solum per ecclesiasticas leges ferri potest. Et licet in legibus civilibus etiam gravis pœna indicet gravem legis obligationem, ut supra vidimus, et quoad hoc sit aliqua convenientia inter utrasque leges : nihilominus in censuris invenitur hoc peculiare, quod sunt spirituales pœnæ, et sæpe contrahi non solent vel fortasse non possunt, nisi propter peccatum mortale. Quando ergo pœna seu censura talis est, et illa imponitur transgressori talis legis, evidens est violationem illius legis esse peccatum mortale, si clavis non erret, ac subinde talem legem obligare de suo sub mortali, quia transgressio illius facit transgressorem tali censura dignum.

4. *Excommunicatio minor non est sufficiens signum gravis obligationis, secus de majori ipso jure inflicta, vel statim infligenda sine alia monitione; contra vero quando requiritur monitio.*—Statim vero insurgit quæstio, quænam censura sufficiens signum sit talis obligationis. Sed hoc spectat ad materiam de censuris et de irregularitate, ubi copiose tractatum est, et ideo hic breviter expediendum est. Primo enim de excommunicatione, si minor sit, certum est, quocumque modo feratur, non esse de se sufficiens signum obligationis sub mortali, quia talis excommunicatio frequenter incurritur propter venialem culpam. Excommunicatio autem major dupliciter fertur, scilicet ipso jure lata, vel per homines ferenda. De priori ergo est certum indicare obligationem sub mortali, quia incurritur ipso facto ex vi transgressionis talis legis, et non incurritur nisi propter peccatum mortale, ut est notum. De posteriori autem controversia est; nam multi putant etiam tunc esse sufficiens signum obligationis legis ad mortale. Ita Anton. citans Joan. de Neapol., 2 par., tit. 4, cap. 2, § 3; et sequitur Sylvest., verb. *Præceptum,* quæst. 3; Angel., verb. *Lex,* num. 3; Cajet. 2. 2, q. 189, art. 3, circa ad 2. Alii vero censent, quando lex fertur sub excommunicatione tantum ferenda, non esse sufficiens signum obligationis sub mortali. Quam sententiam probabilem judicat Anton. supra, et idem sentit Armil. verbo *Lex,* n. 4, et verb. *Præceptum,* n. 6, quia solum judicat priorem sententiam esse securiorem, et pro hac citat Cajet., in Sum., verb. *Præceptum;* et solet referri Driedo, lib. 2 de Libert. Christian., capit. 1, et potest referri Navar. cap. 23, n. 53. Hi enim Cajet. in Sum. sequuntur.

5. Veritas ergo est distinguendum esse de excommunicatione ferenda. Nam dupliciter imponi potest: primo, ut lex sufficientem monitionem contineat, ita ut pro illius transgressione statim sine alia hominis admonitione possit excommunicatio major in transgressores ferri. Et tunc verissimum est excommunicationem sic ferendam, esse signum legis obligantis sub mortali, quia si transgressor potest statim excommunicari, supponitur peccasse mortaliter in illa transgressione : ergo supponitur lex obligare sub mortali. Et hoc etiam sentiunt auctores, qui absolute et indistincte dicunt, excommunicationis pœnam per legem impositam esse signum obligationis sub mortali, ut sunt Medin., dict. cap. 7 de Jejun.; Castro, dict. cap. 5 de Lege pœnali, lib. 1, et

Covar. in Regula *Peccatum*, part. 2, dicto § 5, n. 3, et Navarr. Supponunt enim hi auctores excommunicationis vocem absolute prolatam pro majori sumi, ut constat ex jure, et tunc dicunt ferri per legem, quando sola legis transgressio sufficit ad illam subeundam, sive per legem ipsam statim inferatur, sive per homines ex vi transgressionis legis : hæc enim diversitas parum ad præsens refert, quia in utroque modo supponenda necessario est mortalis culpa, ut talis censura inferatur.

6. Alio vero modo potest excommunicatio imponi per legem, quæ non solum non inferat illam ipso facto, verum etiam nec sufficienter admoneat subditum in ordine ad talem censuram, sed potius requirat superioris admonitionem, ut si post illam subditus legis transgressor adhuc contumax sit, excommunicetur. Et tunc excommunicatio sic ferenda non est sufficiens signum obligationis legis per se spectatæ sub mortali, quia fieri potest ut ante monitionem Prælati talis transgressio non sit peccatum mortale. Nam, licet necessarium sit ut post monitionem Prælati contumacia in tali transgressione sit peccatum mortale, ut transgressor sit excommunicatione dignus, nihilominus non potest inde colligi legem per se spectatam obligare sub mortali, quia multum augetur culpa ex inobedientia et contumacia contra Prælati monitionem; includit enim majorem contemptum non solum legis, sed etiam superioris, per quem completur causa talis excommunicationis. Et hæc fuit mens Cajetani loco citato, et ita etiam exposuit Navar., et sine dubio nihil aliud sensit Driedo. Quando autem lex quæ imponit excommunicationem ferendam, requirat postea hominis monitionem, vel illam per se faciat, licet quidam dicant nunquam requirere monitionem hominis, nisi hoc exprimat, ego contrariam regulam statuere soleo, ut semper talis lex intelligenda sit, monitione præmissa, nisi illam aperte excludat; tum quia hic sensus mitior est, et ideo præferendus in lege pœnali: tum etiam quia est juri conformior, quia excommunicatio prærequirit monitionem hominis, quando lex illam expresse non facit; tum quia juxta communem usum ita videntur intelligi similes comminationes legum. Et hoc videntur supponere auctores prioris sententiæ, et ideo dixerunt ex vi talis censuræ non satis colligi legem obligare per se sub mortali, utique regulariter loquendo, et nisi lex ipsa declaret ut excommunicatio feratur, nulla alia admonitione præmissa.

7. *Idem cum proportione dicendum de suspensione et interdicto majori vel minori suo modo. — Irregularitatem esse signum gravis obligationis.* — Ex his constat quid dicendum sit de aliis duabus censuris, suspensione et interdicto. Castro enim et Medin. absolute negant has duas censuras esse signum sufficiens transgressionis mortalis, et consequenter nec obligationis legis. Contrarium vero censent Angel., Sylv., Armil., et alii. Ego vero in materia de suspensione distinxi suspensionem in majorem et minorem, instar excommunicationis. Si ergo suspensio sit major, id est, totalis, vel partialis a gravi aliquo munere seu officio, signum est gravis obligationis, et sub mortali, quia tam gravis pœna non imponeretur juste propter levem culpam : si autem suspensio sit minor, potest interdum incurri propter levem culpam, et ita non potest esse sufficiens signum obligationis sub mortali. Idemque cum proportione dicendum est de interdicto; nam in illo etiam habet locum similis distinctio, ut ex propria materia suppono. Loquor autem de interdicto prout habet veram rationem pœnæ respectu ejus qui dedit causam interdicto: sic enim non imponitur sine gravi culpa ejus qui personaliter et specialiter interdicitur. Etiamsi universale interdictum soleat innocentes comprehendere, quia non est propria pœna respectu illorum, sed illius qui dedit causam, et per quamdam redundantiam et moralem unionem redundat in alios : inde tamen evidentius concluditur, non posse tale interdictum imponi, nisi propter gravem culpam alicujus. Denique, circa irregularitatem non habet locum proprie hæc doctrina, quia irregularitas non est censura : nihilominus tamen, quia est gravissima, et suo modo spiritualis, signum esse censeo gravis obligationis, quando pœnalis est. Neque in illa habet locum illa distinctio de majori aut minori : omnis enim irregularitas simpliciter talis, gravis est, et grave affert nocumentum, ideoque si sit pœna, gravis est pœna, et consequenter est indicium gravis obligationis legis, gravisque transgressionis ejus, quando propter illam imponitur per eamdem legem. Dixi autem, *si sit pœna*, quia illa irregularitas, quæ est indecentia tantum, requirit causam, non vero culpam, et ideo illa in præsenti non consideratur.

CAPUT XIX.

QUAS PERSONAS OBLIGENT ECCLESIASTICÆ LEGES.

1. *Dictum generale pro lege civili et canonica.* — Hanc materiam late tractavimus de lege

civili in præcedenti lib., a cap. 25, et omnia ibi dicta generalia fere sunt legi humanæ, et ita in ecclesiasticam etiam conveniunt. Qualia sunt obligare omnes, et sòlos subditos ad quos loquuntur, et hanc obligationem extendi ad eos qui in territorio versantur, etiamsi permanenter et quasi in habitu, subditi non sint; e converso autem non extendi ad existentes extra territorium, etiamsi alias in habitu subditi sint, quas quæstiones in speciali de legibus ecclesiasticis tractavi etiam in t. 1 de Relig., tractando de diebus festis, et in 5 t. de Censur., dis. 5, s. 4 et 5. Quæstio etiam illa, an princeps obligetur legibus, communis est Prælatis, ac legislatoribus ecclesiasticis, etiam summo Pontifici. Solum ergo supersunt adnotanda pauca, circa personas inferiores quæ legibus obligari solent, quæ propria sunt ecclesiasticarum legum.

2. *Leges ecclesiasticæ omnes et solos baptizatos obligare, etiam hæreticos, utpote qui habent fundamentum subjectionis characterem baptismalem.* — Primo ergo dicimus, proprium esse legum ecclesiasticarum, ut tantum homines baptizatos obligent; non vero infideles non baptizatos, etiamsi inter Christianos habitent, et principibus christianis subditi sint: ratio est, quia infideles non sunt Ecclesiæ membra, neque sunt de communitate ecclesiastica, et ideo licet possint obligari legibus civilibus, vel suorum principum infidelium in suis regnis, vel principum christianorum, quatenus possunt esse membra civitatis politicæ, et temporaliter subjecti principibus christianis; legibus tamen Ecclesiæ non obligantur, quia nec sunt membra Ecclesiæ, ut Ecclesia est, nec habent fundamentum subjectionis ad ecclesiasticam jurisdictionem. Dices : ergo neque hæretici obligantur his legibus, quia illi etiam non sunt membra Ecclesiæ, neque habent fundamentum fidei, sine quo præcepta ecclesiastica, quæ ad salutem animæ et cultum Dei ordinantur, nec fructuose, nec vere observari possunt. Respondeo negando consequentiam : supponimus enim sermonem esse de hæreticis baptizatis, qui generalius apostatæ dici possunt; sive ad judaismum, sive ad paganismum, sive ad propriam hæresim translati sint. De his ergo omnibus negatur consequentia, quia sunt vere subjecti ecclesiasticæ jurisdictioni : nam retinent characterem baptismalem, quod est fundamentum hujus subjectionis. Et, licet secundum præsentem statum non sint absolute membra, tamen aliquando fuerunt membra, et contra jus Ecclesiæ acquisitum deliquerunt, se ab illa separando, semperque ad illam redire cogi possunt, quia signum ecclesiasticæ jurisdictionis semper in se retinent, et ratione illius veluti inchoationem quamdam habent membrorum Ecclesiæ. Unde fit ut ejus præceptis obligentur, et contra illa peccent illa non servando. Neque refert quod non habeant fidem, sine qua illa præcepta servari non possunt, quia fidem habere possunt, et per illos stat quominus non habeant, et ideo ex eo capite non excusantur. Sicut peccator carens gratia non excusatur obligatione præcepti communicandi, quia potest se ad gratiam præparare. Præterquam quod multa præcepta ecclesiastica possunt quoad substantiam servari ab hæretico in eo statu permanente; potest enim jejunare, solvere decimas, et similia.

3. *Leges pontificias omnes ubique Christianos obligare, sicut et canones Conciliorum si ab eo sunt approbati.* — Secundo, dicendum est leges pontificias de se obligare Christianos omnes adultos, ubique terrarum degentes, et cujuscumque status seu conditionis existant. In hoc etiam est magna differentia inter leges ecclesiasticas et civiles; nam civiles nullæ sunt quæ universum obligent, ut superiori libro probatum est; nec etiam obligant omnes status hominum, quia clericos obligare non possunt, nisi quatenus per canones permittuntur, et saltem summum Pontificem nullo modo obligare possunt; leges autem canonicæ ex suo genere utriusque effectus sunt capaces. Probatur ergo prior pars, quia potestas Pontificis universalissima est supra totam Ecclesiam; sed Ecclesia per universum orbem de se diffunditur; ergo et potestas Pontificis; ergo et leges ab ea procedentes. Unde constat hoc esse proprium legum Pontificum, quia universalis potestas propria est illius. Sub his tamen comprehendimus canones conciliorum generalium, quia illi etiam a Pontificibus approbantur, et ea potissimum ratione vim habent obligandi, et eadem ratione comprehendi possunt canones conciliorum provincialium, si a Pontificibus ita sunt approbati, ut in corpore Decretalium sint inserti, vel aliquo modo pro universa Ecclesia acceptati, eique sufficienter propositi. Et ideo dixi has leges pontificias de se obligare ubique, quia possunt etiam Pontifices leges ferre pro certis provinciis, vel regnis, et tunc ex intentione illorum limitabitur obligatio juxta tenorem legis.

4. Et eodem modo probatur facile pars secunda, quia leges ecclesiasticæ obligare possunt clericos et laicos, et non solum inferiores homines, sed etiam Principes, nec solum sæ-

culares, sed etiam religiosos; ergo maxime habent hanc universalitatem leges pontificiæ cum eadem limitatione, scilicet *de se*, et nisi ab ipso Pontifice limitentur. Quia potestas universalis est, nullusque hominum baptizatorum invenitur ab illa exemptus. Hoc autem semper intelligitur juxta materiæ exigentiam. Quia non singulæ leges ecclesiasticæ seu pontificiæ obligant omnes fideles : imo paucæ tales sunt, illæ videlicet quæ respiciunt generalem statum Christianorum, et viatorum, quos dirigunt ad vitam æternam. Aliæ vero sunt accommodatæ diversis statibus Christianorum, et ita leges pontificiæ, ut sic, ad omnes spectant; non tamen singulæ ad omnes, sed partitione accommoda. Intelligendum etiam illud est de statibus ecclesiasticis, seu aliquo modo spiritualibus ex materia et fine. Nam, si christiani homines sumantur politice, et ut cives sunt, sic non subduntur ecclesiasticis legibus per se loquendo, ut supra tractatum est. Unde, licet vere dicamus homines cujuscumque status obligari ecclesiasticis legibus, nihilominus vere etiam dicimus, leges ecclesiasticas non posse de omnibus omnino statibus hominum disponere, ut patet in his quæ ad statum mere temporalem et civilem pertinent.

5. *Leges Episcoporum sive synodales omnes obligare intra territorium, extra vero minime, sicut et leges conciliorum provincialium.* — Tertio dicendum est : leges Episcoporum, seu synodales, licet ubique non obligent, tamen intra territorium obligare possunt de se homines cujuscumque status. Prima pars clara est, quia extra territorium jus dicenti non paretur impune, l. ult. de Jurisd. omnium judic., et cap. *Ut animarum*, de Constitut. in 6. Secunda item pars est certa, quia Episcopus est generalis pastor in sua diœcesi, et omnes homines cujuscumque status illi subditi sunt; omnes ergo potest suis legibus obligare in materia unicuique proportionata, et suæ potestati subjecta, ut dictum est. Item in his omnibus quæ non sunt propria Pontificis summi, possunt Episcopi in suis diœcesibus quidquid potest Pontifex in universa Ecclesia; ergo sicut leges pontificiæ de se obligant in tota Ecclesia homines cujuscumque status, ita leges synodales obligant omnes intra proprium territorium. Ubi statim occurrebat quæstio, an hoc intelligendum sit de omnibus alias subditis, seu habentibus ibi domicilium, vel etiam de exteris brevi tempore commorantibus. Sed hæc quæstio satis tractata est in locis in principio capitis citatis.

6. Sub legibus autem Episcoporum comprehendimus leges etiam conciliorum provincialium servata proportione ad territorium, seu ad totam provinciam ad quam Concilium pertinet; est enim eadem ratio, ut constat; imo cum proportione applicari potest conclusio ad omnes Prælatos, et communitates ecclesiasticas habentes potestatem legistativam respective, et cum proportione. Nam uniuscujusque superioris leges obligant de se intra suam sphæram omnes intra illam contentos, quia illi subditi sunt. Sed in hoc est observanda differentia inter Pontificem et inferiores, quod a jurisdictione Pontificis nemo potest esse exemptus, a potestate autem cujuscumque inferioris possunt plures eximi per ipsum Pontificem, et ratione exemptionis poterunt non obligari legibus Episcoporum. Et ita subintelligi debet in assertione, leges synodales obligare omnes, nisi per superiorem impediantur. Sicut enim regula illa, quod Episcopus potest in suo Episcopatu quidquid potest Pontifex in universa Ecclesia, habet subintellectam conditionem, *nisi prohibeatur*, ita in præsenti similis conditio subintelligenda est.

CAPUT XX.

AN LEGES SYNODALES PERSONAS RELIGIOSAS EXEMPTAS OBLIGENT.

1. *Sententia negativa.*—Aliqui absolute negant; citatur Paludanus in 4, dist. 15, quæst. 4, art. 3. Sed ille loquitur de consuetudine ; videtur tamen eadem ratio, quia tanta est vis consuetudinis, quanta legis, ut infra dicetur, et ita idem sequitur Antonin., 2 part., tit. 6, cap. 2, § 1. Citatur etiam Ledesm. 2, part. 4, q. 17, art. 3, § *Tertio dico*. Hi autem auctores non videntur fundari in exemptione religiosorum, sed in diversitate status, et quia religiosi habent sua propria onera, ut jejunia, etc., et non debent gravari communibus legibus synodalibus : sicut e converso leges seu statuta religiosorum non obligant sæculares. Alii sentiunt religiosos teneri ad leges Episcoporum servandas, quia non sunt exempti a lege jurisdictionis Episcoporum. Ita sentiunt Glossæ et doctores statim citandi, qui supponunt distinctionem quamdam de duplici lege Episcoporum; una dicitur lex jurisdictionis, alia diœcesana stricte sumpta. Solet enim interdum lex diœcesana large sumi pro toto jure episcopali, ut in c. *Audistis*, de Præscriptionibus, et tunc comprehendit legem jurisdictionis. Alio vero modo sumitur stricte, et sic dis

tinguitur a lege jurisdictionis, ut in cap. *Dilectus*, de Offic. ordin., et 10, quæst. 1, in Summa, et cap. 1, ubi dicitur religiosos esse exemptos a lege diœcesana, et supponitur non esse exemptos a lege jurisdictionis. Cum ergo præcipere pertineat ad legem jurisdictionis, concluditur religiosos non esse exemptos a præceptis Episcoporum.

2. *Legem jurisdictionis consistere in agendo seu regendo, legem diœcesanam in recipiendo.*— Ut autem hæc sententia intelligatur, oportet de illa distinctione pauca præmittere; quid enim per illas voces significetur, non invenitur in jure satis declaratum. Glossæ igitur supra citata jura, ita illas explicant, ut lex jurisdictionis sit illa quæ consistit in agendo, gubernando, seu ministrando; lex autem diœcesana ea quæ consistit in recipiendo, id est, quæ statuit de his quæ sunt conferenda Episcopo, et ab ipso recipienda. Quod his exemplis declarant; nam ad legem jurisdictionis pertinent omnia, quæ circa judicia aguntur, ut sunt citatio, causæ examinatio, decisio, punitio, vel absolutio, ut ex illo textu colligitur: unde omnia etiam quæ pertinent ad gubernationem diœcesis, ad hanc legem spectabunt, et consequenter etiam statuta condere et leges, ad eamdem legem pertinet. Addit etiam illa Glossa, sacramentorum collationem, consecrationem ecclesiarum, et confectionem chrismatis, ac similia etiam pertinere ad legem jurisdictionis. Quod Panormit. ibi videtur difficile, quia si hæc essent jurisdictionis, possent delegari non habenti ordinem episcopalem. Sed hæc non dicuntur esse jurisdictionis, quia non requirunt potestatem ordinis episcopalis, sed quia requirunt jurisdictionem ut debite ministrentur. Et sic Episcopus ratione suæ jurisdictionis potest illa omnia auctoritate sua in sua diœcesi, et suis subditis ministrare, et non aliis, et e converso subditi tenentur hæc recipere a suo Episcopo, et non ab alio sine licentia illius, quæ subjectio debetur Episcopo propter legem jurisdictionis, et ideo etiam in hoc religiosi subjiciuntur Episcopis, cap. *Interdicimus*, 16, quæst. 1.

3. *Ad Episcopum duo spectant: pascere et pasci.* — Ad legem autem diœcesanam, ait illa Glossa, pertinere Cathedraticum, quartam decimationem, et mortuariorum, Synodum, visitationem annuam, de quibus in cap. *Conquerente*, de Offic. ordin. Et videtur fundari in hoc, quod ab hujusmodi juribus, et oneribus eximuntur monasteria in jure, in cap. *Inter alia*, 10, quæst. 3, cum aliis, quæ ibi a Glossa citantur. Objici vero potest, quia, licet quædam ex his consistant in recipiendo, non tamen omnia, et præterea nullo jure probatur legem diœcesanam consistere semper in recipiendo. Primum patet, quia synodi congregatio non consistit in recipiendo; nam vocare ad Synodum, agere est, et propriissimus actus jurisdictionis, et similiter illi præsidere; visitatio etiam annua jurisdictionis est, et in agendo consistit. Altera pars non aliter probatur, nisi quia Gloss. nullum textum ad id probandum adducit. Nihilominus explicatio Glossæ potest probabili suaderi conjectura: quoad Episcopi jus, duo spectant; unum est regere et pascere, et omnia quæ ad hoc munus spectant, dicuntur esse de lege jurisdictionis; aliud est pasci, seu debitum stipendium accipere, et ita omnia servitia, et subsidia temporalia, quæ debentur Episcopis ratione sui muneris, dicuntur pertinere ad legem diœcesanam, sic stricte sumptam.

4. Admissa vero hac declaratione in illo sensu, exempla debent cum debita proportione assignari, ideoque congregatio synodi, et visitatio annua ad legem jurisdictionis pertinebunt, ut probat ratio facta, licet jus recipiendi synodaticum (ut appellant) et procurationem, pertineat ad legem diœcesanam. Neque in jure est aliquid quod repugnet, quia in jure non invenitur declaratum, qui actus ad hanc, vel illam legem pertineant. Tunc autem difficile erit defendere duas illas generales regulas, quod religiosi sunt exempti a lege diœcesana, non vero a lege jurisdictionis, ut ex his quæ Panormitan. late prosequitur, facile intelligi potest. Posset autem responderi, utramque verificari cum exceptione, nisi in casibus a jure expressis, ita ut sensus sit, religiosos esse exemptos a lege diœcesana, id est, a solvendo subsidio vel quasi tributo Episcopis, nisi in casibus a jure expressis, non tamen esse exemptos ab obedientia et lege jurisdictionis, nisi in aliquo casu speciali in jure expresso.

5. *Regula Panorm. de prædictis regulis.*— Aliter vero Panormitan. declarat illas voces, supponitque religiosos jure communi esse exemptos ab Episcopis in quibusdam rebus, et non in aliis. Dicit igitur illa omnia, quæ in jure inveniuntur expressa, in quibus religiosi sunt exempti ab episcopali jure, appellari de lege diœcesana; reliqua vero omnia esse de lege jurisdictionis. Neque aliam adducit probationem, vel rationem nominum, sed dicit fuisse potius magistralem applicationem, quam juris impositionem, vel usum. Unde (quoad

rem spectat) sentit religiosos non esse exemptos, nisi in his quæ sunt in jure expressa, quæ sunt decem vel undecim, quæ ibi sigillatim enumerat, et plura in tribuendo, aliqua vero in agendo consistunt. In eis tamen non continentur leges episcopales, nec subjectio illis debita, et ita etiam hoc modo concluditur, leges Episcoporum obligare religiosos, quia in hoc non inveniuntur jure exempti, et ita pertinet ad legem jurisdictionis.

6. *Regula D. Thom. de obedientia monachi.* —Hi tamen doctores canonistæ loquuntur de religiosis stando in jure communi, ut ex doctrina eorum constat, et quia sæpe excipiunt specialem exemptionem. Et hoc sensu eorum sententia videtur manifesta, saltem stando in jure antiquo, quia nullo jure inveniuntur exempti quoad synodales leges; ergo nisi alias specialiter sint exempti, tenentur illis parere. Patet consequentia, quia sunt subjecti ex vi ordinariæ jurisdictionis episcopalis. Item hac ratione jura antiqua præcipiunt, ut monachi Episcopis pareant, et ab eis corripiantur, capitulo *Monasteria*, et capitulo *Cognovimus*, 18, quæst. 2; et D. Thom. in 2, distinctione 44, in ultim. dub. litter. ad 2, ait monachum teneri ad obediendum Abbati plus quam Episcopo, in illis quæ ad statum regulæ pertinent; in his autem quæ ad disciplinam ecclesiasticam pertinent, magis teneri Episcopo, quia in his Episcopus est superior Abbatis. Ergo si leges episcopales et synodales non sint contra statum regulæ religiosæ, licet sint diversæ, et aliquid ei addant, tenentur religiosi eis obedire ex vi religiosi status, si alias exempti non sunt.

7. Nec contra hoc obstat motivum prioris sententiæ. Dico enim religiosos, non obstante statu, prius obligari ad servanda mandata Dei et Ecclesiæ, quam sua statuta; unde, licet per talia statuta specialia onera suscipiant, propter illa non excusantur a generalibus legibus, sed illa voluntarie suscipiunt ultra communia onera Christianorum. Inter hæc autem generalia onera Christianorum computantur ea quæ per leges episcopales, aut synodales omnibus imponuntur, et in quocumque statu servari possunt, ut sunt jejunia, festivitates, etc. Et ideo ab his excusari non possunt propter specialia onera sui status. Neque comparatio ibi facta valet, quia statuta religiosorum non sunt generalia pro tota diœcesi, sed sunt specialia talis communitatis et professionis; ideo non possunt obligare sæculares, sive clericos, sive laicos; leges autem Episcopi generales sunt pro toto territorio in quo morantur religiosi, et ideo illis obligantur, si exempti non sint.

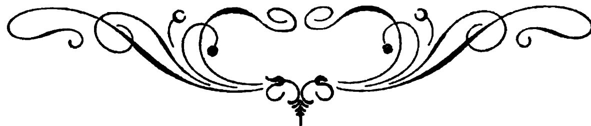
8. De exemptis vero est speciale dubium, an obligentur ad obediendum legibus Episcoporum. Videtur autem dicendum, in rigore et ex vi legis non obligari. Primo, quia sunt simpliciter exempti a jurisdictione, tam Episcoporum, quam synodorum episcopalium; ergo maxime sunt exempti a primo actu jurisdictionis, qui est legem ferre. Secundo, quia sunt extra territorium, argumento cap. 1 de Privileg., in 6, et juxta id quod supra diximus, existentem in loco exempto esse extra territorium quoad effectum jurisdictionis. Tertio, quia hi religiosi exempti non tenentur parere Episcopis, nisi in casibus a jure expressis, ut colligitur ex dicto cap. 1 de Privilegiis, in 6, ibi: *Salvis casibus aliis, in quibus Episcoporum jurisdictioni subesse canonica præcipiunt instituta:* nullum autem est decretum canonicum, quod præcipiat exemptos parere legibus Episcoporum: quinimo, in cap. *Nimis*, de Excessibus Prælator., inter alia quæ prohibentur Episcopis, ponitur quod *suis constitutionibus subjicere cogunt religiosos.* Et, licet ibi nominentur specialiter Prædicatores et Minores, tamen id est gratia exempli, sermo tamen generalis est de omnibus similibus, ut patet ex illis verbis: *Cum quidam viri religiosi, ut puta fratres Prædicatores et Minores*, etc.; accedit, quod Trident. Concilium sess. 25, cap. 12 de Regul. specialiter præcipit, ut religiosi exempti obediant Episcopis in censurarum et festorum observatione ab eis præcepta. In quo videtur supponere, antea non fuisse ad hoc obligatos, sed per illam legem eorum exemptioni derogatum iri. Et præterea inde sumitur argumentum ab speciali, quod in aliis legibus episcopalibus, ut jejuniorum, verbi gratia, religiosi exempti obedire non tenentur. Denique hæc exemptio pleno jure concessa est, ut ex privilegiis talium religiosorum constat, et notat Felin. in cap. *Dilectus*, de Offic. ordin. in fine, ex Panormit. et Cardinal. quod allegat: ergo tales religiosi prorsus sunt exempti a jurisdictione Episcoporum, ut in simili dicitur in cap. *Ex ore*, de Privilegiis: ergo et a legibus eorum in his omnibus quæ per sacros canones non sunt excepta.

9. Sed, licet hoc verum sit ex vi præcepti et jurisdictionis, nihilominus aliqui sentiunt religiosos teneri ex vi juris naturalis ad servandas has leges synodales, seu episcopales, quando non derogant statui religioso, et spectant ad communem observantiam et devotionem totius populi, aut cleri: ratio est, quia licet re-

ligiosi sint exempti, nihilominus sunt pars istius communitatis, et ideo propter uniformitatem tenentur conformari in his legibus et moribus, quia turpis est pars quæ a toto discordat; ergo ex hoc principio lex naturalis obligat religiosos ad hanc uniformitatem, et consequenter ad observationem talium legum, saltem quoad vim directivam, seu in foro conscientiæ, quamvis non quoad vim coactivam, quia propter exemptionem cogi non poterunt per Episcopos ad eas servandas, nec incurrunt censuras, etiamsi per eas latæ sint.

10. *Solum teneri religiosos exemptos ad vitandum scandalum circa usum, vel observantiam talium legum, nec enim partes heterogeneæ ducendæ sunt regula universali.* — Existimo tamen solum teneri religiosos exemptos ad vitandum scandalum circa usum, vel observantiam talium legum : illo autem secluso non peccare, illas non servando, nisi ubi usu et consuetudine illas acceptaverint, et suo juri cesserint. Et hoc aperte sentiunt Palud. et Antonin. ubi supra : ratio vero est, quia consideratio illa uniformitatis non sufficit ad hujusmodi obligationem. Et imprimis quod non sufficiat ad obligationem sub mortali, ostendimus supra, et dicemus infra in terminis fortioribus, tractando de dispensatione harum legum. Quod vero hic nulla sit talis obligatio, patet ex diversitate status religiosi a reliquis sæcularibus : nam ex sua natura (ut sic dicam) includit quamdam difformitatem : ergo non est cur requirat talem uniformitatem. Declaratur exemplo philosophico, nam in corpore heterogeneo non est necessaria uniformitas membrorum : hoc autem corpus civitatis constat ex laicis, clericis et religiosis, tanquam ex membris heterogeneis : ergo non postulat uniformitatem inter eos in his quæ propria sunt, sed tantum in his quæ habent communia, ut sunt Christiani, vel membra Ecclesiæ : hæ autem leges synodales per se dantur pro sæcularibus, vel pro his qui subduntur Episcopis : non ergo oportet religiosos eis conformari. Declarari etiam potest exemplo morali de novitiis religionum, qui, licet communem vitam agant cum cæteris religiosis, nihilominus non tenentur in vi præcepti ad servanda statuta religionum, etiamsi talia sint, quæ alios religiosos obligent in conscientia; quia per se non tenentur, quia religiosi non sunt, et ita deest in illis fundamentum illius obligationis, quod est vinculum professionis et voti obedientiæ ; nec tenentur ratione uniformitatis, quia ad hanc non tenentur ex vi status : sunt enim ibi ut probentur, non ut aliis in omnibus conformentur, sed secundum modum suum : multo ergo minus tenentur religiosi conformari laicis etiam in operibus bonis, et observantiis specialibus eorum. Tandem accedit, quod ideo hi religiosi eximuntur, quia habent propria onera, et ne cogantur alia sustinere, nisi quæ Pontifices, vel eorum Prælati eis imposuerint : ergo hæc ipsa exemptio declarat non esse necessariam illam uniformitatem. Nihilominus ex decentia quadam recte facient religiosi, has leges servando, ubi sine magno onere potuerint. Et ubi fuerit consuetudo illas servandi tanquam necessarias, obligabuntur ex vi consuetudinis, non vero ex aliis capitibus. Et hæc dixisse sufficiat de lege canonica : nam cætera quæ desiderari possunt communia sunt legi humanæ quatenus talis est, ideoque ex libro præcedenti petenda sunt, et ob eamdem causam de varia illius mutatione in libro octavo dicemus.

FINIS LIBRI QUARTI.

INDEX CAPITUM LIBRI QUINTI

DE VARIETATE LEGUM HUMANARUM ET PRÆSERTIM DE PŒNALIBUS ET ODIOSIS.

LIBER QUINTUS.

DE

VARIETATE LEGUM HUMANARUM

ET PRÆSERTIM DE ODIOSIS.

Diximus hactenus de lege humana in genere, tam civili quam canonica : quia vero in utroque ordine aliquæ sunt, quæ secundum suas peculiares rationes, vel proprietates, speciali etiam declaratione indigent, quia proprias habent difficultates; idcirco operæ pretium duxi in hoc libro, et duobus sequentibus de illis in particulari dicere. Doctrina tamen illorum communis erit civilibus et canonicis legibus, quia in his rationibus fere uniformiter conveniunt; quod si aliquid peculiare interdum occurrit in aliquo ordine utriusque legis, facile poterit per occasionem adnotari. Quoniam vero tam leges civiles quam canonicæ in plura membra solent dividi, quæ majori ex parte solo nomine, vel ad summum accidentali et materiali differentia quæ ad doctrinam moralem nihil confert, distinguuntur, idcirco in hoc initio partitiones illas, et varias appellationes legum utriusque ordinis præ oculis ponere institui, et ex eis illas eligere, de quibus in hoc et duobus sequentibus libris dicendum est.

CAPUT I.

DE HUMANARUM LEGUM VARIETATE.

1. *Variæ legum distinctiones seu denominationes ex Gratiano.* — Tradunt varias legum humanarum distinctiones, seu potius denominationes, utriusque juris auctores et expositores, ut in jure canonico Gratian. dist. 1, 2 et 3 per totas, ex Isidoro lib. 5 Etymol., cap. 1 et sequent., et ibi expositores, et in rubr. de Constit. In jure autem civili Papinian. in l. *Jus civile*, ff. de Justit. et jur.; et Pompon. in l. 2, ff. de Orig. jur.; et Julian. in l. *Neque leges*, ff. de Legibus; et Ulpian. in l. *Diuturno*, eod., et Justinian. imperator, Instit. de Justit. et jur., et de Jur. natur., gent. et civili, per plures textus, et interpretes eisdem locis. Et ex theologis tractat late Anton. 1 part., tit. 17, 18 et 19; brevius D. Thom. 1. 2, q. 95, art. 4, cujus methodum sequendo clarius et expeditius nonnullis partitionibus omnia comprehendemus, et elucidabimus.

2. *Lex primo dividitur in scriptam et non scriptam.*—Primo ergo D. Thomas dividit legem humanam in jus gentium et civile, seu humanum strictius sumptum. Nos autem in superioribus de jure gentium diximus, et ita illam divisionem omittimus, supponimusque sermonem esse de lege positiva humana proprie sumpta, ut esse solet distincta, et in diversis gentibus, provinciis, seu civitatibus, aut congregationibus unicuique propria. Hæc igitur lex primo dividi potest in scriptam et non scriptam. Prior intelligi solet nomine legis,

quia, licet utraque sit vera lex, nihilominus nomen legis humanæ simpliciter prolatum pro lege scripta accipi solet. Unde Isidor. ait: *Lex est constitutio scripta*: altera vero consuetudo appellatur, quæ quoad substantiam et obligationem veram legis rationem habet, quia vero habet peculiarem modum generationis (ut sic dicam) seu introductionis, et efficaciæ, idcirco de illa in particulari dicemus in libro septimo; nunc vero de lege scripta tractamus, quæ interdum denominari solet a materia, vel modo quo scripta est : sic enim solemnes fuerunt apud Romanos leges duodecim Tabularum, quæ a decem, quæ fuerant apud Græcos, duxerunt originem, quibus Romani duas addiderunt, ut habetur in l. 1, ff. de Orig. jur. Decalogus etiam in duabus tabulis scriptus fuit, licet inde nomen non acceperit. Est ergo illa denominatio accidentaria, et ad rationem legis parum confert.

3. *Secundo dividitur lex per ordinem ad principia, et hoc materialiter, aut formaliter.* — Secundo, dividi possunt leges humanæ per habitudinem ad principia a quibus procedunt; sic enim distinguuntur leges canonicæ a civilibus, et in utrisque invenitur eadem distinctio, vel subdivisio, quæ aliquando materialiter tantum, ut sic dicam, datur, aliquando vero potest formaliter dari. Materialiter voco quando in auctoribus legum solum consideratur diversitas personarum : formaliter autem voco respectu munerum, quando spectatur distinctio regiminum, ac potestatum, quamvis totum hoc tandem materiale fere sit respectu obligationis ipsarum legum. Priori modo distingui solent in legibus civilibus, leges Trysmegisti, Lycurgi, Solonis, Rhadamanthi, Minois, Cereris, et aliorum apud Isidorum supra, et Platon. in Dialog. *Minos*, et Plin. lib. 7 Histor., cap. 35, et Aristot. sæpe in libris Ethicor. Imo interdum denominantur hæ leges non solum ab auctoribus, sed etiam a collectoribus, ut sumitur de jure Papyriano et Flavian. ex l. 2, ff. de Orig. jur. Sic etiam denominatur lex Hortensia, Papia et Juliana, et sic sunt varii tituli, ff. ad leg. Falcidiam, et similes. Posteriori autem modo distinguuntur leges secundum varias rationes gubernandi civitates, vel simplices, vel mixtas, et sic in legibus Romanorum distinguuntur leges latæ a populo, et vocantur Plebiscita, et latæ a senatu dicuntur Senatusconsulta, et quia in senatu aliquis consul præsidebat, nomen ejus interdum notatur in ipso legis nomine, ut cum dicitur: Ad senatusconsultum Velleianum, aut Macedonianum, etc. Atque huc referri etiam potest jus prætorium, quod a prætore ferebatur, et honorarium etiam dicitur in l. 7 et 8, ff. de Legibus. Item jus dictum Tribunitium, quia a tribunis erat latum, et sic de aliis, juxta potestatem unicuique magistratui concessam. Præterea huc spectant responsa prudentum, id est, jurisconsultorum, quæ vim habebant legum, quando eis auctoritas principis aut reipublicæ accedebat: vel antecedenter illam eis committendo, vel consequenter illa communiter acceptando, et hoc jus interdum per antonomasiam vocatur jus civile. Leges autem quæ ferebantur ab imperatoribus, dicuntur constitutiones principum, dici possunt jus Imperatorium. Nunc autem utrasque leges complectitur jus commune civile, quod absolute dictum solet accipi pro jure Romanorum, ut dicitur in § *Sed jus*, Instit. de Jur. natur.; illi vero respondet in singulis regnis jus regium.

4. Hæc autem varietas vocum, licet conferat ad intelligendum jus civile, ad formalem distinctionem legum parum est necessaria, licet cum proportione ad varias communitates, prout diversimode gubernantur, applicari possit. Et similiter cum proportione potest applicari ad leges canonicas; nam leges pontificiæ sunt constitutiones principum, et interdum nominantur a suis auctoribus, ut Clementinæ, etc.; leges autem episcopales censeri possunt quasi jus prætorium, vel honorarium; leges autem conciliorum quasi senatusconsulta ; in legibus autem canonicis non habent locum plebiscita, quia potestas ferendi leges canonicas nec in populo est, neque ab illo manavit.

5. *Tertio dividuntur leges in ordine ad eos ad quos feruntur.*—Tertio, dividi possunt leges ex parte eorum ad quos feruntur, et ad hoc dupliciter, scilicet, vel secundum communitates omnino distinctas, vel secundum partes ejusdem communitatis, quatenus intra illam diversa habent munia, et suo modo distinctas communitates magis particulares componunt. Priori modo distinguuntur leges Ægyptiorum, Lacedæmonum, Atheniensium, seu Græcorum, Longobardorum, et Romanorum, ut notatur in § *Sed jus*, Institut. de Jur. Natur., gent. et civil. Et tunc etiam distinguimus leges Hispanorum a legibus Gallorum, etc. Posteriori autem modo intra idem regnum, vel rempublicam, distinguuntur leges per civitates, et intra eamdem civitatem per communitates particulares, et sic distinguuntur jus municipale et commune, et municipalia dividuntur juxta modum et nomina civitatum, aut com-

munitatum. Hoc etiam modo dividuntur jura aut leges pro diversitate munerum seu personarum communi bono reipublicæ deservientium, et sic intra eamdem rempublicam distinguitur jus militare, quod pro militibus specialiter institutum est, jus patronorum, libertorum, aut servorum. Item jus magistratuum, quod publicum etiam dicebatur. Dicebatur etiam apud Romanos jus publicum, quod erat de rebus sacris et sacerdotibus, cap. *Jus publicum*, dist. 1. Unde sacerdotale etiam dici poterat. Nunc autem hoc jus in Ecclesia separatum est a civili ac temporali, et canonicum denominatum est, ut supra vidimus.

6. In quo canonico jure potest aliquid proprium considerari, quia leges canonicæ in sua generalitate universaliores sunt quam leges civiles, ex parte eorum pro quibus ferri possunt, quia dari possunt universo orbi, quia per illud totum Ecclesia diffusa est. Atque ita communitas adæquata (ut sic dicam) legibus canonicis non multiplicatur, sed una tantum est; ideoque leges canonicæ ex hac parte universales sunt, et non recipiunt varias denominationes ex parte eorum pro quibus feruntur, sed simpliciter dici possunt canones ecclesiastici, vel præcepta Ecclesiæ. At vero intra ipsam Ecclesiam, ex parte personarum vel communitatum particularium, distingui possunt variæ leges seu jura, et sic potest specialiter dici jus sacerdotale vel clericale, quod non solum canonicum est, sed specialiter pro statu sacerdotali vel clericali fertur : sic etiam dici potest jus monachale seu regulare, proprium religiosis. Item hoc modo distinguuntur jura synodalia secundum varios episcopatus, diœceses, vel provincias, a quibus etiam sæpe denominantur, et appellari etiam possunt jura municipalia canonica.

7. *Quid interest inter legem et statutum.* — Hinc etiam distinguere aliqui solent inter legem et statutum, quia lex dicitur proprie de lege pertinente ad totam communitatem alicui regi vel supremo principi subjectam, statutum vero dicitur proprie de lege municipali. Sic enim leges universitatum, collegiorum, religionum, etc., statuta dici solent. Sed hoc solum ad significationem vocabulorum spectat, et ideo communis usus observandus est. Nam sine dubio statuta municipalia sunt veræ leges; illis enim cum proportione conveniunt, quæ hactenus de lege in communi, vel de lege humana dicta sunt, et ita sæpe appellantur; et e converso leges communes et universales vocari possunt statuta, et frequenter ita vocantur, quia vis vocis non minus in illas convenit, ut per se constat; solum ergo per quamdam accommodationem solent illa vocabula ita distingui, præsertim in doctrina tradenda, ut habeamus vocabula quibus breviter, et distincte loqui possimus. Ad eumdem modum censendum est de nomine constitutionis. Aliqui enim putant legem simpliciter dici de lege civili, non de canonica, constitutionem vero e contrario : sed hoc etiam non habet fundamentum in re, nam leges etiam civiles constitutiones principum appellantur, Digestis de constitution. principum ; Isidorus in capit. *Constitutio*, distinct. 2, ait constitutionem esse edictum quod rex vel imperator constituit ; et e converso constitutiones canonicæ vere leges sunt, et ita etiam passim nominantur. Tamen per accommodationem ille modus loquendi videtur esse satis usitatus, et conformis rubricæ de Constitutionibus in decretalibus, ubi videri possunt interpretes.

8. Alia vero sunt nomina magis propria legum ecclesiasticarum : vocantur enim canones, decreta patrum, decretalia, utique jura, seu decretales epistolæ, ut constat ex titulo Decretalium, et ex capite primo et quinto, et de Constitut., et ex cap. primo et secundo, distinctione tertia, ubi Glossa in summ. rationem nominum declarat, et alia adjungit. Nos solum advertimus illa tria nomina potissimum dici solere de legibus summorum Pontificum, vel conciliorum; nam leges episcopales non solent canones vel decreta appellari, de quo videri potest Felinus in capite primo de Constitutionibus. Denique his nominibus addita sunt alia plura, quibus leges ecclesiasticæ significantur, dicuntur enim Extravagantes, Motus proprii, Bullæ, etc. Hæ autem voces et similes solis quibusdam legibus Pontificialibus attribui solent, et varias habent origines et etymologias, quæ nunc nobis necessariæ non sunt. Nam vis legum quæ per has voces significantur, eadem esse videtur, et quod occurrerit proprium in sequentibus adnotabitur.

9. Quarto, solent distingui leges ex rebus seu materia quam præcipiunt, estque hæc denominatio valde usitata in jure civili, et interdum fit interposito nomine auctoris, ut ad legem Juliam de adulteriis, ad legem Corneliam de sicariis, ad legem Juliam de ambitu majestatis, etc. Sæpe vero fit simpliciter denominatio ex materia, ut lex Frumentaria, Agraria, et Commissoria, etc. Et fere omnes tituli utriusque juris hoc modo distinguuntur. Sed hæc etiam divisio materialis non est in ordine

ad formalem rationem legis quam nos consideramus; et ideo, licet in ordine ad usum et ad practicam notitiam legum necessarium sit scire quid per unamquamque legem præcipiatur, nobis tamen ad generalem doctrinam necessarium non est. Et ideo de his omnibus partitionibus seu denominationibus legum nihil amplius dicere oportebit. Solum enim illas proposuimus, ut illarum vocum significatio non ignoretur; id enim ad nostrum usum necessarium erat, ad eumdem vero sufficiunt quæ dicta sunt.

CAPUT II.

DE LEGE ODIOSA ET FAVORABILI, EARUMQUE VARIETATE.

1. Divisionibus legis traditis in superiori capite addere possumus quintam ex effectibus sumptam, quæ instituto nostro maxime deserviet. Quinto ergo lex humana generatim sumpta dividitur in odiosam, seu onerosam, et favorabilem, seu beneficium conferentem, quæ divisio ex multis juribus colligitur. Nam interdum dicunt jura, odia esse restringenda, et favores ampliandos, cap. *Odia*, de Reg. jur., in 6, cum vulgaribus concordantibus; quæ regula præsertim intelligitur de favoribus vel odiis in jure contentis, ac subinde de legibus favorabilibus et odiosis. Et ita divisionem hanc legum communiter doctores supponunt, ut constabit ex his quos in discursu capitis referemus. Tria vero ad intelligendam hujus partitionis regulam desiderari possunt. Primum est, unde sit sumenda distinctio inter illa membra. Secundum est, an sit sufficiens ita ut illa duo membra adæquate dividant legem humanam. Tertium est, quot genera legum humanarum sub singulis illorum membrorum contineantur, ut de illis sigillatim in sequentibus dicamus.

2. *Ratio dubitandi ex eo quod omnis lex videtur favorabilis.* — Circa primum, ratio dubitandi esse potest, quia nulla est lex quæ simpliciter favorabilis non sit : ergo non potest subsistere divisio. Antecedens patet, quia lex, ut sit justa et vera lex, debet esse communi bono utilis, et moraliter necessaria; sed utilitas boni communis maximus favor est, quia bonum commune præferendum est cæteris : ergo omnis lex simpliciter inducit favorem, et hoc est esse favorabilem; nulla ergo esse potest odiosa. Et confirmatur : nam si quæ esset lex odiosa, maxime illa quæ pœnam imponit; at hæc non est odiosa; ergo nulla. Probatur minor, tum quia alias omnis lex esset odiosa, quia omnis lex imponit reatum pœnæ transgressoribus : quod autem illa pœna exprimatur, vel determinetur in lege, parum auget gravamen seu odium, cum solus reatus æternæ pœnæ ad hujusmodi odium sufficiat, et comminatio illius reatus in omni lege includatur quæ gravis sit et nomen præcepti simpliciter mereatur; tum etiam quia pœna non est intenta per legem, sed potius apponitur ut fugiatur, et ut saltem ex timore ejus servetur præceptum; ergo additio pœnæ non facit legem odiosam, quia qualitas legis pensanda est ex fine, et bono per se intento per legem : tum denique, quia, licet pœna sit malum quoddam, est tantum secundum quid, et, ut est medium ad servandam legem, est maximum bonum : ergo est potius favor quam odium. Eædemque rationes fieri possunt de quacumque ratione odii in lege considerabili.

3. *Secunda ratio dubitandi ex eo quod omnis lex humana videtur odiosa.* — In contrarium videri potest nullam esse humanam legem quæ odiosa dici non possit ac debeat, eo modo quo talis denominatio potest in veram legem cadere. Lex enim non potest dici odiosa, quia per se sit odio digna, nec quia per se habeat effectum qui reddat hominem odio dignum, sic enim solum peccatum est per se odio dignum, et reddit peccatorem, ut talis est, odio dignum; lex autem nec peccatum est, nec ad peccatum inducit : non potest ergo hoc modo dici odiosa. Solum ergo dici potest odiosa, quatenus aliquod onus imponit, quod durum, ac grave merito reputatur; hoc autem modo omnis lex humana odiosa videri debet, quia addit novum conscientiæ vinculum ultra omne vinculum divinæ legis, quod grave onus reputatur, præsertim quia potest esse occasio culpæ et æternæ mortis. Et confirmatur, quia si aliqua esset lex favorabilis, maxime privilegiativa, quia hæc est quæ magis directe et ex instituto favorem concedit; at privilegium, quatenus lex est, odiosum est, quia est onerosum illis quos obligat per modum legis, et quatenus privilegium est censetur odiosum, quia derogat juri communi, et inducit singularitatem in communitate, quæ odiosa esse solet, ut postea suo loco videbimus; ergo nulla est lex quæ, quatenus est talis, simpliciter favorabilis sit. Tandem hæ rationes pro utraque parte factæ videntur convincere omnem legem mixtam esse, et partim favorem, partim odium includere, quod satis est ut divisio non habeat

locum, cum omnis lex sub utroque membro comprehendatur. Quod si dicatur in hac mixtione posse ex alterutra parte esse excessum, et secundum excessum alterius partis illa membra distingui, tunc difficillimum erit talem excessum expendere et declarare, vixque poterunt applicari regulæ quæ de favoribus et odiis in jure traduntur.

4. *Prima sententia, ex fine judicandum de lege.*—In explicanda igitur distinctione illorum membrorum, variæ sententiæ referri possunt, de quibus videri potest Sarmient. lib. 1 Select. cap. 12. Prima est, ex fine legis judicandum esse an lex sit favorabilis vel odiosa. Nam si lex intendit favorem seu bonum aliquod conferre, favorabilis est, quidquid ex ea sequatur; si vero intendit inferre malum, seu onus imponere, erit odiosa, etiamsi favor aliquis sequatur. Hac regula utuntur jurisperiti; citatur Glos. in cap. *Si propter*, de Rescript., in 6; illa vero solum in verb. *Intentionis*, advertit in legibus ad intentionem scribentis recurrendum esse. Citatur etiam Glos. verb. *Alios*, in cap. *Sciant cuncti*, de Elect., in 6, quatenus dicit legem illius textus esse favorabilem, quam ibi Dominic. et alii sequuntur, et in simili Panormit. in cap. *Non dubium*, de Sent. Excom., n. 3, ubi Felin., n. 2, idem sentit, *quia in omni dispositione* (inquit) *attenditur quod principaliter agitur*, l. *Si quis nec causam*, ff. Si certum petatur. Clarius Panormit. in cap. 1 de Locato, n. 10. Item Navar., cons. 11 de Constit. et cons. 31, alias 32 de Regul.; Bart., Bald., Alexand. et alii, quos refert Tiraq. in Præfat. ad Retract., n. 56 et 65, et tract. 1 de Retract., § 30; Glos. 1, n. 5, ubi etiam nonnulla adducit jura ex quibus id colligi potest; et facit etiam cap. 2, § 1 de Decim., in 6. Ratione item suaderi potest, tum quia finis est qui dat speciem actibus humanis, et consequenter etiam proprietates : ergo etiam in legibus finis est præcipue attendendus, ut judicetur an lex sit favorabilis, vel odiosa; tum etiam quia id quod est per se, præfertur ei quod est per accidens; at lex intendens favorem per se favorabilis est: ergo simpliciter talis est, licet ex accidenti inferat gravamen.

5. Verumtamen hæc sententia, nisi aliquo modo limitetur aut explicetur, non potest simpliciter approbari. Primo, ob generalem rationem, quod proprietas legis magis est spectata ex intrinseca materia, et quasi natura talis legis, quam ex intentione ferentis: quia talis intentio extrinseca est, et non potest mutare proprietatem intrinsece inhærentem legi ex vi sui objecti, seu materiæ: ergo si materia legis favorem continet, lex erit favorabilis, etiamsi legislator aliud intendat, et e contrario. Neque enim intentio legislatoris facere potest, ut quod suapte natura odiosum est sit favorabile, vel ut quod favorabile est sit odiosum, ut recte dicit Tiraq. in dicta præf., n. 67. Secundo, quia vel est sermo de intentione finis ultimi seu remoti, aut proximi; neutra autem sufficit; ergo. De priori patet ex ratione dubitandi proposita, quia sic omnis lex est favorabilis, quia per omnem legem intenditur commune bonum, alias enim non erit justa; commune autem bonum favorabile est. Item quia lex non potest esse ita odiosa, ut in odio sistat, nisi forte feratur in odium alicujus vitii, quo per se et absolute dignum est, et ideo tale odium inter favores computandum est. Eo vel maxime quod per se refertur in amorem virtutis, et ita ex fine remoto favorabile est. Respectu vero personarum nunquam lex intendit malum, nisi propter majus bonum. Ergo si finis remotus sufficit ut lex sit favorabilis, omnis lex, quantumvis gravis vel pœnalis, erit favorabilis, si justa sit: hoc autem est contra communem omnium sensum, et contra principia juris. Si autem sit sermo de fine proximo intento a legislatore, constat illum non satis esse, non solum quando ille finis est extrinsecus et accidentarius, ut probat prior ratio facta, sed etiam si videatur intrinsecus, quia potest aliunde vinci ac superari. Quod patet exemplis. Nam dispensans proxime intendit concedere favorem, et tamen dispensatio non censetur favorabilis, sed odiosa, ut infra videbimus; ergo idem esse poterit in lege. Et a contrario quando legislator infert gravamen, ut per illud obviet majori nocumento, dispositio ejus non censetur odiosa, sed favorabilis, juxta cap. 2, § 2 de Decim., in 6. Ex quo principio multi existimant dispositionem cap. *Si quis suadente*, esse favorabilem, licet proxime facta sit ad gravem censuram imponendam; ergo ex solo fine proximo legislatoris non potest sumi certa regula in hac materia.

6. *Ex intrinseca materia sumendam proprietatem, odiosa aut favorabilis.* — Dici ergo potest leges favorabilem et odiosam distinguendas esse ex materia, ita ut illa lex favorabilis sit quæ favorem concedit, illa vero odiosa quæ pœnam, vel aliud simile gravamen infert. Quæ regula erit certissima, quando materia legis talis est, ut vel purum favorem, vel purum gravamen contineat, non solum directe et per se, sed etiam indirecte seu per

quamdam consecutionem; tunc enim ex intrinseco fine lex talis est, et non habet unde contrariam denominationem accipiat. Nec vero repugnat dari hujusmodi leges. Nam imprimis sæpe potest concedi favor, aut beneficium alicui fieri sine ullo illius gravamine, vel aliorum præjudicio, ut de nonnullis privilegiis infra dicemus; tunc ergo erit lex et dispositio favorabilis; idem ergo erit in quacumque lege communi habente similem conditionem. Sic enim per se valde probabile est omnem legem prohibentem aliquid per se malum, vel præcipientem aliquid honestum, non nimis grave aut onerosum, sed moderatum et communi modo vivendi hominum consentaneum, esse favorabilem, quia revera est magnum beneficium hominum, dum eos suaviter et efficaciter dirigit ad operandum bonum, et vitandum malum. Unde nec sola ratio obligationis, aut vinculi conscientiæ, nec periculum reatus, quod ad præceptum sequi videtur, sufficit ut censeatur lex non continere purum favorem, sed mixtum, tum quia hoc commune est omni legi, et ideo non mutat rationes particularium legum; tum etiam quia difficultas intrinseca ipsi virtuti, non impedit quominus virtus ipsa maximus favor sit: ergo eadem ratione lex, quæ est regula virtutis quatenus vinculum imponit cum moderatione debita, gratia est et favor secundum rectam rationem spectata, licet inferiori portioni gravamen esse interdum appareat; tum denique quia, si quid est periculi alicujus mali ob transgressionem legis, illud non nascitur ex ipsa lege, sed ex hominis imperfectione, et ideo non impedit quominus lex hujusmodi purum favorem contineat. Magis potest dubitari de lege odiosa, quomodo possit purum odium continere, cum semper bonum intendat. Dicendum vero est ex parte materiæ legis hoc non repugnare, etiamsi ex parte finis aliquid favorabile per omnem legem intendatur: et ita lex pure pœnalis, seu quæ solum fertur ad imponendam vel augendam pœnam, potest dici simpliciter odiosa, et leges tributorum et aliæ hujusmodi sub eodem ordine continebuntur.

7. Difficultas vero specialis est, quando materia legis uno respectu videtur favorabilis, et sub alio gravamen continet, ut sæpius contingit, quomodo de illa judicandum sit. Auctores enim in hoc etiam varie sentiunt; quidam enim dicunt omnem legem continentem præjudicium, vel gravamen alicujus, aut malum aliquod inferentem, simpliciter odiosam esse, etiamsi magnum favorem vel favorem aliunde contineat. Ita sentit Tiraquel. in dict. præs., n. 65, cum Joan. Andr. et aliis, in cap. ult. de Verb. signif., circa Glos., verb. *Similibus;* qui dicunt, cum concurrunt favor et odium, dispositionem esse odiosam. Fundari potuit Tiraquel. in alio principio, quia existimat non posse eamdem dispositionem simul esse favorabilem et odiosam, etiam respectu diversorum, vel secundum diversas rationes; neque idem statutum posse esse partim favorabile, partim odiosum, tum quia non potest una et eadem res diverso jure censeri, l. *Eum qui ædes*, ff. de Usucap.; tum etiam quia non potest idem statutum extendi in favorem unius, quin vertatur in odium alterius, et e converso. Ex hoc ergo principio inferri potest, legem in qua simul concurrunt favor et odium, odiosam censendam esse, quia non potest simul esse favorabilis et odiosa, nec etiam potest dici favorabilis omnino, quia bonum ex integra causa; ergo erit odiosa, quia malum ex quocumque defectu, et odium habet rationem mali; item, quia legem esse odiosam non includit negationem omnis favoris, sed solam dicit impositionem alicujus odii, seu gravaminis, quod verificatur simpliciter de tali lege; est ergo simpliciter odiosa. Denique quia talis lex simpliciter restringenda est, ne odium aliqua ex parte augeatur; ergo est tantum odiosa.

8. Alii vero existimant, ubi conjunguntur favor et odium in eadem lege vel statuto, talem dispositionem favorabilem omnino censendam esse. Fundari potest, quia ubi concurrunt favor et odium, favor prævalet, et præfertur odio; ergo constituit dispositionem simpliciter favorabilem. Antecedens sumitur ex l. 2, c. De in jus vocando, ut notat et sequitur Panormit. in cap. *In litteris*, de Restit. spol., n. 34; Anchar. et alii, quos refert Tiraq. supra, n. 66. Et confirmatur, quia ubi concurrunt favor et odium, favor, quoad fieri possit, ampliandus est, et odium restringendum est quantum necesse fuerit ut favor amplietur; ergo talis dispositio simpliciter judicanda est favorabilis.

9. *Non repugnare legem secundum diversos respectus esse favorabilem et odiosam: sunt enim ut aliæ relationes oppositæ.*—Dico tamen imprimis non repugnare eamdem legem diversis respectibus esse favorabilem, vel odiosam. Ita sentiunt communiter doctores, et expresse Gloss. in dicta l. 2, c. De in jus vocando, verb. *Litteris*, quam ibi Palud., Castrens. et alii sequuntur. Idem sentit Innoc. in

cap. *Quod dilectio*, de Consang. et affin., et ibi Panorm., num. 7, et communiter Summistæ, verbo *Privilegium*; potestque inductione ostendi in privilegio, dispensatione, lege pœnali, et similibus, quæ respectu diversorum favorabilia sunt et odiosa. Ratione item patet, quia in hoc nulla ratio repugnantiæ ostendi potest; nam relationes quasi oppositæ possunt eidem rei convenire respectu diversorum, ut similitudinis ac dissimilitudinis, æqualis et inæqualis, majoris ac minoris: sed ita comparantur hæc duo; nam favor et odium respectiva sunt, favor enim alicujus est favor, et odium similiter; ergo nihil repugnat eamdem dispositionem, respectu diversorum, uni esse favorabilem, alteri odiosam.

10. Dices, verum esse hoc non repugnare, illos tamen duos respectus ita esse inter se connexos, ut unus ex alio sequatur, ideoque non posse secundum unum ampliari legem, quin secundum alium etiam amplietur, neque e converso secundum unum restringi, quin secundum alium restringatur; et idcirco necessarium esse de tali lege judicare tanquam de favorabili absolute, vel odiosa absolute, ita ut vel nulla ratio odii habeatur propter favorem, vel nulla ratio favoris propter vitandum seu minuendum odium. Exemplum optimum est in lege tributum imponente, quæ odiosa est ei cui tributum imponitur, favorabilis autem ei pro quo imponitur, vel rei propter quam imponitur, nec potest uno respectu augeri, et minui secundum alium; et ideo necessarium est ut alter respectus vincat, secundum quem lex judicetur simpliciter favorabilis, vel simpliciter odiosa.

11. Respondeo concedendo interdum illos duos respectus habere inter se illam connexionem, et tunc argumentum recte procedere, quando favor unius augeri non potest sine damno alterius, neque e converso potest incommodum unius temperari, quin alterius commodum cesset, aut minuatur. Sic in motu physico non potest quis lentius aut velocius accedere ad unum terminum, quin cum eadem proportione recedat ab opposito, nec potest homo plus donare ex propria pecunia, quin pauperior fiat, etc. Nihilominus tamen non semper est necessaria illa connexio inter favorem et odium: sæpe enim potest fieri vel augeri favor uni sine præjudicio aliorum, et e converso unus potest gravari vel puniri propter commune bonum sine speciali favore aliorum, qui inde resultet. Eademque lex seu regula interdum ampliatur respectu unius ob favorem, et restringitur in odium alterius ratione boni communis, ut est optimum exemplum in l. *Qui exceptionem*, ff. de Condict. indebiti. Quia potest fieri alicui beneficium sine diminutione bonorum alterius, et e converso. Item favor potest consistere in tempore, vel in modo, vel in honore, aut aliis rebus, quæ non subtrahuntur uni, ut dentur alteri. Denique hoc potest inductione ostendi in privilegiis, in dispensationibus, in pœnis, et aliis similibus.

12. *Favorem aut odium præferenda pensatis circumstantiis materiæ, intentionis, et boni communis maxime.*—Deinde addo, quando lex diversis respectibus est favorabilis et odiosa, non semper favorem odio, aut odium favori esse præferendum, sed prudenter pensanda esse omnia, scilicet, intentionem legislatoris, rationem boni communis, et alias circumstantias materiæ et verborum, ut illud præferatur quod videtur esse gravius et honestati ac justitiæ legis magis consentaneum. Hæc assertio, quatenus media est inter duas sententias allegatas, potest utriusque motivis suaderi, et per se quidem spectata valde probabilis est. Quia favor magis per se intendi potest; odium vero seu gravamen minime, sed propter instantem necessitatem. Et ideo per se loquendo, ac cæteris paribus, favor est præferendus; nihilominus tamen tanta esse potest necessitas imponendi gravamen, ut imponendum sit, vel augendum propter majus bonum. Atque sic sentiunt, qui censent canonem *Si quis suadente*, esse legem favorabilem, et esse extendendum, etiamsi censura extendi consequenter videatur, quia est favor religionis, et requirit illum rigorem, ut stabilis perseveret. Similiter in lege imponente tributum potest esse causa tam pia et necessaria, ut non habeatur ratio odii seu gravaminis, quominus lex simpliciter favorabilis et extendenda sit. E contrario vero lex excludens feminas ab hæreditate, licet intendat favorem masculorum, odiosa simpliciter est, et coarctanda, ut est communis doctrina juristarum, ut videre licet in Tiraq. supradicta Præfat., n. 64, et aliis locis, quæ ipse allegat, quia favor ille privatus est, et non admodum necessarius, neque ad pacem et honestatem morum multum utilis, et ad hunc modum est de aliis judicandum.

13. *In dubio præferendum favorem, et legem ampliandam, quia per se lex intendit favorem.* — Unde tandem assero, ubi res fuerit dubia, quia favor et odium videntur quamdam æqualitatem habere, vel quia ad invicem se habent, sicut excedens et excessum, tunc favorem esse

præferendum, et ad ampliandam legem, esse judicandam simpliciter favorabilem. Ita sumitur ex Gloss. in lib. 2, C. de His qui non pos. ad libert. perven., verb. *Interrogaverit*, ubi etiam Bald. et alii, idem Bald. in l. penult., C. de Pactis, circa finem, ubi etiam Roman. et Alex., lib. 7 Consilior., cons. 197. Et ratio est facilis ex dictis, quia lex per se et quasi sponte sua inducit favorem, odium vero quasi ex accidenti, et coacte ob necessitatem; id autem quod est per se præfertur ei quod est accidentarium, cæteris paribus, ac subinde etiam in dubio. Fxplicatur hoc amplius, quia odium non intenditur, nisi ut tandem cedat in aliquod commodum, quod vel sit favor, vel ut favor reputetur; favor autem non est propter odium; imo ex genere suo est per se; ergo magis intenditur favor ex suo genere. Nam propter quod unumquodque tale, et illud magis; ergo in dubio, ac cæteris paribus favor præfertur. Et ita facile conciliantur sententiæ adductæ, et solutæ manent omnes rationes dubitandi, et facile potest lector intelligere, et ideo non oportet circa singulas immorari.

14. Ex his resolvitur quod secundo loco supra posui de sufficientia prædictæ partitionis. Posset enim facile dici non oportere, ut omnis lex aut favorabilis sit, aut odiosa. Nam potest aliqua esse mixta secundum diversos respectus, et aliqua forte esse potest neutra, ita ut nec odium contineat, nec favorem, ut videntur esse præcepta morum generaliter proposita propter commune bonum. Melius tamen dicitur divisionem esse adæquatam, quia lex, quæ videtur mixta, ab ea parte denominatur, quæ in ea prævalet: vel si est dubium, aut æqualitas, talis lex censetur absolute favorabilis, ut declaratum est. Quod si lex sit quæ nulli imponit speciale gravamen, nec ita est gravis et onerosa, ut propterea odiosa censeatur, eo ipso quod est justa et propria communi bono, censetur favorabilis, et amplianda intra limites favoris, et ita relinquitur partitio sufficiens et adæquata.

15. *Quatuor esse species præcipuas legum odiosarum.*—Tandem, quod ad ultimum punctum attinet, plures numerari solent modi, aut quasi species legum odiosarum: tres autem vel quatuor videntur esse præcipuæ. Videlicet lex pœnalis, lex tributum aut onus imponens, lex irritans factum, quod prohibet directe, vel indirecte seu consequenter, lex exorbitans a jure antiquo, vel a communi jure, aut illi derogans, vel limitans, aut corrigens illud, et a fortiori lex posterior priorem abrogans; et de his omnibus in præsenti libro dicemus, quatenus peculiares proprietates et effectus habent, quos explicare necesse est. Aliæ vero leges omnes, quæ hujusmodi non sunt, inter favorabiles computantur. Verumtamen ex vi hujus negationis non participant specialem rationem, quæ propria consideratione indigeat: tantum ergo illæ, quæ privilegii rationem habent specialem, indigent consideratione, et ideo de illis dicemus in libro sequenti.

CAPUT III.

UTRUM LEGES PŒNALES OBLIGENT IN CONSCIENTIA AD ACTUS QUOS PROXIME INTENDUNT.

1. Duæ partes in lege pœnali distinguendæ sunt: una est de actu quem intendit fieri aut omitti, alia est de pœna quam imponit contra transgressores talis legis; et quamvis prior pars videri possit exposita tractando de lege humana, civili et canonica, tamen aliquid speciale habere potest in lege pœnali, et ideo prius de illa priori parte dicemus, postea de posteriori. Circa illam vero partem multa inquiri possunt. Primum, an leges pœnales possint obligare ad culpam: secundum, an de facto obligent: tertium, an possint non obligare ad culpam, sed ad solam pœnam: quartum, an de facto sic obligent. Et hæc duo puncta examinabimus capite sequenti; nunc reliqua examinanda sunt, et difficultas est de legibus imponentibus pœnam temporalem: nam de spiritualibus, ut sunt censuræ, et similes, nulla est dubitatio quin regulariter loquendo culpam supponant, ut ex dictis in l. 4 constat, et in sequentibus magis declaratur.

2. *Posse esse legem pœnalem obligantem in conscientia, sic enim efficacior erit.*—Circa primum ergo, de potestate nulla est controversia, et ideo breviter dicimus non excedere humanam potestatem præcipere aliquid, simul obligando in conscientia, et imponendo pœnam, ac subinde posse ab homine fieri legem obligantem in conscientia, et imponentem pœnam certam transgressoribus, quod etiam de principe sæculari nullus jurisperitorum negavit, ut fatetur Navar. in cap. *Fraternitas*, 12, q. 2, n. 22. Et probatur facile primo, quia talis lex potest esse conveniens reipublicæ; imo experientia ostendit, sæpe esse valde necessariam, et alioqui nullam injustitiam continet; ergo non est cur excedat potestatem humanam; neque ulla ratio probabilis od hoc afferri potest. Secundo, de legibus imponentibus spiritualem pœnam, excommunicationem, etc., nemo du-

bitat quin obligent in conscientia ad actus præceptos, vel prohibitos, ut in l. 4 diximus, quia spiritualis pœna maxime solet imponi propter contumaciam, quæ non est sine inobedientia et culpa, et quia spirituales pœnæ sunt medicinales, et præcipue intendunt curationem animæ, et correctionem culpæ; ergo, generatim loquendo, non excedit potestatem humanam obligare in conscientia sub certa etiam pœna per legem imposita; ergo nec excedit hoc facultatem legis, seu potestatem civilem, etiamsi pœnas tantum temporales imponat. Probatur consequentia, quia nulla sufficiens ratio differentiæ assignari potest, quia utraque potestas, sicut includit vim dirigendi in conscientia, ita etiam utraque includit vim coercendi per pœnas proportionatas; et sicut adjectio pœnæ spiritualis est moraliter necessaria in legibus ecclesiasticis; ita pœna temporalis est moraliter necessaria in civilibus, imo in utrisque legibus. Quia utraque obligatio simul magis cogit quam altera tantum, et sensuales homines efficacius terrentur comminatione temporalium pœnarum, licet spirituales graviores sint. Tertio, quia legislator humanus potest sine adjectione pœnæ temporalis obligare in conscientia per suas leges; ergo etiam cum illa. Probatur consequentia, quia legislator humanus potest adjicere pœnam temporalem obligationi legis naturalis, ut pœnam mortis propter homicidium, vel furtum gravissimum, et similiter potest per posteriorem legem adjicere pœnam priori legi humanæ pure morali et obliganti in conscientia, ita ut lex posterior non auferat obligationem prioris, ut late probat Navar. supra, dicens a nemine negari, et esse rem adeo claram ut non egeat probatione; ergo idem potest facere simul per unam legem, quia valde accidentaria est unitas, vel pluralitas legum, neque variare potest rationem justitiæ aut potestatis.

3. *Objectio.—Responsio.*— Sed objici solet, quia videtur excedere justitiæ æquitatem, reatum duplicis pœnæ imponere propter unam transgressionem : nam in foro Dei *non insurgit duplex tribulatio,* propter idem delictum, ut dicitur Nahum 1, ubi Septuaginta legunt: *Non vindicabit bis in idipsum in tribulatione;* ergo multo minus potest id facere legislator humanus; ergo, dum imponit pœnam temporalem, non potest imponere æternam, vel aliam alterius vitæ; ergo nec potest obligare in conscientia, quia ad hanc obligationem sequitur reatus pœnæ alterius vitæ. Respondetur negando assumptum, et patet inductione, quia Deus, præcepto imposito Adamo, obligavit illum in conscientia, et sub gravissima culpa, et reatu pœnæ æternæ, et nihilominus addidit pœnam mortis temporalis, idemque constat in multis præceptis legis veteris, quæ obligabant sub pœna mortis, et de illis est generalis regula, quod obligabant in conscientia. Idem fit evidens ex dictis de lege addente pœnam excommunicationis, etiamsi supponat reatum pœnæ æternæ. Item de lege addente pœnam temporalem propter crimen contra legem naturalem, vel contra aliam priorem legem humanam, quia ibi etiam conjunguntur duæ pœnæ sine injustitia. Ratio vero est, quia vel peccatum propter suam infinitatem est capax utriusque pœnæ, et plurium; vel quia transgressio legis humanæ non solum est offensio Dei, sed etiam principis, et reipublicæ humanæ, et ideo ab utroque juste punitur. Unde etiamsi lex aliqua non imponat specialem pœnam, sed sit pure moralis, potest princeps punire temporaliter transgressorem talis legis, quamvis etiam in foro Dei habeat reatum suæ propriæ pœnæ; ergo signum est, duplicem illam pœnam diversæ rationis, et distincti fori, divini et humani, non excedere meritum talis transgressionis. Nec locus Nahum aliquid facit ad causam, tum quia ibi non agitur de lege, aut ejus pœna, sed de quadam promissione Dei respectu populi judaici, quem tunc secundo statuit non punire, non quia juste non potuit, sed quia ex benignitate noluit; tum etiam quia ibi est sermo de duplici tribulatione temporali, licet per figuram ibi significatum fuerit, eos qui ita affliguntur semel in hac vita ut veram pœnitentiam agant, non esse passuros secundam vitæ futuræ afflictionem.

4. *Leges humanæ habentes temporales pænas non obligare in conscientia, nisi exprimat contrarium legislator, quod raro contingit, sentit Navar.*—Supposita ergo potestate, de facto, seu de voluntate legislatoris humani superest quæstio. In qua est prima opinio asserens leges humanas, eo ipso quod sanciuntur temporalibus pœnis, non obligare in conscientia de facto, et juxta præsumptam voluntatem legislatoris, nisi aliud ipsemet exprimat; quod raro fit vel nunquam in legibus civilibus. Hanc opinionem potissi mum defendit Navar. supra, et in Sum., c. 23, n. 55; et pro illa refert Mathesilan. not. 78, quem etiam refert et sequitur Decius in cap. *Nam concupiscentiam,* de Constit., lect. 2, n. 7, ubi refert Hostien. et Joan. Andr. in cap. *Relatum,* Ne cleri. vel monach. Tamen hi specialiter loquuntur de quibusdam statutis religio-

sorum, ut Dominicanorum, nec putant id esse generale; unde etiam Mathesilanus eos referens, cum eis tantum videtur sensisse. Idem vero generalius sensit Imola in c. 2 de Majorit. et obedient. et in cap. *Cum contingat*, de Jur.-jur. quem refert et sequitur Deci. supra, lect., n. 3. Sed illi loquuntur non tantum de pœnalibus legibus, sed absolute de humanis prohibentibus vel præcipientibus res indifferentes, seu non necessarias ad honestatem ex lege naturæ, quorum opinionem quoad hanc partem improbabilem esse supra ostensum est l. 3 et 4; et Navarr. etiam ab illis in hoc dissentit, quamvis in præsenti eorum auctoritate utatur, referens alios pro illa sententia, qui revera illam non docent. ut Felin. in cap. 1 de Spons., n. 12, et Cajet. de quo jam supra dictum est. Quod vero ad præsens spectat, dictam sententiam docuere prius Jason in l. 2, c. de Jur. emphyt., n. 143; et Ludov. Gom. in c. de Const., in 6, n. 60.

5. Fundamenta Navarri sunt: primum, quia lex pœnalis est odiosa, et ideo interpretanda benignius quoad fieri possit: hæc autem intelligentia est benignior, et confert multum ad tollendos laqueos, et pericula animarum, et potest sine inconvenienti sustineri. Secundum, quia legislator addens pœnam temporalem præsumitur excludere æternam; quia qui ex duobus unum exprimit et aliud tacet, censetur illud excludere, juxta regulam text. in cap. *Nonne*, de Præsumpt. Tertio, quia leges humanæ raro explicant in actu signato obligationem in conscientia, vel certe civiles nunquam hoc declarant: imo infideles principes nunquam de tali pœna cogitarunt; ergo non est verisimile illam intendere, maxime quando pœnam temporalem exprimunt. Quarto, allegat Navar. consuetudinem, testaturque communi consensu receptum esse ut hæ leges in hoc sensu intelligantur. Tandem, quia aliquæ leges pœnales non obligant in conscientia; ergo nullæ, nam est eadem omnium ratio.

6. *Contraria sententia verior, et securior.* — Nihilominus contraria sententia verior est et securior. Dicendum est ergo legem, quæ in verbis suis, et modo quo fertur, præceptum continet, etiamsi pœnam adjiciat, obligare in conscientia, vel sub mortali, vel sub veniali culpa, juxta qualitatem materiæ, et alia signa data in superioribus libris, nisi aliunde constet de expressa mente legislatoris. De hac postrema limitatione dicam in capite sequenti. Illa ergo omissa, assertio est communis theologorum, quam maxime defendunt Castro, lib. 1 de Leg. pœnali, cap. 8, et Soto, l. 1 de Just., quæst. 6, art. 4 et 5, qui allegat D. Thom. 2. 2, quæst. 186, art. 9, ad 1. Tenet etiam Driedo, lib. 2 de Liber. Christ., cap. 1, et l. 3, cap. 3, ad 5; Med., c. de Rest., quæst. 12, alias 13, et quæst. 36, ad 6, et in c. de Pœnit. tract. de Jejun. Idem sentit Henr., quodlib. 3, q. 22. Nam, licet variis distinctionibus utatur, tandem in hac sententia persistit. Tenet etiam Tolet., de Septem peccat. mort., cap. 20; Bart., Mediu. 1. 2, quæst. 96, art. 4, dub. 3; quæ est etiam communis canonistarum; tenet Glossa in cap. *Ut animarum*, de Const., in 6, ubi idem sentit Domin., et in cap. *Perpetuo*, eodem tit. Idem habet Felin. in c. *Nam concupiscentiam*, de Constit., n. 1; Sylvest. verb. *Inobedientia*, in fine; et ibi Angel. et Armil., n. 2, et verb. *Lex*, n 4; Covar. in reg. *Peccatum*, 2 p., § 5, n. 3.

7. Fundari solet primo hæc opinio, quia lex pœnalis est vera lex; ergo obligat in conscientia. Probatur consequentia, quia vis obligandi in conscientia est de essentia legis, et per hoc solum distinguitur a consilio, ut in superioribus dictum est, et insinuat D. Thomas 1. 2, quæst. 91, art. 4. Hæc vero ratio non convincit, quia non est de essentia legis ut determinate obliget in conscientia ad actum quem præcipue intendit, ut in capite sequenti explicabo. Secundo, fundari solet quia pœna dicit essentialiter ordinem ad culpam, nec aliter dici potest justa. Nam, ut dicitur Deut. 25: *Secundum mensuram delicti erit plagarum modus*, et significatur in cap. 1 de Constit., in 6, et in cap. *Non afferamus*, 24, quæst. 1; unde August. 1 Retract., cap. 9: *Omnis pœna, si justa est, peccati pœna est, et supplicium nominatur;* et ideo culpam et pœnam correlativa esse dixit Gerson. tract. de Vita spirit., lect. 1, et insinuat D. Thomas 1. 2, quæst. 87, art. 7; et quæst. 108, art. 8; ergo, cum lex pœnalis juste puniat, supponit culpam in transgressione ejus. Verumtamen etiam hæc ratio non urget; nam, licet pœna in quadam significatione rigorosa dicat ordinem ad culpam, tamen latius sumpta pro quocumque supplicio, vel damno aut incommodo potest juste inferri propter justam causam sine culpa, ut late ostendit Navarr. in dicto cap. *Fraternitas*, num. 10 usque ad 14. Vel etiam dici potest, licet omnis pœna sit propter culpam, non tamen semper esse propter culpam contra Deum, sed interdum sufficere culpam quasi civilem et humanam. Sed urgent aliqui, quia, si quis ex ignorantia invincibili contra pœnalem legem

committat, non fit reus pœnæ, ut infra dicemus; id autem non videtur esse, nisi quia ignorantia excusat culpam; ergo signum est talem pœnam supponere obligationem sub culpa. Respondeo tamen etiam hoc signum non esse sufficiens; nam si ignorantia excusat pœnam (ut supponitur, et infra examinabitur), non est solum quia excusat culpam, sed etiam quia reddit actum involuntarium, qui nec est culpa, nec justa causa pœnæ; maxime ubi pœna non ponitur nisi ad inducendam et quasi cogendam voluntatem ad aliquid, quæ coactio non habet locum ubi voluntaria ratio ignorantiæ invenitur.

8. *Lex continens præceptum obligat in conscientia.* — Unica ergo ratio assertionis est, quia lex continens præceptum obligat in conscientia, ut supra ostensum est; sed talis lex continet præceptum; ergo obligat in conscientia. Consequentia patet, quia major propositio universalis est, et quia adjectio pœnæ non obstat obligationi in conscientia, ut satis ostensum est. Eademque ratione probari potest minor, quia lex illa continet præceptum ex vi verborum, considerata qualitate materiæ, et aliis necessariis in superioribus declaratis: ita ut si non adderetur pœna, illa forma præcipiendi, tali modo prolata et in tali materia, esset sufficiens ad inducendum præceptum, et indicandam talem intentionem præcipientis, hæc enim imprimis necessaria est; sed adjectio pœnæ non evacuat hanc vim legis et verborum ejus, nec etiam est signum intentionis non obligandi aut præcipiendi in legislatore, quia non solent adjicere comminationem pœnæ ut suum præceptum destruant, sed ut muniant et quodam modo augeant obligationem, saltem extensive, ut solvendo argumenta Navarri facile constabit.

9. Et hinc confirmari potest assertio exemplo præcepti recitandi horas canonicas; nam habet adjunctam pœnam restitutionis in beneficiariis, et nihilominus obligat in conscientia. Respondent autem aliqui obligationem recitandi in conscientia, esse priorem illa lege pœnali, ex priori præcepto morali, seu consuetudine, quæ non fuit ablata per posteriorem legem pœnalem, juxta doctrinam supra datam. Sed contra hoc instatur ratione supra facta, quia si diversis legibus inducitur hæc duplex obligatio circa idem, cur non etiam eadem? Quia, sicut lex posterior addens pœnam priori obliganti in conscientia, non revocat illam, nec ostendit talem esse intentionem imponentis pœnam; ita adjectio comminationis pœnæ addita præcepto, non revocat vim ejus, nec indicat talem esse intentionem præcipientis; imo potius solet indicare severitatem præcepti, et majorem voluntatem obligandi. Accedit in dicto exemplo, quod lex recitandi officium Virginis impositum clericis pensionariis sub eadem pœna obligat in conscientia, et tamen non est antiquior illa obligatio, sed per idem præceptum inducta.

10. *Lex taxans pretia obligat in conscientia.* —Denique, leges justæ taxantes pretia rerum, licet ferantur sub comminatione, obligant in conscientia, ut est in Hispania lex taxans pretium tritici; ergo idem erit in quacumque alia lege pœnali. Respondent aliqui non esse eamdem rationem, quia, per legem taxantem pretium, fit ut merces non plus valeant, et ideo si carius vendantur, fit contra justitiam, et inde oritur ratio culpæ. Sed contra, quia lex taxans pretium rei, ideo facit ut non plus valeat, quia definit medium justitiæ; sed eodem modo per alias leges constituitur medium virtutis, vel in justitia, vel in religione, vel in aliis, quia hæc est efficacia legis humanæ, ut in superioribus ostensum est, unde consequenter contrarium actum constituit in specie vitii oppositi; ergo obligat etiam in conscientia ad servandum tale medium, vel vitandum tale vitium. Nec videtur posse assignari sufficiens ratio ob quam lex lata in materia justitiæ, censeatur præscribere medium virtutis etiamsi pœnam adjungat, et non idem censendum sit de legibus præcipientibus sub pœna in aliis materiis.

11. *Benigniorem interpretationem habere locum ubi res est moraliter dubia.* — Neque in contrarium urgent rationes Navarri. Ad primam enim respondeo, benigniorem interpretationem habere locum ubi res est moraliter dubia, et talem esse debere, ut verba legis non corrumpat. At hic sensus legis non est dubius, quandoquidem supponuntur verba ex se sufficienter significantia præceptum, et sine fundamento recurritur ad intentionem corrumpendo seu enervando verba legis. Ad secundam, dicitur primo, axioma illud, et c. *Nonne*, ibi allegatum, habere locum, quando vel duo, de quibus est sermo, sunt repugnantia, vel quando sunt ad eligendum proposita: tunc enim assumptio unius præsumitur esse exclusio alterius: si autem non sint hujusmodi, non est illa sufficiens conjectura, nisi aliæ adjungantur. At hic obligatio ad culpam et pœnam non repugnant inter se; imo ex se habent quamdam connexionem, et ideo sola adjectio pœnæ

nulla est conjectura excusationis culpæ. Deinde dicitur, in lege, de qua tractamus, sufficienter contineri obligationem ad culpam in verbis præceptivis, et ideo dici non posse eam legem comminari pœnam, prætermissa comminatione culpæ, quia non solet aliter culpæ reatus proponi, nisi præcipiendo.

12. Unde ad tertiam rationem negatur consequentia. Quæ si alicujus esset momenti, probaret etiam leges humanas morales non adjicientes pœnam non obligare in conscientia, quia hoc non exprimunt in actu signato, et leges principum infidelium non ligare conscientias, etiamsi pœnales non sint, quia tales principes nihil de pœnis alterius vitæ cogitarunt : utrumque autem absurdum est, ut constat ex l. 3. Igitur, sicut in legibus moralibus sufficit naturalis vis præcepti ad inducendam obligationem conscientiæ, etiamsi princeps illam non exprimat, imo nec de illa cogitet in actu signato, sed tantum de præcepto imponendo, ita etiam sufficit in legibus pœnalibus. Et patet, quia præceptum morale regis infidelis obligat sub reatu pœnæ vitæ futuræ, etiamsi legislator illam non cognoscat, quia sufficit vis connaturalis præcepti; ergo etiam sufficit in lege pœnali, quæ simul moralis est : nulla enim ratio differentiæ in his casibus reddi potest. Ad quartum negamus talem consuetudinem, quam doctores communiter non agnoverunt, nec ex communi usu, et sensu fidelium colligitur. De quinta ratione in sequenti capite dicendum est.

CAPUT IV.

AN DENTUR VEL DARI POSSINT LEGES PŒNALES NON OBLIGANTES IN CONSCIENTIA, SED TANTUM SUB PŒNA, SINE INTERVENTU CULPÆ.

1. Partem negantem tenet Sylvester supra, et sequitur Armilla, licet non videatur consequenter loqui, ut explicabo. Citatur pro hac sententia Soto supra; sed, si attente legatur, non negat potestatem, nec in re dissentit a communi sententia, licet in usu verborum discrepare, et sine causa contendere videatur. Citat etiam Sylvester pro hac sententia D. Thomam, et auctores qui indistincte dicunt legem vel præceptum superioris obligare in conscientia. Eidem sententiæ adhærere videtur Bellarm. l. 3 de Laicis, cap. 11, probat. 6. Fundamenta hujus sententiæ tacta sunt in præcedenti quæstione, et fere soluta. Summa est, primo, quia de ratione legis est obligatio in conscientia; ergo repugnat esse veram legem pœnalem, quin obliget in conscientia. Secundo, quia alias esset injusta, inferens pœnam sine culpa. Tertio, quia alias nulla esset ratio inferendi majorem vel minorem pœnam per tales leges, quia pœna infertur major vel minor, juxta proportionem ad culpam; sed ubi nulla est culpa, non potest esse major vel minor culpa; ergo nec major vel minor pœna. Quarto, quia nulla potest ratio reddi, cur quædam leges pœnales potius obligent in conscientia quam aliæ, nec declarari facile potest, quo signo aut modo discernendæ sint hujusmodi leges.

2. *Affirmativa pars vera.* — Nihilominus dicendum est primo, dari posse leges cogentes, seu obligantes sub comminatione pœnæ, licet non obligent in conscientia ad actum propter cujus transgressionem obligant ad pœnam. Hanc assertionem ut claram supponit Navarr. supra, eamque tenet Victor., relect. de Potest. civil., n. 20; eam etiam late ostendit Castro, et sequuntur alii antiqui citati, qui distinguunt duplicem legem pœnalem, puram, et mixtam seu compositam, quibus membris additur tertium de lege humana non pœnali, sed pure morali, qualis est illa quæ obligat in conscientia, et pœnam non adjicit. Nec refert quod Navar. ait, etiam ex hac lege non servata incurri reatum pœnæ : nam hoc est semper verum in foro Dei, non vero in foro humano, unde ille reatus non oritur proprie ex lege humana, sed ex natura rei, vel ex divina lege, et ideo illa lex humana merito dicitur moralis pure, id est, non pœnalis, quia ipsa nec taxat pœnam, nec directe imponit illam. Mixta vero dicitur, quæ simul moralis est et pœnalis, et duo præcepta virtute includit, unum, faciendi vel vitandi talem actum; aliud, sustinendi talem pœnam si id non fiat; et de hac intelliguntur omnia dicta in capite præcedenti. Lex autem pure pœnalis dicitur, quæ solum habet unum præceptum quasi hypotheticum sustinendi talem pœnam, vel incommodum, si hoc vel illud fiat, etiamsi de actu substrato tali conditioni præceptum non imponatur. Et quamvis Navar. supra novam dicat esse distinctionem illam, et Sylv. et Armilla illam contemnant, ut puerilem, verbalem et inutilem, nihilominus nec nova, nec puerilis est, quia illa utuntur graves doctores, non tantum moderni, sed etiam antiqui, ut Henr., Angel., Castro, et aliqui alii ex allegatis capite præcedenti pro nostra sententia. Nec etiam potest dici inutilis, aut verbalis; nam rem quam

tractamus recte declarat, et potest optima ratione fundari, qua simul etiam probabitur assertio posita.

3. Ratio autem est, quia legislator potest simul sua lege obligare in conscientia, imponendo pœnam transgressoribus, ut in superioribus ostensum est, et potest etiam obligare in conscientia sine adjectione pœnæ; ergo etiam potest obligare solum ad debitum pœnæ, et ita resultat distinctio trimembris respectu legis humanæ in communi, et bimembris respectu legis pœnalis. Solum superest probanda prima consequentia; negari enim posset, quia culpa est prior quam pœna, et ita potest ab illa separari, et cum illa conjungi: pœna vero, cum sit posterior quam culpa, licet possit cum illa conjungi, non tamen videtur posse ab illa separari, quia fundatur in illa. Sed nihilominus probatur consequentia, quia ille modus præcipiendi non est contra rationem legis, nec contra rationem justitiæ : ergo potest legislator pro suo prudenti arbitrio illum tantum intendere, et non alium; ergo, si ita faciat, constituet legem pure pœnalem, quæ in conscientia non obliget ad actum præceptum, sed tantum sub pœna. Prior consequentia patet, quia, cum utraque obligatio cadat sub potestatem legislatoris, potest prout voluerit illa uti, quantum ratio legis justæ permittit. Posterior item consequentia clara est, quia obligatio legis pendet ex intentione legislatoris, et non potest illam excedere, ex vulgari regula, quod actus agentium non excedunt intentionem eorum.

4. *Regulæ religiosorum sæpe obligant ad pœnam ubi non ad culpam.* — Prior vero pars antecedentis probatur exemplo regularum religionum, quæ hoc modo obligant. Respondent aliqui illas non esse leges, sed vel consilia, vel conventiones quasdam, et quasi pacta. Sed hoc gratis dicitur : nam communiter veræ constitutiones et statuta censentur, et ita a Pontificibus vocantur, cum dant potestatem ad illa condenda. Item quia sunt actus jurisdictionis, et potestatis superioris imponentis necessitatem aliquam sic operandi; ergo excedunt rationem consilii et non sunt tantum conventiones. Nam licet illam supponant, quatenus in principio fuit necessaria professio talis status, postea obligatio nascitur ex jurisdictione. Unde quidam existimant ad rationem legis satis esse, quod inducat necessitatem sive ad culpam, sive ad pœnam. Castro vero supra dixit, hujusmodi legem imponere obligationem in conscientia judici, ut transgressorem puniat, et ita fatetur habere magis proprietatem legis respectu judicis quam respectu rei. Sed instari potest, tum quia præcepta religionis non magis videntur obligare in conscientia Prælatum quam subditum; tum etiam quia hic agimus de lege respectu subditi. Et ita (ut ipse etiam fatetur) si lex pœnalis imponat pœnam ipso facto solvendam, obligat subditum in conscientia post transgressionem legis, ad solvendam pœnam. Et ideo in universum magis placet hanc legem semper resolvi, ut sic dicam, in aliquam obligationem conscientiæ, ut lib. 3, c. 18, declaravi, quia, licet non obliget ad id quod immediate præcipit, tamen si quoad illud non servetur, obligat in conscientia, vel ad solvendam pœnam si sit latæ sententiæ, vel ad sustinendam illam, cum imposita fuerit, ut sensit D. Thom. 2. 2, q. 186, art. 9, ad 1 : ergo sufficienter salvatur in tali statuto vera ratio legis.

5. *Interdictum et irregularitas sæpe incurruntur sine culpa.*—Altera vero pars, scilicet, hunc modum legis non repugnare cum æquitate, seu justitia, probari solet ex regula juris 23, in 6, quod pœna interdum incurritur sine culpa, quamvis non sine causa, ut etiam dixit D. Thomas 2. 2, quæst. 108, art. 4, ad 2, afferens exempla irregularitatis quæ sæpe incurritur sine culpa, et idem est de interdicto. Ad hæc vero dici posset irregularitatem illam non esse pœnam; interdictum vero nunquam imponi sine culpa alicujus, quamvis comprehendat innocentes propter aliquam unionem quam habent cum delinquente, sicut pœna patris peccantis solet redundare in filios innocentes. Sed in hoc non est de nomine contendendum. Fatemur enim (ut dixi cap. præcedenti) pœnam in maxima quadam proprietate sumptam includere rationem vindictæ, et dicere ordinem ad propriam culpam. Non est tamen necesse ita in præsenti sumi: nam generalius omne incommodum naturæ, ex quacumque causa nascatur, includitur sub malo pœnæ, et specialiter, ac morali modo loquendo, etiam dicitur pœna propria omnis afflictio quæ fit per modum coactionis ut lex aliqua servetur, et hæc potest sine culpa contra Deum imponi, quamvis non sine aliquo defectu vel imperfectione apud homines. Quod ergo hic modus pœnæ possit sine injustitia imponi, probatur, quia superior potest cogere ad actum de se bonum, etiamsi in omissione talis actus non sit culpa, quia illud potest expedire ad bonum commune, et nihil habet contra rationem, et contra debitum superioris officium; ergo eadem ratione potest superior onus aliquod, vel

afflictionem ponere propter omissionem illius actus, etiamsi culpa non fuerit apud Deum. Probatur consequentia, quia illa punitio tunc non est, nisi quædam coactio ut fiat vel non fiat talis actus, quæ necessaria est ut timor illius antecedenter etiam cogat ad vitandam similem transgressionem. Et confirmatur; nam interdum potest respublica alia onera imponere ex justa causa, et sine culpa, ut probant exempla supra adducta et alia quæ adducit Glossa in cap. 2 de Const. Et ratio est, quia ad bonum regimen reipublicæ sæpe id necessarium est; ergo ita etiam fieri potest in præsenti, nam causa est sufficiens, seclusa culpa.

6. *Sæpe expedire ad pericula animarum vitanda obligare ad pœnam, qui obligetur ad culpam : sic in lege humana censetur, quæ pœnam imponit fugienti de carcere et scindenti ligna in sylva.*—Denique sæpe potest expedire ad pericula animarum vitanda hoc tantum modo cogere ad actum alias convenientem communitati. Quia coactio aliqua est utilis, et quod major non fiat, est etiam utile animabus, et pertinet potius ad suavem providentiam quam ad rigorem. Et hoc prudenti consilio fiunt statuta in religionibus, in quibus supponitur virtuale pactum in voto obedientiæ et professione inclusum, acceptandi talem pœnam, si in hac vel illa regulæ transgressione quis comprehendatur, ut notavit Anton., 3 part., tit. 16, cap. 1, § ult., circa fin. Quod extendi etiam potest ad quamcumque communitatem, seu rempublicam, quia inter eam et singula membra ejus intercedit, vel saltem supponitur talis conventio ad civilem unionem in uno corpore; illa tamen supposita, ex vi potestatis jurisdictionis, quæ est in superiori, sequi potest talis modus imperandi et imponendi talem obligationem, quia per se est justus et utilis communitati, ut declaratum est.

7. *Secunda conclusio.*—Dico secundo : aliquæ sunt leges pure pœnales, et in conscientia non obligantes, nisi ad pœnam, quæ ex materia et verbis, aliisque circumstantiis, a legibus pœnalibus mixtis discernendæ sunt. Prior assertionis pars clara est, eamque videntur supponere auctores allegati in priori assertione, et licet Castro dubitet an dentur tales leges, tamen non videtur cadere in dubium, tum quia, cum possibiles sint, et sæpe possint esse aptiores ad regimen subditorum cum minori periculo et gravamine in aliquibus materiis in quibus majus onus necessarium non est, videtur per se credibile sæpe ferri hoc modo leges pœnales; tum etiam quia in religionibus sunt clara exempla harum legum, ut supra dixi, et in legibus humanis, pure pœnalis censetur illa, quæ pœnam imponit fugienti de carcere, scindenti ligna in sylva communi, etc.

8. *Pendere ex intentione legislatoris quod lex sit pœnalis vel non. — Consuetudinem esse interpretem, an lex sit pure pœnalis.*—Tota ergo difficultas est in posteriori parte assertionis explicanda, quando, scilicet lex pœnalis pura censenda sit. In quo dici communiter solet, hoc pendere ex intentione legislatoris, quod verissimum esse credo, ob rationem factam. Neque hoc pendet ex illa quæstione, an obligatio præcepti seu legis in conscientia possit esse major vel minor, ex intentione legislatoris. Nam quidquid de hoc sit, stante jam præcepto, nihilominus certum est, pendere ex intentione superioris, præcipere, et similiter duo præcepta aut unum tantum hypotheticum imponere, sicut pendet ex intentione voventis sub pœna aliqua, vel utramque per se vovere et expresse aut tacite duo vota emittere, vel unum tantum hypotheticum. Supposita ergo necessitate intentionis, inquirimus quomodo cognoscetur, et unde constabit, intentionem principis fuisse, unum tantum præceptum hypotheticum imponere. In quo etiam est clarum, maxime posse hoc constare per expressam declarationem ipsius legislatoris, sive hæc exprimatur in ipsamet lege particulari, sive per aliquam generalem regulam aliquarum constitutionum in eis comprehensam, quæ hoc declaret, vel designet verba per quæ sola significetur obligatio in conscientia, ut in aliquibus religionibus fit, sive denique de tali intentione constet per traditionem, consuetudinem, seu legem non scriptam. Quamvis enim talis consuetudo non sit universalis in omnibus legibus pœnalibus (ut Navar. volebat), potest in aliqua republica seu congregatione introduci, et illa erit optima interpres cujuscumque legis talis communitatis, nisi per ipsammet legem revocetur, exprimendo ut talis lex obliget, vel habeat vim præcepti non obstante contraria consuetudine.

9. *Regula generalis.* — Ultra hos vero casus possumus generalem regulam negativam constituere. Quoties per verba legis pœnalis non declaratur sufficienter proprium præceptum obligans ad actum, vel omissionem ejus, præsumendum est esse legem pure pœnalem, ita ut in hoc casu procedat opinio Navarri tractata cap. præcedenti. Quia procedit etiam ratio ejus; nam si lex non satis explicat duplicem obligationem, seu præceptum, benignior pars

est eligenda, cum res sit dubia, et lex non satis explicet rigorem. Censebitur autem lex non satis explicare priorem obligationem conscientiæ, quando nec lata fuerit per verbum expresse præceptivum, quod in actum prohibitum, vel imperatum cadat, nec ex circumstantiis, aut materia, vel pœna legis colligatur virtuale præceptum, seu intentio sufficiens præcipientis. In priori parte hujus documenti videtur fundata regula, quam generaliter admittit Castro, quoties lex non fertur per verbum imperandi, aut prohibendi, sed per verba conditionem tantum significantia, legem esse pure pœnalem. Ut cum lex dicit, si quis inveniatur extrahens triticum ex regno, perdat illud, vel duplum; vel cum dicit, quicumque deprehensus fuerit venans in tali loco, solvat tale quid. Similes enim leges ex vi verborum non inducunt obligationem ad actum, vel omissionem, quia in rigore non præcipiunt.

10. *Limitatur regula Castri.* — Hæc autem regula indiget limitatione insinuata in posteriori parte nostri documenti. Nam si pœna legis intrinsece supponat culpam, lex non est censenda pure pœnalis, etiamsi sub illa forma feratur, quia conditio pœnæ satis declarat mentem legislatoris, ut quando excommunicatio fertur sub hac forma : Si quis hoc fecerit, sit excommunicatus; vel : Qui hoc dixerit, anathema sit. Nam, licet Navar. dicat has leges esse pure pœnales, supponere tamen culpam ex prioribus legibus divinis aut humanis, nihilominus verum non est; tum quia sæpe non supponitur talis obligatio prior, ut quando de novo statuto dicitur : Si quis ingressus fuerit talem locum, maneat excommunicatus; idemque cum proportione est, quando veritas aliqua de novo definitur sub illa forma : Si quis tale vel tale dixerit, anathema sit; tum etiam quia, licet conditio apposita sit de re contra jus naturale, vel divinum, ut si quis percusserit, si quis furatus fuerit, etc., nihilominus ad excommunicationem necessarium est præceptum ecclesiasticum, et contumacia contra illud, ut talis pœna incurratur. Quoties ergo leges imponunt hujusmodi pœnas, non sunt pure pœnales, etiamsi dictis verbis utantur. Idemque censeo, quando pœna est gravissima, etiam corporalis, ut si imponatur pœna mortis, vel mutilationis, aut alia æquipollens, idque non solum ratione periculi (ut quidam volunt), nam illud sæpe vitari posset; sed ex morali æstimatione talis pœnæ. Nam lex censenda est prudens et justa; esset autem intolerabilis, si propter rem quæ culpa caret, pœnam mortis vel mutilationis imponeret. Et ideo diximus in superioribus ex doctrina Augustini, omnia præcepta legis veteris, quæ pœnam mortis corporalis imponebant, induxisse obligationem sub mortali. Unde, licet verba non sint expresse præceptiva vel prohibitiva, satis est quod virtute illam contineant, et ex adjuncta pœna declaretur qualis sit legislatoris intentio.

11. ***Considerandam materiæ gravitatem ad cognoscendam legis obligationem quoad conscientiam, vel tantum ad pœnam.*** — Objicies, quia satis gravis pœna est flagellationis publicæ, quæ imponitur frangenti carcerem, et nihilominus ille non obligatur in conscientia servare illam prohibitionem, nec peccat fugiendo. Respondeo, vel illam pœnam respectu talis personæ non censeri nimium gravem, vel a republica judicatam esse proportionatam ad coactionem necessariam pro tali prohibitione, et quasi ad defensionem sui juris, et publicæ justitiæ, et ideo omnia esse prudenter consideranda.

12. Denique, quamvis verba per se spectata, vel gravitas pœnæ, non satis ostendant obligationem in conscientia ad legem observandam, consideranda est materia legis; nam si illa fuerit moralis, id est, pertinens directe ad bonos mores reipublicæ, et ad cohibenda vitia, et ad eos fines censeatur necessaria, vel ad pacem ejus, vel ad vitandum magnum incommodum ejus, magna præsumptio est, legem poni sub intentione obligandi in conscientia, etiamsi modus præcipiendi non sit adeo expressus et formalis, nec pœna nimium gravis. Ita sumitur ex Victor. et Covar. supra : et ratio est, quia credendum est, legislatorem in his casibus velle obligare modo magis convenienti et necessario reipublicæ; in tali autem materia et occasione, maxime expedit cogere obligando in conscientia; ergo. Quando vero nihil horum intervenit, sed materia est politica, vel non magni momenti aut necessitatis ad bonos mores, et forma præcipiendi est tantum conditionata, et pœna non nimium gravis, signum sufficiens est talem legem non obligare in conscientia.

13. Ad primam rationem contrariæ sententiæ, jam responsum est legem pœnalem resolvi in aliquam conscientiæ obligationem solvendi, vel sustinendi pœnam, et hoc satis esse ut sit vera lex, etiamsi ad conditionem, sub qua pœnam comminatur, in conscientia non obliget, respectu cujus conditionis dicitur pure pœnalis, licet respectu ipsius pœnæ efficaciam habeat obligandi modo prædicto. Ad secundam

negatur sequela, nimirum, talem legem fore injustam, quia, licet inferat pœnam (id est gravamen aliquod, seu malum) sine culpa, non tamen sine causa; vel, licet illud inferat sine culpa morali, non tamen sine culpa civili, seu politica, et hoc sufficit. Unde ad tertiam negatur etiam sequela, quia ratio inferendi majorem vel minorem pœnam, non solum esse potest major vel minor culpa, sed etiam major et minor causa, seu necessitas inferendi majorem vel minorem coactionem. Et argumentum deficit plane in regula religiosa, in qua inæquales pœnæ inferuntur propter varias transgressiones regularum, quæ ad culpam non obligant. Ad quartum jam declaratum est, cur oporteat dari aliquas leges pure pœnales, et quibus signis a mixtis discerni valeant.

CAPUT V.

UTRUM LEX HUMANA PŒNALIS POSSIT OBLIGARE IN CONSCIENTIA AD ILLAM SOLVENDAM, VEL EXEQUENDAM, SEU OBSERVANDAM ANTE JUDICIS CONDEMNATIONEM ET EXECUTIONEM.

1. *Prima sententia affirmativa, excepta actione quæ intrinsecam malitiam includeret.* — Diximus de obligatione legis pœnalis ad actum, vel omissionem prohibitum; nunc superest dicendum de altera parte talis legis, quæ est impositio pœnæ: quæ, scilicet obligatio ex illa nascatur, et dicemus prius de possibili, deinde de facto, habetque locum quæstio, tam in lege pure pœnali, quam in mixta, eademque proportione in utraque definienda est. Prima igitur sententia docet indistincte legem humanam posse obligare in conscientia transgressorem, ante omnem sententiam ad omnem pœnam quantumcumque gravem exequendam, etiamsi actionem ipsius rei requirat, illa tantum actione excepta quæ intrinsecam malitiam includeret, si ab ipsomet delinquente fieret, ut esset, verbi gratia, occidere aut mutilare seipsum. Hanc opinionem tenere videtur Castro toto lib. 2, de Lege pœnali, qui maxime loquitur in particulari de pœna confiscationis omnium bonorum. Putat enim obligare in conscientia delinquentem, qui illam ipso facto incurrit, ad tradenda omnia bona sua fisco, etiam ante sententiam declaratoriam. Ex quo exemplo plane sequitur dicta universalis regula, præsertim quoad pœnas quæ corporales non sunt, et rationes quibus utitur generaliter procedunt. Sequuntur hanc sententiam magna ex parte Panor., Felin. et alii canonist. in cap. 1 de Const., et plures sumi possunt ex Tiraq. in lege *Si unquam*, verbo *Revertatur*, n. 291 et sequentib. Fundamenta hujus sententiæ sunt multa, quæ late refert et solvit Simancas infra citandus.

2. *Non deesse in lege humana potestatem obligandi ad pœnam et ejus executionem ante sententiam, cum hoc possit conveniens esse communi bono aliquando.* — Quibus omissis, quia in sequentibus attingentur, duæ partes distingui possunt in hac sententia. Una est indefinita, scilicet, non deesse in lege humana potestatem obligandi ad pœnam, et ad pœnæ executionem seu observationem ante omnem sententiam, et hoc tanquam verum admittimus; quia nulla in eo potest ostendi repugnantia, et præterea ex dicendis constabit. Altera pars est, hanc potestatem extendi ad omnem pœnam cum sola exceptione pœnæ includentis malitiam, quia non potest alia cum fundamento excipi. Quod probatur, quia lex humana potest directe præcipere quidquid honestum est, si sit necessarium ad bonum commune reipublicæ: ergo etiam potest id in pœnam præcipere dicto modo, quia potest etiam esse necessarium ad commune bonum. Neque obstabit acerbitas pœnæ, tum quia tale potest esse delictum ut totam illam mereatur, tum etiam quia lex humana potest obligare ad rem etiam difficillimam, si bono communi expediat; tum denique quia judex per sententiam declaratoriam potest ad hoc obligare, ut constat in pœna illa de confiscatione bonorum: ergo lex poterit.

3. *Prædictam potestatem non extendi ad omnem pœnam excepta pœna includente malitiam, cum sint aliæ nimis acerbæ et repugnantes naturæ humanæ.*—Nihilominus sententiam hanc non probo quoad hanc unicam exceptionem, cum tanta generalitate in cæteris pœnis; quia, ultra pœnas quas ipse reus licite in se non potest exequi, sunt aliæ ita acerbæ, et tam repugnantes naturæ, ut præter humanam potestatem sit illas dicto modo imponere. Cujus non minimum signum est nullam talem inveniri legem humanam. Nam quod dicitur de confiscante bona, quod ratione illius reus teneatur illis se spoliare, verum non est, tum quia consuetudo oppositum docet et tenet, et nullus vir aut confessor doctus obligat hujusmodi delinquentes ad se spoliandum suis bonis priusquam judicentur; tum etiam, quia in c. *Cum secundum leges*, de Hær., in 6, declaratum est non licere fisco vel judicibus usurpare bona hæretici, etiamsi de ejus delicto alias constet, donec per sententiam declaretur: ergo

signum est ipsum non teneri in conscientia ad se spoliandum. Ex hoc autem usu satis probabiliter colligitur non cadere hoc sub humanam potestatem, quia si hactenus factum non est, etiamsi commissa fuerint delicta gravissima, quantum esse possunt, et satis frequentia, signum morale est fieri non posse. Item quia hactenus non fuit necessarium nec expediens ad commune bonum, signum est, et nunquam futurum, et natura sua non esse tale: ergo etiam est signum non esse materiam vel effectum accommodatum legi humanæ. Confirmatur, nam hac ratione dicimus, materiam propriam consiliorum non esse accommodatam præcepto humano, quia, licet actus sit bonus, tamen obligatio per absolutam legem est ultra humanam consuetudinem et utilitatem: ergo similiter non satis est quod actio pœnalis non sit mala, vel quod sit honesta, si obligatio est extra humanam consuetudinem et utilitatem. Et hæc est ratio a priori hujus partis, quæ in sequentibus magis explicabitur.

4. *Secunda opinio universaliter negans posse legislatorem obligare ad pœnam ante sententiam.* — Secunda opinio principalis est extreme contraria, nam simpliciter negat posse legislatorem humanum obligare in conscientia subditos delinquentes ad pœnam ante sententiam. Pro qua referri possunt Cov. in Epitom. quarti, p. 2, cap. 6, § 8, et alii infra citandi. Tamen nullus est qui non addat aliquam exceptionem, et ita non videntur ita generatim loqui, quanquam plures eorum rationes, si efficaces essent, id probarent. Potest ergo hæc sententia suaderi, primo, quia contra justitiam est ut aliquis non accusatus et convictus condemnetur priusquam audiatur, et ideo hoc damnant omnia jura; sed si quis obligaretur ante sententiam, damnaretur non auditus et non convictus; ergo esset contra justitiam; ergo excedit omnem potestatem. Secundo, quia cogere ad observantiam legis est officium judicis, qui ab Aristot. propterea vocatur justum animatum; sed contra naturam est obligare reum, ut in se exerceat officium judicis, et sibi inferat vim et coactionem; ergo etiam est contra naturam obligare illum, ut pœnam in se exequatur, quia per pœnam fit coactio. Unde argumentatur tertio Soto, nam pœna consistit in passione; ergo natura abhorret ut aliquis cogatur eam in se exequi, quia non debet simul esse agens, et patiens. Quarto, argumentantur multi: lex humana debet esse tolerabilis, ut supra dictum est, imo et facilis, ut regulariter observari possit, non enim est præcipiendum multis, quod pauci possunt efficere; sed exequi in se pœnam ante omnem condemnationem, est res valde difficilis, quam moraliter loquendo pauci implebunt; ergo non est materia accommodata legi humanæ.

5. *Refutatur ab exemplo excommunicationis.* — Hæc sententia non potest universaliter defendi, et ita a nullo doctore catholico, quem viderim, universaliter, vel sine limitatione asseritur. Quia excommunicatio est pœna, et gravissima, ut jura docent, et tamen certissimum est sæpe imponi ipso facto, et incurri ante sententiam judicis, et idem est de aliis censuris. Ex quo exemplo constat, rationes factas non habere vim, nam qui excommunicatur ipso facto, condemnatur antequam in exteriori judicio audiatur, accusetur, et convincatur; ergo vel illa pœna injusta est, quod dicendum non est, vel hoc non est intrinsece malum, nec per se injustum; ergo ex hoc capite non recte probatur esse supra potestatem humanam obligare ad pœnam ante sententiam: ratio autem hujus est, quia accusatio, etc., debet esse accommodata condemnationi; quando autem quis per legem pœnalem obligatur ipso facto, non condemnatur in foro exteriori, sed in conscientia; ergo in illo debet accusari, audiri, et convinci. Hoc autem modo constat, eum, qui sibi conscius est delicti contra legem commissi, in sua conscientia accusari, et si aliquam excusationem habet, audiri, et cum rationabilis non appareat, convinci; ergo non est alienum a justitia, quod tunc etiam in conscientia obligetur. Non ergo cogit prima ratio: nec etiam secunda, quia, licet judex eo officio debeat cogere ad leges servandas, tamen etiam legislator ipse potest aliquam coactionem per se adhibere, præsertim pro his casibus pro quibus viderit officium judicis non sufficere; et hoc facit Ecclesia quando imponit censuras ipso facto; ergo etiam potest id facere quicumqne alius legislator, si aliunde non repugnet. Ex tertio etiam capite agentis et patientis non repugnat, tum quia in viventibus et præsertim in liberis non repugnat idem esse agens et patiens; tum etiam quia interdum potest pœna in actione consistere, si voluntaria est; tum denique quia sæpe lex ipsa secum affert executionem, et imponit pœnam, unde ipsa est agens, et homo patiens. Denique difficultas non est tanta, quæ superet conditionem humanam: nam excommunicatio satis gravis pœna est, et ad multa obligat satis ardua, ut sunt, privari omni usu rerum sacrarum, et

omni humana communicatione, et fructibus beneficiorum etc., et nihilominus ad hæc obligatur homo ante sententiam; ergo imponere hoc onus non est supra potestatem legis humanæ, nec repugnat in omni pœna, licet in aliqua repugnet, ut diximus.

6. *Sotus negans de omnibus aliis pœnis, asserit censuras posse poni ipso facto, ob exemplum regis non admittentis ad mensam suam nisi cum tali conditione.* — Est ergo tertia sententia, quæ a priori solum differt, quia excipit solas censuras. Ita sentit Soto lib. 1 de Justit., quæst. 6, art. 6, et lib. 4, p. 6, art. 3, qui singularis est in hoc quod licet fateatur censuras posse per legem imponi ipso facto (id enim negare non poterat) de omnibus aliis pœnis id negat, solum propter fundamenta proxime soluta in præcedenti paragrapho. Constituit autem differentiam, quia per censuras, inquit, privat Ecclesia fideles quibusdam bonis communibus, quod potest facere quotiescumque ex parte illorum sufficiens causa fuerit, nullo spectato eorum consensu, neque interveniente alia actione, præter ipsam sententiam legis : sicut potest (inquit) rex non admittere ad publicum convivium de bonis suis eum qui hanc vel illam conditionem non habuerit, nulla interveniente sententia, sed ipso facto. Alia item ratio, et fortasse probabilior, reddi posset, quia censuræ non tam sunt pœnæ vindicativæ quam medicinales; ut autem medicina adhibeatur, non est necessaria sententia judicis, sed unusquisque tenetur eam assumere, maxime præcipiente medico, seu doctore; aliæ vero pœnæ sunt vindicativæ, et ideo majorem coactionem requirunt. Alia item ratio reddi posset, quia censuræ inducuntur per modum præcepti superioris vetantis talem actionem, receptionem, aut communicationem, vel quid simile, et ideo non sequuntur conditiones pœnarum, sed præceptorum, quæ obligant virtute ipsius legis, absque alia sententia.

7. *Refutatur Soto.*— Nihilominus hæc sententia defendi non potest, ut opinor; sunt enim multæ aliæ pœnæ, quæ non solum de possibili, sed etiam de facto imponuntur per ipsam legem ante sententiam hominis, et consequenter imponunt aliquam obligationem in conscientia. Hoc patet imprimis in pœna irregularitatis, quæ non solum potest ipso jure imponi, sed etiam hoc includit in ratione sua, ut ex propria materia suppono, et consequenter ante omnem sententiam obligat in conscientia ad abstinendum ab omni usu, et receptione ordinum. Scio ipsum Sotum hanc irregularitatem pœnalem vocare censuram, sed in hoc etiam falsa est ejus sententia : et contra cap. *Quærenti*, de Verbor. significat., et contra communem usum rescriptorum Pontificum et romanæ curiæ. Et in hoc exemplo deficit secunda ratio facta, quia irregularitas non est medicinalis pœna, sed vindicativa, et ideo est de se perpetua.

8. Idem est de privatione beneficii, etiam juste prius possessi; nam potest imponi ipso facto ante omnem sententiam, ut fatetur Navar. in Sum, cap. 23, n. 67, ubi de possibili loquitur; tamen n. 110, versic. *Nota decimo*, notat duos casus simoniæ confidentialis, in quibus juxta decreta Pii IV et Pii V quæ ibi refert, hæc pœna ipso facto incurritur. Et quamvis Syl., Covar. et alii dubitent de facto, maxime in intelligentia unius vel alterius textus, tamen quod id facere possit Ecclesia non dubitant. Estque casus satis expressus in cap. *Licet*, de Elect., in 6, ubi id notat Glossa verb. *Privatus*, et Navar., cap. 25, n. 118, dicens, eum qui intra annum post obtentum beneficium parochiale non ordinatur, amittere illud ipso facto, ita ut non possit in conscientia illud retinere. Et eodem modo intelligit pœnam amissionis Episcopi, qui intra sex menses non consecratur, in Concil. Trident., ses. 23 de Reformat., cap. 2. Responderi autem potest ex eodem Navar. et Soto supra, illam non esse propriam pœnam, sed quasi conventionem, quia, verbi gratia, qui recipit beneficium parochiale priusquam sit sacerdos, sub hoc tacito pacto illud recipit, ut intra annum ordinetur, alias illud amittat, et hoc modo eludit Soto alia similia exempla; sed non satisfacit, tum quia similes leges non tantum habent efficaciam in eos qui post illam legem receperunt beneficia, sed etiam in eos qui jam illa habebant, in quibus nulla conventio præcessit; tum quia licet is qui recipit beneficium, ignoret talem legem, et nullo modo consentiat tali conventioni, manet obnoxius illi obligationi et pœnæ; ergo est ex efficacia legis, non ex conventione.

9. *De pœna confiscationis bonorum.* — *De aliis pœnis privationum fructuum, irritationum et inhabilitatum.* — Tertium exemplum est in pœna confiscationis bonorum, quæ ipso facto imponit cap. *Cum secundum leges*, de Hæret., in 6, cum similibus. De qua potissimum disputant doctores relati et ferendi, et inter eos est controversia, an reus teneatur in conscientia se spoliare bonis confiscatis, in qua

concedimus veriorem esse partem negantem, quæ communior est, ut videmus. Est etiam controversia, an reus ipso facto amittat dominium suorum bonorum, esto non amittat justam possessionem, usumfructum, et usum; tamen fortasse est quæstio de modo loquendi, quia dubitari non potest quin reus ipso facto amittat aliquod jus, quod antea in suis bonis habebat, et fiscus illud acquirat. Nam ratione juris, quando postea fertur sententia declaratoria criminis, retrotrahitur executio pœnæ, et fiscus recuperat omnia bona rei, ubicumque et quomodocumque illa invenerit; ergo talis lex infert aliquam pœnam statim ac fit crimen, ante omnem sententiam. Unde etiam ex illa nascitur obligatio in conscientia ad non dilapidanda ea bona in detrimentum fisci, et ad non faciendos contractus qui possint in damnum tertii redundare. Sed de hac pœna in materia de Hæresi, Deo dante, latius dicturi sumus. Præter has denique sunt multæ aliæ pœnæ privationum fructuum, irritationum contractuum et inhabilitatum, ad quas sæpe lex pœnalis obligat in conscientia, ut constat de aliquibus impedimentis ex delicto, ita inhabilitantibus personam ad matrimonium, ut ante omnem sententiam irritent subsequens matrimonium, ex recepta et indubitata sententia, quam ipse Soto in 4 amplectitur. Inhabilitas etiam ad donandum, acquirendum, vendendum, et similia, sæpe inducitur per legem humanam ipso facto, ut infra videbimus. Cur ergo, sicut hoc facit lex ipso facto propter alias rationes, non poterit etiam id efficere propter delictum? Non est ergo sufficiens illa exceptio quam facit Soto.

10. Accedit præterea quod generalis regula a Soto constituta nulla sufficienti ratione probatur; nam potissimæ sunt quas adduxi in prima sententia, et ostendi nihil probare. Denique differentia, quam adducit Soto non est constans; tum quia censuræ etiam privant propriis bonis, ut fructibus beneficii, usu proprii muneris, seu officii, et aliquarum actionum, quarum homo est dominus; tum etiam quia per alias leges inhabilitantes interdum privatur homo bonis, seu jure proprio, ut est habilitas ad contrahendum matrimonium, vel quid simile, quod tamen per legem fieri solet in pœnam, ut dixi; tum præterea quia dum Ecclesia privat bonis communibus, non se gerit ut domina, sed ut fidelis dispensator, et judex: ergo sicut potest per legem ferre sententiam qua privet hominem bonis communibus ad quæ habebat jus ab ipso domino, ita etiam potest privari bonis propriis, quia non plus aliquando æstimantur, nec magis utilia sunt bona propria, quam communia, ut cathedræ suffragia, et similia: ergo de his omnibus possunt ferri leges pœnales operantes ipso facto, quod Soto negat. Et probatur consequentia ad hominem, quia in hoc æquiparentur censuris, et nulla alia ratio differentiæ ab eo redditur. Ad secundam vero, quam nos adduximus, respondetur, etiam alias pœnas esse posse medicinales, et e converso etiam censuras esse pœnas vindicantes delicta, præterquam quod vindicatio respectu unius, est medicina præservativa respectu aliorum, et ideo postulare potest eamdem vim et efficaciam. Tertia item differentia nulla est, quia etiam inhabilitas ad matrimonium per legem imposita includit præceptum non contrahendi cum irritatione, et e converso privatio inducta per censuram, sæpe non solum præceptum, sed etiam irritationem includit; est ergo eadem ratio.

11. *Quarta sententia de pœna in actione consistente ad quam nemo obligatur ante sententiam; secus de ea quæ in sola passione consistit.* — Quarta sententia distinguit duplicem pœnam, una est, quæ in sola passione consistit, nec requirit actionem, seu executionem hominis. Alia, quæ sine hominis actione, et executione fieri non potest. De priori affirmat hæc opinio, posse per legem ita imponi, ut ante omnem sententiam obligetur homo in conscientia ad servandam illam : de posteriori autem negat. Hæc fuit opinio Cajet. 2. 2, q. 62, art. 3, et in Summa verb. *Pœna,* ubi videntur ita sentire Angel., Armil. et alii Summistæ. Approbat etiam distinctionem Cajetani Simanc. de Catholic. instit., tit. 9, n. 31 et sequentibus, et inclinat Sylvest., verb. *Assassinus,* n. 4, in fine; tamen n. 4 in ea non persistit. Citatur etiam Victor. in Rel. priori de Indis, n. 14; Adrian., quodlib. 6, q. 1; Conrad., de Contract., q. 7; Cord., l. 1 Quæst., q. 36, et plures ex jurisperitis, præsertim Bartol. in l. *In quod pauperibus,* c. de Episcop. et Cleric.; Joan. And., cap. 1 de Homic. in 6, et Anchar. in c. *Felicis,* de Pœnis, in 6. Sed hi auctores revera non loquuntur generaliter, sed de una vel alia gravi pœna. Prior ergo pars hujus sententiæ de pœnis consistentibus in passione sufficienter probatur argumentis factis contra secundam opinionem. Aliqua vero ex fundamentis illius secundæ opinionis applicantur ad posteriorem partem suadendam. Sed illa jam soluta sunt, unde unicum superesse potest hujus partis fundamentum, scilicet, quia leges humanæ debent

esse tolerabiles, et accommodatæ humanæ conditioni, c. *Erit autem lex*, d. 4, c. *Alligant*, 26, q. 7, cum supra notatis de hac re; sed lex quæ obligaret hominem in conscientia ad exequendum in se pœnam, quæ propriam ejus actionem requirit, esset nimis gravis et intolerabilis, et aliena a communi hominum usu; ergo talis modus legis excedit humanam potestatem. De qua ratione præter citatos videri potest Nav. in Comment. de Datis et promissis, n. 44.

12. *Refutatur prædicta sententia exemplo pœnæ damnantis ad mortem ex fame, vel non fugiendum e carcere, et non celebrandi cum adsit infamia.*—Nihilominus hæc sententia universaliter et indistincte sumpta probari non potest, nec distinctio data potest subsistere. Quod ita declaro, quia vel prior pars de pœnis pure passivis seu negativis intelligitur universaliter, et sine ulla exceptione, vel cum hac moderatione, *nisi pœna contineat nimiam acerbitatem repugnantem humanæ conditioni*. In priori sensu non est vera prior pars. Nam si quis per legem damnetur ut fame pereat, non potest in conscientia obligari ad non comedendum, quamvis illud non requirat actionem, sed carentiam actionis, cujus manifestum argumentum est, quia etiam post sententiam judicis ad id non obligatur reus in conscientia, ut traditur 2. 2, q. 64, et bene Victor. in relect. de Homicid., n. 28. Idem est si per legem quis obligatur ad non fugiendum e carcere, in quo timet aliquod grave nocumentum; nemo enim ad hoc in conscientia obligatur, ut ibidem docet Victor. et infra attingemus, et tamen illa pœna non requirit actionem, vel motum, sed quietem. Idem est, verbi gratia, de pœna non celebrandi, aut non communicandi; nam si ex effectu secuto, verbi gratia, infamia fiat nimis acerba, non obligatur quis in conscientia ad servandam illam. Propter quod dicunt omnes auctores, excommunicatum occultum posse licite publice communicare, quando sine gravi infamia id vitare non potest. Præterea, ratio quam dicta sententia pro se adducit, persuadet in illa priori parte necessariam esse hanc moderationem, quod pœna, licet sit pure passiva, nihilominus debeat non esse nimis acerba et inhumana. At vero posita hac moderatione, etiam erit adhibenda in altero membro distinctio et sic erit falsum, et ruet tota distinctio. Nam, pari ratione, dicendum est pœnam quæ requirit actionem, tunc solum non posse dicto modo in conscientia imponi quando est nimis gravis, et propter humanam fragilitatem : secus autem esse si intra latitudinem illius generis pœnæ moderationem retineat. Tum enim cessat fundamentum illius sententiæ, cessat etiam omnis ratio justitiæ, quia lex humana potest præcipere quidquid nec malum est, nec nimis grave aut repugnat naturæ, si aliunde possit habere æquitatem et utilitatem boni communis.

13. *Non repugnare pœnam requirere actionem ipsius sontis, et tamen esse moderatam. Sic enim est in privationibus quæ non sunt minus graves.*—Superest tamen ut probemus hæc duo non repugnare, scilicet, pœnam requirere actionem ipsius rei, et nihilominus esse moderatam et humanam; id autem multipliciter ostendo. Primo, quia dicti auctores fatentur per sententiam declaratoriam criminis incurri posse aliquam pœnam in conscientia sine alia condemnatione, vel executione judicis, aut ministrorum ejus; ergo idem posset facere lex non postulando sententiam declaratoriam. Probatur consequentia, quia per sententiam declaratoriam non fit coactio physica, ut sic dicam, et reus ipse obligatur ut sit executor pœnæ in seipsum, et nihilominus mandatum ipsum non censetur intolerabile, ut procedit a judice; ergo nec respectu legis ille modus pœnæ est nimis acerbus, si alias ex parte materiæ boni communis sit sufficiens ratio utilitatis. Secundo, quia moraliter loquendo non minus grave et onerosum est homini libere se privare aliquibus actionibus, ad quas habet vel propensionem, vel jus, vel ex quibus sperat fructum, quam aliquas actiones exercere, quæ pœnales vel sibi graves sint; ergo si non est pœna nimis rigorosa, obligare hominem in conscientia, ut se privet multis actionibus, ut communicatione humana et divina, usu sui officii, etiam cum privatione fructus, non erit etiam nimis durum, quod obligetur aliquando ad actionem pœnalem moderatam. Probatur consequentia, quia, quod sit actio positiva, non includit specialem malitiam, ut suppono, propter quam ab homine fieri non possit; in reliquo autem æqualis est ratio, præsertim cum voluntaria omissio moraliter sit quædam actio, quatenus non fit sine voluntate continendi seipsum. Unde confirmatur : nam secundum æstimationem moralem plus vellet homo tantam pecuniæ quantitatem solvere, quam privari suffragio activo vel passivo circa tale munus; sed potest per legem in conscientia privari suffragio activo, vel fieri inhabilis ad passivum; ergo etiam poterit imponi pecuniaria pœna ipso facto solvenda, etiamsi in actione consistat.

14. Tertio, quia leges imponentes pœnas privativas, seu passivas, consequenter obligant ad multas actiones homini involuntarias, si necessariæ sint ad servandam privationem, vel ex illa consequantur. Ut excommunicatus si sit in Ecclesia, et Missa vel divinum officium inchoetur, tenetur egredi, vel si ei detur beneficium, tenetur non acceptare, quod licet videatur negativum, non fit sine positiva actione, et (quod difficilius est), quando quis per legem privatur beneficio, obligatur in conscientia relinquere illud secundum multos. Respondent aliqui per legem auferri titulum beneficii, quia hæc est pœna quæ non requirit hominis executionem, inde autem sequi obligationem renuntiandi beneficium, quia ablato titulo perditur dominium beneficii, quia omnino pendet a titulo, argumento regul. 1 de Regul. jur. in 6, et c. unic. De eo, qui mittitur in pos. et cap. *Relatum*, de Jur. patronat. Hæc autem obligatio jam non est pœna legis humanæ, sed obligatio legis divinæ, quia nemo potest retinere quod suum non est. Sed hoc non enervat, sed confirmat potius rationem factam : nam si lex potest a seipsa auferre titulum beneficii, etiamsi inde sequatur nocumentum illud renuntiandi beneficium, cur non poterit directe obligare ad hoc ipsum nocumentum? Item, quia eodem modo dicere quis posset legem privare omni dominio et jure in pecuniam, et illud in alium transferre, et inde sequi obligationem non retinendi rem alienam, sed tradendi illam vero domino, sicut in præscriptione lex privat priorem dominum omni jure, quod in re, vel ad rem habebat.

15. *Resolutio prima.* — Concludo igitur, ex omnibus his fere opinionibus aliquid sumendum esse ex quo vera doctrina consurgat. Primum itaque assero posse legem humanam obligare in conscientia ad pœnam tam passivam quam activam, ante omnem sententiam, si aliunde servetur æquitas. Hoc probatur, quia legislator potest suo præcepto obligare non solum ad sustinendam pœnam, sed etiam ad agendum quando pœnalis actio potest licite ab ipso reo exerceri, et non est nimis acerba, et inhumana; ergo potest per legem ita hoc præcipere, ut statim obliget absque alia declaratione. Etenim superior potest propter alias rationes justas ita obligare subditum ad similem actionem; cur ergo non poterit propter justam causam ex delicto ortam? Certe non potest probabilis ratio reddi, ut ex dictis etiam contra alias sententias constat.

16. *Resolutio secunda.—Tertia.*—Secundo, dicendum est hunc modum obligationis habere locum in pœnis moderatis, non vero in quibuscumque gravissimis, præsertim quando requirunt hominis executionem; hoc etiam proxime probatum relinquitur. Tertio, dicendum est hunc modum obligationis facilius posse imponi in pœnis privativis, quam in his quæ requirunt actionem hominis qui punitur, et inter privativas facilius in censuris, et irregularitatibus quam in aliis. Hanc assertionem damus auctoribus secundæ et tertiæ sententiæ, et eam suadent rationes eorum, maxime tamen usus, ut statim videbimus, et illius alias congruentias afferemus. Atque hæc sententia sic moderata est sine dubio communior inter modernos auctores, ut videre licet in Corduba, dicta quæst. 36, fere in principio; Navar., citatis locis, et idem tandem dicunt expresse Covar. et Simanc.; et existimo antiquos doctores nihil ab hac sententia discrepare.

CAPUT VI.

QUANDO LEGES POENALES CONTINEANT SENTENTIAM FERENDAM ET NON LATAM, ET IDEO NON OBLIGENT IN CONSCIENTIA AD POENAM ANTE JUDICIS SENTENTIAM.

1. Ostendimus non deesse potestatem legislatori humano ad obligandum subditos ad pœnam suæ legis absque interventu alicujus sententiæ per hominem latæ; superest dicendum de actuali obligatione, quando imponatur; quoniam certum est non semper uti legislatores hac potestate, neque etiam nunquam illa uti; ideoque necessarium est exponere, quando leges pœnales uno vel alio modo obligent. In hoc ergo capite dicemus de legibus quæ non statim obligant ad pœnam; in sequenti vero de his quæ obligant; ex quibus, priores dicuntur continere sententiam pœnæ ferendam per judicem; posteriores vero dicuntur esse latæ sententiæ, quia per se ferunt sententiam condemnatoriam de tali pœna, sive requirant sententiam declaratoriam criminis, sive non, ut postea explicabimus.

2. Quia vero tota hæc distinctio legum maxime pendere solet ex ipsarum verbis, ideo ad hoc declarandum adverto, duplici verborum genere solere uti leges ad pœnas imponendas, unum possumus simplicem vocare, aliud compositum : simplicem voco, quando lex solum utitur verbo præcipiendi, et imponendi pœnam; compositum vero, quando illi verbo addit vel adverbium aliquod, vel aliam

particulam, aut clausulam, per quam magis explicet modum imponendi pœnam. Et uterque modus est multiplex et varius. Nam in priori, primo fieri potest simplex comminatio pœnæ, ut cum dicitur: *Prohibemus hoc fieri sub tali pæna*. Secundo, potest fieri per verbum de futuro significans actionem, ut: *Excommunicabitur, deponetur, irritabitur*, etc. Tertio, per simile verbum de præsenti, ut: *Excommunicamus, irritamus*; quarto, per verbum præteriti, quod raro fit, nisi addito alio verbo, ut: *Noverit se privatum, sciat se esse inhabilem*, etc.; quinto, per verbum imperandi, ut: *Excommunicetur*, etc.; sexto, per verbum substantivum, *sum*, quod semper adjungitur alicui participio, et per dicta tempora et modos variari potest, ut: *Privatus est*, vel, *fuit, privatus erit, sit privatus*; et ex parte participii potest esse similis varietas præsentis vel futuri, ut, *Privandus est*, vel, *Privatus est*. In altero modo formæ legis composito distinguuntur etiam quamplures particulæ et modi quibus jussio pœnæ solet urgeri, et quasi exaggerari, ut statim incurratur, quales imprimis sunt omnes illæ particulæ, quæ indicant præsentaneum effectum, ut, *Eo ipso, Ex tunc, Ipso facto, Ipso jure*, et similes.; secundo, sunt aliæ excludentes expresse necessitatem sententiæ, ut, *Ante sententiam, absque alia declaratione, nulla monitione præmissa*, etc.; tertio, sunt aliæ explicantes obligationem in conscientia, ut si lex dicat: *In conscientia teneantur*, etc.; quarto, sunt quædam particulæ universales, quæ videntur hoc comprehendere, ut, *Omnino, penitus, plene*, etc., *nullius momenti*, et similes.

3. Præterea adverto, juxta communem usum et sensum doctorum, omnes fere hos terminos habere majorem vim circa pœnas quæ hominis actionem non requirunt, quam in aliis involventibus talem actionem, et ideo hoc etiam considerari solere ad regulas in hac materia constituendas. Quæ plures tradi solent. Antequam vero illas constituamus, aliud supponimus fundamentum generale in hac materia, quod posuit Gloss. in c. *In pœnis*, de Regul. jur., in 6. Nimirum quoties talia sunt verba legis (quæcumque illa sint) ut ex vi illorum incertus sit sensus legis, an, scilicet, contineat sententiam latam vel ferendam, de ferenda interpretandam esse, et ideo per se non obligare in conscientia. Idemque tenet Glos. in c. *Cupientes*, § *Si vero*, verb. *Priventur*, de Elect., in 6. Item Glos., in c. 2, § 1 de Hæret., in 6, verb. *Innodetur*; sequitur Cast., dicto l. 2, c. 1; Tiraquel., de Pœnis tempor., n. 245, plures referens. Fundanturque in illo principio juris, quod pœnæ in partem mitiorem interpretandæ sunt. Et favent alia principia juris, quod nemo præsumitur obligatus nisi probetur, et quod lex et sententia, præcipue condemnatoria, debet esse perspicua, et quod si legislator amplius intendisset, expressisset, c. *ad audientiam*, de Decim. His ergo positis:

4. *Legem utentem verbis simplicibus comminantibus pænam, non obligare in conscientia ad talem pænam subeundam.*—Prima regula sit: Quoties lex tantum utitur verbis simplicibus comminantibus pœnam, non obligat in conscientia ad talem pœnam subeundam, cujuscumque generis pœna sit; ut cum lex dicit, *Sub pæna quadrupli*, vel, *sub pæna inhabilitationis*, etc. Et communis, ut de Censuris diximus tom. 5, et sumitur ex D. Thom. 2. 2, q. 62, a. 3; et ibi Cajet. Tenent Soto, Cord. et alii theologi et juristæ etiam communiter cum Glos. ult. in c. *Fraternitas*, 1. 2, q. 2, ubi etiam Navar. et Tiraq. supra, n. 254, referens multos. Ratio est, quia talis lex ex vi suorum verborum nullum præceptum ponit de executione pœnæ; solum ergo instruit judicem, argumento c. *De Causis*, § 1 de Offic. de leg. Unde ad summum virtute et quasi per necessariam illationem præcipit reo ut pareat judici imponenti talem pœnam. Confirmatur primo, quia jura præcipiunt pœnas benigne interpretari, reg. *In pænis*, de Reg. jur., l. penult., ff. de Pœnis. Confirmatur secundo, quia aliud est designare pœnam imponendam, aliud illam imponere; talis autem lex designat pœnam, et non imponit, nec fert sententiam, quia nullum est in ea verbum quod illam significet: unde Castro adhibet limitationem ut hæc regula procedat, nisi præter verbum designans pœnam addatur aliud declarans sententiam latam. Sed hæc limitatio non est nunc necessaria: nam pertinet ad caput sequens; in præsenti enim solum agimus de lege simpliciter loquente, ut dixi, et ita ex parte verborum nullam habet limitationem. Ex parte autem pœnæ solet duplex limitatio adhiberi.

5. Prima est, ut non procedat in pœna conventionali, quæ in contractibus solet apponi. Quia violans contractum statim tenetur ad pœnam designatam in contractu solvendam, licet in contractu tantum dictum sit, sub tali pœna, vel talem pœnam incurrat. Ita tenet Tiraq. supra n. 256, citans Paul. Castren. in l. *Ad diem*, ff. de Verb. oblig. Expresse idem tenet Felin. in c. 1 de Constit. n. 46, et Deci. ibi

lect. 2, n. 20, et sequitur Castro supra. Ratio præcipua est, quia pœna conventionalis debetur ex vi pacti; quod autem debetur ex pacto, debetur in conscientia ante judicis sententiam; ergo. Major videtur plane colligi ex l. *Rescriptum*, § *Si pacto*, ff. de Pact., dicente: *Si quis in pacto pœnam stipulatus est, posse postea agere vel ex pacto, vel ex stipulatione suo arbitrio*: ergo supponit illa lex pœnam conventionalem deberi ex pacto, et ex promissione. Uterque autem titulus inducit obligationem in conscientia, et ideo Glos. ibi differentiam in hoc constituit inter pœnam legalem et conventionalem, quæ non potest esse alia, nisi quod lex per se non obligat ad pœnam; conventio autem seu pactum obligat. Declaratur in votis pœnalibus; nam si quis vovit aliquid sub tali pœna, censetur vovisse pœnam, illamque in conscientia tenetur implere, si principale promissum [non implevit]: ergo idem est cum proportione in promissione, vel pacto humano: nam est eadem ratio quæ in voto, in quo pœna censetur promissa Deo, vel in pœnam prioris transgressionis, vel in defectum alterius operis, quasi sub disjunctione promissi: idem autem est modus promissionis humanæ, ut constat.

6. *Pœnam conventionalem non deberi antequam petatur coram judice, et debitor condemnetur, licet in contractu explicetur pœnam incurri ipso facto, sentit Vasquez.*—Nihilominus limitationem hanc non admittit Navarr. d. cap. 23, n. 68. Imo ampliat regulam positam, ut non solum procedat in pœna legali, sed etiam in conventionali; qui neminem pro sua sententia allegat, nec probat illam aliquo textu, vel ratione juridica, sed tantum ex consuetudine, quia hæ pœnæ conventionales communiter non solvuntur, nisi interveniat coactio, et ita ipsa consuetudo interpretatur, intentionem contrahentium esse ut talis pœna non aliter debeatur. Hanc opinionem sequitur Vasquez 1. 2, disp. 173, cap. 1; additque Navarrum intellexisse hanc pœnam conventionalem non deberi antequam petatur coram judice, et debitor condemnetur, quod est verisimile, licet Navarrus id non explicaverit, quia alia non est propria coactio. Addit præterea hanc sententiam procedere, etiamsi in contractu expressum sit ut pœna ipso facto incurratur, quod Navarr. non dixit, nec ipse aliter probat. Denique allegat Covarr. in 42 p., c. 6, § 8, n. 11, cujus sententia longe diversa est: ait enim pœnam conventionalem deberi in conscientia, si ab altera parte petatur, unde non requirit sententiam judicis, et ita interpretatur priorem sententiam, et differentiam inter pœnam conventionalem et legalem. Nam in reliquo dicit servare proportionem, quia, sicut non licet resistere judici imponenti pœnam, ita nec licet resistere petenti pœnam ex pacto debitam. Addit vere Covarr., sicut pœna legalis non debetur ante sententiam, ita nec conventionalem deberi antequam petatur: ratio ejus est, quia, quando alius pœnam non petit, ex justa conjectura alter præsumit illam sibi remittere; non exponit autem quæ sit ista conjectura; potest autem afferri illa, qua utitur Navarr., quia honestiores homines non decet has pœnas exigere, aut velle, argumento c. *Suam*, de Pœnis, et c. *Fraternitas*, 12, q. 2.

7. *Resolutio auctoris.* — Neutra ex his sententiis potest a nobis simpliciter et in universum probari. Dicere tamen possumus, priorem esse veram de rigore juris, de facto vero posse contrarium contingere ex intentione contrahentium. Quod ergo de lege diximus, ita de pacto dicendum est, scilicet, aliud esse loqui de potestate, aliud de facto. Nam de potestate certum est posse contrahentes convenire de pœna solvenda in conscientia, ab illo qui contractum vel promissum non servaverit, etiam non expectata alterius petitione. Quod nemo negare potest, cum hoc nulla lege naturali vel humana sit prohibitum, et non excedat liberam facultatem contrahentium. Loquor autem generatim de contractibus in quibus non est prohibitum pœnam apponere: nam si quis est specialis contractus, ubi hoc est prohibitum, ut de sponsalibus statuitur in cap. *Gemma*, de Spons., ibi nec in conscientia nec per sententiam debita est pœna. Quandocumque vero licitum est pœnam ponere, licitum est sese invicem contrahentes in conscientia obligare. Sicut etiam est certum quod, si nolint se ita obligare, sed solum ut cogi possint per judicem ad talem pœnam solvendam, id etiam positum sit in eorum voluntate, quia nihil est quod eos necessitet ad se magis obligandum.

8. *Ex intentione contrahentium judicandum de obligatione solvendi pœnam; et secundo, ex verbis ipsorum; si contineant promissionem, plane solvenda est in conscientia ante sententiam judicis, nisi constet de contraria consuetudine.* — Ex his ergo colligo, in conscientia judicandum esse de obligatione contrahentium ex intentione ipsorum, quia ex illa pendet obligatio, et quoad illam eorum confessioni standum est in foro conscientiæ. Si autem nesciant specialem intentionem explicare, sed so-

lum generalem contrahendi et obligandi se prout debeant, tum imprimis verborum vis perpendenda est; nam si illa contineant promissionem ipsius pœnæ in tali eventu, sine dubio oritur obligatio in conscientia, quia est promissio conditionata, quæ obligat impleta conditione. Et hoc probat exemplum de voto, et quæ de illo tradi solent; habent enim locum in promissione humana pœnali, quæ est quidam contractus. Et eadem ratione procedent in quocumque contractu similem promissionem includente. Atque idem erit si contractus pœnalis resolvatur in disjunctivum, ut : Faciam hoc, vel illud : nam ex illis verbis sine dubio oritur obligatio ad unum ex illis, et consequenter ad secundum, si primum non impletur. Solet autem hoc fieri per modum pœnæ, quando unum est per se primo intentum per contractum, et aliud adjungitur in defectum illius, et quasi ad cogendum contrahentem, ne in principali deficiat. Denique ob eamdem causam, si verba contractus satis significent obligationem ipso facto, vel eo ipso, quia aliquis fuerit pactum transgressus, non video cur non oriatur obligatio in conscientia, cum ex verbis debeamus de voluntate judicare, et illa verba satis indicent hujusmodi voluntatem. Quapropter, nisi constet de contraria consuetudine (de qua mihi non constat, præsertim pro tali casu), censeo sic contrahentes et transgredientes contractum obligari ad pœnam in conscientia, ante sententiam, saltem si ab altera parte petatur, ut magis ex sequenti puncto constabit.

9. Addo enim ulterius, licet in contractu solum dicatur, sub tali pœna, quam solvere debeat contraveniens contractui, juxta commune jus et attenta rei natura intelligendum esse solvendam esse pœnam, nulla sententia vel coactione judicis expectata. Hoc mihi suadent fundamenta prioris sententiæ, quia revera tota illa obligatio intelligitur nasci ex obligatione pacti, et promissionis humanæ mutuæ vel acceptæ: pactum autem humanum obligat ex se, et sine ullo ordine ad coactionem judicis. Unde, quamvis non repugnet pactum fieri sub illa conditione, scilicet, sub tali pœna per judicem imponenda, vel post ejus sententiam saltem declaratoriam solvenda : talis tamen intentio non videtur consentanea promissioni, vel pactioni humanæ : nec etiam videtur præsumenda, nisi in verbis declaretur, vel de illa certo constet paciscenti : vel certe nisi certum sit hanc esse communem consuetudinem. De tali autem consuetudine mihi non constat (quidquid Navar. et alii dicant). Et fortasse ad summum consuetudo habet, ut talis pœna non censeatur debita, donec petatur, ut Covar. dicebat : potuit autem consuetudo introduci ex probabili præsumptione supra notata. Neque hæc est propria limitatio regulæ supra positæ, quia illa procedit de pœna legis, quæ est simpliciter involuntaria et ex obligatione imposita, non assumpta; pœna autem conventionalis est voluntaria in sua origine, nam ex voluntario contractu nascitur; item lex veluti natura sua dicit ordinem ad judicem tanquam ad motorem suum : nam judex est quasi lex viva, seu anima legis; pactum autem ex se per ipsosmet contrahentes executioni mandari debet, et ideo per se non requirit judicem, etiam ad executionem pœnæ, sed solum quod in conscientia constet, tam de transgressione, quam de voluntate alterius, et civili ac spontaneo modo exigentis pœnas.

10. *Licet testator solum dicat sub tali pœna, non implens ejus voluntatem tenetur in conscientia : est enim conditio sine qua non.* — Alia item limitatio ad dictam regulam adhiberi solet, ut, scilicet, non procedat in pœna testamentaria quæ solet poni in legato, seu mandato testatoris imponentis talem vel talem pœnam, si non impleatur. Nam, licet testator solum dicat sub tali pœna, non implens ejus voluntatem tenetur in conscientia. Quæ est communis sententia, Panorm. in cap. *Rainaldus*, de Testament., n. 25; Anton., 3 p., tit. 10, cap. 3, § 11, quæstiunc. 4; Cajet. in Summa, verb. *Pœna;* Covar., dicto cap. *Rainaldus*, § 1, n. 6, et in 4, p. 2, § 8, n. 17; Navar., dicto cap. 23, n. 67; et Castro, dicto l. 2, cap. 1; Tiraquel., supra, n. 54. Hæc autem limitatio, licet veram doctrinam contineat, revera non est limitatio regulæ positæ. Quia hæc non est vera pœna, sed conditio, ut recte notavit Abbat. supra ex Glos. ibi, verb. *Adjiciens*. Testator enim, ait recte Panorm., non habet jurisdictionem qua puniat et cogat, sed habet plenum dominium rei suæ, ratione cujus potest legare, prout vult, et ideo quando videtur imponere pœnam, legat rem sub conditione, qua non impleta, non vult rem suam detineri ab hærede vel legatario, et in hoc sensu imponit pœnam, id est, onus non retinendi illam, quia in illo eventu non vult illam donare, et ideo talis pœna obligat in conscientia; quia cessat justus titulus retinendi illam, et quia voluntas testatoris ex justitiæ obligatione implenda est. Secus vero est de pœna legali, quæ per potestatem jurisdictionis imponitur, et per eam

reus privatur re vel jure, quod adsolute possidebat, ad reipublicæ satisfactionem et correctionem, et ideo non est de illa similis ratio. Alia limitatio posset adhiberi ex parte materiæ, quam in regula sequenti, cui communis esse videtur, explicabimus.

11. *Quando lex fertur simpliciter per verbum futuri, non obligat ante sententiam; communis contra Barbat., verbum siquidem futuri, virtute includit negationem.* — Secunda regula est, quando lex fertur simpliciter per verbum futuri temporis tantum, non obligat in conscientia ante sententiam. Est communis, ut de censuris dicto loco dixi, et generaliter doctores allegati, præsertim Tiraquel. supra n. 39, 40 et 41, ubi innumeros allegat doctores et Glossas, adjiciens solum Barbat. contradixisse levibus motum rationibus, quas ideo omittit. Ratio ergo regulæ clara est, quia verbum futuri temporis non solum non fert sententiam in præsenti, sed etiam virtute includit negationem ejus, quia quod in futurum faciendum est non fit; ut si dicat, Excommunicetur, irritetur, nondum excommunicat, nondum irritat. Dices hoc esse verum in verbis significantibus actiones, quæ non ab ipso reo, sed a superiore facienda sunt, ut sunt excommunicare, irritare: secus vero fore, si verbum legis significet actionem ab ipso reo exercendam, ut si dicat, Solvet, jejunabit, etc. Nam tunc videtur imponere de præsenti obligationem ad actum postea futurum. Respondeo tunc habere locum alia principia posita, quod saltem verba illa sunt indifferentia ad instruendum judicem, vel obligandum reum, ac subinde in mitiorem partem assumuntur. Et ideo quidam dixerunt quod si ex tenore legis constet verbum de futuro dirigi ad partem, et non ad judicem, continet sententiam latam, ut refert Tiraquel. supra, n. 61. Probatio autem quam adducit, procedit in gratiis, non in pœnis, et ideo non admitto in præsenti illam doctrinam. Nam, licet lex loquatur ad reum, si tantum per verbum de futuro designat pœnam, intelligitur præcipere ut pareat tali pœnæ, quando illi fuerit juridice imposita: nam hic sensus est mitior, et juri ac consuetudini conformis.

12. *Regulam dictam procedere etiam verbo geminato, ut: Cessetur et irritetur.*—Huic regulæ plures limitationes adhibet Tiraquel. supra; duæ tamen aut tres tantum sunt examinandæ. Una est, quod non procedat, quando verbum de futuro geminatur in lege, ut si dicat lex, *cessetur et irritetur*. Ita habet n. 46, ubi pro ea refert Bald., Roman., Jason., Deci., Felin., et innumeros alios, qui solum in hoc fundantur, quia verbum geminatum debet aliquid operari, l. Balista, ff. ad Trebel., adjuncta Glossa ibi, verbo *Etiam fructus*. Nihilominus hæc sententia mihi non probatur, quia nullo firmo fundamento nititur: et ideo ab illa merito discedit Castro, quem alii theologi moderni sequuntur. Et ex juristis illam retractarunt Deci. in lege *Cum postea*, c. de Pactis, et Felin. in cap. ultimo de Offic. delegat., n. 1, in fine. Dico ergo, licet lex habeat duo verba de futuro, eamdem pœnam, seu effectum significantia, non obligare in conscientia, nec continere legem latam, sed ferendam. Ratio imprimis est, quia etiam in illo verbo geminato non continetur præceptum ipsi reo impositum exequendi, seu observandi pœnam: ergo ad hoc non obligatur, donec a judice per sententiam præcipiatur, ut si lex dicat, Irritabitur et evacuabitur, per utrumque verbum instruitur judex, non cogitur reus.

13. Nec fundamentum contrariæ sententiæ est alicujus momenti, quia, licet geminatio verbi aliquid operetur, non tamen operatur novum effectum non significatum per mille verba similia. Quocirca, si verba significent distinctas pœnas, vel unum augeat aliud in ipsa pœna et utrumque sit de futuro, geminatio significabit augmentum pœnæ imponendæ, non vero pœnam ipso facto impositam. Quando autem verba sunt synonyma in significato, et utrumque est de futuro, non possunt significare aliquid de præsenti propter solam geminationem, quia hoc est ultra significationem verborum, et ita est ampliatio valde voluntaria, quæ in omni materia cavenda est, maxime vero in pœnali. Illa ergo geminatio tunc solum ostendit, vel majorem deliberationem legislatoris, vel majorem affectum, vel majorem criminis acerbitatem, vel indicat majorem firmitatem vel immutabilitatem in pœna, ut judex non audeat illam minuere, non vero indicat novum effectum, quem verba non significant. Sicut in multis juribus constat, et in legibus etiam ferentibus pœnam ipso facto, ut postea videbimus, et admittit ipse Tiraq. ibi n. 25, 48, et sæpe alias: unde non video cur illi sententiæ tam constanter adhæserit, nam multitudo doctorum non sufficit ubi nec textus nec ratio suffragatur.

14. *Alia regulæ limitatio Tiraq. rejecta, si pœna per verbum futuri imponatur per duas leges.* — Atque hinc etiam non probo limitationem aliam quam Tiraq. adjungit n. 44,

nimirum, si pœna per verbum de futuro imponatur per duas leges, priorem, et posteriorem, tunc licet ex vi solius prioris legis fuerit pœna tantum ferenda, ex vi posterioris esse latam, ac subinde secundam legem obligare in conscientia ad illam. Fundatur enim hæc limitatio in præcedenti, quia ibi geminatur verbum futuri. Nec impedit, imo juvat, quod geminatio per duas leges fiat : nam juxta doctrinam juristarum, efficacior est geminatio quæ fit per actus distinctos, et per temporis intervallum, quam quæ fit uno momento et contextu, ut tradit Felin. dicto cap. ultim. de Offic. deleg., et idem Tiraq. n. 49. Accedit, quod ultima dispositio, seu lex idem statuens quod prima, aliquid debet operari, ne sit supervacua, ut ex multis idem auctor notat, n. 45, inde concludens, secundam legem imponentem pœnam de futuro plus operari quam primam, et ideo continere legem latam.

15. Nihilominus, ut dixi, hæc limitatio admittenda non est, propter rationem factam, quia verba posterioris legis non significant sententiam latam, nec mutant significationem propter priorem legem. Nec geminatio sufficit, ut ostensum est. Nec refert, quod sit cum intervallo temporis, quando effectus et modus significandi verborum idem omnino est. Neque propterea secunda lex erit superflua, tum quia habere potest omnes effectus supra dictos, tum etiam, quia potest deservire, ut si fortasse prior lex in dissuetudinem abiit, per posteriorem restauretur. Sic enim dixit Rota, decis. 31 de Præben. in antiquis, alias 858, geminatam reservationem Papæ non operari novum effectum, seu solum efficere ut, revocata priori, non censeatur sublata posterior. Item duplicata lex auget fortasse obligationem judicis, et magis illum movet ad talem pœnam imponendam.

16. *Regula prædicta non procedit quando talis est pœna ut nisi ipso facto incurratur, illusoria reddatur.* — Tertia, et valde notanda limitatio est, ut regula non procedat, quando talis est pœna, ut nisi ipso facto incurratur, illusoria reddatur lex, et nullius momenti : tunc enim licet lex simpliciter imponat pœnam, dicendo, sub tali pœna, vel per verbum de futuro, tacite subintelligit et includit actionem aliquam de præsenti factam virtute ejusdem legis, ratione cujus potest verificari in futurum quod lex disponit : ita sumitur ex Glossa in l. *Improbum*, c. Ex quibus causis infamia irrog. Quam sequitur Castro supra, Tiraqu. supra, n. 40. Et ratio optima est, quia lex non est ita interpretanda, ut sit vana et inutilis ; nam hoc cederet in injuriam legislatoris : ergo si talis reddatur, intelligendo pœnam imponendam et non latam, non potest ita intelligi, etiamsi per verba de futuro vel generalia loquatur. Exemplis magis declaratur.

17. *Exemplum in pœna infamiæ.* — Dicti ergo auctores ponunt exemplum in pœna infamiæ, ita interpretantes dictam l. *Improbum*, in qua dicitur, usurario irrogandam esse infamiam, et nihilominus intelligenda est ipso jure infamiam irrogare. Quam interpretationem et opinionem sequuntur ibi Bart., Bald. et alii, et rationem reddunt, quia nisi lex illa de infamia ipso jure irroganda intelligatur, non posset habere effectum, quia non posset per judicem imponi, et ita esset inutilis illa lex.

18. *Rejicit Vasquez.*—Hoc vero exemplum improbat Vasquez d. disp. 123, c. 1, solumque utitur ratione hujusmodi, quia sententia judicis sit necessaria ad incurrendam infamiam ; solum est necessaria ut conditio requisita ; illa vero posita, lex est, quæ per se infamiam infert, quatenus statuit, ut condemnatus a judice de talibus criminibus statim sit infamis.

19. *Refutatur Vasquez, et approbatur dictum exemplum juristarum.* — Verumtamen Glossa et doctores allegati non admittunt illud assumptum, et utuntur alia ratione, ut statim dicam, quæ non dissolvitur, et ita non satis improbatur illo modo eorum sententia. Deinde, etiamsi vera esset illa ratio, per illam non recte improbatur exemplum ; quia, licet infamia non ponatur per judicem, nisi ut applicantem conditionem necessariam, nihilominus talis pœna imponetur ipso jure : ergo, licet per verbum futuri exprimatur in lege, intelligenda erit lex de impositione ipso jure. Denique, quod caput est, infamia in tota sua latitudine sumpta non illo tantum modo, sed etiam aliis potest imponi. Aliquando enim incurritur ex vi juris per sententiam declaratoriam ; potest etiam aliquo modo incurri ante talem sententiam ex vi solius criminis, etiam occulti ; atque etiam potest neutro modo incurri ipso jure, sed per judicem et sententiam condemnatoriam imponi : nullus enim modus ex istis repugnat tali pœnæ, ut probavi late in 7 tom. de Cens., disp. 38, sect. 1, et pro legum varietate uno vel alio aut alio modo incurritur, vel imponitur : ergo non est universaliter verum, infamiam solum ferri per sententiam, ut per conditionem necessariam : aliquando

enim imponitur per illam ut propriam causam per se in suo ordine.

20. Atque hæc ultima ratio videtur efficaciter impugnare sententiam Glos. et receptam, nisi limitetur. Dico vero aliud esse loqui de infamia in genere, aliud vero de infamia quatenus propter usuram potest a judice seculari imponi. Priori modo, non est verum universaliter infamiam esse talem pœnam, quæ non possit per judicem imponi, et ideo etiam necessarium non est ut, quoties lex fert pœnam infamiæ, vel per solam comminationem, vel per verbum de futuro, sit de pœna ipso jure intelligenda, quia cum possit per judicem imponi, ut dictum est, non erit inutilis lex, etiamsi cum proprietate intelligatur, et ita erit intelligenda, si aliud non obstet. Loquendo autem posteriori modo de tali infamia usurarii, ut imponenda per jus civile, dicunt citati juristæ, nisi incurratur ipso jure ex vi legis, non posse per judicem civilem imponi : ratio autem eorum est, quia qui solvit usuram, non potest agere contra usurarium actione criminali, nec famosa, ut ipsi loquuntur, sed actione civili, scilicet, condictione indebiti, vel simili : ex vi autem hujus actionis non infamabitur usurarius per judicem, etiamsi condemnetur ad restituendas usuras, juxta l. *Cessat*, ff. de Actionib. et obligat. Nec etiam potest criminaliter puniri ex vi talis actionis, et ideo ex vi talis sententiæ non infamaretur reus, et ideo, ut infamis maneat, oportet ut ex vi legis infametur, ideoque nisi lex loqueretur de pœna ipso jure, inutilis esset. Hoc ergo modo defenditur exemplum illud, licet sit valde legale et mihi incertum, quia, licet sit verum et constans ex aliis juribus usurarium esse ipso jure infamem, nihilominus, licet non esset, non video cur per judicem non possit fieri infamis ex vi illius l. *Improbum*, si in judicio de improbo fœnore convincatur, quacumque actione contra illum agatur. Nam licet condictio indebiti per se non faciat infamem, nihilominus, quia fundatur in crimine usuræ, poterit ad infamiam sufficere ratione alterius legis. Sed hoc jurisperitis omitto.

21. *Secundum exemplum irregularitatis.* — Clariora sunt alia exempla hujus regulæ. Unum est de pœna irregularitatis : nam, licet canon tantum dicat, sub pœna irregularitatis, vel irregularis fiet, aut quid simile, intelligendum est sententiam latam continere, quia irregularitas est talis pœna, quæ non ab homine, sed a jure tantum imponatur, ut suppono ex dictis in 5 tomo, disp. 40, sect. 4. Nam, licet interdum aliqua irregularitas non incurratur, nisi supposita sententia criminis alias occulti, illud solum est quando irregularitas non imponitur immediate ratione criminis, sed ratione infamiæ; non quia ad ipsam irregularitatem, per se loquendo, requiratur sententia judicis; et ideo lex imponens irregularitatem, ipso jure eam imponere intelligitur, etiamsi per verbum de futuro, vel simile loquatur.

22. *Tertium exemplum de irritatione seu annullatione vinculi indissolubilis.* — Aliud exemplum esse potest de irritatione. seu annullatione vinculi indissolubilis. Nam si lex imponat in pœnam irritationem talis vinculi, licet per verba de futuro loquatur, intelligitur inducere inhabilitatem ipso facto, quia alias esset inutilis et frivola. Ut si lex prohibeat contrahere matrimonium viri cum femina quam polluit per adulterium, et addat: Alias tale matrimonium irritetur, censetur ipso jure impedimentum irritans imponere, quia nisi tale esset impedimentum, non posset postea irritari matrimonium semel validum. Sic etiam, cum antiqui canones dicunt irritandum esse matrimonium virginum sacrarum, satis indicant eas esse inhabiles ad validum matrimonium. Idemque est de clericis, et similibus. Et similis regula applicari potest ad impedimenta professionis religiosæ: nam si canon dixerit: Si quis hoc commiserit, et postea profiteatur, ejus professio dissolvatur, ipso facto introducit impedimentum, quia alias non potest habere effectum. Quando vero canones dicunt: Si quis hoc commiserit, ejus ordinatio irritetur, tunc non potest eodem modo regula applicari, quia collatio ordinis, quoad valorem suum, irritari non potest; intelliguntur ergo illa verba de irritatione quoad usum, et sic solent suspensionem significare, quæ per hominem inferri potest, et ideo non est necesse, prædicta verba sub hac regula comprehendi. Et ad hoc exemplum spectant alia, quæ affert Tir. supra, n. 265.

23. *Quartum exemplum, de lege præcipiente sub pœna perjurii.*—Denique potest sumi quartum exemplum ex eodem num. 264, de Lege præcipiente aliquid sub pœna perjurii: nam eo ipso imponit illam ipso jure, non tam vi sua, quam alterius. Immediate enim ex vi talis legis fit, ut in transgressione ejus committatur perjurium: nam talis lex necessario supponit aliquod juramentum, in cujus virtute sic præcipit, et ideo transgressor talis legis contra præstitum juramentum peccat, et consequenter incurrit pœnam ipso jure propter perju-

rium impositam. Sed hoc exemplum non est proprie de lege pœnali: nam verba illa sub pœna perjurii non tam imponuntur ad comminationem pœnæ, quam ad declarandum modum præcipiendi, exigendo obligationem prioris juramenti, quod sufficienter illo modo significatur, juxta communem sensum illorum verborum. An vero illi perjurio imposita sit aliqua pœna ipso jure, ex tali lege non habetur ut per se patet, et quamvis Tiraq. id affirmet ex cap. *Cum quidam*, de Jurejur., et l. 3, § *Si ad diem*, ff. de Re milit., tamen in illis juribus nihil tale habetur, et longam requirit disputationem, quam tradidi l. 3 de Juram., cap. ultim.

24. *Tertia regula.*—Tertia regula principalis sit, quando lex loquitur per modum imperandi, anceps est locutio, et ideo consideranda est materia, circa quam proxime versatur imperium. Nam si fuerit actio hominis, lex continebit sententiam ferendam, et non obligabit statim in conscientia: si vero fuerit effectus aliquis, quem legislator per suam legem potest efficere, sæpe continebit sententiam latam, et obligabit. Hanc sumo ex communi doctrina, eamque sic declaro: nam verbum imperandi interdum est pure imperativum (ut sic dicam), aliquando vero est practice effectivum. Priori modo sumitur, quando dirigitur ad alium hominem ad movendum, seu excitandum illum, vel etiam ad illum obligandum, ut ibi: *Exurge, qui dormis; Venite ad me omnes*, etc. Posteriori modo sumitur, quando dirigitur ad aliquem effectum immediate faciendum, ut ibi: *Fiat lux*, et in similibus locis, et ita solent theologi interpretari formam Græcorum in Baptismo: *Baptizetur servus Christi*, nam illud verbum imperandi non est de futuro, nec dirigitur ad alium qui baptizaturus sit, sed in actu exercito imperat receptionem Baptismi, quem confert baptizans. His ergo duobus modis potest imperandi verbum sumi in lege pœnali. Priori modo sumitur, quoties cadit in actionem per alium exercendam, et tunc dicemus tantum continere pœnam ferendam, quia vel imperium illud non dirigitur ad ipsum reum, ut cum dicitur, *Expellatur, privetur*, vel si possit dirigi ad reum (cum dicitur, *Solvat centum*, vel quid simile), et juxta materiam subjectam intelligendum est, vel certe secundum ordinem justitiæ postquam condemnatus fuerit, vel etiam tunc dirigitur immediate imperium ad instruendum judicem: nam perinde est ac si lex diceret, condemnetur ad solvendum centum, et ita illa solvat. Hæc vero intelligenda sunt de pœnis judicialibus, seu fori externi: nam aliæ præcipiuntur interdum in ordine ad salutem animæ, quæ possunt statim obligare, ut in decretis, seu canonibus pœnitentialibus sæpe inveniuntur hæc verba: Pœniteat tanto tempore, jejunet, etc., in quibus etiam discernendum est an per modum consilii, vel præcepti id statuatur, quod ex usu et circumstantiis colligendum est, cap. *Accepisti*, de Sponsa duorum, cap. *Ut mensuræ*, de Empti. et vendit., cap. *Quicumque*, 6, q. 1.

25. Posteriori autem modo sumitur verbum imperandi, quoties cadit immediate in effectum absque ministerio hominis, soletque tunc passive usurpari, ut *amittat, privetur, subjaceat, incurrat, fiat*, et tunc etiam non potest generalis regula constitui. Primo quidem, quia sæpissime solent hæc verba usurpari pro futuris, et ita de illis tractat latissime Tiraq. supra, nullamque specialem mentionem facit imperativi modi. Unde, quando ex adjunctis constiterit tale verbum accipi in vi futuri, superior regula in illo servanda est, ut constat. Item quoties significatio fuerit dubia, in vi futuri accipiendum est verbum juxta primum fundamentum initio positum. Præterea si verbum tale est ut possit et ad effectum immediate et ad ministerium hominis referri, etiamsi imperandi verbum sit, referendum potius est ad homines quam ad effectus, et continebit tantum sententiam ferendam, ut patet in verbo *excommunicetur*; semper enim continet sententiam ferendam sine controversia. Idem sentio de verbo *annulletur, irritetur, spolietur*, et similibus. De verbo autem *fiat* solet esse major dubitatio: plerumque autem videtur referri ad effectum ipsius legis, et illum imperare, et ideo imprimis considerandus est terminus cui adjungitur: nam si solum significet reatum, seu obligationem, recte exponi potest de pœna ferenda, ut si lex dicat: *Fiat obnoxius tali pœnæ, fiat reus, fiat debitor*, et similia: si autem cadat super ipsum effectum, verisimile est continere sententiam latam, ut si dicat: *Fiat inhabilis, fiat nullus, fiat irritus, fiat excommunicatus*. Et hoc videtur esse regulare, nisi ex materia et circumstantiis legis aliud colligatur. Idem fere est de verbo *subjaceat*, vel, *incurrat*, nam si illi adjungatur ipsemet effectus in particulari quem lex ipsa solet efficere, continebit sententiam latam, ut si dicat: *Subjaceat excommunicationi, Incurrat inhabilitatem*: si vero verba sint generalia, ut *Subjaceat pœnæ*, vel, *Cadat in solum debitum pœnæ, incurrat reatum talis pœnæ*,

vel quid simile, non inducent sententiam latam de pœna ipsa, sed tantum de obligatione ad ferendam pœnam. Unde etiam solent verba illa usurpari circa pœnas quæ per homines inferri solent, ut si dicatur : *Subjaceat flagellis, Incurrat exilii pœnam*, etc.

26. *Legem quæ pœnam fert per verbum præsentis indicativi continere sententiam latam; secus enim contineret mendacium.* — Quarta regula est receptissima de verbo temporis præsentis, et indicativi modi, nimirum, legem quæ pœnam ipsam fert per tale verbum, continere sententiam latam, nt si dicat : *Excommunicamus hoc facientem*, vel, *Notam infamiæ illi inurimus, inhabilitamus, privamus*, etc. Hæc regula est frequentius recepta, ut late refert Tiraq. supra, num. 21, Castro et alii moderni illam sequuntur. Ut autem ratio reddatur, advertendum est illum modum loquendi, et inferendi pœnam maxime habere locum in his pœnis quæ non solum imponi, sed etiam fieri possunt immediate ab ipso legislatore sine actione rei, sed cum sola passione morali, seu privatione, ut sunt pœnæ censurarum, inhabilitatum, confiscationum, nullitatum, et similibus. Et nunc est facilis ratio, quia per verbum de præsenti significat sufficienter legislator, se velle per seipsum, seu per suam legem inferre talem pœnam, et potest id facere; ergo verba continent sententiam latam, imo etiam continent executionem ejus.

27. *Notandum pro præcedenti regula.*—Confirmatur, quia alias verba legislatoris continerent mendacium, quia dicit, verbi gratia, inhabilitamus, et non facit, hoc autem admittendum non est. Quapropter, quando legis pœna talis est ut non possit fieri immediate per ipsam legem, sed per actionem, vel ministerium hominis, fieri non potest ut lex hoc modo loquatur per verbum præsentis temporis quod indicet ipsum effectum pœnæ, sed ad summum per verbum indicans obligationem, ut, Mandamus restituere, solvere, et tunc non credimus per hujusmodi verbum simplex significari sententiam latam, nec obligationem in conscientia ante sententiam judicis, nisi aliquid amplius addatur, Obligamus in conscientia, vel aliquid æquivalens, juxta dicenda capite sequenti. Quia illud verbum præsentis indicativi non excedit vim verbi de præsenti in modo imperandi, ut, Restituat quadruplum, solvat, etc. Dictum est autem hæc verba non significare sententiam latam : ergo idem est dicendum de aliis. Atque ita possent exponi auctores negantes hanc regulam, quos late refert Tiraq. supra, n. 24. Quod si de prioribus verbis loquantur, admittenda non est eorum opinio. Neque obstat quod in multis legibus, etiamsi pœnam ferant per illa verba de præsenti, adduntur aliæ particulæ exprimentes sententiam latam, ut, *Ex tunc, eo ipso*, vel quid simile, in quo indicatur nuda verba præsentis non sufficere. Hoc (inquam) non obstat, nam sæpe adduntur plures ex his particulis ad majorem abundantiam, declarationem, et firmitatem, et ad exaggerandam rei gravitatem, ut supra in simili dictum est, et sæpe repetit Tiraq. supra, n. 26 et seq., qui n. 32 addit similem regulam de verbo præteriti temporis. Verumtamen vix potest per hujusmodi verbum pœna ferri, nisi utendo participio cum verbo substantivo, vel alio simili, ut, *sit privatus, noverit se esse privatum*, vel, *sciat se amisisse* vel similia, quæ in sequenti regula melius explicabuntur.

28. *Si participium fuerit futurum, indicat sententiam ferendam.* — Quinto, ergo dicimus superiores regulas applicandas esse ad verbum substantivum participio conjunctum; nam, si participium fuerit temporis futuri, sententiam ferendam indicat, cujuscumque modi vel temporis sit verbum substantivum, ut si dicat lex : *Excommunicandus est*, vel, *Inhabilitandus sit*, vel, *Irritandus erit*; verbum autem præteriti cum tali participio, non potest commode conjungi in lege ferente pœnam, quia respicit futurum, non præteritum. Si autem esset dispositio declaratoria præteriti, posset in hunc modum proferri: Qui hoc fecit, fuit excommunicandus, et tunc etiam significaret pœnam ferendam per judicem, non latam : quoties ergo participium est de futuro, non est canon aut lex latæ sententiæ. At vero, si participium sit de præsenti cum verbo substantivo, *sit*, vel *est*, indicatur lata sententia. Oportet autem ut per participium significetur pœna ipsa, quæ per legem immediate ab ipso legislatore sine interventu actionis alterius hominis fieri possit, ut cum dicitur, *privatus est, excommunicatus est*, etc., ut sumitur ex Glossa in l. *Jubilemus*, 2, § *Æconomus*, c. de Sacros. Eccl., verb. *Privetur*, cum aliis, quæ refert supra Tiraq., n. 26. Et ratio est, quia talis locutio ad sui veritatem requirit effectum de præsenti : ergo facit illum, cum verba legis verificari debeant; secus autem erit si per participium non significatur pœna ipsa, sed obligatio ad illam, ut supra in tertia regula in simili dictum est. Idemque censetur, si ponatur verbum *sit*, ut, *excommunicatus*, vel, *privatus sit*, quia denotat imperium efficax et faciens. Item habet

eamdem vim, si adjungatur nominibus habentibus æquivalentem significationem, ut si lex dicat, *Est*, vel, *sit inhabilis*, aut, *sit*, vel, *est nullus*, nam hæc verba significant contractum annullari ipso facto. Imo tanta est vis illius negationis ut, etiamsi verbum *est* ponatur de futuro, significare censeatur nullitatem ipso facto, quanquam non sit hoc omnino certum, ut videbimus capite sequenti, ubi omnia quæ pertinent ad pœnam ipso jure latam magis explicabuntur.

CAPUT VII.

QUANDO LEGES IMPONENTES PŒNAM LATÆ SENTENTIÆ OBLIGENT IN CONSCIENTIA AD EXEQUENDUM, ANTE JUDICIS SENTENTIAM, PŒNAM QUÆ IN ACTIONE CONSISTIT.

1. *Communis partitio pœnarum.*—Quæstionem hanc in materia de Censuris in 5 t., 3 p. disputat., sect. 11, succincte et breviter expedivi, quoniam in illo genere pœnarum fere nullam habet controversiam, ut statim attingam ; nunc autem, quoniam de omni genere legum et pœnarum disserimus, generalius et accuratius tractanda est. Ut autem distinctius procedamus, supponenda est communis partitio pœnarum. Nam quædam sunt quæ requirunt ministerium hominis, ut executioni mandentur; aliæ quæ per ipsas leges immediate fieri possunt; inter quas hæc est differentia, quod in prioribus pœnis lex non trahit secum executionem, id est, non infert pœnam ipsam, sed ad summum obligationem ad illam; nam lex quæ jubet hominem flagellari non flagellat, et lex quæ præcipit solvere quadruplum, non solvit, nec spoliat hominem sua pecunia, sed obligat ut solvat. At vero in pœnis posterioris generis, lex ipsa per se potest non solum ferre, seu statuere pœnam, sed etiam inferre, seu exequi illam: lex enim canonica ferens excommunicationem latæ sententiæ, secum affert executionem, per se enim censuram imponit, idemque est in lege irritante vel inhabilitante. Hæc autem differentia indicat aliam, quia priores pœnæ requirunt aliquem effectum physicum, ratione cujus requirunt actionem hominis; posteriores vero consistunt in effectu aliquo morali: lex autem per se non potest facere effectum physicum, potest autem efficere effectum moralem, quales sunt inhabilitationes, impedimenta, censuræ, privatio dominii, etc. Et hinc etiam est, ut hæ pœnæ, quæ per legem immediate inferuntur, semper consistant in privationibus moralibus, ut sunt inhabilitates, nullitates, etc., quia pœna est malum, et ut sic est privatio, et ideo lex per se puniens non confert potestatem moralem, sed aufert. Aliæ vero pœnæ positivæ dici possunt, quatenus requirunt actionem positivam ad quam sequitur aliqua privatio, in qua malum illud pœnæ consummatur.

2. *Subdistinctio membri primi.* — Ulterius vero possumus subdistinguere primum membrum. Nam pœnæ requirentes actionem hominis, quædam postulant actionem tertiæ personæ distinctæ ab eo qui punitur; aliæ per actionem ipsiusmet rei fieri possunt et solent, vel ex necessitate, ut comedere, ambulare, etc., vel juxta communem et usitatum hominum morem, ut solvere pecuniam. De priori genere pœnarum, quæ postulant actionem alterius, non oportet in præsenti dicere: regula enim generalis est, illas nunquam ferri per legem latæ sententiæ, quæ statim obliget in conscientia. Ratio est, quia lex ad summum potest obligare reum ad sustinendam patienter seu obedienter talem pœnam, quia ipse facere non tenetur, nec potest, donec talis pœna ab alio inferatur: alius autem non potest illam inferre ex vi legis, nisi ut minister justitiæ, ideoque necessario talis pœna requirit sententiam, et mandatum hominis applicantis, et exequentis pœnam legis. Quomodo autem reus teneatur parere legi post sententiam in susceptione talis pœnæ, attingemus capite sequenti. De hac ergo pœna nihil amplius dicere necesse est. Non omittam autem advertere, non solum censeri pœnam requirentem actionem alterius illam quæ, physice loquendo, non potest aliter fieri; vix enim reperitur aliqua, quam non possit homo in se ipso exercere, spectando physicam potestatem: censetur ergo talis pœna omnis illa quam vel non potest homo honeste infligere, ut est pœna mortis, juxta multorum sententiam, vel certe quæ esset nimis acerba et crudelis, si homo cogeretur ad illam sibi infligendam, juxta doctrinam cap. 5 datam.

3. Subdistingui potest pœna requirens actionem ipsius rei, in eam quæ requirit positivam actionem, ut est solutio pecuniæ, vel flagellatio, et in eam quæ requirit omissionem actionis; omissio enim moralis et humana solet quodammodo inter actus morales computari, et in præsenti non immerito reputari potest per modum actionis, quia nec fit sine positiva voluntate, moraliter loquendo, nec sine dolore et afflictione, imo sæpe cum majori quam positiva actio. Hujusmodi enim

pœna censeri potest jejunium, quia nullam requirit actionem, sed abstinentiam. Denique in hoc conveniunt hæ pœnæ cum pœnis activis, ut sic dicam, quia non possunt inferri immediate per legem quoad physicam privationem actionis, sed ad summum potest lex imponere obligationem in conscientia ad talem omissionem : nam lex imponens pœnam jejunii non potest per ipsam cogere hominem ut abstineat, vel invitus; potest tamen obligare ad abstinentiam : et similiter lex privans suffragio non infert ipsam omissionem suffragii, sed ad summum potest imponere obligationem ad illam. Verumtamen, licet hæc consideratio, et subdivisio, in corporalibus pœnis possit esse utilis ad intelligentiam legum, quia hæ corporales pœnæ ordinantur ad positivam corporis afflictionem, ut sunt jejunium, vel absoluta pœna non comedendi, vel non exeundi a carcere, vel a domo, aut civitate; nihilominus in spiritualibus pœnis similes privationes actionum sub pœnis privativis computantur, ut patet in suspensionis pœna, et magna ex parte in excommunicatione quæ privat communicatione, quæ in actionibus humanis consistit; et idem est de privatione suffragii, præsertim, quia simul solet lex invalidare illud, inhabilitando personam, quod pertinet ad moralem effectum ac privationem juris seu facultatis moralis ad suffragium ferendum.

4. *Distinctio terminorum quibus significatur sententia lata.*—Tandem distinguere oportet varios terminos, quibus significari solet sententia lata per legem, præter eos quos capite præcedenti obiter tetigimus. Interdum enim ipsum verbum, quo præcipitur pœna, talis modi ac temporis est, ut pœnam latam indicet, ut ibi diximus, et hic amplius explicabimus : frequentius verbo præcepti adduntur aliquæ particulæ, vel circumlocutiones, vel clarissima verba, quibus sententia lata per legem indicatur : particulæ sunt, *ipso facto*, *ipso jure*, *eo ipso*, *ex nunc*, vel *ex tunc*, et æquivalentes circumlocutiones. Pœnæ communiter esse solent per effectus legis, quando statim fieri dicuntur, ut : *Vacare censeatur; Sine dispensatione non eligatur; Non faciat fructus suos, Non possit eos retinere tuta conscientia ; Non valeat*, etc., clarioraque erunt verba, si addatur, *teneatur ante sententiam*, vel, *ante declarationem*, vel, *ante omnem monitionem*. Clarissima denique erunt, si lex tot verba ex his accumulet, ut nullus tergiversationi detur locus, et præsertim si dicat : Statim et ante omnem sententiam hoc facere in conscientia teneatur; semper tamen sunt attente spectanda verba pœnæ, cui hæ particulæ adjunguntur, ut illud tantum gravamen intelligatur per leges ipso jure impositum, quod per talem vocem in propria significatione, vel secundum jus, vel secundum communem consuetudinem solet significari; ita enim debent pœnæ et rigores restringi, quæ animadversio postea exemplis melius explicabitur.

5. *Regula generalis.*—Primo igitur de pœnis exequendis per actionem ipsius rei sit regula generalis : solum ita imponi, quando per verba legis tam clare explicatur lata sententia statim obligans in conscientia, ut vitari non possit sine corruptione, vel magna extorsione verborum legis. Hanc assertionem sumo ex communi sententia doctorum quos cap. 5 retuli. Nam qui negant has pœnas posse imponi ipso facto, videntur loqui de potestate ordinaria (ut sic dicam) seu de ordinario jure; nam absolute fatentur in casu raro posse id fieri, unde a fortiori dicent nunquam esse ita legem intelligendam, nisi quando omnino verba cogunt. Alii etiam aliarum opinionum auctores fatentur difficilius et rarius imponi has pœnas ipso facto, quam alias privativas, unde oportet ut clarissima verba requirant. Nam si in hoc genere pœnæ sic imponendo major est acerbitas ex genere suo, et ideo minor est illius usus, certe necessarium est ut talis modus puniendi omnino in lege declaretur, et alias non censeatur a legislatore intentus. Quando autem lex sufficienter declarat obligationem ad talem pœnam, sine dubio obligat, quia potestas non deest, ut probatum est. Supponimus autem legem esse ita moderatam, ut non contineat crudelitatem nec apertam injustitiam, et ideo regulariter tales pœnæ sunt pecuniariæ, et non de omnibus bonis, sed in quantitate moderata, aut tolerabili. Denique supponimus legem esse receptam, et non derogatam per consuetudinem contrariam quoad hanc partem, quod in omnibus legibus pœnalibus locum habet. Abrogari enim possunt per consuetudinem quoad pœnam, vel modum pœnæ, licet quoad reliqua observentur, ut notant Cajetan. in Sum.; verb. *Excommunicatio*, cap. 75, et Nav., cap. 27, n. 130, et infra dicemus. Et ita in præsenti posset lex esse derogata quoad vim obligandi statim in conscientia ad pœnæ solutionem; quia consuetudo potest derogare legi in totum : ergo etiam in parte separabili ab aliis.

6. *Exempla regulæ prædictæ.* — Ut autem hæc regula melius intelligatur, faciliusque

possit ad usum applicari, nonnulla illius exempla afferre oportet. Primum sit de legibus præcipientibus actiones afflictivas corporis, ut est flagellatio, quam potest homo in seipsum, et sine peccato exercere. Huc etiam pertinet pœna exilii, quam potest in se quis exequi exeundo a loco prohibito, seu movendo, et agendo in seipsum, sine ullo peccato, vel indecentia. Ordinarie vero non solent cogi homines per solas leges ad hujusmodi actiones, licet non repugnet obligari. Ideoque in his maxime pœnis verum est verba debere esse luce clariora, ut talem obligationem inducant. Harum vero legum exempla non habemus in jure civili, vel canonico. In aliquibus autem religionibus dicuntur esse aliquæ regulæ pœnales, quæ, licet non obligent in conscientia absolute ad proximum opus quod injungunt, vel ad cavendum quod prohibent, obligant nihilominus ad aliquam pœnam, quam transgredientibus talem vel talem regulam imponunt. Quæ pœna talis esse debet, ut non excedat disciplinam religiosam, et communiter esse solet brevis aliqua oratio, et posset extendi ad moderatam flagellationem propriam, et secretam, vel etiam ad jejunium, ut infra dicam. Ut tamen intelligatur esse obligatio in conscientia ex vi legis, et ante præceptum superioris, oportet ut lex dicat : In virtute sanctæ obedientiæ, vel : Teneantur in conscientia, aut quid simile, juxta consuetudinem religionis.

7. *De pœnis pecuniariis.—Extraordinarius modus præcipiendi indicat rigorosiorem obligationem.* — Secundum exemplum esse potest de legibus imponentibus pecuniarias pœnas, in quibus facilius potest hæc obligatio imponi, quia ex genere suo leviores sunt, et sine dedecore vel infamia impleri possunt. Hujusmodi sunt aliquæ leges in regno Hispaniæ, quæ prohibent aliquid recipere quibusdam personis, et puniunt transgressores in quadruplo, addendo, *ut in conscientia, et sententia non expectata reddere teneantur.* Ita referunt Covar., Cord. et alii ex l. 2 Ordin. regal., tit. 9, l. 2, tit. 14, l. 4, tit. 15, l. 30, tit. 21, l. 15, ubi sic habetur : *In quibus pœnis ex nunc pro tunc eos condemnamus, ita ut in foro conscientiæ ad eas pœnas solvendas, etiam ante judicis sententiam teneantur;* quia vero non dicunt hæ leges, *ante omnem sententiam, vel absque alia declaratione,* dubitari potest an coarctari possint ad sententiam condemnatoriam, et sufficienter exponi, ut ante sententiam condemnatoriam judicis oriatur hæc obligatio in conscientia, non vero ante sententiam declaratoriam, sed immediate post illam; nam condemnatoria satis aperte ponitur per legem, non tamen videtur excludere necessitatem juridicæ declarationis. Sed nihilominus censeo ex vi illorum verborum induci dictam obligationem, nulla expectata sententia judicis etiam declaratoria, tum quia alias inutilis fuisset tot verborum multiplicatio et exaggeratio, unde ipsamet extraordinaria forma præcipiendi indicat satis extraordinariam, et magis rigorosam obligationem ad talem pœnam; tum etiam, quia cum dicit lex *ex nunc pro tunc,* particula illa *pro tunc,* non designat tempus post latam a judice sententiam declaratoriam criminis, de qua lex mentionem non fecerat, sed tempus commissi criminis, de quo lex fuerat locuta; tum denique (quod notandum est) quia illa particula *ante sententiam,* licet indefinita videatur, æquivalet universali in lege absolute loquente, quia ubi lex non distinguit, nec nos distinguere debemus, maxime quia illud verbum *ante* includit negationem sententiæ latæ a judice. Atque ita intelliguntur illæ leges a citatis auctoribus.

8. At vero Soto supra, ad 4, ausus est carpere aut reprehendere legislatorem civilem, eo quod usurpet verba illa *in conscientia,* quia non est, inquit, secularium principum de conscientia judicare, et in jure communi exemplum simile non invenitur, et fortasse ob eam rem tales leges usu receptæ non sunt. Sed certe excessit Soto, quia leges quæ magna consideratione conduntur, non possunt tam facile reprehendi; item quia princeps secularis potest obligare in conscientia, ut supra ostensum est; cur ergo peccat explicando in actu signato usum illius potestatis ad superanda subterfugia et tergiversationes hominum? Nec refert quod in jure communi non inveniatur exemplum, quia non tenetur supremus rex formam præcipiendi sumere a communi jure, sed potest novam addere, si expedire judicet. Quod si illæ leges (ut fertur), usu, vel per posteriores leges, quoad hanc partem mutatæ sunt, non ideo fuit quia essent injustæ, sed quia vel hominum protervia prævaluit, vel experientia docuit aliud magis expedire. Et nihilominus in novissima compilatione legum Hispaniæ in l. 2, tit. 18, l. 1, extat lex quæ prohibet secretarios regios munera recipere sub pœna reddendi quadruplum, cum his circumstantiis : prima, ut jurent hanc pœnam solvere si in illam inciderint ; secunda, ex nunc illa condemnantur; tertio, declaratur ut ad illam solvendam in conscientia teneantur, nulla expectata condemnatione. De qua lege etiam so-

let dubitari an sit recepta quoad hanc partem, seu abrogata per contrariam consuetudinem, et an possit in illa habere locum expositio, ut non excludat necessitatem sententiæ declaratoriæ, et quidem hoc posterius valde probabile videtur; tum quia non dicit *ante sententiam*, absolute, sed *ante condemnationem*, seu *non expectata condemnatione;* tum etiam quia, licet dicat *ex nunc*, non addit *pro tunc;* et ita, licet lex ferat sententiam condemnatoriam, non designat tempus pro quo illam fert, nec excludit sententiam declaratoriam; tum denique quia etiam hoc modo tam juramentum, quam reliqua verba habent magnos effectus: nam ratione juramenti tenetur quis statim ac declaratur de crimine, solvere quadruplum sub pœna perjurii, nec potest occultare bona quibus potest solvere pœnam, imo nec potest negare quantitatem munerum quæ recepit, etiamsi in sententia non declaretur, sed tantum crimen recipiendi munera. Item ad hoc etiam obligat illa lex sua propria vi præter obligationem juramenti: imo ita obligat, ut facta declaratione delicti nullus inferior judex possit illam minuere, qui est etiam magnus effectus illorum verborum. Et saltem hoc modo videtur mihi illa lex observanda, nec posse dici abrogata contraria consuetudine, quia nec talis consuetudo probari potest, nec tolerantia principis scientis illam.

9. *Ex Conc. Lat. et Motu Pii V teneri beneficiarios non recitantes restituere fructus correspondentes beneficiis pro rata.* — Tertium exemplum afferri solet ex Concil. Later. sub Leone X, et Motu quodam Pii V, ubi clerici beneficiarii non recitantes divinum officium fructus omnes omnium beneficiorum singulis diebus respondentes pro rata restituere obligantur in conscientia, statim, et absque alia declaratione, seu sententia. Ita enim esse illud præceptum, et pœnam in eo impositam intelligenda, late ostendi lib. 4 de Orat., cap. 29 et 30; sed nihilominus hoc exemplum non pertinet proprie et directe ad hanc regulam quam modo tractamus, quia illa pœna privativa potius est quam activa, ut sic dicam. Lex enim illa immediate impedit acquisitionem fructuum beneficii propter omissionem officii, quo posito impedimento ex natura rei sequitur obligatio respectu fructuum, quia nemo potest retinere sibi quod suum non est. Et ita interpretantur omnes illud præceptum, et colligitur aperte ex verbis concilii, tum ibi: *Beneficiorum suorum fructus suos non faciat;* tum maxime ibi: *Tanquam injuste perceptos erogare teneatur.* Illud ergo prius factum est virtute illius legis, secundum autem sequitur ex vi justitiæ, non quia per se et immediate in pœnam impositum sit.

10. Dices: interdum ex vi illius legis, beneficiarius tenetur se spoliare fructibus jam perceptis, et quos vere fecerat suos: ut si quis grossam beneficii acquisierit et receperit, jure illam accepit, et fecit suam; et nihilominus, si postea recitare desinat aliquibus anni diebus, tenetur partem grossæ illis diebus pro rata respondentem restituere, juxta declarationem aperte factam a Pio V: ergo nascitur hæc obligatio immediate ex punitione legis, non ex alia obligatione justitiæ. Sed hoc obstat, nam hæc obligatio restituendi partem illam ex eodem fonte et eodem modo nascitur. Cum enim expresse concilium dicat, *fructus suos non faciat, sed eos tanquam injuste perceptos pro rata restituere teneatur*, et Pius V non mutet nec augeat hanc pœnam, sed tantum ratam illam declaret, non possumus nos ad aliquam restitutionem obligare ex vi illius legis, nisi eodem modo et titulo. Dico ergo, ex vi illius legis factum esse, ut in dicto casu non percipiat fructus omnes grossæ, nisi sub conditione et onere non omittendi peccaminose divinum officium. Unde, si tunc recepisset grossam totam cum animo non recitandi decem diebus, injuste recepisset, suamque non fecisset partem illam, repugnante lege concilii. Quando ergo bono animo et proposito totam recipit, quasi anticipata solutione, suam quidem facit, non tamen omnino plene et absolute, sed sub modo et conditione tali ut illa non impleta amittatur dominium, ex vi legis quæ illud a principio infirmavit, ut sic dicam, et fecit pendens a futuro eventu, qui effectus legis privativus etiam fuit, et ex illo nascitur postea ex natura rei obligatio restituendi.

11. Quamvis autem hæc vera sint, nihilominus ex illa lege sumitur probabilis confirmatio dictæ regulæ, nam sicut lex humana imponit ipso facto pœnam privativam, ex qua necessario sequitur obligatio ad actionem pœnalem, ita potest obligare ad similem actionem pœnalem immediate. Colligitur etiam ex illis decretis, ut lex obliget per se ad actionem pœnalem, sive mediate, sive immediate, non oportere ut semper expresse declaret formalibus verbis obligationem in conscientia ante omnem sententiam, sed satis esse ut id explicet per aliquem effectum, qui subsistere non possit sine tali obligatione, vel quia necessario illam inferat, sicut ibi, ex effectu impe-

diendi acquisitionem dominii, sequitur obligatio restituendi. Estque simile huic exemplum in Conc. Trid., sess. 23, c. 1 de Reform., ubi de beneficiario non residente modo ibi præscripto dicitur : *Statuit sancta synodus, eum pro rata temporis absentis fructus suos non facere, nec tuta conscientia, alia etiam declaratione non secuta, illos omnes sibi detinere posse*, etc.

12. *Extensio prædictæ regulæ ad pœnas quæ proxime privant actione humana, ex qua sequitur afflictio corporis.* — Atque ex dictis in hoc tertio exemplo, intelligi potest hanc regulam positam de pœnis consistentibus directe in actione hominis, cum proportione applicandam esse ad pœnas quæ proxime privant actione humana, ex qua privatione sequitur pœnalis afflictio corporis; nam hæ pœnæ, ut supra dixi, moraliter æquivalent illis quæ in actione consistunt, et ideo eadem doctrina ad illas est applicanda. Exemplum est in pœna jejunii, quæ non tam agendo, quam carendo, seu abstinendo impletur. Hæc vero non tam est pœna civilis quam canonica ; et nihilominus non invenio eam ipso jure impositam in jure canonico. Nam licet Cord., d. q. 36, ad hoc alleget, c. *Quicumque*, 6, q. 1, et c. *Ut mensuræ* de Empti. et vendit., et c. *Accepisti*, de Sponsa duorum; in his et similibus juribus nullum est verbum indicans talem obligationem, vel sententiam latam; solum enim dicitur, *ut contrahens cum duabus, et perjurus, et defraudans justam mensuram, quadraginta dies in pane et aqua pœniteat;* quæ verba non obligant statim ad illam pœnitentiam agendam, donec imponatur, ut de perjurio explicui l. 4 Juram., c. ult., in fine; et eadem ratio est de reliquis. Igitur in jure communi non habemus hujus rei exemplum; tamen in regulis religiosis posset facile reperiri, in quibus servanda sunt quæ supra de aliis actionibus pœnalibus diximus.

13. *De pœna famis usque ad mortem.*—Aliud exemplum hujus pœnæ est de fame, et carentia cibi sustinenda usque ad mortem ; hanc enim pœnam interdum leges imponunt : tam acerba autem est, ut non possit ipso facto imponi. Imo etiam credo nec per sententiam judicis obligari hominem in conscientia ad illam implendam, si comedere possit. Solet autem quæstio esse an tunc possit non comedere, et sinere se mori, si facultas suppetat comedendi, quæ ad materiam de homicidio spectat., 2. 2, q. 64. Aliud denique exemplum est de pœna permanendi in carcere, vel aliquo loco; nam illa etiam sustinetur per privationem actionis, scilicet, non fugiendo, et hæc etiam non solet imponi per legem, sed per mandatum hominis; de quo quando ponitur in solam pœnam, vel in ordine ad solam punitionem, dubium est an possit obligare in conscientia, de quo alias. Nam quod ad nos attinet, leges per se ad hoc non obligant in conscientia, maxime quando grave damnum inde timetur; absolute enim existimo non esse in usu tales leges, et ideo nihil amplius de illis in præsenti dicere necesse est. Nam quæ tractari solent de justa punitione rei fugientis e carcere in 2. 2 habent proprium locum, q. 69, art. 4.

CAPUT VIII.

LEX IMPONENS POENAM PRIVATIVAM IPSO FACTO, QUANDO OBLIGET IN CONSCIENTIA AD EXECUTIONEM EJUS ANTE SENTENTIAM.

1. *Quoties in canone censuram ferente additur,* ipso jure, vel ipso facto, *aut quid simile, esse canonem latæ sententiæ.*—Venio ad pœnas privativas (ut communiter appellantur) quæ per ipsam legem immediate fieri possunt, quas in tres classes distinguo. In prima pono censuras; in secunda privationes quasdam, quæ non consequuntur suum plenum effectum sine actione hominis, ut sunt privatio beneficii acquisiti, vel propriorum bonorum; in tertia constituo quasdam privationes, quæ per legem solam integre fiunt, et non requirunt per se aliquam actionem hominis, nec ad illam obligant, sed solum ad abstinendum ab aliqua receptione, vel actione, ut inhabilitas ad matrimonium, ad beneficium, ad ferendum suffragium, et similia. Et in hoc tertio ordine posset comprehendi irregularitas; illam vero omitto, quia, ut supra dixi, irregularitas talis pœna est, ut nunquam nisi ipso facto incurratur, et ideo quomodocumque feratur, ipso jure imponi censetur, et incurri ante sententiam declaratoriam, nisi necessaria sit, ut infamia compleatur, ut in propria materia latius dictum est. De censuris etiam in particulari diximus t. 5, in 3 p., disp. 3, sect. 3, ubi generaliter diximus, inter omnes pœnas privativas censuras esse, quæ certius et facilius incurruntur quantum ad conscientiam ipsius delinquentis ipso facto et ante omnem sententiam declaratoriam criminis; ideoque quoties in canone censuram ferente additur *ipso jure*, vel, *ipso facto*, aut quid simile, esse canonem latæ sententiæ. Quæ est communis doctrina fere sine

controversia, et pro ratione sufficit, quod verba illa in rigore sufficiunt ad hoc significandum, et quod communis usus, et sensus, ac observantia talium legum ostendit, in hoc sensu usurpari, neque in his canonibus temperatum esse aliquo modo rigorem talium vocum. Cujus ratio esse potuit, vel quia hæ pœnæ sunt spirituales, et medicinales, et ideo animam statim ligare censentur, et cum hac veneratione, et timore semper susceptæ sunt, vel quia per censuras separatur quis a communibus bonis Ecclesiæ tanquam indignus, et ideo statim obligatur in conscientia ut se separet et abstineat. Pertinet enim ad pastorem Ecclesiæ separare indignos, et illis præcipere ut se separent, quod præceptum in ipsa censura includitur.

2. *In privationibus et inhabilitatibus per particulas*, ipso jure, eo ipso. — Omissis ergo censuris ac irregularite, de aliis privationibus et inhabilitatibus sit prima generalis regula. Quoties in lege, per quam hujusmodi pœna imponitur, aliqua ex his particulis, *ipso facto, ipso jure, ex nunc, eo ipso*, vel alia æquivalens ponitur, pœna fit aliquo modo per ipsam legem, et hæc continet sententiam latam quoad aliquid, et quoad illud vim habet obligandi in conscientia ad pœnam. Hanc regulam sumo ex communi sententia doctorum quos allegavi in cap. 5, et refert etiam Tiraq. dicto verbo *Revertatur*, n. 259, et potest sumi ex cap. ult. de Præscript., in 6, ubi duobus modis dicitur quis privari bonis in pœnam, scilicet, vel per sententiam, vel ipso jure. Inde enim colligimus particulam *ipso jure*, semper efficere aliquid in quo non expectetur sententia ferenda. Unde ratio regulæ est, quia verba in lege non sunt superflua nec falsa; non possunt autem esse vera et utilia, nisi aliquid operentur ante sententiam; ergo aliquem effectum habet lex vi talium verborum circa pœnam quam imponit. Dices poni ad terrorem, vel ad movendum judicem, ut cum rigore pœna exequatur. Sed contra, quia hoc modo enervari possent et frustrari omnes leges pœnales, nam semper dici posset, verba poni ad terrorem. Est ergo absurda illa interpretatio, et contra communem usum verborum, quæ synonyma non sunt, et potius est verborum corruptio. Quamvis enim legislator interdum multiplicet synonyma verba, quia nec repugnat veritati et efficaciæ legis, eumdem effectum multis modis significare, nec est omnino superfluum, quia fit ad indicandum rigorem, et ad majorem certitudinem et claritatem; nihilominus, quando verbum propriam vim et significationem habet, etiamsi unum tantum signum ponatur de se sufficiens ad indicandam voluntatem legislatoris, satis erit ad effectum legis, quia non sunt cogendi legislatores ad exaggerationem verborum semper adjungendam: hoc enim contra rationem est, et frequenter non expedit. Sit ergo certum, hujusmodi leges semper operari aliquid ratione talium verborum: quid vero illud sit in his pœnis privativis explicandum superest.

3. *Secunda regula*. — Sit ergo secunda regula. Quoties lex fert pœnam privationis rei propriæ, et jam obtentæ, quæ sine actione hominis non potest plene mandari executioni, tunc talis lex, licet aliquem effectum pœnalem per se faciat, non tamen inducit statim absolutam privationem, nec obligat in conscientia ad illam exequendam quæ ex actione rei pendet, ante sententiam declaratoriam criminis, nisi ex aliis verbis legis, vel ex materia, aut consuetudine aliquid amplius colligatur. Hæc regula sumpta est ex doctrina magis recepta scribentium in hac materia. Prima ergo pars, affirmans illam legem aliquid per se operari, probatur sufficienter ex proxima præcedenti regula; ostendetur autem clarius declarando quid operetur. Nam primo ex vi illius legis, ad incurrendam talem pœnam, et obligationem ejus, non est necessaria sententia condemnatoria, sed sufficit declaratoria, nam condemnatoria per legem ipsam fertur. Quia ex vi dictorum verborum aliqua sententia fertur, et non declaratoria criminis, ut per se patet: ergo condemnatoria pro tali tempore vel sub tali conditione, si de delicto juridice constet. Confirmari hoc potest ex l. *Ejus qui delatorem*, ff. de Jur. fisci, ubi Bart. id advertit, et late Felin, referens plures in c. ult. de Rescrip. n. 37. Secundo, hinc fit ut talis condemnatio post factam declarationem extendatur seu retrotrahatur usque ad diem commissi criminis, quia ex tunc lata est sententia, et propter hunc effectum posita est illa particula, et ita sumitur ex l. ult. c. ad Leg. Jul. majest., et tradunt doctores citati et referendi. Tertio, hinc etiam fit ut, licet talis lex non obliget in conscientia ante declarationem delicti ad dimittendam rem qua privat, vel abstinendum ab usu ejus, nihilominus aliquo modo diminuat et infirmet jus circa talem rem et potestatem utendi illa. Hoc patet, quia, eo ipso quod potest pœna illa retrotrahi postea usque ad diem commissi criminis, necesse est ut potestas utendi illa re non maneat jam libera et absoluta, sicut antea erat,

et consequenter ut jus in illa fuerit diminutum, ut statim exemplis magis declarabitur. Sumiturque ex cap. *Cum secundum leges*, de Hæret. in 6, cum ibi notatis, et ex his quæ notant, et late referunt Tiraq. d. § *Revertatur*, n. 267 et 268, et Covar., in 4, 2 p., c. 6, § 8 et 9, et alii statim allegandi.

4. *Sententia contraria regulæ positæ.* — Secunda vero pars negativa controversa est inter doctores. Nam communiter juristæ asserunt ex vi talis legis teneri deliquentem in foro conscientiæ ad relinquendam rem qua per legem privatur, sive sit beneficium, sive officium, sive bona temporalia, etiam omnia quæ aliquis possidet, si pœna de omnibus universe loquatur. Ita tenent Abb. in c. 1 de Const. et Felin. in c. *Rodulphus*, et ult. de Rescriptis, n. 38; Matthæ. de Affl., et alii relati per Tiraq. supra, n. 291, quos et ipse sequitur; et Navarr. in Sum., c. 23, n. 67, ubi in hoc æquiparat privationem beneficii, et similes privationes, censuris et irregularitati. Inclinat etiam Cord., dicta q. 36. Sequitur Castro, l. 2 de Leg. pœn., c. 6, et lib. 3, c. 10, et Ant. Gom., tom. 3 Variar., c. 2, n. 5. Fundamentum est, quia verbum *ipso jure*, vel *ipso facto*, in rigore hoc significat, et est efficax : ergo inducit talem obligationem, quia nihil est quod impediat; nam supponimus fore justam pœnam, etiamsi cum hoc rigore feratur. Antecedens probatur exemplo censurarum : nam si in eis illud idem verbum habet hanc significationem, et efficaciam, ubique illam habebit. Neque refert, quod simplex illud verbum sine alia adjunctione, vel exaggeratione ponatur. Nam (ut dicebam) non tenetur legislator multiplicatis verbis suam mentem indicare, sed satis superque est, quod uno simplici et sufficiente illam manifestet.

5. *Auctores affirmantes regulam prædictam, quia esset oppositum nimis acerbum.* — Nihilominus regula posita non solum secura, sed etiam probabilior est, cui multum favet Innocent. in c. *Cum nostris*, de Concess. præbend., n. 1. Citari etiam potest Decius in c. 1. de Constit., lect. 1, n. 20. Sed non recte sentit, quia generaliter de pœna loquitur, et non distinguit inter legem imponentem pœnam simpliciter, et ipso facto, sed illam æquiparat. Felinus etiam in c. *A nobis*, de Simon., dubitat de sententia Panormitan. quam prius tenuerat, et cogitandam relinquit; possuntque in favorem hujus sententiæ adduci multa quæ idem Felinus accumulat in dicto c. *Rodulphus*, n. 37. In eamdem inclinat Bald. in l. 2, c. de Vectigal. et commiss. n. 2, dum ait, eum qui cadit in commissum non teneri in foro animæ, etiamsi moriatur : tenet etiam Cagnol. *Si quis major*, c. de Transact., n. 160, et ibi Alexand. de Imol. Item sentit Jul. Clar., l. 5, q. 73, n. 4; tenent etiam Archid. et Joan. Andr., quos refert et sequitur Sylvest., verb. *Assassinus*, n. 4, et verbo *Hæresis*, 1, q. 8, n. 12 et 13; Cov., dicto § 8, n. 10; Conrad. tract. de Contract., q. 7; Penna referens alios in Direct. Inquis., 3 part., comment. 158, ad q. 129. Multi autem ex his fundantur in generali principio, quia talis lex esset nimis acerba vel iniqua; cogeret enim homines ad se prodendum, et ad exequendam in se acerbissimam pœnam, ad quod nulla lex obligat. Sed hæc omnia non sunt universaliter vera, ut constat ex dictis et dicendis, et ideo probatio non est efficax.

6. Ratio ergo solum est, quia particula illa *ipso facto* vel *ipso jure*, in his legibus posita sufficientem effectum habet, juxta priorem hujus regulæ partem : ergo non est amplius extendenda in his temporalibus pœnis. Probatur consequentia, tum ex principio generali, quod pœnæ temperandæ sunt potius quam augendæ; tum etiam quia alias sæpe tales leges essent nimis rigorosæ, et fere inhumanæ; tum præterea quia communis usus ita interpretatur hujusmodi leges, et ideo jura ipsa quando majorem obligationem imponere volunt, plura etiam verba addunt, et magis rem explicant, ut videbimus. Denique confirmari hoc potest, quia in ipso jure videtur ita temperatus rigor talium legum in cap. *Cum secundum leges*, de Hæret. in 6. Nam ibi explicatur, in pœna confiscationis bonorum, quæ propter hæresim imponitur, simul conjungi, quod sit ipso jure imposita, et quod ad actualem privationem requiratur sententia declaratoria criminis; ergo habemus ex jure particulam illam *ipso jure*, in hujusmodi pœnis non excludere necessitatem sententiæ declaratoriæ. Recte enim infert Sylvest. supra, si in crimine læsæ majestatis divinæ recipit illa particula illam moderationem, ut non excludat sententiam declaratoriam, a fortiori dicendum esse idem in inferioribus delictis.

7. Responderi vero potest, in illo textu non dici, non teneri reum in conscientia ad exequendum in se talem pœnam ante sententiam declaratoriam criminis, sed solum non posse ab aliis cogi ad illam, seu bonis suis privari. Quod quidem longe diversum est, et distinctam valde rationem habet. Nam qui deliquit, conscius est sui delicti, et ita quoad se

jam habet prolatam sententiam sui criminis, et sine injuria, vel scandalo potest pœnam sustinere a seipso; quoad alios vero non est delictum de se sufficienter notum, donec per sententiam declaretur; unde si aliis daretur licentia exequendi pœnam ante talem declationem, esset occasio inferendi injurias, aliaque scandala inde orirentur. Fateor equidem decisionem illius juris non esse formaliter, et expresse de quæstione quam tractamus, alias nulla fuisset de bonis hæreticorum controversia. Nihilominus tamen valde probabile sumitur argumentum, quia, si lex puniens ipso jure in bonorum confiscatione, non dat jus fisco ad usurpanda illa bona ante sententiam declaratoriam criminis, etiam non auferet ipsi possidenti jus retinendi illa; unde fit ut non obligetur in conscientia se illis privare ante sententiam. Confirmarique hoc potest exemplis quæ adducemus post sequentem regulam. Nunc affero unum ex concilio Trident. sess. 22, cap. 11 de Reformat., ubi fertur ipso jure pœna privationis juris patronatus contra laïcos patronos, et beneficiorum contra clericos usurpantes bona ecclesiarum. Et tamen certum est per illam legem non obligari hos delinquentes ad se spoliandos, quia verba non cogunt ad interpretationem adeo rigorosam.

8. *Explicatur particula ipso facto.*—Fundamentum autem contrariæ sententiæ facile dissolvitur ex dictis. Particula enim *ipso facto*, vel quælibet æquivalens, capax est amplissimæ significationis sententiæ latæ absque ulla necessitate declarationis judicialis, ut probat exemplum de censuris. Oportet autem ut vel ex ipsomet jure, vel ex communi usu constet, in hoc sensu, et hac intentione poni in lege a egislatore. Hoc autem in censuris invenitur, et fuit congruum propter rationem supra factam: in aliis vero pœnis nec locum habent prædictæ rationes, nec etiam ex jure, vel consuetudine constare potest ille sensus, quando major declaratio in lege non additur; imo contrarium constat consuetudine, et insinuatur in jure, ut dixi. Possuntque multa exempla afferri legum et canonum, in quibus, non obstante illa particula, non statim oritur obligatio ad pœnæ executionem, quatenus ex ministerio hominis pendet, ex quibus exemplis nonnulla statim afferemus, explicando sequentem regulam. In qua simul exponemus ultimam partem hujus regulæ, per quam illam limitamus, nisi ex materia vel adjunctis verbis aliud colligatur.

9. *Tertia regula.*—Tertia igitur regula sit: Leges pœnales imponentes privationem ipso facto inducunt absolutam privationem bonorum quam intendunt, et obligationem in conscientia ad exequendam totam pœnam inde subsecutam, etiamsi ex actione hominis delinquentis pendeat, quando adduntur alia verba in lege, quæ hanc intentionem legislatoris satis explicant, vel quando lex esset inutilis et inefficax, nisi hunc effectum et obligationem induceret. Juxta hanc assertionem mihi valde placet communis opinio Panormitan. et aliorum, quam in proximo puncto, priori loco retuli, et eam admittunt alii allegati pro nostra sententia, uno vel alio excepto, ut in sequentibus exemplis ostendam: ratio autem assertionis facile reddi potest. Nam posterior pars probata est in simili in capite præcedenti, ubi ostendimus non esse interpretandam legem cum ipsius injuria et vilipendio, et ideo extendendam esse ad sententiam latam si necessarium sit ad vitandum hoc incommodum: ergo idem in præsenti a fortiori dicendum est, et omnia ibi dicta possunt hic cum proportione accommodari, neque ea repetere oportet. Ratio vero prioris partis et totius regulæ est, quia legislator humanus potest hoc modo per se, et sua voluntate efficere talem privationem ex justa causa, et obligare ad similes actiones, vel omissiones ex simili causa, ut inhabilitat personam ad matrimonium, vel prohibet ferre suffragium quando expedit, vel aufert bona reipublicæ necessaria; ergo idem potest efficere in pœnam justam: ergo si hanc voluntatem satis explicet, revera id facit. Neque obstabit quod inde necessitate quadam morali sequantur actiones pœnales exequendæ ab ipso reo; tum quia ostensum est, has etiam actiones posse directe imponi in pœnam ipso facto, et ante omnem declarationem, sicut possunt præcipi ob alias rationes justas; tum etiam quia semper supponimus tales debere esse hujusmodi actiones, ut non excedant rationem justæ pœnæ, considerata qualitate delicti, et reipublicæ necessitate, et humanæ naturæ morali conditione, ac possibilitate. Unde etiam per se loquimur de hac obligatione; nam si per accidens interdum non potest talis executio ab ipso fieri sine magno scandalo, vel sine magna infamia, aut alio gravi incommodo, quod vix potest homo sibi ipsi inferre, tunc excusabitur quis ab obligatione, seu executione legis; id tamen est per accidens, nam lex per se obligat.

10. *Exempla tertiæ regulæ.—De obligatione ad ordines illius qui recipit beneficium paro-*

chiale.—Magis autem explicabitur hæc regula, adductis nonnullis exemplis, non ut illa quæ ad alias materias pertinent hic ex professo tractemus, sed solum attingamus ea quæ ad generalem doctrinam legum intelligendam fuerint opportuna. Primum ergo exemplum sit de legibus canonicis, quæ propter aliqua delicta privant omni titulo et dominio beneficii legitime antea obtenti et possessi, et consequenter obligant ad resignationem beneficii jam obtenti, quæ resignatio actio positiva est et satis onerosa, ac pœnalis. Sumiturque ex capite *Licet canon*, de Elect., in 6, ubi recipiens beneficium parochiale absque ordine sacerdotali, si intra annum non ordinetur sua culpa, ad illud renuntiandum obligatur. Quod autem hæc obligatio sit statim in conscientia, his verbis apertissime declaratur: *Quod si intra idem tempus promotus non fuerit, Ecclesia sibi commissa, nulla etiam præmissa monitione, sit præsentis constitutionis auctoritate privatus.* Hinc enim constat hanc pœnam esse immediate privativam; ad illam vero sequi obligationem renuntiandi, quia nemo potest retinere beneficium quod suum non est. Unde etiam obiter colligitur legem non solum posse ipso facto imponere pœnam privativam rei nondum habitæ, impediendo illius dominii acquisitionem, sed etiam rei habitæ, privando dominio jam acquisito: nam in illo casu jam ille erat dominus beneficii, et tamen illo privatur ante omnem monitionem, et a fortiori ante omnem sententiam declaratoriam, ut ibi sentiunt Glossa et doctores, et Navar. in Sum., cap. 25, n. 118.

11. Dicunt vero aliqui illam non fuisse pœnam impositam per legem ecclesiasticam, sed fuisse declarationem legis naturalis: nam ordo sacerdotalis necessarius est ad officium propter quod datur beneficium, et ideo qui non ordinatur debito tempore, eo ipso ex natura rei amittit titulum beneficii, quod in illa lege fuit declaratum. Sed hoc est contra verba illius canonis: *Sit præsentis constitutionis auctoritate privatus;* non ergo est illa lex tantum declarativa, sed etiam constitutiva, et effectiva. Deinde falsum est quod assumitur; nam, licet ex natura rei sequatur ex beneficio parochiali obligatio ad sacerdotium, et ideo graviter peccet qui est in mora notabili recipiendi illum ordinem, non tamen idcirco privatus est beneficio ex natura rei, quia semper potest emendari et retinere beneficium, si ordinetur, stando in naturali obligatione. Unde, licet in illo capite determinetur tempus implendi obligationem illam ad annum, quæ determinatio non erat ita certa, nec universalis ex natura rei, etiam quoad obligationem; nihilominus, si canon ille non addidisset pœnam illam, sed solam obligationem suscipiendi ordinem ad tale tempus definisset, non teneretur transgressor illius legis dimittere beneficium, sed posset post annum, vel etiam post plures annos ordinari, et retinere beneficium sine nova collatione, aut novo titulo; quia in hoc nihil invenitur contra legem naturalem: fuit ergo illa pœna ipso jure lata per illam legem.

12. Aliter vero dici posset illam non fuisse propriam pœnam legalem, sed conventionalem, quia ex vi illius legis datur beneficium sub ea conditione, et dependentia ab illius complemento. Sed hoc licet non multum referat, gratis dicitur; tum quia lex illa effectum habere potuit in beneficiis acceptis, et possessis ante illam legem: tum quia etiam nunc operatur lex illum effectum in pœnam negligentiæ, et virtute sua sine respectu ad conventionem. Quia, licet is qui recipit beneficium ignoret pœnam illius legis, nec velit acceptare beneficium sub conditione, sed absolute, nihilominus lex operatur illum effectum.

13. *Episcopos qui intra sex menses a confirmatione non consecrantur, privari episcopatibus.* — Secundum exemplum, præcedenti simile, sumi potest ex Concilio Trident., sess. 23, cap. 2 de Reformat., ubi simili modo punit Episcopos qui intra sex menses a confirmatione sua non consecrantur, privando illos episcopatibus. Hanc enim legem æquiparat præcedenti Navar. in Summ., cap. 25, n. 118, et eodem modo ait obligare Episcopum ad renuntiandum episcopatui jam vacanti virtute illius legis. Sed adverto ibi non haberi omnia verba quæ in superiori canone, sed tantum dici, *sint ipso jure privati;* omittuntur vero illa, *nulla etiam præmissa monitione;* et ideo, licet verba illa contineant sententiam latam, tum propter verbum præteriti, tum propter particulam *ipso jure,* nihilominus sufficienter verificantur de sententia condemnatoria, et limitari possunt, ut non obligent nec habeant suum effectum ante sententiam declaratoriam criminis. Nam in his pœnis rigorosis subintelligenda semper est necessitas hujus sententiæ, quoties in lege expresse non excluditur, ut in præcedenti regula diximus, et ita hoc exemplum melius accommodatur ad præcedentem regulam, quam ad præsentem.

14. *Tertium exemplum, contra alienatores bonorum suorum beneficiorum.*—Tertium exem-

plum sumitur ex Extravag. *Ambitiosæ*, de Rebus Eccles. non alien., ubi inferiores prælati et rectores ecclesiarum, qui suorum beneficiorum bona contra præscriptum illius legis alienaverint, privantur suis beneficiis, per verba de præterito, *privati existant*, et additis præterea his particulis, *ipso facto, et absque alia declaratione vacare censeantur*. Quæ ultima verba nullam patiuntur tergiversationem, quia non vacat beneficium, nisi quando amittitur titulus et dominium ejus: ergo ex vi talis legis, ante omnem sententiam etiam declaratoriam amittitur beneficium, unde fit, ut statim oriatur obligatio in conscientia renuntiandi illud. Et ita intelligunt pœnam illam Cajet. in Sum., verb. *Excommunicatio*, c. 75; Navar. in Summa, c. 27, n. 160; Corduba, dicta q. 36, et alii, quamvis addant, legem illam, quoad talem pœnam, contraria consuetudine derogatam esse, vel multis in locis, vel ubique, quod ad præsens institutum non refert.

15. *Quartum exemplum de occidentibus per assassinos.—In dicto exemplo non infertur privatio beneficii ante judicis declarationem de delicto, sed nec excommunicatio.* — Quartum exemplum sumi potest ex cap. *Pro humani*, de Homicid., in 6, ubi occidentes alios per assassinos privantur beneficiis ipso facto, et eodem tenore, et eisdem verbis, quibus excommunicantur, hoc modo: *Excommunicationis, et depositionis a dignitate, honore, ordine, officio, et beneficio incurrat sententias ipso facto*. Et præterea additur: *Et illa libere aliis per illos, ad quos eorum collatio pertinet, conferantur*. Ubi est ponderanda illa particula *libere*, quæ indicat beneficia illa vacare ipso facto, et ideo posse aliis conferri *libere*, id est non vocato possessore, nec admissa aliqua exceptione, ut Glossæ exponunt, et ita utitur hoc exemplo Corduba, d. quæst. 36. Verumtamen, licet exemplum vix possit ad praxim reduci, juxta illa quæ de illo delicto diximus in 5 t., disp. 23, sect. 5, n. 46; nihilominus, ut vim talium verborum explicemus, revera illud exemplum magis ad præcedentem regulam confert, quam ad præsentem. Nam ibi non infertur privatio beneficii ante judicis declarationem de delicto, quia in textu ipso expresse additur: *Postquam probabilibus constiterit argumentis, aliquem tam execrabile scelus commisisse*, non esse necessariam aliam sententiam: ergo ad incurrendam priorem pœnam, et ut beneficia libere possint conferri, necesse est ut prius de scelere constet probabilibus argumentis. Quod maxime videtur intelligendum, debere constare judici, ut judex est, ac subinde per seipsum debere declarari. Quod sentit Felin. in c. 2 de Fid. instrument. n. 9; addit tamen sufficere, ad hoc declarandum, vehementem præsumptionem ex indiciis et conjecturis, quæ rem faciant moraliter indubitabilem. Posset etiam hoc extendi ad notitiam facti publicam, ita ut, si delictum sit ita publicum ut nulla tergiversatione celari possit, omnes illæ pœnæ in actu incurrantur. Quod est probabile saltem quoad pœnam excommunicationis. Contrarium vero est probabilius quoad omnes, quia de omnibus textus loquitur, et verba illa magis proprie et juridice referuntur ad probationem delicti in judicio, et non sunt extendenda in lege odiosa, maxime quia pœnæ sunt multæ et gravissimæ, quæ merito requirent notitiam juridicam delicti. Unde obiter adverto duo: unum est, quod in illo textu ex vi illorum posteriorum verborum etiam sententia excommunicationis non incurritur ante declarationem judicis de delicto, quod est ibi speciale, quia particula *ipso facto* expresse limitatur per posteriora verba. Aliud est, quod, licet verba illa ultima non adderentur, nihilominus privatio beneficii non incurreretur ante sententiam ex vi priorum verborum, quia verbum *ipso facto* non sufficit, et illud *libere conferatur* requirit actum hominis, et consequenter debitum ordinem per sententiam, saltem declaratoriam criminis.

16. *Quintum exemplum, ex Motu proprio Pii IV contra committentes simoniam confidentialem; sed videtur pœna illa de privatione instantanea derogata consuetudine.* — Quintum exemplum sumi solet ex Motu proprio Pii IV contra committentes simoniam confidentialem, quem refert Navar., cap. 23, n. 110, et concedit in eo casu contrahi hanc pœnam statim, et sentit legem illam obligare ad renuntianda beneficia ante omnem sententiam, quia Pontifex dicit, *præsertim auctoritate privamus*. Ego vero in tomo primo de Relig., lib. 4 de Simon., cap. 43, in fine, censui pœnam illam non ita incurri ante sententiam declaratoriam criminis, ut cogatur quis se spoliare beneficio, aut fructibus postea perceptis, quia illa verba tantum continent sententiam condemnatoriam, et æquivalent simplicibus verbis *ipso facto*, et non additur expresse particula excludens necessitatem sententiæ declaratoriæ, et ita exemplum hoc videtur magis pertinere ad proxime præcedentem regulam, quam ad præsentem. Nunc vero attentius considerando initium illius clausulæ de illa resolutione du-

bitare cœpi. Præmiserat enim Pontifex plures cautiones et circumstantias, quibus facile concederet viam ad probandum in judicio hoc delictum, etiamsi magna cautela, et sollicitudine a delinquentibus occultaretur, et deinde subjungit: *Sed, ne quisnam vana fiducia fretus non intendendi contra se judicii, in crimine perseveret, omnes et singulos*, etc. In quibus verbis aperte declarat Pontifex, voluisse omnino præcludere viam permanendi in tali delicto, vel committendi illud, spe subterfugiendi judicium et consequenter pœnas, et ideo statuisse tali modo omnes illas pœnas ut ad illarum effectum plane contrahendum nullum judicium necessarium sit, et consequenter nec sententia declaratoria. Ergo ne frustretur intentio Pontificis, et lex illa in hac parte vana et inutilis reddatur, necesse est fáteri pœnas illas omnino contrahi, et obligare ante omnem judicis sententiam declaratoriam; quia hæc etiam sententia non fertur sine ordine judiciario, et requisitis probationibus. Quapropter, in rigore loquendo, et spectata mente legislatoris, ita mihi dicendum videtur, et ita hoc exemplo recte explicatur posterior pars hujus regulæ. Probabile autem est, pœnam illam non esse in hoc sensu communiter receptam, et ideo fortasse esse illi derogatum in hac parte per communem consuetudinem, quæ tolerabilis judicari potest, quia revera pœna est valde rigorosa.

17. *Sextum exemplum, de examinatoribus simoniacis.*—Sextum exemplum hic addo ex Concilio Trident., sess. 24, cap. 18 de Reformat., ubi examinatores beneficiorum, simoniam in examine committentes, videntur ita privari beneficiis prius obtentis, ut ad illa dimittenda statim in conscientia obligentur, quia ibi dicitur, ut absolvi non possint a peccato simoniæ: *Nisi dimissis beneficiis quæ quomodocumque antea obtinebant;* ibi enim aperte videtur loqui Concilium de absolutione a culpa in foro sacramentali; tum quia loquitur de absolutione a vitio simoniæ, non a censura; tum etiam quia, si loqueretur de absolutione in judicio externo, non diceret, *Nisi dimissis beneficiis*, (quæ verba significant voluntariam dimissionem), sed diceret, *nisi ablatis beneficiis*, utique per judicem a quo esset absolutio danda. Præcipit ergo Concilium, ut tales non absolvantur sacramentaliter, nisi dimissis beneficiis: ergo obligat illos in conscientia ad dimittenda beneficia, quia alias non posset præcipere ut non absolvantur, quia si non tenentur dimittere beneficia, non peccant non dimittendo: ergo possunt agere pœnitentiam de priori delicto, et sufficienter disponi. Nec enim dici potest illam fuisse quamdam reservationem peccati, quia neque ibi est verbum indicans reservationem, nec reservatio fieri solet præcipiendo simpliciter negationem absolutionis, nec conditio illa adhiberi solet in similibus legibus, nisi quia absque tali conditione homo non potest bene disponi ad absolutionem, propter obligationem in conscientia quam habet ad talem conditionem implendam: hanc ergo obligationem habent examinatores simoniaci ex vi illius legis; nam aliunde illam habere non possunt. Illa ergo forma puniendi plane inducit ipso facto hanc obligationem, ut sensi etiam lib. de Simon., c. 58, n. 3. Unde etiam videtur posse inferri, per illam legem privari delinquentes beneficiis suis, quia non possent alias in conscientia teneri ad illa dimittenda, nec actio dimittendi beneficium proprium solet directe præcipi, sed solum quatenus consequitur ex privatione tituli et carentia beneficii. Quod est quidem probabile, sed incertum, quia non sunt ampliandæ pœnæ adeo graves, minusque onerosum est, ut quis solum obligetur dimittere suum beneficium, quam ut ipso facto illo spolietur, cogaturque illud dimittere tanquam non suum; nec posset illud retinere sine nova oblatione et titulo, neque fructus ejus, si forte illos aliquo tempore percepit. Videtur ergo limitanda illa pœna ad vim verborum, et quoad hoc potest illud exemplum acceptari.

18. *Septimum exemplum, de Cardinalibus simoniacis in electione Pontificis.*—Septimum exemplum sumi potest ex ult. Concil. Lateran., sess. 5, sub Julio II, ubi contra Cardinales simoniacos in electione summi Pontificis fertur pœna privationis beneficiorum sub hac forma: *Eo ipso absque alia declaratione privatus existat.* Circa quam formam non est nunc tractandum, an illa constitutio habeat nunc vim suam in illo particulari casu, vel usu revocata sit (hoc enim in proprio loco actum est); sed inquiri non immerito potest ac debet an forma illa ferendi talem pœnam sufficiat ad obligandum beneficiatum ad spoliandum se beneficio, illud renuntiando ante omnem judicis sententiam, et consequenter an faciat fructus suos, si illud retineat, vel teneatur illos restituere in conscientia similiter ante omnem sententiam. Aliqui enim dixerunt, non obstante illo rigore verborum, expectandam esse sententiam declaratoriam criminis Ita sentit Covar. in 4, 2 part., § 8, num. 3

illat. 3. Fundatur, quia etiam post sententiam condemnatoriam, quando leges pœnales illam requirunt, non tenetur in conscientia reus condemnatus privare se suis bonis, aut illa reddere fisco, sed judex debet exequi pœnam, cui reus non potest resistere : ergo multo minus obligatur in conscientia quis propter solam legem, etiamsi maxime dicat ante omnem declarationem; sed ad summum in foro exteriori poterit puniri, quia illam non servat. Hoc enim ultimum etiam insinuat Covar. respondendo ad Sylvestrum, licet non satis aperte loquatur : unde etiam indicat, si aliquid operatur illa particula, *ante omnem declarationem*, esse in ordine ad forum externum, non quoad obligationem conscientiæ. Atque hanc opinionem sequitur Vasq. 1. 2, disput. 168, cap. 4, n. 15; solum quia plures leges habent illam loquendi formam, essetque nimis asperum omnes illas ita interpretari. Quis vero sit effectus illius particulæ, ne inaniter in lege posita videatur, ibi non explicat, sed explicaturum promittit, non tamen invenio ab ipso declaratum, nisi fortasse id intendat in loco infra citando.

19. *Communis sententia opposita.*—Contraria sententia communis est : nam a fortiori illam tenet communis opinio canonistarum supra citata, et Navar., et Cordub., et maxime Castro; imo etiam Soto, dicto loco citato ad 8, fatetur hanc esse vim illius particulæ, *ante declarationem*, confugit tamen ad pœnas conventionales, et tandem dubitat de usu, propter rigorem talium legum. Expressius vero magisque in particulari hanc opinionem docuit Sylvest., verb. *Assassinus*, in fine, et verb. *Emphyteusis*. Ratio vero est, quia illa verba, ex vi particulæ *ipso facto*, continent sententiam condemnatoriam, et addendo alteram, scilicet, *absque alia declaratione*, expresse excludunt necessitatem sententiæ declaratoriæ, et ita relinquitur condemnatio absoluta, et sine ulla conditione vel mora : ergo statim operatur et per se exequitur talis lex pœnam quam imponit. Probatur consequentia, quia nec deest potestas in legislatore, ut supra probatum est, nec voluntas, cum per illa verba satis explicetur, ut ostensum est.

20. Et declaratur amplius, ac confirmatur, quia alias verba illa essent inania, neque efficerent quod significant : imo nec effectum aliquem moralem habere possent. Nam quod Covar. respondere videtur, nimirum in foro conscientiæ non habere effectum, habere tamen posse in ordine ad forum externum, hoc (inquam) non video quomodo subsistere possit; quia multo minus potest quis incurrere pœnam in foro exteriori ante declarationem, quam in interiori, quia non potest judex exequi pœnam in aliquem priusquam declaret illum commisisse delictum, et ita non solum ad id non obligatur, verum etiam nec juste potest id facere. Reus autem ex se potest licite, et per legem illam videtur obligari : non esset ergo ullius momenti obligatio, nisi esset in conscientia.

21. *Covarrus refutatur.* — Diceret fortasse Covar. particulam illam operari in ordine ad forum externum, non quia det licentiam judici exequendi pœnam ante declarationem delicti, ut bene probat ratio facta; sed quia facit, ut ante omnem declarationem delinquens censeatur incurrere pœnam, non quidem tunc exequendam, sed postea subsecuta declaratione. At hoc duobus modis potest intelligi. Primo, ut ex vi talis legis delinquens postea puniri possit speciali pœna, eo quod statim ac deliquit non solvit pœnam, vel non renuntiavit beneficium nulla expectata declaratione. Et hic modus probabilis non est, nec sibi constans : tum quia si ille reus non obligatur statim ad exequendam pœnam ex vi talis legis, nullaque expectata sententia declaratoria, cur debet postea puniri, quia id non fecit? Vel si tenebatur ex vi legis, et ideo postea juste punitur tanquam fractor legis, cur illa obligatio non erit in conscientia, cum per legem præcipientem imponatur? Deinde (quod caput est) in illis legibus non agitur de punitione talis moræ in exequenda pœna, sed tantum de imponenda tali modo pœna pro alio delicto : ergo ficta est et voluntaria talis interpretatio. Quocirca, licet in similibus casibus possit fortasse judex ecclesiasticus postea punire beneficiatum, qui post tale delictum beneficium retinuit, et in illo ministravit, hoc solum erit ex officio suo, et alia pœna fortasse arbitraria, et ad hoc ipsum necesse est supponere obligationem relinquendi beneficium ex vi talis legis pœnalis, quod nunc agimus.

22. Alio ergo modo potest exponi illum privari ante declarationem, quia postea, declaratione secuta, pœna retrotrahitur a die commissi criminis, ac si tunc fuisset executioni mandata, atque hunc solum effectum tribuit illis verbis Vasq. disput. 173, cap. 2, neque alium apud ipsum reperio. Mihi autem non satisfacit : nam hunc effeectum habet lex ponens similem pœnam ipso facto, vel ipso jure, etiamsi ulteriorem particulam non addat : ergo per hunc effectum non explicatur quid denuo faciat illa conditio, ***absque alia declaratione***, vel,

nulla monitione præmissa. Nec enim dici potest talia verba addi ad exaggerationem vel majorem declarationem præcedentis vocis ipso facto; tum quia est contra manifestam intentionem legislatorum, qui optime noverunt particulam *ipso facto* juxta communem interpretationem usu receptam, non excludere in his pœnis necessitatem sententiæ declaratoriæ, et ideo, ad excludendam illam addunt particulam prædictam, et recte intelligitur ex dicto loco Concilii Tridentini, sess. 23, cap. 1 de Reformat. ibi, *nec tuta conscientia, alia etiam declaratione non secuta illos sibi detinere posse*: nihil enim aliud per illa interposita verba efficere voluit, nisi excludere necessitatem sententiæ declaratoriæ; tum etiam quia, ut supra dixi, illa interpretatio legum habet locum, quando verba revera sunt synonyma, et alia ratione multiplicari non possunt in eadem lege: hic vero voces non sunt synonymæ, et in omni proprietate intelliguntur addi propter proprios effectus et significationes, ergo non sunt eludenda et interpretanda, ut vana et inutilia reddantur.

23. Fundamentum autem Covar. falsum sumit: nam, ut ostendam capite sequenti, in his etiam pœnis, quæ per judicem imponendæ sunt ex virtute legum, post latam sententiam tenetur reus pœnam exequi juxta præscripta verba sententiæ, et justam judicis mentem, et hoc ipsum de lege dicimus, quando non solum fert sententiam, sed etiam præcipit executionem: hoc autem facit per verba prædicta, ut declaratum est. Dices: quamvis demus legem per illa verba, *sit privatus beneficio*, aut *bonis, ipso facto, et ante omnem declarationem*, tollere dominium rei aut beneficii, non tamen inde sequi obligare delinquentem in conscientia ad spoliandum se re sua, vel beneficio, quia hoc est durissimum præceptum, et in eis verbis nec formaliter continetur, ut constat, nec virtute, quia possessio et usus rei aliud est a dominio, et ita potest quis retinere possessionem rei et usum, quamvis dominio privetur. Multi enim ita sentiunt fieri in confiscatione bonorum, quæ per legem ipso facto fit. Et hoc modo habet sufficientem effectum illa particula *ante omnem declarationem*, quia ex vi illius statim vacabit beneficium quoad titulum et proprietatem, licet quoad possessionem et usum retineri possit.

24. Respondetur imprimis, quidquid sit de aliis bonis temporalibus, in beneficiis ecclesiasticis hoc non habere locum, et idem esse existimo servata proportione in officiis publicis. Ratio autem est, quia beneficium ecclesiasticum non potest in conscientia retineri sine vero titulo; qui autem privatur beneficio, eo ipso privatur vero ejus titulo; item quia beneficium datur propter officium: qui autem est privatus beneficio omnino, ita ut beneficium vacet, jam non potest licite exercere officium proprium talis beneficii, et ideo non potest licite illud retinere, aut illo frui. Imo, tales effectus sic facti, quando requirunt jurisdictionem, erunt invalidi per se loquendo, et licet sustineatur propter titulum coloratum, possunt postea irritari, si alias irritabiles sunt, quia sententia retrotrahitur ad omnia: hæc autem sunt valde absurda. Item est ratio a priori, quia hæc beneficia non dantur principaliter propter recipientes, sed propter ministerium, et propter fideles, quibus ministrari debet; et ideo qui privatur beneficio removetur ab illo ministerio, ac subinde illud amplius retinere non potest. Quæ ratio in quibuscumque officiis publicis locum habet. Præterea sequetur absurdum de fructibus beneficii; nam vel illos faciet suos, qui sic retinet beneficium, vel non; primum dici non potest, quia nemo potest juste accipere fructus rei non suæ, neque sine vero titulo potest quis facere fructus suos: si autem dicatur secundum, qui fieri potest, ut quis possit juste retinere fructus non suos? Vel si non potest retinere, quomodo potest juste accipere? Vel si neque accipere illos juste potest, quomodo potest juste retinere beneficium cui debentur tales fructus? Igitur, si leges illæ per verba prædicta privent titulo et dominio beneficii, profecto etiam obligant in conscientia ad dimittendum illud, et hanc consequentiam in beneficiis omnes admittunt.

25. De aliis autem bonis fortunæ est magna quæstio, quam in materiam de Fide reservamus, ut supra dixi. Nunc ergo solum dico non esse de illis eamdem rationem; tum quia leges civiles et canonicæ videntur ita interpretari pœnam illam, et concedere delinquenti naturalem retentionem talium bonorum, et usum in suum commodum et sustentationem, quamdiu non judicatur de crimine, ut sumitur ex capite *Cum secundum*, de Hæret., in 6, et ex l. ult., c. ad Leg. Jul. Majestat., et expressius in l. Hispaniæ, part. 6, titulo 2, l. 4. Neque in hoc est repugnantia, etsi demus dominium transferri in fiscum; transfertur enim sub ea conditione et limitatione, ut interim, dum non profertur sententia declaratoria, antiquus dominus retineat possessionem naturalem, et administrationem, ac certum quemdam usum

talium bonorum. Quod etiam non repugnat conditioni talium bonorum temporalium, quæ ad privata commoda possidentis ordinantur, et pravis etiam hominibus facile concedi possunt: in beneficiis autem ecclesiasticis nunquam hoc leges declararunt, nec esset consentaneum illorum naturæ et institutioni, ut declaratum est.

26. Ad fundamentum autem secundum ejusdem sententiæ respondeo, majus inconveniens esse, omnes leges sic loquentes ita exponere ut inutiles fiant, et severitatem fortasse ad commune bonum necessariam amittant. Deinde dico, licet videatur durum ita interpretari leges omnes ponentes illam particulam, tolerandum nihilominus esse, quia ita scriptum est, ut de legibus canonicis dicitur in cap. *In memoriam*, distinct. 19, et de civilibus in l. *Prospexit*, ff. Qui et a quibus, eo vel maxime quod leges punientes cum tanto rigore raræ sunt, nisi in gravissimis criminibus. Et præterea in bonis temporalibus, quando omnia confiscantur, in jure ipso habent limitationem et declarationem supra explicatam : in aliis vero bonis beneficialibus poterit etiam prudens moderatio secundum rationem naturalem adhiberi, nimirum, ut hæc obligatio sit per se, per accidens vero excusari possit seu impediri illius executio, vel quando sine gravi infamia et publicatione delicti fieri non potest, vel quando necessarium esset ab statu cadere, et in gravi necessitate pro vita sustentanda constitui; tunc enim licitum erit suspendere executionem, dummodo ad superiorem fiat recursus, ut remedium adhibeat, et beneficium aut officium restituat, et pœnam commutet aut temperet, quod sine infamia potest occulte fieri consilio viri prudentis, quo in similibus casibus semper utendum est.

CAPUT IX.

QUÆ OBLIGATIO ORIATUR IN CONSCIENTIA AD EXECUTIONEM PŒNÆ PRIVATIVÆ EX LEGE IMPONENTE ILLAM IPSO FACTO, QUANDO EXECUTIO PŒNÆ ACTIONEM NON REQUIRIT.

1. Ex regulis superiori capite propositis, prima communis est omnibus pœnis privativis, et ideo de illa jam non tractamus; secunda vero et tertia tantum propositæ sunt de pœnis, quæ, licet proxime privationem inducant, in actione consummantur. Et ideo superest dubium qua ex his regulis utendum sit, in pœnis pure privativis, quæ ad plenam executionem nullam hominis actionem requirunt. De quibus certum a fortiori est quod, si in lege dicatur *ipso jure*, et addatur *absque alia declaratione*, vel quid simile, statim absque mora lex ipsa exequitur pœnam, quia potest, et nihil est quod expectetur, ut probatum est. Dubium ergo solum est, an simplex verbum *ipso facto* sufficiat in his pœnis, quæ distingui possunt: nam interdum sunt quasi passivæ, ut esse ineligibilem, esse incapacem bonorum, et similes, quæ tollunt passivam capacitatem, seu habilitatem; aliæ vero dici possunt activæ, quæ privant voce activa, seu reddunt inhabilem personam ad ferendum suffragium, ad eligendum, et similes.

2. *Regula generalis pro particula : ipso facto.* — De his ergo est valde recepta sententia, quoties lex pœnalis cum additione *ipso facto*, vel simili, imponit hujusmodi inhabilitatem, etiamsi non addat *absque alia declaratione*, vel aliud æquivalens, inducere statim illam inhabilitatem ante omnem sententiam, etiam declaratoriam criminis. Ita tenent aperte Cajetan. 2. 2, quæst. 62, art. 3; Sylvest., verb. *Assassinus*, Navar., Cord. et alii in cap. 1 de Const., et Tiraq. supra. Consentit etiam Medin. 1. 2, quæst. 96, artic. 4; et in his pœnis idem sentit Covar., in 4, part. 2, cap. 8, § 5, num. 8, loquens de incapacitate ad hæreditatem paternam, quæ illegitimis spuriis imponitur ipso facto per leges, quamvis illa non tam sit filiorum pœna, quam parentum. Idemque ait in regula *Peccatum*, 2 part., § 6, de Lege quæ in pœnam impedit acquisitionem dominii alicujus rei, ut ex Concilio Lateran. supra retuli, et ex Trid., sess. 23, cap. 1 de Reform.; et simile habetur in sess. 22, c. 3; et Soto, lib. 10 de Justit., quæst. 5, art. 6, non audet hoc negare, saltem de impedimento pure passivo : semper tamen reducit has pœnas ad conventionales, quia beneficia vel officia dantur sub his conditionibus. Quod, ut sæpe dixi, voluntarium et insufficiens est; tum quia illæ leges generaliter feruntur, etiam pro his qui ante illas beneficia vel officia obtinebant; tum etiam quia non pendent ex pacto vel conventione, nec illo intuitu feruntur, nec requirunt scientiam aut consensum talis pacti, sed ex mera potestate legislativa feruntur.

3. Probaturque ex cap. *Cum singula*, de Præbend. in 6, ibi: *Ex tunc eo ipso efficiatur ineligibilis;* et in fine: *Reddantur ineligibiles ipso jure;* ubi omnes intelligunt, cum Glossa, illam pœnam statim incurri, ita ut electio de tali persona facta nulla sit, et tamen inhabili-

tas illa, seu ineligibilitas non nascitur ex aliquo pacto, vel conventione, sed pure ex efficacia legis. Aliud exemplum hujus assertionis sumi potest ex Motu proprio Pii V contra simoniacos, ubi, recipiens beneficium per simoniam redditur inhabilis ipso jure ad beneficia, quæ pœna statim etiam incurritur ante omnem sententiam, ut proprio loco dixi, stante illa lege in sua vi. Huc etiam spectant canones, qui in pœnam alicujus delicti, ut uxoricidii, reddunt personam inhabilem ad matrimonium ut constat ex cap. 1, et cap. *Super eo*, et cap. *Significasti*, De eo qui duxit in matrimonium quam polluit, etc. Verum est in his juribus non haberi particulam *ipso facto*, vel similes, sed ex effectu colligi inhabilitatem ipso facto, quia talia matrimonia censentur irrita, et ita illa jura non probant an alia jura per solas particulas prædictas censeantur illam inferre.

4. *Præbendati sine justa causa non promoti intra annum ad ordines suis præbendis annexos ex tunc privantur voce activa in Capitulo.* — Præterea de privatione quasi activa est optimum exemplum in Clement. *Ut is qui*, de Stat. et qualit., ubi præbendati in ecclesiis cathedralibus, qui sine justa causa non promoventur intra annum ad ordines suis præbendis annexos, *ex tunc* privantur voce activa in Capitulo. Quod intelligitur ante omnem sententiam, juxta Glossam, Cardin. Bonif. et omnes; plura afferemus infra, tractando de legibus irritantibus contractus. Ratio denique est, quia hic effectus est aptus fieri integre et perfecte per solam legem, et ita potestas non deest : voluntas autem legislatoris sufficienter significatur per illam vocem, neque est ullum juridicum fundamentum ad limitandum illam. Item, quia in hoc videntur hæ inhabilitates comparari censuris, et irregularitatibus, nec sufficiens ratio differentiæ assignari potest, neque ex usu aliud constat.

5. Ab hac vero sententia dissentit Soto, l. 1 de Just., quæst. 6, art. 6, ad 4, et lib. 4, q. 6, art. 3, circa finem; Ledesm. in 4, part. 2, quæst. 18, art. 2, § *Postremo hæsitat*, qui loquuntur de inhabilitate quasi activa ad ferendum suffragium; tractant enim specialiter de legibus universitatum, per quas pœna inhabilitatis imponitur scholasticis hoc vel illud committentibus, et docet tales pœnas non incurri, donec ipsi condemnentur. Et Ledesm. quidem non addit expresse *Licet lex dicat ipso facto, vel ipso jure*, sed indefinite loquitur, supponitque legem pœnalem nunquam aliter obligare ad pœnam; et eisdem fere verbis loquitur Soto in posteriori loco: tamen in primo ubi ex professo rem tractat, aperte loquitur de legibus punientibus ipso facto, et extendit sermonem ad omnes electiones, et suffragia. Et præter rationes generales quas supponit, addit aliam, scilicet, quia alias vix esse posset tutus aliquis electus, vel qui cathedram per suffragia scholarium obtinuit, quia multi electo suffragantes fortasse inhabiles erant ipso facto, licet occulti. Hi vero auctores imprimis excedunt, quatenus indicant has leges in priori sensu intellectas, aut fore injustas, aut omnino excedere potestatem legislatoris humani : hoc enim satis improbatum est in superioribus, et ideo necesse non est hic ad rationes generales respondere : hoc enim satis in superioribus actum est. Deinde, ratio quam Soto addit, non est magni momenti. Negatur enim sequela, et primo dici posset de occultis Ecclesiam non judicare, et ideo merito approbari hujusmodi electionem seu collationem, et electum esse omnino tutum et securum, quia non tenetur malum præsumere, et præsertim contra se. Verumtamen, etiamsi electo constet aliquem sibi suffragantem fuisse inhabilem pœnali inhabilitate, et solum ratione illius cathedram obtinuisse, nihilominus dico electionem fuisse validam, quia, licet ille esset inhabilis reipsa, et quoad se, nihilominus erat minister toleratus, et publica auctoritate suffragium tulit, et ideo acta ejus tenuerunt, juxta regulam l. *Barbatius*, ff. de Offic. Præt., et saltem, quoad leges ecclesiasticas imponentes hanc pœnam, habet in eis locum moderatio Extravag. *Ad evitenda*, ut ille censeatur prohibitus quoad se, non quoad alios, et ideo ipse peccat suffragio ferendo, nihil vero nocet electioni quatenus ad alios pertinet.

6. *Fundamentum auctoris.* — *Objectio cum responsione.* — Ex quo potest communis sententia confirmari, quia, nisi ex vi hujusmodi legis obligetur talis homo, inhabilis factus, ad non eligendum, seu ad non ferendum suffragium, inutilis esset talis lex ipso facto imposita quoad particulam *ipso facto* : nullum enim moralem effectum inde haberet, quod admittendum non est, ut supra ostendi. Dices, etiam tunc operari ut sufficiat postea sententia declaratoria criminis sine condemnatoria. Sed contra : nam tunc differentia erit verbalis potius quam realis. Declaratur, quia tunc non poterit sententia retrotrahi, quia non poterit irritari suffragium jam datum, vel electio ratione illius facta, quia revera fuit actus validus, ut ostensum est; ergo condemnatio non habet ef-

fectum, nisi ex quo fertur sententia, et quoad futuros effectus, quod pertinet ad sententiam condemnatoriam : et ita differentia erit de vocabulo, et vix etiam talis erit, quia, ut notavit Simancas, tit. 9, n. 163, nullus judex profert sententiam declaratoriam criminis, quin declaret delinquentem reum pœnæ legis, quod est condemnare ; imo hoc requiritur ad justitiam sententiæ definitivæ, juxta l. *Præses*, c. de Sent. et interloq. Ut ergo sit aliqua differentia in re, oportet ut sententia retrotrahatur, et quod illa retrotractio per se habeat aliquem effectum, quo puniatur delinquens a die commissi criminis, quod in genere pœnæ locum non habet ; ergo oportet ut habeat suum effectum, etiam ante sententiam declaratoriam. Accedit quod alias moraliter illa lex esset inutilis, tum quia sæpe non punit, nisi prohibendo et inhabilitando ad unum actum, qui ordinarie fit ante sententiam declaratoriam, et vix potest aliter fieri moraliter loquendo, quia hæ inhabilitates vix possunt sufficienter probari. At sententia postea lata inutilis esset, quia jam non habet locum dicta pœna, et alia non imponitur per legem , nec videtur posse imponi etiam arbitrio judicis, quia ille non peccavit sic ferendo suffragium, quia non erat inhabilis, sed inhabilitandus ; ergo juxta materiæ capacitatem verisimillimum est intentionem harum legum, quando addunt *ipso facto*, esse pœnam inferre ante omnem sententiam extra conscientiam ipsius personæ.

7. Quod autem diximus de valore suffragii, non obstante inhabilitate contracta ipso jure, imprimis locum habet in activa inhabilitate, non in passiva : nam rationes factæ non habent locum in eo qui, per legem, ipso jure factus est ineligibilis vel inhabilis ad cathedram : nam ille non exercet actum aliquem publica auctoritate, sed ut privata persona suum commodum quærit, et ideo cum inique sese immisceat, non debet ejus malitia illi suffragari. Unde in illo etiam cessat alter ratio; quia, licet illa inhabilitas sit occulta, nihilominus quoad ipsum inhabilem, habet totum suum effectum, et ita facit electionem vel provisionem nullam, quia per hoc non nocet aliis, sed sibi, sicut de excommunicato vel irregulari dicitur.

8. Deinde quoad activam inhabilitatem debet id intelligi de inhabilitatibus pœnalibus, non de illis quæ tantum sunt ex defectu conditionum necessariarum ut alicui detur potestas ferendi suffragium, ut est, in hac universitate, ætas quatuordecim annorum, habere cursum integrum juxta morem universitatis, audivisse lectiones oppositorum, vel saltem sufficientem habere notitiam, seu informationem eorum, et ad hanc conditionem pertinet, ut opinor (quidquid Soto et Ledesm. contradicant), conditio ut quis sit inscriptus in matricula universitatis, juxta illius statuta : nam ille qui non est inscriptus, privatur suffragio non in pœnam prioris omissionis, sed quia tunc non se gerit ut membrum hujus communitatis, et ideo ad illum non pertinet electio ejus, et idem est de similibus. Quoties enim inhabilitas est ex defectu cujuscumque conditionis ex prædictis, suffragium erit omnino nullum, etiamsi defectus sit occultus, quia illa inhabilitas non est privatio potestatis prius habitæ, ut sic dicam, sed est perpetua carentia nunquam acceptæ potestatis. Nam hæc potestas non est ab intrinseco, ut sic dicam, sed est ex concessione principis, patroni aut superioris, qui illam non vult concedere nisi personæ habenti tales vel tales qualitates ; ideo, sicut supra dicebamus de legato relicto sub conditione, ea non impleta non obtineri, ita hic dicendum est de habilitate ad ferendum suffragium. Et hoc plane significat lex, cum dicit, qui non fuerit quatuordecim annorum, non habebit suffragium, seu *no sera voto*, ut nostra habent statuta, quæ eodem tenore loquuntur de aliis casibus.

9. Hinc autem difficile est discernere quando inhabilitas sit pœnalis, quando vero substantialis, ut sic dicam, et ex defectu conditionis necessariæ : id tamen ex qualitate conditionis et materiæ discerni poterit, maxime tamen ex usu. Illæ enim conditiones, quæ per se eo tendunt ut persona habeat qualitates moraliter convenientes, ut sit idonea ad talem actum, et sine quibus ei non datur jus suffragii, possunt censeri substantiales ; et carentia illarum non habet rationem pœnæ, sed cujusdam inidoneitatis. At vero quando inhabilitas ponitur non obstante idoneitate personæ propter actiones incongruas et disconvenientes rectæ electioni, tunc censetur pœnalis. Quæ discretio maxime perfici potest consuetudine, quæ est optima legum interpres. Et ita solent in hac universitate distingui duplices inhabilitates ; quasdam vocant juris, alias facti. Priores sunt, quas ego substantiales voco, et forte dictæ sunt juris, quia omnino impediunt obtinere jus ad ferendum suffragium, vel quia extra omne dubium inducunt ipso jure inhabilitatem et annullant actum, vel quia non fundantur in facto personæ, sed in jure requirente talem conditionem ut essentialem in persona,

ut sit capax suffragii. Aliæ vero dictæ sunt facti, licet etiam per jus introductæ sint, quia in facto fundantur, et ad illud cohibendum positæ sunt. Et ideo de his posterioribus inhabilitatibus dicimus esse pœnales, ac subinde, licet inhabilitent personam ipso facto, posse sustineri actum, si alias persona habeat omnes conditiones per se et jure requisitas ad potestatem ferendi suffragium.

10. An vero in hac universitate istæ inhabilitates, quæ dicuntur facti, incurrantur ipso facto, ita ut obligent personam ad abstinendum a suffragio ante omnem sententiam declaratoriam, dubia res est. Quia partem negantem suadet, quod in statutis non habetur particula *ipso jure*, vel *ipso facto;* affirmantem vero suadet ille modus loquendi, *no sean voto*, non habeant suffragium, qui videtur æquivalens, et habere vim negationis de præsenti, seu imperii practici denegantis seu non concedentis jus suffragii. Et fortasse in rigore verborum, et attenta serie capitum omnium sub illo titulo contentorum, hoc posterius probabilius est : tamen si aliud habet consuetudo, sustineri potest, quia est interpres et moderatrix legum. Et cum hoc temperamento moneo esse accipiendam sententiam hanc, qua docemus inhabilitates has statim incurri ex vi legum loquentium per verbum *ipso facto*, scilicet, nisi ubi aliud fuerit in aliqua lege consuetudine receptum. Et hoc modo limitanda sunt quæ loquendo de particularibus vitiis et pœnis in aliis locis scripsimus.

11. *De jurantibus si fecerint contra statuta universitatis inhabilitantia. — Mens auctoris.* —Sed tunc occurrit aliud dubium, quod etiam Soto et Ledesm. attingunt, an scholaris, verbi gratia, sub juramento a superiore interrogatus, an hoc vel illud fecerit contra statuta inhabilitantia, teneatur veritatem respondere, etiamsi occulte fecerit, vel possit sine perjurio negare, saltem quando non laborat infamia, nec habetur semiplena probatio contra illum. Soto enim et Ledesm. supra absolute respondent non teneri, quando nec infamia præcedit, nec semiplena probatio, quia non interrogatur juridice, supponunt enim non incurrisse inhabilitatem ipso facto, et ita non posse jure repelli, donec legitime convincatur, et consequenter nec posse interrogari juridice, donec præcedat aliqualis probatio. At vero si supponamus hanc inhabilitatem ipso facto incurri, necessario dicendum est subditum a rectore interrogatum teneri veritatem confiteri, et ad mentem interrogantis respondere sub perjurii pœna, etiamsi nulla præcedat probatio, vel infamia : ratio est, quia tunc non interrogatur per se et præcipue ad punitionem, sed ad cavendum peccatum, et injuriam tertii. Ille enim subditus, supposita inhabilitate et privatione vel suspensione quam incurrit, peccat graviter se immiscendo, et tendit ad faciendam alteri injuriam, usurpando judicium vel electionem ad se non pertinentem ; ad hos autem fines habet superior jus interrogandi occulta, etiamsi nulla præcesserit infamia ; et subditus tenetur simpliciter veritatem fateri, ut est certum in jure, capite ult. de Clandestin. desponsat. cum similibus, et est communis sententia Innoc., Panorm. et aliorum in cap. *Qualiter et quando*, 2 de Accusat., Angeli, Sylvest. et aliorum Summistarum verb. *Inquisitio*, et Navar. in cap. *Inter verba*, concl. 6, n. 255 et sequen., et tenet ipse Soto relect. de Secreto, memb. 2, quæst. 6, conclus. 3. Quod si hoc fuerit grave onus, sibi imputet qui se immiscuit; nam ante omnem interrogationem tenebatur abstinere. Et declaratur in aliis inhabilitatibus juris, quas non pœnales, sed substantiales appellavimus : de illis enim interrogati electores tenentur simpliciter veritatem fateri, tum quia agitur de cognitione necessaria ad legitimam electionem, tum etiam quia intercedit ibi pactum tacitum, ut habeat suffragium qui tales conditiones habuerit, et non alias ; ergo omnes de his conditionibus legitime interrogantur, ne inique se ingerant qui ad illud munus non sunt admissi, nec jus habent eligendi, et ideo in his non est necesse ut præcedat aliqua probatio, vel infamia, quia non agitur de illorum punitione, sed de cavenda injustitia : ergo idem est dicendum in cæteris inhabilitatibus, si verum est ita esse contractas ipso facto, ut graviter peccent qui tale judicium seu suffragium usurpant.

12. *Quando potest quis respondere amphibologice.*—At vero ubi inhabilitas non est contracta ipso jure, donec per sententiam declaretur, probabilis est opinio Soti, nimirum, subditum sic interrogatum de actu occulto de quo nulla infamia vel semiplena probatio præcessit, non teneri veritatem aperire, etiamsi juret, sed uti posse amphibologia, respondendo ad mentem suam, non ad mentem superioris interrogantis, quia tunc qui fert suffragium ante sententiam, non peccat, per se loquendo, quia suum jus retinet, dum non judicatur inhabilis, et ita jure suo utitur ferendo suffragium; ergo non peccat. Nec obstat dicere quod per legem fuerit prohibitus, quia

illa prohibitio non obligat illum nisi per judicem, et ita directe instruit judicem, non obligat reum, donec condemnetur, atque ita non peccat juxta illam sententiam; ergo nec tenetur respondere superiori interroganti, ad mentem ejus et occultum suum factum aperiendo, nisi legitime interrogetur quia præcessit infamia vel semiplena probatio. Probatur consequentia, quia jam tunc illa interrogatio non tendit ad vitandam culpam, vel injuriam tertii, quia ostensum est nullam committi, etiamsi ille suffragium ferat; ergo tendit ad punitionem, ergo debet in ea juridicus ordo servari.

13. *An prædictus teneatur restituere damna non electo: affirmant Sot. et Ledesm.; est tamen incertum.*—Addunt vero Soto et Ledesm. supra, quod si quis juridice interrogetur, non solum peccat, et est perjurus negando veritatem, sed etiam tenetur restituere damna quæ fortasse ob eam causam patitur non electus. Sed hoc secundum valde incertum est, et contrarium fortasse est probabilius, supposito illo principio, quod ille non est inhabilis ipso facto. Nam tunc ille, negando veritatem, non peccat contra justitiam commutativam respectu eligendi, sed contra obedientiam respectu judicis, vel contra justitiam legalem respectu reipublicæ, vel contra juramentum et religionem. Neque etiam ferendo suffragium post negatam veritatem ille peccat contra justitiam, quia non amisit ipso facto jus ferendi suffragium, etiam postquam veritatem negavit, donec reipsa condemnetur, quia illa est pœna ferenda, ut supponitur, talis autem pœna non aliter incurritur. Et ideo reus qui, negando inique veritatem, evitat condemnationem pœnæ alias ferendæ, non tenetur illam restituere, juxta probabiliorem sententiam, quam nunc suppono ex Navar. in Summ., cap. 18, n. 49, et aliis modernis.

14. *Juridice interrogatus tenetur respondere nisi sit periculum magni scandali, infamiæ propriæ, vel inimicitiæ, vel aliæ similis gravis jacturæ.*—Alterum vero de culpa regulariter verum est, supposita interrogatione legitima, quia non potest dari bellum justum ex utraque parte, et quia lex illa justa est, et non in vanum tales interrogationes præcipit, ergo obligat, saltem quando juridice fiunt. Hoc autem videtur intelligendum per se: nam ex accidenti posset a culpa excusari, qui non potest respondere verum sine magno scandalo, vel infamia propria, vel inimicitia, vel alia simili gravi jactura; et tunc licet interrogatio per se sit juridica, quia tamen ex accidenti respondens impeditur, licet respondeat se non fecisse, habet locum subintellecta interpretatio, scilicet, non ita feci ut tenear propalare, et ita excusatur a mendacio et perjurio. In his etiam legibus contingere potest ut in præsumptione fundentur, et ideo juxta doctrinam satis receptam, si is qui alias vere habebat jus suffragii, habeat animum servandi justitiam, et favendi digniori, poterit excusari ab obligatione confitendi suum factum occultum, quia lex id jubens fundatur in præsumptione quæ tunc cessat, et intentio legis servatur. Hæc tamen posterior excusatio moraliter non est admittenda. Quia illa non est lex proprie fundata in præsumptione, sed fundata in morali periculo, quod imminet reipublicæ seu Academiæ ex hujusmodi subornationibus, et muneribus, quibus electores corrumpuntur, et justæ electiones impediuntur, quod fundamentum non est præsumptum, sed verum, et licet in particulari cesset effectus ejus, non ideo cessat obligatio legis. Ideoque non excusatur quis ab obligatione respondendi verum, etiamsi intentionem habeat faciendi justitiam. Eo vel maxime, quod facile hi decipiuntur, et formant conscientiam juxta suum affectum, quem habent ad alteram partem propensum. Prior etiam excusatio, licet in rigore sufficiat, et contingere possit, tamen, moraliter loquendo, rarissima est, tum quia fere semper potest quis se subducere, et coram rectore non apparere; tum etiam quia potest ita moderari responsionem, ut ad inhabilitatem confitendam sufficiat, et infamiam non inducat, qua sublata, alia incommoda levia esse solent.

15. *Teneri absolute scholares offerentes se ad suffragia veritatem fateri, sive præcedat infamia, sive non.* — Denique, sincere spectato tenore statutorum et legum, et præcipue hujus Academiæ, sentio teneri scholares, qui ad suffragia ferenda se offerunt, et coram rectore præsentantur, veritatem fateri, sive præcedat infamia, sive non; tum quia illa interrogatio non est primario propter punitionem, sed propter morale bonum commune reipublicæ, et (ut ita rem explicem) non oritur ex affectu justitiæ vindicativæ, sed ex affectu justitiæ distributivæ et legalis, et hoc est satis ut interrogatio sit justa, etiamsi infamia non præcedat. Quia non est necesse, ut semper interrogatio fiat ad impediendum peccatum futurum, sed satis est ut fiat propter communem utilitatem, et ad tollendam materiam, et communes occasiones peccatorum, ut bene notavit Navar.

in dict. cap. *Inter verba*, concl. 6, n. 258, 264 et 265; tum etiam quia lex illa indifferenter præcipit exigere juramentum, et sub eodem tenore in omnibus illis articulis, sive pertineat ad conditiones quasi substantiales ad jus suffragii habendum, sive ad alias quæ tendunt ad cavenda mala, et occasiones injustitiæ publicæ et acceptionis personarum. Et similiter ponuntur pro omnibus personis, nulla habita ratione infamiæ, nec alterius ordinis judicialis; ergo supponit illa lex, interrogationem illam esse justam, et æque posse omnes et in omnibus casibus obligare, alias lex ipsa non esset justa, quod dici non potest; ergo sicut tenentur omnes respondere veritatem in inhabilitatibus juris, seu substantialibus, quantumvis occultæ sint, ita in reliquis; tum præterea quia sub hac lege et conditione admittuntur omnes ad suffragium ferendum, ut illis interrogationibus vere respondeant juxta mentem interrogantis (hæc enim sine dubio est intentio legis), et has conditiones accipiunt electores sine ulla limitatione, vel discrimine; ergo tenentur illas servare, vel non dare suffragium.

16. *Consuetudo contraria dictis est corruptela.* — Unde est magna differentia inter hanc interrogationem et illam quæ tendit ad vindictam; nam in hac posteriori, interrogatio et responsio est quasi coacta, et in malum interrogati; illa vero prior est magis voluntaria ei qui vult ferre suffragium, et per se ordinatur ad cavendam justitiam in electionibus, et ideo non est necessarius alius ordo juridicus in hac interrogatione, præter illum quem statuta præscribunt, cui electores voluntarie subduntur. Nec etiam facile admittenda est excusatio consuetudinis, per quam dici solet hic rigor talium legum temperatus. Nam consuetudo illa videtur potius corruptela, quia est contra bonos mores, et præbet occasionem innumeris malis, nec etiam talis consuetudo censeri potest tolerata a principe sciente illam : nam semper reprehenditur et reprobatur, et si contingat aliquem convinci de mendacio, punitur : atque hoc maxime observandum est in gravioribus actibus et transgressionibus, ut sunt emptio et venditio suffragiorum, et alia illicita pacta et similia, quæ valde corrumpunt justitiam et mores publicos; in rebus vero levioribus, ut sunt loqui, ingredi domum, et similes, facilius admitti posset probabilitas contrariæ sententiæ, maxime favente consuetudine, quæ quoad hæc leviora magis tolerata esse videtur.

CAPUT X.

UTRUM OMNIS LEX PŒNALIS OBLIGET REUM AD PŒNÆ EXECUTIONEM, SALTEM POST SENTENTIAM JUDICIS.

1. Hæc quæstio videri potest pertinere potius ad potestatem et vim præcipiendi explicandam in judice, quam in lege : tamen, quia sæpe pendet ex sola lege, et semper ad illam cooperatur lex, ideo breviter hoc loco explicabitur. Duo igitur distingui possunt in omni pœna : scilicet, pati et agere. In passione videtur consistere pœna per se, ac formaliter de illa loquendo, ut pœna est, quia consistit in privatione alicujus commodi; privatio autem ut sic, in passione vel quasi passione consistit. Quod si aliquando pœnæ positivæ esse videntur, ut verberatio, et combustio, et similes, non habent rationem pœnæ, nisi ut passiones et receptiones quædam sunt, tali subjecto disconvenientes, et ideo nulla est pœna sine aliqua passione ejus qui patitur. Actio vero requiri solet quasi antecedenter ad pœnam, et ideo interdum inferri potest pœna per actionem transeuntem alterius sine cooperatione patientis, interdum fieri potest a solo patiente quasi immanenter in se operante, aliquando ab utroque, id est, partim a patiente, partim ab alio. Addit etiam Cajet. 2. 2, quæst. 62, art. 3, aliquando fieri sine ulla actione, ut in censuris, irregularitatibus, etc. Et ita communiter loquuntur alii. Si quis autem recte consideret, sicut ibi non est actio physica, ita neque passio, et sicut est passio quædam moralis, ita etiam est actio moralis, quæ est excommunicatio activa, verbi gratia, vel immissio talis inhabilitatis, etc., quæ in virtute est veluti quoddam præceptum legis, vel hominis imponentis obligationem abstinendi ab hoc vel illo munere, fructu, vel communicatione, vel etiam inhabilitantis personam ad aliquid. Et melius fortasse dicitur, hanc pœnam non postulare aliam actionem propter illam quam lex et sententia facere potest.

2. Primo ergo, quod attinet ad passionem pœnæ, nulla est difficultas. Dicendum est enim legem etiam post sententiam latam non obligare per se et immediate ad passionem, obligare tamen, per se loquendo, ad sustinendam passionem pœnæ patienter, et sine propria resistentia, vel obligare ad ea quæ secum affert privatio pœnalis semel illata. Priorem partem pono præcipue propter pœnas, quæ consistunt

in physica privatione, seu passione. Et probatur facile, quia pati, ut sic, immediate et per se non cadit sub obligationem: nam obligatio cadit in actum liberum; passio autem, ut sic, non est libera, nisi ratione actionis. Potest autem sub obligationem cadere, non resistere passioni seu ne passio inferatur. Et quoad hoc, certum est legem pœnalem obligare post sufficientem sententiam latam, quia tunc habet judex jus exequendi sententiam; ergo alter non habet jus resistendi, alias daretur bellum justum ex utraque parte. Loquor autem de propria resistentia positiva: nam impedire pœnam per fugam non est prohibitum in conscientia, quando pœna corporalis et gravis est. Dixi autem: *Post sufficientem sententiam*, quia debet esse justa, et secundum leges lata; alias non potest conferre jus ad sui executionem.

3. Ubi statim occurrebat quæstio, quid dicendum sit si sententia sit justa in exteriori foro secundum allegata et probata, re tamen vera non habeat fundamentum veritatis. Sed hæc quæstio magis pertinet ad potestatem judicis quam legis, habetque proprium locum in 2. 2, quæst. 60, art. 5, et quæst. 67, art. 2, et quæst. 96, art. 4, ubi a commentatoribus tractatur; et Soto, l. 3 de Justit., q. 4, art. 5; et de censuris tractata est a nobis late, quantum materia illa postulabat, tom. 5, disput. 4, sess. 7, n. 8 et sequentibus. Videri etiam possunt quæ supra diximus de lege injusta, et de vi quam habere potest ad obligandum. Resolutio ergo brevis est, quod, licet illa sententia per se non obliget reum ad executionem pœnæ, quando illam commode vitare aut fugere potest sine publica resistentia vel scandalo; nihilominus obligare ad parendum executioni judicis vel legis, quando sine resistentia violenta vel scandalosa vitari non potest; hæc enim resistentia nunquam licet, quando sententia est justa secundum allegata et probata, quia tunc judex legitime utitur potestate sua, cui subditus parere tenetur.

4. Secundo, nulla relinquitur quæstio de pœna, quæ per solam actionem solius judicis aut legis inferri potest. Hoc patet, quia si pœna sit physica, et efficienda per actionem judicis, illum obligare poterit, aut ministros ejus, non autem reum, nisi modo dicto in præcedenti assertione. Si vero sit moralis privatio, sive fiat per solam legem, sive mediante sententia per seipsam operante, ut in excommunicatione et similibus, ibi nulla est necessaria obligatio respectu solius passionis talis pœnæ, quam immediate facit lex vel sententia, quia illa operatur etiam in invitum. Unde non est in potestate patientis illi resistere: nam prolata sententia excommunicationis justa per canones, vel homines, reus necessario relinquitur excommunicatus, nec potest resistere, licet maxime velit, et idem est in similibus. Ideoque quoad hoc non habet locum obligatio parendi, quia, ubi non potest esse resistentia, non est libertas in non resistendo, et ideo nec potest esse obligatio parendi proprie quoad receptionem talis privationis. Ipsa tamen privatio, seu censura, aut inhabilitas affert secum obligationem ad patiendas vel exequendas alias privationes seu carentias, quæ aliquo modo pendent ex hominis libertate, et necessariam connexionem habent cum primaria privatione, ut non communicare, non contrahere, et similes. Hoc etiam est per se clarum, quia quoad hæc pœna illa includit præceptum legis, vel judicis, in cujus observantia consistit executio talis pœnæ; sed tenetur quis obedire præcepto justo; ergo et exequi pœnam quoad hanc partem; et hoc satis constat ex dictis capite præcedenti.

5. *Sententia affirmans teneri reum post sententiam ad exequendum pœnam in se, quando actio non includit intrinsecam malitiam quod lex habet vim præcepti.*—Tertio ergo superest quæstio, quando pœna, vel requirit actionem aut cooperationem ipsius rei, vel saltem per illam fieri potest, an tunc obligetur reus ad operandum vel cooperandum, saltem post sententiam judicis. Multi enim affirmant, post latam sententiam teneri reum ad exequendam pœnam lege statutam, si actio illa non includit intrinsecam malitiam, vel nisi hoc modo pœna reddatur injusta, ut esset se occidere, vel mutilare. Tribui solet D. Thom. 2. 2, quæst. 62, art. 3, ubi negat teneri reum ad pœnam ante sententiam; post sententiam vero judicis condemnantis ad pœnam dicit teneri, et eodem fere modo loquendi Cajetan. ibi clarius id docet, 2. 2, quæst. 69, art. 4; et Soto, l. 1 de Justit., quæst. 6, art. 6, concl. 5; Castr., l. 2 de Leg. pœnal., cap. 3; Navar. in Sum., cap. 23, n. 66; Ledesm. in 4, 2 part., quæst. 18, art. 2; Anton. Gom., 3 Variar., cap. 14, n. 3; Cordub., dicta quæst. 36; Felin., cum Bald. et Anch., quos refert in cap. 1 de Const., n. 46, et plures adducit Tiraquel. in l. *Si unquam*, vers. *Revertatur*, n. 291. Ratio hujus sententiæ est, quia lex habet vim obligandi ad pœnam pro aliquo tempore, vel statu; sed nullum potest esse magis opportunum, quam post latam sententiam judicis (quid enim aliud spec-

tandum superest?) ergo. Item quia sententia, quam justam supponimus, habet vim præcepti; sed subditus tenetur obedire superiori præcipienti; ergo.

6. *Sententia negativa quia exequi est judicis.* —Secunda opinio negat teneri reum, etiam per sententiam damnatum, exequi pœnam in se, vel actionem aliquam exercere qua illam exequatur, vel ad illam cooperetur. Ita sentit Covar., l. 1 Variar., cap. 2, n. 10, et in 4, 2 part., cap. 6, § 8, n. 10, illat. 2, et n. 12; et tribuit Cajetan., de quo jam dixi. Citat etiam Adr., quolib. 6, art. 1, illat. 3. Sed ille aperte loquitur ante sententiam, et potius inferius refert Paul. in Clement. *Pastoralis,* de Re judicat., dicentem quod filii, quorum pater incidit in crimen læsæ majestatis, possunt subtrahere de bonis ejus, et nunquam restituere. Ipse vero ait: *Sed hoc non assero,* sentiens teneri ad restituenda illa bona, si pater de crimine damnetur. Et ita ille Paul. videtur opinioni Covar. adhæsisse. Et pro eadem potest allegari Dec. in cap. 1 de Constit., quia, licet in illa postea non persistat, quia putat legem pœnalem etiam ante sententiam obligare, nihilominus, ex hypothesi tenet quod, si lex non obligat ante sententiam, neque post sententiam obligabit ad pœnæ executionem. Solet ad hoc allegari cap. *Suam,* de Pœnis, ubi Papa prohibet ne quidam clerici in pœna molestentur etiam post condemnationem. Ratio autem præcipua est, quia ad officium judicis spectat, non tantum proferre sententiam, sed etiam exequi; reus autem non tenetur subire officium judicis, nec fieri minister ejus contra seipsum; ergo per sententiam non obligatur ad talem actionem, sed ad solam passionem sine resistentia. Et ita solvit hæc sententia fundamentum præcedentis; tum quia negat legem pœnalem inducere hanc obligationem, etiam pro illo tempore; tum etiam quia putat præter sententiam aliquid aliud esse expectandum a jure, scilicet executionem. Unde etiam negat, in sententia justa includi tale præceptum, sed solum sustinendi pœnam, quod probari potest argumento quodam in superioribus facto, quia non plus potest præcipere judex quam lex, vel saltem non intendit plus præcipere, quia judicat secundum legem; sed lex non præcipit actionem executivam pœnæ, sed tantum sustinentiam; ergo.

7. *Mens et distinctio auctoris.* — Verumtamen controversia hæc facile componi poterit; nam, si res ipsa distincte explicetur, parva esse potest dissensio, nisi fortasse in uno vel altero exemplo diversarum pœnarum. Primo ergo ex parte sententiæ distingui potest inter sententiam condemnatoriam, vel declaratoriam: nam de utraque potest quæri an post illam latam oriatur prædicta obligatio. In hoc autem puncto necesse est ut ex parte legum distinctio cum proportione fiat; nam si lex continet tantum pœnam ferendam, nec operari potest, nec locum habere sententia tantum declaratoria criminis. Primum patet ex dictis cap. præcedenti: nam hoc specialiter operatur particula *ipso facto;* ergo, illa deficiente, cessat effectus: ratio etiam est evidens, quia sententia tantum declaratoria, ut talis est, non præcipit aliquid de novo, sed solum dat publicam et juridicam notitiam delicti; at neque lex ipsa in illo casu præcipit, quia non fert pœnam ipso facto, ut supponimus; ergo non est unde oriatur obligatio. Secundum autem, scilicet, non esse locum tali sententiæ in eo casu, patet, quia in illo maxime locum habet dictum supra citatum ex l. *Præses,* c. de Sentent. et interloq.: *Legem definitivam non absolventem, vel condemnantem reum, pro justa non haberi.* In eo autem casu si daretur sententia pure declaratoria criminis, nec absolveret, nec damnaret, nec formaliter, ut supponitur, nec virtute, quia nec lex ipsa damnaret; esset ergo sententia injusta, imo et ridicula, et adeo stulta, ut moraliter non sit possibilis.

8. Secundo, aliter dicendum est quando lex imponit pœnam ipso facto: si ex parte rei aliqua actio vel cooperatio necessaria est, ad illam obligatur statim in conscientia post latam sententiam declaratoriam criminis. Probatur contraria ratione, quia, licet talis sententia non præcipiat, lex tamen præcipit illa sententia posita, seu pro illo statu, ut cap. præcedenti declaratum est. Supponimus autem præceptum esse justum, id est, pœnam esse talem, quæ etiam hoc modo imposita non excedit debitam moderationem, vel æquitatem humanam; ergo tale præceptum statim obligat. Unde propter hanc causam nunquam illa particula ponitur in lege, nisi ubi pœna adjuncta talis est, ut possit, et licite et convenienter mandari executioni, et observari ab ipso reo; ergo signum est legem intendere obligare eo ipso, saltem postquam sententia declaratoria profertur. Confirmatur ac declaratur: nam, si lex dicat *ipso facto,* et *absque ulla declaratione,* per se obligat in conscientia ad executionem pœnæ; ergo quando ponit *ipso facto,* solamque sententiam declaratoriam requirit, non postulat aliam judicis executionem, cum

ab illo solum sententiam declaratoriam criminis requirat; ergo post illam sententiam prolatam statim obligat reum ad executionem pœnæ.

9. *Objectio Covarri.* — *Diluitur objectio.* — Contra hanc vero assertionem objici potest ex Covar. supra, illat. 8. Nam etiam post sententiam condemnatoriam, non tenetur reus pœnam exequi, nisi judex illam exequatur: ergo multo minus tenebitur post solam sententiam declaratoriam, etiamsi lex condemnare censeatur ipso facto. Respondeo imprimis antecedens non esse in universum verum, ut statim dicam. Quia vero interdum potest esse verum, ut etiam dicam, et inde potest argumentum confici, addo esse differentiam inter legem punientem ipso facto, et judicem condemnantem, quod lex puniens ipso facto, statim præcipit quidquid necessarium est ad executionem pœnæ, solumque permittit transgressori expectare judicis declarationem, et nullum aliud ministerium judicis vult esse necessarium ad talem executionem: et quia lex semel lata semper eodem modo præcipit, ideo semper etiam eodem modo obligat post declaratoriam sententiam. Judex autem dum condemnat non semper utitur eisdem verbis, et ideo non semper obligat, vel non obligat ad executionem immediate faciendam per actionem ipsius rei absque alia executione sua, sed uno et altero modo potest condemnare, ut jam dicam.

10. Quanquam autem hæc sit regula generalis de se, dubitari nihilominus potest an patiatur aliquam exceptionem, et in particulari solet quæri de pœna confiscationis omnium bonorum, an per eamdem regulam obligetur reus in conscientia ad illam exequendam statim ac fertur sententia declaratoria criminis. Nam multi ex auctoribus citatis affirmant, ut Soto, Medin., Cord., Anton., indicat Simanc., dicto tit. 9, n. 165. Nituntur in fundamentis positis. Alii putant in hoc casu habere locum priorem sententiam Covar., et hoc magis sentit Simanc., n. 163, et mihi etiam magis probatur; tum quia illa pœna est gravissima, et consequenter ille modus executionis esset nimis arduus; tum etiam quia in c. *Cum secundum leges* non imponitur hæc positiva obligatio, sed judici datur potestas ad auferenda omnia bona a die commissi delicti post declaratoriam sententiam; tum denique quia hæc est communis praxis, et consuetudo. Sed de hac pœna confiscationis in materia de fide ex professo tractamus.

11. Venio ad alteram partem de lege, quæ tantum continet pœnam ferendam; et de statu ejus, in quo jam est per sententiam judicis imposita. In quo puncto oportet distinctionem adhibere ex parte pœnarum: nam quædam sunt corporales, aliæ pecuniariæ. Et inter corporales quædam sunt contra vitam, vel integritatem, vel gravem dolorem et ignominiam inferunt, ut mors, mutilatio, et publica, acerba et vilis flagellatio; aliæ sunt quæ in corpore, vel per corpus exercentur sine crudelitate, ut abire in exilium, domi contineri, peregrinari, etc.

12. *Reus condemnatus ad pœnas corporales contra vitam, integritatem, honorem et gravem dolorem inferentes, non tenetur ad propriam executionem, quia esset nimis violentum.* — Primo ergo dicendum est: reus damnatus ad priores pœnas corporales, regulariter non tenetur in conscientia ad propriam executionem earum, sed hanc debet facere judex per ministros suos. In hac assertione fere omnes conveniunt. Probari solet, quia non licet reo talem pœnam in seipso exequi, quia esset occidere, vel mutilare se, quod est intrinsece malum. Sed hæc ratio, et dubia est circa has pœnas, quia in eis non ageret reus ut privata persona, sed ut minister judicis, et ideo non videtur esse hoc intrinsece malum, de quo in 2. 2, q. 64; et non est universalis, quia aliæ sunt pœnæ corporales, quæ sine peccato possent ab ipsomet qui punitur fieri, et tamen ad illas neque obligatur quis post sententiam, nec forsan obligari potest, ut est infamis et publica verberatio, et si quæ sunt aliæ similes. Ratio ergo est supra tacta, quia est nimis violentum, quod idem sit agens et patiens in pœna tam acerba: qua igitur ratione hoc non imperatur per legem ipsam, eadem non præcipitur per sententiam. Et ita constat ex communi usu; nam in hujusmodi sententiis, verba passionem potius quam actionem significant respectu rei.

13. *Data sententia potest reus extendere collum, ascendere scalam, etc., aptando se morti recipiendæ.* — Dubitari autem solet an, dum judex exequitur sententiam præsertim mortis, possit quis, vel teneatur aliquas actiones exercere, ut ambulare, ascendere, et extendere manum, vel præparare collum, etc. Aliqui absolute negant teneri ad aliquid agendum, sed solum ad patiendum; et ratio esse potest, quia quidquid agat, cooperatur morti suæ, quod non licet, vel est adeo durum, ut nemo videatur posse ad hoc obligari; maxime, quia nulla videtur actio rei necessaria ad executio-

nem pœnæ, verbi gratia, mortis, quia si ipse non ambulaverit, vel ascenderit, poterit per violentiam ferri : ergo vel non potest obligari ad aliquam actionem similem, quia cooperatur suæ morti, vel certe non debet obligari, quia esset acerba, et non necessaria obligatio.

14. Communis tamen responsio est, neminem obligari ad eas actiones, quæ commode fieri possunt per ministros justitiæ, quia per se solum tenetur ad patiendum : ad aliquas vero actiones, quæ per alios commode exerceri non possunt, et alioqui sunt necessariæ ad illum effectum, obligari, quia alias non posset justa pœna executioni mandari : unde repugnare illis actionibus esset justitiæ resistere. Neque moraliter censetur cooperatio ad mortem, quia est actio valde remota, et de se indifferens, id est, non intrinsece afferens mortem, ut est actio ambulandi, ascendendi, etc. Unde confirmatur, quia sic condemnatus potest tuta conscientia ex parte sua exhibere hujusmodi actiones, quia non continent intrinsecam malitiam ; tum quia dici possunt exerceri ab ipso reo, non ut privata persona, sed ut ministro justitiæ ; tum maxime quia sunt actiones de se indifferentes, et propter bonum fieri possunt, saltem propter vitanda majora incommoda et acerbiores coactiones, et propter vitandum scandalum, quod ex contraria resistentia nasceretur. Ergo etiam potest illa actio præcipi a judice, quia potest præcipere actiones honestas moraliter convenientes ad executionem pœnæ et quæ non continent inhumanam crudelitatem, vel acerbitatem : ergo ex vi sententiæ et condemnationis censetur judex obligare reum ad easdem actiones, cum morali et ordinario modo ad executionem pœnæ requirantur. Non est tamen hæc ratio ita accipienda, ut credatur judex posse præcipere quidquid potest reus licite exercere : hanc enim regulam non censeo veram, quia potest quis severius in seipsum agere, quam possit cogi ab alio per justum præceptum, ut potest quis damnatus ad moriendum fame non comedere, etiamsi fortasse ad id non possit obligari. Procedit ergo illa ratio in actionibus, quæ et licitæ sunt, et non sunt nimis acerbæ et crudeles : quæ autem hæ sint, prudenti arbitrio ex communi usu et sensu hominum judicandum est. Aliæ vero quæstiones de possibili, an possit quis condemnari, ut seipsum jugulet, vel ut bibat venenum, pertinent ad materiam Homicid. 2. 2, quæst. 64, ubi Soto et alii, et Victor., relection. de Homicid.

15. *Damnatum ad exilium, incarcerationem, flagellationem moderatam, teneri ad executionem.* — Secundo, dicendum est reum juste damnatum ad pœnas corporales secundi generis, ut sunt exilium, detentio in carcere, flagellatio moderata et honesta, ac similes, teneri ad exequendas seu servandas hujusmodi pœnas, eo ipso quod per sententiam condemnatur. Est communis opinio, quam tenent omnes supra allegati, et consentit Covar. supra, et lib. 1 Variar., cap. 14, et sequitur Dried., lib. 2 de Libert. Christian., cap. 6 ; Navar., comm. 4 de Regul. n. 65 ; Salced. in Pract., cap. 137, lit. B. Ratio generalis est, quia sententia judicis condemnaria, vel lex pœnalis, post talem sententiam obligat in conscientia ad pœnam impositam quando non involvit injustitiam, vel crudelitatem, aut aliquid simile ; sed talis est in illa pœna dicto modo imposita, ut constat ex qualitate illius, et ex communi usu, et judicio hominum : ergo tenetur reus servare, quia revera est hæc intentio judicis, et præceptum quod imponit est justum.

16. Deinde declaratur discurrendo breviter per aliquas ex illis pœnis. Una est detentio in carcere, seu certo loco præscripto, quæ quidem pœna non indiget positiva executione, sed solum privatione alicujus actionis, ut est, verbi gratia, non egredi, aut non fugere ex carcere, et ex hac declaratione videtur clarum posse hæc facile præcipi. Et ita exercere contrariam actionem esset resistere judici juste cogenti, quod nunquam licet, cap. *Qui resistit*, 2, quæst. 3. Denique talis pœna potest sine peccato observari : ergo debet. Dices hanc rationem non cogere, quia, ut diximus, non solum est attendendum an liceat, sed etiam an pœna sic imposita sit humano modo tolerabilis : potest autem esse crudelis obligatio ad pœnam, non solum quando includit actionem, sed etiam quando includit acerbam cessationem ab actione, ut est obligatio ad non comedendum, vel non fugiendum, etiamsi instet mors. Dicendum vero est illam rationem procedere per se loquendo, et juxta materiæ capacitatem : sic enim permanentia in certo loco, seu carcere, non est res adeo acerba et gravis, ut non possit sub obligationem imponi, et tanto erit facilior, quanto latior fuerit locus, et paucioribus incommodis expositus. Secus vero esset si esset carcer nimis acerbus, tristis, et insalubris : tunc enim durum esset obligare reum, sic condemnatum, ad non fugiendum, etiamsi posset : multoque durius id erit si quis non solum detineatur, sed etiam nimis male et acerbe tractetur, ita ut paula-

tim ad mortem disponatur, vel certe cogatur ferre vitam doloribus et afflictionibus plenam: tunc ergo non obligabitur in conscientia ad ibi sua sponte permanendum. Et ideo credere non possum quod Navar. ait, damnatos ad triremes teneri in conscientia ad non fugiendum, etiamsi possint; nam hoc nimis violentum est, et ad ministros justitiæ spectat custodire. Excipio tamen casum in quo fuerit data fides, præsertim jurata; nam tunc justa promissio servanda est, et maxime est implendum juramentum, juxta ea quæ late dixi lib. de Juram., cap. 10. Et hac ratione specialiter possunt obligari religiosi puniti ad carcerem, ad servandum illud, quia voto obedientiæ obligantur, et specialiter obligari possunt ad talem clausuram servandam juxta regulam, vel in pœnam justam et suo statui consonam.

17. Ex eisdem principiis judicandum est de pœna exilii; ad illam enim obligari potest reus in conscientia postquam condemnatus est, quia non habet injustitiam, vel crudelitatem ex hoc præcise quod per actionem ejusdem hominis executioni mandetur : et ita fatetur etiam Covar. cum cæteris. Oportet autem ut per verba sententiæ hæc obligatio satis exprimatur; nam, si aliquis condemnetur ut deportetur in exilium, non tenetur exire, donec deferatur, postea vero tenebitur non redire intra tempus præscriptum. Si autem simpliciter condemnetur ad exilium, videtur utrumque præcipi. In quo attendendum maxime est ad communem usum, et modum quo solet talis pœna præcipi vel executioni mandari, et ad promissionem et pacta quæ in hoc intervenire solent, et ad modum quo leges loquuntur : inde enim facile colligitur quanta sit hæc obligatio. In universum tamen loquendo, delatio extra territorium solet per coactionem et ministerium judicis fieri; commoratio autem extra regnum, seu non reditus ad illud, solet sub obligationem imponi. Sicut e contrario in pœna carceris perpetui delatio ad locum constitutum solet esse coacta, seu per executionem judicis, detentio autem sub obligationem relinqui. Regulariter enim facilius præcipiuntur hæ quasi privationes quam actiones, et ordinarie solent judices constituere reos in statu (ut sic dicam) talis pœnæ, et illis imponere ut sub illa permaneant. In rigore autem utrumque possunt committere reo, præcipiendo illi ut totum exequatur, quod etiam sæpe faciunt. Et, licet addant comminationem aliarum pœnarum, nisi priores observent, nihilominus etiam obligant in conscientia, quia præceptum est justum, et comminatio pœnæ non minuit obligationem, ut supra dictum est. Altera pœna corporalis potest esse flagellatio moderata, et non turpis, neque infamis, et ad hanc etiam obligabitur reus post sententiam latam, si constet in eo sensu ferri, propter eamdem rationem, quod talis pœna, ut proponitur, non sit per se injusta, nec inhumana. Non solet tamen talis pœna esse in usu, nisi in religionibus, et aliquando in foro ecclesiastico, ut in sancto officio inquisitionis. Frequentius tamen mandatur executioni per ministerium personæ ab ipso reo distinctæ. Denique idem cum proportione dicendum est de pœna jejunii, et similibus, quæ in ecclesiastico foro interdum solent imponi.

18. *De pœna pecuniaria.*—Tertio, dicendum est in pœnis pecuniariis facilius posse obligari reum in conscientia ad solvendas illas, eo ipso quod condemnatus est, quando pœnæ sunt ordinariæ, et moderatæ. Ratio est, quia nec repugnantia, nec nimia difficultas in hoc invenitur. Solum sunt attendenda verba sententiæ ; nam, si reus simpliciter condemnatur ad talem pœnam, satis erit si illam solvat quando fuerit postulata, ut Cov. dixit, et mihi placet, quia pœnæ sunt leniendæ, ubi contrarium non constat; unde, si absolute condemnetur reus ut ipse solvat, tenebitur sponte sua facere, quia est satis clarum præceptum, et justum. Et in hoc revera non dissentit Covar. a communi sententia. At hinc obiter colligitur, si reus post hujusmodi sententiam moriatur, non soluta pœna reali, teneri hæredem ad solvendam illam eo modo quo reus tenebatur, quia succedit in eodem onere, Bald. in lib. *Id quod pauperibus*, c. de Episc. et cler., quæst. 9; Castro, dicto lib. 2, cap. 3. Quod autem dicitur in lib. *Si pœna*, ff. de Pœnis, pœnam ad hæredem non transire, vel intelligitur de pœna corporali, vel de pœna quæ nondum fuit debita, vivente reo, quia nondum erat sententia lata, nec per judicem, nec per legem: tunc enim pœna etiam pecuniaria non transit ad hæredem. Sed habet locum alia regula, quod morte finiuntur delicta quoad humanum forum, juxta cap. *Quorumdam*, 23, d. l. 2, c. Si reus vel accusator, etc.; solum, quando pœna est ipso jure lata, et incursa ipso facto, potest agi post mortem ad declarationem delicti et executionem pœnæ, ut fit in crimine hæresis, ut notant Castro, lib. 2 de Justa hær. punit., c. 19, et Simanc. de Cathol. instit., tit. 18, estque expressum in cap. *Accusatus*, § *In eo*, de Hæret., in 6. Unde fit ut,

etiamsi post mortem innotescat delictum et per sententiam declaretur, confiscentur bona et auferantur ab hærede, quia cum illo onere ad illum pervenerunt, nisi per quadraginta annos bona fide illa præscripserit. Nam tunc titulo præscriptionis confirmatum est dominium, et illud onus sublatum, cap. *Si quis*, de Præscript., in 6. De qua re in materia de Hæresi latius.

19. Ex his ergo sufficienter responsum est argumentis aliarum opinionum. Nam rationes primæ opinionis probant non excedere officium et potestatem judicis, hanc obligationem imponere; ratio autem posterioris sententiæ ad summum probat aliquas pœnas esse ab hac generali regula excipiendas. Solum oportet pauca dicere de c. *Suam*, quod immerito ad præsentem causam adducitur. Nam imprimis in illo non agitur de pœna ipso facto imposita, sed solum de secunda pœna (ut sic dicam), imponenda non solventi priorem pœnam intra certum terminum, de qua solum dicitur: *Essetque pœna triginta librarum apposita, nisi eas solverent in termino constituto.* Ubi nullus terminus additur significans impositionem talis pœnæ ipso facto: unde inferius dicitur: *Eos in præfatis triginta libris tibi per delegatum judicem condemnari obtinuisti.* Ex quibus verbis constat auctores non tantum sententiam declaratoriam, sed etiam condemnatoriam procurasse, et ita textus ille non potest applicari contra superius dicta de pœna imposita ipso jure per legem, et jam debita post sententiam declaratoriam.

20. Ultra hoc vero textus ille nullo modo facit ad causam, quia ibi non simpliciter reprehenditur Episcopus, quia petebat reum damnari in pœna imposita per legem, sed *quia veritate tacita litteras contra clericos impetraverat.* Nam pœna illa imposita illis fuerat, nisi intra certum tempus quadraginta libras solverent; illi autem triginta tres solverant intra terminum, et Episcopus, occasione residuarum septem librarum, contra eos impetraverat litteras, *veritate tacita* (ut ibi dicitur), tacendo nimirum solutionem triginta trium librarum, et simpliciter debitum triginta librarum vel aliquid simile narrando; quæ fuerat manifesta subreptio, quia non erat æquum integram pœnam postulare, cum tarditas in solvendo tantum in minima parte fuisset. Ultra hoc, fortasse ille Episcopus non declaraverat modum et causam illius novæ exactionis triginta librarum, scilicet, quod fuisset occasione alterius pœnæ non solutæ, sed solum quod clerici erant debitores illarum librarum, quæ erat nova surreptio, quæ colligitur ex illis verbis: *Quia igitur te non decet tantum pontificalis modestiæ oblivisci, ut inhonestis quæstionibus anhelando, desideres cum aliena jactura ditari.* Nam hinc colligitur Pontificem non intellexisse modum illius quæstus, et non fuisse concessurum litteras pro tali causa, si fundamentum illius sibi narratum fuisset. Et ideo quasi in pœnam surreptionis imponit silentium Episcopo quoad petitionem illius secundæ pœnæ triginta librarum.

21. Non potest igitur ex tali responso colligi non teneri in conscientia eum, qui damnatus est ad justam pœnam, eam persolvere, sed potius inferri potest illos clericos non fuisse juste damnatos; tum quia sententia fundata fuerat in litteris subreptitiis, tum etiam quia non debebatur integra pœna pro tam levi parte non in tempore soluta, et hoc multum indicat Gloss. ibi. Addo etiam ex illo textu non posse absolute colligi esse injustum aut inhonestum agere contra aliquem ad condemnationem pœnæ contractæ, ex eo quod incidit in commissum, sed ad summum id non decere per similem subreptionem, vel propter tam parvam transgressionem totum petendo. Nam alias, per se loquendo, non est malum nec semper indecens agere contra alium ad solutionem pœnæ justæ obtinendæ, ut videri potest in Fortunio, tractatu de Ultimo fine, illat. 18; Covarr., 2, p. 4, cap. 6, § 8, n. 11; Sarmient., l. 3 Selectar., c. 6, n. 4, et Nav., c. 23, n. 67; Simanc., de Cathol. inst., tit. 9, n. 178.

CAPUT XI.

UTRUM LEX PŒNALIS OBLIGET JUDICEM AD PŒNAM IN EA PRÆSCRIPTAM IMPONENDAM.

1. Duos respectus habet lex pœnalis, unus est ad subditos, quorum facta prohibet aut præcipit, de quo hactenus dictum est; alius est ad judicem, de quo dubitatur an imponat illi obligationem. Nam in superioribus solum diximus, pœnam legi apponi ad instruendum judicem, et hoc sonant jura; ergo non est cur addamus obligationem, quæ longe diversa est; præsertim quia in his legibus non solent apponi verba præceptiva respectu judicum, sed tantum subditorum; ergo saltem ubi non fuerint expressa, non erit talis obligatio. Item quia si esset talis obligatio, non liceret interpellare pro reo, rogando judicem ut remittat pœnam, quia non licet petere ut agat contra

obligationem suæ legis; consequens est contra communem morem timoratorum et religiosorum, quem fuisse a Sanctis, et antiquis Patribus observatum, constat ex Sozomeno, l. 1 Hist., cap. 13, ubi de sancto Antonio loquitur; et simile de D. Ambros. refert Niceph., lib. 2 Histor., cap. 41, et Sozomen., lib. 7 Histor., c. 24, et de antiquis monachis refert Cassian., collat. 14, c. 4. Constat denique ex D. August., Epist. 54, 127, 258 et sequenti, et refertur in Decretis, 23, q. 5, cap. 1 et sequentibus.

2. *Legem obligare judicem, ut secundum eam judicet, et puniat reum sufficienter convictum.* —Nihilominus dicendum est hujusmodi legem obligare judicem, ut secundum illam judicet, et puniat reum sufficienter de crimine convictum. Est communis conclusio cum D. Th. 2. 2, q. 66, art. 5, et q. 67, art. 4; tradit Soto lib. 3 de Just., q. 4, art. 5, et sumitur ex jurisperitis, quos statim referemus, et ex Aristot., 5 Ethic., cap. 6, et 3 Polit., cap. 10. Estque sententia D. Aug., lib. de Vera relig., cap. 31, et refertur in cap. *In istis*, dist. 4: *Non licet*, inquit, *judici de legibus judicare, sed secundum ipsas;* et Greg., in c. *Summopere*, 11, q. 13: *Divina et humana lex revolvatur, et secundum quod ibi definitum est proferatur sententia.* Ratio etiam reddi potest primo, quia si lex pœnalis imponat pœnam ipso facto, ad judicem proprie non spectat pœnam imponere, sed sententiam super delictum proferre, et executioni pœnæ incumbere; utrumque autem horum manifeste cadit sub obligationem judicis. Primum quidem, quia tenetur secundum veritatem probatam proferre sententiam; secundum autem, quia est minister et executor justitiæ. Et quamvis hæc obligatio magis ex munere ipso, et lege naturali, quam ex lege puniente reum, oriri videatur, nihilominus etiam dici potest oriri ex tali lege, quia non nisi ratione illius determinatur obligatio exequendi talem pœnam potius quam aliam.

3. At vero si lex imponat pœnam ferendam, obligat judicem ut illam imponat, et inde etiam sequitur altera obligatio, scilicet, ut post condemnationem illam exequi faciat, ne inutilis et frivola sit condemnatio. Et ita hoc posterius per se notum est. Primum autem ostenditur, quia lex imponens pœnam ferendam, etiam sub ea ratione est vera lex, et ut sic magis fertur ad judicem quam ad reum, adeo ut Castro supra dixerit solum habere rationem legis respectu judicis, quia antequam ipse judicet non obligat in conscientia reum, regulariter loquendo; ergo saltem necesse est ut ipsum judicem obliget ad imponendam pœnam; alias talis lex in ordine ad hunc effectum valde esset inefficax; ergo ita instruit judicem, ut obliget etiam illum sive expresse sive tacite: nam ex natura rei ad judicem diriguntur verba legis. Secundo, explicari potest ratio, quia, eo ipso quod lex taxat pœnam, tenetur judex ex vi sui muneris ad imponendam illam. Probatur, quia tenetur servare æquitatem in pœna imponenda, cum sit judex justitiæ; hæc autem æquitas resultat posita lege: nam ante illam solum erat æquitas naturalis, quam prudenti arbitrio discernere et servare tenetur judex: posita autem lege, resultat æquitas legalis, quam etiam servare debet, quia est custos et executor legum, et quasi animata lex.

4. Per hæc igitur satisfactum fere est rationibus dubitandi in principio positis. Ut autem ultimam et rem totam magis explicemus, advertendum est duo posse in hac æquitate pœnæ considerari et distingui: unum est, ut pœna non excedat terminum præscriptum a lege; aliud est, ut ab illo non deficiat. In primo horum est manifestior obligatio, quia non solum justitia legalis, et obligatio proprii muneris respectu reipublicæ, sed etiam ipsa justitia commutativa respectu rei obligat judicem ad vitandum illum excessum. Ratio est, quia non potest a reo juste exigi plus quam debeat, sicut neque a quolibet debitore; posita autem lege taxante talem pœnam, qui contra illam committit, fit reus et debitor talis pœnæ, et non majoris; ergo quidquid mali ultra illam infertur hujusmodi reo, non est pœna, sed injuria. Unde fit ut in eo casu teneatur judex satisfacere, seu restituere reo damnum, vel nocumentum, quod ex illo excessu ipsi evenerit, quia justitia commutativa obligat ad restitutionem.

5. Dices: lex taxans pœnam non excludit prudens judicis arbitrium, ut, si ratione circumstantiarum viderit reum esse dignum graviori pœna, possit illam augere. Quod usu etiam observari videtur. Respondeo, imo ad hoc præcipue poni hujusmodi pœnas in legibus, ut non maneant arbitrariæ, sicut taxantur pretia rerum, ut tollatur arbitraria æstimatio, saltem quoad augmentum pretii. Per hoc autem non tollitur, quominus si delictum habuerit extraordinarias circumstantias, quæ illud atrox vel gravissimum reddant, possit judex prudenti arbitrio illas specialiter punire, quia dignæ sunt speciali pœna, et hoc non excluditur per legem, quæ loquitur de delicto,

ut ordinarie committi solet, et non excludit providentiam ad bonum commune; et ad aliorum exemplum necessarium est, ut sumitur ex l. *Quidquid ergo*, § *Pœna*, ff. de His qui notantur infam., ubi Glos. verb. *Onerasset* id notat.

6. *Obligatur judex ad statuendam totam pœnam quando secus faceret contra jus tertii, ut in pœna pecuniaria applicata parti læsæ.* — Circa diminutionem autem pœnæ, ulterius advertendum est aliquando esse pœnam legis, quæ in aliorum utilitatem et commodum cedit, ut est pœna pecuniaria, quæ interdum applicatur parti læsæ, interdum fisco, vel aliis. Aliquando vero pœna tantum est in vindictam ad satisfactionem reipublicæ, et præservationem aliorum, ut est pœna corporalis. Quando igitur pœna est prioris rationis, intervenit obligatio non solum legis, sed etiam justitiæ ad non diminuendam illam; quod maxime verum est, si talis pœna ipso facto per legem imposita sit : nam tunc acquiritur jus alteri, cui talis pœna per legem applicata est, quia post latam sententiam declaratoriam criminis, statim lex ipsa transfert jus in illum ; ergo injustitia illi fit, si tali jure privetur. Idem autem esse existimo, etiamsi pœna legis non sit ipso facto, quia aliquod jus acquiritur alteri ad pecuniam illam, et juste petit a judice ut illud sibi servet, teneturque judex ex officio reddere illi jus suum; ergo contra illum injustus est, si talem pœnam ei non applicet. At vero quando pœna tantum est vindicativa, seu corporalis, non intercedit hoc genus injustitiæ respectu tertii, quamvis pœna minuatur.

7. *Remissio pœnæ vindicativæ seu corporalis illicita, quando contra commune bonum.* — Nihilominus tamen duplici alia ratione illud non licet. Primo, quia est contra commune bonum, atque adeo contra legalem justitiam, quod delicta maneant impunita, aut non satis punita, quia est moralis occasio ut multiplicentur. Secundo, quia judex ex officio suo, ac proinde ex justitia, tenetur observare leges justas, quæ ad bonum commune ordinantur; imo et facere et procurare ut serventur : lex autem, quatenus imponit justam pœnam, justa est, et ad commune bonum necessaria; ergo. Tandem dici potest respublica acquirere speciale jus in talem personam delinquentem, ut ab illa sumat justam vindictam : ergo non potest voluntate judicis illo jure privari.

8. *Differentia communiter tradita inter supremum judicem et inferiorem quoad remissionem pœnæ licitam, difficilis videtur in foro conscientiæ.*—Solet autem hæc generalis doctrina limitari, ut locum habeat in ordinariis judicibus : non autem in supremo principe, vel rege, quia illi licitum est pœnam reo committere. Docet D. Th. 2. 2, q. 67, art. 4, quem alii communiter sequuntur, et idem tradunt juristæ in leg. *Nulla juris ratio*, ff. de Legib. Quæ doctrina in exteriori foro facile admittetur, quia princeps impune id faciet; inferior autem judex puniri ob eamdem causam poterit, si in casibus non permissis id faciat. At vero in foro conscientiæ videtur difficilis ea differentia, et ita Soto supra indifferenter de utroque loquitur, quia vel est sermo de remissione ex sola voluntate sine ratione, vel ex causa justa : prior modus etiam principi non licet in conscientia, quia supra dictum est legem justam obligare principem quoad vim directivam ; posteriori autem modo, etiam inferior judex potest interdum remittere pœnam legis, ut notat Glossa citata in dicto verb. *Onerasset*, et Fel., multa referens in cap. 1 de Constit., n. 49, et sumitur ex Decio ibid., lect. 2, num. ult. Possunt enim occurrere plures legitimæ causæ hujus remissionis, quibus occurrentibus, judicibus hæc potestas committitur; ut sunt ætas ad tolerandum pœnam insufficiens, qualis esse potest senectus et pueritia, ut patet ex l. D. *Adrian.*, ff. de Term. moto, et l. *Auxilium*, ff. de Min. ibi : *Nisi quatenus interdum miseratio ætatis ad mitiorem pœnam judicem perduxerit;* in pœna autem pecuniaria causa remissionis solet esse paupertas, in l. *Illicitas*, § ult., ff. de Offici. præsi. Multum etiam refert modus probationis; nam, si reus non est omnino convictus, temperanda est pœna. Item modus peccandi considerandus, ut si ex passione, etc., l. *Absentem*, ff. de Pœn. De qua videri potest Felin. in c. *Qualiter et quando*, 2, de Accusat., a num. 29; et latissime Tiraq., tract. de Pœn. temperan.

9. *Verum discrimen inter principem et inferiorem judicem, facilius nempe posse indulgere, non pro mero arbitrio.*—Respondetur, utrumque quidem verum esse, scilicet, et inferiores judices posse justis ex causis temperare pœnas, et principem non posse mero arbitrio, et sine ulla prorsus causa indulgere peccantibus : nam sine dubio esset magnum reipublicæ nocumentum. Nihilominus tamen aliquod intervenit discrimen ; nam facilius hoc facere potest princeps quam judex. Nam inferior solum id potest, vel in casibus jure expressis, vel consuetudine receptis, aut certe per modum epiikiæ, quando non est facilis recursus ad superiorem. At vero

princeps habet supremam potestatem, et ad interpretandam legem, et ad dispensandum, quotiescumque prudenter judicaverit causam esse sufficientem et rationabilem; unde inferior judex vix potest aliquando minuere pœnam, nisi quando etiam tenetur, quia nimirum lex vel consuetudo disponit ut in eo casu minuatur, aut ratio æquitatis necessario id postulat. Princeps autem sæpe potest dispensare, etiamsi non teneatur. Item aliquando potest juste id facere in gratiam subditorum, ut se illis ostendat benignum et liberalem, ut eos benevolos et obsequentes habeat. Sicut Pontifex sæpe censetur juste indulgentiam concedere ob similem causam. Item potest facere remissionem in gratiam alterius principis id postulantis; nam hæc beneficentia mutua necessaria est, et redundat etiam in bonum commune; item propter utilitatem personæ quæ deliquit, vel propter priora obsequia, potest interdum juste cum illo in pœna dispensare. Et facile est alias similes rationes excogitare, quæ in inferioribus judicibus non sufficiunt. Estque alia differentia, quod princeps potest antecedenter, ut sic dicam, concedere privilegium, ut aliquis non possit tali pœna puniri, quod non possunt inferiores judices. Alia etiam notatur a Glossa, et doctoribus citatis, quod judex, licet ante latam sententiam possit interdum illam temperare, post latam sententiam nihil potest, quia jam functus est officio suo. Princeps autem interdum potest, dummodo non redundet contra jus alteri quæsitum, seu in damnum tertii. Nam hoc non potest juste princeps inferre nisi tantum intersit bono communi, ut propter illud privari possit particularis persona jure suo.

10. Hinc ergo facile intelligi potest quid ad ultimam rationem dubitandi respondendum sit. Nam imprimis cavendum est, si pecuniaria sit pœna certæ personæ applicanda, ut illius remissio non procuretur cum detrimento tertii, quod vel sit injustum, vel charitati non consentaneum. Ut enim dixit Ambr., 3 Offic., cap. 9: *Si non potest uni subveniri, nisi alter lædatur, commodius est neutrum juvare, quam gravare alterum; ideoque in causis pecuniariis intervenire non est sacerdotis, quia frequenter fieri non potest, quin alter lædatur. Sacerdotis ergo est nulli nocere, prodesse velle omnibus, posse autem solius Dei est,* cap. *Denique*, 14, q. 5. Unde Aug. supra, *in hujusmodi casibus* (inquit), *non cum judice, sed cum alio tertio intercedendum esse, ut remittat pœnam.* Deinde in aliis pœnis, quæ tantum ad bonum commune ordinantur, habenda etiam est ratio boni communis; nam si delicta sunt frequentia, vel delinquens obstinatus est vel incorrigibilis, aut scandalosus, vitanda est intercessio : ita enim est indigentibus subveniendum, ut justitia non lædatur. Quomodo exponit D. Thom. 2. 2, q. 62, a. 4, ad 3, illud Exodi 23: *Pauperis non misereberis in judicio*, scilicet, contra justitiam, multoque minus contra commune bonum. Duo igitur juste postulari possunt: unum est, ut, si res fuerit aliquo modo dubia, mitior interpretatio fiat: id enim et rationi et regulæ juris consentaneum est, cap. *In pœnis*, de Reg. juris, in 6, cap. *Alligant*, 26, q. 7, ubi inter alia inquit Chrysostomus: *Melius est propter misericordiam rationem reddere, quam propter crudelitatem;* ubi Glossa limitat hanc regulam, nisi reus obstinatus sit et incorrigibilis, et spem emendationis non præbeat: tunc enim etiam in casu arbitrario, rigore potius quam benignitate cum illo utendum est. Secundo, ut ait Augustinus supra, generatim postulari potest, ut tantum de pœna remittatur, quantum intra latitudinem justitiæ fieri potuerit, sive in gravitate pœnæ, sive in modo, aut tempore ejus, vel in aliis circumstantiis, quæ frequenter ex voluntate judicis pendent.

11. *Si leges ipso facto imponant diversas pœnas, omnes incurri per idem delictum, vel ante, vel post contumaciam.*—Posset autem hic consequenter tractari an judex, inique agens remittendo pœnam legis, teneatur ad aliquam restitutionem, vel ratione nocumenti inde secuti reipublicæ, aut tertiæ personæ, aut ratione carentiæ lucri, quod in pœnis pecuniariis solet accrescere illi cui talis pœna esset applicanda. Sed hæc quæstio pertinet ad materiam de Restitution. et de Offic. judicis, ex quo nasci potest talis obligatio, si quæ est, et ideo illam remitto in 2. 2, quæst. 62 et 67. Deinde posset etiam inquiri, quando pœnæ multiplicantur in distinctis legibus, an sint omnes imponendæ, seu exequendæ, vel altera tantum. Quod tractant juristæ, ad quos hoc magis pertinet, ut Bartol. in leg. 2, ff. de Vi bon. raptor.; Anania, in cap. *Quod olim*, de Judæ.; Navar., in consil. 10 de Const., et attingit in cap. *Ita quorumdam*, de Judæ.; Glos. ultim., n. 24, 29 et 30. Breviter tamen dico, si leges ipso facto imponant diversas pœnas, tunc omnes incurri per idem delictum, vel ante, vel post declarationem, juxta verba legis. Probatur, quia non est major ratio de una pœna quam de alia : ergo vel neutra, vel utraque incurritur. Pri-

mum autem dici non potest, ut per se constat: ergo secundum. Nec etiam dici potest, incurri solam pœnam impositam a posteriori lege, quia posterior lex pœnalis non revocat diversam pœnam positam a priori lege, nisi ubi ex verbis, aut modo legis constat hanc esse mentem legislatoris, ut supra Navar. ex multis tradit, et dicemus infra tractando de abrogatione legum. At vero, quando pœna est ferenda per judicem, juristæ frequentius dicunt, in arbitrio judicis esse unam vel alteram pœnam legum imponere, non vero debere imponere plures simul. Quod etiam intelligendum puto, nisi sufficienter constet de mente posterioris legislatoris, voluisse addere pœnam pœnæ, illas multiplicando, quod fieri sæpe solet ad coercendam delictorum frequentiam, et delinquentium contumaciam.

CAPUT XII.

UTRUM IGNORANTIA EXCUSET PŒNAM LEGIS.

1. Dupliciter potest quis excusari a pœna legis sustinenda, vel quoad executionem tantum, vel quoad reatum et debitum; priorem modum attigimus capite præcedenti, scilicet, per dispensationem, remissionem in integrum, vel in parte, vel per commutationem. Ita enim revera fit, quando delinquens contraxit totum debitum pœnæ, postea vero vel propter paupertatem, vel debilitatem virium, aut alias justas causas, vel non potest pœna executioni mandari, vel non expedit, et ideo vel remittitur, vel commutatur. De alio ergo modo dicendum est in præsenti, videlicet, quando ex circumstantia, vel modo operandi excusatur quis ne fiat etiam debitor pœnæ, vel saltem non tantæ pœnæ, etiamsi fuerit legis transgressor. Et quamvis ex pluribus causis possit hæc excusatio oriri, nihilominus quia ignorantia frequentius allegari, vel intercedere solet, ideo de illa in particulari dicemus, et per similitudinem rationis, poterit doctrina ad alias excusationes facile applicari. Oportet autem nonnullas distinctiones ignorantiæ præ oculis habere, quæ latius in 1. 2, quæst. 6 et 76, traduntur. Nam ex parte modi est vulgaris distinctio ignorantiæ in probabilem, quæ invincibilis, et inculpabilis, et antecedens dici solet, et in improbabilem, seu culpabilem, aut vincibilem, seu consequentem (concomitantem autem omitto, quia, ut talis est, mea sententia, neque accusat neque excusat quoad exteriorem actum). Solet autem ignorantia culpabilis distingui in affectatam, crassam, et generaliter vincibilem. Verumtamen de affectata non loquor, quia nihil excusat; omnis vero alia, si talis sit, ut non excuset a culpa mortali, crassa, et supina in universum dici potest: si autem solum habeat admixtam negligentiam venialem, non est culpabilis, nisi secundum quid, recteque dicetur ignorantia levis. Loquor autem theologice: nam juristæ in ordine ad aliquos effectus juris aliter solent hanc ignorantiam culpabilem distinguere in illam, quæ ex lata, levi, vel levissima culpa procedit, ut videri potest in Covar., in 4, 2 p., cap. 6. § 8, n. 12, et in reg. *Possessor.*, 2 p., § 7; quæ distinctio nunc nobis necessaria non est.

2. Ulterius ex parte rei ignoratæ potest dari ignorantia, vel totius legis et prohibitionis ejus, vel solius pœnæ, ut quando quis non ignorat esse prohibitum, verbi gratia, hodie comedere carnes, ignorat tamen aliquam censuram vel pœnam illi peccato annexam. Et deinde quando ignoratur prohibitio ipsius legis humanæ, potest actus esse alias intrinsece malus, vel divina lege prohibitus, quod non ignoratur: aut potest tantum esse malus, quia prohibitus; ac proinde, si probabilis ignorantia humanæ legis interveniat, erit non malus, ac subinde bonus, vel indifferens. Denique nulla interveniente ignorantia juris, potest intercedere ignorantia facti, quia nimirum opus non putatur esse tale, quale per legem prohibitum est. Hæc de ignorantia. De excusatione vero distingui potest utrum sit in foro conscientiæ, vel in externo, vel in utroque simul. Ad utramque excusationem intelligendam, conferet animadvertere an pœna sit ipso jure lata, vel tantum ferenda.

3. *Omnis ignorantia quæ excusat factum ne peccatum sit, excusat pœnam debitam in utroque foro per se, nisi aliud in lege exprimatur.* —His positis, est prima generalis regula: Omnis ignorantia quæ excusat factum, ne peccatum sit, excusat etiam debitum pœnæ in utroque foro. Est communis sententia doctorum in cap. 2 de Constit., et videri potest Castro., lib. 2 de Leg. pœn., cap. 14; Tiraq., lib. 1 de utroque retract., § 35, Glos. 4, n. 27, qui refert alios, et probatur ex dict. cap. 2 de Constitut. dicente: *Quod culpa caret, in damnum vocari non debet*; et facit regula: *Cessante causa, cessat effectus*, cap. *Cum cessante*, de Appellat. Probatur etiam ex cap. *Apostolicæ*, de Clerico excommunicato ministrante, et cap. *Ut animarum*, de Constit., in 6, cap. *Proposuisti*, dist. 82: *Ignorantibus*, inquit, *non*

est venia deneganda; et idem sumitur ex cap. *Si vir*, de Cognat. spirit., ubi id notat Gloss. et ideo in leg. ultim., ff. de Decretis ab ordine faciendis, dicitur pœnam non imponi propter ignorantes, sed propter scientes. Ratio a priori est, quia lex justa non imponit pœnam, nisi ut pœnam; sed ablata culpa non habet locum pœna, ut pœna; ergo nec debitum ejus; ergo talis ignorantia quæ tollit culpam excusat omnino a pœna.

4. Statim vero occurrit instantia de lege pure pœnali; sed ex dictis in superioribus facile solvitur. Nam vel illa non est rigorosa pœna, sed veluti pars disjunctivi præcepti, et ideo incurri potest sine culpa; vel est talis pœna, quæ solum requirit culpam civilem, et legalem; unde cum proportione etiam in illa locum habet prædicta regula, quia, ut pœna illa debeatur, necesse est ut præcedat voluntarius actus, vel omissio contra legem. Quapropter si intercedat ignorantia quæ culpam excuset, aut excusare sufficeret si actus esset prohibitus, illa reddit actum involuntarium, et ideo etiam excusat illam pœnam. Atque similis responsio applicanda est ad similem instantiam, quæ fieri potest de irregularitate, vel alia simili inhabilitate, quando non imponitur sub propria et rigorosa ratione pœnæ, sed propter indecentiam. Tunc enim excusatio culpæ non impedit talem irregularitatem, quia non propter culpam, sed propter ipsum factum imponitur. Regulariter autem quando actus propter quem illa quasi pœna imponitur, est opus ipsiusmet personæ quæ defectum contrahit, oportet, ut sit illi voluntarius, nisi aliud in lege exprimatur: interdum enim sine ulla voluntate propria, et propter factum alienum incurritur irregularitas, quæ non est pœna. Dices, etiam simili modo solet aliquando incurri pœna propter factum alienum, non obstante ignorantia ejus qui pœnam sustinet, ut in simonia constat. Respondeo primo, regulam intelligi per se, et nisi aliud in lege exprimatur, quam limitationem expresse addit Dec. in dicto cap. 2 de Constit., lect. 2, n. 5. Secundo, dici potest etiam in eo casu non incurri illam pœnam sine culpa alicujus, ut, in simonia, licet ignoret accipiens, peccat fortasse dans beneficium, vel intercessor simoniacus. Quomodo enim actio erit simpliciter simoniaca sine culpa alicujus? Tunc ergo pœna illa non cessat, quia nec culpa omnino deest. Quod vero redundet pœna in eum qui non peccat, est per accidens; redundat enim non ut pœna, sed ut incommodum, quod tolerandum est propter commune bonum, quia non sine causa imponitur. Unde, si contingeret aliquid simile imponi per legem etiam ignorantibus omnibus qui in facto interveniunt, ac subinde cessante omni culpa, tunc haberet locum limitatio; quamvis etiam tunc dici posset illam non imponi ut pœnam, sed ut remedium ad tollendas occasiones, vel ad indecentiam vitandam, sicut dictum est de irregularitate non pœnali. Et ita in rigore non erit limitatio regulæ, quæ de propria pœna loquitur.

5. *Dictam regulam non tenere in ignorantia juris quidam sentiunt falso.* — Sed, licet hæc regula in facti ignorantia communiter recepta sit in utroque foro, nihilominus in ignorantia juris habet nonnullam dubitationem. Nam aliqui auctores absolute negant hanc ignorantiam excusare. Ita sentit Scot. in 4, d. 6, q. 8, et Turrec. in c. *Quibus*, de Consec., d. 4, n. 8, qui videntur maxime loqui de ignorantia juris humani, quando cadit in actum prohibitum jure divino, vel naturali, quam dicunt non excusare pœnam legis humanæ. Generalius vero loquitur Glos. in cap. ult. de Verbor. signif., in 6, verb. *Scientes*, ex regul. 13 juris, in 6: *Ignorantia facti, non juris excusat.* Nihilominus regula data cum proportione applicata, etiam in ignorantia juris locum habet, ut late ostendit Castro, l. 1 de Leg. pœn., c. 1, ad fin., et l. 2, c. 14. Item sentit Soto in 4, d. 3, a. 9, et ad 22, q. 1, a. 2; Covarr. in regul. *Possessor*, p. 2, § 4, n. 7. Et declaratur breviter in hunc modum: nam contraria sententia vel fundatur in hoc quod ignorantia juris nunquam est invincibilis, vel in hoc quod, licet sit invincibilis, non excusat a pœna; neutrum dici potest: ergo.

6. Minor quoad priorem partem clara est, quantum spectat ad jus positivum humanum; imo etiam quoad divinum positivum. Nam, licet fortasse in hoc rarius contingat ignorantia inculpabilis, tamen neque repugnat, nec videtur esse nimis rara inter homines rudes. Quin potius etiam de jure naturali, ostendimus supra interdum ignorari invincibiliter quoad aliquas conclusiones, quæ per se notæ non sunt. Et ratio omnium est, quia sæpe homo per se non valet scientiam omnium præceptorum consequi, et interdum, ac sæpe etiam deficiunt occasiones, vel opportunitates ad comparandam illam notitiam, sine hominis culpa aut voluntate, quia non habuit unde aut quomodo excitaretur ad illam notitiam procurandam. Dices: licet forte talis ignorantia aliquando

non sit in se culpabilis, nihilominus est culpabile applicari ad opus cum tali ignorantia propter periculum transgrediendi. Respondeo facile, imprimis non semper intercedere aliam applicationem ad opus, præter omissionem actus præcepti : deinde dicitur, quando intervenit opus factum ex ignorantia invincibili, extendi etiam ignorantiam illam ad applicationem ad opus, quia neque de illo periculo cogitatum est, nec dubium aliquod de tali obligatione in mentem venit. Et ita facile probatur altera pars minoris, quia ignorantia invincibilis, etiamsi juris sit, excusat a culpa, quia excusat a voluntaria transgressione legis; ergo et a pœna, juxta rationes factas pro conclusione.

7. Contingit autem interdum actum prohiberi duplici lege, divina et humana, et humanam invincibilier ignorari, cum tamen divina non ignoretur, et tunc homo non excusatur simpliciter a culpa, ideoque in eo casu probabile est non excusari regulariter loquendo a pœna legis humanæ, in quo sensu Scot. et Turrec. locuti sunt. Et ratio est, quia tunc non cessat causa pœnæ : lex enim humana non solum intendit punire transgressionem suam voluntariam, sed etiam culpam contra legem divinam commissam. Item, quia scientia pœnæ, ut statim dicam, non est necessaria ad incurrendam illam. Sicque rebaptizans fit irregularis, etiamsi ignoret legem ecclesiasticam de hac latam, si non ignorat invincibiliter divinam, ut latius dixi in tomo tertio, 3 part., disp. 31, sect. 6; ubi etiam notavi excipiendas esse censuras, quæ non contrahuntur quando lex ecclesiastica invincibiliter ignoratur, etiamsi alias actus sit malus contra legem Dei, quia requirunt contumaciam, ut sumitur ex cap. *Ut animarum*, de Const., in 6.

8. Igitur illa regula juris, si intelligatur quoad forum conscientiæ, debet intelligi regulariter, seu frequenter, quia ignorantia juris raro est invincibilis, quia unusquisque tenetur scire leges ad se pertinentes, ut tradit D. Th. 1. 2, quæst. 76, art. 4; et sumitur ex cap. 1 de Const., et ex leg. *Leges sacratissimæ*, c. de Legib. et ex leg. *Constitutiones*, c. de Juris et facti ignorant. Si autem illa regula intelligatur in foro externo (ut facilius exponitur), intelligitur secundum præsumptionem juris propter jura proxime citata; et nihilominus si ignorantia sufficienter probetur inculpabilis (quod difficile est), etiam in illo foro excusabit a pœna, propter alia jura pro assertione allegata, quæ indifferenter loquuntur; unde, etiamsi lex ponat pœnam ipso facto ante omnem declarationem, non tenetur quis in conscientia illam implere in eo casu. Quod si per judicem condemnetur, quia deficit in probatione, et ipse sit certus in conscientia de sua inculpabili ignorantia, licet exterius teneatur parere, tamen in conscientia non tenetur exequi pœnam, potestque illam omittere cavendo scandalum.

9. *Secunda regula.* — Secunda regula est, quando ignorantia non excusat a culpa gravi, propter quam pœna legis lata est, non excusat simpliciter a pœna, nisi in lege addatur verbum, quod scientiam aut dolum requirat. Prior pars communis est; tradit illam Panormit. in c. 2 de Constit., n. 6, ubi Deci., lect. 1, n. 8, Felin., n. 4, Bartol., in l. *Quod Nerva*, ff. Depositi., n. 20, et alii moderni relati et referendi. Et sumitur ex l. 1, ff. de Legibus, ubi dicitur, non solum scientes, sed etiam ignorantes esse transgressores legum, quod debet intelligi quando ignorantia est vincibilis, quæ non excusat a culpa, quia non tollit omnino voluntarium : unde sumitur ratio, quia hæc ignorantia non tollit causam pœnæ, quæ est culpa, quia non tollit omnino voluntarium; ergo nec pœnam excusat. Dixi autem esse necessarium ut talis ignorantia non excludat culpam, propter quam imposita est pœna, quia interdum potest ignorantia non excusare ab omni culpa mortali, et nihilominus excusare a pœna, quia excusat ab speciali gravitate orta ex speciali circumstantia, quam peccati gravitatem lex principaliter punire voluit. Ut, verbi gratia, si quis adulteretur invincibiliter ignorans matrimonium complicis, quamvis non ignoret non esse suam, excusabitur a pœna posita contra adulteros, licet in eo facto mortaliter peccaverit, quia illud peccatum tantum est in illo homine simplex fornicatio. Sic etiam, qui interficit hominem clericum, ignorans invincibiliter esse clericum, non tamen ignorans esse hominem, non incurrit pœnam canonis *Si quis suadente*, licet alias homicida sit, et canonem non ignoret.

10. *Existente ignorantia crassa integre sarciendum damnum.—Non habet locum diminutio in pœna imposita per legem : secus vero in imponenda per judicem.*—Sed quæret aliquis, an hæc ignorantia crassa diminuat saltem pœnam, esto non excuset a tota illa. In hoc duo distinguenda sunt, scilicet, damnum ob eam causam alteri illatum, quod reparandum et restituendum est, et propria pœna vindicativa. Quoad primum, non habet locum diminutio, sed integre resarciendum est damnum, ut su-

mitur ex l. *Quod Nerva*, ff. Depositi. et l. 1, ff. Si mensor falsum modum dixerit, et bene Glossa in l. *In actionibus*, ff. de In litem jurand., verb. *Non etiam*, et plura congerit Tiraquel., tract. de Pen. temperan., causa 14. Et ratio est, quia illa obligatio nascitur ex justitia commutativa, quæ respicit æqualitatem rei ad rem. Loquendo autem de propria pœna, subdistinguere oportet an contrahatur per legem ante omnem sententiam, vel imponenda sit per judicem. Nam in priori casu non habet locum diminutio, quia lex ipsa infligit pœnam simpliciter, et sine moderatione, et semper eodem modo loquitur, et ita nunquam diminuit illam; ergo nec reus auctoritate sua potest diminuere, tum quia ad hoc requiritur potestas publica, tum etiam quia esset suspectus dispensator in propria causa. Quin potius probabile existimo, quoties lex ponit pœnam ipso facto, quamvis requirat declarationem judicis, non esse in potestate illius diminuere pœnam, si absolute per sententiam declaret reum commisisse delictum, quia tunc non ipse imponit pœnam, sed legislator, et fortasse hæc est una ex potissimis differentiis inter sententiam declaratoriam, et condemnatoriam. Atque ita videmus usu servari in pœna confiscationis. At vero, quando pœna est imponenda per judicem, tunc potest in eo casu illam moderari, quia causa minor est, et quia hoc ei jure conceditur, juxta dicta in capite præcedenti.

11. *Ignorantiam solius pœnæ regulariter non excusare ejusdem pœnæ reatum.* — Et ex hac regula colligitur ignorantiam solius pœnæ regulariter non excusare ejusdem pœnæ reatum. Ita docet Covar. supra, et videtur necessario admittenda a doctoribus pro secunda regula citatis. Multi tamen nihilominus dissentiunt, ut Joan. And. in c. 2 de Const., in 6; et Felin. supra, n. 6, et alii quos Covar. refert, quibus assentire videtur Menochi., l. 2 de Arbitris, cent. 2, casu 185, n. 45, dicens legem requirere notitiam quoad pœnam, non quoad commodum. Quod dictum probat Sancius l. 3 de Matrim., disp. 36, n. 3, in fin. Fortasse vero intelligunt de notitia legis quoad prohibitionem, vel præceptum, non quod pœnam : sic vero dubia erit pars alia de præmio, de qua in l. sequ. Mihi ergo videtur illatio facta necessario colligi ex regula posita: quia ignorantia pœnæ, quantumcumque sit antecedens, non excusat culpam in transgressione legis, ut per se constat; quia, ut lex obliget in conscientia, non oportet ut addat pœnam : ergo, ut quispiam agat contra conscientiam, violando legem, non oportet ut sciat pœnam : illa ergo ignorantia non excusat culpam; ergo nec pœnam, quia non cessante causa non cessat effectus. Item quia illa ignorantia ad summum facit, ut illa pœna non sit voluntaria; hoc autem nihil refert, quia pœna potius postulat ut involuntaria sit. Atque ita videmus servari tam a Deo quam ab hominibus : puniet enim Deus æterna pœna etiam illos qui ignorabant suis peccatis deberi talem pœnam ; et ad hominibus suspenditur fur, etiamsi pœnam ignoraverit. Neque in contrarium video rationem alicujus momenti. Dixi autem *regulariter*, propter censuras, præsertim excommunicationis, de quibus est magna controversia, an ignorantia censuræ excuset illam, quam tractavi in tom. 5, disp. 4, section. 9, et dixi admittendam esse exceptionem : nam ratione contumaciæ requisitæ est ibi specialis ratio. Denique intelligendum hoc est per se, ac præcise; nam, si ignorantia pœnæ redundet in ignorantiam obligationis legis, quia nimirum existimat talis persona, legem non imponentem pœnam gravem, non inducere gravem obligationem, tunc jam illa ignorantia excusare posset culpam, et consequenter pœnam.

12. Dicti autem jurisperiti in hoc differentiam faciunt inter legem punientem actum jam damnatum, et legem de novo damnantem et punientem actum, ut doctrina data procedat in priori, non in posteriori; sed non est necessaria distinctio, quia in utroque causa ignorantia solius pœnæ non excusat illam, extra censuras. Quia, licet lex puniat factum alias damnatum, nihilominus punit illum ut culpabilem simpliciter; sed hæc culpa non excusatur per ignorantiam solius legis punientis; ergo nec pœna. Item si eadem lex prohibet actum alias non damnatum, et simul punit illum, qui committit illum actum ut damnatum per talem legem, quam ut prohibentem non ignorat, incurrit pœnam ejus, licet ignoret eamdem legem ut punientem, sicut dictum est; ergo idem erit etiamsi actus damnetur per aliam legem, si talis damnatio et malitia actus non ignoratur. Patet consequentia, quia valde accidentarium, et per accidens esse videtur, quod damnatio et punitio fiant per eamdem legem, vel per diversas, quia lex non punit culpam præcise, et quasi formaliter, ut a se prohibitam, seu ut est contra suam prohibitionem, sed absolute punit talem culpam. Sicut modo dicebamus de lege puniente furtum, et idem est de lege puniente simoniam contra jus divinum; nam incurritur, licet quis ignoret pœ-

nam, vel prohibitionem juris humani. Eademque ratio est de similibus. Nec video objectionem alicujus momenti, et ita docet Panormit. in cap. *A nobis*, de Sententia excommunicat., et latius Deci., in dicto cap. secundo de Const., lect. 1, numero decimo tertio, et alii multi, quos Felin. supra refert. Neque etiam oportet distinguere inter pœnam latam ipso facto per legem, vel per judicem imponendam, licet ita distinguant Bart. et alii, prout refert idem Felin., dicentes pœnam lege latam ipso jure excusari per illius ignorantiam, non vero ferendam. Hæc enim distinctio nec jure, nec ratione fundatur. Rationes enim a nobis factæ generaliter procedunt, et probant pœnam simpliciter latam, simpliciter etiam incurri, non obstante ignorantia pœnæ, quia hæc non excusat causam pœnæ, et ita non potest excusare pœnam, vel pœnæ reatum.

13. Secunda pars assertionis posita est propter quasdam leges, quæ expresse addunt verbum *scienter*, aut *præsumpserit*, aut *qui temere hoc fecerit*, vel aliud æquivalens, quod dolum requirit, ut juristæ loquuntur. De quibus legibus dixit Glossa citata cap. ult. de Offic. delegati, verb. *Scientes*, non obstante tali forma legis, incurrere pœnam ejus, qui ex ignorantia crassa illam violat. Idem tenet Gloss. in cap. 1 de Consanguin. et affinit., verb. *Scienter*, quas secuti sunt multi, quos refert Tiraq. in dicto tract. de Pœnis temperandis, causa 13, n. 22. Fundantur in dicta l. 1, ff. Si mensor falsum modum dixerit, quæ dicit, ignorantiam crassam æquiparari dolo; et ratio esse potest, quia non excusat culpam gravem contra talem legem.

14. Sed nihilominus assertio posita certa est, et pro materia de censuris necessaria, quam ibi sequuntur communiter doctores, præsertim Cajet., verb. *Excommunicatio*, explicando fere singulas excommunicationes, et Navar. in Sum., cap. 27; et dixi late in t. 5, disp. 4, sect. 3, a num. 9, et sequitur Tiraq., supra n. 23 et sequent., referendo plures. Ratio autem est, quia pœnæ, ut in jure dicitur, leniendæ sunt potius quam exaggerandæ, cap. *Pœnæ*, de Pœnit., dist. 1, et l. *Pœnæ*, ff. de Pœnis; sed quando lex addit talia verba, ipsamet moderatur pœnam, nec vult illam incurri, nisi quando peccatum habet talem circumstantiam; ergo non est extendenda, ut sine illa circumstantia incurratur. Et confirmatur, quia paulo superius dixi, quamvis ignorantia non excuset culpam mortalem, si excuset modum, aut circumstantiam, aut speciem peccati, quam lex respicit, satis esse ut excuset pœnam, quia revera tollit causam ejus; ita vero est in præsenti: nam peccare ex certa scientia est circumstantia quæ multum aggravat culpam et injuriam, quam gravitatem respicit lex, quando similia verba addit; ignorantia autem, licet sit crassa, excusat illam gravitatem, esto non excuset culpam mortalem; ergo id satis est ut excuset pœnam talis legis.

15. Atque ita patet responsio ad rationem in contrarium. Nam, licet talis ignorantia non excuset absolutam gravitatem peccati, excusat nihilominus ab illo modo gravitatis peccati, sine quo noluit lex peccatum punire, ut verba dicta significant. Ad dictam autem l. 1 respondetur spectando rem ipsam, et in conscientia, et quoad gravitatem culpæ, solam ignorantiam affectatam æquiparari scientiæ, quia sola illa voluntarium directum includit, ut bene notavit Glos. ex textu satis expresso in c. *Eos*, de Tempor. ordin., in 6. Quin potius non defuerunt, qui dixerint, etiam ignorantiam affectatam sufficere ad excusandam in simili casu pœnam legis, quia est minor quam scientia, argumento cap. *Cum inhibitio*, § 1 de Cland. despons., ibi: *Non expertes scientiæ, vel saltem affectatores ignorantiæ*. Quod sensit Crotus in cap. *Ut animarum*, de Const., in 6. Sed revera ignorantia affectata in jure æquiparatur scientiæ, quia et sufficit ad directam intentionem, temeritatem, et præsumptionem : et includit scientiam saltem periculi et dubitationis, et hac ratione quodammodo videri potest potius augere culpam quam minuere, ut in 1. 2 latius traditur. Seclusa ergo ignorantia affectata, alia crassa et negligens non æquiparatur scientiæ. Illa vero lex 1 intelligenda est de æquiparatione non in culpa, vel pœna, sed in obligatione ad reparandum damnum inde subsecutum : nam qui negligenter, vel ignoranter crasse exercet ministerium suum, tenetur restituere damna secuta, non minus quam si certa scientia fecisset. Quod ita bene explicuit alia Glossa in l. *In actionibus*, verb. *Non etiam*, ff. de In litem jurando. Possunt etiam æquiparari in pœna imposita ipso jure, quando lex non addit particulam *scienter*, vel similes, sed simpliciter punit transgressores; at vero quando addit particulam *scienter*, nullo modo æquiparantur, nec incurritur talis pœna propter actum ex ignorantia crassa factum, ut dictum est.

16. *Ignorantia excusans peccatum mortale, excusat a pœna gravi legis.* — Tertia et ultima regula est: ignorantia quæ excusat culpam

mortalem, licet non excuset culpam venialem, excusat a pœna gravi legis. Ita sentit Soto, l. 5, de Just., q. 1, a. 9, ad finem: Med., c. de Pœn., tract. de Jejun., quæst. de Necessitate servandi jejunium. Ratio est, quia talis ignorantia vere tollit causam et fundamentum talis pœnæ, quia pœna gravis non solet imponi per leges humanas, nisi propter culpam mortalem, ut supra dictum est. Unde hic potest a fortiori applicari illud principium, quod ignorantia, excusans circumstantiam quam respicit lex, excusat pœnam, etsi maneat culpa mortalis: nam multo magis excusabit, si maneat tantum culpa venialis, quia leges humanæ non solent ita punire veniales culpas, præsertim illas quæ non fiunt directa voluntate, quales sunt illæ quæ fiunt ex tali ignorantia: unde talis actus imperfecte voluntarius et humanus dici potest: merito ergo excusatur sic delinquens a tali pœna. Secus vero esset si pœna esset levis, quæ juste in culpam venialem cadere possit: nam tunc verba legis servanda sunt. Inde vero oriri poterant variæ quæstiones de censuris et irregularitatibus, an propter veniales negligentias incurrantur. Sed illæ in locis propriis tractatæ sunt. Supererat hoc loco dicendum de interpretatione stricta legis pœnalis, sed hoc reservamus in libr. 6, ubi de interpretatione legis humanæ dicemus. Reliquum ergo est ut ad alias onerosas leges transeamus.

CAPUT XIII.

AN LEGES PER QUAS TRIBUTA IMPONUNTUR PURE PŒNALES SINT.

1. Quod hæ leges tributorum onerosæ sint, et inter odiosas computentur, notissimum est, tum ex communi sensu non solum jurium et doctorum, sed etiam omnium hominum; tum etiam ex ipsis terminis, ut illos exponendo statim patebit; ideoque ad hunc locum spectant, et merito cum lege pœnali conjunguntur, quia sunt adeo similes, ut earum differentiam prius explicare necessarium sit. Prius vero circa nomen tributi advertere oportet, aliquos existimasse illud derivari a tribus, ut, scilicet, quia pecuniæ olim tributim imperabantur, inde tributa sunt appellata. Alii vero putant e contrario tribum a tributo esse appellatam. Nam quia tributa exigebantur a singulis partibus in quas totus populus dividebatur, ideo partes illæ tribus sunt appellatæ. Et hoc videtur verisimilius; sequitur Gregor. Lop. in l. 25, tit. 13, p. 5; Gloss. 2, cum Joan. de Platea in rubr., c. de Annon. et trib. Unde etiam videtur verisimilius tributum a verbo *Tribuo* derivatum esse, ut sentit etiam Ulpian. in l. *Ager*, § *Stipendium*, ff. de Verb. signif. Juxta hanc autem vocis etymologiam, quæcumque pensio aut portio determinata, quæ alteri ex jure aliquo persolvitur, poterit tributum appellari, lata et generali significatione, sive pensio illa ad jus privatum pertineat, sive ad publicum. Verumtamen jam vox illa, sive ex usus accommodatione, sive per antonomasiam, significat pensionem publicam, quæ ad regios sumptus, seu communes reipublicæ operas, per singulos de populo distribuitur, et stata lege persolvitur. Sunt autem alia etiam nomina, quibus tributa significantur, ut vectigal, pedagium, et similia, quæ quasi specificas rationes tributorum indicant, licet interdum generalius usurpentur; et ideo eorum significationes breviter exponere necessarium existimo.

2. *Tributum dividitur in reale, personale, et mixtum.—Reale quid. — Canon quid.* — Ut autem commodius fiat, oportet prius distinctionem tributi adnotare, in reale, personale, et mixtum, quæ sumitur ex l. ult., ff. de Muner. et honor. Reale dicitur, quod pro rebus immobilibus, et fructibus earum quotannis persolvitur, quo modo decimæ ecclesiasticæ possunt dici tributa realia, quamvis nec sub hac vice comprehendi soleant, nec de illis nunc disseramus. Solent igitur ita vocari pensiones quædam quæ penduntur regibus et principibus ex terris et agris, quæ a principio ad eorum sustentationem illis applicata fuerunt, ipsi vero in emphyteusim vel feudum aliis ea donarunt sub certa pensione annua, quæ in jure civili solet *canon* appellari, quia certa regula et lege præscripta erat, l. 1, c. de Indictionibus, l. 10. Solet etiam hæc pensio appellari *vectigal*, et agri ei subjecti *vectigales*, ut patet ex l. 1 et 2, ff. Si ager vectigal. Alia vero significatio hujus vocis statim tradenda, magis propria et usitata est. Personalia tributa dicuntur, quæ ratione tantum personæ solvuntur, et vocantur *census*, juxta illud Matthæi 22: *Licet censum dare Cæsari, an non?* Nam census ille tributum personale erat, propter quod imponendum facta est descriptio, quam narrat Lucas c. 2, et Actor. 5, ut probabilior fert sententia ex Josepho, lib. 18, et Antiquit. cap. 1, et expositoribus ibi. Quod tributum generali nomine tributi appellatur Lucæ c. 20, a Matthæo vero speciali, vel fortasse illæ voces synonymæ sunt respectu principis, licet res-

pectu privatorum soleant distingui, ut notat Panormit. in c. *Innovamus*, de Censib., n. 3, quod solum pertinet ad usum vocis, ut dixi. Proprie item personale tributum vocatur a juristis *capitatio*, in l. ult., § ult., ff. de Mun. et honor., et l. *Sacrosancta*, c. de Sacrosanctis Eccles., quia, scilicet, per capita solvuntur. Mixta dicuntur quæ pro rebus præsertim mobilibus et personis solvuntur ; hujusmodi sunt *gabella*, quæ solvitur de rebus, aut venditis, hispane *alcavalla* ; item *vectigal*, quo nomine in jure significatur tributum debitum ex mercibus invectis in provinciam, vel ex illa evectis. seu quæ per pontes, aut portus vehuntur, juxta l. *Vectigalia*, ff. de Public. et vectigal., et l. *Ex præscriptione*, c. Vectigal. Et ita distinguitur vectigal a tributo tanquam species a genere: licet interdum videantur condistingui tanquam duæ species, ut apud Paul. Rom. 13: *Cui tributum tributum, cui vectigal vectigal*, ut tributum videatur significare pensionem debitam ratione personæ vel possessionis; vectigal autem ratione mercium, vel rerum quæ portantur. Et hoc habet etiam fundamentum in jure, l. 1, § 1, ff. de Publ. et vect., et ibi notat Gloss. verb. *Pendant*. Ordinario vero usu nomen *tributi* generale est, *vectigalis* speciale, quod solet etiam appellari *portorium*, l. 3, c. de Vectigal.

3. Alia vocantur *angaria*, l. *His oneribus*, ff. de Vacat. et excus. mun., et l. *Neminem*, c. de Sac. Eccl., ubi Gloss. inquit : Angaria sunt quæ sunt in operis personarum. Alia vocantur *pedagia* et *guidagia*, quorum significatio nota est; et de illis videri potest Gloss. in cap. *Super quibusdam*, de Verb. signific., ubi pedagium pro vectigali ponitur; vide etiam Sylv., verb. *Gabella*, in princ.; Navar., in cap. *Fraternitas*, a n. 41. Et de his posterioribus tributis sub nomine pedagii dicitur in c. *Quanquam*, de Cens., in 6, regulariter esse in jure reprobata, non quia semper injusta sint, sed quia solent esse suspecta. Omnis autem hæc tributorum varietas, quantum ad præsens spectat, materialis est; sumitur enim vel ex rebus super quas imponuntur, vel ex fine et causa impositionis : formalis autem ratio obligationis eadem est in omnibus, et ideo de illis tantum generatim loquemur. Alii vero explicant illa tria membra ex parte oneris seu pensionis alicui impositæ : aliquando enim est opus seu labor personæ, et ideo personalis dicitur: interdum vero est res aliqua, vel usus ejus, ut pecunia, triticum, gallinæ, vel usus equi aut domus; nonnunquam vero utrumque includit, ut si quis certis temporibus teneatur servire principi, persona et sumptibus suis. Quæ explicatio habet etiam fundamentum in dicta leg. ult. Tamen etiam est valde materialis et magis habet locum in privatis oneribus, seu muneribus, quam in tributis, quæ frequentius solent in pecunia exigi, quamvis aliquando etiam alia onera exigantur, de quibus, quod spectat ad justitiam legum, eadem est proportionalis ratio.

4. *Obligatio est in conscientia ad solvenda tributa realia, licet non petantur.* — Ex his ergo facile intelligitur quæstionem propositam non habere locum in tributis realibus; nam, ut bene dixit Navar. supra, sunt maxime naturalia, et præ se ferunt justitiam, quia exiguntur de rebus propriis, et in contractu justo fundata sunt. Et ideo leges per quas talia tributa solvi præcipiuntur, etiamsi in illis addatur pœna, sine dubio pure pœnales dici non possunt, sed morales, sicut sunt aliæ de servandis contractibus et implendis promissis, et in universum de reddendo debito quod unicuique ex justitia debetur. Unde etiam certum est tales leges obligare in conscientia ad solvenda talia tributa, integre et sponte, et sine ulla diminutione ac fraude, etiamsi non petantur : quia sunt debita ex justitia commutativa, quæ secum affert hanc intrinsecam obligationem, nisi ex consuetudine vel scriptura constet aliam fuisse conditionem pacti seu oneris rebus ipsis impositi : nam tunc illæ servandæ sunt, et ita de his tributis nihil amplius hic dicemus : pertinent enim ad materiam de feudis et aliis regalibus, ut vocant.

5. Circa alia vero tributa ratio dubitandi esse potest, quia hæc tributa poni ordinarie solent sine verbo præcipiendi, seu statuendi sub aliqua conditione pœnali : ergo leges quibus præcipiuntur mere pœnales sunt. Probatur consequentia, quia per talem conditionem indicatur tributum non poni sub reatu conscientiæ, sed sub reatu solius pœnæ; ut supra de lege pure pœnali dictum est. Confirmatur ac declaratur, quia, interpretando has leges in hoc sensu, servatur æquitas justitiæ quæ ad talem obligationem necessaria est: hoc enim modo non defraudatur rex pensione sibi debita, quia per adjectionem pœnæ compensatur sufficienter quidquid de bonis ejus per denegationem tributi diminui potest : ergo pœna imposita est ad resarciendum, vel potius vitandum nocumentum regis, quo cessante cessat etiam obligatio in conscientia solvendi tributum, vel ex ipsa rei natura, quia nulla sit inæqualitas, vel ex intentione legislatoris rationabiliter præ-

sumpta. Quæ præsumptio confirmatur; nam sic explicatæ leges tributorum erunt moderatæ et tolerabiles, quæ in majori rigore erunt nimis duræ, et fortasse injustæ. Et pro hac sententia referri possunt auctores qui dicunt tributa non deberi in conscientia prius quam petantur, quos cap. 15 referemus. Atque ita tenet aperte Angel., verb. *Pedagium*, n. 6, et possunt citari omnes qui legem pœnalem negant in conscientia obligare, sicut consequenter tenuit Nav. in sum., cap. 23, n. 60, loquens specialiter de vectigalibus et portoriis. Declarat tamen, postquam aliquis cecidit in commissum, non posse res defendere vi et armis, quia juste impeditur et punitur; posse tamen fugere, vel modo alio licito evadere, si potest.

6. *Conclusio.* — Dicendum nihilominus est leges tributorum ex genere suo, seu ex vi materiæ, nec per se habere ut pœnales sint, neque etiam esse mere pœnales ex eo tantum quod in eis pœna adjiciatur, nisi ex verbis aut circumstantiis legis aliud constet. Hanc doctrinam existimo esse communem, eamque late tradit Covar. in regula *Peccatum,* 2 part., § 5. Eamdemque supponunt omnes qui dicunt leges tributorum obligare in conscientia, quos infra cap. 15 referemus. Sensus autem est nihil speciale in hoc haberè leges tributorum, ac subinde sicut alias leges, ita et has posse tribus modis ferri, scilicet, per purum præceptum sine adjectione pœnæ, et præcipiendo simul et adjiciendo pœnam non solventibus, et imponendo tributum sub onere tantum pœnæ sine interpositione præcepti; ratio generalis est, quia materia harum legum est capax omnium horum modorum, et nulla est ratio ob quam aliquem illorum excludamus. Quod ita breviter declaratur et probatur, quia in lege tributi duæ partes distingui possunt et debent. Una est imperans seu imponens tributum, alia est imponens pœnam non solventibus tributum; hæc autem pars non est per se ac necessario conjuncta cum prima, sed pendet ex arbitrio principis, ut per se notum videtur; tum quia secunda pars est posterior, et re omnino distincta a prima, et prior non pendet essentialiter a posteriori: ergo potest poni sine illa; tum etiam quia posset lex comminari tantum pœnam in genere non solventibus tributum, nimirum, quod digne puniantur nisi solvant, non taxando pœnam, sed relinquendo arbitrio judicis, sicut in aliis rebus non minus gravibus sæpe fit: ergo etiam potest nullam omnino mentionem pœnæ facere, sed simpliciter imperare tributum; nam ibi implicite includitur transgressorem fieri reum pœnæ, et posse puniri saltem arbitrio judicis: est ergo possibilis ille prior modus, de aliis vero res est manifesta.

7. Hinc ergo aperte concluditur prima pars assertionis; nam leges tributorum ex genere suo, et ex vi materiæ suæ tantum habent, ut tributa imponant, ut declaratum est; sed ut sic non sunt pœnales: ergo. Probatur minor, quia, licet tributum sit aliquando onerosum vel laboriosum, non tamen supponit culpam, nec transgressionem aliquam, etiam civilem, propter quam vindicandam, vel coercendam imponatur: ergo nullam habet rationem pœnæ; ergo ex hoc capite non habet talis lex quod pœnalis sit. Confirmatur, quia multæ aliæ leges possunt imponere graviora onera, vel imperare res difficiliores, quæ non propterea sunt pœnales, ut in legibus militiæ, et similibus manifestum est. Denique materia talium legum est materia justitiæ commutativæ, continetque veluti justum stipendium, seu subsidium reddendum regibus ad sustentanda onera muneris sui, juxta illud Pauli Rom. 13. : *Solvite omnibus debita, cui tributum tributum*, etc. Et rationem reddit, *quia ministri Dei sunt, in hoc ipsum servientes;* ideo enim (inquit) *tributa præstatis :* ergo hæ leges, ut tales sunt, nullo modo possunt dici pœnales, sicut leges taxantes pretia rerum, vel stipendia operariorum, aut militum, non possunt dici pœnales respectu eorum qui talia stipendia solvere coguntur, quia in eorum utilitatem vel commodum illæ res vel munera fiunt, vel conferuntur.

8. Dices, interdum tributum aliquod potest imponi in pœnam, ut recte docuit Victor., relect. de Jur. belli, n. 57, et colligitur ex Deuter. 20, et patet, quia rex potest punire civitatem rebellem, vel aliud regnum, aut rempublicam quæ injuriam sibi intulit, postquam illam expugnavit : ergo potest justo arbitrio eligere aliquod tributum quod illi in pœnam imponat. Respondeo nos formaliter loqui de tributo, ut tributum est, secundum proprium finem et quasi intrinsecam naturam ejus, et sic manifestum est non esse pœnam. Nihil tamen obstat quominus similis impositio fiat in pœnam. Tunc autem sequetur naturam pœnæ quoad obligationem; solum est considerandum in istis casibus et similibus tributum non imponi propter delictum futurum, sed propter jam factum, et post justam condemnationem, ut supponitur; et ideo ita obligari homines ad illud tributum solvendum, sicut obligatur

reus ad solutionem pecuniariæ pœnæ, postquam ad illam est juste condemnatus.

9. Ex his ulterius infertur leges tributorum, spectatas præcise secundum id quod per se et intrinsece requirunt, esse veras leges morales obligantes in conscientia. Probatur, quia si lex hæc imperat tributum sine adjectione pœnæ, imponit necessitatem solvendi tributum, et non imponit necessitatem pœnalem, quia, ut supponimus, illam non exprimit; ergo imponit necessitatem in conscientia. Probatur ultima consequentia, quia alias esset lex inutilis et inefficax : nullo enim modo cogeret transgressorem ; quia si non obligaret in conscientia, neque postea posset quis propter transgressionem puniri, quia neque sub tali conditione fuit posita. Secundo, quia lex superioris absolute posita obligat in conscientia juxta capacitatem materiæ ; sed illa materia est capax obligationis rigorosæ ; nam est materia justitiæ, et justi stipendii solvendi, ut declaratum est : ergo. Quin potius, licet talis lex non contineret alia verba præceptiva præter taxam quantitatis solvendæ principi in tributum, obligaret in conscientia, quia debitum alendi et sustentandi onera regis naturale est : ergo, eo ipso quod lex humana taxat quantitatem et modum, obligat in conscientia ad servandam illam, quia illud statim est medium justitiæ, ut, in aliis pretiis rerum quæ lege taxantur, et in decimis ecclesiasticis, quoad quotam taxatam per Ecclesiam, est manifestum videre.

10. *Adjectione pœnæ non datur vassallo optio ut tributum vel pœnam solvat, licet non repugnet dari legem sic ligantem sub disjunctione.* — Jam ergo probatur secunda pars assertionis ex dictis de lege pœnali in communi ; nam adjectio pœnæ non tollit obligationem quam eadem lex præcise lata sine pœna induceret ; sed ostensum est legem tributorum, ut moralis est, præcise latam obligare in conscientia : ergo, licet illi addatur pœna, obligabit per se ad tributum persolvendum vel restituendum (cum contra justitiam non sit solutum), absque ulla condemnatione vel sententia, etiamsi tunc nemo obliget ad pœnæ solutionem ante sententiam, juxta generalem doctrinam datam de lege pœnali. Quæ non minus habet locum in legibus tributorum quam in aliis, supposita paritate in verbis legis : nulla enim ratio discriminis excogitari potest. Declaraturque in hunc modum, quia in tali lege mixta, seu quasi composita ex tributo et pœna, ad diversos fines ordinantur impositio tributi et adjectio pœnæ: tributum enim est ad sustentationem principis, seu ad satisfaciendum naturali obligationi dandi stipendium justum laboranti in nostram utilitatem ; pœna vero est ad cogendum ut prior obligatio impleatur vel puniendum delictum si omittatur : ergo, licet tributum sit justum et adæquatum fini suo, et obligatio ejus integra maneat, juste additur comminatio pœnæ, et executio ejus, si culpa intercedat, ultra integram tributi exactionem. Sicut in pœnis conventionalibus quæ addi solent inter contrahentes, juste exigi potest pœna a violatore contractus, etiam ultra interesse et satisfactionem damni illati, ut supra dictum est. Idem ergo est in præsenti ; intercedit enim veluti contractus inter principem et subditos, ut ille gubernet, hi vero ipsum alant per tributorum solutionem ; et ad soliditatem hujus contractus pœna potest adjungi, quæ non minuat vim aut obligationem contractus, sed novam coactionem adjungat. Unde etiam potest ita declarari, quia propter adjectionem pœnæ non conceditur libertas, seu optio vassallo, ut vel tributum solvat, vel pœnam patienter sustineat, si illi imponatur : sic enim adjectio pœnæ non augeret efficaciam legis, sed minueret, quod plane est contra intentionem talium legislatorum : ergo, addendo pœnam, non tollunt præceptum, sed confirmant et urgent illud : ergo semper lex per se obligat, licet illi addatur pœna. Et revera hoc est maxime consentaneum fini talis legis, et, ut sic dicam, quasi connaturale illi, ut in puncto sequenti magis explicabo.

11. Superest ergo explicanda tertia pars assertionis, nimirum, quando ex verbis et forma legis constiterit mentem legislatoris esse non absolute imperare tributum, sed solum sub conditione, nisi quis malit fieri pœnæ obnoxius, seu (quod perinde est) sub disjunctione, vel solvendi tributum, vel pœnam ob non solutionem, si de illa feratur judicium, sustinere : tunc leges non obligare in conscientia determinate ad solutionem tributi, sed solum per modum pœnæ, seu simul cum illa, quando exigatur. In qua parte duæ includuntur : una est posse tributum sic tantum imponi, et hoc est per se notum ; nam pendet ex voluntate principis, et non continet injustitiam nec rigorem, sed potius lenitatem ; nam in eo videtur princeps potius ex parte cedere juri suo quam in aliquo excedere. Ac denique non magis repugnat hic modus legis in hac materia quam in aliis ; nulla enim ratio discriminis afferri potest, ut de aliis argumentati sumus. Altera pars est, quod, posita tali lege, illa non obligat in conscientia

statim seu determinate ad solutionem tributi. Et hæc etiam est evidens eisdem fere rationibus; tum quia obligatio hæc pendet ex voluntate principis; ipse autem princeps satis per talia verba declarat nolle se obligare absolute, sed tantum sub prædicta conditione seu disjunctione: tum etiam quia non est major ratio de hac materia quam de aliis; in aliis vero lex illa non obligat in conscientia nisi modo dicto, ut supra ostensum est: ergo neque in ista.

12. Statim vero insurgit dubitatio supra etiam de lege pœnali generatim tractata, an leges tributorum adjicientes pœnam, ut regulariter feruntur, intelligendæ sint juxta hanc ultimam partem, vel juxta secundam. Sed de hoc puncto dicemus plura paulo post in c. 15; nunc breviter censeo leges has pœnales imponentes tributa sub pœna esse mixtas, ac subinde per se obligare in conscientia ad solutionem tributi. Ratio est, quia verba legis ordinarie sunt præceptiva, sicut sunt communiter in aliis legibus moralibus, quæ ad bonum regimen reipublicæ ordinantur, ideoque obligant in conscientia, non obstante adjectione pœnæ. Secundo, quia intentio talis esse præsumitur, nisi aliud certo constet morali certitudine, quia (ut dicebam) per pœnam volunt principes augere efficaciam legis, non minuere; et quia per se primo intendunt in effectum consequi tributum sibi et communi bono reipublicæ necessarium. Unde est tertia ratio, quia materia talium legum maxime postulat hujusmodi obligationem, quia est materia justitiæ, et in re gravissima, ac pertinente ad commune bonum; imo necessaria moraliter ad reipublicæ conservationem et gubernationem; ergo illi materiæ quasi debetur et connaturale est præceptum per se et absolute obligans, et non tantum sub conditionali pacto sustinendi pœnam, quod est valde per accidens, et de se insufficiens ad gravissimum tributorum finem. Ideoque censeo non esse regulandas has leges per illas, quæ sub pœna prohibent venari, aut ligna cædere, aut aliquid e regno extrahere: nam hæ prohibitiones et similes sunt multo minoris momenti, ordinarie loquendo et extra causas gravis necessitatis regni, et ad illas sufficit illa coactio, vel compensatio quasi contingens per pœnam. Tributorum autem impositio et solutio est per legem intenta tanquam per se debita, et necessaria reipublicæ ac principi, et ideo ex se postulat proprium ac directum præceptum, per se et absolute obligans, etiamsi pœnæ accumulentur. Quapropter non existimo sufficere quod lex loquatur conditionali modo, si quis non solverit tale tributum tali pœna puniatur, ut illo modo intelligatur. Nam talis lex supponit necessario tale tributum esse debitum, et ideo moraliter nunquam ponitur illa conditionalis, nisi post impositionem tributi, quæ fit per absolutum præceptum, vel saltem per taxationem quantitatis solvendæ, qua facta, naturalis lex justitiæ obligat ad tributum solvendum, etiam ante adjectionem pœnæ: illa autem obligatio non adimitur propter conditionalem illam adjunctam, ut ex dictis constat. Illa ergo non sufficit in tali materia ad præsumendum legem esse pure pœnalem; sed oportet ut vel clarioribus verbis declaretur, vel ex aliis circumstantiis, aut certa consuetudine colligatur.

13. *Fit satis argumentis contrariæ sententiæ.* — Ad fundamentum ergo contrariæ sententiæ, respondetur ad summum probare tertiam partem assertionis nostræ; quia vero simpliciter procedit contra secundam, et intendit ex adjectione pœnæ inferre ablationem absolutæ obligationis in conscientia, respondetur negando hanc consequentiam; quia non est hoc necessarium ad æquitatem justitiæ, ut ostensum est; quin potius, ad providendum sufficienter justitiæ et æquitati quæ debet servari inter principem et subditos, necessarium est ut subditi simpliciter et absolute obligentur in conscientia ad justa tributa solvenda, et ut rebelles distincta pœna puniantur. Alia enim est justitia vindicativa a commutativa, et prior obligatio ad commutativam pertinet, et transgressio ejus constituit novum reatum, seu debitum in ordine ad justitiam vindicativam. Neque etiam de intentione legislatoris aliud præsumi potest ex vi solius comminationis pœnæ, ut ostensum est, neque ulla inæqualitas, vel nimius rigor resultat in his legibus ex illo solo capite, magis quam in aliis omnibus quæ præcipiendo pœnam transgressoribus minantur; vel quam in contractibus justis et æqualibus, quibus nihilominus adjicitur pœna, ultra interesse, ut dictum est.

CAPUT XIV.

DE POTESTATE NECESSARIA UT LEX TRIBUTUM IMPONENS JUSTA SIT.

1. Quoniam obligatio legis ex illius justitia maxime pendet, et justitia tributorum multas conditiones requirit, ideo illas explicare necessarium est, quod discurrendo per causas tributorum optime fiet. Quod ergo ad efficientem

spectat, certum est necessariam esse potestatem ad imponendum tributum in eo qui hujusmodi legem statuit, alioqui non erit justa, sed tyrannica. Conclusio est clara, quia ubi deest potestas, actus non potest esse validus, nedum justus. Item quia superior non potest præcipere, nec inferior tenetur obedire : hæc enim correlativa sunt; denique, quia prima conditio necessaria ad justitiam legis est potestas ferendi illam, ut supra visum est : ergo eadem requiritur cum proportione in lege imponente tributum. Imo hic considerandum est non omnem potestatem quæ sufficit ad condendam legem in aliis materiis, sufficere ad imponenda tributa; nam leges potest interdum condere princeps non supremus, aut civitas, aut magistratus juxta sui muneris institutionem; tributum autem imponere non potest, nisi supremus princeps non recognoscens superiorem in suo ordine, ut ex dicendis constabit; et ideo specialiter requiritur hæc conditio in legibus tributorum, præter conditionem omnibus legibus generalem.

2. *Tributum non potest imponere nisi princeps supremus non recognoscens superiorem in suo ordine.*—Statim vero occurrit inquirendum quinam habeant in republica hanc potestatem. Respondeo, quod attinet ad leges civiles, primum omnium esse hanc potestatem in imperatore, l. 1 et 2, C. Nova vectigalia institui non posse, ubi in lege secunda additur, civitates non habere hanc potestatem, et idem habetur in l. *vectigalia*, ff. de publican. et vectigal. Intelligendum autem est nunc durare hanc potestatem in imperatore in terris imperii in quibus supremam potestatem retinet, non tamen in aliis regnis, seu provinciis in quibus jam illam amisit, juxta dicta in libro præcedenti. Unde consequenter addendum est secundo hanc potestatem esse in regibus, qui in suprema potestate æquiparantur imperatoribus, ut supra dictum est, et ita habetur etiam in legibus horum regnorum, et utrumque dicitur in cap. *Super quibusdam*, de Verb. significat., licet Hostiens. ibi id neget, et per reges exponat regem Romanorum, contra vim verborum, et contra Glossam, et sine ullo fundamento; imo ulterius extendi hoc debet ad principes, ut habetur in cap. *Innovamus*, de Censib.; et sentit Glos. ibi, in d. l. *Vectigalia*, et in cap. *Si quis Romipetas*, 24, q. 3. Intelligi autem debet de his principibus qui, licet reges non appellantur, tamen habent supremam jurisdictionem in temporalibus. Et sic est facilis ratio, quia ad ponendum tributum magis attenditur jurisdictio quam nomen, vel alia dignitatis conditio; item, quia hi principes possunt indicere bellum, et administrare rempublicam independenter ab alio superiori temporali; sed ad hoc sunt necessaria tributa. Quarto, vero addimus reliquos omnes qui recognoscunt superiorem in temporalibus non posse tributa imponere, ut ex eisdem legibus colligitur, et docent Deci., cons. 534, et Rebuffus in expositione Bullæ Cœnæ, art. 3; et ratio esse videtur, quia potestas agentis debet esse proportionata fini; finis autem tributorum est commune bonum reipublicæ, et ideo potestas imperandi illa ei tantum data est, qui supremam curam habet totius reipublicæ. Item hæc potestas per se primo et ex natura rei erat in republica, unde illæ respublicæ, quæ nunc sunt supremæ, illam potestatem in se retinent, quia inter reges et principes connumerantur : ergo ubi respublica transtulit suam potestatem in principem, solum invenitur hæc potestas in illo principe, qui supremam reipublicæ potestatem habet.

3. *Nisi sit opus ad spiritualem finem, non posse Papam imponere tributa terris non suis temporaliter, sicut nec concilium ullum.*— Sed quæret aliquis an Pontifex, vel concilium, vel alia potestas ecclesiastica habeat hoc jus. Aliqui enim dicunt concilium generale habere hanc potestatem quia potest eam alii concedere, ut significatur in c. *Super quibusdam*, § *Præterea*, de Verborum significat. Respondetur tamen Pontificem, quatenus temporalis princeps est, posse in suis terris imponere tributa, quia revera ibi est supremus in temporalibus per directum dominium et potestatem. In aliis vero regnis, sicut non habet dominium vel temporalem jurisdictionem directe, ita nec potest per se et directe imponere temporalia tributa, quia hic est actus illius potestatis. Quod a fortiori verum est de quocumque inferiori Prælato ecclesiastico, vel concilio etiam generali, cujus potestas ex Pontifice maxime pendet. Nihilominus tamen, si ad spiritualem finem sit necessarium, ut ad defendendam Ecclesiam ab infidelibus vel hæreticis, potest summus Pontifex imponere temporalia tributa, quia sub ea ratione habet supremam potestatem etiam in temporalibus. Potest autem directe summus Pontifex propter eumdem finem, vel in subsidium sibi necessarium tributa imponere super Ecclesiæ bona, sicut tractando de Decimis diximus posse partem decimarum sibi reservare, quia in illo ordine per se et directe est supremus princeps totius Ecclesiæ, et supre-

mus dispensator bonorum ejus, et ideo supremam etiam in hoc habet potestatem. Aliqui vero Episcopi hoc non possunt, cap. *Prohibemus*, de Censib. Concilium autem etiam generale in tantum id poterit, in quantum fuerit a Pontifice concessum, vel approbatum. Potest præterea Ecclesia declarare qui principes temporales possunt imponere tributa, et prohibere ne alii imponant, ut fecit Concilium Lateran. in dicto cap. *Innovamus*, et ita etiam intelligitur dictum cap. *Super quibusdam*. Et singulis annis sub gravissima censura fit similis prohibitio in Bulla Cœnæ.

4. *Illa tributa etiam esse justa de quibus non constat a quibus sint imposita.*—Additur vero, in dicto cap. *Super quibusdam*, non solum illa esse justa tributa de quibus constat esse imposita a regibus vel principibus supremis, sed etiam illa de quibus non constat a quo imposita sint, dummodo *ex consuetudine, de cujus initio non extat memoria, sint introducta*. Cujus ratio est, quia, ubi nec constat nec constare potest de injustitia, secundum jus præsumitur justitia ; in hujusmodi autem casu constare non potest tale tributum sine legitima potestate esse impositum ; imo, cum adeo prævaluerit ut per longissimum tempus a tota communitate solutum sit, præsumitur juste incepisse. Item, quia præscriptio præsertim immemorialis dat jus sufficiens : illa autem consuetudo inducit præscriptionem, et ideo diximus requiri bonam fidem, quia in omni præscriptione necessaria est.

5. Occurrit autem hic grave dubium, an idem dicendum sit de potestate imponendi novum tributum, ex immemoriali consuetudine, etiamsi is qui illud imponit non sit supremus in temporalibus. Est enim attente considerandum hæc duo esse valde distincta, imponere tributum vel exigere jam impositum; et similiter aliud esse habere consuetudinem immemorialem exigendi aliquod tributum, quod ex eadem consuetudine supponitur jam impositum ; aliud vero habere consuetudinem immemorialem imponendi nova tributa, et consequenter illa postea exigendi. Hæc enim potestas sine dubio est multo major, ut bene notarunt Castro, l. 1, cap. 10, et Medin., dict. cap. 13, § *Sed forte*, tum quia est potestas legislativa et dominativa, et extenditur ad plures actus, et ad novas impositiones faciendas ; alia vero est quoddam particulare jus obtinendi seu lucrandi pensionem quæ supponitur jam imposita; unde etiam certum mihi est ex hac posteriori consuetudine non bene inferri priorem. Multi enim principes inferiores, imo et privatæ personæ habent ex consuetudine jus exigendi aliqua tributa antiqua, vel a rege imposita, vel de quorum initio aut auctore non constat, qui non habent potestatem vel consuetudinem imponendi nova tributa. Ideoque licet ratio facta probet antiquum tributum de cujus initio non est memoria, reputari justum et legitima potestate introductum, et ideo exigi juste posse a quocumque habente titulum vel consuetudinem legitimam obtinendi talem pensionem, adhuc superest quæstio an nova impositio tributi fieri juste possit a non supremo principe allegante consuetudinem immemorialem imponendi tributa.

6. *Sententia affirmans idem esse de potestate imponendi novum tributum ex immemoriali consuetudine, licet imponens non sit supremus dominus.* — In qua dubitatione Medina, dicto c. de Rest., c. 13, § *Ut igitur*, affirmat tale tributum justum esse. Fundatur præcipue in d. c. *Super quibusdam*, quod longe aliter intelligit quam a nobis declaratum sit. Ex illo enim capite colligit auctoritatem imponendi tributa esse in imperatore, rege, Papa, Concilio, et in antiqua consuetudine. Et ita sentit Pontificem in eo textu principaliter loqui de novis tributis, quæ imponuntur ex vi potestatis præscriptæ per consuetudinem sine alio titulo, licet paulo inferius, § *de Veteribus*, fateatur etiam esse licitum exigere tributa antiqua in sola immemoriali consuetudine fundata, quia tunc pro recipientibus juste præsumitur, et in § *Sed forte*, objiciendo contra hoc dictum c. *Super quibusdam*, respondet non esse contrarium, sed potius approbando illa nova tributa, *innuere*, (ait) *etiam hæc antiqua juste recipi posse.* Potest pro hac sententia citari Panorm. in d. c. *Innovamus*, n. 6, quatenus dicit potestatem hanc imponendi tributa posse præscriptione acquiri, et jura principis posse consuetudine obtineri, de cujus initio non extet memoria, juxta doctrinam Bart. in l. *Infamem*, ff. de Publ. jud., et Inn. in c. *Ego*, P. de Fide instr. Expressius id docet Pan. in d. c. *Super quibusdam*, num. 1 et 2. Ex quo videtur Medina sumpsisse illius textus interpretationem. Eamdem sententiam tenet D. Anton. in 2 p., t. 1, c. 13, § 8, in fin., ubi in speciali loquitur de quibusdam impositionibus particularibus, quas aliquæ civitates facere solent pro suis tantum membris, ut ad communes necessitates contribuant, *quia, licet hoc*, inquit, *ordinarie non possint facere sine licentia principis, secus erit si ita facere consueverint ante hominum memoriam.*

7. Ratione potest hæc sententia suaderi, primo, quia eadem ratio esse videtur quoad præscriptionem de jure petendi tributum antiquum, et de potestate imponendi novum, quantum spectat ad possibilitatem acquirendi illud per consuetudinem: nam utrumque est proprium principis: ergo si unum comparatur præscriptione, cur non aliud? Nam quod differant secundum magis et minus, parum refert, cum hæc differentia accidentalis sit, et in multis aliis reperiatur, quæ contra principem præscribi possunt: ut sunt jurisdictio, quæ per consuetudinem acquiritur, etiamsi propria regis sit, et potestas legitimandi spurios, restituendi famam infamibus, creandi tabelliones, et similia, quæ Inn. supra notat, præscribuntur contra principem, cum non videantur minora quam potestas imponendi tributum. Unde confirmatur, quia præscriptio temporis immemorialis æquiparatur privilegio concesso a principe ex certa scientia, teste Bald. sub titulo: Quæ sint regalia in usibus feud.; sed per privilegium principis potest inferior imponere tributum, ut ex allegatis juribus colligitur, quæ dicunt neminem posse imponere tributum nisi principem, vel qui ab eo habuerit facultatem; ergo eadem potestas poterit per immemorialem præscriptionem acquiri. Probatur consequentia simul cum majori, quia per talem consuetudinem præsumitur illam fuisse ortam ex aliquo simili privilegio: et ita vel ipsa consuetudo confert potestatem, vel saltem probat sufficienter illam, quatenus est ratio sufficiens ad præsumendam justam originem ejus. Unde Glossa etiam in dicto c. *Super quibusdam*, verb. *Non extat*, dixit consuetudinem, cujus non extat memoria, jus sive privilegium inducere.

8. *Sententia negativa.* — Contrariam nihilominus sententiam tenet Castr., l. 1 de Lege pœnali, cap. 10, dicitque antiquam consuetudinem de cujus initio non extet memoria valere ad exigendum tributa quæ ab illo tempore antiquo sunt introducta, non vero ad nova imponenda. Probat primo, quia dictum c. *Super quibusdam* loquitur de antiquis tributis, non de novis per antiquam consuetudinem impositis. In quo fundamento duo consideranda et distinguenda mihi videntur; unum est intelligentia illius textus; aliud est illatio quæ ex illo fit. In primo hæc posterior interpretatio verior videtur; nam in textu non dicitur consuetudinem sufficere ad imponendum tributum, nec ad potestatem imponendi tributum, sed dicitur illa tributa esse interdicta, *quæ non apparet imperatorum, vel regum, vel Lateranensis Concilii largitione concessa, vel antiqua consuetudine, cujus non extet memoria, introducta.* Loquitur ergo aperte Pontifex in his ultimis verbis de tributis introductis per antiquam consuetudinem, et de illis solis. Unde non video cur dixerit Medina hoc innui in illo textu, et non potius hoc solum expresse affirmari, et quidquid aliud inde affirmetur, esse per illationem, non quia in textu contineatur. Nec etiam video cur dixerit idem auctor cum Panorm. numerari in eo textu quatuor habentes auctoritatem ad imponenda tributa, scilicet, imperatorem, regem, Concilium (utique cum Pontifice) et consuetudinem; nam ibi dicitur consuetudinem non dare auctoritatem ad imponendum tributum, sed dare auctoritatem tributo, quod hodie impositum invenitur, quod sine dubio longe diversum est, ut recte dixit Castro. Medina etiam non negat hæc duo esse diversa; male autem conatur litteram illius textus ad utrumque accommodare, et magis in eo fallitur, quod textum principaliter accommodat ad eam partem quæ in littera ejus non continetur..

9. Alterum vero, quod ex hac vera interpretatione colligit Castro, non videtur mihi ex illo textu probari positive, sed ad summum negative; quia, licet ibi non affirmetur consuetudinem immemorialem posse dare potestatem imponendi tributa, non tamen negatur: ergo inde non potest colligi testimonium positivum contra priorem sententiam, sed solum negativum, hoc modo: nemo habet potestatem imponendi tributa, nisi qui in illo textu numerantur; sed ibi non datur hæc potestas consuetudini: ergo. Et simile videtur esse aliud argumentum quod Castro sumit ex dicto c. *Innovamus*, quamvis ipse dicat quod in eo *auctoritas imponendi nova tributa aperte negatur antiquæ consuetudini, quia expresse ibi dicitur solum regibus et principibus esse concessam*: unde ex illa exclusiva *solum*, videtur colligere, negari hoc consuetudini. Sed in rigore non est solida illatio, tum quia dictio exclusiva non excludit ea quæ sunt paria, sicut ibi non excluditur Concilium; tum quia etiam quia dictio exclusiva non excludit concomitantia; hujusmodi autem dici potest consuetudo, quia illa in tantum habet vim in quantum præsumitur in auctoritate principis fundata. Unde addo in illo textu non haberi verba nec modum loquendi quem Castro intendit, sed verba ejus sunt: *Nec quisquam alicui novas pedagiorum exactiones sine auctoritate, et consensu*

regum aut principum statuere præsumat. Qui autem imponit nova pedagia ex vi consuetudinis non præsumit illa imponere sine auctoritate regum vel principum ; sed allegat et præsumit talem consuetudinem in auctoritate regum esse fundatam; ergo non potest dici aperte excludi in illo textu; ergo ad summum dici poterit ibi non probari talem consuetudinem sufficere. Quod argumentum negativum ex utroque textu leve est, et utrumque retorqueri potest. Primum quidem, argumentando a paritate rationis, et negando talem consuetudinem omnino omitti, quia in altera includitur, vel in potestate regum, vel in concessione Concilii ; aliud vero, quia actus proprius principis, si fit ab inferiori ex immemoriali consuetudine, censetur fieri auctoritate principis; sed illo textu approbatur tributum novum positum auctoritate principis ; ergo et positum ex immemoriali consuetudine, quia hæc includit auctoritatem principis.

10. Alio ergo modo possumus illa jura in favorem hujus sententiæ inducere, etiam quatenus auctoritatem tantum negativam continent. Quia nulla potestas potest per consuetudinem seu præscriptionem acquiri, nisi virtute alicujus legis civilis, aut canonicæ ; sed nulla talis lex est quæ det auctoritatem præscribendi hanc potestatem imponendi tributa : ergo non potest præscriptione acquiri, et consequenter nullus princeps recognoscens superiorem potest juste tali potestate uti, prætextu consuetudinis, etiam immemorialis. Major constat, quia præscriptio non est jure naturali introducta, imo quodammodo videtur ab illa discordare, vel saltem omnino illi addi : nec etiam constat esse de jure gentium, quia omnes gentes illa utuntur, neque eodem modo : oportet ergo ut fundetur in jure humano civili, vel canonico, quia sine auctoritate juris non esset præscriptio, sed iniqua usurpatio rei alienæ. Probatur ergo minor, quia nulla invenitur civilis lex quæ talem præscriptionem approbet; neque etiam canonica ; quia maxime illa duo capita supra tractata; ostensum autem est in illis nihil de hac consuetudine caveri, et alioqui generaliter damnari omnia tributa non concessa a regibus, principibus, vel Pontifice, seu Concilio, et in textu originali Conc. Later. sub Alex. III, p. 1, c. 22, additur, *ut nemo audeat tales exactiones statuere, aut statutas de novo tenere.* Item ibi videtur postulari ad justitiam tributorum, ut constet auctoritate supremi principis esse imposita, si sint nova; vel quod ex consuetudine immemoriali præsumatur, si sint antiqua : de præsumptione autem vel præscriptione pro potestate imponendi illa nullum ibi est verbum. Nec etiam valet aliquid argumentum, quod a simili sumebatur, tum quia hæc translatio vel usurpatio alieni juris per consuetudinem odiosa est, et ideo non debet extendi, sed restringi ; tum etiam quia non est æqualis ratio, cum ostensum sit hanc potestatem esse majorem ; tum denique quia præscriptio talis potestatis multo magis potest cedere in perniciem reipublicæ, et ideo multo minus potest præsumi a principibus approbari : ergo ubi non est expressa lex, non licet per solam conjecturam vel æquiparationem illam colligere.

11. Et confirmatur hæc ratio ex alio principio jurisperitorum ; nam ea quæ ita conveniunt supremæ potestati, ut ad propriam illius rationem pertineant, non possunt a subditis consuetudine præscribi ; sed talis est potestas imponendi tributa : ergo. Major habetur ex communi sententia juristarum, Bald., in l. *Comperit*, c. de Præscr., 30, etc. ; Pan., cap. *Cum nobis*, et c. *Ad audientiam*, de Præscr., et aliorum quos refert et sequitur Cov. in Reg. possess., n. 8 et 9, et in Pract., c. 4, n. 1 ; et Velasc., de Jur. Emphyt., q. 8, n. 29, *et seqq.* Cujus ratio a priori est, quia nullum jus humanum favet tali præscriptioni ; imo illi resistit, ut in jure civili constat ex dicta l. *Comperit*, et in jure Hispaniæ, l. 1, tit. 15, l. 4 Novæ recopilat., et idem sumitur ex l. 5, tit. 29, p. 3. Resistit etiam jus Lusitaniæ, l. 2 Ordin., tit. 26, in princ., et § 15. Congruentia vero est, quia præsumi non potest principem consentire in hujusmodi præscriptione, imo nec jure posse, quia esset valde perniciosa reipublicæ et ipsimet principi, quia ex parte privaretur regia potestate. Minor item propositio in argumento sumpta colligi potest ex d. c. *Innovamus*, et *Super quibusdam*, quatenus docent jus imponendi tributa esse reservatum regi et imperatori, ac similibus principibus supremis, et eodem modo sumitur ex l. *Vectigalia*, ff. de Publ. et vecti., l. 1, c. Nov. vecti., et ex l. 9, tit. 7, p. 5, ubi Glossa 2 notat esse hoc ex reservatis principi.

12. Sed forte dicet aliquis aliud esse quod actus sit reservatus principi, aliud vero quod sit quasi de intrinseca ratione supremæ potestatis ejus, vel signum quasi proprium, et quasi potestativum supremæ excellentiæ illius. De actibus ergo hujus secundi ordinis est vera prima propositio, non vero de actibus prioris ordinis, ut probant adducta pro contraria

opinione : imponere autem tributum, tantum probatur esse principi reservatum priori modo; neque aliud colligitur ex juribus citatis, et ideo non procedit ratio, quia multa similia reservata principi possunt contra illum præscribi, ut supra inductione ostensum est.

Sed contra hoc ostendo esse proprium principis posteriori et stricto modo. Et primum expendo verba Pontificis in c. *Tributum*, 23, q. 8, ibi : *Quod constitutum est pro pace, et æquitate, qua nos tueri debent et defensare, imperatoribus persolvendum est.* Quibus verbis significatur titulum ob quem tributa debentur, fundari in ea obligatione qua rex tenetur regnum suum in pace defendere ; sed hæc obligatio requirit supremam potestatem, et in illa fundatur : ergo tributum intrinsece respicit illam potestatem, et inter alia habet ut sit veluti signum exhibendum in signum supremi dominii. Hoc etiam confirmat quod D. Aug. ait l. 22 contra Faust., c. 74 : *Ad hoc tributa præstantur ut propter bella necessario militi stipendia præbeantur.* Nam, licet non sit hæc adæquata causa imponendi tributa, est una ex præcipuis, et ostendit quod, sicut potestas indicendi bellum est propria supremi principis, nec potest acquiri per præscriptionem ab inferiore principe habente superiorem, ita etiam potestas imponendi tributum. Præterea, ex citatis legibus sumitur magnum argumentum, quia expresse definiunt neminem posse præscriptione eximi a tributis solvendis , ut patet ex citata l. *Comperit*, et aliis horum regnorum; et ex Panormit. in d. c. *Cum nobis*, num. 11, ubi reddit rationem, quia tributum debetur in signum subjectionis ; sed multo plus est præscribere potestatem imponendi tributa quam præscribere exemptionem a tributis, quia majus etiam signum supremæ potestatis est tributa imperare quam exigere : ergo.

13. Et declaratur hoc amplius, quia rex habet potestatem imponendi tributa in toto suo regno, etiam in terris subjectis alicui inferiori principi ipsi subjecto ; quando ergo ille inferior princeps acquirit per consuetudinem potestatem imponendi tributa in suis terris, vel rex illum amittit , vel uterque retinet illam. Primum est intrinsece contra dignitatem regiam, eam enim magna ex parte convellit, quod per præscriptionem fieri non potest, ut ostensum est ; et etiam contra naturalem obligationem, qua vassalli tenentur recognoscere regem ut supremum dominum. Secundum autem est etiam contra justitiam respectu populorum, ita enim supra modum gravarentur. Utrumque sic explico, quia populi, ex naturali justitia, per se primo tenentur tributa pendere regi, tum quia ille est supremus dominus , tum quia illius potestas censetur esse immediate a populo ; et ideo etiam populi subditi inferiori principi subdito regi, quatenus sunt pars quædam regni, tenentur per se contribuere ad sustentationem regis, et status ac dignitatis , omniumque munerum et onerum ejus , quod faciunt populi tributa solvendo. Ergo contra justitiam esset quod etiam inferior, et quasi proximus princeps, posset sua auctoritate imponere eidem populo nova tributa, et quod populus obligari posset a duobus principibus, et præsertim ab illo cum quo a principio non contraxit, neque ei potestatem contulit. Isti enim inferiores principes non a populo, sed a regibus,vel imperatore suum statum ac dignitatem acceperunt, et ideo non a populo, sed a rege, vel juxta regis præscriptum possunt certos redditus a vassallis accipere. Atque hæc videtur esse ratio propria cur hic actus imperandi tributa est proprius supremi principis, quæ consequenter optime videtur ostendere, esse hoc tam intrinsecum illi supremæ potestati , ut contraria consuetudo illam destruat, et justitiæ multum repugnet, ideoque non sit admittenda contra principem, neque sufficiat ad justificanda nova tributa, sine certa facultate a regibus concessa.

14. *Auctoris sententia.*—Hæc ergo sententia mihi videtur verior et securior, quia est magis consentanea juri et rationi, et quia impositio tributorum est gravissima et multa consideratione indiget ut juste fiat, et ideo non est facile committenda voluntati eorum qui in temporalibus habent superiorem, nec consuetudo aliud inducens honesta censenda est. Neque præsumendum est quod bona fide sit introducta, vel per scientiam et patientiam regum. Oportet tamen advertere aliud esse quod princeps aliquis inferior præscribat potestatem imponendi tributa, retenta subjectione ad superiorem, et sine licentia ejus; aliud vero esse quod princeps qui prius recognoverat superiorem, per consuetudinem et præscriptionem eximatur a tali subjectione et fiat supremus, et sic acquirat potestatem imponendi tributa. Hactenus ergo de priori modo locuti sumus, et ita dicimus fieri non posse, tum propter jura citata, tum propter repugnantiam quam involvit contra justitiæ æquitatem, et debitum ordinem qui servandus est, stante objectione.

15. *Juristæ cum Bart., Panorm., Cov.* —

At vero, si in posteriori modo supponamus illam potestatem supremam et exemptionem posse præscriptione acquiri, ut juristæ communiter docent cum Bart. in l. *In famem*, ff. de Publ. jud., in fin., et in l. *Hostes*, ff. de Capti., et aliis quos refert et sequitur Covar. in d. reg. *Possessor*, 2 p., § 2, n. 8, § *Ex his vero*, et in reg. *Peccatum*, § 9, n. 9; hac (inquam) sententia supposita, consequens erit ut talis princeps acquirat etiam potestatem imponendi nova tributa, quia jam non est subditus, sed supremus, et ita ad illum pertinet regula textus in d. c. *Innovamus*, et d. c. *Super quibusdam*. Panor. vero, in c. *Cum non liceat*, de Præscr., n. 16, sentit non posse supremam regni potestatem illo modo acquiri, quia non potest inferior eximi a potestate superioris consuetudine sola, etiam longissima. Sed hæc quæstio nunc ad nos non pertinet; tantum enim ex hypothesi loquimur, quæ sine dubio vera est, quidquid sit de veritate suppositionis, quamvis etiam illa satis probabilis sit, et fortasse etiam praxi comprobata. Nam multa regna censentur hanc potestatem usu ipso et præscriptione acquisivisse, præcedente aliqua probabili occasione et titulo.

16. *Non esse parem rationem de consuetudine imponendi tributum et exigendi.*— Ad rationes ergo contrariæ sententiæ nego esse parem rationem de consuetudine imponendi tributum, vel exigendi, tum quia prior consuetudo nullibi in jure censetur sufficiens ad acquirendam potestatem imponendi tributum; posterior vero invenitur approbata, ut sufficiens ad justitiam tributi; quia prior potestas multo major est, magisque perniciosa reipublicæ, si indebite usurpetur; tum etiam quia per illam consuetudinem derogatur supremæ potestati regiæ, per posteriorem autem minime, imo fundatur in præsumptione contra subditos solventes tributum antiquum, etiamsi non constet qua potestate vel causa impositum sit: unde ex hac parte consuetudo illa et præscriptio favet principibus. Quod si sit sermo de consuetudine accipiendi tributum, per quam solet præscribi contra regem (quod maxime intendunt juristæ ibi allegati), sic etiam neganda est consequentia, quia utilitas tributi potest facile a rege donari aliis, et ita nihil est quod vetet præscriptionem in illam. Quia per illam non derogatur dignitati et potestati regiæ, sed tantum cuidam temporali utilitati, quod secus est in consuetudine imponendi tributa, ut ostensum est. Et ita etiam responsum est ad alia exempla quæ ibi afferuntur; nam, licet sint de actibus reservatis principi, non tamen sunt propria signa excellentiæ ejus, vel actus qui veluti intrinsece includant dependentiam a suprema potestate, ut est tributorum impositio.

17. Ad confirmationem, respondeo posse quidem principem committere inferiori ut nomine et auctoritate sua tributum imponat in particulari casu, et examinata causa, ratione et modo, ut in eisdem juribus significatur, non tamen posse juste concedere inferiori generale privilegium imponendi tributum independenter a sua approbatione, et redundans in solam utilitatem ipsius inferioris; esset enim tale privilegium valde perniciosum reipublicæ, ac communi bono, et valde repugnans supremæ potestati ejusdem principis, et justitiæ æquitati, ut ostensum est. Ideoque ex vi consuetudinis, quantumcumque longævæ, nunquam præsumitur esse fundatam in aliquo privilegio, vel justo titulo. Et hæc est ratio sufficiens ut per eam non possit talis potestas comparari.

CAPUT XV.

DE RATIONE ET CAUSA FINALI AD JUSTITIAM TRIBUTI NECESSARIA.

1. Secunda conditio ad justitiam tributi necessaria est causa finalis, seu ratio. Ita sumitur ex cap. *Pervenit*, de Censib., ubi etiam significatur necesse esse causam esse notam, quia *census ignorantiæ* (ut ibi dicitur), id est, cujus justa causa ignoratur (ut ibidem exponit Glossa), *nullo jure divino vel humano probatur*. Et ideo, inquit Pontifex, *oportet ut census omnis, ad quid et quomodo persolvi debeat, præsciatur*. Quod intelligendum est de censibus noviter impositis, vel imponendis, ut ibi sentit Gloss., ut notat Medin. supra, quæst. 14. Nam de antiquis præsumitur causa, licet non sciatur, ut dicemus. Imo etiam in tributis novis (ut infra dicam) non est necessarium ut causa sit nota omnibus et singulis de populo; oportet tamen ut sit nota principi et consiliariis ejus, vel procuratoribus regni, aut aliis ad quos pertinet justitiam tributi examinare. Quia nisi principi constet justam intervenire causam, vel probabilibus rationibus, vel fide digna auctoritate, et judicio suorum consiliariorum, non poterit juste imponere, vel exigere tributum, quia temere agendo non habet jus exigendi. Et ideo nec retinere potest quod sic exegit, nisi postea examinata causa invenerit justum fuisse tributum in re, licet temere fuerit impositum.

2. Ut autem causa sit justa, dicunt doctores omnes, necessarium esse ut tributum imponatur propter bonum commune, non propter privatum ipsius principis. Sed in hoc oportet duo distinguere : unum est, id quod debetur principi ratione sui muneris et laboris, quod dici potest pertinere ad utilitatem ejus ; nam datur ad sustentationem, et quasi stipendium; aliud est, quod necessarium est ad subveniendum reipublicæ in occasionibus necessariis occurrentibus. Si ergo de utilitate principis priori modo spectata sit sermo, juste imponuntur tributa propter usum et utilitatem principis. In hoc enim sensu dixit Paul. ad Rom. 13 : *Ideo enim tributa præstatis*, et subdit: *Minister enim Dei est*, quasi diceret, Solvitis stipendium principibus, quia ministri Dei sunt, *in hoc ipsum servientes*, ac subinde propter eorum ministerium. In hac autem utilitate servanda est æqualitas, ut, scilicet, detur principi quantum necesse est, et quantum decet juxta statum et labores ejus, non vero sine mensura juxta concupiscentiam ejus. Addi vero potest hanc utilitatem principis non esse omnino privatam, sed communem, quia ipse est persona publica, et sustentare illum et statum illius bonum commune est. Præter hunc autem finem, imponuntur sæpe aliqua tributa propter insurgentes occasiones et causas, et de his verum est causam esse debere non commodum principis, neque alicujus personæ privatæ, sed communitatis bonum.

3. Duplex ergo immediata causa in tributis spectanda est, una pertinens ad personam principis, ut talis est; alia spectans ad sumptus communes. Et hæc potest esse multiplex. Una et valde communis est bellum, et ideo dixit Aug. 22 contra Faust., cap. 74, tributa solvi ut habeat rex unde militibus stipendia solvat. Alia causa esse solet refectio pontium et viarum, atque earum custodiæ, et aliæ similes quæ in totius communitatis commodum cedunt. Sic igitur explicata causa tributi, non potest esse justa, nisi ad commune bonum pertineat: nam, cum onus tributi commune sit, etiam finis seu fructus ejus debet esse communis, alioqui non servaretur æqualitas. Hoc autem præcipue locum habet in tributis quæ per se ut tributa imponuntur. Nam imponi etiam possunt in pœnam alicujus delicti, vel in recompensationem alicujus nocumenti illati, ut supra dictum est. Tunc ergo non oportet ut ad communem utilitatem specialiter ordinentur. Nam si ponantur in pœnam, poterunt, sicut aliæ pœnæ, applicari fisco, vel pauperibus, vel aliis piis aut etiam publicis operibus, aut ministris justitiæ, arbitrio regis imponentis. Si vero sint ad damna recompensanda, in eorum commodum redundare debent qui damnum passi sunt, ut per se constat.

4. Atque hinc sequitur quantitatem tributi non posse juste excedere conditionem seu indigentiam causæ. Quia sicut causa justa est necessaria, ita etiam proportio tributi ad causam ejus necessaria est ad æqualitatem justitiæ commutativæ, quæ est rei ad rem, quia tantum tributum juste potest imponi, quantum ad finem ejus est necessarium et sufficiens : nam, si plus imponatur, jam in eo non habet causam, et excedit æqualitatem justitiæ, ut in simili dicitur in c. *Quia plerique*, de Immunit. ecclesiastica. Atque ita sub hac conditione includitur alia, quam Cajet. ponit in Sum., verb. *Vectigalia*, quam vocat usum, id est, quod tributum expendatur in illum usum propter quem est impositum, et sumitur ex D. Th., l. 2 de Regim. Princ., cap. 12. Nam ut juste exigatur tributum, et ex debito solvatur tanquam necessarium, requirit ut id fiat propter quod imponitur, eumque imitatus est Greg. Lop. in l. 2, tit. 1, p. 2, n. 9.

5. Circa hanc vero conditionem est considerandum, si loquamur de tributis quæ penduntur ipsi regi ad suos sumptus, et propter suos labores et vigilias, talium tributorum justitiam non pendere ex usu ; nam sive male, sive bene rex postea expendat tales redditus, non erit injustus accipiendo tributa, quia vere est dominus illorum , et de illis potest libere dispensare, sine injustitia, dummodo suo muneri satisfaciat, gubernando, et defendendo rempublicam, sicut tenetur : alioqui, si in hoc deficiat, injuste accipiet et retinebit hæc tributa, quæ propter officium dantur, et sunt tanquam merces operis, quam injuste accipit qui non laborat. Si vero loquamur de tributis impositis ad opera communia reipublicæ, de his clarum est debere expendi in talia opera, alias committi fraudem et injustitiam , quæ potius est in acceptione et retentione illius, quam in impositione. Nam hæc potuit esse justa, si vera causa suberat : postea vero acceptio vel retentio fit injusta ex defectu debiti usus. Necessarium ergo est ut tributum expendatur in opus propter quod impositum est ; nam illius tributi non fit proprie rex dominus, sed dispensator : unde ad summum poterit interdum, quando vera necessitas occurrerit, commutare illud in aliud opus pertinens etiam ad communem regni vel populi utilitatem ,

nam quoad hoc habet supremam potestatem et administrationem.

6. *Tributum pendere a causa in fieri et conservari.* — Ex quo ulterius infertur tributum pendere (ut dicam) a causa in fieri et conservari. Nam si causa est necessaria ad justitiam tituli, non potest plus durare tributum quam causa, quia cessante causa (utique necessaria, et in suo genere adæquata) cessat effectus, c. *Cum cessante,* de Appell. Quod ita fere explicat Gloss. citans varia jura in c. *Post translationem,* de Renunt., verb. *Cessante,* et notant doctores in l. *Cum pater,* § *Dulcissimi,* ff. de Leg. 2. Sed in præsenti, causa est necessaria ad justitiam tributi, ut dictum est; ergo illa cessante cessat justitia, et consequenter debet cessare tributum. Et confirmatur, quia, si cessante causa tributum exigatur, jam plus exigitur quam sit necessarium; ergo in eo non servatur æquitas nec justitia, quia, ut diximus, proportio inter quantitatem tributi et exigentiam causæ est necessaria ad justitiam tributi; ergo si causa sit perpetua, tributum poterit esse perpetuum : si autem sit causa temporalis, tributum debet etiam esse temporale, ita ut illa cessante hoc etiam cesset.

7. Hoc autem intelligendum est cum limitatione, seu declaratione, ut intelligatur formaliter de causa, potius quam materialiter. Nam, licet cessaverit determinata causa pro qua positum fuit tributum, si alia æquivalens loco illius substituatur, poterit non cessare tributum, quia tunc non cessat simpliciter causa, sed talis causa, quæ non est simpliciter necessaria, et est in potestate principis, ut dixi, illam mutationem facere, sicut posset novum tributum imponere, nova insurgente causa. Item, oportet advertere interdum causam tributi consistere in uno actu seu effectu, quo absoluto, omnino cessat causa, ut ædificato tali ponte, finito tali bello, et similibus; et in hujusmodi causa maxime procedit doctrina data, quod, cessante illa, cesset justitia tributi. Sæpius vero causa tributi est permanentior, et occasio ejus cessat pro aliquo tempore, semper tamen manet occasio vel periculum ejus; ut, verbi gratia, causa imponendi pedagium fuit securitas itineris et commoditas quam rex procurare tenetur. In his ergo et similibus causis, licet pro aliquo tempore cesset actualis necessitas expensarum in tali opere, nihilominus non cessat tributum, nec justitia ejus, tum quia illud est accidentarium, et in re morali non potest esse tanta dependentia, alias quotidie fieret mutatio juxta occurrentes occasiones, quod sine dubio non expedit; tum præcipue quia illa causa de se est permanens, et princeps semper tenetur esse paratus, et habere curam securitatis viarum aut maris, quæ obligatio est digna stipendio : tum denique quia, sicut cessat interdum necessitas expensarum in uno vel alio opere, ita sæpe occurrunt aliæ occasiones expendendi, quæ loco aliorum operum possunt succedere. Et ita, ut in hoc etiam sumatur æqualitas, tenebitur princeps non pro quacumque exurgente occasione novam facere impositionem, etiam temporaneam, sed prudenter pensare an pro illis sufficiant antiqua tributa, in quibus actualis necessitas faciendi expensas cessavit, vel suspensa est.

8. *Dubium de consuetudine.* — Quæri vero ulterius potest an in aliquo casu possit juste exigi tributum cujus causa cessavit, saltem ratione antiquæ consuetudinis, quæ suppleat vicem causæ. Hoc dubium tangit Cord. in Sum. Hispan., q. 95, et absolute negat, quia non putat posse bonam fidem in tali consuetudine intervenire. Contrarium tenet Medin., dict. c. 14, qui non solum affirmat sufficere consuetudinem ad præsumptionem justæ causæ, quando de illa est ignorantia negativa, ut sic dicam, verum etiamsi constet causam propter quam impositum fuit tributum cessasse, atque adeo jam non subsistere legitimam causam, putat nihilominus consuetudinem antiquam, et bona fide ac sufficienti tempore præscriptam sufficere ut tributum juste exigatur; ratio est, quia præscriptio dat sufficientem titulum, et supplet defectum quemlibet, etiamsi proveniat ex defectu causæ. Quod si objicias, quia tunc non potest consuetudo esse bona fide continuata, nam eo ipso quod scitur causam cessasse, non potest exactio tributi bona fide continuari, respondet posse durare bonam fidem, quia, licet prior causa cessaverit, loco illius successit præscriptio, quæ dat sufficientem causam justam ad exigendum tributum.

9. Sed hoc non videtur satisfacere. Nam consuetudo antecedit titulum præscriptionis, nam est causa ejus; ergo bona fides consuetudinis non potest fundari in prescriptione, quia ante acquisitum titulum præscriptionis oportet ut consuetudo bona fide continuetur; ergo toto illo tempore non potest fundari bona fides in titulo acquisito per præscriptionem. Neque tunc potest fundari in alia causa justa : nam supponimus illam cessasse, et hoc constare principi exigenti tributum : ergo non potuit illa consuetudo bona fide continuari. Et decla-

ratur amplius, quia, dum justa causa tributi durat, consuetudo exigendi non servit ad præscribendum jus exigendi etiam cessante illa causa; alias omne tributum positum propter causam temporalem, duraturam tamen longo tempore, quadraginta aut centum annorum, præscriberetur per illud tempus, ut perpetuo peti possit, etiamsi constet causam cessasse, quod est aperte falsum, quia esset inæqualitas magna inter tributum et causam ejus; quin potius, eo ipso quod consuetudo exigendi continuatur tantum propter durationem causæ, præscribitur (ut sic dicam) contra solutionem talis tributi, si cesset talis causa. Et ita dum causa durat, et propter illam durat etiam exactio tributi, non potest inchoari præscriptio ad exigendum illud sine tali causa; ergo deberet inchoari postquam cessavit causa, et nihilominus continuata fuit exactio; at tunc non potuit esse bona fides, quia nec potuit fundari in causa quæ cessavit, et non ignorabatur, ut supponitur, nec in præscriptione, quæ nondum erat; ergo talis consuetudo nunquam potest dare titulum præscriptionis.

10. *Mens auctoris.*—Alio ergo modo censeo esse possibilem bonam fidem in hujusmodi consuetudine, et ita esse explicandam et præsumendam, ut præscriptio judicari possit legima. Nam, licet causa prima propter quam fuit impositum tributum cessaverit, potuit loco illius alia et alia succedere, et ita bona fide tributum continuari: nam hoc est in potestate principis, ut diximus. Si ergo constaret non solum primam causam cessasse, sed etiam nullam aliam, extra præscriptionem, fuisse loco illius subrogatam, non video quomodo possit bona fide continuari consuetudo exigendi tale tributum, ut probat ratio facta. Si vero quamvis constet primam causam cessasse, non tamen constet an alia fuerit loco illius subrogata, tunc potest facile locum habere bona fides. Et ideo distinguenda sunt tempora. Aut enim sumus intra tempus nondum consummatæ præscriptionis, et tunc dicendum est quam primum constiterit causam omnino cessasse, ita ut neque prima subsistat, neque alia justa subvenerit, cessandum esse ab exactione tributi, quia tunc nec per se est justum, ut ex dictis patet, nec ratione præscriptionis, quia non fuit consummata. Aut loquimur de tempore post consummatam præscriptionem, et tunc poterit tributum sustineri, quidquid sit, vel fuerit de causa in re ipsa spectata: nam præsumitur fuisse justa. Neque est moraliter possibile ut post talem præscriptionem incipiat positive constare (ut sic dicam) quod nulla subsit causa, sed ad summum negative potest non constare de illa, et ita semper est locus præsumendi non deesse.

11. Præsertim quia est tanta varietas in statu et sumptibus principum, et in valore rerum, ut facile credi possit antiqua tributa quæ propter alias causas imposita fuere, illis cessantibus durasse, quia judicata sunt necessaria ad honestam principis sustentationem. Quod etiam attigit Medin. supra: et propter hoc Castro, supra, in his tributis antiquis non requirit has conditiones, sed pro illis dicit sufficere immemorialem consuetudinem. Et ita mihi probabile est, ad hanc consuetudinem quæ suppleat causam justam, non sufficere certum tempus etiam diuturnum, sed oportere ut excedat hominum memoriam, argumento dicti cap. *Super quibusdam*, a paritate rationis, et quia tributum nunquam potest juste exigi nisi per respectum ad causam justam, nec aliter potest præscribi, quia hic respectus intrinsece includitur in ipsa consuetudine, ut justa et bonæ fidei esse possit; ergo oportet ut causa illa sit nota vel præsumpta; ubi autem ignoratur, non potest ita præsumi, nisi consuetudo excedat hominum memoriam: ergo talis consuetudo necessaria est ad hunc effectum, et ita etiam sentit Medina supra.

CAPUT XVI.

DE FORMA ET MATERIA IN LEGIBUS TRIBUTORUM SERVANDIS.

1. *Ad justitiam tributi necessariam esse formam, seu proportionem.* — Tertia conditio ad justitiam tributi necessaria est forma, ut Cajet. loquitur, seu proportio, ut loquitur Castro: hæc enim duo in idem coincidunt, ut significavit Medin., quia illa forma nihil aliud est quam proportio servanda inter tributum, et subditos quibus imponitur. Nam, præter proportionem inter quantitatem totius tributi et causam ejus, quæ pertinet ad æqualitatem rei ad rem, seu justitiæ commutativæ, de qua jam dictum est, servanda est proportio tributi ad personas quibus imponitur, et hæc proportio vocatur forma tributi, pertinetque ad justitiam distributivam respectu communitatis, sed redundat in commutativam respectu singulorum. Non est enim justum ut omnes æqualiter solvant, sed juxta facultatem et conditionem uniuscujusque; plus enim a divite quam a paupere exigendum est, cæteris pari-

bus. Unde fit ut, juxta proportionem quam personæ inter se servant quoad facultatem seu conditiones alias requisitas ad tributum, servanda sit proportio inter eas in impositione tributi, et hæc est proportio distributiva justitiæ. Et ita declaratur hæc conditio a D. Th. 2. 2, q. 63, art. 4. Est autem talis proportio necessaria, ut a nullo subdito plus exigatur quam juste possit et debeat contribuere, et quoad hoc resultat æqualitas commutativæ justitiæ. Atque hinc etiam est necessaria proportio ad res super quas imponitur tributum, quas vocamus materiam tributi. Nam si imponatur super rem immobilem, non debet excedere quantitatem moderatam, consideratis fructibus ejus, et laboribus ac expensis quæ circa illam fiunt: nam si in hoc tributum sit nimis onerosum, plane erit injustum. Si autem imponatur super res mobiles quæ venduntur et emuntur, vel arte fiunt, observari debet ne tales sint hujusmodi res, vel tantum et tam magnum tributum, ut redundet in majus onus pauperum et artificum, aut mercatorum, quam possint sustinere commode ad vitam et familiam sustentandam.

2. *Multi censent injusta vectigalia quæ, pro rebus quæ ad proprium usum portantur, imponuntur.* — Atque ex hac conditione inferunt multi injusta esse vectigalia quæ, pro rebus quæ ad proprium usum portantur, imponuntur, solumque imponi posse in rebus quæ causa negotiationis deferuntur, sicut statutum est in l. *Universi* et l. *Omnium*, c. de Vectigal., et idem habetur in l. 5, tit. 7, part. 5. Ita tenet Cajet., verb. *Vectigalia,* et hac ratione addit duas conditiones necessarias ad justitiam tributi, scilicet, ut materia sit apta ad illud; hæc autem non est apta materia. Ratio est, quia in ea non servatur forma debita, et justa distributio oneris impositi per tributum; nam si imponatur in rebus necessariis ad proprium usum, pauperes plus gravantur quam divites: *Quia radix usus* (ait Cajetanus) *est indigentia, et ita qui magis indiget magis utitur. Et pauper, qui est oneratus filiis, pluribus rebus indiget, et ita plus solvit ex vectigalibus.* Et hæc videtur fuisse antiquorum opinio, ut Glos. et Hostiens. in c. *Super quibusdam,* et sequitur Sum. Pisan. et Sum. Confessor., et Dried., lib. 2 de Libert. Christ., c. 5, qui addit hæc tributa esse prohibita jure civili et canonico. Priorem partem probat ex lege allegata, posteriorem vero ex Bulla Cœnæ, in qua excommunicantur imponentes vectigalia prohibita, et ita sentit incurrere in censuram Bullæ Cœnæ exigentes hæc vectigalia, quod aperte tradit etiam Tolet., l. 5 Summæ, c. 79, n. 1, licet postea n. 2 sententiam limitet. In eamdem sententiam inclinat Soto, l. 3 de Just., q. 6, art. 7, ubi prius explicans quid sit vectigal, portorium et pedagium, solum ponit pro materia ejus res quæ vehuntur negotiationis gratia, et postea dicit esse injusta tributa prohibita in dicta l. *Universi,* scilicet, quæ pro his rebus quæ ad proprium usum pertinent exiguntur. Et inde videtur damnare injustitiæ gabellam quam *alcavallam* vocant, quatenus exigitur de rebus quæ ad propriam necessitatem sublevandam venduntur, quia tunc etiam plus solvit qui plus eget, non qui plus habet vel lucratur. Idem fere sentit Ledesm., part. 4, q. 18, art. 3, quatenus damnat quoddam tributum in Lusitania usitatum, quod solvitur ab ementibus res ad suum usum necessarias, et a vendentibus res ut suis necessitatibus subveniant, quod tributum vulgo *sisa* vocatur, quod idem fere est quod *alcavalla,* licet in Lusitania non solvatur a solo venditore, ut in Castella, sed partim ab emptore. Itaque sentiunt auctores tantum peti posse ex lucris vel fructibus, seu in rebus quatenus vel fructiferæ sunt, vel ordinantur ad lucra, et ideo injuste exigi ex rebus emptis, vel venditis, vel transportatis ad proprium usum.

3. *Contraria opinio auctoris.*—Nihilominus dico illam conditionem materiæ quam ponit Cajetanus, prout ab ipso explicatur, non esse necessariam, quia non est injustum tributum imponere de rebus quæ ad proprium usum feruntur, aut venduntur, vel emuntur. Hæc est communior sententia, et sumitur ex D. Anton., 2 p., t. 1, c. 10, § ult.; nam, licet loquatur de particularibus impositionibus civitatum, eadem est proportionalis ratio de generalibus tributis. Et idem omnino sequitur Gabr. 4, d. 15, q. 5, a. 2, concl. 2, in fin.; Sylvest. verb. *Gabella.* 3, q. 5, ubi nonnullam differentiam in hoc constituit inter externos et incolas, de qua statim dicam. Eodemque fere modo loquitur Angel., verb. *Pedagium,* n. 3; Armil., verb. *Gabella,* n. 11; Tabien., verb. *Pedagium,* n. 4. Idem Medina, dict. cod. de Restit., q. 15, in fine; Navarr., cap. 17, num. 202; Molin., tom. 3, disp. 669. Supponendum autem est, ad probandam hanc sententiam, sermonem esse de impositione tributi habente alias conditiones ad justitiam tributi requisitas; nimirum quod ab habente potestatem, et propter causas justas et proportionatas imponatur, et solum tractari an, eo ipso quod imponitur

super talem materiam, sit injustum vel iniquum.

4. Probatur ergo non fieri injustum neque iniquum ex illo capite. Quia vel est injustum quia prohibitum, vel quia per se et natura sua est intrinsece malum : auctores enim primæ opinionis interdum uno fundamento, interdum alio utuntur, et in hoc satis confuse loquuntur; neutrum autem fundamentum solidum est. Probatur ergo propter solam humanam prohibitionem non posse dici simpliciter malum, id est ubique et in omnibus regnis vel provinciis christiani orbis, quia non invenitur prohibitum jure canonico, et civile ad hoc non sufficit. Prior pars declaratur, quia in Bulla Cœnæ non fit specialis prohibitio, sed supponitur, et fertur specialis modus censuræ contra imponentes tributa prohibita. Nec etiam in corpore juris canonici invenitur speciale jus quod designet materiam vectigalium seu pedagiorum, ut justa sint. Neque hoc recte ab aliquibus ex c. *Quanquam*, de Censibus, in 6, colligitur, quia in eo dicitur *pedagiorum exactiones tam jure canonico quam civili, regulariter merito esse damnatas*. Nam, ut ex Gloss. ibi, Joan. And. et aliis constat, jus canonicum quod ibi citatur non est aliud nisi quod habetur in Conc. Lateran., c. *Innovamus*, de Censibus, et in Innoc. III in c. *Super quibusdam*, de Verb. signific.; ibi autem non prohibentur talia tributa ratione materiæ, sed quatenus non feruntur ab habentibus potestatem, vel ex consensu illorum. Et eodem modo intelligit Glos. ibi prohibitionem juris civilis, citando legem *Non solent*, c. Vectigalia nova, etc.; significat etiam posse id referri ad prohibitiones pedagiorum respectu ecclesiasticarum personarum, dum allegat l. *Placet*, c. de Sacros. Eccles., et c. *Generaliter*, 16, q. 1. Denique in illo capite non fertur prohibitio, sed supponitur, et non simpliciter, sed cum illo addito *regulariter*, et fortasse id dictum est propter violentias et excessus qui regulariter fiunt in exactionibus pedagiorum.

5. Altera vero pars de prohibitione juris civilis probatur in hunc modum, quia, licet non negemus vectigalia in rebus ad proprium usum esse prohibita jure Codicis, tamen illa lex non obligat in Hispania, Lusitania, Francia, et aliis similibus regnis, vel rebuspublicis, quæ superiorem in temporalibus non recognoscunt, quia, ut supra ostensum est, leges imperatoriæ ibi non obligant. Unde miror cur dixerit Tolet. reges et temporales dominos non posse de his rebus usualibus pedagia exigere propter prohibitionem illius legis: Pontificem autem in suo dominio temporali id posse, quia non subditur legibus imperatoris, cum non minus sint supremi in temporalibus alii reges numerati in suis regnis, quam sit Pontifex in sua ditione temporali, quod attinet ad potestatem et dominium directum, de quo tractamus. Neque etiam video cur Hostiens. in Sum., t. de Censib., § *Ex quibus causis*, versic. *Quod si quis* (quem multi alii sequuntur), dixerit non posse justificari hæc pedagia, etiam ratione immemorialis consuetudinis, nisi supponant legem illam non prohibere rem de se indifferentem, sed rem per se malam, quod probare non possunt, ut statim ostendam. Ideoque concludo legem illam nunc non obligare, nisi in terris imperii, et nisi ibi sit per contrariam consuetudinem abrogata, ut facile fieri potuit.

6. Probatur igitur ultima pars, videlicet, hoc non esse prohibitum quia malum; quia nulla sufficiens ratio intrinsecæ injustitiæ in hac materia tributi invenitur. Nam si quæ esset, maxime quia in tali materia non potest servari debita forma et proportio tributi, quia pauperes plus gravantur quam divites; at hoc non ita est per se loquendo, ac moraliter; ergo. Probatur minor, primo tollendo quamdam æquivocationem, quæ latet in verbis Cajetani, et eadem fere est in aliis auctoribus. Ait enim Cajetanus quod indigentia est radix usus, et ita qui magis indiget magis utitur, et ita magis gravantur pauperes indigentes. At profecto vox illa *indigentia* æquivoca est, et aliter in antecedenti, et aliter in consequenti sumitur. Indigentia enim interdum significat necessitatem, et de hac indigentia verum est quod est radix usus, et quod qui plus indiget magis utitur, utique quando subvenit indigentiæ suæ, seu necessitati. Hæc vero indigentia communis est divitibus cum pauperibus, imo in divitibus est major, vel propter suum statum, vel propter suas delicias, et quia voluptates reputant indigentiam. Quapropter, stando in eadem significatione, non recte infertur pauperes, qui sunt indigentes, plus uti et plus gravari, quia non sunt hoc modo plus indigentes. Alio ergo modo indigentia significat paupertatem, et sic falsum est hanc indigentiam esse radicem usus; nam potius pauper sæpe indiget veste, et non utitur illa, quia eget pecunia; et consequenter etiam est falsum quod qui plus indiget plus utitur, quia multo magis utuntur rebus usu consumptibilibus divites quam pauperes, et plures ac pretiosiores

ex illis emunt. Et similiter pauperes non solent res portare ex distantibus locis, ubi solent vectigalia exigi, sed divites frequentius hæc portari sibi faciunt ad proprium usum; unde ex vi paupertatis non video quomodo hinc sequatur illa improportio. Quod si contingat pauperem habere plures filios, et ideo plura emere, illud est accidentarium, quod in re morali considerari non potest. Præsertim quia etiam divites possunt filiis abundare, et ita quoad hoc est æqualitas, et aliunde pluribus et pretiosioribus rebus uti solent ad eorum sustentationem, et præterea regulariter divites habent majorem familiam servorum et famularum, quam alunt, præter expensas equorum, etc., et ita plura emunt ad suum usum et consequenter plus solvunt ex tali tributo.

7. Et hic discursus, licet in vectigalibus seu portoriis sit evidentior, propter illam considerationem quod pauperes raro deferunt ex locis remotis res propter suum usum, absque adminiculo negotiationis, nihilominus etiam procedit de tributo imposito propter solam emptionem aut venditionem in rebus necessariis ad victum et vestitum, quia etiam ex his rebus plures emunt divites, per se ac moraliter materiam expendendo. Nam contingit quidem diviti, licet plura consumat, pauciora emere, quia vel ex fructibus suarum possessionum multa colligit, et alia domi alit, vel sua industria comparat; licet hoc autem ita sit, hoc totum est accidentarium, et in re morali impossibile est infallibilem regulam constituere quæ non sæpe deficiat. Quod si fortasse Cajetanus et alii velint eo ipso esse formam tributi injustam, quod pro asportatione aut emptione ejusdem rei ad usum necessariæ, æquale tributum pauperi et diviti imponitur, immerito id asserunt; alioqui etiam esset injusta forma tributi impositi pro rebus causa negotiationis allatis, quia æquale tributum ponitur pauperi negotianti pro vita sustentanda, et mercatori diviti, in eadem materia et cæteris paribus. Imo et decimarum distributio esset injusta, quia eadem quota pro pauperibus et divitibus ponitur. In his ergo rebus non potest semper tam exacta distributio fieri, præsertim quia hæc improportio potest compensari aliunde, scilicet, quia divites plura et pretiosiora consumunt et transvehunt.

8. *Conditio tributi, ut cum proportione distribuatur quantitas oneris juxta vires cujusque, intelligenda moraliter.*—Quapropter dicendum est imprimis conditionem illam ex parte formæ tributi, scilicet, ut cum proportione distribuatur quantitas oneris, juxta vires facultatis uniuscujusque, moraliter accipiendam esse, quantum videlicet suaviter possit servari, et haberi ratio illius proportionis sine vexatione populorum, et sine magnâ difficultate principum. Unde, si hæc diligentia adhibeatur, nihil obstabit quod aliqua improportio sequatur, quia illa est moraliter inevitabilis, et non est intenta, nec censetur volita, sed permissa, sicut videmus in decimis ecclesiasticis, quod uniformiter imperantur, etiamsi per accidens contingat aliquos pauperes nimium onerari. Deinde dicimus conditionem aliam ex parte materiæ sumptam, scilicet, ut tributa hæc non imponantur in rebus quæ ad usum proprium portantur, emuntur, aut venduntur, non esse simpliciter ac per se necessariam ad justitiam tributi, quia nec involvit intrinsece inæqualitatem in forma tributi, ut ostensum est, nec per accidentales eventus fit injusta, ut etiam est declaratum, nec etiam propter leges est iniqua, nisi ubi lex illa obligaverit in terris nunc subditis imperatori. Solum ergo necesse est observare ut sit justa causa imponendi talia tributa, quia nimirum alia non sufficiunt, et publica necessitas urget, et alia ratio commodior illi succurrendi non suppetit. In quo etiam tenebitur princeps moralem diligentiam adhibere, ut modum magis æquum et subditis magis proportionatum ac suaviorem eligat, qua diligentia præmissa secure potest eligere modum hunc, si probabiliter credit esse aptiorem. Accedit quod nemo dubitet esse justa vectigalia quæ imponuntur pro oneribus seu rebus quæ gratia negotiationis asportantur; at hæc tandem redundant in onus ementium: nam mercatores ob eam causam carius illas vendunt, et ita in re non videtur esse magna differentia inter hæc tributa, quantum est ex parte oneris quod in pauperes redundat, quia non redundat in illos ut pauperes sunt, sed ut ementes sunt, etiamsi illas ad suos usus a mercatoribus emant.

9. *Optimum consilium.* — Quapropter non existimo civilem legem prohibuisse illam vectigalium materiam, quia sit onerosa pauperibus, sed quia videtur asperum et durum gravare homines in his rebus quibus quotidie nutriuntur et indigent, et similiter visum est grave, difficilem ac onerosam reddere asportationem rerum ad proprium usum pertinentium. Sed hæc difficultas non facit rem esse per se malam, et superari potest ex aliis commoditatibus, vel necessitatibus, occurrentibus, propter quas potest aliud statui ab habente potestatem

supremam, quæ non subditur illi legi. Nihilominus tamen, propter rationem et fundamentum illius legis, et quia hæc tributa male audiunt et odiosa sunt communitati pauperum, recte facient principes illa excusando quoad fieri possit. Multoque congruentius esset, in rebus quæ ad usus non necessarios, sed ad delicias, vel nimium ornatum, vel curiositatem deferuntur, similia onera et graviora imponere, dum tamen illa sufficiant ad indigentiam, justamve necessitatem regni aut principis sublevandam.

10. Unde infero hæc vectigalia et pedagia, si generalia sint et propria tributa, juste exigi non solum ab incolis, sed etiam ab extraneis peregrinantibus in tali regno. Sicut vectigalia mercium solvuntur a mercatoribus etiam extraneis; tum quia hoc consuetudine servatur in omnibus regnis, quia fortasse non poterat commode fieri personarum distinctio, et quia alias occasio fraudibus daretur, et ita fit virtualis compensatio, veluti quodam jure gentium introducta; tum etiam quia extranei multa commoda recipiunt a principe illius regni in quo versantur, scilicet viarum securitatem, et expeditionem, et pacis conservationem, et administrationem justitiæ; tum denique quia, dum ibi degunt, sunt aliquo modo subditi, quatenus tenentur illius regni legibus parere. Illa ergo exceptio quam aliqui ex allegatis doctoribus addunt, necessaria non est. Dixi autem, si tributa sint propria et generalia; nam si sint particulares impositiones civitatum ad propria commoda particularia introductæ, magis ex quadam civium conventione et voluntate, ac pacto tacito vel expresso, tunc non obligabuntur externi, et in hoc casu videntur loqui citati auctores. Non video tamen cur specialiter hoc doceant de vectigalibus positis in rebus ordinatis ad proprium usum, cum eadem sit ratio de omnibus, si servetur proportio: ratio autem est, quia illi non consenserunt in illo pacto et conventione, nec commoditas intenta in eos redundat; nam si redundaret, et ex consensu principis impositio generaliter fieret, tum jam induceret rationem tributi suo modo generalis.

CAPUT XVII.

UTRUM ALIQUA ALIA CONDITIO, PRÆSERTIM SUBDITORUM CONSENSUS, AD JUSTITIAM TRIBUTI REQUIRATUR.

1. Pars negans satis videtur ex dictis concludi; ex illis enim colligi possunt tres conditiones tributorum, scilicet, legitima potestas, justa causa, ac debita proportio, quæ plane videntur sufficientes ad justitiam tributi, et ita illas tantum ponunt Castro et Medina. Et probatur: nam aliæ, vel necessariæ non sunt, vel non nisi quatenus in his continentur, ut dictum est de usu et materia. Idemque est de personis quibus imponitur tributum; debent enim esse subjectæ principi secundum eam potestatem qua tributum imponit. Hæc enim conditio vera est, sed includitur in prima de principe habente potestatem: nam superior et subditus correlativa sunt, et ideo eo ipso quod requiritur potestas principis, manifestum est non extendi nisi ad subditos; ubi statim offerebatur occasio explicandi quomodo ecclesiasticæ personæ exemptæ sint a tributis principum secularium, sed hoc alio loco ex professo tractatum est, et ad præsentem non spectat. Quomodo item privilegia exemptionum in hac materia dari possint personis laicis, vel semel data servanda sint, alterius etiam est considerationis.

2. Non omittam tamen advertere excogitatam esse a quibusdam conditionem aliam ut simpliciter necessariam ad justitiam tributi, nimirum, ut cum consilio et consensu regni imponatur. Putant enim principem etiam supremum non posse nova tributa imponere in regno suo sine consensu regni. Fundanturque in quadam lege Hispaniæ, quæ hodie habetur in l. 6 novæ Recopil., tit. 6, l. 1, ubi statuitur ut in Hispania rex non possit novum imponere tributum, nisi prius convocato regno per procuratores, et illis consentientibus et acceptantibus tributum. Volunt autem hanc legem non tam constituere novum jus positivum, quam declarare jus gentium seu naturale, et dare modum et formam qua illud servetur; tum quia non est verisimile reges Hispaniæ tam liberaliter voluisse cedere juri suo, vel ligare, ac diminuere potestatem suam, si antea ex vi regiæ potestatis omnino liberam illam haberent; tum etiam quia, nisi hæc potestas ita sit restricta in regibus, facile verget vel in tyrannidem, vel certe in notabile incommodum, vel gravamen regnorum. Quia principes valde propensi sunt ad imponendas subditis hujusmodi exactiones, semperque causantur antiqua tributa sibi non sufficere ad suos eximios sumptus, sive illi necessarii sint, sive superflui: unde si sua sola potestate tributa possent imponere sine consensu regni, plus justo vel certe nimium populos gravarent. Accedit regula juris: *Quod omnes tangit, debet ab omni-*

bus approbari, cap. 29 de Regul. jur., in 6, quæ regula est valde consentanea juri naturali; ergo maxime debet servari in re tam ardua quam est tributorum impositio.

3. *Non esse opus ad tributum consensum regni, nisi ex benignitate regis.* — Hanc vero sententiam sic explicatam non invenio in jure communi, canonico, vel civili, neque in auctoribus antiquis, et ideo non censeo hanc conditionem esse necessariam ex vi juris naturalis aut gentium, neque etiam ex jure communi; imo neque ex jure antiquo Hispaniæ. Probo singulas partes, et primo de jure naturali videtur per se evidens, quia constitutio regnorum et potestas regum non est immediate de jure naturali, sed mediante concessione populorum, ut supra ostensum est; ergo amplitudo vel restrictio potestatis circa ea quæ per se mala vel injusta non sunt, non potest esse de jure naturali, sed pendet ex arbitrio hominum, et ex antiqua conventione, vel pacto inter regem et regnum. At vero potestatem ad imponendum tributum intra limites justitiæ absolute residere in solo principe non est intrinsece malum, nec contra bonos mores; vel e converso quod requiratur consensus populi, non est per se necessarium ad justitiam et æquitatem: ergo neque illud prius est contra jus naturale, neque hoc posterius est de ejusdem juris præcepto. Neque sufficit dicere hoc esse magis conveniens populis et regnis; tum quia ex majori convenientia non potest colligi necessitas præcepti; tum etiam quia illud non est certum, quia, si conjecturis et congruentiis utendum est, possunt facile pro utraque parte afferri.

4. Nam constat ex supra dictis monarchiam posse utroque modo constitui, scilicet, vel ita ut princeps in condendis legibus pendeat a consensu populi seu senatus, tanquam ab habentibus suffragium definitivum, vel ita ut potestas simpliciter sit in solo principe, licet uti debeat suorum consilio. Et hunc posteriorem modum diximus esse magis consentaneum monarchico regimini, et magis usitatum, satisque consonum prudentiæ et justitiæ, et convenienti regimini et obedientiæ subditorum. Si ergo hæc potestas est data solis regibus in aliis legibus ferendis, etiamsi gravissimæ sint, cur non poterit esse etiam in legibus tributorum, vel cur hoc repugnabit juri naturali? Item princeps supremus ad inducendum bellum non indiget consensu populi, neque ad reficiendos pontes, vias, castra, mœnia, etc.; cur ergo ex natura rei erit illi necessaria populorum acceptatio in tributorum impositione, cum propter has causas præcipue fieri soleat? Denique monarchia integra et perfecta non est contra jus naturale, ut per se notum est; sed non est perfecta et integra monarchia, nisi habeat potestatem plenam ad imperanda tributa justa; tum quia quantum pendet in hoc a consensu regni, tantum deficit a perfecta monarchia; tum etiam quia, si in hoc pendet illo modo, consequens est ut etiam pendeat in omnibus aliis quæ sine tributis fieri non possunt; ergo monarchia cum tali potestate non potest esse contra jus naturæ, ac subinde neque illa conditio seu dependentia potest esse ex dictamine necessario juris naturæ.

5. Atque hæ rationes idem convincunt de jure gentium. Eo vel maxime quod creatio regum et potestas eorum non est de jure gentium, sed est potius de jure civili, vel nationali (ut sic dicam) uniuscujusque regni vel provinciæ. Unde, licet in communi dici possit de jure gentium divisio regnorum, civitatum, et magistratuum, aut regiminum; modus tamen constituendi regimen vel per plures aut pauciores, vel per unum cum tanta vel majori potestate, et cum his vel illis conditionibus, non est de jure gentium, sed ex proprio jure singularum communitatum, et a principio fuit aut ex pacto voluntario, aut ex justo bello, vel consuetudine introductus; ergo non potest hæc necessitas fundari in jure gentium. Multo autem minus potest fundari in jure positivo communi: nam (ut vidimus) in jure canonico hæc potestas conceditur simpliciter imperatoribus, ac regibus, et principibus supremis, qui illis æquiparantur, et nulla limitatio additur; neque postulatur regni consensus. Eodemque modo loquitur jus civile, ut etiam citavimus; ergo illa conditio non solum non potest fundari in jure communi, verum etiam illi repugnat, dum simpliciter loquitur: nam limitandum non est sine alio jure, vel ratione cogente. Et ita doctores interpretantes illa jura absolute dicunt esse in principe hanc potestatem, nulla facta mentione consensus populi, ut patet ex Innoc. in d. c. *Quod super his*, et ibidem Panorm., et in dicto cap. *Innovamus*, Bartol. et aliis in dicta l. *Vectigalia*, et in l. 1 et 2, c. Nova vectigal., etc., Bart. etiam in l. unic., ff. ad l. Juliam de Ambitu.

6. *Jus Hispaniæ.*—Tandem neque ex antiquo jure Hispaniæ talis dependentia regis a regno, seu necessitas talis conditionis ad justitiam vel valorem tributi colligi potest. Nam in l. 2, tit. 1, p. 2, prius dicitur absolute im-

peratorem habere supremam potestatem et absolutam imponendi justa tributa, et postea subditur hanc potestatem in his regnis translatam esse in regem. Similiter in l. 9, tit. 8, p. 5, hæc potestas soli regi tribuitur, idemque supponitur in l. 5, tit. 10, p. 7. Relinquitur ergo concursum regni, seu populi consensum per se, vel per procuratores suos, non esse conditionem necessariam ad justitiam tributi. Imo etiam sequitur justitiam tributi esse priorem, ex natura rei, tali consensu populi, ideoque supremum principem sua potestate posse imponere tributum justum, lege lata, et consequenter posse obligare populum ad consentiendum, et acceptandum tributum, modo explicando in capite sequenti. Alias tributum non posset imperari per modum præcepti et legis, nisi prius acceptaretur a subditis per modum novi pacti et donationis, quod non potest esse verum ex natura rei, cum tributum pertineat ad obligationem justitiæ, non in nova et liberali donatione fundatam, sed in naturali jure, quo tenemur dare laboranti mercedem, et gubernanti subsidium ad onera muneris sui sustentanda.

7. Lex ergo illa et consuetudo Hispaniæ requirendi consensum regni quando tributa imponenda sunt, specialis institutio regum fuit, ex illorum benignitate, non ex necessitate justitiæ concessa, ante ducentos annos, vel circiter. Et ideo non est extendenda ad omnia regna, sed in unoquoque servanda erit sua lex, vel consuetudo, et ubi nulla specialis determinatio fuerit, servanda est æqualitas justitiæ naturalis. Illa vero Hispaniæ institutio in hoc fundata videtur, quod eo tempore in quo illa stabilita est, jam erant in Hispania imposita multa tributa, quæ ad onera regni sustentanda videbantur sufficere, et ideo ne novis oneribus gravaretur populus sine magna et publica causa, et ut majori ac suaviori providentia id fieret, quando fieri oporteret, ideo rectissime id institutum est. Et post concessionem illam a regibus factam, et moribus confirmatam, servanda est. Non est autem ita intelligenda ut sit in arbitrio procuratorum suum consensum non præstare, etiamsi justitia tributi ejusque necessitas nota sit; tunc enim consentire tenentur, sicut etiam tenentur fortiter resistere quando injustitia tributi est manifesta, vel quando ex multitudine tributorum tam graviter onerantur populi, ut æquitatem justi stipendii et auxilii principi debiti excedat.

CAPUT XVIII.

UTRUM LEGES TRIBUTORUM OBLIGENT IN CONSCIENTIA AD ILLORUM SOLUTIONEM, ETIAMSI NON PETANTUR.

1. Quæstio hæc locum habere potest etiamsi lex tributi pœnalis non sit, ut diximus; quia, licet tributum non sit pœna, et ideo ad illius solutionem non sit necessaria sententia condemnatoria, imo nec declaratoria, nihilominus potest requiri exactio, ita ut sine illa nemo cogatur spontanee offerre tributum; sicut etiam pœna pecuniaria legis post sententiam debita est sine alia nova sententia, et nihilominus Covar. et alii sentiunt non deberi nisi petatur: simili ergo modo potest accidere in tributis, et hoc est quod inquirimus. In qua etiam quæstione adverto non posse habere controversiam, si de possibili loquamur. Quid enim vetat tributum imponi cum hac moderatione, ut postulatum solvatur, et non alias? Non est ergo dubium quin possit hoc modo ferri, et quod sic lata lex non plus obliget, quia obligatio non est major quam legis verba postulent, per quæ animus imperantis cognoscitur. Et similiter dubitare nemo potest quin princeps possit imperare solutionem tributi, nulla expectata petitione vel monitione, quia, etiamsi imponatur hoc modo, et cum hac expressa conditione, potest esse justum tributum secundum omnes conditiones supra numeratas, ut patebit facile discurrendo per eas; ergo juste potest sic imponi; ergo sic etiam obligabit: nam quoad hoc totum lex illa est moralis, et procedunt omnia dicta in c. 11. Item tributum imponitur ut stipendium justum et debitum ex lege justitiæ; sed præcipere solutionem debiti non spectata petitione non est onus injustum, imo nec nimis grave: ergo talis lex ex hoc capite nec injusta nec nimis gravis censeri potest: cur ergo non statim obligabit?

2. *Leges tributorum non obligare in conscientia ad illa solvenda, nisi petantur, sentiunt multi; imo nec obligare ad non occultandum simile debitum, sentiunt multi ob consuetudinem.*—His ergo existentibus certis, solum de usu et de efficacia legum imponentium tributa, seu de sensu verborum quibus utuntur esse potest controversia. In qua varias invenio opiniones. Prima negat leges tributorum obligare in conscientia ad illa solvenda, nisi petantur, imo neque ad declarandum contractum aut vectationem mercium, aut aliam similem actionem

fundantem debitum tributi : quin potius nec obligare ad non occultandum simile debitum, seu fundamentum ejus : ac subinde non esse contra justitiam occulte vel palliate venditionem facere, ne gabella petatur, vel transire limina regni per loca invia, aut intempestivis horis, propter non solvenda vectigalia. Ac denique solum obligare has leges ad solvenda hæc tributa, si exactor seu publicanus occurrat et petat, vel ad summum ad non decipiendum illum si interroget, præsertim cum juramento. Hanc sententiam a fortiori tenent Angel. et Navarr. allegati, c. 11, et latius ac expressius idem Nav. in c. *Fraternitas*, 12, q. 2, a n. 21; verum est ibi magis procedere argumentando quam definiendo, quia non perfecit opus, satis tamen indicat sententiam suam. Eamdem tradit late Tab., verb. *Pedagia*, n. 8 et 9; Medin., 1. 2, q. 90, a. 4; Henr., t. 1, l. 7, de Indulg., c. 36, § 5, lit. D, ubi refert Soncinat. et Parlador. Inclinat etiam Soto, l. 3 de Justit., q. 6, art. 7, in fin. Fundamentum præcipuum hujus sententiæ est consuetudo, quæ potest interpretari et moderari legem, et eadem ratione potest moderari quotam stipendii taxatam per legem, sicut videmus in quota decimarum: nam, licet pars decima sit quam lex canonica statuit, nihilominus ipsamet lex canonica declarat id intelligendum esse, nisi obstet consuetudo, quæ prævalere potest : ergo multo magis potest in præsenti,

3. Confirmatur, quia alias omnes qui in casibus insinuatis non solvunt tributa obligandi essent ad restitutionem, quia peccarent contra justitiam; consequens est gravissimum onus, et moraliter impossibile, imo etiam est contra consuetudinem, non tantum pœnitentium, sed etiam confessorum eruditorum, ut Navar. refert. Confirmatur secundo, quia hoc modo fiunt leges istæ tolerabiles et humanæ, quæ alioqui essent nimis onerosæ et difficiles ad observandum, et aliunde hoc etiam sufficit ad finem talium legum : nam principes hoc modo recipiunt sufficientia stipendia et subsidia, et si interdum defraudantur, postea per executionem pœnarum fit compensatio : ergo.

4. *Secunda sententia sub distinctione loquens.* —Secunda opinio esse potest distinguens inter leges obligantes ad solvenda pedagia, seu vectigalia. Nam quædam procedunt ex antiqua consuetudine cujus initium ignoratur, et hæ indistincte obligant in conscientia ad solutionem talis tributi sine fraude vel occultatione, licet non petatur, quia præsumuntur omni ex parte justæ, juxta c. *Super quibusdam*, de Verb. signific., et propter alias rationes quas in sequenti sententia afferemus, et in his tributis maxime sunt efficaces, et in hac parte conveniunt auctores statim allegandi in hac et sequenti opinione. Aliæ vero sunt leges imponentes nova pedagia, sive scriptæ sint, sive ex consuetudine de cujus initio constet. Et de his subdistinguitur; nam si certo constet talia tributa esse justa ex omni parte et conditione, tunc etiam obligabunt illæ leges ad solutionem absque prævia exactione, vel petitione, propter idem fundamentum : si vero non constet de justitia earum, non obligabunt cum illo rigore. Quin potius si certo constiterit esse injustas, non obligabunt ullo modo per se loquendo, sed ad summum ratione scandali vitandi, quando aliter solutio tributi caveri non potest. Si autem nec de justitia nec de injustitia constet, tunc etiam non obligant in conscientia ad solutionem, saltem si tributum non petatur, et absque violentia vel deceptione vitari possit.

5. Hæc sententia, licet non tam distincte explicetur ab auctoribus statim citandis, merito tamen potest illis tribui, quia simpliciter asserunt ad solvenda hæc nova pedagia neminem obligari, nisi cui constiterit de illorum justitia; satisque esse ad excusationem ut de illa non constet, ac subinde ut res sit dubia. Quod ego moderor, et interpretor, donec petantur, vel ubi eorum exactio sine vi aut fraude vitari potest. Tenet autem illam sententiam Gab. 4, d. 15, q. 5, concl. 7; et Sylvest., verb. *Gabella*, 3, q. 3, n. 9, et q. 14, n. 29; Cajet., verb. *Vectigal*, in fine; inclinat etiam Driedo, d. l. 2 de Liber. Christian., c. 5, versus finem; Armill., verb. *Gabella*, n. 18; Aragon. 2. 2, q. 62, a. 3. Inclinat Cordub. in Sum., q. 95, dub. 1; Medin., d. c. 13. Fundantur primo hi auctores, quia nova pedagia et vectigalia in jure præsumuntur injusta et reprobata, c. *Quanquam*, de Censib., in 6; ergo si certo non constet de illorum justitia, unusquisque potest præsumere de illorum injustitia, ac subinde tuta conscientia illa non solvere, saltem nisi petantur. Confirmatur, quia in dubio melior est conditio possidentis : sed subditi possident res suas; ergo in dubio non tenentur offerre tributum; cum autem non sunt certi de injustitia tributi, eo ipso dubitant de justitia tributi : ergo.

6. *Sententia affirmans has leges tributorum justas obligare ad solutionem.*—Tertia sententia sine distinctione affirmat has leges tributorum justas obligare ad solvendum tributum, etiamsi non petatur. Ita tenet Hostiensis in

Summa, tit. de Censibus, § *Ex quibus causis*, in fine, et reprobat distinctionem de antiquis et novis vectigalibus, quam dicit fuisse Raymundi. Idem Anton., 2 part., titul. 1, cap. 13, § 8 ; Bertachin., referens plures in tractatu de Gabellis, p. 9, n. 1 et 3. Sequitur Covarr. in regul. *Peccatum*, 2 part., § 5, n. 5, et dicit esse communem canonistarum in cap. *Innovamus*, de Censibus ; tenet etiam Castro, l. 1 de Lege pœnal., cap. 10 ; Medin., c. de Restitut., quæst. 13 et 15 ; Ledesm., 2, p. 4, q. 18, a. 3, dub. 10, in fine ; Navar., l. 3 de Restitution., cap. 1, n. 263. Fundamentum est, quia lex justa obligat in conscientia ut impleatur, nullo admonente ; sed lex tributum imponens est justa, ut supponimus ; ergo obligat ad solutionem, nullo etiam petente. Sed ait Bartol. de Medin. non teneri externos scire leges regni. Respondeo imprimis hic non tractari an ignorantia excuset, vel an intervenire possit, sed explicari obligationem quam per se imponit talis lex. Deinde dico extraneos teneri saltem ad procedendum via regia sine fraude, et tunc si nullus petat, probabiliter poterunt præsumere nullum deberi tributum, et inde excusari : regulariter vero res est adeo nota in hujusmodi locis, ut vix possit probabilis ignorantia intervenire.

7. Secundo probatur eadem sententia, quia tributum justum est ex justitia debitum ; sed unusquisque tenetur solvere debitum justitiæ, etiamsi non petatur ; ergo. Dicet forte aliquis non esse debitum ex justitia, sed ad summum ex obedientia legis. Sed hoc plane falsum est, et contra omnes doctores, qui fatentur hanc obligationem solvendi tributa, ubi intervenit, esse justitiæ. Et supra id probatum est ex Rom. 13, et idem sumitur ex illis verbis Christi : *Reddite quæ sunt Cæsaris, Cæsari*, Matth. 22. Agebat enim de redditione tributi, et significat esse reddendum instar rei alienæ. Item quia tributum est debitum per modum stipendii justi quod ex justitia debetur, sicut de decimis suo loco diximus ; est autem eadem ratio cum proportione in præsenti. Denique lex humana non obligat immediate ex sola virtute obedientiæ, sed reponit actum in propria specie virtutis juxta materiæ capacitatem, et motivum seu rationem præcipiendi ; hic autem materia legis imponentis tributum est materia justitiæ, et ratio præcipiendi est ut servetur æquitas subditorum ad principem, et ad onera ejus ac regni sustentanda : ergo talis lex non ex obedientia tantum, sed ex justitia obligat, præsertim quia principes intendunt obligare quantum possunt secundum exigentiam materiæ : possunt autem ex justitia obligare ; ergo.

8. Dices hoc esse verum si lex ipsa expresse præcipiat solvere tributum, nulla expectata petitione ; leges autem tributorum non ita ferri, et ex benigna et consueta interpretatione non id præcipere, sed tantum ut petita solvantur. Sed contra hoc est primo, quia etiam id quod assumitur non est universaliter verum : nam in l. 5, t. 7, partit., expresse præcipitur mercatoribus ut via recta incedant per loca ubi solent tributa exigi, et veritatem aperiant nihil occultando, et multæ leges similes habentur in nova recopilatione, l. 9, t. 19, l. 13, 14, 18 et 32, ubi afferentes merces obligantur per certas vias incedere, et per definitas partes ingredi, et emptori præcipitur manifestare contractum, vel certum fieri de solutione gabellæ, et in l. 9 et 10, tit. 1, l. 6 Ordinat., statuitur ut transmittens merces per loca publica, si nullum inveniat custodem petentem vectigal, non incurrat pœnam, etiamsi transeat sine solutione vectigalis, et nihilominus teneatur ad illud solvendum : ubi satis aperte declaratur legem obligare ad solvendum tributum, etiamsi non petatur.

9. Præterea dicimus : etiamsi lex non declaret expresse ut tributum non petitum solvatur, sed simpliciter ut solvatur, id satis esse ut in conscientia sit reddendum, etiamsi non petatur, quoties lex non concedit expresse hanc moram, vel coarctat ac limitat expresse præceptum, quod certe nunquam facit. Assumptum probatur primo, quia sine dubio hæc est mens principum ; nam intendunt plene et integre obtinere tale tributum, et intendunt obligare quantum possunt. Secundo, quia materia ipsa postulat hoc genus obligationis, ut ostensum est, quia est materia justitiæ et debiti solvendi ; ergo si lex simpliciter præcipit, simpliciter etiam obligat. Nec licet nobis aliquid addere legi, quod ipsa non addit, neque in materia legis habet fundamentum : supponimus enim tributum sine tali conditione esse æquum et justum, alias nulla esset quæstio. Denique neque consuetudo sufficit ad talem moderationem admittendam ; quia illa consuetudo (si est) non est talis ut possit derogare legi, quia non est vidente et connivente principe, sed potius resistente, et puniente omnes qui se occultant, aut alio modo vectigalia defraudant.

10. In hoc puncto, cum jus videatur clarum, difficillimum est de facto ipso definitum judicium ferre, et inter omnes auctores vix est

unus qui generaliter loquatur, sed fere omnes vel addunt limitationes plures, vel loquuntur sub conditione, et ita vix potest absoluta resolutio ex illis colligi. Varios ergo gradus justitiæ in his legibus distinguo. Primus sit legum de quarum justitia ex omni parte certo constat, moraliter loquendo. Secundus extreme contrarius earum legum, de quarum injustitia certo, vel probabilioribus conjecturis constat, quia nimirum constat deficere in tributo aliquam ex conditionibus necessariis ad justitiam ejus. Hæc enim est differentia inter justitiam et injustitiam quæ solet esse inter bonum et malum, quia bonum ex integra causa, malum ex quocumque defectu; et ita ut constet legem tributi esse justam, necesse est ut constet omnes conditiones in illo occurrere; ut autem constet esse injustam, satis est ut constet unam deficere. Tertius gradus est medius, scilicet, quando non constat de injustitia neque de justitia tributi, quod potest contingere dupliciter, scilicet, vel negative omnino, quia nec est ratio ad præsumendam injustitiam, neque etiam de justitia constat, vel quia pro utraque parte sunt conjecturæ et probabiles rationes, neutra tamen constat.

11. *Leges simpliciter imponentes tributa justa obligant ad solvendum tributum non petitum, quando de justitia legis constat moraliter.* — Dico ergo primo: leges justæ simpliciter imponentes tributa, licet non declarent quomodo solvenda sint, per se et natura sua obligant ad solvendum tributum, etiam non petitum, quando de justitia legis sufficienter constat morali modo. Hanc conclusionem præcipue intendunt auctores secundæ sententiæ, et eam plane confitentur ac præmittunt Cajet., Gabr., Sylvest., Soto, Dried., Cordub. et Aragon. Et convincitur rationibus factis in probatione tertiæ sententiæ: neque contra illam aliquid objicitur in priori opinione, quod alicujus momenti sit, quodve inter probandam tertiam sententiam non sit solutum. Imo certe etiam Angel., Navar. et alii non videntur hoc jus negare, quia non negant in principe potestatem ad præcipiendum hoc modo tributum: nec etiam dicunt absolutum imperium, ut solvatur tributum, non sufficere quoad vim verborum ad hanc obligationem, quæ in ipsa materia talis imperii intrinsece inclusa est, nisi ob eam causam aliunde excedatur in æquitate justitiæ. Et hæc est ratio a priori hujus partis, videlicet, legem hanc simpliciter latam simpliciter obligare, supposita potestate ferentis legem et æquitate ex parte materiæ; nam ex parte verborum nihil amplius requiritur, neque ex vi significationis eorum alia conditio intelligitur, nec ex declaratione juris, neque ex vi alicujus consuetudinis justæ, et toleratæ a principe, maxime in his tributis de quorum justitia constat. Neque in terminis hujus conclusionis invenio aliam differentiam inter antiqua et nova tributa, nisi quod antiqua quorum initium ignoratur, supponuntur esse talia ut de eorum justitia satis constet, nec possint rationabiliter in dubium revocari, quia pro illis stat præsumptio juris et de jure. Imo potius videntur ipso jure approbata in dicto capite *Quod super his*, nam qua ratione sunt approbata quoad auctoritatem, eadem censeri debent approbata quoad causam et formam. At vero tributa nova, qualia censentur omnia quorum initium cognoscitur, non sunt semper justa, nec esse supponuntur, nisi probentur: si tamen de eis constet sufficienter esse justa, in eis procedit assertio eodem modo, quia procedit in eis eadem ratio.

12. *Leges tributorum injustæ, quando constat de injustitia, non obligant unquam ad solutionem.* — Dico secundo: leges tributorum, quando constat esse injustas, non obligant ad solvenda tributa, non solum antequam petantur, sed etiamsi exigantur. In hoc omnes conveniunt; et ratio est clara, quia si lex est injusta, etiam petitio tributi: ergo non potest magis obligare petitio quam lex. Imo hinc sequitur primo peccare graviter et teneri ad restitutionem, non solum principes ferentes tales leges et accipientes talia tributa, sed etiam ministros illa exigentes, si illis constat de injustitia legum; sequitur secundo omnes illos incurrere in censuram Bullæ Cœnæ Domini, ut circa illam declaravimus in 5 tomo, disp. 21, sect. 2, n. 35 et 43; tertio sequitur personas illas a quibus talia tributa exiguntur posse licite non solvere tributum, tum se occultando, tum etiam resistendo aliquo modo, quantum sine gravi rixa et scandalo possint, quia jus defensionis naturale est. Possunt etiam uti amphibologiis ad non revelandam veritatem, quia injuste interrogantur, et non tenentur respondere ad mentem interrogantis. Mentiri autem non possunt, et multo minus pejerare; si autem id faciant, licet peccent contra veritatem vel religionem, non tamen contra justitiam, et ideo nihil restituere tenentur. Sequitur quarto eos qui coguntur solvere talia tributa posse alia via reparare damnum, vel non solvendo alia tributa justa, si occasio detur, vel alio simili modo occulto, sine vi et

rapina, recompensationem faciendo ex bonis principis, vel ejus qui per injustitiam tributum extorsit. Hæc omnia patent ex generalibus regulis de restitutione, quæ in suo loco latius tractantur.

13. *Limitationes prædictæ conclusionis ex parte causæ et excessus tributorum.* — Est autem circa hanc assertionem distinguendum inter injustitiam tributi ex parte imponentis, vel ex defectu alterius conditionis. Quando enim lex ita est injusta ex parte imponentis tributum, ut constet illum nullam habere potestatem nec facultatem ad imponendum tributum, tunc tributum omnino est nullum, et maxime reprobatum et injustum, et ideo talis lex nec ad totum, nec ad partem obligare potest. Si autem in imponente sit absoluta potestas, et injustitia legis posita sit in abusu et excessu talis potestatis, tunc consideranda est qualitas excessus, et quoad id non obligabit lex; quoad alia vero quæ separabilia et divisibilia sunt poterit obligare, sic enim utile per inutile non vitiatur. Unde si excessus solum sit in extensione ad personas exemptas, lex non obligabit illas; poterit tamen alias habiles obligare, ut si rex in suo regno justa ex causa tributum ponat, præcipiatque ab omnibus etiam clericis solvi, non obligabit clericos, obligabit tamen alios. At vero si excessus sit in defectu causæ, considerandum est an omnino causa desit, vel solum excedatur in proportione tributi respectu causæ quoad quantitatem, quia, scilicet, plus exigitur quam necessarium sit. Et in priori casu quando causa omnino deest, omnino etiam nulla est obligatio: quando vero injustitia tantum est in excessu oneris, tunc obligat lex ad solvendum tributum in quantitate moderata arbitrio boni viri: excessus vero poterit sine peccato subtrahi, vel compensari, interim solvendo totum, et interim totum negando, prout necessarium fuerit ad recuperandum excessum. Idemque cum proportione servandum est, sive injustitia solum sit in proportionali distributione; nam tunc poterit qui plus justo gravatur minuere tributum in ea parte in qua gravatur injuste; tenebitur tamen aliquid solvere secundum debitam proportionem, si in reliquis conditionibus constet tributum esse justum, quia lex injusta solum non obligat in eo in quo facit injustitiam, in alio vero potest obligare, quia non est omnino nulla, et unum est ab alio separabile.

Quid agendum in dubio.

14. Dico tertio: quando tributum est novum, et non constat principes habere potestatem ad imponendum tributum, quamvis non constet carere illa, non obligantur subditi illa lege ad solvendum tributum; si vero constet principem habere potestatem ad imponenda tributa generatim, licet in particulari tributo non constet servari omnes conditiones ad illius justitiam requisitas, lex tributi obligabit subditos ad solutionem tributi, dummodo non constet de aliqua injustitia tributi, seu defectu alicujus conditionis ad illius justitiam requisitæ. Prior pars hujus assertionis est juxta mentem auctorum secundæ sententiæ, eamque a fortiori admittent auctores primæ; de auctoribus autem tertiæ sententiæ solum dicere possumus illi non contradicere, quamvis nec illam affirment. Ratio igitur illius partis est, quia primum fundamentum justitiæ in tributis est potestas principis, et obligatio quæ inde in populo resultat ad contribuendum pro illius stipendio; ergo si dubitatur de justitia tributi in hoc fundamento, cessat omnis ratio præsumendi justitiam in illo, ac subinde talia tributa præsumuntur injusta. Et in eis maxime procedunt rationes secundæ opinionis; procedit etiam illa regula: *In dubiis melior est conditio possidentis,* quia tunc subditi possident sua bona et suam libertatem, et non sunt certi de subjectione in hac parte debita principi. Posset autem hic casus contingere præcipue in quibusdam principibus temporalibus, qui non sunt supremi, sed recognoscunt superiorem, et nihilominus usurpant potestatem imponendi tributa titulo consuetudinis, vel alio simili. Si enim non constet talia tributa esse approbata a supremo principe, vel cum illius facultate et licentia esse imposita, non est cur præsumantur justa, et ita in his credo maxime procedere secundam sententiam. Hæc vero pars non minus procedit ante petitionem tributi quam post illam; semper enim est eadem ratio excusationis, nec petitio præsumitur magis justa quam impositio, et ideo non mutat rationem justitiæ.

15. Altera pars videtur esse contra plures auctores allegatos in secunda sententia: verumtamen in illa particula *non constet* potest esse multiplex sensus, et inde fortasse est varietas in modo loquendi auctorum. Primo ergo dicitur non constare quod non scitur clara et evidenti ratione, vel physica, vel morali, et in hoc sensu certa videtur illa pars, quia non oportet ut subditi cum evidentia vel certitudine sciant principem observasse omnes conditiones justitiæ in ferendo tributo, ut tenean-

tur illi parere; tum quia, licet princeps habeat hanc certitudinem et evidentiam, est moraliter impossibile ut omnes subditi illam assequantur; contra rationem autem esset aliquid moraliter impossibile postulare, ut lex justa obliget; tum etiam quia si hoc verum esset, fere omnes possent excusari a solutione tributorum. Non est ergo satis ut non constet per evidentiam. Potest vero latius illa particula sumi, et cum hac negatione alia conjungi, scilicet, ut neque per rationem probabilem constet de justitia tributi, et dicatur non constare, quod nec certo nec probabiliter cognoscitur, ex qua negatione oritur dubium negativum. Et in hoc sensu dico aliud esse loqui de principe, aliud de subdito et de solutione tributi. Princeps ergo si cum simili dubio tributum imperet, agit injuste, ut supra dixi, quia agit temere, et onerat subditos sine justa causa. Et ita in illo maxime habet locum, quod dicitur in cap. *Pervenit*, de Censibus, quod census ignorantiæ nullo jure probatur; princeps itaque debet nosse justam causam tributi, et illam reddere quando oportuerit. Unde si subditis constet principem cum illo dubio imperasse tributum, non tenebuntur solvere, etiamsi nesciant an re ipsa intercesserit sufficiens causa necne, quia satis est quod sciant tributum esse injustum. Unde tunc non potest dici, tantum negative non constare subditis de justitia tributi: nam positive etiam constat illis de injustitia tributi, et ideo talis casus non ad præsentem resolutionem, sed ad præcedentem spectat.

16. At vero subditus qui nescit principem non habuisse causam, vel dubitasse de causa, sed solum ignorat an habuerit causam, vel quam habuerit, et consequenter solum est dubius negative de causa vel justitia tributi, tenetur ad solvendum tributum. Probatur ex generali regula quod subditus tenetur obedire Prælato præcipienti, non solum quando certus est, non esse contra Dei præceptum, quod homo jubet, sed etiam quando *utrum sit, certus non est*, ut dixit August., 22 contra Faust., c. 75, cap. *Quid culpatur*, 23, quæst. 1. Nec video cur sint ab hac regula excipiendæ leges tributorum, cum aliæ possint esse vel æque vel magis onerosæ, et cum possit esse æque onerosum principi si illi non solvantur tributa, et cogatur militare vel alio modo servire reipublicæ sine necessariis tributis. Ad quod maxime juvat quod de apostolica sede dixit Carolus imperator: licet vix ferendum ab illa sancta sede imponatur jugum, *tamen ferendum est*, cap. *In memoriam*, d. 19. Hæc enim sententia in quolibet principe superiore cum proportione, et intra suam mensuram locum habet; præsertim cum tributum non possit dici intolerabile jugum, solum quia causa ejus a subditis ignoratur. Præterea sæpissime potest causa tributi esse occulta, et tamen esse justa; neque tenetur semper rex causam propalare, imo interdum tenebitur occultare ad negotii expeditionem. Regulariter etiam non potest causa innotescere omnibus et singulis subditis, quia vel non sunt capaces, vel quia non omnibus vacat causas tributorum examinare et agnoscere; imo de facto fortasse sunt multa tributa justa, quorum causas non agnoscunt multi viri prudentes et docti, nedum omnes rustici. Atque hæc ratio eodem modo urget de justitia tributi, quatenus pendet ex forma. Qui enim fieri potest ut omnes subditi informentur, et cognoscant an in tributo sit aliqua inæqualitas ratione improportionis, seu injustæ distributionis, cum hoc vix possit a sapientibus judicari, et pendeat ex innumeris circumstantiis; ergo, ut lex tributi obliget, postulari non potest positiva scientia, vel probabilis cognitio de justitia tributi, quoad has omnes conditiones, sed satis est quod constet esse imperatum a legitimo principe, et quod non constet injustitiam continere.

17. Et confirmari hoc potest ex cap. *Super quibusdam*, de Verb. sign., ubi quatuor genera tributorum dicuntur non prohibita, scilicet, imposita ab imperatore, rege, Concilio seu Papa, et antiqua ante hominum memoriam; sed in hoc quarto membro, si constat tributum esse ita antiquum, præsumitur legitimum ex parte causæ, etiamsi ignoretur, ut supra dictum est, et est communis sententia ibi, et in cap. *Pervenit*, de Censib.; ergo eodem modo reliqua præsumenda sunt habere justam causam, eo ipso quod ponuntur a principe legitimo, nisi contrarium constet. Probatur consequentia, quia illa quatuor æquiparantur quoad hoc ut non sint interdicta; ratio etiam hoc suadet, quia præsumptio est pro superiore, dum contrarium non constat; præsertim quando constat vel creditur principem non temere processisse, sed consueto consilio usum fuisse; tunc enim magna ratio est præsumendi justam habuisse causam, licet a privatis subditis ignoretur. Et ita non obstat huic sententiæ dictum cap. *Pervenit*, dum reprobat census ignorantiæ, tum quia loquitur de ignorantia ejus qui tenetur scire et causam reddere; tum etiam quia non potest dici omnino causam ignorare, qui scit legem tributi esse latam a principe de

quo tenetur præsumere ex causa moveri, dum sibi aliud non constat. Et hoc videtur mihi sensisse ibi Panormit. cum Innoc. dum ait, quando constat de debito census, licet causa ignoretur, esse solvendum : *Et idem*, inquit, *ubi constaret de statuto, vel privilegio indulto habenti potestatem : sufficit enim confessio, et haberi potest pro causa.*

18. Et similiter non obstat dictum cap. *Quanquam*, de Cens., in 6, quia in eo non dicitur nova tributa vel pedagia præsumi injusta, sed regulariter reprobari jure canonico et civili, quod dictum est propter pedagia non imposita legitima potestate, ut supra cum Glossa declaravimus ex ipsis juribus canonicis et civilibus, in quibus pedagia reprobantur. Pedagia autem a legitimo principe imposita nullo jure canonico vel civili reprobantur ullo modo, nedum regulariter. Neque est verisimile jus canonicum vel civile hanc notam inurere principibus legitimis, ut præsumat regulariter esse iniqua nova pedagia ab eis imposita : ergo ex vi dicti cap. *Quanquam*, non possunt talia tributa præsumi injusta : ergo nulla est probabilis ratio id præsumendi; quando autem nulla subest ratio præsumendi legem esse injustam, et constat latam esse a legitimo Prælato, profecto obligat. Unde etiam non recte applicatur hic illud principium: Quod in dubiis melior est conditio possidentis; quando duo possident aliquo modo, et in casu dubio alter est necessario privandus re quam possidet, vel jure suo, melior est conditio ejus qui habet majus jus, et pro quo magis præsumitur : ita vero est in præsenti casu. Nam sicut subditus possidet suam pecuniam, ita princeps possidet suum jus imperandi et obligandi subditum, quod est majus et excellentius, et pro illo magis præsumitur, et hæc est ratio ob quam præceptum superioris præfertur dubitationi subditi, licet videatur possidere res suas, aut libertatem suam, vel actiones suas : ita ergo in præsenti dubio præfertur princeps subdito, cum eadem ratio militet, nec possit respublica aliter convenienter gubernari.

19. *Si subditus habeat probabiles rationes de injustitia tributi positi a legitimo principe, potest illud non solvere.—Auctoris distinctio de probabilitate tributi obligante vel non obligante.* —Tertio modo potest illa particula *non constat* excludere tantum evidentem scientiam, manente probabili judicio et cognitione, et ita erit difficilior assertio, quia licitum est unicuique homini operari juxta probabile judicium, ut est communis doctrina, quia non potest homo, regulariter loquendo, certiorem cognitionem de rebus assequi : ergo si subditus habet probabiles rationes de injustitia tributi positi a legitimo principe, potest illud non solvere, et se indemnem servare; et ita sentiunt allegati auctores, et declarat expressius Navar. lib. 3 de Restit., cap. 1, n. 267, et sequitur Less., lib. 2, cap. 33, dub. 8, n. 64. Sed non videtur posse hoc indistincte affirmari. Et imprimis suppono in ipso principe non requiri evidentiam justitiæ tributi, ut illud juste imperet, sed satis esse ut post prudentem consultationem probabiliter judicet causam et impositionem esse justam, ut iidem auctores fatentur, eo quod frequenter impossibile sit hominibus certiorem cognitionem assequi, et maxime in his rebus moralibus, quæ ex conjecturis et innumeris circumstantiis pendent. Duobus ergo modis potest subditus contrarium probabiliter opinari : primo, habendo definitum judicium probabile de injustitia tributi ex defectu causæ vel formæ, et ignorando omnino an contrarium probabile sit, vel an princeps ductus fuerit probabili judicio in lege ferenda. Et quando subditus hoc modo est affectus et instructus, verum censeo, posse sequi suum probabile judicium, quia tunc, humano et morali modo loquendo, illi constat legem esse injustam, cum de illa habeat definitum judicium opinativum, seu probabile, sine resistentia contrarii, ut sic dicam. Neque in eo casu tenetur præsumere pro justitia principis, quia non tenetur tantum deferre auctoritati principis, ut contra proprium judicium probabili ratione fundatum sine alia ratione probabili pro illa præsumat.

20. Alio vero modo potest subditus ita opinari injustam esse impositionem, ut nihilominus judicet contrarium etiam esse probabile, et tunc censeo non posse excusari ab obligatione legis propter illam probabilem opinionem. Primo, quia, licet illud judicium sit probabile speculative, nihilominus practice potest certe judicare legem esse justam, quia, ut hoc sit certum, satis est ut constet legislatorem ductum esse, vel certe duci potuisse probabili ac sufficiente ratione ad illam ferendam : ergo obligatur subditus ad parendum tali legi, quia non potest dari bellum justum ex utraque parte. Neque obstat quod interveniente ignorantia dari possit, quia hoc habet locum ubi cætera sunt paria; hic autem non est ita, quia cæteris paribus præfertur jus superioris, maxime quando practice constat illum juste præcipere. Confirmatur primo ex dictis, quia, quando

dubium est negativum, est etiam ignorantia æqualis justitiæ et injustitiæ, et nihilominus subditus cogitur obedire, ut ostensum est: ergo a fortiori quando est judicium speculativum æquale pro utraque parte, debet practice præferri jus superioris: est enim eadem ratio, vel major, quia in præsenti certo constat practice de justitia legis; ibi autem neutrum constat practice vel speculative, sed præsumptione tantum agitur. Confirmatur secundo, quia alias in omnibus legibus idem esset dicendum, et ita quotiescumque subditus probabiliter judicaret Prælatum injuste præcipere, etiamsi sibi constaret Prælatum duci judicio probabili et sufficiente, posset illi non obedire, quæ esset nimia licentia, et multam confusionem et scandala pareret. Tandem illud principium de usu opinionis probabilis hic non recte applicatur, quia non semper opinio probabilis speculativa de qualitate materiæ, vel de causis aut effectibus ejus, sufficit ad licitum usum ejus in praxi, quando in cæteris non est æqualitas, ut quando in re ipsa semper subest periculum quod imprudenter suscipitur, vel quando sit contra aliquod majus jus. Ut licet quis probabiliter opinetur rem quam alius possidet esse suam, non potest sua auctoritate illam surripere, quando conscius etiam est alteri non deesse rationem probabilem ad retinendam illam, quia tunc non potest applicare ad opus prius illud judicium probabile, cum sciat in simili eventu meliorem esse conditionem possidentis: ita ergo est in præsenti, quia superior est hic præferendus tanquam possidens principalius jus, ut declaravimus. Ut ergo contraria sententia in praxi sit secura, videtur intelligenda, quando rationes contra justitiam tributi sunt valde urgentes, et præsertim si juvantur publico rumore, et fama vel suspicione etiam virorum sapientium, vel quando aliæ circumstantiæ concurrunt, de quibus in sequenti conclusione dicam.

Possitne aliquando non solvi tributum nisi petatur.

21. Dico quarto: regulariter, ac per se loquendo, quoties lex tributi obligat in conscientia, etiam obligat ad illius solutionem antequam petatur: et e converso, quando, non obstante lege, juste excusatur subditus non solvendo tributum si non petatur, potest etiam se occultare ne petatur, vel non fateri veritatem, si absque mendacio valeat; imo, licet mentiatur, vel pejeret, aut resistat, non aget contra justitiam denegando tributum, etiamsi alias peccet. In aliquo vero casu accidere potest ut lex, licet simpliciter imperet solutionem tributi, non obliget donec petatur, et tunc revera obligat in conscientia ad solvendum sine resistentia, vel etiam ad veritatem prodendam, si de illa quis interrogetur ab exactore tributi. Tota hæc assertio fere sequitur ex dictis, solumque ultima pars aliquam declarationem postulat. Probantur ergo reliquæ partes, quia si constat sufficienter tributum esse omni ex parte justum, lex per se obligat ad solutionem nulla expectata petitione, ut in prima assertione dictum est: si vero constat de injustitia tributi, lex non obligat etiamsi petatur, ut probant adducta in assertione secunda. Si vero sit status medius, seu dubius, inspiciendum est per quæ principia possit et debeat reduci ad certitudinem practicam, vel obligationis, vel excusationis, juxta dicta in tertia assertione. Et quando non obstante dubio manet practica obligatio, non solum est ad solvendum petitum tributum, sed simpliciter ad solvendum, quia est obligatio ad servandam legem, et lex per se ad hoc obligat. Si vero e converso ex dubio nascitur excusatio, non solum erit ad non solvendum quod non petitur, sed etiam licet petatur, si commode fieri possit, quia excusatio illa simpliciter est ab obligatione legis: ergo loquendo per se ac regulariter non est differentia inter obligationem ad solvendum tributum post petitionem, vel sine illa.

22. Nihilominus declaratur ultima pars: nam contingere potest ut aliquod tributum absolute spectatum censeatur nimis grave, et in suspicionem injustitiæ veniat, ita ut communiter subditi male de justitia illius opinentur, et nihilominus quod cum illa moderatione, scilicet, quod tributum peti debeat et alias non censeatur obligare, reputetur tolerabile et facile admittatur. Ergo nihil obstat ut in tali casu lex non obliget ad ferendam solutionem, obliget autem ad parendum exigenti. Duobus autem modis hoc accidere potest: unus est, si tributi quantitas vel aliæ circumstantiæ ejus cogant ad ita interpretandam legem ut justa sit, arbitrio virorum prudentum, considerata proportione tributi ad res super quas imponitur, et ad personas quibus imponitur. Neque obstabit quod verba legis id non declarent, aut quod de tali intentione legislatoris non possit ex verbis legis constare, quia, ut lex non sit exorbitans, licitum est restringere verba ejus juxta materiæ exigentiam, et ita tunc talis

interpretatio fit exigente justitia, ut sic dicam. Et ita videntur sentire de gabella seu alcavala Soto, Medina, et alii. Neque etiam huic moderationi obstabit quod tributi contributio sit cujusdam debiti solutio, nam hoc debitum non habet ex natura rei certam quantitatem, sed hanc taxat lex humana, et fieri potest ut taxata cum absoluta obligatione sit nimia, et cum illa moderatione sit accommodata.

23. Alio modo potest intelligi talis moderatio facta vi consuetudinis, in qua (ut dixi) Navarrus maximam vim facit, et potest habere magnam, quando constat vel probabilius est, juxta publicam formam, nimium esse gravatos subditos. Tunc enim consuetudo illa non potest dici irrationabilis, nec contra legem naturalem, quia non eo tendit ut rex privetur debitis et abundantibus stipendiis, sed ut non sint nimia, et ut populus commode possit illa solvere. Cur ergo talis consuetudo non habebit vim moderandi legem quoad moderationem tributi solvendi quæ per eam fit? Neque etiam in eo casu obstabit defectus consensus taciti in principe, qui semper resistit, et punit se occultantes ne solvant; hoc (inquam) non obstat, quia, licet princeps per moderatas pœnas semper resistat ne subditi nimiam licentiam sumant, præsumi merito potest illam coactionem esse pure pœnalem, et ad recompensandam illo modo tributorum diminutionem : nihilominus vero consuetudo habebit vim remittendi obligationem legis in conscientia, et princeps vel non potest, vel non debet in hoc ei resistere, quia leges humanæ debent esse moribus utentium accommodatæ.

24. Addo præterea contingere posse ut de nullo tributo in particulari judicari possit esse nimis grave, vel injustum, etiamsi lex obliget ad solvendum illud absolute, et absque petitione; et nihilominus quod tot sint multiplicata tributa ut ex eorum cumulo resultet onus nimis grave pro communi populo subditorum, et quod hoc moraliter constet ex effectibus et ex publico clamore populi et communi etiam prudentum judicio. Tunc ergo habere poterit etiam locum dicta moderatio, quia, si onus est nimium, parum refert quod una vel pluribus legibus ac viis exigatur : ergo tunc poterunt subditi illa moderatione uti in una vel altera occasione, cum commode potuerint, non ut sufficientia tributa non solvant (hoc enim nunquam licere potest, quia est contra naturalem justitiam), sed ut cum moderatione justa solvant, seque indemnes observent, ut habere possint unde semper justa tributa persolvant.

Praxis in solvendis tributis declaratur.

25. Ultimo (quia potissimæ hujus materiæ difficultas et utilitas est in applicatione hujus generalis doctrinæ ad praxim) addendum est, ad judicium ferendum in singularibus factis et personis, necessarium esse in particulari ponderare conditiones personæ, an, scilicet, dives sit vel pauper, et an unum vel alterum tributum vel multa ex diversis capitibus seu titulis solvere teneatur. Deinde conferre oportet facultatem et conditionem personæ cum onere tributi vel tributorum, et expendere an respectu talis personæ onus sit nimis grave, quia excedit facultatem ejus, et lucra vel redditus quibus indiget ad sustentationem, vel personæ, vel familiæ, vel status convenientis ac moderati, attenta ejus conditione et qualitate. Quibus spectatis, juxta conditionem inde resultantem poterit formari judicium circa excusationem, vel obligationem solvendi tributa integre vel ex parte, et sub conditione, si petantur, vel absque illa. Nam imprimis nunquam debet quis excusari ab omnibus tributis solvendis, nisi tanta sit paupertas ut impotentia excuset : regulariter vero obligatio pendendi tributum principi adeo naturalis est et per se orta ex ratione justitiæ, ut non possit quis omnino excusari propter apparentem injustitiam aut nimium gravamen tributorum. Nam, esto aliqua essent injusta, alia erunt justa, et saltem antiqua semper præsumuntur justa, et in cumulo tributorum semper includitur illa generalis ratio contribuendi ad dandum principi justum stipendium et auxilium ad publicas expensas sui muneris.

26. Quia vero hæc contributio debet esse proportionata personis, et non est eadem quantitas absoluta justa respectu omnium, ideo, si in particulari constet respectu hujus esse nimis gravem et improportionatam, excusabitur quis a tanto, licet non a toto, et ita poterit vel tantum solvere ea quæ sine dubitatione sunt justa, et alia vitare non propter solam dubitationem de illorum justitia, sed quia omnia simul continerent improportionem quæ merito vitatur non solvendo ea quæ minus certa sunt. Quamvis si ordo iste commode servari non potuerit et facilius sit occultare alia tributa, et ea solvere quæ minus certa sunt, satisfaciet quis suæ obligationi illa solvendo, dummodo justa quantitas tributorum persolvatur; nam ibi quædam tacita recompensatio intervenit. Ubi autem ex improportione ad personam non

apparet excessus, et solum agitur de justitia vel injustitia tributi, regulæ assignatæ servandæ sunt. Neque obstabit huic justæ considerationi et prudenti judicio, quod tributa pendantur publicano qui illa conduxit seu emit, quia propter contractum publicani cum rege, non augetur debitum subditorum, et publicanus subrogatur loco regis, et ideo eo modo et cum illis limitationibus vel moderationibus ad illum transeunt, quo debebantur regi. Denique est optimum consilium et moraliter necessarium, ut hoc judicium practicum non fiat ab unoquoque de ipso; tum quia non solet quis esse æquus judex in propria causa; tum quia non solent esse singuli subditi sufficienter instructi ad hoc judicium ferendum : unusquisque ergo sequi debet consilium viri docti et prudentis, seu confessoris, qui regulariter, ac cæteris paribus, debent inclinare subditum ad solutionem tributi, præsertim ante factum, quia jus regis de se et majus et certius est; post factum vero facilius est convenire, ubi utrinque fuerit dubitandi ratio, ut dixit Sylv., verb. *Gabella*, 3, quæst. 14, et fere alii sequuntur.

CAPUT XIX.

UTRUM LEGES HUMANÆ IRRITANTES CONTRACTUM PŒNALES VEL ONEROSÆ SINT.

1. *Lex humana irritat contractus, quia hoc expedit aliquando communi bono.* — Unus ex effectibus legis humanæ est irritare contractus, ut in superioribus diximus, et nunc supponimus tanquam manifestum ex usu utriusque juris civilis et canonici. Sic enim in conficiendis testamentis, et in contractibus minorum et mulierum, et in bonis ecclesiasticis, et in ipso etiam sacramento matrimonii, aliquæ conditiones sunt jure humano requisitæ, sine quibus contractus non est validus ex vi ejusdem juris humani : ratio autem cur hoc possit facere lex humana, est quia non repugnat legi naturali, et alioqui expedit ad commune bonum reipublicæ ut talis potestas sit in republica seu ejus principe. Prior pars constat, quia, licet potestas contrahendi valide sit naturalis homini, tamen potest illa privari, sicut potest privari libertate, neque id est contra jus naturæ præceptivum, sed negativum, ut supra lib. 2 declaratum est. Posterior autem pars constat experientia, quia ad vitandas fraudes et alia incommoda sæpe hoc est necessarium, et ideo sicut data est reipublicæ potestas præcipiendi, ita et irritandi actus; item quia pars communitatis est magis reipublicæ quam sua, et ideo habet operationes suas dependentes a republica, quando tales sunt ut in commune bonum vel damnum cedere possint : ergo caput reipublicæ habet potestatem in membra sua, ut possit operationes eorum irritare, vel modum eis præfigere sine quo invalidæ sint quoad morales effectus qui per eas fieri possent. Ab hoc ergo effectu leges aliquæ irritantes denominantur, quæ secundum illam rationem specialem considerationem habent, quæ in hunc locum optime cadit; nam propter illum effectum inter onerosas et odiosas leges computantur, quia valde onerosum est homini ejus voluntatem ita ligare, ut neque licite neque valide facere possit quod vult, et facere posset, nisi in lege impediretur. Ad explicandam igitur harum legum obligationem, oportet declarare quale sit hoc onus, et an subeat rationem pœnæ : inde enim constabit an hæ leges obligent ad modum pœnalium legum, vel moralium : nam quod aliquo modo obligent dubitari non potest, cum veræ leges sint et intrinsece includant omnia quæ legi humanæ conveniunt ex vi generis, seu quatenus vera lex est.

2. *Leges irritantes esse pœnales sentiunt multi, quia est gravamen subdito.* — In quæstione igitur proposita, multi jurisperiti censent leges irritantes esse pœnales. Ita tenet Gloss. in c. *Decet*, § *Ordinarii*, verb. *Processus*, de Immunit. Ecclesiar. in 6; sequitur Panorm. in c. ult. de Fer., n. 18. Idem habet Bart. in l. *Sanctio*, in princ., ff. de Pœnis, et plures alii. Et potest sumi ex c. *Super litteris*, de Rescri. ibi, *In suæ perversitatis pœnam*, et ex l. *Turpia*, ibi, *Odio scribentis*, ff. de Legat. 1, ubi notat Bald. Imo aliqui vocant hanc pœnam naturalem et intrinsecam, ut videre licet in Decio, c. 2 de Constit., lect. 1, n. 5, cum Imol., in cap. ult. de Rescri., circa Gloss., verb. *Personalibus*. Et ratio reddi potest, quia irritatio actus quem homo suo jure et naturali libertate posset valide facere, est non parvum gravamen et nocumentum subditi : ergo non potest nisi in pœnam juste imponi. Et declaratur, quia hæc annullatio non fit nisi inhabilitando personam ad talem actionem ; sed omnis inhabilitas personæ per legem inducta est quædam pœna : ergo. Confirmatur, quia si lex irritans non esset pœnalis, non esset restringenda, sed potius extendenda ; consequens est contra communem omnium sensum. Atque hinc inferunt aliqui, eo ipso quod lex addit aliam pœnam, censeri non irritare, ne

bis eumdem actum punire videatur, de quo puncto in cap. 23 dicemus.

3. *Leges irritantes non esse pœnales, sed directivas sentiunt alii.—Probatur quia non est pæna sine culpa.*—Aliorum vero sententia est, leges irritantes non esse pœnales, sed morales, seu per se directivas communitatis. Ita tenet Joan. And. in c. ult. de Elect., in 6, regula *Odia*, de Regul. jur., in 6, in Mecurial. Fundatur quia pœna solum est, quando lex diminuit patrimonium aut tollit jus acquisitum, quod non fit in actus irritatione. Idem tenet Domin. in d. cap. ult. de Elect., in 6; et idem sentit Felin., in d. c. 2 de Constit., n. 3, citans Inn. in c. *Si vero*, de Sent. excom., ubi dixit annullationem actus non esse naturalem pœnam. Sed dictum illud alium fortasse sensum habet, ut infra hoc capite dicam. Ratio autem pro hac sententia, præter eam quam tetigit Joan. Andr., esse potest quia pœna non est nisi præcedat culpa; sed annullatio actus fit sine culpa prævia; ergo non est pœna. Dices pœnam interdum imponi sine culpa, licet non sine causa, ut supra dicebamus de lege pure pœnali. Sed contra hoc, quia etiam loquendo hoc modo de pœna late sumpta, requirit culpam etiam lato modo, scilicet civilem, seu in eo foro in quo imponitur pœna, esto non sit necessaria culpa in foro Dei; at hic nulla culpa requiritur, etiam legalis. Vel aliter, quando ad pœnam non requiritur culpa, sed causa, necessarium saltem est ut illa causa sit actus liber punibilis ex justa causa, quia pœna non est nisi propter actionem vel omissionem liberam; at nulla talis causa est necessaria ad irritandum actum, sed alia quæ consideratur ex parte boni communis; ergo illa non sufficit ut sit pœna. Confirmatur, quia alias omnis irregularitas esset pœna, quia est gravamen quod non imponitur sine rationabili causa : consequens autem est plene falsum.

4. *Irritationem actus in proprio conceptu non includere quod sit pæna, et sæpius non esse pænam, interdum vero sic.* — Vera tamen resolutio est irritationem actus in proprio ac necessario conceptu non includere quod sit pœna, et ita sæpius non esse pœnam, interdum vero posse veram rationem pœnæ habere. Hæc est resolutio communis, ut videre licet in Bald., in l. *Non dubium*, c. de Legib.; Panor., in c. 2 de Constit., et melius Decio, ibi lect. 2. Ut autem distincte et in specie declaretur, adverto duobus modis posse irritari actum : primo, directe aliquid constituendo et præcipiendo, et solum per consecutionem, seu indirecte, prohibendo et irritando; ita videre licet in lege dante formam actui, et per consecutionem irritante actum factum sine tali forma. Exemplum optimum est in decreto Tridentini, sess. 24, circa contractum matrimonii : nam pro forma contractus posuit ut fieret præsente parocho et duobus testibus, et aliter factum irritavit. Simile exemplum est de lege requirente ad valorem testamenti talem numerum testium. Item de lege dante formam alienationibus rerum ecclesiasticarum, Clem. 1, de Reb. Eccl. non alienan., et c. *Sine exceptione*, 12, q. 2. Item de dante formam eligendi, c. *Quia propter*, de Elect. Alius modus directe irritandi actum est negativus seu prohibitivus actus cum verbis sufficientibus ad irritandum illum; talis est lex prohibens matrimonium inter consanguineos vel affines intra quartum gradum, et irritans matrimonium clerici in sacris, aut religiosi professi, et similes. Hæc autem prohibitio ob triplicem causam seu finem fieri potest. Primo, per se propter commune bonum, quia ita expedit ad divinum cultum, vel ad decentiam religionis; secundo, in favorem aliquarum personarum, ut ad subveniendum fragilitati earum, ut fit per leges irritantes aliquos contractus minorum; tertio, in odium personæ seu actionis ejus, ut in legibus irritantibus acquisitionem dominii in aliquibus donationibus vel acceptationibus. Aliqui addunt tertium irritandi modum per inhabilitatem personæ, sicut solent theologi explicare impedimenta matrimonii et professionis, et sicut Conc. Trid. expresse declaravit factum ab ipso esse in decreto edito contra clandestina matrimonia. Sed hic modus, licet verissimus sit, in duobus præcedentibus includitur, nec potest ab illis separari, si respective sumatur. Nam quoties lex irritat actum, reddit subditi voluntatem inefficacem et impotentem ad contrahendum, vel transferendum aut acquirendum dominium, vel quid simile, et hoc est inhabilitare actum ad contrahendum, vel sic contrahendum. Aliquando enim lex inhabilitat simpliciter personam ad actum aliquem in specie, ut inhabilitat clericum in sacris, vel religiosum professum ad contrahendum matrimonium; aliquando inhabilitat respective tantum, ut ad contrahendum cum consanguinea, vel ad donandum extraneis; aliquando solum inhabilitat *ad sic contrahendum*, ut dixit Concil. Trident. in dicto decreto. Et in his omnibus respective irritatur actus ipse, et voluntatis consensus redditur inefficax ad talem effectum faciendum.

Per hoc autem et non aliter persona inhabilis fit ad eumdem effectum, quia, sicut actus humani voluntate perficiuntur, ita inhabilitas personæ ad tales actus in voluntate spectari debet, quatenus actus ejus redditur inefficax. Et e converso non potest actus irritari, vel voluntas fieri inefficax, quin persona eo ipso inhabilis reddatur cum proportione, ut dictum est. Et ideo nobis sufficit duos illos modos irritationis distinguere, quia interdum distinctam doctrinam requirunt : tertius vero in illis includitur, et non habet aliquid speciale quod oporteat declarare.

5. *Prima conclusio.*—Dico primo : lex irritans actum indirecte tantum et per consecutionem ad institutionem formæ servandæ in aliquo contractu, non est pœnalis. Ita sentiunt auctores allegati, et plures quos refert et sequitur Matien., l. 4 Recopil., tit. 4, l. 1, Glos., 10, n. 35. Et alios refert Sanch., l. 3 de Matrim., distinct. 4, n. 9 et 10. Et ratio est clara, quia ibi nulla præcedit culpa, nec sufficiens causa pœnæ ex parte ejus cujus actus irritatur; verbi gratia, quando quis condit testamentum minus solemne, quod ex illo defectu irritum est, nihil peccavit, nec aliquid fecit punitione dignum, quia, sicut libere posset testamentum non condere, et non ideo esset dignus pœna, ita etiam libere potuit minus solemne testamentum facere sine macula vel causa pœnæ; ergo nullitas illa non est pœna; ergo nec lex est pœnalis, sed directiva tali modo, et cum tali efficacia, ut constituat illam formam tanquam substantialem actui, etiamsi inde consequatur alteri incommodum ex nullitate talis actus. Et confirmatur, quia intentio talis legis non est punire actum, vel negligentiam alicujus, cujus signum est, quia in dicto casu detrimentum quod ex nullitate testamenti sequitur magis cedit in damnum hæredis quam testatoris, neque id reputatur inconveniens, quia revera lex neutrum punire intendit, sed communi bono providere; non potest ergo talis lex pœnalis reputari. Nec obstat quod interdum in jure videatur hic effectus, prout fit per has leges, vocari nomine pœnæ, et in l. 1, c. de Posthum. hæred. instit., ibi : *Ne pœnam patiatur præteritionis, qui suos non præteriit:* nam ibi lato modo sumitur pœna pro incommodo vel damno quocumque.

6. *Secunda conclusio.* — Dico secundo : lex prohibens actum et irritans illum intuitu boni communis vel privatorum, non est pœnalis. Hæc etiam assertio est communis, ut patet ex Glos. communiter approbata in Clem. 2 de Hæret., vers. *Ex nunc*, et Abb., c. 2 de Constit., n. 7; Dec., n. 14; Felin., n. 7; Sylvest., verb. *Lex*, quæst. 6; Rosella, n. 6, qui omnes hanc irritationem a pœna distinguunt. Exempla illius sunt in legibus irritantibus matrimonia inter consanguineos, vel affines, vel inter cognatos spiritualiter : illa enim irritatio non est introducta in pœnam contrahentium, sed per se, propter decentiam religionis, vel conjugalis honestatis. Item huc spectant leges irritantes professiones minorum vel professiones factas ante expletum annum probationis, vel similes ; ratio vero est, quia illa irritatio non fit in odium alicujus, nec in vindictam delicti, quod ad pœnam in rigore sumptam necessarium est, juxta l. *Sancimus*, cap. de Pœnis, nec etiam fit in recompensationem alterius transgressionis politicæ, ut explicatum est. Denique declaratur in hunc modum, quia pœna solum per accidens introducitur, seu per occasionem ad cohibendum, vel vindicandum : hæc autem irritatio per se imperatur et fit, quia per se excedit bono communi vel privatorum. Neque obstabit quod talis irritatio cedat in nocumentum alicujus, quia hoc est indirecte et per consecutionem, non vero est illud damnum intentum a legislatore, ut ille puniatur. Unde multi censent talem legem non solum non esse pœnalem, verum neque odiosam esse, sed potius favorabilem, quod sentit supra Dec. cum Alex. in l. 1 de Liber. et Posthum. Sed hoc ex principiis positis in principio hujus libri judicandum est.

7. *Tertia conclusio.* — Dico tertio : aliquæ leges irritantes pœnales sunt, scilicet, quæ irritationem inducunt in odium alterius transgressionis, seu culpæ. Ita docent Bald., Panor. et Dec. supra. Ut autem in proprio sensu intelligatur, oportet advertere aliud esse irritationem esse pœnam, aliud vero effectionem actus irriti puniri pœna : contingit enim legem irritari actum et adjicere pœnam in eum qui talem actum irritum facit, sicut notant Bar. in l. *Prætor ait*, § *Interdictum*, ff. de Oper. nov. nunc., 3; Abb., Fel. et alii in c. 2 de Test., et constat ex usu jurium in l. *Jubemus*, 2, § *Sane*, c. de Sacros. Eccl., et ex l. 1, ff. de His quæ pro non scrip. hab., et in Extr. 2, de Simo., cum aliis punientibus illud delictum ultra irritationem; et ex Conc. Trid., sess. 25, ubi irritat matrimonium contractum sine parocho et testibus, et insuper præcipit puniri sic contrahentes, ut posset pœnam designare, licet non faciat; denique ex cap. 2 de Reb. Eccles. non alien., ubi contra eos qui res Ecclesiæ a do-

minis temporalibus impetrant et obtinent, dicitur : *Irrita habeantur quæ obtinent, et a communione Ecclesiæ excludantur*, quæ lex pœnalis est quoad pœnam excommunicationis ferendam; quoad priorem vero partem de irritatione non est pœnalis, sed moralis. Imo neque est institutiva irritationis, sed declarativa, quia illa obtentio fuerat rapina quædam. Nam (ut ibi dicitur), qui sic obtinent bona Ecclesiæ, egentium substantiam rapiunt, quia dominus temporalis non potest illa valide conferre : ergo quod obtentio sit irrita non fit, sed declaratur per illam legem. Quando ergo actus irritus sic punitur per legem, clarum est legem esse pœnalem quoad novæ pœnæ impositionem ; sed id quasi accidentarium est, seu adventitium irritationi, et ideo illam pœnam hic non consideramus, sed per generalem doctrinam de lege pœnali metienda est. Agimus ergo priori modo de ipsa irritatione, quæ interdum in pœnam præcipue introducitur.

8. *Probatur conclusio inductione.* — Sic autem probari potest conclusio inductione ; nam inter impedimenta matrimonii, illa quæ sunt ratione delicti pœnalia sunt, ut sunt uxoricidium cum promissione, adulterium cum aliquo vivente conjuge cum promissione futuri matrimonii, ut habentur in toto titulo de Eo qui duxit in matrim. quam poll. per adult., et c. *Si vivente*, 31, q. 1 ; sic etiam electio religiosi ad prælationem, cui ipse consentit sine superioris sui licentia, irritatur in pœnam suæ præsumptionis, ut expresse dicitur in cap. *Si religiosus*, de Elect., in 6. Idem colligitur ex cap. *Dispendio*, de Rescriptis, in 6, ibi : *Simili pœna, si contra hoc fecerit, puniendus*, scilicet, irritatione cujusdam rescripti ; et alia plura jura citantur a prædictis auctoribus, aliaque exempla de irritatione donationum, vel acquisitionum, largitionum, aut fructuum frequentia sunt, et aliis locis tractata. Denique quoties in jure additur particula *in pœnam*, vel *in odium*, vel *in injuriam*, ut in capite *Cum secundum*, de Præbend., censetur irritatio fieri in pœnam ; aliquando vero sine his particulis, et ex modo quo fertur, satis intelligi potest sub illa habitudine ferri ; ratio vero clara est, quia irritatio actus est magnum gravamen, et potest nocumentum afferre : ergo de se esse potest sufficiens pœna, et aliquando est valde accommodata delicto, ergo potest per legem intendi sub ratione pœnæ : tunc ergo vel illa, quatenus irritans, habebit simul rationem legis pœnalis. Nec obstabit quod per irritationem non minuatur patrimonium, aut tollatur jus quæsitum ; nam satis superque sufficit quod impediatur acquirendum, vel quod privetur homo potestate, quam habet ad efficiendum valide actiones suas. Nam hoc modo inhabilitas ad beneficium est magna pœna, et in leg. *Senatus*, ff. de Contrahend. empt., irritatio venditionis dicitur pœna venditoris, etiamsi re sua non privetur, et similes pœnæ numerantur in l. *Minoris*, ff. de Pœnis.

9. *Sententiarum conciliatio.* — Ex his ergo possunt facile sententiæ adductæ conciliari ; nam indefinite utraque verum dicit, neutra autem universaliter. Unde quæ dicit legem irritantem esse pœnalem, ut sit vera, permissive seu potentialiter est intelligenda, id est, potest esse pœnalis. Quæ vero negat esse pœnalem intelligenda est formaliter, seu ex necessitate, quia lex irritans, ut talis est, non postulat quod sit pœnalis, neque hoc est illi intrinsecum. Et ita etiam facile solvuntur fundamenta illarum opinionum, si contra ea quæ diximus applicentur. Jura enim allegata in prima opinione solum probant irritationem interdum esse pœnam : ratio vero ibi facta probat hanc posse esse pœnam, non tamen necessarium esse respectum pœnæ ut fiat, quia per accidens est quod respectu alicujus sit gravamen. Propter bonum commune multa gravamina toleranda sunt sine culpa, sine personali causa, seu defectu. Unde non est verum omnem inhabilitatem personæ esse pœnam ; interdum enim ad perfectionem, et statum religiosum pertinet ; aliquando vero est quid indifferens. Ad confirmationem vero ibi additam de interpretatione legis irritantis, dicemus latius in libro 8. Nunc solum respondemus legem irritantem, si fuerit simul pœnalis, restringendam esse ; alias vero intendi posse prout favorem vel utilitatem communis boni prospexerit, et aliquando restringi posse, nisi inde resultet aliquid contra commune bonum, quia ad hoc sufficit ut sit onerosa, licet pœnalis non sit. Argumenta vero et jura allata in secunda sententia probant recte irritationem posse et sæpe induci in pœnam, non tamen hoc illi esse intrinsecum, nec in universum illi convenire. Et hoc tantum convincitur exemplo irregularitatis ibi adducto, quod etiam probat posse dari inhabilitatem, ac subinde irritationem, quæ non sit pœna. Discursus denique ibi factus convincit in illis casibus, ubi irritatio fit sine culpa alicujus, et sine causa (ut sic dicam) personali, non posse irritationem esse pœnam. Sæpe autem imponitur irritatio præcedente culpa et ratione illius, et ideo tunc merito imponi potest in pœnam.

10. *Posse in eadem lege irritationem actus ferri per se in bonum commune, et in pœnam.— Obviatur objectioni.*—Addo denique aliquando accidere posse ut in eadem lege irritatio actus feratur, et per se propter commune bonum, et simul in pœnam. Quia isti duo respectus non repugnant simul conjungi in eodem effectu; vel respectu ejusdem, vel respectu diversorum. In exemplum adduci possunt impedimenta irritantia matrimonium propter delictum introducta; nam illa pœnalia sunt, ut vidimus, et tamen etiam per sese erant expedientia ad commune bonum, ut securitati et fidelitati conjugum consuleretur: unde, licet alia pœna tale delictum condigne puniretur, nihilominus posset juste irritatio simul persistere sine duplicatione pœnæ, quia per se expediebat, etiamsi non adjiceretur in pœnam. Dices hinc sequi nunquam fieri irritationem in pœnam, quin etiam propter se et propter suam utilitatem fiat, quia semper talis irritatio confert ad commune bonum, et propter illud fit. Respondeo negando sequelam, quia hic non consideratur tantum communis utilitas quæ invenitur in pœna, ut pœna est, quæ est vindicare delictum, et per illum modum coactionis præcavere ne similia fiant, quod est commune omni pœnæ: sed ulterius consideratur utilitas medicinæ (ut sic dicam) auferendo occasiones perpetrandi similia delicta, quæ utilitas non est communis omni pœnæ, nec de ratione ejus, ut ad vindicationem spectat. Hoc ergo modo dicimus, per irritationem illam matrimonii in prædictis casibus auferri occasiones perpetrandi similia delicta, et hanc causam fuisse sufficientem ad imponenda talia impedimenta, etiam sine vindicatione delicti, quod per aliam pœnam fieri potuisset, sicut de facto etiam fit. Aliquando vero imponitur in pœnam inhabilitas ad beneficia, propter rebaptizationem, verbi gratia, vel aliud simile delictum, ad quod vitandum nihil confert illa inhabilitas, nisi per modum comminationis et vindictæ, sicut quælibet alia gravis pœna prodesse posset.

CAPUT XX.

UTRUM LEGES IRRITANTES ACTUS, ILLOS IN CONSCIENTIA PROHIBEANT.

1. *Ratio dubitandi.* — Ratio dubitandi esse potest, quia hæ leges sunt vera præcepta superiorum; sed de ratione veri præcepti seu legis est ut obliget in conscientia, ut supra ostensum est; ergo necesse est ut hæ leges in conscientia obligent aliquo modo. Et confirmatur, quia supra dictum est etiam leges pure pœnales resolvi aliquo modo in obligationem conscientiæ, quia alias non salvaretur in eis vera ratio legis; sed leges irritantes non minus sunt veræ leges quam pœnales; ergo. In contrarium vero potest fieri inductio; nam lex irritans testamentum minus solemne, nullam obligationem in conscientia inducit, quia neque testatorem obligat ad servandam solemnitatem, cum possit de rebus suis valide et invalide disponere, sicut potest aliter eas consumere si velit; nec etiam obligat hæredem, cum illi nihil præcipiat. Similiter lex irritans contractum factum a minore non obligat illum in conscientia, cujus signum est, quia potest illum juramento confirmare, quod non posset si esset peccatum; et sic de aliis.

2. *Distinguendas esse duas partes in lege.*— Ad resolutionem hujus quæstionis (cum proportione ad ea quæ de lege pœnali diximus), oportet distinguere duas partes in hac lege: una est effectio vel omissio actionis quam lex ista præcipit, alia est irritatio actionis quam lex ipsa jubet vel facit. Circa primum, advertere oportet ex dictis, tripliciter ferri hanc legem, scilicet, per modum affirmativi præcepti, vel per modum negativi, vel neutro modo, sed tantum quasi conditionaliter ad modum legis pure pœnalis. Primus modus habet proprie locum in legibus quæ dant formam contractibus, ut patet in decreto Tridentini de matrimonio, quo præcipitur ut matrimonium cum tali solemnitate fiat. Item in canonibus dantibus formam in electionibus, in alienationibus ecclesiasticis, et similibus; præcipiunt enim talem formam servari, et quoad hoc habent formam affirmativi præcepti. Si quis autem recte consideret talia præcepta, ut affirmativa sunt, non sunt absoluta, sed conditionata; non enim præcipiunt alienationem fieri, verbi gratia, sed ut, si fiat, tali modo fiat, quia nimirum tales leges non præcipiunt exercitium actus, ut sic dicam, sed solum formam seu modum servandum in actu, quando fit. Unde talia præcepta resolvuntur tandem in negativa, scilicet, ut talis actus sine tali solemnitate non fiat; sic Tridentinum, sess. 25, c. 15 de Regul., prius prohibet professionem fieri ante expletum decimum sextum annum ætatis, et annum probationis, et deinde irritat professionem aliter factam. Quocirca secundus modus legum negativarum prohibentium, scilicet, absolute actus, et irritantium illos frequentior est. Sic

enim prohibentur matrimonia inter consanguineos vel affines, vel cum religioso professo aut clerico in sacris, vel prohibetur aut irritatur datio, vel acceptio simoniaca, et alia similia. Tertius autem modus potest interdum cum quolibet ex superioribus conjungi. Aliquando enim lex dans formam actui prius præcipit sic fieri, seu non aliter fieri, et postea irritat aliter factum, ut in exemplis ex Concilio adductis satis patet : nonnunquam vero nihil præcipit, vel circa actum ipsum, vel formam ejus, sed tantum conditionaliter statuit ut, si absque tali forma fiat, non valeat, ut patet in lege de solemnitate testamenti et similibus, et similiter in legibus directe irritantibus actus aliquos, non propter defectum formæ, sed propter alias causas, sæpe fertur prius absoluta prohibitio actus, et additur irritatio, ut patet in exemplis adductis de matrimonio : aliquando vero nihil simpliciter prohibetur, sed irritatur actus si fiat, ut in casu cap. *Quamvis*, de Pact., in 6, cum similibus de quibus infra.

3. *Posse per legem statui irritationem, vel ut faciendam, vel ipso facto.* — Circa alteram partem istarum legum, scilicet irritationem, advertendum est dupliciter posse per legem statui; nempe, vel ipso facto, vel ut faciendam. Nam sicut lex pœnalis interdum imponit pœnam ferendam, interdum per se illam infert ipso facto, seu ipso jure : ita irritatio utroque modo ferri potest per legem, quia uterque modus est possibilis, et uterque pendet ex arbitrio legislatoris, et consequenter ex mente ejus, quæ uno et alio modo per verba legum significari solet. Sæpe enim dicunt talem actum, si fiat, vel aliter fiat, esse irritum vel non valere, ut in leg. *Stipulatio non valet*, ff. de Verbor. oblig., cum similibus; aliquando vero solum dicunt ut actus irritetur, ut de venditione ultra dimidiam justi pretii, in l. 2, c. de Rescind. vendit. His autem duobus ordinibus legum solent jurisperiti addere tertium, earum legum quas vocant nec assistentes, nec resistentes contractui, quia non dant actionem civilem alicui contrahentium. Sed hæ leges non solum irritantes non sunt, verum etiam nec prohibentes actus, quia nec irritant, nec confirmant contractum, nec prohibent, nec præcipiunt ; et ita versari possunt et circa actus injustos, ut est lex negans actionem contra venditionem injustam citra dimidiam; et circa actus justos, ut est lex negans actionem propter solam obligationem naturalem ortam ex simplici promissione. Qui modus legum præsertim inter civiles reperitur, et licet irritantes non sint, ut dixi, earum notitia aliquid conferre potest ad obligationem legum irritantium intelligendam, ut ex dicendis patebit.

4. *Prima conclusio.* — Jam igitur dico primo : lex dans formam actui, licet non obliget ad exercitium actus, nihilominus ex se obligare potest in conscientia, vel ad servandam formam in tali actu, si fiat, vel (quod perinde est) ad non faciendum actum sine tali forma, et de facto ita obligat, quando vel materia legis id ex natura sua postulat, vel in lege satis exprimitur, et non alias. Assertio est clara ex dictis. Primo enim jam ostensum est per tales leges nullum actum absolute præcipi, ut est per se notum ; nam lex dans formam matrimonio aut testamento non præcipit contrahere matrimonium, aut facere testamentum ; ergo talis lex non inducit obligationem ad faciendum actum, quia hæc non oritur nisi ex præcepto affirmativo absoluto. Secunda vero pars etiam est per se clara de possibili, quia illa potestas non excedit limites justitiæ, et pertinere potest ad convenientem reipublicæ gubernationem, et ab usu ostendi potest multis exemplis supra adductis, quæ statim necessario repetemus. Quia vero talis lex non semper inducit talem obligationem, ut inductio in principio facta convincit, ideo difficultas tota est quando hæc lex ita obliget in conscientia, ut omissio formæ in tali actu peccaminosa sit, vel, quod perinde est, ut contrahere, vel alium similem actum facere sine debita forma per legem humanam præscripta, peccatum sit, vel non sit.

5. *Duo signa ad dignoscendam obligationem istam. — Primum ex objecto. — Secundum ex prohibitione in lege, si additur irritatio.* — Duo ergo signa præbuimus ad dignoscendam hanc obligationem. Unum est, quando actus ex vi sui objecti et naturæ talis est, ut velle illum facere quando valide fieri non potest turpe sit et contra rectam rationem. Quod maxime videtur contingere in materia religionis, et in actibus sacris, et in materia justitiæ : nam efficere actionem sacram modo irrito et invalido sacrilegium est, quia est contra reverentiam debitam rei sacræ, ut facere sacramentum irritum, et sine debita forma et materia. Et hac ratione, etiamsi Concilium Tridentinum expresse non prohibuisset, sed tantum irritasset matrimonium factum sine parocho et testibus, esset grave peccatum illud sic contrahere, quia esset contra reverentiam sacramenti. Idemque est de quolibet alio matrimonio contracto cum impedimento irritante, et de professione in religione facta, omissa forma, seu

conditionibus ab Ecclesia requisitis ad valorem ejus. Idem videre licet in materia justitiæ; nam electionem facere prætermissa substantiali forma grave peccatum est, quia necessario involvit injustitiam, et ideo graviter punitur in Trid., sess. 25, c. 6 de Regul. Idem est quoties quis ex officio tenetur facere actum; nam consequenter tenetur facere validum, et ideo, prætermittendo debitam formam, contra justitiam faciet, ut si judex, proferendo sententiam, substantiales circumstantias omittat, et sic de aliis.

6. Videri autem potest hæc obligatio in hujusmodi casibus non provenire proprie ac formaliter ex lege positiva, sed esse de jure naturali, quamvis non resultet, nisi posita institutione talis formæ quam invehit lex positiva, sicut profanatio calicis consecrati sacrilegium est contra legem naturalem, licet supponat consecrationem ex positiva institutione. Sed, licet verum sit tale peccatum esse contra legem naturalem, etiam est contra legem positivam; nam, eo ipso quod præfinit talem formam in tali materia, constituit in illa medium justitiæ vel religionis, et ideo qui debitam formam prætermittit, etiam legem humanam violat, quia lex illa, instituendo talem formam, ponit illam ut necessariam ad honestatem, et consequenter prohibet actum sine illa factum, sicut lex quæ taxat pretium rei necessario prohibet carius vendere, etiamsi verbis formaliter prohibentibus id non explicaret. Aliud signum erat, quando prohibitio actus aliter facti ponitur in lege et additur irritatio: nam tunc lex illa continet præceptum negativum, ratione cujus obligat ad vitandum, seu non intentandum talem actum. Quod interdum fit directe prohibendo, ut patet in Concilio Tridentino, sess. 25, c. 15, ubi prius prohibet fieri professionem ante expletum tempus probationis vel ætatis, et deinde irritat illam. Unde interdum lex addit specialem pœnam præter irritationem propter actum sic factum; nam pœna est signum prohibitionis, ut in eodem Concil., cap. 6 ejusdem sess. videri potest.

7. Quando vero neutrum ex his signis in lege invenitur, talis lex non obligat in conscientia ad servandam formam præscriptam in actu, seu ad non faciendum actum sine tali forma, et in hoc sensu talis lex dici potest pure irritans. Hoc videtur sufficienter probari exemplo de testamento solemni, in quo id expresse asseruit Matiens., in lib. 5 Recopil., titul. 4, lib. 1, Gloss. 10, n. 18, et refert Navar. in Man., cap. 23, n. 56, qui loquitur de lege pure pœnali; tacite tamen videtur sumere argumentum a simili; idem ergo est in similibus. Ratio autem est, quia efficere testamentum vel similem actionem valide non est de jure naturæ, nec etiam præcipitur per legem dantem formam substantialem actui; ergo non est peccatum per se loquendo facere actum illum invalidum, quia quod non est contra præceptum non est peccatum; ergo nec facere illum sine solemnitate præscripta erit peccatum, quia si omittere solemnitatem esset peccatum, maxime id esset quia fieret actus invalide, et sine fructu vel effectu; quæ enim alia deformitas ibi potest cogitari? Prima vero pars antecedentis probatur, quia, sicut jus naturæ non obligat ad illam actionem absolute exercendam (ut suppono), ita etiam non obligat ad effectum ejus, ut, verbi gratia, ad transferendum dominium mearum rerum in alium, vel quid simile; ergo etiam non obligat jus naturæ ad efficiendam illam actionem valide, supposito quod fiat, seu non prohibet illam facere invalide, quia, ex hoc quod fiat invalide, tantum sequitur ut non habeat effectum, quod non est contra præceptum.

8. *Diluitur objectio.* — Dices: ex tali actu invalido sequi potest deceptio alterius, vel inimicitia, vel simile inconveniens, vel saltem ille actus sic factus erit otiosus et impertinens. Respondeo imprimis, licet hoc totum concedatur, non sequi quod sit lege humana prohibitus. Deinde dico hæc non per se sequi, sed esse accidentalia, quia potest interdum ratio aliqua vel finis honestus movere ad testamentum faciendum, etiam sine solemnitate, ut, si aliter non possit constare de voluntate morientis, saltem illo modo constet, vel certe ut sic exterius satisfaciat testator importunis precibus alicujus extranei, volens ut alius ab intestato habeat hæreditatem: tunc enim neque mentitur, neque alicui facit injuriam, sed utitur jure suo, et fortasse redimit vexationem suam. Et ita ibi non intervenit deceptio, vel, si sequatur, erit passiva (ut sic dicam), non activa; et idem est de inimicitia et aliis incommodis. Altera denique pars antecedentis ex dictis plane sequitur, quia nec ex forma, seu verbis legis positivæ, nec ex materia ejus colligitur tale præceptum humanum, ut suppono; ergo non est, nec cum fundamento potest affirmari.

9. *Leges negativæ directe prohibentes et irritantes actum obligant in conscientia ad talem actum vitandum.* — Dico secundo: leges negativæ quæ directe prohibent actum, et ad majorem firmitatem seu exaggerationem prohi-

bitionis irritant illum, obligant in conscientia ad talem actum vitandum. Conclusio est clara, de qua videri potest Navar. supra, et probatur, quia talis lex est justa in tali prohibitione præcise spectata, et continet præceptum negativum ; ergo obligat in conscientia ad vitandum talem actum. Patet consequentia, quia hic est intrinsecus effectus legis justæ, sive prohibentis, sive præcipientis : hic autem effectus non impeditur propterea quod lex addat irritationem prohibitioni, sicut supra dicebamus additionem pœnæ non auferre obligationem in conscientia legis pœnalis ; est enim cum proportione eadem ratio. Quin potius in præsenti auget obligationem, tum quia ex suo genere gravius est, magisque a recta ratione exorbitat, facere actum prohibitum et irritum, quam tantum prohibitum ; tum etiam quia ille modus prohibendi indicat majorem gravitatem prohibitionis, tum ex parte necessitatis vitandi talem actum, tum ex parte intentionis legislatoris, satis enim significat se velle obligare quantum possit.

10. Statim vero occurrit inquirendum quomodo cognosci possit quando lex hoc modo obliget, seu (quod idem est) quando contineat prohibitionem ante irritationem. Respondeo utendum esse principiis ac regulis supra datis. Nam primo consideranda sunt verba : si enim præceptiva sunt, seu prohibitiva absolute, tunc sufficiunt ad hanc obligationem inducendam, ut ex dictis constat, et est exemplum in cap. *Decet*, 89 dist. Præter verba vero etiam ex materia poterit obligatio colligi, ut si lex irritet matrimonium cum adultera machinatrice, etiam prohibet illud, et sic de aliis. Præterea, quoties irritatio imponitur in pœnam ejusdem actus, signum est maxime prohiberi ipsum actum : nam talis lex non solet esse pure pœnalis, non enim recte accommodatur huic materiæ seu pœnæ, et ideo admittenda non est, nisi aliud evidenter constet, quod erit rarissimum. Et ideo moralis regula est talem legem continere prohibitionem actus in conscientia, vel saltem supponere illam, aut ex lege naturali, aut ex alia lege positiva ; sic lex irritans collationem beneficii per confidentiam, in conscientia prohibet illam, et lex irritans electionem religiosi ad episcopatum acceptatum sine licentia sui Prælati, prohibet talem acceptionem ; sic etiam turpia legata, dum irritantur in odium scribentis, prohibentur, vel saltem prohibita esse supponuntur in l. *Turpia*, ff. de Legat., 1, et per hæc facile erit de similibus judicare. In legibus autem irritantibus actus in favorem alicujus, vel communitatis, vel privatæ personæ, non est hæc regula ita universalis ; nam interdum prohibent simpliciter actum, et tunc obligant in conscientia ad illum vitandum juxta conclusionem positam, et rationem illius ; secus vero dicendum erit quando non ita prohibent præcipiendo, sed tantum irritant juxta dicenda in sequenti assertione.

11. Dico tertio : quamvis lex simpliciter et absolute irritet actum, si fiat, non necessario obligat in conscientia ad non faciendum illum de facto, seu materialiter, ut sic dicam, sed interdum est lex pure irritans, et non prohibens actum. Hæc assertio in generali probari potest, quia hoc non repugnat, et interdum sufficit ad intentionem legislatoris. Item suaderi potest exemplo legis pure pœnalis cum proportione applicato. Denique convincitur aliquibus exemplis, ut legis irritantis venditionem fundi dotalis factam ab uxore, etiam cum licentia mariti, cum tamen illam non prohibeat in conscientia : vel irritantis renuntiationem hæreditatis paternæ quam facit filia, cum nuptui traditur, dote contenta, et tamen licet illam faciat, non peccat, quia cedere potest juri suo. Quæ videtur esse ratio a priori, ob quam in talibus legibus fit irritatio actus sine prohibitione illius, quia hujusmodi leges beneficium intendunt conferre illi cujus actum irritant, et ideo nolunt aliam coactionem, vel obligationem in conscientia illi imponere.

12. *Quomodo discernatur lex pure irritans ab ea quæ in conscientia prohibet actus.* — Hic vero statim se offert inquirendum quomodo possint discerni hæ leges pure irritantes ab aliis quæ in conscientia prohibent actus. Sed de hoc puncto disputavi late in materia de Juram., lib. 2, cap. 20 et seq., ubi varias retuli distinctiones et opiniones doctorum, easque examinavi, et in summa dixi primum omnium respiciendum esse ad verba legis, an dirigantur ad personam præcipiendo vel prohibendo ; an immediate versentur circa actionem seu contractum, illum qualificando seu infirmando ; nam priores ex vi suæ formæ præcipiunt, et consequenter obligant ; posteriores vero non prohibent actum ex vi talium verborum, licet irritent illum in favorem alicujus, nisi aliunde ex materia, fine, vel circumstantiis, contrarium colligi possit. Et ideo ulterius considerandam esse dixi materiam legis, et an ordinetur ad bonum publicum vel privatum, et an ad talem finem non solum irritatio, sed etiam prohibitio expediat. Atque ita ex omnibus rite

pensatis colligi poterit an lex sit pure irritans, vel etiam prohibens.

13. *Lex non irritans actum ipso facto, sed præcipiens, non obligat, nisi forte judicem.*— Dico quarto : quando lex non irritat actum ipso facto, sed præcipit irritationem ejus, tunc ad irritationem non obligat, nisi fortasse judicem. Explicuimus obligationem harum legum quoad vitandum actum; superest explicanda obligatio quæ specialiter ex irritatione oriri potest; et quoniam lex irritans potest esse duplex, scilicet, vel præcipiens irritationem, vel faciens, ideo de priori hanc ponimus assertionem, de posteriori vero dicemus in sequenti. Conclusio ergo est clara, quia irritatio actus est effectus publicæ potestatis; ergo si non fit per legem, debet fieri per judicem; ergo, antequam fiat, non potest obligationem inducere, quia non est. Item talis lex vel est præceptiva, vel punitiva, in tali irritatione imponenda : si ergo consideretur ut punitiva, non obligat ante sententiam, quia non ponit pœnam ipso facto, quia solum jubet actum irritari; unde non obligat partes seu privatas personas ad efficiendam irritationem, seu ad dissolvendum contractum, vel quid simile, ante sententiam condemnatoriam judicis, quia solum ad patiendum obligat, juxta supra dicta de lege pœnali. Si autem talis lex spectetur ut præceptiva, judici præcipit per se loquendo; ergo alios non obligat. Et hinc relinquitur probata ultima pars, scilicet, quod obliget judicem, quia ad illum loquitur qui tenetur secundum leges judicare, sicut supra dictum est de lege pœnali, et juxta ibi dicta hæc assertio cum proportione explicanda est, neque alia difficultas circa illam occurrit.

14. *Ex lege irritante, si suum habeat effectum, sequitur obligatio ad omnia quæ intrinsece ex irritatione nascuntur, secus si effectus impediantur.*—Dico quinto: ex lege irritante ipso facto, si suum consequatur effectum, sequitur obligatio in conscientia ad omnia quæ intrinsece ex irritatione nascuntur : secus vero erit si effectus impediatur. Supponit hæc assertio hanc legem non obligare ad irritationem ipsam faciendam, quia illam non facit homo, sed ipsa lex, et ita quoad hoc non obligat lex, sed operatur. Solum ergo potest obligare ad sustinendam, seu executioni mandandam irritationem a lege factam. Et hoc est quod per hanc conclusionem intenditur, quæ duas continet partes, et utraque est satis clara, et universalis ad omnes leges irritantes, sive in odium, sive in favorem, sive in publicum, sive in privatum fiant. Prior ergo pars probatur, quia si lex illa consequitur effectum suum, actus est nullus; ergo nullum confert jus; ergo si actus ille sit acceptio, vel acquisitio alicujus rei, ex tali lege sequitur obligatio non utendi, nec fruendi illa re tanquam propria, nec contrectandi eam illo modo quo rem alienam contrectare non licet. Ut si talis actus sit matrimonium, non licet ad conjugem accedere, neque alia jura conjugis aut mariti usurpare. Si sit professio religiosa, non licet actus proprios religiosorum efficere, et sic de aliis quæ fundari poterant in actus validitate; nam sublato fundamento ruunt omnia quæ ex illo oriri aut in illo fundari poterant. Et potest hoc confirmari ex verbis Concilii Lateran. sub Leone X, sess. 9, ubi beneficiatis non recitantibus imponitur pœna irritans acquisitionem fructuum beneficii, his verbis : *Beneficiorum suorum fructus pro rata omissionis suos non faciant :* unde subjungit : *Sed eos tanquam injuste perceptos erogare teneantur*, etc. Ergo proportionalis obligatio sequitur ex omni lege irritante et consequente effectum, quocumque titulo vel ratione irritatio fiat, quia obligatio non sequitur ex titulo irritationis, sed ex effectu ipso, et effectus idem est, quocumque titulo fiat.

15. *Diluitur objectio.*— Dices ex illis verbis probari quidem obligationem naturalem ex vi justitiæ, non tamen probari aliquam obligationem ipsius legis irritantis. Respondeo imprimis ideo in assertione non esse dictum, legem positivam obligare ad hoc, sed ex illa cum effectu ejus sequi talem obligationem, quod erit verum, sive hæc obligatio quæ sequitur naturalis sit, supposito effectu positivæ legis, sive sit etiam specialiter inducta per ipsam legem. Addo vero probabilissimum esse etiam ipsam legem, irritantem actum, obligare ad non utendum illo actu ut valido, ac subinde per contrarium usum non solum peccari contra legem naturalem, sed etiam contra ipsam legem irritantem, quia intentio irritantis principalis est, ne talis actus utilitatem habeat, seu moralem usum, et ideo irritando prohibet usum illius actus ut validi. Et ideo etiam solet talis usus speciali pœna puniri : non solum attenta malitia contra legem naturalem, sed etiam spectata inobedientia contra legem positivam irritantem, propter quam solent censuræ imponi per ecclesiasticas leges, cum ad talem pœnam requiratur inobedientia, et contumacia contra ecclesiastica præcepta.

16. Posterior vero pars assertionis ex tenore

prioris constat: nam illa prior sub conditione tantum posita est, scilicet, si effectus legis irritantis sequatur; ergo, cessante conditione, non procedet illa prior pars assertionis, nec habebit locum legis obligatio. Et patet ratione, quia cessante causa adæquata cessat effectus: sed adæquata causa hujus ogligationis est nullitas actus facta per legem, seu lex irritans efficaciter, et cum effectu, ut discursus facti satis ostendunt; ergo cessante illo effectu cessat causa obligationis, et consequenter etiam obligatio ipsa. Posita autem est illa conditio, et hæc posterior pars, quia interdum potest impediri hic effectus. Quibus autem modis impediri possit in capite sequenti dicam.

CAPUT XXI.

QUIBUS MODIS IMPEDIRI POSSIT IRRITATIO ACTUS QUEM LEX PRÆCIPIT PRO INFECTO HABERI.

1. *Duobus modis fit irritus actus, per legem immediate vel per sententiam judicis.*—Duobus modis potest actus fieri irritus per legem: uno modo, mediante sententia judicis, vel condemnatoria, vel saltem declaratoria criminis; alio modo, immediate per ipsammet legem statim ac fit seu intentatur actus. In quibus modis, manifestum est difficilius esse impedire irritationem solius legis, quam illam quæ requirit sententiam judicis, quia facilius est impedire judicem ne sententiam proferat, quam legem ne operetur, et ideo hic dicemus de irritatione per judicem inducenda, et in sequenti de altera. Et quamvis dupliciter possit irritari actus per sententiam judicis, scilicet, vel per sententiam condemnatoriam, et hominis executionem, vel per declaratoriam tantum, qua posita statim lex operatur, inter quos modos est magna differentia, ut infra videbimus; tamen in præsenti non multum interest, quia satis nunc est quod actus non sit irritus ante sententiam; quod si aliquid speciale occurrerit, adnotabitur.

2. *Regula generalis.*—Regula ergo generalis sit: quoties lex irritat actum dependenter a sententia judicis, licet actus a principio irritabilis sit ratione legis, ut per se constat, nihilominus ejus irritatio multis modis impediri potest; et dum non irritatur actus, permanet validus, sive juste sive injuste irritatio impediatur; utroque enim modo id contingere potest. Primo enim impeditur sine injustitia, si actus sit occultus, ita ut in judicio probari non possit, quia ex vi talis legis nemo tenetur actum suum irritare, vel contractum dissolvendo, vel spoliando se rebus acceptis, ut capite præcedenti dictum est. Et ideo nihil peccat qui talem actum occultum tanquam omnino firmum et validum perpetuo conservat, quia revera talis est quamdiu a judice non irritatur. Neque etiam peccat etiamsi actum occultum retineat ne irritetur, quia ex hoc capite non violatur lex, nec alicui fit injuria; cavendum est autem ne in ipsomet actu aliqua commissa sit, nam illa rescindenda est. Ut, licet venditio rei ultra dimidiam justi pretii non sit irrita, sed rescindenda, licet non rescindatur de facto, quia est occulta, tenetur venditor in conscientia, et absque ulla coactione judicis, restituere partem illam pretii in qua excessit justitiæ æquitatem, et omnia damna quæ ob eam causam, vel propter dilationem restitutionis iniquam emptor passus est. Et e converso si emptor fuit injustus in parvitate pretii, tenebitur supplere quod abstulit, et damna quæ ex illa diminutione alteri secuta sunt; nihilominus tamen potest rem emptam retinere, et fructus ejus similiter, quia cum actus fuerit validus, factus est dominus rei emptæ, cum sola obligatione resarciendi injuriam.

3. Secundo, potest hæc irritatio actus (etiamsi publicus seu probabilis sit) sine injustitia impediri, aut ex consensu partium, quia neutra vult actum rescindere, aut quia illa pars cujus interest non vult litem movere, nec rescissionem intentare. Tunc enim nihil agitur contra legem, cum ipsa non imperet partibus ut actum rescindant, nec etiam sibi faciunt injuriam, vel quando ex mutuo consensu actum conservant, quia volenti et consentienti non fit injuria, vel quando is qui habet jus, non intentat actionem, quia ipse potest cedere juri suo, et alter non obligatur ad irritationem procurandam. Semper tamen tenebitur ad recompensationem faciendam si injuriam intulit, juxta proxime dicta in præcedenti puncto. Atque hinc etiam fit ut possit hæc irritatio impediri per legitimam præscriptionem adversus actionem, seu actorem qui fuit negligens in petenda irritatione: nam si contra illum præscriptum sit, consequenter est omnino firmatus actus, et irritatio exclusa, quia hæc non potest fieri nisi mediante actione, et actio fuit per præscriptionem exclusa. Quod vero tempus ad præscribendam actionem sufficiat, non est hujus loci exponere. Vide Molin. tract. 2 de Just., disp. 71.

4. Tertio, potest irritatio hæc impediri, licet actus sit publicus et probabilis, ad judicem

delatus ut illum irritet, quia judex cum effectu illum non irritat, seu sententiam non profert; nam, sive jure, sive injuria id facere omittat, quamdiu cum effectu actum non irritat, ille valorem suum retinet cum omnibus effectibus qui ab illo nascuntur. Probatur, quia si omittatur irritatio sine injustitia alicujus, tunc manet res in eodem statu in quo antea erat, et nulla ratio novæ obligationis intervenit; si vero irritatio injuste denegata est, tenebitur quidem ad recompensandum damnum qui injuriam intulit, sive ille fuerit judex, injuste judicando contra allegata et probata, sive fuerit falsus testis, sive alia tertia persona injuste cooperando, sive ipsemet reus injuste se defendendo; nihilominus tamen actus semper conservabitur validus, et effectus ejus, scilicet, dominium acquisitum, vel quid simile, semper permanebit, quamdiu cum effectu actus non irritatur. Unde etiam fit ut, si lex non irritet ipso facto, sed solum præcipiat irritari actum, tunc solum irritetur tempore latæ sententiæ condemnatoriæ. Unde si contingat actum rescindi aliquo tempore postquam factus est, non retrotrahetur rescissio ad initium actus, sed solum tunc incipiet, cum fit, quia antea actus fuit validus, et fructus, verbi gratia, illo tempore accepti ex re acquisita per talem contractum juste accepti sunt, et cum absoluto et perfecto illorum dominio. Tantumque manere poterit obligatio recompensandi damna, si quæ alteri injuste illata fuere, vel in actu ipso in principio, vel in mora faciendi talem recompensationem, ut dictum est. Quæ omnia ex principiis justitiæ necessario sequuntur, et non possunt habere controversiam, et ideo longiori probatione aut disputatione non indigent. Secus vero erit si lex irritet actum ipso jure cum ordine ad sententiam declaratoriam, nam tunc retrotrahetur irritatio, ut infra dicam.

5. Quæri vero potest si pars ipsa, quæ rem alterius per contractum irritabilem valide comparavit, per injustitiam novam impediat ne contractus irritetur, vel per vim et metum alium cogendo ne rescissionem contractus petat, vel subornando iniquum judicem, aut falsos testes, etc., an in eo casu teneatur ex justitia rescindere contractum, etiamsi per judicem irritatus non fuerit. Quando enim per alios ponitur tale impedimentum sine injusta cooperatione ipsius partis, seu rei, non tenetur ipse spoliare se re sua, vel contractum sua voluntate solvere, magis quam antea teneretur, quia nulla nova ratio obligationis in eo invenitur. Alii vero, si injusti fuerunt, tenebuntur ad recompensationem, non vero ad restituendum in specie per rescissionem contractus, quia hæc non est in eorum potestate, cum pendeat ex alterius voluntate, scilicet, ipsius rei. At vero quando ipsamet pars seu reus fecit talem injuriam, videtur teneri ad reparandum damnum quod intulit in eadem specie, quia potest, et ex sola sua voluntate pendet; nam damnum illatum fuit privare actorem debita irritatione contractus, et hanc potest facere reus sua voluntate; ergo tenetur illam facere.

6. In contrarium vero objici potest quia hæc est quædam pœna; at vero nullus reus obligatur ad restituendam pœnam ad quam condemnandus esset secundum legem, si de facto non condemnatur, etiamsi per iniquam et injustam tergiversationem, vel subordinationem, condemnationem impediverit; ut probabiliter tenet Navar., cap. 18, n. 48, quem sequitur Vasq. in præsenti disp. 175, cap. 2; ergo neque hic tenetur ad rescindendum contractum, etiamsi dolo evitet condemnationem ad hujusmodi pœnam; licet alii auctores contrarium opinantur cum Soto, lib. 1 de Just., quæst. 6, art. 6. Sed quidquid de hoc sit, probabilius mihi videtur in præsenti puncto hunc reum teneri in conscientia ad rescissionem contractus alio volente; ut ad reddendam rem priori domino, recuperato pretio, vel quid simile: et ratio prius facta apud me convincit, quam hoc modo amplius declaro. Nam vel ille tenetur restituere aliquid actori in illo casu, vel non; hoc secundum videtur incredibile, quia plane irrogat illi injuriam, cum per media iniqua illum impediat a consecutione juris quod per leges illi competit. Item, si falsus testis per iniquam deceptionem illum impediat, tenebitur ei satisfacere: ergo et actor tenetur. Quod si restituere tenetur, profecto debet in propria specie illud restituere quod injuste impedivit, quandoquidem potest. Nam ubi restitutio in propria specie fieri potest, non habet locum recompensatio pro voluntate debitoris, quia alter habet jus in suam rem propriam. Imo in præsenti casu, cum agitur de rescissione contractus, præcipue videtur intenta recuperatio rei propriæ in propria specie: ergo.

7. Propter rationem vero in contrarium factam, limito hanc sententiam, ut procedat, quando actus præteritus, qui rescindendus seu irritandus est, fuit privatus, pendens ex voluntate contrahentium, per quam res unius in alterum translata est, et postea per irrita-

tionem actus, intendit prior dominus peculiare emolumentum sibi debitum virtute legis. Tunc illa rescissio contractus non habet propriam rationem pœnæ, vel saltem in tali causa per quam actor ille jus suum petit, non consideratur præcipue ratio pœnæ, sed res actoris, et reparatio illius, et ideo cum ab illa consequenda per iniqua media impeditur, illi fit injuria contra justitiam commutativam, quæ ad restitutionem obligat in propria specie, ut dixi, quando debitor in illa solvere potest. Et ita ad objectionem, quatenus contra hoc procedit, negatur consequentia, quia in pœna, licet per fraudem impediatur, non fit contra justitiam commutativam, ut est probabile. Unde si contingat actum qui irritandus est, solum titulo pœnæ esse irritandum, et non propter speciale jus quod actor prius haberet in rem quæ per talem actum fuit in alium translata, sed solum quia intendit ut pœna illi applicetur, quia cedit in ejus utilitatem : in tali casu non est improbabile reum non teneri ad restitutionem, etiamsi per iniqua media se defendat. Quia tunc non peccat contra justitiam commutativam respectu privati actoris, sed solum contra justitiam legalem respectu communis boni, vel contra obedientiam et justitiam, qua tenebatur judici et reipublicæ. Ut, verbi gratia, si quis sit consecutus beneficium valide, non per resignationem, vel donationem alicujus privatæ personæ, cujus antea beneficium esset, sed quia beneficium vacabat, et ordinario modo fuit ad illud electus vel provisus cum aliquo tamen defectu, ratione cujus potest et debet collatio cassari ; tunc licet alius impetret jus ad beneficium, et agat ad irritationem collationis, et possessor se inique defendat, vel defectum occultet, et irritationem collationis impediat, non videtur teneri in conscientia ad relinquendum beneficium, quia non fecit alteri injustitiam, sed solum egit ad excusationem pœnæ, ad quam alter non habet speciale jus justitiæ commutativæ, quia non propter illius commodum imposita est, sed tantum propter vindicationem delicti, quæ ad justitiam legalem seu boni communis spectat.

CAPUT XXII.

UTRUM LEX IPSO JURE IRRITANS ACTUM IMPEDIRI ALIQUO MODO POSSIT NE ACTUM NULLUM REDDAT.

1. Agimus de lege quæ per se et ante omnem sententiam actum irritat, et loquimur de illa permanente in sua vi et statu, ita ut nec per abrogationem, nec per dispensationem sublata sit ejus obligatio. Videtur enim tunc fieri non posse ut talis effectus legis impediatur, posita materia ejus : ratio est, quia talis irritatio fit per efficacitatem moralem ipsiusmet legis, et ita fit in eodem momento in quo actus fit ; nullus autem potest legis actionem impedire, quia solus princeps conditor legis potest vim legis auferre, et consequenter solus etiam potest effectum illius impedire ; at legislator non potest in ipsomet tempore in quo actus fit illius irritationem impedire, nisi præcedat ejus dispensatio, seu decretum quo declaret se velle ut in eo casu lex non obliget, nec habeat vigorem, de quo casu non loquimur, sed de lege integra et immutata, ut dixi ; ergo non videtur posse impediri talis effectus. Et confirmatur, nam si impediri posset, maxime per ignorantiam invincibilem ; sed non potest impediri per ignorantiam ; ergo. Major cum consequentia patet, quia nulla est potentior excusatio, nec quæ magis causet involuntarium quam ignorantia. Minor vero patet quia, licet ignorantia excuset culpam, non vero tollit vires legis tam in obligando, quantum est de se, quam in efficiendo.

2. In hoc puncto distinctione utendum est inter irritationem proprie pœnalem, quæ in odium alicujus peccati principaliter imponitur, et illam quæ per se inducitur propter bonum et favorem, aut communitatis aut membrorum ejus, sive directe per prohibitionem aut irritationem actus, sive consequenter per institutionem formæ necessariæ ad valorem actus inducta sit.

3. *Cessante causa per se et adæquata, cessat effectus.* — Primo igitur dicendum est : quando irritatio tantum in pœnam imposita est, per ignorantiam, vel aliam similem quæ a culpa excusat, impeditur. Docent Card., in Clement. 1 de Elect., quæst. 18 ; Bolognet., in l. *Omnes populi*, ff. de Just. et jur., n. 153, ubi alios refert. Probatur, cessante causa (utique per se et adæquata), cessat effectus ; sed in præsenti casu culpa est causa per se et adæquata talis irritationis, quia hoc modo est causa pœnæ, et illa irritatio pœna quædam est, ut supponitur ; ergo. Unde confirmatur ex generali principio quod ignorantia excusans culpam, excuset etiam pœnam, quod supra traditum est et probatum ; sed non est minor ratio in hac pœna irritationis actus, ut cessare debeat cessante culpa, quam in aliis : ergo idem in illa dicendum est. Et potest hoc confirmari ex his quæ diximus lib. 4 de Orat., cap. 30, n. 17, scilicet, eum qui ex oblivione naturali omittit

divinum officium, facere fructus suos, non obstante lege pœnali irritante acquisitionem fructuum contra non recitantes lata, quia per illam oblivionem cessat culpa, et consequenter etiam pœna; ergo idem erit in omnibus similibus. Dices: collatio beneficii simoniace facta irrita est, quæ irritatio est pœnalis et nihilominus tenet, etiamsi ignoranti invincibiliter simoniam beneficium collatum sit, ut l. 4 de Simon., cap. 57, n. 35, ostensum est. Respondetur illud esse speciale, quia fuit in illa lege expressum in detestationem illius delicti. Addo etiam ibi semper intervenire aliquam culpam, vel collatoris, vel alicujus tertii, quæ sufficit ad sustinendam illam pœnam, etiamsi recipiens excusetur: nam ad punitionem alterius, ipse etiam per accidens patitur. Dici etiam potest illam irritationem non tantum esse pœnalem, sed etiam per se inductam propter vitandam omnem indecentiam rerum sacrarum, quæ ex simonia provenit, et propter vitandam omnem notam et infamiam illius in his quæ ecclesiastica beneficia valide consequuntur.

4. *De ignorantia irritationis, an impediat irritationem actus.* — Tandem circa hanc conclusionem occurrebat quæstio, an ignorantia irritationis et non prohibitionis, quæ culpam contra legem excusare non valeat, impediat irritationem actus. Sed hoc etiam pendet ex quæstione supra tractata, an ignorantia solius pœnæ excuset illam, etiamsicontra legem peccatum sit. In qua partem negantem veriorem esse censuimus. Unde consequenter in præsenti dicendum est, quando lex humana prohibet actum addendo irritationem per modum pœnæ, si lex non ignoratur ut prohibens, licet ignoretur ut irritans, actum contra legem factum esse irritum, quia talis ignorantia non excusat peccatum contra legem, et consequenter nec excusat pœnam, licet ignoretur; ergo neque excusat irritationem, quia irritatio non est talis pœna quæ requirat specialem contumaciam, sicut excommunicatio, et similes censuræ. Item hoc modo incurritur irregularitas pœnalis, licet ignoretur ipsa pœna, si non ignoratur prohibitio, neque excusatur culpa; ergo idem est de quacumque inhabilitate personæ; ergo et de irritatione. Denique inductione hoc ostendi potest in beneficiato non recitante culpabiliter, qui non facit fructus suos, etiamsi pœnam ignoret, et sic de aliis. Quæ doctrina etiam procedit indifferenter, sive actus irritatus per legem esset jam damnatus, sive de novo per illam damnetur, quia hoc valde extrinsecum et accidentarium est, ut de pœna etiam dixi. Et hoc magis constabit ex puncto sequenti.

5. *Secunda conclusio.*—Dico secundo : quoties lex, constituendo formam substantialem servandam in actu, consequenter irritat illum qui fit sine tali solemnitate, impediri non potest ille effectus, prout a lege præscribitur, stante tali defectu, ideoque non potest esse validus actus factus contra talem legem. Supponimus sermonem esse stante lege in sua vi, et non interveniente dispensatione principis. Probatur ergo primo ratione generali quasi philosophica, quia forma sic statuta per legem est substantialis tali actui sub tali vel tali ratione, scilicet, contractus, professionis, testamenti, vel alia simili; sed absque forma substantiali non potest res subsistere : ergo neque actus ille potest suum esse habere sine tali forma : ergo tali forma deficiente non potest impediri defectus nullitatis. Secundo, lex illa resistit valori talis actus : ergo si voluntas principis non derogat legi (ut supponitur), non potest privata voluntas alicujus illi resistere, vel illam impedire : ergo nullum impedimentum cogitari potest ad hoc sufficiens. Atque hæc assertio magis confirmabitur simul cum sequenti; nam hæc lex in tantum irritat, in quantum virtute prohibet, vel non admittit actum sine solemnitate factum quoad valorem ejus, et ideo eadem est fere ratio de illa et de lege directe et per se prohibente et irritante actum.

6. Dico ergo tertio : quando lex absolute et simpliciter prohibet et irritat actum, non potest irritatio illa per causam inferiorem, vel propter particularem occasionem impediri, seclusa principis dispensatione formali, vel præsumpta, ut nunc loquimur. Hæc assertio communis est, ut ex his quæ statim allegabimus constabit. Et probatur sufficienter illa generali ratione, quod lex est quæ operatur hunc effectum, et de se semper est efficax, nec potest impediri ab inferiori voluntate aut potestate, quando ipsa absolute loquitur, et prohibet. Explicaturque in hunc modum; quia ut effectus sit validus, non obstante tali lege, necesse est ut incercedat aliqua sufficiens ratio interpretandi legem illam non procedere in illo casu, id est, non fuisse mentem legislatoris obligare ad servandam talem formam in tali opportunitate; sed hæc interpretatio admittenda non est in tali lege irritante, quando illa exceptio in ipsa lege vel in alio jure non habetur: ergo. Major evidens est ex dictis, quia contra legem resistentem non potest valere

actus : ergo, e contrario, ut valere possit in aliquo casu, necesse est ut pro illo non sit posita lex. Minor autem probatur, quia tres tantum vel quatuor causæ vel occasiones excogitari possunt, ob quas in particulari casu possit illa interpretatio fieri in tali lege. Una est defectus voluntatis in eo qui facit contra talem legem per ignorantiam; alia erit similis defectus propter metum; tertia esse potest, quia contrahens seu operans cedit juri suo; quarta esse potest necessitas aliqua quæ cogat per epiikiam interpretari non fuisse mentem principis pro eo casu obligare; quinto, addi potest cessatio causæ et rationis legis. Sed de his duabus dicemus melius capite sequenti, quia, si veræ sunt, in eis intervenit quædam interpretativa dispensatio legis. Ex aliis vero tribus causis nulla est sufficiens.

7. Et imprimis, quod ignorantia legis irritantis non impediat irritationem actus, sive ignorantia sit de sola vi irritandi legis , sive absolute de tota lege, indubitatum est apud omnes, ut patet ex Glossa in Clement. 2 de Hæretic., verb. *Ex tunc,* quam Cord. et alii communiter ibi sequuntur; Decius in cap. 2 de Constitut., lect. 2, n. 5; et ibi Abbas, Felinus, et alii, Soto, lib. 1 de Justitia, q. 1, art. 4, cum multis quos infra referemus tractando de promulgatione legis irritantis necessaria ad effectum irritandi; et plures etiam refert Sanci., l. 7 de Matrimonio, disp. 9, n. 10. Probaturque sufficienter ex c. 1 de Concess. præbend., et ex c. *Dudum,* et cap. *Quoddam,* de Præbend., in 6. Ratio autem est supra tacta, quia ignorantia solum potest excusare a culpa; hæc antem irritatio non pendet a culpa, quia non est pœna, ut cap. 19 dictum est, quia non in odium, seu vindictam peccati ponitur, sed per se propter commune bonum : ergo ignorantia non potest obstare huic effectui. Dices : quando actus simpliciter prohibetur per legem, tunc irritatio pœna est ejusdem actus contra legem facti. Respondeo etiam illam non esse proprie pœnam ex primaria intentione legis; nam per se intendit irritationem propter bonum commune; ut patet de lege irritante matrimonium inter consanguineos, et aliis similibus. Quæ etiam quoad hanc partem leges morales sunt et directivæ, ut supra dixi, et ideo ignorantia non impedit talem effectum. Unde etiam auctores qui hanc vocant pœnam dicunt esse adeo intrinsecam, ut per ignorantiam non impediatur, ut ex multis refert Sanci., l. 3 de Matrim., disp. 17, n. 10; quanquam plures ex illis potius condistinguant hanc irritationem a pœna, ut supra retuli. Confirmatur a simili, nam irregularitas quæ non est pœna incurritur non obstante ignorantia, ut ex propria materia constat, et idem est de inhabilitate quæ non est pœna, ut patet de inhabilitate ad matrimonium contracta ex affinitate vel cognatione: ergo idem erit in præsenti.

8. *Diluitur objectio.* — Denique patet conclusio inductione in testamento minus solemni, et similibus. Unicum tamen exemplum pro multis sufficit de solemnitate requisita ad valorem matrimonii per Concilium Tridentin. Est enim certissimum si absque illa nunc fiat matrimonium inter ignorantes, ubi Concilium est promulgatum illud esse nullum, ut omnes moderni de matrimonio scribentes docuerunt, et Medin. 1. 2, quæstion. 90, artic. 4. Et omnes theologi consentiunt, quia verba Concilii absolutissima sunt, et illam addere exceptionem valde temerarium esset. Imo ideo Concilium voluit necessariam esse promulgationem illius decreti in singulis parochiis ad effectum irritandi, et post illam unius mensis tempus concessit, ne matrimonia ulla inter ignorantes fieri contingeret. Ignorantia ergo non impedit hanc nullitatem. Idem videre licet in aliis impedimentis irritantibus vel matrimonium, vel professionem, et similia. Dices : hæc irritatio sæpe fit in gratiam contrahentis ; at beneficium non confertur invito, qualis est ignorans : ergo. Respondeo primo per potestatem superiorem etiam invito conferri beneficium, quando illi vel communi bono expedit; secundo dico illum non esse invitum, sed ad summum non volentem, quod valde diversum est : ignorantia enim præcise sumpta non causat involuntarium positive (ut sic dicam), sed solum non voluntarium, et sæpe fit beneficium ignoranti, et sine consensu ejus expresso vel tacito. Dici item potest nunquam deesse præsumptum consensum; quamvis revera nec ille necessarius sit, quia per has leges per se consulitur communi bono.

9. *De contrahente matrimonium ob metum.* — Deinde quod metus non impediat, eodem exemplo facile ostendi potest, quia si quis per metum mortis cogatur nunc contrahere matrimonium sine parocho et testibus, nihil efficiet, et idem in universum esse de contrahente per metum cum impedimento irritante docet Cajetan. 1. 2, q. 96, art. 4; et ibi Medin. et alii moderni; Soto, lib. 1 de Justitia, q. 6, art. 4, et in 4, d. 22, q. 1, art. 4; Navar., c. 27, n. 141. Idem ergo erit in quacumque alia lege irritante. Dices in matrimonio illud inveniri,

quia ipse metus irritat contractum, et ideo operari non potest ad alias irritationes impediendas. Respondeo primo illam irritationem esse accidentariam ad id de quo agimus; nam, licet daremus metum non irritare matrimonium, nihilominus matrimonium inter consanguineos metu factum esset irritum. Et ita ibi interveniunt duo impedimenta, ut recte notavit Sanci., libr. 7 de Matrimonio, disp. 5, n. 4. Et declarari potest ex opinione dicentium matrimonium contractum ex metu gravi illato non solum ad contrahendum sed etiam ad consummandum, non irritare matrimonium, ne vertatur in damnum quod pro favore concessum est; nam illi, ut existimo, non concederent matrimonium inter consanguineos fore validum, licet fiat ex metu gravi illato ad contrahendum et consummandum. Neque post Concilium Tridentinum dici potest validum fore matrimonium factum sine parocho et testibus ex timore simili, ut bene etiam docet Sanci. supra; ergo tota ratio est, quia metus gravis non sufficit impedire efficaciam legis irritantis.

10. *Metus minuit libertatem, irritationem vero non impedit. — Diluitur prima objectio.* — Denique ratione sic declaratur retorquendo objectionem factam, quia metus de se solum minuit voluntatem et libertatem; at hoc impertinens est ad impediendam irritationem actus quæ per legem fit, quin potius de se juvat ut magis irritet, quia lex non favet his violentiis, sed potius resistit illis. Item magis impedit voluntarium ignorantia quam metus, et nihilominus ignorantia non impedit irritationem; ergo nec metus impediet. Dices recte probari metum per se et ex vi intrinseci effectus non impedire irritationem, nihilominus tamen propter vitandum gravissimum damnum mortis posse impedire, quia lex humana non obligat cum tanto rigore, et ideo, licet prohibeat et irritet actum, si imminet gravis mortis metus nisi fiat actus, non obligabit humana lex, nec impediet quominus valide fiat. Respondeo aliud esse considerare legem quoad prohibitionem actus, aliud quoad irritationem. Nam quoad primum fieri potest ut metus excuset a culpa faciendi actum contra legem, saltem ex ea parte qua est contra humanam legem, ut patet si quis ex timore profiteatur ante impletum annum probationis, vel si contrahat exterius cum affine ad vitandam mortem; tunc enim probabile est non peccare contra prohibitionem Ecclesiæ, quidquid sit, an peccet contra sacramenti reverentiam, quod ad præsens non refert. Quoad aliam vero partem irritantem, non est necesse ut legis efficacia impediatur, quia illa non pendet ex culpa quæ ibi committatur, ut dictum est : neque est necessaria validitas actus ad vitandam mortem, quia per comminationem mortis non cogitur aliquis nisi ut faciat quod in ipso est; non enim ipse irritat actum, sed lex : ergo nulla est ratio cur tunc cesset efficacia legis.

11. *Obviatur alteri objectioni.* — Urgebis, quia interdum potest esse necessaria validitas actus ad vitandam mortem comminatam, ut si quis metu cogatur ducere consanguineam, et statim consummare, tunc valor contractus necessarius est ut possit matrimonium consummari sine peccato mortali. Respondeo metum mortis posse excusare ab obligatione legis humanæ, quæ ab illa nascitur, non tamen excusare ab obligatione legis naturalis, quæ nascitur, præsupposito aliquo effectu legis humanæ, quem effectum non potuit metus impedire, quia non pendet ex hominis voluntate. Ut, verbi gratia, si quis simoniam committat circa rem consecratam ex institutione Ecclesiæ, non excusabitur propter metum, neque etiam si injustitiam committat, vendendo rem ultra taxam legis. Sic ergo in præsenti non excusatur quis in eo casu ratione metus, quia revera per illum non inducitur ad agendum contra legem Ecclesiæ, sed ad committendam fornicationem. Per legem enim Ecclesiæ immediate fit ut hæ personæ sint inhabiles, ut idem Concilium ait, quæ inhabilitas non est in potestate hominis ut per metum auferatur : hinc vero consequenter fit ut copula inter personas sic exterius contrahentes semper sit fornicaria, et ideo cum quis ad illam cogitur, non inducitur ad agendum contra legem humanam, sed contra naturalem, et ideo metus talis non excusat. Quod si inquiras unde constet Ecclesiam tam absolute imposuisse illam inhabilitatem ut non cesset etiam in tanto discrimine, et quæ ratio hujus rigoris reddi possit, respondeo id constare ex sensu et usu totius Ecclesiæ, et communi consensu doctorum; ratio vero est, quia esset contra efficaciam et finem ipsius legis hujusmodi exceptionem in ipsa ponere vel admittere; maxime cum illud periculum sit valde remotum, quod a lege non debuit considerari; nam inde sumerent homines occasionem incutiendi hujusmodi metum circa usum qui sine transgressione prioris legis irritantis licite fieri non potest, ad legem ipsam eludendam.

12. *Tertia objectio.*—Sed instabis, nam in-

terdum aliquis incutit alteri hunc metum, ut ex nullitate actus commodum reportet, cum magno alterius detrimento, qui per violentiam cogitur ita facere actum; videtur ergo tunc alienum a ratione ut lex faveat illi qui injuriam infert, in damnum illius qui injuriam patitur; favebit autem si is qui infert alteri injustum metum obtineat nullitatem actus quam ipse inique intendit, et alteri injuriam passo perniciosa esset. Exemplum esse potest in testamento minus solemni, si per metum gravem quis cogatur in suo testamento non servare solemnitatem requisitam ad valorem ejus, ne transeat hæreditas ad eum quem ipse vult instituere, sed ad alium, et fortasse ad ipsum qui incutit metum. In eo enim casu consequetur ille iniquus, virtute legis, quod inique intendit, si actus non sit validus, quod videtur absurdum. Item solemnitas illa introducta est in favorem testatoris, ut tollantur occasiones defraudandi mentem ejus, ergo non debet ita servari ut redundet in ejus incommodum, juxta regulam juris 61, in 6 : *Quod in alicujus gratiam conceditur, non est in illius dispendium retorquendum* : ergo in illo casu non operabitur suum effectum. Et idem erit quoties metus redundaverit in fraudem legis, seu contra finem ejus. Respondeo hæc omnia nihil obstare quominus actus ille sine legis solemnitate factus invalidus sit, quia caret substantiali forma sine qua subsistere non potest. Et quod per iniquitatem et injustitiam illa privetur parum refert, quia nullitas formaliter provenit ex carentia formæ, accidentariumque est quod ab hac vel illa causa proveniat. Nec lex cooperatur ad alterius iniquam vim, sed illa non obstante effectum suum operatur, quia ita expedit communi bono. Et ideo etiam non consideratur privatum incommodum hujus vel illius personæ, quod per accidens sequitur, et non potest semper a lege impediri. Et ita non procedit tunc regula juris citata, quia cum proportione est intelligenda, vel quando aliquid conceditur propter privatum commodum et respectu ejusdem cessat, vel quando erat propter commune bonum, et regulariter cessat, et in commune dispendium convertitur. In illo tamen casu particulari manebit qui injuriam intulit obligatus ad restitutionem damni illati, tam in conscientia quam in exteriori foro, si metus et injuria in illo probari possit.

13. *Nihil obstare quominus lex suum habeat effectum quoad irritationem, quando is cujus interest cedit juri suo ob commune bonum.— Idem est de solemnitate matrimonii cum testibus, sicut et in matrimonio metu contracto.*— Atque hinc ulterius constat quid de tertio membro dicendum sit, scilicet, an hæc irritatio cesset quando is cujus interest cedit juri suo. Dicendum est nihil hoc referre, vel obstare quominus lex effectum suum operetur. Et ratio a priori est, quia lex respicit commune bonum in tali irritatione, et hoc non cessat etiamsi privatum incommodum per cessionem personæ voluntarie cessare videatur. Nec potest quis renuntiare aut derogare communi bono, cedendo proprio, sicut non potest quis renuntiare privilegio communitati per se primo concesso, et sibi ratione totius corporis communicato, ut late dixi lib. 2 de Jurament., cap. 23, in princip., et cap. 26, n. 6 ; talis ergo cessio in præsenti casu frivola est et nulla, unde non potest irritationem legis impedire ; quod etiam inductione ostendi potest in utroque modo irritationis supra posito. Nam, licet testator dicat se cedere juri suo, et velle ut testamentum sine debita solemnitate sit validum et efficax , nihil efficiet, ut nunc suppono , et videtur esse extra controversiam quoad valorem testamenti, ut tale instrumentum est, etiamsi de efficacia voluntatis ad dandum dominium in conscientia sit controversia, quæ nunc tractanda non est. Magis vero indubitatum est in solemnitate præscripta per Concilium pro matrimonio contrahendo; nam, etiamsi contrahentes maxime velint cedere juri suo et aliter contrahere, non poterunt, etiamsi ex tali contractu in tali casu nullum sequeretur incommodum, quia generalis lex hoc non considerat. Idem est de lege irritante matrimonium metu contractum; nam, licet is qui metum patitur velit cedere juri suo et valide contrahere, ut possit licite consummare et sic mortem evadere, non poterit, ut verior habet opinio, quam recte tractat Sanc., l. 4 de Matrim., disp. 18, a n. 13; quia ita expedit ad commune bonum per legem illam intentum, et quia formalis dispositio legis et ratio ejus semper subsistit, etiamsi persona illa particularis velit cedere juri suo propter evitandum privatum incommodum, quod lex non considerat.

14. *Objectiones.*—Sed objici potest, quia lex postulans annum integrum probationis ad validitatem professionis generalis erat ante Concilium Tridentinum, et tamen poterat aliquis cedere juri suo, et cessabat irritatio ; ergo idem erit in quacumque simili lege, quamdiu ipsa expresse non excludit hanc facultatem cedendi juri suo, expresse disponendo, ut tale jus non pos-

sit renuntiari, sicut nunc in illo casu dispositum est per Tridentinum, sess. 25, cap. 15 de Regular. Deinde objici possunt jura canonica et civilia, quæ dicunt sustinenda esse juramenta contra leges civiles irritantes, quando sine dispendio animæ impleri possunt, juxta cap. *Cum contingat,* de Jur.jur., cap. *Quamvis,* de Pactis, in 6, Authent. *Sacramenta,* c. Si adversus venditionem. Supponunt enim hæc jura posse aliquem cedere juri suo, etiam contra legem irritantem, et ita licite implere quod juravit : ergo tunc cessat irritatio legis per renuntiationem proprii juris. Et ratio est, quia hæ leges sæpe continent privatum favorem, cui unusquisque renuntiare potest, cap. *ad Apostolicam,* de Regular.

15. Ad priorem partem respondeo illam legem antiquam non fuisse simpliciter irritantem, seb sub illa conditione, nisi utraque pars, scilicet, novitius et conventus, cederet juri suo, seu libere consentiret in professionem ante factam. Unde nec lex illa continebat absolutam prohibitionem ut professio antea non fieret, sed tantum sub eadem conditione ; nec erat nunc posita primario propter bonum status religiosi absolute, sed in commodum contrahentium, et dependenter ab eorum renuntiatione. Quæ omnia manifeste colliguntur ex cap. *ad Apostolicam,* de Regnlar. Imo ibi significatur tunc aliquo modo fuisse prohibitam illam renuntiationem, non simpliciter, sed ne passim fieret vel ne indiscrete admitteretur talis renuntiatio anni probationis, *qui in subsidium fragilitatis humanæ nascitur institutum.* Itaque illa lex non erat irritans, vel non erat ex illis de quibus nunc loquimur, quia nec dabat formam substantialem contractui, sed præfigebat tempus, nec prohibebat absolute contrarium, sed cum certo modo. Concilium autem Tridentinum absolutam legem prohibentem statuit, et clausulam absolute irritantem addidit, et ideo jam non est locus renuntiationi proprii juris , etiamsi hoc ipsum Concilium non expresserit. Unde potest potius retorqueri argumentum, quod, ubi lex dat formam absolute præcipiendo vel prohibendo, et irritando simpliciter actum, non habeat locum privata renuntiatio, nec actus nullitatem impedire debet.

16. Tunc vero occurrit altera pars in objectione posita, circa quam institui posset longa disputatio de vi et modo obligationis illarum legum, et quomodo juramentum quodammodo contra illas prævaleat. Sed quia de hac re disputavi late in tract. de Juram., l. 2. a cap. 20, ideo breviter dico imprimis leges illas non esse simpliciter prohibentes, sed tantum pure irritantes, imo nec absolute irritantes, sed quasi sub conditione, nisi ille ob cujus favorem latæ sunt juri suo renuntiaverit. Est enim magna differentia inter legem simul prohibentem et irritantem, et pure irritantem : nam prior non solum irritat actum, si fiat, sed etiam prohibet ne fiat, et ita regulariter talis lex non fertur in favorem privatorum, sed intuitu communis boni, et ideo nihil conferre potest ad impediendum effectum ejus renuntiatio privatæ personæ. Et patet, quia illa renuntiatio non potest impedire quominus peccatum sit facere actum contra legem prohibentem absolute, quia voluntas privata non potest facere ut lex prohibens non obliget ; neque respectu obligationis legis habet locum renuntiatio : ergo neque respectu irritationis habere potest locum aut vim, quia non est verisimile legislatorem voluisse irritationem facere tantum sub ea conditione, prohibendo actum sine conditione. At vero lex pure irritans non prohibet actum absolute, sed fertur in favorem privatorum, cui possent ipsi renuntiare. Et ideo dixit Panormit. in c. *ad Apostolicam,* de Regular., quod lex cujus favori renuntiare quis potest, non tam est prohibitio quam exhortatio, *utique* respectu illius ; nam respectu aliorum potest continere vim prohibitionis, sicut de privilegio dicimus non habere rationem legis respectu ejus cui conceditur, sed respectu aliorum. Tales ergo videntur esse illæ leges ; nos autem de legibus prohibentibus et irritantibus absolute loquimur. Quod si fortasse leges illæ continent absolutam irritationem (ut est probabile), dicendum est non impediri irritationem talis actus per juramentum, sed sustineri effectum ejus, qui non erat per legem *prohibitus,* et ita formaliter et in se non confirmari actum, per legem absolute irritatum, propter renuntiationem privatæ personæ, sed solum virtute formari alia via sustinendo eumdem effectum, ut in dicto loco latius tractatum est.

CAPUT XXIII.

UTRUM IN LEGE IRRITANTE ACTUM IPSO FACTO ET ANTE OMNEM SENTENTIAM HABEAT LOCUM EPIKIA.

1. *Ratio dubitandi.—Aliquos affirmasse epiikiam sufficere ad matrimonium sine testibus in necessitate, ubi promulgatum est Tridentinum.—* Ratio dubitandi est, quia interpretatio voluntatis legislatoris videtur posse habere locum in

legibus irritantibus non minus quam in prohibentibus tantum, vel præcipientibus: ergo poterit cessare irritatio per conjecturatam mentem legislatotis, sicut cessat obligatio. Probatur æquiparatio, quia, sicut lex generaliter prohibens potest in particulari casu non solum non esse utilis, sed etiam nocere, ita etiam lex irritans quatenus talis est; seu (quod idem est) sicut in priori lege potest cessare ratio legis in particulari, non solum negative, sed etiam contrarie, ita etiam in lege irritante, ut si ex irritatione contractus hic et nunc sequantur absurda intentioni legislatoris contraria. Accedit quod hac ratione multi jurisperiti docent, legem annullantem actum in favorem alicujus non sortiri effectum, si irritatio in ejus nocumentum cedat, quia tunc cessat ratio legis contrariæ, quia vertitur in damnum quod propter commodum fuerat concessum, et ita est contra intentionem legislatoris et contra regulam juris supra citatam. Quod tradit absolute Felin. in cap. *Tuis*, de Testibus, n. 1, cum Roman., cons. 32, dicente, alienationem factam a minori, quamvis annulletur per jus, sustineri nihilominus, si in utilitatem minoris cedat. Sic etiam dixit Navar., Comment. de Regul., n. 32, contractum factum a religioso sine licentia Prælati, licet per se non valeat, si tamen cedat in utilitatem religionis, sustineri, quia in ejus favorem irritatio facta est. Atque eodem fere modo idem Navar., in Comment. de Alienat. rer. Ecclesiastic., a n. 15, dicit alienationem rerum ecclesiasticarum, non servata forma Ecclesiæ et contra legem irritantem factam, esse validam si est utilis Ecclesiæ et in ea servatur forma jure naturali debita. Idemque dicit de electione facta contra formam juris. Denique ex hoc principio aliqui ausi sunt dicere per epiikiam posse nunc aliquando valere matrimonium inter catholicos factum sine parocho et testibus, etiam in locis ubi est Concilium promulgatum, scilicet, in casu extremæ necessitatis, ubi non adest parochus, et periclitatur salus æterna hominis concubinarii agentis animam, nisi prius matrimonium cum concubina contrahat, et necessitas etiam magna urget ut filii legitimi efficiantur.

2. *Mens auctoris negativa, moraliter loquendo.*—Nihilominus censeo in legibus irritantibus, quæ vel formam substantialem humanis contractibus præfigunt, vel absolute prohibent actus quos irritant, non esse admittendam exceptionem quoad irritationem actus per epiikiam, moraliter loquendo. In his enim rebus quæ ex variis circumstantiis pendent, vix potest tam universalis regula constitui, quæ non patiatur aliquam exceptionem, si fingendi et excogitandi casus detur licentia; et ideo moraliter loquimur de humanis rebus, prout secundum ordinarium cursum contingunt, et sic dicimus actum irritum per legem simpliciter et absolute, non posse unquam valide fieri contra verba legis, per solam epiikiam. Probatur primo, quando lex inducit substantialem formam, quia in nullo casu potest res subsistere sine tali forma: ergo in nullo etiam casu potest irritatio cessare, quæ oritur ex defectu talis formæ. Dices non subsistere rem tunc sine forma substantiali, sed desinere formam illam substantialem esse, sicut si in ea dispensatum esset. Sed contra, quia forma substantialis cum constituat rei essentiam debet esse semper eadem, quoad fieri possit; debet etiam esse immutabilis in suo ordine, ita ut saltem solus ipse illam mutare possit qui illam instituit. Et hac ratione dicimus nullum præter Christum Dominum posse facere ut sacramentum sine substantiali forma valide fiat, neque in hoc admittitur epiikia, neque dispensatio per alium quam per ipsummet Christum: ergo idem cum proportione dicendum est in omni forma substantiali per legem introducta.

3. *Ratio de omni irritatione.*— Secundo, de omni irritatione prohibente actum est efficax ratio, quia lex irritans voluntatem ad actum aliquem, inhabilitat personam, vel simpliciter, vel ad contrahendum nisi juxta formam legis, sicut in principio capitis præcedentis declaratum est; sed inhabilitas per legem inducta non potest restitui per modum epiikiæ, quia epiikia ad summum potest conducere ad excusationem obligationis: ad dandam autem potestatem quam homo non habet, aut restituendam ablatam, non sufficit, quia ad hoc requiritur positivus actus qui tunc non fit, nec a superiore, nec ab aliquo qui vim habeat restituendi potestatem ablatam vel auferendi inhabilitatem inductam. Nec cogitari potest quod per se cesset inhabilitas, vel quod sub ea conditione inducta sit, ut in casu necessitatis auferatur vel quasi suspendatur; id enim est veluti contra naturam inhabilitatis absolute et sine restrictione inductæ; est etiam contra morem talium legum, quoties talem inhabilitatem simpliciter inducunt, ut patet de inhabilitate ad contrahendum cum consanguinea in gradu prohibito, quæ in nullo casu cessare potest sine dispensatione.

4. Et hac ratione dicunt communiter doctores personam inhabilem ad matrimonium

non posse propter quodcumque periculum vel metum mortis contrahere matrimonium et consummare, quia nunquam erit illud matrimonium validum propter inhabilitatem, quæ non restituitur per metum vel similem occasionem. Ita docuit Soto, lib. 1 de Justit., q. 6, a. 4, in fine, et sequuntur Medin. 1. 2, q. 96, a. 4, dub. 2, ad 2, et alii moderni: ergo idem erit in quacumque simili inhabilitate. Idem videre licet in irregularitate quæ de se perpetua est; licet enim in casu possit suspendi usus ejus circa actum quem prohibet et non irritat, non tamen potest ipsa auferri nisi dispensatio intercedat. Et idem est in excommunicatione, et aliis censuris quæ non auferuntur propter extrinsecas occasiones, ut sic dicam, nisi per absolutionem auferantur; vel nisi in ipsa lege habeant terminum præfixum quo absoluto cessent. Quod etiam in irritationibus et inhabilitatibus locum habet, ut constat. Nam interdum imponuntur usque ad certum tempus, ut patet, quando requiritur tanta ætas, etc. Interdum per alias leges fit exceptio, ut in extrema necessitate mortis quilibet minister sacramenti confessionis quantumvis inhabilis fit habilis, non per epiikiam, sed virtute legis scriptæ vel traditæ.

5. Contra hanc sententiam referri potest Molin., tract. 2 de Justit., disput. 81, § *Sunt vero*, ubi sentit aliquando hunc juris rigorem esse moderandum, quando non tota solemnitas, sed aliqua parva circumstantia bona fide omissa est, servata æquitate naturali. Nam tunc ipsamet naturalis æquitas postulare videtur ut actus sustineatur. Sed de hoc puncto dicemus in c. 27. Nunc solum dico regulæ propositæ standum esse; eamque eo certiorem esse futuram quo materia legis fuerit gravior, ut sunt materiæ sacramentorum, aut status religiosi, atque ita per modum regulæ moralis universaliter censeo esse veram, quia rationes factæ universales sunt. Et licet possit fortasse habere exceptionem recurrendo ad conjecturatam mentem legislatoris, mihi tamen nunc talis exceptio non occurrit quæ moraliter sit admittenda. Quia si contractus est jam factus, et revera fuit invalidus propter solemnitatem prætermissam, non habet postea locum epiikia vel æquitas, propter effectus postea subsecutos, vel utilitates quæ alteri parti accesserunt; id enim accidentarium est. Si vero agitur de contractu faciendo, qui habeat effectum validum et permanentem, tunc semper est res valde gravis, quæ intentari non potest contra legem irritantem propter solam extrinsecam necessitatem, sine adminiculo alicujus legis. Ita enim intelligenda est assertio posita, ut per se constat. Nam si in virtute alterius legis fiat exceptio, jam non erit epiikia, sed jus. Et sic intelligenda sunt quæ tractat Felin. in cap. *Ex parte*, de Constit., n. 1, vers. *Recepistis*, ubi ait ratione periculi validum esse actum contra formam mandati, in omissione consilii; ita enim in jure fundatum est, in c. unic., § ult. Ne sed. vacan., in 6. Et ad eumdem modum sunt similes exceptiones admittendæ.

6. *Distinctio inter prohibitionem et irritationem.* — Et ita responsum est ad rationem dubitandi in principio hujus puncti positam; negatur enim æquiparatio inter prohibitionem et irritationem, quia prohibitio natura sua admittit excusationem vel ignorantiæ vel moralis impotentiæ, et ideo in casu morali frequenter cessat; nam (si quis recte consideret) fere in omni interpretatione legis per epiikiam moralis quædam impotentia intervenit. Irritatio vero non fundatur in obligatione, nec requirit voluntatem, vel potestatem subditi, sed potius inducit impotentiam quamdam, vel inhabilitatem in illo, ipso etiam invito, quæ per solam excusationem auferri non potest. Deinde in legibus simpliciter præcipientibus vel prohibentibus, non est tam necessaria ad commune bonum uniformitas in observatione legis, quin moraliter possit sæpe expedire non observare legem; in legibus autem imponentibus formam substantialem, vel inducentibus inhabilitatem, magis necessaria est uniformitas, quia ordinarie sunt graviores, et in earum transgressione est majus periculum, et ideo magis expedit bono communi quod inviolabiliter serventur, quam quod in uno vel alio casu aliquod incommodum vitetur.

7. Ad regulam a Felino positam, dico vel esset intelligendam de legibus non irritantibus ipso jure, sed præcipientibus irritari actum aliter factum, tunc enim cum actus sit validus, licet fortasse prohibeatur fieri, non est mirum quod per epiikiam possit licite fieri. Nam tunc penes judicem erit arbitrium, an irritandus sit postea talis actus, cum ex necessaria occasione fuerit factus. Vel certe si illi auctores loquuntur de actu irrito ipso facto per legem, solum habebit locum eorum regula quando irritatio non est absoluta, sed conditionalis, ut solet esse quando principaliter fit in favorem alicujus privatæ personæ, quæ includit conditionem, si illa non cesserit juri suo, vel si cedat in illius incommodum. Et ita

contingere in obligatione minoris sensit clare Gloss. in l. 2, ff. de Acceptilat. Et idem existimo esse dicendum de contractu religiosi, supposita illa sententia Navarri, de qua in proprio loco latius disputabimus. Atque ita in his casibus non sustinetur actus propter epiikiam contra legem absolute irritantem, sed propter formam legis non irritantis simpliciter. Aliud item exemplum ex Navarro sumptum, si verum est, non fundatur in epiikia, sed in hoc quod lex illa fundata est in præsumptione, de quo dicemus in puncto sequenti. Denique exemplum illud de matrimonio sine parocho et testibus probabile non est, unde retorqueri potest argumentum, quia in illo casu non valet matrimonium contra legem irritantem, ut recte sensit Navar. in cons. 6 de Clandest. despon., dicens in nullo casu posse recedi a forma Concilii, tum quia verba ejus expressa et præcisa sunt, tum quia si daretur licentia in uno casu, ostium aperiretur ad alios, quod esset magnum incommodum contra vim et intentionem legis. Quæ ratio in gradu suo in omnibus legibus irritantibus locum habet. Idem late docet Sanc., l. 3 de Matrim., disput. 17, n. 4.

CAPUT XXIV.

UTRUM LEX IRRITANS INTERDUM PRIVETUR SUO EFFECTU, QUIA IN PRÆSUMPTIONE FUNDATUR.

1. *Opinio negativa.* — Multorum opinio est sæpe legem non irritare actum in re ipsa, quia fundatur in præsumptione et sæpe veritas non est conformis præsumptioni. Ita sentiunt doctores, qui dicunt legem præcipientem in præsumptione fundatam non obligare in conscientia, quando veritatis fundamentum in re ipsa deficit: idem enim consequenter dicunt de lege irritante, sive substantialem formam actus præscribat, sive absolute prohibeat actum. Quos auctores late retuli lib. 3, cap. 22, et aliquos adducit Navar. in Comment. de Alienat. rer. ecclesiast., n. 16, ubi ipse idem sentit, et in Comment. de Spol., n. 6; et ex hoc principio deducit alienationem rerum ecclesiasticarum, prætermissa forma juris, licet a jure annulletur, validam esse in conscientia, si in re servetur naturalis justitia et Ecclesiæ utilitas. Quod tenuerunt etiam Anton. in cap. *Quia plerique*, de Immunit. Eccles., et ibi Panormit., et in cap. 1 de In integrum restitut., n. 19, et alii. Idem infert idem Navarrus de electione facta sine solemnitate a jure requisita ad valorem ejus, scilicet, validam esse in conscientia si justa alioqui sit, et cum forma jure naturæ sufficienti fiat. Quæ fuit etiam sententia Innocent. in cap. *Quia propter*, de Elect., in cap. *Si celebrat*, de Cleric. Excom. ministr. et Archidiac., in regul. *Beneficium*, de Regul. jur., in 6; Panorm. et Felin., in c. 1 de Constitut.; Domin. in cap. 1 de Sponsal., in 6.

2. *Testamentum minus solemne validum in conscientia esse sentiunt multi.*—Sic etiam dicunt multi testamentum inofficiosum seu minus solemne validum in conscientia esse, et securum reddere hæredem institutum, si constet illi de voluntate libera testatoris, et quod nulla vis vel fraus aut deceptio intercesserit. Quam esse magis communem sententiam multis relatis tradit Covarrus in cap. *Cum esses*, de Testam., n. 5, et tenet Medin., Cod. de Restit., n. 23, in fine, et ex parte Soto, lib. 4 de Justit., quæst. 5, art. 3, ubi mediam tenet sententiam, scilicet, talem actum validum esse in conscientia, posse tamen irritationem ejus etiam in conscientia per judicem postulari, quam nunc examinare nostrum non est. Nec etiam potest ad omnes actus applicari; aliqui enim si semel valent irritari non possunt, ut matrimonium et professio, ad quos interdum illa sententia extenditur ab auctoribus. Nam Felin., in dicto cap. 1 de Constit., n. 39, cum Panorm., in cap. *Porrectum*, de Regularib., n. 13, dicit professionem factam sine solemnitate juris in conscientia ligare et validam esse, si cum sufficienti libertate et juste facta est et acceptata; per dictum cap. *Porrectum*, cum Gloss. 2, ibi. Ratio autem generalis est, quia deficiente fundamento deficit etiam quidquid in illo fundatum erat; in tali autem irritatione fundamentum est res præsumpta: ergo illa non existente non procedit irritatio, nec legislator videtur posse juste illam intendere.

3. *Rejicitur generalitas prædictæ sententiæ.* — Hæc vero sententia, si in ea generalitate sumatur quam adducta exempla postulant, sustineri profecto non potest, quia ex illa multa sequuntur valde absurda. Nam si leges ponentes solemnitatem certam ut necessariam in testamentis, alienationibus, electionibus, et aliis similibus actibus humanis, in præsumptione fundantur, idem dicendum erit de omnibus legibus quæ circa professiones, matrimonia et vota similem solemnitatem ut necessariam introducunt, et in universum de omnibus quæ circumstantias speciales postulant non necessarias jure naturæ, ut est licentia tutoris in pupillo, etc., quia omnes istæ

leges fundantur in periculis deceptionum, vel in periculo seu timore deceptionis, coactionis, aut alterius injustitiæ: ergo regula illa generaliter applicanda erit ad omnes has leges. Et ita nunc matrimonium clandestinum factum honesta ratione aut necessitate, et sine ulla iniquitate præsumpta, esset validum; similiter professio facta ante legitimam ætatem, si constat de perfecta intelligentia et consensu profitentis; idem de professione facta ante expletum annum probationis, si constet novitium in minori tempore plene fuisse expertum asperitatem regulæ, et ex utraque parte fuisse omnia jure naturæ necessaria, quia etiam illa lex lata est ex simili præsumptione, quod in tali ætate vel tempore non fit professio cum perfecto judicio, deliberatione seu experientia. Hæc autem et similia absurda sunt, et nulla probabilis ratio differentiæ reddi potest, cum negari non possit has etiam leges latas esse ex illo genere præsumptionis. Item idem dicendum esset de legibus irritantibus acceptiones vel donationes, etiam gratuitas, propter periculum corruptionis justitiæ, ut in judicibus, tabellionibus, etc.; nam si quis esset certus de sua voluntate et animo servandi justitiam, nec timeret corrumpi, posset valide et tuta conscientia contra legem irritantem recipere, quæ magna esset morum corruptio.

4. *Regula generalis vera. — Axioma commune.* — Quapropter censeo potius contrariam regulam esse generaliter constituendam, scilicet, actus factos contra leges instituentes substantialem solemnitatem tanquam simpliciter necessariam ad eorum valorem, esse nullos ex defectu talis solemnitatis, etiamsi in re fiant ex vero consensu et sine ullo defectu contra legem naturalem. Probatur primo ratione facta, quia in multis casibus necessario ita dicendum est, et eadem est ratio de omnibus. Est autem generalis ratio, quia illa forma est substantialis ex institutione humana justa: ergo sine illa actus est invalidus, quia non potest aliquid subsistere sine substantiali forma. Vel clarius, lex humana ex justa causa potest inhabilitare seu impotentem reddere voluntatem subditi, ut non possit transferre dominium, nisi tali modo et cum talibus circumstantiis; ergo, si lex ita hoc absolute disponit et est justa, semper id operatur, nec possumus nos eam limitare ad casus particulares, in quibus revera invenitur malum quod timetur, cum lex ipsa hoc non distinguat, nec ex ratione in qua justitia ejus fundatur id colligi possit, ut mox explicabitur. Et confirmatur, quia alias tales leges essent valde inefficaces et parum utiles; vix enim posset aliquid contra illas fieri quod non posset aliquo colorato titulo sustineri, facileque formarent homines dictamina conscientiæ de talibus titulis ad suas conscientias pacandas, vel fortasse fallendas. Atque hæc regula eadem ratione procedit in legibus absolute irritantibus actus quos simpliciter prohibent, etiamsi in particulari non intercedant ea mala quæ lex timet, quia eodem modo procedit ratio, nimirum, quod lex non nititur in particulari eventu, sed generalem rationem considerat, quæ semper subsistit, licet in particulari cesset. Et ita incidimus in axioma commune, quod legis effectus non impeditur, licet ratio ejus in particulari cesset, quando ratio generalis subsistit, et lex potest in particulari sine animæ discrimine servari, ut recte notavit Covar. in dicto cap. *Cum esses*, n. 8.

5. Unde duo sunt maxime consideranda in hoc puncto: unum est, has leges de quibus tractamus revera non fundari in præsumptione, sed in solida veritate, et ideo semper consequi effectum suum. Quod indicavi dicto libro 3, cap. 22, et nunc explico in hunc modum, quia præsumptio potest in legislatore cogitari, vel ad ferendam legem, vel ad irritandum hunc actum in particulari in quo cessant incommoda quæ lex timebat: in neutro autem modo invenitur præsumptio a veritate discordans. De priori patet, quia aliud est periculum mali, aliud malum ipsum; lex autem, licet feratur ne mala eveniant, non tamen fertur ex præsumptione illorum, sed ex certa scientia periculi illorum; præsumptio autem non dicit certam scientiam, sed conjecturam; ergo ratio illius legis non est præsumptio, sed certa scientia periculi. Et confirmatur, quia præsumptio propria versatur circa facta particularia; lex autem illa generaliter lata de nullo facto particulari præsumit, sed tantum in generali periculum considerat quod in omnibus invenitur, sive in singulis perveniat ad effectum, sive non, et ideo de periculo non est præsumptio, sed certitudo. Sic igitur lex illa, quatenus a principio fertur, non fundatur in præsumptione. Neque etiam postea in effectibus particularibus quando irritat singulos actus, in præsumptione fundatur, sed in eo quod certum est, nimirum, hunc actum carere solemnitate a jure requisita. Nec enim talis actus irritatur a lege quia in eo intervenerunt fraudes, etc., nec quia hoc de his contrahentibus hic et nunc præsumatur, sed solum quia caret

solemnitate, quidquid sit de modo naturali in eo servato vel omisso. Item ille actus non irritatur nisi in virtute legis latæ, et juxta rationem ejus : illa autem non fuit lata ex præsumptione, sed ex justa causa certa, quæ causa etiam in hoc actu particulari invenitur, etiamsi in illo cessent fraudes, quia de se erat expositus periculo illarum, quod solum lex consideravit, et juste potuit irritare actum aliter factum, independenter a futuro eventu. Ergo etiam in tali actu particulari id facit, quia lex est justa et ratio ejus non cessat, et quamvis cessaret in particulari, non impediretur effectus ejus.

6. *Explicatur mens auctoris a simili specie simoniæ.* — Et declaratur a simili : nam lex canonica quæ prohibet actum aliquem, quia habet speciem vel periculum simoniæ, propter vitanda pericula simoniæ, obligat in particulari, etiam ubi certo constat nullam simoniam fieri contra legem naturalem, et talis actus erit simoniacus ex vi legis positivæ, et consequenter irritus si per legem fuerit irritatus, quia lex illa non fundatur in præsumptione facti, sed in certa scientia periculi, et in generali ratione vitandi pericula; sic ergo est in legibus de quibus loquimur. Et hoc recte videtur considerasse Anton. Gom. in l. 3 Tauri, n. 123, in fin., cum dixit has leges non fundari in præsumptione, sed in re de qua certo constare poterat, quod sequitur ibi Burgos de Paz, n. 1471, et idem aperte sentit Molin., tr. 2 de Justit., d. 81, in rationibus secundæ opinionis, quas in hac parte admittit, et in re idem sentit Covar. in dict. cap. *Cum esses ;* et Ledesm. 2, part. 4, quæst. 18, art. 1, dub. 12, ad 1 ; et sentiunt omnes qui tenent hos contractus esse nullos in utroque foro, qui a citatis auctoribus late referuntur.

7. Secundo, considerandum est quod, licet proposita regula generaliter vera sit, in applicatione ejus ad particulares leges necessarium est verba legum, intentionem et materiam considerare, quia non omnes ad eumdem effectum ordinantur : et quædam irritant simpliciter et absolute contractus intuitu communis boni, in quibus indistincte procedit regula data, ut maxime constat de lege Concilii Tridentini irritante matrimonia clandestina, et idem est de similibus. Quædam irritant non simpliciter, sed in favorem unius partis, et quasi optionem illi relinquendo ut eligat quod sibi melius fuerit vel utilius, ut fortasse est in contractibus minorum, Ecclesiarum, religiosorum, etc. Aliæ possunt respicere commodum utriusque contrahentis, et irritare contractus quasi sub conditione, nisi partes mutuo sibi invicem remittant et cedant juri suo. Aliquando etiam potest lex non irritare voluntatem hominis operantis, nec effectum ejus impedire, sed solum irritare scripturam, ut testamentum, vel aliam similem, ut valorem non habeat ad illos effectus præstandos quos talis scriptura valida solet efficere. In omnibus ergo his legibus generaliter verum est, operari suum effectum independenter a præsumptione proprie dicta, id est, quæ fit de fraude vel injustitia quæ in tali facto particulari intervenisse præsumatur; non tamen semper irritatio est ejusdem modi, sed juxta verba legis, quæ in particularibus quæstionibus consideranda sunt ; nostrum enim nunc non est ad singulas leges doctrinam applicare.

8. *Quid de communi supra citata sententia censendum.* — Atque ex his tandem patet quid de communi sententia citata sentiendum sit ; nam, quatenus sentit has generales leges irritantes esse fundatas in præsumptione, mihi non placet quoad modum loquendi, ut explicavi. Ne tamen hæreamus in verbis, si intelligant leges has fundari in præsumptione particulari non solius periculi, sed etiam facti, quam supra vocavi definitivam, sic falsum est tales leges fundari in præsumptione, et ideo etiam falsum est cessare effectum earum, quando in particulari cessant fraudes, vel similia mala. Si autem per præsumptionem intelligant generalem timorem et opinionem periculorum quæ imminent in tali actu sine debita solemnitate facto, sic damus leges has fundari in præsumptione, negamus tamen deesse veritatem præsumptam, etiamsi in particulari facto fraudes non interveniant, quia præsumptio illarum in eo sensu non fuit fundamentum legis. Tunc ergo dici posset cessare præsumptio legis, quando generaliter cessarent pericula et rationes timendi fraudes in tota communitate, et tunc cessaret quidem lex non solum in particulari actu, sed absolute, quia esset inutilis et irrationabilis : non est autem timendum quod in natura corrupta cessent hoc modo præsumptiones talium legum, quia non sunt præsumptiones revera, sed certa judicia.

9. Unde ad exempla adducta respondeo nullum illorum esse simpliciter admittendum. Alienationes enim rerum ecclesiasticarum sine substantiali solemnitate factas censeo esse nullas, cum Inn. in dict. cap. *Quia plerique,* et aliis ; an vero sit in potestate Ecclesiæ confir-

mare illas, et addere solemnitatem etiam altero renuente, alterius est considerationis. Idem censeo de electionibus non rite factis quantumvis electus dignus sit, nec puto posse bona conscientia retinere munus vel præbendam, nisi defectus aliquo modo suppleatur. Sic etiam testamentum minus solemne prorsus irritum est : an vero voluntas testatoris irritetur etiam per leges, alterius considerationis est. Denique quod de professione religiosa dicebatur improbabile omnino est : nam, si defectus solemnitatis substantialis contra leges ecclesiasticas interveniat, valida non erit, etiamsi optima fide et cum omnibus circumstantiis jure naturali sufficientibus facta fuerit, ut aperte nunc constat ex Concilio Tridentino. Neque jam ullus hoc negat. Imo nec Glos. vel Panormit. in dict. cap. *Porrectum* loquuntur de defectu formæ substantialis, sed accidentalis solemnitatis, ut legenti constabit.

CAPUT XXV.

UTRUM OMNIS LEX PROHIBENS PURE AC SIMPLICITER ACTUM EO IPSO IRRITET ILLUM, ITA UT OMNIS ACTUS FACTUS CONTRA LEGEM PROHIBENTEM NULLUS SIT.

1. Distinximus in superioribus duos modos legum irritantium ; quædam enim irritant directe prohibendo, aliæ præcipiendo seu dando certam formam actui ; in utrisque ergo necessarium est exponere quando vel quibus verbis id faciant. In præsenti autem solum de prohibentibus agimus ; in eis enim specialis est difficultas quæ præcipue oritur ex l. *Non dubium*, cap. de Legibus, ubi imperator declarat omnes contractus et actus similes qui fiunt contra legem prohibentem esse invalidos, inutiles, et pro infectis haberi ; et subjungit hoc procedere etiamsi lex non dicat ut actus non valeat, sed solum ut non fiat. Dicetur fortasse hanc legem esse civilem, et non obligare in conscientia. Sed contra hoc est. Primo, quia etiam lex civilis obligat in conscientia ; deinde efficaciter operatur quod intendit, et ex ipso effectu irritationis sequitur ex natura rei obligatio in conscientia, ut explicatum est. Præterea lex illa canonizata est per Gregor. Pap., lib. 7, in dict. 2, Epist. 7, habetur in cap. *Imperiali*, 25, quæst. 2, et concordat regula juris canonici 64, in 6 : *Quæ contra jus fiunt, debent pro infectis haberi*. Quæ sumpta videtur ex l. *Pacta quæ contra*, c. de Pactis. Secundo, arguitur inductione : nam imprimis lex naturalis prohibendo actum facit illum irritum, ut supra visum est. Deinde leges Ecclesiæ prohibentes matrimonia inter consanguineos, irritant illa, quamvis non habeant alia verba præter simplicem prohibitionem. Idem videre licebit in antiquis decretis prohibentibus matrimonia religiosorum usque ad Innocentium II, quæ non habebant verba irritantia præter simplicem prohibitionem. Tertio, argumentamur ratione, quia voluntas inferioris non potest esse efficax contra voluntatem superioris ; sed quando lex simpliciter prohibet actum, resistit illi voluntas superioris ; ergo non potest esse efficax. Et facit c. *Venientes*, de Jur. jur., ubi dicitur non posse juramentum inferioris obligare contra voluntatem seu decretum superioris. Idem colligitur ex cap. 2 de Testibus. Quod præsertim verum habet in contractibus, et similibus actionibus quæ sine adminiculo juris validæ non sunt ; nam jus non cooperatur his actibus qui contra legem fiunt. Tandem ex actione peccaminosa non potest aliquis consequi fructum, neque effectum ; sed hæ actiones prohibitæ, si fiant, sunt gravia peccata ; ergo eo ipso sunt etiam irritæ.

2. *Legem simpliciter prohibentem actum, licet nil aliud addat, irritare illud sentiunt plures.* — Propter hæc, sententia plurium jurisperitorum est legem simpliciter prohibentem actum, etiamsi nihil aliud addat, irritare illum. Ita sentit Bart. in d. l. *Non dubium*, ubi Jason plures alios refert ; idem Bart. in l. *Cum lex*, ff. de Fidejussoribus, n. 4 et 6 ; Glos. 1, in cap. *Licet canon*, de Elect., in 6 ; Panorm. cum aliis in cap. *Nulli*, de Rebus Ecclesiæ non alienand. Idem in cap. *Ad Apostolicam*, de Regular., n. 10 ; Tiraq. referens plures *in l.* ult. Connubialium, Glos. 4, n. 5 et 6 ; et in hanc sententiam inclinare videntur Covar. in c. *Quamvis pactum*, part. 2, § 4, n. 6 ; Gregor. Lop., in l. 28, t. 11, part. 5, n. 7, ubi eodem modo intelligit illam legem. Et alios in sequentibus referemus.

3. *Cur difficilis prædicta sententia indistincte sumpta.* — Hæc sententia ita indistincte sumpta difficilis est : nam ei obstat aliud principium satis receptum in jure : *Multa fieri prohibentur, quæ tamen facta tenent*, cap. *Ad Apostolicam*, de Regular., quod multis exemplis facile confirmari potest. Nam matrimonium prohibetur habenti votum simplex castitatis, et tamen validum est, cap. *Rursus*, Qui clerici vel voventes, cap. *Unic.* de Voto, in 6. Item qui habet votum ingrediendi strictam re-

ligionem prohibitus est in laxiori profiteri; si tamen id faciat, professio valida est, cap. *Penult.* de Regular., in 6. Et in universum prohibitum est donari uni rem alteri promissam, et tamen donatio valida est, et multa sunt similia, quæ prædicta communis sententia non negat. Et ob eam causam variæ limitationes et distinctiones ab ejus auctoribus inventæ sunt ad explicandam tam assertionem quam dictam legem *Non dubium*, ut videri potest in Angel., verb. *Lex*, n. 18; et Sylvest., quæst. 28, ubi quatuor adhibet limitationes ex quibus secunda, quæ est de favore privatæ personæ, in capite præcedenti tractata est; tertia vero spectat ad leges assignantes formam actibus, de quibus in capite sequenti dicetur; alias vero hic expendere necesse est.

4. *Legem prohibentem simpliciter sine adjectione pœnæ irritare sentiunt.* — Primo dicunt multi, quoties lex prohibet simpliciter sine adjectione pœnæ, irritare; si tamen pœnam adjiciat, non irritare. Ita Sylvest., verb. *Lex*, quæst. 28, cum Panorm. et Cardin. in Clemen. 1 de Rescript., et Joan. Andr. in cap. *Sicut*, Ne Clerici vel Monach.; et plures refert Felin. in cap. 2 de Testibus. Prioremque partem supponunt ex dicta l. *Non dubium*, cum communi sententia. Ad posteriorem autem suadendam inducunt legem ult. ff. de Repudiis, ubi ex pœna adjecta colligit jurisconsultus actum non esse irritum. Item affertur l. *Sanctio*, ff. de Pœnis: ratio autem est, quia pœna adjecta indicat non fuisse mentem legislatoris duplici onere gravare subditos, et pœna et irritatione.

5. *Rejicitur prædicta sententia.* — Verumtamen in neutro membro videtur satisfacere hæc sententia; nam contra primum procedunt principium et exempla adducta, et multa alia quæ postea dicemus. In altero autem membro non est in universum verum legem imponentem pœnam non esse irritantem; ad summum enim posset ea regula præscribi de lege pure pœnali, quæ cum non prohibeat simpliciter actum, sed solum quasi conditionaliter imponat pœnam facienti illum, clarum est non irritare, nisi id expresse declaret, quia, cum absolute non prohibeat actum, nullum irritationis signum in ea relinquitur. Loquendo vero de lege propria seu directiva prohibente simpliciter actum, non est dubium quin possit et irritare actum et adjicere pœnam, ut cap. 14 ostensum est. Dici vero potest hoc habere locum quando utrumque expresse ponitur in lege, quæ potest duas pœnas injungere; sed quia hoc non præsumitur quando non exprimitur, ideo secus est, quando solum prohibet et pœnam adjicit.

6. Sed contra hoc est, quia sola pœnæ adjectio non est sufficiens indicium quod actus prohibitus non irritetur, si alias absoluta verba prohibentia ad irritandum sufficiant, ut expresse notavit Anchar. in cap. *Sicut*, ne Cleric. vel Monac., et ibi Panorm., n. 10, referens alios. Et patet primo, quia irritatio non est pœna, ut supra diximus, et ita licet addatur alia pœna, non est duplex, nec immoderata pœna. Et quamvis sint duo onera, sunt diversarum rationum, et habent diversas causas, et ideo merito conjungi possunt: nam irritatio per se fit, quia expedit ad bonum commune; pœna vero imponitur propter culpam. Et ita lex *Sanctio* quæ in contrarium afferebatur non est ad rem, tum quia loquitur de duplici pœna propria, tum etiam quia loquitur de pœnis non impositis per eamdem legem, sed per diversas, et unam generalem, et aliam specialem, de quibus est longe diversa ratio. Nam hic loquimur de eadem lege irritante et puniente, quæ in rigore potest etiam imponere duplicem pœnam, quia violans legem irritantem non minus, imo per se loquendo, gravius peccat quam violans legem prohibentem et non irritantem; ergo retenta irritatione merito potest lex adjicere pœnam; ergo pœna nullum est indicium quod lex prohibens non irritet. Nisi forte in aliquo casu speciali, in quo ipse modus pœnæ supponat valorem actus, ut contingit in casu illius legis ultimæ, ut eam Bart. supra interpretatur, et infra iterum expendemus. Atque ita responsum est ad fundamenta illius sententiæ. Unum vero addere non omittam, videlicet, quando ipsa prohibitio legis est pœna alterius delicti, tunc non irritare, nisi expressis et evidentibus verbis id declaret. Ratio est, quia tunc lex illa non est directiva, nec per se intendit, ut talis actus non fiat, sed in odium et vindictam alterius peccati, et ideo non est interpretanda juxta rigorem legis prohibentis et irritantis, sed juxta regulas legum pœnalium, quarum una est ut eas mitiori modo interpretemur. Accedit quod pœna non incurritur ante sententiam, nisi ipsa lege satis exprimatur.

7. *Cum causa prohibitionis est temporalis legem non irritare, secus cum perpetua, sentit Bald.* — Secundo, est alia distinctio satis communis, considerandam, scilicet, esse causam prohibitionis legis; nam si causa temporalis est, signum est legem prohibentem non irritare; si autem est perpetua, signum est irrita-

tionis. Ita Bald. in dicta l. *Non dubium*, n. 18, ex Gloss. in Clement. 1 de Jure patronat., verb. *Inhibentes*. Prior pars probatur, quia effectus non excedit causam, et ideo solet actus restringi juxta exigentiam causæ, l. *Si stipulator*, ff. de Verb. obligat. Sic lex prohibens matrimonium fieri certis diebus, non irritat, ut constat ex titulo de Matrim., contra interdictum Ecclesiæ, quia temporalem habet causam. Posterior vero pars relinquitur ut probata omnibus rationibus in principio adductis; nam tunc maxime potest lex prohibens irritare, cum habeat causam proportionatam.

8. *Prædicta distinctio insufficiens.* — In hac sententia possumus prius membrum pro nunc acceptare ut favorabile et verum, quando lex utitur tantum verbo prohibente, non tamen illud admittimus ut sufficiens ad rem explicandam, nec ut recte deductum ex illo fundamento. Ratio prioris partis est, quia si prohibitio absoluta sufficit ad irritandum, quod prohibitio vel causa ejus sit temporalis non sufficit ut lex non censeatur irritare. Probatur hoc simul cum altera parte, quia non repugnat causam esse temporalem et legem prohibentem irritare, si id exprimat. Probatur, quia minor ætas temporalis est; brevi enim discursu temporis finitur, et tamen sunt multæ leges irritantes actus ex illo capite. Annus etiam probationis temporalis causa est, et tamen defectus illius irritat professionem. Item adulterium vel homicidium cum machinatione, transitoria causa fuit, et tamen ratione illius data est lex irritans. Dices, licet actus fuerit transiens, impedimentum quod reliquit est permanens et perpetuum. Sed hæc est petitio principii: nam illud impedimentum non est causa legis, causa enim fuit peccatum commissum, sed est illud impedimentum effectus legis, quia non ex natura rei, sed virtute legis fuit introductum; ergo ex causa temporali potest lex irritare actum et reddere personam perpetuo inhabilem ad illum. Et ratio est, quia actus, licet temporalis sit, est dignus tali irritatione per legem introducta, vel certe si irritatio non sit pœnalis, quæ ob præteritum actum imponatur, habere potest rationabilem causam temporalem, ut est ætas, quæ ex certo tempore pendet, et sufficit ut pro tunc expediat non solum prohibere sed etiam irritare actum tali tempore factum: ut patet etiam in sententia die festo vel noctis tempore prolata. Ergo in lege prohibente non debet attendi an irritet necne, ex parte causæ temporalis, nisi alia verba pensentur.

9. Aliud item membrum de quo est propria controversia non potest indistincte defendi. Nam votum simplex castitatis vel religionis de se perpetua causa est prohibendi matrimonium, et tamen non irritat. Item cognatio quæ ex catechismo contrahitur perpetua est, et nihilominus lex prohibens matrimonium ratione illius non irritat actum, cap. *Per Catechismum*, de Cognat. spirituali, in 6. Ratio autem est, quia sola causa, etiamsi sit perpetua, non irritat actum sine voluntate legislatoris, quæ voluntas debet per legem sufficienter exprimi; non exprimitur autem sufficienter per solam prohibitionem, ut probant exempla adducta, et principium illud: *Multa fieri prohibentur, quæ tamen facta tenent.*

10. *Tertia limitatio, quando lex prohibet actum ratione suæ substantiæ, non vero quando ratione circumstantiarum.* — Tertius modus explicandi seu limitandi prædictam sententiam, est ut locum habeat quando lex prohibet actum ratione suæ substantiæ, non vero quando prohibet ratione circumstantiarum, ut quod fiat hoc tempore, hoc loco. Ita Baldus cum Paul. Castrens. in dicta lege *Non dubium*, ex Glossa in Authentica *Decernit*, cap. de Recept. arb., verb. *Sacramenti*, Angelo, et Sylvestro supra, et fere reliqui. In qua distinctione admittimus posteriorem partem, quæ favorabilis est. Non est autem intelligendum non posse irritari actum, etiamsi tantum ratione circumstantiarum vel quoad solas circumstantias prohibeatur, dummodo prohibitioni addatur irritatio. Sic enim irrita est professio facta intra annum probationis, licet non prohibeatur professio absolute, nec ratione sui, sed in tali tempore, et ratione circumstantiæ; sic etiam acta judicialia prohibita in die festo irrita sunt, ut vidimus tract. 2 de Relig., l. 2, c. 30, licet solum ratione circumstantiæ temporis prohibeantur; et idem est de similibus prohibitis fieri in loco sacro, ut in eodem tractatu diximus, l. 3, cap. 4, n. 13; irrita enim sunt, licet solum propter loci circumstantiam talis prohibitio fiat. Hæ tamen irritationes in legibus exprimuntur, quod si non fieret, non censerentur irritæ ratione prohibitionis, ut in eisdem locis diximus de contractibus factis in loco aut die sacro contra Ecclesiæ prohibitionem. Illa ergo pars vera est, non tamen propter rem prohibitam, sed propter simplex verbum prohibendi, et ita parum confert pars illa ad expediendam difficultatem. Imo ex illa nonnullum sumitur judicium, verbum prohibendi de se non esse sufficiens ad irritandum, quamvis illud solum non cogeret.

11. Aliud autem membrum non videtur posse universaliter defendi, ut patet primo in prohibitione matrimonii, quæ fit propter impedimentum voti simplicis castitatis aut religionis; nam ibi prohibetur substantia matrimonii et actus ipse in se, et ratione sui, et tamen non irritatur ex vi talis prohibitionis. Ad hoc argumentum eludendum addunt aliqui aliam particulam seu limitationem, scilicet, non satis esse quod prohibeatur substantia actus, nisi etiam prohibeatur directe, quod non ita fit per votum; nam ibi directe præcipitur reddere Deo promissum, et inde per quamdam veluti resultantiam prohibetur matrimonium, quod est prohiberi indirecte. Sed hoc displicet imprimis quia sine ratione et probatione adduntur istæ limitationes et particulæ ad fugiendam difficultatem. Unde etiam fit ut in quocumque exemplo possit alia similis evasio inveniri, et ita res gravissima confusa maneat, et sine certa regula ad discernendum quando prohibitio irritet. Deinde urgeo exemplum adductum, quia, licet prohibitio matrimonii comparata ad legem naturalem servandi vota, indirecta vel potius remota videatur, quia lex illa abstrahit ab hac vel illa materia, et a præcepto negativo et affirmativo, ut alibi dixi, nihilominus lex obligans ad non faciendum actum cujus carentia seu privatio Deo est promissa, satis directe prohibet talem actum, et prohibitio matrimonii est contenta sub illa lege tanquam species sub genere, quod satis est ad prohibitionem de qua loquitur lex *Non dubium*, ut ex illius tenore constat : ergo erit illa prohibitio directa. Et præterea, licet demus ex solo jure naturæ talem prohibitionem esse indirectam, nihilominus lex ecclesiastica directe prohibet tali personæ matrimonium. Nihil autem refert quod prohibeat ob illam conditionem voti : nam etiam prohibet matrimonium cum consanguinea ob talem conditionem, imo hic non prohibet simpliciter matrimonium tali personæ, sed cum tali; ibi autem autem prohibet simpliciter, quia habens votum respectu omnium prohibitus est. Unde, quoad prohibitionem æqualia sunt votum simplex et solemne, ut dicitur in dicto c. *Rursus*, et nihilominus differunt in irritatione quæ per Ecclesiam reddita est voto solemni, et non simplici: ergo signum est prohibitionem, ut sic, quantumvis directam et specificam, non irritare. Denique si rationes communis sententiæ in principio adductæ essent validæ, non multum referret prohibitionem esse directam vel indirectam, quia utroque modo resistit voluntas principis, et actus est deficiens graviter : ergo vel uterque modus prohibitionis sufficit, vel neuter.

12. Præter hanc vero sunt aliæ prohibitiones Ecclesiæ de matrimonio contrahendo satis directæ, quæ non irritant, ut sunt omnes quæ constituunt impedimenta prohibentia et non irritantia, et signatim in cap. 1 et cap. *Ex litteris*, De eo qui cognovit consang., etc. Directe prohibetur incestuosis matrimonium contrahere; quæ prohibitio perpetua, et absolute ac directe fit, et tamen non irritat; ergo solum verbum prohibendi non satis indicat voluntatem legislatoris resistentem valori actus, ac subinde necessarium est aliquid aliud quo talis voluntas ostendatur, cum esse possit prohibens et non irritans. Extra materiam etiam matrimonii inveniuntur exempla: nam lex prohibens ludum alearum satis directe et simpliciter prohibet illum, non quoad circumstantias loci aut temporis, sed quoad substantiam actus, et nihilominus non irritat illum actum: ergo. Major supponitur. Minor vero constat, quia lucrata per talem ludum non sunt obnoxia restitutioni in conscientia. Licet enim detur actio ei qui perdit ad petendum illa coram judice, nihilominus ante latam sententiam alter restituere non tenetur; signum ergo est acquisivisse dominium, ac proinde actum fuisse validum, licet postea revocari possit, quæ est communis sententia theologorum in 4, dist. 15, et Summistarum, verb. *Ludus*, Navar. in Summ., cap. 20, n. 19; Soto, l. 4 de Justit., quæst. 5, art. 2; et Covar. in regula *Peccatum*, 2. 1, § 4, qui alios refert, estque sententia communiter recepta in materia de Restitutionibus. Quæ in hoc potissimum fundatur, quod jura prohibentia ludum, simpliciter prohibent, et clausulam irritantem non addunt, ut patet ex toto titulo ff. de Aleat., et in c. *Episcopis*, 35 dist., sed ad summum dant actionem ad repetendum ut patet ex l. *Alearum*, c. de Religiosis et sumpt. funer., et ex l. 2 et ult., tit. 7, lib. 8 novæ recopilationis.

13. Denique est optimum exemplum, quod sumitur ex l. 1, § *Biduum*, ff. Quando appellan. sit, et habetur in cap. *Biduum*, 2, q. 6, ubi sic dicitur: *Sane quidem non est sub conditione ferenda sententia; sed si fuerit dicta, quid fiet? Et est utile statim tempora ad appellandum computari debere*, ubi constat, ut Gloss. in verb. *Non est* notat, prohibitam esse talem sententiam, factam tamen tenere. Et tamen illa prohibitio est satis directa et absoluta, ac de se habet causam perpetuam funda-

tam in illa regula, quod *actus legitimi non recipiunt conditionem neque diem*, ubi id notat Glossa. Dices sententiam non simpliciter prohiberi, sed tantum ne sub conditione feratur. Sed quid, quæso, hoc refert, cum sententia sic lata sit simpliciter prohibita? Imo ille modus prohibitionis videri posset magis inducere nullitatem, quia videtur pertinere ad formam actus, scilicet, quod sententia absolute feratur, et inde oriri prohibitionem sententiæ sub conditione, qui modus prohibitionis solet annullare actus, de quo dicemus in capite sequenti. Adde quod prohibitiones circa contractus de quibus loquitur lex *Non dubium*, non solent esse absolutæ de non contrahendo, sed de non contrahendo hoc vel illo modo, vel sine hac aut illa conditione; ut prohibetur minor alienare sine licentia tutoris, vel sine decreto judicis; vel ne uxor contrahat sine licentia mariti, et sic de aliis: ergo vel per similes exceptiones et additiones eluditur illa sententia, ut nunquam verificari possit quod lex directe prohibens actum irritet illum, vel gratis et sine ratione ad quosdam actus applicatur, et in aliis negatur.

14. *Quarta limitatio.*—Quarta distinctio seu limitatio est, quam tradit Greg. Lop. supra; ait enim procedere sententiam illam, quando nullitas actus est in præjudicium tantum contrahentium, vel alicujus ex illis, non vero si cedat in præjudicium tertii. Ponit exemplum hujus posterioris membri ex cap. *Sicut*, Ne clerici vel monach., ubi clericus in sacris prohibetur officium tabellionis exercere, et nihilominus dicit, ex sententia Joan. Andr. ibidem, instrumentum ab eo confectum non esse nullum, quia tunc pœna illa nullitatis cederet in damnum contrahentium, qui nihil peccarunt. At vero Joan. Andr. non fuit motus illa ratione, sed alia tacta in prima limitatione : illa vero sententia et ratio fuit Petri de Anch. ibi, quam Panorm. ibi, n. 10, non reprobat, licet in casu illo particulari aliis distinctionibus utatur. Aliud exemplum adducit ex Bald. in l. *Placet*, c. de Episc. et cleric., quia, licet *prohibitum esset doctoribus salariatis advocare*, si contra prohibitionem agerent acta eorum non essent irrita.

15. *Rejicitur.* — Verumtamen hæc sententia; quoad generalem regulam quam admittit, non satisfacit difficultatibus hactenus propositis; quantum ad exceptionem vero non videtur fundata, nec satis consequenter loqui. Primo, quia quando actus prohibetur vel irritatur, non in pœnam, sed per se propter aliquam rationem virtutis vel communis boni, non spectatur an nullitas actus cedat in privatum nocumentum necne, sed simpliciter irritatur, quidquid inde sequatur : ergo si prohibitio absoluta sufficit ad irritandum, non obstabit quod nullitas actus cedat in alterius præjudicium sine culpa ejus, quia hoc est per accidens et non consideratur a lege. Antecedens patet inductione, quia testamentum minus solemne irritatur a lege, etiamsi cedat in magnum incommodum hæredis instituti, et sententia modo indebito lata sæpe irritatur, etiamsi alias justa sit, et irritatio illa cedat in detrimentum partis habentis justitiam, quæ ad sententiæ nullitatem nullo modo cooperata est. Et in simili materia, si lex prohibeat ne quis exerceat tabellionis officium ante examen, potest, imo et solet irritare actum antea factum, etiamsi fortasse solam prohibitionem ponat, ut postea videbimus, et tamen ex parte præjudicii tertii eadem est ratio : ergo illa non est sufficiens ad impediendam irritationem, si alias verba prohibitionis de se illam sufficienter significant. Denique, in stipulatione quæ fit per tertiam personam, intervenit præjudicium illius pro quo alter stipulatur, et nihilominus talis actus, quatenus prohibetur vel irritatur jure civili, nullam obligationem inducit respectu alterius, quamvis ille nihil fuerit ad illum actum cooperatus : ergo ad nullitatem actus hoc non consideratur. Unde, cum lex *Non dubium* generalissime loquatur, sine fundamento illi additur hæc exceptio, si generalis regula ejus admittitur, ut Gregorius admittendam putat, et in hoc dicimus non consequenter loqui. Neque in eo quod, in exemplis quæ adducit, negat actum irritari, si absoluta est prohibitio. Neque in posteriori exemplo id docet Bald., sed solum ait doctores illos posse puniri juxta illam legem. In priori autem casu de clerico in sacris officium tabellionis exercente, si verum est acta illius non esse irrita, ut communis habet opinio, magis consequenter diceretur hoc non esse simpliciter prohibitum in illo jure, sed solum præcipi ut interdicatur, ut Panormitanus notat.

16. *Quinta limitatio.* — Est ergo quinta limitatio seu distinctio de legibus prohibentibus; nam quædam simpliciter prohibent, nullo adjecto verbo quo actum sustineant, et illæ censentur irritare; aliæ cum prohibitione addunt aliquid quod sine valore actus non recte adderetur, nec habere posset locum circa actum invalidum, et tales leges non possunt irritare, ne contraria et repugnantia continere convincatur. Ita docent Cyn., Bart., Bald. et fere

alii in dicta l. *Non dubium*, et late Sylvest. sup. Sed profecto distinctio non sufficit ad satisfaciendum difficultatibus propositis. Nam contra primum membrum etiam sic limitatum procedunt exempla allata; quia in eis leges prohibentes simpliciter loquuntur, neque verba addunt quibus specialiter actum sustinere aut irritare videantur. Contra secundum vero membrum objici potest, quia supposita illa sententia non videtur posse evitari repugnantia in illis legibus. Nam si verbum prohibendi est sufficiens ad irritandum, ergo ex vi suæ propriæ significationis significat irritationem quam facit; ergo repugnantia continet lex quæ prius prohibet actum, et postea sustinet. Verumtamen hoc non concludit contra illam sententiam; nam responderi potest verbum quidem prohibendi absolute sumptum habere hanc vim, non tamen repugnare quin illi addatur aliquid quo ejus significatio et vis limitetur. Et ita dixit Sylvest., dicta quæst. 28, vers. *Ego vero,* quando fit talis additio non esse prohibitionem simpliciter, sed secundum quid et ex parte : *Nam talis lex* (inquit) *ex parte prohibet, et ex parte concedit,* et ita non est lex simpliciter prohibens, de qua loquitur lex *Non dubium.*

17. Sed adhuc possumus instare, quia nunquam fere talis lex sustinet actum directe, id est concedendo vel faciendo aliquid, sed potius præsupponendo, ut cum præcipit, actum prohibitum hoc vel illo modo irritari, vel cum effectum ejus agnoscit, et præcipit observari, aut alio simili modo; talis ergo lex non confirmat actum positive, sed negative se habet, quia non irritat; ergo quoad prohibitionem simpliciter et absolute prohibet, neque aliquid addit quo prohibitionem limitet aut extrahat a propria significatione, sed solum non addit irritationem, et quod non addat, indicat ex aliis effectibus quos præsupponit. Ergo signum est prohibitionem de se quantumcumque absolutam non irritare, et consequenter non esse pro regula assignandum, ut lex prohibens irritet, nisi expresse sustineat actum; sed potius, e contrario, quod non irritet nisi vel expresse addat clausulam irritantem, vel aliquid quo illam sufficienter indicet. Et confirmatur; nam ille modus sustinendi actum lege prohibitum non solum contingit fieri per eamdem legem, sed etiam per diversas, ita ut una prohibeat, alia vero illum sustineat, vel in modo puniendi illum, vel præcipiendo ut irritetur, ut expresse dicit Joan. And. in Gloss. ad regulam *Quæ contra jus,* 64, de Regul. jur., in 6. Tunc autem posterior lex sustinens actum quem prior simpliciter prohibebat non derogat aliqua ex parte priori legi, nec concedit quod illa abstulerat, sed tantum supponit priorem legem non irritasse prohibendo, et ideo aliquid disponit circa illum actum, sustinendo illum, id est supponendo tenuisse; ergo verbum prohibendi in priori lege absolute propositum non fuerat sufficiens ad irritandum.

18. Tandem ad omnia dicta confirmanda utor argumento sumpto ex antiqua lege Ecclesiæ, quæ prohibebat matrimonia clandestina, cap. *Aliter,* Cum multis, 30, quæst. 5, cap. *Cum inhibitio,* de Cland. despons. Illa enim lex directe, et absolute, et cum omni exaggeratione intra latitudinem prohibitionis, vetabat illum actum, ut patet ex illis verbis : *Penitus inhibemus*, et nihilominus non irritabat illum usque ad Concil. Trident., ut est certa sententia theologorum in 4, dist. 28. Quam idem Concilium in principio illius decreti approbavit. Suntque ejus verba ad præsentem causam plurimum notanda. Simul enim docet *matrimonia clandestina libero contrahentium consensu facta, rata et vera fuisse matrimonia, quamdiu Ecclesia illa irrita non fecit;* et subjungit : *Nihilominus sancta Dei Ecclesia ex justissimis causis illa semper detestata est, atque prohibuit :* ergo absoluta prohibitio cum quacumque exaggeratione et detestatione actus non irritat illum ex mente Concilii.

19. Quare hoc argumento convicti aliqui respondent esse speciale in materia matrimonii, eamque excipiendam esse a regula legis *Non dubium,* quod asseruit Decius in cap. 2 de Testibus, n. 7. Sed quamvis verum sit in matrimonio propter materiæ gravitatem et periculum, magis specificam et indubitatam requiri irritandi formam, tamen non est proprium ejus quod sola prohibitio ad irritationem non sufficiat. Nam extenditur ad omnes actus irretractabiles, seu initerabiles, ut dixit Rota tit. de Despons. impub., decis. unic., alias 450. Unde consequenter videtur etiam extendi ad alios actus qui, licet irritari possint, non tamen irritantur ex vi solius prohibitionis: quia jam constat prohibitionem ex se non habere hanc vim, nisi aliud ei addatur. Nam quod aliqui dicunt, spiritualia difficilius solvi quam temporalia, parum juvat; tum quia, licet hoc verum sit de his quæ per humanam potestatem irritari non possunt, ut quod sacerdos consecret quantumvis prohibeatur, etc., tamen de aliis non est ita, præsertim quando est sermo de irritatione antecedente, id est quæ impedit

ne actus valeat; tum etiam quia matrimonium, quatenus contractus humanus est, potest irritari per legem Ecclesiæ, ut constat ex Trident.; ergo si absoluta prohibitio sufficit ad irritandum contractum, cur antea non fecit in matrimonio clandestino?

20. Respondent amplius juxta ultimam limitationem positam, ideo non irritasse quia per alias leges canonicas sustinebatur. Sed contra, quia lex canonica nunquam fecit ut talis actus esset validus, sed supposuit validum, et ad summum declaravit validum esse quamdiu per legem humanam non irritatur. Solum ergo declarabatur validum eo tempore, quia per legem prohibentem non irritabatur et non quia per aliam legem sustentaretur, vel potius quia per naturalem legem sustentabatur (ut sic dicam), et hoc solum declarari poterat per legem humanam, et declaratum fuit per Tridentinum, quæ declaratio non addebat valorem actui, sed illum supponebat.

Resolutio auctoris.

21. Ut ergo quod verum esse censeo breviter declarem, adverto posse nos loqui uno modo de lege pure prohibente ex sola rei natura, seu, quod idem est, attenta sola verborum vi, supposita significatione propria et rigorosa verbi prohibendi sine additione, extensione, aut interpretatione aliqua juris positivi. Alio vero modo loqui possumus de verbo prohibendi ut ampliato, seu extenso per legem aliquam humanam constituentem regulam generalem sic interpretantem juridice sensum legis prohibentis, ut vim habeat irritantis, etiamsi per solum verbum prohibendi sine additione clausulæ irritantis feratur. Opinio ergo communis supra relata videtur hoc posteriori modo procedere, et potest fundari in dicta lege *Non dubium*, vel in aliis juribus civilibus aut canonicis de quibus oportet sigillatim dicere in capitibus sequentibus; nunc solum in priori sensu quæstioni satisfaciendum est.

22. *Ex sola natura rei legem pure prohibentem non irritare actum, nisi alio modo talis effectus sufficienter declaretur.*—Dico ergo, ex sola rei natura legem pure prohibentem non irritare actum, nisi alio modo talis effectus, seu intentio legislatoris sufficienter declaretur. Hæc assertio videtur esse specialiter contra Baldum in cap. *Nam concupiscentiam*, de Constit., in princ., ubi nullitatem actus prohibiti vocat pœnam naturalem ejus, *quia omne* (inquit) *quod est prohibitum naturaliter est invalidum.* Quod dictum probat Deci. in cap. 2 de Const., lect. 1, n. 5. Sed contrarium recte docuit Felin. ibi n. 5, cum Innoc. in c. *Si vere*, de Sentent. excom., et aliis quos refert. Unde hanc assertionem existimo esse communiter receptam, quia juristæ, ut dixi, qui oppositum sentire videntur fundantur in jure positivo; alii vero hanc assertionem ut certam supponunt, et ex omnibus adductis convinci videtur et confirmabitur amplius ex dicendis in sequentibus. Ratio vero ejus ita potest explicari, quia prohibere actum et irritare illum sunt effectus valde diversi; ergo ut per legem fiant, debent per ejus verba sufficienter explicari; sed per solum verbum prohibendi non explicatur effectus irritandi; ergo non fit ex natura rei per legem utentem pure et simpliciter verbo prohibendi, quantumvis directe et specifice actum prohibeat. Antecedens clarum est; tum quia prohibere solum est præcipere et obligare ut actus non fiat; irritare autem non est præcipere, sed facere, scilicet inefficacem reddere voluntatem, vel consensum ejus, aut inhabilitare personam; tum etiam quia illi duo effectus sunt invicem separabiles: nam sæpe prohibetur actus et non irritatur, ut per se et ex dictis constat; imo sæpe prohibetur actus qui irritari non potest, ut cum alicui sacerdoti præcipitur ne sacrificet, aut Episcopo ne ordinet. E contrario etiam interdum irritatur actus si fiat, licet non prohibeatur ne fiat, ut de lege pure irritante dictum est. Sunt ergo illi duo effectus diversi.

23. Prima vero consequentia, nimirum, necessarium esse utrumque significari per verba legis ut per illam fiant, constat ex natura et potestate legis et voluntatis humanæ. Nam, licet apud Deum voluntas sufficiat ad operandum, inter homines non sufficit, nisi exterius sufficienter exprimatur, ut in principio hujus materiæ et in materia de Censuris ostensum est, et est vulgare in omni materia de judiciis et contractibus; et ideo verba humana non plus operantur quam significent. Si ergo verba legis non significant illum duplicem effectum, non possunt utrumque efficere. Quod autem verbum solum præceptivum aut prohibitivum non significet effectum irritandi, manifestum etiam videtur, tum ex primæva impositione talis verbi; non est enim impositum ad significandum effectum quem lex per se efficiat, sed moralem obligationem quam imponit subdito quem movere intendit ut aliquid faciat, vel cohibere ne faciat, tum ex communi usu illius verbi, quem usum satis probant

omnia quæ contra communem sententiam adduximus. Recte ergo concluditur legem latam per solum illud verbum ex natura rei non irritare actum quem prohibet.

24. *In odiosis ac proinde in irritationibus esse restringendum quoad potest intra proprietatem verborum.* — Et confirmari potest hæc ratio ex illo principio valde consentaneo naturali lumini, quod in materia odiosa verba sunt restringenda quoad fieri possit intra eorum proprietates, potius quam extendenda; sed irritatio actus est valde odiosa et valde repugnans naturæ, quia quodammodo aufert quoddam naturale jus, modo in superioribus explicato; ergo non debet extendi verbum prohibendi ad hunc effectum quem de se non significat, nisi alia verba, vel materiæ necessitas cogat. Juvat etiam ad hoc secundo confirmandum regula 75, in 6: *Contra eum qui legem dicere potuit apertius, est interpretatio facienda,* quæ juvari etiam in præsenti potest ex regula 30: *In obscuris minimum est sequendum.* In præsenti enim non est dubium quin potuisset legislator exprimere clarius irritationem, si eam intendebat; debuit ergo id facere quia solum verbum prohibitionis ad minimum est ambiguum; ergo si id non fecit, merito interpretamur id non intendisse, et minimum sequimur tribuendo illi legi minimum effectum quem ex vi talis verbi habere poterit. Confirmari hoc etiam potest, quia irritatio quæ propter legem violatam incurritur pœnalis est, pœna autem non incurritur ipso facto, nisi in lege exprimatur, ergo nec irritatio. Nam, ut recte dixit Innoc. in cap. *Si vere,* de Sentent. excomm., n. 2, non est naturalis pœna contrahentium contra legem, vel contra mandatum principis, ut irritum sit factum contra jus. Quod verissimum est, quidquid Deci. et Bald. supra citati dicant, tum quia nulla ratio talis connaturalitatis hujus pœnæ reddi potest, tum etiam quia lex naturalis multa prohibet fieri quæ non irritat; imo ut irritet, necesse est ut materia cogat, ut supra visum est; ergo idem dicere debemus de lege positiva ex natura rei loquendo.

25. *Satisfit rationi dubitandi.*—Neque contra resolutionem hanc procedit prima ratio dubitandi in principio posita, quia tota fundatur in jure positivo, de quo postea dicendum est. Ad inductionem autem quæ fit in secundo argumento, patebit responsio ex duobus capitibus sequentibus. Ad rationem vero tertio loco propositam, respondetur voluntatem inferioris non prævalere contra voluntatem superioris in eo in quo illi resistit, sed solum in eo in quo superior non resistit; ut in præsenti, quia superior prohibet actum, non potest illi subditus resistere quin peccet, et similiter si superior irritaret actum, non posset inferior illum valide efficere. Tamen, quia per legem pure prohibentem ex natura rei superior resistit honestati et libertati actus, non tamen valori, ideo, licet actus male fiat, validus est; quia ut actus valeat non est necessarium, per se loquendo, ut superioris voluntas vel humanum jus juvet vel assistat illi positive, sed satis est quod non resistat irritando. Quia voluntas humana ex jure naturæ habet hanc potestatem contrahendi, donandi, et alia similia faciendi, quandiu per superiorem ejus facultas non est ablata, vel impedita, etiam quoad ipsam potestatem et valorem actus. Et ideo non obstat quod actus malus sit: nam per actum malum possunt similes effectus valide fieri, ut per se constat; imo sæpe jus et Deus ipse assistit actui quoad valorem et effectum ejus, licet non assistat malitiæ, sicut patet in consecrationibus, matrimoniis et professionibus peccaminose factis. An vero interdum malitia actus impediat valorem ejus, ex capitibus sequentibus constabit.

CAPUT XXVI.

QUIBUS VERBIS AUT MODIS LEX PROHIBENS ACTUM IRRITET ILLUM.

1. Priusquam ad jus positivum declarandum accedamus, oportet exponere quid sit necessarium ex natura rei ultra prohibitionem, ut lex prohibens actum irritet. Cum enim dictum sit solum verbum prohibendi non sufficere, oportet exponere quæ verba legis sufficiant ut per ea explicetur irritatio actus prohibiti; et non agimus de prohibitione actus propter defectum formæ, de hac enim dicemus in capite sequenti, sed de irritatione actus simpliciter prohibiti. Ad hoc ergo explicandum necesse est distinguere inter irritationem pœnalem, et non pœnalem, sed per se intentam propter bonum commune. Itemque in pœnali distinguendum est inter illam quæ est tantum ferenda, quia solum fieri præcipitur, et quæ ipso facto imponitur. Circa irritationem ergo tantum ferendam in pœnam, nihil fere novi est quod dicamus, quia talis irritatio nullo modo statim fit per legem, sed per judicem fieri debet, et per se loquendo solum fit a tempore sententiæ latæ; et tunc non retractantur præterita,

nisi specialem injustitiam contineant aut delictum aliquod dignum majori pœna, vel nisi lex addat particulam *ipso facto;* quia, sine illa, lex non obligat ad retrotrahendam sententiam per quam actus irritatur. Alias lex imponens ipso facto irritationem pœnalem nihil adderet ultra illam quæ solum præcipit irritare actum, quod verisimile non est. Igitur talis lex nullam obligationem in conscientia inducit usque ad sententiam latam, et tunc eadem est ratio de illa quæ de aliis pœnalibus legibus. Quando vero hæc pœna imponitur ipso facto, duplici modo supra insinuato imponi potest, scilicet, vel ita ut requiratur sententia judicis, priusquam in effectu actus sit nullus, etiam quoad naturalem obligationem, vel ita ut statim ante sententiam sit in se omnino irritus. Et quidem hic posterior modus frequentius traditur ab auctoribus; tamen quod prior sit etiam verus et maxime observandus, satis videtur in superioribus probatum, idque supponit Molin. in disp. 88, tract. 2 de Just., et sumitur ex regula generali satis recepta, quia omnis pœna ipso jure imposita intelligitur regulariter media sententia declaratoria criminis; quæ supra tractata est et declarata, eamque, allegando multa, confirmat Fel. in cap. ult. de Rescr., n. 35.

2. *Quomodo cognoscendus modus pœnalis irritationis.*—Quocirca, ad cognoscendum modum pœnalis irritationis, non oportet novas regulas vel judicia tradere, sed applicari debent quæ de lege pœnali diximus; nam eadem est ratio de hac pœna quæ de aliis. Itaque, si non explicatur sufficienter *ipso facto*, vel *ipso jure*, formaliter, aut æquivalenter, actus simpliciter valet et irritatio est ferenda. Si vero additur *ipso facto*, aut *jure*, aut aliquid æquivalens, ut: *Non valeat*, *careat robore firmitatis*, cap. *Decet*, § *Ordinarii*, de Immunit. Ecclesiar., in 6, et nihil adjungitur, irritatio quidem est ipso facto, non tamen obligat usque ad sententiam judicis, et ita non statim annullat actum quoad effectum suum nec quoad obligationem naturalem, donec sententia feratur et retrotrahatur, ut explicatum est. Ut ergo omnino annulletur actus, aliquid ultra addere necesse est. Quid autem illud sit vix certa regula comprehendi potest, maxime autem hoc significari solet per verba quæ impediunt acquisitionem dominii vel obligationem ad restituendum statim, ut: *Non faciat suum*, *teneatur statim restituere*, nam ad hujusmodi effectus necesse est impedire statim valorem contractus. Idemque censeo si ex parte ejus qui obligatur lex dicat: *Ad nihil teneatur*, vel quid simile; nam respectu illius non est pœna, sed favor, et ita statim potest illo frui nisi velit illi renuntiare, et ita tunc in rigore impeditur naturalis obligatio, et consequenter actus est statim nullus. Secus vero est si lex dicat : *Non cogatur solvere*, vel : *Actor non audiatur*, vel quid simile, quia tunc lex non statim resistit valori actus.

3. Præterea est consideranda materia; nam si lex dicat irritari actum ipso facto, et actus sit irritabilis antecedenter seu priusquam fiat, et non consequenter seu postquam validus est, tunc lex statim irritat actum, ut videre licet in legibus irritantibus matrimonia vel professiones. Si vero actus non sit irritabilis, nec in fieri nec postquam factus est, et nihilominus lex dicat irritari talem actum, intelligitur quoad usum, vel aliquos effectus ejus, quomodo dicuntur aliquando in jure canonico irritari ordinationes contra prohibitionem Ecclesiæ factas, ut alibi latius explicatum est. Præterea solet hæc irritatio actus in se et ante omnem sententiam explicari per effectus, ut cum de matrimonio dicitur posse conjuges ad alia vota transire, vel non obstante tali contractu prolem esse illegitimam, vel debere perpetuo separari; his enim modis solent in jure, non solum canonico, sed etiam civili explicari impedimenta irritantia matrimonium, ut patet ex c. *Super hoc*, De eo qui duxit, etc., cum aliis ejusdem tituli, et similibus.

4. *Irritatio non pœnalis quomodo inducitur.*—De irritatione autem non pœnali dicendum est, induci efficaciter et statim, nullaque expectata sententia vel declaratione judicis, quoties lex ipsa declarat irritationem ipso facto, vel quod non valeat actus ex tunc, vel quid simile. Hoc patet, quia hæc irritatio non est pœna, ut supra ostensum est : ergo si lex declarat irritationem ipso facto, non est quid amplius spectetur. Item lex directiva statim obligat in conscientia absque interventu alterius præcepti judicis, vel simile; sed talis lex etiam ut irritans est directiva, et per se necessaria ad commune bonum : ergo. Tandem posset id confirmari inductione legum irritantium matrimonia, professiones, etc. Sed quia res videtur esse certa, et extra controversiam, non immoror. Quæ autem verba ad hoc sufficiant, satis intelligi potest ex proxime dictis et supra de lege pœnali. Et videri potest late Fel. qui alia multa refert in c. ult. de Rescr., n. 23 et sequentib.; Tiraquel. in lib. ult. Connub.; Gloss. 4, a princ.; Covar., in cap. *Quamvis pactum*, 2 p., § 4. Certum autem in generali

est verba prohibentia non sufficere, ut sæpe dictum est, sed necessarium esse ut vel per expressa verba, vel per effectus, vel per ipsam rationem legis, sufficienter declaretur. Et ita cessant instantiæ quæ in principio c. 25 asserebantur de matrimonio et professione. Nam potius in his maxime necessaria est declaratio irritationis propter materiæ gravitatem et periculum, ut bene tractat Sanci., l. 7 de Matrim., disp. 2. Verum tamen est antiqua decreta sæpe hoc explicare per effectus irritationis, ut sunt perpetua separatio, illicitus concubitus, et similes, de quibus in suis materiis dicendum est.

CAPUT XXVII.

UTRUM ALIQUANDO SOLA PROHIBITIO VI ET NATURA SUA IRRITET ACTUM, SINE ADMINICULO ALTERIUS LEGIS HUMANÆ.

1. Hactenus solum diximus legem prohibentem non irritare actum vi sua et quasi sola rei natura considerata. Oportet ergo exponere an hæc regula sit indefinite sumenda, id est, ut lex pure prohibens non semper irritet, vel generaliter, ut nunquam se sola irritet, et hoc posteriori modo intellecta, an aliquam exceptionem patiatur. Nam si ratio facta in c. 25 valida est, videtur probare puram legis prohibitionem nunquam irritare actum, quia verbum prohibendi nunquam significat nullitatem, sed tantum obligationem non faciendi; sed verba legis nunquam possunt plus efficere quam significant : ergo.

2. In contrarium vero est quia sæpe leges pure prohibentes videntur habere hunc effectum per se, et non in virtute legis *Non dubium*. Hoc imprimis probatur de lege naturali, nam supra dictum est interdum irritare actum, et tamen in illa non possumus distinguere verba irritantia a verbis prohibentibus, neque etiam in ea locum habet decisio legis *Non dubium*, cum illa sit mere positiva, et non declaret tantum jus naturale : ergo convenit hoc alicui legi naturali ex parte materiæ habentis eamdem indecentiam in continuatione seu conservatione actus quam habuit in prima effectione; ergo idem poterit contingere in lege positiva prohibente actum. Nam si eadem ratio vel indecentia inveniatur in ipso actu in facto esse quæ fuit in fieri, intelligetur per talem legem non solum prohiberi, sed etiam irritari, quia in perseverantia circa talem actum semper fieret contra legem. Et confirmatur primo, quia in hoc sensu videtur optime intelligi et defendi communis sententia supra relata, quæ asserit, quando prohibitio habet causam perpetuam, habere vim irritandi : scilicet, si perpetuitas illa non referatur ad quamcumque causam motivam, sed ad intrinsecam rationem pertinentem ad indecentiam, quam lex in actu consideravit, ad prohibendum illum. Confirmatur secundo, nam quoties lex prohibet actum intuitu justitiæ, tunc prohibitio facit esse injustum actum prohibitum : ergo semper talis lex irritat actum, quia semper obligat ad tollendam injustitiam factam, et consequenter obligat in conscientia ad restituendum, et ad habendum pro infecto quod factum fuerat, quod est annullare actum. Denique hoc modo videntur irritare actum multæ leges civiles, quæ ita prohibent actum ut, si fiat contra legem, cedat in injuriam tertii, ut lex prohibens meliorare filium ultra tertiam, aut similes; illæ enim in conscientia obligant, et impediunt valorem actus, etiamsi lex per verba tantum prohibentia loquatur.

3. Propter has posteriores rationes videri potest necessarium aliquam exceptionem addere generali regulæ supra positæ in prima assertione. Et ita sentit Vasquez dicta disput. 164, cap. 3, ubi aliquas regulas constituit ad discernendum quando ex parte materiæ vel ex motivo legis prohibentis colligi possit nullitas aut valor actus, ex quibus duæ tantum ad rem nostram facere videntur. Una est quando lex prohibet actum non intuitu justitiæ, sed alterius virtutis, ut religionis, vel liberalitatis, aut similis, et non addit clausulam irritantem, tunc nunquam annullare actum. Unde per argumentum a contrario inferet aliquis, si lex prohibeat actum intuitu justitiæ, hoc ipso irritare illum : quod tamen nec ab illo auctore conceditur, nec verum est, ut statim dicam. Et ita ex illa regula non habetur quando actus sit nullus propter solam prohibitionem, sed quando sit validus, non obstante illa, quod jam habemus ex generali regula posita in cap. 25. Per hanc vero additur illam universalem regulam nunquam pati exceptionem in legibus quæ non constituunt actum in materia justitiæ. Quod licet fortasse verum sit, non tamen solvit objectionem factam de lege naturali, quæ interdum reddit nullum actum prohibitum, etiamsi prohibitio non pertineat ad materiam justitiæ, sed honestatis, vel pietatis, aut observantiæ, ut est prohibitio matrimonii inter fratres, vel inter patrem et filiam, etc. Unde etiam relinquitur difficultas cur non sit idem in lege positiva lata, verbi gratia, intui-

tu religionis, si contingat habere causam perpetuam, seu eamdem rationem in ipsa duratione actus seu effectus ejus, quæ fuit in ipso fieri.

4. *Regula secunda a Vasquez tradita.*—Alia regula ejusdem auctoris est. Quoties lex ita prohibet simpliciter actum certo generi personarum ut designet legitimum auctorem illius, consequenter irritare actum contra illam prohibitionem factum, etiamsi nihil aliud præter prohibitionem explicet. Non assignat autem generalem rationem hujus regulæ, sed variis exemplis legum pertinentium ad testamenta et alienationes illam confirmat: ut sunt illæ quæ prohibent aliquibus personis testari, vel designant partem legitimam, de qua testari possunt; item leges quæ prohibent alienare propter incapacitatem judicatam secundum aliquem modum a lege præscriptum. In hac vero regula imprimis desideratur propria ejus ratio. Et præterea in multis legibus videri potest hæc regula repugnare præcedenti. Nam juxta hanc regulam lex prohibens minorem sexdecim annorum profiteri, irritaret actum contra illam factum ex vi prohibitionis, etiamsi amplius non procederet, quia est lex prohibens actum certo generi personarum, ut regula dicit. Consequens autem et est falsum, ut constat ex jure antiquo, et repugnat priori regulæ, quia prohibitio non fit titulo justitiæ, sed religionis. Quod si hæc regula restringatur ad legem prohibentem intuitu justitiæ, sic non erunt ad rem exempla quæ afferuntur de prodigo qui prohibitus est alienare, quia illa prohibitio non fit titulo vitandi injustitiam, sed vitandi prodigalitatem et dissipationem bonorum. Et similiter lex prohibens minori ne testamentum faciat non irritabit testamentum, quia etiam lex non fit intuitu justitiæ, sed convenientis dispositionis talium bonorum. Cur ergo prohibitio pura testamenti personæ minori facta irritat testamentum, prohibitio autem professionis facta eidem non irritat professionem?

5. *Regula Mendozæ.* — Unde Mendoza infra citandus, sentiens legem civilem pure prohibentem aliquando irritare actum in conscientia, aliam distinctionem ac regulam constituit. Distinguitque tres ordines legum: quædam sunt quæ respiciunt utilitatem ejus cujus actus prohibetur; aliæ quæ respiciunt utilitatem alterius tertii; quædam quæ publicæ utilitati consulunt. De primis affirmat non irritare actum in conscientia, non solum pure prohibendo, sed etiamsi addant clausulam irritantem, quam putat solum operari in ordine ad dandam vel tollendam actionem in foro exteriori. De secundis vero et tertiis legibus ait irritare actus contra legem factos, etiam in foro conscientiæ, et per exempla quæ adduxit indicat loqui de illis legibus, etiamsi pure prohibeant. Verumtamen primum membrum quoad posteriorem partem falsum est, ut constat ex capite præcedenti. Quoad priorem vero facile potest admitti, juxta generalem regulam nostram cap. 25 positam, quæ in talibus legibus non est cur patiatur exceptionem, cum sint juris privati, nisi forte prohibitio pertineat ad defectum substantialem in forma actus, juxta dicenda in capite sequenti. In secundo autem membro de legibus respicientibus utilitatem alterius, non video quomodo fundari possit quod pura prohibitio annullet actum; nam lex de se indifferens est, ut prætendat utilitatem tertii, vel tantum prohibendo actum, vel etiam irritando. Ut si prohibeat clerico facere donationes profanas ob utilitatem pauperum, potest id facere, vel tantum prohibendo, vel etiam irritando; ergo ex illo fine non satis colligitur irritatio per solam prohibitionem, nisi addatur in lege aliquod verbum quo significetur aliquid operari, ut contingit in exemplo de lege prohibente meliorare filium ultra certam quantitatem, ut capite sequenti dicam. Multo vero minus potest sustineri illa generalis regula in legibus prohibentibus aliquid propter commune bonum, quia etiam propter illum finem potest fieri prohibitio sine irritatione, ut patet in prohibitione ludi, vel donationum quæ fiunt ministris justitiæ. Et idem invenitur in exemplo quo utitur ille auctor, de lege taxante rei pretium et prohibente carius vendere; nam actus contra illam legem non est nullus: valet etiam venditio, licet injusta sit et relinquat obligationem restituendi excessum.

6. *Mens auctoris.* — Dico ergo legem pure prohibentem nunquam irritare actum, nisi vel ex ea constet non solum prohibere actum, sed etiam impedire effectum, seu obligationem quæ per talem actum induci poterat, vel aliquo modo constituat aut supponat substantialem formam actus, et ob illius defectum actum prohibeat. Hæc assertio quoad regulam generalem satis est probata in prima assertione cum omnibus quæ in superioribus dicta sunt. Quoad priorem vero exceptionem declarabitur statim respondendo ad rationes dubitandi; quoad posteriorem vero in capite sequenti. Et ratio in summa est, quia neque affertur exceptio quæ ad illa duo capita non revocetur,

neque alia regula occurrit quæ constans esse videatur ad discernendum per legem prohibentem, quæ irritet, vel non irritet ex vi prohibitionis. Et hoc etiam confirmat ratio dubitandi in cap. 25 posita, quæ semper habet vim, quamdiu non datur alia ratio ob quam sola prohibitio ad irritandum sufficiat, quando non habet locum adminiculum legis *Non dubium*. Denique patebit hoc magis respondendo ad rationes dubitandi secundo loco positas.

7. Ad comparationem ergo quæ fit cum lege naturali, negatur similitudo; quia lex naturalis non tantum dictat quid sit honestum vel turpe in actione aliqua, sed etiam dictat quid tale sit in usu illius vinculi vel effectus quem talis actus post se relinquere posset. Nam si talis usus habet turpitudinem intrinsecam ejusdem rationis cum turpitudine prioris actionis, tunc necesse est etiam illum usum prohiberi ex vi ejusdem legis naturalis, et consequenter impediri effectum, seu vinculum quod solum propter talem usum induci poterat. Nam si induceretur, esset etiam turpe et contra rationem, quia esset iniquitatis vinculum, ut in exemplo de matrimonio inter consanguineos in primo gradu videre licet. At vero in lege positiva non procedit hæc ratio eodem modo, nisi sit tantum declarativa juris naturalis; tunc enim reputatur tanquam eadem lex, et ideo eadem erit utriusque ratio. Ut quando lex prohibet promissionem turpem ex parte objecti, eo ipso annullat illam, vel potius declarat esse nullam, quia eadem turpitudo quæ est in actu promittendi, esset in obligatione ad rem turpem, si per illum induceretur, et ideo in præsenti non agimus de lege positiva declarativa juris naturalis, sed de constitutiva novi juris. Hæc autem lex non prohibet actum quia malum, sed prohibendo facit ut sit malus. Potest autem prohibere actum, et non prohibere sed tolerare effectum ejus, vel quia causa prohibitionis quæ fuit in actu cessat in effectu; vel quia, licet duret, non ita movet ad prohibendum effectum sicut actum, quia non apparet tanta indecentia vel deformitas in uno sicut in alio. Hoc patet exemplis supra adductis; nam lex prohibens contrahere matrimonium contra interdictum Ecclesiæ non irritat illum, quia vinculum permanens, seu matrimonium, in facto esse non est ita contra interdictum Ecclesiæ, sicut in fieri. Lex vero prohibens matrimonium inter cognatos ex solo catechismo prohibet actum, et non impedit effectum, etiamsi ille modus cognationis semper duret inter conjuges, quia lex humana solum reputavit illam ut aliqualem indecentiam ad contrahendum de novo; non vero ad permanendum in matrimonio semel contracto.

8. *Ubi constiterit legem positivam prohibere non solum actum, sed etiam obligationem ex illo resultantem, habere vim irritandi actum.* —Hinc vero colligimus, ubi constiterit legem positivam prohibere non solum actum, sed etiam obligationem et vinculum ex illo resultans, habere vim irritandi actum, quia tunc non solum actus, sed etiam obligatio erit mala quia prohibita; obligatio autem prava seu turpis esse non potest valida, quia esset vinculum iniquitatis: nam lex quæ prohibet obligationem prohibet multo magis vel actum ad quem est obligatio, vel saltem prohibet ne ex obligatione fiat. Tunc ergo locum habet prima exceptio in assertione insinuata, si tamen illa dicenda sit exceptio, cum talis lex jam non sit pure prohibens actum, sed ultra progrediens ad effectum ejus impediendum. Et ideo necesse est ut talis extensio in lege sufficienter declaretur. Potest autem (quantum nunc occurrit) duobus modis declarari: unus est per verba expressa, et talis modus est sine ambiguitate aut scrupulo; illa tamen verba regulariter coincidunt cum illis quibus solent irritari contractus, vel formaliter, vel æquivalenter, et tunc talis lex non potest dici prohibens tantum, sed absolute irritans. Alius modus erit, quando ratio legis prohibentis magis aut æque respicit effectum actus quam ipsum actum, quia nimirum actus prohibetur solum propter vitandum talem effectum; nam tunc signum est magis prohiberi ipsum effectum, juxta illud: *Propter quod unumquodque tale, et illud magis*. Exemplum esse potest in lege prohibente apponere pœnam sponsalibus; ratio enim illius prohibitionis est, ut matrimonia sint libera, c. *Gemma*, de Spons., et ideo lex prohibens appositionem talis pœnæ non solum negat actionem civilem ad talem pœnam extorquendam, sed etiam impedit absolute ne ulla obligatio ad pœnam ex tali contractu nascatur, quia semper talis obligatio obstaret libertati matrimonii. Aliud exemplum est de lege civili prohibente promissionem revocandi testamentum, vel instituendi hæredem, quæ lex censetur irritans ex vi rationis prohibendi, quæ est, quia testamenta debent esse libera, juxta l. 1, c. de Sacros. Eccl., et ita intelligitur communiter lex *Stipulatio hoc modo*, ff. de Verbor. obligat. Et similia exempla videri possunt in Bart. et aliis, in l. *Si quis pro eo*, ff. de Fidejuss., et Cov. in c. *Quamvis pactum*, 2 p., in

princ., n. 2 et 3. Est ergo verus etiam hic irritandi modus; necessarium autem est ut satis constet de modo et ratione prohibitionis: nam in dubio semper præsumitur pro actus validitate. Et hanc partem suadet etiam confirmatio prima supra posita, cui propterea aliter respondere non est necesse.

9. Circa secundam autem confirmationem oportet advertere aliud esse actum esse injustum, aliud vero esse nullum; nam venditio ultra justum pretium injusta est, et tamen non est nulla, etiam quando excessus est ultra dimidiam; non satis est ergo quod lex prohibeat actum intuitu justitiæ ut illum irritet. Et ratio est quia non obstante injustitia potest actus fieri cum sufficienti voluntate ad valorem ejus, et postea conservari potest removendo injuriam, seu resarciendo injustitiam factam, et ideo sola injustitia contra legem prohibentem non sufficit irritare actum, licet sufficere possit talis lex ad inducendam obligationem ad aliquam restitutionem faciendam. Sic lex taxans pretium rerum, licet prohibeat carius vendere non potest dici irritans actum factum contra illam prohibitionem, quia (ut dixi) venditio valida est, cum obligatione restituendi excessum. Solum videri posset probabile tunc legem prohibentem intuitu justitiæ irritare actum injustum, quando injustitia aliter resarciri non potest, nisi annullando actum; tunc enim valor actus esset vinculum iniquitatis, daret enim licentiam permanendi in injustitia, et ideo videtur prorsus impediri. Sed neque hoc potest in universum affirmari, quia si quis duxit unam contra sponsionem alteri factam, injuriam priori facit, quæ resarciri non potest, si matrimonium subsequens validum sit, et tamen non propterea lex prohibens tale matrimonium irritat illud. Idem contingit in venditione et traditione rei prius promissæ, vel venditæ alteri sine traditione: nam posterior contractus validus est, licet sit prohibitus et injustus, sive injuria possit aliter resarciri, sive non; et ratio est, quia posterior contractus cum traditione est posterior priori et dissolvit illum, et ita, licet in ipso actu committatur injustitia, nihilominus non continuatur, sed cessat. Et illa quæ semel facta fuit restituenda est eo modo quo fieri poterit; quod si non potuerit, est per accidens, nec sufficit ad annullandum actum. Igitur ex ratione justitiæ vel injustitiæ per se tantum spectata non potest colligi an lex annullet actum, sed spectandum est semper an verba et ratio legis id requirant. Aliæ vero leges, de quibus in ultima confirmatione fit mentio, pertinent ad ultimam partem assertionis, quæ in sequenti capite explicanda est.

CAPUT XXVIII.

UTRUM EX VI JURIS COMMUNIS CIVILIS OMNIS ACTUS FACTUS CONTRA LEGEM PROHIBENTEM IRRITUS SIT IPSO JURE.

1. *De lege Non dubium.* — In hoc capite explicanda est decisio legis *Non dubium*, et doctrina juristarum illam explicantium. Ad illam ergo breviter declarandam, dico primo: lex civilis prohibens actum simpliciter et quoad substantiam ejus, etiamsi pure prohibeat et aliam clausulam irritantem non addat, irritat illum. Hæc assertio videtur satis clara ex dict. l. *Non dubium.* Nam in ea expresse annullantur omnes contractus contra legem facti, et postea extenditur decisio illa ad omnium legum tam antiquarum quam novellarum interpretationes: *Ut* (inquit) *quæ lege fieri prohibentur, si fuerint facta, non solum inutilia, sed pro infectis etiam habeantur, licet legislator fieri tantum prohibuerit, nec specialiter dixerit inutile esse debere quod factum est.* Quid clarius?

2. *Sententia Ferdinandi Mendoza.* — Verumtamen, non obstante hac verborum evidentia, quidam modernus jurista conatus est hanc legem limitare, ut non intelligatur de omnibus actibus contra legem prohibentem, sed solum de factis in fraudem legis. Distinguit enim ille duos modos violandi legem: unus est aperte et clare agendo contra verba legis; qui simpliciter dicitur contra legem; alius est servando verba legis et fraudulenter agendo contra intentionem et prohibitionem ejus; qui dicitur in fraudem legis. Dicit ergo imperatorem in l. *Non dubium* solum de actibus in fraudem legis factis loqui, et illos irritare, non vero cæteros actus omnes qui contra legem prohibentem fiunt. Ducitur ex principio ejusdem legis: *Non dubium est in legem committere eum qui verba legis amplexus, contra legis nititur voluntatem.* Ubi aperte loquitur lex de actu quod fit in fraudem legis, et ad hoc principium conatur cætera verba omnia accommodare. Et ideo (inquit) non dixisse imperatorem: *Ad omnes leges trahi imperamus*, sed dixisse: *Quod ad omnes etiam legum interpretationes trahi generaliter imperamus.* Non ergo constituit regulam pro omnibus legibus prohibentibus aperte et nude in ipsis verbis, sed

pro quacumque lege prohibente secundum veram interpretationem, vel e contrario pro quocumque actu facto contra legem, non aperte, sed secundum falsam et fraudulentam interpretationem.

3. *Obviatur objectioni.* — Denique hoc confirmat ex lege originali, quæ fuit Theodosii imperatoris, et habetur in Cod. Theodos., in lib. 1 Novellar. Theodos., qui habetur post finem Cod., tit. 4. Ibi enim constat Theodosium condidisse illam legem per occasionem quorumdam curialium qui, cum essent prohibiti, nec ad procurationes rerum alienarum accederent, ipsi conducebant illas, fingentes conductionem non esse procurationem, quæ erat fraudulenta transgressio legis, cum conductio species quædam procurationis sit. Et ideo de illis subjungitur in dicta lege originali *pristinæ legis laqueis fuisse irretitos*, et postea ex illa occasione decernuntur reliqua quæ in Cod. Justiniano leguntur in dicta l. *Non dubium*: recte ergo limitatur ad trangressiones fraudulentas. Quod si objicias quia non minus, imo magis videtur violare legem qui aperte agit contra illam quam qui sub dolo et fraudulenter; et ideo si lex irritat actum fraudulenter contra legem, multo magis irritare quæ aperte contra illam fiunt; respondet imprimis negando assumptum, vel quia in transgressione est æqualitas, quia utroque modo agitur contra voluntatem legislatoris, et in fraudulentia est excessus: vel quia id est magis perniciosum reipublicæ, quia illo modo multiplicantur transgressiones, et minus vindicantur. Deinde respondet, quidquid sit de comparatione transgressionum, imperatorem ibi de fraudulenta tantum egisse, quæ ad suum institutum spectabat: aliud vero genus transgressionum reliquisse dispositioni aliarum legum, quia satis esse poterat ex verbis manifesta.

4. Sed licet hoc ingeniose excogitatum sit, tamen non solum non habet fundamentum in illa lege, sed etiam intentioni et verbis ejus repugnat, sive integra spectetur, ut habetur in Cod. Theodosiano, sive concisa, ut in Justiniano. Hoc ita declaro, quia, licet verum sit occasionem illius legis sumptam esse ex illo facto curialium, et ideo initium ejus sumptum esse a detestatione eorum quæ fiunt in fraudem legis, nihilominus in l. Theodos. De ipsis curialibus statim subjungitur : *Attamen ne fraudis suæ velamine legis lateant contemptores, neve eis fucata suæ calliditatis excusatio relinquatur, hac perpetua lege valitura sancimus, conducendi quoque fundos alienos licentiam curialibus amputari, locatas res fisci viribus vindicari. Conductor itaque locatori, vel contra locator conductori contra hanc legem nulla tenebitur actione.* Et deinde subjunguntur verba, quæ aliis prætermissis Justinianus immediate subjunxit : *Nullum enim pactum, nullam conventionem, nullum contractum inter eos videri volumus subsecutum, qui contrahunt lege contrahere prohibente.* In quo contextu prout apud Theodos. habetur, expendo quod ante datam hanc regulam generalem Theodosius expresse prohibuit curialibus conductionem. Unde agendo postea contra illam legem, jam non agerent fraudulenter, sed aperte: et nihilominus statim annullat contractum, et utrique contrahentium denegat actionem, et pro ratione reddit regulam generalem *Nullum enim pactum*, etc. Ergo non agit jam solum de agente fraudulenter contra legem, sed etiam de violante illam contra expressa et specifica verba ejus, ut aperte etiam illa verba sonant: *Qui contrahunt, lege contrahere prohibente*, quæ durissime detorquentur ac limitantur ad solam transgressionem fraudulentam contra mentem legis, maxime cum in eadem lege sæpius repetantur, et ad prohibita expresse et implicite extendantur.

5. *Expenditur textus Justiniani.* — Unde ulterius expendo contextum Justiniani; ille enim, videns hanc fuisse mentem Theodosii, prætermisit omnia quæ ad casum particularem de curialibus pertinebant, et regulam generalem tantum ut nullus contractus contra legem prohibentem validus videatur posuit; contractus autem contra legem prohibentem magis dicitur ille qui est contra verba et mentem legis, quam ille qui est contra mentem, verbis retentis. Et ideo in utroque textu extensio addita est *ad omnium legum interpretationes*, etc., quæ non ideo ita posita est ut restringeretur ad fraudulentas legum transgressiones, sed potius ut ad illas ampliaretur. Cum enim decrevisset imperator omnem actum contra legem prohibentem esse invalidum, declarat illud decretum trahendum esse ad omnium legum interpretationes, id est, ad omnia quæ secundum veram mentem legum in eis intelliguntur comprehensa, licet verbis non satis exprimantur. Qui sensus manifeste patet ex ratione et verbis subjunctis : *Ut legislatoris, quod fieri non vult tantum prohibuisse sufficiat. Cæteraque quasi expressa ex legis liceat voluntate colligere.* Primum ergo omnium pro fundamento ponit, quod prohibitio sufficiat; ergo maxime sufficit quando est ex-

pressa. Item totam efficaciam ponit in voluntate legislatoris : hæc autem magis resistit in prohibitione expressa. Denique ideo actus per fraudulentiam factus censetur irritus, quia ex legis voluntate reputatur quasi expresse prohibitus ; ergo irritatio per se primo tendit ad expresse prohibita, et extenditur ad aliqua in quantum censentur sub his comprehensa. Semper ergo et ante omnia intelliguntur comprehensa sub illa lege, quæ contra legem expresse prohibentem fiunt, et ad instar illorum declarantur etiam irrita quæ per fraudulentiam fiunt. Et ideo iterum in eadem lege repetitur inutile esse debere quod factum est contra legem prohibentem, etiamsi legislator prohibuerit tantum, et non specialiter dixerit, si quid contra fiat, inutile esse debere. Et iterum præcipitur ut quod fuerit subsecutum ex eo quod lege interdicente factum est, cassum et inutile sit.

6. Et ita etiam concluditur ratio hujus interpretationis, quia propter quod unumquodque tale, et illud magis ; sed implicite prohibita irritantur per hanc legem, quia continentur in expressa prohibitione : ergo multo magis per eamdem legem irritantur expresse prohibita. Neque contrariæ sententiæ fundamentum quidquam urget, quia hic sensus non minus colligitur ex originali lege Theodosii quam ex compendiosa Justiniani ; nam, licet occasio illius legis ferendæ sumpta fuerit ex fraudulenta cujusdam legis transgressione, non propterea sola fraudulenta transgressio punita est, sed potius pœna transgressionis apertæ extensa est ad fraudulentam. Et hoc ipsum tantum in initio legis significatum est, cum dicitur : *Nec pœnas insertas legibus evitabit, qui se contra legis sententiam sæva prærogativa verborum fraudulenter excusat :* non videtur ergo dubium quin ex vi illius legis irritentur actus facti contra legem prohibentem, ubicumque lex illa obligare potest.

7. *Secunda conclusio.* — Nihilominus dico secundo : quamvis ex vi illius legis actus sit irritus ipso jure, nihilominus talis irritatio non obligat in conscientia, nec fit cum effectu, donec per judicem declaretur. Quod probo primo ex principio supra posito de lege pœnali, quod pœna etiam ipso facto imposita non incurritur ante sententiam. Nam hæc irritatio in illa lege lata pœnalis est : ergo non incurritur ante sententiam, ita ut contrahentes obligentur ad irritationem contractus, vel ad alios effectus in illa contentos. Minor patet, tum ex illis verbis ejusdem legis : *Nec pœnas insertas legibus evitabit.* Nam hoc positum fuit tanquam fundamentum eorum quæ dicenda erant. Item, quia illa irritatio posita est in odium transgressionis legis : ergo est pœna : ergo in ea servanda est conditio pœnæ. Secundo, idem persuadetur ex verbis ejusdem legis ; nam imprimis Theodosius loquens prius in particulari casu de curialibus conducentibus res alienas, præcipit *locatas res fisci viribus vindicari;* unde potest recte colligi ex vi talis legis non omnino annullari locationem, sed quasi confiscari. Deinde addit *nec locatorem conductori, nec conductorem locatori actione teneri :* negat ergo actionem, non statim irritat in conscientia. Rursus consequenter subjungit : *Nullum talem contractum videri volumus subsecutum inter eos qui lege contrahunt prohibente:* pondero enim verba illa *videri volumus,* quia ad actum hominis convenientissime referuntur, et ideo in benigniori sensu sunt interpretanda ; non enim dicunt actum absolute esse nullum, sed ita *videri,* id est, declarari et judicari debere. Et eumdem sensum habent illa : *Non solum inutilia, sed pro infectis etiam habeantur,* utique in judicio : nam hæc et similia verba ad judicium hominis referri solent. Denique huic interpretationi consonant verba Joan. Papæ in c. *Vides,* dist. 10 : *Quod contra leges accipitur per leges dissolvi meretur.* Et in hac expositione illius legis consentit nobiscum quoad hanc partem Mendoz. supra, et inclinat Molin, tract. 2 de Justit., disp. 88, ad confirmationem primi argumenti. Alii vero antiqui confuse loquuntur ; aliquando enim exponunt illam legem de nullitate ipso jure, aliquando vero de nullitate ope exceptionis ; et si hoc posteriori modo intelligatur, clarum est non esse actum omnino nullum in conscientia, donec per exceptionem irritetur ; in priori autem sensu videtur dicendum statim inducere obligationem in conscientia.

8. *Objicitur.—Respondetur.—Mens auctoris.* —Unde objicere possumus contra assertionem positam, quia videtur contradictionem involvere quod lex irritet actum ipso jure vel facto, et quod non statim obliget in conscientia. Nam si contractus, verbi gratia, est ipso jure nullus : ergo nec transfert dominium, nec dat jus : ergo non reddit tutum in conscientia eum qui aliquid possidet ex vi talis contractus ; ergo inducit obligationem in conscientia. Respondeo negari non posse, inspectis verbis illius legis, quin indicent pœnam ipso jure latam juxta dicta supra de lege pœnali. Quod patet ex illis : *Non solum inutilia, sed etiam pro infec-*

tis habeantur ; et ex illis : *Sed et si quid fuerit subsecutum ex eo, illud quoque cassum, atque inutile esse perspicimus.* Nihilominus tamen dico contrahentes non obligari illa lege ad exequendam in se talem pœnam, nec ad rescindendum contractum ante sententiam. Idque clarius est quando contrahentes consentiunt, et neuter ab altero petit dissolutionem seu annullationem actus, quia hic neuter alteri facit injuriam, et uterque videtur juri suo cedere. Verumtamen, etiamsi unus privatim petat, alius non tenebitur in conscientia, quia neuter tenetur in conscientia pœnam subire vel admittere, donec per judicem cogatur, ut in simili recte dixit Cast., l. 2 de Lege pœnal., cap. 2, corol. 3. Neque repugnant illa duo, scilicet, nullitatem ipso facto imponi et non obligare in conscientia ante sententiam ; nam in pœnis privativis, maxime quando requirunt actionem ejus qui punitur, frequenter hæc duo conjunguntur, ut in superioribus visum est.

9. *Conclusio.*—Dico ergo talem actum dici esse nullum ipso facto vel ipso jure, quia, eo ipso quod fit contra legem prohibentem, est subjectus retractationi et nullitati ab ipso puncto in quo fit, ita ut, licet multo postea tempore feratur sententia contra valorem actus, nihilominus sententia retrotrahatur usque ad illud tempus in quo factus est, et consequenter revocet et annullet omnes effectus ejus, et auferat omnes effectus et utilitates quas contrahens ex illo actu toto illo tempore consecutus est, quos tamen posset in conscientia retinere si contra illum actum nihil in humano judicio fieret. Quod autem hic modus irritandi actum ipso facto sit possibilis per legem humanam, per se notum videtur ex dictis de pœna ipso facto imposita per legem, nam hæc irritatio de qua nunc loquimur pœnalis est , ut declaravi. Quod vero de hoc saltem modo irritationis ipso facto loquatur lex *Non dubium,* colligo primo ex illis verbis quæ sunt in lege Thedosii, *locatas res fisci viribus vindicari,* quæ plane indicant res illas locatas eo ipso manere confiscatas ; confiscatio autem ipso facto incurritur, ejusque vis est ut sententia declarativa talis delicti usque ad tempus commissi delicti retrotrahatur, licet ante sententiam nec possessionem auferat, nec omnino dominium tollat, seu impediat, et consequenter neque actum omnino annullet in conscientia. Secundo, id colligo ex illis verbis utriusque codicis : *Nullum pactum,* etc., *videri volumus subsecutum ;* quæ ad minus habent hunc sensum, quod judex ita debet judicare et declarare illum actum, ac si nullus contractus aut conventio per illum facta esset, et consequenter declarare debet nullam obligationem nullumve effectum habere potuisse ; necesse est ergo ut talis sententia retrotrahatur, quia declaratio fertur de ipso actu absolute, et consequenter ab eo puncto in quo factus est.

10. Tertio, id magis declaratur in illis verbis : *Hujusmodi facta non solum inutilia, sed pro infectis etiam habeantur ;* dicuntur autem inutilia quia nullum fructum parere possunt ; revocanda sunt ergo a principio, alias non parum utilia esse possent. Et hoc explicatur cum additur : *Sed, et si quid fuerit subsecutum ex eo, vel ob id quod interdicente factum est lege, illud quoque cassum atque inutile esse perspicimus.* Et eadem ratione dicuntur pro infectis haberi, quia ita de illis judicandum est ac si non essent facta, et consequenter omnes fructus auferendi sunt, etc. Atque hoc modo explicatur verbum illud in l. *Jubemus,* § *Sane,* c. de Sacros. Eccl., ubi alienatio bonorum ecclesiasticorum in debito modo facta his verbis irritatur : *Qui hoc tentaverit, omnem fructum propriæ temeritatis amittat, et pretia lucris Ecclesiæ acquirantur, et prædia cum fructibus, pensionibus, accessionibus totius medii temporis vindicentur, ut tanquam penitus a nullo empta, vel vendita teneantur.* Ergo habere aliquid pro infecto nihil aliud est quam incurisse ipso facto nullitatem, saltem fictione juris. Nam, ut advertit Bart. in dicta l. *Non dubium,* hæc verba *pro infectis haberi, censeri,* et similia, secundum juris fictionem significant, et ideo non repugnant naturali valori actus, imo illum supponunt, non solum quoad materialem actionem externam, ut Bart. interpretari videtur, sed etiam quoad moralem valorem seu naturalem obligationem, si alia via non excludit ; quia verba rigoris limitanda sunt ad proprium et sufficientem effectum. Recte ergo exponitur illa lex de irritatione ipso facto, etiamsi actus non sit omnino nullus in se, et quoad naturalem obligationem , et consequenter optime conciliantur, quod sit irritus ipso facto fictione juris, et nihilominus non inducatur obligatio in conscientia ad dissolutionem ejus usque ad judicis sententiam.

11. Sed objici potest secundo, quia isto modo jam erant irriti actus facti contra legem prohibentem per antiquum jus ante tempora Theodosii ; ergo majorem irritationem addidit lex *Non dubium,* alias superflua fuisset : ergo non tantum inducit irritationem fictione juris, seu in ordine ad sententiam judicis, sed

absolute et in se, in ordine ad judicium conscientiæ. Antecedens patet ex dicta l. *Pacta quæ contra*, c. de Pactis, ubi dicitur pacta quæ contra legem fiunt *nullam vim habere, indubitati juris sit* : nam licet illa etiam sit lex Codicis, fuit lex Antonini imperatoris multo antiquioris, et adhuc in eadem lege significatur jus illud esse antiquius, cum dicitur *explorati juris esse*. Neque dici potest legem *Non dubium* tantum fuisse declarativam juris antiqui, et non constitutivam novi juris, nam oppositum indicant multa verba ejusdem legis, ut illud apud Theodosium : *Hac perpetua lege sancimus*; et illud : *Nullum pactum videri volumus subsecutum*; et illud : *Generaliter imperamus*; illa enim verba *volumus, imperamus*, manifeste sunt condentis novum jus.

12. Ad similem objectionem late respondet Mendoza, supposita sua interpretatione, et in Summa dicit ex vi juris antiquioris fuisse irrita facta contra legem expresse prohibentem, non tamen facta in fraudem legis tantum et non contra verba ejus, ut ipse longe petito principio declarat : legem autem *Non dubium* addidisse irritationem actuum qui in fraudem legis fiunt, et ita nec esse superfluam nec declarativam tantum, sed constitutivam novi juris. Quæ responsio subsistere posset etiamsi non admissa priori interpretatione, dicendo legem *Non dubium* et renovasse antiquum jus, et illud amplius declarasse, et præterea illud extendisse dicto modo. Verumtamen existimo responsionem illam neutro modo esse necessariam; non enim pœnam illam et irritationem, prout lata est ipso facto per legem *Non dubium* in antiquiori jure reperiri, nimirum, cum illo addito : *Ut ea quæ contra legem fiunt inutilia et pro infectis habeantur, licet legislator prohibuerit tantum, nec specialiter dixerit inutile esse debere quod factum est*. Hoc enim est proprium additamentum illius legis, propter quod principaliter condita videtur, quod in nullo jure antiquiori reperitur. Nam quod attinet ad jura Digestorum, licet sæpe dicant *turpes stipulationes nullius esse momenti*, l. *Generaliter*, ff. de Verbor. obligat., et pacta contra bonos mores inutilia esse, l. *Stipulatio in hoc modo*, l. *Titia*, eodem tit., et l. *Si quis inquilinos*, § ult., ff. de Legat., 1, ubi etiam additur *si quis scripserit contra legem aliquid, vel contra edictum prætoris, non valere*, licet hæc (inquam) et similia sint antiqui juris, in eis tamen numquam explicatur solam prohibitionem legis sufficere ad irritandum actum ipso jure, modo explicato : tum quia cum dicunt esse inutilia vel non valere, intelligi possunt solum in ordine ad civilem obligationem, vel ad dandam actionem civilem ; tum etiam quia illa jura semper loquuntur de actibus includentibus turpitudinem, ut sunt illi qui respiciunt obligationem in futurum, et obligant ad aliquid agendum quod sit turpe vel lege prohibitum ; talis enim pactio etiam ex natura rei irrita est, non in pœnam, sed quia materia ipsa est incapax talis obligationis. Quod patet ex l. *Veluti*, quæ subjungitur post dictam l. *Generaliter*, ff. de Verbor. obligat., ubi ponuntur exempla turpis pacti : *Veluti si quis homicidium vel sacrilegium se commissurum promittat*. Et similia sunt pacta contra bonos mores, de quibus aliæ leges loquuntur.

13. *Promissionem contra bonos mores nullam esse.*—Solum oportet advertere aliquando esse posse promissionem contra bonos mores naturales, et tunc omnino nullam esse ; aliquando vero contra civiles tantum mores, et tunc satis esse quod sit nulla civiliter ; cum proportione enim intelligendum est. Et sic etiam in dicto § ult. (quod de testamentis et legatis tractat) tunc dicitur aliquid esse scriptum contra legem, quando testator jubet aliquid fieri contra legem, quod mandatum nullius momenti est. Et ita in his juribus non habetur irritatio pœnalis, sed quasi intrinseca et naturalis explicatur. Et eodem modo intelligo legem *Pacta quæ contra*, c. de Pactis, in qua ideo hoc dicitur esse indubitati juris, quia est magis naturale quam positivum, et quia non est pœnale, sed intrinsecum actui. Et ita videntur exponi similia jura in c. ult. Extra de pact., ubi Gloss. late id declarat, et recte advertit pactum turpe dici vel quia est de re turpi quoad factum ipsum absolute, vel quia est de re quam non decet nec expedit fieri ex pacto, vel obligatione, ut datio rei spiritualis, et similes, de quibus late diximus in l. 2 de Juram. Irritatio ergo pœnalis ipso facto inducta per legem tantum prohibentem non est antiqui juris, sed per legem *Non dubium* inducta est, quæ quoad hoc et nova et constitutiva, et non tantum declarativa fuit. Et ad hoc confirmandum valere possunt dicta jurisconsultorum quæ late refert Mendoza supra ; censebant enim legem imperfectam, quæ aliquid fieri vetabat, et factum non rescindebat, vel alia pœna puniebat. Ergo signum est ex vi juris antiqui solam prohibitionem non induxisse pœnam irritationis, nisi illam expressisset ; fuit igitur hoc novum jus.

14. *Tertia objectio.* — Tunc vero occurrit

tertia objectio : nam ex dicta explicatione sequuntur duo incommoda extreme contraria. Unum est, omnes contractus factos contra legem prohibentem præcise, esse irritos ex vi juris civilis, ipso facto, saltem modo explicato, quod videtur durum et incredibile. Sequela patet, quia lex illa generalissime loquitur, et extendit decisionem suam ad omnium legum tam antiquiorum quam novarum interpretationes, sub quibus videtur comprehendere leges omnes, etiam post illam futuras. Nos etiam impugnavimus omnes limitationes et distinctiones quas juristæ adhibent; ergo erit regula indistincte intelligenda de omni lege prohibente, scilicet, irritare actum, saltem ex institutione et interpretatione juris civilis. Aliud incommodum est, quia sequitur nullum contractum irritari ipso facto in foro animæ seu conscientiæ, sed ad summum in ordine ad sententiam judicis, quod non videtur etiam admittendum, ut de aliquibus contractibus uxorum, minorum, tutorum, et aliis similibus communiores et probabiliores ferunt opiniones. Sequela patet, quia nulla lex civilis potest expressius irritare contractus quam illa lex *Non dubium;* ergo si illa non irritat dicto modo, neque aliæ id facient. Hæ objectiones postulabant multas et graves quæstiones quas hic ex professo tractare non possumus, et ideo nunc breviter respondebimus; in fine autem regulas aliquas trademus, quæ illis quæstionibus decidendis utiles esse possint.

15. Ad priorem ergo partem objectionis Vasq., disput. 164, fatetur ex vi illius legis omnes contractus lege humana prohibitos etiam esse nullos, et omnino irritos ipso jure, quod ipse (ut videtur) intelligit in conscientia, et statim absque alia declaratione vel sententia judicis : unde a fortiori idem diceret de irritatione ipso facto, prout a nobis est explicata. Tres vero limitationes adhibet; prima, ut hoc intelligatur tantum in terris Imperii, quæ vera est, ut in quarta assertione dicam. Unde consequenter dicendum est interpretationem illius legis, prout ad alias extenditur, solum adaptari posse his legibus quas imperator interpretari potest, ideoque ex vi illius non cadere interpretationem illam in jura canonica, neque in leges latas a supremo principe non subdito imperatori, ut in assertione tertia et quarta explicabimus, et ita evitantur multæ instantiæ et exempla superius adducta.

16. *Leges irritantes posse consuetudine abrogari.* — Secunda limitatio est, ut hoc intelligatur ubi lex illa viguerit; nam si per consuetudinem abrogata sit, non habebit effectum. Quam etiam veram censeo; nam suppono leges etiam irritantes posse consuetudine abrogari, ut infra lib. 7 dicemus, et ita potuit in hac contingere. Imo ita de facto esse et consuetudinem contra legem illam præscripsisse opinatur Molin. ubi supra. Sed oportet advertere hanc consuetudinem non esse colligendam ex usu illorum regnorum seu provinciarum in quibus lex illa per se non obligat, quia consuetudo illarum regionum nihil operatur in terris imperii, ut per se constat, et ideo nobis incerta est derogatio talis legis, quia usum et mores illarum provinciarum ignoramus. Solum ergo dicere possumus facile fieri potuisse ut derogata fuerit, quia est nimis rigida et multa nimis complectitur, cum leges prohibentes humanas actiones et contractus plurimæ sint. Unde etiam fieri potuit, ut pro aliquibus actibus gravioribus fuerit recepta et pro aliis derogata ; sed hoc ad factum non pertinet.

17. Tertia limitatio est, ut intelligatur de lege prohibente simpliciter actum quoad substantiam ejus, vel, ut dicam, quoad exercitium ejus, non tamen de lege prohibente circumstantias ejus, præcipue temporis aut loci, quæ valde extrinsecæ sunt. Quam etiam admittendam censeo cum communi sententia, quia pœnæ restringendæ sunt, et quia solæ priores leges dici possunt simpliciter prohibere actum; aliæ enim solum prohibent ne hic vel nunc fiat. Neque per hoc tollitur quin possit lex irritare actum ratione talium circumstantiarum, sed dicimus id non fieri ex vi legis *Non dubium,* ac subinde per alias leges solum tunc fieri quando id sufficienter explicaverint : nam per solam prohibitionem circumstantiarum id non faciunt. Et ita supra circa tertiam limitationem hoc approbavimus. Instantiæ vero quæ fiebant contra alteram partem universalem, fere omnes sumebantur ex legibus canonicis, quæ non procedunt contra legem *Non dubium,* quæ civilis est, et de illis dicemus in capite sequenti. Aliæ vero de ludo et de sententia conditionali videntur mihi probare (quod diximus) actum non ita irritari per legem *Non dubium,* ut in se nullum valorem habeat, antequam per sententiam declaretur seu annulletur.

18. Limitatio autem quæ ibi additur de directa vel indirecta prohibitione non mihi videtur magni momenti, quia parum hoc referre videtur, si actus in se est prohibitus; imo hoc ipsum videtur excludi per ipsam legem *Non dubium,* quatenus decisionem suam extendit

ad omnes legum interpretationes, omnesque fraudulentos modos violandi illas. Dixi denique sermonem esse de legibus prohibentibus actum quoad suum usum seu exercitium, quia si lex permittat actum et designet modum, solumque prohibeat actum aliter factum, jam illud pertinet ad illud genus prohibitionis quod nos vocamus quoad specificationem, seu conditionatum, de quo dicendum est in cap. 31. Denique dixi intelligendum hoc esse de circumstantiis quæ sunt extra substantiam actus; nam si tantum sit circumstantia personæ, non sufficiet. Quamvis enim lex prohibeat actum tali vel tali generi personarum, simpliciter prohibet actum, etiamsi non prohibeat omnibus personis, et habet locum interpretatio legis *Non dubium*, ut patet etiam ex casu particulari occasione cujus lata est, scilicet, de lege prohibente curialibus tantum et non omnibus, quia respective ille actus simpliciter est prohibitus in se et in substantia sua.

19. Addo præterea, supposita nostra interpretatione ad dictam legem, acceptari etiam posse primam limitationem communem, ut habeat locum circa leges pure prohibentes, et non adjicientes aliam pœnam. Nam si legislator aliam pœnam addidit, videtur illa fuisse contentus; ostendimus autem irritationem introductam per legem *Non dubium* pœnalem esse ; non ergo existimandum est voluisse imperatorem multiplicare pœnas, sed locutum fuisse de lege tantum prohibente. Atque hoc modo favet regula legis *Sanctio*, ff. de Pœnis, quod *in hujusmodi pœnis generi per speciem derogatur;* lex autem *Non dubium* quoad hoc generalitatem quamdam continet per universalem quamdam interpretationem aliarum legum ; ergo si in alia lege est pœna specialis imposita, impedit generalem pœnam, seu interpretationem. Et ita censuit etiam Rota t. de Appellat. in novis, decis. 64, n. 7, cum Cyn., Din., Bart. et aliis. Neque contra hoc obstant superius objecta contra primam limitationem, quia illa videntur procedere ex natura rei, et supponendo irritationem hanc non esse pœnalem; nos autem fatemur verbum *prohibendi* ex se non inducere hanc irritationem, et, ut inducitur virtute legis *Non dubium*, esse pœnalem, et ita pœnam hanc oriri ex lege distincta ab altera prohibente et non imponente aliam pœnam. Et ideo recte accommodatur prædicta limitatio.

20. Atque ita etiam in bono sensu sustinenda est altera limitatio, de lege quæ addit alium modum dissolvendi actum, vel verbum quo magis valere significetur quam lex *Non dubium* permittat : nam tunc standum est speciali legi quæ derogat generali, tum ratione specialitatis, tum etiam quia eo ipso non est tam perfecta, absoluta, et pura prohibitio, qualis in l. *Non dubium* desideratur. Neque contra hoc obstant objectiones factæ contra quintam limitationem communem, quia illæ vel procedunt contra eos qui dixerint legem prohibentem ex se irritare, et non ex interpretatione et additione generali cujusdam legis civilis, vel certe sumuntur ex legibus et materia canonica, quæ non sunt ad rem, ut diximus.

21. Præterea secunda distinctio communis, quatenus generalem regulam admittit in lege habente perpetuam causam prohibitionis, improbari non potest, dummodo intelligatur non ex natura verbi *prohibendi*, nec ex quocumque jure, sed tantum ex civili et communi, et ex vi dictæ l. *Non dubium*. Nam si in aliqua lege habere potest suum effectum, maxime in lege habente causam perpetuam. Nec instantiæ in contrarium procedunt contra hunc sensum, quia ex juribus canonicis desumptæ sunt. An vero perpetuitas hæc conferre per se possit ad irritationem, absque alia declaratione posita in lege, dictum jam est. Limitatio vero quæ fit in altero membro, de legibus prohibentibus et habentibus temporalem causam, ut in eis non procedat interpretatio legis *Non dubium*, non video quo sufficienti fundamento probari possit ; quia, licet considerata sola vi prohibitionis illud sit verum, modo supra explicato tractando de lege naturali, tamen, stante jure positivo, non est necessarium, quia lex *Non dubium* non consideravit causam prohibitionis, sed absolutam prohibitionem ; potest autem esse absoluta prohibitio, licet causa sit temporalis. Item omnes tales transgressiones generaliter et indistincte punit lex *Non dubium*, et licet causa legis sit temporalis, nihilominus transgressio ejus potest esse gravis et digna tali pœna ; ergo. Denique hoc probat discursus factus contra illam limitationem secundam circa primum membrum ejus. Nam, licet instantiæ ibi adductæ sint sumptæ ex jure canonico, tamen possent similes prohibitiones fieri per leges civiles, et certe prohibitio facta curialibus in eadem l. *Non dubium* causam temporalem habuit, scilicet, ne sollicitudo et cura in illo munere impediretur, aut rectitudo everteretur : poterat enim officium esse temporale, et ita etiam causa esse temporalis. Quod si dicatur perpetua, quia quamdiu durat officium durat causa, hoc modo quælibet lex pro-

hibens dicetur habere causam perpetuam, quia, quamdiu causa durat, ratio etiam prohibitionis permanet. Illam ergo limitationem quoad illam partem non admitto, sicut illam in simili non admittit lex *Stipuletur*, 35, ff. de Verb. oblig. Similiter etiam non admitto quartam a Greg. Lop. positam de præjudicio contrahentium vel tertii, quia nec fundamentum habet, nec ad l. *Non dubium* et verba ejus recte accommodatur.

22. Alia vero limitatio addi posset, scilicet, ut illa dispositio procedat in actibus qui introducunt vincula dissolubilia et effectus habent revocabiles; non vero in his qui semel validi irritabiles non sunt, ut sunt matrimonium, professio religiosa, et similes. Verumtamen hæc limitatio esset fortasse utilis si dispositio illius legis ad jus canonicum extenderetur; nam in materia illius juris inveniuntur hujusmodi actus indissolubiles : in actibus autem mere civilibus et humanis non sacris non invenitur illa irrevocabilitas, et ideo non est accommodata limitatio, cum dictum sit dispositionem illius legis tantum ad materiam civilem extendi. Præterquam quod licet esset possibilis, non habet fundamentum in lege nec fundamentum sufficiens : et contra illam procedit ratio quam statim proponam. Alia denique limitatio esse potest, ut lex illa restringatur ad materias graves in quibus prohibitiones sunt etiam graves, et ideo actus contrarii sunt digni tam gravi pœna : nam injusta esset lex tam graviter puniens leviores actus. Quæ limitatio probabilis quidem est; non videtur tamen necessaria, quia si actus prohibitus continetur in generalitate verborum dictæ legis, non est cur excipiatur a pœna; quia si transgressio fuit levis, etiam irritatio ejus erit pœna levis, et ita semper servatur proportio et æqualitas; si autem actus non est absolute prohibitus, quia non est materia ad civilem prohibitionem, tunc omnino est extra materiam illius legis, nec oportet de illo specialem exceptionem facere.

23. *Satisfit secundæ parti objectionis.* — Ad secundam partem objectionis, Mendoza supra dicit imprimis in dubio censendum esse leges civiles non irritare actus simpliciter et in se, quoad naturalem obligationem, seu in foro conscientiæ, sed tantum dare vel auferre actionem in ordine ad judicium civile, et eodem modo irritare aliquos actus in ordine ad judicis sententiam. Nec tamen negat posse leges civiles illud facere, sed potius expresse id affirmat; requirit autem ut satis clare lex declaret illam mentem suam et illum effectum, quia si res maneat dubia et obscura, semper interpretabimur legem irritare meliori modo. Quam regulam ego veram censeo, sufficienterque posse probari ex dictis circa interpretationem legis *Non dubium*. Objectio autem facta videtur urgere, quia nunquam lex civilis censenda erit explicare sufficienter irritationem absolutam actus, id est, quoad totum valorem et obligationem naturalem, si lex *Non dubium* hanc non explicavit. Respondeo tamen breviter negando sequelam : in multis legibus civilibus potest esse multo major ratio intelligendi omnimodam irritationem, etiam quoad naturalem obligationem. Quæ ratio discernendi has leges partim ex verbis, partim ex materia desumenda est, ut supra explicuimus.

CAPUT XXIX.

UTRUM EA QUÆ FIUNT CONTRA LEGEM CANONICAM PROHIBENTEM PURE SINT IPSO JURE INVALIDA.

1. *Leges canonicæ prohibentes actum non irritant ipso facto, nisi aliunde constet : est communis juristarum et theologorum. — Pontifices et Concilia quomodo irritent in suis decretis.* — Ratio dubitandi posita est in cap. 25. Qua non obstante, dicendum est actum hujusmodi non esse ipso jure irritum, quia leges canonicæ prohibentes actum directe et in substantia ejus, non irritant illum ipso facto, nisi ex aliis verbis vel aliis particularibus signis constet de tali effectu. Hæc assertio sumi potest ex Glossa ult. in cap. penul. de Despons. impub., et videtur esse nunc communis sententia theologorum, imo et jurisperitorum; nam hac regula utuntur ad explicanda decreta Pontificum. Item hac regula utimur in explicandis pœnis quæ ipso facto incurruntur : hæc autem irritatio annexa prohibitioni ordinarie pœna quædam est, et ubi non est pœna est grave onus, quia non præsumitur in lege, nisi illud declaret. Ostensum est autem ex natura rei non declarari sufficienter per verbum prohibendi; nulla est lex canonica quæ aliam vim vel significationem illi verbo tribuerit; ergo. Atque hæc ratio probat de omni irritatione ipso facto, sive incurrenda per sententiam declaratoriam, sive ante illam. Denique hac ratione diligentissime observant Pontifices et Concilia in suis decretis, ut, quando irritare volunt, clausulam irritantem adjiciant, per quam etiam modum et tempus irritationis declarent. Estque optimum exemplum in cap. *Statutum*, de Rescript., in 6, ubi cum in § *Insuper* et sequentibus acceptio

munerum distincte prohibeatur legatis apostolicis, postea in § *Si quid autem* additur irritatio acceptionis per obligationem in conscientia ad restitutionem, quia nimirum censuit Pontifex solam prohibitionem non sufficere ad illam obligationem.

2. Dicunt vero aliqui non hac ratione addi clausulam irritantem, sed ne contrahentes possint renuntiare juri suo, quod facere possent si lex tantum prohiberet, et prohibendo irritaret quasi in actu exercito, et non in actu signato, sicut per clausulam irritantem fieri videtur. Sed hæc ratio sine fundamento excogitata est, quia revera additur illa clausula ad explicandum irritandi effectum, ut ex exemplo proxime allato manifeste patet. Est etiam falsa illa diversitas, quia sæpe non possunt contrahentes renuntiare prohibitioni, etiamsi clausula irritans non addatur, ut patet in prohibitione Concilii Tridentini de non contrahendo matrimonio, non præmissis denuntiationibus; non enim licet sine dispensatione aliud facere, etiamsi contrahentes maxime velint suo juri renuntiare, quia illa lex non est favor illorum, sed ipsius sacramenti et boni communis. Cur ergo Concilium ibi non addit clausulam irritantem, et addidit illam in necessitate præsentiæ parochi et testium, nisi quia hic voluit irritare actum, et non ibi? Idem explicatur optime ex capit. *Non solum,* de Regular., in 6, ubi prohibentur quidam religiosi aliquem ad professionem admittere ante elapsum probationis annum; et professio aliter facta expresse irritatur, non tamen omnino, sed quoad talem religionem. Unde nec ex vi prohibitionis actus erat irritus, nec postea irritatur plus quam exprimatur, et nihilominus tunc poterat illi legi renuntiari.

3. *Sixtus V et Clemens VIII de professionibus quid statuerunt.* — Præterea declaratur ex duabus constitutionibus a Sixto V et Clemente VIII editis. Sixtus enim prius prohibuit professionem fieri nisi certo modo, et quia aliter factam valere noluit, clausulam irritantem addidit. Clemens autem postea prohibitionem confirmans irritationem abstulit; supponit ergo prohibitionem nudam non irritare, atque etiam supponit prohibitionem sine clausula irritante posse sufficere ut illi renuntiari non possit, nam in illa prohibitione ita est, ut per se constat. Idem videre licet in canonibus qui prohibent aliquid recipere: nam quando volunt irritare receptionem id explicant; quando vero non explicant, non censetur irritatio, etiamsi talis sit prohibitio ut partes illi renuntiare non possint. Exemplum quoad legem irritantem sumi potest ex lege irritante receptionem simoniacam: de lege vero tantum prohibente, ex prohibitione non recipiendi in ordinatione in Trid., sess. 21, cap. 1 de Ref., cui legi non possunt partes renuntiare, quia pro bono communi introducta est. Non est ergo illa ratio addendi clausulam, sed quia sine illa non fieret effectus. Nam potestas renuntiandi aliunde nascitur, scilicet, ex eo quod lex sit in privatum beneficium et favorem facta, cui renuntiare quis posset dum non impeditur, quod non tantum in lege prohibente sed etiam in irritante locum habet.

4. *Lex Non dubium, quomodo a Gregorio canonizata.* — Contra hanc vero conclusionem urget objectio supra facta, quia lex *Non dubium* canonizata est per Gregorium. Respondemus tamen negando assumptum, quia Gregorius nunquam acceptavit illam ut in canonico jure habeat effectum, sed utitur illa ad effectum alterius legis etiam imperialis. Nam in illa Epist. 7 contra quoddam testamentum cujusdam Abbatissæ allegaverat Gregorius legem Justiniani imperatoris prohibentis monachos testari, et consequenter jubet retractari omnia per illud testamentum facta, et bona monasterio restitui, et ad hoc mandatum confirmandum subjungit: *Quia imperiali constitutione aperte sancitum est, ut ea quæ contra leges fiunt non solum inutilia, sed etiam pro infectis habenda sint,* ubi clare alludit ad legem *Non dubium,* et illi tribuit effectum a nobis supra explicatum, non tamen circa canones, sed circa alias leges imperiales.

5. *Caput Quæ contra, quomodo intelligendum.* — Sed instari potest ex cap. *Quæ contra*, 64, de Regul. jur., in 6, ubi pro regula statuitur quæ contra jus fiunt pro infectis haberi debere. Atque ita videtur ibi canonizata regula legis *Non dubium;* unde, licet inde non colligatur irritatio omnium similium actuum ipso facto, et statim in foro conscientiæ, saltem sequitur debere secundum jus canonicum omnes tales actus per sententiam judicis ita tractari, ut ab initio pro infectis habeantur, et revocentur omnia quæ ex illis processerant. Atque ita videntur intelligere regulam illam Dinus ibi, et Glossa, et alii canonistæ. Alii vero declarant illam regulam de his quæ sunt contra jus dans formam substantialem actui, ut Sanci., l. 3 de Matrim., disp. 5, n. 4, ad 4, advertit. Sed hæc restrictio videtur nimia, et in textu non fundata; major autem videtur rigor prioris sententiæ, qui etiam in regula non explicatur,

sed valde generaliter loquitur. Et ideo censeo esse quidem applicandam ad omnia quæ contra jus fiunt, non tamen uniformiter, sed cum proportione juxta modum quo acta fuerint juri contraria, seu juxta modum prohibitionis juris cui actus contrariatur. Per illam ergo regulam magis videtur instrui judex quam privata persona, quia, ut supra ex Bart. dixi, actus factus contra jus per fictionem juris pro infecto habetur : fictio autem juris maxime solet in ordine ad judicium externum fieri, et ideo dum regula dicit talem actum pro infecto habendum, judicem instruit ut videat in quo gradu actus sit contra jus, et ita illum puniat vel retractet.

6. *Quomodo declarandus actus nullus.* — Potest autem actus esse contra jus, non solum cum fit, sed etiam postea cum impletur, et tunc omnino est declarandus actus nullus. Et fortasse de hoc maxime loquitur illa regula, sicut supra explicavimus legem *Pacta quæ contra*, unde hæc regula videtur desumpta. Et ita nullam facit difficultatem ; nam retractatio talis actus non est ex vi legis positivæ, sed ex natura rei quam lex declarat, ut supra dixi. Potest etiam esse actus contra jus irritans ipso facto, et tunc etiam retractandus est actus ab initio, vel nullus declarandus. Potest denique esse jus tantum prohibens , et tunc poterit forte judex dissolvere actum, et quoad hoc habere illum pro infecto, id est, a tempore quo per sententiam irritatur, non tamen poterit retrotrahi sententia usque ad initium actus, nisi lex talem pœnam per modum confiscationis ipso facto explicuerit. Intelligi etiam hoc debet de irritatione cujus actus capax fuerit. Interdum enim actus est indissolubilis quoad vinculum, qui irritari non potest, ut matrimonium, et tunc si fiat contra legem tantum prohibentem, non potest postea in se irritari; solet tamen secundum quid dissolvi, separando conjuges ad tempus, juxta c. 1 de Matrimonio contracto contra interdictum Ecclesiæ; et similiter ordinatio recepta ab Episcopo non suo et sine legitima licentia , licet sit prohibita, valet ; irritatur tamen aliquo modo quoad usum ordinis ad tempus, juxta c. *Episcopus in diœcesim*, 7, q. 1. Alii vero actus qui irritabiles sunt, licet valide fiant contra legem prohibentem, poterunt ratione delicti dissolvi, et ita haberi pro infectis ex vi illius regulæ. Quia tamen hæc irritatio non fit nisi in pœnam, quæ non designatur in illa regula tanquam ex necessitate omnino imponenda, sed tanquam consentanea tali delicto, juxta cap. *Vides*, d. 10, ideo semper erit in prudenti arbitrio judicis spectare gravitatem culpæ, et an talis pœna illi sit proportionata, vel magis alia, juxta occurrentes circumstantias, et tunc poterit sustinere actum et punire delictum.

CAPUT XXX.

UTRUM IN REGNIS NON SUBDITIS IMPERIO CONTRACTUS HUMANI CONTRA LEGEM CIVILEM PURE PROHIBENTEM FACTI, SINT IRRITI IPSO JURE.

1. *Conclusio negativa.* — Respondeo breviter : ubi non obligat jus civile commune seu imperatorium, leges civiles prohibentes actus directe et in se ipsis, ac simpliciter, per se non irritant ipso facto actus contra ipsas factos. Hæc assertio sequitur ex præcedentibus, quia talis irritatio vel esset ex natura rei ex vi verborum talium legum, et hoc non, ut in prima assertione ostensum est; vel ex vi legis *Non dubium*, et hoc etiam non, quia non obligat in dictis regnis, ut supponimus; vel ex vi juris canonici, et hoc non, tum quia non datur tale jus faciens illam generalem interpretationem; tum etiam quia, licet esset, non obligaret in materia civili, nisi in terris propriis Ecclesiæ; vel denique ex vi alicujus legis talis regni facientis illam generalem interpretationem, et hæc ostendenda est, alias non est credenda; ubi autem fuerit, habebit in suo territorio illam vim quam lex *Non dubium* habet in terris imperii.

2. Hinc vero colligere possumus in nostro Hispaniæ regno leges pure prohibentes non irritare actus, nisi per specialem clausulam id sufficienter declarent : et cum proportione judicandum erit de aliis regnis juxta illorum leges et consuetudines. Atque ita de nostro regno sensit Molina, tr. 2 de Inst., q. 88; Vasquez, disp. 164, c. 3. Ratio generalis esse debet, quia nulla lex est in Hispania quæ ita generaliter interpretetur simplicem legum prohibitionem; ergo, cum ex natura rei illa non sufficiat ad irritationem, non est ullum fundamentum ad talem interpretationem faciendam. Potestque hoc duplici usu confirmari. Unus est ipsorum regum, quia, cum volunt annullare actum, non sunt contenti prohibitione, sed specialiter declarant irritationem. Est accommodatum exemplum in lib. 5 Recopilat., tit. 2, l. 1, ubi, postquam nonnullæ prohibitiones in dotibus et donationibus inter sponsos latæ fuerant, subditur in hæc verba : *Et ut fraudes evitentur, præcipimus ut omnes contractus, pacta et pro-*

missiones factæ, vi hujus legis nulla in se sint, et nullius effectus. Immerito autem Mattienzo ibi in Glos. ult. addidit idem fore etiamsi hæc posteriora verba non adderentur; nullam enim legem regni ad hoc confirmandum adducit, sed tantum l. *Non dubium,* de qua jam dictum est; et l. *Fraus,* ff. de Legibus, ubi solum dicitur peccari in legem per fraudem; de irritatione autem nihil dicitur. Addita ergo fuere illa verba in illa lege, quia necessaria erant ad dictum effectum. Alia consuetudo est ipsius regni; ita enim communi usu accipiuntur leges prohibentes accipere munera, vel ludere aleis, vel solvere amissa in ludo, pecunia credita, et similes, quando non addunt clausulam irritantem; quando illam addunt, verba ita observantur ut non major intelligatur esse irritatio quam per illa significetur; et solum censeatur incurri per modum pœnæ, ac subinde cum modo et restrictione legis pœnalis juxta exigentiam verborum ejus, ut supra dictum est.

3. *Quomodo intelligatur lex de conventione contra bonos mores, aut contra legem regiam.*— Objici tamen potest ex legibus Hispaniæ, l. 28, t. 11, p. 5, ubi in fine dicitur omnem promissionem seu conventionem factam contra legem regiam vel contra bonos mores observandam non esse, etiamsi in illa fuerit addita pœna vel juramentum. Ubi Gregor. Lopez, n. 7, videtur legem illam intelligere juxta l. *Non dubium;* ergo illa lex operatur in regno Hispaniæ, et in illo inducet generalem interpretationem ad omnes leges prohibentes, quam lex *Non dubium* introduxit pro terris imperii. Respondeo tamen illam interpretationem non esse necessariam. Nam idem Greg. Lopez, ad declarandam legem illam, citat l. *Si stipuler,* 35, ff. de Verborum obligationibus, in qua manifeste sermo est de promissione contra legem, vel contra bonos mores objective, id est, de promissione faciendi aliquid turpe, vel prohibitum per legem; hæc autem promissio dicitur non obligare, non quia prohibitio legis irritet actum, sed quia facit ut actus sit pravus, et consequenter quia natura sua promissio actus pravi est nulla, inde fit ut talis promissio ex natura sua non obliget. Et hic sensus optime confirmatur ex eo quod etiam addito juramento dicitur lex illa non obligare, quia nimirum juramentum non est vinculum iniquitatis, neque obligat ad rem turpem. Si autem sermo esset de lege tantum prohibente actum promittendi, vel paciscendi, non esset universaliter verum non obligare, etiam addito juramento, ut alibi ostensum est. Accedit quod in illa lege non solum dicitur tale pactum non obligare, sed etiam dicitur : *Non deve ser guardado,* id est, observari non debet, quæ verba significare videntur etiam obligationem non observandi : signum ergo est loqui legem illam de promissione operandi contra legem, et ita nihil ad causam facit.

CAPUT XXXI.

UTRUM LEX DANS FORMAM ACTUI HUMANO SEMPER IRRITET ILLUM QUI FIT SINE TALI FORMA, ETIAMSI CLAUSULAM IRRITANTEM NON ADDAT.

1. *Formæ etiam morales dant esse rebus moralibus.*— Diximus de modo cognoscendi irritationem per legem directe prohibentem, nunc superest ut explicemus quando lex quæ dat formam actui vel contractui irritet consequenter actum, sine tali forma ac subinde contra talem legem factum. Aliqui enim sine limitatione vel declaratione respondent, quoties lex aliquid præcipit pro forma contractus, irritare actum aliter factum, etiamsi clausulam irritantem non addat. Fundari hoc potest, quia forma est quæ dat esse rei, quod principium cum proportione verum est de forma morali respectu actuum moralium, *quia defectus formæ prope substantiam rei destruit,* ut dicitur in l. *Julianus,* § *Siquis,* ff. Ad exhibendum. Unde est commune proverbium juristarum : *Ex forma non servata resultat nullitas actus,* quod sumi potest ex l. 1,2 et 5, cod. Quando provocare non est necesse, quas late refert Gratianus, c. ult., § *Diffinitiva,* 2, q. 6, et ex aliis juribus quæ infra referemus, et ex Glossa juncto textu in c. *Cum dilecta,* verb. *Irritam,* de Rescript.; Panor. in c. *Nulli,* de Rebus Ecclesiæ non alien., n. 7, et in c. *Si quis,* eodem, n. 4, et in c. *Prudentiam,* de Officio deleg. n. 5, et aliis doctor. eisdem locis; et Decius, cons. 261, n. 4. Aliaque refert Tiraquel. in leg. *Si unquam,* verb. *Revertatur,* n. 64.

2. *Omissio formæ accidentalis non tollit aut annullat.* — Hæc tamen sententia non potest indistincte accipi, non enim omnis forma actus etiam per legem ordinata substantialis est. Sæpe enim est accidentalis solemnitas, ut in sacramentis constat, et in matrimonio, cap. *Nostrates,* 30, q. 5, et in sententia ferenda ex l. 1, c. de Appellationib. et in Electionibus, ut c. *Quia propter,* de Electione. Omissio autem formæ accidentalis non tollit substantiam actus, et consequenter non annullat illum. Ergo

non omnis corruptio formæ, seu non omnis formæ corruptio annullat actum, sed cum distinctione de forma substantiali vel non substantiali. Atque ita tota difficultas quæstionis eo revocabitur, ut sciamus quando forma lege præscripta sit substantialis vel tantum accidentalis : non enim id distinguere facile semper est, præsertim cum contingat in eodem decreto aut lege, aliqua poni quæ accidentalia sunt, et alia quæ ad substantiam pertinent, ut in d. c. *Quia propter* notat Gloss., verb. *Sanior*, et verb. *Viris*. Et in c. 1 de Electione, in 6, verbo *Formam*. Propter quod doctores varias regulas assignant ad has formas discernendas, quarum præcipuas commemorabimus, quæ licet singulæ non sufficiunt, omnes tamen conferunt, ut ex omnibus simul formæ qualitas cognosci possit.

3. *Prima regula*.—Prima regula est: Quando forma præscripta per legem continet naturalem æquitatem, tunc omissio ejus reddit actum invalidum, non vero alias si lex non habeat clausulam irritantem. Exemplum esse potest in forma judiciali, quæ habet ut sine præcedenti infamia contra aliquem non procedatur de illo in particulari inquirendo, vel quod accusatio in scriptis fiat, et denuntiatio præcedente monitione c. *Inquisitionis*, de Accusat., et cap. *Licet Heli.*, de Simon. cum similibus. Nam illa omnia nascuntur ex naturali æquitate, et ideo omnia substantialia reputantur. Potest autem prior pars hujus regulæ duplicem habere sensum. Unus est ut intelligatur de æquitate necessaria ex se ad valorem actus, ita ut ejus omissio impediat ex natura rei valorem actus, et tunc a fortiori lex positiva ponens formam præcise fundatam in illa æquitate, ponit illam ut substantialem, ita ut omissio illius reddat actum nullum, quod ex se notum; quia talis lex non tam esset constitutiva quam declarativa juris naturalis, quando ibi intercedere supponitur. Unde ad cognoscendam talem legem et ejus æquitatem, utendum est regulis supra positis de lege naturali: et ideo hic sensus non proprie spectat ad formam positivam de qua agimus.

4. *Secundus sensus*. — Alius ergo sensus esse potest de forma instituta in lege moraliter necessaria ad observandam æquitatem, quia, licet non intrinsece neque necessario ex se illam contineat, nihilominus sine illa, vel nunquam, vel frequentius non servabitur æquitas, et cum illa frequentius servabitur. Et in hoc sensu est probabilis regula, maxime quando periculum illud fraudis seu iniquitatis non solum imminet in ipso actu, sed etiam in valore et effectibus ejus. Nihilominus tamen etiam hoc modo regula per se non est infallibilis nec sufficiens : nam, licet hoc sit magnum indicium, quod lex constituat illam formam ut substantialem, solum non sufficit sine aliis conjecturis, vel majori fundamento in verbis legis, ut ex dicendis magis constabit : unde certior est secunda pars negativa regulæ. Nam si forma non est de re per se admodum necessaria ad æquitatem, sed ad ornatum, vel ad melius esse, et alioqui non adduntur verba irritantia, non est unde illa forma possit judicari substantialis. Secus vero erit si lex addat clausulam irritantem, quia legis efficacia ad hoc extendi potest, et per illa verba satis significatur ille effectus, ut videbimus.

5. *Secunda regula*.—*C. De causis*.—Secunda regula est: Quando forma talis est ut renuntiari non possit, substantialis est; si vero possit renuntiari, non erit de substantia. Insinuat Glos. in c. *De causis*, verb. *Consensu partium*, de Offic. delegat; sequitur Felin. in cap. *Tuis*, de Testib., n. 1, ubi refert Bald. et alios qui posteriorem tantum partem ponunt expresse. Cujus ratio esse potest, quia substantia et essentia rei est immutabilis, et ideo si per voluntatem partis cedentis juri suo potest actus valere sine tali solemnitate, signum est illum non esse de substantia. Et consequenter e contrario quando est tam necessaria ut etiam per voluntatem contrahentium auferri non possit, magnum argumentum est substantialem esse.

6. *Regula prædicta non est generalis*.—Tamen hæc etiam regula generalis non est, et quantum attinet ad res morales parum habet utilitatis. Nam imprimis circa priorem partem multæ sunt solemnitates actuum accidentales tantum, quæ tanta necessitate sunt præceptæ ut non possint licite omitti, etiam ex voluntate operantium, ut constat de solemnitate Sacramentorum accidentali, vel sacrificii Missæ, et de publicis denuntiationibus matrimonio præmittendis, et de forma pro excommunicatione præscripta in cap. 1 de Sententia excommunicationis in 6. Et ratio est, quia etiam præceptum de forma accidentali potest non respicere privatum commodum operantis, sed commune, vel rei decentiam et æquitatem secundum se, et ideo non potest privatus operans illi renuntiare. Dices, quamvis non possit ita renuntiare ut licite illam omittat, posse tamen ita ut valide. Sed hoc nihil juvat, quia illa renuntiatio nulla est, nullumque effectum habet: nam sive

fiat, sive non fiat, idem erit, nam facta et non facta renuntiatione actus est validus, et utroque modo est peccaminosus. Si ergo tunc actus est validus, non est quia forma renuntiari possit, sed quia supponitur esse accidentalis, quod aliunde colligere necesse est.

7. Alteram etiam partem hujus sententiæ impugnat Panorm. in d. c. *Tuis*, de Testib., quia juramentum est de substantia testimonii judicialis, c. *de Testib.*, eodem; et tamen per partes renuntiari potest d. c. *Tuis*. Respondent Felin. et alii juramentum esse quidem necessarium ad valorem testimonii, si partes non renuntient juri suo; nihilominus tamen non esse de substantia, quia, absolute loquendo, separari potest ab actu. Sed hæc speculatio parum refert ad rem moralem; hic enim de substantia vocamus quidquid tam necessarium est ad valorem actus, prout hic et nunc fit, ut ejus omissio reddat actum nullum; loquendo autem hoc modo, argumentum convincit aliquam circumstantiam posse esse necessariam cui renuntiari possit, sicut erat annus probationis ante Concil. Trid. Unde in illo exemplo verum quidem est juramentum non esse de substantia seu necessitate omnis testimonii validi, quia sine illo potest aliquando esse validum, saltem de consensu partium. Nihilominus tamen, loquendo de re secundum se spectata, et integro persistente jure utriusque partis, sic dici potest juramentum de substantia testimonii, quia necessarium est ad valorem ejus. Sicut etiam tempus præfixum a delegante ut intra illud terminetur causa, absolute dici potest de substantia, quia post illud nihil valet processus, nisi partes consenserint intra dictum tempus in ejusdem prorogatione, ut dicitur in d. c. *De causis*.

8. Tertia ergo regula est: quando lex instituit actum cum solemnitate ab ipsamet lege inventa, signum est formam esse substantialem et absolute necessariam; secus vero quando forma illa additur actui prius instituto. Exempla esse possunt in formis sacramentorum, quæ sunt de substantia eorum, quia peculiariter a Christo Domino denuo institutæ. Item in legibus humanis sunt frequentia exempla de solemnitate alienationum in Clement. unic., de Rebus Ecclesiæ non alienandis, c. *Sine exceptione*, 12, quæst. 2, vel de solemnitate electionum in c. *Quia propter*, de Electione, et similibus. Hæc vero regula in universum non satisfacit, tamen in uno sensu potest esse valde utilis. Prior pars declaratur, quia etiam accidentalis solemnitas potest aliquando simul cum substantiali institui, ut mixtio aquæ cum ipsa institutione Eucharistæ incepit; et in consecratione altaris aut calicis forte non tantum substantialis sed etiam accidentalis solemnitas simul ab Ecclesia inventa et præcepta est. Et e converso, licet actus non instituatur de novo, forma substantialis ei de novo additur, ut in testamentis, alienationibus et electionibus constat, et novissime in contractu matrimonii per Concil. Trid. id factum est. Et similiter forma antiqua, quæ antea substantialis non erat, potest per novam legem substantialis fieri. Annus enim probationis non ita erat de substantia professionis ante Conc. Trid. sicut modo est; erat tamen jam institutus, et suo modo necessarius: ergo, in universum loquendo, signum illud nec necessarium est nec sufficiens.

9. *Quarta regula. — Potestas limitatur secundum præscriptam formam illius qui dat potestatem.*—Explicatur vero altera pars, possetque esse nova regula, quia, quando legislator qui invenit et præcipit formam dat etiam potestatem ad efficiendum actum servata tali forma, magnum argumentum est, et secundum jus fere infallibile, talem formam esse de substantia actus; quando vero supponitur potestas, et nova solemnitas additur, non censetur esse substantialis, nisi per specialem clausulam declaretur. Prior valde communis est, tenet Glossa in Clem. 1, de Jure patr., verbo *Inhibentes*, ubi ait, quando a principio datur potestas sub tali forma, defectum formæ irritare actum. Et idem sentit Felin. in cap. *Ex parte*, de Const., in princ.; nam quia ibi Pontifex dat facultatem quibusdam personis conferendi certas præbendas cum consilio Episcopi, si conferant sine consilio Episcopi dicit collationem esse nullam, quia non servata est forma cum qua data est potestas. Et idem habetur in c. *Cum dilecta*, de Rescript. Et recte probatur ex l. *Cum hi*, § *Si prætor*, ff. de Transactionibus. Et hoc confirmat optime exemplum sacramentorum: nam quia potestas quæ in sacramentis exercetur data est ab ipsomet auctore sacramentorum, forma ab eodem data substantialis est; solemnitas vero postea ab Ecclesia addita accidentaria est. Hinc etiam quando potestas delegatur, et datur forma procedendi in causa, defectus talis formæ censetur actum vitiare, ut probat dictum c. *Cum dilecta*, de Rescript., ibi: *Propter quod processum ipsorum contra nostri formam rescripti, ac juris ordinem attentatum, irritum decernimus et inanem*, et c. *Venerabili*, juncta Glossa de Officio

delegat., ibi : *Quorum processus cassavimus, quia contra mandati nostri tenorem,* etc., ubi Glossa *Cassavimus* exponit, id est, *Cassos et irritos denuntiavimus.* Idem in cap. ult. de Restitut. spoliat., ibi : *Irritum judicavimus,* utique propter defectum in forma commissum. Ratio vero est, quia potestas limitatur juxta formam præscriptam ab eo qui potestatem dat; et ideo actus in quo forma non servatur excedit potestatem, et ita est nullus tanquam sine potestate factus; ac proinde forma censetur substantialis. Quod intelligitur etiamsi non addatur speciale verbum irritans; in hoc enim est differentia inter hanc formam et alias quæ supponunt potestatem, quia ex speciali modo suo affert secum limitationem potestatis, et ideo non indiget alia particula irritante.

10. At vero, quando supponitur potestas et præcipitur forma seu specialis modus procedendi, si non addatur clausula irritans, forma consequitur accidentalis, et omissio illius non censetur irritare actum. Et ita tradit Gloss. in d. verbo *Inhibentes,* et Felin. cum aliis in d. cap. *Ex parte,* limitat. 2; et sumi potest ex cap. *Dilectus,* 2 de Præbend., et ex l. 1 de Appellationibus, ubi sententia a prætore lata, non servato ordine, dicitur injusta, non nulla. Idem sumo ex l. pen., c. de Sententiis ex breviculo recitandis, ubi sententia recitata sine scripto, licet antea esset contra formam, non censebatur nulla donec ibi clausula irritans addita est. Quod optime fundatur in hac regula, quidquid dicat Tiraq. in l. ult. Connub., Glos. 4, n. 6. Sic etiam forma servanda in ferenda excommunicationis sententia, cap. 1 de Sententia excommunicationis, in 6, accidentalis est, quia datur pro his qui jam habent potestatem excommunicandi, et non additur aliquid quo major necessitas in tali forma significetur. Ratio vero est opposita priori parti, quia hæc forma supponit absolutam potestatem quæ poterat valide operari sine tali forma, et ideo si nova lex expresse non tollit aut minuit potestatem, censetur actus ab antiqua potestate manare, et ita esse validus licet indebito modo fiat, propter solemnitatem vel formam novam non servatam; ut ergo talis forma substantialis censeatur, necesse est ut in lege exprimatur. Et fortasse ita factum est in cap. *Novit,* de His quæ fiunt a Prælato sine consensu Capituli.

11. *Declaratio regulæ.* — Declarari autem potest hæc regula ex alia quam frequenter tradunt juristæ (potestque etiam ad ea quæ de legibus prohibentibus dicta sunt deservire), nimirum, ubi lex formam constituendo addit actum aliter fieri non posse, inducere formam substantialem sine qua actus non valet. Quæ regula, si vera est, habebit locum etiamsi supponatur potestas ante formam instituta; quia per additionem illius negationis *Aliter non possit,* etc., non solum fertur simplex prohibitio, sed etiam limitatur ipsa potestas, vel potius aufertur respectu actus facti sine tali forma. Et hac ratione potest extendi hæc regula ad omnes leges prohibentes actum sub illa verborum forma: *Et aliter non possit,* vel simpliciter *Non possit,* etc. Exemplum esse potest in lege prohibente maritum alienare dotem invita muliere, ut in § 1 Institutionum, Quibus alienare liceat, etc., ubi ponitur verbum *non posse.* Simile est de lege prohibente patrem meliorare filium ultra talem portionem hæreditatis, et in similibus quæ loquuntur per verba potestativa, *Possit,* vel, *non possit,* ut videre licet in toto titulo 6, l. 5 Recopil. legum Hispaniæ. Et idem est de legibus quæ statuunt minorem impuberem non posse contrahere, vel etiam puberem si habeat curatorem, ut in l. 4, t. 11, p. 5, et l. 17, t. 16; et similes sunt leges quæ taxant quantitatem rei quæ donari potest, vel similes quæ vel formaliter vel virtute addunt clausulam, ut amplius non possit donari; et ideo dixi in cap. 22, interdum legem prohibentem irritare actum prohibitum, licet non addat propriam clausulam irritantem, quia intelligitur prohibere propter defectum formæ quam supponit vel virtualiter constituit. Hoc enim intelligitur facere lex quæ prohibet per verbum *non possit,* quia, cum potestas sit primum fundamentum valoris actus, qui negat potestatem tollit radicem valoris, et consequenter excludit substantialem formam quæ adhiberi non potest nisi ab habente potestatem.

12. Hanc autem regulam de verbo *non possit* tradit Bart. in l. *Cum lex,* ff. de Fidejussoribus, et in l. ult., n. 6, ff. de Feriis, et sequitur Felin. in d. c. *Cum dilecta,* de Rescriptis, in 6, verbo *Septimum signum,* et latissime locupletat Tiraq. in l. ult. Connub. Gloss. 4, per totam. Constituit autem Bart. quamdam differentiam inter verbum *non potest,* quod est de præsenti, et *non possit,* quod respicit futurum; nam in hoc posteriori dicit esse validam regulam, quia tunc negatur potentia etiam in futurum, quæ tamen non negatur per verbum præsentis. Sed hæc differentia nullius momenti est, ut notat Tiraq. supra n. 9, et Covar. in c. *Quamvis pactum,* 2 p., § 4, n. 4, cum Jason in l. *Gallus,* ff. de Liber. et posthumis. Et ratio reddi potest, quia lex semper loquitur, et ideo,

licet per verbum de præsenti dicat *non potest*, semper hoc dicit quando postea contractus fit, quia semper lex durat et ita semper resistit actui auferendo potestatem; illa ergo distinctio nullius momenti est.

13. *Exponitur verbum Non possit.* — Potest tamen non immerito circa hanc declarationem dubitari, quia verbum *non potest* ambiguum est: sæpe enim non significat negationem potentiæ facti, ut sic dicam, sed juris. Nam id simpliciter possumus quod jure possumus, unde simpliciter dicimur non posse quæ licite facere non possumus; ergo ex verbo *non possit* non satis colligitur impotentia annullans actum, sed tantum prohibitio faciens ut actus non liceat. Et sane Gloss. quæ ad hoc frequenter citatur in cap. 1 de Regul. jur., in 6, verb. *Non potest,* solum dicit negationem additam verbo *potest* inducere necessitatem, quod est verum, quia inducit necessitatem obligationis, non tamen inde fit ut inducat necessitatem impotentiæ ad oppositum actum quoad valorem ejus. Unde cum in illo primo cap. dicitur: *Non potest licite,* Glos., in verb. *Licite,* notat illud additum *licite* superabundare, quia idem dictum fuerat per verbum *non potest,* quia id possumus quod jure possumus. Nam quæ contra bonos mores fiunt, nec facere nos posse credendum est, ut dicitur in l. *Filius qui*, ff. de Conditionibus institutionum. Unde in c. *Faciat,* 22 dist., ait Aug. debere facere hominem pro salute alterius quod potest, non tamen debere peccare pro alterius salute, quia nimirum illud non potest quod non liceat. Et ita in cap. *Litteras,* de Restit. spoliat., dicitur conjugem conscium de impedimento consanguinitatis non posse alteri commisceri, quia licite non potest. Ergo, cum verba legis quæ rigorem continent benignius sint interpretanda, licet lex dicat *non possit,* sufficienter intelligitur, id est, *licite*; non ergo id sufficit ad irritandum, sed ad prohibendum. Unde Bart. et alii citati pro illa declaratione videntur aperte fundari in regula legis *Non dubium,* quod facta contra legem prohibentem sunt nulla. Supposita autem nostra sententia, et ubi lex *Non dubium* non operatur, non videtur illa interpretatio admittenda. Atque ita ex vi illorum verborum non constituetur forma substantialis ad valorem actus, sed solum forma, seu modus necessarius ad honestatem actus, sive in ordine ad valorem substantialis sit, sive accidentalis.

14. *Judicandum de verbo Non possit juxta materiam et circumstantias.* — Hæc objectio apud me convincit doctrinam et regulam datam de verbo *non potest* non esse infallibilem neque sufficientem, si præcise et nude spectetur, sed esse materiam et alias circumstantias considerandas ut plenum judicium de sensu illius verbi feratur. Quod etiam sensit Covar. in dict. c. *Quamvis,* 2 p., § 4, n. 10, qui aliam etiam ambiguitatem insinuat. Nam, licet verbum *non possit* in lege positum referatur ad factum ipsum seu valorem ejus, et non ad conscientiam, potest esse dubium an tollat potentiam solum civilem, seu ad se obligandum civiliter, vel etiam naturaliter. Et ideo necessario sunt alia verba legis expendenda, et ubi illa defuerint materia erit consideranda. Potestque imprimis considerari an actus cui forma præscribitur pendeat ex potestate concessa a principe, vel republica, vel ab auctoritate juris, ut est sententia, electio, alienatio bonorum communium vel ecclesiasticorum, et quælibet administratio publica vel quæ publica auctoritate fit, ut est officium tutoris, seu curatoris, et similia; an vero sit actus propriæ auctoritatis et dominii, ut est facere testamentum, alienare res proprias, etc. In priori enim genere actionum valde probabilis præsumptio est, ubi lex prohibet actum, vel modum actus cum clausula *Non possit,* vel *Non possit aliter,* etc., limitare ipsam potestatem, ita ut actus aliter factus sit invalidus, tum quia videtur lex loqui de potestate quam ipsa vel princeps concedit; tum etiam quia idem qui dat potestatem censetur tunc ponere formam, et ita procedit regula supra data quod illa forma sit substantialis. Exemplum saltem a simili sumi potest ex l. ultim., c. de Vendendis rebus civitatis, l. 11, ibi: *Non aliter nisi imperiali auctoritate venduntur,* etc., ubi Bart. notat illam esse formam substantialem.

15. *Quid dicendum quando actus est privati dominii.* — At vero quando actus est privati dominii, qui de se non pendet a potestate concessa a lege vel republica, diversa ratio est, tum quia ibi non est auferenda potestas quæ a lege vel republica proveniat, sed quæ unicuique vel jure naturæ, vel jure gentium convenit; tum etiam quia ibi lex supponit potestatem ad actum cui formam præbet, et ideo ex vi verborum non videtur esse forma substantialis, nisi per verba satis expressa declaretur, qualia non videntur esse sola illa *aliter non possit,* nisi aliunde constare possit intentionem legis esse limitare simpliciter potestatem operandi, et non tantum licite operandi, et ideo ordinarie addi solent verba irritantia ad hoc explicandum. Item si non addantur, aliæ cir-

cumstantiæ spectandæ sunt. Et imprimis tota series verborum consideranda est, et præcipue an verbum *non posse* cadat super effectum seu obligationem quæ induceretur si actus valeret: nam tunc signum est formæ substantialis; ut cum dicitur *sine expressione causæ non posse constitui obligationem*, l. *Juris gentium*, § *Non posse*, ff. de Pactis. Deinde inspiciendum est an juxta materiæ qualitatem et usum per talia verba soleat auferri administratio bonorum, vel ita limitari ut sine alterius consensu vel sine facultate judicis fieri non possit. Nam tunc etiam censetur lex præscribere substantialem formam, vel auferre simpliciter potestatem moralem. Et ita contingit in legibus testamentorum et alienationum quas supra afferebamus. Nam, licet dominia rerum sint de jure gentium quoad rerum divisionem in genere, nihilominus in particulari modus acquirendi vel transferendi dominia pendet multum ex jure humano; et ideo quando lex tollit potestatem donandi, aut absolute, aut sine alterius licentia et consensu, vel negat facultatem testandi vel instituendi hæredem, vel e converso tollit potestatem instituendi alios præter istos, aut ex illis meliorandi nisi in tali parte, et similia, censetur substantialem formam præscribere et simpliciter auferre potestatem, ac subinde invalidare actum. Denique consuetudo et communis acceptatio legis in hoc vel in illo sensu multum in hujusmodi dubio valere potest.

CAPUT XXXII.

QUOMODO LEX DANS FORMAM ACTUI ET ADDENS CLAUSULAM IRRITANTEM IMPEDIAT VALOREM ACTUS.

1. Regula recepta et, moraliter loquendo, generalis est: si lex det formam et addat clausulam, ut actus aliter factus non valeat, vel sit irritus, aut inutilis, vel quid simile; tunc forma est substantialis et necessaria simpliciter ad valorem actus. Hæc regula communiter recepta est, et sumitur ex Gloss. in cap. 1, verb. *Ipso jure*, et in cap. *Statutum*, in principio, verb. *Committantur*, de Rescriptis, in 6. Tradit Felin. in cap. *Cum dilecta*, de Rescriptis, n. 6, verb. *Quintum signum*, ubi alios refert. Et constat ex dictis de virtute legis simpliciter prohibentis cum clausula irritante actum; nam perinde est prohibere cum eadem clausula ne aliter fiat. Unde solum oportet advertere necessarium esse ut verba contineant irritationem de præsenti, seu ipso jure, quia alias non explicabunt necessitatem simpliciter ad valorem actus, ut statim magis explicabitur.

2. Adhibetur enim communiter huic regulæ declaratio, videlicet, ut procedat quando solemnitas præscribitur ut observanda in ipsamet effectione actus; tunc enim substantialis est; secus vero erit si solemnitas supponat actum jam factum, quia tunc signum est esse tantum accidentalem. Hanc declarationem posuit Bartol. in l. *Universa*, c. de Precib. imperatori offerendis, et in l. *Si ita quis*, 135, § *Ea lege*, n. 5, ff. De verborum obligationibus, ubi in Scholiis multi alii referuntur. Sequitur Panormit. in dicto cap. *Quoniam frequenter*, ut lite non contestata, n. 10, et ibi Felin., n. 4, qui alios refert. Alios etiam refert Tiraquel supra, n. 4, præsertim Bald. in rubr. c. de Rescind. venditione. Exempla prioris partis sunt de solemnitate requisita in testamento efficiendo, cap. *Cum esses*, de Testamentis, l. *Hæc consultissima*, cap. Qui testamenta facere possunt, ubi certus modus et numerus testium ad testamentum postulatur ipsomet actu. Idem est de solemnitate ad electionem requisita dicto cap. *Qui propter*. Alterius vero partis exemplum est in lege postulante ut donatio facta insinuetur, vel quod ex re vendita talis gabella solvatur, alias non sit venditio. Ratio autem prioris partis est, quia quando forma in ipsomet actu postulatur et additur ut actus alias factus *non valeat*, ipsa immediate resistit valori actus. Et ideo talis forma substantialis censetur, prout nunc loquimur. Alterius vero partis ratio est, quia quando conditio est posterior supponit actum factum sine resistentia legis, et consequenter validum; ac proinde, licet postea videatur illum irritare propter subsequentem omissionem, illud est per modum cujusdam pœnæ. Et ideo non statim habet effectum, donec applicetur pœna, nisi lex expresse verbis majorem rigorem declaret, juxta regulas supra positas de lege pœnali.

3. Et propterea dixi hanc declarationem intelligendam esse, quando lex addit absolute verbum *aliter non valeat*, aut aliud simile, quia si non addat hujusmodi verbum, etiamsi in ipsomet actu solemnitatem apponat, non sequitur esse substantialem; nam etiam forma accidentalis potest interdum requiri in ipsamet rei effectione. Exemplum esse potest de juramento a judicibus præstando in principio litis, juxta legem *Rem non novam*, c. de Judiciis, quod in ipso actu postulatur, et tamen, licet omittatur, actus est validus, ut ibi Gloss. ult.

notat. Idem est de forma servanda in ferenda sententia excommunicationis, juxta cap. 1 de Sententia excommunicationis, in 6, et ita loquuntur citati auctores, qui tamen videntur aliud membrum omisisse; nam interdum solemnitas requiritur ante actum, ut in alienatione rerum ecclesiasticarum prærequiritur tractatus; in electione vero inquisitio vel informatio. Existimo autem juxta mentem horum auctorum hanc solemnitatem antecedentem comprehendi in primo membro tanquam pertinentem ad substantiam actus. Quod sensit Bart. supra, et in l. *Ita quis*, § *Ex lege*, ff. de Verborum obligationibus; expresse Felin. in dicto cap. *Cum dilecta*, n. 6, verb. *Et hinc est*. Et ratio est, quia tunc actus censetur moraliter incipere a tali solemnitate antecedente, et jam tunc lex resistit actioni, si aliter fiat. Sic ergo declarata hæc limitatio et doctrina probanda videtur, et quoad secundum membrum de conditione subsequente, est favorabilis, et non indiget nova expositione.

4. *Irritationem aliquando esse pœnalem, at plurimum non esse.* — Circa alterum autem membrum de forma requisita in ipsomet actu cum clausula irritante occurrere possunt quæstiones. Una est an irritatio illa intelligatur ipso jure induci statim et ante omnem sententiam, vel requiratur sententia saltem declaratoria talis defectus. In qua breviter dicendum est irritationem hanc regulariter non esse pœnalem, ut per se constat, quia per se imponitur, vel potius sequitur ex defectu formæ, etiamsi culpa non intercedat; nihilominus aliquando posse esse in pœnam. Exemplum sumi potest ex cap. *Novit*, de Iis quæ fiunt a prælato sine consensu Capituli, ubi præcipitur Episcopis ne instituant vel destituant Abbates sine suorum fratrum consilio et assensu, et postea irritantur actus illi si aliter fiant, ubi Gloss. ult. notat illas irritationes esse ipso jure, male autem illas fundat in l. *Non dubium*, quia (ut supra dixi) parum illa confert ad canones interpretandos : sunt ergo ipso jure, quia ibi satis exprimitur. Quod autem illa irritatio fuerit pœnalis, clarius colligitur ex integra in coll. 1, l. 3, tit. 9, cap. 4, ubi sic dicitur : *Quod si forte contra prohibitionem nostram attentare præsumpseris, nos tales institutiones*, etc., *auctoritate apostolica cassamus, et omni robore et stabilitate carere decernimus.* Pondero enim verbum *præsumpseris;* ex illo enim satis constat irritationem ferri in odium inobedientiæ et transgressionis.

5. *In irritatione non pœnali non esse opus sententia ut actus sit nullus.* — Quando ergo irritatio non est pœnalis clarum est non esse necessariam sententiam ullam ut actus sit nullus eo modo quo per legem irritatur. Quia ad illam nullitatem per se non requiritur culpa, sed defectus formæ sufficit; nec est ulla ratio cur sententia necessaria sit, nisi in ipsamet lege formaliter vel virtute postuletur, juxta ea quæ in sequenti quæstiuncula dicentur. At vero quando est irritatio pœnalis, videri potest probabile applicandam esse regulam legis pœnalis, scilicet, non incurri ante sententiam declaratoriam, etiamsi ipso jure lata sit, licet retrotrahenda sit postea sententia usque ad initium actus. Nihilominus tamen, quia hæc pœna non est pura pœna, sed includit etiam defectum substantialis formæ, ideo, regulariter loquendo, probabilius videtur incurri statim ex illo capite, licet ratio pœnæ non sufficeret. Dico autem *regulariter*, quia ex verbis legis poterit forte interdum exceptio fieri, ut in dicto cap. *Novit* verbum illud *præsumpseris* indicat (juxta communem doctrinam) pœnam illam non incurri si defectus committatur sine præsumptione ex ignorantia, vel alia simili negligentia, et consequenter indicat illam solemnitatem non esse substantialem, sed esse tantum requisitam sub illa pœna, et ideo probabile est tunc non incurri ante sententiam declaratoriam.

6. *An prædictæ leges irritent in conscientia.* — Alia quæstio esse potest an hæ leges irritantes ex defectu formæ irritent omnino actum, etiam quoad obligationem naturalem in conscientia, vel tantum in foro exteriori. Sed de hac quæstione multa sunt tacta in superioribus, et in tractatu de Juram. l. 2. Et vix potest in ea generalis regula statui, quia possunt leges utroque modo ferri, et ideo verba earum et materia, ac circumstantiæ consideranda sunt ad discernendum irritationis modum, ut sumi potest ex Cov. in cap. *Quamvis*, 2 p., § 4, et Molina tractat. 2 de Instit., disput. 81 et 88. Quod maxime locum habere censeo in legibus civilibus; nam leges divinæ positivæ instituentes substantiales formas aliquorum actuum, clarum est consequenter irritare statim ac ipso facto et in conscientia actum cui deficit talis forma integra, ut patet ex materia de Sacramentis et sacrificio. Deinde idem sentio de legibus canonicis, quatenus instituunt formas similes, maxime si attingant sacramentorum materias aliquo modo, vel etiam sacramentalium, proportione servata. Ita videre licet in solemnitate substantiali requisita

ad contractum matrimonii ex institutione Concilii Tridentini. Idemque sæpe disponunt jura in ordinationibus quas irritant si absque tali vel tali modo fiant, c. *Alienationes*, 12, q. 2, cum similibus. Sed ibi irritatio accommodanda est materiæ; nam est tantum quædam suspensio, ideoque si ipso facto imponitur, statim sine alia sententia incurritur tanquam censura. Idem etiam observari potest in consecrationibus aut benedictionibus ab Ecclesia institutis, ut in prima tonsura, in consecratione altaris, aut calicis, quia si non serventur formæ ab Ecclesia institutæ, nullæ erunt, et iterandæ sunt absque alia declaratione, nec antea licebit uti talibus rebus ut benedictis aut consecratis. De aliis vero actibus magis temporalibus aut externis, ut sunt alienationes, et electiones, et judicia, etc., videri potest res magis dubia; nihilominus idem dicendum censeo, quia hæ leges non fundantur in propria præsumptione, ut dixi, et ita directe intendunt veritatem aut nullitatem actus in se, non in ordine ad solam probationem, aut actionem in humano judicio.

7. *Actus irritos jure civili ex defectu formæ sæpius in conscientia irritos esse.* — In legibus autem civilibus facilius id potest accidere, quia in illo jure præcipue intenditur exterior pax et gubernatio quæ per judices exhiberi solet. Nihilominus tamen frequentius verum esse existimo contractus et actus irritos jure civili ex defectu formæ, in conscientia irritos esse, præsertim quando pertinent ad publicam administrationem, ut sunt sententiæ, electiones et similes, quæ a legibus ipsis et potestate publica multum pendent, et ideo si lex ipsa resistit irritando, statim operatur, quia ita expedit communi bono. In aliis vero legibus quæ magis consulunt commodis singulorum et ponunt formam contractibus, testamentis et similibus, aliquando solent leges non irritare obligationem internam, nec impedire naturalem valorem actus, sed tantum vel negare actionem in judicio, vel irritare instrumentum sic factum, vel scripturam, ut non faciat fidem in judicio; aliquando vero omnino irritant actum, etiam quoad valorem naturalem. In quo verba legis rigorose pensanda sunt et stricte semper sunt interpretanda, quia materia est odiosa. Semper tamen verum existimo esse licitum in conscientia uti his legibus ad irritandos actus, et eum qui ab aliqua obligatione vel promissione excusatur, vel rem aliquam per sententiam justam secundum illam legem latam obtinet, tuta conscientia rem obtinere, et a solutione obligationis excusari, quamdiu lex civilis per canonicam non est derogata, et tanquam justa in suo foro servatur. Quia licet fortasse lex per se solam non tollat omnino obligationem naturalem, dat potestatem judici ut omnino irritet actum, et consequenter tollat illam vel mutet rei dominium; nam hoc non excedit potestatem legis civilis; et, supposita tali lege, necessarium est ut servari possit sine occasione injustitiæ et peccati; ut, verbi gratia, in lege statuente solemnitatem testamenti, licet demus per se solam irritare testamentum, non tamen voluntatem defuncti, et ideo posse hæredem institutum in testamento minus solemni tuta conscientia retinere hæreditatem quamdiu ab illo non exigitur, quia moraliter certus est de voluntate defuncti; nihilominus is qui ab intestato deberet succedere poterit tuta conscientia litem movere et postulare hæreditatem, et, si obtinuerit, retinere illam, quia lex hoc illi concedit, et saltem per sententiam efficaciter applicatur. Et per hæc alia similia, in quibus magna est varietas opinionum, probabiliter conjectari possunt.

8. *Quæ corruptio formæ sufficiat ad annullandum actum.—Aliqui sentiunt in hoc parum pro nihilo reputandum.* — Ultima quæstio esse potest quanta corruptio substantialis formæ sufficiat vel necessaria sit ad annullandum actum; est enim talis forma divisibilis, et plura verba, actiones, aut testes, vel quid simile requirit. Unde omitti potest vel in totum, vel in parte, aut gravi aut levi. Et quidem si omittatur omnino, vel in parte gravi, certum est annullari actum. Dubium vero esse solet quando id quod omittitur leve est aut minimum. Aliqui enim existimant tunc actum non irritari, quia in moralibus parum pro nihilo reputatur. Ita sentit Molina, tract. 2 de Justit., disputation. 81, in fine; et refert Molinam l. 2 Primogen., cap. 6, n. 33, cum Bart. et aliis, dicentem omissionem modicæ solemnitatis non vitiare; et idem sentit Alvar. Valas. tom. 1, in consil. 52, n. 8, ex l. unic., § ult., ff. de Ventre inspiciendo, ibi : *Quale est enim, si quid ex iis quæ leviter observanda prætor edixit, non sit factum.* Et hanc sententiam referens Gregor. Lopez in l. 5, tit. 6, part. 6, Gloss. 4, eam non improbat. Hoc etiam videtur supponere Felin. cum multis quos refert in cap. *Ex parte*, de Constit., n. 5, in princ. Quod si inquiras quæ omissio solemnitatis sit levis censenda, respondent hoc esse arbitrio prudentis relinquendum.

9. *Actum irritari in quacumque omissione*

sentiunt antiqui.—Contrariam sententiam, scilicet, actum vitiari et irritari ex quacumque omissione formæ substantialis vel partis ejus, tenent plures antiqui quos supra refert Gregor. Lop. sup., Albert., Angel., Joan. Andr., in quorum sententiam ipse inclinat. Tenet etiam Azor., t. 1, l. 5, c. 28, § *Animadvertendum.* Exempla vero ponit, si in testamento unus testis, vel in electione unus ex electoribus deficiat. Quæ quidem indubitata sunt, ut per se constat, et tradit Dec. in l. *Hac consultissima,* c. Qui testamenta facere possunt, n. 12; responderi tamen non immerito potest illam non judicari prudenter levem solemnitatem, sed valde gravem. Aliud exemplum est, pura inversio ordinis præscripti ad procedendum, ut in petendo consilio ante vel post actum; nam videtur levis defectus, et nihilominus irritat actum, juxta c. *Cum dilecta,* de Rescrip. Sed hæc etiam non reputabitur levis omissio, quia propter consilium potuisset sententia mutari, ut notavit Felin in c. *Ex parte,* supra citato. Aliud exemplum potest sumi ex l. *Cum hi,* § *Si prætor,* ff. de Transaction., ubi non solum dicitur esse transactio nulla quando prætor eam permittit sine causæ cognitione, *sed etiam* (inquit) *si non de omnibus inquisierit quæ oratio mandat, hoc est, de causa, de modo, de personis, quamvis de quibusdam quæsierit.* Ergo, quidquid prætermittatur de forma substantiali, vitiatur actus. Et ad hoc facere potest quod essentia rei consistit in indivisibili, ut philosophi dicunt : sic ergo forma consistit in integritate; et ideo parvus defectus vitiat illam, ut significavit etiam Bald. in cap. *Cum alio,* de Rescriptis, n. 4.

10. ***Sententia securior. — Mutatio corrumpens sensum verborum semper irritat actum, licet sit mutatio unius tantum litteræ.*** — Hæc ergo sententia videtur practice securior, maxime quia si hoc relinquitur arbitrio prudentis, multum enervantur leges formam substantialem instituentes : vix autem potest alia regula dari, si semel datur locus seu licentia aliquid excipiendi. Non displicet autem distinctio quam tradit Felin. ex Bart. et Imol. in c. *Cum dilecta,* de Rescriptis, n. 6, § *Tertium signum,* scilicet, ubi constat ordinem esse substantialem, omissionem ejus indistincte vitiare actum, sive leve sive grave præjudicium parere videatur : si autem sumus in dubio, tunc posse distingui inter leve et grave præjudicium. Idem enim merito dici potest in omni dubio de forma substantiali. Applicari etiam in præsenti potest cum proportione doctrina quæ de mutatione in forma sacramenti tradi solet; nam si sit formalis, ut sic dicam, semper vitiat actum, id est, si mutet, vel corrumpat sensum verborum, etiamsi hoc contingat per unius tantum litteræ mutationem; si vero sit mere materialis, non vitiat, id est, si verba eamdem significationem retinent. Tunc enim semper mutatio vel omissio gravis est, etiamsi circa rem parvam esse videatur : e contrario vero posterior mutatio dici potest levis, etiamsi in re sensibili major appareat. Ita ergo in præsenti, si omissio in re quæ videtur parva fit contra intentionem et mentem legis, tunc semper vitiat, et non est censenda levis, sed gravis, quia multum interesse potest : si autem non solum est materialiter levis circumstantia, sed etiam parum videtur referre ad finem legis, tunc non videtur vitiare, quia quasi nihil reputatur. Et ita possunt conciliari dicti auctores : nam si attente considerentur exempla quæ afferunt, seu occasiones in quibus loquuntur, videntur in prædicto sensu fuisse locuti.

CAPUT XXXIII.

QUANDO LEX IRRITANS INCIPIAT EFFICERE HUNC EFFECTUM IRRITANDI ACTUS.

1. ***Lex irritans est generalis regula actionum, et proinde debet esse publicata ut obliget.*** — Quamvis superius dictum sit de promulgatione legis, tamen, quia nonnullæ leges irritantes censentur in hoc habere aliquid speciale, explicandum in præsenti breviter est. Primo ergo suppono legem irritantem non annullare actum donec solemniter promulgata sit. In hoc omnes conveniunt; et ratio est, quia ante talem promulgationem non est lex. Dices hoc esse verum quoad vim obligandi, quia obligatio fit mediante notitia quæ per promulgationem datur; non est autem idem de virtute irritandi, quia irritatio non pendet a notitia, et ideo fit etiam contra ignorantes, ut supra diximus. Respondetur, quamvis in hoc sit aliqua diversitas, quia irritatio in particulari non fit per applicationem conscientiæ, sicut obligatio; nihilominus in hoc conveniunt quod utraque fieri debet per publicam et notoriam regulam, et consequenter omnibus propositam, quod non fit nisi per promulgationem. Et ratio est, quia etiam lex irritans est generalis regula actionum humanarum, et ideo per se loquendo debet esse justa ac subinde publice posita, etiam ut irritans, quia necessarium est ut homines sciant quomodo possint ac debeant actiones suas facere ut validæ sint, alioquin infi-

nita incommoda in communitate sequerentur, et ideo ex natura necessaria est promulgatio legis etiam ad hunc effectum.

2. *Unam publicationem factam in curia principis sufficere, vel in metropoli, ut obliget.*—Secundo, suppono per se et ex vi talis effectus unam promulgationem sufficere factam in curia principis, vel in metropoli regni, cum proportione hoc applicando ad leges civiles et canonicas, juxta superius dicta de utrisque. Et probatio etiam inde sumenda est, quia neque ex natura rei seu sola ratione, neque ex jure aliquo positivo aliud postulatur in his legibus. Aliqui vero moderni oppositum sentiunt quoad leges canonicas irritantes, nimirum non habere hunc effectum post Romanam promulgationem, donec in singulis provinciis promulgentur. Sentit Medina 1. 2, q. 90, art. 4; citatur etiam Soto, sed immerito, ut dicam. Fundamentum est, quia irritationes ecclesiasticæ sunt de rebus gavioribus et majoris momenti, et ideo non expedit aliter fieri. Respondetur solam conjecturam non sufficere ad certam regulam constituendam, sine positiva lege, in re quæ ex solo jure naturæ necessaria non est. Illa ergo ratio ad summum declarat convenientiam quamdam ob quam potest interdum expedire alium modum promulgationis statuere; inde vero solum inferri potest, ad prudentiam Prælatorum et Pontificum pertinere, ut, juxta materiæ qualitatem, modum etiam promulgationis in sua lege determinent, non tamen ex natura rei esse necessarium si in lege non exprimatur. Exemplum optimum est in Concilio Tridentino, sessione 24, ubi in lege irritante matrimonium clandestinum expresse declaravit necessariam fore promulgationem in singulis diœcesibus, quia materia erat gravissima, et multa possent incommoda sequi si aliter fieret. Tamen inde per argumentum ab speciali potius sumitur conjectura id non esse necessarium, nisi in lege exprimatur, quod a fortiori patebit ex dicendis.

3. *Post promulgationem sufficere duos menses ut lex irritans habeat effectum, illudque tempus necessarium esse.* — Tertio, supponendum est post factam promulgationem in curia principis sufficere ordinarium tempus duorum mensium ut postea lex irritans incipiat habere suum effectum. Ita sentiunt omnes, et colligitur ex Authentico *Ut novæ constitutiones*, quod plane loquitur de lege irritante: et ratio est, quia nulla lex est vel constitutio, quæ majoris temporis lapsum in legibus irritantibus postulet quam in aliis; neque etiam ex sola rei natura est necessarium, quia quod sufficit ad obligandum sufficit ex hac parte ad irritandum. Unde fit ut tempus illud eodem modo in his legibus declarandum sit quo in aliis, juxta ea quæ superius diximus. Intelligitur enim quoad leges summi principis, et respectu earum regionum ad quas illud tempus sufficiens est; nam si longius distent, majus tempus est concedendum prudentis arbitrio, quod maxime in his legibus necessarium est propter incommoda quæ ex irritatione sequi possent.

4. Hinc quarto dicendum est in legibus civilibus illud tempus necessarium esse ut lex incipiat irritare actum contra eam factum. Ita docent omnes doctores quos statim referam; et ratio est, quia nulla etiam lex est civilis quæ ad hunc effectum minori tempore sit contenta. Quin potius dictum Authenticum quod tempus bimestre concedit, loquitur de legibus testamentorum quæ includunt irritationem. Item quia ante lapsum illud tempus lex illa non habet vim legis respectu talis loci pro quo illud tempus necessarium est, vel saltem non est illi sufficienter applicata: ergo sicut non obligat, ita neque irritat ibi. Tandem si lex irritat actum, obligat ad non faciendum illum modo superius dicto; sed ante lapsum illud tempus non obligat; ergo neque irritat.

5. *Leges canonicas habere effectum irritandi statim ac fiat Romæ promulgatio solemnis sentiunt plures.* — Solum superest difficultas de legibus canonicis; nam multi canonistæ sentiunt eas habere effectum irritandi statim ac fit Romæ promulgatio solemnis. Ita tenent Panormitanus, Decius, Felinus, et fere alii in capite secundo de Constitut., et in c. *Noverit*, de Sententia excommunicationis; Joan. Andr., in fine libri sexti super datam ejus, et Gloss. juncto textu in cap. 1 de Concessione præbendæ, in 6; Turrecremata in c. *In istis*, dist. 4, art. 4; Joan. Staphilus, libro de Gratiis et expectativis, forma 8, numero 8; Navarrus in Summa, cap. 23, numero 44, et consil. 31 de Regularibus, numero 5; et Soto, libro 1 de Justitia, quæst. 1, art. 4: Sylvest., verb. *Lex*, quæst. 6, dicto 3; et Rosel., n. 6. Fundantur in aliquibus decretis quæ videntur supponere constitutiones apostolicas habere statim hunc effectum, c. *Dudum*, c. *Si postquam*, c. *Cum singula*, de Præbendis, in 6. Unde ratio solum est, quia Pontifices possunt hoc facere et declararunt se velle: ergo faciunt.

6. *Dictam regulam non intelligi de omni lege canonica, sed tantum in legibus pontificialibus habentibus particulam ex nunc.*—Est autem

imprimis observandum hanc sententiam non esse intelligendam absolute de omnibus legibus canonicis, quia in hoc sensu neque illo jure probatur, neque esset conveniens, propter rationes factas in secundo et quarto fundamento, quæ hic etiam locum habent. Quocirca, quando lex ecclesiastica irritans simpliciter fertur sine adjectione alicujus particulæ quæ sufficienter excludat illud tempus, plane illa non irritat ante lapsum ordinarium tempus, in singulis provinciis ad obligandum necessarium. Probatur, quia dum lex nova non excludit ordinarium jus antiquum, nec repugnat illi, censenda est secundum illud ferri, quia semper juris derogatio vitanda est, quoad fieri possit, ut infra dicam; sed ex jure communi et antiquo requiritur illud tempus, imo quatenus necessarium est ad humanam notitiam, videtur esse ex natura rei necessarium; ergo si lex nova illud non excludit, secundum illud intelligenda est. Atque hoc etiam confirmant superiores rationes. Unde a fortiori constat quando lex canonica expresse concesserit majus tempus ad obligationem, consequenter etiam concedere illud ad irritationem, nisi aliud clare exprimat, quia etiam est ordinarium jus ut lex non prius irritet quam obliget.

7. Prædicta ergo sententia ad summum habet locum in legibus pontificiis habentibus illam particulam *ex nunc*, vel similes; nam illæ videntur excludere omnem temporis dilationem, quia alias essent superfluæ, et ita de illis loquuntur expresse Panormitanus et alii supra allegati; et eodem modo loquitur Glossa ibi communiter approbata per Cardinal. Bonifacium, et alios in Clement. 2 de Hæretic., verb. *Ex tunc*, et sequuntur moderni theologi communiter 1. 2, quæst. 90, art. 4; Sancius, qui alios refert, l. 3 de Matrim., disputat. 17, n. 10, a quorum sententia recedendum non est, quia revera hæc videtur esse mens Pontificum. Observandum autem est hujusmodi leges in quibus tales particulæ apponuntur, regulariter loquendo, esse de quibusdam rebus vel actionibus in quibus Pontifex potest libere disponere et dispensare, ut sunt beneficia et collationes eorum, et ideo in his sæpe inhabilitat personas, vel impedit valorem collationis a die promulgationis; ut novissime fecit Clemens VIII in hoc regno Lusitaniæ constituendo novum impedimentum ex defectu generis ad quædam ecclesiastica beneficia, et Sixtus V hoc etiam fecit et declaravit in professionibus religiosorum, quia etiam valor professionis pendet ex acceptatione sedis apostolicæ.

8. At vero in aliis rebus quæ non ita pendent ex voluntaria institutione Pontificum, sed supponunt aliquod naturale jus quod per humanam legem interdum modificatur, id nunquam fit sine concessione sufficientis temporis, ut lex ad notitiam deveniat; tum quia regulariter esset nocivum bono communi, tum quia videretur aliquo modo juri naturæ repugnare, ut declaratum est exemplo legis Concilii Tridentini irritantis matrimonia clandestina. Quamvis autem hoc ita sit, nihilominus semper pro lege est præsumendum, et ideo quandocumque lex canonica habuerit similem clausulam, quamprimum ad notitiam deveniat servanda est ut nullitatis periculum evitetur. Quod si per ignorantiam aliud contra illam factum fuerit, et habet esse permanens a cujus subsistentia et veritate alii effectus pendent, supplendus est defectus, propter eamdem causam periculi evitandi.

9. Sed quid si lex ita intellecta nimis gravis videatur et bono communi contraria; licebitne ab illa supplicare ad ipsum Pontificem, et interim legem non servare? Respondetur, licet, in præscriptis particularibus admittatur hoc genus appellationis vel suspensionis cap. *Significasti*, de Rescriptis, cum his quæ ibi notantur, quia talia rescripta sæpe pendent ex facto cujus ignorantia in Pontifice admittitur. In legibus autem communibus non admittitur ille modus appellationis et suspensionis, ut notant doctores in c. *Consuluit*, 3 de Appellat., et in leg. *Si res*, ff. eod.; tradit Rebuffus in leg. *Scævola*, § *Si qua pœna*, ff. de Verb. signif., quia ignorantia juris et boni communis non præsumitur in Pontifice, et lex communis licet in uno loco afferat incommodum, non ideo cessat efficacia ejus. Quapropter in eo casu supplicari quidem potest Pontifici; interim tamen servetur lex, quia semper poterit sine malitia servari, et alioqui de se obligat, etiamsi aliquod incommodum aut difficultatem contineat.

10. *Aliud interrogatum.*—Quæret vero aliquis tam circa leges civiles quam canonicas irritantes an pro eo tempore pro quo nondum obligant, neque efficiunt suum effectum annullandi actum, vel inhabilitandi personas non consentientes, saltem efficiant illum, volente et acceptante irritationem vel inhabilitatem eo ad quem commodum vel incommodum talis irritationis spectare potest. Videri enim potest posse aliquem uti lege irritante sibi favorabili, etiam ante tempus a lege præscriptum ad obligandum, tum quia illud tempus conce-

ditur in gratiam et beneficium contrahentium cui potest quisque renuntiare; tum etiam quia, licet legislator nolit obligare, verbi gratia, intra duos menses, nihilominus placitum erit illi si lex antea servetur a quolibet sciente illam; ergo pari ratione credendum est velle ut actus sit irritus si subditus etiam velit statim subdi legi. Et huic parti videtur favere Bartol. in l. *Omnes populi*, ff. de justitia et jure, q. 5, princ., n. 10, ubi ait, quia licet statuta quæ afferunt præjudicium non operentur ante præfinitum tempus, nihilominus illa quæ afferunt commodum statim suum operantur effectum. Et eadem distinctione utitur Turrec. in § *Leges*, d. 4, n. 4.

11. *Mens auctoris*.—Nihilominus dicendum est, quoties lex irritans differt effectum irritandi vel inhabilitandi usque ad certum tempus, et post factum certum modum promulgationis, non posse legem effectum illum antea efficere, neque hoc pendere ex voluntate subditorum sive commodum sive incommodum illis differat; nam hoc est valde accidentarium, et lex respicit commune bonum cui expedit certam regulam in hoc præscribi. Exemplum evidens est in decreto irritante matrimonium clandestinum; nullibi enim potuit habere effectum, nec inhabilitare aliquam personam ad illo modo contrahendum, etiamsi ipsa maxime vellet, nisi servato ordine et modo a Concilio Tridentino præscripto, quia legislator noluit illam legem habere illum effectum aliter vel alio modo, quia ita expediebat ad commune bonum Ecclesiæ. Idem ergo est in omnibus similibus legibus, quando in eis modus promulgationis et tempus inchoandi irritationem designatur. Idem autem dicendum est quando lex nihil speciale declarat, sed secundum jus commune obligare et operari incipit; nam eadem est ratio de tempore præscripto a jure communi, respectu talis legis, quæ est de tempore specialiter designato a lege, quando in ea exprimitur, quia etiam prior suspendit suum effectum usque ad tale tempus, nec illud ponit in voluntate subditorum; tum quia non considerat privatum commodum, sed commune bonum; tum quia possent inde sequi deceptiones et alia incommoda et scandala; tum denique quia lex indistincte loquitur pro omnibus.

12. Quapropter nunquam hæc lex incipit operari prius circa volentem quam circa invitum; nam si lex est sufficienter promulgata, et tempus sufficiens ad operandum cucurrit, operatur etiam in ignorantes et invitos; si vero nondum est completa promulgatio cum tempore sufficiente ad evulgationem ejus, nihil operatur etiam circa volentes, quia hoc non pendet ex voluntate eorum, sed principis. Quod autem afferebatur de obligatione legis, partim simile est, partim dissimile. Est quidem simile quatenus non potest subditus, etiamsi velit, esse obligatus a lege ante simile tempus, quia legislator noluit antea obligare. Est autem dissimile quoad executionem legis in actu præcepto, vel prohibito; nam hunc potest subditus sine obligatione facere, si velit: irritationem autem non potest facere, quia non est ab ipso, sed a lege. Neque Bart. aut Turrecrem. de legibus irritantibus loquuntur, sed de privilegiis quæ ad privatum commodum conceduntur.

CAPUT XXXIV.

UTRUM LEGES PUNIENTES ALIQUOS ACTUS ILLOS COMPREHENDANT QUI INVALIDE FIUNT.

1. Hæc quæstio legibus pœnalibus et irritantibus communis esse potest, et ideo librum hunc, in quo de utrisque disputavimus, in illius investigatione et resolutione convenienter absolvemus. Contingit ergo legem pœnalem fieri contra eum qui tale sacramentum confert, vel qui matrimonium sic contrahit, vel qui testamentum vel alium similem actum facit, quem postea quispiam exterius facit cum aliquo tamen impedimento actum irritante. Dubium ergo est an sic faciens actum prohibitum sub tali pœna, pœnam incurrat. Ratio dubitandi est, quia si actus est nullus, non nisi æquivoce talis actus nominatur: Baptismus enim nullus, non est Baptismus, sed falsa effigies Baptismi; et testamentum solemnitate substantiali carens non est testamentum; at vero lex pœnalis non punit actum apparentem, sed verum: ergo non comprehendit talem actum. Confirmatur primo, quia verba legis pœnalis stricte et in rigorosa proprietate accipienda sunt: ergo non sunt extendenda ad actum fictum, sed ad verum restringenda. Confirmatur secundo inductione: nam qui exterius negat fidem timore pœnarum, animo illam retinens, non incurrit pœnas hæreticorum, quia licet appareat hæreticus, revera non est. Item qui percutit alium lethaliter, si cum effectu alter non moriatur, etiam per miraculum, non incurrit pœnas homicidii, ut irregularitatem, etc., solum quia ille actus non pervenit ad effectum; ergo idem erit in omni actu qui propter nullitatem non inducit effectum. Item tabellio inducens falsitatem in

aliquo instrumento publico, si contingat illud instrumentum alias esse invalidum et nullum, non incurrit pœnas falsarii, lib. 1 cod. de Sepulchr. violat., in fine.

2. In contrarium vero est, quia licet actus sit nullus quoad effectum moralem, nihilominus est verus actus realis exterius factus in tali materia contra prohibitionem legis; ergo non minus propter illum incurritur pœna legis quam si esset validus. Antecedens constat in exemplis adductis; nam qui facit scripturam falsam revera facit illam exterius, et in ea ponit falsitatem: quod autem illa scriptura postea valeat vel non valeat, est per accidens quoad animum transgrediendi legem. Idem est in matrimonio clandestine contracto si contingat esse inter affines, vel quid simile; et ratio est, quia lex de se prohibet illum actum externum ut procedentem a tali animo agendi contra legem, et hoc totum ibi invenitur; ergo pœna legis etiam comprehendit sic operantem. Et confirmatur, quia actus ille sic factus est dignus tali pœna, quia est pravus, et quantum in se est repugnans intentioni legis; ergo. Confirmatur tandem, quia alias per actum nullum nunquam incurretur pœna legis, quia non est major ratio de uno quam de alio, et si priores rationes efficaces sunt, in omnibus procedunt; consequens autem est falsum, alias excommunicatus absolvens sacramentaliter non fieret irregularis, quia absolutio quam præbet est nulla, idemque esset de rebaptizante scienter, quia etiam secundus baptismus est nullus, et sic de aliis.

3. *Primum punctum certum.* — In hac re nonnulla sunt certa; unum est actum intentatum contra legem prohibentem, etiamsi contingat nullum esse, pravum esse et dignum pœna, atque adeo juste posse per judicem condigne puniri. Hoc probant rationes secundo loco factæ, quia ille est actus humanus et moralis, et rationi contrarius, quia quantum est ex animo operantis legi contrarius est; ergo est pœna dignus, et consequenter etiam potest per judicem puniri, quia est vindex transgressorum legum, et non solum actus consummati, sed etiam intentati contra legem digni sunt pœna. Et in hoc omnes conveniunt: dubitant autem an ille actus reputandus sit consummatus vel solum intentatus, et consequenter an debeatur illi ordinaria pœna legis vel extraordinaria, et quod ad nos magis spectat, si lex imponat pœnam vel censuram ipso facto, an incurratur per talem actum.

4. *Regula communiter recepta.* — Secundo, certum est aliquando per actum nullum incurri pœnam legis, hoc etiam probant nonnulla exempla adducta in posterioribus rationibus. Tertio vero non minus certum est non semper incurri hujusmodi pœnam per actum nullum; hoc persuadent etiam nonnulla exempla priori loco posita, et alia statim afferemus. Difficultas ergo superest in explicando quando actus nullus sufficiat ad pœnam legis, quando vero non sufficiat, et quæ regula in hoc possit observari.

5. In quo puncto regula communiter recepta est inspiciendam esse primariam intentionem legis; nam si principaliter intendat punire purum factum externum, et pravum animum facientis, non respiciendo ad juris effectum, tunc per actum nullum incurritur pœna legis, juxta l. *Quid ergo*, § *Cum autem*, De his qui notantur infamia, ubi Gloss., verb. *Cum ea*, et alii id notant. Si vero lex principaliter respicit effectum et propter illum punit actum, tunc non secuto effectu cessabit pœna legis, et consequenter non incurretur per actum nullum, quia per illum non inducitur effectus propter quem præcipue ponitur pœna legis. Hanc regulam sumo ex Bartolo in l. *Continuus*, § *Cum quis*, n. 3, ff. de Verb. obligationibus. Et eam tradit Felinus in cap. *Ex tenore*, de Rescriptis, n. 9 et sequentibus, ubi alios allegat, et varia adducit exempla in quibus non conveniunt omnes doctores quos allegat, et plures adducit declarationes et limitationes quæ ostendunt regulam esse satis obscuram. Nam, licet membra ejus veritatem continere videantur, quia lex operatur juxta præcipuam intentionem ferentis illam, nihilominus obscurum remanet quando lex intendat punire purum factum vel effectum, et quæ regula in hoc servanda sit. Ad hoc ergo explicandum breviter nonnullas assertiones seu regulas subjiciam.

6. *Prima conclusio. — Obviatur rationi Baldi.* — Dico ergo primo: quoties una et eadem lex et irritat actum et ponit pœnam facienti, talis pœna per actum nullum incurritur. Hæc assertio sumitur ex Bartolo in l. *Non studium*, c. de Legibus, n. 20, et in l. *Prætor ait*, § 1, ff. de Operis novi renuntiatione, n. 2, et ex Felin. supra, et aliis quos refert Tiraq. de Utroque retract., lib. 1, § 16, n. 8. Estque satis consentanea priori parti regulæ præcedentis, quia tunc satis manifeste apparet intentio legis. Nam si irritando actum punit illum, satis aperte ostendit velle punire actum, etiamsi non habeat juris effectum, cum ipsamet lex il-

lum impediat. Neque contra hoc obstat ratio Bald. in leg. *Ea quidem*, c. Si mancipium, arguentis per actum nullum pœnam non incurri, quia ex nihilo nihil fit. Hoc (inquam) non obstat, quia actus nullus non est omnino nihil; nam, licet in ratione venditionis, verbi gratia, sit nullus, est tamen venditio intentata ex pravo animo profecta, ideoque merito puniri potest, et de facto punitur per talem legem. Neque etiam erit inconveniens quod lex simul irritet actum et puniat, quia irritatio potest non esse pœna, sed per se convenire, aut propter commune bonum, aut ad resarciendum aliquod damnum, ultra quam restitutionem est actus punibilis ; vel licet sit pœna, potest actus esse dignus ea multiplici modo. Priori modo irritavit matrimonium clandestinum Concilium Tridentinum, et nihilominus jubet puniri sic nulliter contrahentes. Posteriori autem modo irritatur a jure venditio simoniaca beneficii, et nihilominus multiplici alia pœna punitur. Et consonat optime lex 1, c. de Sepulchro violat., dicens eum qui vendit rem sacram, licet jure venditio non subsistat, læsæ tamen religionis incidere in crimen. Idem confirmari potest ex leg. *Si quis legatus*, in principio, digest. ad leg. Cornel. de Falsis, et ex cap. *Si religiosus*, de Electione, in 6, et ex Clementina 1 de Consanguinitate et affinitate.

7. *Objicitur lex Ea quidem.*—Objici vero potest lex *Ea quidem*, c. Si mancipium ita fuerit, etc., ubi dicitur quod, si quis vendidit servum sub conditione ut non posset ei libertas concedi, pœna adjecta non servanti conditionem, licet postea dominus manumittat, non tenebit factum, nec servus consequetur libertatem: prior autem venditor servi non poterit exigere pœnam a manumittente, quia actus fuit frustratorius. Ibi autem fuerat posita pœna in eodem contractu annullante manumissionem, et ita Bartolus ibi inde colligit non satis esse de facto contra fieri ad pœnam contrahendam. Respondeo ibi non esse sermonem de lege annullante et puniente, sed de privato pacto prohibente concessionem libertatis sub tali pœna, quod pactum ex vi formæ suæ potius videbatur non annullare actum sed punire tantum, juxta dicta de modo irritandi legum prohibentium. Unde quia illa lex hoc non obstante declaravit manumissionem esse nullam, noluit pœnam adjectam exigi, non quia factum inefficax seu frustratorium non possit puniri, sed quia illo modo pactum fuisset nimis rigorosum et inæquale.

8. *Secunda conclusio.*—Dico secundo: quando lex punit actum sub nomine includente nullitatem ex vi alicujus legis aut institutionis, tunc pœna legis incurritur per actum irritum et effectu carentem. Conclusio est clara, et sequitur aperte ex vi prioris partis regulæ communis in principio positæ, quia tunc satis ostendit lex voluntatem puniendi purum factum ex malo affectu procedentem, cum loquatur de actu qui juris effectum habere non potest. Item quia alias lex illa frustratoria esset: nunquam enim puniri posset malefactor ex vi illius, quia actus de quo talis lex loquitur, ut supponitur, nunquam potest non esse nullus, vel ex se, vel ex efficacia prioris legis ; ergo ut lex talis utilis sit et habere possit effectum, necesse est ut actum nullum puniat; præterea quia eadem est ratio hujus et præcedentis assertionis. Ideo enim lex irritans expresse actum et adjiciens pœnam punit actum nullum, quia supponit illum nullum, et nihilominus punit; sed in præsenti etiam lex pœnalis supponit actum nullum et de illo loquitur : ergo illum punit non obstante nullitate; nam quod hæc nullitas supponatur ex alia lege, vel per eamdem fiat, nihil omnino refert. Denique declaratur exemplis ; nam pœna legis contra rebaptizantem latæ sine dubio incurritur per actum nullum, quia per rebaptizationem non potest fieri actus validus : similiter pœna legis punientis secundas nuptias vivente primo conjuge incurritur per matrimonium nullum ex eodem capite, quod secundum matrimonium non potest esse validum durante primo; et similiter pœna legis punientis clericum in sacris vel religiosum professum uxorem ducentem, per matrimonium irritum incurritur, quia non potest aliter ab hujusmodi personis fieri. Idem ergo est in omnibus similibus in quibus eadem ratio militaverit.

9. *Corollarium.* — Unde etiam colligo, ampliando assertionem, non solum incurri tunc pœnam per actum irritum, verum etiam non posse incurri per actum validum: nam si contingat actum qui putabatur nullus esse validum, non incurretur pœna legis, quod mirum videri potest, est tamen verum. Explicatur : nam si quis putans aliquem esse baptizatum illum iterum baptizaret animo rebaptizandi, et postea in re constaret illum non fuisse baptizatum, vel priorem baptismum habuisse essentialem defectum et fuisse invalidum, ille talis non incurreret pœnam legis punientis rebaptizantes, quia ille non fuit rebaptizator vere, et in re, sed tantum putative, seu ex

conscientia erronea; lex autem punit verum rebaptizantem, non putatum. Idem cum proportione est de illo qui contrahit alterum matrimonium putans esse secundum, et postea intelligit primum fuisse nullum; nam tunc non incurrit pœnas. Idem dixi in materia de Censuris de illo qui celebrat vel solemniter ministrat sacramentum, putans se esse excommunicatum; nam si postea intelligat priorem excommunicationem fuisse nullam, non est factus irregularis, quia hæc pœna non est imposita excommunicato putato ministranti, sed vere ligato. Ita ergo est cum proportione in præsenti. Atque ita ampliatur etiam primum membrum regulæ communis supra positæ, quia hæ leges de quibus tractamus non solum non puniunt propter effectum, sed etiam desinunt punire quando actus habebit effectum. Unde directe et quasi formaliter puniunt actum quatenus nullus est, et quia fit cum illo defectu irritante, qui per ipsum nomen delicti exprimitur, scilicet, rebaptizationis, secundarum nuptiarum, et similium. Et ita facile tollitur admiratio. quia hujusmodi lex intendit punire tale delictum verum, et non tantum putatum: non est autem tale delictum in re quando actus non est irritus, sed verus, et habens suum effectum.

10. *Fit satis quæstiunculæ.* — Quæri autem potest circa hanc et præcedentem assertionem an procedant, si actus intentatus, ex alio capite præter id quod lex punire intendit, nullus sit; verbi gratia, accipit quis secundam uxorem vivente prima, putans non intervenire ibi aliud impedimentum; postea vero invenitur secundum matrimonium fuisse etiam nullum ex alio capite, verbi gratia, quia secunda uxor erat consanguinea, vel affinis in gradu irritante; incurreturne tunc pœna legis punientis secundas nuptias? Idem est de rebaptizante si in secundo baptismo fuit alius defectus. Videtur enim in his et similibus casibus incurri pœna, quia ibi fit actus exterior purus et ex pravo affectu, quem lex intendit punire: ergo invenitur quidquid necessarium est ad pœnam talis legis incurrendam. Declaratur, quia, si secunda nullitas non tollit primam, ergo neque additio novæ nullitatis potest pœnam prioris impedire. Nihilominus dico tunc non incurri pœnam legis punientis actus propter specialem nullitatem et pravitatem resultantem ex illa circumstantia quam importat nomen sub quo lex punit talem actum. Itaque lex puniens rebaptizantem intendit punire illum qui, quantum ex se, facit seu facere intendit baptismum secundum validum, et ita faceret si primum non obstaret. Idemque est cum proportione de secundis nuptiis. Et hac ratione dixi in materia de Baptismo eum qui exterius rebaptizat hominem baptizatum, sine intentione baptizandi, non incurrere pœnas, quia revera non facit ex se propriam rebaptizationem, sed fictam; idemque est de contrahente exterius cum secunda sine consensu et voluntate, etiam quantum ex se. Idem ergo erit etiamsi cum intentione idem facit, si a parte rei intervenit alius defectus etiam ignoratus, quia tunc solum ex conscientia erronea intendit facere secundas nuptias; in re autem ipsa, eas vere non intentat, quia intentat nuptias alias nullas. Unde etiam fit ut si religiosus contrahat matrimonium cum ea quam ignorat esse consanguineam, animo contrahendi quantum ex se est, et in re illa non sit consanguinea, non incurrit pœnas latas contra religiosum ducentem uxorem, sed potius incurret pœnam legis prohibentis matrimonium cum consanguinea, quatenus ignorantia talis impedimenti culpabilis fuit, quia matrimonium illud, prout intentatum a religioso, ex alio capite jam non erat verum, sed apparens. Et juxta hanc doctrinam intelligendam puto priorem partem regulæ generalis supra positæ, cum supponit tales leges punire actum purum cum pravo affectu: intelligi enim debet de puro actu alias sufficiente de se ad effectum, si non intervenit impedimentum, propter quod solum intendit talis lex punire talem actum; et similiter intelligi debet de pravo affectu cui in re subest talis actus, et non tantum in cogitatione vel erronea conscientia.

11. Declaratur et confirmatur: nam si quis scienter rebaptizaret in aqua rosacea, sciens in illa non posse perfici baptismum, non incurreret pœnas rebaptizantis. Ergo licet ex ignorantia putet sufficere, non incurret, nam conscientia erronea non sufficit ad pœnam humanæ legis, si in re non subest actus quem lex punire intendit. Atque hanc doctrinam sumo ex jurisperitis qui dicunt notarium facientem instrumentum falsum non incurrere pœnam falsarii, si instrumentum illud ex alio capite falsum inveniatur, sed alio modo extraordinario esse puniendum. Quia, licet lex illa puniat actum ratione falsitatis quæ sufficit ad annullandum instrumentum, non tamen punit illum nisi quatenus alias validus esset si falsitas non interveniret. Ita docuit Bald. in l. 1, c. de Sepulchro violato, in fine, licet contrarium sentiat in dicto cap. *Ex tenore*, n. 9, in princip.,

citans Bart. in l. *Si quis legatus*, ff. ad Leg. Corneliam de falsis; qui non simpliciter id affirmat, sed cum variis distinctionibus, et nunquam dicit illum notarium incurrere pœnam ordinariam falsi, sed esse puniendum propter atrocitatem delicti : quod potest intelligi de pœna extraordinaria, ut dixit etiam Baldus. Simile est quod dixit idem Bald., in l. 2, c. de Episcop. audien. Emphyteutam, qui inconsulto domino rem vendit non cadere in commissum, si venditio alias fuit nulla ex defectu solemnitatis, vel ex quacumque alia causa extra illam quod inconsulto domino facta sit. Ut explicuit recte Tiraq. de utroque retract., l. 1, § 1, Gloss. 2, n. 6, cum Cardin. et multis aliis quos refert, et latius idem prosequitur in legibus connubial., Glos. 8, quæst. 24, a n. 205, ubi in n. 217 generalem constituit regulam, quando lex punit actum nullum, intelligendam esse de actu qui non aliunde est nullus nisi ex illo defectu quem lex punire intendit.

12. *Tertia conclusio.*— Dico tertio: quando lex punit actum qui tempore talis legis validus erat, licet male fieret, et postea fit nullus per legem posteriorem, pœna prioris legis non habebit locum in illo actu postea nulliter facto. Ratio sumenda est ex secunda parte regulæ supra positæ, quia tunc prior lex pœnam imponens dirigebat suam intentionem ad actum validum, et solum intendebat punire malitiam quæ in aliquo modo faciendi talem actum adjungebatur; ergo postquam annullatus est actus, deficit materia illius legis: nam postea actus qui exterius fit revera non est ille de quo lex prior loquebatur, nec malitia ejus est eadem, sed longe alia; valde enim diversum est actum validum inordinate facere, vel intentare facere actum nullum. Et licet interdum fortasse hoc secundum sit gravius, tamen simpliciter est diversum, et ideo ad illud non extenditur pœna prioris legis, præsertim quia, licet sit gravius, potest non esse ita nocivum nec habere illa incommodo quæ prior lex considerabat. Et præterea ipsa irritatio est quædam incommoditas quæ vicem pœnæ supplere potest. Exemplum esse potest in matrimonio clandestino, quod ante Concilium Tridentinum validum erat, licet esse prohibitum sub aliquibus pœnis : nunc autem irritum est ex vi decreti dicti Concilii, et ideo illud invalide contrahentes non incurrunt antiquas pœnas, ut aliquid moderni probabiliter opinantur, et late tractat Sancius, lib. 3 de Matrim., disp. 2, quibus favet Concilium Tridentinum, quatenus præcipit ut clandestine et irrite contrahentes arbitrio Ordinariorum puniantur : sentire enim in hoc videtur illos non incurrere alias pœnas per leges vel constitutiones præscriptas. Est autem hoc valde probabile loquendo de pœnis, quatenus per leges antiquiores Concilio erant statutæ; nam si aliquæ sunt postea per noviores leges statutæ vel renovatæ, in eis non procederet in rigore hæc conclusio, sed ex aliis principiis de illis erit judicandum.

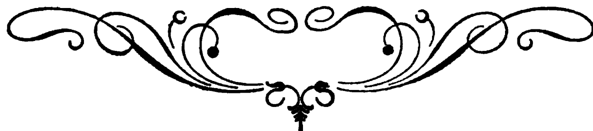
13. *Quarta conclusio.*—Dico quarto : quando lex prohibet actum quod valide fieri potest non obstante prohibitione, et adjicit pœnam, illa non incurritur regulariter nisi per actum validum; ratio est, quia tunc lex principaliter respicit actum secundum substantiam suam et effectum, et non tantum secundum externam apparentiam; ut, verbi gratia, si lex prohibet venditionem, principaliter respicit ad alienationem, atque adeo ad venditionem validam; ergo illam etiam directe punit; ergo per venditionem invalidam non incurritur illa pœna. Idem ergo intelligendum est in similibus, quod etiam confirmat vulgaris regula quod verba cum effectu sunt intelligenda, ut dicitur in cap. *Relatum*, de Clericis non residentibus, ubi Glossa multa refert, et habetur in l. 1, ff. Quod quisque juris, ubi etiam dicitur non nocere conatum si nullum habuit effectum, utique quando verba legis de se actum perfectum significant. Et plura refert Tiraq. lib. 1 de Retract., § 1, Glos. 2, n. 5 et 6, et Rebuff. in l. *Boves*, de Verborum significatione, limit. 2 et 3. Juvat etiam generalis regula, nomen simpliciter dictum significare veram rem et non fictam, et consequenter si actum significet, significare actum validum, non nullum. Ut nomen *sententiæ* significat sententiam validam, cap. ult., et Clement. ult. de Re judic., et *condemnationis* verbum, illam significat quæ rata est, l. 4, *condemnatum*, ff. de Re judicata; nomen *exhæredatio* illam indicat quæ recte fit, l. *Non putavit*, § *Non quævis*, ff. de Bonorum possessione contra tabulas. Et ratio est, quia actus validus et nullus non nisi analogice tales sunt, et ideo simpliciter vox sumpta stat pro valido, de quo vide Rebuf. in l. *Boves*, limitat. 1, n. 9; et Rip. in dict. § *Condemnatum*, d. n. 4. Et augetur ratio; nam maxime hoc debet procedere in pœnis, quia restringendæ sunt et ad verborum proprietatem et rigorem coarctandæ.

14. *Obviatur objectioni.*—Sed objici potest : nam sequitur sacerdotem excommunicatum ac denuntiatum ministrantem alicui sacramen-

tum pœnitentiæ non incurrere irregularitatem; consequens est falsum; ergo. Sequela patet, quia illud sacramentum est nullum ex defectu jurisdictionis; ergo per illum actum non incurritur irregularitas, quæ est pœna sacerdotis excommunicati ministrantis sacramenta. Propter hanc et similes exceptiones dixi in assertione accipiendam esse regulariter, non infallibiliter. Illum ergo casum de sacerdote excommunicato absolute tractavi in tomo 5, disp. 11, sect. 3, n. 13, et probabilius judicavi, non obstante nullitate absolutionis, incurri irregularitatem in eo casu; et idem nunc etiam videtur, quia considerata intentione canonum, sub illa prohibent excommunicato omnem usum potestatis ordinis, etiamsi fiat cum illo defectu quem necessario habere debet, prout fit ab excommunicato. Itaque lex quæ fert talem pœnam jam supponit defectum in tali actu facto ab excommunicato, et illum intendit punire; et ideo etiamsi nullus sit, dummodo illam nullitatem habeat ex vi excommunicationis, punit illum. Et hoc est maxime in legibus attendendum, reduciturque ad regulam in secunda assertione positam, quia si lex explicite vel virtute supponit nullitatem in actu, vel defectum unde illa solet oriri, licet non semper oriatur, censetur punire etiam actum illum qui nulliter fit ex vi censuræ, vel alterius similis defectus; quando autem nullitas provenit ex alio capite, cessat prædicta ratio, et procedit generalis regula quod lex loquens de actu intelligitur de actu valido, quia solum ille simpliciter talis existimatur.

FINIS LIBRI QUINTI,

NEC NON ET TOMI QUINTI.

CAEN.—IMPRIMERIE DE E. POISSON.

